Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

JUN 4 1964
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
BERKELEY

1

XVI. ÉVFOLYAM 1961 JANUÁR

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

A marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazása a jelenkor fő kérdéseire 1

LAZAR GYÖRGY: Hároméves tervünk eredményei és soronlevő feladataink — — — — — — — — — — — — — 20

GARAMVÖLGYI KÁROLY: A szocialista országok együttműködése és a magyar mezőgazdaság — — — — — — — — — 31

KOMJÁT IRÉN: Antonio Gramsci és a kommunizmus Olaszországban 41

KONZULTÁCIÓ

Mi a neo-kolonializmus? (KENDE ISTVÁN) — — — — — — 62

SZEMLE

Pártszervezeteink népnevelő munkája a falu szocialista átszervezésének befejezéséért (KOVÁCS MIHÁLY) — — — — — — 69

Az állami gazdaságok pártszervezeteiről (KOPÁTSY JÓZSEF—HIDVÉGI FERENC) — — — — — — 76

NEMZETKÖZI SZEMLE

A kapitalista országok gazdasági helyzete (A. BECSIN) — — — 85

A német nagytőke térhódítása és Ausztria semlegessége (DR. BÍRÓ KLÁRA) — — — — — — — — — — — 97

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Pártos könyv a munkásosztály elnyomorodásáról a kapitalizmusban (MOLNÁR ENDRE) — — — — — — — — — — — 109

Egy figyelemre méltó helytörténeti munka (BALLABÁS LÁSZLÓ) — 118

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. január 6.

Megjelent 33 500 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

610511/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

HX9
T3
V.16:1-6

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 1. SZ. BUDAPEST 1961. JANUÁR HÓ

A marxizmus-leninizmus alkotó alkalmazása a jelenkor fő kérdéseire

A marxizmus—leninizmus diadala

Ezekben a hetekben a párttagok és pártonkívüliek százezrei követik az MSzMP Központi Bizottsága felhívását, hogy a kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960. novemberi Moszkvai Értekezletén elfogadott Nyilatkozatot és a világ népeihez intézett Kiáltványt „behatóan tanulmányozzák, hasznosítsák a pártmunkában és tegyenek meg mindent azért, hogy a dolgozók különböző rétegei a Nyilatkozattal és a Kiáltvánnyal megismerkedjenek". A Moszkvai Értekezlet dokumentumait az egész világon behatóan tanulmányozzák, mint az alkotó marxizmus—leninizmus történelmi jelentőségű megnyilvánulását korunkban.

A Moszkvai Nyilatkozat megjelenése már önmagában is a marxizmus—leninizmus diadalának kifejeződése. A marxizmus alig több mint száz esztendővel ezelőtt — megjelenése idején — a forradalmárok maroknyi csoportjának hitvallása volt. Az elmúlt év végén megtartott moszkvai tanácskozáson 81 kommunista párt erre a tudományos elméletre támaszkodott a jelenlegi világhelyzet elemzésénél, ennek az elméletnek a segítségével adott választ korunk nagy problémáira és dolgozta ki az egész világ forradalmi munkásmozgalmának harci programját a jelenlegi helyzetben. A tanácskozáson résztvevő pártok — köztük a szocialista országok kommunista pártjai, amelyek a világ egyharmadán a marxizmus—leninizmus megingathatatlan elvei alapján vezetik a szocializmus építését és a gyakorlatban teremtik meg azt a társadalmat, melyet Marx lángelméje előrelátott — korunk legbefolyásosabb politikai erejét, a társadalmi haladás legfontosabb tényezőjét képviselték — a kommunista világmozgalmat.

A kommunista pártok, amelyek a világ 87 országában műkö-

882

Digitized by Google

nek s több mint 36 millió embert egyesítenek soraikban a marxizmus—leninizmus elveinek szilárd alapján és annak hazájuk viszonyaira való alkalmazásával folytatják tevékenységüket, haladnak a békéért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért, a szocializmusért vívott harc első sorában és adnak világos, tudományosan megalapozott választ a dolgozókat, az emberiséget izgató problémákra.

A második Moszkvai Nyilatkozat a marxizmus ellen intézett burzsoá ideológiai hadjárattal szemben ismételten bebizonyította, hogy a *marxizmus—leninizmus eleven valóság és az egyedüli elmélet, amely sokoldalúan és mélyrehatóan feltárja korunk alapvető tartalmát, a társadalmi fejlődés fő tendenciáit és valóságos mozgatóerőit, az egyedüli elmélet, amely képes arra, hogy tudományos választ adjon napjaink égető társadalmi kérdéseire.*

A kommunista mozgalom csak azért tudja betölteni történelmi hivatását, mert megőrizve hűségét a marxizmus—leninizmus megingathatatlan elvei iránt, alkotó módon kezeli a marxizmus—leninizmus elméletét. Kiemelkedő szerepe van ebben az SzKP XX. kongresszusának: a XX. kongresszus történelmi határozatai nemcsak az SzKP és a Szovjetunióban folyó kommunista építés szempontjából nagy jelentőségűek, de új korszak kezdetét jelentették a nemzetközi kommunista mozgalomban is, előmozdították további fejlődését. A XX. kongresszus elemezte a Szovjetunióban folyó kommunista építés helyzetét és feladatait, valamint az egész nemzetközi kommunista mozgalom legfontosabb kérdéseit, bátran bírálta a személyi kultuszt, határozottan fellépett minden akadállyal szemben, amely gátolta a kommunista mozgalom és a marxista—leninista gondolkodás fejlődését. Az SzKP XX. kongresszusa sok tekintetben továbbfejlesztette a marxizmus—leninizmust, megújhodást és friss lendületet vitt be az egész nemzetközi munkásmozgalomba.

A kommunista és munkáspártok 1957-ben, Moszkvai Értekezletükön ebben a szellemben dolgozták ki és fogadták el az alkotó marxizmus—leninizmus programjelentőségű okmányait: a kommunista és munkáspártok első Moszkvai Nyilatkozatát és a Békekiáltványt. Ezek a dokumentumok általánosították az egész nemzetközi kommunista mozgalom tapasztalatait és összefoglalták a kommunisták elvi álláspontját korunk legfontosabb kérdéseiben.

Az elmúlt három év eseményei teljes egészében igazolták az ekkor leszögezett elvi álláspont, a nemzetközi helyzetről és a világ fejlődésének távlatairól adott elemzés helyességét. A kommunista és munkáspártok 1960 novemberi Moszkvai Értekezletükön megerősítették hűségüket ezekhez az okmányokhoz, továbbfejlesztették és konkretizálták azok tételeit. *Az Értekezleten elfogadott Nyl-*

Digitized by Google

latkozat és Felhívás a forradalmi elmélet alkotó alkalmazásának és továbbfejlesztésének nagyszerű dokumentuma, az egész nemzetközi kommunista mozgalom gazdag tapasztalatainak sokoldalú általánosítása, — következetes végigvitele annak a vonalnak, amelyet az SzKP XX. kongresszusa kezdett el, majd az 1957. évi Moszkvai Értekezlet folytatott.

Az imperialisták sohasem titkolták, hogy számításaikat nem kis mértékben a kommunista mozgalom egységének megbontására építik, megpróbálnak rést ütni ezen az egységen és minden rést felhasználni saját céljaikra a kommunizmus ellen folytatott harcban. A Moszkvai Nyilatkozat újabb csapás ezekre a tervekre.

A Moszkvai Értekezleten tovább erősödött a nemzetközi kommunista mozgalom egysége és összeforrottsága, a jelenlegi világhelyzetnek, a kommunista mozgalom alapvető kérdéseinek átfogó marxista—leninista elemzése még szilárdabbá tette ennek az egységnek az elvi alapját.

Az elmúlt években tovább növekedett a Szovjetunió Kommunista Pártjának, mint a kommunista világmozgalom élcsapatának tekintélye. Az egész kommunista mozgalom egységes abban, hogy nagyra értékeli az SzKP-nak és vezetőinek, személy szerint Hruscsov elvtársnak azt a tevékenységét, amelyet a Szovjetunióban a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének vezetésében és a béke védelmében kifejt. Az SzKP testvéri szolidaritása a nemzetközi kommunista mozgalom többi osztagaival és a világ minden haladó mozgalmával nagyszerű példája a proletár internacionalizmus megvalósításának.

A kommunista világmozgalom egységének szilárdságáról tanúskodik az is, hogy erősödött a Szovjetunió Kommunista Pártja és a Kínai Kommunista Párt, valamint az összes testvéri kommunista pártok egysége és összeforrottsága. Bebizonyosodott, hogy az olyan tanácskozások, mint a két Moszkvai Értekezlet, hatékony eszközei a közös harc során felmerült kérdések tisztázásának, az időszerű problémák sokoldalú megvitatásának, a tapasztalatok és vélemények kicserélésének, az egységes nézetek kidolgozásának, és jól szolgálják a közös célokért folyó harcban kifejtendő együttes akciók egyeztetését.

A kommunista mozgalom többévtizedes történetének fontos tapasztalata, hogy egységét harcban kell megvédenie és megerősítenie, leküzdve az elhajlásokat, a marxizmus—leninizmustól idegen nézeteket, a revizionizmus és a dogmatizmus mindenféle megnyilvánulását. Az 1960-ban elfogadott Moszkvai Nyilatkozat megismétli és megerősíti az 1957. évi Nyilatkozat megállapításait arról, hogy következetes harcot kell folytatni két fronton — a revizioniz-

Digitized by Google

mus ellen, amely jelenleg is a fő veszély, továbbá a dogmatizmus és a szektásság ellen. Fontos megállapítás az is, hogy a dogmatizmus és a szektásság mind az elméletben, mind a gyakorlatban, szintén fő veszéllyé válhat egyes pártok fejlődésének egyik vagy másik szakaszában, ha nem harcolnak következetesen ellene.

Az egész nemzetközi kommunista mozgalom tapasztalatait általánosítja a Nyilatkozat, amikor jellemzi a revizionizmus, továbbá a dogmatizmus és a szektásság lényegét. Egyfelől a revizionizmus, a jobboldali opportunizmus, másfelől a dogmatizmus és a szektásság károsságát és súlyos következményeit, a két fronton folytatott harc szükségességét igazolják a mi pártunk, az MSZMP tapasztalatai is. Saját bőrünkön tapasztalhattuk, hogy a revizionizmus, a jobboldali opportunizmus a marxizmus—leninizmus eltorzításával, forradalmi szellemének kiirtásával a burzsoá ideológiát tükrözi, elméletben és gyakorlatban megbénítja a munkásosztály forradalmi akaratát, lefegyverzi és leszereli a munkásokat, a dolgozó tömegeket. Súlyos árat fizettünk azért a keserű leckéért is, amely megtanított bennünket arra, hogy a dogmatizmus és a szektásság megfosztja a forradalmi pártot attól a képességétől, hogy tudományos elemzés alapján fejlessze és alkotó szellemben alkalmazza a marxizmus—leninizmust a konkrét adottságoknak megfelelően, elszigeteli a kommunistákat a dolgozó tömegektől, tétlen várakozásra, vagy baloldali kalandorcselekedetekre kárhoztat a forradalmi harcban, lehetetlenné teszi a változó helyzet és az új tapasztalatok időben való és helyes értékelését, az összes lehetőségek felhasználását a harcban. Az elhajlások ellen folytatott többéves nehéz küzdelem során győződtünk meg arról is, hogy egyikük előtt sem szabad letenni a fegyvert: a revizionizmus ellen a dogmatizmus talajáról folytatott harc — ahogy ezt 1956 előtt gyakran tapasztaltuk, nem szünteti meg, inkább erősíti a revizionizmust, és a dogmatizmusnak sem lehet ellenszere a revizionizmus vagy a revizionizmus iránti békülékenység.

A Moszkvai Nyilatkozat újabb eszmei fegyvert ad a magyar kommunisták kezébe is a párt kétfrontos harcban létrejött eszmei-politikai egysége védelméhez mind a revizionizmus, mind pedig a dogmatizmus ellen. Az MSZMP Központi Bizottságának december 21-i határozata „örömmel állapítja meg, hogy a Nyilatkozat igazolja annak a politikának a helyességét, amelyet a Magyar Szocialista Munkáspárt 1956. november 4. óta az SzKP XX. kongresszusa és az 1957-es Nyilatkozat szellemében folytat, amely alapvető feltétele volt minden sikernek, amit pártunk és a magyar nép az utóbbi négy év folyamán elért. Az MSzMP ugyanezt a politikát folytatja ezután is, s ehhez nyújt nagyértékű segítséget a mostani Nyilatkozat."

Digitized by Google

Korunk fő tartalma: a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet

A jelenkor bármely kis vagy nagy kérdésének tisztázásához korunk fő tartalmának helyes felismerése adja meg a kulcsot, ez segít hozzá az események fő irányának, a fejlődés tendenciájának megértéséhez. Még az első Moszkvai Értekezlet határozata megállapította, hogy korunk fő tartalma a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet, amely a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal kezdődött meg. Az új Moszkvai Nyilatkozat ismét leszögezi ezt az igazságot és ebből kiindulva elemzi korunk jellegzetességeit, tárja fel a gyorsütemű társadalmi változásokban és az eseményekben a fejlődés fő irányát és sajátosságait. *„Korunk fő jellegzetessége hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének fő tényezőjévé válik... Az emberi társadalom történelmi fejlődésének fő tartalmát, fő irányvonalát és fő sajátosságait korunkban a szocialista világrendszer, azok az erők határozzák meg, amelyek az imperializmus ellen, a társadalom szocialista átalakításáért harcolnak. Az imperializmus semmiféle erőlködése nem állíthatja meg a történelem előrehaladását. Létrejöttek a szocializmus további döntő győzelmének szilárd előfeltételei. A szocializmus teljes győzelme elkerülhetetlen."*

A Nyilatkozat átfogóan elemzi mindazokat a tényezőket, tendenciákat, amelyek megcáfolhatatlanul alátámasztják a fenti megállapítás helyességét.

Az egyik ilyen tényező *a kapitalista világrendszer hanyatlásának és bomlásának mélyreható folyamata.* A kapitalizmus ideológiai védelmezői gyakran a marxisták szemére vetik, hogy azok állítólag nem veszik észre a kapitalizmusban végbemenő változásokat és „új" jelenségeket, amelyek a tőkés rend védelmezői szerint annak gyökeres átalakulásáról tanúskodnak, arról, hogy már szinte megszűnt kapitalizmus lenni, eltűntek a régi ellentmondásai, létrejött a „népi kapitalizmus", sőt egyesek azt állítják, hogy a kapitalizmus — az államkapitalizmuson keresztül — automatikusan belenő a szocializmusba. A marxisták természetesen nem vakok a kapitalizmusban végbemenő változásokkal szemben, behatóan tanulmányozzák és elemzik — ahogy ezt a Nyilatkozat is bizonyítja — az „új" jelenségeket, a kapitalizmusban végbemenő változásokat. Ezek a változások azonban éppen az ellenkezőjét bizonyítják annak, amit a revizionisták állítanak. Az imperializmus ellentmondásai meggyorsították a monopolkapitalizmusnak állammonopolista kapitalizmusba való átnövését. Ez azonban egyáltalán nem jelenti a kapitalizmus ellentmondásainak megoldódását és még kevésbé a kapitalizmus automatikus átnövését a szocializmusba: ellenkezőleg. „Az állammonopolista kapitalizmus erősítve a mono-

Digitized by Google

póliumnak a nemzet élete feletti hatalmát, a monopóliumok és az állam erejét egységes mechanizmussá egyesíti abból a célból, hogy megmentse a tőkésrendet, és maximálisan növelje az imperialista burzsoázia profitját a munkásosztály kizsákmányolása és a lakosság széles rétegeinek kifosztása útján."

Tovább fokozódott az elmúlt években a tőkésgazdaság ingatagsága, és ez a legnagyobb erővel éppen a mai imperializmus vezető országában, az Egyesült Államokban nyilvánul meg. Egyre élesebbé válik a termelőerők és a termelési viszonyok összeütközése. Az Egyesült Államok monopoltőkéje immár szemmel láthatóan képtelen a meglevő termelőerők felhasználására. Az Egyesült Államok Tájékoztató Ügynökségének 1960. augusztus 29-i jelentése kénytelen megállapítani: „az amerikai gazdasági élet az elmúlt 15 év alatt legalább négy alkalommal szemmel láthatólag megingott, a legszembetűnőbben az 1957—58-as recesszió idején és jelenleg is gazdasági nehézségei vannak". 1960-ban az USA ipari kapacitásának csak 80 százaléka, az acéliparának pedig csupán 50 százaléka volt kihasználva és a legfontosabb iparágakban a termelés további visszaesése figyelhető meg. A nagy monopóliumok természetesen mindent elkövetnek, hogy a gazdasági nehézségek következményeit áthárítsák a dolgozókra: tovább növekedik a munkanélküliség (1960 júniusában 4,4 millió teljes munkanélküli volt az USA-ban, de a részleges munkanélküliek száma ennél jóval nagyobb), növekednek a dolgozók adóterhei, csökken a dolgozó családok átlagos jövedelme, esik a liszt, a hús, a vaj, a friss zöldség és gyümölcs egy főre eső fogyasztása és a táplálkozás kalóriaértéke. A monopóliumok pedig ezzel egyidőben növelik a kizsákmányolás útján szerzett profitjukat. Az Egyesült Államok tőkéstársaságai például 1959-ben 1957-hez viszonyítva a termelés 5 százalékos növekedése mellett, 10 százalékkal növelték profitjukat.

Egyre több jelenség jelzi, hogy korunkban a *kapitalizmus általános válságának új szakasza következett be.* Az általános válság új szakaszának tudományos elemzése a marxista—leninista elméleti gondolkodás egyik fontos feladata, amit feltétlenül számításba kell venni a kommunista mozgalom stratégiájának és taktikájának kidolgozásánál is. A Nyilatkozat marxista—leninista módon feltárja a válság új szakaszának jellegzetességeit és elvi kiindulópontot nyújt a további marxista—leninista elemzéshez is.

Miben fejeződik ki a kapitalizmus általános válságának új szakasza, milyen tényezők jellemzik ezt az új szakaszt? Ezek a tényezők a következők:

a szocializmus diadala Európa és Ázsia országainak nagy csoportjában, amely felöleli az emberiség egyharmadát;

a szocializmusért harcoló erők nagyarányú növekedése világ-

Digitized by Google

szerte, és az imperializmus pozícióinak állandó gyengülése a szocializmussal folytatott gazdasági versenyben;

a nemzeti felszabadító harc újabb óriási fellendülése és a gyarmati rendszer állandóan gyorsuló felbomlása;

az egész tőkés gazdasági világrendszer ingatagságának fokozódása;

a kapitalizmus ellentéteinek kiéleződése az állammonopolista kapitalizmus fejlődése és a militarizmus növekedése következtében;

a monopóliumok és az egész nemzet érdekei közötti ellentétek elmélyülése;

a polgári demokrácia korlátozása, a tekintélyuralmi és fasiszta kormányzási módszerek alkalmazásának tendenciája, a burzsoá politika és ideológia súlyos válsága.

Az általános válság új szakaszának az a sajátossága, hogy „nem világháborúval kapcsolatban alakult ki, hanem a két rendszer versenye és harca, az erőviszonyoknak a szocializmus javára való mind nagyobb megváltozása, az imperializmus valamennyi ellentétének fokozott kiéleződése közepette". Ez a sajátosság két szempontból is figyelemre méltó. Először: a burzsoá ideológusok és politikusok felhasználva azt a tényt, hogy az imperialisták által kirobbantott mindkét világháború szocialista forradalmakkal fejeződött be és új szakaszt nyitott a kapitalizmus általános válságának fejlődésében, azzal rágalmazzák a kommunistákat, hogy a tőkés rend megdöntéséhez és a szocialista rend megteremtéséhez feltétlenül háborúkra van szükségük. A kapitalizmus általános válságának mostani szakasza megmutatta, hogy a lényeg nem a háborúkban van, az imperializmus ellentmondásai az általános válság kiéleződéséhez, a válság új szakaszához vezetnek olyan viszonyok között is, amikor a békeszerető erőknek a békés egymás mellett élés megvalósításáért és megszilárdításáért vívott sikeres harca meggátolta az imperialistákat abban, hogy agresszív cselekedeteikkel megzavarják az általános békét. Másodszor: az általános válság, új szakaszának ez a sajátossága is rávilágít arra, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik, hogy az erőviszonyoknak a szocializmus javára való mind nagyobb megváltozása elsősorban a szocialista világrendszer gyorsütemű fejlődésének köszönhető, hogy a fejlődés menete igazolta Leninnek azt a jövendölését, hogy a győztes szocializmus országai főleg a gazdasági építéssel gyakorolnak befolyást a világforradalom fejlődésére.

Fejlődésének új szakaszába lépett a szocialista világrendszer is. A Szovjetunió sikeresen folytatja a kommunista társadalom általánosan kibontakozó építését. A szocialista tábor más országai

Digitized by Google

— köztük Magyarország — sikeresen rakják le a szocializmus alapjait és közülük egyesek már a fejlett szocialista társadalom építésének időszakába léptek. Mindezekben az országokban gyökeresen megváltoztak a termelési viszonyok, eredményesen valósítják meg a szocialista iparosítás politikáját és megoldották vagy megoldják a szocialista építés legnehezebb feladatát — a parasztság önkéntes áttérését a kisüzemi magángazdálkodásról a nagyüzemi, szövetkezeti, szocialista gazdálkodás útjára. Ez utóbbi feladatot tekintve, az elmúlt esztendők eredményei után a Magyar Szocialista Munkáspárt azt tűzte ki céljául, hogy még ebben az esztendőben lényegében fejezzük be a mezőgazdaság szocialista átszervezését és ezzel rakjuk le a szocializmus alapjait hazánkban.

A szocialista országok fejlődését és egységük, összeforrottságuk erejét értékeli a Nyilatkozat, amikor megállapítja: *„Már nemcsak a Szovjetunióban, hanem a többi szocialista országban is megszüntették a kapitalizmus visszaállításának társadalmi-gazdasági lehetőségeit. A szocialista tábor egyesült ereje biztos garancia minden szocialista országnak az imperialista reakció merényleteivel szemben. Ily módon a szocialista államok tömörülése egységes táborba, a tábornak egyre szilárduló egysége és állandóan növekvő hatalma biztosítja a szocializmus győzelmét az egész szocialista világrendszerben."* A szocialista rendszer politikai és morális fölényét már korábban bebizonyította. Most elérkezett az az idő, amikor egyre inkább megmutatkozik a szocialista rendszer gazdasági fölénye is. A fejlődés ütemét tekintve a szocialista országok jóval elhagyták a kapitalista országokat. A termelés növekedésének üteme 1951—1959-ben háromszor akkora volt az egész szocialista táborban, mint a kapitalista országokban. A szocialista országokban a háború előtti helyzethez viszonyítva 1959-ig 6-szorosára emelkedett az ipari termelés, a kapitalista országokban ugyanezen idő alatt csak 2,2-szeresére. Meggyőző fejlődés mutatkozik az egy főre eső termelés növekedésében is és nincs messze az az idő, amikor a szocialista országok az egy főre eső termelésben is elérik és túlszárnyalják a gazdaságilag legfejlettebb kapitalista országokat. A Szovjetunióban például az egy főre eső termelés az elmúlt 6 évben 70 százalékkal növekedett, míg az USA-ban lényegében azonos maradt. A szocialista tábor gazdasági eredményeihez hozzájárult hazánk fejlődése is. Annak ellenére, hogy az 1956-os ellenforradalmi események súlyos károkat okoztak népgazdaságunknak is, a dolgozó tömegek odaadó munkájukkal rövid idő alatt nemcsak talpraállították gazdaságunkat, de fellendítették az ipari és a mezőgazdasági termelést. 1957 óta az ipari termelés mintegy 40 százalékkal, a mezőgazdasági termelés pedig mintegy 12 százalékkal emelkedett. Ezek az eredmények, és a szocialista országok gazdasági együttműködésének tökéletesedése lehetővé teszik, hogy

Digitized by Google

a második ötéves tervben a tervezettnél magasabb célokat tűzzünk ki.

A Moszkvai Nyilatkozat, figyelembe véve, hogy a szocialista világrendszer országainak fejlődése során az utóbbi években kedvező lehetőségek alakultak ki a termelőerők további gyorsütemű fejlesztésére, a maximális időnyerésre és a szocialista országok győzelmének kivívására a kapitalizmussal folytatott békés gazdasági versenyben, teljesen megalapozottan tűzte ki célul, hogy a szocialista országok *„a lehetőségekhez mérten gyors ütemben fejlesszék az ipari és a mezőgazdasági termelést, teljes mértékben kihasználják a szocialista rendszer összes előnyeit és valamennyi ország belső tartalékait, hogy közös erővel is a legrövidebb időn belül megoldják a történelmi feladatot: túlszárnyalják a kapitalista világrendszert az ipar és a mezőgazdaság abszolút összetermelésében, és azután túlszárnyalják a gazdaságilag legfejlettebb kapitalista országokat az egy főre eső termelés és az életszínvonal területén."*

A szocialista országok kommunista és munkáspártjainak ennek a történelmi feladatnak a megvalósítására kell összpontosítaniuk minden erejüket. „Forradalmi kötelességünk — fejezte ki Kádár elvtárs a magyar nép és az MSZMP véleményét —, hogy a lehetőségekhez mérten a leggyorsabb ütemben fejlesszük hazánk ipari és mezőgazdasági termelését, népünk életszínvonala emelésének anyagi alapjait, még jobban használjuk ki a szocialista rendszer nyújtotta előnyöket, belső tartalékokat."

A Nyilatkozat összefoglalja és általánosítja mindazokat a gazdag és sokoldalú tapasztalatokat, amelyeket a kommunista pártok a szocialista építés irányításában szereztek. Ezek a tapasztalatok az egész szocialista tábor kollektív tapasztalatát alkotják, s sokoldalú tanulmányozásuk, alkotó alkalmazásuk és gazdagításuk a konkrét feltételek és nemzeti sajátosságok figyelembevételével — minden egyes szocialista ország fejlődésének feltétlen törvénye. A szocialista építés meggyorsításánál minden szocialista országnak szem előtt kell tartania a szocialista gazdasági világrendszer sikeres fejlődésének feltételeit és követelményeit: a tervszerű arányos fejlődés törvényének következetes alkalmazását a szocialista építésben; a néptömegek alkotó kezdeményezésének kibontakoztatását; a nemzetközi munkamegosztás rendszerének állandó tökéletesítését a népgazdasági tervek összehangolásával a szocialista világrendszer keretén belül, a termelés specializálásának és kooperációjának fejlesztésével, a kölcsönös előnyök, a tudományos-technikai színvonal maximális emelése alapján; a kollektív tapasztalatok tanulmányozását; az együttműködés és a testvéri kölcsönös segélynyújtás továbbfejlesztését; ezen az alapon a gazdasági fejlődés színvonalában történelmileg kialakult különbségek fokozatos ki-

Digitized by Google

küszöbölését és az anyagi bázis megteremtését ahhoz, hogy a szocialista rendszer valamennyi népe többé-kevésbé egyidejűleg mehessen át a kommunizmusba. A Nyilatkozatban lerögzített tapasztalatok és elvek minden szocialista ország számára értékes segítség a politikai és gazdasági munka állandó javításához, a népgazdaság vezetési módszereinek állandó tökéletesítéséhez, a tudományosan megalapozott szocialista gazdálkodás következetes megvalósításához.

A szocializmus fölényének kibontakozása a két rendszer békés gazdasági versenyében nem marad hatástalan a kapitalista világ közvéleményére sem. A kizsákmányolókat félelemmel és aggodalommal tölti el, a munkásokat, a kizsákmányolt dolgozó tömegeket pedig lelkesedéssel és bizakodással. Az Egyesült Államok Tájékoztató Ügynökségének már idézett jelentése keserűen összegezi a nyugati világ közvéleményének megváltozását: „A világ közvéleménye — szinte kivétel nélkül — meg van győződve arról, hogy a Szovjetunió az elmúlt évtizedben óriási gazdasági előrehaladást ért el. Ez a fejlődés olyan nagyarányú, hogy gyors ütemben szűkül az a rés, amely elválasztotta az Egyesült Államoktól, amelyről viszont továbbra is elismerik, hogy a világ leghatalmasabb gazdaságával rendelkezik. Azzal a széles körben elfogadott nézettel egyidejűleg, hogy a Szovjetunió gazdasági fejlődésének jelenlegi üteme lényegesen gyorsabb, mint az Egyesült Államoké, még a rendkívül iparosított Nyugat-Európában is általános irányzatnak mondható a közvélemény azon gyanakvása, miszerint a Szovjetunió az előrelátható jövőben még túl is szárnyalhatja az Egyesült Államokat gazdasági erőben". A jelentésben elsősorban a Szovjetunió és az USA gazdasági fejlődéséről van szó, nem kétséges azonban, hogy a közvélemény „azon gyanakvása", amiről a jelentés beszél, vonatkozik a szocialista világrendszer és a kapitalizmus gazdasági versenyére is.

A szocialista világrendszer nagy sikerei és azok hatása, a kapitalizmus általános válságának új szakasza, a világon kialakult új erőviszonyok új lehetőségeket és új távlatokat nyitnak a szocializmusért folyó harcnak a kapitalista országokban is. Valamennyi kapitalista országban dolgozó kommunista és munkáspárt forradalmi kötelessége marxista—leninista módon elemezni ezeket a lehetőségeket, a szocializmusért folyó harc konkrét feltételeit, azokat a feladatokat, amelyek a békeharcban, a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért és a szocializmusért folyó harcban rájuk hárulnak. Ennek a harcnak természetesen minden országban megvannak a konkrét sajátosságai. A jelenlegi világhelyzetnek vannak azonban olyan általános jellemzői, amelyek ezt a harcot minden országban befolyásolják és új vonásokat adnak a szocializmus győzelméért folyó világméretű küzdelemnek. Ilyen új vonás többek

Digitized by Google

között, hogy a jelenlegi helyzetben, amikor meggyorsult a monopolkapitalizmusnak állammonopolista kapitalizmusba való átnövése, amikor a monopóliumok és az egész nemzet érdekei közötti ellentétek elmélyültek, megvan a lehetősége annak, hogy a munkásosztály vezetésével széles demokratikus egységfront jöjjön létre, a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség, a városi kis- és középburzsoázia tömörítésének útján a tőkés monopóliumok, a monopolista államkapitalizmus egész rendszere ellen. Az ilyen egységfront célja a béke, a nemzeti függetlenség, a demokrácia megvédelmezése és fejlesztése, a legfontosabb gazdasági ágak államosítása és igazgatásának demokratizálása, az egész gazdasági élet békés célokra, a lakosság szükségleteinek kielégítésére való felhasználása, mélyreható földreform végrehajtása, a dolgozók életkörülményeinek megjavítása, a parasztság érdekeinek, a városi kis- és középburzsoázia érdekeinek megvédése a monopóliumok önkényével szemben. Ez a harc fokozott felelősséget hárít a munkásosztály marxista—leninista pártjára és a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazását követeli meg minden országban.

Az említett intézkedések demokratikus jellegűek, nem szüntetnék meg emberek ember által való kizsákmányolását, végrehajtásuk mégis korlátozná a monopóliumok hatalmát, növelné a munkásosztály tekintélyét és politikai súlyát az ország életében, elősegítené a legreakciósabb erők elszigetelését és megkönnyítené az összes haladó erők összefogását. A demokráciáért folytatott harc ily módon fontos lépés a társadalmi haladás útján és egyben a szocializmusért folyó harc alkotó része. A demokráciáért folytatott harc és a szocialista forradalom távlatainak helyes összekapcsolása — amire példát mutat a Moszkvai Nyilatkozat — megkülönbözteti a következetes marxista—leninista politikát, mind a szocializmust demokratikus reformokban feloldó, végső soron a szocialista forradalomról lemondó reformizmustól, mind pedig a demokráciáért vívott harcot lebecsülő, a szocializmus előretörését veszélyeztető szubjektivista, szektás kalandorságtól.

A kommunista és munkáspártok 1960. évi Moszkvai Értekezlete megerősítette az 1957. évi Nyilatkozatnak azokat a tételeit is, amelyek a különböző országoknak a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetére vonatkoznak. Mint ismeretes, ez a Nyilatkozat felvetette annak lehetőségét, hogy egyes tőkésországokban a munkásosztály élcsapata vezetésével békés úton, polgárháború nélkül megszerezheti az államhatalmat és biztosíthatja az alapvető termelési eszközök átkerülését a nép kezébe. A kommunisták arra törekednek, hogy békés úton győzzön a szocialista forradalom, mert ez megfelelne a munkásosztály és az egész nép érdekeinek, az illető ország nemzeti érdekeinek. Abban az esetben azonban, ha a kizsákmányoló osztályok a néppel szemben erőszakhoz folya-

Digitized by Google

modnak, tekintetbe kell venni a másik lehetőséget — a szocializmusra való nem békés átmenet lehetőségét. Az egyes országokban — hangsúlyozza a Nyilatkozat — a szocializmusba való átmenet egyik vagy másik módjának tényleges lehetőségét a konkrét történelmi feltételek határozzák meg.

A Nyilatkozat visszautasítja azokat a rágalmakat, hogy a kommunisták háború segítségével akarják győzelemre vinni a szocialista forradalmakat és ismételten leszögezi, hogy a kommunista pártok a marxista—leninista tanítás alapján mindig ellenezték a forradalom exportját. Nem a forradalom exportja fenyegeti a békét — ahogy az imperialisták állítják —, hanem az ellenforradalom exportja, az imperialisták durva beavatkozása a népek belügyeibe, az imperialisták erőszakos kísérletei, amelyekkel meg akarják állítani a fejlődés menetét. Ez történt 1956-ban Magyarországon, amikor a nemzetközi imperializmus a hazai ellenforradalmárok és revizionisták segítségével ellenforradalmi felkelést szervezett népi demokráciánk törvényes rendje ellen, ez történt a szabadságát kiharcoló hős kubai nép elleni amerikai agressziós fenyegetőzések esetében, Kongóban, Laoszban és más országokban. A kommunista pártok határozottan tiltakoznak az ellenforradalom imperialista exportja ellen és felhívják a világ népeit: tömörítsék, mozgósítsák összes belső erőiket, tevékenyen lépjenek fel és a szocialista világrendszer erejére támaszkodva hárítsák el vagy határozottan verjék vissza az imperialisták beavatkozását bármely ország forradalomra kelt vagy szabadságáért harcoló népének ügyeibe.

A népek nemzeti függetlenségéért az imperializmus gyarmati rendszere ellen

A jelenkor egyik legfontosabb — a szocialista világrendszer kialakulása után a legfontosabb — jelensége a gyarmati rabság rendszerének a nemzeti felszabadító mozgalom előretörése következtében végbemenő összeomlása. A kommunisták mindig kérlelhetetlen ellenségei voltak a nemzeti elnyomásnak, s a nemzeti felszabadító mozgalmakat és forradalmakat a szocialista forradalom fontos szövetségesének tekintették. Ezért fordított nagy figyelmet Marx, Engels és Lenin a gyarmati felszabadító mozgalom kérdéseire és ezért fordítanak nagy figyelmet ezekre a kérdésekre ma is a kommunista és munkáspártok.

Korunkban a gyarmati és félgyarmati népek nemzeti felszabadító mozgalma korábban soha nem ismert lendülettel bontakozik ki. A nemzeti felszabadító mozgalom ilyen fellendülésében döntő szerepe van a szocializmus világméretű előretörésének. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom felrázta a Keletet, bevonta

Digitized by Google

a gyarmati népeket a forradalmi világmozgalom általános áradatába, a Szovjetunió győzelme a második világháborúban, a népidemokratikus rendszer megteremtése több európai és ázsiai országban, a kínai forradalom győzelme, a szocialista világrendszer kialakulása óriási mértékben meggyorsította ezt a folyamatot. A nemzeti felszabadító mozgalmak és forradalmak sikerei gyökeresen megváltoztatták a világ képét, az imperializmus elleni harc új osztagait és tartalékait hozták létre világszerte. 1945-ben — nem számítva az olyan formálisan független, de a valóságban gyarmati elnyomásban szenvedő országokat, mint Kína, Egyiptom, Szíria stb. — a gyarmatok területe közel 37 millió négyzetkilométer volt, vagyis kétszer akkora, mint a gyarmattartó országok területe, a gyarmatok lakossága pedig 663 millió 627 ezer, a gyarmattartó országok lakosságának 1,7-szerese. A második világháború után eltelt 15 év alatt 38 volt gyarmati ország vívta ki a függetlenségét és ha számításba vesszük a formálisan már korábban független, de valójában csak most felszabadult országokat, 15 esztendő alatt másfélmilliárd ember szabadult fel a gyarmati rabság alól. A gyarmati rendszer teljes összeomlása elkerülhetetlen.

De a gyarmati rendszer még mindig több mint 13 millió négyzetkilométeren uralkodik, a gyarmattartó hatalmak még mindig több mint 80 millió embert (a világ lakosságának 3 százalékát) tartanak gyarmati rabságban. Az imperializmus gyarmati rendszerének teljes felszámolása még nem fejeződött be, a világ népei tovább folytatják harcukat a nemzeti függetlenségért, a gyarmati rendszer minden formájának és megnyilvánulásának teljes és végleges felszámolásáért.

Az imperialisták, élükön az Egyesült Államokkal, kétségbeesett erőfeszítéseket tesznek, hogy új módszerekkel és új formákban fenntartsák az egykori gyarmatok népeinek gyarmati kizsákmányolását. Különösen élenjár ebben a jelenkori gyarmatosítás fő támasza, az Amerikai Egyesült Államok, amely gazdasági „segélynyújtás", „szövetségi függés" és más címeken a legkegyetlenebb kizsákmányolást valósítja meg az országok egész sorában. Jellemző, hogy 1946—1957 között a gazdaságilag elmaradott és gyengén fejlett országokban az észak-amerikai monopóliumok a tőkebefektetés 9 milliárd dolláros növelésével 12 milliárd dollár haszonra tettek szert. Az amerikai monopóliumok 1956-ban az összes profitjuk egyhatodát a külföldi befektetések után kapták. 1955-ben minden külföldön befektetett dollár háromszor annyi profitot hozott nekik, mintha az országon belül jövedelmezett volna. Ez érthető is: elég csak arra utalni, hogy az USA monopóliumok tulajdonában levő chilei rézbányák munkásainak bére ötödrésze annak, amennyi a hasonló munkát végzők bére az Egyesült Államokban, az arábiai olajmunkások keresete pedig tizedrésze az amerikai olaj-

Digitized by Google

munkásokénak. Az Amerikai Egyesült Államok — mutat rá a Nyilatkozat — az összes tőkésországoknál több kincset sajtol ki az ázsiai és különösen a latinamerikai országokból, gátolva ezeknek az országoknak a fejlődését. Fokozódik az amerikai tőke behatolása Afrikába. Az amerikai imperializmus a legnagyobb nemzetközi kizsákmányolóvá vált.

A gyarmati rendszer megmentése érdekében az imperialisták nem riadnak vissza a nyílt erőszak alkalmazásától sem. Mindent elkövetnek, hogy aláássák a felszabadult országok nemzeti szuverenitását, katonai diktátori rendszereket akarnak rájuk erőszakolni, katonai támaszpontokat létesítenek, agressziókkal fenyegetőznek, sok helyen nyílt agressziót alkalmaznak. Az utóbbi idők eseményei — Kuba, Kongó, Laosz példája — azt mutatják, hogy a nemzeti mozgalom elnyomására irányuló kísérletekben is az amerikai imperializmus a világreakció fő támasza, a nemzetközi csendőr. A világ népeinek nemzeti felszabadító mozgalma ezért ma egyre inkább az amerikai imperializmus, az egész világ népeinek ellensége ellen irányul.

A kommunista és munkáspártok Moszkvai Nyilatkozatának a nemzeti mozgalmakkal és forradalmakkal foglalkozó része hűen tükrözi ennek a harcnak az összetett feladatait és bonyolult körülményeit az egyes országokban. A volt gyarmati országoknak a nemzeti függetlenség kivívása után elszánt harcot kell folytatniok az imperializmus és a feudalizmus maradványai ellen, választ kell találniok az élet által felvetett társadalmi problémákra, dönteniök a további fejlődés útját illetően. Ahhoz, hogy a kommunista pártok helyes politikát folytathassanak ezekben az országokban, marxista—leninista módon kell elemezni a nemzeti felszabadító mozgalmak és forradalmak hajtóerőit, a benne résztvevő különböző osztályok szerepét. A Moszkvai Nyilatkozat a marxista—leninista elemzés nagyszerű példáját nyújtja ezekben a kérdésekben és szilárd alapot ad a további elemzéshez.

A nemzeti függetlenség kivívása és a további fejlődés szempontjából elemzi a Nyilatkozat a munkásosztály, a parasztság, a nemzeti burzsoázia szerepét. A munkásosztály, amely kimagasló szerepet játszik a nemzeti felszabadításért folytatott harcban, fellép a nemzeti, imperialistaellenes, demokratikus forradalom feladatainak következetes végigviteléért, a reakciós erők ama kísérlete ellen, hogy lefékezzék a társadalmi haladást. Megkülönböztetett figyelmet kell fordítani ezekben az országokban az agrárkérdés megoldására. A munkásosztály és a parasztság szövetsége a legfőbb erő a nemzeti függetlenség kivívásában és megvédésében, a mélyreható demokratikus átalakítások megvalósításában és a szociális haladás biztosításában. Nagy jelentőségű a nemzeti burzsoázia szerepének helyes, marxista—leninista értékelése. A fel-

Digitized by Google

szabadító harcban nagy szerepet tölthetnek be az összes nemzeti hazafias erők, a nemzet összes elemei, akik készek harcolni a nemzeti függetlenségért az imperializmus ellen. A kommunisták idesorolják az imperialista körökkel kapcsolatban nem álló nemzeti burzsoáziát is. A nemzeti burzsoáziának azonban kettős jellege van: egyrészről objektíve érdekelt az imperialistaellenes, antifeudális forradalom fő feladatainak megvalósításában — enyyiben haladó jellegű —, másrészről nem állhatatos, hajlamos a megalkuvásra az imperializmussal, a feudalizmussal. Ezért a forradalomban való részvételének mértéke a különféle országokban különböző, amit a kommunista és munkáspártoknak figyelembe kell venni. A nemzeti, imperialistaellenes, demokratikus forradalom végigvitele szempontjából nagy jelentőségű a független nemzeti demokratikus állam megteremtése, amihez a jelenlegi történelmi helyzetben sok országban kedvező feltételek alakulnak ki.

Elvi jelentőségű megállapításokat tesz a Nyilatkozat a kommunista pártoknak és a kommunistáknak az imperialistaellenes, antifeudális demokratikus forradalom következetes végigvitelében játszott szerepéről is és leleplezi azokat a reakciós törekvéseket, amelyek arra irányulnak, hogy az „antikommunizmus" jelszavával megakadályozzák vagy felrobbantsák a nemzeti frontot, elszigeteljék a felszabadító mozgalom leghaladóbb részét, a kommunistákat.

Az imperializmus gyarmati rendszere gyorsuló széthullásának, a nemzeti felszabadító mozgalom, az imperialistaellenes, antifeudális, demokratikus forradalmak helyzetének és távlatainak átfogó elemzése harci programot ad a világ valamennyi kommunista és munkáspártjának az imperializmus gyarmati rendszere ellen folytatott harcban; elvileg megalapozza a szocialista országoknak és marxista—leninista pártjuknak, a gyarmattartó anyaországok munkásosztályának és marxista—leninista pártjuknak, a függetlenségükért harcoló vagy függetlenségüket a közelmúltban kivívott országok kommunistáinak politikáját ebben a kérdésben.

Az új világháború veszélye ellen, a béke védelmében

A Moszkvai Értekezlet rendkívüli figyelmet fordított napjaink legégetőbb problémájára, — a háború és a béke kérdésére. A háború mindig tengernyi pusztítást és szenvedést hozott az emberiségnek és terhei mindig elsősorban a dolgozó tömegeket sujtották. De a háború kérdése még soha nem volt olyan égető probléma a népek számára, mint a mi korunkban. Ma, amikor létrehozták a legborzalmasabb tömegpusztító és romboló eszközöket, egy új világháború minden korábbinál nagyobb pusztítással és

Digitized by Google

szenvedéssel fenyegetné az emberiséget. A kommunista és munkáspártok teljes egészében átérzik felelősségüket a népek sorsáért és az emberiség jövőjéért, amikor a háború és a béke kérdésében állást foglalnak. *„A kommunisták történelmi küldetésüket nemcsak abban látják, hogy világméretekben megszüntessék a kizsákmányolást és a nyomort, és örökre kizárják az emberi társadalom életéből bármilyen háború lehetőségét, hanem abban is, hogy már a mi korunkban megszabadítsák az emberiséget az új háború rémétől. A világ kommunista pártjai minden erejüket és energiájukat e nagy történelmi küldetés megvalósításának szentelik."*

A kommunisták, mint minden más kérdésben, ebben a kérdésben is a valóságos helyzetből indulnak ki, reálisan felmérik az objektív társadalmi erőket, amelyek a háború, illetve a béke irányába hatnak és politikájukat az objektív törvényszerűségek és tendenciák tudatos felismerésére építik. Ezeket azonban nem fatalista módon értelmezik; számításba veszik azt az óriási szerepet, amelyet a fejlődés objektív irányát helyesen felismerő emberek tudatos, szervezett cselekedetei játszanak a társadalmi fejlődésben. A marxista—leninista pártok ezért a háború és a béke kérdésében elvetik a fatalizmust, amely — lebecsülve a forradalmi erők és más öntudatra ébredt háborúellenes erők aktív szerepét — a háborút végzetszerűen elkerülhetetlennek tartja, éppúgy, mint ahogy elvetik a népek éberségét elaltató pacifista illúziókat is, amelyek nem harcra mozgósítanak az agresszív imperialista erők ellen, a béke védelmében, hanem a béke passzív áhítozását és várakozását sugallják. Az a lenini elv képezi ebben a kérdésben is a kommunista és munkáspártok programjának alapját, hogy párosítani kell a tudományos józanság maximumát az objektív helyzet, a fejlődés objektív menetének elemzésében, a forradalmi energia és aktivitás maximumával a cselekvésben.

Milyen erők hatnak ma a háborúk irányába?

A háború — mutat rá a Nyilatkozat — a kapitalizmus állandó velejárója. Az ember ember által való kizsákmányolásának rendszere és az ember ember által való pusztításának rendszere — a kapitalista rendszer két oldala. Különösen érvényes ez az imperializmus korszakára. Ezért nem hallgathatjuk el, hogy amíg fennáll az imperializmus, fennmarad az agresszív háborúk talaja is. Ma az agresszió és a háború fő ereje — az amerikai imperializmus. Az amerikai imperializmus igazi arcát a világ népei előtt egyre jobban leleplezik az agresszív katonai tömbök és támaszpontok politikája, az amerikai imperialisták provokációs és agresszív akciói a világ különböző részein, a leszerelési tárgyalások szabotálása. Növeli a háború veszélyét, hogy Nyugat-Németországban újjászületett a militarizmus és az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország imperialista erői bűnös összeesküvésre léptek a nyugatnémet

Digitized by Google

imperializmussal. Íme ezek azok az erők, amelyek korunkban a békét fenyegetik, és, amelyekről egy percre sem szabad megfeledkeznünk a háború és a béke kérdésének vizsgálatánál.

A mi korunkban azonban nemcsak ezek az erők működnek. Kialakultak azok a reális erők is, amelyek meg tudják hiúsítani az imperializmus agresszív terveit: a szocializmus, a béke és a demokrácia erői. „A történelem folyamán első ízben harcolnak a háború ellen nagy szervezett erők: a hatalmas Szovjetunió, amely kivívta a világelsőséget a tudomány és a technika döntő ágaiban; az egész szocialista tábor, amely a béke szolgálatába állította óriási anyagi és politikai hatalmát; az ázsiai, az afrikai, a latin-amerikai békeszerető államok növekvő száma, amelyeknek létérdekük a béke megőrzése; a nemzetközi munkásosztály és szervezetei, mindenekelőtt a kommunista pártok; a gyarmatok és a függő országok népeinek nemzeti felszabadító mozgalma; a békeharcosok világmozgalma; a semleges országok, amelyek nem értenek egyet a háború kirobbantásának imperialista politikájával, és a békés egymás mellett élés híveiként lépnek fel." Ezek azok az erők, amelyek ma már képesek lefogni az agresszív imperialista erők kezét és — mint az az utóbbi években több alkalommal bebizonyosodott, így az Egyiptom elleni angol—francia—izraeli agresszió és más agressziós kísérletek esetében — képesek hatékonyan harcolni az imperialisták által kezdeményezett helyi háborúk ellen, megakadályozni, hogy azok új világháborúhoz vezessenek és világkatasztrófába sodorják az emberiséget. Ezért a kommunista és munkáspártok Moszkvai Nyilatkozata teljes joggal állapítja meg: *„Elérkezett az az idő, amikor meg lehet hiúsítani az imperialista agresszorok azon kísérletét, hogy világháborút robbantsanak ki. A szocialista világtábor, a nemzetközi munkásosztály, a nemzeti felszabadító mozgalom, a háború ellen fellépő valamennyi ország és az összes békeszerető erők közös erőfeszítésével el lehet hárítani a világháborút."*

A béke megvédésében döntő szerepet játszanak a szocialista országok. A szocialista országok külpolitikájának megingathatatlan alapja a szocialista és a kapitalista országok közötti békés egymás mellett élés és gazdasági verseny lenini elve. Ezt az elvet fejlesztette tovább és vitte következetesen végig határozataiban az SZKP XX. kongresszusa, ezt az elvet fogadták el a szocialista országok és munkáspártjai 1957. novemberi Értekezletükön, ezt az elvet erősíti meg a mostani Nyilatkozat is. Ebben a szellemben kezdeményezi a Szovjetunió a nemzetközi feszültség megszüntetését, a vitás kérdések tárgyalások útján való rendezését. Ez a szellem hatja át az összes szocialista országok — köztük a Magyar Népköztársaság — külpolitikáját.

Ez a politika megfelel népünk és az egész szocialista tábor

Digitized by Google

érdekeinek, valamennyi nép létérdekeinek. Ez a politika elősegíti a szocializmus pozícióinak megerősödését, a szocializmus további térhódítását. A szocialista társadalom fejlődésének lételeme a béke: békés viszonyok között a szocialista rendszer mindjobban megmutatja előnyeit a kapitalista rendszerrel szemben a gazdaság, a kultúra, a tudomány és technika minden területén. *A béke — a szocializmus hűséges szövetségese, mert az idő a szocializmusnak, a kapitalizmus ellen dolgozik.* A szocializmus teljes győzelméért és a békéért vívott harcot nem lehet egymással szembeállítani, a szocializmus és a béke érdekei egybeesnek. Ez a felismerés alapvetően meghatározza a kommunista világmozgalom stratégiáját és taktikáját. Ezért van nagy jelentősége annak, hogy a kommunista világmozgalom minden osztaga egységesen állást foglalt a békés egymás mellett élés politikája mellett, amelyet a Moszkvai Nyilatkozat részletesen kifejtett.

Az államok békés egymás mellett élése természetesen nem jelenti az osztályharc megszüntetését, amint azt a revizionisták állítják. Az egész nemzetközi kommunista mozgalom számára elvi jelentősége van annak, hogy helyesen, marxista—leninista módon értelmezzük a békés egymás mellett élés politikája és az osztályharc közötti kapcsolatot: „A különböző társadalmi rendszerű államok egymás mellett élése — a szocializmus és a kapitalizmus közötti osztályharc formája. A békés egymás mellett élés körülményei között kedvező lehetőségek alakulnak ki az osztályharc kibontakoztatására a kapitalista országokban, a népek nemzeti felszabadító mozgalmának kiterjesztésére a gyarmati és függő országokban. A forradalmi osztályharc és a nemzeti felszabadító harc sikerei ugyanakkor hozzájárulnak a békés egymás mellett élés megszilárdításához." A béke megvédése a dolgozó tömegek aktív harcát és maximális éberségét feltételezi, megköveteli az imperializmus politikájának, a háborús uszítók cselszövéseinek és mesterkedéseinek a leleplezését, az imperialisták katonai támaszpontjainak felszámolásáért folytatott harc fokozását, az agresszív katonai tömbök, a népgazdaság militarizálása elleni küzdelmet.

A kommunisták azért tudják helyesen meghatározni a békéért folyó harc *jelenlegi* feladatait, mert előre látják ennek a harcnak a *távlatait*, elemzik azokat a társadalmi változásokat, tendenciákat, amelyek meghatározzák az erőviszonyok további eltolódásának fő irányát.

Milyen perspektívát nyújtanak ezek a változások a háború és a béke kérdése szempontjából? Nem kétséges, hogy a két rendszer békés versenyében a szocialista rendszer mindjobban megmutatja előnyeit, a Szovjetunió a világ első ipari hatalmává válik, hatalmas ipari országgá válik Kína, és eddig nem látott fejlődésen mennek keresztül az összes szocialista országok. Minden jel arra mu-

Digitized by Google

tat, hogy újabb és újabb győzelmeket arat a munkásmozgalom a kapitalista országokban, a nemzeti felszabadító mozgalom a gyarmatokon és a függő országokban. Befejeződik a gyarmati rendszer összeomlása, még jobban kiterjed a béke övezete. Összegezve: teljessé válik a szocializmus és a béke erőinek fölénye. Ezekre a változásokra alapozták véleményüket a kommunista és munkáspártok, amikor a Moszkvai Nyilatkozatban kijelentették: *„még a szocializmus teljes világméretű győzelme előtt, amikor a kapitalizmus a világ egy részén még fennmarad, létrejön annak reális lehetősége, hogy a világháborút kiküszöböljük a társadalom életéből."*

A béke megszilárdításának egy további, még magasabb foka — a *szocializmus világméretű győzelme*, amely *végérvényesen kiküszöböli mindennemű háború kirobbantásának társadalmi és nemzeti okait.*

Ezeket a távlatokat állítják a kommunista és munkáspártok a népek elé egy új világháború pusztításával és szenvedéseivel szemben, ezeknek a céloknak az elérésére mozgósítják a világ minden becsületes emberét. Ezeknek a céloknak az érdekében törekednek a kommunisták a munkásosztály akcióegységének a megvalósítására, ezeknek a céloknak az érdekében fordulnak a béke minden hívéhez, függetlenül politikai és vallási meggyőződésétől, nemzetiségétől és bőre színétől, hogy fogjanak össze és akadályozzák meg az újabb háborúkat, biztosítsák a tartós békét.

*

A kommunista és munkáspártok Moszkvai Nyilatkozata egységes, marxista—leninista harci programot ad a nemzetközi kommunista mozgalomnak, minden kommunista pártnak. A Nyilatkozat egész szelleme egyben azt követeli, hogy munkájában minden kommunista párt országa konkrét adottságaiból induljon ki és alkotó módon alkalmazza a marxizmus—leninizmus elveit, ezzel is vegye ki a részét a marxizmus—leninizmus nagy tanításának fejlesztéséből. A két Moszkvai Értekezlet dokumentumainak történelmi jelentősége abban van, hogy biztosítják a nemzetközi kommunista mozgalom eszmei egységét, hogy szilárd alapot képeznek az alkotó, marxista—leninista ideológiai munka kibontakozásához valamennyi kommunista és munkáspártban és hosszú időre megteremtik ezt a munkát.

A magyar kommunisták is azzal a céllal tanulmányozzák a kommunista mozgalomnak ezt a nagy jelentőségű dokumentumát, hogy magasabb szintre emelve ideológiai felkészültségüket, jobban megértve a világfejlődés menetét, fellendítsék a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazását hazánkban, hogy az eddiginél is eredményesebben dolgozhassanak az előttük álló feladatok megoldásán.

Digitized by Google

Hároméves tervünk eredményei és soronlevő feladataink

Írta **LÁZÁR GYÖRGY**

A hároméves terv sikeres végrehajtása után, 1961-ben népgazdaságunk fejlesztésének új, jelentős szakasza kezdődik el. Feladatainkat e szakaszban is — ugyanúgy, mint az előző évben — a Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának határozatai szabják meg. A kongresszus a következő évek legfőbb feladataként azt jelöli meg, hogy fejezzük be hazánkban a szocializmus alapjainak lerakását. E fontos, az egész dolgozó nép erőfeszítéseit egységbe foglaló cél gyakorlati gazdasági programja népgazdaságunk fejlesztésének második ötéves terve. A kongresszus által jóváhagyott népgazdasági célkitűzések építőmunkánk eddigi eredményeire, a szocialista társadalom alkotó erőinek mind teljesebb kibontakozására, a Szovjetunióval és a többi baráti országgal folytatott gazdasági együttműködésünk további fejlődésére épülnek. Annak a gazdaságpolitikának a folytatását fejezik ki, amelyet a párt és a kormány az ellenforradalom óta megvalósított, s amelynek a helyességét a gyakorlat igazolta.

Ez a gazdaságpolitika, amelynek központi célja a szocialista társadalom építése és ezzel a dolgozó nép anyagi és kulturális jólétének rendszeres emelése, a hároméves terv időszakában jelentős sikerekre vezetett. A hároméves terv feladata az volt, hogy népgazdaságunk fejlődését — melyet az ellenforradalom súlyosan megzavart — a Szovjetunió és a baráti országok által nyújtott testvéri segítség felhasználásával ismét normális alapokra helyezzük, s népgazdaságunkat újra egyensúlyba hozva viszonylag szerény ütemben fejlesztve, megteremtsük a második ötéves terv megindításának feltételeit. Az elmúlt három év alatt a népgazdaság fejlődése valójában minden tekintetben túlhaladta a tervben meghatározott kereteket, s olyan új elemekkel egészült ki, amelyek a szocialista építőmunka egész további menetét igen kedve-

Digitized by Google

zően befolyásolják. A gazdasági építőmunka normális menetét a tervezettnél sokkal rövidebb idő alatt, tulajdonképpen már 1958-ban sikerült helyreállítanunk. Ebben és a későbbi fejlődésben is kiemelkedő szerepe volt annak, hogy meggyorsult az ipari termelés üteme, így az eredetileg tervezettnél többet fordíthattunk a felhalmozás és a fogyasztás növelésére, és más, a későbbi évekre tervezett fejlesztési célok megvalósításához is hozzáfoghattunk. A mezőgazdaságban 1958. végére megérlelődtek a feltételei annak, hogy meggyorsítsuk a szocialista átalakulás ütemét. Ez a két egyidejűleg kialakult körülmény a fejlődésnek nemcsak a mértékét, hanem belső tartalmát és arányait is jelentősen befolyásolta, s azt eredményezte, hogy már a hároméves terv időszakában meggyorsult a szocializmus építése hazánkban.

A népgazdaság helyzetének ilyen, a vártnál sokkal kedvezőbb alakulásában igen sok tényező játszott közre. Közülük mindenekelőtt azt kell kiemelnünk, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt politikája mozgósította a társadalom erőit, s ezek a fejlődés meggyorsításának számottevő tartalékait tárták fel. Ebben kiemelkedő szerepe volt a párt VII kongresszusa tiszteletére 1959-ben kibontakozott nagyarányú szocialista munkaversenynek, amely döntő mértékben járult hozzá ahhoz, hogy az alapvető népgazdasági mutatókat tekintve már 1959-ben elértük az eredetileg 1960 végére tervezett színvonalat. A párt politikája, a munkás-paraszt szövetség megerősödése volt az alapja annak is, hogy — alig két évvel az ellenforradalom leverése után — a dolgozó parasztok jelentős része indult el a szocialista nagyüzemi gazdálkodás útján.

A fejlődés üteme nem gyorsulhatott volna meg a szocialista tábor, és mindenekelőtt a Szovjetunió átütő erejű gazdasági sikerei nélkül, ez adta meg ugyanis az alapot ahhoz, hogy a nemzetközi együttműködés és a szocialista táborral folytatott árucsere-forgalom évről-évre nagyarányban bővüljön, és a népgazdaság ezen az úton hozzájusson olyan anyagi eszközökhöz, melyek fejlődéséhez nélkülözhetetlenek. Céljaink megvalósításában nagy fontosságú volt a Szovjetunióval kötött hosszúlejáratú megállapodásunk, amelynek keretében a Szovjetunió beruházási hitelekkel segíti iparunk fejlesztését, mindenekelőtt pedig a korszerű termékek gyártására leginkább alkalmas iparágakét, ami égész ipari termelésünk szerkezetét lényegesen megjavítja. A fejlődés ütemének meggyorsításához figyelemreméltó anyagi erőket és tartalékokat szabadítottak fel az ellenforradalom felszámolását követő intézkedések, amelyek javították az irányító munkát, növelték a vállalatok önállóságát, kiterjesztették az anyagi érdekeltség alkalmazását. Főként a felsorolt tényezők eredményezték, hogy a tervbe vett előirányzatokat minden fő vonatkozásban túlteljesítettük.

Digitized by Google

A hároméves terv teljesítésének végleges adatai még nem állnak rendelkezésünkre, annyi azonban máris megállapítható, hogy az ipari termelés, a tervezett 22 százalék helyett több mint 40 százalékkal emelkedett, a termelékenység növekedése pedig megközelíti a 20 százalékot. A mezőgazdaság termelése a tervezett 12 százaléknál valamivel nagyobb mértékben emelkedett, miközben a szocialista szektor szántóterülete majdnem 4.5 millió katasztrális holddal nőtt.

Az ipar gyorsabb ütemű fejlődése bővítette az export árualapját, másrészt azonban ez és a mezőgazdaság szocialista átalakítása a tervezettnél több nyersanyagot, gépet, műtrágyát stb. igényelt. Ez szükségessé és lehetővé is tette külkereskedelmi forgalmunk növelését: behozatalunk 1960-ban az 1957. évinél nem alacsonyabb volt — ahogyan a terv előirányozta —, hanem 37 százalékkal magasabb; kivitelünk pedig a tervezett 37 százalék helyett több mint 70 százalékkal emelkedett.

A hároméves terv 1960-ra a nemzeti jövedelem 13 százalékos emelkedésével számolt; valójában az emelkedés meghaladja a 20 százalékot. A tervezettnél nagyobb nemzeti jövedelemből a népgazdaság állóalapjainak bővítésére csaknem másfélszer annyi beruházást fordítottunk, mint amennyit eredetileg előirányoztunk. Jelentős számú ipari üzemet bővítettünk ki, vagy fejeztünk be, megkezdtük a közlekedés korszerűsítését és — nem utolsósorban — jelentősen többet ruháztunk be a mezőgazdaságba, mint terveztük. Mindamellett — a párt irányvonalának megfelelően — a lakosság életszínvonalát és életkörülményeit is nagyobb mértékben javítottuk. A bérből és fizetésből élők reálbére nem 6, hanem 9,5 százalékkal nőtt, reáljövedelme pedig még ennél is nagyobb mértékben: 8 százalék helyett több mint 16 százalékkal emelkedett. Ugyanezen idő alatt a parasztság reáljövedelme kb. 6—7 százalékkal nőtt. A lakosság megnövekedett jövedelméből jelentősen növelte pénztartalékait, s még így is kb. 30 százalékkal emelkedett a kiskereskedelmi forgalom. A három év alatt mintegy 130 ezer lakás épült, 20 ezerrel több, mint amennyit a terv előírt: 2200 új kórházi ágy és számos új intézmény szolgálja az egészségügyi ellátást. Állami és társadalmi eszközökből mintegy 4 ezer tanterem épült fel. A fejlődés meggyorsult üteme egyaránt szolgálja tehát a jelen és a jövő szükségleteinek kielégítését.

Mindez azt mutatja, hogy a meggyorsult fejlődés nemcsak az előrehaladás mértékét, hanem a termelés és felhasználás belső arányait is lényegesen megváltoztatta.

A gyorsütemű fejlődés nemcsak lehetővé teszi, hogy a már megérlelődött és ismert szükségleteket teljesebben elégítsük ki, hanem maga is új szükségleteket támaszt; egyben az arányok

Digitized by Google

változása új követelményeket állít fel a termelés és elosztás kapcsolataiban, módosítja a minőségi követelményeket stb. Ezért rendkívül nagy a jelentősége annak, hogy időben felismerjük és helyesen értékeljük a mennyiségi változások mögött meghúzódó, eleinte esetleg csak nehezen felismerhető tendenciaváltozásokat. Ellenkező esetben olyan zavaró körülmények léphetnek fel, amelyek nemcsak a feltárt tartalékok kihasználását fékezik, hanem pazarláshoz, vagy éppen aránytalanságok kialakulásához vezetnek. A szocialista tervezésnek és gazdasági vezetésnek egyik legfontosabb, és hozzátehetjük talán a legnehezebb feladata: feltárni a valóságban végbemenő folyamatokat, s folytonosan továbbfejleszteni a tervet olyan irányban, hogy az egyaránt szolgálja a feltárt lehetőségek maximális kihasználását, a helyes arányok megőrzését és a távolabbi feladatok megoldását is. Megállapíthatjuk, hogy ebből a szempontból a gazdasági tervezés és vezetés nem hibátlanul ugyan, de javuló minőségben oldotta meg e bonyolult feladatokat.

Hogy a gazdasági vezetés kielégítően, vagy hiányosan oldja-e meg feladatait, az maga is objektív befolyást gyakorol az elérhető eredményekre. Ezért az irányító munka minden láncszemében nagy figyelmet kell fordítani azokra a gyenge pontokra, nehézségekre és hibákra, amelyeket eddig nem tudtunk teljesen megszüntetni. Rá kell tehát mutatnunk arra, hogy az eddiginél jobban kell megalapoznunk a fejlődés (mindenekelőtt az iparfejlődés) ütemének meghatározását. Ennek szükségességét mutatja az is, hogy a hároméves terv időszakában — bár az éves tervekben felemeltük az előirányzatokat — a tényleges teljesítés évről-évre jelentős mértékben meghaladta a tervezettet. Ez a túlteljesítés javította ugyan a népgazdaság szükségleteinek kielégítését, de mégsem volt olyan hatásfokkal hasznosítható, mintha elosztása — előrelátóbb tervezéssel — előre történik meg. A beruházási tevékenység megjavításában a múltbeli állapotokhoz képest előrehaladtunk, de gyökeres fordulatot még nem értünk el. Közismert dolog az is, hogy egyikmásik iparágunkban bizonyos elmaradás tapasztalható, ami a célul kitűzött műszaki fejlesztési program nem kielégítő végrehajtásában mutatkozik meg. A termelékenység növekedésének ütemével, a termelési költségek csökkentésének mértékével sem lehetünk megelégedve. Munkánk e fogyatékosságainak jelentős szerepük van abban, hogy a fejlődés menetében a népgazdaság egyes területein időszakosan kisebb-nagyobb aránytalanságok és nehézségek léptek fel, s e zavaró körülmények elhárítására beavatkozásra, esetleg bizonyos erőátcsoportosításra volt szükség.

A hároméves terv előbb vázolt tényeinek és tapasztalatainak nemcsak a már lezárt tervidőszak értékelése szempontjából van tehát nagy jelentőségük, hanem azon feladatoknak a megoldása

Digitized by Google

szempontjából is, amelyeket a VII. kongresszus hagyott jóvá a második ötéves terv irányelveiben. Az irányelvek jóváhagyása óta eltelt egy év alatt is — mint az egész hároméves tervidőszakban — meggyorsult ütem jellemezte népgazdaságunk fejlődését. Az ipar 1960-ban is lényegesen túlteljesítette tervét, további jelentős tartalékok és lehetőségek tárultak fel, folytatódott a mezőgazdaság gyorsütemű szocialista átalakítása. Ezek a tények arra mutatnak, hogy a második ötéves terv most folyó véglegesítésekor tovább lehet javítani a kongresszus által erre az időszakra megszabott fejlődési ütemet. Másrészt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a már feltárt tartalékokat és lehetőségeket a lehető legnagyobb mértékben ki kell használnunk, annál is inkább, mert a felhalmozás néhány év előtti alacsony színvonala miatt 1961—62-ben nehéziparunk és főleg alapanyagiparunk termelőképessége nem fokozódik a szükségletek által megkívánt mértékben, s ezért jelentősen növekszik majd az igény a feldolgozóipar és a mezőgazdaság számára szükséges nyersanyagok és más eszközök behozatala iránt. Csak úgy tarthatjuk egyensúlyban a külkereskedelmi mérleget ebben a két évben, ha tovább emeljük iparunk és mezőgazdaságunk exportképességét, s ugyanakkor az ésszerűen elérhető legnagyobb takarékosságot valósítjuk meg a források felosztásában és hazai felhasználásában.

Mindezek alapján a népgazdaság 1961. évi terve — a kongresszus határozataiból kiindulva és az adott körülményeket figyelembe véve — a következőképpen irányozza elő a megvalósítandó feladatokat:

Gyorsan fejlődő iparunk valamint a mezőgazdaságban túlsúlyra jutott szocialista szektor lehetőségeire támaszkodva jelentősen bővíteni kell a népgazdaság forrásait, mivel további előrehaladásunknak, az egyre növekvő szükségletek kielégítésének ez a fő feltétele. A termelés emelése, továbbá a fajlagos anyagráfordítások csökkentése útján az 1960. évinél mintegy 7 százalékkal nagyobb nemzeti jövedelmet kell létrehoznunk. A mennyiségi fejlődést az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt döntően a termelékenység emelésével kell megalapozni, a termelés szerkezetében pedig az eddiginél is nagyobb mértékben kell előmozdítani azokat a minőségi változásokat, amelyek révén tovább javul a rendelkezésre álló eszközök kihasználásának hatásfoka, fokozódik a termelés gazdaságossága. Tekintettel arra, hogy az elmúlt két évben gyors ütemben viszonylag magas színvonalra emeltük a fogyasztást és a felhalmozást, ami adott körülmények között erősen megnövelte a behozatali igényeket, 1961-ben az elosztásban olyan arányokat kell megvalósítani, amelyek a belföldi felhasználás szerény mértékű növelésén túl hatékonyan elősegítik a kivitel fokozását

Digitized by Google

és ezáltal a népgazdaság egyensúlyának további megszilárdítását. El kell érnünk, hogy a terv fő célkitűzéseinek megvalósításával még kedvezőbb feltételeket teremtsünk a második ötéves terv későbbi éveiben teljesítendő feladatok megoldásához. Ezekből a fő összefüggésekből indulnak ki a terv részletes előirányzatai.

Az ipari termelést 1961-ben egészében 8 százalékkal kell növelnünk. A fő cékitűzéseknek megfelelően alapanyagiparunk teljesítőképességét a lehető legjobban kell kihasználnunk, hogy javítsuk a népgazdasági szükségletek kielégítését és elérjük, hogy a népgazdaság energia- és anyagellátása a behozatal tervezett szintje mellett is folyamatos, zavartalan legyen. Ezzel összhangban az 1960. évi teljesítéshez képest a terv szerint 1961-ben 28 millió t szenet és 15 százalékkal több olajat kell termelni. A villamosenergia-termelést 8,4 millió kwó-ra, a tavalyinál 9,3 százalékkal magasabbra tervezzük. Az ipari termelés átlagát jóval meghaladó mértékben, 13 százalékkal kell emelnünk a vegyipar termelését; ezen belül a gumi- és műanyagipar termelési terve 19 százalékkal haladja meg az 1960-ban már elért színvonalat. A vaskohászat termelése 8 százalékkal nő; a melegen hengerelt acéloké 16,5 százalékkal lesz magasabb, főként azért, mert a Dunai Vasmű meleghengerműve már 1960-ban működésbe lépett.

A népgazdaság szükségleteinek kielégítésében meg a múlt évinél is nagyobb rész esik a gépiparra. Fejlesztésének jelentőségét emeli az a körülmény, hogy exportszállításait további 26 százalékkal kell növelnünk. E feladat teljesítéséhez alapvető népgazdasági érdek fűződik, mivel a behozatal lehetséges nagyságát is sok tekintetben a gépexport növekedésének üteme és gazdaságossága határozza meg. A gépipar átlagosan 10 százalékkal növekvő termelésén belül éppen ezért elsősorban azokat az iparágakat fejlesztjük — híradástechnika, műszeripar, erősáramú ipar, szerszámipar —, amelyek leginkább hozzájárulhatnak az export növeléséhez.

A könnyűipar termelése 6,4 százalékkal emelkedik az 1960. évihez képest. Az átlagosnál nagyobb mértékben akarjuk emelni a cipőipar termelését (kereken 12 százalékkal), a bútoriparét (10 százalékkal), a papíriparét (mintegy 8 százalékkal). Az élelmiszeripar termelése a terv szerint 4.5 százalékkal emelkedik, ezen belül a konzerviparé csaknem 13 százalékkal, a baromfifeldolgozó iparé több mint 12, az édesiparé mintegy 6, a söriparé 5 százalékkal.

Az iparban foglalkoztatottak létszáma az 1960. évinél 30 ezer fővel magasabbra van előirányozva. A munkaerő létszámának és a termelés volumenének előirányzatai azt tételezik fel, hogy a termelés növekedését kétharmad részben — tehát az előző éveknél jóval nagyobb arányban — a munka termelékenységének emelésével érjük el. E szerint 1961-ben az ipari termelésnek egy dol-

Digitized by Google

gozóra és munkanapra jutó hányada 5,6 százalékkal lesz nagyobb mint 1960-ban volt. A termelékenység növelése — amelynek mértéke a vállalatok sajátosságaitól függően különböző — igen feszített, de teljesíthető feladat, mert megoldására a termelés minden területén bőven vannak még kihasználatlan tartalékaink. Ezeket most minden erővel mozgósítanunk kell. Ehhez meg kell szilárdítani a létszám-, a norma-, a bér- és a munkafegyelmet, meg kell gyorsítani a műszaki fejlesztést, és jóval hatékonyabban kell hasznosítani az elmúlt években eszközölt gépi beruházásokat. A munka termelékenységének emelésével, a fajlagos anyagfelhasználás csökkentésével, a takarékosság általános fokozásával legalább 2 százalékkal kell csökkentenünk a termelés költségeit.

A terv számításba veszi, hogy már 1961 tavaszán befejeződik a termelőszövetkezetek tömeges szervezése. E döntő jelentőségű társadalmi és gazdasági átalakulás a mezőgazdasági termelés fellendítésének, a tervszerűség fokozódásának nélkülözhetetlen alapja. A már megszilárdult termelőszövetkezetek eredményeire építve, 1961-ben is teljesíteni kívánjuk a kettős feladatot. A mezőgazdasági termelés csaknem 8 százalékos emelését irányozzuk elő, oly módon, hogy az állattenyésztésnek 4,5 százalékkal, a növénytermelésnek majdnem 11 százalékkal kell növekednie. A mezőgazdasági termelés tervezett fejlesztéséhez műtrágya-ellátásunkat 30, a talajjavítást 20, az öntözött területet kereken 16 százalékkal növeljük. Az előirányzott terméseredmények elérése céljából az 1960. évi 25 ezer kh-ról 300 ezer kh-ra emeljük a nagyhozamú búzafajták vetésterületét, a hibridkukoricák részarányát az 1960. évi 60-ról 75 százalékra, a magas olajtartalmú napraforgófajták termelését pedig 20 ezer kh-ról 80 ezer kh-ra növeljük. A felvásárlást valamivel gyorsabban emeljük, mint a mezőgazdasági termelést, összesen legalább 9 százalékkal.

A terv megvalósításához 1961-ben jelentős külkereskedelmi forgalmat kell lebonyolítanunk; a kivitelt legalább 17 százalékkal, a behozatalt csaknem 9 százalékkal kell növelnünk. Különösen annak van nagy jelentősége, hogy a szocialista országokkal, köztük elsősorban a Szovjetunióval lebonyolítandó áruforgalmunk gyorsan növekszik. A külkereskedelmi terv zökkenőmentes teljesítése azonban azt is szükségessé teszi, hogy a kiviteli feladatok teljesítésében erősödjék a tervfegyelem. Minden minisztérium és vállalat állítsa figyelmének előterébe azt, hogy belföldi szállítási kötelezettségeinek teljesítése mellett termelésének minél nagyobb hányadát irányítsa a kivitel növelésére.

A nemzeti jövedelem fogyasztási alapjának növekedését az idei terv 4 százalékban irányozza elő, s ez lehetővé teszi, hogy a munkások és alkalmazottak reáljövedelme 1,8 százalékkal emel-

Digitized by Google

kedjék. A parasztság fogyasztásának volumene valamelyest szintén magasabb lesz, mint a tavalyi. A lakosság szükségleteinek kielégítése érdekében a terv — a kiskereskedelmi áruforgalom mennyiségi növelésén túl — erőnkhöz mérten arról is gondoskodik, hogy a belkereskedelemben forgalomba kerülő cikkek választéka folyamatosan javuljon, s az áruelosztás megszervezése megfeleljen a lakosság szükségleteinek. A belkereskedelmi forgalomban az élelmiszerek bolti eladását kb. 4, a ruházati cikkekét mintegy 4, a vegyes iparcikkekét pedig csaknem 7 százalékkal akarjuk emelni.

Az 1961. évi terv 30,7 milliárd Ft összegű beruházást irányoz elő. A fő cél, amelyre az erőket összpontosítani kell, a már folyamatban levő beruházások eddiginél gyorsabb ütemű folytatása. 1961-ben is érvényt kell szerezni azon fontos törekvésünknek, hogy az állóalapokat főként gépi beruházásokkal, a legkorszerűbb technika színvonalán bővítsük és csak az elkerülhetetlenül szükséges mértékben fordítsuk eszközeinket építkezésekre: vagyis meg kell keresnünk és meg kell ragadnunk a lehetőségeket a beruházások építési költségeinek csökkentésére. Mindent el kell követnünk annak érdekében is, hogy a rendelkezésünkre álló beruházási összegeket takarékosan és gazdaságosan használjuk fel és ezzel együtt az építési munkákat tovább összpontosítsuk.

Nemcsak az 1961. évi tervben előirányzott feladatok, hanem az egész második ötéves terv szempontjából döntő jelentőségű, hogy a jövőben még eredményesebben munkálkodjunk a kongresszus által meghatározott és a gyakorlat által igazolt feladatok megoldásán, mert ez távolabbi előrehaladásunk fő feltétele. A gazdasági építőmunka hatékonyságának megjavítása azt kívánja, hogy a legnagyobb figyelmet a következő fő kérdésekre összpontosítsuk:

Az egész népgazdaságban erősítenünk kell a tervszerűséget. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a fő erőt a tervben kitűzött alapvető feladatokra kell összpontosítanunk, mégpedig úgy, hogy az általános mutatókkal megszabott célokat a tervben előírt részarányok és feladatok összehangolt teljesítésével érjük el. Vagyis a tervet úgy kell teljesíteni, hogy az valóban lehetővé tegye a szükségleteknek a népgazdasági tervben megjelölt arányok szerint történő kielégítését. Ha a termelés eltér a tervezett arányoktól, akkor meg kell változtani az elosztás arányait is — erre már volt példa. Ez esetben alapvető igényeket — pl. a külkereskedelem igényeit — nem tudunk megfelelően kielégíteni és a megtermelt cikkek egy részét más, kevésbé fontos célokra kell felhasználnunk, vagy esetleg mint időszakosan felesleges tartalékokat kell tárolnunk. Különösen fontos a tervszerűség fokozása akkor, ha évközben tárulnak fel olyan tartalékok, amelyek a terv túlteljesítését

Digitized by Google

teszik lehetővé. Ilyenkor még nagyobb gondot kell fordítani arra, hogy a túlteljesítés aránya és az ebből származó terméktöbblet ne véletlenszerű legyen, hanem mindenképpen a legfőbb célok megvalósítását segítse. Ez akkor lehetséges, ha a gazdasági vezetőszervek a terv végrehajtása közben is folytatják a terv összeállításakor végzett összehangoló munkájukat és ily módon a folytonosan változó körülmények között is gondoskodnak az alapvető népgazdasági arányok betartásáról.

Az ipari termelés szerkezetét tovább kell javítanunk és az eddiginél is jobban kell összehangolnunk a népgazdaság alapvető szükségleteivel. A termelés szerkezetének folytonos javításával az a fő célunk, hogy a rendelkezésünkre álló erőforrások legkedvezőbb kihasználásával, a munkának az adott körülmények között elérhető legmagasabb termelékenysége mellett elégítsük ki a szükségleteket. A munka termelékenységének mind magasabb színvonala az alapja ugyanis annak, hogy a termelőerők rendszeres bővítése mellett rendszeresen növeljük az egy főre jutó elfogyasztható anyagi javak mennyiségét is. Az ipari termelés összetételének javítása azért is rendkívül fontos, mert nagyrészt ettől függ, hogy milyen mértékben és milyen hatásfokkal bővíthetjük külkereskedelmi forgalmunkat. Márpedig népgazdaságunk struktúráját figyelembe véve — népgazdaságunk fejlődésének üteme szoros kapcsolatban áll külkereskedelmi forgalmunk volumenével. Jelenleg annál inkább fontos ez, mert az 1961. évi terv szerint az ipari termékeknek nagyobb hányadát kell az exportárualapok növelésére fordítanunk, mint tavaly. De még a tervezettnél is nagyobb mértékben emelhetjük az ipari termékek kivitelét, ha a terv végrehajtása közben újabb eredményeket érünk el a termelés szerkezetének javításában. A termelés szerkezetének és gazdaságosságának javításában a legfőbb eszköz változatlanul a műszaki fejlesztés meggyorsítása és a termelékenység emelése.

Az év folyamán megkülönböztetett figyelmet kell fordítanunk a termelékenység emelésére. Az 1960. évi tapasztalatok arra mutatnak, hogy e téren nagyok a lehetőségeink. Az iparvállalatok egy részében lefolytatott vizsgálatok alapján kitűnt, hogy számos iparágban nincsenek jól kihasználva a legutóbbi években beszerzett korszerű berendezések, sőt néhol üzembehelyezésük nagyon is késik. Más vizsgálatok feltárták, hogy ipari üzemeink nagy részében korszerűtlenek a munkanormák, nem fejezik ki az elért műszaki fejlődést és azt, hogy a munkaidő tervszerű kihasználásában is jelentős tartalékaink vannak. Közismert tény, hogy — bár eredményeink számottevőek — iparunkban, de különösen a gépipar egyes ágaiban nagy lehetőségeink vannak a gyártmányösszetétel javítására és ezzel a rendelkezésünkre álló termelőberendezések hatéko-

Digitized by Google

nyabb kihasználására. E tartalékok növelik a realitását annak, hogy a tervezett mértékben növeljük az ipari termelést, mégpedig úgy, hogy e növekedésnek legalább kétharmad része a termelékenység emelkedéséből származzék. Az eddiginél jóval céltudatosabb és gyakorlatiasabb munkát kell végeznünk azonban, hogy e lehetőségeket kihasználjuk, annál is inkább, mert e feladat megoldása elsősorban az irányító és szervező munka megjavításától függ.

A mezőgazdaságban változatlanul a kettős feladat megvalósítására kell összpontosítanunk erőnket. Közismert, hogy népgazdaságunknak jelentős problémája a mezőgazdaság viszonylagos elmaradása. A termés ingadozása — ami a mezőgazdasági termelés mai szinvonala mellett egyébként is elkerülhetetlen, bár jócskán csökkenthető — nemegyszer hátrányosan befolyásolja a népgazdaság egyensúlyát és különösen a külkereskedelem lehetőségeit. A mezőgazdasági termelés fellendítésének fő akadálya, a kisüzemi széttagoltság, megszűnőben van. A nagyüzemi gazdálkodás anyagi alapjainak megteremtéséhez szocialista államunk jelentős támogatást nyújtott, különösen az elmúlt két évben, de nyújt 1961-ben is. Ha hozzátesszük, hogy a mezőgazdaság fejlesztéséhez viszonylag kedvezőek az adottságaink, akkor világossá válik, hogy a tervben előirányzott mezőgazdasági termelésnövelés szükséges feltételei adva vannak, sőt kedvező körülmények esetén az előirányzatot túl is teljesíthetjük. E feltételek megvalósításának legfontosabb követelménye, hogy a termelőszövetkezetekben javuljon a munka szervezettsége.

A beruházások megvalósításával kapcsolatban a legfőbb figyelmet továbbra is az eszközök koncentrálására, a kivitelezés alatt álló beruházások befejezésének meggyorsítására kell fordítanunk. Ezt megkönnyíti az, hogy az idei terv a beruházások színvonalát a tavalyinál valamivel alacsonyabb szinten irányozza elő. A rendelkezésünkre álló anyagi eszközök túlnyomó részét tehát a már folyamatban levő beruházásokhoz használjuk fel és a beruházások köre csak viszonylag kevés új feladattal bővül. A beruházási eszközöknek az eddiginél nagyobbfokú koncentrálásával elő kell mozdítani az üzembehelyezési idők lerövidítését, emellett igen nagy figyelmet kell fordítanunk a második ötéves terv későbbi feladatainak előkészítésére. Ezért úgy kell felhasználnunk a rendelkezésünkre álló tervezési kapacitásokat, hogy minden újonnan beinduló beruházás megkezdése előtt vizsgáljuk felül annak összes lényeges műszaki-gazdasági követelményeit és feltételeit.

A népgazdaság minden területén jobban kell takarékoskodnunk. A takarékosság a szocialista gazdálkodás állandó módszere kell legyen, amelyet széles körben tudatosítani, s a gyakorlatban érvényesíteni kell. Minden felkutatott és felhasznált tartalék,

Digitized by Google

amely közvetlenül, vagy közvetve elősegíti a termelés gazdaságos növelését és a termelési költségek csökkentését, hozzájárul országunk külkereskedelmi helyzetének javításához, előmozdítja a beruházási eszközök hatékony felhasználását, gyorsítja szocialista fejlődésünket Ugyancsak elsőrendű jelentőségű az is, hogy megszüntessük a veszteségforrásokat, az állami fegyelem lazaságait és erélyesen fellépjünk az anyagi eszközök gondatlan kezelése ellen.

*

A tervben kitűzött feladatok teljesítésével nagy lépéssel közelebb jutunk a szocializmus alapjainak lerakásához, meggyorsítjuk hazánkban a szocializmus építését. A dolgozók öntudatos, fegyelmezett, hozzáértő munkája valamennyi szocialista országban, így hazánkban is, a fejlődés hatalmas tartaléka és lendítő ereje. Ennek nagyságát és hatását előre felmérni pontosan nem lehet. Ez döntően attól függ, hogy a tömegek mennyire ismerik, helyeslik és teszik magukévá a párt politikáját, és a párt, a szocialista építés vezetője, mennyire fogja össze ezen erőket és irányítja céltudatosan a fő feladatok megoldására. Az elmúlt évek tapasztalatai, terveink jelentős túlteljesítése, a szocialista versenymozgalom megnövekedett lendülete minden kétséget kizáróan azt bizonyítják, hogy a legszélesebb tömegek felzárkóztak a párt mögé, helyeslik és támogatják politikáját. Második ötéves tervünk az eddigi politika folytatása. Minden reményünk megvan ahhoz, hogy a szocialista építésnek a második ötéves tervben, ezen belül az 1961. évi tervben foglalt nagyszerű célkitűzései is támogatásra találnak a magyar dolgozóknál.

1961. év elején kettős feladat előtt állunk. Először: meg kell szerveznünk az éves terv eredményes végrehajtását, s ezzel megteremtenünk az adott körülmények között elérhető legkedvezőbb feltételeket a második ötéves terv későbbi feladataihoz. Másodszor: a következő hónapokat igen céltudatos és fegyelmezett munkával arra kell felhasználnunk, hogy a konresszus által jóváhagyott alapokon részleteiben is helyesen tervezzük meg a második ötéves terv előirányzatait. Ugyanakkor a távolabbi perspektíva, a népgazdaság jelentősebb szerkezeti átalakítása, a szocialista országokkal való még szorosabb és gyümölcsözőbb együttműködés szempontjából döntő fontosságú, hogy a folyó feladatok jó megszervezése és végrehajtása mellett a gazdasági vezetőszervek már most megfelelő erőfeszítéseket tegyenek a népgazdaság 20 évre szóló fejlesztési elképzeléseinek körültekintő kidolgozására.

Digitized by Google

A szocialista országok együttműködése és a magyar mezőgazdaság

Írta GARAMVÖLGYI KÁROLY

Korunk fő jellemzője, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik. Ma már a földkerekség területének 26, lakosságának mintegy 35 százaléka tartozik a szocialista táborhoz, s ez a tábor adja a világ ipari termelésének körülbelül 37—38, mezőgazdasági termelésének pedig mintegy 26—28 százalékát.

A szocialista világrendszer kialakulásával új fejezet kezdődött a népek és az országok egymás közötti kapcsolatában. A kapitalista világrendszert országainak törvényszerűen növekvő egyenlőtlensége jellemzi, s a tőkésországok egymásközti viszonyát a kapitalizmus törvényei határozzák meg: az erősebb uralkodik a gyengébb fölött, és kizsákmányolja azt. A szocialista országokban létező osztályok egyikének sem érdeke más országok dolgozóinak kizsákmányolása. A szocialista országok kapcsolatában a kizsákmányolás helyébe a kölcsönös segítés, a konkurrencia helyébe a testvéri együttműködés lépett.

A szocialista országok együttműködése, kölcsönös testvéri segítése objektív törvényszerűség. A szocialista országokat a tervszerű együttműködés fűzi össze a szocialista világgazdaság rendszerébe. Kapcsolataik az egyes országok függetlenségén, egyenjogúságán, sajátosságaik kölcsönös tiszteletben tartásán alapulnak, s ezen messze túlmenően a proletár internacionalizmus szelleme hatja át őket.

A revizionisták tagadják, hogy a szocialista országok egymáshoz való viszonya új típusú, minden eddiginél magasabbrendű kapcsolat. Szerintük a szocialista országok együttműködésének nem kell túlmennie a kölcsönös előnyök nyujtásán, a függetlenség és

Digitized by Google

az egyenjogúság tiszteletbentartásán; lényegében nem ismerik el, hogy a proletár internacionalizmusnak a munkásosztály vezette szocialista típusu államok egymás közötti kapcsolatában is érvényesülnie kell.

A szocialista világrendszerben a nemzeti és a nemzetközi érdekek szoros egységet alkotnak, megvalósulásukban feltételezik egymást. A szocialista táborban a gazdaságilag erősebb országok népeit áthatja az a törekvés, hogy segítsék a gyengébbeket, ezek pedig minden erőfeszítést megtesznek azért, hogy — saját erőforrásaik teljes kihasználásával és a testvéri országok segítségével — minél rövidebb idő alatt felzárkózzanak az erősebbek mellé.

A kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960 novemberében megtartott Moszkvai Értekezletén egyhangúlag elfogadott Nyilatkozat megállapitja, hogy a szocialista rendszer valamennyi népe többé-kevésbé egyidejüleg lépi át a kommunizmus küszöbét. E nagy cél megvalósitásának egyik legfontosabb eszköze az, hogy a szocialista országok összehangolják népgazdaságuk fejlesztésének terveit, így tökéletesítsék az egymás közötti munkamegosztást, fejlesszék a szocialista világrendszeren belüli specializációt és kooperációt, tanulmányozzák egymás tapasztalatait, s még jobban építsék ki az együttműködést és a testvéri segítségnyújtást.

Az európai szocialista országok tizenegy évvel ezelőtt hozták létre a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsát, amelynek alapokmánya kimondja: a szervezet célkitűzése az, „hogy a tagállamok erőfeszítéseinek összefogása és egybehangolása útján elősegítse ezekben az államokban a népgazdaság tervszerű fejlesztését, a gazdasági és műszaki fejlődés meggyorsítását, a kevésbé fejlett iparral rendelkező államok ipari szintjének emelését, a munka termelékenységének szakadatlan emelkedését és népeik jólétének állandó növekedését."

A KGST-n belüli együttműködésnek különösen nagy jelentősége van Magyarország számára. Ismeretes, hogy hazánk viszonylag szegény nyersanyagokban; népgazdaságunknak nyersanyaggal és félkésztermékekkel való ellátásában a Szovjetunió és a népi demokráciák töltik be a főszerepet. A népgazdaság fejlesztése, a szocializmus sikeres építése hazánkban megvalósíthatatlan volna a szocialista nemzetközi munkamegosztás, az új típusú nemzetközi külkereskedelmi kapcsolatok nélkül.

Népgazdaságunkban viszonylag jelentős szerepet tölt be a mezőgazdaság, amely az össztermelésnek mintegy 25—28 százalékát adja. Nagy jelentőségű a mezőgazdasági eredetű export is, amelynek ellenértékeként iparunk nélkülözhetetlen anyagokhoz jut. Gazdasági életünk egészséges fejlődésének tehát egyik kulcskérdése, mezőgazdasági termelésünk nagyarányú növelése.

Digitized by Google

A mezőgazdaság szocialista átszervezésében az utóbbi években elért eredményeink nagy anyagi és műszaki erőfeszítéseket követeltek meg, s a dolgozó parasztság termelőszövetkezetekbe való egyesítésének közeli befejezése, a mezőgadasági termelés fellendítése további nagy erőkifejtéseket kíván. A szocialista nemzetközi együttműködés nélkül elképzelhetetlen volna, hogyan elégítsük ki az ezzel kapcsolatos igényeket, miként állítsuk elő gazdaságosan és hogyan szerezzük be a mezőgazdaság számára szükséges termelőeszközöket és gépeket. Az anyagi segítség mellett mezőgazdaságunk szocialista nagyüzemi rendszere gyorsütemű kiépítésének szinte kimeríthetetlen kincsestára a szocialista tábor országainak rengeteg tapasztalata. Ennek hasznosítása jelentős mértékben meggyorsítja előrehaladásunkat.

Mezőgazdaságunk szocialista átalakítása lehetőségeket teremt arra is, hogy nagyszabású meliorációs munkálatokat végezzünk, s talajjavítás, öntözés, fásítás, ültetvények telepítése stb. útján egyre több, eddig kellően ki nem használt területet vonjunk be a termelésbe. A szövetkezeti rendszer győzelmével létrejönnek a mezőgazdasági termelés ésszerű területi elhelyezésének és specializálásának az üzemi alapjai. Mindez a termelés fejlesztésének távlati kérdéseit is felveti, ezeket pedig nem oldhatjuk meg anélkül, hogy a nemzetközi munkamegosztásból, a szocialista országok közötti együttműködésből fakadó lehetőségeket és követelményeket alaposan ne mérlegelnők.

II.

A közös érdekek mély átérzésének szép példája és az együttműködésnek igen fontos állomása volt az európai szocialista országok kommunista és munkáspártjainak egy évvel ezelőtt, 1960. február 2—3-án Moszkvában megtartott mezőgazdaságfejlesztési és tapasztalatcsere-értekezlete. Az ezen részt vett országok képviselői mindnyájan egyetértettek abban, hogy a szocialista táborhoz tartozó országok mezőgazdasági termelése fellendítésének egyik igen fontos feltétele az eddiginél szorosabb együttműködés. A résztvevők tapasztalataik kicserélése mellett megvitatták a mezőgazdaság fejlesztésének számos problémáját, a mezőgazdasági tartalékok lehető legteljesebb felhasználásának módjait, a mezőgazdasági termelés további növelésének távlatait.

A moszkvai mezőgazdasági értekezlet nagyon figyelmesen vizsgálta meg a szocialista országok mezőgazdaságában napjainkban kibontakozó forradalmi fordulatot, s ennek hatását a termelésre. A szocialista országok dolgozói a kommunista és munkáspártok vezetésével az utóbbi évtizedben nagy munkát végeztek a falu

Digitized by Google

szocialista átalakításáért, a mezőgazdasági termelés fejlesztésének megalapozásáért. Az európai népi demokráciákban (Lengyelország kivételével) lényegében véve már befejeződött a dolgozó parasztság termelőszövetkezetekben való egyesülése. Ezzel egyidőben minden szocialista ország számottevő eredményeket ért el a termésátlagok növelésében, az állati eredetű termékek előállításának fokozásában. Az 1950. évi teljes mezőgazdasági termeléshez képest (pedig ebben az évben szinte minden országban jó volt a termés) 1958-ig a Szovjetunióban és az NDK-ban 50 százalékkal, Bulgáriában, Romániában, Albániában több mint 40 százalékkal, hazánkban 26, Csehszlovákiában pedig 14 százalékkal növekedett a mezőgazdasági termelés. Az utóbbi években, 1958-tól 1960-ig a mezőgazdasági termelés még nagyobb arányban nőtt, mint 1954 és 1957 között. Ez azért fontos, mert ugyanebben az időben meggyorsult a szövetkezeti mozgalom fejlődése is. Több országban (így Csehszlovákiában, Romániában, az NDK-ban és hazánkban is) az utóbbi időben jutott teljes győzelemre a szövetkezeti rendszer. A tények azt mutatják, hogy a szocialista országokban a mezőgazdaság szocialista nagyüzemi átalakításával egyidejűleg jelentős mértékben emelkedett a termelés.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése mindenekelőtt a falu társadalmi-gazdasági viszonyainak forradalmi átalakítása, de egyúttal technikai forradalom is. A mezőgazdaság technikai forradalma a szocialista országok többségében már jelentős sikereket ért el. A mezőgazdasági termelésnek egyre több ágában épül ki a géprendszer, sőt egyes országokban már a főbb munkafolyamatok komplex gépesítését is megkezdték.

A gépesítés fejlődésének ütemét tekintve a Szovjetunió és a népi demokráciák felveszik a versenyt a legjobban gépesített nyugat-európai tőkés országokkal. Az európai népi demokráciákban például 1939-hez viszonyítva az erőgépek száma 12-szeresére növekedett, 1950 és 1959 között pedig csaknem megkétszereződött. A következő öt év alatt a traktorok száma (az eddig ismertetett tervek szerint) ismét megkétszereződik, sőt egyes országokban háromszoros lesz. 15 év alatt (1950-től 1965-ig) a szocialista országok az egy traktorra eső szántóterület nagyságát tekintve 30 éves elmaradást hoznak be. A szocialista országokban a mezőgazdasági termelés néhány évvel ezelőtt még igaerőre épült, s hagyományos paraszti eszközökkel, apáról-fiúra öröklődő szokások alapján folyt, ezt most korszerű gépi nagyüzem váltja fel.

Minden szocialista ország nagy gondot fordít a műtrágyagyártás fejlesztésére, a növényvédelem korszerűsítésére, a talajjavításokra, s általában arra, hogy a mezőgazdaságban egyre jobban hasznosítsák a vegyipar által előállított anyagokat és szereket.

Digitized by Google

Mind a növénytermelésben, mind az állattenyésztésben a nagyhozamú, termelékenyebb fajta kinemesítését, illetve kitenyésztését szorgalmazzák, s széles körben terjesztik a gyakorlat által igazolt tudományos eredményeket. A műszaki, az agronómiai és az állattenyésztési problémák tanulmányozása mellett egyre többet foglalkoznak a mezőgazdasági termelés közgazdasági és üzemszervezési kérdéseivel, a munka termelékenységének növelésével, a termelés gazdaságosságának és jövedelmezőségének emelésével.

Természetesen tudjuk azt, hogy a szocialista mezőgazdaság egyre gyorsabb ütemű fellendülése általában nem halad teljesen sima, zökkenőmentes úton. Még a legfejlettebb szocialista országokban is vannak időnként olyan területek, amelyeken bizonyos átmeneti megtorpanás, lemaradás áll be. Korábban nem egy országban fékezte a fejlődést a gazdasági irányítás bürokratizmusa, a dolgozók anyagi ösztönzésének elhanyagolása. A moszkvai tapasztalatcsere-értekezlet ezért a továbbfejlődés egyik legfontosabb feltételeként az olyan gazdaságpolitikai intézkedések határozott végrehajtását jelölte meg, amelyek a termelés fejlesztését és a dolgozók jobb anyagi ösztönzését szolgálják.

A szocialista országok együttműködésének fejlődése, s különösen mezőgazdasági termelésük fellendítése egyre inkább megköveteli mezőgazdasági termelésünk szakosítását is. E feladatok megoldásával minden szocialista ország optimálisan használhatná ki természeti és közgazdasági adottságait: nagy tömegben és olcsón termelhetne olyan cikkeket, amelyeknek az előállításához legkedvezőbbek a körülményei. Természetes, hogy nemcsak saját szükségleteit fedezné ezekből a termelvényekből, hanem segítené azokat az országokat is, amelyek ezeket kevésbé kedvező feltételek között állítják elő. Egy-egy ország mezőgazdasági termelésének szakosításánál tehát nemcsak az adott ország szükségleteiből kell kiindulni, hanem az egész szocialista tábor érdekeiből, sőt arról sem szabad megfeledkezni: hogy a szocialista tábornak segítenie kell a gyarmati sorból most felszabaduló és a már felszabadult, de gazdaságilag elmaradott országokat és népeket.

III.

A szocialista országok közötti együttműködésnek több formája van. A KGST tízéves fennállása alatt mezőgazdasági vonatkozásban az együttműködésnek a következő főbb formái alakultak ki: az egyre bővülő külkereskedelmi kapcsolatok, a tudományos és műszaki együttműködés, és végül — az együttműködés legfejlettebb formája — a távlati fejlesztési terveken alapuló nemzetközi

Digitized by Google

munkamegosztás, a termelés országonkénti specializálása, s az ebből eredő feladatok kimunkálása és megvalósítása.

Kétségtelen, hogy a mezőgazdaság vonatkozásában is a legkézenfekvőbb formája a nemzetközi együttműködésnek — a kölcsönösen előnyös kereskedelmi forgalom lebonyolítása. A szocialista országok közötti mezőgazdasági külkereskedelemben a szocialista együttműködésre jellemző módszerek honosodtak meg.

A szocialista országokban a mezőgazdasági külkereskedelem is az egységes népgazdasági terv rendszerében helyezkedik el, s ennek alapján még az egyes tervidőszakok megkezdése előtt egyeztetni lehet az igényeket és a beszerzési lehetőségeket. A szocialista külkereskedelemnek mezőgazdasági vonatkozásban is jellemzői a szilárd árak, a biztos piac. Ez rendkívül fontos minden olyan ország számára — így hazánk számára is —, ahol a mezőgazdasági exportnak jelentős szerepe van. Az értékesítési, illetve beszerzési tervek évenkénti egyeztetése és az erre alapozott külkereskedelmi megállapodások, egyéves és hosszúlejáratú kereskedelmi egyezmények már létrehozzák az országok közti specializálódás bizonyos elemeit is.

A szocialista országokkal folyó külkereskedelmünkben természetesen figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy mezőgazdasági exportunk jelentős része, mintegy 50 százaléka (sőt egyes cikkekben még ennél is magasabb hányada) tőkés piacokra irányul. Ez elkerülhetetlen, mert ezzel olyan devizakészletekhez és egyéb fizetési lehetőségekhez jutunk, amelyek részben fedezik a tőkés országokból származó nyersanyag, félkészáru- és fogyasztási cikk-importunkat. Rajtunk kívül Bulgária, Románia és bizonyos mértékben Lengyelország, sőt Csehszlovákia is ad el mezőgazdasági cikkeket az európai tőkésországoknak. *Közös érdekünk tehát az, hogy ezen a piacon összehangolt külkereskedelmi tevékenységet folytassunk, amely az egyes országok érdekei mellett az egész szocialista tábor javára válik.* Ez annál is fontosabb, mert az utóbbi években erősödött a tőkés körök európai integrációs törekvése (létrejött az Európai Közös Piac és a Szabadkereskedelmi Társulás), s ez jelentős mértékben nehezíti a szocialista országok mezőgazdasági külkereskedelmi tevékenységét az európai tőkés piacokon. Sürgős tehát, hogy a tőkés piacokon mezőgazdasági külkereskedelmet lebonyolító szocialista országok egyeztessék tevékenységüket, szorosabban működjenek együtt, hazájuk és az egész szocialista tábor érdekeinek megfelelően. A teljes, ésszerű és hathatós együttműködésnek minden objektív feltétele megvan.

A szocialista országok közti együttműködésnek igen fontos és kölcsönösen gyümölcsöző ága a tudományos és műszaki együttműködés, a szellemi termékek, a tudományos eredmények, a tapasz-

Digitized by Google

talatok, a műszaki dokumentációk tervszerű, szervezett cseréje. A Szovjetunió szocialista mezőgazdaságának gazdag tapasztalatai kezdettől fogva hatalmas segítséget adnak hazánknak. Az elmúlt évek során — főleg 1953 óta — ezek a gyakorlati és tudományos tapasztalatok és eredmények számos agrárgazdasági elméleti és gyakorlati jellegű tapasztalattal bővültek. Ma már a KGST-n belül rendszerré vált, hogy a Szovjetunió és a népi demokráciák kicserélik nagy jelentőségű tervezési, szervezési, agrárpolitikai intézkedéseik módszereinek dokumentációját is. (Például a termelőszövetkezeti tagok nyugdíjrendezésének, a termelőszövetkezeti jövedelemelosztásnak, a mezőgazdasági adózásnak a módszereit.) Ez igen nagy segítség a gyakorlati agrárpolitika számára. A kölcsönös tájékoztatásnak fontos forrása a nyolc nyelven megjelenő Nemzetközi Mezőgazdasági Szemle, amely rendszeresen ismerteti a szocialista országokban elért tudományos és élenjáró tapasztalatokat.

A nemzetközi együttműködést hathatósan szolgálja a műszaki és tudományos eredmények és tapasztalatok rendszeres cseréje is. Ennek különösen a kisebb országok számára van nagy jelentősége, hiszen ezek az országok készen kapják olyan nagyobb tudományos felkészültséget, vagy apparátust kívánó témák kutatási eredményeit, amelyeket a maguk erejéből csak igen hosszú idő alatt, vagy egyáltalán nem tudnának kidolgozni. Így jobban koncentrálhatják szellemi és anyagi erőforrásaikat, több figyelmet fordíthatnak az elért tudományos eredmények széleskörű gyakorlati megvalósítására. Ezért nagyon fontos, — s erre a moszkvai mezőgazdasági tanácskozás is felhívta a figyelmet —, hogy a szocialista országok koordinálják tudományos kutatási terveiket.

A tudományos és műszaki együttműködés hasznos formája a szakemberek tanulmányútja. Évről évre több száz magyar mezőgazdasági szakember tanulmányozza a testvéri szocialista országokban folyó munkát. Nagy segítséget ad a magyar mezőgazdaság fejlődéséhez az a támogatás is, amelyet a Szovjetunió a gyakorlati és elméleti mezőgazdasági káderek, egyetemi és ennél magasabb fokú tudományos dolgozók képzésében nyújt.

Elősegítik a kölcsönös tájékozódást az időnként megrendezett kiállítások, versenyek. (például mezőgazdasági, kertészeti kiállítás, borászati verseny). A tudományos-műszaki együttműködés körébe sorolhatók az összehasonlító kísérletek és vizsgálatok is. Igen nagy a jelentőségük például az 1959-ben és 1960-ban folytatott összehasonlító gépesítési vizsgálatoknak, amelyeknek az volt a célja, hogy kialakítsák a legjobb, a leggazdaságosabb mezőgazdasági géptípusokat. Egyre nő a nemzetközi összehasonlító kísérletek szerepe a mezőgazdaság más területein is (például a kémiai anyagoknak

Digitized by Google

és eszközöknek a növénytermesztésben, az állattenyésztésben, a takarmányozásban való felhasználására irányuló kísérletek).

Hazánkban is egyre nagyobb figyelmet kell fordítanunk a nagyüzemi állattenyésztés jó szervezési módszereire és velük összefüggésben az egyszerű és olcsó, de a modern technikai követelményeknek megfelelő, a munka termelékenységét és az állatállomány produktivitását növelő állatelhelyezési, istállóépítési és belső felszerelési megoldásokra. Ebben a vonatkozásban a nemzetközi tapasztalatok (főleg a Szovjetunió, az NDK és Csehszlovákia tapasztalatai) számos tartalékot tárhatnak fel. Ugyancsak nagy fontosságú — s már túl is nő a tudományos kutatás körén — a különböző állattenyésztési és növénytermelési, illetőleg állat- és növényegészségügyi egységes vizsgálati módszerek, előírások és szabványok kidolgozása, központi tartalékalapok képzése egyes állatgyógyászati cikkekből.

IV.

A magyar mezőgazdasági termelés fejlesztésében előttünk álló nagy feladatok parancsolóan előírják, hogy maximálisan használjuk ki a szocialista nemzetközi együttműködésben rejlő lehetőségeket. Az együttműködésnek kétségtelenül az a legmagasabbrendű és leghatékonyabb formája, amikor a termelési és tudományos-műszaki kapcsolatok kiszélesítése olyan specializálódást eredményez, amely valamennyi ország közgazdasági és természeti viszonyainak leginkább megfelel. Ennek gyakorlati megvalósítása azonban rendkívül bonyolult, körültekintő, tudományosan megalapozott munkát követel, s nem képzelhető el az egyes országok közgazdasági és természeti adottságainak marxista tudományos elemzése és hosszútávú terveik elkészítése, majd egyeztetése nélkül. Végeredményben e munka során kell a szocialista nemzetközi munkamegosztás legkedvezőbb változatát elkészíteni. Ennek jelentőségét a szocialista országok már évekkel ezelőtt felismerték, s ma a KGST minden tagállama foglalkozik hosszútávú, 15—20 éves távlati fejlesztési elgondolások és tervek kidolgozásával. A moszkvai mezőgazdasági tanácskozás, majd a KGST XIII. ülésszakának határozata külön kiemelte e munka fontosságát.

Magyarország természeti adottságai és termesztési hagyományai lehetővé teszik, hogy egyes mezőgazdasági cikkeket a hazai szükségletet jóval meghaladó mennyiségben termeljünk. Normális talajerőfenntartás mellett termőtalajunk 57 százalékán változatos termelés folytatható. A talaj 13,7 százaléka azonban homokos, 5,4 százaléka szikes, a többi része pedig tápanyagokban szegény erdőségi és láptalaj, amely nehezen művelhető, s ahol nagy terméshe-

Digitized by Google

zamokat csak tetemes ráfordítással érhetünk el. E területeket csak speciális termelési ágak vagy művelési módszerek révén hasznosíthatjuk. Itt általában a kertészeti kultúrának, továbbá az öntözésnek, talajjavításnak stb. van nagy jelentősége. Hazánk éghajlata kontinentális, 40 év átlagában az évi csapadékmennyiség 642 milliméter, s ennek évi országos megoszlása — különösen a sík vidéken — kedvezőtlen. 30 év átlagát vizsgálva, körülbelül 5—6 évenként jelentkezik súlyos aszály. A napfényes órák száma évente 1900—2000, ezeknek havonkénti megoszlása eléggé kedvező. Ilyen éghajlati és talajadottságok mellett zöldség- és gyümölcsfélékből illat-, íz- és zamatanyagokban rendkívül gazdag termékeket tudunk előállítani, sokkal jobb minőségűeket, mint a tőlünk északra és nyugatra fekvő országok. Ugyanezek az adottságok azt is lehetővé teszik, hogy biológiailag magas értékű vetőmagvakat (főleg pillangósok magvait, hibridkukoricát, kerti magvakat stb.) állítsunk elő. Takarmánytermesztési adottságaink — különösen ha a kukorica termesztésében általánossá tudjuk tenni a nagyüzemi módszereket és az öntözést a takarmánytermesztésre koncentráljuk —, párosulva ez irányú termelési hagyományainkkal, kedvező lehetőségeket teremtenek az állattenyésztés, különösen a sertés- és baromfitenyésztés jelentős további fejlesztésére.

Ha adottságainkat kihasználjuk, a tőlünk északra fekvő országok vetőmagtermelő bázisává válhatunk, mindenekelőtt takarmánymagvakban. Hibridkukoricával például kielégíthetjük a cseh, a német és a lengyel mezőgazdaság igényeit is. Kedvezőek a lehetőségeink hüvelyesek, lucerna, vöröshere, csillagfürt és főzelékfélék vetőmagtermelésére is. Egyes vetőmagvakat viszont a Szovjetunióból és a testvéri népi demokráciákból kell beszereznünk; búza- és napraforgó-termesztésünk fejlesztése például el sem képzelhető a Szovjetunióval való szoros együttműködés nélkül. Tavaly — ha nem is túl nagy területen — folytattunk már nagyüzemi kísérleteket nagyhozamú szovjet búzafajtákkal, s ennek eredményei igen biztatóak. A Bezosztaja 4-es fajta például 250 holdon, nagyüzemi kísérletben holdanként 20,8 mázsa, a Szkoroszpelka 3/b fajta pedig holdanként 22,2 mázsa termést hozott. Összel mintegy 180 ezer holdon vetettünk nagyhozamú szovjet búzafajtákat. 1961-ben előreláthatólag mintegy 80 ezer kh-on vetünk olyan, a Szovjetunióból származó napraforgót, (krasznodári fajtát), amelynek olajhozama 40 százalék, holott az eddig nálunk használatos fajtáké csak 30 százalék volt. Érdemes főleg korai érésű burgonya-vetőgumót is behoznunk az NDK-ból, Csehszlovákiából, Lengyelországból.

Szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztésre szintén kiválóak az adottságaink. Köztudomású, hogy homokterületeink — amelyek

Digitized by Google

csaknem 2 millió kh-at tesznek ki — elsősorban ezekkel a kultúrákkal hasznosíthatók. E feladat megoldását a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a nagyüzemek kialakulása nemcsak lehetővé teszi, de sürgeti is. A Jonathán-alma, a kajszi- és őszibarack, a különféle bogyós gyümölcsök, a szőlő és részben a zöldségfélék a homokon kitűnő minőségű, ízű és zamatú termést adnak, különösen, ha öntözzük őket.

A mezőgazdaság nagyüzemi átalakítása, a baráti országokkal való szoros együttműködés és a szakosítás lehetővé teszik, hogy már a következő ötéves terv időszakában nagy mennyiségben telepítsünk egyes gyümölcsféléket, s elérjük, hogy a nagyüzemi gyümölcsösök területe megközelítse a 200 ezer kh-t. A későbbi években különösen sok téli almát, kajszi- és őszibarackot, cseresznyét és bogyós gyümölcsöt kell telepítenünk. Előbb azonban tisztáznunk kell, a termésből mennyit tudnak átvenni tőlünk a baráti országok.

Ismeretes, hogy a szőlőterületet általában nem akarjuk növelni. Jelentős rekonstrukciót kell azonban végrehajtanunk, mert szőlőterületünk egy része elöregedett, jelentős része pedig nagyüzemi művelésre alkalmatlan. Figyelembe véve az exportlehetőségeket, a rekonstrukció során több csemegeszőlőt is kell telepítenünk.

A zöldségtermesztésben a nemzetközi együttműködés szempontjából két feladat megoldása áll előtérben: a korai és kései zöldségfélék nagyobb méretű termesztése, és a kiváló minőségű konzervipari termékek alapanyagának az előállítása, illetőleg a konzervexport növelése, a konzervipar megfelelő fejlesztésével. Ez utóbbinál a hagyományos konzervipari technológia mellett természetesen egyre fontosabbá válik a mélyhűtés és egyéb tartósítás. A zöldségtermesztés fejlesztésében igen nagy gondot kell fordítanunk az öntözés fejlesztésére, különösen annak újabban jól bevált módszerére, a csőkutas rendszerű öntözésre.

A mezőgazdasági termelés fellendítésében igen nagy fontossága van a mezőgazdaságot szolgáló iparágak fejlesztésének és az e területen megvalósuló együttműködésnek. Ide tartozik a hibridkukorica-kikészítő üzemek létesítése. Mint ismeretes, jelenleg már 10 hibridkukorica-kikészítő üzemünk működik. Ezeket nagyrészt szovjet hitellel és közvetlen szovjet műszaki segítséggel építettük fel. A mezőgazdaság számára nagy fontosságú a magyar nitrogéngyártás nagyarányú fejlesztése is, amelyet szintén szovjet segítséggel valósíthatunk meg. Számos, a mezőgazdaság szempontjából fontos iparágat, főleg a szocialista országokkal kötött távlati megállapodások alapján láthatunk el rendszeresen nyersanyaggal. A foszforműtrágya alapanyaga például a Szovjetunióból származik,

Digitized by Google

a Tiszavidéki Vegyikombinát számára szükséges földgáz Romániából, az értékes kali-műtrágyát pedig a Német Demokratikus Köztársaságból kapjuk.

A mezőgazdasági termékek feldolgozásának technikai fejlesztésében, az új kapacitások létesítésében is messzemenően építünk a nemzetközi együttműködésre. Baráti országokból szerzünk be egyes élelmiszeripari gépeket és felszereléseket; más gépeket pedig mi gyártunk, például malom-, baromfi- és húsipari gépeket, komplett konzervgyárakat, illetve a szükségletnek megfelelően a jövőben kifejlesztjük ezek gyártását.

A mezőgazdasági termelés további fejlődése, termelőszövetkezeteink megszilárdítása csak a mezőgazdaság nagyarányú technikai fejlesztésével valósítható meg. Különösen fontos, hogy traktor- és munkagép-állományunkat növeljük. E tekintetben kettős igényünk van: egyrészt az, hogy a mezőgazdaság a szükséges gépeket a megfelelő mennyiségben és összetételben kapja meg, másrészt az, hogy a gépek ára tegye lehetővé a mezőgazdasági termelés költségeinek csökkentését. Mindkét követelmény megoldható a szocialista nemzetközi munkamegosztás útján, s ez nem csupán a mi óhajunk, hanem a többi szocialista országnak is érdeke. A szocialista országok közti specializálódás révén a viszonylag kis termelő kapacitással rendelkező Magyarország is gyárthat nagy szériában mezőgazdasági gépeket, s ez az egyik alapvető feltétele annak, hogy növekedjék az ipari termelés gazdaságossága. Mezőgazdasági gépeket gyártó üzemeinkben ma több mint százféle gép készül, ez azonban nem gazdaságos, mert a kis széria rendszerint magas önköltséggel jár.

Az utóbbi évek tapasztalatai is megerősítik, hogy a mezőgazdasági gépgyártásban is a szocialista országok közötti szakosítás és szoros együttműködés a megoldás útja. Ismeretes, hogy 1959—1960-ban a terven felül szükségessé vált traktorokat és egyéb mezőgazdasági gépeket a testvéri szocialista országoktól kaptuk meg. 1958—1960-ban az összes traktorok 83 százalékát, a gabonakombájnok 81 százalékát, a traktorekék 31 százalékát a baráti országokból szereztük be. Bizonyos mezőgazdasági gépek gyártásával viszont mi is jelentős mértékben hozzájárulunk a baráti országok mezőgazdaságának gépesítéséhez.

A mezőgazdasági nemzetközi együttműködés fejlesztése szempontjából nagy jelentősége van a különleges szállítási feltételeket biztosító járművek egybehangolt, ésszerű és szervezett kihasználásának. Ez különösen így van a szőlő-, gyümölcs- és zöldségszállítások területén. A termelés egyes ágaira vonatkozó hosszútávú termelés-fejlesztési célkitűzéseknek a végrehajtásánál bevált módszer a kétoldalú tárgyalások és egyezmények kötése. (Így például

Digitized by Google

Magyarország szempontjából fontos a Csehszlovákiával, a Német Demokratikus Köztársasággal és a Szovjetunióval történő kétoldalú tárgyalás és együttműködés.)

* * *

A szocialista országoknak minden lehetőségük megvan arra, hogy megteremtsék a mezőgazdasági termékek bőségét, s ezzel népeik viszonylag rövid idő alatt elérjék a világon a legmagasabb életszínvonalat. Ha a mezőgazdasági termelésben is kihasználjuk az együttműködés és a kölcsönös segítség összes lehetőségeit, akkor ez nagymértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy közös erőfeszítéseinket siker koronázza: dolgozóink életszínvonala tervszerűen emelkedjék, s a kapitalizmust gazdasági téren is túlszárnyaljuk. A mezőgazdasági együttműködés egyre szorosabbra fűzésével hazánk is megtesz mindent e nemes cél megvalósításáért, népünk és az egész szocialista tábor javára.

Digitized by Google

Antonio Gramsci és a kommunizmus Olaszországban

Írta **KOMJÁT IRÉN**

„Gramsci a politika teoretikusa volt, de mindenekelőtt gyakorlati politikus, azaz harcos..."

(Togliatti)

E hónapban, 1961 januárjában, ünneplik az olasz kommunisták pártjuk fennállásának 40. évfordulóját; és ugyanebben a hónapban lenne a párt alapítója, Antonio Gramsci, 70 éves, ha Mussolini börtönei tizenegy esztendő kínzásaival nem oltották volna ki életét már 46 éves korában...

Gramsci, a szardíniai szegényparaszt család fia, már gyerekkorában rendkívüli szellemi képességeket és fogékonyságot árult el. Az első világháború küszöbén, torinói diákévei idején, Togliatti elvtárssal együtt került kapcsolatba a munkásmozgalommal. Rövid néhány év alatt bontotta ki szárnyait és az imperialista háború végén Olaszországban is kialakuló forradalmi válságban az olasz proletariátus vezérévé emelkedett. Bár már 1926-ban letartóztatták és örökre elzárták osztálya és népe elől, forradalmi elméleti és gyakorlati alkotása ma is besugározza az Olasz Kommunista Párt útját.

Amikor az OKP 1945-ben kilépett az illegalitásból, nagy feladatai közt is egyik legsürgősebbnek ítélte azt, hogy összegyűjtse, rendezze és az olasz dolgozók számára hozzáférhetővé tegye Gramsci irodalmi hagyatékát, hogy abból tudást, harckészséget és szocialista humanizmust merítsenek.[1] A párt elméleti csoportjai és a római Gramsci Intézet elmélyült kutatómunkát fejtenek ki, hogy

[1] Az eddig megjelent 9 kötet felöleli Gramsci ifjúkori publicisztikáját, a börtönfüzetekből tematikailag csoportosított írásait és a börtönleveleket. Mindebből válogatások jelentek meg angol, francia és német nyelven; a Szovjetunióban eddig három kötetét adták ki. Magyarul sajnos mostanig mindössze a „Levelek a börtönből" című kis füzet látott napvilágot.

Digitized by Google

mind teljesebben feltárják Gramsci történelmi szerepét és befolyását nemcsak az olasz munkásmozgalomra, de az egész olasz szellemi életre. Megismerni és megismertetni Gramsci életművét, *a leninizmusnak az olasz viszonyokra való első alkalmazását* ebben látja az OKP elméleti munkájának egyik legfontosabb feladatát.

Gramsci eredeti és kivételesen termékeny gondolkodását és gyakorlati forradalmi tevékenységét egyaránt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és Lenin inspirálta és az olasz munkásosztály legfőbb szükségletei diktálták. Ifjúkori írásai, amelyek a Szocialista Párt torinói lapjában „Il Grido del Popolo"-ban, majd a milánói „Avanti!"-ban és az „Ordine Nuovo"-ban jelentek meg, a legközvetlenebbül kapcsolódnak akkori szervező- és propagandamunkájához, amelyet a torinói munkások közt, a Szocialista Pártban, majd a Kommunista Pártban fejtett ki. Mindaz, amit 1926 után írt, a börtönrabság feltételei közt jött létre: feljegyzések gondolatainak rögzítésére; tervezetek, vagy tézisek, amelyeknek kidolgozására készült — ha majd kiszabadul, ha majd a szükséges forrásmunkákhoz hozzáférhet. Ezek a töredékek mégis *egységes koncepciót* tárnak az olvasó elé. Legfontosabb elvi fejtegetései vissza-visszatérnek; ifjúkori publicisztikájának témáit leveleiben és a börtönfüzetekben továbbfejlesztette. Azonban — mondja Togliatti — nem kell és nem is szabad erőszakoltan formális összefüggéseket konstruálni e töredékek között. Egységük nem azt jelenti, hogy hézagtalan „rendszert" alkotnak, hanem abban van, „hogy azonos eszmei lényegük következetes és fejlődő megfogalmazása." *Az egységet* Gramsci tevékenységének fonala adja meg. Gramsci életét, annak konkrét részleteit kell ismerni és „Gramsci életének egységét a politikában kell keresni ... A kutatás, a munka, a harc, és életének feláldozása — ennek az egységnek az elemei".[2]

Gramsci hagyatéka filozófiai, történelmi, irodalmi és politikai írásokat ölel fel. E cikkben azokra kell szorítkoznunk, amelyek legközvetlenebbül összefüggnek az olasz munkásmozgalomnak azzal a szakaszával, amelyben Gramsci vezető szerepet játszott: a kommunista párt létrejöttét megelőző harcokkal, a párt megteremtésével és leninista párttá való kiformálásával.

Kétségtelen: Gramsci volt Olaszországban az első, aki Lenint és az orosz forradalmat megértette. Már 1917 nyarán — amikor az oroszországi eseményekről még csak szórványos és ellenőrizhetetlen értesülések juthattak el Nyugat-Európába — Gramsci felfogta a bolsevikok stratégiáját és csodálatos világossággal jellemezte azt. Ők azok — írta — a bolsevikok, akik *a teljes szocia-*

[2] Gramsci-tanulmányok. Az 1958. január 11—12-i tudományos ülésszak jegyzőkönyve. Editori Riuniti 1958. 15. oldal.

Digitized by Google

izmusért küzdenek. Előremutatnak, mindig előbbre és egyre új proletárenergiákat szabadítanak fel a harcra... Lenin és az ő társai felébresztik és meghódítják a nép öntudatát. „És a forradalom megy tovább. Igazi forradalommá lett az egész élet..."[3]

Gramsci tehát tudta, hogy a polgári demokratikus forradalom továbbfejlődik a proletárforradalomba, hogy megvalósítsa „a teljes szocializmust". Publicisztikája 1917—18-ban a Nagy Októberi Szocialista Forradalom bátor és éleselméjű védelme a burzsoá és reformista rágalmakkal szemben. Ízekre szedi ostobaságaikat, kipécézi ellentmondásaikat; hitet tesz a forradalom mellett és megmagyarázza a forradalom problémáit. Gramsci az olasz munkásosztály harcait mindig a Nagy Októberi Szocialista Forradalom általános érvényű tapasztalataival erősítette, mindig a proletár internacionalizmus szellemében irányította. „Könyörtelenül elvetendő minden kezdeményezés — tanította —, ha az, akárcsak átmenetileg is, összeütközésbe kerül ezzel a legfőbb eszmével."[4]

*

Gramsci volt az első, aki az olaszországi helyzetet marxista szemmel látta, sőt az egész nyugat-európai munkásmozgalom vezetői közt is egyik legelső, aki a háború utáni forradalmi válság jellegét felismerte. Az 1914—18-as világháború vége felé az olasz társadalom minden rétege mozgásba jött, kiutat keresve a nemzeti káoszból, amelybe az imperialista háború sodorta. A parasztok követelték a *földet*, melyet a hadviselő burzsoá kormány megígért; a munkások nemcsak jobb bérre, hanem a *termelés ellenőrzésének jogára* emeltek igényt; a városi kispolgárság biztosítékot akart a létbizonytalanság ellen és így tovább. De a problémák egyetemesebbek voltak az egyes társadalmi rétegek követeléseinél: *a nemzeti válság megoldása új gazdasági és társadalmi rend megteremtését kívánta meg.* Erről az új rendről beszéltek — habár zavarosan, homályos elképzelésekkel — de mindenütt: üzemben, falun, népgyűléseken. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom forró fúvallata érződött és Lenin volt a legnépszerűbb személyiség országszerte. Nem egy munkáscsaládban az újszülött fiúgyermeket Leninről nevezték el.

Különleges helyzet volt Torinóban, „az olasz kommunista forradalom kohójában". Az autóipar városában már ebben az időben 35 000 munkás dolgozott, s ezek családjukkal a lakosság háromnegyedét tették ki. Már 1915 tavaszán nagy sztrájkot vívtak és 1917 augusztusában az ötnapos, felkelés jellegű sztrájkharcban 500 munkás esett el és több mint 2000 megsebesült.

[3] Il Grido del Popolo, 1917. július 28.
Műveinek Scritti Giovanili című kötete 124. old.
[4] U. o. 306. old.

Digitized by Google

Gramsci behatóan tanulmányozta ennek az ipari központnak történelmi kialakulását, kidolgozta szociográfiáját, elméleti jellemzését, „ami különben nem volt egyéb — mondotta —, mint Lenin elvtárs koncepciójának lefordítása az olasz történelmi valóságra".

A Szocialista Párt — bár már 1919 márciusában, bolognai kongresszusán elhatározta, hogy csatlakozik a Kommunista Internacionáléhoz — nem fogta fel történelmi hivatását, nem látta, hogy a munkáshatalom kivívása az osztályharc közvetlen feladatává vált. Túl nagy teherrel nehezedtek erre a pártra a reformizmus, a centrizmus, az anarchizmus maradványai. Pedig csak mindettől elszakadva, csak új úton haladhatott a proletár forradalom felé. Erre az *új útra* tört ki a torinói kommunisták csoportja *a gyári tanácsok mozgalmával.*

„Az osztályharc jelenlegi fázisa Olaszországban — írta Gramsci — az a fázis, amelyet követőleg vagy a forradalmi proletariátus hódítja meg a politikai hatalmat, hogy áttérjünk a termelés új módjára, mely a termelékenység emelkedését teszi lehetővé, vagy a birtokos osztály és az uralkodó kaszt szörnyűséges reakciója következik."

Az alternatíva magában foglalta a feladatot: kiharcolni a proletariátus hatalmát. Gramsci, Togliatti, Terracini és más kommunisták a gyári tanácsok torinói mozgalmának kiterjesztésével akarták az olasz munkásságot a hatalom meghódítása felé vezetni. Az oroszországi munkás-szovjetekhez hasonló gyári tanácsokban látták a kivívandó *proletárdiktatúra csíráit.*

Ezzel azonban sem a Szocialista Párt vezetősége, sem a szakszervezeti tanács nem értett egyet.

Ilyen körülmények között a kommunistáknak a Szocialista Párton belül nehéz politikai és ideológiai harcot kellett vívniok a reformisták és centristák nézetei ellen. Gramsci 1918 szeptemberi „Lenin műve" című cikkében[5] tanulmányozható, meddig jutott el abban az időben a leninizmus megismerésében. Ez az írása feltárja, milyen mélyen hatolt be a Nagy Októberi Szocialista Forradalom elméleti és taktikai-politikai kérdéseibe és ezeknek mily kiváló propagandistája volt. Lenintől tanulta „a konkrét helyzet konkrét elemzését", az erőviszonyok marxista mérlegelését, a társadalmi osztályok és rétegek helyzetének, érdekeinek, politikai lehetőségeinek felmérése alapján. Így ismerte fel a fejlődés fő tendenciáit.

Gramsci kitűnően megértette a szovjetekkel kapcsolatos lenini taktikát, a „minden hatalmat a szovjeteknek" jelszó időzítését és a „bolsevikok akciójának demokratikus lényegét", amikor

[5] Megjelent 1918. szeptember 14-én a „Grido del Popolo"-ban. Lásd Műveinek Scritti Giovanili című kötetét. Einaudi. Torino 1958. 307–312. old.

Digitized by Google

azok arra összpontosították erejüket, hogy a tömegek öntudatát felkészítsék a hatalom megragadására.

Erre törekedett a torinói kommunisták kis csoportja is. Erre használták fel az 1919 tavaszán létrehozott hetilapot, az „Ordine Nuovo"-t.[6] A torinói proletariátus forradalmi tapasztalatai, az egyre hevesebb harcok, az ország életének zűrzavarossága, kiút keresése egy új társadalmi rend felé — ezek tették szükségessé az új lapot, amelynek „egyetlen iránytűje az orosz forradalom valósága, Lenin és a bolsevikok tanítása" volt.[7]

Az „Ordine Nuovo" új típusú lap volt; kialakítása nem ment harc nélkül. Hónapokba tellett, míg Gramsci, Togliatti, Terracini — akik az üzemeket járták, a munkásokkal beszéltek, gyűléseket szerveztek, kezüket a mozgalom ütőerén tartották — a reformizmus elleni nehéz vitákban kivívták, hogy a lap *a gyári tanácsok mozgalmának orgánuma* lehessen. „... az Ordine Nuovo cikkei — írta Gramsci — nem voltak rideg értelmi konstrukciók, zubogott bennük a legjobb munkásokkal folytatott vitánk. Ezek a cikkek a torinói munkásosztály érzését, akaratát, valódi szenvedélyét munkálták, amelyet mi fürkésztünk ki, mi váltottunk ki. Az Ordine Nuovo cikkei ... az eseményeket a munkásosztály önfelszabadításának és önkifejeződésének folyamataként fogták fel. Íme, ezért szerették a munkások az Ordine Nuovot, íme, így »alakult ki« az Ordine Nuovo eszmeisége ..."[8] Gramsci a forradalmi munkássajtó tömegkapcsolatait úgy fogta fel, ahogy azt Lenin tanította.

Leninista álláspontot foglalt el 1919 nyarán a parlamenti választásokon való részvételt illetően is, szemben azokkal, akik bojkottálni akarták a választásokat. Gramsci helyesen ismerte fel, milyen propaganda-lehetőségeket nyújt a választási kampány és a parlamenti tribün a burzsoázia diktatúrájának leleplezésére. Nyilvánvalóan ismerte már ekkor Leninnek a Komintern első kongresszusán elfogadott téziseit a polgári demokráciáról és a proletariátus diktatúrájáról.[9] „A demokrácia — írta Gramsci — amely minden embert állampolgárrá avat, aki felelős a társadalmi életért, kezdeményező és szabadon cselekvő formálója a történelemnek — ez a demokrácia a kapitalista társadalomban nem valósítható meg teljesen."[10]

A parlamenti választásokon a Szocialista Párt nagy győzelmet aratott: 1 756 344 szavazatot és 156 mandátumot kapott a háború előtti (1913. évi) 347 575 szavazattal és 52 mandátummal szemben.

[6] Megjelent 1919. május 1-től 1920 végéig.
[7] Marcella e Maurizio Ferrara: Conversando con Togliatti. Edizione di Cultura Sociale, Róma 1953. 43. old.
[8] L'Ordine Nuovo c. kötet. Einaudi 1954. 149. old.
[9] Lenin Művei, 28. köt. 481–500. old.
[10] Scritti Giovanili c. kötet 206. old.

Digitized by Google

A munkások tömegesen tódultak a szakszervezetekbe, melyeknek taglétszáma 1919-ben 1 159 062 és a következő évben már 2 320 163 volt.

A munkásság akciói egyre forradalmibb jelleget öltöttek és az 1920 áprilisi torinói általános sztrájkban csúcsosodtak ki. „Ekkor történt először — írta Gramsci —, hogy egy proletariátus harcot indítson a termelés ellenőrzéséért, anélkül, hogy éhség vagy munkanélküliség hajtotta volna erre a lépésre. És mi több, nem csupán egy kisebbség, nem csupán a munkásosztály élcsapata ment itt harcba, hanem a torinói dolgozók összessége... A vasasok egy hónapig harcoltak, a többi kategóriák tíz napig. Tíz utolsó napjában az általános sztrájk kiterjedt az egész Piemont tartományra, annak félmillió ipari és mezőgazdasági munkására, tehát mintegy négymilliónyi lakosságot fogott át."[11]

De sem a Szocialista Párt vezetősége, sem a szakszervezeti tanács nem támogatta a torinói és piemonti harcot: kiszolgáltatta a munkásokat a tőkések szervezte karhatalomnak és terrornak, más tartományok dolgozóit pedig egyenesen visszatartotta attól, hogy szolidarításuknak konkrét jelét adják, hogy a piemonti sztrájkolók segítségére siessenek. Ezzel a reformizmus hátbatámadta az olasz munkásmozgalmat; a forradalmi hullám apadni kezdett.

A Torinóban oly népszerű Ordine Nuovo-csoportot a Szocialista Párt centrista vezetői igyekeztek elszigetelni: jobbról is, „balról" is támadták. De Gramsci meg volt győződve róla, hogy az ő politikájuk a helyes, a Lenin elgondolásainak megfelelő politika, s kitartóan védte azt.

Igaz, hogy Serrati, a Szocialista Párt vezetője, a kienthali konferencián a baloldaliakhoz csatlakozott, de Lenin figyelmeztetése[12] ellenére sem tudta magát rászánni arra, hogy szakítson az opportunistákkal. Még 1919—20-ban is csak a torinói csoport volt kommunista, az ő eszmei álláspontjuk és forradalmi harcuk felelt meg Lenin szerint a Kominternhez való csatlakozás feltételeinek.[13]

A torinói mozgalom azonban nem volt képes országos mozgalommá nőni. Kritikailag győzedelmeskedett ugyan a reformizmuson, de a politikai akciókban nem. „Ezért — mondotta Togliatti — a *torinói mozgalom annak megállapításával és bebizonyításával zárult le, hogy szükség van a munkásosztály új élcsapat-pártjának, a kommunista pártnak a megalakítására.*"

[11] „A gyári tanácsok torinói mozgalma", Gramscinak 1920 júliusában a Komintern Végrehajtó Bizottságához írt beszámolója. Műveinek L'Ordine Nuovo című kötete. Einaudi kiadása 1954. 176—177. old.

[12] „Hamis beszédek a szabadságról", Lenin Művei 31. köt. 402. old.

[13] Lenin Művei 31. köt. 196. old.

Digitized by Google

A torinói kommunisták felismerték a munkásosztály szerepében a *nemzeti* fejlődés fő tényezőjét. Gramsci művein végigvonul a proletariátus hegemóniájának lenini eszméje és a munkásosztály feladatait mindenkor úgy fogalmazta meg, mint a többi dolgozó osztály és réteg vezetőjének feladatait. Mint Marx, Engels és Lenin — a parasztságot tekintette a proletariátus fő szövetségesének. Ennek felismerésében megelőzte a nemzetközi szociáldemokrácia összes pártjait, amelyeknek balszárnya is, a kommunista pártok megalakulása után is még évekig ellenséges tömegnek tartotta a parasztságot. Gramsci kutatásainak nagy részét fordította arra, hogy feltárja a munkás-paraszt szövetség olaszországi feltételeit, történelmi és nemzeti sajátosságait.

„Olaszországban — írta —, az olasz hagyományokból kifolyólag, a parasztkérdés nem általában vett paraszt- és agrárprobléma... hanem két tipikus és sajátos formában jelentkezik: a Dél kérdésében és a Vatikán (azaz a katolikus egyház befolyásának — K. I.) kérdésében."[14]

1919—20-ban a forradalmi hullám az olasz falut is elérte. A földmunkások szervezetének 1919-ben már 400 000 tagja volt. A szegényparasztok a forradalomtól várták, hogy földhöz juttatja őket, helyenként maguk is földet foglaltak. Az olaszországi társadalmi viszonyok közt — mondotta Gramsci — „a délolasz parasztság magatartását radikalizálta az a tény, hogy gazdaságilag és politikailag az egész olasz délvidék és a szigetek olyan szerepet töltenek be, mint egy óriási falu, szemben Észak-Olaszországgal, amely egy óriási város szerepét kapta."[15]

A délvidék lakosságának problémáit Gramsci nem pusztán tanulmányaiból, hanem legmélyebb élményeiből is ismerte. Börtönleveleiben nem egy, megrendítően hiteles képe merül fel a szardíniai parasztok és kisemberek szenvedéseinek. Ezek az emlékek hozzátartoztak az ő „anyagához", amelynek elemzéséből pártja számára jelentős elvi következtetéseket munkált ki.

Elméleti és történeti szempontból egyaránt rendkívül érdekes az Ordine Nouvoban 1920. január 3-án közzétett cikke, amelyben Észak és Dél ellentétét egyenesen a gyarmattartó és a gyarmat ellentétéhez hasonlítja: Az észak-olaszországi burzsoázia megveti és megalázza az elmaradott délvidék lakosságát, alsóbbrendű népségnek tekinti és ellene hangolja a munkásságot, úgy, ahogy az imperialista országok uralkodó körei szokták a munkásságot a gyarmati „vadak" és „barbárok" ellen uszítani. Míg a torinói kom-

[14] „Néhány szempont Dél-Olaszország kérdéséhez." Ezt a cikkét Gramsci 1926-ban, röviddel letartóztatása előtt írta, de csak 1930-ban jelent meg először az OKP-nak Lo Stato Operaio című, az emigrációban megjelenő folyóiratában; 1945 februárban újra közölte a Rinascita.

[15] U. o.

Digitized by Google

munisták rámutattak arra, hogy az északi ipari munkásság és a déli szegényparasztság természetes szövetségesek, a Szocialista Párt a munkások között a burzsoázia Dél-ellenes ideológiáját terjesztette, amely egyaránt szolgálta a munkások és a szegényparasztok kizsákmányolását, és még azt is lehetővé tette, hogy egymás ellen fordítsák őket.

Amikor viszont a csaknem kizárólag szárd parasztokból álló Sassari-brigádot Torinóba vezényelték, hogy vele leverjék a munkásfelkelést, Gramsci és csoportja néhány hét alatt úgy „megfertőzte" ezeket a katonákat a proletárgondolkodással, hogy a kormány sürgősen kivonta a brigádot a városból, három részre osztotta és az ország három tájára vezényelte, minél távolabb a forradalmi központtól.

De még évek múltán is fennállt a kapcsolat a torinói kommunisták és a hajdani Sassari-brigádból való szardíniai parasztok között. A helyes elméleti felfogás kiállta a gyakorlati próbát.

Joggal hivatkozott hát Gramsci 1926-ban a torinói kommunistáknak arra az érdemére, hogy „felhívták a munkásosztály élcsapatának figyelmét a délolasz problémára, mint a forradalmi proletariátus nemzeti politikájának lényeges kérdésére".[16] Gramsci felismerte Dél kérdésében a forradalmasító tényezőt, és ezért arra tanította az északi ipari munkásságot, hogy csakis a déli szegényparasztsággal való kapitalizmus-ellenes, forradalmi szövetség adja meg mindkettőnek a győzni képes erőt.

Gramsci — szárd lévén — különös figyelmet fordított Szardínia problémáira, az ottani kommunisták munkájára. Velio Spano, Gramscival való megismerkedéséről szólva, elbeszéli, hogy Gramsci, bár már több mint 12 éve elszakadt szűkebb hazájától, az ottani élet legapróbb részletei iránt is érdeklődött. Arra buzdította a szardíniai kommunistákat, hogy tüzetesen tanulmányozzák a sziget gazdasági és társadalmi viszonyait, a szárdizmus (szárd autonomizmus) elterjedtségét, a Szárd Akciópárt befolyását, a földművelők és pásztorok erkölcseit és szokásait. A Szocialista Párt a sziget bányászait elszigetelte a parasztságtól, amit Gramsci egyenesen bűnnek tartott, mert meg volt győződve róla, hogy csak szárd munkások, nempedig a „kontinens"-ről érkező agitátorok képesek jó felvilágosító munkát végezni a sziget pásztorai és földművesei között.

Az iparilag fejlett Észak-Olaszország és az elmaradt Dél ellentétét az olasz burzsoázia liberális politikusai is ismerték és keresték is a problémának az olasz kapitalizmus érdekeinek megfelelő „megoldását". Ebben segítségükre volt a délvidéki értelmiség bi-

[16] U. o.

Digitized by Google

zonyos elitje, Benedetto Croce[17]-val az élen. Crocenak — mondotta Gramsci — nagy része volt abban, hogy Dél problémáját nem vetették fel forradalmi módon. „Croce a délvidék radikális értelmiségét elszakította a paraszti tömegektől azzal, hogy elvezette a nemzeti és európai kultúrához és ennek a kultúrának a közvetítésével beolvasztotta a nemzeti burzsoáziába, következésképp az agrártömbbe."

Gramsci nagy fontosságot tulajdonított annak, hogy az olasz értelmiségben kialakuljon egy „tömegjellegű és modern értelemben vett baloldali réteg", amely a proletariátusra orientálódik és amely a munkás-paraszt szövetség fejlesztésében általában, az ipari proletariátus és a délvidéki parasztság viszonyában különösen, pozitív szerepet töltsön be. Észak és Dél egyesítése *az igazi nemzeti egység kérdése, amelynek bázisa a munkás-paraszt egység.* A Risorgimento azonban — az olasz nemzeti egységért vívott demokratikus, nemzeti szabadságharc — nem vetette meg az olasz demokrácia tartós és szilárd alapját.

Jelentős történelmi művet alkotott Gramsci a Risorgimento dialektikus-materialista elemzésével,[18] ezen belül a város és a falu viszonyának marxista vizsgálatával. Mindig azt kutatta, hogy a gazdasági fejlődés milyen objektív folyamataiban gyökerezik egy-egy társadalmi réteg magatartása; melyek voltak egy-egy párt létrejöttének objektív alapjai, amelyekből megmagyarázható politikai szerepe. Ezért a módszerért gyakran érte Gramscit az a vád, hogy csak a gazdasági valóságot veszi tudomásul és az eszméknek nem tulajdonít történelmi szerepet. (Ezzel az idealista filozófusok és történészek minden marxistát megvádolnak.) És mégsem tudták kivonni magukat Gramsci hatása alól; az ő szemlélete azóta is hat az olasz történelem minden komoly kutatójára.[19]

Miért nem oldotta meg demokratikus feladatát a Risorgimento? — veti fel a kérdést Gramsci „A város és a falu viszonya a Risorgimentóban és Olaszország nemzeti struktúrájában" című, 1926-ban írt, befejezetlen maradt tanulmányában.

A XIX. század közepén Észak-Olaszország és Dél-Olaszország úgy viszonylott egymáshoz, mint a város szokott viszonylani a faluhoz. Dél-Olaszországban nem volt ipar, ott a városok sem voltak iparvárosok. Az ország struktúrája meghatározó volt lakossá-

[17] Benedetto Croce (1866–1952) jelentős olasz filozófus és liberális politikus. Filozófiája eklektikus. Könyvet írt a marxizmus ellen. Ennek megfelelően politikája is reakciós volt; élete vége felé azonban antifasiszta lett és fellépett a német megszállók ellen.

[18] Il Risorgimento. A börtönfüzetekből összeállított kötet. Megjelent Einaudi kiadásában 1949-ben.

[19] Giorgio Candeloro „A modern Olaszország története" című háromkötetes művében Gramsci nyomán dolgozta fel az olasz nemzeti demokratikus forradalom történetét.

Digitized by Google

gának magatartására, egész pszichológiájára. Az Akciópárt, Garibaldi pártja, az északi lakosságra támaszkodva indította meg harcát Ausztria uralma ellen, a nemzeti egységért és függetlenségért, és magával ragadta Közép- és Dél-Olaszországot. Azt kellett volna elérnie, hogy a délvidék elfogadja Észak vezetését (gazdasági és politikai vonatkozásban), hogy a déli városokkal közösen megoldják az agrárkérdést, a dél-olaszországi parasztság fő problémáját. De az Akciópárt nem vetette fel következetesen és radikálisan az agrárkérdést és nem a paraszti tömegekben, hanem a földbirtokosokban látta a „nemzeti tényezőt". Ezért nem nyerte meg a nagy népi, zömében paraszti tömegeket, amelyeket az olasz egység kivívása után be kellett volna vonni a demokratikus köztársaság kialakításába és védelmébe. Így — folytatja Gramsci gondolatmenetét Togliatti — „A vezetők politikai programja és kiválósága nem tudta sikerre vinni a pártot, amelynek nem volt meg a reális, erős alapja a társadalomban".[20]

„A burzsoázia — írta Engels Turatihoz intézett levelében, 1894. január 26-án —, amely a nemzeti függetlenségi mozgalom alatt és után kormányra jutott, nem tudta és nem is akarta győzelmét teljessé tenni. Sem a hűbériség maradványait nem irtotta ki, sem a nemzeti termelést nem alakította át modern tőkés mintára. Képtelen volt arra, hogy az ország számára a kapitalista rendszer viszonylagos és időleges előnyeit biztosítsa, viszont megterhelte a rendszer minden bajával és hátrányával."[21]

És ez mindmáig érezhető. Az olasz burzsoázia „megőrizte" és kihasználja Dél elmaradottságát, a félfeudális állapotokat. Az anyagi és kulturális színvonal különbsége Észak és Dél között egyre nőtt és a monopolkapitalizmus korszakában katasztrofális méreteket öltött. Ez a „hagyományos" ellentmondás Olaszország politikai és társadalmi megrázkódtatásaiban mindig nagy szerepet játszik.

A második világháború után az OKP harcolta ki, hogy a demokratikus alkotmány kimondja a földreformot. Ez azonban a kereszténydemokrata kormányok szabotázsa miatt nem valósult meg, holott a demokrácia fejlődésének hatalmas tényezőjévé válhatott volna.

Az olasz mezőgazdaságban a tőkekoncentráció folyamata most is folytatódik, akárcsak az iparban, s a legutóbbi években, Olaszországnak a Közös Piac szervezetében való részvételével, egyre fokozódik. Ahol a tőkés-földbirtokos a mezőgazdaság technikai színvonalát emeli, ott nő a föld dolgozóinak munkanélkülisége; ez

[20] Togliatti: Az Olasz Kommunista Párt. Kossuth Kiadó 1960. 11. old.
[21] Marx–Engels: Válogatott levelek, Szikra. 1950. 548. old.

Digitized by Google

nemcsak a falusi lakosság életszínvonalát, de az ipari dolgozók bérszínvonalát is lenyomja. Ez jelenleg a munkás-paraszt szövetség objektív gazdasági alapja.

Az OKP politikájában a munkás-paraszt szövetség fő kérdése most is a *nemzetgazdaság strukturális ellentmondásának, Észak és Dél ellentétének feloldása, abban a forradalmi értelemben, amelyet annak Gramsci adott.*

*

Az 1919—20-as évek torinói mozgalmával kapcsolatban az Ordine Nuovo csoportját és Gramscit többek között azzal vádolták, hogy kivívhatónak vélik a hatalmat a szakszervezetek és a párt nélkül.[22] Ez a vád teljesen alaptalan volt. Gramsci világosan látta az üzem *összes* munkásait képviselő gyári tanács viszonyát a szakszervezethez, feladataik különbözőségét, *ismerte és vallotta a párt vezető szerepét a hatalomért való harcban.* A gyári tanácsok mozgalma, a nagy sztrájkok és a gyárfoglalások azonban megmutatták, hogy „az üzemekben vannak a proletariátus legerősebb pozíciói a hatalom kivívására" (Togliatti). De egy vagy egynéhány üzemmel ez nem oldható meg; országos mozgalomra volt szükség, központosított forradalmi vezetéssel. Erre azonban a Szocialista Párt több okból is alkalmatlan volt.

A Szocialista Pártban *az irányzatok harca dúlt.* Az Ordine Nuovo csoportja különböző álmarxista és antimarxista nézetek ellen harcolt.

„Először is meg kell újítanunk a pártot." Ezzel a címmel jelent meg 1920. január 24-én Gramsci elvi jelentőségű cikke, amelyben mindenekelőtt tisztázni akarta, mi a párt történelmi feladata. „A Szocialista Párt — írta — a munkások és szegényparasztok pártja... arra hivatott, hogy a munkásokat és szegényparasztokat uralkodó osztállyá szervezze." Hol tart ebben a párt? — veti fel Gramsci a kérdést. Megszervezett nagy munkás- és paraszttömegeket, figyelmüket a forradalmi program kérdéseire irányította; de nem volt képes állandóan működő forradalmi szervezetek hálózatát kiépíteni, nem volt képes a spontán módon kitörő akciók vezetését kezébe venni, azokat koordinálni, és — most válságban van. A Szocialista Párt válsága pedig „a nemzet legnagyobb gyengesége". A párt egysége megbomlik. Bomlasztja egyfelől az opportunista passzivitás és reformista megalkuvás, másfelől az álbalol-

[22] Egyes mai revizionisták viszont úgy „értelmezik" Gramscit és a gyári tanácsok mozgalmát, mintha az a munkásdemokráciának más, a leninista koncepciótól eltérő formája lett volna, és saját igazolásukra Gramscit szembe próbálják állítani a kommunista párttal.

Digitized by Google

dali anarchizmus —„a kispolgári tendenciáknak e két megjelenési formája".[23] A párt vezetősége tűri, hogy a parlamenti csoport, a szakszervezetek, a szövetkezetek reformisták irányítása alá kerüljenek. Hatalmas sztrájkok rázkódtatják meg a burzsoázia államát; a külpolitikai helyzet is a forradalom fejlődésének kedvez, de a Szocialista Párt nem felel meg feladatának, nem képes a mozgásban levő tömegekkel folyamatos kapcsolatot tartani. Nincs *sem elméleti, sem szervezeti fegyelme.*

Az olasz szocialisták problémájával foglalkozott 1920 júliusában a Kommunista Internacionálé II. kongresszusa is. A kongresszuson azonban az Ordine Nuovo csoportja nem volt képviselve. Ez hiba volt — állapította meg később Togliatti —, Gramscinak harcolnia kellett volna azért, hogy az olasz küldöttség élén ő mehessen Moszkvába. Ez szerénységből nem tette, de ez a mozgalomnak kárára volt. Még nagyobb hiba volt, hogy az Ordine Nuovo nem alakított országos frakciót, vagyis nem határolta el magát szervezetileg az opportunista irányzatoktól, amelyek ellen küzdött. Ez megnehezítette a munkásság orientálódását.

Lenin ebben az időben a centrizmus elleni harcot tartotta az olasz kommunisták legfontosabb feladatának. A centrizmus (maximalizmus) ingadozásaival a reformizmust segítette.

Az Olasz Szocialista Párt Központi Bizottságának ülésén, 1920 szeptember végén, a párton belüli ellentétek kikristályosodtak: a kommunisták világosan azt az álláspontot képviselték, hogy a forradalmi helyzet megköveteli a reformizmussal való határozott és nyílt szakítást, Turatinak és társainak kizárását a pártból. A pártvezetőség centrista többsége, Serratival az élén, vonakodott megtenni ezt. Köntörfalazó, kibúvókat kereső taktikázásukat Lenin szigorúan elítélte. Lenin az orosz és a magyar tapasztalatokra hivatkozva állapította meg, hogy a munkásmozgalomban elkövetett bármely hiba könnyebben kijavítható, mint az a végzetes hiba — amely már bűn —, hogy a forradalom szabotálóit benthagyják a pártban. Ez veszélyezteti leginkább a győzelmet és annak megtartását...

Az olasz reformisták 1920. október 11-én Reggio Emiliában frakciós kongresszust tartottak, amelyen teljesen leleplezték magukat, azt, hogy a burzsoáziával akarnak együttműködni. Lenin így írt róluk: „Az ilyen emberek tették tönkre a forradalmat (az első forradalmat, jön utána a második...) Magyarországon és tönkretették volna Oroszországban is, ha nem váltottuk volna le őket egytől-egyig minden felelős tisztségről...[24]

[23] L'Ordine Nuovo című kötetben, 389—392. old.
[24] Lenin Művei 31. köt. 402. old.

Digitized by Google

Gramsci harcolt a reformizmus és pártfogója, a centrizmus ellen, és ebben a harcban együtt haladt Bordiga „baloldali" frakciójával. Bordigával sok dologban nem értett egyet — például a parlamenti választások Lénin által bírált bojkottálásában[25] (astensionismo); másrészt Bordiga semmi megértést nem mutatott a gyári tanácsok mozgalma és az Ordine Nuovo elvi állásfoglalásai iránt. Gramsci mégis úgy vélte, hogy a reformisták és centristák ellen együtt harcolhatnak és nem határolta el magát Bordiga szektás politikájától. „Ebben az időben — mondja Togliatti —, *Gramsci még nem értett a kétfrontos harchoz.* Emiatt pártunk súlyos időveszteséget szenvedett.[26]

Röviddel a Szocialista Párt végleges szakadása előtt, Togliatti lett a torinói pártszervezet titkára, Gramsci az Ordine Nuovót és az Avanti torinói kiadását szerkesztette. Az Ordine Nuovo ekkor napilap lett. Az első szám címfelirata mellé Gramsci ezt a jelszót írta: „Az igazságot mondani — forradalmi tett."

Igen feszült és bonyolult volt tehát a helyzet, amikor 1921 januárjában, az Olasz Szocialista Párt livornói kongresszusán szakadásra került sor. A kommunisták 58 000 szavazatot kaptak, a reformisták 14 000 szavazatával szemben. De a centristák, 98 000 szavazatukkal nagy többségben voltak, és Serrati nem a kommunistákkal, hanem a reformistákkal tartott. A kommunisták elhagyták a kongresszust és megalakították az Olasz Kommunista Pártot. Az 58 000 kommunistából több mint 10 000 volt torinói: Gramsci tanítványai.

Az Olasz Kommunista Párt — megalakulásának előzményei és körülményei folytán — fennállásának első éveiben a „kommunizmus gyermekbetegségében" szenvedett: balos, szektás hibákat követett el. Ez annál veszélyesebb volt, mert 1921 folyamán a fasizmus egyre inkább tért hódított. A hatalmát veszélyben érző olasz burzsoázia a munkásmozgalom leverésére, a fasiszta diktatúra bevezetésére készült. A forradalmi dalokat harsogó munkások felvonulásait feketeinges bandák támadták meg. Be-betörtek a szakszervezetek helyiségeibe, a szövetkezeti központokba s ott törtek, zúztak, gyújtogattak.[27]

Ezzel a fasiszta hullámmal szemben elengedhetetlen lett volna a munkásosztály és a szegényparasztság egységes, szervezett ellenállása. De ez nem volt meg. A szektásság, a „bordigizmus", bizo-

[25] Lenin Művei 31. köt. 105. old.

[26] Togliatti: Gramsci, az olasz munkásosztály vezére. A „Gramsci" című gyűjteményes kötetben. Unità kiadása. Roma 1945. 45. old.

[27] Fél év alatt a fasiszta bandák 59 népházat, 119 munkáskamarát (szakszervezeti helyi központot), 107 szövetkezetet, 83 parasztszövetséget, 141 szocialista és kommunista párthelyiséget, 100 kultúrkört és 28 szakszervezeti helyiséget fosztottak ki és romboltak össze.

Digitized by Google

nyos fokig a kommunistáknak abból a törekvéséből fakadt, hogy elhárítsák fiatal pártjuktól a kispolgári irányzatok befolyását. Elzárkóztak és még a fasiszták elleni védekezésben is elkülönültek a többi munkástól.[28] A kommunista párt vezetése gyenge volt, még csak kereste útját. Tagsága azonban forradalmi érzületű, harcra és áldozatra kész munkásokból állott, akik nap mint nap kockáztatták életüket. De leninista taktikát kidolgozni és alkalmazni — erre még nem voltak képesek. A pártvezetés szektásságát dokumentálták az 1922 márciusi kongresszuson elfogadott ún. „Római tézisek", amelyek tagadták a fasiszta államcsíny veszélyét és az egységfrontpolitikát annyi fenntartással korlátozták, hogy az gyakorlatilag megvalósíthatatlan lett.

Gramsci, Togliatti és még többen is ellenezték ezt a politikát, de a szektásság elleni bátor, nyílt harc, a leninista tömegmunka csak később indult meg, amikor Gramsci, egyéves moszkvai tartózkodása után, tapasztalatokkal és ismeretekkel gazdagodva tért haza Olaszországba.

*

A bolsevik párttal, a szovjet élettel és a Kommunista Internacionáléval való közvetlen kapcsolatban kibontakoztak Gramsci rendkívüli képességei: igazi pártvezérré fejlődött. Moszkvában ismerte meg alaposabban a leninizmust és ennek fényében *a kétfrontos harc funkcióját a munkásosztály élcsapatának kikovácsolásában.* Arra a meggyőződésre jutott, hogy csak a jobb- és baloldali torzulások elleni szívós harcban válik az Olasz Kommunista Párt is forradalmi tömegpárttá, amely együtt él és fejlődik az egész munkásosztállyal, ismeri annak minden szükségletét, képes vezetni küzdelmeit.

A „bordigizmus" elleni harcában, 1924—26-ban, Gramsci óriási aktivitást fejtett ki. Azt lehetne mondani — beszélik kortársai —, hogy „egyenként győzte meg a párt kádereit", egyenként nevelte, *bolsevizálta* őket. Le kellett győznie azt a Bordiga által elhintett veszélyes nézetet, hogy az elmélet terjesztésének semmi jelentősége nincs, hogy egy centralizált pártban egyszerűen engedelmességre kell szoktatni a tagságot, s elég, ha a vezetők értik a politikát.

Gramsci ezzel szemben szenvedélyesen képviselte azt a lenini tanítást, hogy minden kommunistának egy-egy vezetőnek kell lennie ott, ahol él, dolgozik, tanít. Gramsci felvetette a munkások

[28] Az „Arditi del popolo" néven spontán módon alakult fegyveres önvédelmi munkásbrigádokban való részvételt a Bordiga-fele pártvezetőség megtiltotta a kommunistáknak. Ennek ellenére sok kommunista beállt ezekbe a hősies alakulatokba, harcoltak és elestek a fasizmus elleni küzdelemben.

Digitized by Google

előtt az új típusú párt jellegének fő kérdéseit, a proletariátus stratégiájának és taktikájának a fasizmus elleni harcban felmerülő problémáit. Elsősorban a fasizmus osztálytartalmának tudományos meghatározására volt szükség, amely nélkül az ideológiai és gyakorlati-politikai ellenállás megszervezése lehetetlen lett volna. Bordigával ellentétben, aki nem látott különbséget a fasiszta rendszer és „bármely más burzsoá kormányzat" között, az Ordine Nuovo csoportja azt magyarázta a munkásoknak, hogy igenis új jelenséggel van dolguk: az olasz uralkodó osztályok a háborúban megrendült helyzetüket akarják a fasizmus segítségével megszilárdítani, anélkül, hogy bármit is változtatnának az ország elavult gazdasági és társadalmi struktúráján. Fel kellett lépni az ellen a félrevezető nézet ellen is, amely a fasizmusban zavaros kispolgári pártot látott és határozottan rá kellett mutatni arra, hogy Mussolini a monopóliumok képviselője. A fasizmus elleni harcban tehát „le kell sújtani a tőkés társadalom szerkezetére". (Togliatti.) Az osztályszemlélet meghonosítása a fasizmus megítélésében elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy lehetővé váljék a munkásosztály szövetségeseiről szóló lenini tanítások helyes alkalmazása az adott konkrét olaszországi helyzetben.

Gramsci — akit 1924-ben képviselővé választottak — a Matteotti-válság idején gyakorlati példáját mutatta a leninista parlamenti és parlamenten kívüli taktikának. Ezzel érte el a párt a tömegaktivitás bizonyos megélénkülését olyan időben, amikor a fasizmus hallatlanul fokozta a munkásmozgalom üldözését, a szociáldemokrácia pedig csak lapult. Ide nyúlnak vissza az Olasz Kommunista Párt nagy tekintélyének gyökerei.

Gramsci az antifasiszta *egység* jelszavát teszi meg a mozgalom fő jelszavává és éleselméjűen magyarázza annak jelentését. Miután Mussolini a Katolikus Néppártot is kiszorította a hatalomból — amely pedig oly szolgaian behódolt politikájának —, újabb katolikus tömegek váltak az antifasiszta munkásság potenciális szövetségeseivé.

Elsősorban azonban minden szélesebb összefogás magvát, a ***munkásmozgalom egységét*** kellett kivívni. A maximalisták jobbszárnya és a reformisták elzárkóztak az akcióegység elől, amelyet a kommunisták javasoltak. Serrati és a maximalisták balszárnya azonban ekkor már megértette az egység létfontosságát és a Szocialista Párt belső fegyelmének megbontása árán is hajlandóknak nyilatkoztak a kommunistákkal együttműködni. Részt vettek a párt új napilapjának, az „Unitá"-nak megalapításában, amelynek első száma 1924. február 12-én jelent meg.

A párt ekkor már féllegális helyzetben volt. Az ebből fakadó nehézségekből a „baloldaliak" azt a következtetést vonták le, hogy

Digitized by Google

a párt tagságát nem szabad növelni; „kevés, de megbízható" kommunistával kell dolgozni. Ebben a kérdésben is heves vita fejlődött ki a leninisták és a szektások között.[29] Az OKP-nak 1924 májusában Comóban illegálisan szervezett értekezlete megmutatta, milyen makacs és szívós harcba kerül a párt bolsevizálása. A vezetőségben ekkor már Gramsciéké volt a többség, de a középkáderek még túlnyomólag Bordigát követték. Sokan közülük azért — mondotta zárszavában Togliatti —, „mert azt hiszik, hogy a jó kommunistának mindig a *balszélen* kell állnia". De a kommunisták ezen a pártértekezleten nyíltan megtagadták a „Római téziseket", elvileg képviselték a párt és a tömegek viszonyának lenini koncepcióját, határozottan és végleg szakítottak a szektás irányzattal.[30]

A Kommunista Internacionálé V. kongresszusa egyetértett Gramsci és Togliatti álláspontjával; Togliattit beválasztotta a Végrehajtó Bizottságba. Ezt a funkciót a Komintern feloszlatásáig betöltötte.

Az Olasz Kommunista Párt ily módon fél évtizedes harcban leninista párttá fejlődött, és 1926 januárjában a lyoni kongresszus ennek szervezeti biztosítékait is megteremtette. A kongresszus tézisei, melyeket Gramsci dolgozott ki, számot vetettek azokkal a változásokkal, amelyek az 1919—20-as forradalmi helyzet óta végbementek. Ekkor kapott először az olasz munkásmozgalom átfogó tudományos elemzést Olaszország gazdasági és társadalmi struktúrájáról, az olasz uralkodó osztály gyengeségéről, a szocialista forradalom perspektívájáról. Az analízis kimutatta azokat a munkásosztályon kívüli erőket és politikai tényezőket, amelyek objektív okokból a kapitalizmus elleni harchoz közelednek. Ezen az alapon a tézisek megvetették *az olasz munkásosztály antifasiszta harcának taktikai alapjait;* a szervezett antifasiszta és kapitalizmus-ellenes egységfront megvalósítását tették központi feladattá. Hangsúlyozták, hogy — mivel a fasizmus már lehetetlenné tette a szakszervezetek normális működését — ennek az egységfrontnak olyan szervezeti elemekre kell épülnie, amelyeknek a létrehozását az üzemek munkássága különféle alkalmakból, különféle céllal kezdeményezi. „Nem szabad egyetlen szervezeti formát sem fetisizálni; azt kell szemünk előtt tartani, hogy fő célunk: egyre kiterjedtebb erőknek a mozgósítása és szerves egységgé való egybefogása."[31]

Gramsci érdeme, hogy a kongresszus elvileg és politikailag

[29] Togliatti: „A tagtoborzás problémája." Lo Stato Operaio. 1924. ápr. 17.

[30] Ferrara: Conversando con Togliatti. Edizione di Cultura Sociale, Róma 1953. 129—130. old.

[31] A lyoni kongresszuson elfogadott tézisekből. Idézi: Unità 1960. jan. 24.

Digitized by Google

behatóan foglalkozott a parasztkérdéssel. Felhívta a figyelmet azokra a különbségekre, amelyek a mezőgazdasági lakosságot vidékenként jellemzik és amelyeket tekintetbe kell venni a párt taktikájának kidolgozásában. Tekintetbe kell venni például, hogy az istriai, a friauli szegényparasztok számára a földkérdés összefonódott a nemzeti kérdéssel, hogy Észak- és Közép-Olaszországban a parasztság erős egyházi befolyás alatt áll, hogy a délvidék agrárproletariátusa nemcsak a parasztság legforradalmibb része, hanem az északi ipari munkásság után az egész olasz társadalom legforradalmibb rétege is.

Gramsci már 35 évvel ezelőtt a harci eszközök alkalmazásának azt a rugalmasságát, változatosságát és folytonos fejlesztését javasolta, mely nélkül a fasizmus két hosszú évtizede alatt a párt nem őrizhette volna meg sem tömegkapcsolatait és tömegbefolyását, sem saját folytonosságát. „A forradalmi pártnak mindenkor, még a legsúlyosabb objektív helyzetben is, arra kell törekednie, hogy megőrizze mindazt a tapasztalatot, szakmai és politikai képességet, melyet a proletariátus addigi történelme folyamán felhalmozott."[32]

A lyoni kongresszus már egészen más erőviszonyokat mutatott, mint az előző pártértekezlet: a küldöttek 90,8 százaléka szavazott a Központi Bizottság határozati javaslatára; 9,2 százaléka a Bordiga vezette „baloldal"-ra. Jobboldali álláspontot csak egyes személyek képviseltek. A párt túlnyomó többsége tehát szakított a szektássággal, elfogadta a Kommunista Internacionálé politikai vonalát. A reformizmus, a centrizmus és a szektásság elleni harcban kiforrt egység a pártnak nagy erőt adott, fokozta kezdeményező erejét és befolyását.

A kongresszus elvi és politikai eredményeiben Gramscinak oroszlánrésze volt, de határozatainak végrehajtásában már nem sokáig vehetett részt: 1926 októberében, parlamenti immunitását durván megsértve, letartóztatták.

* *

Attól kezdve, hogy a börtön kapuja bezárult mögötte, Antonio Gramsci számára új, még sokkal nehezebb harc kezdődött: szinte emberfölötti erőfeszítéssel küzdött természettől fogva gyenge fizikumának, életbentartásáért és csodálatos szellemi és erkölcsi erejének megőrzéséért. Hősies önfegyelemmel, akarattal és szakadatlan elméleti munkával tartott ki több mint tíz évig olyan létfeltételek közt, amelyeket a fasizmus tervszerűen az ő elpusz-

[32] Gramsci a lyoni kongresszusról szóló cikkében. Rinascita 1956. 10. sz. 522. old.

Digitized by Google

títására alakított ki. Amikor egészségének egy válságos pillanatában életét féltő barátai és ügyvédei arra biztatták, hogy kérjen kegyelmet Mussolinitől, ezt válaszolta: „Amit nekem ajánlanak, öngyilkosság; de egyáltalán nincs szándékomban öngyilkosságot elkövetni."

Heroizmusának és nagy kultúrával átitatott szocialista humanizmusának számtalan megrendítő megnyilvánulását találjuk börtönleveleiben, amelyek egyben segítenek megérteni a bizonyos fokig konspiratív stílusban írt börtönfüzeteket.

Gramsci — bármily hihetetlenül hangzik — hozzátartozói közt mindvégig a legerősebb maradt: családjában és barátaiban ő tartotta a lelket, leveleiben tanította, nevelte őket és soha csüggedést nem mutatott. „Én nem szoktam beszélni életem negatív tényezőiről — írta anyjának a Turi-i börtönből, rabságának ötödik évében —, főleg azért nem, mert nem akarom, hogy sajnáljanak. Harcos voltam, akinek balszerencséje volt a küzdelem egy bizonyos fázisában. És a harcost, aki küzdött — nem kényszerből, hanem mert tudatosan ő maga akarta —, nem lehet, nem szabad sajnálni."

Gramsci állandóan olvasott, gondolkodott, írt. A könyveket, amelyeket feldolgozott, a börtöncenzúra persze ellenőrizte, de ő értett ahhoz, hogy olyan műveket küldessen magának, amelyek az ellenőrzésen átcsúsznak, s amelyek mégis számára fontos ismereteket adnak. Annyi bizonyos, hogy Leninnek egyetlen munkáját sem engedték be cellájába. Leninre ezért csak emlékezetből, vagy a polgári irodalomból vett utalásokból hivatkozik. A párttal való kapcsolata úgyszólván csak rövid üzenetekre szorítkozhatott, amelyek azonban a párt számára igen fontos figyelmeztetéseket tartalmaztak.

Mindennek ellenére Gramsci a börtönben is élő tudományos munkát folytatott; irodalmi hagyatéka az olasz és a nemzetközi marxista irodalom remekei közé tartozik. Művei egy részének orosz nyelvű megjelenését a „Kommunyiszt" nagy politikai és tudományos jelentőségű eseményként üdvözli.[33] A pártról, a munkásmozgalom feladatairól a börtönmagányban kiművelt és rögzített gondolatai között írta Gramsci ezeket: „A jelen a múlt bírálata, nem pusztán »túlhaladása«. El kell hát dobnunk a múltat? Azt kell eldobni belőle, amit a jelen »lényegileg« bírált és önmagunkból is azt, ami ennek tartozéka. Mit jelent ez? Azt, hogy pontos tudatában kell lennünk ennek a reális bírálatnak és nem csupán elméleti, de *politikai* kifejezést is kell adnunk annak. Vagyis, úgy felelünk meg jobban a jelennek — amelynek kialakításához

[33] Kommunyiszt, 1960. 16. sz. 124. old.

Digitized by Google

magunk is hozzájárultunk —, ha tudatosítjuk a múltat és folytatódását."[34]

Valóban, az Olasz Kommunista Párt nagy erőssége, hogy a nemzeti múltat és saját múltját állandóan kritikailag tudatosítja a tömegekben, és szerencsésen használja fel politikai munkájában. Taktikájának kidolgozásában követi Gramsci módszerét, amellyel a marxizmust az olasz viszonyokra alkalmazta. Gramsci egy 1924-ben írott levelében már felvetette az akkor még fiatal kommunista pártoknak azt a gyengeségét, hogy nem értettek még a kommunista stratégia és taktika nagy elveinek alkalmazásához saját hazai viszonyaikra. Már akkor nagy súlyt helyezett ennek a képességnek a kifejlesztésére. Ezt a képességet az OKP kifejlesztette magában és ennek birtokában dolgozta ki a felszabadulás után az *olasz proletariátus útját a szocializmushoz*. A kommunista és munkáspártok legutóbbi Moszkvai Értekezletéről szóló vezércikkében az Unità ennek nemzetközi értékét is kiemeli.

„Azt hisszük, nemzeti elbizakodottság nélkül mondhatjuk, hogy az olasz tapasztalatok, a pártunk kidolgozta olasz út a szocializmushoz és eddigi munkánk számottevően hozzájárult ahhoz, hogy a konferencia megerősítse annak a tézisnek helyességét és érvényességét, mely szerint egy sor kapitalista országban, bizonyos feltételek közt lehetséges a szocializmusba való békés átmenet."[35]

Az Olasz Kommunista Párt ma az egész kapitalista világban a legnagyobb kommunista tömegpárt. A tömegekért való harcban elért sikereit a töretlen marxista—leninista politikának, a nemzeti sajátságok mély ismeretén alapuló rugalmas taktikának, a nép szeretetét és a proletár internacionalizmust egyesítő forradalmi szellemének köszönheti, melynek forrásait oly nagy tehetséggel, oly hősies munkával nyitotta meg számára Antonio Gramsci.

[34] A „Passato e Presente" (Múlt és Jelen) című kötetben. 1. old.
[35] Unità 1960. dec. 11.

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

Mi a neo-kolonializmus?

1. A napjainkra jellemző alapvető történelmi folyamatok természetesen jelentős változásokat eredményeznek az imperialisták és a gazdaságilag elmaradott országok közötti viszonyban is.

A gyarmati függetlenségért küzdő nemzeti-forradalmi erők a *távolabbi múltban* is hősies, bár még erősen elszigetelt harcokat vívtak. (Köztük olyan nagy jelentőségűeket is, mint az 1957—59.-i indiai felkelés, az 1911—12. évi kínai forradalom, stb.) *1917 után* azonban ezek a harcok kezdtek öntudatosabbakká, szervezettebbekké válni. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására, a kapitalizmus általános válságának kibontakozásával a gyarmati országok egész sorában is megalakultak a kommunista pártok, létrejöttek a szakszervezetek, fellendültek a polgári nemzeti mozgalmak. *A második világháború befejezése után*, a szocialista világrendszer kialakulása óta pedig a gyarmati népek küzdelme a függetlenségért már hatalmas, összefüggő áramlattá nőtt. Elősegítette ezt, hogy a második világháború alatt sok gyarmaton fegyveres harc során bizonyosodott be, hogy a gyarmatosító nem legyőzhetetlen és fölébe lehet kerekedni.

Több ázsiai országban az egykori gyarmatosítót a háború folyamán előzte a másik, a japán gyarmatosító, akit aztán néhány országban maga a felfegyverzett nép vert le, másutt pedig, a háború befejeződésekor, a visszatérő, egykori gyarmatosító. Az imperialisták egymás közötti versengése és a köztük fennálló erőviszonyok változása kiélezte ellentéteiket a gyarmatok birtoklása kérdésében (amerikai—angol ellentétek Közel-Keleten, angol—francia vetélkedés Afrikában, francia—amerikai ellentétek Távol—Keleten, stb.) és viszonylagosan ezzel is megerősödtek a gyarmatosítás-ellenes, függetlenségi erők. A gyarmatok egy részén a háború előtti és főleg a háború alatti iparosítás létrehozta vagy megnövelte a proletariátust. Egyes ázsiai volt gyarmatok és félgyarmatok — Korea, Vietnam, majd Kína — területén megkezdődött a szocializmus építése. A háborús gazdálkodás más gyarmati országokban hozzájárult a gyarmatok helyi burzsoáziájának megerősödéséhez is, amelynek jelentős része érdekelt volt az antiimperialista fejlődésben, a demokratikus szabadságjogok kivívásában, antifeudális reformokban, általában egy polgári-nemzeti forradalom kivívásában.

2. Az imperializmus az új helyzetben gyarmatosító módszereinek, taktikájának megváltoztatására, bizonyos értelemben visszavonulásra védekezésre kényszerült. *Érdekei, alapvető törekvései azonban nem változtak.* A gyengébben fejlett országok gazdasági, politikai leigázása az imperializmus lényegéből fakad. Az imperializmusnak továbbra is

Digitized by Google

szüksége van gyarmatokra, a gyarmati rendszer fenntartására; a számára nyersanyagforrást, export-piacot, tőkebefektetési lehetőséget, olcsó munkaerőt stb. biztosító, extraprofitot termelő területeket meg akarja tartani. Az imperializmus jármából kiszakadó területek viszont szűkítik az imperializmus körét, továbbá mélyítik a kapitalizmus általános válságát.

Az imperialisták tehát nem hajlandók lemondani gyarmataikról sem a gyarmati népek, vagy burzsoáziájuk, sem más imperialista gyarmatosító javára. *Ha lemondanának róluk, az imperializmus lényegében megszűnne imperializmus lenni. A gyarmatosítók jószántukból soha nem hagyják ott gyarmataikat.*

Az imperializmus kiutat keres a gyarmatok megtartására irányuló törekvése és a gyarmatok függetlenségi törekvése közötti éles ellentmondásból.

Az új nemzetközi erőviszonyok között a gyengülő imperializmus mind kevésbé képes ezt az ellentmondást a régi eszközökkel, a „klasszikus" módszerekkel megoldani. S mivel számára különösen veszedelmes, ha a volt gyarmatokon, a nemzeti forradalom továbbfejlődésével, egyenesen proletárdiktatúra szerveződik, fokozott erővel küzd volt birtokainak szocialista országgá válása ellen. Ez magyarázza azt, hogy olyan országokban, mint Korea, Vietnam, nyílt fegyveres intervenciót kezdett. De az erőszakos megszállás, a nyílt fegyveres erőszak egyéb példái sem ritkák. (Algéria, Kongó, Omán, Kenya, Délafrikai Unió, Kamerun, Angola, Laosz stb.). Mégis, gyarmatvilága szétesésének megátlására, fékezésére az imperializmus mindinkább a látszólag simább, leplezettebb eszközöket kénytelen alkalmazni. Új módszereket alkalmaz a helyben-maradásra is, s új módszert ott is, ahová újonnan akar behatolni. Ezek az új gyarmatosító módszerek azok, amelyeket gyűjtőszóval *neo-kolonialista* módszereknek nevezünk.

Neo-kolonializmusnak hívjuk tehát azt a fajta kolonializmust, amely — a változott körülményeknek megfelelően — gyarmatai megtartására, vagy új, gyarmati jellegű behatolásra a régi, „klasszikus" *gyarmatosítástól eltérő eszközöket, módszereket* vesz igénybe.

3. A régi gyarmatok megtartására szolgáló eszköz elsősorban a felszabadulásra törekvő gyarmatok képviselőivel, honi vezetőivel való *kompromisszumos megállapodás.* Ezek a megállapodások *deklarálják* a függetlenséget, de a gyarmatosító gazdasági érdekei továbbra is — többé-kevésbé változatlanul — védettek. A nagy monopóliumok többek között a különböző, a gyarmati nyersanyagok kiaknázására kötött koncessziókkal, a helyi vállalatok részvénytöbbségének birtoklásával, a pénzügyi függés, stb. segítségével igyekeznek *megtartani gazdasági pozícióikat.* Ez természetesen a gyarmatosító (formálisan a „volt" gyarmatosító) befolyásának fennmaradását jelenti, gazdaságpolitikai, nem egyszer külpolitikai, katonai stb. téren is.

Az ilyenfajta kísérlet egyébként nem egészen új. Már 1917 óta az imperialista hatalmak több ilyen „kompromisszumot" kötöttek. Az egyezmény nyomán minden maradt a régiben, de a látszat mégis az, mintha e gyarmatok bizonyos függetlenségre tettek volna szert. Ez lecsillapíthatja a népet addig, amíg rá nem jön, hogy elárulták. (Pld.

Digitized by Google

Egyiptom 1922, Irak 1932.) Csakhogy a két világháború közötti időben a szocializmust még csak egyetlen ország képviselte, s az imperialista „rend" még uralkodó volt a világon. A kompromisszum így lényegében álkompromisszum maradt, s a helyzet voltaképen keveset változott.

Napjainkban azonban, alapvetően más helyzetben, a függetlenségi megállapodás (már a megállapodás megszületésének ténye is) szükségszerűen engedmény a gyarmatosító részéről. Olykor az imperialisták által tett engedmény nagyon kicsiny; van például olyan volt francia gyarmat, amelynek minisztertanácsában ma, a függetlenség után is részben franciák vesznek részt és szinte változatlanul kézben tartják a tényleges kulcspozíciókat. Más esetekben — s ez számos körülménytől függ — a kényszerű imperialista engedmény messzebbmenő. De bármilyen mértékű is a kompromisszum, végeredményben a volt gyarmat számára *a függetlenség felé való előrelépést*, a kolonialista kötelékeknek bizonyos, többé-kevésbé számottevő lazulását jelenti, új lehetőségeket teremt a függetlenségi harc folytatására. Valójában olyan kompromisszumról van tehát szó, amely az imperialistákat szorítja bizonyos engedményre; a gyarmatok voltaképpen csak az elérhető célokhoz viszonyítva „engednek": átmenetileg lemondanak az elérhető eredmények egy részéről, de az adott régi helyzethez képest *tényleges eredményt* érnek el. A gyarmatosítóval való megállapodás tehát *kapunyitás* a függetlenség irányában, kapunyitás, amit nem szabad lebecsülni. Hiszen maga az a tény, hogy a gyarmatosító engedni kényszerül és uralmának megtartására új módszerekkel kénytelen próbálkozni, már önmagában is az imperializmus defenzívába szorulását, visszavonulásának egy fázisát jelenti. Minden engedmény az imperialisták számára térvesztés, a függetlenségi erőknek a győzelme.

E győzelem értékét, jelentőségét természetesen szinte gyarmatonként külön-külön kell felmérni. Ám mindegyikre érvényes, hogy csak az imperialistáknak volt veszteni való pozíciójuk. (Hogy mennyire különböző fokú az így elért függetlenség, azt megmutatta az ilyen volt gyarmatoknak az ENSz-ben való eltérő magatartása is: számos volt gyarmat egyes fontos kérdésekben is még volt gyarmatosítójával együtt szavaz; mások egyre nyíltabban lépnek fel egykori gyarmatosítójuk ellen, néha akkor is, ha egyébként még sok szál fűzi a hajdani „anyaországhoz".)

4. A neo-kolonializmus azonban nemcsak a volt gyarmatok megtartására törekszik. Az imperializmus új területi hódításokkal, *új behatolással* is próbálja pótolni súlyos veszteségeit.

A formailag független, viszonylag elmaradott országokba, vagy imperialista vetélytársak eddigi „vadászterületére" behatolni: ez a gyarmatosítók szakadatlan törekvése. Ilyen új behatolási, „újrafelosztási" kísérletek természetesen valamennyi olyan imperialista hatalom részéről tapasztalhatók, amelyeknek megvan erre a megfelelő tőkéjük, erejük, eszközeik. (Spanyolország, Portugália ebből a sorból alighanem kiestek: ők pusztán meglévő pozícióikhoz ragaszkodnak, s azokhoz is kizárólag „klasszikus" eszközökkel, a nyílt gyarmatosítás módszereivel. Az újfajta gyarmatosítási módszerek *jelentős tőkeerőt*, bizonyos vitalitást is igényelnek a kolonizátor részéről, ami a spanyol és portugál

Digitized by Google

gyarmatosítókban már nincs meg; hiszen ma már az ő gyarmataik is elsősorban a „nagy" imperialista tőkének, főleg az amerikainak biztosítanak hasznothajtó üzleteket.)

Az új behatolás érdekében a legerőteljesebb tevékenység elsősorban *az USA részéről* tapasztalható. Nem jelentéktelen hasonló tevékenység nyilvánul meg azonban a „gyarmattalan" hatalmak közül nyugatnémet, japán stb. részről is.

A neo-kolonialista behatolást elősegíti, hogy a gazdaságilag elmaradott országoknak szükségük van a külföldi segítségre; monokulturás, a gyarmatosítók gazdaságának kiegészítésére szervezett gazdaságuk nem tud máról-holnapra saját lábára állni. Annál inkább így van ez, mert az imperialista gyarmatosítók tudatosan szervezik a gyarmati gazdasági elmaradottság fenntartását. Igyekeznek gazdasági és kereskedelmi megállapodásaikkal, valuta-zóna-rendszerekkel, vámkedvezményi rendszerek szervezésével, egyes termelési ágaknak egyoldalú fejlesztésével, a termelés irányításának kézbentartásával, szállítási monopóliummal stb. az ország gazdasági elmaradottságát fenntartani.

Ezért ezek az országok, ha nem szállnak szembe következetesen az imperializmussal, ha nem támaszkodnak bátran népük erejére és a szocialista országok önzetlen segítségére, nyitva hagyják a kaput az újabb imperialista behatolás előtt. Nem egyszer, ha a *régi* gyarmatosítóval szembe is szállnak, nem állják útját az *„új"* tőkének, — azaz többnyire az amerikainak.

A neo-kolonializmus gyakran jelentkezik az elmaradott országoknak nyújtott *„segély"*, vagy hosszúlejáratú hitelek formájában. Ezek azonban nem csak a visszafizetés magas kamatlábával, hanem különleges politikai és kereskedelmi, gazdasági kikötésekkel is gúzsbakötik az elmaradott ország gazdaságát, gátolják annak fejlődését. A segélyen vagy hitelen nagyrészt vagy kizárólag az imperialista ország által megállapított, azok belső piacain eladhatatlanná vált cikkek vásárolhatók. Másrészt a segély jelentős részét katonai célokra kell fordítani. Mindkét feltétel ismét csak az imperialista vállalkozások profitját növeli, a függőséget, sőt a háborús veszélyt fokozza.

A neo-kolonializmus fegyvertárába tartozik a különböző nemzetközi agresszív katonai tömbökbe, *paktumokba* (SEATO, CENTO stb.) való belekényszerítés is. E paktumok célja egyrészt a szocialista tábor elleni támaszponthálózat kiépítése, másrészt a paktumokba bevont országokat az erősebb szerződő fél, elsősorban az USA kizsákmányolja, gazdaságilag leigázza vagy leigázását állandósítja.

Egyre gyakrabban lépnek fel az új kolonizátorok szinte teljesen elrejtve „nemzeti" jellegüket, kizárólag egy Társaság nevében. (Érdekes lenne megvizsgálni, mennyiben ismétlődik itt meg magasabb szinten egy régi, a gyarmatosítás kezdetéből való jelenség: az ázsiai gyarmatosítás első idejében nem a gyarmatosító állam, hanem annak egy gazdasági részvénytársasága — például a Brit-Keletindiai Társaság — lépett fel a hatalom birtokosaként. Ezt a korai periódust követte a gyarmatosítók „állami" jelentkezése, míg ma mindinkább ismét a gazdasági vállalkozás lép előtérbe, nem pedig a gyarmatosító állam hivatalos hatalmi szerve.)

Digitized by Google

Sokszor nem is egy állam tőkéseinek vállalkozása, hanem nemzetközi kapitalista egyesülés az, amely kollektíven biztosítja a szükséges tőkét az elmaradott országok nyersanyagának kiaknázásához, valósággal *kollektív gyarmatosítást* szervezve.

Az imperialista behatolásnak, illetve a befolyás fenntartásának eszközei nagyon változatosak. Adott esetben például egyes volt gyarmatok *összeolvasztása*, máskor egyes összefüggő területek *szétdarabolása* látszik alkalmasnak. Míg a volt India esetében a szétszakítás segítette elő az imperialista befolyást, elsősorban a viszonylag szilárdan megtartott pakisztáni területeken, addig például a szomáliai függetlenség „megszervezésénél" a két volt gyarmat (angol védnökség, illetve olasz gyámsági terület) egybeolvasztása alighanem az angol érdekeknek kedvezett inkább. A franciák nem haboztak a már egységesként függetlenné vált Mali Államszövetséget kettévágni, miután ott a haladóbb szudáni erők kezdtek felülkerekedni. Jellemzőbb és gyakoribb módszer a szétválasztás, a „balkanizálás", amellyel Afrikában is meg akarják nehezíteni az egységes, gazdaságilag számottevőbb államok kialakulását, a feketeafrikai egység erősödését.

Ugyanezt a célt szolgálja a *belső megosztás* már szinte „klasszikus" módszere, a kialakuló nemzeti egységmozgalmak bomlasztása, elsősorban a nemzeti burzsoázia megosztása vagy eltántorítása az egységtörekvésektől, — vagy az egyes népek, törzsek, vallások stb. közti ellentétek szervezése.

A széttagolás többnyire megkönnyíti egy viszonylag gyengébb, a gyarmatosító kezében maradó kormány szervezését. A *bábkormányok* létrehozása valóban ősi recept.

5. A neo-kolonializmus lényegileg *nem különbözik* a „klasszikus" imperialista gyarmatosítástól abban, hogy törekvése változatlanul:

a (volt) gyarmat gazdaságának a maga érdekeihez való alakítása,

a gyarmatosított ország (volt gyarmat) nyersanyagkincseinek saját hasznára való kiaknázása,

a hazai tőkefelesleg elhelyezése magas profitra úgy, hogy a haszon a gyarmatosítóé legyen, nem pedig a gyarmati burzsoáziáé, még kevésbé a gyarmat népéé,

a gyarmatosított ország belső piacának kihasználása;

a függetlenségi mozgalmak gyengítése, megbontása, likvidálása,

s mindezen célok biztosítása végett az ország bel-, kül- és gazdaságpolitikájának befolyásolása, illetve irányítása.

A neo-kolonializmus azonban *különbözik* a „klasszikus" imperialista gyarmatosítástól abban:

hogy behatolását, illetve bennmaradását az imperialista hatalom az ország látszólagos vagy részleges függetlensége ellenére, annak leple mögött végzi,

hogy bizonyos „politikai" engedményeket tesz, azaz lehetővé teszi vagy éppen meg is szervezi az önkormányzat bizonyos formáit,

hogy bőven hangoztatja törekvését a gyarmat függetlenségének előkészítésére, biztosítására,

hogy már nem hirdet nyíltan faji megkülönböztetést, fehér felsőbb-

Digitized by Google

rendűséget, sőt, szavakban demokratikus és antikolonialista elveket is hirdet,

s hogy további behatolása leplezésére a legváltozatosabb eszközökkel és módszerekkel él.

A neo-kolonializmus formái, módszerei tehát rendkívül változatosak és alighanem egyre változatosabbak s egyben talán egyre burkoltabbak is lesznek. A neo-kolonializmus azonban elkerülhetetlenül leleplezödik, mihelyt *tényleges szándékait* vizsgáljuk, amelyek semmiben sem különböznek a régi, „klasszikus"-nak nevezett gyarmatosítókétól.

6. A kolonializmus elleni, illetve a neo-kolonializmus elleni harc egyre nő és erősödik. A szocialista világrendszer kialakulása, erősödése és a társadalom fejlődésében kialakult döntő szerepe, a kapitalizmus folyamatos bomlása, a nemzeti függetlenségi harcok összefüggése, egymásra való hatása, a gyarmati rendszer teljes összeomlásának napirendre kerülése, mindez és sok egyéb tényező gigantikussá fejleszti ezt a harcot. Ereje legnagyobb ott, ahol létrejön az antiimperialista célokért küzdő különböző osztályerők, politikai tényezők *harci egysége*. Ezek az antiimperialista nemzeti egységfrontok a nemzetközi osztályharcban a szocializmus szövetségesei az imperializmus, a neo-kolonializmus ellen. Így van ez még akkor is, ha egyes kérdésekben természetes ellentétek vannak is az antiimperialista egységfrontban részt vevő osztályerők között.

A felszabadulásért küzdő vagy felszabadult népek harca az imperializmus ellen *a békeharc* egyik jelentős tényezője. A gyarmati rendszer fenntartását szolgáló imperialista tevékenység, az imperialista versengés, a hóditási, a behatolási törekvések mind a békét veszélyeztető tényezők. Az a mindjobban kibontakozó széles nemzetközi küzdelem, amelyben szocialista és nem-szocialista országok együtt lépnek sorompóba a neo-kolonializmus, a kolonializmus minden formájának tényleges megszüntetéséért, így szerves részét képezi a háború elkerüléséért, a béke megőrzéséért vivott harcnak; a gyarmati rendszer zsugorodása, összeomlása egyben tehát a háborús veszély csökkenését is jelenti.

Kende István

Digitized by Google

SZEMLE

Pártszervezeteink népnevelő-munkája a falu szocialista átszervezésének befejezéséért

Olyan napokat, heteket élünk most, amikor sok tízezer egyénileg dolgozó parasztban érlelődik meg a szövetkezetbe lépés gondolata. Ez a döntő elhatározás természetesen nem spontán módon jön létre. Pártbizottságaink, pártszervezeteink irányításával néhány hete nyílt, őszinte véleménycsere kezdődött falvainkban. Ez a sok száz falura kiterjedő nagy beszélgetés ma is tart és tovább folyik a következő hetekben. Kommunisták és velük együtt pártonkívüli munkások, szövetkezeti parasztok, agronómusok, tisztviselők, pedagógusok ezrei kopogtatnak be az egyéni gazdák otthonába, hogy nekik a szövetkezés, a közös gazdálkodás előnyeit és fölényét megmagyarázzák. Fáradhatatlanul járják a falut, a sáros dűlőutakat, a szétszórt tanyavilágot, mert érzik, tudják: „A mezőgazdaság szocialista átalakításának befejezése fejlődésünk jelenlegi szakaszában valamennyi belső kérdésünk közül *a legnagyobb horderejű és minden tekintetben a fejlődés kulcsa*".[1]

De nemcsak a népnevelők látják helyesen a tennivalókat. Nemcsak ők ismerik azt a nagy, tagadhatatlan igazságot, hogy a mezőgazdasági termelés gyorsabb ütemű fejlesztésének, az egész parasztság felemelkedésének, jóléte fokozásának egyetlen járható útja az összefogás, a szocialista nagyüzemek létrehozása. Tisztában vannak ezzel az egyéni gazdák is. Nagy részük már évek óta foglalkozik azzal a gondolattal, hogy belép a szövetkezetbe. A mai egyéni gazdák közül sokan tízszer, százszor is fontolóra vették már a szövetkezés mellett szóló érveket, figyelték a régebbi és a fiatalabb szövetkezetek gazdálkodását, meghallgatták a szövetkezeti tagok véleményét, a pártszervezetek bátorító szavát. Ezt az évek óta formálódó, erősödő gondolatot kell most a pártszervezetek irányításával dolgozó agitátoroknak meggyőző érvekkel, testvéri barátsággal helyes elhatározássá alakítani. S a tapasztalatok szerint biztató pártszervezeteink ez irányú munkája.

Alig néhány hete folyik még csak falvainkban a tsz-szervezés, de egyes járásokban, megyékben máris egész sor új szövetkezet alakult, illetve megnövekedtek a régi tsz-ek. Helyenként meglepően gyorsan, három-négy nap alatt belép a szövetkezetbe a község egész parasztsága. Amikor az agitátorok benyitnak egy-egy

[1] Kádár János 1960. december 9-i parlamenti beszédéből.

Digitized by Google

gazdához, rendszerint szívélyes fogadtatásra találnak, és gyakran megelőzi őket szólásban a gazda, mondván: Belépek a tsz-be, de előbb mondják meg nekem ezt meg ezt. És ezután feltesz két-három részletkérdést, leggyakrabban a vagyontárgyak beviteléről, vagy a szövetkezeti életről. S ha erre megnyugtató választ kap, általában alá is írja a belépési nyilatkozatot.

A hasonló esetekből pártszervezeteink azt a következtetést szűrték le, hogy a dolgozó parasztság nagy többsége kész arra, hogy belépjen a közösbe. Az előző években, de még tavaly is inkább azon töprengett, hogy *mikor* tegye meg ezt a döntő lépést. Most azonban a még egyénileg gazdálkodók nagy része is feladta várakozó álláspontját. Az országgyűlés 1960. december 8—9-i ülésén elhangzott világos és őszinte beszédek elősegítették, hogy a még egyénileg dolgozó parasztok többsége felismerje: nem helyes tovább várnia.

Az országgyűlés tanácskozása és határozata, amely helyeselte az MSZMP Központi Bizottságának a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezéséről szóló állásfoglalását, országszerte kedvező hangulatot teremtett tehát a tsz-szervező munkához. Nem pótolta és nem is pótolhatta azonban a helyi szerveknek, különösen a pártszervezeteknek az agitációt előkészítő tevékenységét. Ez különben legtöbb helyen már az országgyűlés ülése előtt megkezdődött. A Zala megyei pártbizottság például már 1960 júliusában megtárgyalta a szövetkezeti gazdálkodással kapcsolatos agitációs- és propagandamunkát, és elkészítette annak tervét. Bizonyára e terv végrehajtása is hozzájárult ahhoz, hogy Zalában általában igen jó eredményt értek el a tsz-szervezésben.

Hasonló módon készültek a szövetkezeti fejlesztésre másutt is. A szekszárdi járás egyes községeiben például azzal kezdték a tsz-szervezést, hogy összehívták a párttagokat, a tömegszervezetek és a Hazafias Népfront aktíváit, és együttesen megbeszélték a Központi Bizottság határozatát. Sokhelyütt év közben is szerveztek kisgyűléseket, falugyűléseket, és itt a pártszervezet, a falu vezetői az egyéni gazdákkal együtt arról folytattak eszmecserét, hol legyenek a majorok, a közös istállók, hogyan változzék majd a község, a határ képe, ha a szövetkezés mellett dönt majd az egész lakosság.

Több hónapja, helyesebben több éve folyó meggyőző munkát segített tehát hatásosabbá tenni az országgyűlés. A cél eléréséhez azonban szívós, kitartó, értelemhez és szívhez szóló, házról házra menő politikai felvilágosító munkára van szükség falvainkban. Hiszen — amint az előbb elmondottakból látszik — a döntő lépést nem könnyen teszik meg még azok a gazdák sem, akik pedig már felkészültek a belépésre. Egyes maradi rokonokkal, vagy a szomszéddal folytatott beszélgetés hatására átmenetileg ismét felülkerekedhet az aggályoskodás, a kétely, a régeinek a visszahúzó ereje.

Örvendetes, hogy pártszervezeteink általában figyelembe veszik az egyéni gazda érzelmi és gondolatvilágában végbemenő

Digitized by Google

nagy tusát, és megértően, segítő szándékkal igyekeznek legyőzni oktalan aggodalmait. Türelemre, megértése intik a népnevelőket, akik általában meg is nyerik a gazdák bizalmát. Sűrűn tapasztalható, hogy a tsz-szervezőket a gazdák meghívják pincéjükbe és ott borozgatás közben mondják el véleményüket a szövetkezésről. Másutt a „tisztaszobában" folyik a barátságos poharazgatás, miközben a házigazda és az egész parasztság jövőjéről folyik a szó.

Az agitátorok egyes gazdákat többször is felkeresnek. Mert, bár az egyéni gazdák egy része már az első beszélgetés után aláírja a belépési nyilatkozatot, a másik, a kisebbik része még tovább töpreng, viaskodik önmagával. Az ilyen emberek néha a kérdések egész özönét teszik fel a népnevelőknek és ha hatszor-nyolcszor már megcáfolták előttük, kilencedszer is felhozzák ugyanazt az ellenérvet. És a népnevelők rendszerint kilencedszer is hűségesen elmondják az igazságot. Ritkán fordul elő, hogy bármelyikük is türelmetlenkedik a sok felesleges aggályoskodás láttán. Pártszervezeteink éberen ügyelnek arra, hogy a tsz-szervezés során senkit meg ne sértsenek, és a belépés ne lazítsa, hanem erősítse a tegnapi egyéni gazda vonzalmát a párt, a munkásosztály iránt.

Békés megyében, az orosházi járásban például észrevette a járási pártbizottság, hogy a tsz-szervezésben részt vevő szövetkezeti parasztok egyike-másika türelmetlen és nem érti, „mit nyüglődik annyit némelyik egyéni gazda", mielőtt a tsz-be belép. A járási pártbizottság megbízottja felhívta a tsz-szervezők figyelmét erre a hibás magatartásra, és arra kérte őket: legyenek türelmesek, lássák be, hogy kívülről másképp látják az egyéni gazdák a tsz-t, mint a közösbe már belépett öntudatosabb, tapasztaltabb parasztok. A szövetkezeti parasztok akkor cselekednek helyesen, ha elmondják az egyéni gazdáknak, hogy nekik is milyen kételyeik voltak annakidején, és hogyan oszlottak el ezek, amióta a tsz-ben dolgoznak. A járási pártbizottság megkérte a tsz-ek fejlesztéséért fáradozó népnevelőket is, hogy válaszoljanak érdemben az egyéni gazdák minden kérdésére, s ha valamiben bizonytalanok, úgy inkább később, megfelelő tájékozódás után adjanak végleges választ. Ezért el is határozták a népnevelők, hogy kéthárom naponként kisebb csoportokban megbeszélést tartanak és kialakítják a feleleteket a leggyakrabban felmerülő kérdésekre.

Ebben az esetben természetesen a speciális helyi problémákra adandó válaszokról volt szó. Az általában felmerülő kérdésekre mindenütt jól felkészítettek pártszervezeteink az agitátorokat, és érveik legtöbbször hatásosak is. Pedig gyakran nem is egyszerű kérdések ezek.

Gyakran megkérdezik például a házról házra járó tsz-szervezőktől, hogy mi lesz, ha létrejön a tsz? Honnan szereznek alapot az induláshoz? Hiszen a nagyüzem létrehozásához sok gazdasági eszköz szükséges! Ilyenkor alapos magyarázat kezdődik. Elmondják a népnevelők, hogy a határ egyik részét még egyénileg vetették be, a többi föld bevetéséhez pedig minden gazda félretette a

Digitized by Google

vetőmagot. Ezt most beviszi a termelőszövetkezetbe, kölcsönadja a közösségnek, és ősszel kapja majd vissza. A növénytermesztésben tehát nem lesz fennakadás. A közös állattenyésztés fejlesztése már nehezebb dolog, de segíteni lehet ezen is. Egyszerű, olcsó épületeket építhetnek, amelyekben elhelyezik a közös állatok egy részét, a másik része pedig átmenetileg a nagyobb középparaszti háztáji istállókban találhat helyet, sőt — ha nincs hely — ideiglenesen a tagoknál is maradhat.

Ha a szövetkezet tagjai úgy egyeznek meg, hogy nem a bevitt állat és felszerelés értékének 20—35 százalékával növelik a szövetkezeti alapot, hanem holdanként fizetnek 200—300 forintot a tsztagok, akkor ebből fedezhetik a napi üzemviteli kiadások egy részét. Ezenkívül az állam is segíti az új, vagy a jelentősen megnövekedett tsz-eket a gazdálkodás megindításában, és jelentős kedvezményt ad azoknak a tsz-eknek, amelyek saját erejükből építkeznek. A gazdák rendszerint részletes felvilágosítást kapnak a tsz-gazdálkodás megszervezéséről, sőt ismertetik velük a közös gazdaság távlati tervét is. A község vezetői ugyanis, sokhelyt a gazdák bevonásával, elkészítették nagy vonalakban a leendő tsz vázlatos tervét, amelyben elsősorban a helyi lehetőségeket veszik számba a közös gazdaság kialakítására, egyre jövedelmezőbb gazdálkodásának megteremtésére. A pártszervezetek pedig ismertették ezt a tsz-szervezőkkel.

Az egyéni gazdák egy részét azonban ez sem győzi meg. Szóvá teszik: „Azt mondják: segít bennünket az állam is. De vajon bírja-e majd ezt anyagilag, ha az egész parasztság szövetkezetben lesz? Kapunk-e elegendő gépet?" Ilyen kérdésekre rendszerint a 3004 3-as rendelet megmutatásával, vagy lényeges pontjainak ismertetésével válaszolnak a népnevelők. Ebből kiderül, hogy az állam az új és a területileg megnövekedett tsz-eket erőtel esebben támogatja, mint a régieket. De ez a segítség is csak kiegészíti, nem pedig pótolja a szövetkezeti parasztság szorgalmát, igyekezetét. Az állam ezért elsősorban azokat a tsz-eket segíti anyagilag, amelyek leginkább megerőszitik saját erejüket is a jövedelmezőbb közös gazdálkodás érdekében. Egyetlen szövetkezet tagjai sem várhatnak mindent az államtól, amelynek teherbíróképessége egyébként is valóban korlátozott. De még így is igen nagy támogatást ad a mezőgazdaságnak.

1960-ban is több milliárd forint jutott az államháztartásból a mezőgazdaságnak. Az állam támogatásával több száz, sőt több ezer közös épületet emeltek és egyebek között tízezer új traktor és több ezer új munkagép is került falvainkba. Ez év tavaszán tehát mintegy 40 ezer traktor segíti már a mezőgazdaság dolgozóit, a szövetkezeti parasztokat. Igaz, így sem lesz még annyi gép, mint kellene. Ideiglenesen azonban hasznosan dolgozhatnak még a lófogatok is, és ebből elegendőt tarthatnak minden szövetkezetben. S ahogyan erősödik a közös gazdaság, úgy szorulnak ki egyre inkább a lovak s jelennek

Digitized by Google

meg a gépek mind nagyobb számban a szövetkezeti földeken.

Szőlő- és gyümölcstermelő vidéken sűrűn hangzik el az az ellenvetés is, hogy a szövetkezetben visszaesik majd a termelés. Hiszen ezek nagyon igényes kultúrák, magasfokú szervezettséget, fegyelmezett munkát követelnek, s ez gyakran hiányzik az új tszekben. Pártszervezeteink felkészültek erre az ellenérvre is. Mielőtt a népnevelők útra keltek, ismertették velük, hogy kezdetben milyen módszer szerint művelik a közösbe kerülő szőlőt, gyümölcsöst. Egyes községekben például megelégedéssel fogadták a gazdák azt a tájékoztatást, hogy a közösbe került szőlőt gazdája műveli, ő gondoskodik növényvédőszerről, ő viseli a termelés költségeit, s ezért megilleti őt a termés bizonyos meghatározott százaléka. A többit be kell adnia a közösbe, a termelés fejlesztésére, ami az ő egyéni boldogulásának, jövőjének is egyedül biztos alapja. Más vidékeken úgy döntöttek, hogy a személyekre kimért szőlőterületen a szőlő állagától függően — előre meghatározzák az egész évi munkáért jóváírható munkaegységek számát. Elterjedt módszer az is, hogy előre eldöntik, hogy mennyi mustot, illetve bort kell beadni a közösbe. Akármelyik módszer mellett döntöttek is, általában a gazdák megnyugtatónak látták így a szőlő- és gyümölcstermesztés jövőjét.

Sok egyéni gazda attól tart, hogy a tsz-ben nem értik majd meg egymást a parasztemberek, veszekednek, és a szorgalmasok dolgoznak a lusták helyett. „Hiszen az ujjunk sem egyforma!" — mondják. Erre az aggályra általában helyi példával válaszolnak a tsz-szervezők. Elég, ha összehasonlítják néhány tsz-tag jövedelmét, és máris kiderül: a szövetkezetben mindenki aszerint részesedik a közös jövedelemből, ahogyan dolgozik. Különösen azokban a tsz-ekben van ez így, ahol a munkaegység szerinti jövedelemelosztást a terméseredménytől, a hozamtól függő premizálással is kiegészítik, vagy más módon igyekeznek érdekeltebbé tenni a tsz-tagokat a hozamok, a terméseredmények növelésében. Ami pedig a vezekedést illeti: ha jó közhangulatot, őszinte, barátságos légkört, jó munkaszellemet alakítanak ki, egyre inkább erősödik a szövetkezeti parasztság egysége. Az új tsz-községekben nem is egy olyan esetről hallani, amikor régi haragosok kibékültek a tszben.

Főleg a szegény- és kisparasztok gyakran kérdezik a tsz-szervezőktől azt is, hogy ha belépnek a tsz-be, akkor miből élnek meg őszig. Nekik ugyanis nincs egy évre kitartásuk. Ezek az emberek olykor azt javasolják, amit egy kelebiai gazda: adjanak nekik havifizetést a tsz-ben. Nyilvánvaló, hogy ebben a formában teljesíthetetlen ez a kívánság. A tsz nem dolgozhat az állami gazdaság módjára, a tsz-tagok nem kaphatnak állami fizetést. A föld, amelyet nagy táblákba olvasztottak, továbbra is a gazdák tulajdona marad, örökölhető is, övék tehát a termése is, s ebből jól meg tudnak élni, ha szorgalmasan dolgoznak. Megmondták ezt a javaslatot tevő gazdáknak a népnevelők is, de azonnal hozzátették: azért a

Digitized by Google

tsz-ben is kaphatnak havonta pénzt — csakhogy nem fizetést, hanem munkaegység-előleget. A termelőszövetkezet ugyanis termelési, értékesítési szerződéseket köthet az állami vállalatokkal, földművesszövetkezetekkel, és erre a bank hitelt nyújt a várható bevétel 60 százalékának erejéig, sőt olykor 80 százalékot is hitelez. Ebből a tsz kifizetheti a 10—20 forint előleget is azokra a munkaegységekre, amelyeket a fizetés napjáig szereznek a tsz-tagok. Ha a szövetkezeti család szorgalmasan dolgozik, akkor az előlegből feltétlenül fedezni képes a napi háztartási szükségleteket.

Amint az elmondottakból is látszik, az egyéni gazdák jó része többnyire a szövetkezet „küszöbén" tárgyal a népnevelőkkel. Sokan eljutottak már a szövetkezés ajtajába, rá is álltak a küszöbre, de nem lépnek be addig, míg a jövőt illetően néhány dolgot nem tisztáztak. Az ellenvetésekből, kételyekből ugyanis világosan kiderül, hogy az egyéni gazdák jó része már nem a szövetkezés fölényét vitatja. Azt már felismerte, inkább csak az izgatja most, hogy mi lesz családjának sorsa, ha belép. Hogy gondolatban mennyire a közösben élnek már egyes egyéni gazdák, azt jól mutatja az is, hogy többen közülük elmondják elképzeléseiket a leendő szövetkezetről a népnevelőknek: hol lenne legjobb kialakítani a közös gazdaság központját, kik a legalkalmasabbak a vezetésre, hol, mit kellene termelni, stb. S amikor az agitátorok csodálkozva megkérdezik: ha ilyen terveik vannak, miért nem írták még alá a belépési nyilatkozatot? — akkor általában így felelnek: „Nem biztos ám, hogy a közösben is így meghallgatják az embert!"

A pártszervezetek által jól felkészített és irányított népnevelőket azonban ez a kétkedés sem éri felkészületlenül. Elmondják, hogy a szövetkezet legfelsőbb szerve a közgyűlés, ahol az alapszabály és a jogszabályok keretei között a tagok összessége dönt minden fontosabb kérdésben. A közgyűlés választja meg a tsz vezetőségét, elnökét, az ellenőrző bizottságot, ott veszik fel az új tagokat, vagy zárják ki a nem megfelelő embereket. A közgyűlésen vitatják meg és hagyják jóvá az évi termelési, pénzügyi és építkezési tervet és alakítják ki a helyileg legmegfelelőbb jövedelemelosztási rendszert. Ezenkívül több más joguk is van még a tsz gazdáinak. A vezetőségnek, az elnöknek gondoskodnia kell arról, hogy a tagok korlátozás nélkül gyakorolhassák alapszabályban biztosított jogaikat. S ha a tsz-tagok jól ismerik jogaikat és kötelességeiket, akkor rendszerint nincs is hiba a szövetkezeti demokrácia körül, és a tsz minden tagja valóban teljesjogú gazdának érezheti magát a közösben.

Persze a „küszöbön" tárgyaló egyéni gazdákon kívül akadnak falvainkban olyan emberek is, akik a szövetkezetnek még a környékét is kerülik, mert kétségbevonják annak fölényét az egyéni gazdálkodással szemben. Ezek általában csak a gyenge szövetkezeteket látják és így nyilatkoznak: „Miért hoznak lét-

Digitized by Google

re addig új tsz-eket, amíg vannak ilyen gyengén gazdálkodó gazdaságok. Előbb minden tsz gazdálkodjék jól, erősödjék meg — azután mi is belépünk." Hogy ez az ellenérv helyenként mennyire zavaró lehet, azt jól mutatja a következő eset is: Nagyszénáson és Békéssámsonban egyes tsz-tagok is úgy vélekedtek, hogy mivel saját szövetkezetünk még gyenge, eddigi gazdálkodásunkban sok még a kívánnivaló — nem is érdemes elindulniuk az egyéni gazdákhoz. A pártszervezet azonban mindkét helyen legyőzte ezt a nézetet. Megkérdezték a bizonytalankodó tsz-tagokat: a szövetkezésben van-e a hiba? Azért gyenge-e az eredményük, mert szövetkeztek, vagy azért, mert eddig nem használták ki jól a szövetkezésben rejlő lehetőségeket? A válasz csak egy lehetett: azért gyenge a tsz, mert a tagok nem gazdálkodtak elég jól. És sorolni kezdték, mit kellett volna jobban, előrelátóbban csinálni, hogy jól zárják az esztendőt. „Ezt kell elmondani azoknak az egyéni gazdáknak is, akik a gyenge tsz-ekre hivatkoznak" — mondták a pártszervezetek vezetői. S azóta Nagyszénáson és Békéssámsonban is úgy válaszolnak a rossz tsz-ekre tekintő egyéni gazdáknak, akárcsak az ország más vidékein. Nem tagadják sehol, hogy léteznek a környéken, vagy az országban gyenge tsz-ek is, amelyek ma még valóban nem vonzóak. Minden megyében van néhány olyan szövetkezet, amelyben a szervezetlenség, a tapasztalatlanság, a gyenge vezetés, a fegyelmezetlen munka, a közös vagyon védelmének elhanyagolása, vagy más ok hibákhoz vezetett es, amely most ősszel sem tudott megbirkózni a rendkívüli időjárás különlegesen nagy nehézségeivel. De rámutatnak arra, hogy hazánkban nem egynéhány, hanem több mint négyezer szövetkezet működik és nagy többségük jól gazdálkodik.

Sok példa bizonyítja, hogy ha van is még rossz szövetkezet, olyan egy sincs, amelyet ne lehetne aránylag rövid idő alatt rendbehozni. Jó szakemberek, helyes politikai munka, a társadalom, a patronálók segítsége és a tagság helytállása pár hónap, vagy — rosszabb esetben — egy-két év alatt jó közös gazdasággá változtathatja a leggyengébb tsz-t is. Szövetkezeteinkre az a jellemző, hogy *ma már gyorsabban szilárdulnak meg politikailag, szervezetileg és gazdaságilag is*, mint a mozgalom évtizedes története során bármikor. Már az 1960 tavaszán alakult szövetkezetek is általában gyorsabban haladtak előre a fejlődés útján, mint egy évvel korábban a hozzájuk hasonló helyzetben levő újak. A régebbi tsz-ek tapasztalatainak felhasználásával, a tagság szorgalmával, az állam és a patronálók segítségével viszonylag gyorsan megerősödhetnek a most alakuló, vagy megnövekedő közös gazdaságok is.

Akadnak még az országban persze olyan egyéni gazdák is, akik megmakacsolták magukat, és akiknél egyelőre minden érv, minden okos szó hatástalan. Halogatják a belépést és azt hajtogatják, hogy „nem akarok első lenni", vagy „lépjenek be elő-

Digitized by Google

sőr a párttagok, meg a tanácstagok". Mivel azonban a párttagok, a tanácstagok úgyszólván országszerte jó példát mutatnak, ez már nem igen használható érv. Akkor öregségre, betegségre, vagy beteg családtagokra kezdenek hivatkozni, de erre szintén gyorsan megfelelnek a népnevelők. Hiszen a tsz-ben igazán emberségesen gondoskodnak az öreg, munkaképtelen, beteg emberekről. A pártszervezetek nagy türelmet tanúsítanak és igyekeznek minden kételyt eloszlatni. Jól tudják ugyanis, hogy olykor éppen a sokat töprengő emberekből lesznek a legjobb tsz-tagok, akik a többi öntudatos paraszttal együtt szívvel-lélekkel kiállnak a szövetkezés mellett. Szinte minden járásban tudnak példát arra, hogy a korábban, gyorsabban döntő, tisztábban látó tsz-tagokkal együtt az első sorokban küzdenek a szövetkezet fejlődéséért és erősödéséért olyan emberek is, akik egy évvel ezelőtt még azt mondták: soha nem lesznek tsz-tagok.

Az okos szó, a jó példa, s méginkább a személyes tapasztalat hatására aránylag gyorsan változik az ember. Rövidesen megváltoznak majd a ma még makacskodó, tétovázó gazdák is. S hogy ez a változás meggyorsuljon, több pártszervezet úgy határozott: a meglevő tsz-ek zárszámadó közgyűlésére meghív egyéni gazdákat és új tsz-tagokat is. Okos gondolat, jó továbbfejlesztése ez a szövetkezeti agitációnak. De több is annál, bizonyos fokig már tapasztalatcsere is. A tegnapi egyéni gazdák egész sor gazdálkodási módszert megismerhetnek így a már működő tsz példájából és felhasználhatják azokat saját közös gazdaságuk fejlesztésére, megszilárdítására. Itt is szorosan összekapcsolódik tehát a tsz-ek számszerű fejlesztésért folytatott munka a megszilárdítással. S így kell ennek lennie minden területen. Egyes községekben, vidékeken és általában is gyorsabban, könnyebben fejleszthetjük ma a tsz-eket, mint azelőtt, de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy az új közös gazdaságok létrehozása után kevesebb figyelmet és erőt kell fordítanunk a megszilárdításukra.

Pártszervezeteink a Központi Bizottság határozatának szellemében, a szövetkezetek számszerű fejlesztésével egyidőben, nagy gondot fordítanak az új és a régi szövetkezetek gazdálkodásának kialakítására, illetve további javítására. Kevés olyan példát találhatunk, mint Harc községben, ahol a sikeresen megszervezett tsz-t magára hagyták. Pártszervezeteink túlnyomó többsége a tsz-szervezés befejezése után is átgondoltan, megalapozottan dolgozik. Hiszen a belépési nyilatkozat aláírása, az új szövetkezet létrehozása még csak az első, bár sorsdöntő lépés. Segíteni, támogatni kell az új tsz-tagokat, hogy bátrabban tegyék meg a további lépéseket és a közösség gazdasági, politikai élete helyes irányban haladjon.

Ezért az országban csaknem általános az afféle módszer, amilyennel Szabolcs megyében találkoztunk. Itt a tsz-szervezésben résztvevő agitátorokból öttagú „megszilárdítási bizottságot" alakítanak a pártszervezetek. A bi-

Digitized by Google

zottság tagjai: az agronómus, egy pénzügyi szakember, a járási tanács egy dolgozója, a földművesszövetkezet megbízottja, egy régebbi tsz-elnök, vagy vezetőségi tag, egyszóval csupa olyan ember, akinek a szövetkezeti munkában nagy tapasztalata van. Az átszervezés befejezése után a bizottság tagjai azonnal meg is kezdik tevékenységüket, hatásosan segítenek az új vezetőségnek a gazdálkodás megindításában, megszervezésében.

A megszilárditási bizottságok munkájának kiegészítéseként több pártszervezetben azt is elhatározták, hogy a tél folyamán előadássorozatot tartanak a közös gazdálkodás kérdéseiről. Ismertetik az alapszabályt, a tsz-eket érintő fontosabb rendelkezéseket, a közeli jó szövetkezetek tapasztalatait stb. Ez jó kezdeményezés, mert az új szövetkezeti tagok nagy érdeklődést tanúsítanak a közös gazdálkodás részletei iránt. A falvakban folyó „Időszerű kérdések" politikai tanfolyamán például, amióta a nagyüzemi gazdálkodás a téma, sokhelyen két-háromszorosára növekedett a hallgatók száma.

Az előadásokon, tanfolyamokon kívül igen hasznos, ha pártszervezeteink minél több tsz-taghoz, főleg az új szövetkezeti gazdákhoz eljuttatják a Népszabadság január elején megjelent termelőszövetkezeti tanácsadóját. Ez minden tsz-tagnak, még a vezetőknek is sok tanulságot nyújt és nagy segítséget ad a gazdálkodásban.

A községek jó részében bizonyára megtették már ezt is a pártszervezetek. Hiszen — amint az elmondottakból is kitűnik, — sokoldalú agitációs és szervező munkával fáradoznak a sikerért: a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezéséért. S mint ahogy a korábbi évek munkája hozta meg a mai eredményeket, úgy most sem csak a máért, hanem a holnapért is dolgoznak. Bizonyos, hogy mielőbb beérik falusi pártszervezeteink jelenlegi agitációs és szervező munkájának gazdag gyümölcse.

Kovács Mihály

Az állami gazdaságok pártszervezeteiről

I

Az állami gazdaságok szerepe népgazdaságunkban —, különösen a mezőgazdaság fejlesztése szempontjából — rendkívül jelentős. Az ország szántóterületének 12,1 százalékán, mintegy 1 132 000 kat. holdon gazdálkodnak, de részesedésük az ország lakosságának mezőgazdasági termékekkel és a köztermelésnek nemesített vetőmagvakkal, tenyészállatokkal való ellátásában, a mezőgazdasági kultúra fellendítésében, az új agrotechnikai, zootechnikai és üzemszervezési eljárások meghonosításában messze meghaladja a művelésükre bízott területnek és a rendelkezésükre álló állatállománynak az ország szántóterüle-

Digitized by Google

téhez, illetve állatállományához számított arányát.

Ma már a legtöbb állami gazdaság jól szervezett, korszerűen felszerelt nagyüzem, s eredményei kezzelfoghatóan bizonyítják a szocialista mezőgazdasági nagyüzem döntő fölényét nemcsak a kisparaszti gazdasággal, hanem a felszabadulás előtti kapitalista nagyüzemmel szemben is. Az állami gazdaságok termelési színvonalának jelentős fölénye hozzájárult ahhoz, hogy a dolgozó parasztok többsége ma már megérti a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek létrehozásának feltétlen szükségességét.

A következő terméseredmények szemléltetően bizonyítják az állami gazdaságok termelési fölényét:

Növényfajta	Holdankénti átlagtermés 1960-ban*		A felszabadulás előtti 1000 holdon felüli nagybirtokok legjobb terméseredménye
	állami gazdaság	országos átlag	
búza	14,0 q	9,7 q	12,2 q
rozs	10,6 "	6,8 "	8,8 "
őszi árpa	14,8 "	11,3 "	11,2 "
kukorica	18,9 "	14,1 "	15,8 "
burgonya	74,0 "	69,0 "	60,3 "
cukorrépa	150,4 "	124,0 "	

* Előzetes, részben becsült adatok.

Nincs már messze az az idő, amikor az állami gazdaságok az átlagtermések tekintetében megelőzik a legintenzívebb mezőgazdasággal rendelkező kapitalista országok mezőgazdaságát is. Ezt bizonyítja a múlt évben elért hektáronkénti 24,3 mázsás búza-átlagtermésük, amely eléri egyes fejlett tőkés országok átlagtermését. 1959-ben Franciaországban 22,3, Ausztriában 21,5 q, Olaszországban 18 q volt hektáronként a búza átlagtermése. Jelentős állami gazdaságainknak a kukoricatermesztésében elért eredménye is. Az 1959. évi kukorica-átlagtermés hektárra átszámítva 32,8 mázsának felel meg, s ez eléri, sőt meghaladja a világ legfejlettebb kukoricatermelő országainak (USA, Kanada) átlagtermését.

Jók az állami gazdaságoknak az állattenyésztésben elért eredményei is. Tavaly például a tehenenkénti tejhozamuk meghaladta a 3300 litert (az országos átlag 2160 liter volt), az 1 tehénre jutó tejtermelésük megközelítette a világ legfejlettebb szarvasmarhatenyésztő országainak eredményeit.

Állami gazdaságainknak nagy részük van a lakosságnak élelmiszerrel, valamint az iparnak és a külkereskedelemnek mezőgazdasági termékekkel való ellátásában. Ők adják a felvásárlásra kerülő kenyérgabona 25—30 százalékát.

Digitized by Google

a rizs 28—30 százalékát, a cukorrépa 13—15 százalékát, a vágó- és hízott marha 15—17 százalékát, a hízott sertés 13—15 százalékát, a tej 24—25 százalékát. Még nagyobb a részesedésük a mezőgazdasági termékek exportjában: az exportra kerülő vágó- és hízottmarha-mennyiség 26 százalékát, a bor 30 százalékát, a téli alma 36—38 százalékát ők állítják elő.

Évről évre növekszik állami gazdaságaink jelentősége a mezőgazdasági termelés fellendítésében. Évente mintegy 5000 vagon nemesített kalászos vetőmagot, csaknem 3000 vagon hibrid-kukorica-vetőmagot bocsátanak a termelőszövetkezetek rendelkezésére. Tavaly mintegy 3000 tenyészüszőt, 600 tenyészbikát, 100 000 tenyészsertést, csaknem 40 000 tenyészjuhot és egymillió naposcsibét szállítottak a szövetkezeteknek.

Az állami gazdaságok fontos nagyüzemi kísérleteket folytatnak a legkorszerűbb technikai és technológiai eljárások, a leggazdaságosabb üzemszervezési módszerek kidolgozása és bevezetése érdekében. Így például évek óta tervszerűen kísérleteznek azzal, hogyan lehet a műtrágyát a leghatékonyabban felhasználni, a vegyszeres gyomirtást a leggazdaságosabban végezni, a munkafolyamatokat komplex módon gépesíteni, a szabadtartásos szarvasmarhatartást bevezetni, az új, nagy hozamú növény- és állatfajtákat elterjeszteni.

Hathatós segítséget nyújtottak az állami gazdaságok a mezőgazdaság szocialista átszervezésében, a termelőszövetkezetek megszilárdításában is. Az elmúlt években csaknem valamennyi állami gazdaság pártszervezete részt vett a termelőszövetkezetek szervezésében. Az állami gazdaságok szakemberei segítettek az újonnan alakult szövetkezeteknek termelési tervük elkészítésében, a közös gazdaság megszervezésében, a korszerű termelési eljárások és módszerek bevezetésében stb. Jelentős az a segítség, amelyet a termelőszövetkezetek vezetésének megerősítéséhez nyújtottak. Így például mintegy 500 szakembert a szövetkezetek rendelkezésére bocsátottak. Több tízezer normálhold gépi munka elvégzésével is segítették a közös munka megindítását az új szövetkezetekben.

Az állami gazdaságok alig egy évtizedes fennállásuk alatt jelentős fejlődésen mentek keresztül. Népi demokratikus államunk nagymérvű beruházásai révén kialakultak és kiépültek üzemi központjaik, egységes, jól szervezett földterülettel és korszerű gépállománnyal rendelkeznek, állandó munkáskollektívával dolgoznak, s jól képzett vezető gárdájuk van. Többségük évek óta eredményesen gazdálkodik és egyre csökken a veszteséggel gazdálkodó üzemek száma. Az alapvető mezőgazdasági munkákat (talajművelés, vetés, gabonabetakarítás stb.) teljes egészében gépesítették. Hiányaik vannak azonban még az egyes növények betakarításához szükséges gépekben (kukorica-, cukorrépa-betakarító gépek) és jelentősen elmaradtak az állattenyésztési munkák gépesítésében.

Hiba, hogy az állami gazdaságok még mindig drágán termelnek. Ennek legfőbb oka az, hogy munkájuk termelékenysége alacsony, termelésük elaprózott,

Digitized by Google

egyes gazdaságok túl sok termelési ággal foglalkoznak (főként a növénytermelésben), a munkaerő egész évi gazdaságos foglalkoztatása nincs megfelelően biztosítva stb. Az állami gazdaságok ma már azonban — e hibák ellenére is — szilárd bázisai a szocialista mezőgazdaság gyors fejlődésének.

II.

Az állami gazdaságok fejlődésében és megszilárdulásában nagy szerepet játszottak az üzemi pártszervezetek. Ma már minden gazdaságban és csaknem valamennyi üzemegységben működik pártszervezet. 736 állami gazdasági pártszervezetben több mint 17 000 párttag és tagjelölt tömörül. Ez a dolgozók létszámának — beleértve az időszakiakat is — mintegy 9—10 százalékát teszi ki. A pártszervezetek tavaly majdnem 2000 tagjelöltet és több mint 1700 tagot vettek fel. A tagság összetétele és növekedése alapjában véve egészséges: 84 százaléka munkás, csaknem 70 százaléka 1956 előtt is tagja volt a pártnak. Túlnyomó többsége, 90 százaléka ötven éven aluli. Szembetűnő ugyanakkor, hogy a párttagok között viszonylag kevés a nő és az értelmiségi, s hogy a műszaki dolgozók körében alacsonyabb a párttagok aránya, mint az adminisztratív dolgozóknál. A párttagság aránytalanul oszlik el az egyes üzemágakban is. Így kevés a párttag a fogatosok, a gyalogmunkások és az időszaki munkások között. Ez természetesen kihat a dolgozók politikai nevelésére, a termelési agitációra stb. Mindebből következik, hogy az állami gazdasági pártszervezeteknek az eddiginél többet kell foglalkozniok az értelmiségi dolgozók, az asszonyok politikai nevelésével és különös gondot kell fordítaniok azokra a munkahelyekre, ahol a pártszervezet befolyása éppen a nagyon alacsony taglétszám miatt nem megfelelő — természetesen szem előtt tartva a szervezeti szabályzat és a tagfelvételre vonatkozó határozatok előírásait.

Az állami gazdaságok pártszervezeteiben sokat fejlődött — különösen az utóbbi években — a szervezeti élet. A pártszervezetek többségében megtartják a taggyűléseket és a vezetőségi üléseket, sokszor a nehéz körülmények ellenére is. Az állami gazdaságok nagy területen működnek, s ez különösen szükségessé teszi, hogy az egyes üzemegységeken és részlegeken belül — ott, ahol nincs önálló alapszervezet —, jól szervezett, erős pártcsoportok legyenek. Helyesnek bizonyult az a módszer, hogy az újonnan szervezett üzemágakba szervezőt küldenek ki, aki megalakítja a pártcsoportot és segíti a politikai munka megindítását, a helyes munkamódszerek kialakítását.

Visszatérő jelenség egyes gazdaságokban, hogy a „munkacsúcsok" idején, a nagy elfoglaltságra hivatkozva nem tartanak taggyűléseket, vezetőségi üléseket, ellanyhul a rendszeres pártélet. Ez helytelen, hiszen éppen a legnagyobb dologidőben a legfontosabb, hogy tájékoztassák a párttagságot a termelési és politikai feladatokról.

Az állami gazdaságokban az egyik fő probléma a pártmunka színvonalának emelése. A gazdaságok technikai és szervezeti fejlődése, a falu szocialista átalaki-

Digitized by Google

tásával kapcsolatban megnövekedett felelősségük magasabb szintű politikai munkát követel a pártszervezetektől. Ebből a szempontból döntő jelentőségű, hogy jól képzett elvtársak álljanak az üzemi pártszervezetek élén. Ebben a vonatkozásban még sok a tennivaló. Az állami gazdaságok pártszervezeteinek élén álló titkárok 34 százaléka nem végzett semmiféle pártiskolát, további 58,2 százalékuk csak háromhetes, illetve háromhónapos pártiskolát járt. A titkárok 62 százaléka az általános iskolánál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik és csupán 15,7 százalékuk végzett középiskolát vagy egyetemet. A 741 titkár közül mindössze 28-nak van agronómiai vagy egyéb műszaki képzettsége. Ezért helyes, hogy a párttitkárok számára időnként tanfolyamokat szerveznek, tapasztalatcserére hívják őket össze, mind nagyobb számban küldik őket pártiskolára, szaktanfolyamra, vagy vonják be a levelező oktatásba.

Az állami gazdaságok termelésének pártirányítása és ellenőrzése elvileg, sőt sok esetben módszereiben sem különbözik lényegesen az ipari üzemekben folyó irányító és ellenőrző munkától. Csakúgy, mint az iparban, a gazdaságokban is segíteniük, ellenőrizniük kell a párt gazdaságpolitikájának helyi érvényesítését. Mik ennek a feltételei?

Mindenekelőtt *a pártszervezet és a gazdaságvezetés jó együttműködése.* Fontos, hogy a pártszervezetek ne csak a dolgozókkal, hanem a gazdasági vezetőkkel is ismertessék a párt célkitűzéseinek, a terv teljesítésének politikai és gazdasági jelentőségét. Jó példa erre a nagy terméshozamú búzafajták termesztéséért és elterjesztéséért, továbbá a hibridkukorica-program megvalósításáért végzett felvilágosító munka. Az e téren elért eredmények nemcsak a gazdasági intézkedések hatására jöttek létre, hanem annak eredményeként is, hogy pártszervezeteinknek sikerült megértetniük a dolgozókkal, hogy az ország kenyérgabona- és kukorica-ellátása szempontjából milyen jelentőségűek ezek az intézkedések.

Szüntelenül javítaniuk kell a gazdasági vezetés és a pártszervezet, a gazdasági vezetés és a dolgozók közötti kapcsolatot. A pártvezetőség és a gazdasági vezetők őszinte, elvtársias viszonya elengedhetetlen feltétele az eredményes politikai és gazdasági munkának. A jó együttműködéshez nélkülözhetetlen egymás kölcsönös tájékoztatása, a hibák bátor feltárása és a közös törekvés a hibák kijavítására. Annál is inkább fontos követelmény ez, mert egyes gazdasági vezetők önelégültekké váltak, bizonyos fokig elszakadtak a dolgozóktól, nem törődnek megfelelően a népgazdasági érdekekkel, indokolatlanul sokat költenek reprezentációra stb. A pártszervezetek feladata, hogy ezeket a vezetőket, akik egyébként becsületes emberek — szigorú, de emberséges kritikával a helyes útra térítsék.

Az állami gazdaságok továbbfejlődésének egyik jelentős akadálya, hogy egyes gazdasági vezetők és dolgozók konzervatívan gondolkodnak, idegenkednek az új módszerektől, új gépek alkalmazásától, a korszerű technológiai eljárásoktól stb. Sok vita

Digitized by Google

volt pl. a nagy hozamú búzafajták elterjesztéséről, a nagy adagú műtrágya felhasználásáról, a gyomirtó vegyszerek alkalmazásáról, a mélyművelés elterjesztéséről, egyes gépek felhasználásáról stb. Számos helyen a maradiság akadályozza a nagyüzemi baromfitenyésztés egyszerű módszereinek bevezetését, a növendékmarhák szabad tartását stb. A pártszervezeteknek el kell érniük, hogy vezetők és beosztottak egyaránt felkarolják és segítsék azokat, akik a gazdaságosabb termelés, a nagyobb hozamok elérése érdekében új módszerek, új megoldások kidolgozásán és bevezetésén fáradoznak.

Fontos, hogy a termelés pártirányítása konkrét legyen. Ahány üzem, annyiféleképpen vetődnek fel a problémák — nem lehet sablonokat felállítani. Vannak azonban feladatok, amelyek csaknem minden állami gazdaságra érvényesek, és amelyeknek megoldása a mezőgazdasági termelés fejlesztésének fontos feltétele.

Ilyen mindenekelőtt a munka termelékenységének növelése és az önköltség csökkentése. A termelési költségek alakulása nem mutat olyan kedvező képet, mint a termelési eredmények. A termelési költségek általában magasak és több árucikknél (tej, gyapjú, élőmarha stb.) állami dotációval kell fedezni őket, noha felvásárlási áraik magasabbak a világpiaci áraknál. A termelékenység alacsony voltát egyrészt az okozza, hogy a munkaerő nincs egész évben gazdaságosan és teljesen kihasználva, másrészt az, hogy a meglevő gépállomány kapacitását sem aknázzák ki mindenütt megfelelően. Növeli az önköltséget az is, hogy a gazdaságok többségében több növényfajtát termelnek, mint az indokolt volna. Ez elaprózza a területet, akadályozza a gépkihasználást, nehezíti a vezetést. *Az állami gazdaságoknak az elkövetkező néhány évben tehát fő feladatuk, hogy koncentrálják és az adott viszonyoknak megfelelően specializálják termelésüket, a gépek jobb kihasználásával és a munkafolyamatok komplex gépesítésével emeljék a munka termelékenységét.*

Az állattenyésztésben is a lehetőségekhez mérten összpontosítaniuk kell az egy hasznosítási ágba tartozó állatállományt. Törekedniük kell olyan népgazdaságilag fontos termelési ágak beállítására, amelyek biztosítják a meglevő munkaerő és gépi kapacitás teljes és gazdaságos kihasználását. Jelentős tartalékok vannak az üzemanyag felhasználása, a gépek kezelése és tárolása, a takarmány előkészítése és felhasználása, a szállítási, tárolási és igazgatási költségek csökkentése terén. Természetes, hogy a költségek csökkentésére irányuló mindenféle intézkedést alapos gazdaságossági számításoknak kell megelőzniük. Helyes módszernek bizonyult az, hogy a pártszervezet felkéri a szakembereket, hogy minden fontosabb intézkedés előtt dolgozzák ki a leggazdaságosabb módszereket és azok költségkihatásait.

Szükséges továbbá az is, hogy a pártszervezetek megértessék a dolgozókkal és a gazdasági vezetőkkel a munkahelyek tisztántartásának, a majorok, az épületek, az utak gondozásának, a kulturált szálláshelyek, az ebédlők be-

Digitized by Google

rendezésének szükségességét. Ennek anyagi feltételeit a gazdasági vezetőknek kell ugyan megteremteniük, de hogy a dolgozók is megbecsüljék, védjék és továbbfejlesszék a már elért eredményeket, ahhoz elengedhetetlenül szükség van politikai munkára.

Az állami gazdaságokban az utóbbi években lényegesen javult a munkafegyelem — s ez jórészt a politikai munka hatékonyabbá válásának, a munkaszervezés és a bérezés megjavításának köszönhető — de e tekintetben is sok még a tennivaló. A pártszervezetek feladata e területen kettős: *mindennapos politikai felvilágosító munkát kell folytatniuk a dolgozók között, határozottan fel kell lépniük a fegyelmezetlenség, és lazaság ellen, és segíteniük kell a gazdasági vezetést a munka jobb megszervezésében, a bérezés fejlesztésében.*

Az állami gazdaságok dolgozói közül is egyre többen kapcsolódnak be a szocialista munkaversenybe, amely a párt VII. kongresszusának tiszteletére minden dolgozó réteget átfogó tömegmozgalommá vált. 1959-ben csaknem valamennyi gazdaság részt vett a versenyben és a vállalt mintegy 300 millió forintos tervtúlteljesítést, illetve költségcsökkentést 504 millióra teljesítették. 1960-ban tovább szélesedett a versenymozgalom; a gazdaságok dolgozóinak majdnem kétharmada tett egyéni, illetve csoportos vállalást, 300 millió forint értékben. Figyelemre méltó a fiatalok nagyarányú bekapcsolódása a versenymozgalomba. Több mint 300 ifjúsági kukorica- és hibridkukoricatermelő, körülbelül 140 silózó brigád, és csaknem ezer fiatal traktoros versenyez. 368 brigád mintegy 6000 dolgozója küzd a „szocialista munkabrigád" cím elnyeréséért. Az eddigi teljesítmények azt igazolják, hogy a munkaverseny jelentősen segítette a gazdaságokat a terméseredmények növelésében és a költségek csökkentésében. Az állami gazdaságokban folyó versenymozgalom a párt, a KISZ és a szakszervezet növekvő aktivitását mutatja. A versenymozgalmat azonban tovább lehet és kell is szélesíteni, mert a benne rejlő tartalékok még korántsincsenek kimerítve.

Megkülönböztetett figyelmet kell fordítani az állami gazdaságok dolgozóinak politikai és kulturális nevelésére. Az állami gazdaságok dolgozóinak túlnyomó többsége azelőtt agrárproletár vagy szegényparaszt volt, ők azok, akik — osztályhelyzetük, a termelésben elfoglalt szerepük révén — a legszilárdabb szövetségesei a munkásosztálynak és az ipari munkásság mellett a legkövetkezetesebb hívei a szocializmus építésének. Politikai nevelésük jelentőségét növeli, hogy a szocialista mezőgazdaság legfejlettebb szektorában dolgoznak. Többségüket szoros baráti és családi kapcsolatok fűzik a termelőszövetkezeti tagokhoz és az egyéni parasztokhoz, s így számottevően befolyásolhatják a falu életének alakulását.

Mi legyen a közöttük végzett politikai munka fő tartalma?

Mindenekelőtt meg kell magyarázni nekik az összefüggést a termelésben kifejtett erőfeszítésük és anyagi, kulturális színvonaluk között. Meg kell győzni őket a szocialista mezőgazdaság megte-

Digitized by Google

remtésének szükségességéről és el kell érni, hogy aktív támogatói, agitátorai legyenek a falu szocialista átalakulásának, hogy megkönnyítsék hozzátartozóiknak, ismerőseiknek a termelőszövetkezetbe való belépését, ismertessék a termelőszövetkezeti tagokkal gazdaságuk eredményeit, törekvéseit, legjobb módszereit stb.

Meggyőző érvekkel, saját tapasztalataik felelevenítésével tegyék tudatossá bennük, hogy milyen alapvető a különbség a régi úri rendszer és a népi demokrácia között. Az állami gazdaságok dolgozói voltak a felszabadulás előtt a falu legelnyomottabb, legalacsonyabb színvonalon élő rétege. Belőlük került ki a hárommillió koldus derékhada. A felszabadulás, majd a proletárdiktatúra alapvető változásokat eredményezett életükben és munkakörülményeikben. Reáljövedelmük most sokszorosa a felszabadulás előttinek. Nem árt emlékeztetni őket erre, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy egyesek közülük nemegyszer indokolatlan követelésekkel lépnek fel, nem értve meg a népgazdaság lehetőségeit, s azt, hogy életszínvonaluk csak több és jobb munkával, gazdaságosabb termeléssel emelkedik. Ennek különösen nagy jelentősége van a fiatalok közötti nevelőmunkában.

Tájékoztassák a pártszervezetek rendszeresen a dolgozókat a legfontosabb nemzetközi és belpolitikai eseményekről. E tekintetben nagyon fontos, hogy a pártcsoportok és az egyes párttagok önállóan, kezdeményezően tevékenykedjenek és vonják be ebbe a munkába a képzett pártonkívülieket (agronómusokat, brigádvezetőket stb.) is.

A kommunisták és a pártonkívüliek politikai nevelésének fontos eszköze a pártoktatás. Fontos, hogy a pártszervezetek a párttagokon kívül minél több pártonkívülit is bevonjanak a nekik megfelelő oktatási formákba. Télen különösen kedvezők a körülmények az oktatásra.

Az állami gazdaságok fejlődése, a technika vívmányainak és a termelés legújabb eljárásainak elterjesztése megköveteli a dolgozók szakképzettségének és kulturális színvonalának növelését. Számos gazdaság felismerte ennek nagy jelentőségét és nagy erőfeszítéseket tesz a dolgozók szakmai továbbképzése érdekében. Országosan mintegy 19 000 állami gazdasági dolgozó tanul különböző szakmunkásképző tanfolyamokon és jelentős azoknak a fiataloknak a száma is, akik az ipari tanulókhoz hasonlóan különböző mezőgazdasági ágakban tanulnak szakmát. Több mint 400-an levelező úton végzik a technikumot, vagy az egyetemet.

Az eddigi jelentős eredmények ellenére is szükséges a tanfolyamok és a résztvevők számát tovább növelni, hogy az egyes gazdaságok mielőbb megoldják szakmunkás-utánpótlásukat. Ez annál is inkább fontos, mert az állami gazdaságokra vár az a feladat, hogy a termelőszövetkezetek számára is képezzenek szakmunkásokat.

A pártszervezetek mind a termelés pártirányítását, mind a dolgozók nevelését, élet- és munkakörülményeik javítását csak a tömegszervezetekkel együttműködve, azok munkáját összehangol-

Digitized by Google

va és irányítva tudják megfelelően megoldani. Az állami gazdaságokban a két legnagyobb tömegszervezet: a szakszervezet, amely a dolgozók 75—80 százalékát tömöríti, és a KISZ, amelynek az állami gazdaságokban több mint 14 000 tagja van.

A szakszervezeteknek a fő figyelmet a szervezettség további növelésére, a termelési mozgalmak támogatására, a dolgozók munka- és egészségvédelmére, az üzemi tanácsok munkájának megjavítására kell fordítaniuk. A KISZ-szervezetek egy része nem kap kellő segítséget sem a gazdaságoktól, illetve az üzemi pártszervezetektől, sem a felsőbb KISZ-szervektől, s ezért gyengén működik. Számos üzemegységben nincs KISZ-alapszervezet. Még rosszabb a helyzet a fiatal idényszaki munkások között. Ezt az állapotot sürgősen meg kell javítani.

Az állami gazdaságok pártszervezeteivel a felsőbb pártszerveknek, a járási és megyei pártbizottságoknak behatóbban kell foglalkozniuk, jobban meg kell ismerniük gondjaikat, de eredményeiket is. Ez annál inkább fontos, mert az utóbbi két évben, a mezőgazdaság szocialista átszervezésével kapcsolatos feladatok miatt, a felsőbb pártszervek kevesebb figyelmet fordítottak az állami gazdaságok pártszervezeteire. Mindenekelőtt az szükséges, hogy a pártszervezetek vezetőségét, titkárait rendszeresen tájékoztassák, továbbképzésüket megszervezzék, s munkájukat folyamatosan ellenőrizzék és segítsék.

Hidvégi Ferenc és
Kopátsy József

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

„Fokozódik a tőkés gazdaság ingatagsága. Jóllehet, egyes tőkésországokban a termelés kisebb nagyobb mértékben növekszik, a kapitalizmus ellentétei szakadatlanul élezödnek mind az egyes országokban, mind nemzetközileg. Noha még a nemrég lezajlott gazdasági válság minden következményét sem tudták leküzdeni, több tőkésországot máris újabb gazdasági megrázkódtatás fenyeget. Egyre fokozódik a kapitalista termelés anarchikus jellege."

A kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960 novemberi Moszkvai Értekezletének Nyilatkozatából.

A kapitalista országok gazdasági helyzete*

A kapitalista államférfiak és gazdasági tanácsadóik mostanában összegezik az 1960-as év gazdasági eredményeit, s találgatásokba bocsátkoznak a közeljövő távlatait illetően.

Kereken meg kell mondanunk, hogy szemmelláthatólag füstbe mentek a termelés 1960. évi fellendüléséhez fűzött reményeik. Az elmúlt évben tovább esett a termelés az Egyesült Államokban és több más tőkésországban. Tovább csökkent a fejletlen országok exportcikkeinek ára, a kapitalista világpiacon a gazdasági viszonyok terén tovább élezödött a válság.

A burzsoá sajtó valamennyi orgánuma riadót fúj amiatt a vitathatatlan tény miatt, hogy a Szovjetunióban és a szocialista világrendszer többi országában a termelés lényegesen gyorsabb ütemben növekszik, mint a kapitalista országokban. Az 1951 és 1959 évek közti időszakban például a szocialista tábor országaiban az ipari termelés évente átlagosan 13,7 százalékkal, a tőkésországokban pedig csak 4,8 százalékkal, ezen belül az Egyesült Államokban csupán 3,9 százalékkal növekedett.

Az amerikai sajtó mostanában tele van mindenféle jelentésekkel, amelyek az ország gazdasági helyzetének rosszabbodásáról számolnak be. „Az amerikai gazdaságban erősödik az új depresszió", „Ez nem pusztán a gazdasági aktivitás jelentéktelen lanyhulása, ez depresszió" — az ilyen és ehhez hasonló kijelentések fölöttébb jellemzők.

Más kapitalista államokban is érződik az aggodalom az amerikai gazdaság helyzetének rosszabbodása miatt. Nyugat-német közgazdasági intézetek 1960 derekán felmérték a tőkésországok gazdasági helyzetét, s jelentésükben megállapították, hogy „az Egyesült Államokban felülkerekedtek azok az erők, amelyek bénítják az amerikai gazdaságot". Ezzel kapcsolatban megjegyezték, hogy „a következő hónapokban az ipari nyersanyag világpiacain a helyzetet az Egyesült

* A Polityicseszkoje Szamoobrazovanyije, 1960. 12. számából.

Digitized by Google

Államok csaknem teljesen megszűnt nyersanyagkereslete és az európai kereslet csökkenése fogja jelentékeny mértékben meghatározni".

Ezek a megállapítások már csak azért is figyelmet érdemelnek, mert azokat az optimista prognózisokat váltották fel, amelyekben 1959 végén és 1960 elején bővelkedett a burzsoá sajtó.

Mi történt hát 1960-ban a kapitalista gazdaságban? Milyen tényezők határozzák meg e gazdaság mai állapotát és távlatait?

Mint ismeretes, a világ ipari termelése 1957-ig növekedett, 1958-ban a háború óta első ízben csökkent, ami látható az 1. sz. táblázatból.

1. táblázat

Az ipari termelés indexe

(1953 = 100)

	1955	1956	1957	1958	1959
Valamennyi tőkés ország	112	117	121	118	130
Nyugat-Európa	120	125	131	134	142
Anglia	113	114	116	114	122
Franciaország	120	133	144	150	159
NSZK	128	138	147	151	162
Egyesült Államok	106	109	110	102	115
Japán	116	144	167	168	208
India	116	126	130	132	143

Ezekből az adatokból kiderül, hogy a kapitalista országok összességét tekintve, 1958-ban a termelés 2,5 százalékkal csökkent. S bár Nyugat-Németországban, Japánban, Indiában és néhány más országban tovább növekedett a termelés, ezekben az országokban is csökkent a termelés a legfontosabb gazdasági ágakban, így a feldolgozó iparban is.

A túltermelési válság a tőkés-világ egész kitermelő iparát sújtotta (2. sz. táblázat).

Jellemző, hogy az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetéhez (EGESz) tartozó országokban a kitermelő ipar termelése 1959-ben sem növekedett, egyes országokban pedig tovább csökkent a termelés.

Csökkent a legfontosabb áruk termelése (3. sz. táblázat).

A kapitalista országok kitermelő iparában a válság nemcsak és

Digitized by Google

2. táblázat

A termelés indexe a tőkés világ kitermelő iparában
(1953 = 100)

	1956	1957	1958	1959
Valamennyi tőkésország	116	120	116	121
EGESz (OEEC) tagországai	108	112	110	111
Anglia	100	100	95	93
Belgium	100	98	92	79
Svédország	115	120	112	110
Egyesült Államok (1947—1949=100)	132	132	120	126

nem is annyira a termelés volumenének csökkenésében mutatkozott meg, mint inkább a legtöbb áru árának esésében. Mint a 4. sz. táblázatból kitűnik, a nyersanyagárak a kapitalista ipar fejlődésének arányában emelkedtek. A nyersanyagfajták egyes csoportjaiban a túltermelés egyenlőtlenül jelentkezett, de a nyersanyagárak általános erős és folytonos esése 1957-től megfigyelhető volt.

Ha összehasonlítjuk a főbb nyersanyagféleségek termelésére vonatkozó adatokat a nyersanyagárak indexével, észrevesszük a mezőgazdaság és a kitermelő ipar termékeinek nagymértékű, válságra való elértéktelenedését, vagyis azoknak az áruknak az értéktelenné válását, amelyeknek termelése a fejletlen országok gazdaságának alapját alkotja. Ezért helytelen volna, ha a világ kitermelő

3. táblázat

A főbb árucikkek termelése a tőkésországokban

	Mérték egység	1950	1953	1955	1956	1957	1958	1959
Acél	millió t.	152,7	181,4	206,2	214,5	219,1	190,1	210,1
Nyersvas	„ „	108,0	131,9	147,3	151,3	158,3	135,7	145,6
Réz	„ „	2,83	2,89	3,29	3,49	3,49	3,38	3,54
Szén	„ „	1105	1087	1104	1150	1135	1105	1070
Olaj	„ „	478,1	591,9	685,2	739,3	769,1	779,2	830,1
Ólom	„ „	1,61	1,67	1,76	1,88	1,92	1,87	1,81
Cink	„ „	1,79	2,02	2,28	2,38	2,42	2,22	2,29

Digitized by Google

4. táblázat

Az iparcikkek és a nyersanyagok exportárainak alakulása
(1953 = 100)

	1950	1956	1957	1958	1959
Késztermékek	86	103	107	107	107
Nyersanyag és élelmiszer	97	101	102	96	94
Ezen belül : kávé, tea, kakaóbab	87	100	97	94	80
Textilipari nyersanyag	118	92	96	78	75
Ezen belül : gyapjú	117	87	97	69	73
Ásványi nyersanyag	90	109	114	108	103

iparában és a nyersanyagpiacokon kialakult válság mélységét csak a naturális mutatószámok és a termelés fizikai volumene alapján ítélnénk meg. Mivel a világpiacon a nyersanyagot leszállított áron adják el, a válságnak a világgazdaságra gyakorolt hatása főleg az árak mechanizmusa révén érvényesül. Mint a történelmi tapasztalatok mutatják, a mezőgazdaságban a túltermelési válságok főleg áresés formájában nyilvánulnak meg, ami a nyersanyagtermelő agrárországok parasztságának és egész gazdaságának tömeges tönkremenésére vezet.

Ily módon az 1958. évi túltermelési válság ilyen vagy olyan mértékben érintette a tőkésországok gazdaságának valamennyi ágát. A válság ezzel megingatta a kapitalizmus gazdaságát, s még jobban kiélezte a fejlődés egyenlőtlenségét és az összes kapitalista ellentmondást.

1958 végén és 1959 első felében az Egyesült Államok feldolgozó iparában a termelés felemelkedett a válság előtti szintre, s ideiglenesen valamelyest tovább emelkedett a termelés. Ámde az amerikai ipar nem maradt meg azon a színvonalon, amelyet 1959 május—júniusában, majd 1960 januárjában elért. Már 1960 februárjában újra csökkenni kezdett a termelés főleg a nehézipar ágaiban (5. táblázat).

A termelés ideiglenes felemelkedése a válság előtti szintre az Egyesült Államokban, élénkítőleg hatott az iparra más országokban is. Nyugat-Európában a termelés növekedése 1959 második negyedében indult meg újra, s az év végén meggyorsult. 1960-ban azonban itt sem maradt meg az 1959 második felében elért ütem. Az Egyesült Államok gazdasági helyzetének rosszabbodása, valamint a túltermelés erősödése és a világpiacon dúló konkurrencia nagy nehézségek elé állítják a nyugat-európai országok és Japán gazdaságát. A japán és a nyugat-európai sajtó felhívja a figyelmet arra a veszélyre, hogy újra csökkenni fog a termelés ezekben az országokban.

Digitized by Google

5. táblázat

Az Egyesült Államok feldolgozó iparának termelési indexe

(1957 = 100)

	1959			1960							
	május	június	július	január	febr.	márc.	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.
Feldolgozó ipar	110	110	108	112	110	110	109	110	110	110	108
Tartós használati cikkek	109	110	105	111	109	108	106	107	105	106	104
Kohászat	124	119	71	119	114	109	100	92	84	81	79
Kitermelő ipar	100	98	94	98	96	95	98	97	97	98	98

Mindenesetre a termelés növekedése ténylegesen már 1960 első felében megállt. Jellemző ebben a tekintetben az angliai termelés indexe (6. táblázat).

Az idézett számok azt mutatják, hogy az 1959 második felében elért össztermelést csak kis mértékben növelték 1960 első felében. 1960-ban a termelés nem növekszik tovább, hanem az előző év második félévének színvonalán marad. Számos fontos ágban viszont (kitermelő ipar, textil-, konfekció-, bőripar) a csökkenés tendenciája alakult ki. Az angol

6. táblázat

Anglia ipari termelése

(havi indexek, 1954 = 100)

	Év	jan.	febr.	márc.	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.	okt.	nov.	dec.
Az egész feldolgozó ipar	1959	107	107	110	112	113	114	114	115	117	120	119	120
	1960	122	122	123	125	124	123	124	—	—	—	—	—
Gépgyártás	1959	112	114	119	121	118	125	108	98	126	131	134	129
	1960	128	132	138	128	134	129	117	—	—	—	—	—
Textil-, bőr-, konfekció-ipar	1959	92	100	93	100	95	98	90	81	106	112	110	94
	1960	102	107	107	101	105	96	94	—	—	—	—	—
Kitermelő ipar	1959	93	99	91	101	93	97	75	75	94	97	98	88
	1960	96	96	97	87	94	87	72	—	—	—	—	—

Digitized by Google

kormányt és az üzleti köröket fölöttébb aggasztja a kivitel csökkenése, a fizetési mérleg rosszabbodása. A közgazdasági folyóiratok a válsággal összefüggő jelenségnek minősítették azt az intézkedést, hogy a leszámitolási kamatlábat 6 százalékra emelték fel.[1]

A Közgazdasági Kutató Intézet már szeptemberi jelentésében arról számol be, hogy Anglia gazdasági helyzete rosszabbodik, mégpedig mind belső okok miatt, mind pedig a világgazdasági helyzet általános állapota miatt. Anglia részesedése a késztermékek világexportjában az 1950. évi 25,5 százalékról 1959-ben 17,3 százalékra, 1960 második negyedében pedig 16,6 százalékra esett. A jelentés megállapítja, hogy a közeljövőben nincs remény az export növekedésére. Sőt, előrelátható lag növekedni fognak a nehézségek, mivel a nyersanyagarak további csökkenése még erősebben megtámadja a legtöbb nyersanyagtermelő agrárország vásárlóképességét, éppen azokét az országokét, amelyekbe Anglia termékeinek jelentős részét exportálja.

De a kapitalista világpiacon folyó konkurrencia kiéleződésén túl belső okai is vannak annak, hogy az angol ipar sok ágában csökken a termelés.

Az óriási és növekvő katonai kiadások aláássák Anglia belső piacát. A kivitel csökkenése mellett ez előidézte a termelés csökkenését az angol ipar számos vezető ágában. Tömeges elbocsátásokra és nem teljes munkahét bevezetésére került sor a gépkocsiiparban és több más iparágban. Fokozódik a munkanélküliség. S az angol kormány ilyen körülmények közt mégsem a lakosság fogyasztásának növelésére tesz intézkedéseket, hanem a fogyasztás csökkentésére, hogy mozgósítsa az eszközöket katonai célokra és az export megtámogatására.

Melyek az okai a termelés újabb csökkenésének a kapitalista országokban? Miért kell újra szembenézniük a kezdődő hanyatlással, még mielőtt magukhoz térhettek volna az 1957—1958. évi megrázkódtatások után?

A tőkéstermelés újabb fellendülése először is azért volt lehetetlen, mert a kapitalizmus fő országaiban a termelő kapacitások óriási mértékben kihasználatlanok, másodszor azért, mert az egész tőkés világgazdaságban olyan súlyos ellentmondások halmozódtak fel, amelyek e gazdaság gyökereit ássák alá. A tőkésvilágban az államközi kapcsolatok kiéleződtek, különösen az imperialista hatalmak és a gazdaságilag fejletlen országok között.

A tőkésgazdaság akut betegsége nem pusztán az áruk túltermelésében rejlik, hanem abban is, hogy a leggazdagabb országokban óriási tőkefeleslegek halmozódnak fel. A háború után az amerikai iparba fektetett tőkeberuházások arra vezettek, hogy a termelőkapacitások sokkal felülmúlták a tényleges termelést. Ezt világosan mutatja a 7. táblázat.

[1] A kamatlábnak 5,5 százalékra való csökkentését nemrég nem az angol gazdaság javulása, hanem az Egyesült Államok nyomása idézte elő.

Digitized by Google

7. táblázat

A termelő kapacitások és a termelés aránya az Egyesült Államok feldolgozó iparában

(1950 = 100)

	1953	1956	1957	1958	1959
Az egész feldolgozó ipar :					
a) termelő kapacitások	124	148	156	163	170
b) termelés	109	132	133	123	140

A termelő kapacitások óriási és egyre növekvő feleslegének léte magyarázza meg azt a tényt, hogy a beruházások sokáig alacsonyabb szinten lesznek, mint 1957-ben voltak. A 8. sz. táblázat megmutatja az 1957. és 1959. évi tényleges, valamint a következő években várható beruházásokat.

Más tőkésországokban is a termelés bővítését szolgáló beruházások csökkentése folyik.

Az Egyesült Államokban a fogyasztási cikkek termelésének és eladásának némi növekedését úgy érték el, hogy tovább növelték az eladósodást, részletre adtak el lakásokat, háztartási cikkeket és gépkocsikat (9. sz. táblázat).

Felvetődik a kérdés: hogyan aránylik a fogyasztók adósságának növekedése — a lakással kapcsolatos adósságok növekedését is beleértve — a személyi fogyasztásra szolgáló kiadások gyarapodásához?

A személyi fogyasztásra fordított összes kiadások az Egyesült Államokban 1957-ben 285,2 milliárd dollárt tettek ki, 1959-ben pedig 313.8 milliárd dollárt, vagyis 28,6 milliárd dollárral nö-

8. táblázat

Új üzemekre és berendezésekre fordított beruházások az Egyesült Államokban

(milliárd dollárban)

	Tényleges		Várható			
	1957	1959	1960	1961	1962	1963
Összes	36,9	32,5	37,8	34,7	32,8	33,3
Feldolgozó ipar	15,9	12,0	15,2	14,1	13,3	13,6
Bányaipar	1,2	0,9	1,0	1,0	0,8	0,8
Közművek, közlekedés, hírközlés	12,4	11,3	12,5	11,1	10,7	10,8
Kereskedelem	7,3	8,2	9,1	8,4	7,8	7,9

Digitized by Google

9. táblázat

Az eladósodás növekedése az Egyesült Államokban
(milliárd dollárban)

	1955	1957	1959
Teljes adósság	786,4	869,1	986,0
a) Államadósság	345,1	354,2	384,4
b) Magánadósság	441,3	514,9	601,6
Ezen belül: 1. A lakosság lakással kapcsolatos adóssága	83,8	102,2	124,4
2. A lakosság fogyasztási adóssága	38,9	45,3	52,0

vekedtek. A fogyasztók adóssága 28.9 milliárd dollárral növekedett, az összes magánadósság pedig 86,8 milliárd dollárral, miközben az egész nemzeti termelés mindössze 39,3 milliárd dollárral emelkedett.

Az Egyesült Államok kormánya a katonai kiadások további növelése, a hitel feltételeinek kiterjesztése, és megkönnyítése, a kivitel növelése útján próbálta megállítani a termelés csökkenését. Ezek az intézkedések azonban nem tudtak könnyíteni a helyzeten. 1960 harmadik negyedének adatai azt mutatják, hogy az 1959—1960 folyamán elért tetőponthoz képest a tartós használati cikkek termelése az Egyesült Államokban 9 százalékkal, az acél termelése 46,7, a széntermelés 17, a felépített házak száma 21.5, az építőanyaggyártás 14 százalékkal csökkent. A teherszállítás 20 százalékkal lett kevesebb. A munkanélküliek száma 23 százalékkal, a csődök száma 23.4 százalékkal emelkedett.

Az élet tehát teljesen megcáfolta Eisenhower dicsekvését, hogy 1960 az amerikai gazdaság legnagyszerűbb virágzásának éve lesz. A valóság a marxisták tudományos prognózisát igazolta. Az SZKP XXI. kongresszusán Hruscsov elvtárs azt mondta: „Az Egyesült Államok és más tőkésországok gazdaságát sem a fegyverkezési hajsza, sem egyéb intézkedések nem menthetik meg a túltermelési válságoktól. A kapitalista államok tehetnek, amit akarnak, nem tudják megszüntetni a válságok okát. A kapitalizmus nem szabadulhat meg önnön ellentmondásainak halálos szorításából. Ezek az ellentmondások mindinkább halmozódnak és mélyülnek, s újabb gazdasági megrázkódtatásokkal fenyegetik".[2]

A gazdaság militarizálása folytatódik más tőkésországokban is. A NATO-országok katonai kiadásai szakadatlanul növekednek: az 1950. évi 20,5 milliárd dollárról 1952-ben felszöktek 59,9 milliárd dollárra, 1959-ben pedig 62.2 milliárd dollárra emelkedtek. Az 1960-as és 1961-es költségvetésekben a katonai kiadások további növelését irányozták elő.

[2] Az SzKP XXI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth 1959. 76. old.

Digitized by Google

Angliában a katonai kiadások az 1958—59-es költségvetési év 1467,7 millió font sterlingről az 1960—61-es költségvetési évben 1617,8 millió font sterlingre emelkednek. Különösen gyorsan növekednek a katonai kiadások Nyugat-Németországban. Az NSZK gazdaságát gyorsított ütemben hadigazdálkodásra állítják át. Már az 1950 és 1959 közti időszakban 76,2 milliárd márkát költöttek katonai célokra. Az 1961-es költségvetésben a közvetlen katonai kiadások 11,7, az összes katonai kiadások pedig 20 milliárd márkára növekednek.

Franciaország közvetlen katonai kiadásai is évről évre emelkednek. 1960-ban óriási összegre rúgtak — elérték a 16,5 milliárd új frankot, az 1961-es költségvetés tervezete pedig tovább növeli ezt az összeget 16,8 milliárd új frankra, ami a katonai kiadások egyéb tételeivel együtt az egész kiadási rész 32 százalékát éri el. Ugyanakkor csökkentik azokat az előirányzatokat, amelyek sok égető polgári szükséglet kielégítését szolgálják. Az állami vállalatok építésére nyújtott kölcsönöket például 3,5-ről 3,2 milliárd új frankra csökkentik. Csökkentik a lakásépítési hiteleket is.

Viszont még jobban emelik az adókat és a jövedéki bevételeket, emelik az árakat és a tarifákat, amelyeket a lakosság fizet. A városi közlekedés díjtételeit például 20 százalékkal emelik. Egy francia pénzügyi szakértő számításai szerint Franciaországban 1954-től 1959-ig 30 százalékkal emelkedtek a megélhetési költségek. Ezért nem meglepő, hogy a lakosság vásárlóképessége csökken, a közszükségleti cikkeket gyártó iparágak pedig mind nagyobb nehézségekkel küzdenek.

Elkerülhetetlenül kudarcot vall az a számítás, hogy a fegyverkezési hajsza fokozásával megállíthatják az ipari termelés csökkenését. Ismeretes, hogy az ötvenes évek elején az óriási katonai kiadások két okból járhattak ideiglenes eredménnyel. Először is, akkor 1949-hez képest ugrásszerűen, 3—4-szeresre növelték a katonai kiadásokat. Ezenkívül akkor kezdték meg az új fegyverfajták gyártását, s ehhez teljesen új termelő kapacitásokat hoztak létre több iparágban. Ez lökést adott a magánberuházásoknak. Másodszor, a militarizálás végzetes következményei nem mutatkoztak meg rögtön. A dolgozók vásárló képességének csökkenését eleinte fedezte vagy éppenséggel busásan pótolta a növekvő katonai célú felvásárlás. Ezenkívül akkor a kapitalista ipar a ciklusos fellendülés fázisában volt.

1960-ban a kapitalista országok gazdasága egyáltalán nem irigylésre méltó helyzetbe került. Az Egyesült Államokban a ciklikus okok már nem a termelés növekedését, hanem csökkenését idézik elő. Az ipar termelő kapacitásai már régen meghaladták a lehetséges keresletet, beleértve az állami fegyvervásárlást is. A nagy katonai kiadások már nem vezetnek a beruházásoknak és a monopóliumok profitjának növekedésére, ha az ipart egészében nézzük.

Másfelől most teljes erővel megmutatkoznak a kapitalista gazdaság militarizálásának káros következményei. Elég, ha annyit mondunk, hogy az adók és az árak emelése következtében elve-

Digitized by Google

szett a dolgozók jövedelmének mintegy 30 százaléka, ez erősen csökkentette a fogyasztási cikkek keresletét, s emiatt sok iparág válság előtt áll. Az Egyesült Államok, mint a kommunista és munkáspártok Nyilatkozata helyesen megállapítja, a legtorzabban militarizált gazdaság országává vált.

A kapitalista gazdaság ellentmondásai és megrázkódtatásai nem szorítkoznak a felsorolt országokra. Már 1956—1957 folyamán, amikor éppen csak megtorpant a termelés növekedése az Egyesült Államokban, Angliában és néhány más országban, a kapitalista világpiacon éles válság jelenségek bukkantak fel. A gyengén fejlett országok többsége rendkívül nehéz helyzetbe került a főbb nyersanyagfajták iránti kereslet csökkenése és a nyersanyagárak hirtelen esése következtében. Ebben a mai kapitalista világgazdaság ellentmondásainak kiéleződése mutatkozott meg.

Mint ismeretes, az imperializmus korszakában a világgazdaság olyan rendszerként alakult ki, amelyben az imperialista hatalmak maroknyi csoportja elnyomja és kizsákmányolja a világ másik részét. A kolonializmus e rendszerének ideje lejárt. Ez a rendszer szemünk láttára összeomlik, s nincs messze az az idő, amikor a kolonializmust végérvényesen felszámolják.

Melyek azok a reális gazdasági tények, amelyek a kapitalista világgazdasági rendszeren belüli gazdasági kapcsolatok súlyos válságát mutatják?

Kezdjük azzal, ami a legegyszerűbb és a leginkább nyilvánvaló — a kapitalista világkereskedelemmel (10. sz. táblázat).

10. táblázat

A tőkésországok külkereskedelme

(milliárd dollárban)

	1951	1953	1955	1957	1958	1959
Export	75,1	73,4	82,7	98,9	94.2	99,9
Iparilag fejlett országok	46,7	48,1	54,8	68,3	65,0	69,0
Nyersanyagtermelő agrárországok	28,4	25,2	27,9	30,6	29,2	30,9
Import	80,4	75,6	88,1	106,5	99,4	104,4
Iparilag fejlett országok	51,5	50,0	58,4	70,9	65,8	72,0
Nyersanyagtermelő agrárországok	28,9	25,6	29,7	35,6	33,6	32,4

Az idézett számokból láthatjuk, hogy a kapitalista világkereskedelem főleg az iparilag fejlett országok exportja és importja révén növekedett. A nyersanyagszállító agrárországok, vagyis a fejletlen országok részesedése állandóan csökkent. A szemléltetés kedvéért idézzük a következő adatokat (11. sz. táblázat).

Digitized by Google

11. táblázat

A fejletlen országok részesedése a kapitalista világkereskedelemben
(százalékban)

	Export		Növekedés 1951-től 1959-ig	Import		Növekedés 1951-től 1959-ig
	1951	1959		1951	1959	
Egész tőkés világ	100	100	100	100	100	100
Iparilag fejlett országok	62,2	69,1	90,3	64,1	69,0	85,1
Nyersanyagtermelő agrárországok	37,8	30,9	9,7	35,9	31,1	14,9

A táblázat világosan mutatja, hogy a fejletlen országok részesedése a kapitalista világ exportjában és importjában jelentősen csökkent, az export és import 1951 és 1959 közt elért növekedésében pedig részesedésük teljesen elenyészővé vált.

Amíg a tőkésországokban folytatódott az ipari fellendülés és nőtt a nyersanyag és az élelmiszer iránti kereslet, a fejletlen országokból exportált áruk árai többé-kevésbé tartották magukat. Ezután, mint már mondottuk, hirtelen csökkentek a nyersanyag és a mezőgazdasági termékek világpiaci árai. Rengeteg ember — több mint egymilliárd fő — még súlyosabb helyzetbe került. A világpiacon kialakuló válság sok ország gazdaságát tönkreteszi. Az imperialista rablás rendszere borzalmas erővel mutatkozott meg abban, hogy óriási rés támadt a fejletlen országok által importált iparcikkek árai és az általuk exportált nyersanyagok árai között (lásd előbb 4. táblázat).

12. táblázat

Átlagos exportárak

Ország	1951	1959—1960	Különbség
Észak-Amerika	100	108	+ 8
Latin-Amerika	100	71,8	— 28,2
Ezen belül nem dollárövezet	100	67,6	— 32,4
Anglia	100	113,5	+ 13,5
Ausztrália, Új-Zéland, Rhodézia, Dél-Afrikai Unió	100	71,5	— 28,5
India, Burma, Ceylon, Pakisztán	100	64,3	— 35,7
Középkeleti országok*	100	60,7	— 39,3

* Azok az országok amelyek nem tartoznak a sterling övezethez, kivéve az ásványolaj termelőket.

Digitized by Google

A 12. sz. táblázat egyes imperialista hatalmak és a fejletlen országok exportárainak viszonyát mutatja. Ebből kitűnik, mennyit veszítenek a fejletlen országok saját exportáraik esése és az imperialista hatalmak exportárainak emelkedése következtében. Délkelet-Ázsia négy országa (India, Burma, Ceylon, Pakisztán) például 1959—1960 folyamán 35,7 százalékkal olcsóbban adta áruit, mint 1951-ben, viszont drágábban vásárolt: az angol árukat 13,5 százalékkal, az amerikai árukat 8 százalékkal. A fejletlen országok ilyen kifosztása az árak mechanizmusa révén megy végbe.

Az imperialista rablás rendszere azonban nem szorítkozik erre. Még az idézett számok is csak távoli képet adnak arról, hogy a fejletlen országok milyen helyzetet foglalnak el a világkapitalizmus rendszerében. Ugyanis abból, amit a fejletlen országokból kivisznek, korántsem mindent exportálnak maguk az illető országok, s az exportból származó nyereség korántsem teljesen kerül az ő gazdaságukba. Csaknem az egész ásványolajat, minden fémet és az exportra kerülő mezőgazdasági termékek igen nagy részét a fejletlen országokban az imperialista hatalmak monopóliumainak tulajdonában levő üzemek termelik.

A monopóliumok viszik a világpiacra a nyersanyagot, s az eladásból szerzett nyereséget maguk vágják zsebre. A gyarmatokon ez a nyereség teljes egészében megmarad az imperialista hatalmak kezében, a politikailag fejletlen országokban pedig, például Irakban, a profitnak csak egy részét fizetik ki a kormánynak adók és koncessziós járadékok formájában. Ennek következtében az ország egész exportnyereségének mintegy felét külföldre viszik — az illető imperialista hatalom rendelkezésére bocsátják.

A tőkés világgazdaság itt elemzett jelenségeinek közvetlen gazdasági eredménye volt az, hogy az imperialista hatalmak aláásták a fejletlen országok gazdaságát, s ezzel csökkentették saját áruik értékesítésének lehetőségét. Az objektív helyzet az, hogy a termelés színvonalának az Egyesült Államokban és más tőkésországokban végbemenő újabb süllyedése tovább rontja a viszonyt az iparilag fejlett és a nyersanyagtermelő agrárországok között.

A legújabb adatok azt bizonyítják, hogy a fejletlen országok helyzete a kapitalista világpiacon 1960-ban tovább romlott. Tovább esnek a fejletlen országok által exportált áruk árai. Egyidejűleg tovább emelkedtek az imperialista hatalmak által exportált áruk árai. Ennek következtében az úgynevezett „kereskedelmi feltételek", vagyis az import- és exportárak arányai, még kedvezőbbek lettek Anglia, Franciaország, Nyugat-Németország, Japán és más imperialista államok számára, s rosszabbodtak sok fejletlen országra nézve.

A gyarmatok és a gazdaságilag függő országok imperialista kifosztásának kíméletlen rendszere százmilliókat késztet erélyes tiltakozásra Latin-Amerika, Afrika és Ázsia országaiban. Ezért érthető, hogy a gyarmati és függő országok népei oly nagy lelkesedéssel fogadták az ENSZ közgyű-

Digitized by Google

lésének XV. ülésszakán a Szovjetunió által beterjesztett történelmi jelentőségű javaslatokat, amelyek a kolonializmus teljes és végleges megszüntetését szorgalmazzák.

Csakis a gyarmati rabszolgaság rendszerének megszüntetése teszi lehetővé, hogy Ázsia, Afrika és Latin-Amerika népei kivívják a gazdasági önállóságot, és sikereket érjenek el gazdaságuk fejlesztésében.

A. Becsin

A német nagytőke térhódítása és Ausztria semlegessége

Fél évtizede annak, hogy az osztrák parlament — az 1955. május 15-én megkötött államszerződésre támaszkodva — meghirdette Ausztria örök semlegességét. A nemzetközi közvélemény ebben az európai feszültség enyhülését látta, s a békeszerető erők azóta is világszerte aktívan támogatják és védik Ausztria semlegességét. Ezzel szemben az imperialisták mindinkább saját politikájuk eszközének szerepét szánják Ausztriának.

Ezt bizonyítja a német nagykonszerneknek az utóbbi években egyre terjedő ausztriai befolyása, s annak következményei. A nyugatnémet nagytőke jelenlegi térhódításában döntő részben ugyanazok az agresszív erők működnek, amelyek felelősek az 1938-as Anschlussért, majd pedig a második világháború kirobbantásáért.

Ez a népek életében oly súlyos időszak azt a tanulságot érlelte meg, hogy *a német imperialisták monopóliumaik gazdasági behatolásával készítették elő a politikai annexiót.* S a jelenlegi nyugatnémet politika aggasztóan hasonlít a néhai „Harmadik Birodalom" törekvéseire. Bár a nemzetközi erőviszonyok, s ennek folytán Ausztria helyzete, ma merőben mások, mint voltak 1938-ban, a monopóliumok sohasem mondanak le terjeszkedési vágyukról. Fontos szólni erről, mivel ez nyugati szomszédunk égető semlegességét is érintő problémája.

*

A német mammut-konszernek és az őket képviselő nyugatnémet kormány külső terjeszkedésének három fő formája — az áruexport, a tőkekivitel és az úgynevezett műszaki szerződések.

Mielőtt a Bonnal folytatott osztrák áruforgalom alakulását tárgyalnók, meg kell jegyeznünk, hogy a külkereskedelem jelentős helyet foglal el az osztrák gazdaságban: Ausztria ipari termelésének mintegy harmadrészét exportálja; viszont szegény egy sor nyersanyagban (szén, érc, gumi) és mezőgazdasági termékben (gabona- és gyümölcsfélék, gyapot stb.). Magas importszükségletét főleg a kivitelből (részben az idegenforgalomból) eredő bevételből fedezi.

Digitized by Google

Ausztria külkereskedelmi mérlegének alakulása (millió schillingben)[1]

	1956	1957	1958	1959	1959 I-IX. hó	1960 I-IX hó
Import	25,319	29,339	27,912	29,781	21,221	26,762
Export	22,078	25,440	23,864	25,072	18,212	21,417
Egyenleg	3,241	—3,899	4,048	—4,709	—3,009	5,355[2]

Az adatok tanúsága szerint Ausztria külkereskedelme krónikusan deficites, az 1960. évi vesztesége pedig minden eddiginél nagyobb. Mindebben a Német Szövetségi Köztársasággal folytatott egyenlőtlen árucseréjének komoly — mondhatni döntő — része van. *Nyugat-Németország az utóbbi évtizedben az osztrákok legjelentősebb kereskedelmi partnerévé vált.* Ausztria külkereskedelmi forgalma 1950—59 között egészében véve háromszorosára nőtt, míg az NSZK-val lebonyolított árucseréje hétszeresére emelkedett.

E kereskedelem az osztrákok számára sokszorosan hátrányos: Az NSZK *mindig kevesebb értékű árut vett át Ausztriától, mint amennyit oda szállított.* Ausztria kereskedelmi mérlegének passzív egyenlege az NSZK viszonylatában az 1950-es 0,5 milliárd Sch.-ről, 1959-re 5,3 milliárd Sch.-re nőtt. A két ország közötti *árucsere szerkezetének alakulása* is kedvezőtlen az osztrákok részére. 1950-ben a Nyugat-Németországba irányuló ausztriai exportnak 52 százaléka készáru volt. 1958—59-re a nyersanyagok és félkészáruk részesedése a korábbi 48 százalékról 64 százalékra nőtt. Ez igen hátrányos az osztrák ipar számára, amely — a külföldi piacok bővülésére számítva — nagymértékben növelte termelő-kapacitásait, s így létérdeke a munkaigényes, tehát drága késztermékek minél nagyobb arányú kivitele.

A Német Szövetségi Köztársaság viszont mind fokozottabban érvényesíti a saját érdekeit. Egy évtizeddel ezelőtt kétharmad részben szenet adott el az osztrák vevőknek, — azt is magasabb áron, mint amennyiért a szocialista országok szállították — most ugyanilyen arányban készárut kényszerít rájuk.

A nyugatnémetek tehát egyre inkább nyersanyag szállítójukká fokozzák le az iparilag fejlett Ausztriát, míg maguk — partnerük rovására — kész iparcikkekkel árasztják el annak belső piacát. Hivatalos osztrák számítások szerint *az utóbbi években Ausztriában eladott összes üzemfelszerelések fele külföldi, s ez utóbbinak 70 százaléka nyugatnémet eredetű.* Az osztrák országutako-

[1] Forrás: Monatsberichte des Österreichischen Institutes für Wirtschaftsforschung 1960. november.

[2] Ebből az idegenforgalom tiszta haszna csak 4 milliárd schillinget tedezett.

Digitized by Google

futó összes motoros járművek közül minden harmadik szintén az NSZK gyártmánya. Felesleges kommentálni, hogy ez *milyen káros hatást gyakorol az osztrák gépjármű- és üzemi berendezést gyártó ipar hazai kapacitásainak kihasználására és fejlesztésére.*

Ausztria külkereskedelme — főleg a nyugatnémet viszonylatú árucsere állandó deficitje következtében — folyamatosan veszteséges a Közös Piac országaival is. Ezekre esik kivitelének mintegy fele, behozatalának pedig még nagyobb része.

Az osztrák parlament — több más európai kis tőkés állam példájára — a Közös Piacba való belépés ellen foglalt állást, mert az vámunión kívül a nemzetgazdaság egészét átfogó „gazdasági közösség" kialakítására irányul, s így jelentősen csorbítaná az osztrák állam szuverénitását.

A Közös Piac „államok feletti" irányítása — összeegyeztethetetlen a semlegességből folyó kötelezettségekkel, amelyek rendkívül nagy jelentőségűek a két világrendszer földrajzi határán fekvő Ausztria esetében.

Raab kancellár — miközben a „nagytér-gazdaság" rendszerét propagálta — sajnálkozott azon, hogy a Közös Piac nem vette figyelembe a bécsi kormány kivétel-kérelmeit, melyek teljesítése nélkül az osztrák exportőrök igen hátrányos helyzetbe kerültek volna.

E megfontolásokon túl, nyugati szomszédunkat az a veszély is távol tartotta „a hatoktól", hogy az agresszív és erős nyugatnémet tőke így lényegében elnyelhetné az osztrák ipart. Pitterman alkoncellár 1959 végén tett nyilatkozatában maga is rámutatott, hogy „Ausztria csatlakozása a Közös Piachoz gyakorlatilag új Anschlusst jelentene".

A bécsi parlament e határozata, s az osztrák államférfiak fenti nyilatkozatai ellenére sem szabad lebecsülni azon agresszív osztrák nagytőkés körök erőit, amelyek az NSZK-val és a NATO-hatalmakkal való egyoldalú kapcsolatok további erősítésében érdekeltek. E „nagy-német" befolyás alatt álló finánctmágnások az utóbbi időben fokozták aktivitásukat, s igyekeznek mind szorosabbá tenni az együttműködést a bonni és a NATO-vezetéssel. Erre nyilvánvalóan fel kívánják majd használni a december közepén, Párizsban megalakított Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezetet (angol rövidítése: OECD) is, az Atlanti Szövetség gazdasági orgánumát.

Ausztria így a Szabadkereskedelmi Társuláshoz csatlakozott. Az osztrák kormány főleg azzal indokolta belépését az Anglia-vezette Európai Szabadkereskedelmi Társulásba (angol rövidítése: EFTA), hogy a mindkét nyugat-európai integrációs szervezettől való távolmaradás a diszkrimináció fokozódása miatt, igen kedvezőtlen helyzetbe hozná az országot. Az EFTA-ba való belépés állítólag a „két rossz közül — a kisebbik rossz", mert nem kötelez vámunióra, s nincsenek a gazdaságpolitikát átfogóan irányító, „nemzetek feletti" vezető szervei.

Az EFTA-hoz történt csatlakozás azonban nem oldja meg az osztrák külkereskedelem problémáit.

Digitized by Google

Ausztria külkereskedelmének alakulása az összkivitel, illetve az összbehozatal értékének százalékos megoszlásában:

	1956		1958		1959		1960 I-XI. hó	
	Exp.	Imp.	Exp.	Imp.	Exp.	Imp.	Exp.	Imp.
Egész Európa*	80,9	75,9	79,2	79,9	80,5	83,4	82,6	82,5
Ebből:								
EFTA	12,4	12,2	10,5	11,3	11,6	11,7	12,2	12,2
Kelet-Európa**	15,7	11,1	15,3	12,4	16,1	13,1	16,4	12,7
Közös piac	49,4	50,6	49,6	54,3	49,3	57,2	50,7	56,0
Ezen belül NSZK:	23,4	33,9	25,0	38,9	26,4	40,2	28,0	40,1

Megjegyzés: A fennmaradó rész az amerikai kontinens, Ázsia és Afrika között oszlik meg.

Az EFTA országainak együttes részesedése Ausztria árucseréjében viszonylag kicsiny, ami jelentős feszültségeket okoz. A társulás államai egyre erőteljesebben sürgetik az osztrákokat, hogy ne a Közös Piacról, hanem az EFTA-blokkból szerezzék be importjuk zömét. Az ausztriai exportőrök viszont attól tartanak, hogy a Közös Piac megtorlásul gátat emelne az osztrák árucikkek jelentős része elé. Az EFTA nem kompenzálja Ausztria számára a Közös Piac megkülönböztető intézkedéseiből folyó veszteségeket.

Területi megoszlásának döntően nyugat-európai orientációja, s ezen belül az NSZK egészségtelenül nagy részesedése, illetve a vele való egyenlőtlen kapcsolata, fokozza az osztrák külkereskedelem válság-érzékenységét.

Ausztria exportja alakulásának perspektívái meglehetősen bizonytalanok, az efölötti aggodalom sötét árnyékot vet az osztrák konjunktúrára.

Ausztria hazafias körei a *„semmiféle integrációt"* álláspontját képviselték és vallják ma is, az osztrák szuverénitás és semlegesség védelme érdekében. S azért is, mert a csatlakozás a tömbök bármelyikéhez — illetve az ebből folyó behozatali megkülönböztetés — veszélyezteti az Ausztria számára igen gyümölcsöző keleti kereskedelem fenntartását és szélesítését, s károsan hat az elmaradott országokkal folytatott kereskedelem fejlesztésére is.

Az államszerződés megkötése óta bővült Ausztria gazdasági együttműködése és kereskedelmi forgalma a szocialista országok-

* Beleértve a Szovjetuniót.

** Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, NDK, Románia, Szovjetunió.

Monatsberichte. 1960. No. 11. adatai alapján számítva.

Digitized by Google

kal.[3] (Kelet-Európa vonatkozásában lásd az előbbi táblázaton.)

A kelet-európai országok Ausztria hagyományos kereskedelmi partnerei, azonban részesedésük árucseréjében jelenleg jóval kisebb, mint volt 1937-ben, amikor nyugati szomszédunk összimportjának közel 40 százaléka innen származott, s összkivitelének 34 százaléka ide irányult.

Az osztrák gazdaságnak igen nagy szüksége lenne a szilárd és növekvő felvevőképességű szocialista világpiacra, amelynek államai kölcsönös előnyök alapján kereskednek Ausztriával.[4]

[3] A népi Kínával lebonyolított árucseréje közel háromszorosára nőtt az utóbbi esztendőben. 1959-ben Ausztria fél év alatt 4 millió dollár értékben importált kínai árukat, s ugyanakkor a Kínai Népköztársaság vásárolta meg az egyik fontos osztrák kiviteli cikk, a nemesacél-export közel 5 százalékát, további 34,4 százaléka pedig a kelet-európai államokba került. (Monatsberichte, 1960. aug. 348. p.)

[4] Ezt bizonyítja — többek között — az 1958—60-as évekre kötött hosszúlejáratú szovjet—osztrák kereskedelmi szerződés. 1955—60 között — változatlan áron számítva — mintegy két és félszeresére nőtt árucseréjük értéke. Most új megállapodás is született: Moszkva és Bécs 1961-től kezdődően ötéves árucsere-egyezményt írt alá „a legnagyobb kedvezmény elvének" kölcsönös érvényesítésével. Ennek jelentőségét fokozza, hogy 1960-ban befejeződtek azok a Szovjetunióba irányuló áruszállítások, melyek az államszerződésből és a Moszkvai Memorandumból hárultak Ausztriára. Újabb szovjet rendelések hiányában az ezeket a cikkeket előállító osztrák vállalatok áruelhelyezési és foglalkoztatási nehézségek elé kerültek volna.

Az Ausztria és a Szovjetunió közötti árucsere szélesítését még a közismerten kommunistaellenes Neue Zürcher Zeitung is szükségesnek és előnyösnek tartja Bécs szempontjából. Hrusecov elvtárs ausztriai látogatásakor a lap arról írt, hogy „... ez (t. i. a szovjet—osztrák kereskedelem bővülése B. K.) az osztrák ipari foglalkoztatottság biztosításán túl, enyhítené Ausztria kiszolgáltatottságát is a Közös Piac diszkriminációjának, és teret nyitna azon osztrák kiviteli cikkek számára, amelyeknek elhelyezését veszély fenyegeti Nyugat-Európában."

Ausztriának továbbá, nagy lehetőségei vannak az elmaradott országokkal folytatott kereskedelem bővítésére. 1959—60-ban az összexportnak körülbelül 6 százaléka irányult Ázsiába. Afrika 3 százalékkal, Latin-Amerika 2 százalékkal részesedik Ausztria egész exportjában.

Ausztriának tehát a szocialista világpiacon és az elmaradott országokban még nagyok a külkereskedelmi tartalékai. Gyümölcsöző realizálásukat akadályozza az EFTA-tagságból folyó osztrák behozatali megkülönböztetés, ami korlátozza Ausztria exportjának bővítését. Ennek elhárítására a bécsi haladó közgazdászok azt javasolták, hogy a kormány az integráció során megvalósuló fokozatos vámcsökkentést terjessze ki kívülálló államokra — elsősorban a szocialista országokra is.

A Német Szövetségi Köztársaság nagytőkései nyíltan igyekeznek Ausztriát visszatartani a keleti kereskedelem fejlesztésétől. Elsősorban arra törekszenek, hogy csökkentse behozatalát a szocialista országokból és helyette nyu-

Digitized by Google

gatnémet árukat vásároljon. Az utóbbiak részben drágábbak ugyan, de a nyugatnémetek ilyen „kicsinységre" ügyet sem vetnek, amikor osztrák „pártfogoltjaikról kívánnak gondoskodni". Másrészt a szocialista világpiacra és egyes elmaradott országokba, főleg Ázsiába irányuló ausztriai áruszállítások a bonni exportőröknek sokszor konkurrenciát jelentenek a helyi piacon. Emiatt kormányuk útján igyekeznek nyomást gyakorolni Bécsre a Kelet felé irányuló kivitelének korlátozása érdekében. Ausztria külkereskedelmi érdekei tehát sokszorosan ütköznek a piachódítás lázában élő, kíméletlen nyugatnémet versenytársakéval.

*

A nyugatnémet nyomás nemcsak az árucsere terén nyilvánul meg; egyre érezhetőbb az osztrák nemzetgazdaság egészében, nem utolsó sorban a *növekvő tőkeexportból* kifolyólag. Ezt a bonni nagytőkések amolyan „belső erődként" is szélesítik, hogy osztrák gazdasági pozícióik révén növeljék súlyukat az EFTA-val szemben.

Az idegen magántőke közvetlen beruházásai Ausztriában erőteljesebben 1957-től indultak meg. Az Osztrák Gazdaságkutató Intézet becslése szerint — 1959-ben a nyugatnémet pénzmágnások részesedése az összes, Ausztriában levő külföldi eredetű magán-beruházásoknak mintegy 60—70 százaléka volt.[8] S bár ez összegszerűen — a fenti intézmény értékelése szerint — kevesebb egy félmilliárd schillingnél, hozzá kell még számítani a nyugatnémet konszernek számos leplezett pozícióját az osztrák korlátolt felelősségű társaságok százaiban, a régebben alapított nagy osztrák—nyugatnémet társaságok fiókvállalatai részéről életrehívott ausztriai leányintézményeket, s az ezrével kötött szabadalmi- és gyártási tapasztalat-átadási megállapodásokat. A Bécsi Szabadalmi Hivatal adatai szerint 1938-ban a Bécsben használt szabadalmak 20 százaléka német volt, viszont 1954-ben a nyugatnémetek részesedése e téren 24 százalékra, 1957-ben pedig 30 százalékra emelkedett, s azóta is nő.

Mindezen kívül a *Bécs és Bonn részéről* 1957 júniusában *aláírt* — s 1958 júliusában életbe lépett — *vagyonjogi szerződés* is számottevő újabb pozíciókat juttat a nyugatnémet tőkéseknek. Ennek alapján mintegy hárommilliárd schilling értékű ausztriai vagyon jutott a bonni monopolisták tulajdonába. (Az osztrák részvénytársaságok együttes nominál-tőkéje 1960 küszöbén 19 milliárd schilling volt.)

Az osztrák—német vagyonjogi szerződés megkötésével kissé részletesebben kell foglalkoznunk a nyugatnémet tőke térhódítási taktikája szempontjából is, mert jól megmutatja, hogyan használja ki Bonn egyes osztrák államférfiak engedékenységét, és milyen kockázatos politikai irányzat felé sodorja Ausztriát a nyugatnémet gazdasági előretörés.

A korábbi német tulajdon — a potsdami egyezmény (1945. aug.) alapján — Ausztriában is a győztes hatalmak birtokába került. Az 1955 júliusában életbelépett államszerződéssel e vagyon osztrák

[8] Monatsberichte, 1960. július. 312. old.

Digitized by Google

tulajdon lett, Ausztria ezért megváltást fizetett. E rendelkezés célja az volt, hogy gátat vessen a német monopoltőke részéről fenyegető újabb gazdasági Anschluss-kísérleteknek és kiküszöbölje az ezzel járó politikai veszélyeket. Az államszerződés ugyanakkor lehetőséget nyújt arra, hogy az úgynevezett kis magántulajdonokat (260 000 schilling értékhatárig) a volt német tulajdonosok visszakaphassák.

A valóságban azonban a néppárti és szociáldemokrata összetételű osztrák kormány szándéka nem ez volt. Kiderült ez — többek között — Withalm néppárti államtitkárnak meglepetéssel vegyes felháborodást keltő 1957. február 20-i nyilatkozatából is, miszerint: „... azon nagyvonalú értelmezés alapján, melyet Ausztria alkalmazni kíván... semmiképpen sem gondolunk arra, hogy az Osztrák Köztársaság *bármilyen* egykori német vagyonértéket huzamosabb ideig megtartson". Tényleg: a „kis" vagyonok átadása mellett, a nagy német vagyonokból is visszatérítenek 260 000 schilling értéknek megfelelőt, méghozzá az 1948 januári (mezőgazdasági vonatkozásban pedig az 1940-es) értéket véve alapul. Ezáltal a német tőkések hatszor, illetve tizenkétszer nagyobb értéket kapnak. Jelentős mennyiségű részvényen és különféle értékpapíron kívül — melyek mintegy 121 társaságban biztosítanak kisebb-nagyobb részesedést a nyugatnémet tőkéseknek — még 300 ipari üzemet és körülbelül 4000 mezőgazdasági ingatlant is átadnak a volt tulajdonosoknak. Bonn 800 millió schilling „térítési kötelezettséget" vállalt cserébe e nemzeti ajándékért, s ezzel — a szerződés értelmében — rendezettnek veszik az ausztriai német adósságokat. Ez persze messze elmarad a német megszállás alatt Ausztriának okozott anyagi károk értékétől. Nem is szólva az emberáldozatokról, s az osztrák nép nagy szenvedéseiről.[6]

Ausztria vezetői még tovább könnyítették az idegen tőke beáramlását: 1959 elejétől eltörölték a közvetlen külföldi beruházásokhoz szükséges előzetes kormányengedélyt. 1960 első negyedében az osztrák területen működő nyugatnémet vállalatok 1.9 millió márkával növelték befektetéseiket. (Az eljárásjogi könnyítések természetesen fokozottan csábítják az eddig Ausztriában, elsősorban az olaj- és földgáz feltárása és feldolgozása terén előrenyomuló angol—amerikai tőkét is.) A közvetett behatolást, az osztrák cégeknek nyújtandó külföldi hitelek és kölcsönök folyósítását ugyan továbbra is engedélyhez kötik, ez azonban eddig sem gátolta számottevően a bonni tőkés körök ausztriai terjeszkedését.

•

Az Ausztriában évek óta tartó gazdasági konjunktúra, jelenleg

[6] E vagyonjogi megállapodással az osztrák kormány megsértette a semlegességet és megszegte az államszerződést is, mert — Berlin figyelmeztető jegyzéke ellenére — még csak nem is tárgyalt a Német Demokratikus Köztársasággal, holott az államszerződés kifejezetten kimondja, hogy a német tulajdon vonatkozásában Ausztria megállapodást vagy csak mindkét német állammal együttesen, vagy mindkét német állammal azonos feltételek mellett köthet.

Digitized by Google

bizonyos fokig elfedi a külföldi tőke előretörésének veszélyességét.

Egy sor negatív jelenség azonban már most is észlelhető. A bonni nagytőkés körök például különösen nagy érdeklődést tanúsítanak Ausztria kulcsfontosságú, valamint a fiatal, fejlődésben lévő iparágai iránt.[7]

Például: Az *elektromos energia*iparba a német tőke már 1920-ban kezdett beáramlani. 1950-ben a nyugatnémet és osztrák konszernek vízierőmű építésre közös céget — a Bayerische Kraftwerke A. G.-t hozták létre. Hasonló céllal — dunai erőműtelepek létesítésére — a Donaukraftwerk Hochenstein A. G. közös társaságot alakították 1952-ben.

Jelenleg Ausztria ötször annyi elektromos áramot exportál Nyugat-Németországba, mint a háború előtti években. (1958-ban mintegy 2000 millió kilowattórát, az 1937. évi 400 millió kilowattórával szemben.) Az 1958 közepén elfogadott új elektromosenergia termelési program fokozza összefonódásukat, növeli az NSZK tőkebehatolását e területre és részesedését is a termelt energiából.

A nyugatnémet finánctmágnások ugyancsak fontos pozíciókat szereztek maguknak az osztrák gépgyártó, optikai és üvegiparban, s megkezdték behatolásukat a bányászat (mangánérc és olaj) területére is.

[7] Előbbiek 1938-ban is erős német befolyás alatt álltak, ami nagyban segítette az Anschluss előkészítését; most jelentős részben államosítva vannak.

Ismét a német tőke uralma alá került Ausztria elektroiparának tekintélyes hányada, többek közt például a villamos mérőműszerek gyártása.

A vegyiparban az I. G. Farbenindustrie egyik utód-társasága, a Farbwerke Höchst nagy petrokémiai kombinátot állított fel Ausztriában. NSZK-tőkével olajfinomító épül Bécs közelében (2,5 millió tonna kapacitással), ami egyenlő a jelenleg működő tíz osztrák finomító együttes teljesítményével.

A példákat még hosszan lehetne sorolni.

E jelenségek számos hátrányos következménnyel járnak. A *nemzeti vagyon részleges elidegenítése,* s ennek nyilvánvaló veszélyessége mellett, számos addicionális gazdasági probléma jelentkezik. Fel kell figyelni közülük — mások mellett — az *önálló osztrák iparfejlesztés és iparkutatás erős korlátozására,* ami a műszaki tapasztalatadás terén szintén egyre terebélyesedő nyugatnémet befolyás következménye. A Német Szövetségi Köztársaság fenntartja magának e jogot egy sor fontos kutatási területen, s ráadásul a bonni nagy konszernek még jelentős járulékokat is biztosítanak maguknak a szabadalmak és egyéb gyártási eljárások átengedése fejében. Ilyen értelmű egyezmény van a nyugatnémet Siemens és az osztrák Siemens—Shuckert és Siemens—Halske cég, vagy a frankfurti AEG és a bécsi AEG-Union közt is.

Az idegen tőke fokozódó súlya bizonytalanná teszi a *foglalkoztatottság magas szinten tartását is.* Nyilvánvaló, hogy ha kon-

Digitized by Google

junkturális visszaesés áll be, a nyugatnémetek — a hazai osztályharc csökkentése érdekében — elsősorban külföldi vállalataikat állítanák le, ami nagyobb munkanélküliséget okozna Ausztriában.

A nyugatnémet monopoltársaságok térhódítása *árt az osztrák külkereskedelmi érdekeknek* is. A külföldtől függő vállalatokat és üzemeket legtöbbször „anyaországi" nyers- vagy félkész termékek behozatalára kötelezik akkor is, ha a hasonló hazai termékek olcsóbbak. Ez csökkenti az osztrák iparcikkek versenyképességét a nemzetközi piacon. Sokszor hátrányos számukra az is, hogy a külföldi „törzscég" előre meghatározza: szállításaik mely országokba irányulhatnak, holott más területek esetleg nagyobb üzleti lehetőségekkel kecsegtetnek.

A külföldi vállalkozók nyereségeiket burkolt formában kiviszik az országból, s így elvonják az adózás alól. Még a biztosító társaságok is megtalálták ennek formáját: az anyaországgal kötött viszontbiztosítások alakjában.

Mindezek alapján megállapítható, hogy bár az idegen tőke bővíti Ausztria beruházási kereteit, de ugyanakkor nagy hátrányokkal jár.

A békeszerető nemzetközi közvéleményt, s az osztrák hazafias erőket jogosan aggasztja, hogy *a bonni tőkések és militaristák — gazdasági pozícióikra támaszkodva — politikai elképzeléseiket is érvényesíteni kívánják Ausztriában:* az ország semlegességét és békéjét fenyegető kalandor terveket szövögetnek. Bonn hivatalos és félhivatalos köreiben az utóbbi években többször kifejtették, hogy *Ausztria semlegessége — szerintük — csak békében érvényes,* háború esetén az osztrák hadseregnek a Nyugatot kell támogatnia.

Az újjászületett német imperializmus félreérthetetlen céljait mutatja az is, hogy a Bécs és Bonn között létrejött vagyonjogi szerződést követően a Münchner Merkur című nyugatnémet lap felszólította az osztrák kormányt: „Ne engedjen az igazi semlegességi politika kísértésének, mert Ausztria biztonsága a Nyugat, konkrétan a NATO, erejétől függ." A cikk követeli, hogy „Ausztria vállaljon szellemi és politikai szolidaritást az Atlanti Szövetséggel, nem hivatalosan, de egyértelműen és elvi alapon". (1957. nov. 13.)[8]

Az ilyen, közvetlen beavatkozást jelentő megnyilatkozások is bizonyítják, mennyire indokolt az Osztrák Kommunista Párt ismételt tiltakozása a Bonnal kötött vagyonjogi szerződés ellen és folyamatos küzdelme a német monopóliumok ausztriai behatolásával szemben. Világos ugyanis, hogy ezen az úton *Ausztria a legagresszívabb imperialista hatalomhoz kapcsolódik.*

Az Osztrák Kommunista Párt ugyancsak élesen tiltakozott az ellen, hogy Ausztria csatlakozzék akár egyik, akár másik „integrációs szervezethez". Közismert

[8] Ez valójában annak, a Washingtonból eredő elgondolásnak egy változata, melyet Mark Clark tábornok — aki Ausztria amerikai főbiztosa volt a második világháborút követő években — így fejezett ki: e terület jövőbeni hivatása „a Kelet elleni hídfő".

Digitized by Google

tény, hogy az úgynevezett „Európai-Eszme" lobogója alatt tömörülő *tőkés gazdasági tömbök a szocialista világrendszer ellen irányulnak.* Az ezekben részt vevő országok többsége a NATO-nak is tagja. A „nyugati integráció" jelszavával kialakuló nemzetközi szuper-kartellek nagy monopoltársaságai maguk alá gyűrik és tönkretészik a kisebb tőkeerősségű országok gyengébb tőkéseit. Egész iparágak válnak versenyképtelenné a hatalmasokkal vívott konkurrencia-harcban — s ezzel párhuzamosan tért hódítanak a reakciós társadalmi erők és politikai irányzatok. Ausztria kapcsolata ezekkel a gazdasági blokkokkal (EFTA, OECD) az utóbbi esztendőben szorosabbá vált, s ez, valamint a nyugatnémet tőke fokozódó befolyása *csorbítja az osztrák semlegességet.*

Világos, hogy a semlegességnek nemcsak katonai, de politikai tartalma is van. A Nyugat - Kelet találkozásának földrajzi mezsgyéjén Ausztria semlegességi politikájával hozzájárulhat a békéért, a békés együttélésért folytatott harchoz. A béke és háború kérdésében nem lehet egyetlen államvezetés sem közömbös. Bár az osztrák kormány a semlegesség elvét vallja, de gyakorlati politikájában sok az ellentmondás. 1958-ban a közel-keleti politikai válság idején például Ausztria nem tiltakozott az ellen, hogy — légiterét felhasználva — amerikai csapatokat szállítottak az NSZK-ból Törökországba. Nem felel meg a semlegességnek a Bécsben megrendezett, s az osztrák kormány képviselőinek részvételével megtartott „Szudétanémet Nap", melynek Lodgeman, a szudétanémet revansizmus egyik fő képviselője volt a vezérszónoka. A közelmúltban — egy mondvacsinált, meg nem történt határincidensre hivatkozva — egyes osztrák lapok azt követelték, hogy Ausztria szakítson meg minden kapcsolatot Magyarországgal, ne engedjenek többé látogatókat hazánkba stb.

A bécsi kormány politikáját elemezve kimutatható, hogy gyakorlatában időről időre azoknak az erőknek enged, melyek a semlegességből folyó előnyök kihasználását össze kívánják kötni a bonni és amerikai[9] agresszív körökhöz való további közeledéssel. Ez természetesen veszélyes ellentmondások kialakulását eredményezheti Ausztria politikájában.

Ausztriában az Osztrák Néppártból és az Osztrák Szocialista Pártból alakult koalíció kormányoz. Ami az Osztrák Néppártot (ÖVP) illeti, az a nagytőke pártja. Tömegbázisa a parasztság, a katolikus kispolgárság és az értelmiség egy része. A legutóbbi választások után — melyen számottevő szavazatot vesztett — felélénkültek a régóta húzódó belső frakciós harcok, aktivizálódott a párt kisebbségben levő de egyre hangoskodóbb szélső jobboldala. A jobboldal célja az, hogy Raab kancellár helyére — aki félti Ausztria gazdaságát a nyugatnémet befolyás növelésétől és a szocialista országokkal

[9] Az Egyesült Államok a Marshall-terv és az Európai Újjáépítési Program (ERP) keretében folyósított hitelek útján számottevő beruházásokat eszközölt az osztrák gazdaságban, s ezen keresztül gyakorol nyomást a bécsi kormányra.

Digitized by Google

való békés együttélés híve — a német nacionalista dr. Gorbach kerüljön. Raab helyett őt választották meg az ÖVP elnökévé. Nyilatkozata szerint a Közös Piachoz kíván csatlakozni, a nyugatnémet monopoltőkével való teljes összefonódás híve, és belpolitikai programjába beletartozik egy antikommunista front összetákolása.

Az ÖVP „reformerek" irányvonala tehát egyértelműen a hazai reakció és a német imperializmus erősítése. E kalandorpolitikusok nemzetközi síkon elsősorban a bonni és washingtoni kormányra, valamint a Vatikánra kívánnak támaszkodni, mely az előbbiekéhez hasonló politikai koncepciót képvisel és jelentős befolyást gyakorol Ausztria kilencvenkilenc százalékban katolikus lakosságára, s a kormánykoalíció mindkét pártjára.

A Raab-ellenzék szélsőséges elemei több csoportot alkotnak. Nagyrészt a Krainer-vezette stájermarki „Munkaközösségben" tömörülnek; viszonylag kisebb létszámú az úgynevezett „Akadémikus Szövetség", mely inkább a nagyiparosok, mint az értelmiség szerve. (Vezetője: Kamitz, a Nemzeti Bank elnöke.) E két csoport az államosítások felszámolását és a Közös Piac-szervezetbe való feltétel nélküli belépést követeli, s döntő részben a „nagynémet" érzelmű, munkásnyúzó köröket egyesíti.

A neofasiszta erőknek szintén megfelelne a Gorbach-féle „reformerek" szélsőjobboldali irányvonala. Pártjuk, az úgynevezett „Szabadság Párt", egyelőre óvatos formában fejt ki részben antikommunista, részben antiszemita tevékenységet. Szervezetei közül legnagyobb befolyása a „Német Torna Egyesületnek" van (Ausztriában helyenként kizárólag ennek tagjai jutnak sportlehetőségekhez, s főleg ezért tagja több tízezer osztrák fiatal.) Kis létszámú, de provokatív tevékenységéről volt híres a „Heimattreue Jugend" nevű fasiszta szervezet, mely betiltásáig H. J. (azaz Hitler Jugend) jelvényt használt. Azóta más néven folytat nemzetiszocialista tevékenységet.

A fasiszta elemek régi szervezete: a „Német—Osztrák Alpesi Egyesület"; Ausztria és az NSZK katonai köreinek kapcsolatait pedig az úgynevezett „Kameradschaftsbund" ápolja.

De mit tesz ez ellen a szociáldemokrata párt? Jobboldali vezetői — figyelmen kívül hagyva a nemzet és a dolgozók igazi érdekeit — a nyugati orientáció és az elvakult szovjetellenesség rabjai. Szép számmal vannak köztük hidegháborús prédikátorok is, mint például Helmer volt belügyminiszter — a párt alelnöke — aki többször élesen támadta Raabot a Szovjetunióval való „egyezkedési politikája" miatt.

A fentiekben vázolt negatív jelenségek egyrészt abból adódnak, hogy a két kormánypárt a szavazat-hajhászás során most már a politikailag legreakciósabb körök támogatásáért is verseng, másrészt a fokozódó nyugati, elsősorban bonni befolyás aktivizálja a — számszerűleg nem jelentős, de provokatív — „nagy német" és fasiszta beállítottságú osztrák elemeket, akik véget akarnak vetni Ausztria semlegességi politikájának.

Digitized by Google

E körök elvakultságával szemben még a „Die Furche" című katolikus folyóirat is fellépett: „A semlegesség csak akkor hasznos, ha azt mi magunk őszintén fogjuk fel... és meg is védjük minden irányban... A kormány irányvonalváltozása nemcsak bel-, de külpolitikai szempontból is veszélyes kísérlet lenne." (1960. július 16.)

Az ausztriai kormánypártok nem lépnek fel határozottan a semlegességellenes külső és belső körök ellen. A régi, nagy tömegszervezetekkel és a munkásság soraiban széles befolyással rendelkező Osztrák Szocialista Párt jobboldali vezetése energiájának nagy részét antikommunista, szovjetellenes propagandára fordítja, visszatartja a munkásságot az osztrák semlegesség ellenségei elleni hatékony harctól.

Nem csoda tehát, ha — a Vatikán és Washington együttes támogatásával — Ausztriában nyíltan beszélnek Habsburg Ottó hazatéréséről, sőt magas állami funkcióba helyezésének tervéről. A „trónkövetelő" visszatérésének ausztriai népszerűsítői a külföldi hidegháborús körök elvbarátai, ám a jobboldali szociáldemokrata vezetők ezek provokációinak és nemzetvesztő céljainak leleplezését is elmulasztják. Dr. Kreisky, a szocialista külügyminiszter odaadó híve az „Európai-Eszmének", s Brandt nyugatberlini polgármester kebelbarátja. (Utóbbi a legagresszívebb hidegháborús körök képviselője a nyugatnémet szociáldemokrata párt vezetőségében.)

A szocialista párt vezetőit terheli Ausztriában a történelmi felelősség a munkásosztály egységének, ütőképességének akadályozásáért, s azért, hogy ez a párt lett az úgynevezett „szabad világ" ideológiájának s így a nemzetközi tőkés érdekeknek egyik legaktívabb előharcosa.

Az osztrák szociáldemokraták soraiban is tapasztalhatók azonban egészséges áramlatok, melyek az utóbbi években növekvő erővel lépnek fel, főleg az antikommunista politikai irányvonallal szemben. Az egyszerű párttagok tízezreiben növekszik az elégedetlenség a jobboldali vezetés politikájával és módszereivel.

Ugyancsak figyelemre méltó jelenség, hogy 1960-ban *emelkedett a kommunistákra adott szavazatok száma* a vidéki helyi választásokon és az üzemi tanács-választásokon, főleg a nagyüzemekben és a dél-ausztriai iparvidékeken. Egyre szélesebb rétegek ismerik fel, hogy az Osztrák Kommunista Párt a következetes semlegességi politika megvalósításának legkövetkezetesebb védelmezője. A kommunista párt a közvélemény rendszeres és helyes felvilágosításával nagy hazafias kötelességet teljesít, s megalkuvás nélkül szolgálja az osztrák nemzet igazi érdekeit és a békét.

Az osztrák tömegek ébersége fokozódik a belső reakciós elemek, valamint a szomszédos bonni államban aktivizálódó revansisták láttán. Az osztrák nép hazaszeretete és békevágya — melyet az egész világ haladó erői támogatnak — képes visszaszorítani a hidegháborús köröket, amelyek Ausztria semlegességét és függetlenségét veszélyeztetik.

Dr. Bíró Klára

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Pártos könyv a munkásosztály elnyomorodásáról a kapitalizmusban*

A munkásosztály helyzetének megítélése a kapitalizmusban a jelenkori ideológiai és politikai harcok középpontjában áll. A marxizmus feltárta a tőkés gazdaság objektív törvényeit, az értéktöbblet-termelés, a tőkés újratermelés, a tőkés felhalmozás objektív törvényeit és tudományos magyarázatát adta a munkásosztály helyzete alakulásának is a kapitalista társadalomban. A marxizmus bebizonyította: a kapitalista gazdaság fejlődéséből törvényszerűen fakad a munkásosztály társadalmi helyzetének rosszabbodása: a tőkés társadalom keretei között a munkás sorsa elkerülhetetlenül a bérrabszolgaság; a kapitalizmusban a munkaerő értékesítésének kedvezőbb feltételeiért folyó harc, a munkásosztály gazdasági harca alapjában nem változtathatja meg a munkások osztályhelyzetét, a munkaerő áru-jellegét, a kizsákmányolás tényét, a dolgozó emberek kiszolgáltatottságát a tőkének.

A kapitalista gazdaság objektív folyamatainak, különösképpen a tőkés felhalmozás törvényeinek marxi elemzése forradalmi következtetésre vezetett. Ahhoz, hogy a munkásosztály megszabadulhasson a kizsákmányolástól, az elnyomorodástól, s a létbizonytalanságtól, szembe kell fordulnia magával a kapitalizmus rendszerével, meg kell döntenie a tőke hatalmát, véghez kell vinnie a szocialista forradalmat. A munkásosztály elnyomorodásáról szóló marxi elmélet lényeges eleme a szocialista forradalom szubjektív feltételeinek kialakulásáról szóló tanításoknak. A munkásosztály elnyomorodásáról szóló marxi elmélet támadása olyan idős, mint maga a revizionizmus, a reformizmus. Már a revizionizmus atyja, Eduard Bernstein, élesen fellépett a marxizmus ellen, s — elméletileg és politikailag konzekvensen — egyidejűleg meghirdette programmatikus követelését: a szociáldemokrata pártot demokratikus reformpárttá kell alakítani.

A marxizmus elnyomorodás-elmélete körüli vita a második világháborút követő időszakban, különösen az utóbbi években szükségszerűen kiéleződött. A szocializmus világrendszerré vált, a szocialista forradalom győzött, a szocializmus építése befejeződött, vagy befejezéséhez közeleg a második világháború után kialakult szocialista országokban is. A szocialista tábor országainak gazdasága, kulturája, a dolgozók élet-

* **Ripp Géza: A munkásosztály elnyomorodása a kapitalizmusban és a jelenkori reformizmus. Kossuth Könyvkiadó. 1960.**

Digitized by Google

színvonala gyorsan fejlődik, felfelé ível. A kapitalizmus általános válsága elmélyült, az imperializmus gyarmati rendszere felbomlik, végnapjait éli, kiéleződtek az imperializmus feloldhatatlan belső és nemzetközi ellentmondásai.[1]

Az imperializmus és a szocializmus ellentétes fejlődési tendenciája, a két rendszer harcának fokozódása megnyilvánul ideológiai téren is. Az imperializmus nagy erőfeszítéseket tesz, hogy omladozó rendszerét, ingadozó pozícióit megtartsa és megerősítse. Erre irányuló erőfeszítéseiben a politikai reakció fokozódása, a militarizmus, a hidegháború eszközei mellett jelentős szerepet kap a kapitalizmus „demokratikus megújulásának", a „népi kapitalizmusnak" a mítosza, a dolgozó tömegek és a monopoltőkések érdekazonosságának hirdetése. A jelenkori reformizmus, revizionizmus az imperializmus, az állammonopolista kapitalizmus kezére játszik, beleilleszkedik ideológiai-politikai stratégiájába. A mai reformizmus és revizionizmus a marxizmus—leninizmus elleni támadásaihoz felhasználja mindenekelőtt a legfejlettebb imperialista országok gazdasági fejlődésének egyes új jelenségeit, s bőven merít a polgári közgazdaságtan, szociológia, filozófia, a burzsoá ideológia „új vívmányaiból". Ilyen feltételek mellett a marxista közgazdászok halaszthatatlan kötelessége a marxizmus elnyomorodás-elméletének védelmezése, ami azt jelenti, hogy ezt az elméletet újra meg újra meg kell tisztítani a reformista, revizionista torzításoktól, alkalmazni kell a kapitalizmus változó valóságának új jelenségeire s ezáltal tovább kell fejleszteni. Ripp Géza elvtárs könyve jelentős hozzájárulás ennek a feladatnak az elvégzéséhez.[2]

A könyv pártosan, a lényeget megragadva vezeti be a reformizmus elleni polémiát: hangsúlyozza, hogy a munkásosztály helyzetének, jövőjének, feladatainak marxista és reformista megítélé-

[1] A kommunista és munkáspártok 1960. novemberi, Moszkvai Értekezletének Nyilatkozata megállapította: „A kapitalista világrendszert áthatja a hanyatlás és bomlás mélyreható folyamata. Az imperializmus ellentmondásai meggyorsították a monopolkapitalizmusnak állammonopolista kapitalizmusba való átnövését. Az állammonopolista kapitalizmus erősítve a monopoliumoknak a nemzet élete felett hatalmat, a monopóliumok és az állam erejét egységes mechanizmussá egyesíti abból a célból, hogy megmentse a tőkés rendszert és maximálisan növelje az imperialista burzsoá a profitját a munkásosztály kizsákmányolása és a lakosság széles rétegeinek kifosztása útján." A békéért a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért, a szocializmusért. Kossuth Könyvkiadó, 1960. 16. old.

[2] Az utóbbi időben marxista közgazdászok jelentős műveket szentelnek a munkásosztály elnyomorodása vizsgálatának a kapitalizmusban, a marxista elnyomorodás-elmélet helyes értelmezésének, az antimarxista irányzatok elleni polémiának. Megemlítjük E. Já. Bregel: Revizionizmus és reformizmus az elnyomorodás-elméletben, és I. I. Kuzminov: A dolgozók elnyomorodása a kapitalizmusban c. könyveit (oroszul).

Ujabb közgazdasági irodalmunkban Molnár Erik elvtárs erősen vitatott könyve (lásd: Molnár Erik: A jelenkori kapitalizmus néhány gazdasági problémája. Kossuth Könyvkiadó, 1959.) tárgyalja nagy igénnyel az elnyomorodás problematikáját. Úgy véljük azonban, hogy lényeges vonatkozásokban téves álláspontot foglal el: A gazdasági törvényeket szubjektivizáló értelmezésből kiindulva, a munkásosztály elnyomorodásának „elementáris törvényét" legyőzhetőnek tartja más tényezők, mindenekelőtt a munkások osztályharca által. Elveszti szem elől Marx munkaerő-érték elméletét és a ráépülő munkabér-elméletet. Így a munkabér „szociális" elmélete (a liberális Tugan-Baranovszky és a híres angol labourista Strachey) tőszomszédságába kerül.

Digitized by Google

sénél az osztálymagatartás, az osztályharc két diametriálisan ellentétes stratégiai vonaláról, a munkásosztály forradalmi, illetve burzsoá politikájáról van szó. A könyv a probléma ideológiai-politikai jelentőségének megjelölése után a reformizmus felfogását exponálja a munkásosztály elnyomorodásáról a kapitalizmusban. Ha a reformizmus egyes képviselői el is ismerik a marxi elmélet helyességét a XIX. század kapitalizmusára vonatkozóan, mindnyájan egyetértenek abban, hogy „a jelenkori kapitalizmusban olyan feltételek jöttek létre, amelyek között érvényét vesztette a marxizmusnak a munkásosztály abszolút és relatív elnyomorodásáról szóló tanítása, és a valóságban ezzel ellenkező előjelű folyamat figyelhető meg: az ún. »jóléti állam« kialakulása." (Lásd 6. oldal.) A mai reformizmus különböző árnyalatait egyaránt jellemzi az, hogy a munkásosztály szervezett mozgalmát, a kapitalizmus különböző demokratikus intézményeit — amelyek között szerintük centrális helyet foglal el a monopoltőkés állam! — kénesnek tartják a munkásosztály helyzetének romlása irányába ható tendenciák hatályon kívül helyezésére, a munkásosztály helyzetének állandó javítására a kapitalizmus körülményei között.

Igen érdekes és találó Ripp elvtárs könyvében az elmélet és a módszer kapcsolatának vizsgálata a jelenkori reformizmus ideológiáiában. A szerző kimutatja: a reformisták a marxizmust a múlt században kialakult és megmerevedett elméletnek tüntetik fel; képtelenek a marxi mű logikáját, szellemét felfogni; a marxizmus nem végleges definíciók gyűjteménye, mert Marx folyamatokat elemez, összefüggéseket, tendenciákat, törvényeket tár fel, a jelenség mögött a lényeg felkutatására, s így a jelenségek végtelen változatosságában a lényeges, az általános, a maradandó megragadására törekszik. A reformisták gondolat-töredékeket, sorokat citálnak Marx műveiből s visszaélnek velük, a marxizmus lényeges mondanivalójának, elméletének cáfolására próbálják felhasználni azokat. Ripp elvtárs hangsúlyozza, hogy módszertanilag a reformizmus és a dogmatizmus közti ellentét csak viszonylagos: „különböznek következtetéseikben, de azonosak abban, hogy egyformán képtelenek a dialektikus módszernek — Lenin szerint a marxizmus lelkének — a megértésére és alkalmazására". (Lásd: 11. oldal.) Szellemesen és magvasan jegyzi meg, hogy a reformizmus csak azt látja, ami megváltozott a kapitalizmusban, s azt is rosszul, a dogmatizmus pedig csak azt látja, ami maradandó, változatlan a kapitalizmusban, s szemet húny az új jelenségek felett.

A reformizmus módszertanának lényeges szubjektivista eleme a felületi jelenségek kijátszása a kapitalizmus belső objektív törvényszerűségei ellen, az objektív gazdasági törvények tagadása. Az empirista-szubjektivizmus, amely az egyes tényből, a felületi jelenségből közvetlenül a kapitalizmus rendszerére vonatkozó általánosításokra ugrik át, a teljes önkényt állítja az objektív tudományosság helyére, szabad teret nyit a polgári apologetika és a kapitalizmus reformista védelmezői számára. A jelenkori reformizmus szubjektivizmusa megnyilvánul az elsődleges, meghatározó tényező — a

Digitized by Google

gazdaság, a termelési viszonyok rendszere, az objektív gazdasági törvények — jelentőségének degradálásában, és a felépítmény, a politika szerepének túlhangsúlyozásában, mindenhatóságának hirdetésében.

Ripp Géza elvtárs miután elemzi az elmélet és módszer kapcsolatát a jelenkori reformizmus ideológiájában, rátér a marxi elnyomorodás-elmélet tömör, eredeti kifejtésére s ezzel megveti könyvében a reformizmus bírálatának elméleti és módszertani alapját. Ez a rész különös figyelmet érdemel. A munkásosztály elnyomorodását a kapitalizmusban mint a tőkés társadalom lényegéből következő folyamatot tárgyalja. Hangsúlyozza, hogy a tőkés termelés lényege az értéktöbblettermelés s Marx nyomán aláhúzza, hogy „Sohasem szabad tehát a valóságtól eltérően olyan termelésnek feltüntetni, amelynek közvetlen célja a fogyasztás, vagyis fogyasztási cikkek előállítása a tőkés számára. Ez esetben teljesen figyelmen kívül hagynók a tőkés termelés sajátos jellegét, egész belső lényegét."[3] Bemutatja a tőkés újratermelés, a tőkés felhalmozás hatását a munkásosztály helyzetére, s a marxizmus reformista eltorzítóival szemben, nyomatékosan kifejti, hogy a marxizmus a munkásosztály elnyomorodását úgy fogja fel, mint „...a kapitalizmus fejlődési törvényszerűségei által a munkásosztályra gyakorolt hatások összességeként létrejövő általános tendenciát. *Az elnyomorodás kategóriája a marxizmus elméletében nem egyszerűen a munkásosztály fizikai helyzetére, hanem mindenekelőtt és elsősorban a társadalmi állapotára vonatkozik.* A munkásosztály elnyomorodása tehát nem fizikai, hanem társadalmi folyamat, melynek a munkásosztály helyzetének fizikai romlása csak egyik — igen fontos — elemét képezi." (Idézett mű, 18—19. oldal.) A szerző a munkásosztály abszolút és relatív elnyomorodásának összefolyamatát 3 aspektusban vizsgálja: a munkásosztály fizikai helyzetének romlását; a munkaerő értéke és ára közötti viszonyt, illetve a munkaerő szükséges kiadásai és a munkabér közötti viszony alakulását; a munkásosztály relatív elnyomorodását, vagyis a munkásosztálynak a nemzeti jövedelemben való, a tőkés osztályhoz viszonyított részesedését.

A könyv a munkásosztály elnyomorodása eme három részfolyamatának külön fejezeteket szentel. A munkásosztály fizikai elnyomorodásának keretében, mint a fizikai elnyomorodás tendenciájának főbb jellemzőit, „a reálbér csökkenését, az abszolút értéktöbblettermelés módszereit: a munkanap hosszának növelését és a munkaintenzitás fokozását; a gazdasági válságok és háborúk kihatásait; a kisárutermelők tönkremenetelét" és a vele legszorosabban összefüggő erkölcsi és kulturális hanyatlás tendenciáját tárgyalja. (Idézett mű, 100, 101. old.) Ebben a fejezetben találhatjuk olyan problémák elemzését is, mint amilyen a fogyasztási struktúra alakulása, a lakáshelyzet stb. A reálbér csökkenő tendenciájának problémáját a munkaerő értéke és ára közötti viszony elemzésekor vizsgálja részletesebben.

[3] Marx: A Tőke III. kötete, 282. old.

Digitized by Google

A szerzőnél a munkásosztály elnyomorodása problematikájának ilyen tárgyalása észrevehetően arra szolgál, hogy elkerülje annak a vitának taglalását, amely a marxista közgazdászok között az abszolút elnyomorodás értelmezésének kérdésében kialakult. Ripp elvtárs nem bocsátkozik ebbe a vitába. A munkásosztály elnyomorodásának három, elméletileg különválasztható részfolyamat egységeként való tárgyalása azonban felvet bizonyos problémákat. Ha „a fizikai nyomor" problémájának vizsgálatát különválasztjuk a munkaerő értéke és ára közötti viszony, illetve a munkásosztály szükségleti színvonala és reálbére közötti viszony tárgyalásától, akkor „a fizikai nyomor" mintegy történelemfeletti, fiziológiai, társadalmi meghatározottságától függetlenített értelmezést kaphat. Ripp elvtársnál, amint látjuk, a fizikai nyomor fogalma magába foglalja a munkásosztály életviszonyait és munkafeltételeit jellemző legfontosabb mutatókat. Vagyis nála „a fizikai nyomor" hangsúlyozottan társadalmi meghatározottságot és tartalmat kap, a fogalom magábaöleli tulajdonképpen mindazt, amit a marxista közgazdászok többsége az abszolút elnyomorodás fogalmába sűrít. Ripp elvtárs könyvének az a fejezete, amely: „A munkásosztály fizikai elnyomorodásának tendenciája a mai kapitalizmusban" címet viseli, gazdag tényanyagával meggyőzően támasztja alá azt a következtetést, hogy először: a kapitalizmus még a legfejlettebb tőkésországokban sem képes a dolgozó tömegek jelentős részének fizikai nyomorát felszámolni, másodszor: hogy a fizikai elnyomorodás tendenciája a második világháború után is, különböző formákban és különböző intenzitással érvényesült a fejlett tőkésországokban is, harmadszor; hogy ez a tendencia különösen erősen megmutatkozik az elmaradott országokban, a gyarmatokon, a volt gyarmati és függő országokban, a kapitalizmus „határterületein" — nemzetközileg és az egyes országokon belül is. A munkásosztály elnyomorodása három aspektusban történő tárgyalása azonban — annak ellenére, hogy külön, nagyfontosságú és meggyőző erejű fejezetbe gyűjti a munkásosztály „fizikai elnyomorodását" bizonyító, jellemző tényeket — nehézséget is okoz. Mégpedig azt, hogy a munkásosztály egyszer már kivívott életszínvonalának visszaesése, a munkásosztály történelmileg kialakult szükségleti színvonala és reálbére közötti szakadék elmélyülése, a munkaerő társadalmilag-történelmileg szükséges újratermelési költségei és a nominálbér közötti távolság növekedése — ami pedig a munkásosztály helyzetének feltétlenül abszolút rosszabbodását fejezi ki — elválik a munkásosztály szintén társadalmi meghatározottságú, s az említettekkel elválaszthatatlan kapcsolatban levő „fizikai nyomorának" vizsgálatától. Ezek a megjegyzések annál is inkább helyénvalónak tűnnek, mert Ripp elvtárs könyvén is *végigvonul* az a marxi gondolat, hogy a munkás nem egyszerűen fizikai, hanem mindenekelőtt társadalmi lény, akinek szükségleteit csak azon a társadalmon lehet mérni, amelyben él. A könyvben ismételten visszatér az a gondolat, hogy a munkásosztály helyzetének megítélésében a marxizmus és a reformizmus között éppen ott húzódik elméletileg a

Digitized by Google

választóvonal, hogy a reformizmus számára a munkás nem társadalmi lény, s a munkásosztály elnyomorodását csak fizikai, és nem társadalmi kategóriaként kezeli.

Ripp elvtárs élesen polemizál a reálbér csökkenő tendenciájának dogmatikus felfogásával. Hangsúlyozza, hogy ez a tendencia immanens jellemzője a kapitalista termelési módnak, *időszakonként* mindenütt megfigyelhető. „De nincs olyan általános, minden országra egyaránt érvényes törvényszerűség, hogy a reálbéreknek a kapitalizmusban, hosszabb időszakot tekintve, feltétlenül csökkenniök kell." (Idézett mű; 162. oldal.) A reálbér csökkenő tendenciájának dogmatikus felfogása ellentmond a kapitalista társadalom fejlődése tényeinek, a munkaerő értéke és ára közötti kapcsolat marxista felfogásának. Ha a reálbér nagy történelmi periódusokat tekintve állandóan csökkenne, akkor teljesen elszakadna a munkaerő értékétől, a munkásosztály új társadalmi szükségletei nem épülhetnének be a munkaerő újratermeléséhez társadalmilag-történelmileg szükséges költségekbe. „Nem a marxizmust, hanem a marxizmusnak a reformisták által rajzolt karikatúráját jellemzi az, hogy az elnyomorodást azonosítja a reálbérek csökkenésével." (I. m. 162. oldal.) A francia reformista Rimber például makacsul hajtogatja: „Az utolsó száz év alatt csökkent vagy emelkedett a reálbér? Emelkedett? Tehát nincs abszolút elnyomorodás!" S erről a pontról nem hajlandó elmozdulni. Holott a munkásosztály élet- és munkaviszonyainak, társadalmi-gazdasági helyzetének komplex elemzését elmulasztva, lényegében a reálbér alakulás távolról sem kielégítő áttekintésére korlátozódva nincs elegendő alap a munkásosztály abszolút elnyomorodásának tagadásához. A XX. század közepén élő angol, francia vagy amerikai munkás számára csekély vigasz, hogy az elmúlt évszázadban a reálbérek nőttek, ha béréből a munkaereje normális újratermeléséhez ma szükséges költségeket nem tudja fedezni. Márpedig ez a helyzet a dolgozók jelentős része esetében a legfejlettebb kapitalista országokban is. A belga munkások tömegharca az Eyskens-kormány „takarékossági programja" ellen — amelyben a gyarmati válság hatása és a kivívott életszínvonal következetes védelmezése összefonódva jelentkezik — újabb bizonyíték arra, hogy a dolgozók nem mondhatnak le elért vívmányaikról.

Ripp elvtárs könyvében alapos elemzésnek veti alá a munkaerő értéke alakulásának tendenciáját és kapcsolatát a reálbér változásával. Rámutat azokra a tényezőkre, amelyek a munkaerő értékének növekedése irányában hatnak és azokra, amelyek csökkentik a munkaerő értékét. S levonja a következtetést, hogy a kapitalizmus fejlődését történelmileg az jellemzi, hogy a munkaerő értéke csökken, mert ennek a tendenciának az ellenható tényezőivel szemben dominál a munkatermelékenység emelkedésének a munkaerő értékét csökkentő hatása. A reformizmussal szembeni polémiában nagy szerepe van annak, hogy kimutatja: „Ha a munkabér pontosan a munkaerő értékében végbemenő változásoknak megfelelően alakulna, akkor a reálbéreknek — nagyobb időszakot tekintve —

Digitized by Google

folyamatosan emelkedniök kellene a kapitalizmusban. Ez azonban koránt sincs így." (Idézett mű, 151—152. oldal.) Érdekesen fejti ki, hogy a munkatermelékenység növekedése következtében a munkaerő újratermeléséhez szükséges áruk — és így a munkaerő — értéke csökkenő tendenciát mutat. Ennek azonban elvileg semmiféle kapcsolata sincs a reálbér alakulásával, mert ha a munkaerő értéke csökken is, a reálbérnek, a nominálbéren vásárolható fogyasztási cikkek és szolgáltatások *mennyiségének* akkor is nőnie kellene, hogy megfelelhessen a munkásosztály emelkedő szükségleti színvonalának, hogy lépést tarthasson a munkaerő újratermeléséhez társadalmilag szükséges költségek növekvő tendenciájával.

A relatív elnyomorodás kérdésében a marxista közgazdászok között teljes egyetértés uralkodik. A relatív elnyomorodás problémáját Ripp elvtárs a jövedelmek kiegyenlítődésének reformista elméletét bírálva fejti ki, s a bírálatot jelentős tényanyaggal támasztja alá.

A könyvben a munkásosztály elnyomorodásának három részfolyamatát elemző fejezeteket megelőzi két fejezet; az egyik a „teljes foglalkoztatottság" polgári-reformista elméletét és a burzsoá állam gazdasági beavatkozásának a munkaerő értékesítési feltételeire gyakorolt hatását tárgyalja, a másik polemizál a munkásosztály elnyomorodásának fatalista felfogásával a reformizmus ezzel kapcsolatos vádjaival s elemzi a szakszervezetek szerepét a jelenkori kapitalizmusban.

Korunk reformizmusában centrális helyet foglal el a modern állammonopolizmus antimarxista felfogása. Az imperialista országok állammonopolista kapitalizmusának átfestése „népi kapitalizmussá", „jóléti állammá" meghonosodott, polgárjogot nyert a reformista irodalomban, a reformista politika kiindulópontja és alapelve. A reformizmus Marxot J. M. Keynesszel, a modern polgári közgazdaságtannal és szociológiával „korszerűsíti", helyettesíti. Pedig a keynesizmus lényegét illetően magának Keynesnek nem voltak kétségei. Öntudatos burzsoá volt, aki kijelentette, hogy az esetleges osztályháború a burzsoázia oldalán, saját osztálya oldalán fogja találni és tudatosan elhatárolta magát Marxtól. A „teljes foglalkoztatottság" elmélete és a keynesi elveken alapuló gazdaságpolitika csodatevő, a kapitalizmust átalakító, megújító hatásának a jelenkori reformizmus vezető képviselői lelkes propagandistáivá, híveivé váltak. Ripp elvtárs könyvében a keynesi mű és a rajta épülő gazdaságpolitika hozzáértő, alapos elemzését találjuk. Kimutatja: ez a gazdaságpolitika nem volt képes megszüntetni a tömeges munkanélküliséget, a technikai haladás a munkásosztály helyzetére hatást gyakorolt, az állammonopolista kapitalizmus különböző formái, a militarizálás, a keynesi adó, hitel, pénzpolitika nem volt képes feloldani a kapitalizmus antagonisztikus ellentmondásait. Sokoldalú tényanyagra alapozza a következtetést „*. . . tarthatatlan az a felfogás, hogy a jelenkori kapitalizmus az állami beavatkozás eredményeként képes megszüntetni a gazdaság nagyobb ingadozásait, a tőkés termelés ciklikus fejlődését, és stabilizálni tudja a foglalkoztatottság magas színvonalát,*

Digitized by Google

fenn tudja tartani a »teljes foglalkoztatottságot«". (I. m. 47. old.) A monopolista állam, a keynesi gazdaságpolitika legfeljebb bizonyos határok között módosíthatja a tőkés gazdaság objektív törvényeinek érvényesülési feltételeit, de a kapitalizmus objektív *gazdasági törvényeit* nem helyezheti hatályon kívül.

Ripp elvtárs könyve a modern állammonopolista kapitalizmust felmagasztaló *elméletek* és a vezető imperialista országok állammonopolista *gazdaságpolitikájának* hatásos bírálatát adja. A jelenkori reformizmus bírálatát teljesebbnek és erőteljesebbnek tarthatnánk azonban akkor, ha a jelenkori kapitalizmus tényleges újratermelésének alapos marxista elemzésére épülhetne. Igazságtalan követelés lenne azonban, ha a munkásosztály elnyomorodását a jelenkori reformizmussal szemben polémikusan tárgyaló mű szerzőjétől kívánnánk meg annak a feladatnak elvégzését, amelyet csak a marxista közgazdászok kollektív munkája oldhat meg.

A munkásosztály elnyomorodásának fatalista felfogásáról és a szakszervezetek szerepéről szóló fejezet elméletileg igen értékes fejtegetéseket tartalmaz. Ripp elvtárs nemcsak azt mutatja ki történelmileg, elméletörténetileg, hogy Marx, Engels és Lenin, a forradalmi munkásmozgalom mindig harcolt a társadalmi fejlődés mechanisztikus-determinisztikus felfogása ellen, és elvetette a társadalmi fejlődés, a kapitalizmus fejlődése fatalista koncepcióját. Nemcsak azt bizonyítja be, hogy a forradalmi munkásmozgalom mindig lényeges feladatának tekintette a szakszervezeti mozgalom támogatását, a munkásosztály gazdasági küzdelmének segítését, és hogy éppen a reformizmus elmélete (és politikája) a szakszervezeti mozgalom „funkcióváltozásáról", arról, hogy a szakszervezetek a modern állammonopolista kapitalizmus egyik legfontosabb „demokratikus intézményévé", „stabilizátorává" váltak, fegyverzi le a munkásosztály harcát gazdasági érdekeiért is. Ripp elvtárs, amikor hangsúlyozza a szakszervezetek pozitív szerepét és egyúttal a szakszervezeti harc szükségszerű korlátait, egyúttal éles különbséget tesz a reformista vezetés alatt álló szakszervezetek pozitív tevékenysége és a reformista szakszervezeti vezetők koncepcióinak negatív jelentősége között. Mindezeken túl, ebben a fejezetben kapjuk meg a reformizmus — főleg az angol reformisták, Strachey és Cole — empirista relativizmusának részletes bírálatát. Kimutatja, hogy a reformista ideológusok számára „a tendencia fogalma az objektív gazdasági törvények tagadására szolgál". Ezzel szemben — fejtegeti Ripp elvtárs — „a marxista politikai gazdaságtanban az alapvető gazdasági összefüggéseket, folyamatokat kifejező tendenciák — törvények, melyek érvényesülésének bizonyos sajátosságai vannak". (I. m. 76. oldal.) Az objektív társadalmi törvények érvényesülésének jellege *legáltalánosabb okát tekintve* azért tendenciális, mert az objektív gazdasági törvények az emberek tudatos cselekvésében valósulnak meg, s az *egyének* cselekvése a törvény követelményeihez képest mindig tartalmaz véletlen, nem adekvát elemeket. Az objektív társadalmi törvények ugyanakkor más-más társadalmi-gazdasági formációk-

Digitized by Google

ban lényegileg eltérő módon érvényesülhetnek: megvalósulhatnak, mint „vakon, elementáris módon ható törvényszerűségek" – pl. a kapitalizmusban — és az emberek tervszerű tevékenysége eredményeként is, mint felismert szükségszerűségek — a szocializmusban. Végül azt fejtegeti, hogy a gazdasági törvények tendenciális érvényesülésének sajátosságait meghatározó általános okok még nem adnak feleletet a kapitalizmus *egyes* gazdasági törvényei érvényesülésének különleges vonásaira. „Így a munkásosztály elnyomorodása törvényének érvényesülésében kifejeződnek egyrészt a tőkés termelési mód bizonyos alapvető, általános vonásai, másrészt pedig a kapitalizmusnak a munkásosztály elnyomorodását *közvetlenül* kiváltó és azzal *közvetlen* kapcsolatban levő objektív összefüggései, folyamatai és végül mindazok a konkrét körülmények, melyek között az elnyomorodás törvénye az egyes korszakokban és az egyes országokban ténylegesen megvalósul." (I. m. 80. oldal.) Ripp elvtárs ennek kapcsán polemizál azzal a felfogással is, amelyet néhány marxista közgazdász képvisel, hogy a gazdasági törvények érvényesülésének tendenciális jellege nem vonatkozik a kapitalizmus valamennyi gazdasági törvényére.

A könyv befejező része röviden áttekinti a nemzetközi reformizmus felélénkülésének és bizonyos mértékig módosult formában való agresszívabb fellépésének periódusait és rámutat arra, hogy a reformizmus marxizmus elleni támadásai rendszerint a tőkés gazdaság fejlődésének átmeneti, konjunkturális időszakaira támaszkodtak, a békés konjunktúra új vonásaiból merítették érveiket. A történelmi analógiával azonban nem tartja elodázhatónak azt a feladatot, hogy a jelenkori kapitalizmus konkrét helyzetének és a jelenkori reformista ideológia sajátos jelentkezési formáinak elemzése alapján adjunk marxista választ a kor, az elmélet és a gyakorlat problémáira. A kapitalizmus belső és külső ellentmondásainak éleződésére utalva hangsúlyozza, hogy beigazolódnak a marxizmus—leninizmus tanításai; a szocializmus győzelmének és az imperializmus hanyatlásának korszakát éljük.

Ripp elvtárs könyve alaposan, a marxizmus—leninizmus alkotó kezelésével, cáfolja a jelenkori reformizmust a munkásosztály elnyomorodása kérdésében. Csak sajnálhatjuk, hogy nem kapcsolta be vizsgálódásának körébe a jelenkori *revizionizmus* koncepcióinak bírálatát. Kiderült volna, hogy a marxista—leninista mezben fellépő revizionizmus is csak a polgári ideológia, a jelenkori reformizmus standard elméleteit variálja.

Ripp Géza elvtárs rövid időn belül második[4] harcos, marxista könyvét jelenteti meg. A könyvben akadhatnak vitatható gondolatok. Ennek ellenére a könyv hasznos hozzájárulás a marxista elnyomorodás-elmélet mai problémáinak megvilágításához, a reformizmus cáfolatához.

Molnár Endre

[4] Lásd: Ripp Géza: A revizionizmus új utjai. Kossuth Könyvkiadó. 1957.

Digitized by Google

Egy figyelemre méltó helytörténeti munka*

Értékes helytörténeti monográfia látott napvilágot a Békés megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának kiadásában. A félezer oldalas tetszetős külsejű kötetet dr. Maday Pál szegedi egyetemi tanár írta népszerű nyelven, de tudományos igénnyel Békés megye városainak és községeinek történetéről.

Mint a könyv bevezetője is rámutat, 1896 óta most jelenik meg először tudományos igényű monográfia Békés megye sok évszázados történetéről. A szerző a marxizmus—leninizmus módszerével vizsgálta meg a múlt század második felében kiadott Borovszky, Haan, Karácsonyi és Palugyai-féle megyei monográfiákat, s azok elemzésével és bírálatával — de nem kevésbé saját adatgyűjtésével — alkotta meg a megye múltjának összefoglaló történetét. Ez a tudományos újraértékelés nagyon fontos vonása az új monográfiának. A régi monográfiák ugyanis — a nagybirtokos és a nagytőkés osztály érdekeinek megfelelően és vallásos ideológiától átitatva — sok tekintetben eltorzították vagy elhallgatták az igazságot, s különösen a dolgozó népnek az emberibb jogok kivívásáért folytatott harcait; tudatosan lekicsinyelték, eltitkolták vagy átköltötték például a Dózsa-felkelés megyei kihatásait, a gyulai jakobinus mozgalmat és általában az országos jelentőségű viharsaroki népmozgalmakat. Magasztalták a mágnások dicsőségét, a földesurak „jóságos cselekedeit", de alig akadt szavuk, a magyar nép szabadságküzdelmeiről, amelyekben tömegesen vettek részt Békés megyeiek is, sőt megvetéssel írtak például a földmunkás-megmozdulásokról. Pedig a viharsaroki agrárszocialista és munkásmozgalmak országszerte nagy visszhangot vertek.

A múlt történetírásának ezeket a hiányosságait és hibáit a most megjelent monográfia pótolni és kijavítani igyekszik. Szorgalmas kutató és gyűjtő munka eredménye ez a kötet, mert a letűnt uralkodó osztályok maguk is igyekeztek azon, hogy az általuk gyűlölt történelmi eseményeknek lehetőleg az emléke se maradjon meg. A szerző derék vállalkozása sikerült: könyvében, a városok és községek XI—XIX. századbeli történetének sok új, eddig még ismeretlen adatát tárja fel. Értékes kiegészítéseket ad például az 1735. évi békésszentandrási parasztfelkelés, a Martinovics-mozgalomtól függetlenül létrejött gyulai jakobinus szervezkedés, az orosházi, a békéscsabai, a battonyai földmunkás-zendülések, a Tanácsköztársaság, az első kommunista szervezkedések és a Békepárt tevékenységének történetéhez is.

Három város és hetvenhat község története szerepel a kötetben. A szerzőnek nagy érdeme, hogy huszonhat községnek, köztük a felszabadulás után keletkezett községeknek a történetét elsőként ő dolgozta fel e művé-

* **Dr. Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története.**

Digitized by Google

ben. Igen lényeges az is, hogy ez a monográfia már a Békés megyei városoknak és községeknek a felszabadulás utáni tizenkét éves történetét is tartalmazza, a szocializmust építő dolgozó nép megváltozott életének vitathatatlan tényeit összehasonlítva a nehéz múlttal.

Leírja például azt, hogy Endrődön — amely később a hírhedt csendőrsortűzről vált ismertté —, a századforduló idején, a kapitalizálódó nagybirtok a földnélküli agrárproletárok tömegét hozta katasztrofális helyzetbe, nagyrészük állandó munkanélkülivé vált. Még cselédnek sem kellettek, ezért kénytelenek voltak más vidékre vagy Amerikába vándorolni. Megdöbbentő volt a falu kulturális állapota is; az egész országban itt volt 1920-ban a legtöbb írástudatlan. A monográfia megmutatja, hogy a vándorbot és a kubikus talicska ma már csak a keserű múlt szomorú emléke. Az 1954-ben termelőszövetkezeti községgé vált Endrődön 11 általános iskolában, 35 tanteremben, 46 nevelő 1192 tanulót tanított. A községnek három óvodája, három óvodai és két iskolai napközi otthona, művelődési háza és népkönyvtára van, s 1949-ben megszervezték a dolgozók általános iskoláját. Hasonló példákat a többi község történetéből is idézhetnénk. A nagyrészt román nemzetiségűek lakta Kétegyházán például a Horthy-korszakban rendkívül mostohák voltak a közegészségügyi viszonyok, igen nagy volt a csecsemőhalandóság és magas a tbc-s megbetegedések száma. A felszabadulás után orvosi lakást és rendelőt, bölcsődét, napközi otthont, új iskolát építettek, ártézi kutakat fúrtak, villamosították a falut. Mind Kétegyházán, mind a több nemzetiségű Elek en — de a nemzetiségiek lakta többi községben is — egyenlő jogokat kaptak a lakosok; a maguk nyelvén tanulhatnak a gyermekek az iskolákban és olvashat mindenki a könyvtárakban.

A monográfia beszámol Békés megye politikai, kulturális, gazdasági, ipari és mezőgazdasági viszonyairól, fejlődéséről, néprajzi jellegzetességeiről, a Viharsarok felszabadulás utáni alkotásairól, a párt-, a tanács- és a tömegszervezetek megalakulásáról, működéséről. Emellett a régmúlt idők helytörténetét is kibővíti a legújabb régészeti ásatások érdekes eredményei alapján, amelyek azt bizonyítják, hogy a megye számos helységének története jóval régebbi időkre nyúlik vissza, mint ahogy ez az eddigi írásos emlékekből kitűnt. A helytörténeti tanulmányok közül különösen Gyulavári, Sarkad, Szarvas és Tótkomlós 1957-ig terjedő története nyújt sikerült összefoglaló képet; ezeknek mindegyike kitűnően felépített, jól megírt dolgozat.

A kötet magában foglalja a békéscsabai Megyei Könyvtár dolgozóinak segítségével összeállított első Békés megyei bibliográfiát és a megyében megjelent újságok, folyóiratok és kiadványok jegyzékét is, mint a további helytörténeti kutatások útmutatóját. Végül — tekintettel a megye nemzetiségi jellegére is — szlovák, német és orosz nyelvű összefoglalók egészítik ki a kötetet.

A mű szerzője gyűjtő munkájában megyeszerte széleskörű társadalmi segítségre támaszkodott. A pártszervezetek, a tanácsok, a Ha-

Digitized by Google

zafias Népfront bizottságai, a társadalmi szervezetek és a pedagógusok készséges támogatása tette lehetővé a nagy feladat megvalósítását. Városi, falusi és tanyasi tanítók, tanárok, községi tanácsok és intézmények, szervezetek adták hozzá gyűjtéseik hitelesített anyagát, hogy megszülessék Békés megye új monográfiája. Ez ma az egyetlen korszerű, marxista igényű megyei méretű helytörténeti mű, s mint ilyen, követendő példa más megyék számára is. Sok szempontból elsődleges forrásnak tekinthető, mert számos olyan adatot tartalmaz, amelynek nincs levéltári anyaga.

A könyv megírásában a szerzőnek tömörségre kellett törekednie; valószínűleg ez az oka, hogy egyes részletek nem elég gördülékenyen kapcsolódnak egymáshoz, néhol felsorolásszerűen követik egymást. Másutt — pl. Kevermes és Békéscsaba történetében (ez utóbbi dr. Tibori János, békéscsabai történész munkája) — túl részletes a statisztikai adatok felsorolása. A szerkesztési szempontok sem érvényesülnek mindenütt következetesen. Sarkad történeténél például a felszabadulás utáni eseményeket tárgyaló részben van szó arról, hogy a második világháború megtizedelte a község állatállományát, de az újabb helyzetről nem kapunk képet. Helyenként a munkásmozgalom-történeti vonatkozásokat is ki lehetne még egészíteni. Endrőd történetében pl. valamivel részletesebben lehetett volna leírni az emlékezetes sortüzet. A kötet betűrendben tárgyalja a megye városainak és községeinek történetét; ezért helyes lett volna, ha a bevezetés jobban kiemeli és elemzi az *egész* megye történetének fontosabb kérdéseit és ezek összefüggéseit.

Természetes, hogy ilyen sok helység történetének alaposabb leírására ötszáz lap is kevés, ezért ez a monográfia főleg vezérfonal egy-egy város vagy község történetének részletesebb feldolgozásához. Egyetérthetünk a kötet bevezetésének megállapításával: „Bizonyos, hogy ezzel is, így is, nagy segítséget nyújtottunk a későbbi kutatások számára, hiszen a felszabadulás utáni adatok nagy részét sohasem jegyezték fel, azokra nézve levéltári anyag sohasem fog rendelkezésre állani. A társadalmi szervezetek, a termelőszövetkezetek (csoportok)„ a gazdasági és társadalmi jelenségek számtalan adatát, a korábbi munkás- és parasztmozgalmak számtalan vonatkozását — sok helyen sohasem közölték, nyilvánosságra sohasem került, így azok a történelem számára örökre elvesztek volna."

Dr. Maday Pál műve becsülésre méltó, úttörő munka, amely a szocialista művelődés fontos ügyét szolgálja. A jelentős új történelmi monográfia egyben a Gyomai (volt Kner) Nyomda jó hírnevét is öregbíti. Kár, hogy a könyv csak ezer példányban jelent meg, s így az intézményeken kívül, könyvárusi forgalomba feltehetően nem sok jut belőle.

Ballabás László

Digitized by Google

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

HORVÁTH PÁL

A középkori falusi földközösség jogtörténeti vonatkozásai

Akadémiai Kiadó

A tizenöt ív terjedelemben megjelent kandidátusi disszertáció a téma egyetemes jogtörténeti vonatkozásait széles historiográfiai alapon, sokrétűen elemzi. E szűkreszabott ismertetés keretében a munka kutatási eredményeit elemezni lehetetlen, a cél csupán azoknak a disszertáció által tisztázott kérdéseknek a felvetése, amelyek az érdeklődőt a munka alaposabb tanulmányozására ösztönzik.

A középkori falusi földközösség történetével foglalkozó polgári történeti-jogtörténeti irodalom kritikai elemzése után a szerző a falusi földközösség formáit elemzi. A már Engels által is tárgyalt germán faluközösség: a Marx beható elemzésén túl a territoriális közösség Itáliában, Angliában, Franciaországban, Kasztíliában stb. megtalálható formáit vizsgálja, különös figyelmet szentelve a közösségi viszonyok feltárásában nagy jelentőséggel bíró szláv közösségi formáknak.

A munka egyik legjelentősebb része a „Földesuraság és földközösség" című harmadik fejezet. A földesuraság egyoldalú hatását hangsúlyozó polgári történetszemlélettel szemben, amely a faluközösség keletkezését a földesuraság hatásával magyarázta, a szerző kimutatja, hogy a közösségi viszonyok alakulásában a földesuraságot megelőzően történt meg az alapvető változás, amelyben a nemzetiségi kötelékek háttérbe szorultak, és kialakult a territoriális földközösség. A megtelepedett földművelés termelőerői a közösségi viszonyokat a falu szuk elzárkozottságába szorították vissza, amely fokozatosan adott helyet a földesuraságnak. Ezért a földesuraság és a faluközösség viszonyat kölcsönhatásukban kell vizsgálni. A feudalizálódás folyamatában a közösségek és tagjaik tömeges függésbe jutását követte a közösségi jogok megcsorbítása és az urasági befolyás kiterjesztése. Külön pontban foglalkozik a szerző a földesúri függésbe került falusi földközösség intézményeivel, a közösségi viszonyok pusztulásával és az urasági jogok kiterjesztésének folyamatával. A középkori faluközösség már a függésbejutást megelőzően gazdasági egység lett s a föld periodikus újrafelosztásának megszünte után is fennmaradtak a termelés közösségi szabályai. A függő jobbágytelek, a *juttatott telek* is a gazdasági közösség része maradt, de közösségi jogosultságaikat *a haszonélvezet fokára süllyesztették*, halászati, vadászati jogaikat elvonták, az uraság által szabályozott közösségi jogosultságokból a jobbágyközösség tagjait csak engedély és fizetség ellenében részesítették. A földközösség felbomlásának legjelentősebb oka a terjeszkedő urasági földek elkülönítése. A terjeszkedő földesúri hatalom a faluközösségek autonómiáját is rombolta. Míg a faluközösség elöljáróit eredetileg választották, a földesuraság hatása alatt a jobbágyközösségi hivatalok örökletessé lettek és a választás háttérbe szorult, helytadott a földesúri kinevezésnek. A szerző külön pontban foglalkozik a középkori faluközösséggel, mint a feudális bíráskodás és adóztatás eszközével.

A tanulmány negyedik fejezete a középkori falusi földközösség belső

Digitized by Google

viszonyait tagalja. A földesúraság uralma alá került középkori faluközösség belső rendjében őrzött meg lényeges közösségi vonásokat. A szerző részletesen elemzi ezeket.

Horváth Pál könyve a parasztság fejlődéstörténetének egyik legproblematikusabb kérdését tárgyalja, s így nemcsak a történészek és jogtörténészek, hanem a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is méltán tarthat számot. **Sz. K.**

DR. SIN ISTVÁN

Szövetkezeti gazdálkodás negyedmillió holdon

Kossuth Könyvkiadó

Hazánkban lényegében már befejeződött a termelőszövetkezetek megalakítása, a dolgozó parasztság szövetkeztekbe való egyesítése. Ez a győzelem azonban még nem vége, hanem csak kezdete annak a bonyolult és nehéz munkának, amit a termelőszövetkezetek közös nagyüzemi gazdálkodásának kialakítása jelent. A szövetkezeti rendszer győzelmével új helyzet alakult ki, új problémák egész sora követel megoldást. Az élet azt várja a tudomány művelőitől, hogy minél gyorsabban és minél teljesebb választ adjanak ezekre a problémákra s ezáltal maximális segítséget nyújtsanak a szövetkezeti nagyüzemek kiépítéséhez. Ezt kívánja szolgálni Sin István új könyve.

A könyv elsősorban gyakorlati szakembereknek készült, a termelőszövetkezeti vezetőknek, a párt- és tanácsapparátusban dolgozó és a termelőszövetkezetek irányításával foglalkozó elvtársaknak igyekszik segítséget nyújtani.

A szerző 21 járás termelőszövetkezeteinek adataival mutatja be, hogyan lehet a tsz-ek jelenlegi könyvelési rendszere alapján a zárszámadást, a gazdasági beszámolót felhasználni az eredmények értékelésére és elemzésére. Az FM még 1959-ben az összes zárszámadást készítő szövetkezetekben elrendelte a könyvben tárgyalt módszer alkalmazást. Ennek lényege az, hogy a zárszámadási adatok alapján ki kell számítani az egy szántóegységre eső gazdálkodási eredményt, ami a közösből származó tisztavagyon-gyarapodás és jövedelemrészesedés együttes összege. Ha e mutató alapján a termelőszövetkezeteket csoportosítjuk, megfelelő következtetéseket, tanulságokat vonhatunk le a gazdálkodás megjavítására. A könyv lényegében most azt mutatja be, hogy a szerző által korábban javasolt és a szövetkezetekben bevezetett módszert a tsz-ek vezetői hogyan alkalmazzák.

A jó üzemvezetés fontos feladata az évi munka sikereinek, fogyatékosságainak elemzése. Minél hamarabb megtanulják szövetkezeti vezetőink a gazdálkodás elemzését, elsajátítják a statisztikai adatok helyes, szakszerű kezelését, annál hatékonyabban és gyorsabban tudnak intézkedni.

A szövetkezeti vezetőknek nyújtott módszertani segítségen kívül a a szerző az elemzés során jól rámutat termelőszövetkezeteink gazdálkodásának pozitív vonásaira és néhány megoldandó időszerű problémájára. A könyv második, elemző részében ugyanis azzal foglalkozik, hogy a nagy vagy a kis termelőszövetkezetek gazdálkodnak-e eredményesebben; milyen összefüggés van a gazdálkodás belterjessége és a gazdálkodási eredmény között; a tsz-gazdálkodás alapvető feltételei hogyan hatnak a termelés, az árutermelés színvonalára, stb.

A könyvből pártmunkásaink is sokat tanulhatnak, olvassák és forgassák minél többen.

Cs. E.

Digitized by Google

DR. HAJAS JÓZSEF—DR. POGÁCSÁS GYÖRGY

A mezőgazdaságról—gazdasági szakembereknek

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Gazdasági és társadalmi életünk egyik központi kérdése a mezőgazdasági termelés fejlesztése és szocialista átalakítása. Számos közgazdász dolgozik olyan munkahelyeken, ahol közvetve, vagy közvetlenül kapcsolata van a mezőgazdasággal. Különösen azóta, amióta megegyorsult a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a műszaki, a kereskedelmi, a szállítási, az igazgatási területen dolgozó szakemberek egyre gyakrabban találkoznak a mezőgazdasági termelés, vagy a szövetkezeti gazdálkodás különböző problémáival, amelyek megoldásában közre kell működniök. E szakemberek egyre jobban érzik annak szükségességét, hogy a termelési technológia mezőgazdászok számára szükséges részletei nélkül megismerkedjenek a mezőgazdasággal. Eddig csak mezőgazdák számára írt szakirodalomból tájékozódhattak az ilyen érdeklődők. Most Hajas József és Pogácsás György olyan könyvet készített, amiből a mezőgazdasággal foglalkozó gazdasági szakemberek megismerkedhetnek a mezőgazdasági termelési technika és technológia számukra legfontosabb elemeivel.

A könyv első részében közli a legszükségesebb tudnivalókat a világ mezőgazdasági és élelmiszertermeléséről, illetve rövid összefoglaló képet nyújt mezőgazdaságunknak a népgazdaságban betöltött szerepéről. Nem ártott volna, ha a szerzők ezekkel a kérdésekkel kissé részletesebben foglalkoznak. Ugyanezt mondhatjuk a befejezésről is, ahol a mezőgazdaság világszerte megfigyelhető új jelenségeit helyesen, de nagyon röviden — szinte csak címszavakban — vázolja a könyv.

A szerzők jelentős teret szentelnek a mezőgazdaság földrajzi, természeti, gazdasági feltételeinek ismertetésére és a szükséges részletességgel foglalkoznak az általános és részletes növénytermesztési, illetve állattenyésztési ismeretekkel.

Helyeselhető, hogy nem léptek fel azzal az igénnyel, hogy könyvükből a mezőgazdasági termelési eljárásokat el lehessen sajátítani. Ennek ellenére a könyvet a mezőgazdák is haszonnal forgathatják, mert számos témát nemcsak hazai, hanem nemzetközi vonatkozásaiban is megvilágít. Előnyére válik az is, hogy a szerzők képekkel és ábrákkal is gazdagon szemléltetik mondanivalójukat.

A könyv érdeklődésre tarthat számot mindazok részéről, akik felsőbb irányító szervekben, a tanácsoknál, a párt- és tömegszervezetekben a mezőgazdasággal foglalkoznak, vagy gazdasági szakértőként vidéken mezőgazdasági vállalatokban dolgoznak.

Cs. E.

Termelőszövetkezeti ABC

Kossuth Könyvkiadó

Igen jól hasznosítható, értékes, gyakorlati kézikönyvet készített a Földművelésügyi Minisztérium és a Népszabadság munkatársaiból alakult munkaközösség. A szerzők abból indultak ki, hogy az új életformát választott parasztemberekben nap mint nap felvetődnek olyan kérdések, hogy kinek jár egészségügyi szolgáltatás, ki kaphat földjáradékot, nyugdíjat, mekkora a nyugdíj összege stb. Ezenkívül a közös gazdálkodás is számos olyan gyakorlati kérdést felvet, amire sokszor csak hosszas keresgélés után tudnak válaszolni. Gyakran előfordul, hogy a különböző rendeletek, szabályzatok éppen akkor nincsenek kéznél, amikor a legjobban kellenének. Az FM és a Népszabadság munkatársai, hogy megkönnyítsék a szövetkezeti vezetők és a szövetke-

Digitized by Google

zetekkel foglalkozó gyakorlati szakemberek munkáját, a legfontosabb termelőszövetkezeti tudnivalókat könnyen kezelhető gyűjteménybe foglalták össze.

A Termelőszövetkezeti ABC első részében a szövetkezeti gazdálkodás alapelveivel, a közgyűlés, a közös beszerzés, értékesítés, a munkaszervezés, jövedelemelosztás, termelésszervezés, tervezés, könyvelés, zárszámadás gyakorlati lebonyolításával, tennivalóival foglalkozik. Részletesen sorraveszi az építkezési, beruházási és a közös, valamint háztáji gazdasággal kapcsolatos összes pénzügyi vonatkozású tudnivalókat. Választ ad olyan kérdésekre, hogy hányfajta hitel van, mekkora lehet a hitelengedmény mértéke, mennyi a szövetkezeti tag házadója, hogyan adóznak a szövetkezetekbe belépett kisiparosok, mennyi az öröklési illeték stb.

A könyv nagy előnye, hogy külön foglalkozik azokkal a kérdésekkel, amelyek elsősorban a most alakuló, új termelőszövetkezetek számára fontosak és külön, részletesen sorraveszi a gazdálkodás olyan problémáit is, amelyek valamennyi szövetkezetünket érdeklik. A gyűjtemény hasznosságát fokozza, hogy a gazdálkodás tudnivalóin kívül részletesen kitér a tagok jogaira és kötelezettségeire, a különböző járandóságok (betegellátás, nyugdíj, családi pótlék) ismertetésére.

A könyvből nemcsak a szövetkezeti vezetők, hanem a szövetkezeti tagok is, szinte minden, a szövetkezeti élettel kapcsolatos kérdésükre választ kaphatnak. A kérdéseket úgy állították össze, a könyvet úgy szerkesztették meg, hogy egyszerű emberek is könnyen eligazodhatnak benne. Ezt szolgálja a betűrendes tartalomjegyzék is. A válaszokat szintén a legegyszerűbben, de ugyanakkor pontosan fogalmazták meg.

A Termelőszövetkezeti ABC utolsó részében a fontosabb jogszabályokat ismerteti. A befejező táblázatos részben felsorolja a fontosabb hivatalok, intézmények címeit. Végül ismertet néhány, a mindennapi szövetkezeti életben leggyakrabban előforduló számítást (anyagok térfogatsúlya, számosállat-számítás, területszámítás).

A legfontosabb tudnivalók könnyen kezelhető gyűjteménye, világos és érthető magyarázata ez a könyv. A szövetkezeti élet több mint háromszáz kérdésére ad pontos, sőt hivatalos választ. A termelőszövetkezeti vezetők és a szövetkezeti tagok egyaránt jól használhatják.

Cs. E.

E SZÁM SZERZŐI

LÁZÁR GYÖRGY: az Országos Tervhivatal elnökhelyettese; **GARAMVOLGYI KÁROLY:** az MSZMP Központi Bizottságának munkatársa; **KOMJÁT IRÉN:** a Társadalmi Szemle felelős szerkesztője. **KENDE ISTVÁN:** újságíró; **KOVÁCS MIHÁLY:** a Magyar Rádió munkatársa; **KOPATSY JÓZSEF:** az MSZMP Központi Bizottsága Mezőgazdasági osztályának munkatársa; **HIDVÉGI FERENC:** az MSZMP Központi Bizottsága Párt- és tömegszervezetek osztályának munkatársa; **DR. BÍRÓ KLÁRA:** a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtárának tudományos munkatársa; **MOLNÁR ENDRE:** az MSZMP Központi Bizottsága Agit.-prop. osztályának munkatársa; **BALLABÁS LÁSZLÓ:** újságíró.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

FEHÉR LAJOS, FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KÁLLAI GYULA (főszerkesztő), KISS KÁROLY, KOMJÁT IRÉN (felelős szerkesztő), MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ORBÁN LÁSZLÓ, SZIGETI JÓZSEF, SZIRMAI ISTVÁN.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Творческое применение марксизма—ленинизма к главным вопросам современности — — — — — — — — — — — — — — — 1
ДЕРДЬ ЛАЗАР: Итоги выполнения трёхлетнего плана и очередные задачи — — — — — — — — — — — — — — — — 20
КАРОЙ ГАРАМВЕЛЬДИ: Сотрудничество социалистических стран и венгерское сельское хозяйство — — — — — — — — — 31
ИРЕН КОМЬЯТ: Антонио Грамшци и коммунизм в Италии — — — 43

КОНСУЛЬТАЦИЯ

Что такое неоколониализм? (ИШТВАН КЕНДЕ) — — — — — 62

ОБЗОР

Агитационная работа первичных партийных организаций за завершение социалистического преобразования сельского хозяйства (МИХАЙ КОВАЧ) — — — — — — — — — — — — 68
О первичных партийных организациях госхозов в Венгрии (ФЕРЕНЦ ХИДВЕГИ, ЙОЖЕФ КОПАЧИ) — — — — — 76

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Экономическое положение капиталистических стран (А. БЕЧИН) — — 85
Экспансия германских монополий и нейтралитет Австрии (КЛАРА БИРО) — — — — — — — — — — — — 97

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Партийная книга об обнищании рабочего класса при капитализме (ЭНДРЕ МОЛЬНАР) — — — — — — — — — — — 109
Социография, заслуживающая внимания (ЛАСЛО БАЛЛАБАШ) 118

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

Digitized by Google

INHALT

Schöpferische Anwendung des Marxismus—Leninismus auf die Hauptfragen unserer Zeit — — — — — — — — — — — **1**
GYÖRGY LAZAR: Ergebnisse unseres Dreijahrplanes und die nächsten Aufgaben — — — — — — — — — — — — — — **20**
KÁROLY GARAMVÖLGYI: Die Zusammenarbeit der sozialistischen Länder und die ungarische Landwirtschaft — — — — — **31**
IRÉN KOMJÁT: Antonio Gramsci und der Kommunismus in Italien **43**

KONSULTATION

Was ist Neo-Kolonialismus? (ISTVÁN KENDE) — — — — — **62**

RUNDSCHAU

Die Erziehungsarbeit der Parteiorganisationen im Dienste der Vollendung der sozialistischen Umgestaltung der Landwirtschaft (MIHÁLY KOVÁCS) — — — — — — — — — — — **68**
Zur Arbeit der Parteiorganisationen auf den Staatsgütern (FERENC HIDVÉGI—JÓZSEF KOPÁTSY) — — — — — — **76**

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Die wirtschaftliche Lage in den kapitalistischen Ländern (A. BECSIN) **85**
Das Vordringen des westdeutschen Grosskapitals und die Neutralität Österreichs (KLÁRA BIRÓ) — — — — — — — — — — **97**

BUCHBESPRECHUNGEN

Ein kämpferisches Buch über die Verelendung der Arbeiterklasse im Kapitalismus (ENDRE MOLNÁR) — — — — — — — — — **109**
Eine bemerkenswerte Ortsgeschichtliche Arbeit (LÁSZLÓ BALLABÁS) **118**

ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN

Digitized by Google

SOMMAIRE

Application créatrice du marxisme–léninisme sur les questions principales de nos jours — — — — — — — — — — — — — 1
GYORGY LAZAR: *Réalisations du plan triennal et les tâches prochaines* — — — — — — — — — — — — — — — 20
KAROLY GARAMVOLGYI: *La coopération des pays socialistes et l'agriculture hongroise* — — — — — — — — — — — — 31
IREN KOMJAT: *Antonio Gramsci et le communisme en Italie* — — 43

CONSULTATION

Qu'est ce que c'est le néo-colonialisme? (ISTVAN KENDE) — — 62

REVUE

Le travail éducatif des organisations du parti dans l'étape finale de la transformation socialiste de l'agriculture (MIHALY KOVACS) 68
Le travail des organisations du parti dans les fermes d'État (FERENC HIDVEGI—JOZSEF KOPATSY) — — — — — — 76

REVUE INTERNATIONALE

La situation économique dans les pays capitalistes (A. BECSIN) — 85
L'expansion du grand capital allemand et la neutralité de l'Autriche (KLARA BIRO) — — — — — — — — — — — — 97

COMPTS-RENDUS

Un livre combattif sur la la pauperisation de la classe ouvrière en régime capitaliste (ENDRE MOLNAR) — — — — — — 109
Un livre appréciable d'histoire locale (LASZLÓ BALLABAS) — — 119

NOTES SUR QUELQUES LIVRES RÉCENTS

Digitized by Google

CONTENTS

Creative application of Marxism—Leninism to the main issues of the present — — — — — — — — — — — — — — 1
GYÖRGY LÁZÁR: Results of our Three Year Plan and the next tasks ahead — — — — — — — — — — — — — — — 20
KÁROLY GARAMVÖLGYI: Hungarian agriculture and cooperation between the socialist countries — — — — — — — — 31
IRÉN KOMJÁT: Antonio Gramsci and Communism in Italy — — 43

CONSULTATION

What is neo-colonialism? (ISTVÁN KENDE) — — — — — — 62

REVIEW

Education activity of our Party organizations on behalf of completing the socialist transformation of agriculture (MIHÁLY KOVÁCS) — — — — — — — — — — — — 68
Party organizations on the State farms (FERENC HIDVÉGI—JÓZSEF KOPATSY) — — — — — — 76

INTERNATIONAL REVIEW

Economic situation in the capitalist countries (A. BECSIN) — — — 85
Austrian neutrality and the penetration of German big capital (KLÁRA BIRÓ) — — — — — — — — — — — — — 97

BOOK REVIEWS

A militant book on the pauperization of the working class under capitalism (ENDRE MOLNÁR) — — — — — — — — — 109
A noteworthy work on the history of a county (LÁSZLÓ BALLABÁS) 118

NOTES ON NEW BOOKS

Digitized by Google

Digitized by Google

Ára: 3,— Ft

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

2

XVI. ÉVFOLYAM 1961 FEBRUÁR

Digitized by Google

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. február 6.

Megjelent 33 900 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

611251/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 2. SZ. BUDAPEST 1961. FEBRUÁR HÓ

Az SZKP XX. kongresszusa öt év mérlegén

Írta **BARANYI GYULA**

Öt évvel ezelőtt, 1956 februárjában ült össze a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa. Kevés olyan esemény van a kommunista pártok történetében, amely akkora nemzetközi visszhangot keltett és olyan nagy hatást tett volna az egész világ haladó erőinek fejlődésére, mint a kommunista mozgalom élcsapatának ez a tanácskozása.

Mint a 81 kommunista párt 1960 decemberi Moszkvai Nyilatkozata megállapítja: „Az SZKP XX. kongresszusának történelmi határozatai nemcsak az SZKP és a Szovjetunióban folyó kommunista építés szempontjából nagy jelentőségűek, hanem új korszak kezdetét jelentették a nemzetközi kommunista mozgalomban is, előmozdították további fejlődését a marxizmus—leninizmus alapján."

A XX. kongresszus jóváhagyta és előrelendítette azt a nagy jelentőségű munkát, amelyet a Szovjetunió Kommunista Pártja már a kongresszust megelőző években elindított. 1953-tól kezdve fontos intézkedéseket hoztak a gazdasági vezetés módszereinek megjavítására, a népgazdaságban mutatkozó aránytalanságok megszüntetésére, a mezőgazdaság és a közfogyasztási iparágak fejlesztésére, a személyi kultusz felszámolására, a pártélet lenini normáinak helyreállítására és a szocialista törvényesség megszilárdítására. Az SZKP kiszabadította a forradalmi elméletet a betűrágás, a terméketlen dogmatizmus bénító kötelékeiből. A XX. kongresszus bizonyságát adta, hogy a marxizmus—leninizmus változatlanul alkalmas, és egyedül ez alkalmas a változó világ jelenségeinek mélyrehatóelemzésére, új következtetések levonására és a gyakorlati tevékenység vezérfonalának kidolgozására.

A pártnak a kongresszus előtti és utáni munkája hatalmas, új erőket szabadított fel a szovjet társadalom mélyéből és előrelendítette az egész világ forradalmi és felszabadító mozgalmát.

Digitized by Google

Milyen történelmi helyzetben ült össze a XX. kongresszus?

A Szovjetunióban — a világ első szocialista államában — befejeződött a szocializmus felépítése és széles fronton kibontakozott a kommunizmus építése. Két világháború és a polgárháború pusztításai ellenére az ország ipari termelése hússzor nagyobb lett. A Szovjetunió a világ második ipari nagyhatalmává vált, amely most már maga elé tűzhette azt az alapvető gazdasági feladatot, hogy belátható időn belül az egy személyre jutó termelés tekintetében is utolérje, sőt elhagyja azt a legmagasabb színvonalat, amelyet a kapitalizmus valaha is elért. A szovjet nép anyagi, szellemi és kulturális életében olyan mélyreható változások következtek be, hogy a szovjet példa mind nagyobb vonzóerőt gyakorol az elmaradottság és kizsákmányolás bilincseiben szenvedő népekre.

A szocializmus végleg és visszavonhatatlanul győzött a szocialista forradalom első országában. A második világháború utáni kor legnagyobb jelentőségű eseménye és fő jellegzetessége az volt, hogy a haladó erők győzelme és az imperializmus hadállásainak megrendülése következtében a *szocializmus kitört egy ország határaiból:* először a kelet-európai népi demokratikus országok törték át az imperializmus frontját, majd 1949-ben győzött a 600 milliós kínai nép felszabadító háborúja, s a Kínai Népköztársaságban, Korea és Vietnam egy részében is kibontakozott a proletárforradalom. Ezek az országok sikeresen haladtak előre a szocialista társadalom építésében: kisajátították a földbirtokos és burzsoá osztályt, megteremtették a szocialista ipart és megkezdték a szocialista mezőgazdaság szervezését. Létrejött a szocialista országok szoros nemzetközi gazdasági, politikai és katonai együttműködése, a kölcsönös bizalom, barátság és testvéri segítség alapján. Megalakult a szocialista tábor; *a szocializmus világrendszerré vált.*

Ezzel a világtörténelmi jelentőségű ténnyel új korszak kezdődött az emberiség életében. A szocialista világrendszer létrejöttével örökre letűnt az a kor, amikor a nemzetközi helyzet alakulását még elsősorban az imperializmus határozta meg. A szocialista világrendszer növekvő befolyást gyakorol a világhelyzet fejlődésére; ereje és befolyása lökést adott a gyarmati és félgyarmati népek felszabadító harcának és bátorítja a tőkésországok kizsákmányolt munkásosztályának küzdelmét. Az imperializmus ezért kül- és belpolitikájában olyan lépésekre kényszerül, amelyeket a szocialista tábor fennállása nélkül nem tenne meg (az imperialista államok tömörülése, gazdasági segély, szociális, jóléti intézmények stb.).

A XX. kongresszus abban határozta meg a kor fő jellegzetességét, hogy a két *világ*rendszer, a szocializmus és a kapitaliz-

Digitized by Google

mus gazdasági rendszere *egyidejűleg, egymás mellett létezik.* A kapitalizmus kénytelen tudomásul venni az új, szocialista világrendszer létezését, mivel képtelennek bizonyult arra, hogy gátat vessen a szocializmus győzelmének. A kongresszusnak ez a tétele új módon veti fel a kapitalizmus és a szocializmus kölcsönviszonyát. Ebben a megállapításban ugyanis kifejezésre jut az a történelmi tény, hogy a szocializmus áttörte a tőkés bekerítést s az imperializmus kénytelen lépésről lépésre visszavonulni a szocialista és a gyarmati felszabadító erők csapásai alatt. Ezt a tényt Hruscsov elvtárs később úgy fogalmazta meg egyik beszédében, hogy ma már nem tudni, ki kit „kerít be": a kapitalizmus-e a szocializmust, vagy a szocializmus a kapitalizmust.

Hogy a két antagonisztikus rendszernek ez az együttélése mennyire dinamikus folyamat, bizonyítja az elmúlt öt év fejlődése. Az 1960 decemberi Moszkvai Nyilatkozat, a világban beállott változások figyelembevételével, továbbfejlesztette az együttélés tételét. Megállapítja, hogy a két világrendszer már nem egyszerűen csak egymás mellett létezik: *a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik.* Az emberiség történelmi előrehaladásának fő tartalmát, fő irányvonalát és fő sajátosságait ma már a szocializmus és az antiimperializmus erői határozzák meg. Ez a tény *forradalmi változást jelent a nemzetközi helyzetben:* tanúi vagyunk annak, hogy a mennyiség — a szocializmus *növekvő befolyása* a világtörténelem alakulására — hogyan csap át minőségbe: hogyan valósul meg a szocialista világrendszer *döntő, meghatározó szerepe* az emberiség életében. Ez pedig azt jelenti, hogy létrejöttek a szocializmus elkerülhetetlen világméretű győzelmének a feltételei.

A XX. kongresszus az alkotó marxizmus—leninizmus módszerével feltárta ennek a világméretű változásnak a tendenciáit s rávilágított a fejlődés elkerülhetetlen útjára.

*

A szocializmus előrenyomulása elkerülhetetlenül meggyorsította az imperializmus felbomlásának azt a folyamatát, amelyet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom indított el. A második világháború alaposan leszűkítette az imperializmus nemzetközi hadállásait. Számos ország — köztük a Kínai Népköztársaság — leszakadt a tőkés világrendszerről, s ezzel kezdetét vette az imperializmus gyarmati rendszerének az utóbbi másfél évtizedben tapasztalt rohamos szétesése. Az imperializmus európai rohamosztaga, a hitleri Németország, a fasiszta Olaszország és Japán súlyos vereséget szenvedett; az európai tőkésországok is legyengülve gazdasági és társadalmi rendszerükben megrendülve kerültek ki a háborúból. Az imperializmus fő ereje az Amerikai Egyesült Államokba helyeződött át.

Digitized by Google

A háború utáni évtizedben a kapitalista országok többsége — elsősorban az Egyesült Államok segítségével — talpraállt, utolérte és elhagyta a termelés háború előtti színvonalát. Noha a kapitalizmus nem tudta megakadályozni a gazdasági élet időszakos visszaeséseit, a főbb tőkésországok — számos kedvező körülmény összejátszása folytán — elkerülték az 1929—33. évekéhez hasonló súlyos gazdasági megrázkódtatásokat.

A XX. kongresszus azonban mély elemzéssel kimutatta, hogy a kapitalizmus gazdasága kezdi kimeríteni azoknak az ideiglenesen ható tényezőknek az ösztönző erejét, amelyek elősegítették a háború utáni viszonylagos stabilitást és némi fellendülést. Ezért — elsősorban az Egyesült Államok monopolista körei — mind nagyobb szerepet szántak az olyan mesterséges tényezőknek, mint a fogyasztói hitel túlzott kiterjesztése, de mindenekelőtt a féktelen fegyverkezési hajsza, aminek következtében ma már (Eisenhower bevallása szerint is) több mint három és félmillió ember dolgozik közvetlenül az Egyesült Államok hadiiparában. A kongresszus rámutatott arra is, hogy a gazdaság militarizálása nem csökkenti a monopolkapitalizmus belső ellentmondásait, sőt még katasztrofálisabb válságok alapjait veti meg, nem is beszélve a világ békéjének súlyos veszélyeztetéséről.

Már 1957-ben újabb „recesszió" kezdődött az Egyesült Államokban, s jóformán még ki sem lábaltak ebből, amikor a múlt év második felében újabb visszaesés vette kezdetét. Érdemes idézni az Egyesült Államok egyik mammutvállalata, a United States Steel Corporation közgazdászának, Bradford B. Smith-nek, az U. S. News and World Report 1961. január 2-i számában megjelent elemzését a tőkésvilág gazdasági kilátásairól. Smith szerint „a helyzet kissé súlyosabbnak ígérkezik, mint a háború utáni időszak három recessziójának átlaga volt. Ennek fő oka, hogy végleg kimerítettük azokat a látható feladatokat, amelyekkel újra aktivizálhatnánk magunkat egy recesszió végén. Pl. saját iparágamban (azaz az acéliparban — B. Gy.) semmi szükséglet sem mutatkozik — mint ahogy véleményem szerint már évek óta nincs szükséglet — új kapacitásokban. Ugyanezt lehet elmondani bármely iparágról. Hol van ismert kapacitás-hiány? Hol van hiány különböző berendezésekben, sőt hol van hiány tartós fogyasztási cikkekben, vagy lakóházakban? Hol van egyáltalán nagy beruházási lehetőség, hol van ilyen lehetőség a világ többi részén is?" Az új amerikai elnök első kongresszusi üzenete pedig talán még élesebben rávilágít az amerikai gazdaság belső bajaira.

A tőkésországok súlyosbodó gazdasági helyzete kiélezte a kapitalizmus összes ellentmondásait. A XX. kongresszus joggal vonta le a következtetést, hogy „a kapitalizmus elkerülhetetlenül újabb gazdasági és társadalmi megrázkódtatások felé halad".

Digitized by Google

Ezeknek a megrázkódtatásoknak egyik legfőbb forrása abban a világtörténelmi jelentőségű tényben volt, hogy megindult a föld az imperializmus lába alatt a gyarmatokon. A XX. kongresszus már számot adhatott arról, hogy akkorra visszanyerte függetlenségét a népi Kína mellett India, Burma, Indonézia, Egyiptom, Szíria, Libanon, Szudán és más országok — összesen több mint egymilliárd-kétszázmillió ember. A volt gyarmati népek szembefordultak az imperializmussal és megnövelték a békeszerető erők hatalmát és befolyását. A kongresszus a második világháború utáni idő nagy történelmi eseményének nevezte a gyarmati rendszer fokozódó felbomlását. Ez a folyamat akkor még főleg Ázsiára és a Közel-Keletre terjedt ki. A gyarmatosítók még viszonylag szilárdan tartották pozícióikat a hatalmas afrikai gyarmatbirodalomban. Közép- és Dél-Amerika leigázott országaiban. A XX. kongresszus rámutatott a gyarmati rendszer teljes összeomlásának elkerülhetetlenségére, amikor kijelentette: „ma már az egyik legélesebb és legégetőbb kérdésként került napirendre a szégyenletes gyarmati rendszer teljes felszámolása."

S a történelem menete igazolta ezt a megállapítást. A kongresszus óta eltelt öt év egyik legjelentősebb eseménye, hogy megmozdult a „fekete kontinens", s ma már egyes afrikai népek visszanyerték és szilárdan védelmezik függetlenségüket, mint Ghana, Guinea, Mali népe, mások elkeseredett harcot folytatnak nemzeti létükért és szabadságukért, mint Kongó, Algéria, Kenya és a Dél-afrikai Unió népei. A kubai forradalom kihatásaiban jelentős csapást mért az amerikai imperializmus latin-amerikai pozícióira. A gyarmati rendszert ma már semmiféle „civilizátori" és ehhez hasonló kétszínű érvvel nem lehet mentegetni. Jellemző erre, hogy az ENSZ 15. közgyűlésén a gyarmati rendszer teljes felszámolását követelő határozatot egyetlen gyarmatosító ország sem merte nyíltan visszautasítani.

A gyarmati rendszer felbomlásának előrehaladásából a második Moszkvai Nyilatkozat már levonhatta a következtetést: *„A gyarmati rabság rendszerének ... összeomlása — történelmi jelentőségét tekintve a szocialista világrendszer megalakulása óta a legfontosabb jelenség."*

A XX. kongresszus felhívta a figyelmet arra a folyamatra, amely azóta még nagyobb arányokat öltött az imperialista országokban. Nevezetesen: a nemzetközi pozíciók megrendülése, a gyarmatok elvesztése, a gazdasági élet válsága, az osztályharc kiéleződése, a szocializmus világméretű előrenyomulása arra késztette az imperialista burzsoáziát, hogy fokozottabban felhasználja a tőkés államgépezetet a fenyegető veszedelmek elhárítására. Az állammonopolista kapitalizmus kialakulása és ennek következtében az egész nemzetgazdaság militarizálása már akkor olyannyira

Digitized by Google

előrehaladott a fő tőkésországokban, elsősorban az Egyesült Államokban, hogy a kongresszus joggal mutatott rá azokra a végzetes következményekre, amelyekkel ez a folyamat járhat a világ békéjére, a dolgozók demokratikus jogaira. Az azóta eltelt öt év igazolta ezt az előrelátást: nemcsak az imperializmus háborús provokációi öltöttek még veszélyesebb méreteket, hanem egyes tőkésországokban megerősödtek a tekintélyuralmi és fasiszta tendenciák is.

A XX. kongresszus idején a kapitalista rendszerben már határozott alakot öltöttek azok a tendenciák, amelyek öt évvel később a második Moszkvai Nyilatkozat alkotóit annak a tételnek a felállítására késztették, hogy a kapitalista világrendszer életében is új korszak kezdődött. Már kibontakozóban volt a kapitalizmus általános válságának új szakasza, annak következtében, hogy a két rendszer versenyében és harcában a szocializmus és az antiimperialista front javára kezdtek eltolódni az erőviszonyok.

A XX. kongresszus tehát a kapitalista rendszer fejlődésének elemzésében is alapvetőt alkotott: fő vonalaikban és lényeges tartalmukban már megalapozta azokat a forradalmi jelentőségű tételeket, amelyeknek teljesebb megfogalmazására csak napjainkban kerülhetett sor, amikor a már akkor kiütköző tendenciák magasabb fejlettségi fokot értek el.

*

A XX. kongresszus fontos elméleti és gyakorlati-politikai következtetéseket vont le a világhelyzetben bekövetkezett alapvető változásokból és a fejlődésben feltárt tendenciákból.

Az alkotó marxisták ugyanis abban különböznek a dogmatikusoktól, hogy nem statikusan, hanem dinamikusan, mozgásában, fejlődésében szemlélik a világot, idejében felismerik a fejlődés uralkodó tendenciáit, s azok alapján olyan elméleti és politikai következtetéseket vonnak le, amelyek nemcsak híven tükrözik a fejlődés elért színvonalát, hanem arra irányítják a párt tevékenységét, hogy erősítsék a fejlődés fő tendenciáit.

Így járt el a XX. kongresszus is, amely mélyen elemezte a szocializmus és a kapitalizmus erőviszonyaiban beállott változást és megmutatta az erőviszonyok további alakulásának tendenciáit is. Rámutatott, hogy a szocialista országok gazdasági fejlődésének, életszínvonal-növekedésének üteme sokszorosan megelőzi az egyenlőtlenül fejlődő és válságokkal terhes kapitalista rendszerét. A szocialista társadalom erkölcsi-politikai egysége, vonzóereje és a világ többi részére gyakorolt hatása folyton erősödik, szemben az imperialista tábor belső ellentmondásainak fokozódásával és befolyásának összezsugorodásával. Belátható időn belül bekövetkezik az a helyzet, amikor a szocialista tábor minden vonatko-

Digitized by Google

zásban — az anyagi termelés tekintetében is — az imperialista tábor fölébe kerekedik.

Ezek az elméleti és gyakorlati megfontolások, a világ helyzetében beállott gyökeres fordulat késztette arra a XX. kongresszust, hogy felülvizsgálja a két rendszer egymáshoz való viszonyának azokat a tételeit, amelyeket még akkor dolgoztak ki, amikor a szocializmus a kapitalista bekerítés állapotában harcolt fennmaradásáért.

Mert az imperialista háborúk elkerülhetőségéről, a két világrendszer békés egymás mellett éléséről és a szocialista forradalom új formáiról szóló tételek végeredményben a két rendszer egymáshoz való viszonyának leglényegesebb kérdéseit vetik fel, annak az új világhelyzetnek a tükrében, amikor a szocializmus erőfölénye minden vonalon kezd kibontakozni, s ennek megfelelően mindjobban képes lesz arra, hogy rákényszerítse akaratát a kétségbeesett, kalandokra kész imperialistákra. Óriási agitációs ereje van annak a ténynek, hogy a szocializmus természeténél fogva világméretű béke-teremtő erővé válik, mégpedig annál inkább, minél erősebb lesz, szemben a kapitalizmussal, amely fejlődése során egyre súlyosabb és kiterjedtebb háborúkat idézett elő. És feltétlenül növelni fogja a szocializmus eszméinek vonzóerejét, különösen a kispolgári és az értelmiségi tömegekre, az a tudat, hogy a szocializmus világméretű erősödése *lehetőséget teremt magának az elkerülhetetlen forradalmi átmenetnek békés úton való megvalósítására is.*

Bár a XX. kongresszus világosan elemezte a történelmi helyzetben beállott azon változásokat, amelyek alapul szolgáltak az új elméleti tételek felállítására, azoknak általános elfogadása mégsem ment egyik napról a másikra. Jelentős eszmei harcba került, míg a megcsontosodott dogmatikus gondolkodás és a „baloldali" szektás gyakorlat befolyását sikerült visszaszorítani. Másrészt a reformizmus azonnal belekapaszkodott ezekbe az új tételekbe, s megfosztva őket forradalmi tartalmuktól, megpróbálta felhasználni saját opportunista politikája igazolására és erősítésére. Végül a nemzetközi imperializmus is igyekezett megsütni a pecsenyéjét: gyengeségnek vélve a kommunizmus „békülékenységét", támadást indított a szocialista front viszonylag leggyengébb hadállásai ellen.

A két rendszer békés egymás mellett élésének elve nem új a kommunista ideológiában és gyakorlatban. Bár a szocialista forradalom az imperialista hatalmak véres világháborújában született, s a proletár hatalmat pusztító polgárháborúban és 14 ország intervenciója ellen kellett megvédelmezni és megszilárdítani, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom azonnal békejobbot nyújtott a hadviselő országoknak. A Szovjetunió később is következetesen

Digitized by Google

harcolt a háború megakadályozásáért, s a Népszövetségben és közvetlen diplomáciai tárgyalásokon igyekezett rábírni az imperialista hatalmakat a kollektív biztonsági rendszer megteremtésére. De az elszigetelt és körülzárt szovjetország nem tudta rákényszeríteni a békét az imperializmusra, amely az akkor még sokkal erősebb volt, mint ma. A békés egymás mellett élés politikájának meghirdetése abban a helyzetben mégsem volt valamiféle jámbor idealizmus, ugyanis annak rendkívül nagy népszerűsége, a tömegek tudatába való behatolása elősegítette éppen azoknak a feltételeknek a megteremtését, amelyek reális lehetőséggé érlelték ezt a jelszót. S a tétel új felvetése a XX. kongresszuson éppen abban különbözik a régitől, hogy a szocialista világrendszer létrejöttével megszületett az a feltétel, amely reális lehetőséggé teszi a békés együttélést — most már a *két világrendszer* között.

A XX. kongresszus világosan leszögezte, hogy az imperializmus természete nem változott meg, vagy másképp megfogalmazva: a békés egymás mellett élés *lehetősége* nem azáltal jött létre, mintha az imperializmus „megszelídült" volna és feladta volna agresszív szocialistaellenes és népellenes politikáját, hanem ellenkezőleg: azáltal, hogy a szocializmus mérhetetlenül megnőtt, világhatalommá vált, s már ma is képes — és a jövőben méginkább képes lesz — arra, hogy békés együttélésre kényszerítse a gyengülő imperializmust.

A jobboldali opportunizmus — különösen annak jugoszláv válfaja — úgy torzította el a két rendszer békés együttéléséről szóló tanítást, hogy egyrészt annak lehetőségét az imperializmus megváltozott, „megszelídült" természetéből vezette le, másrészt pedig megfosztotta azt forradalmi, harcos tartalmától.

A békés együttélés ugyanis nem azt jelenti, hogy valamiféle elvi vagy politikai engedményekkel próbáljuk „megnyerni az imperialisták jóindulatát". Az együttélést mi növekvő erőnkre és nemzetközi befolyásunkra támaszkodva *kényszerítjük rá* az imperialistákra, úgy, hogy lehetetlenné tesszük agresszív céljaik megvalósítását. Másrészt ez az együttélés *versenyt* jelent, amelyben a szocialista tábor belátható időn belül fölébe kerekedik a kapitalista tábornak a gazdaság, a népjólét, a kultúra, a tudomány színvonalában és a nemzetközi politikai tekintély és befolyás tekintetében is. Az együttélés nem jelent behódolást eszmei téren sem, sőt azzal növeljük a békés egymás mellett élés esélyeit, hogy kiszorítjuk a népek gondolkodásából az embergyűlölő, dekadens és rothadt burzsoá eszmék befolyását és elterjesztjük a szocializmus humanista, optimizmust és erőt sugárzó ideológiáját.

Az 1960 decemberi Moszkvai Nyilatkozat — továbbfejlesztve a XX. kongresszus megállapítását — világosan leszögezi: „*A különböző társadalmi rendszerű államok egymás mellett élése — a*

Digitized by Google

szocializmus és kapitalizmus közötti osztályharc formája." És nincs semmi ellentmondás abban, ha azt mondjuk: ma már olyan erősek vagyunk, hogy a nemzetközi szintre kiterjedt osztályharcot békés eszközökkel is képesek vagyunk győzelmesen megvívni.

Aligha lehetne frappánsabban bizonyítani a szocializmus és a béke táborának hatalmas mértékű megerősödését és kiterjedését, mint azzal a ténnyel, hogy a szocializmus ma már képes — és napról napra képesebb lesz — arra, hogy az ellentábor politikájára is erős befolyást gyakoroljon. Az imperialista hatalmak ugyanis ma már kénytelenek számolni a szocialista tábor befolyásával, ha egymás között vagy a gyarmati népek ellen háborút akarnak kezdeni. A szocialista tábor nemcsak közvetlen tekintélyével parancsolhat megálljt olyan imperialista beavatkozásoknak, mint az egyiptomi és a közel-keleti kaland, vagy a Kuba elleni amerikai agresszió. Az imperialisták kénytelenek szembenézni saját országuk népének ellenállásával és az esetleges agresszió társadalmi következményeivel is, erre legfrissebb példa a belga munkásosztály példátlan sztrájkharca, amely szorosan összefügg a belga gyarmatosítók kongói vereségével.

A XX. kongresszus a világ helyzetében beállott változásból már lényegében levonta azt a következtetést, amelyet öt évvel később a második Moszkvai Nyilatkozat úgy fogalmazott meg: „még a szocializmus teljes világméretű győzelme előtt, amikor a kapitalizmus a világ egy részén még fennmarad, létrejön annak reális lehetősége, hogy a világháborút kiküszöböljük a társadalom életéből."

A szocializmus világméretű erőfölényének kibontakozása nemcsak a szocialista és a kapitalista világrendszer békés egymás mellett élését és a háború elkerülését teszi reális lehetőséggé, hanem alapul szolgál annak a XX. kongresszuson megfogalmazott, és a két Moszkvai Nyilatkozatban újból megerősített tételnek, amely szerint az osztályharc jelenlegi körülményei között lehetőség nyílik arra, hogy a munkásosztály — bizonyos feltételek mellett — békés úton, polgárháború nélkül is megvívhatja a szocialista forradalmat.

Elméletileg a marxizmus—leninizmus soha sem zárta ki a szocialista forradalom békés megvalósításának lehetőségét. Lenin — éppen a magyar Tanácsköztársaság tapasztalatai alapján — hangsúlyozta, hogy olyan körülmények között, amikor a világ legfontosabb országaiban már túlsúlyra jutott a szocializmus, elképzelhető, hogy a burzsoázia a kényszerítő körülmények hatására „önként", békésen lemond a hatalomról a munkásosztály javára. A szocialista világrendszer kialakulása és a gyarmati népek imperialistaellenes frontjának felsorakozása; valamint az imperializ-

Digitized by Google

mus pozícióinak megrendülése gyakorlati lehetőséggé érlelte ezt az elméleti tételt.

A revizionisták kapva-kaptak ezen a tételen, s megpróbálták saját reformista, a forradalmat feladó és eláruló politikájuk igazolására felhasználni. A dogmatikus felfogás pedig azt kifogásolta, hogy a XX. kongresszus „feladta a szocialista forradalom eszméjét".

S itt van a nyitja a „baloldali" és jobboldali zsonglőrködésnek egyaránt. Ugyanis ezek a „kritikusok" éppen arról feledkeztek meg, ami az új tétel lényege, s amivel szervesen kapcsolódik a marxizmus—leninizmus szocialista forradalom-elméletéhez. A XX. kongresszus nem általában a kapitalizmusból a szocializmusba való békés átmenetről, a kapitalizmus „átnövéséről" beszélt, hanem a szocialista *forradalom* békés megvívásának *lehetőségéről*. A forradalom lényegéhez pedig nem feltétlenül tartozik hozzá a fegyveres felkelés és a polgárháború, de feltétlenül hozzátartozik — amiről a revizionisták „megfeledkeznek" — a hatalom átvétele, a proletariátus diktatúrája. A XX. kongresszus tételében éppen *az az új*, hogy mivel a szocialista világrendszer ereje és befolyása döntő tényezővé válik az emberiség életében, mivel az imperializmus belső ellentmondásai a végletekig kiéleződnek és nemzetközi pozíciói összeszűkülnek, ennek következtében *lehetőség nyílik arra, hogy a munkásosztály*, szövetségeseire támaszkodva, különféle *békés eszközökkel*, még a parlamentarizmus felhasználásával is *átvegye a hatalmat* abban az esetben, ha az illető országban forradalmi helyzet és széles szocialista tömegmozgalom bontakozik ki.

Ennek a tételnek semmi köze sincs azokhoz a burzsoá reformista és szociáldemokrata „elméletekhez", amelyek a kapitalista rendszer fokozatos megváltozásáról papolnak s azt állítják, hogy lehetséges a szocializmus valamiféle „kinövése" a kapitalizmusból, miközben az utóbbi békésen tűri a szocializmus elemeinek erősödését. Arról a „jóléti államról", amelyet az angol Munkáspárt reformistái állítanak példaképül a munkásosztály elé, arról az „affluent society"-ről (virágzó társadalom), és „mixed economy"-ról (vegyes, azaz a kapitalizmus és a szocializmus elemeit egyaránt tartalmazó gazdaságról), amelyről az amerikai „liberális" burzsoá ideológusok, Galbraith és Schlesinger nyomán sok reformista oly lelkendezve beszél, közelebbi vizsgálatra kiderül, hogy nem más, mint militarizált, válságokkal terhes gazdaság és állammonopolista kapitalizmus, amely kénytelen némi alamizsnát nyújtani dolkozó tömegeinek, hogy megpróbálja csökkenteni a szocializmus növekvő népszerűségét és vonzóerejét.

A szocializmus győzelmének új útjairól szóló megállapítás tehát forradalmi tétel, amely figyelembe veszi korunk megváltozott körülményeit és azokhoz alkalmazza a munkásosztály akció-

Digitized by Google

programját. Ez a tétel is, mint az előbbiek, szép példája a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazásának.

•

A XX. kongresszus legszenvedélyesebben vitatott témája kétségkívül a személyi kultusz és következményeinek, Sztálin személyének a megítélése volt. Ez a nagy horderejű kérdés, különösen kezdetben, sajnos, még sok kommunista szemében is elhomályosította a kongresszus munkájának *egészét*. Sokan hajlamosak voltak arra, hogy a személyi kultuszt ne mint a kongresszus egyik, bár rendkívül fontos témáját kezeljék; ehelyett — különösen az ellenséges tábor hallatlanul erős nyomására — a „Sztálin-kérdésre" szűkítették le az egész kongresszust.

Ugyanolyan helytelen volt az a „baloldali" szektás álláspont, amely kézlegyintéssel próbált napirendre térni a személyi kultusz felett, vagy „balról" bírálta a kongresszust, mivel olyan elvi szenvedélyességgel és következetességgel számolt le ezzel a káros és igen súlyos következményekkel járó gyakorlattal. Ezek a „baloldali" bírálók próbálták „történelmileg megmagyarázni" és igazolni a személyi kultuszt, az abból folyó súlyos törvénysértéseket és túlkapásokat pedig olyan jelenségként beállítani, amely elkerülhetetlen és bizonyos történelmi helyzetekben még szükséges is.

A személyi kultusz kérdéskomplexuma nem kis megrázkódtatással járt a kommunisták és szimpatizánsok széles köreiben. Sok jóindulatú ember is aggodalommal fogadta a személyi kultusz elítélését, mivel úgy vélte, hogy a kérdés felvetésének formája megrendíti a kommunista pártok tekintélyét és tömegbefolyását. Az ellenség pedig igyekezett úgy feltüntetni a személyi kultusz elleni harcot, mint a „kommunizmus csődjét", a párt „széthullását", mint valami „erkölcsi-politikai válságot", amelyből a kommunista mozgalom nem lesz képes kilábalni.

Rövid idő alatt bebizonyosodott, hogy nem volt igazuk sem a „baloldali", sem a jobboldali bírálatoknak, még kevésbé váltak valóra az ellenség kárörvendő jóslatai.

A személyi kultusz és az abból fakadó szubjektivizmus és voluntarizmus olyan tehertétel volt a kommunista mozgalomban, amely mindinkább akadályozta egy dinamikusan változó kor törvényszerűségeinek objektív felismerését; következésképpen növekedett annak a veszélye, hogy a kommunista elmélet és gyakorlat elszakad a feltartóztathatatlanul fejlődő valóságtól. Ebben gyökerezett az a hazánkban is tapasztalt jelenség, hogy átmenetileg rés támadt a párt politikája és a tömegek objektív és szubjektív fejlődési foka között.

Annál inkább veszélyes volt a valóság és annak szubjektív tükröződése közötti konfliktus, mert az emberiség életében a fent

Digitized by Google

már ismertetett döntő fordulat kibontakozása, a szocialista világrendszer meghatározó szerepének kialakulása, a szocialista építés új, magasabb fokra érkezése égetően megkövetelte annak az új elméleti és gyakorlati-politikai irányvonalnak a kidolgozását, mely nélkülözhetetlen volt a kommunista mozgalom további hatalmas arányú fellendítéséhez.

A Szovjetunió Kommunista Pártja lenini bátorsággal és kíméletlen következetességgel leplezte le a személyi kultusz káros gyakorlatát s elszántan hozzáfogott, hogy felszámolja annak minden következményét. A párt vállalta eszmei-politikai fegyvertárának kitakarítását és rendbeszedését, mivel világosan látta, hogy jóval nagyobb veszéllyel jár a káros gyakorlat és a torzítások takargatása és megtartása, mint az az átmeneti zavar, amelyet elkerülhetetlenül követ a kommunista mozgalom megszilárdulása s harcképességének növekedése.

A kongresszus elítélte azt a személyi kultuszból fakadó káros gyakorlatot, amely háttérbe szorította a párt választott szerveit, akadályozta a pártdemokrácia kibontakozását, s a pártba is átültette az egyszemélyi vezetés elvét. Ez a gyakorlat elkerülhetetlenül szubjektivizmust és voluntarizmust szül s nemcsak egyes karrierista elemeknek adott lehetőséget arra, hogy megszépítsék a valóságot és takargassák a meglevő hibákat, hanem utat nyitott a Beria-féle ellenséges ügynökök önkényes és törvénysértő tevékenységének is. S ami talán a legfontosabb: korlátok közé szorította a kommunisták millióinak, a szovjet nép széles tömegeinek alkotó kezdeményezését. A szovjet rendszer és az SZKP eredendő fölényét és egészséges, népi jellegét bizonyítja, hogy még így is a történelemben példátlan hőstettekre mozgósította az egész népet.

A XX. kongresszus nyomán a kommunisták millióinak kezdeményezése, kollektív bölcsessége és harcos lendülete olyan erővel gazdagította a pártot, olyan győzelmek elérésére tette képessé, hogy az azóta eltelt öt év méltán sorakozik fel a szovjet nép történetének eredményekben leggazdagabb időszakai mellé. Gondoljunk a hétéves terv gigászi programjára, első éveinek jelentős túlteljesítésére, a mezőgazdaság gyorsütemű felzárkózására, a szovjet tudomány és technika világraszóló eredményeire, a szputnyikokra és a kozmikus űrhajókra, a szellemi és kulturális élet felpezsdülésére stb. Vagy vegyük számba a Szovjetunió hallatlan nemzetközi sikereit, soha nem tapasztalt tekintélyét, presztízsét és befolyását, a szovjet kormányfő távol-keleti, európai és amerikai útjait, a szocialista tábor vezetőinek ENSZ-beli szereplését — és az érem másik oldalát: az Amerikai Egyesült Államok tekintélyének, befolyásának, nemzetközi szerepének megrendülését.

Digitized by Google

Mindez és számtalan más eredmény nem születhetett volna meg ilyen rövid idő alatt, ha a XX. kongresszus nem lehelt volna friss lelket a párt munkájába, ha nem mozgósította volna tíz- és tízmilliók kezdeményezését, lendületét, lelkesedését, ha a párt lenini vezetése nem hatotta volna át új szellemmel és bátor kezdeményezéssel a Szovjetunió életének minden területét. Mindez nem született volna meg, ha a párt nem számolja fel a személyi kultuszt.

A kollektív vezetés és a pártdemokrácia lenini elvének új életre keltése a XX. kongresszus legnagyobb jelentőségű fegyverténye volt, amely méltán emeli ezt a kongresszust a part életének legfontosabb eseményei közé.

•

A XX. kongresszus felpezsdítette az egész nemzetközi munkásmozgalmat. A Szovjetunió Kommunista Pártja ezúttal is példát mutatott, hogyan kell bátran és következetesen alkalmazni a kommunista elméletet és gyakorlatot a változó valóságra. Az ideológiai munka mindenütt fellendült; a kommunisták szenvedélyes lendülettel fogtak hozzá a párt fegyvertárának felújításához. Világos volt, hogy ez a nagy jelentőségű munka hallatlanul megnöveli a békéért, a demokráciáért, a nemzeti felszabadulásért és a szocializmusért küzdő haladó és forradalmi erők harckészségét, az egész mozgalom ütőképességét. A régi hibák kijavítása, a fejlődést gátló tényezők elhárítása, a dogmatizmus és az abból táplálkozó szektásság és voluntarizmus félresöprése bővíti a kommunista pártok tömegkapcsolatait és befolyását, erősíti vezető szerepüket. Világos volt, hogy a tovább izmosodó nemzetközi kommunista mozgalom újabb csapásokat mér az imperializmus hadállásaira, gyengíteni fogja a reakciós erők befolyását az egész világon.

Ezt a tényt nagyon jól felismerte az imperialista burzsoázia is, amely azonnal mozgósította reformista és revizionista tartalékcsapatait s maga is közvetlen támdásba lendült, hogy gátat vessen a szocialista erők felsorakozásának. Sok helyen a XX. kongresszus határozatait, a forradalmi marxizmus—leninizmus eszméinek ezt a tárházát, a kommunizmus halálos ellenségei, a reakciós burzsoázia és kiszolgálói kezdték a szocialista rendszer, a munkásparaszt hatalom elleni harci riadóként harsonázni. A XX. kongresszus „hozzáigazította a mozgalom óráját a megváltozott időhöz"; a mozgalom ellenségei erre fennen kezdték hirdetni, hogy össze kell törni és félre kell dobni az „órát" — a marxizmus—leninizmust —, amely szerintük már nem alkalmas többé arra, hogy hűen mérje az idők folyását. A XX. kongresszus elítélte a párt gyakorlati munkáiának az ipar, a mezőgazdaság, a kultúra vezetésében

Digitized by Google

megmutatkozó egyes hiányosságait; a revizionisták támadni kezdték a pártvezetés elvét általában, mint amely állítólag összeegyeztethetetlen a demokratizmussal. A kongresszus kimutatta, hogy a szocializmus világméretű győzelmei következtében új, békés formák között is végbemehet a szocialista forradalom; a reformisták arról kezdtek kiabálni, hogy íme a kommunisták is belátták a „demokratikus szocializmus" jogosultságát és feladták a forradalom elvét. A Szovjetunió Kommunista Pártja élesen elítélte a személyi kultuszt és azokat a visszaéléseket, amelyeket annak leple alatt elkövettek; a haladás minden rendű és rangú ellenségei erre felfrissítették a „kommunista önkény"-ről és „terroruralom"-ról szóló rágalmaikat.

Az ellenségnek ez az összpontosított támadása bizonyos átmeneti zavart okozott a nemzetközi kommunista mozgalomban, elsősorban azokban az országokban, ahol a párt a leginkább ki van téve a kispolgári tömegbefolyásoknak, vagy tapasztalt és erős burzsoáziával áll szemben. A pártot sok helyen otthagyták az ingatag, ideológiailag nem eléggé szilárd elemek, akiket a kommunizmus sikerei vonzottak a mozgalomhoz, de akik az első jelentősebb nehézségre meghátráltak vagy pánikba estek. Egyes országokban időlegesen csökkent a párt tömegbefolyása is.

Ezek a nehézségek azonban csak átmenetiek voltak. A legtöbb párt gyorsan leküzdötte az eszmei-politikai zavart, összezárta sorait és újult erővel lendült támadásba a nép demokratikus jogainak védelmében, a békéért, a szocializmusért. Az azóta eltelt évek a nemzetközi kommunista mozgalom újabb nagy fellendülését eredményezték. A kommunista pártok egysége, ereje, befolyása és ütőképessége ma összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint korábban volt, amihez igen nagymértékben hozzájárult a XX. kongresszus eszméinek termékenyítő és mozgosító ereje. A XX. kongresszus eszméi az emberek millióinak bizonyította be világszerte, hogy a szocializmus, a népek jóléte, a társadalmi haladás és a béke ügyének nincsenek következetesebb képviselői, mint a kommunisták. A XX. kongresszus irányvonalának gyakorlati megvalósítása hatalmas mértékben megnövelte a világ dolgozóiban a szocializmus tekintélyét és népszerűségét, a kommunistákban pedig megszilárdította eszméik legyőzhetetlenségének tudatát. Legjobb bizonyítéka ennek a 81 kommunista pártnak az a hatalmas seregszemléje, amely a történelmi jelentőségű második Moszkvai Nyilatkozattal újabb lökést adott a szocializmusért és a békéért folyó világméretű harcnak.

A magyar kommunisták örömmel és lelkesedéssel fogadták a XX. kongresszus határozatait, amelyek számukra is megmutat-

Digitized by Google

ták a hibák kijavításának, a népgazdaság, a társadalmi élet és a pártmunka fellendítésének útját. A kommunisták széles tömegei is mind határozottabban felvetették a szocialista építés egyes módszereinek, a párt egyes gazdaságpolitikai elveinek, a pártvezetés gyakorlatának felülvizsgálását, illetőleg hozzáidomítását az élet új követelményeihez. A párt akkori vezetői viszont lényegében még akkor is akadályozták ezeknek a változtatásoknak a megvalósítását, amikor a XX. kongresszus a helyzet mély elemzése alapján kimutatta azok szükségességét. Sőt a pártvezetés megpróbálta a kongresszus határozatait is saját hibás gyakorlatának igazolására felhasználni.

Ezt kihasználva, olyan elemek kezdték bitorolni a XX. kongresszus zászlaját, amelyeknek nem az elkövetett hibák és tévedések kijavítása és a szocializmus ügyének előmozdítása volt a szívügyük, hanem a rendszer gyökeres megváltoztatását, a burzsoá restaurációt tűzték ki céljukul. A XX. kongresszus mlsztifikált és eltorzított „szelleme" csupán a jóhiszemű tömegek megtévesztésére szolgáló kalózlobogó volt a kezükben. A revizionisták azt kezdték hangoztatni, hogy csak erőszakkal, a ‚nép" felkelésével lehet utat nyitni a XX. kongresszus eszméinek. Hogy ennek a „népfelkelésnek" a jelszavát elfogadhatóvá tegyék, összpontosított támadást indítottak a szocialista építés eredményei és gyakorlati elvei ellen, úgy állítva be azokat, mint a magyar nép lelkétől idegen, a magyar nemzeti sajátosságoknak meg nem felelő „importcikkeket". Így a Petőfikör, a Kossuth-klub vitáin, az Irodalmi Újságban és egyes más sajtótermékekben megtámadták az iparfejlesztés, a tervezés elveit és gyakorlatát, a mezőgazdaság szocialista fejlesztését, a pártirányítás elvét, sőt a szocializmus eszmei-ideológiai fegyvertárát, a marxizmus—leninizmus filozófiai, gazdasági és politikai alapelveit is, mint, amelyek állítólag nem felelnek meg többé a megváltozott időknek. A szocializmus ellen indított általános támadás felbátorította a kizsákmányoló osztályok megvert maradványait és a fasizmus ittrekedt söpredékét, s a revizionizmus zászlaja alatt egységes ellenforradalmi tábor kezdett kialakulni a szocialista rendszer, a néphatalom megdöntésére.

A párt Központi Vezetőségének júliusi határozatai közben bebizonyították, hogy a párt a XX. kongresszus eszméinek megvalósítása útján akar haladni. Ezek a határozatok megtették az első jelentős szervezeti és politikai lépéseket ebben az irányban, s a kommunisták és a dolgozó tömegek bizakodással várták a további intézkedéseket.

A szocializmus ellenségeit megrémítette az eseményeknek ez a számukra kedvezőtlen alakulása. Ezért meggyorsították az ellen-

Digitized by Google

forradalmi erők összevonását, s rövid idő alatt szervezeti és politikai egységfront jött létre a Nagy Imre vezette revizionista klikk és a burzsoá és fasiszta ellenforradalom minden hazai és külföldi osztaga között.

A nemzetközi imperializmus egész ideológiai gépezetét harcba vetette az ellenforradalmi tábor befolyásának erősítésére és a szocializmus táborának bomlasztására. Amikor pedig a szuezi agresszióval összekapcsoltan, egyes dolgozó rétegek elégedetlenségét meglovagolva sikerült kirobbantani az ellenforradalmat, akcióba lépett az imperializmus politikai gépezete, sőt megkezdődtek az előkészületek katonai erőnek a bevetésére is.

Az ellenforradalmat leverte a magyar forradalmi erők helytállása és a szocialista tábor internacionalista szolidaritása. A magyarországi ellenforradalom felszámolása súlyos vereséget mért az imperializmus terveire. Meghiúsult az az elképzelés, hogy hazánkban sikerül rést ütni a szocialista táboron és ezt a rést felhasználni a szocialista világrendszer felbomlasztására. Az ellenforradalom leverése világméretű csapást mért a revizionizmusra, amely teljesen lelepleződött, mint az imperializmus tartalékcsapata.

Nem vált be az imperializmusnak és az ellenforradalmi elemeknek az a reménye sem, hogy Magyarországon nem sikerül többé konszolidálni a szocializmus táborát, nem sikerül helyreállítani a párt tekintélyét és vezető szerepét. A Magyar Szocialista Munkáspárt helyes marxista—leninista politikája, a népbe vetett bizalma, a nép érdekeinek hűséges szolgálata, a nehézségeket kertelés nélkül feltáró, őszinte vezetési gyakorlata valóban „csodákat művelt". Az ellenforradalom pusztításait — a szocialista tábor jelentős segítségével — példátlanul rövid időn belül helyrehoztuk, a szocializmus építése pedig újabb lendületet vett. A párt tekintélye és befolyása ma szilárdabb, mint bármikor is volt, nem utolsósorban azért, mert következetesen kiküszöbölte a pártvezetés multbeli hibáit és leszámolt az e hibákat megnyergelő, a XX. kongresszus eszméit meghamisító revizionizmussal. A párt mindenekelőtt a XX. kongresszus eszméinek jegyében érte el ezeket a sikereket; azzal, hogy a kongresszus irányvonalát következetesen és helyesen alkalmazva a hazai viszonyokra, bátran kijavította a régebbi hibákat és új, reális feladatokat tűzött maga elé. A párt a XX. kongresszus szellemében újhodott meg és vívta ki magának a magyar nép tömegeinek őszinte bizalmát és tevékeny támogatását, amely minden sikerének legfőbb tényezője.

A XX. kongresszus jelentőségének nagysaga évről évre világosabbá válik. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXI. kongresszusa továbbfejlesztette a XX. kongresszus eszméit, amelyeket

Digitized by Google

a Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusa, valamint a testvérpártok kongresszusai a saját viszonyaikra alkalmaztak. A kommunista pártok 1957 novemberi, és különösen a második, 1960 decemberi Moszkvai Nyilatkozata újabb fontos tételekkel gazdagította a marxizmus-leninizmus fegyvertárát, s a XX. kongresszus nagy jelentőségű elvi megállapításait a nemzetközi kommunista mozgalom megingathatatlan alapjává tette.

A nemzetközi kommunista és haladó mozgalom erősödése, az emberiség életében bekövetkezett korszakalkotó fordulat igazolja a XX. kongresszus előrelátását és bizonyítja elméleti-politikai alapvetésének helyességét. Az azóta eltelt öt év megmutatta, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa rendkívül fontos esemény volt nemcsak a Szovjetunió életében, ahol előrelendítette a kommunista építést, hanem a nagy szocialista ország határain túl is felsorakoztatta a szocializmus hadseregét, erősítette a szocialista tábor összeforrottságát, megsokszorozta a kommunisták harci erejét. Mindez megvetette az alapját a szocializmus újabb nemzetközi győzelmeinek és az imperializmus további visszaszorulásának.

A XX. kongresszus úgy vonul be a történelembe, mint a szocializmus korának egyik sorsdöntő eseménye, mint a szocializmus világméretű győzelmének fontos állomása.

Digitized by Google

Az ENSZ 15. közgyűlésének gyarmati vitájához

Írta **SIK ENDRE**

A rekordok korát éljük. Több tekintetben az ENSZ most lefolyt ülésszaka a rekordok ülésszaka volt. Még egy közgyűlésen sem vett részt annyi ország küldötte, mint ezen, egy ülésszakon sem volt jelen annyi állam-, illetve kormányfő, mint a 15.-en és — utoljára, de nem utolsósorban — itt hangzott el, nem is egyszer, de ismételten, több nagy európai és amerikai nemzet képviselőjének ajkáról a világtörténelem legnagyobb hazugsága.

A gyarmatosító államok képviselői — angolok, franciák, belgák, hollandok, portugálok — egyre azt bizonygatták, hogy ők mindig, vagy legalábbis az utolsó száz év alatt azon fáradoztak, hogy az elmaradt és gyarmati sorban sínylődő népek függetlenségét előkészítsék. S az Egyesült Államok és más NATO-országok képviselői tapsoltak nekik. De ha ez utóbbiak valóban annyi jó szándékkal viseltetnének a gyarmati népek iránt, akkor azt a javaslatot kellett volna üdvözölniök, amelyet a Szovjetunió delegációja tett a *gyarmati rendszer teljes és azonnali felszámolására.* Ezt a javaslatot a Szovjetunió az általános leszerelésre vonatkozó javaslata mellett, a béke védelmének központi kérdésévé emelte.

A gyarmattartók gyorsan lelepleződtek. Miután az utóbbi években gyarmataik jelentékeny részéről kénytelenek voltak lemondani, vagy legalábbis belenyugodni abba, hogy a régi teljes leigázást a gazdasági és politikai függőség kevésbé durva formáival helyettesítsék, most a bőrükből kibújva igyekeznek elérni azt, hogy legalább a még megmaradt gyarmataikat továbbra is megtarthassák. De ma, — amikor a volt gyarmati országok képviselői, azoknak az országoknak képviselőivel együtt, amelyek fenntartás nélkül az imperialista gyarmatrendszer ellen vannak, az ENSZ tagjainak már több mint felét teszik ki — ennek a törekvésüknek nyíltan nem adhatnak kifejezést. Ezért megkerülő hadműveletekhez folyamodnak. A még meglevő gyarmatok felszabadítására — mondják — semmiféle intézkedésre nincs szükség, mert

Digitized by Google

hiszen a történelem, a tények azt bizonyítják, hogy a gyarmatok urai a múltban is mindent megtettek, ma is mindent elkövetnek az elnyomott népek felszabadítása érdekében..

Macmillan angol miniszterelnök az ENSZ 15. közgyűlésének általános vitájában, 1960. szeptember 29-én nagy hangon kijelentette: „Több mint egy évszázad óta arra törekedtünk, hogy a tőlünk függésben levő területeket a szabadság és függetlenség felé vezessük".

Couve de Murville francia külügyminiszter a függetlenné vált afrikai, volt francia gyarmatoknak az ENSZ-be való felvételével kapcsolatban a közgyűlésen 1960. szeptember 20-án ezt mondta: „Hosszú időn át afrikaiak és franciák kölcsönös bizalomban és szoros együttműködésben, egyesült erővel dolgoztak azon, hogy felépítsék azt az alapot, amelyen a jövőben létesítendő államok élete majd a rend és haladás jegyében fejlődhet."

De amit a gyarmatosítók mondanak — tudatos hazugság; annak az ellenkezője az igaz. A kongói és az algériai események pedig megerősítik, hogy *a gyarmatrendszer felszámolása szerves része a béke biztosításának.*

*

Az imperialista hatalmak mindenkor azon fáradoztak, — abban az utolsó évszázadban is, amelyre az angol miniszterelnök hivatkozott —, hogy az ázsiai és az afrikai népeket rabigába hajtsák, a már leigázottakat ebben a helyzetükben megtartsák és az igájukból a kiszabadulást célzó minden kísérletüket gyökerében elfojtsák.

Kövessük Macmillan úr példáját, vegyük csak az utolsó századot, és csak Fekete-Afrikát, amelynek sorsa ma különösen aktuális. Ne beszéljünk arról, hogy spanyol, portugál, holland, angol és francia kalózok, kalandorok és „tisztes" kereskedők 300 éven keresztül egymással versenyezve hogyan rabolták el az afrikaiak millióit, hogyan sorvasztották halálra nagy részüket, vagy dobták útközben a tengerbe, hogyan vetették más részüket állati rabszolgasorba Amerikában és másutt. Ne említsük azt sem, hogyan gyilkolták 3 évszázadon át Nyugat- és Délnyugat-Afrika népeit, hogy elrablott kincseikből — aranyból, elefántcsontból és földjük gyümölcseiből — felépítsék a tőke világuralmát. Vessünk fátylat erre a sötét, távoli múltra. Vegyük csak az utolsó századot.

Megkérdezhetnők Macmillan urat: nem az angol kormány volt-e az, amely egyik hódító rablóháborút a másik után viselte a függetlenségének megőrzéséért hősiesen küzdő ashanti nép ellen a mai Ghana területén (amelyet az angolok „Aranypart"-nak neveztek!) és rabolták el az ország sokszáz millió értékű aranykincseit?

Digitized by Google

Nem az angol kormány volt-e az, amely — amikor Dél-Afrikában gyémántmezőket, majd aranylelőhelyeket fedeztek fel — két rablóháborút folytatott a szabadságszerető búr nép ellen, hogy a gyémánt- és aranykincsekre rátehesse a kezét?

Nem az angol kormány rabolta-e el ugyancsak véres háborúkban a dél-afrikai xosa és zulu népek szabadságát?

Nem az angol kormány volt-e az, amely a királynő aláírását viselő szerződést felrúgva, a kilencvenes években magához ragadta Lobengula matabele király országát a mai Dél-Rhodéziában?

Nem az angol kormány volt-e az, amely a század legvégén elrabolta a szudáni népek nehéz harcokban kivívott s 15 éven át hősiesen védelmezett függetlenségét, •gépfegyverekkel lőve halomra Omdurmánnál a primitív fegyverekkel küzdő szudániak tízezreit?

Es a felvilágosult huszadik században, az első világháború alatt és után, nem az angol kormány volt-e az, amely vérbe fojtotta a földjeitől megfosztott kikuyu nép Harry Thuku vezette függetlenségi mozgalmát Kenyában, John Chilembwe hősies szabadságharcát a Nyasszaföldön, az észak-rhodéziai és nyasszaföldi népeknek imperialista elnyomóik ellen vallásos jelszavakkal folytatott hosszú forradalmi felszabadító harcát, és sok-sok más afrikai szabadságmozgalmat?

Megkérlezhetnők Franciaország külügyminiszterét és ENSZ-delegátusait, akik a 15. ülésszakon az afrikai népek felszabadítóinak tógájában parádéztak: hova lett például az a két nagy független afrikai ország, amely a nyolcvanas-kilencvenes években Nyugat-Afrika belsejében fennállt: a nagy Samori országa Szudánban (a mai Mali és Guinea földjén és körülötte) és Rabeh birodalma, amely a Csad tó körüli országokat fogta össze? Ki ellen kellett csaknem két évtizeden át hősies háborút folytatniok függetlenségük védelmére, ha nem a francia imperializmus rablócsapatai ellen?

Vajon miért kellett például Dahomeynek nagy kegyesen függetlenséget adományozni, ha nem azért, mert ezt a függetlenséget a francia kormány csapatai rabolták el, vérbe fojtva Gbedassze (vagy ahogy a franciák nevezték: Behanzin) dahomey-i királynak országa függetlenségének megvédésére folytatott hősies harcát? Vagy miért kellett *most* adni függetlenséget Madagaszkárnak, amely a XIX. században független ország volt mindaddig, amíg a francia rablók, első sikertelen hódító háborújuk után, az 1885-ben kötött békeszerződést felrúgva, újabb támadó háborúval rá nem törtek az országra és a madagaszkári népek hősies védelmi harcát vérbe fojtva, el nem hurcolták Ranavalona királynőt és kiváló miniszterét, a XIX. század egyik legnagyobb államférfiát

Digitized by Google

Rainilaiarivonit, akiket a száműzetésben halálra sorvasztottak.

Említhetnénk Francia Kongót, amely most már „független állam", de amelynek lakosságát ezerszám hurcolták el kényszermunkára, vagy irtották ki a húszas és harmincas években ugyanazok a francia gyarmatosítók, akik magukat most „a kongói népek felszabadítói"-nak nevezik.

Kádár János, a magyar ENSZ-delegáció vezetője, a közgyűlés általános vitájában tartott felszólalásában, a kongói kérdésről beszélve, megemlített néhány tényt a belga gyarmatosítók múltbeli rémtetteiről. A belga külügyminiszter a felsorolt tényeket válaszában, mint „közismert rágalmakat" utasította vissza. Ezzel kapcsolatban csak azt kívánom leszögezni, hogy a belga külügyminiszter emlékezete vagy rövid, vagy olvasottsága hiányos. Mert amikor századunk első évtizedében az akkor még Lipót belga király személyes birtokát képező úgynevezett „Kongói Független Állam" körül világbotrány tört ki, ezeket a tényeket — ezer mással együtt — nemcsak Rodger Casement brit konzul hivatalos jelentései, számos előítéletmentes angol, amerikai és német megfigyelő tárgyilagos beszámolója, de maguk a Lipót király által a világközvélemény nyomására kiküldött vizsgálóbizottságok is minden kétséget kizáróan megállapították. E megfigyelések, illetve vizsgálatok eredményei vaskos kötetekben jelentek meg, amelyek — ha Brüsszelben talán nem is — Londonban vagy Párizsban bármely nagy könyvtárban hozzáférhetők.[1]

Az utolsó húsz esztendő eseményei — a második világháború és annak következményei — bizonyos mértékben visszavonulásra kényszerítették a gyarmatosító hatalmakat, olyan lépésekre, amilyenekről a hadi jelentésekben azt olvashattuk: „csapataink stratégiai szempontból megfelelőbb állásokba vonultak vissza". Gyarmataik egy részét kénytelenek voltak a politikai függőségből — vagy legalábbis annak eredeti formájából — kisebb vagy nagyobb

1 A belga imperialisták kongói rémtetteiről szóló könyvek és hivatalos kiadványok közül csak néhány legfontosabbat említünk meg:

(Office of International Union). The case against the Congo Free State. Compiled from official documents and other sources. London, 1903.

(Congo Reform Association). Evidence laid before the Congo Commission of Inquiry at Bwembu, Bolobo, Lulanga, Baringa, Bongandanga, Ikau, Bonginda and Monsembe. Together with a summary of events etc. Issued by the C. R. A. Liverpool, 1905.

Fox Bourne, H. R. Civilisation in Congoland. London, 1904.

Morel, E. D. The Congo Slave State. Liverpool. 1903.

Morel, E. D. King Leopold's Rule in Africa. London, 1904.

Morel, E. D. Great Britain and the Congo. The Pillage of the Congo Basin. With an Introduction by Sir A. Conan Doyle. London, 1909.

Morel, E. D. A Memorial on Native Rights in the Land and Its Fruit in the Congo Territories Annexed by Belgium. London, 1909

Morel, E. D. The Future of the Congo. London. 1909.

Morel, E. D. Red Rubber: The Story of the Rubber Slave Trade, which flourished on the Congo for 20 Years. 1890—1910. London, 1916.

Starr, Frederick. The Truth About the Congo. Chicago, 1907.

Buechler, Max. Der Kongostaat Leopold II. Leipzig. 1914.

Digitized by Google

mértékben kiengedni. De gyarmatpolitikájuk lényege egy jottányit sem változott. Csupán taktikájuk és stratégiájuk módosult. Ma — a megváltozott körülményeknek megfelelően — mindent megtesznek egyrészt annak érdekében, hogy a leplezetlen politikai elnyomás durva módszerét a politikai befolyásolásnak a „demokrácia" köntösébe öltözött, körmönfontabb módszereivel, a gazdaságilag elmaradott gyarmati országok kincseinek nyílt elrablását a gazdasági kizsákmányolás közvetettebb és burkoltabb formáival helyettesítsék, másrészt annak érdekében, hogy legalább a még megmaradt gyarmataikat továbbra is megtarthassák.

Ezeket a megállapításokat nem nehéz példákkal alátámasztani:

Anglia ugandai gyarmatában négy afrikai országot tart elnyomás alatt. Ezek legnagyobbikának, Bugandának királya nem hajolt meg az angol gyarmatosítók előtt, függetlenséget követelt. 1952-ben az angol hatóságok letartóztatták és deportálták és csak 1956-ban, a világ közvéleményének — és elsősorban az afrikai népek egyre hatalmasabb függetlenségi mozgalmának — nyomására engedték vissza hazájába.

Kenya szabadságszerető népei a második világháború után újra megmozdultak. Földet és szabadságot követeltek. Jomo Kenyatta, a mozgalom elismert vezére hazatért száműzetéséből, hogy a mozgalom vezetését újra kezébe vegye. A brit hatóságok — azzal az ürüggyel, hogy az imperialista elnyomóik ellen fellázadt afrikaiak egyes esetekben terrorcselekményeket követtek el — véres megtorló hadjáratot indítottak ellenük, százakat megöltek, ezreket letartóztattak, köztük Kenyattát is, bár nem is volt Kenyában, amikor a terrorcselekmények megindultak és ismeretes, hogy azokat mindenkor elítélte. Kenyattát évekre börtönbe vetették, majd száműzték és máig sem engedték vissza népéhez.

Vagy vessünk egy pillantást az úgynevezett Közép-afrikai Föderációra. Az Egyesült Királyságnak Afrika délkeleti részében három gyarmata volt: Dél-Rhodézia, Észak-Rhodézia és Nyasszaföld. Észak- és Dél-Rhodéziában — akárcsak a Délafrikai Szövetségben — az afrikaiak földjének túlnyomó részét elrabolták, őket magukat rezervátumokba szorították, amelyeknek területe távolról sem elég nagy ahhoz, hogy megéljenek rajta. Így az afrikai lakosság többsége kénytelen az év egy részére, vagy időről időre, egy vagy több évre éhbérért munkába szegődni a dél-rhodéziai fehér földesurak birtokaira, vagy az észak-rhodéziai bányákba, amelyek európai és amerikai monopoltőkés társaságok kezében vannak. A harmadik országban, Nyasszaföldön, európai telepesek még csekélyebb számban élnek, mint Rhodéziában, a lakosságot viszont részben erőszakkal, részben adókkal rászorították arra, hogy a Nyasszaföldde határos gyarmatokra szegődjenek el mun-

Digitized by Google

kára. A második világháború után — 1953-ban — az angol gyarmatosítók ezt a három gyarmatot föderációban egyesítették. Igaz, hogy egyidejűleg, a látszat kedvéért, mind a három országnak adtak bizonyos önkormányzatot s abban némi részvételt az afrikai lakosságnak is biztosítottak. De hogy az afrikaiak politikai jogai mennyire fiktívek, azt bizonyítja az a tény, hogy sem Észak-Rhodézia, sem Nyasszaföld afrikai lakossága sem a föderáció létrejöttekor, sem azóta tudni sem akar erről az államalakulatról.[2] Ennek ellenére a föderáció ma is fennáll és minden jel arra mutat, hogy a brit gyarmatosítóknak eszük ágában sincs azt feloszlatni.

Néhány szót a francia gyarmatosítókról. Nemcsak az angol nagytőkések, de a francia monopolisták is ráeszméltek arra, hogy gyarmati extraprofitjukat a régi módszerekkel már nem biztosíthatják. Ahhoz, hogy gazdasági pozíciójukat továbbra is megtarthassák, bizonyos fokig engedniök kell az afrikai népek hatalmas erejű függetlenségi törekvéseinek, legalább látszatra visszaadni elrablott függetlenségüket. Nem volt könnyű erre rászánni magukat és a francia neo-kolonializmus fő eszközének szánt, úgynevezett „loi cadre" — félresikerült.

De Gaulle tábornok, amint a hatalmat átvette, egy lépéssel tovább ment. Elvben elismerte minden gyarmat jogát a függetlenségre azzal, hogy döntsék el maguk, bennmaradnak-e, szuverenitásuk jelentős korlátozása mellett, a francia nemzetközösségben, vagy a teljes függetlenséget választják, amely esetben lássák, hogyan boldogulnak támogatás nélkül. A félrevezetés és megfélemlítés e módszerével elérte, hogy akkor mindjárt csak egy akadt köztük, amely minden előrelátható nehézség ellenére azonnal és habozás nélkül a teljes függetlenséget választotta: Guinea. S a francia gyarmatosítók be is váltották amit ígértek: közvetlenül a függetlenség életbelépése előtt mindent, ami csak mozdítható volt, elvittek az országból.

Az elmúlt év első napjaiban e cikk szerzője néhány napot töltött a fiatal Guineai Köztársaságban. Meggyőződhetett róla, hogy az országnak a gyarmatosítók által utolsó percben végrehajtott kifosztása milyen alapos volt. Járt egy kórházban, ahonnan a franciák kivonulásukkor, még a kórlap-nyomtatványokat is elvitték. A francia orvosok távozása következtében oly nagymérvű volt az orvoshiány, hogy az egészségügyi miniszternek magának is naponta több órát betegek operálásával kellett töltenie. Ez csak egy példája annak a páratlan hősiességnek és bámulatos energiának, amellyel Guinea forradalmi népe függetlenné vált

[2] A föderáció létrehozása előtt megkérdezték az afrikaiak véleményét és azok egyhangúlag ellene nyilatkoztak. A föderációt mégis létrehozták azzal, hogy majd megfigyelik, hogy funkcionál és 1960-ban a kérdést újra felülvizsgálják. Azóta az afrikai lakosság Észak-Rhodéziában is, Nyasszaföldön is számos ízben újra meg újra kifejezte negatív álláspontját.

Digitized by Google

országának saját erejéből való felépítéséhez azonnal nekilátott. Az azóta eltelt két év alatt valóságos csodákat művelt.

A francia gyarmatosítóknak viszont csakhamar rá kellett döbbenniök, hogy ez sem biztosítja gyarmatrendszerük fenntartását. Miután Guinea forradalmi népe rést ütött Franciaország óriási afrikai birodalmán, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a függetlenségi mozgalmak Francia-Nyugat-Afrika többi országában is Guinea példájára kiharcolják a függetlenséget, elszakadnak Franciaországtól. De Gaulle tábornok „államférfiúi bölcsességéről" tanúskodik, hogy nem riadt vissza politikájának újabb megváltoztatásától: megadta a lehetőséget Francia-Nyugat-Afrika és Francia Egyenlítői Afrika valamennyi korábban gyarmati országának, hogy szuverenitásuk megtartásával is megmaradhassanak a francia államközösségben, persze úgy, hogy Franciaország politikai befolyását és gazdasági pozícióit ezekben az országokban biztosítják.

Hogy az ilyen „függetlenség" és „szuverenitás" mennyire viszonylagos, annak megvilágítására elég, ha két tényre hivatkozom. Egyik ez: a nemzetközösségen belül meghagyott függetlenség egyik előfeltétele a Franciaországgal, mint a nemzetközösség vezető államával kötött katonai szerződés. Ez többek között biztosítja a francia imperialisták részére azt a jogot, hogy e volt gyarmataikon kiépített katonai bázisaikat továbbra is fenntarthassák. Másik tény — amelyről a 15. közgyűlésen az összes ENSZ-tagállamok képviselői saját szemükkel meggyőződhettek — az, hogy a függetlenség ünnepélyes meghirdetése és a szuverenitás formailag is megtörtént átruházása egyáltalán nem feszélyezi az imperialista francia kormányt abban, hogy akaratát ezekre az országokra ráerőszakolja s őket saját külpolitikai céljainak kiszolgálására kényszerítse.

Hogy a gyarmatosítók mennyire tartják szem előtt a gyarmati népek érdekeit, sokat elárul a belga külügyminiszternek az ENSZ közgyűlésén elhangzott felszólalása. Annak illusztrálására, hogy a belgák gyarmati rezsimje mennyire előmozdította Kongó afrikai lakosságának jólétét, azzal dicsekedett, hogy az egy főre eső nemzeti jövedelem Belga Kongóban a függetlenség elnyerése előtt milyen magas volt. De hiszen tudott dolog, hogy ezen országok nemzeti jövedelmének óriási hányada a belga, angol és amerikai monopóltőkések néhány bánya- és egyéb koncessziós társaságának zsebébe vándorol, az afrikai lakosságra eső fejenkénti része pedig minimális.[3] Ez az okoskodás arra a karikatúrára

[3] Egy hivatalos ENSZ-kiadvány megállapítja, hogy a belga monopóliumok tőkebefektetései Kongóban 1947 és 1952 között 219 millió dollárról 554 millióra növekedtek. A monopóliumok tiszta jövedelme ez alatt az idő alatt 430 millió dollárt tett ki, ami-

Digitized by Google

emlékeztet, amely előkelő vendéglő asztalánál ülő kövér úriembert mutat, s előtte tányéron két hatalmas szelet húst. Az utcáról ablakon keresztül sóvárogva nézi egy rosszul öltözött munkásember. A kép aláírása: „Statisztika. Minden főre egy szelet hús".

Fentiekben csak néhány vonással próbáltuk megrajzolni az angol, francia, belga gyarmatosítók arcképét a múltban és a jelenben. De van ennél súlyosabb is. Például, ami a Dél-afrikai Unióban folyik.

Ez az ország formailag nem gyarmat. Régebben „gyarmati típusú domínium"-nak nevezték. Ma, a Brit Nemzetközösség korszakában úgy mondhatnám, hogy „gyarmati típusú független ország". Hogy értendő ez?

A Dél-afrikai Unió nemrég „népszavazással" döntött arról, hogy köztársaság lesz. „Demokráciájának" csak egészen kis szépséghibája van: az, hogy az ország 14 milliós lakosságának több mint négyötöd részét kitevő afrikai lakosság százszázalékra ki van rekesztve belőle. Nemcsak a választások vonalán, minden vonalon. A „demokrata" kormány jogokat nem, csak sortüzet és börtönt tartogat részükre. Az ENSZ számára ez nem új. Közgyűlésein több mint tíz éve évről-évre szóba kerül, hogy ebben az országban az afrikai lakosságot lealázó faji elkülönítésnek vetik alá; politikai jogai nincsenek, gazdasági fejlődési lehetősége nincsen, s ha elégedetlenségének akár csak szerényen is hangot ad, ezerszámra gyilkolják és bebörtönzik. Az elmúlt év tavaszán az egész világ felháborodását váltották ki a sharpville-i és a langai vérfürdők. Az indiai kisebbséget gazdaságilag is és politikailag is elnyomják.

A szomszédos Délnyugat-Afrikát, amelynek mint volt német gyarmatnak adminisztrálására az első világháború után megbízatást kapott, egyszerűen bekebelezte, eltulajdonította. Mikor a második világháború után az ENSZ alapokmánya értelmében ennek a volt német gyarmatnak is, mint a többinek, mandátumterületből gyámsági területté kellett volna alakulnia, hogy azután bizonyos idő múltán független állammá váljék, a Délafrikai Unió urai egyszerűen kijelentették, hogy ezt az országot belső tartományuknak tekintik, ahol azt teszik, amit akarnak. Minthogy pedig ők faji elkülönítést, az afrikai népek elnyomását és kizsákmányolását gyakorolják, ezt teszik Délnyugat Afrikában is.

ből 250 milliót a részvényesek közt kiosztottak. (United Nations. The International Flow of Private Capital, 1946—1952. New York, 1954., pp. 24—25.)

John Günther amerikai szerző „Inside Africa" c. könyvében (689. o.) ezt írja: „Tény, hogy Kongó gazdag ország és sokat tesz az afrikaiak javára, de 1950-ben az ország nemzeti jövedelmének 75 százaléka (32,5 milliárd belga frank) a lakosság 3 százalékának zsebébe vándorolt. Az Egyesült Államok 1937-ben 1 471 000 dollár értékű árut vitt ki Kongóból, 1951-ben már 52 millió értékűt."

Ugyanakkor egy képzett afrikai szakmunkás bére az Union Minière-nél nem haladja meg a napi 1 dollárt, egy segédmunkásé pedig a 10—20—30 centet. (L. Basil Davidson: The African Awakening. London, 1956, p. 131.)

Digitized by Google

És a délafrikai gengszter-gyarmatosítók nincsenek egyedül. Portugália képviselője nemegyszer jelentette ki az ENSZ színe előtt, — mint ahogy kormánya is mindig ezt hangoztatja az egész világ színe előtt, — hogy Portugáliának nincsenek gyarmatai. Angola, Mozambik és a többi, szerintük nem gyarmat, hanem egyszerűen Portugália tartománya. Hogy ezeknek a „tartományoknak" gazdag természeti kincseit ma is a portugál bankárok, tőkések és földesurak aknázzák ki, a bennszülött lakosság viszont, a fejlődés minden lehetőségétől megfosztva, nyomorban tengődik, fiainak ezrei pedig még ma is emberkereskedelem áldozatai — arról a „szabad világ"-nak ezek a képviselői bölcsen hallgatnak.[4]

Ez a helyzet mutatja, mit kell tartanunk az imperialistáknak a gyarmatok azonnali felszabadítása ellen felhozott azon érveiről, hogy ilyen határozatra nincs szükség, mert előbb-utóbb a gyarmatosítók saját jószántukból felszabadítják őket.

Egy másik, a gyarmatok azonnali felszabadítása ellen állandóan hangoztatott érv, hogy a gyarmati országok népeit előbb fel kell készíteni a függetlenségre. Veszedelmes volna minden további nélkül függetlenséget adni nekik, hiszen nincsenek kellő számban képzett adminisztrátoraik, mérnökeik, orvosaik és így tovább, nincs meg a szükséges gyakorlatuk sem ahhoz, hogy modern, demokratikus állam törvényhozó és végrehajtó szerveit létrehozzák és azok feladatait ellássák.

Erre az átlátszó érvre Guinea elnöke, Sekou Touré, már megadta a választ, az ENSZ közgyűlésén tartott beszédében: „Minden nép — mondotta — minden időben képes önkormányzatra ... Saját ügyeik intézésére csak egyféle népek nem képesek: a gyarmatok népei." Valóban márványba vésendő szavak. Legyenek nyugodtak a gyarmatosítók: ha az elmaradott afrikai országok holnap megkapják függetlenségüket, nagyon jól el fogják kormányozni országaikat — feltéve, hogy volt elnyomóik nem zavarják őket ebben, mint ahogy azt most Kongóban teszik.

Kivétel nélkül minden afrikai népnek megvan a maga társadalmi szervezete, soknak közülük kialakult államszervezete is. Hogy ezek nem hasonlítanak a nyugati kapitalista államszervezetekhez, az természetes. De miért kellene azokra hasonlítaniok? Az ENSZ alapokmánya egyáltalán nem írja elő azt, hogy az államoknak valamilyen meghatározott típus mintájára kell alakulniok. Az ENSZ tagjai között vannak feudális monarchiák, alkotmányos monarchiák, polgári köztársaságok és szocialista köztár-

[4] A portugál gyarmatokon uralkodó hallatlan nyomor és embertelen terror tényeken alapuló részletes leírását adják többek között az alábbi művek:
Basil Davidson: The African Awakening. London, 1956
James Duffy: Portuguese Africa. London, 1959.
Elisabeth Landes: UN Stepchildren. „Africa Today", Jan.—Febr. 1958.

Digitized by Google

ságok. Semmi akadálya sem lehet annak, ha valamely afrikai ország népe egyelőre tovább fenn akarja tartani a maga hagyományos társadalmi szervezetét — például mondjuk Ugandában a Buganda államot vagy Dél-Afrikában a basuto nemzet törzsi államszervezetét — hogy azt megtarthassák mindaddig, amíg belső fejlődésük folyamán saját elhatározásukból fel nem cserélik jelenlegi államformájukat más, modernebb államformára.

Ezeknek az országoknak a fejlődésében természetesen szerepet játszik a munkásosztály számbeli és politikai erejének foka. A második világháborúban az afrikai proletariátus jelentősen megnőtt. Belga-Kongóban például a bérmunkások száma 1936-ban 491,5 ezer volt, 1948-ban már 820 ezer. Francia Nyugat-Afrikában a megfelelő adatok: 178 ezer és 282 ezer; Kenyában pedig 213,7 ezer, illetőleg 394,9 ezer stb. A szakszervezetek rohamos fejlődése és marxista-leninista pártok létrejötte és szerepe a nemzeti felszabadító mozgalmakban a dolgozók politikai színvonalának emelkedéséről tanúskodik.

Ha a gyarmatosító hatalmak valóban azt akarnák, hogy a még gyarmati sorban levő népek függetlenné váljanak, ahelyett, hogy „felkészültség hiánya" ürügyén visszatartanák őket a függetlenség elnyerésétől, akkor támogatnák őket abban, hogy minél előbb, minél nagyobb számban, minél magasabbfokú felkészültséget szerezzenek. Ennek azonban nem az az útja, hogy elküldik hozzájuk ügynökeiket „tanácsadók" gyanánt, sem az, hogy egykétezer gyerek — és felnőtt — számára missziós iskolákat szerveznek, sem az, hogy többmilliós népből öt-tíz fiatal ember számára lehetővé teszik, hogy a gyarmatosító anyaország valamelyik egyetemét elvégezhesse. Komoly változás abban az irányban, hogy a ma még elnyomott afrikai népek nagy számban és gyorsan szerezhessenek magas politikai, műszaki és tudományos képzettséget, csak akkor lesz lehetséges, ha függetlenségüket visszanyerik. Akkor maguk létrehozzák majd saját közép- és felső iskoláikat és nem egyesével, hanem százával fogják fiaikat és leányaikat külföldi egyetemekre és műszaki főiskolákra kiküldeni. És ha majd a fejlett országok felajánlanak nekik nagyobbszámú ösztöndíjat főleg orvosi és műszaki főiskolákra és minden politikai feltétel nélkül — mint ahogy azt példamutatóan a Szovjetunió teszi —, azt is örömmel fogadják. Mindehhez azonban az kell, hogy előbb *elnyerjék függetlenségüket*.

*

A függetlenség megadása ellen felhozzák továbbá, hogy a felszabadítandó országok gazdaságilag állítólag ma még nem képesek megállni a lábukon. Ennek a kérdésnek két oldala van. Egyik az, hogy nem rendelkeznek a szükséges anyagi eszközök-

Digitized by Google

kel, a másik az, hogy gazdaságuk fejletlen. Mind a két állítás igaz. De hogy is rendelkeznének a szükséges anyagi eszközökkel, amikor a gyarmatosítók fél évszázadon, vagy még több időn át fosztogatták őket. Nyersanyagaikat elrabolták, vagy potom áron felvásárolták és exportálták; az ipar fejlesztését pedig megakadályozták, hogy saját iparuk számára biztosítsák az újabb piacokat. Ezek az országok azért szegények és gazdaságilag elmaradottak, mert a gyarmatosítók tették őket ilyenekké. Ahhoz, hogy ez az állapot megszűnjék, először meg kell szabadulniok kizsákmányolóiktól, azután segítséget kell kapniok a gazdaságilag fejlett országoktól. Amíg gazdaságuk irányítása a gyarmatosítók kezében van, a segítségnek sem sok hasznát látnák, mert ez is jórészben a gyarmatosítók céljait szolgálná. Amint függetlenek lesznek, a gazdasági segítség valóban az ország, a lakosság érdekeit szolgálja.

Sok szó esik ma az elmaradt országok gazdasági megsegítéséről, arról, hogy a gazdaságilag fejlett országoknak erkölcsi kötelessége segítséget nyújtani az elmaradottaknak. Ez feltétlenül helyes. De milyen arányban? Igazságos lenne például, hogy azesetben, ha a nem gyarmattartó országok nemzeti jövedelmük 1 százaléka erejéig vállalják ezt a kötelezettséget, a volt gyarmatosítóknak ennek többszörösét kelljen vállalniok.

Nem kevés szó esik arról is, hogy az elmaradt országok gazdasági megsegítése hogyan történjék: bilaterális megállapodások útján, vagy az ENSZ közvetítésével. Megtiltani azt, hogy bármely ország bármely más országnak segítséget adjon, ha az utóbbi ezt szívesen elfogadja, természetesen nem lehet. Ha a gazdasági segítés politikai feltételek nélkül történik, ezt csak üdvözölni lehet. Az elmaradt országok gazdasági megsegítésének központilag, az ENSZ-en keresztül történő megvalósítása ugyancsak helyes és üdvözölhető abban az esetben, ha az ENSZ apparátusa, amely ezeket a segélyeket szétosztja és kezeli, valamennyi ország érdekeit szem előtt tartja és nem egy ország vagy országcsoport érdekeit szolgálja, mint az eddig történt és történik. Mint ahogy az általános és teljes leszerelés nem valósítható meg az ENSZ szerveinek — elsősorban a Főtitkárságnak és a Biztonsági Tanácsnak — megfelelő átszervezése nélkül, a gazdaságilag elmaradott országok gazdasági megsegítése nem szervezhető meg eredményesen, ha ez az átalakítás meg nem történik.

*

Vannak, akik így érvelnek: Helytelen lenne a még gyarmati népeknek ma függetlenséget adni, mert nagy részük még törzsi szerkezetű társadalomban él és a törzsek egymással állandóan hadakoznak. Előbb meg kell szüntetni ezeket a viszálykodásokat és csak azután lehet majd szó a függetlenség megadásáról.

Digitized by Google

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy annak, amit az imperialista sajtóban ezekről a törzsi viszálykodásokról nap mint nap olvashatunk, háromnegyed része egyszerűen nem igaz, vagy tisztára a gyarmatosítók provokációs „divide and rule" politikájának következménye.

Tény, hogy vannak egymással ellenségeskedő törzsek. Ez néha hagyományos, „örökölt" rossz viszony. Ennél sokkal nagyobb szerepe van azonban annak, hogy a gyarmatosítók a törzseknek ezt a hagyományos ellenségeskedését minden eszközzel szítják. Ennek száz módja van: különböző mértékű megadóztatás, megkülönböztetés a munkára kényszerítésnél, a földek kisajátításánál és így tovább. Megtörténik, hogy az afrikai lakosság — parasztok vagy munkások — valahol lázadoznak az erejüket meghaladó adóztatás, a könyörtelen kizsákmányolás vagy kényszermunka ellen. A lázadozók rendszerint egy törzshöz vagy törzscsoporthoz tartoznak. A gyarmatosítók ellenük uszítanak egy másik törzset, amelyről tudják, hogy különben sincsenek amazokkal barátságos viszonyban, vagy ehhez a másik törzshöz tartozó afrikai rendőröket vagy katonákat rendelnek ki ellenük és kész a „törzsi háború". Semmi kétség benne, hogy amint a gyarmatosítók uralma megszűnik és az afrikai lakosság megbízott képviselői veszik át az állam kormányzását, a törzsi viszálykodások rövidesen megszűnnek. Az afrikai népek ma egységes afrikai nemzeti államok létrehozásáért küzdenek, ami önmagában is fejlett öntudatról tanúskodik. S ha akadnak is még közöttük politikai fejlődés tekintetében elmaradt törzsek, amelyeknél ez az öntudatos egységtörekvés még hiányzik, vagy még gyenge, minden egyes afrikai országnak, bármilyen elnyomott és kizsákmányolt helyzetben van is, ma már van öntudatos vezető gárdája, amely a nemzeti egység létrehozását konkrét céljául tűzte ki. A Szudáni Köztársaság, Ghana és Guinea példája ékesszólóan bizonyítja, hogy ez így van. És ha a belga gyarmatosítók valóban és teljesen kivonultak volna Kongóból, ha a törvényes kongói kormány zavartalanul kezébe vehette és folytathatta volna az ország kormányzását, ha a segítségére küldött ENSZ-csapatok a viszályok kiküszöbölését és nem azok elmérgesedését segítették volna — kétség nem fér hozzá, hogy a kongói kormánynak éppúgy sikerült volna az ország népeinek egységét rövid idő alatt biztosítania, mint ahogy az a ghanai vagy a guineai kormánynak sikerült. Az világos, hogy azok a viszályok, összeütközések, szecessziós törekvések, amelyek ma a független Kongó megszilárdulásának útjában állanak, nem a kongói népek közötti viszályok és összeütközések, hanem a belga imperialisták és barátaik machinációi. Hiszen ezek az ellentétek, Kongó óriási területének nem ezen vagy azon a vidékén, nem ennek vagy annak a törzsnek vagy törzscsoportnak

Digitized by Google

a területén éleződtek ki, hanem pontosan ott, ahol az európai és amerikai monopóltőkések — az Union Miniere és a többi — a leginkább érdekelve vannak: Katangában és Kaszaiban. Mihelyt az imperialisták végleg kitakarodnak és az ENSZ szervei becsületesen végrehajtják a Biztonsági Tanács vonatkozó határozatait, a Csombe- és Mobutu-féle imperialista-bérencek eltűnnek a történelem süllyesztőjében, minden lehetőség meglesz arra, hogy Kongó ugyanolyan egységes és független állammá váljék, amilyen Szudán, Ghana vagy Guinea.

*

Egyes afrikai országok felszabadítására irányuló javaslatok ellen felhozzák, hogy területükön többé-kevésbé jelentős számú európai telepes él, akiknek szerzett jogait az új független állam sértené. Mi lenne Algéria, Kenya, Észak- és Dél-Rhodézia, a Dél-afrikai Unió és más afrikai országok lakosságának európai részével, ha ezek az országok függetlenséget nyernének? Vajon a lakosság afrikai többsége nem állna-e bosszút korábbi elnyomóin?

Először is le kell szögeznünk, hogy „szerzett jogokról" itt nem lehet szó. Aki elrabolja a másiknak a földjét, aranyát, vagy egyéb kincseit, birtokot, gazdagságot szerezhet, de jogot nem. A jog és igazság azt követelné, hogy a rablott értéket fizesse vissza. Az afrikai népek azonban, amelyekről évszázadok óta azt terjesztették, hogy „vadak", a valóságban olyan szelídek, hogy ezt nem is követelik. Csak azt követelik — de ezt aztán erélyesen —, hogy szűnjenek meg már végre fosztogatni őket. Csatlakozva Sekou Touré elnök javaslatához — hozzátesszük: és fizessék vissza legalább valamelyes csekély hányadát annak, amit elraboltak.

„Szerzett jogaik" az európai telepeseknek tehát nincsenek. Ha nem hagyják el a függetlenné vált országot, hanem mint annak egyenjogú polgárai továbbra is ott óhajtanak élni — ennek semmi akadálya. Az afrikaiak meg akarnak szabadulni és meg is kell szabadulniok az elnyomó gyarmatosítóktól — az imperialista „anya"-országokból kiküldött kormányzóktól, a hatósági és erőszak-szervezetektől —, de a gyarmatosító országból vagy más országból oda települt európai lakosok távozását egyáltalán nem követelik. Sőt: országuk további gazdasági és kulturális fejlődése érdekében akarják is, hogy az európai orvosok, mérnökök, tanárok ott maradjanak. Ezek ugyanazokat a jogokat élvezhetik, politikai és gazdasági téren egyaránt, mint az afrikai lakosság. A privilégiumokról azonban, amelyeket eddig élveztek, a maguk számára erőszakkal biztosított és jogtalanul élvezett előjogaikról — egyszer s mindenkorra le kell mondaniok, ugyanúgy, ahogy a rabszolgakereskedőknek és rabszolgatartóknak le kellett mon-

Digitized by Google

daniok a rabszolgakereskedés és rabszolgatartás jogáról, amikor Anglia és nyomában a többi nyugati ország ezt a rendszert eltörölte.

De az afrikai népek nagylelkűen bánnak az európai telepesekkel, mert bár túlnyomó részüket a gyarmatosítóknak évszázadok alatt sem sikerült a kereszténységnek megnyernie, abból az úgynevezett keresztényi emberszeretetből ma is több van bennük, mint azokban, akik, mint Marx mondotta „a Krisztusról beszélnek, de a gyapjúra gondolnak".

•

Az imperialistáknak a gyarmati rendszer teljes és azonnali felszámolása ellen felsorolt érvei, mint a fentiekből látható, egytől egyig tarthatatlanok. Tudják ezt jól ők maguk is. Tudták már akkor, amikor *a gyarmati rendszer teljes és azonnali felszámolásának kérdése a Szovjetunió javaslatára a közgyűlés napirendjére került.* Még jobban meggyőződhettek érveik tarthatatlanságáról a vita folyamán, amikor nemcsak a szocialista országok, valamint a gyarmati sorból felszabadult ázsiai és afrikai országok képviselői, de a nem gyarmattartó kapitalista államok többségének delegációi is, egyértelműen állást foglaltak a gyarmati rendszer felszámolása mellett.

Ily módon lefegyverezve és sarokba szorítva a gyarmatosítók kétségbeesett kísérletet tettek arra, hogy a vitát valahogy mellékvágányra tereljék és zsákutcába juttassák. Minden gyarmatosítók fő protektorának, az Egyesült Államok delegációjának kezdeményezésére egyik imperialista állam képviselője a másik után próbálta bevetni azt a gondolatot, hogy a deklarációban ne csak a gyarmati országokról legyen szó, hanem „valamennyi más nem szabad országról" is. Ez alatt a szocialista országokat (a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetségének nem orosz tagállamait és az európai népi demokratikus országokat) értik, amelyek szerintük a Szovjetunió „gyarmatai".

Nincs szükség arra, hogy ezzel az ostoba rágalommal vitába bocsátkozzunk. Mindenki tudja, hogy a szocialista országok népei maguk az urai országaiknak, hogy ott minden politikai és gazdasági poszton saját munkásaik, parasztjaik és értelmiségieik ülnek. Azokat az országokat, amelyek a Szovjetunió szövetségesei, a Szovjetunió nemcsak hogy nem zsákmányolja ki, de a legmesszebbmenő nagylelkűséggel segíti. Köztudomású az is, hogy a gyarmati sorból felszabaduló országok, amelyek minden igyekezetükkel azon vannak, hogy népgazdaságuk évtizedes elmaradottságából kimozduljanak, örömmel fogadják gazdasági partnerükül a Szovjetuniót és a szocialista országokat általában, mert tudják,

Digitized by Google

hogy ez a gazdasági kapcsolat népgazdaságuk fejlődését, országuk gyarapodását mozdítja elő és, hogy ebből a gazdasági kapcsolatból politikai hátrányuk nem származik.

A közgyűlési vita tárgyát képező deklaráció — az is, amelyet a Szovjetunió nyujtott be, az is, amelyet az ázsiai és afrikai országok — arról szólt, hogy függetlenséget kell adni a gyarmatoknak, vagyis azoknak az országoknak, amelyeknek nincs saját államuk, saját kormányuk, ahol idegen hatalom uralkodik, melynek polgárai politikai és gazdasági kiváltságokat élveznek, az ország népei pedig, vagy legalábbis azok óriási többsége jogfosztott, vagy nem teljes jogú, másodrendű embereknek számítanak. Függetlenséget kell adni azoknak az országoknak, ahol az állam törvényhozó, államigazgatási és igazságügyi szervei egy idegen hatalom fennhatósága alatt vannak; ahol az ország népgazdaságának kulcspozíciói — bankok, külkereskedelem, közlekedési utak, nagyüzemek, sok helyen a föld nagy része is — gyarmatosítók kezében vannak, amit azok arra használnak ki, hogy az ország nyersanyagait és egyéb természeti kincseit ellenérték nélkül, vagy jóval a világpiaci árakon alul összeharácsolják, a leigázott helyi lakosságot pedig erőszakkal vagy gazdasági nyomással arra kényszerítsék, hogy munkaerejüket éhbérért odaadják.

Mindenki jól tudta, miről van szó: arról, hogy az angol, a francia, a belga, a holland, a spanyol, a portugál gyarmatosítóknak, akik egyes ázsiai és afrikai országokat még ma is gyarmati sorban tartanak, elnyomnak és kizsákmányolnak, erről haladéktalanul le kell mondaniok.

Az imperialisták manővere teljes kudarcot vallott. *Kénytelenek voltak elvben maguk is elismerni a gyarmati rendszer felszámolásának szükségességét és időszerűségét.* Arra azonban, hogy az ezt követelő deklarációt, akár csak az ázsiai és afrikai országok által beterjesztett enyhébb fogalmazásban is megszavazzák — s ezzel maguk írják alá a szívüknek kedves gyarmati rendszer halálos ítéletét —, még sem tudták rászánni magukat. Kerestek és találtak ürügyeket arra, hogy egyik-másik formulázás elfogadhatatlanságára hivatkozva tartózkodjanak a szavazástól.

Az imperialista politikusok szerint „csak igen naiv idealisták javasolhatnak olyat, hogy jelenleg, a világválság idején, az anyaországok megengedhetik maguknak azt, hogy kivonuljanak gyarmataikról."[5]

De sok száz millióra tehető ezeknek a „naiv idealistáknak" a száma. A szovjet javaslat az ENSZ-en kívül is hatalmas helyes-

[5] A kolonializmus eszméje. Cikkgyűjtemény. New York, 1958.

Digitized by Google

léssel találkozott. Nem csupán a népek igazságérzete követeli a gyarmatrendszer azonnali, teljes felszámolását; ezt diktálja az a felismerés is, hogy ez a béke megszilárdításának egyik legfontosabb eszköze. „A népek függetlenségi és szabadságharca gyengíti a háborúra törekvő erőket, és megsokszorozza a béke erőit."[6] Mellékjük szegődik világszerte a forradalmi munkásmozgalom, a demokrácia minden igaz híve, a béke-világmozgalom.

Ma, a huszadik század második felében, az emberiség megújhodásának nagyszerű korszakában, amikor a szocializmus erői felülkerekednek, a világ elnyomott és kizsákmányolt népei a föld legfélreesőbb zugában is talpraálltak, hogy kiharcolják szabadságukat, függetlenségüket, emberi jogaikat, ma, a gyarmati rendszernek, az emberi nem ezen évszázados szégyenének nincs többé helye a földön. Ütött már a gyarmati rendszer végórája.

[6] A kommunista és munkáspártok 1960. novemberi Értekezletének Kiáltványa.

Digitized by Google

A felsőoktatás továbbfejlesztéséről *

Irta **MOLNÁR JÁNOS**

Befejeződött az oktatásügyünk továbbfejlesztéséről szóló tézisek társadalmi vitája. A vitában mintegy 900 000 ember vett részt, s közel 70 000 szólalt fel. Az egyetemeken és főiskolákon — külső szakemberek bevonásával — tanácsüléseken vitatták meg a téziseket. Az egyetemek és főiskolák részt vettek a reformtervezet kidolgozásában is. Javaslataik sokat segítettek a kormánybizottságnak az alapelvek kidolgozásában.

A tapasztalatok azt bizonyították, hogy ez a módszer: az oktatók bevonása a reform előkészítésébe, az egyedüli helyes módszer volt. A felsőoktatás szakmailag igen bonyolult, sokágú terület, s központi utasításokkal lehetetlen azokat az összetett problémákat megoldani, amelyek most napirendre kerülnek. Nem lehet csupán az egyetemek. főiskolák oktatóira támaszkodva sem. Elengedhetetlen a népgazdaság, a tudományos élet különböző területein dolgozó szakemberek segítsége. Ezért is jelentősek voltak azok a viták, amelyeket a Tudományos Akadémián, annak egyes intézeteiben, a Tudományos és Felsőoktatási Tanácsban, a MTESZ-ben rendeztek, ahol különös súllyal kerültek szóba a felsőoktatás problémái. A viták megmutatták, hogy az egyetemi és főiskolai oktatók — tekintélyes professzoroktól a fiatal tanársegédekig egyaránt — többségükben egyetértenek a reform célkitűzéseivel, időszerűnek és szükségesnek tartják azokat. *Az elmúlt két félévben egészséges közvélemény alakult ki a reform mellett.* Ez a legfontosabb politikai előfeltétele annak, hogy elképzeléseinket megvalósítsuk. Természetesen voltak és vannak ellenvélemények, aggodalmak is. Vannak egyetemi oktatók, akik nem értették meg a reform szükségességét, mások különböző — részben jogos — aggályokat vetnek fel.

* E cikkben nem térek ki az orvos- és agráregyetemek, valamint a művészeti főiskolák problémáira.

Digitized by Google

A jelen helyzet egészében mégis kedvező. A felsőoktatás néhány éven át lemaradt a reform előkészítésében. Ezért az elmúlt tanévben a fő feladat az elmaradás megszüntetése volt. Le kellett küzdeni — sokszor még a Művelődésügyi Minisztériumban és más irányító szervekben is — mind a kapkodó, demagóg, mind a konzervatív törekvéseket. A viták eredményeként a helytelen nézetek ma már szűkebb területre szorultak vissza, s megvannak a feltételek a munka meggyorsításához.

Az alapelvek világosak. Ma a legdöntőbb feladat a megvalósításukhoz szükséges legjobb módszerek kikísérletezése, főképpen pedig a tananyag és az oktatási módszerek korszerűsítésének megkezdése. Hol tartunk jelenleg e feladatok megoldásában?

•

Oktatásügyünk továbbfejlesztésének egyik kulcskérdése az iskola és az élet, az oktatás és a gyakorlat, a termelés kapcsolatának megjavítása. Az a célunk, hogy a hallgatókat már a tanulmányi idő alatt bevezessük a tanultak gyakorlati alkalmazásába, így az oktatást célszerűbbé tegyük, hogy az a jelenleginél jobban megfeleljen a társadalom által támasztott követelményeknek. A gyakorlati képzés megjavítása fokozza a szakképzés hatékonyságát, elősegíti, hogy szakterületük valóságos és gyakorlati problémáit jobban ismerő mérnökök, pedagógusok és más szakemberek kerüljenek ki az egyetemekről. Az élettel, a termeléssel való kapcsolat megjavításától azt is várjuk, hogy a hallgatók egyetemi képzésük előtt és alatt közvetlen gyakorlatból ismerjék meg a társadalmilag hasznos munkát, elsősorban a fizikai munkát, aminek politikai és jellemformáló jelentősége vitathatatlan. Egyetemeinken ma kevés a gyakorlatra, a tanultak gyakorlati alkalmazására fordított idő, a gyakorlatok nem elég hatékonyak és elszakadtak az elméleti anyagtól.

A viták során általában egyetértéssel találkozott az az álláspont, hogy az egyetemi képzési idő 5 évéből mintegy 10 hónapot jól megszervezett — üzemi, területi — szakmai gyakorlatra kell fordítani, amely a hallgatókat leendő hivatásukra készíti elő, és amely ezért képzésük szerves részét alkotja. A szakmai gyakorlatok megszervezése, legjobb formáinak megtalálása még nagyrészt előttünk álló feladat, egyes területeken azonban már számottevő kísérletek kezdődtek.

Az utóbbi években a pedagógusképzés megjavítására például több intézkedés született. Így az érettségire épülő tanító- és óvónőképzés megszervezése — jelenleg 14 felsőfokú tanító- és óvónőképző intézet működik —, valamint a pedagógiai főiskolák képzési idejének 4 évre emelése. Három tudományegyetemünkön pedig tanárképző tanácsok megszervezésével, gyakorló iskolák létre-

Digitized by Google

hozásával, s főként a tanítási idő 5 évre emelésével szintén jelentős lépések történtek a tanárképzés színvonalának emelésére. A hosszú idő óta most először belépő V. év fő tartalmát tekintve a tanári gyakorlat megszervezésére szolgál. A féléves tapasztalatok kedvezőek. A gyakorló iskolákban végzett hospitálás és tanítási gyakorlat erősítette a leendő tanárok hivatástudatát, növelte pedagógiai érzékét. A kezdeti eredményeknek jó hatása volt az egyetemek egész oktatókarára, ami azért jelentős, mert a tanárképzés megjavításához szükséges, hogy a pedagógiai tanszékeken kívül a szaktanszékek oktatói is megértsék a tanárképzés fontosságát, s ennek megfelelően szervezzék meg oktatómunkájukat. A féléves tapasztalatok rámutattak a már ismert tényre is: nem megfelelő a jelöltek pedagógiai felkészültsége. Ismereteik hiányosak és papírízűek. A tanult elméleti tananyag gyakorlati alkalmazásában gyengék, s nem megfelelő a módszertani felkészültségük sem. Mindez sürgetővé teszi a gyakorlati képzés további javítását.

Az eddigi tapasztalatok alapján és a reform szellemének megfelelően tovább kell fejleszteni az ötödik — gyakorló — év módszerét. A hallgatókat falusi, illetve kerületi iskolákba is ki kell küldeni hospitálási és tanítási gyakorlatra. Ennek a célja elsősorban a hivatástudat erősítése. A végzett hallgatók többsége vidéki, illetve falusi iskolában fog tanítani. Elengedhetetlen, hogy ezek problémáival még a tanulmányi idő alatt megismerkedjenek. Falusi iskolai gyakorlatok már ez évben is voltak tanárképző tudományegyetemeinken. Az V. év egységes gyakorlati évként való felhasználása érdekében növelni kell az aktív tanítási gyakorlatot, csökkenteni kell az év túlterhelését, biztosítani kell, hogy a leendő tanár pedagógiai, lélektani, különösen pedig szakmódszertani elméleti anyagokkal már a harmadik-negyedik év folyamán megismerkedjen. A minisztérium már megtette az ezzel kapcsolatban szükséges intézkedéseket. E feladatok jó megoldása megköveteli a pedagógiai tanszékek megerősítését.

A tanárképzés megjavítása nem merülhet ki az utolsó, főként pedagógiai gyakorlatra fordított év helyes megszervezésében. Biztosítani kell az egyetemi tanulmányi idő első négy éve alatt is a gyakorlati képzést. Ennek a célja olyan pszichológiai, pedagógiai, népművelési ismeretek és aktív gyakorlat szerzése, megfigyelések gyűjtése, amire a leendő tanárnak szüksége lesz. Már ez évben indultak kísérletek iskolai megfigyelésekre, úttörő- és KISZ-szervezetekben végzett munkára, valamint népművelési gyakorlatra. Így például a különböző egyetemeken és főiskolákon 480 hallgató gyakorlati munkát végez iskolai úttörő- és KISZ-szervezetekben, mintegy 150 hallgató (köztük orvos- és agrárhallgatók is) vett részt falusi népművelési gyakorlaton. Sok egyetem ennek a tanévnek a második félévében tervezi a hallgatók különböző gyakorlati

Digitized by Google

munkájának bevezetését. Minden tudományegyetemen megnövelték az eddig is szervezett nyári termelési gyakorlatok időtartamát. Megindul a gyakorlati képzés a tanító- és óvónőképző intézetekben is.

Ma még korai lenne értékelni ezeket a kísérleteket, amelyek nemrég indultak meg, sok kísérlet pedig csak most indul meg. De már most kiemelhetjük például a második éve folyó falusi népművelési gyakorlat pozitív tapasztalatait. Ez a munka — melyben a hallgatók önkéntes jelentkezése alapján vettek részt — nagymértékben növelte hivatástudatukat, önállóságukat, kedvezően hatott politikai és világnézeti fejlődésükre. Általában megértették, hogy milyen felelősségteljes, áldozatos és szép feladat a népművelő pedagógusé. Egy szegedi bölcsészhallgató írta a gyakorlati munkájáról készült jelentésben: „Megtanultuk, hogy a népművelő önzetlen ember, saját érdekeit alárendeli a közösség érdekeinek." A népművelő munkához — írja — „lélek kell. Tisztelettel és szeretettel beszélni az egyszerű emberekkel, megnyerni a magunk számára az embereket". A falusi lakosság — elsősorban a termelőszövetkezeti parasztok — nagyon szívesen fogadják ezeket az egyetemi hallgatókat.

Sajnos, a gyakorlati képzésre vonatkozó kísérletek megszervezésével elmaradtak a jogi karok, illetve a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem. A jogi karokon a II. félévben kell előkészíteni az 1961—62-ben ötödéves hallgatók mintegy 8—9 hónapos szakmai gyakorlatát, amelyet különböző államigazgatási, bírósági, ügyészségi, üzemi munkahelyeken konkrét jogi feladatok önálló megoldására fordítanak.

Más jellegű kísérletek folynak a műszaki egyetemeken. Ebben a tanévben kezdődött a Veszprémi Vegyipari Egyetemen az az elsősorban módszertani jellegű kísérlet, melynek célja, hogy megkeresse a legjobb eszközöket az oktatás hatásfokának emeléséhez. A kísérlet lényege, hogy két szaktantárgy párhuzamos oktatásával decentralizálja a vizsgaperiódust és nagyobb intenzitást biztosít a tananyag elsajátításához. A féléves tapasztalatok bíztatóak: az elmúlt évinél jobb vizsgaeredmények születtek. Jelentős mértékben — közel 50 százalékkal — csökkentették az előadások óraszámát a szemináriumi foglalkozások, laboratóriumi gyakorlatok, tehát az elméleti anyag begyakoroltatása, és a kötelezően megszervezett egyéni tanulás javára. A hallgatók szigorú munkafegyelem alapján intenzíven, ugyanakkor a zsúfolt vizsgaperiódusok sok kellemetlen velejárója nélkül, eredményesen dolgozhatnak. A fiatal Veszprémi Vegyipari Egyetem oktatóit és vezetőit dicséret illeti bátor és megfontolt kezdeményezésükért. Veszprémben a második félévben új kísérlet is indul. A negyedik évfolyamon tanuló hallgatókat 5 hónapra üzembe küldik. Munkakönyves, beosz-

Digitized by Google

tásuknak megfelelő fizetést élvező dolgozók lesznek, gyakorlatuk alatt az üzemek munkásszállásán laknak, s tanulmányaikat levelező úton folytatják. Tantárgyaikból az üzemben vizsgáznak.

Hasonló kísérletet kezdenek a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen, ahol a negyedik éves bányaművelő hallgatók például 6 hónapos üzemi munkára mennek az egyik bányába. A miskolci egyetem gépészmérnöki karán két kísérletet szerveznek. Már ebben a félévben felvesznek mintegy 50 hallgatót, akik egy éven keresztül 4—4 hetes váltással tanulnak az egyetemen, és dolgoznak a DiMÁVAG-ban. A negyedik évfolyam hallgatóinak egy csoportja pedig 6 hónapon keresztül váltakozva 4 hetet az egyetemen, 4 hetet a DiMÁVAG-ban tölt. A hallgatók a gyárban részben fizikai munkát végeznek, részben technikusi feladatokat oldanak meg. Bekapcsolódnak az üzem politikai és társadalmi életébe. Kísérletek indulnak a hallgatók gyakorlati képzésének megjavítására az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen is. Minden műszaki egyetemen megnövelik a szokásos nyári termelési gyakorlatok időtartamát.

Ebben a tanévben tehát egyetemeink és főiskoláink jelentős lépést tesznek előre a szakmai gyakorlatok, a gyakorlati képzés terén. Most minden a jó szervezésen, a tapasztalatok gondos elemzésén múlik. Nem szabad a kísérleteket sorsukra hagyni. Az egyetemi oktatók vegyenek részt aktívan ezek ellenőrzésében és segítésében. A sokféle, más-más jellegű kísérlet összefogása, támogatása gondos elemző munkát és ugyanakkor gyors, operatív intézkedéseket is követel.

E kísérleteknek még megvan az a hiányosságuk, hogy nem épülhetnek egy befejezett tananyagkorszerűsítési munkára. A kísérletekkel nyerünk majd tapasztalatot ahhoz is, hogy milyen következtetéseket kell levonni a megnövelt időtartamú szakmai gyakorlatokból a tananyag korszerűsítésére, az elméleti oktatásra, az elmélet és gyakorlat kapcsolatának erősítésére vonatkozólag. A műszaki egyetemeken most szervezendő kísérletekben nem érvényesülhet még teljesen az az elv sem, hogy a leendő mérnök az üzemben már konkrétan meghatározott műszaki feladatokat oldjon meg. Ilyen irányú kísérleteket a jövő tanévre kell előkészítenünk.

A gyakorlati képzés megvalósítását, különösen az egyetemeken és főiskolákon kívüli szakmai gyakorlatok bevezetését még több oktató vitatja, főként a műszaki egyetemeken. Bízunk abban, hogy a kísérletek meggyőző ereje megváltoztatja majd álláspontjukat. Már az eddigi tapasztalatok is nagy erővel bizonyítják, hogy a gyakorlati képzés megvalósítása — ha ennek tartalmi vonatkozásait is jól kidolgozzuk — emeli a képzés hatékonyságát és színvonalát. Csak a gyakorlat teheti teljessé az elméleti megismerést,

Digitized by Google

csak ez biztosíthatja, hogy a leendő tanár, mérnök önállóan és tudatosan tudja alkalmazni ismereteit. Csak a képzés szerves részeként értelmezett, az egyetemi és főiskolai tanulmányok alatt megvalósítandó gyakorlati képzés — melyet nem valamiféle kiegészítésnek, kirándulásnak, vagy a tanulmányi idő utáni pótlásnak fogunk fel — vezethet eredményre.

Ma még szinte felmérhetetlen a gyakorlati képzés politikai és világnézeti jelentősége. Ha jól és megfontoltan szervezzük meg ezeket a gyakorlatokat, azok a jövő szocialista értelmisége nevelésének egészen új módszerét adják kezünkbe. Az aktív bekapcsolódás változó és fejlődő új társadalmunk életébe a tanulás idején olyan emberek nevelését segíti elő, akik egész másként nézik majd szakmájukat, annak társadalmi szerepét, magasabb lesz az igényük önmagukkal szemben!

Az oktatási rendszer továbbfejlesztésének irányelvei annak az elvnek a fokozatos megvalósítására hívnak fel, hogy az érettségizettek legalább egyéves termelőmunka után kerüljenek egyetemre, főiskolára. Egyetemeinken és főiskoláinkon már ma is 30 százalék körül van azoknak az aránya, akik legalább egy évet termelőmunkában töltöttek felvételük előtt. Így nem látszik túlságosan távolinak, hogy elérjük az említett célkitűzést. Az idén néhány egyetemen kísérletet kezdtek az előfelvételi rendszerrel. Mintegy 450, arra alkalmas, elsősorban férőhely hiánya miatt elutasított jelentkezőt vettek fel feltételesen egyetemi hallgatónak s küldték el őket üzemekbe és más munkahelyekre dolgozni. Felvételük akkor válik véglegessé, ha a munkában megállták helyüket. Közben előkészítő tanfolyamra járnak. A kísérletnek vannak vitatható pontjai, mindenképpen érdemes azonban arra, hogy célszerűségét és eredményeit egy év tapasztalatai alapján megvizsgáljuk. Általában az előkészítő tanfolyamok egyre népszerűbbekké válnak, különösen a termelésben hosszabb időt töltött jelentkezők esetében, ezért az idén már az ilyen tanfolyamok időtartamát 6 hónapra növeltük.

Társadalmi fejlődésünk, s ezzel összefüggésben oktatási rendszerünk továbbfejlesztése megköveteli a jelenlegi felvételi rendszer további javítását is. Népi államunk felszámolta a volt uralkodó osztályok kulturális monopóliumát. Megnyitotta a főiskolák kapuit a munkásság és a parasztság fiai előtt. Rendszerünk e nagy vívmányát tovább kell erősítenünk felvételi politikánkkal is. Ezért tovább kell javítanunk a munkás- és parasztszülők és gyermekeik közötti felvilágosító munkát. Felvételi rendszerünket úgy kell tökéletesíteni, hogy még nagyobb szerepe legyen a felvételeknél a tényleges tanulmányi eredményeknek, a rátermettségnek és a szakmai készségnek, valamint a világnézeti, politikai és jellembeli tényezőknek. Biztosítani kell, hogy a társadalom az eddiginél is aktívabban részt vegyen az egyetemi felvételekben. Ezt szolgálja

Digitized by Google

többek között a társadalmi ösztöndíjak egyre szélesedő alkalmazása is.

A gyakorlati képzés megerősítése — különösen a műszaki felsőoktatásban — nem valósítható meg az üzemek, az ipar és a szaktárcák segítsége nélkül. Már e félévben is, s a következő években még inkább, nagyszámú hallgatót kell átmeneti időre foglalkoztatnia az iparnak. Ez természetesen nehéz szervezési problémákkal jár s gondokat okozhat a munka termelékenységének alakulásában is. Az eddigi tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy az üzemek pártszervezetei és vezetői, a szaktárcák megértették, hogy az egyetemi hallgatók gyakorlati képzésének megjavítása nem valami elvont oktatási érdek, hanem mindenekelőtt az ipar érdeke. Sok üzem messzemenő segítséget ad az egyetemeknek a most induló szakmai gyakorlatokhoz. Nagy jelentősége van itt azoknak a szerződéseknek, amelyeket a Művelődésügyi Minisztérium, illetve a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem kötött az egyes szaktárcákkal. Az ipari tárcák vállalták a hallgatók szakmai gyakorlatának segítését, az oktatók gyakorlati munkájának támogatását és ezenkívül gépekkel és műszerekkel is segítik az egyetemi oktatómunkát. Az ipar aktív segítségére van szükség a tananyag korszerűsítésének megoldásában, az új tantervek kialakításában is.

A felsőoktatás reformjáról folytatott viták során teljesen világossá vált, hogy sem a szakmai gyakorlatok idejének növelése, sem a felvételek előtti termelőmunka nem vezethet teljes eredményre *a tananyag és az oktatási módszerek korszerűsítése* nélkül. A minisztérium kidolgozta és a Tudományos és Felsőoktatási Tanács egyetértése alapján az egyetemek minden oktatójának megküldte a felsőoktatás tananyagának és oktatási módszereinek korszerűsítéséről szóló alapelveket. Az alapelvek többek között a következőket mondják:

„A tananyagkorszerűsítés legfőbb alapelve az, hogy a képzésben érvényesíteni kell a fejlődő szocialista társadalom gazdasági-termelési, világnézeti-politikai, kulturális-tudományos igényeit, ezekből kell levezetni az oktatás elé állítandó szakmai, ideológiai és gyakorati követelményeket...

Mindezek szem előtt tartásával kell konkrétan meghatározni az egyes szakok képzésének célját és a velük szemben támasztható követelményeket. A társadalmi követelményekből helyesen levezetett képzési cél a fő rendező elv a tananyag kiválasztása és meghatározása, az oktatási módszerek kialakítása során. Ebből következik mindenekelőtt, hogy a leendő mérnök, jogász, tanár mit és hogyan tanuljon."

Digitized by Google

Az alapelvek leszögezik, hogy a felsőoktatási intézmények célja kommunista szakemberek — s nem tudósok, vagy szűken meghatározott területre nevelt specialisták — képzése. Részletesen szólnak a tananyag kiválasztásának, felosztásának és elrendezésének, az elmélet és a gyakorlat kapcsolata erősítésének módjairól, a marxista—leninista világnézet szerepéről a korszerűsítésben, majd azokról a módszertani elvekről, amelyek segítségével az oktatás színvonalát és hatásfokát növelni lehet. Egyetemeink elé azt a feladatot tűztük, hogy — az eddigi szokásokkal és gyakorlattal ellentétben — a tananyagkorszerűsítés munkáját analitikus módon végezzék el, vagyis úgy, hogy a helyesen meghatározott, a társadalmi követelményekből tudományosan levezetett képzési célból kiindulva határozzák meg a tananyagot, bontsák azt tantárgyakra, kollégiumokra és gyakorlatra, s azután dolgozzák ki a tantervet.

Az eddigi viták során sok olyan alapvető kérdés felmerült, melyek új megvilágításba helyezik — különösen a műszaki egyetemeken — az egyes karok elé állított képzési célkitűzéseket, a jelenlegi szakosítási rendszert, s felvetik a módosítás szükségességét. Így például viták folynak a Budapesti Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Karának szakosítási rendjéről, a vegyészmérnökképzés jelenlegi rendszerének célszerűségéről. Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen mind a három kar jelenlegi képzési profiljával kapcsolatban problémák merültek fel. A Közlekedési és Üzemmérnöki Kar képzési profilja ma nem annyira műszaki, mint inkább közgazdasági-üzemeltető irányú. Azokat a műszaki alapismereteket, amelyek a közlekedéstudományhoz tartoznak (út-, vasútépítés) nem itt, hanem a Mérnöki Karon oktatják. Az Építészmérnöki Kar oktatási profiljának átalakítása — a jelenlegi „építőművész" képzés helyett tervező-kivitelező építészmérnökképzés — szintén eldöntésre váró kérdés. Felmerült a Közgazdasági Egyetem szakosítási rendszere módosításának szükségessége stb. Ezek a kérdések mind összefüggésben vannak azzal, hogy a mai profil alapján képzett hallgatók — a gyakorlati képzés gyengesége és elméleti képzésük nem következetes célirányossága miatt — nincsenek céltudatosan előkészítve mérnöki, közgazdászi stb. feladataikra.

Ilyen problémák a pedagógusképző tudományegyetemi szakokon is felmerülnek. Szemléletesen rámutatnak erre az ötödik, gyakorló év már említett tapasztalatai is. Kitűnt például, hogy a tanárjelöltek ideológiai-politikai felkészültsége — bár elméletileg megalapozottnak látszik — nem elég élő, s kevéssé tudják a tanultakat a szakanyagon keresztül a nevelőmunkában felhasználni. A szakmai képzés egyik gyenge oldala is éppen az, hogy a tanultakat nem képesek jól alkalmazni általános- és középiskolai

Digitized by Google

munkájuk során. Bizonytalanok pl. a leíró nyelvtan tanításában, az idegen nyelvekben gyenge a beszédkészségük. Jól ismerik a hallgatók pl. a irodalomelméletet, az irodalomtörténetet, fejletlen azonban a műelemzési készségük. Mindezek a tapasztalatok csak aláhúzzák azt az ismert tényt, hogy az egyetemeken folyó szaktárgyi képzés még nem felel meg eléggé a tanárképzés követelményének. Mindez megköveteli az egyetemen oktatott tananyagnak a tanárképzés szempontjaihoz, követelményeihez alkalmazott korszerűsítését és az oktatási módszerek továbbfejlesztését.

Ez a kérdés szorosan kapcsolódik a közismert vitához: a jelenlegi és a reform során megvalósítandó képzés tudományos jellegének és színvonalának kérdéséhez. A tudományegyetemek tanárképző szakjain például e követelmény megértéséhez le kellett küzdeni azt a szemléletet, mely szerint ezek „tudósképző" és nem tanárképző feladatok ellátására hivatottak. Ez a vita a helyes álláspont győzelmével lezárult: ma már csaknem minden érdekelt egyetért abban, hogy a tudományegyetemek tanárképző szakjain tudományos színvonalon képzett pedagógusokat kell nevelni. Kitűnt az is, hogy a jelenlegi képzés — ma is kétségtelen magas színvonala ellenére — nem minden tekintetben felel meg a marxista módon értelmezett tudományosság követelményeinek sem. Hiszen a tudományos színvonal nem absztrakt követelmény, s ezt nem az elméleti anyag mennyisége határozza meg. A tanárképzéssel kapcsolatban említett tapasztalatok meggyőzően igazolják, hogy nem lehet fenntartás nélkül magas tudományos színvonalúnak tekinteni azt az oktatást, melynek eredményeit a leendő pedagógus a gyakorlatban nem tudja alkalmazni.

A korszerűsítés számos más feladatot is felvet. Így az elavult, általudományos, felesleges történeti anyagrészeknek modern ismeretekkel való pótlását, az elmélet és gyakorlat egységének kidolgozását, a világnézeti nevelés hatásfokának emelését, az alapképzés erősítését valamennyi felsőfokú intézményben stb.

Elég jelentős az egyetemi tananyagban a túlterhelés, gyakoriak a felesleges átfedések. A felsőoktatásban ezek teljes megszüntetése csak a tananyagkorszerűsítés megvalósítása útján lehetséges. Vannak azonban olyan nyilvánvaló fogyatékosságok is, amelyek megszüntetése nem igényel hosszabb vizsgálatot, csak gyors és operatív intézkedésekre van szükség az oktatás hatásfokának gyors emelkedéséhez. Egyetemeink az elmúlt hetekben számos ilyen intézkedést megvalósítottak, részben minisztériumi utasításra, részben saját hatáskörükben. Csökkentették a túlterhelést, kiküszöböltek sok felesleges átfedést, ismétlést. Így például a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen a politikai gaz-

Digitized by Google

daságtan tananyagát 20 százalékkal csökkentették, a pénzügyi tanszéken az eddigi 9 tantárgyat 5 tárggyá vonták össze. (Ennek következtében, mivel számos ismétlést kiküszöböltek, a kötelező tanuláshoz szükséges jegyzetek oldalszáma 2480-ról 1960-ra csökkent.) Néhány egyetemen nagyon elmaradtak ezzel a munkával s nem hajtották végre a minisztérium erre vonatkozó utasításait. Pedig ennek nagy jelentősége van. Ez nemcsak azt eredményezi majd, hogy csökken a hallgatók túlterhelése, hanem azt is, hogy emelni lehet az oktatás elméleti színvonalát, a gyakorlati képzés hatékonyságát.

Fontos problémája felsőoktatásunk továbbfejlesztésének az oktatási módszerek javítása. Itt még sok a tennivaló. Egyetemi oktatóink egy része nem rendelkezik kellő pedagógiai tapasztalattal, a műszaki oktatók egy része az alapvető pedagógiai ismeretekkel sem. Hagyományosan funkcionáló oktatási és szervezeti eszközeink közül számos nem felel meg a mai követelményeknek. Nem fejlődnek eléggé az előadások, szemináriumok módszerei, a szemléltetés eszközei, sok fogyatékossága van egyetemi vizsgamódszerünknek, tankönyveink, jegyzeteink pedagógiai felépítésének stb. Ma még nincs elég hatékony közvéleménye sem a pedagógiai követelmények fokozásának, sőt néhol határozott ellenzést vált ki például az előadások kölcsönös látogatására vonatkozó javaslat, jóllehet ez a Szovjetunió egyetemein, de kapitalista országok egyetemein is alkalmazott módszer. Ezekre a kérdésekre az elmúlt években kevés figyelmet fordítottunk. Magyarországon ma semmilyen tudományos intézetben nem foglalkoznak a felsőoktatás pedagógiájával, oktatási módszereink tudományos elemzésével. Ez évben — egyelőre kísérleti formában — létre hozunk egy pedagógiai tudományos kutatócsoportot, amely a felsőoktatás — különösen a műszaki oktatás — pedagógiai problémáival foglalkozik, illetve elvileg és szervezetileg megalapozza az ilyen jellegű rendszeres tudományos kutatómunkát.

A felsőoktatás tananyagának korszerűsítése szorosan kapcsolódik ahhoz a változáshoz, fejlődéshez, ami egész felsőfokú képzési rendszerünkben, tudományos káderutánpótlásunk szervezett kinevelésében, a specialisták újrendszerű képzésében az elmúlt évek során végbement. Országunkban kialakult az egyetemet végzett szakemberek továbbképzésének rendszere, az aspirantúra keretében. Ebben fontos szerepük van — és még inkább az lesz — az egyetemeknek.

A népgazdaság fejlődése megköveteli a műszaki továbbképzés és a műszaki specialisták képzésének megszervezését. Műszaki specialisták képzése nem szorítható az egyetemi képzés idejébe. Ez a felismerés szülte a szakmérnökképzés megszervezését. A Minisztertanács határozata alapján 1961 februárjától a Budapesti Műszaki

Digitized by Google

Egyetemen gépszerkesztő és díeselesítő, Miskolcon hegesztő, az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen mezőgazdasági vízépítő, vasbetonépítő és közúti forgalomtechnikai szakon indul meg 2 éves levelező formában a szakmérnökképzés. E képzési forma — hasonlóan a már néhány éve működő mérnök-közgazdász továbbképzéshez — jelentősen elősegíti műszaki kádereink szakmai továbbképzését és specializálódását. Még ez évben indokolt lenne megszervezni a közgazdászok hasonló rendszerű továbbképzését is.

Az irányelvek leszögezték, hogy a szakemberszükséglet jobb kielégítése, a technikus középkáderek magas színvonalú képzése érdekében felsőfokú technikumokat kell létesíteni. Ennek az új iskolatípusnak a létrejöttével is számolnunk kell, amikor az egyetemi képzés korszerűsítését végrehajtjuk. Ez év márciusában megkezdi munkáját Budapesten a Felsőfokú Épületgépészeti Technikum, illetve Székesfehérvárott a Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum.

A felsőoktatás továbbfejlesztésének igen fontos területe a levelező és esti oktatás, a munkások — általában a dolgozók — szakképzése. Az utóbbi években elhanyagoltuk ezt a területet, pedig ennek jelentősége a reform szemszögéből nézve még nyilvánvalóbb. A Minisztertanács már 1960 áprilisi határozatában jelentős mértékben felemelte a fizetett tanulmányi szabadság, a fizetett távollét időtartamát, biztosította a kötelező foglalkozások és konzultációk megszervezésének anyagi lehetőségeit, kiterjesztette az utazási kedvezményeket. Intézkedett az esti tagozatok újbóli visszaállításáról, számuk növeléséről. Az egyetemek e kedvező feltételek realizálására ebben az évben tettek, illetve tesznek konkrét intézkedést. A Budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Kara Csepelen, a Veszprémi Vegyipari Egyetem pedig az egyetem székhelyén esti tagozatot szervezett. Ahol erre minden feltétel biztosítva van, a gyári esti tagozatok előtt nagy perspektíva áll. A legtöbb egyetem a helyben lakó elsőévesek számára esti oktatást, a levelező hallgatók — általában a vidéki hallgatók — részére pedig 4—6 napos kötelező foglalkozást szervezett. A jogi karokon és a Közgazdaságtudományi Egyetemen megkezdték a konzultációs központok szervezését. Ebben a tanévben megindult a levelező oktatás a tanítóképző intézetekben és az óvónőképzőkben is. Egyetemeinken azonban még nem használják ki kellőképpen azokat a lehetőségeket, amelyeket a Minisztertanács határozata biztosított. Nem szerveznek kellő számban kötelező foglalkozást, ahol erre lehetőség van és nem vesznek részt kellő számban az oktatásban a professzorok.

Egyetemeink, főiskoláink tanszékein és kari tanácsain megkezdődtek a viták a tananyag korszerűsítéséről. Mint az várható is volt, az előrehaladás jelentős akadályaként lépett fel a szakmai, a

Digitized by Google

tanszéki sovinizmus. Vannak tanszéki kollektívák és tanszékvezetők, akik szűklátókörűek, s csupán egy szakma, egy tanszék perspektívájában foglalkoznak a dolgokkal. A minisztériumnak, az egyetemi vezetőknek s a pártszervezeteinknek az a feladatuk, hogy határozottabban támaszkodva a reform elveit teljesen magukévá tett, s azok megvalósításáért harcolni kész erőkre — tekintélyes professzorokra és fiatal oktatókra egyaránt — leküzdjék ezt az akadályt. A korszerűsítési vitákban támaszkodni kell a megfelelő társadalmi tapasztalatokra. Össze kell gyűjteni a már dolgozó pedagógusok, megyei tanácsok, végzett mérnökök és üzemek véleményét s a szaktárcákkal együtt kell e félévben a képzési céllal, szakosítással és profillal kapcsolatos kérdésekben dönteni. A korszerűsítés teljes megvalósítása néhány éves intenzív munkát követel. Ennek sikere azonban attól függ: hogy tudjuk az e félévben előttünk álló feladatokat — a képzési cél helyes meghatározását — megoldani.

*

Egyetemeink és főiskoláink fontos feladata a hallgatók világnézeti nevelése. Ennek döntő feltétele az oktatószemélyzet világnézeti-politikai fejlődése. Az elmúlt tanévben alakítottuk meg egyetemeinken a Világnézeti Nevelési Bizottságokat, amelyek a rektorátust segítik az egyetemen folyó világnézeti oktatás és nevelés koordinálásában, szervezésében és megjavításában. Fő feladatuk az egyetemi oktatók világnézeti képzésének megszervezése, irányítása és ellenőrzése. Bár még csak másféléves tapasztalat áll mögöttük, úgy látszik, beváltják a munkájukhoz fűzött reményeket. Igen megbecsülendő a Budapesti Műszaki Egyetem Világnézeti Nevelési Bizottságának kezdeményezése, amely az egyetem filozófiai tanszéke bevonásával megvizsgálta az egyetemi fizikaoktatás világnézeti tartalmát. Általában hasznosak az olyan viták, melyek során egy-egy szaktárgy anyagának és oktatásának ideológiai vonatkozásait vitatják meg. Az a célunk, hogy az egyetemi oktatók aktívan sajátítsák el a marxizmus—leninizmus eszméit és alkalmazzák azokat a saját szakterületükre.

Fokozni kell a harcot az egyetemeinken és főiskoláinkon jelentkező tudománytalan, antimarxista nézetek ellen is. Tudományegyetemeink tanszékei ezért az elmúlt tanévben megvitatták a vallásos nézetek elleni harc lehetőségeit a szaktárgyak oktatásában, ez évben pedig megvitatják a nacionalizmus elleni harc feladatait. Az elmúlt tanévben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen egyéves vallástörténeti és valláskritikai előadássorozatot szerveztünk, és most indult meg egy hasonló előadássorozat a nacionalizmus problémáiról. Nagy segítséget adnak az oktatók és hallgatók politikai fejlődéséhez a pártunk vezetői által tartott politikai előadások és konzultációk, amelyeken általában igen nagy az aktivitás.

Digitized by Google

Az oktatók világnézeti fejlődése azonban még mindig sok kívánnivalót hagy maga után. Bár az egyetemi oktatók ideológiai továbbképzése jelenleg színesebb, mint korábban volt, még mindig sok benne a formális elem. A tanszékek nem elég öntevékenyen kezdeményeznek eleven vitákat ideológiai problémákról. A világnézeti nevelés megjavítása a reform megvalósításának, az oktatás tényleges korszerűsítésének nélkülözhetetlen feltétele.

A hallgatók marxista—leninista nevelésének legfőbb eszközei a marxizmus—leninizmus tanszékek. Legtöbb egyetemünkön és főiskolánkon immár három marxista tanszék működik a marxizmus 3 alkotórészének megfelelően. A marxista filozófia és politikai gazdaságtan oktatása mellett megindult a tudományos szocializmus oktatása. A marxizmus—leninizmus oktatásának színvonala az elmúlt években sokat javult. Elemzőbbek, meggyőzőbbek lettek az előadások és foglalkozások. Most az a feladat, hogy a marxizmus—leninizmus oktatók marxista és általános műveltségének emelésével, gyakorlati tapasztalataik gyarapításával tovább fokozzuk az oktatás meggyőző erejét. Ezért nagy figyelmet fordítunk az oktatók továbbképzésére és a Politikai Bizottság határozata alapján megszerveztük, hogy az oktatók egy része meghatározott időre gyakorlati pártmunkára menjen. Ebben a tanévben 30 oktató ment, illetve megy féléves gyakorlati munkára üzemekbe, termelőszövetkezetekbe. Remélhető, hogy ez a lépés tovább csökkenti a marxizmus oktatásának elvontságát és erősíti a gyakorlattal való kapcsolatát. A jövőben jobban össze kell hangolni a marxizmus oktatást az adott egyetem szakmai profiljával is.

A világnézeti nevelőmunka egyik nagy hiányossága egyetemeinken, hogy a szakoktatók kevés figyelmet fordítanak a hallgatók politikai és világnézeti nevelésére, jellemük formálására. Meg nem küzdöttük le teljesen az olyan helytelen nézeteket, hogy az oktatóknak csak a szűken vett szakmai anyag előadása a feladatuk, világnézeti állásfoglalás és céltudatos nevelői ráhatás nélkül. A magyar egyetemek távoli és közeli múltja pedig bővelkedik olyan követendő példákban is, amikor világhírű szakembereink, tudós egyetemi oktatóink nagy figyelmet fordítottak a céltudatos nevelőmunkára. Jobban kell ezekre a kiemelkedő tradíciókra is építenünk.

*

A felsőoktatás továbbfejlesztése *új munkastílust követel az egyetemi vezetőktől.* Bátran, kezdeményezően kell dolgozniuk a reform megvalósításán, szakítva a megszokott módszerekkel. Sajnos ez leginkább néhány nagy egyetemünk vezetőiből hiányzik. Az egyetemi vezetők csak akkor tudják megoldani feladataikat, ha az egyetem egész oktatószemélyzetére támaszkodnak. Különösen

Digitized by Google

nagy szerepe van az egyetemek életében a tanszékeknek és tanszékvezetőknek. Semmilyen minisztériumi vagy egyetemi intézkedés nem valósítható meg a tanszékvezetők egyetértése és meggyőződése ellenére. Ezért fokoznunk kell a tanszékvezetők felelősségét az egyetem egész munkájában, különösen a tanszéki beosztottak politikai, világnézeti, oktatói és tudományos fejlődésének segítésében, ellenőrzésében. Az egyetem vezetői kísérjék figyelemmel az eddiginél jobban a tanszékek munkáját. Célszerűnek látszik — éppen a feladatok jobb megoldása érdekében — a túlságosan kislétszámú rokontanszékek között szorosabb kapcsolatot teremteni.

Az irányelvek hangsúlyozzák, hogy a *reform megvalósítása fokozott követelményeket támaszt az oktatókkal szemben is.* A reform csak akkor lesz mélyreható és eredményes, ha az oktatók állandóan fejlesztik világnézeti felkészültségüket, tudományos képzettségüket, pedagógiai ismereteiket, s ha megfelelő gyakorlati tapasztalatokkal rendelkeznek. Egyetemeink és főiskoláink oktatószemélyzete többségében magasan kvalifikált, kiváló szakember és mély hivatástudattal végzi munkáját. Azonban a világnézeti felkészültség, a pedagógiai képzettség, valamint a gyakorlati tapasztalatok tekintetében sok még a tennivaló. Csak helyeselhető, hogy az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen tervszerűen megkezdték az oktatók ipari gyakorlatra küldését. (Ezen az egyetemen például a szakoktatók — a professzorokat, docenseket nem számítva — 40 százaléka nem rendelkezik ipari gyakorlattal.) A tudományegyetemeken a minisztérium utasítására a középiskolai oktatógyakorlattal nem rendelkező tanársegédek és adjunktusok számára kötelező a megfelelő szakmai gyakorlat megszerzése.

Ebben a tanévben valamennyi egyetemen 5 éves káderfejlesztési tervet készítenek. Ez a munka szorosan összefügg a felsőoktatás továbbfejlesztésével. Célja nem valamiféle lecserélési, eltávolítási kampány megindítása, hanem az, hogy szervezettebben segítsük az oktatók — különösen a fiatal oktatók — fejlődését. Az eddigi módszerektől eltérően a káderfejlesztési tervek elkészítését most az egyetemekre, a tanszékvezetőkre bíztuk. A tanszékvezetők, majd a kari tanács és az egyetemi vezetés a pártszervezetekkel való egyetértésben és rájuk támaszkodva alakítják ki ezeket a terveket. Konkrétan meghatározott szakmai, tudományos, pedagógiai, politikai, világnézeti követelményeket állítanak az oktatók elé. Sajnos, elég sok tanszékvezető nem értette meg e munka jelentőségét, javaslataik formálisak, nem tárják fel a meglevő problémákat. Ezeket a fogyatékosságokat menetközben még ki kell javítani. Ennek a munkának a tapasztalatai máris nyomatékosan felhívják a figyelmet arra, hogy sürgős intézkedéseket kell tennünk egyes egyetemeken és főiskolákon oktatott tudományágak

Digitized by Google

káderutánpótlásának meggyorsítására, mert néhány területen nem kedvező a helyzet.

A felsőoktatás továbbfejlesztésének *jelentős anyagi-gazdasági előfeltételei vannak.* Nem valami „különleges reformköltségekről" van szó. A felsőfokú szakemberképzésnek nagy népgazdasági, társadalmi jelentősége van. Iparunk és mezőgazdaságunk fejlődése sok tekintetben attól függ, hogyan tudjuk gyorsan emelni a jól képzett szakemberek számát. Egyetemeink és főiskoláink kapacitása ma nem tudja kielégíteni a növekvő szükségletet. A levelező és esti oktatás nagyarányú fejlesztése és új felsőfokú technikumok létrehozása mellett is szükség van új egyetemek, illetve karok szervezésére. Mindez természetesen jelentős anyagi ráfordítást követel népgazdaságunktól. Szükséges az is, hogy megnyugtató létszámfejlesztési terveket dolgozzanak ki az illetékes szervek. Javítaniuk kell az egyetemek és főiskolák korszerű oktatási eszközökkel — laboratóriumok, műszerek stb. — való ellátottságát, növelnünk kell a kollégiumi férőhelyek számát.

A reform sikere sok tekintetben attól függ, hogy egyetemi és főiskolai *pártszervezeteink mennyire értik meg e bonyolult, nagy körültekintést, ugyanakkor határozottságot és bátorságot követelő feladat jelentőségét.* Pártszervezeteink többsége intenzíven részt vesz a reform előkészítésében. Megértették, hogy a reform megvalósítása kitartó politikai felvilágosító munkát igényel. Megértették e harc szoros összefüggését a párttag és pártonkívüli oktatók nevelésével, a politikai felvilágosító munkával és a kádermunkával. E fontos munkában való aktív részvétel minden, gyakran erőszakolt „társadalmi munkánál" jobban bevonja az előadókat az egyetemi oktatás tényleges problémáinak megoldásába. Régen nem volt egyetemeinken ilyen intenzív törekvés az oktatói munka állandó javítására. Az utóbbi időben különösen sokat javult például a Budapesti Műszaki Egyetem pártszervezetének a munkája. Rendszeresen és elvileg foglalkozik a felsőoktatás továbbfejlesztésének kérdéseivel. A felsőbb területi pártszervezetek is egyre inkább megértik ennek a munkának a jelentőségét. Legutóbb a Baranya megyei, a Csongrád megyei, majd a Borsod megyei pártbizottság foglalkozott VB-ülésein a pécsi egyetemek és főiskolák, a Szegedi Tudományegyetem, illetve a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem helyzetével. Ezekben a vitákban nagy figyelmet fordítottak a reformmal kapcsolatos politikai munkára és sok segítséget adtak az egyetemi pártszervezeteknek és az egyetemi vezetésnek. Több megyei PB foglalkozott a területükön levő tanító- és óvónőképzők helyzetével. Ez is azt mutatja, hogy a kulturális munka ezen a szinten is egyre inkább a pártmunka szerves részévé válik. Vannak azonban még egyetemi és főiskolai pártszervezetek, melyek a reformot valamiféle „állami ügynek" tekintik, nem értik

Digitized by Google

politikai jelentőségét, s nem foglalkoznak vele kellőképpen. Ahelyett, hogy igyekeznének gyümölcsöztetni a feltáruló lehetőségeket a politikai munkában, gyakran ma már időszerűtlen és lényegtelen, 2—3 év előtti, „személyi ügyekkel" foglalkoznak.

A reform megvalósítása nagy feladatokat állít a Művelődésügyi Minisztérium elé. Az utóbbi években sikerült a minisztérium irányító munkájának elvi-politikai színvonalát emelni, csökkent a papírmunka, a formális ügyintézés aránya, a minisztérium jobban támaszkodik a terület kiemelkedő szakembereire, kommunistáira és pártszervezeteire. Általában — bár még nem kielégítő módon, gyakran hullámzóan — javult az egyetemekkel való közvetlen kapcsolat, a helyszínen történő ellenőrzés. A minisztérium eredményesen birkózott meg a reform alapelveinek, s az alkalmazandó munkamódszereknek a kidolgozásával és sikerült felszámolni a korábban jelentkező lemaradást. A továbbiakban biztosítani kell a kísérletek számának emelését, a tapasztalatok helyes ellenőrzését és meg kell találni a megfelelő módszereket ahhoz, hogy leküzdve a helytelen nézeteket, megvalósítsuk a tananyag korszerűsítését.

Mindez megköveteli, hogy a káderpolitikai munkát következetesebbé tegyük, emeljük színvonalát. Káderpolitikai elveink a párt útmutatásai alapján alakultak ki, világosak és egyszerűek. Nem a nyilatkozatokat, hanem a valóságos tisztességes munkát, a politikai és világnézeti, tudományos és oktatói munka tényleges eredményeit tartjuk szem előtt az emberek megítélésében. E helyes elvek alkalmazásában azonban még sok a következetlenség és a kapkodás. Utasításaink valóra váltását nem eléggé hatékonyan ellenőrizzük és menetközben nem mindig nyújtunk megfelelő segítséget a feladatok végrehajtásához az egyetemi vezetőknek. A minisztérium jelenleg nem eléggé gazdája az egyetemeken a tudományos munka szervezésének és irányításának, s vannak más területek is, amelyek indokolatlanul háttérbe szorultak a minisztérium munkájában.

A felsőoktatás most tervezett reformja minden eddigi változtatásnál és reformnál mélyrehatóbb, a tartalmi vonatkozásokat is gyökereiben érintő lesz. Része egész oktatási rendszerünk továbbfejlesztésének, szorosan épül más iskolatípusok reformjára. Úgy véljük, hogy — elsősorban egyetemi vezetőink és oktatóink többségének egyetértése, segítsége, politikai és világnézeti fejlődése, kiváló képességei alapján — megvannak a kedvező feltételek e munka kapkodásnélküli meggyorsításához.

Digitized by Google

Irodalomkritikánk néhány fogyatékosságáról

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága mellett működő Kulturális Elméleti Munkaközösség tézisei

I.

Irodalmunk eszmei és művészi fejlődésében, népünk műveltségének gyarapításában fontos szerepe van az irodalomkritikának. Szocialista fejlődésünk utat nyitott korunk leghaladóbb, egyedül következetesen tudományos esztétikai szemléletének és módszerének, a marxista—leninista esztétikának. A műalkotások megítélésénél ma már egyre inkább az eszmei tartalom és a megformálás igényessége, a társadalmi haladás objektív érdeke, a valóság realista ábrázolása a döntő mérce.

A marxista irodalomkritika — kezdeti botladozásai és az egyes időszakok tévedései ellenére is — nagyot fejlődött hazánkban. 1945 után a haladó irodalmi teoretikusok mellé hamarosan felnőtt egy új, fiatal kritikusi gárda. A marxista igényű irodalomkritika jelentős mértékben segítette a szocialista irodalom új hajtásait, a realizmus térhódítását, a l'art pour l'art burzsoá elvének és gyakorlatának visszaszorítását.

Ennek az ígéretes munkának a kibontakozását azonban károsan akadályozta a személyi kultusz légköre és az irodalmi, valamint a kritikai életben is megnyilvánuló dogmatizmus. 1953 után az irodalomkritikában is egyre erősebben jelentkeztek nemcsak a revizionista, hanem a nyíltan burzsoá nézetek is. Ez az ideológiai-esztétikai támadás a szocializmus ellen, amely fontos frontszakasza volt az általános antimarxista rohamnak, gyengítette a szocialista irodalom pozícióit és eszmei zűrzavart, ingadozást okozott kritikusaink egy részénél; többen közülük szembefordultak a marxizmussal.

Az 1956-os ellenforradalmat megelőző hónapokban, de egy ideig még az ellenforradalom után is kulturális életünkben a polgári, kispolgári nézetek hagyományos és revizionista kiadásban egyaránt hemzsegtek. Az utóbbi években azonban — részt vállalva

Digitized by Google

a párt, a szocializmus erőinek általános politikai és ideológiai ellentámadásában — irodalomkritikánk marxista törzse nemcsak magára talált, hanem eszmeisége, színvonala jelentékenyen tovább fejlődött. Eredményeiben számos olyan új vonás jelentkezik, amely segít megalapozni egy új irodalmi és irodalomelméleti fellendülést.

Számos kritikusunk, irodalomtörténészünk — híven a szocialista irodalom eszméihez — bátran fellépett a kulturális életünkben jelentkező revizionista és dogmatikus tendenciák, a különböző polgári, kispolgári irányzatok ellen. Számottevő eredmények születtek többek között Lukács György és követői revizionista esztétikai koncepcióinak bírálatában, a „népi írók" harmadikutas, nacionalista nézetei, s egyéb polgári, kispolgári irodalmi irányzatok értékelésében, a „modernség" cégére alatt felbukkanó irracionalista, dekadens tendenciák leleplezésében.

Határozott fejlődés mutatkozik a sematizmus elleni harcban, az árnyaltabb valóságábrázolás, a művészi igényesség számonkérésében, a szocialista realizmus differenciáltabb értelmezésében, a kísérletezések elvszerű támogatásában. Marxista igényű kritikánk jórésze összetettebben, dialektikusabban vizsgálja a múlt irodalmában, a mai nyugati polgári irodalomban, s a hazai nem-marxista szemléletű írók műveiben fellelhető értékeket. Igyekszik ezekkel is gazdagítani műveltségünk tárházát, erősíteni és szélesíteni a szocialista irodalom és minden haladó szándékú, realista törekvésű irodalom szövetségét.

Az elmúlt években jelentős lépést tettek irodalomkritikusaink, irodalomtörténészeink a felszabadulás előtti szocialista irodalmunk méltó értékelésének megalapozásában és publikálásában. Élénkült a vita — habár nem kielégítő mértékben — a szocialista irodalomelmélet elvi problémáiról, s biztató kísérletek történtek egyes kiemelkedő mai hazai és külföldi írók munkásságának átfogó elemzésére. Számos értékes bírálat jelent meg az ellenforradalom óta született alkotásokról, a külföldi irodalom figyelemreméltó új eredményeiről, antológiákról, a fiatal írók novella- és versgyűjteményeiről.

Örvendetes ténye kritikai életünknek, hogy az elmúlt években több új — ígéretes, pártos és tehetséges — esztéta tűnt fel irodalmi életünk fórumain. Az irodalmunk fejlődésére jellemző egységesedési folyamat a kritika terén is érezhető. Erősödik a marxista esztétikai elvek hatása még azoknak a kritikusoknak a tevékenységében is, akik polgári esztétikai iskolákon nevelkedtek és a legutóbbi időkig fenntartással éltek a marxista irodalomfelfogással szemben. Több olyan kritikus, aki 1956-ban megingott, ma már a valóság tényeinek hatására egyre határozottabban vall marxista nézeteket.

Eredményeink biztatóak. Ugyanakkor azonban számos fogya-

Digitized by Google

tékosság akadályozza kritikai életünk továbbfejlődését. A különféle reakciós, burzsoá nézetek ma már nem, vagy csak elvétve jelentkeznek nyíltan és agresszíven kritikai életünkben, de megtévesztő formákban, nemegyszer marxista színezetű lepelben, még élnek. A marxista igényű kritikusok nem oldották meg azt a feladatot, hogy megfelelő átütőerővel kiszorítsák irodalmi életünkből a különféle polgári és kispolgári, revizionista és dogmatikus nézeteket és magas eszmei s tudományos színvonalon elemezzék és segítsék megvalósulni a szocialista művészet nagy eszményeit. Gyakori még a békülékenység és a liberalizmus a helytelen nézetek maradványaival szemben. Sok a se hideg, se meleg bírálat, a középszerű, vagy éppen gyenge és a határozott elvi álláspontot kerülő írás. Mindez összefügg az elveket elnyomó klikkszempontok, „baráti kapcsolatok" meglehetősen széleskörű érvényesülésével.

A jobb- és „bal"-oldali nézetek gyakran összefonódva jelentkeznek és akadályozzák az alkotó marxizmus érvényesülését az irodalomkritikában. Gyakran előfordul, hogy egyazon alkotó, vagy irodalomkritikus munkásságában a különféle jobb- és „bal"-oldali torzító felfogások keverednek. A jobb- és „bal"-oldali elhajlásoknak közös a forrása: a kispolgári szemlélet, a munkásosztály, a dolgozó nép érdekeinek, a tudományos materialista álláspontnak szem elől tévesztése, amely hol szektás, ultraradikális türelmetlenségben, szubjektívizmusban, hol pedig jobboldali engedékenységben nyilvánul meg. A polgári dekadenciát igazoló nézetek, s a mű„bal"-oldali állásfoglalások látszólag távolesnek egymástól, de a valóságban mindkettő akadályozza a szocialista irodalom fejlődését.

Századunk az emberiség legnagyobb történelmi fordulója: a szocializmus és a kommunizmus megvalósításának kora. Népünk — élve a szocializmus által nyújtott nagy lehetőségekkel — az építésben nap mint nap új, nagy eredményeket ér el. Művek mutatják, hogy mind több azoknak az íróknak a száma, akik részt kérnek a szocializmus építésének munkájából. Még azokban az írókban is, akik eddig távoltartották magukat a dolgozók érdekeitől, vagy akik az ellenforradalmi események során kerültek messze tőle: jelentkezik a közeledésnek, a szocialista építésben való feladatvállalásnak a vágya. Megvan tehát a lehetősége a magyar szocialista-realista irodalom nagyarányú kibontakozásának. Ennek a lehetőségnek a maradéktalan valóraváltásában nagy feladat hárul a magas eszmei és művészi igényeket támasztó irodalomkritikára.

Irodalmi közízlésünk és mai irodalmunk fejlődését az akadályozza leginkább, hogy nem folyik kellő ideológiai-esztétikai harc

Digitized by Google

az irodalmi életünkben jelentkező polgári, kispolgári áramlatokkal szemben. Az irodalomkritika számos esetben békülékenyen kitér az eszmei harc elől, sőt nemegyszer támogatója, elvi igazolója a helytelen tendenciáknak.

Nem véletlen, hogy a közelmúltban kritikátlanul felidézve a polgári esztétizmus magyarországi zászlóvivőit egyesek a polgári objektivizmust, mint magasabbrendűt, vagy legalábbis, mint egyenértékűt állították szembe a pártos, elvi alapon elemző bírálattal. Az élet által megcáfolt szubjektív impresszionista bírálói magatartást próbálta igazolni például az a felfogás, amely szerint: „minek szóljunk bele egy alkat és egy mű változhatatlan öntörvényű sorsába". (Utószó: Kosztolányi Dezső: Írók, festők, tudósok c. kötetéhez, II. kötet. 353. lap.) Tovább él kritikai életünkben az őszinteségnek, mint központi esztétikai elvnek elvont, öncélú alkalmazása. Számos kritikus az eszmei-tartalmi elemzés követelményeiről azzal az indokolással mond le, hogy a tárgyalt műben „sok őszinteség van", felesleges hát szembesíteni vele a haladó világszemléletet, az élet tényeit. (Kortárs, 1959. 9. sz. 434. lap — A Könyvtáros, 1959. 11. sz. 868. lap.)

Sok kritikusunk — helytelenül — azzal véli igazolhatónak az elvtelenséget és a behódolást a polgári, kispolgári nézetek előtt, hogy a határozott, egyértelmű bírálat esetleg visszariasztja az írót és megakasztja fejlődését. Úgy véli, hogy a nem-szocialista írókkal való együttműködést nem a következetes elvi s g, hanem az elviség mellőzése teremtheti meg. A „nemes, okos írópedagógia" érvényesítése érdekében ez a kritika el akarja hallgattatni a marxista álláspontot a joggal bírálható művekkel szemben is. (Kortárs, 1959. 12. sz. — Élet és Irodalom, 1959. júl. 10.)

Ezzel az irodalmi ál-pedagógiával szoros összefüggésben alakult ki az elvi igényességet elsekélyesítő, állítólag „komplex", „differenciált" bírálat kívánalma. A kritikának valóban komplexnek, körültekintőnek, differenciáltnak kell lennie, figyelembe kell venni az egyes írók egyéni útját, fejlődését és a konkrét irodalmi helyzetet. Ez azonban nem jelentheti udvarló, taktikázó, elvtelen bírálatot. A marxista kritikusnak mindenekelőtt az irodalmi, művészi folyamat egészéért, az irodalom jövőjéért kell felelősséget éreznie s az egyes írói alkotások megítélését is ennek kell alárendelnie.

A kritika számos esetben az „író-pedagógia", a „komplex kritikai módszer" ürügyén akarva-akaratlanul formalista, impresszionista, szubjektív bírálói módszerrel cseréli fel az objektív, tudományosan elemző, elvi kritikát. A felelősséggel mérlegelő, elemző kritika helyét gyakran a puszta tartalmi ismertetés foglalja el, ismét feltűntek a dekadens polgári kritika torz válfajai: a meddő esztétizáló lelkendezés ismét elburjánzott az üres, semmit-

Digitized by Google

mondó kritikai „halandzsa"-nyelv. Ez a stílus jellemzi igen gyakran a Rádió, a Magyar Nemzet, a Nők Lapja, a Könyvtáros, az Irodalomtörténet és a Népművelés számos kritikáját.

A polgári esztétizmus mai megnyilvánulási formája az a kritikai eljárás, amikor a bírálat eszmei problémák felvetése helyett marxista terminológiával kíván igazolni nem-marxista, néha kifejezetten antimarxista mondanivalójú műveket. Az ilyen bírálói módszerrel kritikai realistáknak nevezik pl. az európai dekadencia olyan ellentmondásos képviselőit, mint Franz Kafka, Hermann Broch, Albert Camus és mások. (Élet és Irodalom, 1959. április 18. — Nagyvilág, 1958. jan., és 1960. márc.) Az ilyen típusú kritikában már-már szocialista mondanivalójú alkotásnak látszik az olyan vitatható mű, mint Rónay György: Képek és képzelgések c. írása, harcos és pártos írásokká válnak az „Ébredés" és az „Előjáték" c. antológiák problematikus novellái.

A kritikai elvtelenség egy másik sajátos megnyilvánulása a kettős értékelés, a Janus-arcú bírálói módszer, amely fennakad ugyan az eszmei-tartalmi, politikai hibákon, de megriad saját merészségétől és a művészi érdem felnagyításával ellensúlyozza tartalmi kifogásait. Az egyrészt-másrészt dzsungeljében ilyenkor rendszerint elsikkad a lényeg: az érdemi állásfoglalás. Így születnek meg a kritikában — de csak ott — a „hibás remekművek". Az olyan alkotások, amelyek „a megformálás tökélyével", „nagy szuggesztivitásukkal", „hiteles levegőjükkel" „mesterművek" ugyan, csak éppen egy bajuk van: eszmeiségük problematikus, sőt olykor „abszolút dekadencia" jellemző rájuk. (Lásd. pl. a Magyar Nemzet bírálatát Pilinszky verseskötetéről, 1959. szept. 15., az Élet és Irodalom kritikáját Illés Endre „Türelmetlen szeretők" c. drámájáról, s Hernádi Gyula írásáról, valamint Bóka László „Karoling trón" c. regényéről, 1959. nov. 6., 1959. ápr. 10., 1960. júl. 8.) Az eszmei tartalomnak és az esztétikai értéknek ilyen elválasztása összeegyeztethetetlen a valóban tudományos bírálattal, hiszen a tartalom problematikussága még nagytehetségű szerzőnél is ellentmondásossá teszi a művészi megformálást is.

A polgári dekadencia igazolása

Irodalmi életünkben az elmúlt években teret nyert, és még ma is sok vonatkozásban „védelmet" élvez a polgári dekadencia, nem utolsósorban a „modernség", a „korszerűség" eltorzítva értelmezett jelszavai mögé bújva. Nem sajátosan magyar, hanem nemzetközi jelenség ez. A polgári dekadencia előtt behódoló revizionista esztétika nemzetközi méretekben is a „modernség"-re hivatkozva indult harcba a haladó és a szocialista kultúra elvei ellen.

Digitized by Google

Kritikánk egy része helyesen figyelt fel erre a jelenségre és többek között a fiatal költők és prózaírók műveit elemezve, több izben rámutatott a dekadencia kísértő veszélyére. Egyes bírálók azonban gúnyosan emlegetik azokat az „irodalmárokat", akik „mumusként" idézik „különféle, régen lejárt izmusok" veszedelmét. (Népszava, 1960. febr. 7.) Megfeledkeznek arról, hogy az izmusok nemcsak „régen lejárt dolgok", hanem a mai nyugati dekadencia fő vonalát, táptalaját jelentik. Újra divattá vált „konzervativizmussal", „provincializmussal" megvádolni azokat, akik szót emelnek a polgári dekadenciának a „modernség" jelszava alatt fellépő térhódítása ellen.

A korszerűség, a modernség kívánalma szerves része a szocialista esztétikának. A korszerűség igénye nem utolsósorban helyes visszahatás mindenféle sematikus ábrázolás, konzervativizmus ellen. Kifejeződik benne az új életanyag elmélyült, művészi meghódításának, a művészi sokrétűségnek a vágya: a szocialista írókban is mélyen élő törekvés, hogy az új tartalomhoz megtalálják az azt legteljesebben kifejező formát. Minden ilyen formakereső törekvést megértéssel köteles támogatni a marxista kritika. De a leghatározottabban fel kell vennie a harcot azokkal a nézetekkel szemben, amelyek a „modernség" emlegetésével a burzsoá és a szocialista ideológia ellentétét kívánják elmosni és a „korszerűség" ürügyén a polgári dekadencia igazolását kísérlik meg.

A burzsoá dekadencia szószólóinak egyik gyakori és jószándékú, írókat és kritikusokat is megtévesztő érve, hogy a XX. század új valóságára, „az újkor alapjaiban változó tartalmára" hivatkoznak (Lásd Élet és Irodalom, 1958. márc. 28., 1959. máj. 8. — Világirodalmi Figyelő, 1958. 1. sz. 81. lap — Kortárs, 1958. 1. sz., 1959. 9. sz. 447. lap.) Ez az érvelés önmagában tetszetős. Századunk számos új vívmánya, a technika fejlődése valóban sok új témával, új eszközzel gazdagította és gazdagítja az irodalmat. A magyar irodalomban elsősorban József Attila példázza ezt. A marxista igényű kritika azonban sohasem téveszthetí szem elől ennek a kérdésnek — a XX. század új művészi vívmányainak — vizsgálatában a leglényegesebbet: az osztályszempontot. Hiszen a társadalom osztályokból áll, a szocialista világrendszer mellett fennáll a kapitalista világrendszer is. De ezeken a tényeken szeretnek átsiklani a dekadens „modernség" hazai támogatói. Náluk a XX. század szellemtörténeti kategóriaként, mint egységes, azonos szellemiségű kor jelenik meg.

A burzsoá dekadencia támogatói érvelésükben a XIX. század nagy haladó írói örökségét, a kritikai realizmust és annak továbbfejlesztőjét, századunk leghaladóbb művészi vívmányát, a szocialista realizmust akarják diszkreditálni és a burzsoá dekadenciát a művészi fejlődés fő irányaként feltüntetni. A XX. században meg-

Digitized by Google

született a realizmus eddigi legmagasabb formája, a szocialista realizmus. Olyan, ma már klasszikussá vált írók, mint Gorkij, Majakovszkij, Solohov, Alexej Tolsztoj, Eluard, Aragon, Pablo Neruda, József Attila tanúskodnak erről. Nem utolsósorban a szocialista forradalom következtében és a szocialista realizmus létrejötte folytán, új lendületet vett századunkban a kritikai realizmus is. Elég ennek igazolására idézni Romain Rolland, Henry Barbusse, Heinrich Mann és Thomas Mann, B. Shaw, Martin du Gard, Laxness, Hemingway és mások nevét, de hivatkozhatnánk a gyarmati és volt gyarmati népek sok ma élő írójának példájára is. A XX. századnak ezt a nagysúlyú realista irodalmát a dekadencia elvi szószólói mellékes, elhanyagolható tényezőnek tekintik. Ebből a szemléletből születhetnek az olyan torzító és a tényeket semmibevevő állítások, amelyek szerint 1956-ig lényegében „ki volt rekesztve hazánkból a világirodalom". (Kortárs, 1959. 12. sz. 917. lap.)

Az ilyen felfogás szerint a „modernség" kapcsán emlegetett leggyakoribb nevek: Joyce, Kafka, Camus, Jimenez, Eliot, Michaux. Olyan állítások látnak napvilágot, amelyek szerint — az ún. izmusok századunk legnagyobb erőfeszítései a művészet terén —, Traklehoz hasonló írók úgy szerepelnek, mint a „XX. század új valóságának kifejezéséért folytatott küzdelem reprezentánsai". Jimenez egyes kritikákban „a magányba szorult modern ember" mintaképe. (Jelenkor, 1958 12. szám, 22. lap.) Anouilh az „utat kereső modern költészet" nagy alakjává nőtt. (Nagyvilág, 1959. 12. sz. 1781. lap.) Ennek a kritikai törekvésnek engedelmesen statisztál a különböző bírálatokban térhódító sznobizmus.

Kritikai életünkre ma már nem az a jellemző, hogy túlzott vulgarizálódással, s nem eléggé összetetten, árnyaltan szemléli a mai polgári irodalom egyes jelenségeit. Ugyanakkor gyakran előfordul, hogy nem veszi gondos marxista elemzés alá még a XX. század jellegzetesen polgári dekadens íróinak műveit sem, nem vizsgálja meg: mi bennük a dekadencia és mi a fellelhető érték, hanem egyoldalúan, fenntartás nélkül, mint „modernet" és „korszerűt" eszményíti őket.

Kritikánk egy része a „modernség" címszavával a dekadencia alkotói módszerét és filozófiáját népszerűsíti. A valóság hű ábrázolása az ember és a világ, a társadalom és az egyén kapcsolatának előtérbe állítását kívánja meg. A dekadencia ezzel szemben az embert a társadalomból kiszakítva ábrázolja. A tapasztalattal, a megfigyeléssel, a fejlődés szükségszerűségeinek felismerésével ellentétben a „látomást" igényli a misztikus és az irracionális felé tereli az irodalmat. Ennek a dekadens esztétikának az elvei szerint az igazán „modern" író csak a saját belső érzéseinek, ösztöneinek az elemeiből, „a belső világ tájainak a felmérése" alap-

Digitized by Google

ján" építheti fel költői világát". (Mai francia költők Budapest, 1958.) A „puszta belső vízió", a „belső látvány" szinte szuverén kivetítése, a „logikai szféra kioltása", a „nem logikai szférák tartalmassá tétele" válik a művészi ábrázolás fő céljává. (Ld.: Élet és irodalom 1958. szept. 19., okt. 31., 1959. dec. 11.)

Ez a szubjektív idealizmus ismeretelméletén alapuló művészetbölcselet igazolni próbálja azt a misztikus, dekadens irodalmat, mely „arra képesít", hogy az ember szemét a „valóságról a sorsra emelje", a „földről a kiismerhetetlen csillagboltozatra", és az író valami olyat mondjon ki, amit a „dísztelen valóságábrázolás" nem tud elmondani, ami létrehozza a „kozmikus kitárulkozás", a „kozmoszba táruló világborzongás" irodalmát és megszólaltatja a „modern, örök kozmikusság időtelen pátoszát". (Irodalomtörténet 1958. 2. sz. 288. lap, 1959, 2. sz. 300. lap.)

Ennek a társadalomtól, a valóságtól és minden emberi kapcsolattól elszigetelődő embertelen költészetnek alapvető élménye: a félelem, a rettegés. A dekadencia esztétikája ünnepli Camust mint az élet értelmetlenségének íróját, ünnepli azért, mert a maga pesszimizmusával „a modern ember tehetetlenségének és kiszolgáltatottságának modern mítoszát" teremtette meg. (Világirodalmi Figyelő, 1958. 100. lap.) Ez az esztétika az, amely bírálat nélkül veszi tudomásul az olyan műveket, amelyek a „halállal" szembenéző, „az élet súlypontját a halálban meglelő" költőnek az alkotásai. (Nagyvilág, 1960. január, 22. lap.)

Nem valamiféle művészi konzervativizmusnak és az új formakeresésnek, hanem az életigenlő, realista művészetnek és a dekadenciának az ellentétéről van itt szó. Az értelmiségnek az a része fordul szembe az ilyesfajta esztétikai nézetekben a realizmussal, amely nem vállalja az elnyomott osztályok és elnyomott népek harcait és győztes forradalmait. Ez a szemlélet a művészet segítségével közömbössé akarja tenni az egyént a valósággal, a társadalmi érdekekkel szemben, ezért láttatja értelmetlen és megismerhetetlen kaosznak az életet. Ahogy napjainkban már „forradalomnak" nevezi magát az ellenforradalom, éppúgy „modernségnek", „új realizmusnak" kénytelen átkeresztelkedni a burzsoá dekadencia is.

A „modernség"-nek álcázott dekadencia nemcsak elvontan hirdeti a maga esztétikai elveit, nemcsak a nyugati polgári irodalom egyes jelenségeinek kritikátlan dicsőítésével kíván irányt adni irodalmi fejlődésünknek, hanem művészetszemléletét érvényesíti a mai magyar irodalmi jelenségek és művek értékelésében is. Ez a szemlélet idézi fel bírálat nélkül — mintegy követendő példaként fejlődő irodalmunk számára — az „Új Hold műhelyét". (Irodalomtörténet, 1958. 3—4. sz. 305. lap.) Ennek a torz, esztétikai szemléletnek szívósságára mi sem jellemző jobban, mint-

Digitized by Google

hogy kiszorulva a fővárosi lapokból és folyóiratokból, a vidéki lapok hasábjain próbál jelentkezni.

A polgári dekadencia térhódítását egyengetik azok a bírálók, akik elvtelenül, legfelsőbb fokon magasztalnak egyes, az utóbbi időkben megjelent, dekadens nézetekkel többé-kevésbé átitatott műveket. Így lesz például Julien Sorel történetének, s Gorkij Gyermekéveimnek színvonalán álló „remekmű" a kezdő Tóth Sándor Gerinctörés c. kisregénye (Kortárs, 1959. 12. sz. 947. lap.), Szabó Magda „Őz"-éről szólva a Magyar Nemzet kritikusa szintén nem tudja, hogy „a világirodalomban van-e ehhez fogható alapos, tiszta és szenvedélyes vizsgálata" bizonyos lelki problémáknak. (Magyar Nemzet 1959. április 18.) A felső. foknak az ilyen aránytalan, s indokolatlan használata, az olykor nagyon is közepes, s problematikus műveknek ilyen mérvű kiemelése már akarva-akaratlanul is irodalompolitikai vonal.

Revízió alá kívánja venni a „modernség" címkéjével ellátott, „korszerűnek" nevezett dekadencia irodalmi múltunk kialakult marxista értékrendjét is. Amennyire helyes kiadói politikánknak az a törekvése, hogy pótolni akarja az elmúlt évek mulasztásait és minél teljesebben igyekszik megismertetni az olvasókkal a Nyugat korának és a két háború közti időszaknak az irodalmát, annyira nem helyes az a kritikai törekvés, amely az új kiadások kapcsán a polgári dekadencia mentegetőjévé válik. Szükség volt Babits, Kosztolányi műveinek új kiadására. De nem lehet egyetérteni azzal a törekvéssel, amely nem tesz különbséget a Nyugatnak Adyhoz, Móriczhoz hasonló plebejus-demokratikus írói és a Nyugat ún. esztéta szárnya között és egyszerűen csak a Nyugat első nemzedékének különböző szemléletű és mégis egy táborba tartozó nagyjairól beszél. (Utószó Kosztolányi: Írók, festők, tudósok című műve II. k. 345. lap.) A polgári irodalom és a valóban haladó, valóban forradalmi irodalom különbségét nem veszi számba az a szemlélet, amely mint halhatatlan művészetet, mint „egyszeri csodát" Ady és Móricz nívójára állítja Szép Ernőt, Szomory Dezsőt és Mólnár Ferencet is. (Lásd pl. Élet és Irodalom 1959. július 3.) Helyes, hogy kiadói politikánk újra felfedezi a két háború közötti irodalmunknak olyan ellentmondásos, de értékes íróit, kritikusait, mint például Fenyő László, Papp Károly, Sárközi György, Dsida Jenő, Szerb Antal, Halász Gábor. De káros az a kritika, amely ezeket az írókat bírálatnélküli hozsannázással fogadja, nem mutat rá egyes dekadens vonásaikra és szinte József Attilával és Móricz Zsigmonddal egy sorba helyezi őket. (Ld. Élet és Irodalom, 1959. szept. 11., 1960. febr. 25. — Kortárs, 1959. 10. sz. 644. lap.)

Digitized by Google

A „népi-urbánus" ellentét felújítása

A két háború közti polgári, kispolgári irodalom képviselőinek túlértékelői közül sokan arra hivatkoznak, hogy irodalmunk valóságos értékrendjét kívánják helyreállítani azzal a torzulással szemben, amelyet a „népi" írók irodalmi hegemóniája okozott. Arra hivatkoznak, hogy nem tudnak belenyugodni „a népi-nemzeti leszűkített és elvarázsolt értelmezésbe, amely az intellektuális igényű, európai látókörű, városi bölcsőjű irodalmat, mint idegent szívesen kirekeszti a magyar irodalomból". (Élet és Irodalom 1958. június 27.) Hamis és félrevivő ez az érvelés, mert a két háború közötti polgári, kispolgári irodalom ellenforradalmi talajon létrejött torz ellentétét, a „népi-urbánus" ellentétet lopja be ismét irodalomkritikánkba.

Kritikánk mind az „urbánus", mind a „népi" állásponttal csakis az egyedül helyes, következetesen haladó álláspontot állíthatja szembe. Mind az „urbánus", mind a „népi" irodalom komoly, haladó mozzanatokat is tartalmazó irányzatként született, de nyilvánvaló, hogy nem helyezkedhetünk egyik álláspontjára sem. Érdemeikről és tévedéseikről szólva, a ma számára nem az azokat elválasztó ellentét a lényeges, hanem azonos vonásaik. Mindkét irányzat képviselői a maguk sajátos módján többé-kevésbé erős irodalmi ellenzéket jelentettek a Horthy-fasizmus társadalmi rendszerével szemben. Kisebb-nagyobb mértékben ugyan, de a kritikai realizmus egykori reprezentánsai voltak. Ugyanakkor azonban egyik irányzat sem ismerte fel a munkásosztály történelmi szerepét és jelentőségét, így lényegében ellenzékiségük sem mehetett túl egy más-más fajta, de végső soron egyaránt harmadikutas polgári-kispolgári álláspontón. Nem véletlen, hogy a felszabadulás után azok, akik megmaradtak az „urbánus", vagy a „népies" álláspontón, szembekerültek a néptömegek érdekeivel, a szocializmus ügyével.

A marxista kritika szembefordult és szembefordul a jövőben is minden olyan kísérlettel, amely a „népi" ideológia felélesztésére, kritikátlan igazolására törekszik, de ugyanakkor nem nyugodhat bele az „urbánus" színezetű torzításokba sem. Szót kell emelnie az ellen, hogy egyesek a népies nacionalizmus és provincializmus elleni harc ürügyén a polgári dekadencia más megnyilatkozási formáit igazolják és eszményesítsék.

Ahogy a nacionalista színezetű harmadikutas ideológia bírálata nem az „urbánusok" igazolását jelentette a „népi"-ekkel szemben, ugyanúgy a polgári dekadencia elleni küzdelmet sem lehet az „urbánusok" és a „népiek" szembenállása alapján megítélni. Bírálni kell minden olyan szemléletet, amely a polgári dekadencia elleni harcot csak az úgynevezett „urbánusok" bírála-

Digitized by Google

taként fogja fel, s megfeledkezik arról, hogy mint kispolgári irányzat a „népi"-eké sem volt mentes a dekadenciától.

Kritikai életünkben — főleg fiatal írók és kritikusok között — érezhető egy olyan szemlélet, amely — mintegy továbbfolytatva az ellenforradalom előtti Új Hang vonalát —, a „népiek" kendőzött dekadenciájával szemben elnézőbb, sőt gyakran elméleti igazolást is keres számára. Egyes kritikusok a „népi élmények" és a „modern európai életérzésnek" elkeresztelt dekadencia, a „népi hang" és „a XX. század nagy művészi vívmányának" nevezett szürrealizmus eggyéolvasztásától várják irodalmunk megújhodását. Ez a szemlélet, amely egyes népi származású fiatal írók világnézeti-eszmei válságát hajlandó kizárólag az 1956. előtt elkövetett politikai hibák számlájára írni, elválasztja egymástól a pártosság és a népiség eszméjét, egyoldalúan értelmezi a népiség fogalmát (Kortárs, 1960. 9. sz. 458. old.). Ez a szemlélet az, amely felmentettnek érzi magát az alól, hogy egyértelműen és határozottan elítélje a válságba jutott írók műveiben fellelhető polgári-kispolgári eszmei hatást, elvtelenül magasztalja, s iránymutatónak tekinti olyan valóban komoly tehetségű, de pályájuk egy jelentős szakaszán a dekadencia befolyása alá került íróknak a műveit, mint például Juhász Ferenc, vagy Nagy László. (Élet és Irodalom, 1960. április 1. — Kortárs, 1960. 7. sz.)

Különösen veszélyes a „népi-urbánus" szemlélet felújítása, ha ez az egyes írói nemzedékek szembeállításával párosul. Még marxista igényű kritikusoknál is fel-feltűnik az a tendencia, amely „az egyre jelentősebb erőt képviselő plebejus származású fiatal művészeket" tekinti a jövő magyar irodalmi fejlődés szinte egyetlen lehetséges bázisának, s szembeállítja őket az idősebb és fiatalabb nem népi származású írókkal, kivételezett helyet kíván biztosítani számukra az irodalmi életben. (Népszabadság, 1958. dec. 14., 1959. okt. 4.) Nem arról van szó, hogy az osztályelőnynek nincs jelentős szerepe az írói egyéniség alakulásában. De világosan kell látni azt is, hogy a haladó irodalmi alkotás elsősorban a haladó osztályok, a társadalmi fejlődés érdekeit kifejező világnézet eredménye.

Nem szolgálja jól irodalmi életünk, a velünk szövetségre lépő nem-marxista világnézetű alkotók eszmei és művészi fejlődését az a kritikai magatartás, amely elmossa a határokat, az elvi polémiát a tudományos-forradalmi ideológia és a kispolgári reformizmus eszméi között. Feltétlenül üdvözlendő, hogy a marxista igényű kritika számbaveszi és méltányolja azokat az előnyös változásokat, amelyek a kispolgári ideológia és irodalomszemlélet teoretikusainak munkásságában a múlthoz képest tapasztalhatók. Nem segít azonban sem ezeknek az alkotóknak, sem a helyes irodalmi értékítélet kialakításának az olyan következtetés, amely

Digitized by Google

például a kispolgári „szocializmus" egyik reprezentáns teoretikusának elmúlt évtizedes munkásságát úgy tünteti fel, mintha abban a régi harmadikutasság már lényegében „felszámolódott" volna, s sokban még idealista eszmei pozíciói „a mienkkel mindinkább *párhuzamossá*" válnának.

Revizionista tendenciák irodalomkritikánkban

Irodalmi előrehaladásunk legveszedelmesebb károkozói azok az esztétikai koncepciók, amelyek marxista burokba csomagolják, s „alkotó", „haladó" marxista gondolatként tüntetik fel különféle, lényegében antimarxista, revizionista nézeteiket. A revizionista nézetek hirdetői nyíltan ma már nemigen fordulnak szembe a szocialista realizmussal és a pártosság eszméjével, de valójában a polgári esztétika elveihez igazodnak a szocialista művészet alkotásainak megítélésében.

Egyes kritikusok ismét felélesztik az 1956 előtti irodalmi életnek a hibák, a negatív jelenségek ábrázolását előtérbe állító rosszemlékű „ellensematizmusát". Nem a pozitív ember ábrázolásától, a művészi távlat és az életigenlő jelleg megvalósításától, hanem elsősorban a művek kritikai jellegének elmélyülésétől várják művészetünk megújhodását.

Az írói pártosság gondolatához természetesen hozzátartozik a múlt maradványainak, az erkölcsi és emberi gyengeségeknek, a múlt és a jelen hibáinak felfedése és bírálata is. De a pártosság lenini elve elsősorban és főképp nem tagadást jelent, hanem a szocialista fejlődés új pozitív jelenségeinek támogatására kötelez. Az elmúlt években a szocialista művészet és kritika a realizmus tényleges követelményeinek megfelelően sokkal összetettebben értelmezi a pozitív hős ábrázolását, s az alkotó munkában is születtek ennek figyelemre méltó eredményei. A revizionizmus hatása alatt élő „negativista" teóriák hívei szerint azonban elkerülhetetlenül sematizmushoz, szürkeséghez vezet az előremutató jelenségek ábrázolása. Ez a felfogás a harmonikus, kiegyensúlyozott, az újat képviselő embert a naivval, a primitívvel azonosítja, és nem a cselekvő, a harcoló, hanem a „zaklatott indulatú", „önmagával mindig elégedetlen", „kétkedő lelkiismeretű" ember jelenti a kizárólagos eszményt számára. (Élet és Irodalom 1959. jún. 12. — Magyar Nemzet, 1959. május 16. és jún. 6.)

Ahol a bírálói magatartást, az esztétikai eszményt nem következetesen a szocialista realizmus elvei adják, ott szinte elkerülhetetlenül kicsúsznak a kritikusi tollból olyan gúnyos, fölényeskedő megjegyzések, amelyek nemcsak a szocialista irodalom gyengeségei, hanem a szocialista realizmus központi tételei ellen is irányulnak. A társadalomábrázolás, a történelmi konkrétség igé-

Digitized by Google

nyét is támadja például az a bírálat amely Kolozsváry-Grandpierre Emil túlzottan „elmélyült" társadalomábrázolással egyáltalán nem „vádolható" művéről írva indokolatlan gúnnyal beszél az irodalmi művekben „Feszty-körképet kereső" bírálói magatartásról. (Nők Lapja, 1959. május 14.)

Csurka István „Hamis tanú" című művéről lehet elismeréssel írni, csak éppen az nem mondható el róla, hogy megközelítően is pártosan ábrázolja mai valóságunkat. És ebben az összefüggésben nagyon is kétes értékű az ilyen dicséret: „Az írót figyelme, mértéktartása megóvta a mai téma konjunkturális szolgálatától". Önkéntelenül is felvetődik a kérdés: nem a pártos valóságábrázolást azonosítja-e a kritika szerzője „a mai téma konjunkturális szolgálatával". (Kortárs, 1959. 9. sz. 449. lap.)

Köztudott dolog, hogy Lukács György a kritikai realizmus túlzott eszményesítésével párhuzamosan lebecsüli a szocialista realizmus eredményeit. Lukácsnak ezt a hibás felfogását félreérthetetlenül tükrözi az elmúlt években Nyugat-Németországban megjelent könyve, a „Wider den missverstandenen Realismus" is. Ez a téves elmélet él az olyan kritikai megnyilvánulásokban, amelyek kétes értékű igényességgel, a polgári irodalom klasszikusaihoz mérve marasztalják el, kicsinylik le a szocialista művészet alkotásait. A polgári realizmus klasszikusait eszménynek tekintve lekicsinylően, mint naturalizmust, „biedermeier érzést", vagy üres romantikát vetik el a szocialista irodalom friss hajtásait. (Élet és Irodalom 1960. jan. 1. — Kortárs, 1960. 1. sz. 113. lap.)

Irodalmi életünk, kiadói politikánk gyökeresen szakított a XX. század kritikai realizmusának megítélésében kísértő szektás, dogmatikus nézetekkel. Nemcsak a múlt század kritikai realista irodalmát tartjuk a szocialista irodalom közvetlen elődjének, hanem fegyvertársnak tekintjük a kapitalista országok XX. századi kritikai realizmusát is. Könyvkiadóink sorra-rendre jelentetik meg Romain Rolland, Heinrich Mann, Thomas Mann, Feuchtwanger, Martin du Gard, Sartre, Steinbeck, Hemingway, Remarque, Moravia, Graham Greene, Vercors, Heinrich Böll, Koeppen stb. műveit. Színházaink állandóan játsszák Miller, Osborne, Dürrenmatt stb. darabjait. Filmszínházaink műsorán ott vannak a nyugati filmművészet legjobb realista alkotásai. Az egyes művek értékelésénél kritikánk — nagyon helyesen — számba veszi azokat a bonyolult, ellentmondásos körülményeket, amelyek között ezek a művek megszülettek és sokra becsüli a bennük megnyilvánuló írói bátorságot. Tudja, hogy ezek a művek az imperializmus háborút és új fasizmust előkészítő erői ellen és azok ellenére íródtak meg. Semmi esetre sem lehet egyetérteni az olyan merev, egyoldalú felfogással, amely szerint hiba volt például előadni Dür-

Digitized by Google

rennmatt: Az öreg hölgy látogatása című színművét. Az ilyen dogmatikus, merev, elutasító vélemény nem egyezik a párt irodalompolitikájával.

A modern kritikai realizmus értékének elismerése azonban nem jelenthet bírálat nélküli eszményesítést. Azt a helyes tételt, amely szerint a kritikai realizmus szövetségese a szocialista irodalomnak, nem lehet úgy értelmezni, hogy már-már azonos vele. Bírálatunk nem feledkezhet meg arról, hogy a kritikai realizmus jelenlegi képviselőinek, a polgári társadalom e lázadóinak jórészénél kisebb-nagyobb mértékben ugyan, de valamifajta harmadikutas illúziók is élnek, hat rájuk a dekadencia, a nihilisztikus pesszimizmus is. Hemingway írásainak nagy értékeit lehet becsülni anélkül is, hogy művészetét a „XX. századi új realizmus" számára iránymutatónak tekintjük és anélkül, hogy műveit mármár szocialista irodalommá avatnánk. (Hemingway „A folyón át a fák közé" utószava, Nagyvilág, 1960. 9. sz.) Arthur Millernek az ibseni hagyományokat folytató „Az ügynök halála" című darabja valóban egyik legértékesebb terméke a modern kritikai realizmusnak. Néhány túlzottan lelkendező kritika azonban a szocialista drámairodalmunk elé is szinte követendő példaként állítja, minden bíráló megjegyzés nélkül Shakespeare és Molière szintjére emeli, korunk „klasszikus remekműveként" értékeli és így kiált fel: „Végre az ember a színházban irodalmat is lát". (Kortárs, 1960. 1. sz. — Élet és Irodalom, 1959. dec. 24.) Helytelenül értékeli a mai kritikai realizmust az a bírálat, amely a problematikus szemléletű Dürrenmattról írva megjegyzi, hogy „szocialista író sem bélyegezte meg eddig ilyen végérvényesen a polgári kultúrát". (Nagyvilág, 1958. 12. sz. 1854. lap.) Ez a kritikátlanság jellemzi egyes művek elő- és utószavát, amelyek nagyon gyakran nem elmélyült elemzések, hanem elvtelen dicshimnuszok (például Moravia, Dürrenmatt, Frisch stb. műveinek utószava). E kritikátlanságtól olykor nem mentes a Népszabadság sem, amelynek egyik cikkírója, Frisch darabjának értékelése kapcsán, ha burkoltan is, de szembeszállt azokkal a kritikákkal, amelyek a mű korlátait, belső ellentmondásait joggal feszegették. (Népszabadság, 1960. márc. 31.)

A marxista bírálat nem mondhat le az önálló álláspontról. Ha kritikai realista művekről ír, akkor ezeknek a műveknek nemcsak az értékeit, hanem belső ellentmondásait is kötelessége számba venni és elemezni. Az a bírálói magatartás, amely ezt az igazságot szem elől téveszti, feladja a szocialista realizmus művészi távlatait és téves irányban befolyásolja irodalmunk fejlődését.

Revizionista nézetet tükröznek az olyan kritikák, amelyek csak úgy „általában" beszélnek felszabadulás utáni irodalmunk

Digitized by Google

kapcsán a „naturalizmus, a primitivizmus, a sematizmus áramlatairól" és csak mint a „sematizmus időszakát" emlegetik az egész akkori irodalmi fejlődést, elhallgatva, hogy irodalmunk egésze ebben az időben tett döntő fordulatot a szocialista realizmus irányába. (Élet és Irodalom, 1959. március 20., valamint 1960. január 6.)

A bírálatok olykor nem bátorítják a szocialista feladatokat vállaló írókat, ellenkezőleg: valósággal eltanácsolják őket az ilyen vállalkozásoktól. Egy bíráló például Aragon és Neruda politikai verseinek egyik sikeres fordítójáról állapítja meg, hogy a „szerelem, a halál, a lét kérdései izgatják elsősorban", s felrója a fordítónak, amiért „költői egyéniségétől távolabb álló" politikai versek fordítására is vállalkozott. (Élet és Irodalom, 1959. július 17.) A Kortárs egyik bírálata szintén szemére veti a fiatal kommunista íróknak, hogy világnézeti és politikai problémák jelentik költészetük fő tartalmát és minden elemzés, minden indokolás nélkül megbélyegzi ezeknek a költőknek „világnézeti közhelyes laposságát", és — állítását mivel sem igazolva — „riasztó példaként" utal egy önmagában helytálló, a pártról szóló politikai versre. (Kortárs, 1960. 1. sz. 114. lap.)

III.

A polgári-kispolgári esztétikai szemlélet, amely irodalmi életünkben a fő veszély, ma már nemigen jelentkezik nyílt, támadó élű irányzatként. Nem véletlen, hogy az elemzett téves állásfoglalásokat tartalmazó bírálatok nagy része nem a legutóbbi időben íródott, s jórészt olyan kritikusok tollából ered, akiktől szép számban lehetne idézni helyesen értékelő, marxista szellemű bírálatokat is. A helytelen nézetek ma már többnyire nem egységes kiérlelt kritikai koncepciókban, kiforrott áramlatként, hanem inkább csak eklektikusan, marxista megállapításokkal elvegyülve, azokkal egyezkedve jelentkeznek a kritikákban. A helyzetnek ez a sajátsága azonban nem jelenti azt, hogy e nézetek és tendenciák nem képviselnek továbbra is komoly ideológiai veszélyt. Hatásuk nem szűnt meg, csak megjelenési formájuk változott. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy e helytelen nézeteket, ha nyílt formáikban vissza is szorultak, eszmeileg még nem semmisítettük meg, még nyomást gyakorolnak irodalmi életünkre.

Kritikai életünk leginkább szembeötlő betegsége, az elvtelenség, nem utolsósorban e nézetek hatásából fakad. Az elvi békülékenység, a kispolgári, revizionista, polgári dekadens tendenciákkal szemben engedékeny kritika nemegyszer még vezető marxista kritikusoknál, felelős irodalomirányítók gyakorlatában is tapasztalható. Különösen káros az a gyakori liberalizmus, mely irodalmi

Digitized by Google

lapjaink, az Élet és Irodalom, a Kortárs, a Nagyvilág, s az Irodalomtörténeti Intézet gondjaira bízott folyóiratok szerkesztésében tapasztalható, amikor ezek helytelen tekintélytiszteletből helyet adnak eszmeileg és művészileg nemcsak sekélyes, de egyenesen hibás írásoknak, s ha már leközlik, nem gondoskodnak megfelelő elvi kritikájukról. Ez a liberális szerkesztési gyakorlat időnként fellelhető a Népszabadság kulturális rovatában is.

Marxista kritikánk fejlődését nemcsak a jobboldali tendenciák iránti engedékenység akadályozza, hanem az is, hogy nem folyik következetes harc a szintén kispolgári eredetű *dogmatikus, szektás szemlélet és módszer maradványainak leküzdéséért.* Az elmúlt évek politikai harcainak tapasztalatai és irodalmunk fejlődése is azt bizonyítja, hogy a különböző jobboldali nézetek ellen dogmatikus-szektás álláspontról nem lehet eredményesen harcolni. A szocializmus, így a szocialista irodalom győzelme is csak a kétfrontos harc következetes érvényesítésével valósulhat meg. Sokan nem értik, hogy a szektás-dogmatikus hibákra és torzulásokra nem tekinthetünk úgy, mint „családon belüli" bocsánatos vétkekre, amelyek ellen nem kell teljes határozottsággal küzdenünk. Helytelen és hibás az az elképzelés, amely pusztán az elvhűség, a következetes, pártos kritikusi magatartás apró botlásának minősíti az ítélkező szektás merevséget. A kritika területén jelentkező szektás-dogmatikus hibákra is csak úgy tekinthetünk, mint a szocialista irodalom fejlődését akadályozó, a helyes eszmeiség és a magas művészi színvonal kialakulását gátló, a szocializmus elvi alapjain létrejövő irodalmi egység megerősödését veszélyeztető, lényegileg kispolgári eredetű nézetekre.

A szektás-dogmatikus nézetek egyik megnyilvánulása, hogy marxista szándékú kritikusaink között olykor bizonyosfokú engedékenység nyilvánul meg a művészi színvonal tekintetében. A művészi színvonal követelménye a szocialista irodalom fejlődése szempontjából nem elhanyagolható. „Baloldali" álradikalizmus az a nézet, hogy a szocialista rendszer szilárdsága felmenti a szocialista művészetet a magasabbrendű mondanivaló fejlettszínvonalú megformálásának követelménye alól és nem tudja megérteni, mennyire fontos szocialista irodalmunk további fejlődése szempontjából a művészi megformálás tökéletessége. Az ilyesfajta nézeteknek következménye az a bírálói magatartás, amely például egy fiatal költőnek még nagyon is nehézkes, darabos verseit bevezető előszóban szinte eleve elutasított minden, a művészi színvonal kérdéseit felvető kritikát.

Nem lehet egyetérteni azzal, hogy a szocialista irodalom támogatásának ürügyén a kritika egyes tiszteletre méltó munkákat világirodalmi remekművek rangjára emelve magasztaljon, elhallgatva eszmei, vagy művészi fogyatékosságaikat. (Élet és Iroda-

Digitized by Google

lom, 1958. június 27.) Ez nem szolgálhatja marxista kritikánk hitelének és tekintélyének erősödését, csak árt a szocialista irodalomnak.

A színvonal lebecsülése és helytelen értelmezése mellett bizonyosfokú szűkítő törekvésekben is megmutatkozik a szektás nézetek fennmaradása. A marxista kritika feladata, hogy a múlt és a jelen egész magyar irodalmának felelős gazdája legyen, nem mondhat le egykönnyen egyetlen értékről sem. Nem lehet egyetérteni azzal az Esti Hírlapban megjelent nyilatkozattal, amelynek szelleme akarva-akaratlanul azt a gondolatot kelti az olvasóban, mintha a fiatal írók közül csak a kommunisták fejlődése lenne lényeges, és a többi mind elhanyagolható. Káros az az esztétikai szempont, amely ezzel kapcsolatban így hangzik: „Szép az, ami érdekeinknek megfelel". (Esti Hírlap, 1960. február 14.) Az ilyesfajta leszűkítő tendenciák eltorzítják a pártnak azt a helyes vonalát, amely az irodalomban elsősorban a kommunista eszméiségű írókra és azok műveire támaszkodva minden becsületes, haladó szellemű írót meg akar nyerni.

Vannak, akik például a Tűztánc című antológiában feltűnt és jogos szeretetnek, megbecsülésnek örvendő tehetséges, rendszerünkhöz hű fiatal írók egy csoportját érzik a magyar irodalmi fejlődés egyetlen lehetséges bázisának. Nem használ sem irodalmunk ügyének, sem pedig a fiatal írók fejlődésének az a dicsőítés, amely szerint „e költőgeneráció jelentkezésével olyan gazdaggá vált a magyar költészet, amire nem volt példa az utolsó évtizedekben", s amely úgy véli, hogy „e költők feltűnése fordulat az új magyar irodalomban, olyan fordulat, amely nagy eredménye és egyben útjelzője is kultúrforradalmunknak". (Esti Hírlap, 1959. június 9.)

Vannak kritikusok, akik a szocializmus ügye mellett 1956-ban kiállt írók megkülönböztetett szerepét hangsúlyozzák, s a szocialista irodalomért vívott harcban szinte egyedül rájuk kívánnak támaszkodni. A párt természetesen megbecsüli a nehéz időkben helytálló fiatalabb és idősebb írók munkásságát és rájuk különösképpen támaszkodik irodalmunk szocialista fejlesztéséért vívott harcában. De fellép minden olyan törekvés ellen, amely előjogokat, irodalmi tőkét kíván kovácsolni a múltban tanúsított helyes politikai magatartásból.

A szektás, leszűkítő tendenciák megnyilvánulnak a tehetség, az írói érték sokszor túlzottan könnyelmű kezelésében is. Rosszul értelmezi az elviséget az a bírálat, amelyen nem érződik az írói tehetség tisztelete, akkor is, ha problematikus írói egyéniségről van szó. Elhibázott az a kritika, amely például Babitsról írva meggondolatlanul használ olyan kifejezéseket, hogy „nagy epi-

Digitized by Google

gon" ..., „költői képességei nem voltak elegendők" stb. (Élet és Irodalom, 1958. november 28.)

Kritikai életünkből végképp száműzni kell azt a magatartást, amely a hang élességével, gyanúsítgató kitételekkel helyettesíti a meggyőző érvelést. A marxista kritika az emberek igazságérzetére, józan eszére hivatkozzék, kerüljön minden fölényeskedést, de ne tételezze fel eleve, hogy ellenséggel áll szemben. Legyen határozott és elvi a bírálat, de érződjék rajta az őszinte segítő szándék, az író munkája iránti figyelem és megbecsülés. A kritikusnak abból a vitathatatlan tényből kell kiindulnia, hogy íróink nagy részének a készsége megnőtt a szocialista valóság tényeinek számbavételére és művekben való ábrázolására. A körültekintő, árnyalt, az egyes írók fejlődését és lehetőségeit gondosan számba vevő bírálat nincs ellentétben az elvi szilárdsággal.

A különböző helytelen kritikai állásfoglalásokat gyakran befolyásolják a klikkérdekek, az elvtelen személyi összefonódások és az ezekből fakadó szubjektivizmus is. Ahogy irodalmi sajtónknak és könyvkiadásunknak egyes-egyedül a mű alapján kell döntenie egy-egy irodalmi alkotás megjelentetéséről, ugyanúgy a kritikai munkában is az értékelés alapja egyedül a mű legyen és sohasem szerzőjének személyes befolyása, írói rangja, vagy irodalmi kapcsolata. Vissza kell utasítani egyes tekintélyes, vagy kevésbé tekintélyes íróknak azt az igényét, hogy írásaikat kritika nélkül fogadják el. A klikk-érdekek, a személyi összefonódások és az elvtelen tekintélytisztelet káros jelenségei ellen mindenekelőtt a kommunista íróknak és kritikusoknak kell példamutatóan és határozottan fellépniük.

Az irodalomkritikákban gyakran tapasztalható politikai „óvatoskodás" és ideológiai felületesség. Napilapjainkban és irodalmi folyóiratainkban számos olyan kritikai írás jelenik meg (ideértve a színházi és filmkritikákat is), amelyekből riasztó unalom árad, s amelyekből hiányzik a határozott állásfoglalás, az önálló marxista gondolkodás. Több lapunk szerkesztősége gyakran megelégszik azzal, hogy valamely műről bírálatot jelentet meg, de azzal már nem törődik, hogy a bírálat megfelelő gondolati és formai igénnyel készüljön, alkalmas legyen a közönség helyes véleményének formálására. Kritikánk jó részének jellegtelensége a szakmai felkészültség hiányaira, a szerkesztői munka elégtelenségére, a rutin-munka kórtüneteire mutat. De a gyakran tapasztalható kritikai jellegtelenség leginkább a politikai állásfoglalás elkerülésének szándékából fakad. Vannak, akik marxista köntösben is kispolgárok módjára így gondolkoznak: előnyösebb a szürke, színtelen, exkluzívan szakmai műbírálat, az állásfoglalás megkerülése, mert ez „megóv a nagyobb tévedések elkövetésétől".

A marxista kritikusok nem alkudhatnak meg, nem fogadhat-

Digitized by Google

ják el az elvtelenséget. *Kritikánk központi feladata a két fronton következetesen harcoló, tudományos igényű, elvi bírálói magatartás kialakítása.* A fő veszélyt, a polgári-kispolgári-revizionista nézeteket, s a komoly károkat okozó szektásságot, dogmatizmust a marxista kritika csak úgy győzheti le maradéktalanul, ha saját soraiban felszámol mindenfajta elvtelenséget, és eklekticizmust.

Irodalmi kritikánkra nagy feladatok várnak társadalmunk ízlésének, irodalmi érdeklődésének fejlesztésében. A kritikának kalauzul kell szegődnie az új társadalom új embere mellé, hogy felébreszthesse érdeklődését az egészséges, pozitív alkotások iránt, s képessé tegye az eszmei, művészi hibák felismerésére. A kritikának oda kell hatnia, hogy épülő szocialista társadalmunk növekvő kulturális szomja a valóban tiszta forrásoknál találjon kielégülést, közelebb hozza az olvasókhoz a szocialista realizmus s a haladó irodalom alkotásait, megismertesse ezek igazságát és szépségét, eszmei és művészi pozitívumait. A mai magyar kritika fontos küldetése, hogy segítse irodalmunk új fejlődési szakaszának kibontakozását, értékes szocialista realista alkotások megszületését, irodalmunk eszmei és művészi gazdagodását.

A marxista kritikus nem tud megfelelni ennek a feladatnak, ha nem ismeri mélyen az épülő szocialista társadalom életének fő kérdéseit, a szocializmust építő embert. Enélkül nem képes helyesen számon kérni az írótól a valóság ábrázolását, és nem lehet az irodalmi alkotások avatott mérlegelője. Nem lehet jó marxista kritikus az, aki nem figyel fel az irodalom biztató, új jelenségeire, s nincs érzéke és érdeklődése minden iránt, amiben a szocializmus valóságának gazdagabb bemutatása, a szocializmus céljainak eredményesebb irodalmi támogatása jelentkezik.

Ahhoz, hogy kritikánk eszmeiségben és színvonalában jelentékenyen fejlődjön és elősegítse a szocialista realizmus további térhódítását a magyar irodalomban, elviségének megerősítésén túl az is nélkülözhetetlenül szükséges, hogy saját fegyverzetét korszerűvé tegye. A harcnak nemcsak azt az oldalát kell hangsúlyoznunk, amely a polgári-kispolgári tendenciák leküzdésére irányul, hanem azt a küzdelmet is, amelyet a szocialista irodalom támogatása, színvonalának emelése érdekében folytat. A marxista kritika csakis úgy képes elvégezni feladatát, ha elmélyülten foglalkozik a műalkotások esztétikai sajátosságaival, az eszmei mondanivalót és annak megformálását — a kompozíciót, a stílust — a maga egységében vizsgálja, segíti a művészi kifejezés tökéletesítését. Sokszor még vezető marxista kritikusaink is elmulasztják, hogy behatóan foglalkozzanak a magyar szocialista irodalom új hajtásaival. Gyakran a legjelentősebb új kísérletekkel kapcsolatban elmarad a mély elemzés, a tényleges kritikát üres magasztalás helyettesíti. Éppen ezeknél a műveknél nem elégedhetünk meg

Digitized by Google

felületes, úgynevezett protokoll-kritikákkal, hanem törekedni kell a mű eszmeiségének, művészi megformálásának mélyére hatolni, segítséget nyújtani az írónak és az olvasónak egyaránt.

A szocialista szellemű művek elmélyültebb elemzése nélkülözhetetlenné teszi, hogy a kritika többet foglalkozzék a szocialista irodalom fejlődése kapcsán általánosított esztétikai kérdésekkel. Számos olyan részletprobléma merül fel, amelynek megoldása további vitát kíván. Különös gonddal kell foglalkozni az irodalmi alkotómunka új jelenségeinek vizsgálatával, hazai és nemzetközi eredményeivel. Ismertetnünk kell a külföldön folyó esztétikai vitákat. Ez eddig csak nagyon hézagosan történt, ami hozzájárult ahhoz, hogy irodalmunk — elsősorban a kritika mulasztása miatt — a világirodalom főáramától, a nemzetközi szocialista irodalom fejlődésétől elmarad.

Nagyobb gondot kell fordítanunk irodalmi kritikánk elméleti megalapozására, hiszen enélkül a kritikai és alkotói gyakorlat csak sekélyes, ötletszerű és provinciális lehet. Ezen a téren igen nagy mulasztásai vannak az Irodalomtörténeti és a Filozófiai Intézetnek, a budapesti bölcsészkar esztétikai tanszékének, amelyeknek elsőrendű feladata lenne fellendíteni hazánkban a marxista irodalomelméleti-esztétikai tevékenységet.

A kritikai tevékenység fejlesztésében a legfontosabb teendőnk, hogy magasabb színvonalra emeljük a különböző irodalomkritikai műhelyek (szerkesztőségek, irodalmi lapok: az Élet és Irodalom, a Kortárs, a Nagyvilág, az Irodalomtörténeti Intézet lapjai és a vidéki folyóiratok, a kiadók, a tudományos intézetek, az egyetemi tanszékek, az Írószövetség és az Újságírószövetség kritikai szakosztályai stb.) munkáját és határozottabb, következetesebb legyen e munka elvi irányítása. Különösen fontos, hogy megjavuljon, eszmei tisztaságában s a művészi igényességben színvonalasabbá váljon a szélesebb körhöz szóló kultúrát terjesztő szervek: a Népszabadság és a többi napilap kulturális rovata, a rádió, a televízió stb. kritikai tevékenysége.

Irodalmunk fejlődésének jelenlegi szakaszában a marxista kritikának a szocialista realista alkotások elsődleges segítése mellett nagy figyelmet kell fordítania arra, hogy a még nem következetesen szocialista világnézetű alkotók is közelebb kerüljenek a szocializmus eszméinek elfogadásához. E téren figyeljen fel a kritika minden előrehaladásra és segítse a további tisztulást, előrejutást. Ugyanakkor polemizáljon az eszmei és művészi elmaradottsággal. Kritikánknak is hozzá kell járulnia ahhoz, hogy a szocializmus építésének igenlésében, a békeharcnak és az emberiség haladásáért vívott nemzetközi küzdelemnek a jegyében tovább izmosodjon irodalmunk egysége. Kritikánk ügyeljen arra, hogy olyan irodalmi törekvések, melyek a szocializmus ügyével

Digitized by Google

szemben ellenségesek, vagy közömbösek, ne mérgezzék közéletünket.

A kritikusok különös gonddal foglalkozzanak a fiatal írók alkotó munkájával. Egész irodalmunk fejlődése szempontjából döntő, hogy a fiatal írók eszmei és művészi szempontból helyes irányba fejlődjenek. Szakítani kell az ajnározó ismertetésekkel és méltatásokkal, melyek semmit sem használnak, s — a szeretetteljes gondoskodás jegyében — nyíltan fel kell tárni azokat az eszmei bizonytalanságokat és művészeti zsákutcákat, amelyek egyes fiatalok alkotásait jellemzik.

A marxista kritikának együtt kell dolgoznia a még nem marxista szemléletű kritikával is. mégpedig oly módon, hogy azok jó szolgálatokat tegyenek szocialista kultúránknak. Sokat tanulhatnak marxista kritikusaink az idősebb, tapasztalt kritikus nemzedékektől — de ez nem jelenti azt, hogy kritikai életünkben a polgári esztétizmusnak, mint irányzatnak is helyet kívánunk adni. A nem marxista világnézetű kritikusokkal való együttműködésünk alapja: népünk szocialista célkitűzéseinek hűséges szolgálata, a realista szándékú haladó irodalom segítése, a tudományos alapokon álló, kulturált kritikai tevékenység.

Következetesebben kell törekednie kritikánknak arra, hogy eredményesen szolgálja a dolgozó tömegek irodalmi ízlésének nevelését, közérthető legyen, stílusában kerülje el azokat az arisztokratikus vonásokat, amelyek akadályozzák az egyre növekvő olvasó tömegek irodalmi műveltségének hatékony formálását.

Irodalmi kritikánk szóvátett fogyatékosságai nem elszigeteltek, hasonló problémák jelentkeznek a művészeti kritika más ágazataiban is. Kritikai életünk tisztulása, felvirágzása nemcsak irodalmi és művészeti életünk, kulturális forradalmunk továbbvitelét segítheti elő, hanem hozzájárul az általános ideológiai feladatok megoldásához is. Segít, hogy gyorsabban és eredményesebben küzdjük le azokat a káros polgári-kispolgári hatásokat, amelyeknek nincs helyük a szocialista társadalom köztudatában. Kritikusaink munkáját a jövőben még inkább át kell hatnia annak a felelősségérzetnek, amely egész társadalmunkra hárul az elkövetkező fontos időszakban, midőn a szocializmus alapjainak lerakását befejezzük, s népünk minden erejét, tehetségét a szocializmus felépítésének nagy történelmi feladatára összpontosítjuk.

Digitized by Google

A termelést fellendítő elosztási formák fejlesztése termelőszövetkezeteinkben

Írta K. NAGY SÁNDOR

Az utóbbi két évben a dolgozó parasztság százezrei léptek hazánkban a közös gazdálkodás útjára. Szövetkezeti parasztságunk a párt, a munkásosztály, az állam széleskörű támogatását élvezve, szorgalmas munkával már az átszervezés időszakában jelentős sikereket ért el a termelőszövetkezetek politikai, szervezeti, gazdasági megerősítésében és a termelés fejlesztésében. 1960-ban 20—30 százalékkal magasabb volt a termelőszövetkezetek kalászos termésátlaga, mint az egyéniéké, emelkedett a kapások és az ipari növények hozama is, számottevően növekedett a közös állatállomány, valamint a szövetkezetek közös vagyona.

Az eredményekben nagy szerepe van annak, hogy a termelőszövetkezeti tagok jelentős része felismerte: egyéni jövedelmük elsősorban attól függ, hogyan dolgoznak, hogyan erősödik a közös gazdaság; elosztani — a kötelezettségek és a tartalékolások teljesítése mellett — minden termelőszövetkezetben csak annyit lehet, amennyit megtermeltek.

A termelőszövetkezetek megszilárdításához, a tagok munkakedvének növekedéséhez más tényezőkkel együtt nagymértékben hozzájárultak a hagyományos munkaegység-rendszert továbbfejlesztő ösztönző munkadíjazási formák is. Ezeknek lényeges szerepük van abban, hogy a termelőszövetkezetek többségében a viszonylag alacsony gépesítettség ellenére a növényápolási, a széna betakarítási, az aratási munkákat időben és jó minőségben elvégezték. Legtöbb helyen ott fordult elő hiányosság, ahol az anyagi ösztönzés különböző formáit nem fontosságuknak megfelelően kezelték, vagy mereven elzárkóztak azok alkalmazásától.

Természetesen az elért eredményekben nagy része van a szövetkezeti tagok szocialista nevelése terén végzett munkának is. A politikai nevelőmunkának a jövőben is nagy szerepe lesz és azt gazdasági vagy adminisztratív intézkedésekkel helyettesíteni nem

Digitized by Google

lehet. Különösen nagy feladat vár a falusi kommunistákra, a pártszervezetekre a szövetkezeti tagok szocialista nevelésében, a szövetkezeti parasztság egységének kialakításában, állandó erősítésében. Ezúttal arra hívjuk fel a figyelmüket, hogy a politikai munka erősítésével egy időben fordítsanak még nagyobb gondot a szövetkezeti parasztság anyagi ösztönzését elősegítő, a munka szerinti elosztás szocialista elvének megfelelő, a termelés fellendítését szolgáló munkadíjazási formák alkalmazására és állandó tökéletesítésére. A jelenlegi termelési szerkezet és gépesítés mellett ugyanis a tsz-termelés színvonala döntő módon a kézimunka befektetések mennyiségén, minőségén múlik, ami pedig a politikai nevelőmunkával egyidejűleg jelentős mértékben az anyagi ösztönzést közvetlenül kifejezésre juttató díjazási és elosztási formáktól függ.

I.

A termelőszövetkezeti tagok gazdái szövetkezetüknek és a közös üzemükben megtermelt minden érték — az egész jövedelem — az ő tulajdonuk. Az évi összes bevételt azonban mégsem oszthatják ki egymás között, mert ez lehetetlenné tenné a termelés folytatását, a további közös gazdálkodást. Akik a múltban egyénileg gazdálkodtak, tudják, hogy az évi termésből, illetve jövedelemből olyan kiadások is bőven akadnak, amelyekkel a következő évi termelést kell megalapozni.

A szövetkezeti gazdaságokban az év folyamán előállított értéket, az értékesített termékekért kapott pénzt a közös és egyéni érdekek szem előtt tartásával kell felosztani. Mindenekelőtt teljesíteni kell az állam iránti kötelezettségeket, a termelés bővítése érdekében gyarapítani kell a közös vagyont, gondoskodni kell a szociális és kulturális alap feltöltéséről. A megmaradó jövedelem osztható ki a szövetkezet tagjai között: túlnyomórészt a végzett munka arányában, kisebb részben — földjáradékként — a közös gazdaságba bevitt földek arányában. A termelőszövetkezeti munkadíjazást és jövedelemelosztást nem lehet leszűkíteni a tagok között kioszthatő jövedelem felosztására. Nagyobb jövedelem csak a többtermelés útján, a termelés bővítése pedig csakis az ahhoz szükséges álló- és forgóeszközök biztosításával érhető el. A szövetkezeti tagok anyagi érdekeltségének fokozását ezért nem lehet azon az úton megoldani, hogy a tagok között kiosztásra kerülő jövedelmet szövetkezeteink a termelés bővítéséhez szükséges eszközök rovására növeljék. Ez pillanatnyilag nagyobb egyéni jövedelmet eredményezne, azonban alapjaiban ásná alá a gazdálkodást, ami később maga után vonná a tagok jövedelmének csökkenését is. *A jövedelem, ezáltal a tsz-tagok anyagi érdekeltsége*

Digitized by Google

növelésének egyedül járható útja: a rendszeres bővített újratermelés.

A szövetkezeti gazdaságok bővített újratermelése szempontjából legfontosabb a *fel nem osztható szövetkezeti alap* növekedése. Ennek fejlődésünk mai szakaszán jelentős forrása a szövetkezetekbe belépett dolgozó parasztok kötelező vagyoni hozzájárulása. Korábban ezt a közös gazdaságba bevitt állatok és felszerelések értéke 20—35 százalékának a szövetkezeti alap javára történő leírásával kellett teljesíteni. Tavaly egyre több termelőszövetkezetben alkalmazták azt a módszert, amely szerint a belépő tagok a bevitt földterület kat. holdja után megállapított pénzösszeggel járultak hozzá a fel nem osztható szövetkezeti alaphoz. Ez a mód jobb, mint a régi, mert jelentős pénzeszközöket biztosít az induláshoz.[1] A kedvező tapasztalatok alapján a Központi Bizottság 1960. október 29-i határozata kimondta, hogy az „eddiginél jóval szélesebb mértékben kell elősegíteni és elterjeszteni azt a bevált módszert, hogy a dolgozó parasztok saját földjük arányában — kat. holdanként legalább 200 forinttal — járuljanak hozzá a közös alap megteremtéséhez".

A törvényes előírások szerint szövetkezeteink a fel nem osztható alapot évenként a szövetkezeti tagok között kioszthető részesedés legalább 10 százalékával kötelesek növelni. Termelőszövetkezeteink 1957-ben a tagok között kioszthető részesedés 13,1, 1958-ban 12,2, 1959-ben pedig 16 százalékát fordították a fel nem osztható alap növelésére. Az országos átlagszámok jól mutatják, hogy közös gazdaságaink többsége a kötelezően előírtnál többet halmoz fel. Az átlagok azonban eltakarják, hogy vannak olyan termelőszövetkezetek is, amelyek évenként nemhogy gyarapítanák a közös vagyont, hanem még a termelés során elhasználódott állóeszközöket sem pótolják, sőt akadnak olyan tsz-ek is, amelyek a korábban felhalmozott vagyonuk csökkentése árán osztanak nagyobb részesedést a tagoknak.

Jelenleg szövetkezeteinkben nincs amortizációs értékleírás, s ezt a felhalmozás nagyságának megállapításánál feltétlenül figyelembe kell venni. El kell érnünk, hogy a gyengébb szövetkezetek is, évente legalább a kiosztásra kerülő jövedelem 10 százalékának megfelelő értékkel bővítsék szövetkezeti alapjukat. Az átlagosnál erősebb, jól gazdálkodó és magas jövedelmet elérő termelőszövetkezetekben ez az arány 20—25 százalékos is lehet.

1 A múlt évben a makói járás 28 termelőszövetkezetében a fel nem osztható szövetkezeti alaphoz való vagyoni hozzájárulás új módját alkalmazták. A bevitt vagyontárgyak értéke mintegy 14 millió forint volt. A szokásos hozzájárulás szerint a szövetkezeti alapot ebből 2830 ezer forint illette volna meg. Az új módon történő befizetés szerint a szövetkezeti alap 6270 ezer forinttal növekedett. A szövetkezeti alaphoz való hozzájárulásnak ez a módja az átszervezés jelenlegi, befejező szakaszában az ország jelentős részében elterjedt.

Digitized by Google

II.

Termelőszövetkezeteinkben a munka szerinti elosztás szocialista elve jelenleg a munkaegység-rendszer útján érvényesül. *Hazánkban a munkaegység-rendszer alkalmazása általános.*

A munkaegység egyrészt a szövetkezeti tag által végzett munka mennyiségét és minőségét méri, másrészt azt mutatja, hogy a közös munkában való részvételnek megfelelően a tagok milyen arányban részesülhetnek a közös jövedelemből. A munkaegységek számbavétele, nyilvántartása elég sok adminisztrációt kíván, de *jól megoldja* a legkülönbözőbb munkák közös nevezőre hozását. Ha a díjazás a szétosztható közös jövedelemből a munkaegység arányában történik, a tagok bármilyen munkahelyen dolgoznak, viszonylag arányosan részesednek az egész üzem eredményéből. A munkaegység kifejezi azt is, hogy a szövetkezeti tagok egyben tulajdonosok és dolgozók is, egyenként és együttesen érdekeltek a szövetkezet fejlődésében.

A munkaegység-rendszer szövetkezeti termelésben betöltött szerepének értékelésében két helytelen nézettel is találkozhatunk. Vannak, akik a munkaegységet szükséges rossznak tartják és mindenestől elvetik. Szerintük a munkaegységnek nincs becsülete a tagok előtt, az nem segíti, hanem nehezíti a szövetkezeti termelés és árutermelés fellendítését. Az ilyen nézetek képviselői ott tévednek, hogy a szövetkezetek gazdálkodásában fellelhető különböző hibákat mind a munkaegység-rendszer rovására írják.

Mások pedig úgy gondolkoznak, hogy a szövetkezeti tulajdonviszonyok között az elosztás szocialista elvét kizárólag a munkaegység-rendszer tudja megvalósítani. Ezért, ahol eltérnek a munkaegységtől — állítják —, ott egyben lemondanak a szocialista elosztás elvéről is.

Mindkét nézet helytelen, mert egyoldalúan állítja be a munkaegység szerepét.

A munkaegység nem véletlen jelenség a szocialista termelőszövetkezeti gazdálkodásban. A Szovjetunióban és a népi demokráciákban — ahol a mezőgazdaság tőkés koncentrációjának alacsony foka és a földreformok következtében az alacsony termelékenységű, félig önellátó kisárutermelő parasztgazdaságok százezres tömegeit kellett szocialista nagygazdaságokká, termelőszövetkezetekké egyesíteni — ez volt az egyedül járható út. Amíg a szövetkezeti munka termelékenysége még nagyon alacsony, a szövetkezeti árutermelés, pénzgazdálkodás fejletlen, a gazdálkodásra a félnaturális viszonyok jellemzők — ráadásul mindezzel a falu és város gazdasági kapcsolatában a kötelező termékbeadás rendszere, a természetbeni szolgáltatások kapcsolódnak egybe, mint korábban a szocialista országokban —, addig nem lehet megvalósítani a szö-

Digitized by Google

vetkezeti munka közvetlen pénzben való mérését és kifizetését, a jövedelem kizárólag pénzben való szétosztását. Ebben az esetben a közös jövedelem elosztásának és a közösben végzett munka mennyiségének, minőségének legalkalmasabb mércéje a munkaegység.

Természetesen a termelőszövetkezetek korszerű nagyüzemi gazdálkodásának kiépülésével, a szövetkezeti parasztság szocialista tudatának kiformálódásával, erősödésével megváltoznak a feltételek, s az új körülmények között tovább fejlődnek a szövetkezeti munkadíjazás, jövedelemelosztás formái. A feltételek változásával a hagyományos munkaegység-rendszer már nem biztosítja kielégítően a munka szerinti elosztás gazdasági törvényének érvényesülését, ezért szükségessé válik annak továbbfejlesztése, a szocialista díjazás új, haladóbb formáival való felváltása. Nem véletlen, hogy az utóbbi években a Szovjetunióban és egyes népi demokráciákban (Bulgáriában, Csehszlovákiában) egyre több kolhoz, termelőszövetkezet tér rá a közvetlen pénztarifálásra, pénzjavadalmazásra.

Hazánkban is jelentős számban találhatók már olyan jól gazdálkodó, gazdaságilag, szervezetileg erős termelőszövetkezetek, amelyek évek óta garantálják a munkaegység értékét, sőt egyesek már áttértek a végzett munka közvetlen pénzbeli díjazására. A párt és a kormány támogatja a termelőszövetkezeteket abban a törekvésükben, hogy a hagyományos munkaegység-rendszert továbbfejlesszék és a munka szerinti elosztás szocialista elvének megfelelő, egyúttal a szövetkezeti tagság anyagi ösztönzését, közös munkára való mozgósítását jól kifejező, a többtermelést szolgáló elosztási formákat széles körben alkalmazzanak. E tevékenységükben feltétlen tartsák azonban szem előtt a következőket:

a) Bármilyen díjazási formát alkalmazzanak is, mindig be kell tartani az elosztás szocialista elvét, a termelés bővítéséhez szükséges felhalmozás és a tagok részére kiosztható jövedelem helyes arányát. A szövetkezeti tagok között kiosztani csak annyit lehet, amennyit a szövetkezet termelési színvonala megenged. Nem lehet többet szétosztani annál, mint amennyi a kötelezettségek és tartalékolások teljesítése után a szövetkezet teljes jövedelméből erre a célra marad. Helyes, ha szövetkezeteink törekednek a rendszeres pénzelőlegezés megvalósítására, de előlegként csak a várható jövedelemrészesedés meghatározott százalékát adhatják ki.

b) A szövetkezeti díjazás fontos követelménye, hogy mindenki végzett munkája szerint részesüljön a jövedelemből. Ez serkenti a szövetkezet tagjait, és azok családtagjait a több és a jobb minőségű munkára, a hozamok növelésére, a több áru termelésére, a termelési költségek csökkentésére.

c) A munkadíjazás formájának és mértékének elő kell segí-

Digitized by Google

tenie a közös alapok gyarapodását, a termelés korszerű gépesítését, a gazdálkodás korszerű nagyüzemi módszereinek elterjedését, az adott körülmények között legmegfelelőbb nagyüzemi munkaszervezet kialakítását.

d) Fontos, hogy a díjazási rendszer egyszerű legyen, minden szövetkezeti tag gyorsan megismerhesse és könnyen ki is számíthassa végzett munkája ellenértékét.

III.

A termelőszövetkezetekben jelenleg alkalmazott munkadíjazási formák túlnyomólag a munka szerinti elosztás szocialista elvén nyugszanak, a tagok közös munkára való ösztönzését, ezáltal a termelés fellendítését, a szocializmus győzelmét szolgálják. Fontos, hogy termelőszövetkezeteink gyakorlatából megfelelő tanulságokat vonjunk le, s a legjobb tapasztalatokat, a legjobban bevált módszereket általánosítsuk.

A termelőszövetkezeti munkadíjazás jelenleg legelterjedtebb, legegyszerűbb, a tagok számára könnyen érthető formája *a prémiummal kiegészített munkaegység-rendszer.* Szövetkezeteink általában *a terv túlteljesítése után* adnak prémiumot, mégpedig rendszerint a terven felül megtermelt mennyiség 20—50 százalékát adják ki természetben, vagy pénzben. A helyes premizálás legfontosabb követelménye, hogy több és jobb munkára ösztönözze a tsz-tagokat, a közös gazdaság erősödését, a többtermelést szolgálja.[2]

A premizálás alapja a reális tervezés legyen. Ha ugyanis alacsonyan terveznek, egyes tagok jogtalan, nem a munkájukból származó többlet-jövedelemhez jutnak a közösség rovására. A túl magas tervek viszont nem ösztönzik az embereket a túlteljesítésre, mert eleve megvalósíthatatlannak tartják azokat.

A premizálás szintén gyakran előforduló formája az, amikor a prémiumot nem a tervtúlteljesítés, hanem *az össztermelés százalékában* határozzák meg. Ebben az esetben a szövetkezeti tagság az elvégzett munkák után munkaegységet kap, kiegészítésül pedig megkapja még a rábízott területen termett összes termés 10—20 százalékát természetben, vagy pénzben. Ez a módszer leginkább

[2] Legjobban elterjedt a kukorica, a napraforgó, a burgonya, a cukorrépa, a takarmányrépa, a mák, a borsó, a dohány, a zöldségfélék, az állattenyésztésben pedig a tej- és a gyapjútermelés, a növendéknevelés, a szarvasmarha és a sertéshizlalás, a baromfinevelés premizálása. Helyes, ha minden tagnak, aki az adott területen dolgozott és munkájával a többtermeléshez hozzájárult, kifizetik a prémiumot. Helytelen, hogy egyes tsz-ekben csak a kézi munkát végző tagokat premizálják, a traktorosokról pedig megfeledkeznek, jóllehet a több termeléshez ők is hozzájárultak. Néhány tsz-ben tavaly a terv túlteljesítésétől függően progresszív prémiumot állapítottak meg. Azoknak, akik nagyobb arányban teljesítették túl a tervet, a többlettermés nagyobb százalékát adták jutalomként.

Digitized by Google

a kukoricánál, cukorrépánál és a széna betakarításánál terjedt el.[3] Ilyen díjazás esetén a tagoknak e növények termelésében teljesített munkaegységeiket is elszámolják, azonban az egész évben szerzett munkaegységeik után kukoricából, esetenként szénából részesedést már nem osztanak.

Előfordult, hogy egyes termelőszövetkezetekben előzőleg nem végeztek számításokat és túlságosan magasan állapították meg a prémium mértékét. Az is előfordult, hogy a már egyszer részesedést kapott tagoknak még egyszer osztottak természetbenit. Mondani sem kell: a munkadíjazás ilyen módszere egyáltalán nem helyeselhető. Nagyon fontos ezért, hogy abban az esetben, ha a prémiumot az össztermés százalékában fejezik ki, reális számításokat végezzenek, a természetbeni részesedést vagy pénzprémiumot az emberi munkabefektetésekkel arányosan állapítsák meg, s a feltételeket úgy szabják meg, hogy azok a termelési terv túlteljesítésére ösztönözzenek. Az ilyen prémiumban részesülő tagoknak a ledolgozott munkaegységek után ugyanazokból a termékekből természetbenit már ne osszanak, így kerülhető el, hogy egyesek igazságtalan előnyökhöz jussanak a többiek rovására.

A vetésnél, az aratásnál, a betakarításnál, a cséplésnél, sürgős szállítási és rakodási munkáknál sok termelőszövetkezetben *célprémiumot* is adtak azoknak, akik a teljesítmény-előírásokat jó minőségben túlteljesítették. Kézi aratás, cséplés esetén a betakarítás meggyorsítása érdekében sok tsz-ben a munkaegységkönyvben megszabott teljesítmények után járó munkaegységek mellett még pénz vagy természetbeni prémiumot is adtak, amennyiben a megszabott mennyiségű munkát időben teljesítették. Ezek a módszerek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy tsz-einkben tavaly nyáron az aratást csaknem két héttel korábban fejezték be, mint az előző esztendőben. Ezzel — különösen, ha a nyári csapadékos időjárást is figyelembe vesszük — nagy veszteségtől mentettek meg számos

[3] Termelőszövetkezeteinkben a parcellák szétszórtsága miatt a szőlőt tavaly a legtöbb helyen családi művelésre adták ki (rendszerint azoknak a tagoknak, akik szőlővel léptek be a termelőszövetkezetbe). Egyes közös gazdaságokban a szőlő megműveléséért — annak állagától függően — az egész évi munkáért jóváírható munkaegységek számát előre megállapították. Ebben az esetben a szőlő összes anyagi kiadásait (rézgálic, raffia stb.) a tsz fedezte. Más esetekben, amikor az anyagi kiadás, vagy annak egy része a tagokat terhelte, csak azt határozták meg, hogy például 100 négyszögölenként hány liter bort, vagy mustot, illetve a termés hány százalékát adják be a közösbe.

Sok tsz-ben elsősorban a közös pajta hiánya és a tagok háztáji gazdaságában levő szárító pajták, a dohány termesztéséhez szükséges eszközök gazdaságos kihasználása tette indokolttá, hogy a dohány vetésterületét szintén szétosztották az arra vállalkozó családok kö ött. A szövetkezetnek átadott szárított dohány mázsája, illetve az egy holdon előállított termék termelési értéke után meghatározott munkaegységet írtak jóvá: a terven felül termett, megfelelő minőségű dohány értékének 20—50 százalékát prémiumként a tagoknak adták. Más helyeken a dohányért kapott pénz meghatározott százalékát juttatták munkadíjként a tagoknak.

Nem egy termelőszövetkezetben a köztes növényeket is a tagok vállalása alapján termesztették. Leginkább a bab közteskén való termelése terjedt el. A közteskénti termelt bab mennyiségének (vagy értékének) meghatározott százalékát — attól függően, hogy a vetőmagot a tsz vagy a tagok biztosították — adták munkadíjként.

Digitized by Google

közös gazdaságot. Többhelyütt azonban — főleg az őszi betakarításnál — sok hibát is elkövettek. Legsúlyosabbak voltak ezek közül azok az esetek, amikor *csak* a betakarításért gyakran a termés 15—30 százalékát adták ki prémiumként. Ezeken a helyeken a kifizetett prémium nem állt arányban sem a befektetett emberi munkával, sem a megmentett terménnyel. Világos, hogy a célprémium ilyen alkalmazása egyáltalán nem helyes. Ennek szövetkezeteink úgy vehetik elejét, ha már a tervkészítéskor olyan prémiumrendszert alakítanak ki és következetesen kitartanak mellette, amely egész éven át jó munkára ösztönzi a tagokat. Ez kizárja a kapkodást és biztosítja a zavartalan betakarítást is.

Bármelyik premizálási formát is alkalmazzák a termelőszövetkezetek, törekedjenek arra, hogy *a prémiumot — a takarmányfélék kivételével — lehetőleg pénzben fizessék ki.* A szövetkezetek ezzel fokozhatják az árutermelést, és így nemcsak több pénzbevételhez jutnak, hanem még állami kedvezményekben is részesülnek.

Tavaly körülbelül 100—150 termelőszövetkezetben egyes kulturáknál az úgynevezett *„eredményességi munkaegységet"* is sikeresen alkalmazták. Ennek a módszernek az a lényege, hogy a munkaegységet, illetve a munkadíjat a megtermelt mázsák, vagy az értékesített áru mennyisége után írják jóvá. Ez a forma leginkább a magas munkaigényű kapások termesztésénél és egyes állattenyésztési ágakban terjedt el. A szövetkezeti gazdaság egész termelőtevékenységét átfogóan ezt a munkadíjazási módot nemigen alkalmazzák. Legnagyobb szerepe a kertészeti növénytermelésben van. Itt ugyanis sokat számít az, hogy a termékek jó minőségben és korán kerüljenek piacra, amikor még magasabb áron értékesíthetők. — Azokban a tsz-ekben, ahol az „eredményességi munkaegységet" alkalmazták, a munkaegységet rendszerint a 100 forint bruttó termelési érték után írták jóvá a tagoknak. Ennél még fejlettebb a nettó termelési érték utáni elszámolás, ahol a munkadíjat, illetve a munkaegységeket az anyag- és eszközráfordítások után megmaradt rész alapján állapítják meg. Ez az eljárás jóval bonyolultabb is, ezért sikeresen csak a kettős könyvelést vezető termelőszövetkezetekben alkalmazhatók.

Tavaly az ilyen díjazás alapján dolgozó szövetkezetekben a földek minősége közti különbség sok vitára adott alkalmat. Tény, hogy az eredményességi elosztást abban az esetben célszerű alkalmazni, ha a termelőszövetkezet egyes táblái között lényeges minőségi különbségek nincsenek, illetve a munkaegységeket a különbségeknek megfelelően differenciáltan határozzák meg.

1960-ban a termelőszövetkezetek nagyrészében a kapásnövényeket megmunkálásra kiosztották a tagok között. Ahol ez a premizálással vagy az eredményességi munkadíjazással párosult, ott

Digitized by Google

a tagok általában nagyobb kedvvel dolgoztak, több családtag is részt vett a munkában. Eredményesen gazdálkodtak néhány közös gazdaságban a nem öntözött kertészeti növények és a dohány területének felosztásával is. Akadtak elvétve olyan szövetkezetek is — főleg, ahol a munkaszervezésben egyébként is nehézségekkel küszködtek —, hogy a területfelosztás felborította a munkaszervezetet és — különösen betakarítás idején — gátolta a nagygépek munkáját.

A tavalyi tapasztalatok azonban kézzelfoghatóan bizonyítják, hogy a területfelosztás a gépesítettség jelenlegi fokán, fejlődésünk mai szakaszában a kapás kultúráknál hasznos, nagyban elősegíti a családtagok bevonását. Ezért csak helyeselni lehet, ha az elkövetkező években a szövetkezetek nagy részében — különösen a most alakult, vagy a területileg jelentősen megnövekedett termelőszövetkezetekben — továbbra is alkalmazzák.

Mindenesetre a területek felosztásakor elsősorban arra kell ügyelni, hogy az ne borítsa fel a már kialakult munkaszervezetet. A munkaszervezés területfelosztás esetén nem kis gond, mert biztosítani kell, hogy a növényápolást és a betakarítást egy-egy táblán egy időben és gyorsan, lehetőleg 3—4 nap alatt elvégezzék. Az utóbbinál ezzel teszik lehetővé a gépekkel történő folyamatos szállítást és a következő évi növények talajelőkészítését.

A területfelosztást természetesen nem szabad mindenütt erőltetni. Azokban a termelőszövetkezetekben, ahol a tagok a csoportos munkát megszokták és azt tartják jobbnak — ott dolgozzanak továbbra is úgy. Ugyancsak nem helyes a felosztást alkalmazni azoknak a növényeknek a termesztésénél, amelyeknél a gépesítés foka magas és a kézi munka csak kiegészítő szerepet játszik. (Például a kalászosok termesztésében.)

Termelőszövetkezeteink már a tervkészítéskor végezzenek gondos számításokat, mielőtt a díjazás egyik vagy másik formája mellett döntenek. *Törődjenek azzal, hogy a különböző díjazási és premizálási formák ne jelentsék a munkaegység olyan pótlékolását, amely túlzott természetbeni osztáshoz vezet* (a szövetkezeti tagok egyéni értékesítési lehetőségeit olyan nagymértékben megnöveli, hogy ez elvonhatja őket a közös termelőmunkában való részvételtől), s amely az abban részesülőket igazságtalan, munkabefektetéseikkel arányban nem álló előnyökhöz juttatja a többiek rovására. Ha szövetkezeti vezetőink, tsz pártszervezeteink szem előtt tartják ezeket a követelményeket és gondoskodnak arról, hogy a díjazás ne párosuljon olyan hátrányokkal, amelyek kedvezőtlenül befolyásolhatják a tagság egy részének munkakedvét, illetve a közös gazdálkodás megerősödését, e díjazási formák előnyei teljes mértékben érvényre jutnak. Legnagyobb előnyük, hogy a gépesítés jelenlegi színvonalán is lehetővé teszik a munkaigé-

Digitized by Google

nyes növények kielégítő mérvű termelését, a nagy mennyiségű kézimunka idejében való elvégzését, mert ösztönzik a szövetkezeti tagoknak és családtagjaiknak a közös munkába való bekapcsolódását, az emberi munka olyan arányú felhasználását, amely általában a termelés növekedésével párosul. A többtermelés pedig mind az országnak, mind a szövetkezeti parasztságnak egyaránt érdeke.

Termelőszövetkezeti vezetőinknek, pártszervezeteinknek az a feladatuk, hogy *okosan használják fel ezeket a módszereket a termelés fokozására és a szocializmus győzelmének előmozdítására.* Küzdjék le azt a nem egy helyütt tapasztalható szűklátókörűséget, amely a szocializmus ügyét félti ezektől a megoldásoktól, ezért elzárkózik előlük, tiltja alkalmazásukat. Nem nehéz eldönteni, hogy mi szolgálja a szocializmus ügyét, az-e, ha az új szövetkezeti parasztság gondolkodásmódjának lassú változását figyelmen kívül hagyva olyan díjazást szorgalmazunk, amely nem ösztönöz eléggé a közös munkára, s emiatt a termés egy része odavész, károsodik a népgazdaság és a szövetkezeti tagság, vagy pedig, ha mindezt elkerüljük, s a fejlődés meggyorsul.

Az itt sorravett díjazási formák segítségével meggyorsíthatjuk a termelőszövetkezetek korszerű nagyüzemi kiépítését, a termelés fellendülését, a szocializmus győzelmét. *De csak akkor, ha következetesen küzdünk azok helyes alkalmazásáért, ha a szövetkezetekben határozottan fellépünk az egyéni érdekeket a közös rovására előtérbe helyező kistulajdonosi törekvésekkel szemben, ha nem teszünk elvi engedményt, és törődünk a szövetkezeti tagság szocialista nevelésével.* E díjazási formáknak ugyanis nagy előnyük, hogy éppen azáltal, mert figyelembe veszik a paraszti gondolkozási módot, elősegítik, hogy azt fokozatosan szövetkezeti, illetve szocialista gondolkodássá alakítsuk. Mind ez természetesen nem egyik napról a másikra és nem spontán következik be. Ezért a *helyes gazdasági módszerek alkalmazásával egy időben következetes, türelmes politikai nevelő munkát kell folytatnunk a szövetkezeti tagok között.* Törődnünk kell azzal is, hogy a közös gazdaság erősödésével továbbfejlesszük módszereinket.

IV.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a szocialista munkadíjazással szemben támasztott valamennyi követelménynek termelőszövetkezeteinkben is a munka közvetlen pénzbeni értékelése, *a teljesítményt közvetlen pénzben elszámoló javadalmazás* felel meg legjobban. Ebben az irányban fejlődik a termelőszövetkezeti munkadíjazás és jövedelemelosztás nemcsak nálunk, hanem a testvéri szocialista országokban is.

Digitized by Google

Elsősorban a régi, de az új, a gazdaságilag már megerősödött termelőszövetkezetekben is, ahol rendszeres pénzbevétellel, esetleg átmenő pénztartalékkal rendelkeznek és saját erőből biztosítani tudják a munkaegység értékét, vagyis a munkadíj havi kifizetését — az áttérés feltételeit alaposan mérlegelve —, már az idén bevezethetik a teljesítmények közvetlen pénzbeni díjazását. A munka ilyen díjazására főleg azok a termelőszövetkezetek vállalkozzanak, amelyekben az elosztható jövedelem lehetővé teszi átmenő pénztartalék-alap létesítését, amely előfeltétele annak, hogy az ilyen díjazást megvalósító termelőszövetkezetek a tervezettnél gyengébb termés esetén is kifizethessék a munkadíjakat. Továbbá, hogy a pénzbevételek időszakos megoszlása esetén is az adott időpontban (havonta) rendszeresen kifizethessék a végzett munkát. A pénzbeni díjazáshoz a gazdasági feltételek mellett jól képzett vezetőkre, elnökre, agronómusra, főkönyvelőre, kettős könyvvitel vezetésére és természetesen a tagság egyetértésére van szükség.

A közvetlen pénzben történő díjazás alkalmazása a szokásosnál nagyobb feladatokat ró a termelőszövetkezeti vezetőkre. Pontos és részletes tervezést kíván. Különösen fontos a pénzbevételek és kiadások havi bontásban történő tervezése. A szükséges tartalékalap és a munkadíjak nagyságának megállapítása, továbbá a termelés bővítése érdekében szükséges alapok képzése, a beruházások és a fogyasztás arányának meghatározása az eddiginél gondosabb és szélesebbkörű gazdasági elemző munkát igényel.

Az ilyen díjazásra való áttérés kedvező feltételei megteremthetők azáltal, ha az erre rátérni kívánó szövetkezetek a szokásos előlegezést rendszeresen fizetett és állandóan meghatározott nagyságú pénzelőlegezéssé fejlesztik, vagy ahogy egyes helyeken mondják: *saját erőből „garantált munkaegységet" biztosítanak tagjaiknak.*

A munkaegység után rendszeresen biztosított és állandóan meghatározott nagyságú pénzdíjazást, a „garantált munkaegységet", valamint a közvetlen pénzjavadalmazást termelőszövetkezeteink — közgyűlési határozat alapján — a megyei tanács mezőgazdasági osztálya és a Magyar Nemzeti Bank Területi Irodája együttes egyetértésével alkalmazhatják. Az ilyen munkadíjazás bevezetésénél termelőszövetkezeteink elsősorban saját erőforrásaikra támaszkodhatnak, a Magyar Nemzeti Bank csak megfelelő fedezet ellenében ad hitelt a munkadíjak kifizetésére. Ezért a folyamatos fizetés forrásait az éves terv elkészítésekor kell megtervezni. Ahol pénzbeni díjazást szándékoznak bevezetni, nagyon ügyeljenek arra, nehogy erejüket meghaladó, túlságosan magas munkadíjat tervezzenek. Számoljanak az előre nem látható kiesésekkel is. Ez ugyanis azt a veszélyt rejti magában, hogy a szövet-

Digitized by Google

kezet erőforrásai évközben kimerülnek, ez pedig súlyos következményekkel, mérleghiánnyal járhat.

A pénzbeni díjazásnak tavaly kétféle változatát alkalmazták. Az egyik változat szerint a munkaegységkönyv vagy a termelőszövetkezet által kialakított saját normák teljesítését díjazták közvetlenül pénzben. A másik változat szerint pedig szakmánybért fizettek. A pénzbeni munkadíjazás bármelyik formáját is alkalmazzák termelőszövetkezeteink, a teljesítménynormák átszámításánál óvakodjanak a fellazított teljesítménynormák átvételétől, illetve újabb lazításoktól. Ezért azok a termelőszövetkezeti vezetők járnak el helyesen, akik a pénzbeli díjazásra való áttérést összekötik a teljesítménynormák általános felülvizsgálatával és rendezésével.

Arra is van példa, hogy a szövetkezetek nem valamennyi munkánál egyszerre, hanem csak a többtermelés szempontjából különösen fontos munkák egy részénél vezették be a pénzdíjazást. Tavaly több szövetkezet élt például azzal a módszerrel, hogy az aratást, a cséplést, a rizsbetakarítást, a napraforgó és a burgonyaszedést végző tagok teljesítményét közvetlenül pénzben számolta el és a munka befejezésével ki is fizette. A tapasztalatok azt mutatják, hogy ezeken a helyeken jelentős mértékben meggyorsult a betakarítás és csökkent a veszteség.

Az eddigi tapasztalatok alapján az a helyes, ha a közvetlen pénzbeli díjazást megvalósító termelőszövetkezetek a teljesítmény után járó munkadíj 60—80 százalékát havonta kifizetik, a fennmaradó részt pedig év végén adják ki. Azokban a termelőszövetkezetekben, ahol a gazdasági önelszámolást a brigádoknál vagy az üzemegységeknél bevezették — a brigád tagjait célszerű anyagilag érdekeltté tenni a költségek csökkentésében is. A nyereséget a gazdálkodási egységek eredményei alapján, a végzett munka arányában kell elosztani a tagok között.

Pénzjavadalmazás esetén kizárólag pénzben történik a tagokkal való elszámolás — természetbeni díjazás, vagy részesedés nincs. Ezért gondoskodni kell arról, hogy a tagok a közös gazdaság termékeiből vásárlás, illetőleg kölcsönös elszámolás útján beszerezhessék a családjuk és háztáji gazdaságuk szükségleteit fedező termékeket. Ennek érdekében előre meg kell határozni, hogy a tagok mennyi terményt — és milyen áron — vásárolhatnak a szövetkezettől.

1960-ban a termelőszövetkezetek közel 80 százalékában fizettek évközben előleget a tagoknak. A tapasztalatok szerint ez az anyagi ösztönzés egyik leghathatósabb módja.

Az előleg alapjának megteremtéséhez jelentős segítséget nyújtanak a termelési és értékesítési szerződések után adott állami hitelek és a 3004/3. 1960. számú kormányrendelettel biztosított egyéb

Digitized by Google

kedvezmények. A termelőszövetkezetek a termelési és értékesítési szerződéssel lekötött áruik értékének 60 százalékáig, az új és a területileg megnövekedett termelőszövetkezetek 80 százalékáig előlegfizetés céljára is kaphatnak rövidlejáratú hitelt a Magyar Nemzeti Banktól. Azért, hogy folyósítsák számukra az előlegezéshez szükséges összeget, helyes, ha fokozzák árutermelésüket és növelik a pénzbeni részesedés arányát a természetbeni osztás terhére.

A rendszeres havi előlegfizetés általában minden termelőszövetkezetben megvalósítható. Ehhez azonban már a tervkészítéskor havonkénti bontásban meg kell tervezni az üzemi bevételeket és kiadásokat, a szükséges munkaegységeket és a munkaegység előleg értékét. Amennyiben a termelőszövetkezetek bevételei, az üzemi kiadások és az esedékes hitelek visszafizetése után nem fedezik a havi rendszeres előlegezésre szükséges összegeket, akkor meg kell keresni az áruértékesítés növelésének további lehetőségeit.

Az előleg mértékének és évközben kifizetett nagyságának megállapításánál minden termelőszövetkezetben nagyon körültekintően járjanak el. Helyes, ha az év első felében ledolgozott munkaegységekre a várható jövedelemnek 40—50 százalékát fizetik ki, s az aratástól kezdve ezt az arányt fokozatosan növelik úgy, hogy az őszi betakarításkor érjék el a 60—70 százalékot. Ezzel elkerülhetik azt, hogy az előlegkeret évközben kimerüljön. Az is helyes megoldás, ha a munkacsúcsok idején nagyobb előleget fizetnek.

Követésre méltó kezdeményezés az is, hogy egyes termelőszövetkezetekben a rendszeres pénzelőlegezés, és a premizálás biztosítására átmenő pénztartalék alapot létesítenek. Helyes, ha erre a célra a tsz-ek — gazdasági helyzetüktől függően — a kioszthatő jövedelem 5—10 százalékát már a tervkészítéskor elkülönítik.

A rendszeres előlegezés megvalósítása, nagyságának a növelése elvezet a munkaegység értékének garantálásához, majd a jelenleg legfejlettebbnek ismert jövedelemelosztási és munkadíjazási módhoz, a végzett munka pénzbeli díjazásához.

V.

A munkadíjazás formájának kiválasztása az egész szövetkezeti tagság ügye. A múlt évi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a díjazás bármely formája csak ott vált be, ahol a tagok egyetértettek vele, helyeselték alkalmazását. Ezért fontos, hogy a bevezetendő díjazási formákról, legkésőbb az évi tervet tárgyaló közgyűlésen maga a tagság döntsön.

Természetesen, a munkadíjazásról hozott közgyűlési határo-

Digitized by Google

zatot a termelőszövetkezetek vezetői tekintsék törvénynek. Azt évközben ne változtassák, mert az bizonytalanságot szül, kapkodáshoz, fejetlenséghez, gazdálkodási zavarokhoz vezethet.

Bármely munkadíjazási forma csak akkor lesz valóban eredményes, ha azt a termelőszövetkezet körülményeinek megfelelően alkalmazzák. Ezért más termelőszövetkezetek díjazási módszereit nem szabad sablonosan átvenni. A prémium mértékét, a termelési eredmények után jóváírható munkaegységeket, a pénzbeni díjazás feltételeit, az előleg mértékét stb. minden termelőszövetkezetben külön-külön a helyi viszonyoknak megfelelően kell megállapítani. Amikor erre sor kerül, a tsz-ek vezetői vegyék számba összes lehetőségeiket.

A párt és a kormány sokat vár a termelőszövetkezetektől. Azt várja, hogy méltóképpen kiveszik részüket az ország ellátásából. A kormány az 1961. évi tervben a mezőgazdasági termelés 7,9 és a felvásárlás 9,1 százalékos növelését irányozta elő az előző évihez képest. Ezeknek a célkitűzéseknek a teljesítése döntő mértékben a vezetésen és azon múlik, hogy milyen hozzáértéssel és szorgalommal dolgoznak a szövetkezeti parasztok. Ezért különösen fontos, hogy a termelőszövetkezeteket irányító elvtársak, a szövetkezeti pártszervezetek nagy gondot fordítsanak az anyagi ösztönzést helyesen érvényesítő munkadíjazás problémájára, az ezzel kapcsolatos feladatok megoldására.

A különböző munkadíjazási módszerek kiválasztásánál és alkalmazásánál termelőszövetkezeti vezetőink, pártszervezeteink küzdjenek az olyan törekvések ellen, amelyek nem a termelés növeléséből, hanem csupán a több osztásból indulnak ki. Az anyagi érdekeltség helyes mértékkel történő érvényesítésének nagy szerepe van a szövetkezeti termelés fellendítésében, a tsz-ek megszilárdításában. Azonban az anyagi érdekeltség — s így a haladó munkadíjazási formák helyes alkalmazása — nem pótolhatja azokat a tennivalókat, amelyeket a politikai nevelőmunka területén kell elvégezni a szövetkezeti tagság szocialista öntudatának, új munkaerkölcsének kialakítása és erősítése érdekében. Nem pótolhatja azt a gazdasági szervező munkát sem, amelyet a jövedelmező gazdálkodás érdekében a termelés és a munka helyes megszervezése terén kell elvégezni.

Termelőszövetkezeteink maguk választják meg a körülményeik között legjobbnak tartott díjazási formákat. De még egyszer hangsúlyozzuk, *nagyon fontos, hogy az alkalmazandó formák a munka szerinti szocialista elosztás elvére épüljenek, s annak egyre következetesebb megvalósítását eredményezzék, a tsz-tagokat több és jobb munkára serkentsék, végeredményben a termelés fellendítését, ezáltal az ország jobb ellátását szolgálják.*

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Politikai tömegsztrájk Belgiumban

A tömegmozgalmakban és „meglepetésekben" gazdag 1960-as esztendő — amelyben egymást követték a törökországi, dél-koreai és japáni népi tüntetések, nagyszabású tömegakcióval — egymillió belga dolgozó általános sztrájkjával ért véget.[1] Méretei meglepték és zavarba ejtették az ország vezető köreit. Így például a munkásellenes intézkedések kezdeményezője, Gaston Eyskens miniszterelnök az általános sztrájk előestéjén *„biztosította"* az újházas Baudouin királyt, hogy „teljes nyugalommal" utazhat el spanyolországi nászútjára. Tíz nappal később Baudouin sietve repülőgépre szállt, hogy visszatérjen egy történelmének legnagyobb sztrájkmozgalma által megrázott országba.

A csodálkozás, melyet bizonyos nyugati körök mutattak, tükrözi nyugtalanságukat is: ezek a sztrájkok, tüntetések, véres összetűzések, amelyek heteken keresztül a lapok első oldalán szerepeltek, a kapitalista Európa szívében, egy NATO-országban történtek, amely az ipari konjunktúra mintaképe volt.

1 Belgium összlakossága 9 millió.

A belgiumi események tekinthetők-e tehát előjelnek? *„Hasonló válságra kerülhet-e sor nálunk?* Komoly intelem ez, melyet nem lehet figyelmen kívül hagyni" — írta január 7-én a Weekly Post című új konzervatív angol hetilap vezércikkírója. Párhuzamot vont a két ország között, amelynek közös jellemzője az ipar fejlettsége, a nagy népsűrűség és, mi több, gyarmatainak lemorzsolódása. Megjegyzendő, hogy ezek a közös vonások, melyeket riasztónak tekint a szerző, Európában nemcsak Belgiumra és Angliára érvényesek. Ami különösen erős benyomást keltett a belgiumi eseményekkel kapcsolatban, az a dolgozók elszántsága és egysége olyan harcban, amely egyes vidékeken több mint egy hónapig tartott, méghozzá olyan országban, ahol a kommunista párt szervezeti ereje viszonylag gyenge. Számos illúzió foszlott szét arról a „társadalmi békéről", melyért a reformizmus és a burzsoázia összejátszása „kezeskedett". A belga gyáriparosokat ez, a jelek szerint, mélyen érintette. A Le Soir című liberális lap január 11-én a Belga Ipar-Szövetség elnökének, Becaertnek a cik-

Digitized by Google

két közölte, mely „csodálkozással és keserűséggel sajnálkozott" amiatt, hogy „megszakadt *az őszinte és meleg együttműködés*" azokkal, akiket ő a munkások felelős képviselőinek nevez. Az együttműködés a jobboldali szociáldemokratákkal valóban szoros volt, és nemcsak a munkásokat közvetlenül érintő kérdésekben. A nagytőke képviselőinek és a jobboldali szocialistáknak — mint Achille Van Acker volt miniszterelnök, a Szocialista Párt főtitkára és P. H. Spaak, a NATO főtitkára[2] — egyetértése kiterjedt a bel- és külpolitika valamennyi fő kérdésére.

Természetesen az együttműködési szellem továbbra is fennáll ezeknél a vezetőknél, mint ahogy ezt a sztrájk végén tanúsított magatartásuk bizonyítja. Tárgyalásokba bocsátkoztak Eyskens-szel és minden bizonnyal felújítják majd kapcsolataikat Becaert-rel is. De a belga munkásosztály harcának mélyreható következményeit nem semmisíthetik meg egyes, mellékesen szólva meglehetősen lejáratott és hitelüket vesztett vezetők paktálásai. S az események nemzetközi visszhangja sem. „*A belgák nyelvén kell beszélnünk*" — mondta az egyik osztrák vezető, hogy aláhúzza a belga dolgozók egységes harca példájának jelentőségét. Nem lehet kétséges, hogy ez a harc mély nyomokat hagy a nyugat-európai dolgozókban és nem egy burzsoá kormány gondolkozhat el azon — amit Belgium oly jól szemléltetett —, hogy sem a munkásmozgalom megosztottsága, sem egyes vezetők opportunizmusa nem nyújt állandó biztosítékot az osztályharc kirobbanásai ellen. Mint a belgiumi események bizonyították, a *dolgozók helyreállítják egységüket a közös harcban.*

Csődöt mondtak Belgiumban a kommunistaellenes jelszavak, melyeket nemcsak a szocialista dolgozók tömege, de vezetőik közül is többen visszautasítottak.[3]

A belgiumi általános sztrájk akkor robbant ki, amikor a kormány agressziót követett el Kongó ellen. A monopóliumok gyarmatosító kormánya ki akarta aknázni a kongói válságot, a nemzeti érzésekre apellált, „nemzeti tragédiáról" beszélt, hogy megádásra késztesse a dolgozókat, de sikertelenül. Az a tény, hogy ilyen körülmények között *az anyaországban nagyméretű társadalmi konfliktus bontakozott ki, a belga munkásosztály fejlettségéről tanúskodik.*

•

A sajtókommentárok megegyeztek abban, hogy az Eyskens-kormány[4] nem számított a dolgozók jelentősebb ellenállására, amikor november 9-én meghirdette a „takarékossági törvényt". Eyskenst

[2] Spaak január végén lemondott a NATO-ban viselt tisztségéről. Erre, — amint ezt a burzsoá sajtó is elismeri — a belgiumi sztrájkharc nyomán fellépő belpolitikai válság miatt kényszerült.

[3] A parlamentben például, ahol egy szónok azzal igyekezett bizonyítani a sztrájk „felkelés"-jellegét, hogy a tüntetéseken résztvett egy kommunista vezető is, az egyik szocialista vezető közbekiáltott: „Ott volt a helye!"

[4] Az Eyskens kormány koalíciós kormány, mely az 1958-as választások után alakult. Részt vesznek benne a Keresztény Szocialista Párt (11 miniszteri tárca, 104 parlamenti képviselő) és a Liberális Párt (8 miniszteri tárca és 21 országgyűlési képviselő). Az 1958. óta ellenzékben levő Szocialista Pártnak 84 parlamenti képviselője van. A Kommunista Párt az országgyűlésben 2, a szenátusban 1 mandátummal van képviselve.

Digitized by Google

úgy látszik megnyugtatta a Szocialista Párt jobboldali vezetőinek magatartása, akik a párt kongresszusán még csak nem is javasolták az általános sztrájkot a takarékossági törvény ellen. Pedig ez a törvény magába foglalta mindazokat a csapásokat, melyeket a monopóliumok már hosszú idő óta készültek Belgium dolgozó tömegeire mérni. *Közvetlen és közvetett rendelkezései érintették a béreket, a fizetéseket, a nyugdíjakat, a munkanélküli segélyeket és a fogyasztási cikkek árát. Kilátásba helyezte a társadalombiztosítás díjainak emelését és a szolgáltatások csökkentését. Leszállította a közoktatásra fordított összegeket, szűkítette a vasutak, a bányák és a községek fejlesztésének állami támogatását. Kíméletlenül megnövelte az adókat, úgy, hogy évi 9 milliárd belga frankkal növekedjék az adókból és illetékekből származó állami bevétel.*

A kormány hozzávetőlegesen 20 milliárd frankot kívánt biztosítani magának e „fejlesztés, társadalmi haladás, és pénzügyi talpraállás törvénye" útján. Ezt az óriási összeget a dolgozók és a kisemberek zsebéből akarta kihúzni.

*

Belgium régi ipari ország, ahol nagyfokú a tőke koncentrációja és centralizációja. A tőkés piramis legtetején áll a 130 éves Société Générale de Belgique óriás konzorcium, melynek hatalmas érdekeltségei vannak Belgiumon és Kongón kívül is. Belgium ugyanakkor nagyszámú ipari proletariátussal rendelkezik, amely igen szervezett,[5] ahol a munkásság harcos hagyományai a reformista befolyás ellenére is tovább élnek.

Milyen körülmények között határozták el a belga monopóliumok, hogy a takarékossági törvénnyel összpontosított csapást mérnek a dolgozókra? Mi van Eyskens törvényjavaslata mögött? Két fő okot jelöltek meg: *Kongó elvesztését és a gazdasági nehézségeket.*

A burzsoá sajtó elemzései ezen okok egyikét vagy másikát nevezik meghatározó oknak. Ami a legtöbb esetben hiányzik az ilyen elemzésekből — és persze nem véletlenül —, az az események összefüggése a belga kormánypolitikával, a *NATO-ban és a Közös Piacban vállalt kötelezettségeivel, kongói agressziv politikájának következményeivel.*

Próbáljuk meg ezt a hiányt pótolni.

Elsősorban Kongót illetően. Az Eyskens-kormány nemzeti katasztrófának tünteti fel a belga monopóliumok ma még ugyan meg nem valósult kiszorulását a volt gyarmatról. Mint ez szokásos, a burzsoáziát és annak érdekeit azonosítják a nemzettel és a nemzeti érdekekkel. Ami elsősorban érdekelte az Eyskens-kormányt, és azokat, akik ezt a kormányt támogatják, nem elsősorban a belga telepesek és alkalmazottak sorsa, akik a kongói kisszámú belga kolónia nagy többségét képezték.[6] Az Eyskens-kor-

[5] A dolgozók 60 százaléka szervezett.

[6] A kongói belga kolónia létszáma 80 000 személy, legtöbbje nemrégen települt oda. Az US News and World Report, 1960. VIII. 15-i száma szerint — 86 000 belga töltött be jól fizetett állásokat a közigazgatásban, a bányáknál, az ültetvényeken, a kereskedelemben, 26 000-en tértek vissza Belgiumba még az ősz előtt.

Digitized by Google

mányt mindenekelőtt a monopolista profitok, a gyarmat gazdag kincsei és főleg a *gazdaságilag és stratégiailag fontos ásványi kincsek érdekelték.* A réz, melynek tekintetében Kongó a harmadik helyen áll a világon, az uránium, a kobalt, a wolfram és egyéb hadiipari nyersanyagok, melyek nem csupán a belga monopóliumokat érdeklik, hanem a Pentagont és a NATO-t is. A fő kérdés, az „aggasztó" kérdés tehát a kongói beruházások, a mesés profitok és a nyersanyagszállítások biztosítása a jövőben.

Ez a jövő azonban a gyarmatosítók számára sötét. A kongói nép ellenállásának fejlődése kudarcra ítéli a belga tőkések terveit, hogy feldarabolják, gyarmati elnyomásban tartsák és az imperializmus zsoldjában álló vérengző kis zsarnokok által kormányozzák az országot. Kongói pozícióik megrendülése más következményekkel is jár a belga kapitalizmus számára: kénytelen engedményeket tenni — Kongóban és másutt is — erősebb partnereinek és versenytársainak.

Azonban a belga monopóliumok összes veszteségei is csak kis részét teszik ki a Kongóból eddig kisajtolt profitnak. Számos esetben a profitokat eddig még nem érintették. A belga beruházások nagyrésze ugyanis a bányaiparra esik, elsősorban a Union Minière du Haut-Katanga, a Société Générale beruházásai. Az Union Minière valóságos királyságát képező Katanga bányászati termelésében eddig lényegesebb zavar nem állt be. A társaság a közelmúltban jelentette be, hogy *részvényeseinek ezúttal is ugyanolyan osztalékot fog juttatni, mint az elmúlt esztendőben.*

Ami a kongói eseményeknek a belga gazdasági életre gyakorolt közvetlen hatását illeti, úgy tűnik, hogy azt az uralkodó körök szándékosan eltúlozták.[7]

Valószínűleg ugyanez áll a kongói eseményeknek Belgium költségvetésére, kereskedelmi és fizetési mérlegére gyakorolt hatását illetően. Decemberben írta a Drapeau Rouge, a Belga Kommunista Párt központi lapja: „Ha rossz is az ország pénzügyi helyzete, nem kell azt dramatizálni." Az Eyskens-kormány azonban éppen ezt tette: „A Belgiumot ért komoly csapás — jelentette ki a miniszterelnök — szükségessé tesz gyors országos reformokat, *takarékosságot a gazdasági életben és a terhek újbóli felosztását.*"

Jóllehet nem áll szándékunkban alábecsülni a belga gyarmatosítók Kongóból való kiszorulását, úgy látszik, hogy Eyskens a takarékossági törvény elfogadtatására főleg a kongói veszteség pszichológiai hatását kívánta kiaknázni. Éppúgy, mint annak idején a francia kormány a Pinay—Rueff-féle takarékossági rendszabályokat az algériai háborúra való hivatkozással akarta elfogadtatni.[8]

Térjünk át az előbb említett második tényezőre, *a gazdasági nehézségekre.*

Tény, hogy a belga gazdasági

[7] Angol és francia polgári közgazdászok becslései szerint a nemzeti jövedelem 3—5 százalékos csökkenése várható.

[8] Az Economist cikke Belgiumról kétségbe vonja Eyskens állításait. Az angol lap szerint Eyskens már 1958 óta zsebében hordozta a takarékossági törvényt, de nem szánta rá magát korábban annak előterjesztésére, mert tartott annak visszhangjától. A kongói válság szolgáltatta az Economist szerint a „radikális intézkedésekhez szükséges légkört".

Digitized by Google

élet számos problémát vetett fel még jóval a kongói válság előtt. Ezek a következő ellentmondásra mutatnak: *egy igen gazdag és iparilag fejlett országban a fejlődés üteme lassúbbodott s 1958 után gyakorlatilag teljesen megállt.*

A belga ipar, melyet a háború nem érintett súlyosan, gyorsabban fejlődhetett és a belga monopóliumok biztosíthatták maguknak az elsőbbséget az 1950-től 1957-ig terjedő évek gazdasági felvirágzásának időszakában. Ezek azonban ingatag előnyök voltak. Az ipar fel nem újított szerszám- és gépparkja elavultnak bizonyult s az önköltség magasabb lett, mint más kapitalista országokban. Az általános szénválság súlyosan érintette a belga bányászatot, amelyben nagy munkanélküliség állt be. Az export nehézségei mellett éreztette hatását a belső piac fokozódó stagnálása. *A Kongóból származó haszon beáramlása ellenére és egyes szektorokat illetően az állami támogatás ellenére a belga tőkések nem hajtották végre az iparban szükséges felújítást és átállást.* Tőkéjüket más országokban, a Közös Piachoz tartozó vagy tengerentúli országokban fektették be. *1957-ben a tőkekivitel 7 milliárd belga frankra emelkedett.*

Ilyen körülmények között, a belga ipar visszafejlődése és viszonylagos technikai elmaradottsága következtében *az integráció által kedvezőbb helyzetbe került külföldi konkurrencia egyre nyomasztóbb lett,* különösen a bányászatban, amelynek termelése 1953-hoz viszonyítva egyharmaddal csökkent.

A Közös Piacnak éppen az utóbbi események előtt megtartott luxemburgi tanácskozása Belgiumra újabb áldozatokat rótt ki. *Eszerint, a belga széntermelést a korábban megállapított 1 millió 750 000 tonna helyett 2 millió tonnával kell csökkenteni*[9] *és e rendelkezés végrehajtásának határidejét hat hónappal hozták előbbre. Ez azt jelenti, hogy 1961 első felében 11—14 aknában kell leállítani a termelést. Ugyanakkor Belgium arra kényszerül, hogy növelje a külföldi szén behozatalát, melynek kvótáját 3,1 millió tonnára emelték fel.* A többletbehozatal megfelel Belgium egynapi termelésének.[10]

P. H. Spaak országának „európai" és „atlanti" integrációja azonban más következményekkel is jár. Még mielőtt a kongói agresszió több százmilliós kiadásokat okozott volna, *Belgiumnak igen magas katonai költségvetése volt — kb. 20 milliárd belga frank —, ami csaknem annyi volt, mint az állami költségvetés krónikus deficitje.*[11] *Ezt a 20 milliárdot kívánta az Eyskens-törvény a dolgozó tömegekből kisajtolni.* Belgium gazdasági problémái tehát a kapitalizmus sajátságos ellentmondásaiból adód-

[9] Belgium évi széntermelése összesen kb. 21 millió tonna.

[10] Figyelemreméltó, hogy 1961 januárjában a Sztrájk hatására és a Belgiumra kényszerített rendelkezések politikai következményeinek csökkentésére a „hatok" elhatározták, hogy a belga bányásznak, akik a bányák bezárása következtében válnak munkanélkülivé, havi legalább négy napi munkanélküliség után maximum négy napra munkanélküli segélyt folyósítanak.

[11] Az Observer című angol hetilap 1960. augusztus 14-iki cikkében elismerte, hogy Belgium katonai kiadásai hatalmas méreteket öltöttek — az összkiadások kb. 20 százalékát érték el, ami nagymértékben hozzájárult az ország nehézségeihez. Egyedül a nyugat-németországi belga csapatok költségei 1 milliárd belga frankra rúgnak.

Digitized by Google

nek: *az egymást követő belga kormányok politikája azonban súlyosbította azokat.* A jelenlegi nehézségeket meghatározza Belgiumnak a NATO-hoz és a Közös Piachoz való tartozása, a fegyverkezés, az „integráció" és a kongói agresszió céljait szolgáló fokozott militarizálása. A belga monopolista kormány megkísérelte, hogy a takarékossági törvénnyel hirtelen kitörjön ebből a helyzetből. A dolgozók azonban politikai tömegsztrájkkal válaszoltak.

*

A sztrájkban — annak egyes szakaszaiban — kb. 1 millió dolgozó vett részt. Ez egymaga bizonyítja a szocialista, kommunista és katolikus dolgozóknak a mozgalom adott szakaszában megvalósított akcióegységét. Az első figyelmeztető megmozdulásokra Liège-ben, Charleroi-ban, Közép-Belgiumban és Namur vidékén november 21-én került sor, de még január 16-án is a Le Monde azt írta, hogy ugyanezen a vidéken „a sztrájk mit sem vesztett erejéből". Január 18-án 300 000 dolgozó vett részt a sztrájkban és a tüntetésekben ezeken a vidékeken.

A munkásokat nem riasztotta el a halálos és sebesült áldozatokat okozó kegyetlen elnyomás sem. A burzsoázia minden módszert alkalmazott, minden erőt bevetett a sztrájkolók ellen: a gyáriparosok és az állam erőszakát, a sajtó rágalomhadjáratát, az egyházi nyomást stb.

A főpapság tevékeny szerepet játszott a sztrájk elleni akciókban, a malinesi érsek megbélyegezte a sztrájkot és a katolikus szakszervezetek vezetősége fellépett ellene. Vissont az alsóbb papság egy része a munkások mellé állt. Seraingben a karácsonyi misén körlevelet osztottak szét, „A seraingi papok" aláírással. A körlevélben a többi között ez állt: „Mit kérnek a munka emberei? Egyszerűen az őket a nemzetben megillető helyet. Nem akarják, hogy alsóbbrendű lényként bánjanak velük... E téren a felelősség jó része a hatóságokat terheli..."

A hatóságok lapokat koboztak el, tömeges letartóztatásokat eszközöltek, a rendőrség, a csendőrség és a katonaság felsőbb utasításra rajtaütésekkel erőszakos támadásokat intézett a sztrájkolók ellen. A megértő atlanti szövetségesek hozzájárulásával még a híres „NATO-pajzsot" is „gyengítették", több Nyugat-Németországban állomásozó belga ezred, köztük tüzérségi és páncélos alakulatok hazarendelésével.

A harc ereje és kitartása azért volt oly jelentős, mert — mint egy francia tudósító mondta — *„alulról indult"*. Kifejezője volt a dolgozók felháborodásának, elszánt akaratának, hogy kudarcra ítélik a „szerencsétlenség törvényét", amely sújtja valamennyi dolgozót.

Az alulról indult sztrájkot a szocialistákból, kommunistákból és katolikusokból álló területi és helyi akcióbizottságok irányították.[12] *A Belga Általános Szakszervezeti Szövetség központi vezetősége hivatalosan nem hirdette meg az általános sztrájkot.*

[12] A Belga Általános Szakszervezeti Szövetségnek 714 000 kommunista és szocialista tagja van, s ennek háromnegyed része a vallon területre esik. A katolikus szakszervezetek tagjainak száma csaknem ugyanennyi.

Digitized by Google

André Renard, a szövetség főtitkárhelyettese és balszárnyának vezetője január 19-iki sajtónyilatkozatában bejelentette, hogy a balszárny terjesztett ugyan elő ilyen irányú határozati javaslatot, de azt elvetették. A Belga Általános Szakszervezeti Szövetség vezetőségét a Belga Kommunista Párt vezetősége is többször felkérte, hogy hivatalosan hirdesse meg az általános sztrájkot, de ez nem vezetett eredményre.

A katolikus szakszervezetek vezetősége kezdeti ingadozás után felsorakozott a kormány mögé és kijelentette: *„Minden eszközzel szembehelyezkedik a forradalmi sztrájkkal." E nyílt árulás mellett nagy kárt okozott a mozgalomnak a Belga Általános Szakszervezeti Szövetség és a Belga Szocialista Párt jobboldali vezetőinek álcázott árulása.* Achille Van Acker, a Belga Szocialista Párt főtitkára és Louis Major, a Belga Általános Szakszervezeti Szövetség főtitkárának magatartása fékezte a sztrájk terjedését, akadályozta az akciók országos összehangolását, megkönnyítette a reakció mesterkedéseit. Van Acker odáig ment, hogy helyeselte a megtorló intézkedéseket, amikor azoknak munkások estek áldozatul.[13]

A vezetők hibái és árulása megkönnyítette a reakció dolgát többek között azzal, hogy bevetették az etnikai kérdést. Decemberre a mozgalom egyaránt kibontakozott a vallon területeken és a flamand vidékeken, Antwerpenben megbénította a kikötői forgalmat. Januárban azonban a mozgalom hanyatlani kezdett az északi flamand területeken. Kihasználva ezeket az egyenlőtlenségeket, bizonyos nacionalista elemek tüntetéseket szerveztek. A Kommunista Párt elítélte ezeket, mert letérítették a mozgalmat az osztályharc útjáról és ártottak az akcióegységnek.

A Belga Kommunista Párt figyelemreméltó befolyást gyakorolt a mozgalomra: aktivistái az első sorokban küzdöttek és a párt jelszavai a harcoló tömegekben lelkes visszhangra találtak. A Kommunista Párt Központi Bizottsága már novemberben javasolta a Belga Általános Szakszervezeti Szövetség vezetőségének, hogy hirdessen általános sztrájkot. Január 5-én Ernest Brunelle elvtárs, a Belga Kommunista Párt elnöke a Szocialista, a Keresztényszocialista és a Liberális Párt elnökeihez intézett levélben kérte a parlament feloszlatását, ami jelenleg megfelel a közvélemény többsége álláspontjának. A Kommunista Párt nem csupán elvetette a takarékossági törvényt, hanem megmagyarázta a dolgozóknak, hogy a 20 milliárdot, melyre a kormánynak szüksége van, a nagy monopóliumok hasznából és a katonai kiadások nagymértékű csökkentéséből lehetne előteremteni. A Kommunista Párt ily módon megjelölte az irányt a gazdasági követeléseknek és a demokráciát és békét célzó politika elsőrendű követelményeinek összekapcsolására.

A belga kommunisták befolyását kell látnunk abban, hogy a

[13] A burzsoá sajtó igyekezett mentegetni a szocialista vezetőket, azon „vádakkal" szemben, hogy kirobbantották a sztrájkot. A Le Monde című lap írta január 7-én: „Okunk van azt gondolni, hogy a Szocialista Párt vezetői megtettek minden tőlük telhetőt a meg nem változtatható elkerülésére". (Kiemelés tőlem — P. J.) A december 31-iki Economist azonos megállapítást tett.

Digitized by Google

sztrájkharc oly szoros egységet érlelt ki a reakció és ügynökeinek mesterkedéseivel szemben. De a Kommunista Párt számszerű gyengesége éreztette hatását: az akcióegységet, mely nagyszerűen nyilvánult meg decemberben, nem sikerült mindvégig fenntartani. Ezért a sztrájk kezdett lemorzsolódni és nem vezethetett olyan győzelemhez, amilyet egyébként elérhetett volna. Tárgyalások kezdődtek kompromisszumos megoldásról.

*

A fentebb említett sajtónyilatkozatban André Renard, a szocialista szakszervezetek balszárnyának vezetője hangsúlyozta a sztrájk *politikai jelentőségét*, amely abban jutott kifejezésre, hogy gazdasági követelésein túl, a munkások tudatosan szembefordultak a burzsoázia osztálypolitikájával. A sztrájk e politikai jellege megnyilvánult annak fő követelésében, hogy a takarékossági törvényt vonják vissza és az *Eyskens-kormány mondjon le.* A tüntetéseken a tömeg nem egyszer az Internacionálét énekelte és monopólium- és kapitalizmusellenes, sőt köztársasági jelszavakat is harsogott.[14]

A sztrájk a dolgozók nemzetközi szolidaritásának nagyszerű mozgalmát váltotta ki. Oldalakat venne igénybe azoknak a szolidaritási akcióknak, testvéri üdvözleteknek, segélyfelajánlásoknak puszta felsorolása, melyekre Európában és más földrészeken került sor, a Szakszervezeti Világszövetséghez vagy a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségéhez tartozó szakszervezeti alapszervezetek és szakszervezeti szövetségek részéről. A német, a francia, a holland, az angol, a skandináv, a szocialista és a tengerentúli országokból anyagi segélyfelajánlásokon kívül az erkölcsi szolidaritás néhány kiemelkedő esetét kell megemlíteni: *szolidaritási sztrájkok és munkabeszüntetések Franciaországban; a belga kikötőkben nem fogadott és így máshová irányított hajók kirakásának megtagadása francia, nyugatnémet és angol rakodómunkások részéről stb.* Jellemző, hogy egyes nyugatnémet lapok támadták a nyugatnémet szakszervezeteket, amiért „támogattak egy politikai sztrájkot és az angol szakszervezetekkel együtt ők maguk is részt vettek politikai akcióban"

*

A kommunista és munkáspártok képviselőinek moszkvai tanácskozásáról kiadott Nyilatkozat rámutat a tőkés ellentmondások súlyosbodására, az úgynevezett „integrációnak" a hatására, a gazdaságilag gyengébb országokra, a tömegek növekvő ellenállására a monopóliumok politikájával szemben. Rámutat továbbá arra, hogyan cáfol rá az élet a burzsoá és revizionista ideológusok által terjesztett hazugságokra, amelyek szerint az állítólag megváltozott és „népivé" vált kapitalizmus teljes foglalkoztatottságot és jólétet biztosít. Alig néhány héttel később a belgiumi események igazolták a Nyilatkozatban foglalt elemzés helyességét.

Belgiumban a küzdelem tovább

[14] Franco képviselőinek jelenléte a király eskuvőjén különösen felbosszantotta a közvéleményt. Liege-ben spanyol köztársasági zászlókat bontottak, Franco- és király-ellenes jelszavakat hangoztattak.

Digitized by Google

folyik. A dolgozók készek új harcokra és — ami igen fontos — nem csupán vallon területeken. Eyskensnek sikerült átmenetileg megóvni a külszínt, hála elsősorban a kompromisszumra hajló szocialista vezetőknek. Jelentéktelen módosítással keresztül tudta hajszolni a parlamentben a takarékossági törvényt. Bár a többség viszolygott tőle (így 21 liberális képviselő közül hatan ellene szavaztak), de okvetlen el akarta kerülni azt a látszatot, mintha meghátrált volna a sztrájk hatására. „Ez azonban — írta a Le Monde a kialakult helyzetről közölt egyik elemzésében — olyan győzelem, amely semmit sem old meg." A jövő meglehetősen bizonytalan, mind a népszerűtlen törvény, mind pedig annak szerzője számára. A belga gyarmatosítók kongói terrorja s az ott kialakult súlyos helyzet az Eyskens-kormány tekintélyét egyre rontja. A Kommunista Pártnak a parlament feloszlatására vonatkozó javaslata népszerű lett: *mind több szó esik Eyskens lemondásáról és tavasszal, az alkotmányos határidő előtt tartandó új választásokról.* Január 16-án a Le Soir című nagy liberális lap szigorúan bírálta az Eyskens-kormányt, megállapítva, hogy nincs olyan közéleti terület, amelynek az általa elkövetett hibák ne ártottak volna. A lap következtetése az, hogy a kormány lemondása szükséges. Ugyanezt jósolta január 21-i számában az Economist is, amely lehetségesnek tartja, hogy a takarékossági törvény talán sohasem kerül alkalmazásra.

A belga munkásosztály nagy csatája tehát nem volt eredmény nélkül. A burzsoázia támadásának visszaverésével politikai válságot idézett elő Belgiumban, amelyet a burzsoázia nem is tudott egészen legyőzni, éppen ezért kerül sor választásokra, a választási harcban pedig új erőpróbára.

A válság nemzetközi fontossága abban van, hogy kiváltó okaival és az általa mozgásba hozott erőkkel, figyelmezteti a NATO-országok kormányait, hogy a tömegek akaratával számolniok kell.

Politisz Janisz

Baloldali előretörés az Angol Munkáspártban

Az Angol Munkáspárt 1960. évi scarboroughi konferenciájának elvi jellegű határozatai sem a nyugati országok vezető köreiben, sem a reformisták soraiban nem keltettek örömet. A New York Times (1960. október 5.) szűkszavú tudósításában ezt olvashattuk: „A Munkáspárt mai sikra szállt az egyoldalú atomleszerelésért és Anglia semlegességéért az Egyesült Államok és a Szovjetunió között folyó harcban. A jövőben hatalomra kerülő munkáspárti kormánynak ki kellene lépnie a NATO kötelékéből".

Az Angol Munkáspártban az opportunista vezetés olyan pozíciókkal és régi tradíciókkal rendelkezik, hogy e határozatok elfogadása sokakat meglepett, mert azt hitték, hogy a baloldal mindig kisebbségben lesz. A pártban a vezetés a reformista szak-

Digitized by Google

szervezeti vezetők és a kispolgári szocialisták kezében van. A párt a század elején alakult meg. Összefogta a szocialista társaságokat és a szakszervezeteket, s fő céljaként tűzte ki a munkásosztály képviselőinek beválasztását a parlamentbe. Távolabbi politikai célokról még nem esett szó ebben az időben. A kezdettől érezhető a fábiánusok[1] befolyása a párt tevékenységében. A jelenlegiek közül Attlee, Herbert Morrison, Morgan Philips és más ismert vezetők fábiánusok, azaz nem ismerik el az osztályharcot. A szocializmust az 1918-ban elfogadott szervezeti szabályzat 4. cikkelye tűzte ki a párt céljául: követeli a termelőeszközök társadalmasítását. Ez már a győzedelmes oroszországi proletárforradalom hatására történt.

Az Angol Munkáspárt világszerte a reformisták csodált példaképe volt évtizedeken át, mert sikerrel szorította keretekbe a munkásmozgalmat és „csodálatraméltó mértéktartással" játszotta Őfelsége hivatalos ellenzékének szerepét. Idővel sikerült a pártot a Konzervatív Párt kedélyes és jóindulatú parlamenti vetélytársának színvonalára süllyeszteni. A munkások harcoltak az üzemekben, a pártszervezetekben folytak a viták, mindez azonban nem izgatta a reformista vezetők javarészét, akik „másoldalú elfoglaltságuk miatt" elméleti kérdésekkel sem foglalkoztak. A fábiánus Political Quarterly 1960 július—szeptemberi száma a választási siker biztosítása érdekében például azt javasolja, hogy a párt „fékezze a (beígért) reformok végrehajtásának ütemét, kerüljön közelebb a konzervatívok álláspontjához, de hivatkozzék arra, hogy eredményesebben tudja megoldani a feladatokat, mint azok".

A szocializmus eszméje azonban az Angol Munkáspárt reformista jellege ellenére is kiolthatatlanul él az angol munkásság körében. A szocializmus jelszavával győzött az Angol Munkáspárt négyszer az országos választásokon, s háromszor kormányra is került. De az Angol Munkáspárt vezetőit nem maguk a munkások, hanem a parlamenti csoport választja. Így aztán a harmadik munkáspárti kormány, amely pedig abszolút parlamenti többségre támaszkodott, „bebizonyíthatta", hogy a jobboldali vezetés még akkor sem tudja és akarja megvalósítani a szocializmusba való átmenetet, amikor hatalmon van. E politika következménye: a legutóbbi két választáson elszenvedett szégyenletes vereség; jelentős tömegek csalódtak az Angol Munkáspártban.

Az Angol Munkáspárt nem volt soha marxista párt. Sőt, a pártvezetőség szívesen fogadta soraiba a munkásosztálytól idegen eleméket, hajlandó volt együttműködni polgári pártokkal, de határozottan elzárkózott a marxistáktól, üldözte a kommunistákat és tiltotta a párt tagjainak a velük való érintkezést, a kommunista irodalom terjesztését és olvasását. Az Angol Munkáspárt vezetőinek fábiánus eszméi az egyik, Scarborough után, Gaitskell érdekében kiadott kör-

1 A Fábiánusok Társasága (Fabian Society) polgári értelmiségiek antimarxista szervezete volt, amely kispolgári, utópisztikus elméleteket terjesztett. Lenin „az opportunizmus és a liberális munkáspolitika legteljesebb kifejeződésének" nevezte.

Digitized by Google

levélben is kifejeződnek. Eszerint a párt célja „a dogmamentes, gyakorlatban alkalmazott emberiesség szocializmusa, amely nem osztálygyűlöleten, hanem lelkiismeretességen, a reformok iránti bizalmon alapszik". (Közölte a Daily Worker, 1960. október 19-i száma.)

Az Angol Munkáspárton belül az első világháború után többször tört ki „lázadás" a vezetők politikája ellen, és nem egy „felkelés" a „hátsópadosok" (az egyszerű parlamenti képviselők) sorában. A harcokban kialakult a baloldali „A szocializmus győzelméért" és a centrista „demokratikus szocialista", az ún. középbal-csoport. A baloldalnak a jobboldal elleni harcában részt vett a centrum is, ha nem is mindig következetesen. A baloldaliak harcát a munkásosztály, az angol nép érdekei ösztönözték, de egységük nem volt teljes, fellépésüket, tevékenységüket nem irányította egységes program, csupán a felmerülő problémák, a napi események alakulása. Pedig az angol munkásosztály harca döntő sikereket érhetett volna el, ha a vezetés a harcot elősegíti és nem hátráltatja. A vezetők politikája ellen tiltakozókat az „egység", a „demokrácia" nevében utasították rendre, a továbbharcolókat a pártból kizárták.

Az Angol Munkáspárt jobboldali vezetői a második világháborút követő években, amikor kormányon voltak, a hidegháború és a fegyverkezési verseny útjára vezették az országot. S a Szakszervezeti Tanács, egy sor kisebb engedmény fejében, támogatta a kormányban levő pártvezetőket. Átvették az uralkodó osztály programját, sutba dobták a munkásosztály érdekeit, és ezt az osztályellentétek áthidalásának, az osztálybéke megalapozásának nevezték. Az osztályharcot azonban nem lehet felszámolni. A költséges háborús és hidegháborús politikáért a munkásoknak kellett fizetniök. A gyarmatbirodalom nagy részének elvesztése következtében megrendült gazdasági élet kiélezte az osztályellentéteket. S e folyamatnak néhány — még a többi imperialista országénál is kisebb — fellendülés sem vethetett gátat. A tömegek nyomására, s az 1959-es választási kudarc hatására a jobboldal ellen komoly erők sorakoztak fel az Angol Munkáspártban. A szociáldemokrácia válaszút elé került Angliában csakúgy, mint a többi nyugat-európai országban. Ez a két út — Palme Dutt szavaival: „vagy megőrzik a célt (tehát a szocializmust) és megváltoztatják módszereiket, vagy megtartják a módszereket és feladják a célt". Az opportunista vezetők választását példázza, hogy a párt blackpooli konferenciáján (1959-ben) Gaitskell hosszú beszámolójában mindössze egyszer említette meg a kapitalista rendszert, akkor is csak azért, hogy dicsérje vívmányait. 1960-ban az ellenzék kényszerítésére mondott le a jobboldal a 4. cikkely régen tervbevett módosításáról és eszközölt bizonyos — bár minimális — változtatásokat a választáson megbukott honvédelmi programjának szövegében.

Másfelől a múlt év szeptember elején, a Szakszervezeti Tanács évi kongresszusán elfogadott határozatok új szelek fuvallatáról adtak hírt. A kongresszus a szocializmust és a békét írta zászlajára. Síkra szállt a termelőeszkö-

Digitized by Google

zök társadalmasításáért, az általános leszerelésért, az elriasztó atomerő politikája ellen, a békés egymás mellett élés politikájáért. A demokrácia elve azt követelte volna, hogy a pártvezetés a maga számára irányadónak fogadja el a több mint 8 millió szervezett munkás nevében hozott kongresszusi határozatot. De nem ez történt, sőt ugyanazon a kongresszuson suba alatt keresztülhajtottak egy, a párt és a szakszervezeti vezetők által javasolt határozatot, amely lényegében jóváhagyja az Amerika-párti honvédelmi politikát.

Látva, hogy az események nem ígérnek neki semmi jót, a jobboldali vezetés az Országos Végrehajtó Bizottság ülésén olyan határozatot akart elfogadtatni, amely kimondja, hogy a párt politikáját a parlamenti képviselők csoportja, nem pedig az évi konferencia szabja meg. Ez nem sikerült ugyan, de az elfogadott, ellenkező értelmű határozathoz hozzáfűzették azt a megjegyzést, hogy a parlamenti csoportnak joga van „a maga módján értelmeznie" a határozatokat.

A scarboroughi konferenciára 435 határozati javaslat érkezett, ebből 160 a leszerelést követelte. Gaitskellt csak egy javaslat támogatta, harminchárom javaslat a szocializmusnak a 4. cikkelyben szereplő elvét védelmezte. A konferencia két, a NATO-t támogató javaslatot elvetett és *megszavazta a szocializmus, a béke és a leszerelés érdekében beterjesztett javaslatokat.* Ezzel súlyos politikai csapást mért a jobboldali vezetésre. Gaitskell azonban nem lépett vissza.

A konferencia után a New Statesmanban (1960. október 15.) megjelent cikkében Barbara Castle, a vezetőség egyik józanabb tagja, a következőképpen nyilatkozott: „Egy dolog kétségtelen: Scarborough után a múlt nem tér vissza többé sem az angol munkásmozgalom, sem Nagy-Britannia, sem pedig a nemzetközi szocialista mozgalom szempontjából... Valaminek igazán hibásnak kell lennie az angol külpolitika irányításában, hogy az Aldermaston-i tüntetők ilyen győzelmet érhettek el a nyugodt, szenvtelen angol munkások sorában... Valami nincs rendjén a Munkáspárt vezetésében, ha így meg tudták verni." Ez a vélemény azonban nem általános a párt vezetői között.

Az Angol Munkáspárt válsága az egész nyugat-európai szociáldemokrácia válságának szerves része — írta Palme Dutt még a konferencia előtt. Scarborough Angliából, a reformizmus klasszikus fellegvárából hallatta a munkások „megállj!"-t parancsoló szavát olyan időben, amikor a harmadikutas ámítás csődje a reformista vezetőket világszerte nyíltan a legreakciósabb imperialista körök szolgálatába állította. Scarborough, a jobboldal mesterkedései ellenére, továbbra is a szocializmust tűzte ki a munkásosztály céljául. A helyzet tudatos felismerése és a következetesen végrehajtandó politika szempontjából azonban a baloldaliaknak még van mit kiharcolniuk.

*

A nemzetközi reakció és hű opportunista kiszolgálói nem ok nélkül ijedtek meg Scarborough szellemétől. Látják azonban azt is, hogy hiányoznak az elfogadott határozatok megvalósítása-

Digitized by Google

nak politikai és szervezeti biztosítékai. Az egyik amerikai, dühös szocialistaellenes folyóirat, az United States News and World Report (1960. október 17.) ilyen szavakkal vigasztalta pénzes olvasóit: „Milyen lehetőség van most arra, hogy Anglia a semlegesek sorába álljon? Jelenleg az esély körülbelül nulla... Egy semlegességet hirdető munkáspártnak pedig nincs esélye arra, hogy hatalomra jusson." A megijedt amerikai tőkések gyenge vigasza ez. Az Angol Munkáspárt programját, amelyet a szakszervezeti és munkáspárti konferencián jóváhagytak, az angol dolgozók széles tömegei támogatják és harcolni fognak érte.

John Gollan, a Kommunista Párt főtitkára, a következő szavakkal értékeli a konferencia eredményeit és vázolja a feladatokat a „Gaitskell vagy a szocializmus" című brosúrájában:

„Scarborough 1960-ban új lapot nyitott a munkásmozgalom történetében. A központi feladat a Gaitskell és a párt jobboldali vezetősége elleni támadó harc megindítása a hidrogénbombáról való lemondás és a támaszpontok felszámolása érdekében. A munkásmozgalomban új korszakot kell nyitni, amelyben összefognak majd az összes baloldali és haladó erők, beleértve a kommunistákat... A Munkáspárt scarboroughi határozatainak végrehajtása alapvetően változtatná meg Angliában a politikai helyzetet..."

A kommunisták negyvenéves tevékenysége hozzájárult a baloldali erők harcának eredményességéhez. A szakszervezetekben végzett munkájukon keresztül a munkások megismerték a kommunistákat, önzetlen osztályhűségüket, a párt céljait, a munkásosztály érdekeit védő következetes harcukat. Nemegy fontos szakszervezet kommunistákat jelölt ki szervezői munkára és egyes szervezetek a vezetőségbe is beválasztották őket. Joggal mondja az Angol KP Scarboroughval kapcsolatban kiadott felhívása: „A scarboroughi határozatok világosan bizonyítják a Kommunista Párt pótolhatatlan szerepét az angol munkásmozgalomban. A politikai jelszavak, amelyeket hosszú időn át csak az elszigetelt kommunisták képviseltek, amelyek csak mint kisebbségi jelszavak szerepeltek, most megnyerték a többséget..." A kommunisták saját programjuk alapján támogatták a munkáspárti baloldal állásfoglalását a kül- és a honvédelmi politika kérdésében. A baloldaliak következetlensége nyilvánul meg a kommunistákhoz, a Szovjetunióhoz való tartózkodó viszonyukban. Csak kevesen nyilvánítanak a reformistáktól gyökeresen eltérő véleményt a kommunistákkal, a Szovjetunióval, a szocialista országokkal kapcsolatban.

Gaitskell oldalán legalább egy tucat képzett és gyakorlati tapasztalattal rendelkező „teoretikus" és jó pár tucat „aranyszájú" politikus van, akik minden erejüket és a szükséges ügyességet latba vetették és vetik ma is, hogy a vezetőség szekerét kirántsák a kátyúból. Scarboroughban a jobboldal felvetette a kérdést: „A NATO-adta kollektív biztonság mellett vagyunk, vagy ellene?" „Ellene!" — válaszolt a konferencia. A baloldal érveit az „elriasztó erő"-ről jól ismerik országszerte. Liddel

Digitized by Google

Hart az „Elriasztó erő, vagy honvédelem" című brosúrájában így ír: „Ésszerű-e, hogy Anglia vállalja az Egyesült Államok előretolt fegyveres támaszpontjának szerepét? Ez fantasztikus és tragikus volna. Egyetlen reményünk a szigorú semlegesség... Atomfegyverekkel meg lehet semmisíteni bennünket, de nem lehet megvédeni. Sokkal nagyobb biztonságban érezhetjük magunkat nélkülük és mindenféle szövetségen kívül..."

A szocializmus kérdésében ugyanilyen világosak az ellentétek. A szállítómunkások hatalmas szakszervezetének nevében felszólaló főtitkár, Frank Cousins kijelentette: A mi célunk nem az, hogy türhetővé tegyük a munkás életét a kapitalista rendszerben, hanem az, hogy felszámoljuk ezt a rendszert. Stonehouse, egy fiatal képviselő kijelentette, hogy a munkásosztálynak nem politikai kombinációkkal kell foglalkoznia, hanem a kapitalista rendszer megdöntésére kell törekednie. A Gaitskell-politikát visszautasító beszédekben a munkásosztály kifejezett akarata szólalt meg, amely új erőviszonyokat hozhatna létre Anglia politikai életében. A politikai álláspontok tisztázódása, a politikai polarizálódás Angliában kétségtelenül folytatódik. A határozatok nagy erővel tükrözik azt az évtizedes harci tapasztalatokból fakadó, kitartó útkeresést, amelyet a Munkáspárt jobboldali vezetői és egyes szakszervezeti cinkosaik a félrevezetés és az erőszak eszközeivel éveken át elfojtottak. Az uralkodó osztály imperialista és hidegháborús politikájának mindinkább világossá váló csődje nehézségeket zúdít az országra és fokozódó terheket a dolgozókra. Ez a helyzet veti fel az angol munkásosztály előtt a megoldásra váró időszerű és érlelődő politikai és gazdasági problémák egész sorát. A Kommunista Párt kitartó és eredményes harca, és a baloldali munkáspárti vezetők erőfeszítése — bár az utóbbi hatékonyságát csökkenti az elvi kérdések tisztázatlansága és a szervezeti egység hiánya — hozzájárult a meglátás, a felismerés folyamatának meggyorsításához. Az események igazolták a kommunistákat, akik megmondták, hogy az uralkodó osztály nem képes normális eszközökkel megoldani a kapitalista rendszer ellentmondásai és anarchiája következtében az országra és a népre zúduló problémákat. A fegyverkezési versenyre hatalmas összegeket költenek, sőt az angol monopóliumok urai hozzájárultak és elősegítik a nyugatnémet imperialisták felfegyverzését, jóllehet ez veszélyezteti Angliát is. Támogatják, habár feltételesen, a NATO atomhatalommá való átalakítását, noha tudják, hogy a nyugatnémet imperialisták mind korlátlanabb hatalomra tesznek szert ebben a szervezetben. A szocialista országok elleni kereskedelmi blokád politikája is erőteljesen visszavágott az angol ipar és export helyzetére.

A Szovjetunió következetes és világos békepolitikája, amelyben a békés együttélés eszméje érvényesül, megértésre és rokonszenvre talált az angol munkások körében. A scarboroughi határozatok arra mutatnak, hogy az angol munkások milliói érzik a veszély súlyosságát és felismerik, hogy a Szovjetunió békés politi-

Digitized by Google

kája alátámasztja az ő harcukat is a háborúra törekvő reakciós erők ellen.

*

A felszínen az angol gazdasági élet kedvezőnek látszik. De Anglia ellentétei a szövetséges imperialista államokkal kiéleződtek és fokozódnak az ellentétek a Nemzetközösségen belül is. Az angol uralkodó osztály fegyverkezéssel, a munkásosztály kizsákmányolásának fokozásával, a tőkekivitel növelésével próbálja védeni profitjait. A nem produktív kiadások emelkednek, s a megoldatlan problémák sokasodnak. Angliában a katonai rendelésekre dolgozó üzemek csaknem egymillió munkást foglalkoztatnak (az iparban dolgozók kb. 10 százalékát), a hadsereg majdnem negyedmillió polgári egyént alkalmaz, a katonák száma háromnegyed millió.

A Konzervatív Párt kongresszusán is felmerültek ezek a kérdések, de megoldást nem találtak. Az elégtelen beruházásokkal kapcsolatban az egyik képviselő kijelentette: „Ha egy szinten akarunk maradni Nyugat-Németországgal, akkor további évi 500 millió fontsterlinget kell befektetnünk az iparba. A Nyugat 12 vezető ipari államának sorában az Egyesült Királyság az utolsók között van az iparfejlesztés üteme és a beruházás aránya tekintetében." A The Guardian szerint (1960. október 14.) a központi probléma az, hogy a fizetési mérleg nem kielégítő állapota „bénító korlátokat szab a gazdaságnak... Alighogy az üzleti tevékenység fellendülésnek indul és egy szerény felvirágzás kezd kialakulni, — írja a lap — rosszabbodik a fizetési mérleg és a korlátozások ismét hatályba lépnek. Ez történt 1955-ben és 1957-ben; ezt történt most is." (Az 1959. évi kedvező fizetési mérleggel szemben az 1960-as jelentékeny hiánnyal zárult.) A burzsoá lap, persze, nem ismeri a tőkés gazdaság ciklikusságának mélyebb okait, s annak csak egy, mindenesetre jellemző jelenségét ragadja ki; de panaszkodása rávilágít az angol gazdasági helyzet labilitására.

Az amerikai tőke komoly pozíciókra tett szert az angol iparban. Az Egyesült Államok külföldi tőkebefektetéseinek 7 százaléka esik Európára és ennek majdnem a fele — több mint kétmilliárd dollár, szemben a nyugat-németországi félmilliárddal — Anglia iparára. Jelentős az amerikai tőke az egyik kulcsiparban, az autóiparban. A Ford-üzem 50 000 munkásával a második, a General Motors pedig a harmadik helyen áll az angol autóiparban. A Ford számára nemrég engedélyezett részvényfelvásárlás után az autóipar fele amerikai kézben lesz, tehát amerikai érdekek fognak érvényesülni mind a termelésben, mind az értékesítésben, valamint a személyzeti és más fontos kérdésekben is. Ford nem akarja megengedni, hogy angol tőkések beleszóljanak az üzem ügyeibe, mert ez néha összeütközést okoz a teljesen Ford-tulajdont képező nyugatnémetországi autóüzemmel. Az amerikai tőke behatolása és beavatkozása az ország belügyeibe nem nyugtalanítja a kormányt, sőt készségesen hozzájárult Ford kéréséhez. Igaz, a 128 millió fontot zsebrevágó részvényesek nem csináltak rossz üzle-

Digitized by Google

tet, de bizonyára Ford sem az ablakon dobta ki a pénzét. Az amerikaiak nyeresége elvándorol az országból, ami tovább rontja a kedvezőtlen fizetési mérleget.

A gazdasági élet visszaeséséről nemcsak a fizetési mérleg romlása tanúskodik. A szénbányászat és a textilipar után most az autóiparban is csökkentették a termelést, tömegesen bocsátják el a munkásokat és térnek át a rövidített munkahétre.

A gazdasági nehézségek terhét ismét a munkások érzik legelőbb. A szakszervezetek 1959 decemberben és 1960 januárban öt és fél millió munkást átfogó kollektív szerződéseket kötöttek. A munkaadók csupán csekély béremeléseket ajánlottak, kihasználva a fokozódó munkanélküliség nyomasztó hatását. A Konzervatív Párt képviselői leszögezték konferenciájukon, hogy a kormány intézkedéseket fog tenni az export növelésére, de hozzáfűzték, hogy ennek feltétele a bérek korlátozása, az összes „elkerülhető sztrájkok és más, a termelést korlátozó gyakorlat kiküszöbölése". A hajóipar egyik képviselője egyenesen kijelentette: „A hajógyárakat meg kell szabadítani a modern technikával összeegyeztethetetlen szakszervezeti és szakmai káosztól". A belügyminiszter a munkásság ellenállását ismerte el, amikor a konferencián sajnálatát fejezte ki, hogy Gaitskell úrnak nem sikerült töröltetnie a pártprogram 4. cikkelyét és bejelentette, hogy elsőrendű fontosságúnak tartja egy „erősebb, jobban fizetett és jobban megbecsült karhatalom létrehozását." Ebben a helyzetben a scarboroughi határozatok a munkásosztály harcának széles politikai alapjául szolgálhatnak.

A reakció mindent latba vet, hogy fenntartsa az egybehangolt kétpárti külés honvédelmi politikát, és csökkentse a Munkáspárt választási sikerének esélyeit. A Gallup-intézetnek a közelmúltban lefolytatott vizsgálata 28 százalékos esélyt mutatott a Munkáspárt számára. A Scarborough-i program, ha harcolnak érte, kétségtelenül növeli ezeket az esélyeket.

Gaitskell a scarboroughi konferencia határozatai ellen mozgósítja híveit. Gaitskell az „árnyékkormány" feje, az Angol Munkáspárt parlamenti csoportjának vezetője, a párt hivatalos vezére. Minden jelentős hivatalt az ő támogatói tartanak kezükben mind a pártapparátusban, mind a parlamenti csoportban. A párt főtitkára, Morgan Philips szélsőjobboldali nézeteket vall. Az Országos Végrehajtó Bizottságban a fő kérdésekben a szélsőjobboldal van többségben. Gaitskellnek a baloldai elleni támadáshoz minden szükséges pozíciója megvan. Decemberben az Országos Végrehajtó Bizottság megvonta a párt elnökétől, Crossmantól a sajtókonferenciákon szokásos társszóvivői funkciót; a nyugatnémet szociáldemokrata párt panasza alapján vizsgálatot indítottak a baloldali Zilliacus ellen a Béke és a Szocializmus c. folyóirat októberi számában közölt cikke miatt, és William Warbey ellen, mert az atombomba ellen agitált. Megtiltották három munkáspárti parlamenti képviselőnek, hogy részt vegyenek a Daily Worker által szervezett konferencián, amelynek témája ez volt: „A munká-

Digitized by Google

sok legközelebbi teendői.* Viszont James Matthews és Woodrow Wyatt munkáspárti képviselők, egy konzervatív képviselővel együtt, akadálytalanul vállalhatták, hogy írni fognak egy, az Ipar Céljai nevű, konzervatív szervezetnek, amely a tőkések pénzén kommunistaellenes szerzőknek a kapitalizmust védő írásait adja ki és terjeszti.[2]

Az angol monopóliumok tudják, hogy a tét nagy, s ennek megfelelően cselekszenek. Lapjaik nyíltan dícsérik Gaitskellt. A Konzervatív Párt belső híradójának egyik utóbbi számában ez olvasható: „A konzervatívok Gaitskellt kívánják a munkásmozgalom élén látni. Ennek érdekében nemcsak figyelni és imádkozni fognak. A következő hónapokban a konzervatívok ezrei vesznek majd tevékenyen részt a labourista politikai irányvonal kidolgozásában."

A reakció szervezetten és most elkeseredetteben küzd mint valaha. A baloldalnak azonban nagy, kiapadhatatlan erőforrása a munkásosztály. A baloldali erők harcos programja széles tömegeket vonz. Ezt mutatta Scarborough. Erre mutatnak a közelmúltban tartott pótválasztások is. A Munkáspárt hét jelöltje közül csak egy győzött: az atombomba ellen küzdő baloldali újságíró, Michael Foot, aki a konzervatív jelölttel szemben 16 729 szavazat többséget kapott. Foot a választási harcban zászlót bontott az egyoldalú atomleszerelés mellett és éppoly élesen bélyegezte meg Gaitskellék politikáját, mint Scarboroughban, s ezért győzött. A többi hat jelölt viszont, Gaitskell nyílt és álcázott támogatói, a jobboldal zászlajával buktak meg. A baloldal a nehézségek ellenére, minden erejével folytatja a harcot a scarboroughi határozatok végrehajtásáért mind a parlamenten kívül, mind — a lehetőségekhez képest — a parlamenten belül. December közepén például a Polaris-egyezményt tárgyaló parlamenti ülésen a baloldal javaslata 48 szavazatot kapott. A munkáspárti képviselők többsége — Gaitskelltől tartva — nem vett részt a szavazásban.

A Gaitskell által kidolgozott honvédelmi javaslat ellen már 72 munkáspárti képviselő szavazott. A baloldal honvédelmi javaslata kompromisszum-jellegű: nem atomleszerelésről, hanem csak világszerte létesítendő atommentes övezetekről beszél, s tiltakozik az atomfegyverek fokozódó nyugateurópai tárolása ellen. A javaslat címe — „Az atomstratégia veszélye" — maga is azt tükrözi, hogy a baloldali csoporton belül csak nehezen alakul ki egységes nézet, még a munkások és az évi konferencia által már elfogadott kérdésekben is, amikor a jól szervezett szélsőjobboldallal szemben nehéz harcról van szó. A Kommunista Párt bekapcsolódott a széleskörű tömegfelvilágosító munkába. A munkáspárti baloldal csak harcban haladhat és csak úgy, ha tisztázza elvi álláspontját a sorsdöntő kérdésekben, tömöríti sorait és akcióegységre lép a Kommunista Párttal.

•

Az Angol Munkáspárt baloldali és haladó erői, ha nem is formailag, de ténylegesen már évek óta

* Az Országos Végrehajtó Bizottság utasítására a két képviselő visszavonta a közreműködésre vonatkozó ígéretét. Ez az elítélő tömeghangulat hatása.

Digitized by Google

együttműködnek a Kommunista Párttal és annak tagjaival a szakszervezetekben és más munkásszervezetekben, és a nagy tradíciókra tekintő széles tömegeket befolyásoló angol békemozgalomban. A békemozgalom eddig is a lehető legszélesebb társadalmi rétegek együttműködésének tere volt, erejét még az amerikai imperialistáknak is el kellett ismerniök.

Az új amerikai elnök előtt álló problémákról szólva a New York Times (1960. november 1.) a többi között megjegyezte: „Lényeges probléma az, hogy Angliában szakadatlanul növekszik a neutralista és pacifista hangulat, amely közönyös, vagy ellenséges az Egyesült Államok politikájával szemben."

A békeharc most az ellen küzd, hogy a Polaris-rakétával felszerelt amerikai tengeralattjáróknak a Clyde folyó torkolatában támaszpontot adjanak. Skóciában, a szakszervezeti vezetők ellenére, a tiltakozás tömegmozgalommá fejlődik. A munkáspárti és szakszervezeti tagok a scarboroughi határozatok érdekében levelekkel árasztják el a képviselőiket. Maga Gaitskell beszédeiben jelenleg kerülni látszik a problémákat, nem akarja kiélezni a kérdéseket. De vajon beszélhet-e arról, hogy támogatja a Polaris-rakétával felszerelt amerikai tengeralattjárók támaszpontjára vonatkozó egyezményt? Hiszen még a konzervatív szellemű Lord Beaverbrook is leckét ad neki az Evening Standard vezércikkében: „A parlamentnek és az angol népnek teljes egészében el kell vetni a Polaris-egyezményt" — írta.

Az Angol Munkáspárt Scarboroughban tartott konferenciája azt bizonyítja, hogy a munkásmozgalomban széles fronton megindult a harc az angol nép érdekeiért és a munkásosztály céljaiért. Az Angol Kommunista Párt márciusi kongresszusa megtárgyalja majd a munkásmozgalom új problémáit és bizonyára nagy figyelmet fog fordítani a scarboroughi konferencia eredményeire.

Palme Dutt, az Angol Kommunista Párt elnökhelyettese a pártkongresszusról szólva kijelentette a Daily Worker (1960 november 29) tudósítójának: „Scarboroughban a baloldal nagy győzelmet aratott az angol lefegyverzés, a szocializmus... ügyében. ... A baloldalnak ezt a győzelmét az tette lehetővé, hogy a kommunista és nem-kommunista, de haladó emberek szövetsége megnyerte a konferencia többségét és együttműködött a helyi munkáspárti szervezetek szocialista tagjaival. Az angol munkásmozgalom előtt új kilátások nyíltak."

Lehel Artur

De Gaulle algériai politikája veszélyezteti a békét

Az elmúlt hetek eseményeinek forgatagából nehéz lenne biztonsággal kiválasztani a legfontosabbat, a legnagyobb hatásút. Az algériai kérdésben lefolytatott népszavazás azonban mindenképpen az elsők között szerepel. Általában a nyugati polgári körök

Digitized by Google

és sajtóorgánumok a népszavazást az algériai béke megteremtése érdekében foganatosított nagysúlyú intézkedésnek tüntetik fel, számunkra azonban nem lehet kétes, a szélsőjobboldali ultrakolonialista lázadók vállán hatalomra került, s a nagytőkés érdekeket azóta is hűen szolgáló de Gaulle tábornokot a népszavazás meghirdetésénél egészen más célok vezették. A tábornok és a mögötte álló nagybankok és monopóliumok nagyhatalmi ábrándjaiban Algéria különösen fontos; és bizonyos, hogy elvesztése előbb utóbb súlyos csapást mér a francia imperializmusra. De Gaulle ezért feltétlen intézkedési jogot, szabad kezet akart kapni az algériai kérdésben, egyben meg kívánta szilárdítani személyi hatalmát. A szavazás nem éppen várakozásának megfelelő eredményt hozott. Vizsgáljuk meg, mi késztette de Gaullet éppen most a népszavazás meghirdetésére? Milyen álláspontot foglalnak el ezzel kapcsolatban a demokratikus baloldali erők? A népszavazás eredménye milyen irányban befolyásolhatja a francia, s vele együtt a nemzetközi politika további alakulását?

*

Az első kérdésre a választ az 1960 második felében kialakult nemzetközi és francia belpolitikai helyzetből kell levonni. 1960 folyamán számos afrikai gyarmat nyerte el függetlenségét, ezen belül egyedül a Francia Unió tagállamai közül 13 afrikai ország. Az újjászületőben Afrika erkölcsi, politikai, diplomáciai szempontból egyaránt komoly támogatást jelent az algériai népnek felszabadító harcában.

Másrészről az ázsiai, az afrikai semleges országok számának 1960-ban végbement növekedése minőségi változást idézett elő: nemzetközi jelentőségük a világpolitikában érezhető tényező. Ezt veszi számba Hruscsov elvtársnak, az ENSZ titkárság átalakítására irányuló javaslata; erre utalnak — csak éppen ellenkező előjellel, a zavar és ijedtség hangján — a nyugati sajtóvélemények is. Az Economist és a New York Times szinte egybehangzóan írja, hogy az Egyesült Államok és Anglia erősen gondolkodik, hogy az ENSZ vitájában nyíltan támogassák-e francia szövetségesüket. Ezzel a magatartásukkal ugyanis még jobban magukra zúdítják a franciák hetedik éve tartó algériai kegyetlenségét gyűlölettel figyelő ázsiai és afrikai országok ellenszenvét. Ferhat Abbas-nak, az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormánya vezetőjének a nyugati hatalmakhoz 1960 júniusában intézett memoranduma kimutatja, hogy a NATO több mint hat éve szüntelenül folytatja beavatkozását hazájának életébe, a Franciaországnak nyújtott pénzügyi segítség és hadianyag szállítás formájában. 1958 folyamán a NATO 600 millió dollár kölcsönt és további 45 millió dollár fegyvervásárlási hitelt nyújtott de Gaulle kormányának. Memorandumának végén Ferhat Abbas megjegyzi, hogy e magatartásukkal a nyugati országok eljátszották az újonnan függetlenné vált nemzetek rokonszenvét és bizalmát.

Algéria nemzeti felszabadító harcának egyik legfőbb jellemzője, hogy abban a korban vívják, mikor egy nép antiimperialista törekvéseiben már nemcsak az

Digitized by Google

imperialista hatalmak egymás közötti versengését használhatja ki, hanem már támaszkodhat és támaszkodik a szocialista tábor országainak segítségére és a semleges államok nagy részének szolidaritására, támaszkodik mindazon erőkre, melyek a gyarmati rendszer összeomlását a történelem napirendjére tűzték.

Franciaországot viszont a szennyes és anakronisztikus gyarmati háború nemzetközileg elszigeteli, s tekintélyét mélyen aláássa a világközvélemény előtt.

A hetedik éve tartó algériai háború Franciaország belpolitikai életének is kulcskérdése. A napi hárommilliárd régi frankot kitevő hadikiadások egyre elviselhetetlenebb teherként nehezednek a francia népre. Az 1959-es költségvetésből 1802 milliárdot, az 1960-as évből már 2000 milliárd frankot fordítottak katonai célokra, s a különbözet fedezésére a közelmúltban 200 milliárd frankkal emelték a közvetett, vagyis a fogyasztási adók összegét. Emellett a francia népet más formában is sújtja a háborús gazdaságpolitika. A szociális és kulturális beruházásoktól egyre nagyobb összegeket vonnak el, így például 53 milliárddal csökkentik az állami iskolák támogatására szánt, amúgyis alacsony keretet.

A gazdasági nehézségeken túl a háború véráldozatai s a demokratikus jogok csorbítása egyre fokozza a franciák ellenkezését a háború folytatásával szemben.

A Francia Kommunista Párt a háború megindulása óta következetesen törekszik arra, hogy az ösztönös ellenállást szervezett erővé formálja. Megszámlálhatatlan sztrájk, tömegtüntetés, nagygyűlés tanúskodik erről. Az ultrák 1960 január 24-i lázadása után például levelek, petíciók, táviratok ezrei árasztották el a kormányhivatalokat s a tömegnyomás hathatósabbnak bizonyult a lázadás megfékezésében, mint de Gaulle tábornok engedelmességre és megadásra szólító rádióbeszéde. Az 1960 február 1-i általános sztrájk pedig új irányt szabott az események menetének.

1960 nyarától a tömegmozgalom újabb fellendülésnek indult. Június folyamán országszerte megrendezték a tárgyalásokat követelő akciónapot s ugyanezen cél érdekében először 53 ifjúsági szervezet, majd a négy legjelentősebb szakszervezet a CGT, a CTCF (Keresztény Szakszervezeti Szövetség), a FEN és a Francia Egyetemisták Országos Uniója bocsátott ki közös nyilatkozatot.

Minden megmozdulásnál jelentősebb volt azonban a szakszervezetek és a demokratikus egyesületek összefogásából létrejött október 27-i nemzeti tiltakozás napja, mely százezres tömegeket vitt az utcára. Végsősoron elmondható, hogy ez az esemény késztette de Gaullet, hogy november 4-i rádióbeszédében bejelentse a népszavazást.

A francia burzsoáziának Algériával kapcsolatos érdekei jóval bonyolultabbak. Imperialista hatalom létére önként sosem fog lemondani a gyarmatbirodalmából származó előnyökről. Mégis, jelen esetben az alább részletezett okok miatt fontossá lett számára, még bizonyos látszatfüggetlenség megadása is. Maurice Thorez elvtárs, az FKP Központi Bizottságának ülésén 1958. október 4-én elhangzott beszédében a következőket mondotta erről: „Tévedés lenne azt állítani, hogy a kapita-

Digitized by Google

listáknak a profitszerzés érdekében okvetlen háborúzniuk kell. A tények nem ilyen egyszerűek. A francia kapitalisták jelentős része érdeklődik a szaharai olaj s még nagyobb része egyéb vállalkozások iránt. És úgy vélik, hogy más módot is lehetne találni a gazdaság kiaknázására, mint a háború. Annál is inkább, mivel a háború szélsőséges helyzetet teremthet, s azzal a kockázattal jár, hogy mindent elveszítenek."

Ez a „minden" pedig túlzottan jelentős ahhoz, hogy a francia burzsoázia kockázatot engedhetne meg magának vele kapcsolatban. A NATO-hatalmak atomfegyverért s ezzel együtt a vezetőszerep megszerzéséért folyó versenyfutásában Franciaországnak legfőbb bázisa a Szahara sivatag, melynek óriási lakatlan térségeiben a nemzetközi tiltakozás ellenére harmadszor végzett nukleáris robbantási kísérletet.

Az Európai Közös Piacon belüli hegemónia megszerzésére irányuló törekvéseiben a francia burzsoázia szintén a Szahara sivatagra, pontosabban az itteni olaj- és egyéb nyersanyag forrásokra igyekszik támaszkodni. Az algériai háború óriási pénzügyi kiadásai azonban gyengítik a francia monopóliumok tőkeerejét, melyek arra kényszerülnek, hogy külföldi versenytársaikkal együtt fogyasszák el a „szaharai tortát". A szaharai olaj tekintélyes része jelenleg az amerikai Standard Oil társaság rendelkezésére áll, de jelentős koncessziókat kaptak német és olasz vállalatok is. (Wintershall, Fiat, Montecatini, Gewerkschaft- Elwerath, Snia-Viscosa.) Egyidejűleg arra is kötöttek megállapodást, hogy az olajforrásoktól a Rajnáig csővezeték épül nyugatnémet társaságok pénzügyi támogatásával. Érthető tehát, hogy ezek a külföldi tőkés csoportok hathatós nyomást gyakorolnak francia üzlettársaikra a kiaknázást és szállítást bizonytalanná tévő harcok megszüntetése érdekében.

A francia uralkodó osztálynak nem csupán nemzetközi kapcsolatai, hanem profitérdekei is a békés rendezésnek valamilyen számára elfogadható formáját igénylik. A de Gaulle tábornok által több mint két éve kibocsátott Constantine-terv célul tűzi ki Észak-Algériában nagy iparvállalatok létesítését.[1] Így:

egy 500 ezer tonna évi kapacitású acélmű épülne Bone-ban,

egy 2 millió tonna évi kapacitású olajfinomító Algirban,

egy vegyimű Arzewban.

Mindez azonban távoli kérdés. A beruházások jelenleg a kecsegtető profit lehetőségek ellenére is vontatottan haladnak, s csak a teljes politikai és katonai stabilizáció után szándékoznak neki komolyabb lendületet adni, sőt az utóbbi időben meggyorsult a tőke menekülése Algériából: a bankbetétek két hónap alatt 20 százalékkal csökkentek.[2]

A nemzetközi és a francia belpolitikai helyzet vizsgálata világossá tette, hogy 1960. végén de Gaullenak a több oldalról ránehezedő nyomás súlya alatt lépéseket kellett tennie a rendezés előmozdítására.

*

Az algériai kérdés rendezését, a béke megteremtését de Gaulle

[1] Economie et Politique. 1960. szeptember.

[2] „France Observateur" 1961. január 18.

Digitized by Google

hatalomrajutásakor megígérte. 1958 június 7-én az algériai Mostaganem-ben elmondott beszédében az ultrák jelszavait átvéve „francia Algériát" éltette, s megígérte, hogy a konfliktust 6 hónapon belül katonai úton rendezi, illetve megszűnteti. Ez a szándék azonban megtört az algériai nép hősiességén, e mozgalom mélységesen népi, a lakosság teljes egészét magával ragadó jellegén. Az erősödő harcok, a világközvélemény növekvő szembefordulása, s a francia tömegeknek a Kommunista Párt vezette egyre szélesedő akciói arra késztették de Gaulle tábornokot, hogy 1959 szeptember 16-án szóban elismerje az algériai népnek az önrendelkezéshez való jogát. „Francia Algéria" mítosza szétfoszlott, 130 évi uralom után egy államfőnek revideálnia kellett a „3 tengerentúli francia megyé"-ről szóló nézeteket. Ez az algériai függetlenségi harc és a béke erőinek jelentős győzelme volt. A tömegek „az önrendelkezési jog gyors és törvényes alkalmazását", tárgyalások megindítását követelték. 1960 tavaszán a francia nép lankadatlan lendülettel, az egység szellemében készült a június 28-án rendezendő „nemzeti tiltakozás napjá"-ra. De Gaulle a nyomásnak engedve 1960 június 14-én bejelentette, hogy hajlandó tárgyalni az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormányának vezetőivel.

Ezek a tárgyalások azonban nem vezettek eredményre. De Gaulle tábornok, aki személyesen vett részt a megbeszéléseken, nem tárgyaló félként ült asztalhoz, hanem a győztes ultimátumát nyújtotta át a legyőzöttnek: „Először legyen béke Algériában, jöjjön létre az enyhülés, s ha mindez valóra válik, az algériaiak dönthetnek saját jövőjük felől."

Természetes, hogy az algériai nép, amely már annyi áldozatot hozott függetlenségéért, nem teheti le a fegyvert anélkül, hogy törvényes biztosítékokat kapna az önrendelkezés formáit és jellegét illetően. De Gaulle azonban egyáltalán nem kötelezi magát semmire. Egyedül őt terheli a felelősség, a Melun-i tárgyalások megszakadásáért, aki a cselekvés helyett a homályos harmadik erő koncepciójában keresi a „megoldást."

A *„harmadik erő"* az ultráktól és az FLN következetesen népi, baloldali állásfoglalásától egyaránt eltérő, a kettő között elhelyezkedő *muzulmán gaulleista párt* lett volna. Ennek létrehozását azonban az ország gazdasági és történelmi-politikai viszonyai egyaránt gátolták. De Gaulle elképzelése a harmadik erő kiépítéséről a neokolonialista tervek jellemző példája: lazítani a gyarmati ország politikai függőségén, s közben szoros kapcsolatot kiépíteni a helyi burzsoáziával, mely így majd hajlandó lesz a gazdasági kizsákmányolás fenntartására, sőt kiszélesítésére. Algériában hatezer európai nagybirtokos tartja kezében a megművelt föld 87 százalékát, a maradék elaprózódik az európai és arab kisgazdaságok között. Alig néhányezer arab gazdának van 100 hektárnál nagyobb birtoka, s a körülbelül 100 000 arab kisiparos összesen 30 000 bérmunkást foglalkoztat. A helyi burzsoázia tehát számban, tőkében egyaránt gyenge és nagyrészének érdekei ellentétesek a francia gyarmatosítókéval. Nemkevésbé fontos a

Digitized by Google

szembenállás történelmi-politikai oka. A hetedik éve folyó kegyetlen háború, az FLN hősiessége, kitartása, mélységes, kitörölhetetlen hatást gyakorolt a nép lelkületére. A harcok lendülete, az arab lakosságnak szinte teljes egészét vonzotta magához — beleértve a burzsoázia nagyrészét is.

De Gaulle terveiben a közigazgatásilag önálló területekre osztott Algériának, az egyezkedésre hajlamos burzsoák lettek volna a vezetői, ők ültek volna a területi és az e felett álló, összalgériai nemzetgyülésben. Ez a „divide et impera" módszerére épülő elképzelés a törzsi, vallási megoszlás kihasználásán, továbbfokozásán túl még egy nagy előnyt kínál a francia uralkodó osztálynak: a francia hadsereg jelenlétével és nyomásával elérnék, hogy a gazdag területek: Mitidja, Ouenza, Bone iparvidéke, a szőlőtermő Oran önként bejelentse Franciaországhoz való csatlakozását, míg a terméketlen hegyvidéket nagylelkűen átengednék az önálló arab igazgatásnak.

December elején — de Gaulle algériai látogatása alkalmából — az utcára özönlő, de Gaulle ellenes és az FLN-t éltető tüntetők százezrei végső bizonyságát szolgáltatták, hogy a „harmadik erő" nem létezik.

De Gaulle tábornok a vitathatatlanul nehéz és zavaros helyzetből, népszavazás meghirdetésében vélt céljainak megfelelő kiutat találni. Ennek a politikai fogásnak régi hagyományai vannak a francia nemzet történelmében. „Végső soron mindig egy ember, s a köré csoportosuló klikk húzza a hasznot e műveletből" — írja Emile Tersen francia kommunista történettudós, a „France Nouvelle" hasábjain.[3] „Az állítólagos felhívás a néphez sohasem tartalmazza egy világos, pontosan körülhatárolt program egyértelmű megfogalmazását." Ugyanő idézi a franciák emlékezetébe azt, hogy I. Napoleon a béke igéretével csábította a lakosságot arra, hogy időszakra szóló konzúli megbízatását az 1802-es népszavazással egész életére meghosszabbítsák. Napoleon unokaöccse, III. Napoleon császár háromszor is rendezett népszavazást, valahányszor hatalma ingadozott. Amikor 1870 májusában 7,3 millió igen, másfélmillió nem szavazatot kapott, s körülbelül kétmillió volt tartózkodó, hívei nyugodt öregséget jósoltak a császárnak... négy hónap múlva azonban, 1870 szeptember 4.-én Párizs népe kikiáltotta a köztársaságot.

Évtizedek múltán de Gaulle szintén békeígéretekkel, az algériai kérdés békés megoldásának ígéretével hirdette meg a népszavazást, ő is akkor, amikor hatalmának megerősítésére okvetlen szüksége lett.

Régi népszerűségére akart építeni. Hiszen de Gaulle neve a második világháború idején összeforrt a nemzeti függetlenség és antifasiszta ellenállás eszméivel és „gloire"-ról hangoztatott szólamai ma is sokakat megtévesztenek. A de Gaulle beszédek második motívuma a fenyegetőzés volt. A tábornok kilátásba helyezte, hogy, ha nem kap elég „igen" szavazatot, visszavonul a politikai életből, és akkor csak káosz vár a francia népre.

A január 8-i manőver legfőbb

[3] Idézett lap, 1960. november 28.

Digitized by Google

jellemzője azonban a kétértelműség.

Franciaország és Algéria szavazóinak a következő két kérdésre kellett egyidejűleg, egyetlen szóval, „igen"-nel, vagy „nem"-mel válaszolniok:

1. Helyesli-e az algériai nép önrendelkezési jogát?

2. Helyesli-e a köztársaság elnöke által a francia nép elé terjesztett törvényjavaslatot, amely az önrendelkezés előtt az algériai közigazgatás átszervezésére vonatkozik?

A kérdések egymásnak ellentmondanak. Aki ugyanis helyesli az önrendelkezést, tehát azt, hogy az algériai nép önmaga döntsön sorsáról, az nem akarhatja, hogy francia választópolgárok döntsenek az algériai közigazgatásról. Hasonlóképpen ellentmond az önrendelkezésnek, hogy (mint a második kérdés mutatja) csak az *után* jöjjön létre, miután már a francia hatóságok megszervezték az algériai végrehajtó hatalmat.

A törvénytervezet következőképpen ír erről: „*mihelyt* véget vetnek a kilengéseknek és merényleteknek, a kormány a különböző algériai irányzatok, s *különösképp* a felkelők vezetőivel együtt, megteremtheti majd a valóban szabad, önrendelkezés feltételeit". (Az aláhúzás tőlem — Z. J.) Az ártatlan „mihelyt" szócska beláthatatlan idők távolába tolja ki az önrendelkezés megteremtésének lehetőségét, mert annak előfeltételéül szabja minden harci tevékenység beszüntetését. És milyen távlatok kedvéért kellene az FLN-nek kapitulálnia? Azért, hogy egy asztalhoz ülhessen a többi „algériai irányzat képviselőivel". A mondat második része tehát azt rejti a csábos „különösképpen" mögé, hogy Ferhat Abbas az ultrákkal, az arab lakosság köréből katonai terror alatt választott, mondvacsinált irányzatok megbízottaival együtt tárgyalja meg de Gaulle-al Algéria jövendő sorsát. Ezt a jövendőt de Gaulle december 20-i beszédében így jellemezte: „Algériában a tények odahatnak, hogy a jövőben Franciaországgal kívánjon társulni". Vagyis a hatalom jelenlegi birtokosai az „önrendelkezés" ügyes megszervezésével, a Franciaországgal való „önkéntes társulást" akarják az algériai népre ráerőszakolni.

Akadhattak, s akadtak is, akiket megzavart, hogy ezzel az igen-nel két gyökeresen ellentétes politikai irányzat „nem"-je fordul szembe. A baloldal és az ultrák azonban alapvetően más koncepcióból kiindulva szavaztak nem-mel.

Az ultrák tábora számban és politikai kihatásában egyaránt jelentéktelen. Az előjogaikat féltő algériai telepesekből, a hadsereg feudális, junkerszellemű felső vezetéséből, s az anyaország legreakciósabb, többnyire földbirtokkal rendelkező elemeiből álló csoport ma is görcsösen ragaszkodik a „francia-Algéria" jelszavához. A baloldal „nem" szavazata ezzel szemben a népámítás, a tartalmatlan üres ígérgetés, a megtévesztésre szánt „algériai Algéria" jelszó elutasítása, s a „független Algéria" követelése. A haladó erők vezetőjének, a kommunista pártnak álláspontja egyszerű és világos: „*Az algériai probléma csakis az algériai nép függetlenséghez való jogának haladéktalan elismerése, a két nép közötti kölcsönös megegyezésen*

Digitized by Google

alapuló, gyarmati viszonyoktól mentes, mindkét fél érdekeinek kedvező kapcsolatok megteremtése útján nyerheti el végleges megoldását."[4] *„Csak tárgyalások útján teremthetünk valódi békét, tárgyalni pedig azokkal kell, akik harcolnak."*

Egyesek azt hangoztatták, hogy a „nem" szavazatok az Algériában élő egymillió francia cserbenhagyását jelentik. Az Algériai Köztársaság ideiglenes kormánya valóban meg kívánja szüntetni a francia telepesek igazságtalan előjogait, azonban Ferhat Abbas több ízben kijelentette, hogy semmiféle nyomást nem fognak gyakorolni a francia lakosságra: „Akik fel akarják venni az algériai állampolgárságot, megkapják — akik meg akarják őrizni francia állampolgárságukat, megőrizhetik". Az Algériában élő franciáknak, éppúgy, mint az araboknak, a hetedik éve tartó háború befejezése az érdeke.

Az 1961. január 8-án lefolytatott népszavazás eredményeiből kitűnik, hogy 1958-hoz képest a tábornokba vetett bizalom alaposan megrendült.[5] Két és fél millióval csökkent az „igen"-nel szavazók száma, s ennek megfelelően jelentősen emelkedett a „nem"-mel szavazók és a szavazástól tartózkodók száma és aránya. Az összes szavazásra jogosultaknak már csak nem egészen 57 százaléka mondott „igen"-t, de Gaulle-nak.

A számok egymagukban azonban még nem mondanak el mindent. Hiszen, a ma még különböző okokból igennel szavazók többsége is az algériai béke, az „önrendelkezés" ígéretéhez adta helyeslését.

Így, egyesek azért szavaztak „igen"-nel, mert azt hitték, hogy de Gaulle is a tárgyalásokat akarja s úgy vélték, hogy ezzel hozzák közelebb a tárgyalásokat az FLN-nel, mások viszont „nem"-mel, hogy azt tőle kikényszerítsék. A „nem" szavazatok majdnem 5 milliós tömege egyértelműen erről tanúskodik. Párizs munkáslakta elővárosainak többségben levő „nem" szavazataira, a Saint Denis-i, és a Saint Ouen-i munkásnegyedek szavazataira a burzsoázia legelfogultabb politikusai sem merik az ultrák címkéjét ragasztani. A francia munkásosztály számottevő része az algériai kérdésben is a Kommunista Párt jelszavát követte.

Legkevésbé az algériai szavazási eredmények tükrözhetik a valóságos helyzetet, mert a 2 700 000 szavazóra a francia expedíciós hadsereg 800 000 katonájának fegyverei, a népszava-

[4] **Az FKP XV. kongresszusának tézisei.** Cahiers du communisme 1960. 12. sz.

[5] ***De Gaulle két népszavazásának eredményei*** (lekerekített számokban):

	1958. szept. 28.	1961. jan. 8.
Szavazásra jogosult	kb. 26 500 ezer	kb. 26 948 ezer
Ebből:		
„igen" szavazat	kb. 17 660 ezer (66,41%)	kb. 15 190 ezer (56,39%)
„nem" szavazat	kb. 4 624 ezer (17,38%)	kb. 4 996 ezer (18,37%)
tartózkodás és érvénytelen szavazat	kb. 4 300 ezer (16, 2%)	kb. 6 663 ezer (24, 8%)

Digitized by Google

zás idejére az algériai partokra küldött repülőgép anyahajó, egy cirkáló és 12 más hadihajó ágyúcsövei gyakoroltak „felügyeletet"; a lakosság 20 százalékát pedig „átcsoportosítási tábornak" nevezett koncentrációs táborokban tartották és tartják ma is. Több mint 40 halott, a sebesültek és letartóztatottak százai mutatják még azokat a „demokratikus" körülményeket, amelyek közepette az algériai nép „önrendelkezése" kérdéséről előzetesen „dönthetett". Annál értékesebb az, hogy ilyen helyzetben is — az FLN felhívását követve — több mint egy és háromnegyed millió szavazó maradt távol az urnáktól. A bojkott sikere, s a nagy városokban az algériai felszabadító mozgalom zászlaját magasba emelő „Éljen az Ideiglenes Kormány!", „Független Algériát!" feliratú táblákat vivő, a francia katonai hatalommal és az „ultrák" terrorbandáival dacoló tüntetések újabb bizonyítékát adták: az algériai nép túlnyomó többsége az Ideiglenes Kormány mögött áll, Algéria igazi függetlenséget követeli.

•

A népszavazás nem oldotta, nem is oldhatta meg az algériai kérdést. Jelentősége mégsem lebecsülendő — ha nem is abból a szempontból, amit tőle, meghirdetésekor, De Gaulle és a mögötte álló francia és egyéb monopoltőkés körök vártak. Megmutatta, hogy rövid két, két és félév alatt az erőviszonyok másképp alakultak, megváltoztak magában Franciaországban és Algériában is: de Gaulle tekintélye, politikájának támogatása gyengült — „de Gaulle első csatáját vívta visszavonulásban" — így jellemzi a helyzetet Roger Garaudy.[6]

Az „ultrák", akiknek vállán de Gaulle hatalomra került, de akiknek ultrakolonialista vágyait a francia nagytőkés körök sem tudják már kielégíteni, döntő veszteséget szenvedtek. Evvel szemben gyarapodtak a háború folytatásával szembenálló, az algériai békét óhajtó erők, erősödött a munkásosztály egysége, növekedett a kommunista párt befolyása. Majdnem egész Franciaország a tárgyalásokat, a békét követeli. Ezt a tényt a francia nagytőke lapja, a „Le Monde" is kénytelen elismerni.[7]

Az algériai kérdés megoldásának egyetlen útja az, hogy nyíltan, minden manőver nélkül, mint egyenrangú partnerek üljenek a tárgyalóasztalhoz az egymással szemben álló harcoló felek. Röviddel a népszavazás után, Algéria Ideiglenes Kormánya újból tanújelét adta tárgyalási készségének: „Az algériai probléma új szakaszhoz érkezett, amely kilátást nyújt a békés megoldás lehetőségére és a tárgyalásra... Az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormánya felelősségének tudatában, kész a maga részéről arra, hogy tárgyalásba kezdjen a francia kormánnyal az algériai nép szabad véleménykérésének feltételeit illetően" — jelentette ki január 16-i nyilatkozatában. De Gaulle azonban nemcsak tétovázik, hanem — legalábbis ma még — csökönyösen ragaszkodik terveihez. A „közhatalom átszervezésére" vonatkozó törvényt „annak szelleme és betűje

[6] France Nouvelle 1961. január 11.
[7] Le Monde, 1961. január 9.

Digitized by Google

szerint" sebtében akarja megvalósítani,[8] vagy, ha másképp nem megy, Algériát területileg szétdarabolni.

De Gaullet a tárgyalóasztalhoz ültetni, Algéria tényleges önrendelkezési jogának elismertetésére csak *kényszeríteni* lehet. Az egyetlen hatalom, amely ezt a kényszert gyakorolhatja, az algériai népnek a függetlenség kérdésében meg nem alkuvó akarata, szövetségben a béke erőivel Franciaországban és azon túl. A népszavazás óta az önrendelkezés, az algériai Ideiglenes Kormánnyal való tárgyalások híveinek újabb széles tömegmozgalma van kibontakozóban Franciaországban. Megyei szakszervezeti központok és egységbizottságok, helyi szakszervezetek, a „Francia Nőszövetség", az üzemek dolgozói, diákok, egyetemi tanárok és papok is tiltakoznak az ellen, hogy a tábornok késlekedik a nép békeóhajának eleget tenni. De Gaulle volt hívei között is terjed az elégedetlenség. Így az annakidején az ő listáján megválasztott 25 algériai szenátor közül 12-en kiáltványban jelentették ki, hogy az algériai probléma tartós megoldása csak az egymással szemben álló harcoló felek megegyezése alapján lehetséges.[9] A Francia Kommunista Párt Központi Bizottsága nyilatkozatában ismét felhívja az önrendelkezési jog és a tárgyalások mellett állást foglaló pártokat, szervezeteket és mozgalmakat, hogy egyesítsék erőiket azért, hogy de Gaullet rákényszeríthessék a tárgyalások *azonnali* megkezdésére.[10] A harc új szakaszában a Francia Kommunista Párt lankadatlanul, fokozottan arra törekszik, hogy eloszlassa a de Gaulle-ról kialakult, s a jobboldali szociáldemokrata vezetők által terjesztett, kispolgári illúziókat, leleplezve a tábornok hatalmának jellegét, a nagybankoknak és a monopóliumoknak a katonai bürokráciában megtestesülő reakciós diktatúráját. Összekapcsolja az algériai béke megteremtéséért vívott további küzdelmet *a franciaországi demokrácia helyreállításáért és megújításáért* folytatott harccal.

Az algériai kérdés nemzetközi hatása is figyelemre méltó. A de Gaulle-kormány nyugati szövetségesei körében, az algériai eredményeken kívül, a franciaországi „nem" szavazatok megnövekedett száma és az „igen"-ek bizonytalansága nyugtalanságot és bizonyos, ha nem is túlértékelendő nézeteltérést okozott. De Gaulle törekvéseit az algériai kérdés „megoldására" nyíltan támogatják a nyugatnémet militaristák a kommunista veszély ismert szólamait ismételve, és azt hangsúlyozzák, hogy a „szovjetbarát felkelők", azaz az FLN ellen, „a Nyugat biztonsága érdekében szükség van Algériában a francia hadsereg jelenlétére."[11] A nyugatnémet revansista militaristák és a nagyhatalmi tébolyban szenvedő francia imperialisták, a Közös Piacban, a Montanunióban összefonódott német—francia szén- és acélmágnásokkal és olajbárókkal a háttérben, fenn kívánják tartani azt a háborús tűzfészket, amely ezek számára milliós profitot, amazoknak pedig őrült terveik megvalósításához ad lehetőséget.

[8] Le Monde, 1961. január 14.
[9] L'Humanité, 1961. január 21.
[10] L'Humanité, 1961. jan. 16.
[11] Le Monde, 1961. január 17.

Digitized by Google

Az amerikai és az angol nagytőkés körök viszont látják, hogy de Gaulle algériai politikájával zsákutcába jutott: Ha a reális helyzetet figyelembe véve ül a tárgyalóasztalhoz, nagyhatalmi törekvései rovására engedni kényszerül és attól fél, hogy a mögötte álló tőkés monopóliumoknak és nacionalista híveinek csalódást okoz. Ha, pedig a tábornok kitart nagyhatalmi ábrándjai, „algériai Algéria" elképzelése mellett. tovább élesedik a számára kilátástalan harc Algériában, és szembehelyezkedve a francia tömegek békeóhajával, tekintélye rohamosan tovább fog csökkenni. A szaharai olajban szintén érdekelt tengerentúli tőkés csoportok, amelyeknek különben sincs ínyükre a francia imperialisták hegemóniára törekvése a NATO-n belül, ezért figyelmeztetik a tábornokot: „De Gaulle tábornok feladata abban áll, hogy rávegye a franciákat (azaz a francia monopoltőkéseket és a francia nagyhatalmi törekvések többi hívét — Z. J. megjegyzése), fogadják el az elkerülhetetlent, tehát egy olyan független Algériát, amelyben az FLN-é a vezető szerep".[12] Az angolszász vezető körök a tábornok kalandorpolitikájának láttán nemcsak az olaj elvesztésétől, egyébtől is tartanak: de Gaulle hatalmának megingásától félnek. Minden ilyen megrázkódtatás — kivált a legutóbbi belgiumi események után — katasztrofális lehet a NATO-ra, az egész nyugati háborús szövetségi rendszerre. Ezért igyekeznek rábírni de Gaulle-t, hogy „fogadják el az elkerülhetetlent".

A de Gaullet a tárgyalásokra, Algéria igazi önrendelkezési jogának elismerésére kényszerítő belső erők nemzetközi támogatói természetesen nem az imperialista szövetségesek. Különösen az algériai szavazás eredménye, az FLN felhívásának sikere, az algériai nép hősiessége emelte a gyarmati uralom ellen, függetlenségükért küzdő más népek öntudatát, növelte az algériai nép iránti szolidaritást. Így az egyes afrikai országok képviselőinek januári casablancai értekezletén, majd ezt követőleg az ázsiai és afrikai nők kairói tanácskozásán elfogadott határozatok éles hangon ítélték el a francia imperializmus gaztetteit és Algéria tényleges függetlenségét követelve egyértelmű támogatásukról biztosítottak a hős algériai népet. A béke összes erői, a szocialista világtábor, a világ kommunista mozgalma, a nemzetközi munkásosztály, a nemzeti felszabadító mozgalmak, a háború ellen fellépő valamennyi ország és békeszerető ember a nemzetközi erőviszonyok kedvező alakulásával fokozottabban segítik az Algériában és Franciaországban a békéért küzdő belső erőket az egész világ békéjét veszélyeztető algériai háborús tűzfészek megszüntetésére. Algéria szabad lesz, mert a történelem menetét nem lehet megállítani.

Zilahi Judit

[12] A Le Monde 1961. január 11-i vezércikkének idézete a New York Times-ből.

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A békés egymás mellett élésért

— N. Sz. Hruscsov beszédeinek gyűjteménye —

Aki kezébe veszi Hruscsov elvtársnak „A békés egymás mellett élésért" című, a Kossuth Könyvkiadó gondozásában megjelent gyűjteményes kötetét, talán elgondolkozik: mi indította a kiadót arra, hogy egyetlen év termését válogassa össze egy kötetbe? A kérdésre nem nehéz megtalálni a választ, hiszen feleletet ad a kötet címe is. Bár a könyv az 1959-es esztendőben különböző helyeken és alkalmakkor elmondott beszédeket és az ugyancsak 1959-ben megjelent cikkeket tartalmazza, a közreadott anyag jobbára a békés egymás mellett élés és a nemzetközi helyzet elvi és gyakorlati politikai problémáit világítja meg.

Az 1959-es év eseménydús esztendő volt. Az év elején zajlott le a Szovjetunió Kommunista Pártjának történelmi fontosságú XXI. rendkívüli kongresszusa. Az esztendő bővelkedett magasszintű tárgyalásokban és látogatásokban. Hogy csak a legfontosabbakat említsük: 1959-ben Moszkvában járt Macmillan angol miniszterelnök, Etiópia császára és több más neves államférfi. Hruscsov elvtárs ellátogatott (időrendi sorrendben) a Német Demokratikus Köztársaságba, Albániába, két ízben járt hazánkban, megfordult Lengyelországban és eleget tett Eisenhower akkori elnök meghívásának: világtörténelmi és világpolitikai szempontból nagy fontosságú utazást tett az Amerikai Egyesült Államokban. Üzenetet intézett Adenauerhez, a Német Szövetségi Köztársaság kancellárjához és cikket írt a Foreign Affairs, az amerikai külügyminisztérium folyóirata számára. Az említetteken kívül meglátogatta a Szovjetunió több vidékét, és beszélgetést folytatott a Szovjetunióba látogató különböző politikai delegációk tagjaival. Utazásai alkalmával politikailag nagy fontosságú és az egész világ számára emlékezetes nyilatkozatokat tett. Maga ez a felsorolás is mutatja, hogy Hruscsov elvtárs 1959. évi beszédeiben és cikkeiben a dolog természeténél fogva vörös fonálként kellett végighúzódniok a békés egymás mellett élésre vonatkozó fejtegetéseknek.

A kötetben közreadott megnyilatkozások emellett kristálytisztán mutatják meg az 1959-es esztendő jelentőségét az utóbbi

Digitized by Google

négy-öt év világpolitikai fejlődésében. Lehet-e, szabad-e, helyes-e egy naptári évet valamifajta történelmi periódus rangjával felruházni? Általában nem, jelen esetben azonban mindenképpen. Az 1959-es év követte 1956—1958-at és megelőzte 1960-at, ebben van a jelentősége. 1956, majd 1957 és 1958 volt ugyanis az a három esztendő, amikor a nemzetközi, és elsősorban az amerikai imperializmus ismét megpróbálta, hogy a végsőkig kiélezze a nemzetközi helyzetet. Erre igyekezett felhasználni az általa szervezett és támogatott magyarországi ellenforradalmat, a Szuezi-csatorna államosítását. 1957-ben és 1958-ban a Közép-Keleten beavatkozással próbálkozott, sőt háborúk, legalábbis helyi háborúk kirobbantásával is. E három esztendőben azonban nemcsak ez történt. 1957-ben Moszkvában lezajlott a kommunista és munkáspártok értekezlete, amely újból leszögezte, hogy a szocialista világrendszer kialakulásával létrejött új világpolitikai erőviszonyok közepette nem elkerülhetetlen többé a háború. Megjelennek az égen az első szovjet szputnyikok, a világ első szputnyikjai, és nyilvánvalóvá válik, hogy a katonai főlény is a Szovjetunióé. Mindez, majd az SZKP XXI. kongresszusán újból meghirdetett békepolitika gondolkodásra készteti a kapitalista világ vezetőit. Három esztendő jeges dermedtsége után mintha olvadni kezdene, s az említett látogatások után feltűnik a politikai láthatáron az 1960-as csúcsértekezlet. Ez mind egyetlen év néhány hónapjába sűrűsödik össze. Íme, ezért nevezhető 1959 bizonyos mértékig szakasznak a világpolitikában. Meg azért is, mert utána újabb változás következett: az U—2-es, majd az RB—47-es kémrepülőgépek provokációja, a csúcsértekezlet meghiúsulása és a helyzet ezzel járó újabb kiéleződése. Természetesen nem véletlenül következett ez be, hanem azért, mert az amerikai háborús körök még az enyhülés puszta kilátását is soknak találták.

Ma már mind 1959-en, mind pedig 1960-on túl vagyunk, nemcsak naptárilag, hanem politikailag is. Rá visszatekintve azonban világosan kell látnunk a nemzetközi helyzet alakulásának, a béke és a háború erői közt folyó harcnak a hullámhegyeit és hullámvölgyeit, annál is inkább, mert ilyen hullámzások lehetnek és valószínűleg lesznek még a jövőben is. Helyes volt tehát, hogy a Kossuth Könyvkiadó az említett összefüggéseket világosan látva, közreadta az igényes kiállítású és gazdag tartalmú kötetet.

Szerencsésnek mondható, hogy a kötet első helyén a XXI. kongresszuson elmondott előadói beszédnek a szocializmus és a kapitalizmus gazdasági versenyére és a mai nemzetközi helyzetre vonatkozó része szerepel. Hruscsov elvtárs ugyanis beszámolójának e részében mélyrehatóan foglalkozott a szocialista világrendszer országainak fejlődésével, összehasonlította azt a kapitalista világban végbemenő fejlődéssel, feltárta a két világrendszer erőviszonyait, s a kommunizmus, valamint a szocializmus építésének perspektíváiból kiindulva, megmutatta az erőviszonyok további alakulásának útját. Áttekintette az akkori nemzetközi helyzet valamennyi lényeges kérdését, az akkori nemzetközi kapcsolatok állapotát, foglalkozott a második világháború utáni világpolitikai

Digitized by Google

fejlődés maradandó fontosságú kérdéseivel, így a nemzeti függetlenségi mozgalmakkal, a német kérdéssel és a leszereléssel. Részletesen és behatóan elemezte az Amerikai Egyesült Államok imperialista vezető köreinek politikáját és az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió kapcsolatát. Az elemzés alapján levonta azt a történelmi fontosságú következtetést, hogy a Szovjetunió és a többi európai és ázsiai szocialista ország gazdasági terveinek megvalósítása „reális lehetőségeket teremt a háborúnak, mint a nemzetközi kérdések megoldását szolgáló eszköznek a kiküszöbölésére". (18. old.)

Megtalálható a beszámolóban ennek a nagy fontosságú következtetésnek a részletes indokolása is. Hruscsov elvtárs megállapítja, hogy a nemzetközi helyzet gyökeresen akkor változik majd meg, ha a szocialista országok együttesen a világ ipari termelésének több mint a felét állítják elő. Addigra tovább növekednek a béke erői az egész világon, nem utolsósorban úgy, hogy a gyarmati elnyomás alól felszabaduló újabb országok népeivel gyarapíthatják soraikat. Az így létrejövő új erőviszonyok még a legkeményebbfejű imperialistákat is meggyőzik majd a háborúval való próbálkozás teljes hiábavalóságáról. A békeszerető népek, a szocializmus táborának erejére támaszkodva, ebben a helyzetben kényszeríteni tudják majd az imperialistákat, hogy lemondjanak világháborús terveikről. Így — állapítja meg Hruscsov elvtárs —, ha nem is feledkezünk meg, mert nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy amíg fennáll az imperializmus, addig mindig akadnak kalandorok is, akik háborút kezdhetnek, „még a szocializmus világméretű győzelme előtt... reális lehetőség nyílik arra, hogy a társadalom életéből kiküszöböljük a világháborút." (19. old.)

Az idézett részek a békés egymás mellett élés perspektíváira vonatkoznak és azt mutatják meg, hogy rövidesen eljön az az idő, amikor végleg eltűnnek a háborúk az emberiség életéből. Foglalkozik azonban Hruscsov elvtárs azzal is, hogy ma, napjainkban van-e lehetőség a háború elkerülésére. A XXI. kongresszus is megerősítette azt a megállapítást — amelyet már a XX. kongresszus, majd a kommunista és munkáspártok 1957. évi Moszkvai Nyilatkozata leszögezett és amelyet a kommunista és munkáspártok 1960. évi Moszkvai Nyilatkozata újból megerősített —, hogy a világpolitikai erőviszonyok, közöttük nem utolsósorban a Szovjetunióban kifejlesztett tudományos és technikai vívmányok már most lehetővé teszik a háború megakadályozását. A világ békére vágyó tömegeinek tehát nem kell addig várniok a békére, amíg a szocializmus gazdaságilag is túlsúlyba kerül. Már ma is abban a szilárd hitben küzdhetnek a békéért, hogy a népek száz- és százmillióinak szoros összefogásával le lehet fogni az imperialista agresszorok kezét. Hruscsov elvtárs egyébként nemcsak a XXI. kongresszuson elmondott előadói beszédében, hanem máskor is, minden adódó alkalommal óvott és óv attól, hogy az imperialistákat illetően bármiféle illúziókat tápláljunk. Lipcsében a IX. össznémet munkáskonferencián például hangsúlyozta, hogy a világhelyzet változott meg, nem pedig az imperialisták étvágya csökkent. „A mai helyzet marxis-

Digitized by Google

ta—leninista elemzése alapján az a véleményünk, hogy a háború ma nem elkerülhetetlen. Nem azért, mert az imperialisták okosabbá vagy jobbá váltak, hanem azért, mert gyengébbek lettek, mert a béketábor ma erősebb, mint valaha." (103. oldal.)

A XXI. kongresszuson elhangzott előadói beszédnek a kötetben közölt részlete tehát mintegy elvi foglalatát adja a kötet egész anyagának, hozzásegítve az olvasót a gyűjteményben érintett más nemzetközi kérdések jobb megértéséhez.

Ma már az e kötetben közölt anyagok legfrissebbike is megközelítőleg másfél esztendős, de nagy részük még napi politikai értelemben is időszerű. Emellett hasznos az is, ha egyes, azóta túlhaladott részletkérdések előtörténetének jobb megismerése, vagy egyszerűen emlékeztetése végett lapozgatunk a kötetben. Ami pedig a nagyobb kérdéseket, a háború elkerülésének lehetőségét, a békés egymás mellett élés politikáját, a német kérdést, a leszerelést, vagy Kelet és Nyugat kereskedelmi kapcsolatait illeti — mégcsak bizonygatni sem kell a kötet tartalmának változatlan időszerűségét.

Hruscsov elvtárs 1959-ben, a Német Demokratikus Köztársaságban tett utazását, valamint Adenauer kancellárhoz írt üzenetét és levelét felhasználva, részletesen foglalkozik a háború utáni nemzetközi helyzet egyik legaggasztóbb problémájával, a német kérdéssel és annak részeként Nyugat-Berlin helyzetével. Mindaz, ami e megnyilatkozásaiban olvasható, sajnos, ma is aktuális. A német kérdés még mindig megoldásra vár. Ugyanígy megoldatlan Nyugat-Berlin helyzete is. A beszédekből és az üzenetekből kiviláglik a Szovjetuniónak a német kérdésben folytatott, az adott helyzetből kiinduló és a német nép érdekeivel messzemenően összhangban álló politikája. E politika lényege: megszüntetni azt a veszélyt, amely Európa és a világ békéjét a Német Szövetségi Köztársaságban újjáélesztett német militarizmus részéről fenyegeti, megkötni a német békeszerződést. A békeszerződés megkötésekor azonban arra az álláspontra kell helyezkedni, hogy ma két német állam van és minthogy rendeletekkel, mechanikusan nem lehet egyesíteni őket, a két Németországgal külön-külön kell békeszerződést aláírni. A Német Demokratikus Köztársaság népétől ugyanis senki sem követelheti, hogy lemondjon szocialista vívmányairól, de a Német Szövetségi Köztársaság lakosságától sem követeli a Szovjetunió, hogy véget vessen a kapitalizmusnak, ha nem akar. A német kérdés gyökere ma éppen a két Németország társadalmi fejlődésének különbözőségében rejlik. A megoldást tehát csak az adott tények józan számbavételével lehet megközelíteni. Nem lehet megoldani a problémát addig, amíg a Nyugat egyoldalu engedményeket követel a szocialista világtól, maga pedig egy jottányit sem hajlandó engedni. A Német Demokratikus Köztársaság népének szocialista vívmányai megingathatatlanok. „Nem arra születtünk és nem azért élünk — mondotta ezzel kapcsolatban Hruscsov elvtárs —, hogy meghátráljunk a kapitalizmus előtt." (113. old.)

A német kérdés egészének rendezésénél is sürgősebb Nyugat-Berlin helyzetének rendezése. E kérdés megoldása azonban a német kérdés egészétől függetlenül

Digitized by Google

is elképzelhető. Pusztán az kell hozzá, hogy a három nyugati hatalom fogadja el a Szovjetunió javaslatát, s járuljon hozzá, hogy Nyugat-Berlin — társadalmi rendjének érintetlenül hagyásával — demilitarizált szabad várossá váljék, s ne legyen többé a nyugati hatalmak haditámaszpontja és kémközpontja a szocialista tábor testében. A Szovjetunió azonban, mint mindent, ezt a kérdést is a legnagyobb körültekintéssel kezeli, s elegendő időt hagy a Nyugatnak arra, hogy javaslatait fontolóra vegye.

Az Egyesült Államokban tett látogatását Hruscsov elvtárs felhasználta arra, hogy felszólaljon az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlésén. 1959. szeptember 18-án hangzott el az ENSZ-ben a Szovjetuniónak az általános és teljes, ellenőrzött leszerelésre, a hadseregek és a fegyverek maradéktalan megsemmisítésére vonatkozó javaslata, amelyet a népek osztatlan örömmel fogadtak. E szovjet javaslatot fogadta el a további leszerelési tárgyalások alapjául az ENSZ XIV. közgyűlése. A leszerelés kérdésével más beszédeiben is foglalkozik Hruscsov elvtárs. Ismételten rámutatott 1959-ben is arra a súlyos veszedelemre, amely az imperialisták által a világra kényszerített fegyverkezési hajszában rejlik. Említésre méltó az a megállapítása, hogy a Szovjetunió ma a katonailag és haditechnika szempontjából erősebb fél pozíciójáról javasolja a Nyugatnak a leszerelést. Ez maga mutatja, hogy a Szovjetunió nem azért akar leszerelést, mintha gyengének érezné magát, hanem elvi okokból, marxista—leninista politikájából, lenini külpolitikájából következően és az összes népek érdekében küzd a világháború elhárításáért.

Korunk többi nagy kérdése között megtalálható a kötetben a gyarmati rendszer bomlásának és a gyarmati népek felszabadulásának kérdése is. Ezzel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy a XXI. kongresszus idején átmenetileg zavarok támadtak a Szovjetunió és az Egyesült Arab Köztársaság viszonyában; e kapcsolatok azóta rég visszatértek régi pályájukra, sőt jelentősen tovább javultak. Amit azonban Hruscsov elvtárs a volt gyarmati országok belső társadalmi kérdéseiről mondott, az ma is időszerű, olyannyira, hogy — más fogalmazásban, de tartalmát tekintve azonos módon — helyet kapott a kommunista és munkáspártok 1960. évi Nyilatkozatában is. Hruscsov elvtárs ugyanis kijelentette, hogy a gyarmati iga alól felszabadult országok csak akkor őrizhetik meg függetlenségüket, csak akkor fejleszthetik gazdaságukat, ha a nemzet minden alkotóereje összefog, nem pedig akkor, ha kormányaik a hirhedt kommunistaellenességnek és ezzel a nemzeti erők megosztásának veszélyes útjára lépnek. Ezért beszél a Moszkvai Nyilatkozat arról, hogy a volt gyarmati országokban nemzeti demokratikus államok kialakítására kell törekedni. 1959 óta ismét népek egész sora nyerte el állami függetlenségét. Kongó az-az Kaszavubu, Mobutu példája szemléletesen mutatja, hogy a kommunistaellenesség szükségszerűen népellenességet, haladásellenességet jelent, és előbb-utóbb elkerülhetetlenül az imperializmus táborába vezet. Guinea, Ghana, a Mali Köztársaság vagy

Digitized by Google

Kuba példája viszont azt mutatja, hogy a függetlenségüket valóban féltőn őrző népek természetszerűleg a szocialista táborban látják legfőbb támaszukat.

Hruscsov elvtárs 1959-es utazásai közül vitathatatlanul az Amerikai Egyesült Államokban tett látogatása volt a legfontosabb. Mi sem mutatja jobban e látogatás fontosságát, mint az, hogy bár a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta negyvenkét esztendő telt el, a Szovjetunió kormányának vezetője csak most járt első ízben az Amerikai Egyesült Államokban. A látogatás tehát, a később bekövetkezett sajnálatos eseményektől függetlenül, messze túlnő az 1959-es esztendő keretein. Amerikában járva nem egyszer hangsúlyozta Hruscsov elvtárs, hogy a béke mindenekelőtt a világ két legerősebb államának, a Szovjetuniónak és az Amerikai Egyesült Államoknak jó vagy rossz viszonyától függ. A Szovjetunió miniszterelnökéről elmondható az, ami nem mondható el az Egyesült Államok akkori elnökéről: hogy nyílt szívvel, a megegyezés tiszta és becsületes szándékával készült a találkozóra. Hruscsov elvtárs Amerikában járva mindenütt büszkén beszélt a Szovjetunió eredményeiről és nyíltan hangoztatta azt a meggyőződését, hogy a jövő a szocializmusé, a kommunizmusé. Egyszersmind azonban beszédeinek minden mondatából sugárzott az amerikai nép iránti tisztelet, minden szavával a barátságot kínálta és minden módon azon igyekezett, hogy az Amerikai Egyesült Államok számára megkönnyítse a tárgyalásokat és a megegyezést.

Az amerikai út célja mindenekelőtt a két ország kapcsolatainak javítása és ezzel a nemzetközi helyzet feszültségének enyhítése volt. Joggal jelenthette ki az amerikai televízióban Hruscsov elvtárs, hogy „a Szovjetuniót, amelynek kormányát és népét képviselem, a béke és a népek közötti barátság megszilárdításának érdekei vezérlik. Minden erőfeszítést megtettünk és megteszünk a hidegháború megszüntetésére, országaink viszonyának megjavítására" (458. old.) Nem a Szovjetunión múlott, hogy a reményekkel biztató első lépést, az amerikai látogatást nem követte a két ország viszonyának további javulása. Az Eisenhower-féle amerikai kormány tette semmivé a kezdeti eredményeket az U—2-es kémrepülőgép provokációjával, a csúcsértekezlet meghiúsításával, az RB—47-es kémrepülőgép provokációval és a hidegháborús propaganda felszításával. Ezzel voltaképpen azt is világossá tette, hogy sem Hruscsov elvtárs meghívásakor, sem amerikai fogadása során nem vezérelték tiszta szándékok. Az amerikai nép azóta kimondta ítéletét a köztársaságpárti adminisztráció felett. Az Eisenhower-kormányt ért választási vereség okainak elemzése számos tanulsággal szolgálhat az azt követő demokratapárti kormány számára.

Az 1959. évi beszédek és egyéb megnyilatkozások — mint említettük — azért kínálkoztak egyetlen gyűjteményben való kiadásra, mert legtöbbjük korunk legnagyobb kérdésével, a békés egymás mellett éléssel foglalkozik. A két világrendszer, a szocialista és a kapitalista rendszer békés egymás mellett élésének szükségességét, lehetőségét, mód-

Digitized by Google

jait és formáit kimerítően világítják meg a kötetben közreadott anyagok.

„Szomszédunk tetszhet, vagy akár nem is tetszhet nekünk — írja Hruscsov elvtárs a Foreign Affairs-ben. — Nem vagyunk kötelesek barátkozni vele, vendégségbe járni hozzá. Ám egymás mellett élünk s mit tegyünk, ha se nekünk, se neki nincs kedve megválni megszokott helyétől és más városba átköltözni. Még inkább vonatkozik ez az államközi viszonyra. Ésszerűtlen dolog volna feltételezni, hogy sikerül majd annyi borsot törni a nem kívánatos szomszéd orra alá, hogy elhatározza: átköltözik valahová a Marsra, vagy a Venusra.

Mi hát a megoldás? Két kivezető út lehetséges. Vagy a háború — de a rakétatechnika és a hidrogénbomba korában a háború a legsúlyosabb következményekkel fenyeget minden népet —, vagy a békés egymás mellett élés. Akár kedves nekünk a szomszédunk, akár nem, nincs mit tenni, valahogy meg kell lennünk vele, mert egy bolygón élünk." (340—341. old.)

A békés egymás mellett élés azonban — írja ugyanitt Hruscsov elvtárs — „nem azt jelenti, hogy csupán magas falakkal elkerítik magukat egymástól (ti. az államok — D. I.), és kölcsönös kötelezettséget vállalnak, hogy a falon át nem dobálják meg egymást kővel és nem pocskondiázzák egymást". (343. old.) Nem, „...a békés egymás mellett élésből kifejlődhet és ki is kell, hogy fejlődjön egy békés versengés annak eldöntésére, hogy melyik rendszer elégíti ki a legjobban az ember összes szükségleteit" (ugyanott).

A békés egymás mellett élés tehát éppen csak elkezdődik azzal, hogy a két rendszer háború nélkül megfér egymással. A háborúnélküliség még nem egészen ugyanaz, mint a béke. A békéhez az is kell, hogy amint a szocialista világ nem exportálja a kapitalista világba a forradalmat, a kapitalista világ se exportálja a szocialista világba az ellenforradalmat. Az is kell, hogy mindkét fél lemondjon a másik belügyeibe való beavatkozásról. Az is kell, hogy mindkét fél tiszteletben tartsa a másik társadalmi rendjét. Sőt — mint napjaink számos példája mutatja — az is kell, hogy az imperializmus ne igyekezzék elfojtani az elnyomott népek nemzeti függetlenségi harcát. Nem lehet békéről beszélni addig, amíg Algériában, Laoszban és Kongóban szabadságharcosok vére hull. Nem lehet szó békéről addig, amíg fegyverrel és terrorral próbálják elnyomni a népek igazságos harcát.

És még ez sem minden. Mi nemcsak békére törekszünk, hanem arra is, hogy jó kapcsolatok legyenek a két rendszer között. A Szovjetunió és a többi szocialista ország kész a kapitalista rendszer országaival való kulturális és tudományos együttműködésre, szívesen vállalkozik művészcserére, tudományos tapasztalatcserére, diákcserére, örömmel üdvözli, ha a két világ sportolói nemes vetélkedésben összemérik erejüket.

Még fontosabbnak tartja a Szovjetunió és az egész szocialista világ, hogy fejlődjenek a két rendszer kereskedelmi kapcsolatai. Ez ma már annál is inkább lehetséges, mert az elmúlt esztendők bebizonyították, hogy

Digitized by Google

a kereskedelmi elzárkózásnak semmi értelme nincsen. Hruscsov elvtárs az Atlanti Szövetség országai által alkalmazott és mindenekelőtt az Amerikai Egyesült Államok által szorgalmazott embargóról szólva kijelentette: ezzel ártani akartak nekünk, de ehelyett „kényszerítettek bennünket, hogy gyorsabban mozogjunk és lehetőségeket keressünk arra, hogy saját országainkban — a szocialista országokban — bővítsük és növeljük az összes szükséges cikkek termelését. Kénytelenek voltunk anyagi és szellemi erőinket azoknak a műszaki problémáknak a megoldására mozgósítani, amelyek még megoldatlanok voltak, és sikeresen meg is birkóztunk e feladattal... A diszkriminációs politika azoknak az országoknak okoz nagyobb károkat, amelyeknek vezető körei ilyen politikát folytatnak. Szélesebb látókörű üzletemberek és közgazdászok már régebben is látták e politika képtelen voltát. Ma viszont, ahogy mondani szokták, még a vak is látja — különösen a szovjet szputnyikok felbocsátása után" (89. old.). Kevesen vitatják ma már azt, hogy a kelet—nyugati kereskedelem legalább annyira (ha nem inkább) érdeke a nyugati tőkéseknek, mint a szocialista világnak.

Hruscsov elvtárs minden beszédéből sugárzik az a meggyőződés, hogy a szocializmus békés versenyben is győzedelmeskedik a kapitalizmuson. Nemcsak azért ellenezzük tehát a háborút, mert meg akarjuk óvni az emberiséget az azzal járó szenvedésektől, hanem azért is, mert a szocializmus győzelméhez nincsen szükség háborúra. A két rendszer békés versenyének kimenetele eldöntheti és kétségtelenül el is dönti majd, hogy a kettő közül melyik nyújt több szabadságot, melyik biztosítja az emberi jogok teljességét, melyik teszi inkább lehetővé az egyéniség igazi kibontakozását, az egész társadalom boldogulását, melyik nyújtja a több kultúrát és az anyagi javak nagyobb bőségét. A szocialista világ eddigi eredményei és viharos tempójú fejlődése alapján joggal mondhatta Hruscsov elvtárs, hogy a szocializmus, a kommunizmus évről évre, hónapról hónapra nagyobb vonzerőt gyakorol majd a nem szocialista világ dolgozó tömegeire növekvő eredményeivel, és ezzel diadalmaskodik a kapitalizmuson. Így válik valósággá az a lenini jövendölés, hogy a szocializmus végső fokon a munka magasabb termelékenységével győz.

A könyvben talán alig szerepel, tartalmából azonban nyilvánvaló, hogy bár békés egymás mellett élésre törekszünk, ideológiai békét nem kötünk a kapitalizmussal. Fényes példái ennek a gyűjteményben szereplő beszédek. Hruscsov elvtárs a kapitalizmus fellegvárában sem mulasztotta el hirdetni a szocializmus igazságát, egyetlen alkalmat sem szalasztott el, hogy megcáfolja, kigúnyolja, nevetségessé tegye a szocialista társadalmi rendre szórt rágalmakat. Nyugaton szemrehányóan állapították meg egyesek, hogy az Amerikában tett utazás voltaképpen roppant méretű agitációs körút volt, hiszen a szónok nemcsak nemzetközi kérdésekről beszélt, hanem a szocialista rendszer előnyeit is hirdette. De ha a kapitalizmus Amerikában valóban annyira

Digitized by Google

rendíthetetlen és az amerikai dolgozó nép valóban olyan érzéketlen a szocializmus eszméi iránt, mint azt a burzsoázia tollnokai állítják, akkor miért kell félniök Hruscsov elvtárs agitációjától, bármilyen magával ragadó is?

A könyv világosan mutatja a Szovjetunió lenini külpolitikáját, s maguk az egyes beszédek, cikkek és üzenetek is a szovjet diplomácia ragyogó fegyvertényei. Ha lenne olyan ember a világon, aki semmit sem tud a világpolitikáról, a szocializmusról és a kapitalizmusról — ebből a könyvből az is megtanulhatná: melyik oldalon állnak az emberiség jobb jövőjéért küzdő erők, kik azok, akik nemcsak szavakkal, de tettekkel is küzdenek a békéért. Sok szó esik a könyvben a munkásosztály és a kommunista pártok történelmi szerepéről, történelmi elhivatottságáról is. Mélységes meggyőződéssel jelentette ki Hruscsov elvtárs a XXI. kongresszuson, hogy „senki sem harcol nagyobb odaadással és állhatatossággal a gyarmati elnyomók ellen, mint a kommunisták. Az imperializmus ellen vívott harcban nincsenek szilárdabb erők a kommunizmus erőinél. Nem véletlen, hogy az imperialisták a kommunista mozgalom ellen harcolnak a legkíméletlenebb eszközökkel" (26. old.).

Bár Hruscsov elvtárs 1959-ben főként a külföldet járta és így a dolog természeténél fogva főként nemzetközi vonatkozású kérdésekkel foglalkozott, jutott ideje arra is, hogy ellátogasson a Szovjetunió néhány vidékére. Vesenszkaja faluban, Solohov lakóhelyén, majd a vlagyivosztoki, a krasznojarszki és a novoszibirszki nagygyűlésen részletesen foglalkozott a Szovjetunió belső helyzetével, a párt- és a kormány munkájával, az ipar, a mezőgazdaság, a kultúra problémáival, a kommunizmus építésének kérdéseivel.

Hazánk 1959-ben két ízben is vendégül látta N. Sz. Hruscsov elvtársat. Első látogatásakor, az év júniusában, Albániából visszatérőben két napot pihent hazánkban, de ekkor is szakított magának időt arra, hogy külpolitikai kérdésekre válaszoljon a magyar sajtó munkatársainak. November végén és december elején megtisztelte jelenlétével pártunk VII. kongresszusát és ott elmondott beszédével, valamint a Ganz-MÁVAG gyárban elhangzott beszédével nagy segítséget nyújtott pártunknak. Itt hangzott el az a minden kommunista számára megszívlelendő intelem, hogy „ha a nép egyszer a pártra bízta az ország vezetését, ez nemcsak hogy nem menti fel vezetőit a tömegkapcsolatok erősítéséről való gondoskodás alól, hanem éppen ellenkezőleg, arra kötelezi őket, hogy különösen érzékenyek legyenek a tömegek megnyilvánulásai iránt, állandóan a gyakorlatban ellenőrizzék a párt politikájának helyességét". (583. old.) Bár nem Magyarországon, hanem Lipcsében, a IX. össznémet munkáskonferencián hangzott el a következő mondat, mégis ide írjuk, mert nemcsak a Német Demokratikus Köztársaság társadalmi rendjének „törvényességét" vitatóknak válaszol, hanem azoknak a burzsoá politikusoknak és újságíróknak is, akik az egekig magasztalták a magyarországi ellenforradalmat. „Ha a burzsoá világ valamely jelen-

Digitized by Google

séget törvénytelennek minősít, ez csak annyit jelent, hogy a burzsoázia így ítéli meg a szóban forgó jelenséget" (99. old.). A mi esetünkre vonatkoztatva azt jelenti ez, hogy nem a burzsoázia véleménye dönti el, „törvényes dolog" volt-e az ellenforradalom leverése, vagy sem.

A könyvben közreadott beszédek és cikkek 1959-ben, tehát az 1957-es és az 1960-as Moszkvai Nyilatkozat közötti időben hangzottak el vagy íródtak s minden soruk, minden szavuk a legteljesebb összhangban van mindkét nyilatkozat tartalmával. Minden beszédet és cikket a tartalom gazdagsága, a mondanivaló világossága és a nyelvezet rendkívüli egyszerűsége jellemez. Hruscsov elvtárs minden szavát és minden sorát megérti a legegyszerűbb ember is. Mindenkit megragad stílusának elevensége, képgazdagsága, bölcs humora. Mindenkit lenyűgöz a mindent átfűtő, átformásító, igaz kommunista meggyőződés. „A békés egymás mellett élésért" című könyv mindig sokat forgatott olvasmány lesz a nemzetközi kérdések iránt érdeklődő kommunisták és pártonkívüliek kezében.

Darvasi István

Pataky Dénes: A magyar rajzművészet

Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat 1960

Szép könyvvel örvendeztette meg a képzőművészet kedvelőit a Képzőművészeti Alap kiadóvállalata, amikor díszes külsejű kiadványban összegyűjtötte a magyar rajzművészet legszebb alkotásait. A könyv 191 művet mutat be a XII. századvégi ismeretlen mester „Levétel a keresztről" c. miniummal színezett tollrajzától kezdve egyik legkiválóbb grafikusművészünk, Hincz Gyula „A béke" című 1959 keletű ceruzarajzáig. Úttörő kezdeményezés: meghatározott képzőművészeti műfaj — a jelen esetben a rajzművészet — legelső emlékeitől indulva a legújabb eredményekig együtt mutatni meg a magyar művészetnek a mostoha sors miatt fehér foltokkal tarkított, ám mégis gazdag fejlődését; megpróbálni kitapintani a korszakok stíluseltérésén túl is jelentkező azonos jellemvonásokat, a fejlődésnek a sajátosságait.

A 191 lap olyan művészeti kultúráról tanúskodik, a remekművek olyan tárházát mutatja, hogy a könyv minden olvasója előtt nyilvánvalóvá válik: a rettentő nehéz történelmi és társadalmi körülmények ellenére is kifejlődött a sajátos mondanivalójú, a leghaladottabb európai stílusirányok eredményeit magábaszívó, s mégis önálló formanyelvű magyar művészet. Markó Károly ragyogó tájképvázlata, Brocky Károly „Balkon korlátjára támaszkodó fiú"-ja, Barabás Miklós friss akvarell-tájai, Székely Bertalan nagyszerű vajdahunyadi falikép terve, Zichy briliáns rajztudású

Digitized by Google

illusztrációi, Munkácsy „Fasor"-a, Szinyei és Ferenczy tanulmányrajzai, Mednyánszky „Katonavonat"-ja, Rippl tusrajzai, Nemes Lampért, Uitz Béla drámaian monumentális lapjai, Szőnyi gyönyörű „Parasztszekere", Egry „Önarcképe" és „Kiderül" című pasztellja, a reneszánsz szépséget újrateremtő Ferenczy Béni rajzok, Derkovits 1929-es keletű lenyűgöző „Önarcképe", Barcsay tanulmányrajzai, és folytathatnánk a felsorolást — nemcsak a magyar művészet gyöngyszemei közé tartoznak, hanem az egyetemes művészettörténet értékmérőivel is mérhetők. Ha más érdeme nem is lenne e könyvnek, mint az említett s a még jó néhány hasonlóan becses mű reprodukálása — már akkor is örömmel üdvözölhetnénk. Ám, mint említettük, a könyv nemcsak szép rajzok gyűjteménye; nyomonkíséri a magyar rajzművészet fejlődését is, első kísérlet annak tudományos megalapozottságú összefoglalására, s a csúcsok mellett megmutatja azt a művészeti környezetet is, amelyből e remekművek megszülethettek. Ezért a válogatás szempontja nem pusztán az esztétikai értékelés volt, hanem a történeti fejlődés sokrétűségének az érzékeltetése is.

Pataky Dénes hű maradt a magyar művészettörténetben meggyökeresedett, egyébként vitatható, s külföldön nem is nagyon akceptált álláspontho.z, amely az akvarellfestészet emlékeit is a rajzművészethez csatolta. A festett miniatúrákkal illuminált kódexeket és a pasztell technikával készült képeket (az említett Egry képtől eltekintve, amely rajzossága miatt határterülethez tartozik) a festészethez tartozónak tekintvén nem tárgyalja, a grafikai műfajokat, tehát a sokszorosítási eljárással készülő, nem „egyedi" termékeket ugyancsak kirekeszti gyűjtéséből. A rajzok és akvarellek között nem választja el egymástól az önálló és a festmények vázlataként, krokiként, illusztrációként stb. készített művelet. Az akvarellek és az egyes festményekhez készített vázlatok bevonása a rajzművészet fejlődését még erősebb szálakkal köti a festészet fejlődéséhez. Így az előszó a magyar rajzművészet mellett — illetve attól elválaszthatatlanul — tárgyalja a festészet fejlődését is; foglalkozik olyan mesterekkel is, akiknek csak a festészetben volt jelentős szerepük, rajz kevés vagy csak vázlat maradt fenn tőlük (például Madarász Viktor). E módszer az akvarell festészet bevonása miatt is szükségszerű, s tény, hogy a rajzművészet mindig is a szélesebbhatósugarú festészet függvénye volt, ám kissé elmosódik a határ azok között a művészek között, akiknek fő munkaterülete a rajz, és azok között, akik csak inkább tanulmány. vázlat készítésekor nyulnak e technikához. Ha az előszó, legalább utalás-szerűen foglalkozott volna a sokszorosító eljárások fő képviselőivel is, akkor a sajátos, tehát a festészettel összefüggő, de attól el is különülő rajzművészet problémái jobban kidomborodtak volna.

Pataky érdeme, hogy munkája tudományosan megalapozott, s ha a könyv elsősorban ismeretterjesztő célzatú is, az előszó sok olyan megállapítást tartalmaz, amelyet önálló tudományos kutatásból szűrt le, néhány megállapítását itt publikálja először stb. A szerző egyéni ízlése inkább csak az elmúlt félévszázad

Digitized by Google

terméketnek megválogatásában érvényesült. Pataky szerint „Szinyeitől indul el az a sajátosan magyar, külső hatások nélkül szervesen, önmagából, saját hagyományaira épülő művészet, mely Nagybányán, majd a posztnagybányaiakon át máig ível" (30. l.). E megállapítás szellemében az elmúlt évtizedekben dolgozó művészek közül az úgynevezett „posztnagybányaiak", tehát a Nagybánya-hagyományt közvetlenül továbbfejlesztő mesterek kapják a legtöbb helyet: elég csak Ferenczy Béni gyönyörű rajzai sorára utalni. Ennek ellenére a megállapítást kissé sommásnak tartjuk, mert — noha a Szinyei nevével fémjelzett irány is jócskán olvasztott magába külső hatásokat — csakugyan nemzeti festészetünk egyik legvonzóbb fejezetét alkotta meg, amely máig is élő ága a magyar képzőművészetnek, s hatott a más célkitűzésű művészekre is. De mellette más irányú művészeti fejlődés is megfigyelhető, amely ugyancsak önálló és sajátosan magyar — elég csak a Munkácsy művészetéből eredő, a szakirodalomban „romantikus realistáknak" keresztelt alföldi festők munkásságára utalni. Kétségkívül az ide tartozók általában kevés önálló rajzot készítettek, de Pataky megállapítása nemcsak a rajzművészetre vonatkozott, hanem a festészetre is. Persze ezeket az irányokat nem egymással szembehelyezve kell szemügyre venni, hisz lényegében egyazon tőről fakadt ágai a magyar festészetnek. Ha említjük, csak azért tesszük, mert Pataky megállapítását még néhány vele rokon követi, s a válogatás szempontjainak a megértéséhez is itt leljük meg a kulcsot.

Pataky Dénes Zichyvel és a „Nyolcak" művészeivel kapcsolatban is megemlíti a látvány és a téma, illetve a látvány és az előzetes elvi szándék, a prekoncepció viszonyát. Zichyről megjegyzi, hogy „alkotásaiban a témából s nem a látványból indult ki" (24. l.) ,a „Nyolcak"-ról pedig „Nem a látványból, hanem elvekből indultak ki, a vizuális kapcsolatot náluk a program helyettesítette. A látvány szépsége elsikkadt műveikben, gyakran erős torzításnak adva helyet, mely torzítás a forma kiemelésének érdekében oly mérvű volt, hogy már magát a formát is szétroncsolta" (41. l.). Mindkét megállapításban sok az igazság — ám a megfogalmazás félreértésre is adhat okot. A festészet és a rajzművészet vizuális művészet, ezért magától értetődik, hogy a látvány szuggesztív, konkrét volta perdöntő, ám hogy miből indul el a művész, mi az érzéki látványélmény és a prekoncepció viszonya, az koronként, stílusonként és alkotókként más és más, és hibáznánk, ha az impresszionizmus tiszta-látvány esztétikai kategóriájával mérnénk a más esztétikai szándékkal alkotott műveket. Így például a „Nyolcak" művészeinek és a belőlük sarjadzó drámai irány, Uitz Béla és Nemes Lampért alkotásainak a látványhoz való viszonya más, mint a kortárs nagybányai stílusé, amelynek fő jellemvonását Pataky „a látvány szépsége előtti áhitat"-ban látja. Kétségkívül hiányzik műveikből a látvány varázsos frissesége, a szépség keresése — viszont a nagybányaiaknál nem leljük meg azt a drámát, logikus képépítési szándékot, monumentalitást, amely amazok műveit jellemzi. Nem vé-

Digitized by Google

letlen, mint azt Pataky is írja, hogy a „Nyolcak" és az ő nyomukon induló művészek közül kerültek ki a Tanácsköztársaság festői. A posztnagybányai mestereknél is a látvány friss visszaadását dicséri Pataky, például Szőnyiről megjegyzi: „A mű megkapó, áhitatot keltő hatását még fokozza, hogy érezni rajta a művész meghatódottságát a látvány szépsége felett és örömét, hogy ezt a szépséget festékkel és ecsettel újra tudja teremteni" (45. l.) — s ennek megfelelően a mai vezető mesterek között is kiemelkedő helyet szán az elsősorban látványszépséget jelenítő mestereknek, mint Szentiványi Lajos és Bartha László. Kétségkívül az e megállapításokban is megnyilvánuló esztétikai álláspont befolyásolta Pataky válogatását is, s ezért hiányolunk néhány művészt vagy szeretnénk néhánytól többet, elsősorban olyanoktól, akiknek művészete szélesebbkörüen mutatta volna meg a nagybányai—posztnagybányai irány melletti útkereséseket. Szívesen láttunk volna többek között Hollósy „Tengerihántás" vagy a késői „Rákóczi-induló" vázlataiból; a nagybányaiak Kiss József illusztrációiból, hiszen ott nemcsak grisaillok voltak; Rippl nagyszerű aktjaiból; Pór Bertalan és Márffy elégtelenül szerepel: Pór párizsi rajzaiból, vagy Márffynak a Bedő-gyűjteményben levő remek lapjaiból feltétlenül kellett volna reprodukálni. (Általában hiányoljuk az egyik legszebb magyar rajzgyűjtemény, a Bedő-gyűjtemény remek anyagát!) Nagy István krétarajzaiból és Medgyessy ízes vázlataiból is kevés egy, s ha már több festmény-vázlat szerepel a reprodukciók között, szívesen láttuk volna Tornyai Juss-tanulmányai valamelyik öregasszony-vázlatát. Nemes Lampért, Dési Huber gazdagabb anyaggal szerepelhetett volna, a Derkovits válogatás sem elég szerencsés, Mészáros László pedig teljesen hiányzik. A fiatalabb generáció tagjai közül Ámos mellé odakívánkozik a szövegben említett Vajda Lajos egy rajza, s noha Pataky a zárszóban azt írja, hogy a kortárs rajzművészet vizsgálata „már inkább a kritikus, mint a történész feladata" (53. l.), azért — hiszen közölt néhány mai mestertől! — feltétlenül bővíthette volna a sort, akár az idősebb, akár a fiatalabb nemzedék képviselői közül.

Szép a könyv külalakja is. Az egyszerűségében hatásos borítólapot Zala Tibor rajzolta. A reprodukciók legnagyobb része megfelelő, kár, hogy a színesek — néhány kivételtől eltekintve — hamisak. A könyv kezelését megnehezíti, hogy névmutató helyett csak tartalomjegyzék szerepel, s ebben önálló címszóként olvashatók olyan nevek is, akiktől képet hiába keresünk. A névmutató megoldotta volna a csak említett és a képpel is szereplő művészek elkülönítését. Az említett hiányosságok ellenére, végeredményben örömmel üdvözölhetjük az elmélyült előszóval gazdagított, szép könyvet.

Németh Lajos

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

BARANYI GYULA: Az SZKP XX. kongresszusa öt év mérlegén — 1
SIK ENDRE: Az ENSZ 15. közgyűlésének gyarmati vitájához — — 18
MOLNÁR JÁNOS: A felsőoktatás továbbfejlesztéséről — — — — 34
Irodalomkritikánk néhány fogyatékosságáról — — — — — — 50
K. NAGY SÁNDOR: A termelést fellendítő elosztási formák fejlesztése termelőszövetkezeteinkben — — — — — — — — — 71

NEMZETKÖZI SZEMLE

Politikai tömegsztrájk Belgiumban (POLITISZ JANISZ) — — — 85
Baloldali előretörés az Angol Munkáspártban (LEHEL ARTUR) — — 93
De Gaulle algériai politikája veszélyezteti a békét (ZILAHI JUDIT) — 102

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

N. SZ. HRUSCSOV: A békés egymás mellett élésért (DARVASI ISTVÁN) — — — — — — — — — — 113
PATAKY DÉNES: A magyar rajzművészet (NÉMETH LAJOS) — — 122

E SZÁM SZERZŐI:

BARANYI GYULA: történész; **SIK ENDRE:** külügyminiszter; **MOLNÁR JÁNOS:** miniszterhelyettes; **K. NAGY SÁNDOR:** az MSZMP K. B. tagja, a FM. Szövetkezetpolitikai Főosztályának vezetője; **POLITISZ JANISZ:** újságíró; **LEHEL ARTÚR:** közgazdász; **ZILAHI JUDIT:** újságíró; **DARVASI ISTVÁN:** az MSZMP K. B. Agit.-prop. osztályának helyettes vezetője; **NÉMETH LAJOS:** kandidátus, a Szépművészeti Múzeum munkatársa.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Fehér Lajos, Friss István, Háy László, Kállai Gyula (főszerkesztő), **Kiss Károly, Komját Irén** (felelős szerkesztő), **Molnár Erik, Nemes Dezső, Németh Károly, Orbán László, Szigeti József, Szirmai István.**

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ДЬЮЛА БАРАНИ: XX съезд КПСС в свете итогов пяти лет — —
ЭНДРЕ ШИК: К прениям по колониальному вопросу на XV. сесии Генеральной Ассамблеи ООН — — — — — — — — — 18
ЯНОШ МОЛНАР: О развитии высшего образования — — — — 34
О некоторых недостатках литературной критики в Венгрии — — — 50
ШАНДОР К. НАДЬ: Формы распределения в производственных кооперативах, служащие подъему производства — — — — — 71

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Массовая политическая забастовка в Бельгии (ЯНИС ПОЛИТИС) — 85
Наступление левого крыла в Английской Лейбористской Партии (АРТУР ЛЕХЕЛ) — — — — — — — — — — — 93
Политика Де Голя в Алжире угрожает миру (ЮДИТ ЗИЛАХИ) — 102

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Н. С. ХРУЩЕВ: За мирное сосуществование (ИШТВАН ДАРВАШИ) 113
ДЕНЕШ ПАТАКИ: Венгерская графика (ЛАЙОШ НЕМЕТ) — — 122

INHALT

GYULA BARANYI: Der XX. Parteitag der KPSU im Lichte fünfjähriger Erfahrungen — — — — — — — — — — — 1
ENDRE SIK: Zur Debatte der kolonialen Frage in der 15-ten Vollversammlung der Vereinten Nationen — — — — — — — 18
JÁNOS MOLNÁR: Über die weitere Entwicklung des Hochschulwesens — — — — — — — — — — — — — — 34
Zu einigen Mängeln der Literaturkritik — — — — — — — 50
SÁNDOR K. NAGY: Produktionsfördernde Formen der Einkommensverteilung in den LPG — — — — — — — — — — 71

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Politischer Massenstreik in Belgien (JANIS POLITIS) — — — — 85
Vorstoss der Linken in der Britischen Arbeiterpartei (ARTUR LEHEL) 93
Die Algerien-Politik De Gaulle-s gefährdet den Frieden (JUDIT ZILAHI) — — — — — — — 102

BUCHBESPRECHUNGEN

N. S. CHRUSCHTSCHOW: Für friedliche Koexistenz (ISTVÁN DARVASI) — — — — — — — — — — 113
DÉNES PÁTAKY: Ungarische Grafik (LAJOS NÉMETH) — — — 122

Digitized by Google

SOMMAIRE

GYULA BARANYI: Le XX-ième congrès du PCUS à la lumière de cinq ans d'expériences — — — — — — — — — — — — 1
ENDRE SIK: Àpropos du débat colonial à la 15-ième Asseblée générale de l'ONU — — — — — — — — — — — — — 18
JÁNOS MOLNÁR: Le développement de l'enseignement supérieur — 34
Sur quelques insuffisances de la critique littèraire — — — — — 50
SÁNDOR K. NAGY: Nouvelles méthodes de partage des revenus stimulant la production des coopératives — — — — — — — 71

REVUES INTERNATIONALES

Grève politique au Belgique (JANIS POLITIS) — — — — — — 85
Renforcement de la gauche au Parti Ouvrier Britannique (ARTUR LEHEL) — — — — — — — — — — — — — 93
La politique algérienne du général menace la paix (JUDIT ZILAHI) 102

COMPTS-RENDUS

N. S. CHRUCHTCHOV: Pour la coéxistence pacifique (ISTVÁN DARVASI) — — — — — — — — — — — — 113
DÉNES PATAKY: Mètres de la graphique hongroise (LAJOS NÉMETH) — — — — — — — — — — — — 122

CONTENTS

GYULA BARANYI: Five Years Since the Twentieth Congress of the CPSU — — — — — — — — — — — — — — — 1
ENDRE SIK: On the Debate on Colonialism at the Fifteenth Session of the UN General Assembly — — — — — — — — — — 18
JANOS MOLNAR: On Continued Development of Higher Education 34
Some Deficiencies in Literary Criticism — — — — — — — — 50
SANDOR K. NAGY: Forms of Distribution Promoting an Upsurge in Production on the Cooperative Farms — — — — — — — 71

INTERNATIONAL REVIEW

Political General Strikes in Belgium (JANIS POLITIS) — — — — 85
Advence of the Left in the Britisch Labour Party (ARTUR LEHEL) — 93
De Gaulle's Policy on Algeria threatens Peace (JUDIT ZILAHI) — — 102

CRITICISM AND BOOK REVIEWS

N. S. KHRUSHCHEV for Peaceful Coexistence (ISTVAN DARVASI) 113
DENES PATAKY'S Hungarian Drawing (LAJOS NEMETH) — — — 122

Digitized by Google

Digitized by Google

Ára 3,— Ft

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

3

XVI. ÉVFOLYAM 1961 MÁRCIUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

OVARI MIKLOS: A békéért vivott harc új feltételei és lehetőségei 1

KALMAN ENDRE: A Párizsi Kommün kilencvenedik évfordulójára 15

TAMASSY ISTVAN: A két genetikai irányzat világnézeti tartalmáról — — — — — — — — — — — — — — — — 30

HALASZ PÁL: A szocialista jog és erkölcs viszonyának néhány kérdése — — — — — — — — — — — — — — 41

A Moszkvai Nyilatkozat és a német kérdés — — — — — — — 52

ESZMECSERE

Hozzászólások a termelőszövetkezeti munkadíjazás kérdéséhez — — 63

SZEMLE

A kőolaj és a földgáz növekvő szerepe energiagazdálkodásunkban (DR. CSAGOLY FERENC) — — — — — — — — — — 72

A szakszervezetek szerepe a szocialista munkaerkölcs erősítésében (SOTER EDIT) — — — — — — — — — — — — 82

NEMZETKÖZI SZEMLE

A szovjet mezőgazdaság fejlesztésének távlatai (NAGY JÁNOS) — 91

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Bölöni György: Magyarság — emberség (MÁTÉ GYÖRGY) — — 99

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. március 4.

Megjelent 33 800 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

611737/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 3. SZ. BUDAPEST 1961. MÁRCIUS HÓ

A békéért vívott harc új feltételei és lehetőségei

Írta ÓVÁRI MIKLÓS

A nemzetközi kommunista mozgalom születése óta nagy figyelmet szentel a burzsoázia igazságtalan háborúi elleni harcnak. A háború az osztálytársadalmak terméke, a kapitalizmus velejárója, de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a munkásosztály a kapitalizmusban semmit sem tehet a háború ellen. Már a múlt század közepének történeti eseményei megtanították a különböző országok munkásait arra a kötelességükre, „hogy behatoljanak a nemzetközi politika titkaiba; hogy figyeljék saját kormányaik diplomáciai tevékenységét; hogy szükség esetén hiúsítsák meg azt minden hatalmukban álló eszközzel". Marx a Nemzetközi Munkásszövetség Alapító Üzenetében rámutatott arra, hogy a burzsoázia rablóháborúi elleni harc „része a munkásosztály felszabadításáért folyó általános küzdelemnek".[1]

Lenin az imperializmus új történelmi viszonyai közt elemezte a háború problémáit. Bebizonyította, hogy a kapitalizmusban az egyes államok gazdasága egyenlőtlenül fejlődik, s az erőviszonyok megváltozása következtében szükségképpen megindul a harc a világ újrafelosztásáért, ami elkerülhetetlenül háborúhoz vezet. „A kapitalizmusban, időnként, a megzavart egyensúly helyreállítására nincs más eszköz, mint a válságok az iparban, a háborúk a politikában."[2] „... Az imperialista háborúk *ilyen* gazdasági alapon, *amíg* a termelési eszközök magántulajdona fennáll, teljesen elkerülhetetlenek"[3]

Lenin e megállapításait a háború elkerülhetetlenségéről gyakran szembeállítják a kommunista pártok békés egymás mellett élést hirdető politikájával. Az imperialista ideológusok ilyen és ehhez hasonló idézetekkel próbálják bebizonyítani, hogy a szo-

1 Marx–Engels Válogatott Művek. I. Szikra 1949. 362. old.
2 Lenin Művei 21. k. Szikra 1951. 346. old.
3 Lenin Művei 22. k. Szikra 1951. 196. old.

Digitized by Google

cialista országok békés egymás mellett élésre irányuló politikája nem egyéb, mint ideiglenes taktikai húzás. Az imperializmust védelmező ideológusok azonban figyelmen kívül hagyják azt a döntő tényt, hogy amikor Lenin az imperialista háborúk elkerülhetetlenségéről írt, az imperializmus egyedül uralkodott az egész világon, folyt az imperialista háború a világ újrafelosztásáért, majd a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után a 14 állam intervenciója a fiatal szovjetköztársaság ellen. Természetes, hogy Lenin ilyen viszonyok közt az imperializmus és a háború összefüggéseit hangsúlyozta.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme új korszakot nyitott meg az emberiség történetében. Ennek az új történeti korszaknak legfőbb jellegzetessége, hogy megdőlt az imperializmus egyeduralma a világon, s egy viszonylag hosszabb időszakon keresztül egymás mellett létezik a szocialista és a kapitalista rendszer, az emberi társadalom fejlődésének fő vonalát e két rendszer harca szabja meg. A szocialista és a kapitalista rendszer egymás mellett létezése történelmileg elkerülhetetlen, törvényszerű jelenség. Lenin a történelmi szükségszerűségből indult ki, amikor az új, szovjet állam külpolitikájának alapelvévé a békés egymás mellett élést tette.

Marx, Engels és Lenin tanításai ma is iránytűként szolgálnak a kommunista pártok számára. De a történelem nem állt meg Lenin halála után, sőt az utóbbi évtizedekben hétmérföldes léptekkel haladt előre. Marx, Engels és Lenin tudományosan előrelátták a kapitalizmus bukását és a szocializmus győzelmét, felfedték a társadalom fejlődését meghatározó törvényeket, de nem jelölték ki és nem is jelölhették ki pontosan azokat a konkrét feladatokat, amelyeket a *ma* emberének kell elvégeznie.

A háború és a béke lehetőségeinek vizsgálatánál sem a tegnapból, hanem a mából kell kiindulni. Nem az jár el Lenin szellemében, aki mechanikusan átvesz egy *más* korra érvényes megállapítást, hanem az, aki helyesen elemzi korunk fő jellemvonásait és ebből helyes következtetéseket von le. „Marx módszere elsősorban abban áll — írta maga Lenin —, hogy számolni kell az adott konkrét időpontban, az adott konkrét helyzetben végbemenő történelmi folyamat *objektív* tartalmával, mindenekelőtt azt kell megérteni, hogy ebben a konkrét helyzetben *melyik* osztály mozgalma a fő rugója a lehetséges haladásnak."[4] Ebben a szellemben járt el a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. és XXI. kongresszusa és ebben a szellemben jártak el a kommunista és munkáspártok képviselői, amikor az 1957. évi és az 1960. évi moszkvai

[4] Lenin Művei 21. k. Szikra 1951. 135. old.

Digitized by Google

tanácskozáson közös álláspontra jutottak a nemzetközi politika és a nemzetközi munkásmozgalom alapvető kérdéseiben.

•

A kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960 novemberi értekezlete behatóan tanulmányozta azokat a változásokat, melyek az elmúlt években következtek be, s a helyzet tudományos elemzése alapján jelölte meg a nemzetközi kommunista mozgalom előtt álló feladatokat. Az értekezleten elfogadott nyilatkozat megállapítja: „Korunk fő jellegzetessége, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik."

A szocialista tábor országainak eredményei a gazdasági építőmunkában azt mutatják, hogy a szocializmus túlszárnyalja a kapitalizmust az emberi tevékenység legdöntőbb szférájában is, az anyagi javak termelésében. A szocialista világ ipari termelése a háború előtti színvonalhoz képest mintegy hatszorosára nőtt, míg a kapitalista világ ipari termelése ugyanezen idő alatt csak kb. kétszeresére. A Szovjetunióban az ipari termelés növekedésének üteme az elmúlt 6 év átlagát véve kb. 5-ször volt nagyobb, mint az Egyesült Államokban. A szocializmus és a kommunizmus építésének ezek az eredményei gondolkodásra késztetik még az imperializmus legharcosabb védelmezőit is, s növelik a szocializmus vonzóerejét a tőkés országokban. A szocialista világrendszer léte és gyors fejlődése világtörténelmet alakító tényezővé vált.

A gyorsütemű gazdasági fejlődés mellett az elmúlt években fontos változások következtek be a szocialista országok társadalmának fejlődésében is. A Szovjetunió a kommunista társadalom szélesen kibontakozó építésének korszakába lépett; a népi demokratikus országok közül egyesek a szocialista alapok lerakásának befejezésén fáradoznak, mások pedig már a fejlett szocialista társadalom felépítésén munkálkodnak. E feladatok elvégzése során megváltozott a szocializmust építő országok osztályszerkezete, megerősödött a nép erkölcsi-politikai egysége, megszűnt a kapitalizmus visszaállításának társadalmi-gazdasági lehetősége. A szocialista országok belső fejlődésének és nemzetközi összefogásuk állandó erősödésének figyelembevételével joggal állapíthatta meg a Moszkvai Nyilatkozat, hogy „a szocialista világrendszer fejlődésének új szakaszába lépett".

Korunk másik nagy, történelmet formáló tényezője: a gyarmati rendszer széthullása, a nemzeti felszabadító mozgalmak gyors előretörése.

A második világháborút megelőző években az ázsiai és afrikai országok túlnyomó többsége gyarmati vagy félgyarmati hely-

Digitized by Google

zetben volt, s Japán kivételével még a kevés független államnak sem volt szava a nemzetközi politika kérdéseinek eldöntésében. A második világháború befejezése óta azonban Ázsiában 15, Afrikában több mint 20 ország nyerte el függetlenségét. 1914-ben a föld lakosainak 62 százaléka élt gyarmati, vagy félgyarmati helyzetben, ma már mindössze 7,6 százalékuk. Ezek a számok ékesszólóan bizonyítják, hogy az imperializmus minden kísérlete ellenére a gyarmati rendszer a gyors felbomlás állapotában van.

Az imperialisták, miután nem tudták megakadályozni, hogy az ázsiai és afrikai országok elnyerjék függetlenségüket, megkísérlik, hogy politikai, gazdasági, sőt katonai nyomással biztosítsák befolyásukat ezekben az országokban. Az imperialistáknak ezek a tervei is kudarcra vannak ítélve. A függetlenség védelme és a belső fejlődés érdekében ezeknek az országoknak többsége elveti az imperializmus által hirdetett hidegháborús politikát, s a békés egymás mellett élés elveinek megfelelő külpolitikát folytat.

Az imperialisták gyakran kommunizmussal vádolják az új független államokat. Ezek az országok természetesen nem kommunista és nem szocialista országok. Csupán arról van szó, hogy ezeknek az országoknak törekvései, amelyek a külpolitikában függetlenségüknek és a békének a védelmére, az országon belül gazdaságuk fejlesztésére irányulnak, egybeesnek a kommunisták törekvéseivel. „Azok, akik kommunistáknak igyekeznek beállítani a nemzeti függetlenségi harcosokat, akarva-akaratlanul beismerik, hogy a kommunisták politikája a gyarmati népek érdekeit és törekvéseit tükrözi a függetlenségükért és szabadságukért vívott harcban. Ez nagy megtiszteltetés nekünk, kommunistáknak."[5]

Van még egy összefüggés a szocializmus és a gyarmati rendszer felbomlása közt. A nemzeti függetlenségi mozgalmak ilyen nagyarányú előretörése nem volna lehetséges, ha a szocialista országok nem támogatnák őket, s ha a szocialista világrendszer kialakulásával az erőviszonyok nem változtak volna meg az imperializmus hátrányára. A gyarmati rendszer felbomlása, ha nem is mindig közvetlenül, szintén bizonyítja a szocializmus történelemformáló erejét. Az erőviszonyok eltolódása és a nemzeti függetlenségi mozgalom fellendülése közt az összefüggés kölcsönös. Az erőviszonyok eltolódása, s ezen belül elsősorban a szocialista világrendszer léte és erősödése megkönnyíti a nemzeti függetlenségi mozgalmak fejlődését, de ugyanakkor a nemzeti függetlenségi mozgalmak sikerei maguk is tényezői az erőviszonyok eltolódásának. Történelmileg szükségszerű, feltartóztathatatlan folyamatról van tehát szó, melyet a szocializmus, a demokrácia, a béke erőinek a növekedése és az imperializmus hanyatlása jellemez.

[5] Hrucsov, Népszabadság, 1960. szeptember 14.

Digitized by Google

A szocialista világrendszer kialakulása és a gyarmati rendszer felbomlása következtében az imperializmus hatóköre jelentősen leszűkült. Az imperializmus belső ellentmondásai az elmúlt években tovább mélyültek, a kapitalizmus általános válságának újabb szakaszába érkezett. A kapitalista államok lemaradása, a szocialista táborral folytatott gazdasági versenyben azt bizonyítja, hogy a kapitalista termelési viszonyok akadályozzák a termelőerők ésszerű fejlesztését, a tudomány és a technika korszerű vívmányainak felhasználását a társadalom érdekében. Az imperialista hatalmak fegyverkezési versenye nemzeti jövedelmük növekvő részét emészti fel. A gazdasági konjunktúra, amely több kapitalista országban ma még kétségkívül megvan, ingatag talajon áll. A dolgozó tömegek elemi gazdasági és politikai érdekei és a monopóliumok növekvő hatalma közt kibékíthetetlen ellentmondás van, s ez az osztályharc éleződéséhez vezet. A dolgozók milliói nyomorognak még a legfejlettebb tőkés országokban is. Az imperializmus központjának, az Egyesült Államoknak új elnöke, Kennedy a közelmúltban állapította meg kongresszusi üzenetében, hogy az amerikai gazdasági élet bajban van: „A gazdasági élet jelenlegi állapota erősen nyugtalanító. Hivatalbalépésünket a gazdasági hanyatlás hét hónapja, a pangás három és fél éve, a gazdasági fejlődés csökkent ütemének hét éve és a mezőgazdasági jövedelem apadásának kilenc éve előzte meg. Az üzleti életben bejelentett csődök száma a legmagasabb szintet érte el a nagy gazdasági depresszió óta. 1951 óta a gazdálkodók jövedelme 25 százalékkal csökkent. A munkanélküliség mértéke — az 1958. évi rövid időszakot kivéve — elérte az eddig tapasztalt maximumot."

Már ma is szembetűnő az a különbség, amelyet a kapitalizmus nyújtotta perspektívával szemben a kommunizmus építésének perspektívája ad a szocialista országok népei számára. Természetesen illúzió volna azt hinni, hogy a kapitalizmus belső ellentmondásainak éleződése önmagától, automatikusan kifejleszti a szocialista tudatot a kapitalista országok népeiben. Kapitalista viszonyok közt nem könnyű feladat megszabadítani a dolgozókat a burzsoá ideológia hatásától. De a történelem malmai őrölnek és — isten malmaival ellentétben — sokszor nem is lassan. Ezt bizonyítja a kommunista mozgalom gyors fejlődése több kapitalista országban, mint például Franciaországban, Olaszországban, Finnországban, Indonéziában, s a kommunista eszmék terjedése olyan területeken, ahol korábban korlátlan úr volt az imperializmus, mint Latin-Amerikában és Afrikában. A dolgozó tömegek öntudatra ébresztésében szerepet játszanak azok a mozgalmak is, amelyek sokszor távol állanak ugyan a kommunizmustól, de a demokrácia védelmét és fejlesztését tűzik ki céljukul, elítélik az imperialista hidegháborús politikát, s aktív harcot folytatnak a békéért. A kom-

Digitized by Google

munisták számolnak ezekkel az erőkkel is, együttműködnek velük az imperializmus ellen a békéért és a demokráciáért folytatott harcban, természetesen anélkül, hogy feladnák saját elveiket és a következetlenségek bírálatának jogát.

•

A szocialista világrendszer gyors fejlődése, a nemzeti felszabadító mozgalmak sikerei, a kapitalizmus általános válságának elmélyülése, a kommunista és a haladó mozgalmak erősödése új, a korábbinál kedvezőbb feltételeket teremt a békéért folytatott harc számára. E tényezők figyelembe vételével állapította meg a kommunista és munkáspártok Moszkvai Értekezlete: „Elérkezett az az idő, amikor meg lehet hiúsítani az imperialista agresszorok azon kísérletét, hogy világháborút robbantsanak ki."

A kommunista pártok természetesen tudják, hogy amíg az imperializmus létezik, addig megmarad az agresszív háború talaja is. Tudják, hogy a világháború veszélye ma még nem szűnt meg. De ugyanakkor állítják és vallják, hogy már jelenleg is megvan a *lehetőség* a háború elhárítására, mert a szocialista világrendszer, a békeszerető nem-szocialista országok, az emberiség túlnyomó többségének békeakarata nagyobb erő, mint a háborúra törő imperializmusé.

Az imperialisták látják, hogy a béke a szocializmus gyors fejlődését segíti, s a hidegháború, a háborús szakadék szélén táncolás politikájával, gazdasági nyomással, politikai, sőt katonai provokációkkal és esetenként helyi háborúk kirobbantásával is igyekeznek fékezni vagy megállítani ezt a folyamatot. De az imperialisták is — akár akarják, akár nem — kénytelenek számolni azzal, hogy egy esetleges harmadik világháború kirobbantása saját pusztulásukkal járhat. A béke nem kedvez az imperializmusnak, de még kevésbé kedvezne egy harmadik világháború. Még a legagresszívabb amerikai imperialista körök is kénytelenek figyelembe venni, hogy a harmadik világháborút nem nézhetnék végig „páholyból", mint az első és a második világháborút. Tudják, hogy egy ilyen háború nemcsak gyáraikat és profitjaikat fenyegeti pusztulással, hanem saját magukat is. Ezért mondhatjuk, hogy bár az imperialisták szándékait illetően nincsenek illúzióink, mégis, a béke erői már olyan hatalmasak, hogy gondolkodásra és meghátrálásra kényszeríthetik az imperializmust, s megvan már *ma* is a *lehetőség* a háború elkerülésére. Hogy ez a lehetőség *valósággá válik-e*, ez elsősorban a népek békeharcától függ.

A háború gazdasági okainak vizsgálatánál nem állhatunk meg, hanem figyelembe kell venni olyan fontos politikai tényezőket, mint a szocialista országok és a háborúban nem érdekelt más ország-

Digitized by Google

gok befolyásának jelentős megnövekedése a nemzetközi politikában, valamint az a kétségtelen tény, hogy korunkban úgyszólván az egész emberiség érdekelt a háború elhárításában.

Lenin igen nagy figyelmet szentelt nemcsak a háborúk gazdasági alapjainak vizsgálatára, hanem politikai okok elemzésére is. „Elméletileg teljesen hibás volna megfeledkezni arról, hogy minden háború csak a politika folytatása — más eszközökkel; a mostani imperialista háború két nagyhatalmi csoport imperialista politikájának folytatása, s ezt a politikát az imperialista korszak viszonyainak összessége szülte és táplálja. De ugyanennek a korszaknak szükségszerűen meg kell szülnie és táplálnia kell mind a nemzeti elnyomás elleni harcnak, mind a proletariátus részéről a burzsoázia ellen folytatott harcnak politikáját s ennélfogva először, a nemzeti forradalmi felkelések és háborúk, másodszor, a proletariátus részéről a burzsoázia *ellen* folytatott háborúk és felkelések, harmadszor, e kétfajta forradalmi háború stb. egybeolvadásának lehetőségét és elkerülhetetlenségét."[6] Lenin tehát arra figyelmeztet, hogy a háború nemcsak gazdasági, hanem politikai jelenség is, a politika vizsgálatánál pedig „a korszak viszonyainak összességét" kell tanulmányozni. Nem szabad megfeledkezni éppen azoknak az *új* tényezőknek szükségszerű jelentkezéséről, amelyekre Lenin már 1916-ban utalt, s amelyek a mi korunkban már erőteljesen kibontakoztak: a proletariátusnak a burzsoázia ellen vívott harcáról, amelynek eredménye ma a szocialista világrendszer létében ölt testet, a gyarmati, félgyarmati népek nemzeti felszabadító harcáról, amely ma a gyarmati rendszer felbomlásában, egy nem-szocialista, de antiimperialista békeövezet létrejöttében jelenkezik, s végül, a kétféle forradalmi harc összeolvadásának lehetőségéről és szükségességéről.

Az imperializmus agresszivitásából nem következik a háború elkerülhetetlensége. Igaz az, hogy az imperializmusnak velejárója a háború, de ez csak féligazság. Éppen így igaz az is, hogy a szocializmusnak velejárója a béke. Napjainkban két rendszer létezik a földön. Hogy a háború vagy a béke erői kerekednek-e felül, ezt a kérdést csak az erőviszonyok mérlegelése döntheti el. Minél erősebbek a szocializmus, a demokrácia, a béke erői, annál inkább tudják korlátozni az imperializmus agresszivitásának érvényesülését.

Az imperializmus létéből tehát ma már nem lehet ugyanazokat a következtetéseket levonni, mint ötven vagy húsz évvel ezelőtt. A világpolitika fő kérdéseit ma már nem lehet pusztán az imperializmus létéből kiindulva megmagyarázni. Az egyoldalú,

[6] Lenin Művei, 23. k. Szikra 1951. 78–79. old.

Digitized by Google

dogmatikus szemléletmód idegen a marxizmus szellemétől, s káros gyakorlati következtetések levonására vezet.

Amikor a háború és a béke kérdéseiben jelentkező dogmatikus nézeteket bíráljuk, egyúttal élesen szembefordulunk az ugyanezekben a kérdésekben jelentkező revizionista nézetekkel is. A revizionisták a háború és a béke kérdéseinek vizsgálatánál nem osztályszempontból, nem meghatározott osztályok politikájából indulnak ki, figyelmen kívül hagyják azt az alapvető marxista—leninista tanítást, hogy „a háborút az határozza meg, hogy melyik osztály viseli."[7] „A háború osztályjellege: ez az alapvető kérdés, amely felvetődik a szocialista előtt (ha nem renegát)."[8] „A háború jellege (reakciós-e vagy forradalmi a háború?) nem attól függ, hogy ki támadott és hogy kinek az országában van benn az »ellenség«, hanem *attól, hogy melyik osztály* folytatja a háborút, hogy milyen politika folytatását jelenti a szóban forgó háború."[9] Így tette fel a kérdést Lenin, s hozzáfűzte: „Ezt az *abc*-t »felejtette« el a renegát Kautsky." Ezt az abc-t „felejtik" el a modern revizionisták is — tehetjük hozzá mi.

Az osztályszemlélet teljes hiánya figyelhető meg pl. Kardelj: „Szocializmus és háború" c. könyvében, amelyben a szerző a következő megállapításra jut: „Elvontan szemlélve, a háború elkerülhetetlensége sohasem volt abszolút, fatális. Mindenkor az erőviszonyoktól függött." Kardelj a háborút nem az osztálytársadalmak velejárójának tekinti, hanem a mindenkori erőviszonyok függvényének. Az a tény, hogy az osztálytársadalmakban sem viselnek *állandóan* háborút, még nem jelenti azt, hogy a háború az osztálytársadalmakban el is kerülhető. A háború az osztálytársadalmak szükségszerű velejárója. Kardelj nem tagadja, hogy az erőviszonyok ma a béke hívei számára kedvezőek, mellőzi azonban annak a kérdésnek az elemzését, hogy mi az erőviszonyok eltolódásának konkrét *osztálytartalma*. Az erőviszonyok megváltozása azért teszi lehetővé a háború elkerülését, mert e folyamat leglényegesebb eleme *a szocialista világrendszer léte és ereje*.

A revinizonisták és a reformisták minden eszközt megragadnak, hogy megszépítsék az imperializmus rút arcát és illúziókat keltsenek a népekben az imperializmus természetét illetően. Kardelj például a háborúról szóló terjedelmes könyvében elmulasztja, hogy konkrétan leleplezze az imperializmus agresszív természetét. Jogosan felmerül a kérdés: lehet-e ma a háború kérdéseiről írni anélkül, hogy élesen rá ne világítanánk az imperialisták békeellenes cselekedeteire, nevén ne neveznénk azokat az imperialista erőket, amelyek a mai háborús veszély fő hordozói? Mi más ez,

[7] Lenin Művei 25. k. Szikra 1952. 13. old.
[8] Lenin Művei 28. k. Szikra 1952. 292. old.
[9] Lenin Művei 28. k. Szikra 1952. 293. old.

Digitized by Google

mint az osztályszemlélet teljes feladása? A béke harcos védelme az imperializmusnak még kétségkívül meglevő agresszív erőivel szemben — a revizionistáknál jámbor óhajjá szelidül. Az imperializmus természetének megszépítése nem mozgósít, hanem leszerel a háború elleni harcban. Az imperializmus konkrét bírálatától való félelem, a meghunyászkodás nem a béke ügyét szolgálja, hanem az agresszornak kedvez. A kommunista pártok nem ezt az utat járják: a béke védelmére irányuló konkrét erőfeszítéseiket mindenkor összekötik a béke ellenségeinek leleplezésével.

Az osztályszemlélet feladása még nyilvánvalóbbá válik, ha figyelembe vesszük azt is, hogy ugyanaz a Kardelj, aki csak igen homályos, elvont fogalmazásban emel szót az imperializmus ellen, durván rágalmazza a szocialista országok külpolitikáját. Nemcsak megismétli azokat a korábbi vádakat, hogy a szocialista országokban nemzeti önzés, hegemóniára, ideológiai monopóliumra való törekvés jelentkezhet, hanem tovább is „fejleszti" ezeket a megállapításokat. Könyvében ismételten visszatér az a gondolat, hogy szocialista ország is indíthat igazságtalan háborút. Ezt a megállapítást Kardelj semmivel sem tudja alátámasztani. Kardelj nem tud egyetlen olyan esetet sem felhozni, amikor *bármelyik* szocialista ország agressziót követett volna el más állammal szemben. Mire jó hát ez a szemforgató elmélkedés a szocialista országok részéről feltételezett háborús veszélyről? Kardelj ne tudná, hogy az imperialista hatalmak éppen a szocialista országok részéről állítólag fenyegető veszélyre hivatkozva folytatják a fegyverkezési hajszát, a hidegháborút, és így az általa konstruált mesterkélt „érvek" a háborús uszítók malmára hajtják a vizet?

Kardelj és a hozzá hasonló revizionisták elítélik a háborút, álláspontjuk azonban szükségképpen megreked a kispolgári pacifizmusnál, mert a nemzetközi politika problémáit nem az osztályharc talaján állva vizsgálják, a háború elvetése náluk nem jár együtt az imperializmusnak, mint a mai háborús veszély *egyetlen* gócpontjának állandó és konkrét leleplezésével, s a szocialista országok egységének, mint a világbéke *legfőbb* bázisának erősítésével.

Lenin joggal jegyezte meg 1922-ben a Szakszervezeti Internacionálé által összehívott hágai békekongresszus kapcsán: „Annak elméleti elismerése, hogy a háború bűnös dolog, a háború szocialista számára megengedhetetlen stb. — üres szóbeszédnek bizonyul, mert a kérdés ilyen feltevésében nincs semmi konkrétum."[10] Ez a megállapítás ma is érvényes mindazokra, akik általánosságban sokat beszélnek ugyan a háború elleni harcról, de a határozott, konkrét válaszokkal sokszor adósak maradnak.

[10] Lenin Művei 33. k. Szikra 1953. 448. old.

Digitized by Google

A kommunisták a békéért folytatott harcban elvetik a pacifista nézeteket. Harcunk a békéért nem akadályozza, sőt megköveteli, hogy segítsük az elnyomottak harcát elnyomóik ellen. Az elnyomottak igazságos háborúinak támogatása nincs ellentétben békepolitikánkkal, hiszen ez a harc éppen a háború hívei ellen folyik. Hruscsov elvtárs az egész világ közvéleménye előtt jelentette ki az ENSZ közgyűlésén, hogy az elnyomottak mindig számíthatnak a szocialista országok erkölcsi, politikai és anyagi támogatására.

A szocialista országokat nem a gyengeség vagy a félelem vezeti békepolitikájukban. Biztosak vagyunk abban, hogy ha az imperialisták egy újabb pusztító háborút robbantanának ki, akkor ebben a háborúban az imperializmus szenvedne vereséget, a népek egyszer s mindenkorra végeznének az imperializmussal. A szocialista országok mégsem ezt az utat akarják járni. Egy világháború a haditechnika mai fejlettségi fokán olyan nagy áldozatokat követelne, hogy ez nem gyorsítaná meg, sőt lassítaná a szocializmus és a kommunizmus felépítését. A szocializmus erejének forrása nem a háború, hanem többek között éppen az, hogy mindenkor helyes álláspontot foglalt el a háború kérdéseiben, s az imperialista háború elleni harc élére áll.

A szocialista országok békepolitikája a szocializmus lényegéből fakad. A szocialista társadalomban nincsenek olyan osztályok, amelyeknek érdekükben állna a háború kirobbantása. A szocializmus megszünteti a háború gazdasági, társadalmi bázisát. A szocializmus a legmagasabbrendű humanizmus képviselője, s ezért céljaiért is humánus eszközökkel harcol. Ha lehetőség van a háború elkerülésére, minden erejét latba veti e cél érdekében. Ha lehetőség van a forradalom győzelmére polgárháború nélkül is, akkor erre a lehetőségre építi fel politikáját. De ugyanez az igazi humanizmus vezérli a kommunistákat akkor is, ha ezek a lehetőségek nem válhatnak valóra, s arra kényszerülnek, hogy fegyverrel harcolják ki népük felszabadítását. Nem félnek a harctól — hiszen nincs még egy mozgalom a történelemben, amelynek annyi mártírja lenne, mint a kommunista mozgalomnak —, de politikájukat nem a fegyveres erőszakra építik. Minden nép kívánja a békét, s mi nem lennénk kommunisták, ha nem harcolnánk azért, hogy a népeknek ez a kívánsága valóra váljon.

Igaz, hogy a szocializmus nagyarányú térhódítása az első és a második világháborúhoz fűződött, de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a szocialista forradalom nem győzhet háború nélkül. A szocialista forradalom nem a háborúnak, hanem a kapitalista társadalomban jelentkező belső ellentmondásoknak a következménye. A

Digitized by Google

békéért és a szocializmusért folyó harc nem zárja ki egymást, a béke és a szocializmus édestestvérek.

A revizionisták elválasztják a béke védelmét a szocializmusért folyó harctól, tagadják, hogy a béke védelméért folytatott harc főereje a szocialista világrendszer, „féltik" a békét az imperializmus ellen folytatott harctól. A dogmatikusok szektás szűkkeblűséggel kezelik a békemozgalmat és a szocializmust „féltik" a békemozgalom nem-szocialista elemeitől. A békéért és a szocializmusért folyó harc mindkét fajta szembeállítása gyökerében hamis, árt mind a béke, mind a szocializmus ügyének. Nem véletlen, hogy az imperializmus politikájában összefonódik a béke, a demokrácia és a szocializmus elleni harc, amint a kommunista mozgalom politikájában is egy áradatban egyesül a békéért, a demokráciáért és a szocializmusért folyó küzdelem.

•

A béke megőrzésének leghatásosabb eszköze a háború viselésére alkalmas fegyverzet megsemmisítése, az általános és teljes leszerelés. A Szovjetuniónak és a szocialista országoknak az általános és teljes leszerelésért folytatott következetes harca logikusan következik a szocialista tábor békepolitikájából. Egyetlen szocialista országnak sincsenek támadó szándékai, a kapitalizmus és a szocializmus történelmi harcát nem a háború eszközeivel akarjuk megvívni. A Szovjetunió és a szocialista országok erejük tudatában teszik meg javaslataikat az általános és teljes leszerelésre. Ma már nyilvánvaló, hogy a Szovjetunió is rendelkezik a legmodernebb fegyverekkel, s a legkorszerűbb fegyverzet, a rakéták területén alaposan megelőzte az Egyesült Államokat. A Szovjetunió azonban nem akar visszaélni ezzel az előnnyel. Amikor az Egyesült Államok imperialistái azt hitték, hogy hosszabb időre biztosították a maguk számára az atombomba monopóliumát, nem is gondoltak leszerelésre, hanem rögtön felléptek világuralmi igényeikkel. Így járnak el azok, akik a népek leigázására törnek, s csak a fegyverek erejében bíznak! Amikor kiderült, hogy az erőviszonyok katonai vonatkozásban is a Szovjetunió és a békeszerető népek javára változtak meg, a Szovjetunió ezt a helyzetet rögtön az általános és teljes leszerelés javaslatának megtételére használta fel. Így járnak el azok, akik az emberiség érdekeit, a béke védelmét tartják szem előtt, s nemcsak fegyvereik erejében bíznak, hanem társadalmi rendjük magasabbrendűségében, eszméik igazságában is! Ezért fordulnak szembe a népek az amerikai imperializmus világuralmi terveivel, s ezért támogatják ma egyöntetű lelkesedéssel a Szovjetunió javaslatait.

Az általános és teljes leszerelés megvalósítása egyetlen nép

Digitized by Google

függetlenségét és szabadságát sem fenyegeti. Az imperialisták gyakran hivatkoznak arra, hogy fenn kell tartaniok „védelmi" erejüket, mert veszély fenyegeti őket a szocialista országok részéről. De ha ez valóban így volna, nem az volna-e logikus, hogy elfogadják a leszerelési javaslatot? Ha az imperialisták valóban a szocialista országok részéről indított támadástól félnének, nem kellene-e két kézzel kapniuk egy olyan javaslat után, amely eleve elvágja minden támadás lehetőségét? Az imperialisták azonban nem akarják a leszerelést, s ez ismét csak azt bizonyítja, hogy haderejüket nem védelmi, hanem támadó célzattal tartják fenn.

Tudjuk, hogy a leszerelésért folytatott harc hosszú és nehéz lesz, de a jelenlegi nem kis nehézségek mégsem tántorítják el a kommunistákat ettől a harctól. A kérdést nem úgy kell feltenni, hogy megoldható-e azonnal az általános és teljes leszerelés, hanem úgy, hogy meg kell-e kezdeni a harcot e célok eléréséért, vagy sem. Nyilvánvaló, hogy a kommunista pártok nem ülhetnek karbatett kézzel, mikor az egész emberiséget foglalkoztató problémák megoldásáról van szó. A kommunisták tisztában vannak a feladat nehézségeivel, mégis vállalják ezt a harcot, mert bíznak a békére vágyó tömegek erejében, s hűen képviselik a világ népeinek akaratát. A Szovjetunió javaslata az általános és teljes leszerelésre nagy mozgósító erő, s éppen azért, mert nagy tömegeket mozgósít, nem szabad eleve kilátástalannak tekinteni ezt a harcot.

A háború és a béke közt nincs harmadik lehetőség. A hidegháború, a „sem béke, sem háború" állapota állandó fenyegetés a béke számára. De a hidegháborúval lehetetlen végezni anélkül, hogy meg ne szüntetnénk a fegyverkezési versenyt. A szocialista országok harca az általános és teljes leszerelésért nem egyszerűen része, hanem egyik kiindulópontja a hidegháború ellen és a békés egymás mellett élésért folytatott harcnak.

Az imperializmus ideológusainak és politikusainak értelmezése szerint a békés egymás mellett élés összeegyeztethetetlen az osztályharccal. A békés egymás mellett élés „ára" az ő felfogásuk szerint az, hogy a kommunisták mondjanak le a szocializmusért folytatott harcról. A békés egymás mellett élésnek ez a felfogása nemcsak történelmi és politikai képtelenség, hanem önmagának is ellentmond, hiszen a békés egymás mellett élés kiindulópontja éppen az a felismerés, hogy a mai világban egymás mellett léteznek szocialista és kapitalista társadalmi berendezkedésű országok. E tény figyelembevétele nélkül értelmetlenség békés egymás mellett élésről beszélni. A szocializmus vagy a kapitalizmus felszámolása nem lehet a békés egymás mellett élés feltétele. Éppen így nem lehet a békés egymás mellett élés feltétele a két rendszer között folyó nemzetközi méretű osztályharc megszüntetése, hiszen

Digitized by Google

sem a kapitalizmus, sem a szocializmus hívei nem mondanak le önként társadalmi rendszerükről. A szocialista országok és a kommunista pártok a békés egymás mellett élésre irányuló politikájukat annak a megkerülhetetlen történelmi ténynek a figyelembevételével dolgozták ki, hogy korunk történelmének fő jellemvonása a szocializmus és a kapitalizmus harca.

A békés egymás mellett élés nem szünteti meg a két különböző társadalmi rendszer közötti antagonisztikus ellentmondásokat, s így nem szüntetheti meg a két rendszer harcát sem, hanem azt célozza, hogy a szocializmus és a kapitalizmus harca ne világháború útján oldódjék meg, hanem az osztályharc egyéb formáinak alkalmazásával, a gazdasági verseny, a politikai és az ideológiai harc útján. A békés egymás mellett élés elveinek valóra válása lehetővé teszi, hogy az emberiség elkerüljön egy pusztító világháborút, a szocializmus és a kapitalizmus harcát pedig az dönti el, hogy melyik rendszer biztosítja a népek számára az anyagi javak nagyobb mennyiségét, a kultúra magasabb fokát és a szabadabb életet.

A békés egymás mellett élés politikája tehát magában foglalja mind a háború elkerüléséért folytatott harcot, mind pedig a két rendszer harcát a gazdaság, a politika, az ideológia területén, s ebben az értelemben mondhatjuk, hogy a békés egymás mellett élés a szocializmus és a kapitalizmus között folyó világméretű osztályharc legfontosabb mai formája.

A békés egymás mellett élésnek ez a felfogása gyökeresen különbözik a modern revizionisták „aktív koegzisztenciát" hirdető álláspontjától. A revizionisták a békés egymás mellett élést nem mint osztályharcot fogják fel, hanem mint az országok közötti együttműködés fejlesztését, a „tömbök közötti válaszfalak fokozatos eltűnését." A szocialista országok is akarják a különböző társadalmi rendszerű országok közötti kapcsolatok fejlesztését, de a kapcsolatok fejlesztése elvonatkoztatva az osztályharc realitásától, nem egyéb hiú ábrándnál. Ráolvasással nem lehet megváltoztatni az imperializmus természetét, nem lehet rávenni arra, hogy tiszteletben tartsa az országok közötti kapcsolatok legelemibb szabályait. A békés egymás mellett élés tehát egyúttal harc is, harc a koegzisztencia ellenségei, a háborús uszítók, az imperializmus agresszív törekvései ellen, harc a szocializmusért, mint a béke fenntartásának legfőbb biztosítékáért.

A békés egymás mellett élés politikája ugyanakkor magában foglalja nemcsak az imperializmus elleni harc elemeit, hanem a tárgyalások, a megegyezések, a kompromisszumok lehetőségét és szükségességét is. Vannak, akik azt hiszik, hogy a nemzetközi forradalom érdekei megtiltanak minden tárgyalást az imperialistákkal

Digitized by Google

kal. Ezekkel az álbaloldali nézetekkel szemben már Lenin is felvette a harcot. „Olyan receptet, vagy olyan általános szabályt (‚semmiféle kompromisszumot'!) kidolgozni, amely minden esetre érvényes lenne, badarság. Az embernek a saját fejével kell gondolkoznia, hogy minden egyes esetben el tudjon igazodni."[11] A kérdés lényege nem az, hogy szabad-e tárgyalni, szabad-e kompromisszumot kötni az imperialistákkal, hanem az, hogy a tárgyalások, az esetleges megegyezések és kompromisszumok a béke, a szocializmus ügyét szolgálják-e, vagy a háború, az imperializmus törekvéseit segítik.

A kommunista pártok a lenini tanításokhoz híven, nagy történelmi tapasztalatok birtokában, helyesen kombinálják a harc és a tárgyalások módszerét. Senki sem tagadhatja, hogy Hruscsov elvtárs külföldi látogatásai, a szovjet küldöttségeknek és más szocialista országok küldöttjeinek a részvétele a legkülönfélébb nemzetközi szervezetek munkájában, s nem utolsó sorban az Egyesült Nemzetek Szervezetében, a béke és a szocializmus ügyét szolgálják. De éppen így a béke és a szocializmus ügyét szolgálta az is, hogy múlt év májusában Hruscsov elvtárs Párizsban nem ment bele olyan kompromisszumba, amely az agresszort bátorította volna fel, s a szocialista országok küldöttségei megszakították a leszerelési tárgyalásokat a tizes bizottságban, miután kiderült, hogy az imperialisták ezeket a tárgyalásokat csak a népek becsapására akarták felhasználni.

A békéért és a szocializmusért folyó harcban történelmi jelentőségű érdemeket szerzett a Szovjetunió Kommunista Pártja, kormánya, és személyesen Hruscsov elvtárs is. A bátor, sokszor kemény kiállás az imperialisták agresszív politikájával szemben éppenúgy a szocializmus nagy ügyét szolgálta, mint a messzemenő rugalmasság a tárgyalásokon; ezért találkozott mindkettő a tömegek általános helyeslésével, s a nemzetközi kommunista mozgalom támogatásával. Ezért támogatja tiszta szívből és őszinte kommunista meggyőződéssel a mi pártunk és a mi népünk is ezt a harcot.

[11] Lenin Művei 31. k. Szikra 1951. 57. old.

Digitized by Google

A Párizsi Kommün kilencvenedik évfordulójára

Írta KÁLMÁN ENDRE

Kilenc évtized telt el a Párizsi Kommün kikiáltása óta — a munkásmozgalom és az egész emberiség történetének sorsfordulókban gazdag kilenc évtizede. A Kommün szereplői között még ott voltak az 1848-as forradalmak részvevői, s a Kommün harcosainak küzdelmét az új évszázad, 1905 nemzedéke folytatta. Ők 1917—19 nagy generációjának nyújtották át fegyverüket, ezek helyébe 1945—49 hatalmas csatáinak hősei léptek, s ömellettük itt sorakozik már a szocializmus győzelmének új, fiatal serege. Nemzedékek váltják egymást, de a harc szakadatlanul folyik, s bármennyi munkásvér ömlik is el, a kommünárok csapata nem fogy, hanem egyre gyarapszik.

A Párizsi Kommün 72 napja egyik legdicsőbb lapja a munkásmozgalom történetének. Tanulságait Marx, Engels és Lenin gondosan és minden vonatkozásukban elemezte, s belőlük olyan általános érvényű elvi megállapításokat szűrt le, amelyek a marxista—leninista elmélet további fejlődésének szilárd alapjaivá váltak. Ily módon a Kommün tapasztalatai ma is utat mutatnak a proletár osztályharc gyakorlatának.

A Párizsi Kommün nem klasszikus példája, de első, *ősformája* a munkásosztály hatalmának. Megvolt benne az újtípusú, proletár állam néhány általános jellemző vonása, de keveredett ez esetleges, egyedi vonásokkal, amelyek részben szükségszerűen következtek az adott helyzet sajátosságaiból, részben egyáltalán nem szükségszerű hibákból fakadtak.

*

„A munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet, hogy azt saját céljaira működésbe hozza"[1] — ez

[1] Marx: A polgárháború Franciaországban (1871) — Marx—Engels: Válogatott Művek. I. köt. 468. old.

Digitized by Google

az a legfőbb általános érvényű tanulság, amelyet Marx a Párizsi Kommünből levont, s amellyel a Kommunista Kiáltványt is szükségesnek tartotta kiegészíteni. A Kommün tevékenységének legfontosabb része az volt, hogy szétzúzta a régi, bürokratikus-militarista államapparátust, s helyébe új, eddig ismeretlen fajtájú közhatalmat teremtett: a munkásosztály hatalmát. Egyik legelső határozatával megszüntette a nagyrészt monarchista tisztek vezette állandó hadsereget, s helyette az egész nép, mindenekelőtt a munkásosztály felfegyverzésére támaszkodott. Szakított a burzsoá parlamentarizmussal és helyette olyan közigazgatási testületet alkotott, amely egyesíti a törvényhozó és a végrehajtó hatalmat. Kimondotta, hogy az összes köztisztség-viselők — beleértve az ügyészeket és bírákat is — a nép által választandók, neki felelősek és általa bármikor elmozdíthatók; nem főnökösködő hivatalnokok tehát, hanem az állam *munkásai,* akik munkásnak járó bérért dolgoznak. Hogy megtörje a szellemi elnyomó hatalmat és biztosítsa a teljes lelkiismereti szabadságot, a Kommün elrendelte az egyház és az állam szétválasztását, az állam vallási kiadásainak törlését, s a vallási testületek vagyonának nemzeti tulajdonná nyilvánítását; ezzel együtt világivá és ingyenessé tette az elemi iskolai oktatást.

A Párizsi Kommün tanulságait elemezve ezek az intézkedések álltak Marx, Engels és Lenin figyelmének középpontjában; ezekre támaszkodva küzdöttek egyrészt az anarchisták ellen, akik *mindenféle* állam azonnali, teljes megsemmisítését követelték, másrészt a reformisták ellen, akik tagadták a burzsoá államapparátus összetörésének és a proletárdiktatúrának a szükségességét. E tanulságok felhasználásával fejtette ki Lenin „Állam és forradalom" című művében a marxista—leninista államelmélet alapvető tételeit.

Mindenki tudja, hogy az állam és az egyház különválasztása voltaképpen polgári-demokratikus jellegű intézkedés. De az állandó hadseregnek népfelfegyverzéssel való helyettesítése, a köztisztviselők választhatóvá tétele szintén olyan rendszabályok, amelyek semmiképpen sincsenek ellentétben a polgári értelemben vett demokrácia *elveivel.* S mégis: ezek az intézkedések *együttvéve,* és különösen akkor, amikor a reakciós burzsoázia ellenállásával *szemben* kellett őket végrehajtani — már nem polgári jellegűek, hanem a proletárdemokrácia megvalósításával egyértelműek voltak.

„A Kommün ... az összetört államgépezetet látszólag »csak« teljesebb demokráciával pótolta ... A valóságban azonban ez a »csak« annyit jelent, hogy bizonyos fajtájú intézményeket óriási mértékben felváltottak elvileg másfajta intézményekkel. Éppen itt figyelhetünk meg egy olyan esetet, amikor »a mennyiség minőségbe csap át«: a demokrácia, amelyet az elképzelhető legnagyobb

Digitized by Google

tökéletességgel és következetességgel hajtanak végre, burzsoá demokráciából proletárdemokráciává változik át" — mondja Lenin, majd így folytatja: „Ezek ... az egyszerű és »magától értetődő« demokratikus rendszabályok, amelyek teljesen összekapcsolják a munkásoknak és a parasztok többségének érdekeit, egyben hidat vernek a kapitalizmustól a szocializmushoz."[2]

Néhány lappal ezután Lenin azt mondja: van egy határ, „ahol a következetes demokrácia egyrészt szocializmusba *csap át*, másrészt *megköveteli* a szocializmust."[3] Párizsban a következetes demokrácia kialakítása *megkövetelte* a munkáshatalmat.

A következetesen végigvitt demokrácia azért válhatik proletárdemokráciává, mert proletárdemokrácia és burzsoá demokrácia között nemcsak ellentét van — osztálytartalmuknál fogva —, hanem benső összefüggés is, mint a demokratizmus alacsonyabb és magasabb foka között. A polgári szabadságjogok védelméért és folyamatos kiterjesztéséért vívott harc ezért elvezethet a szocializmushoz, a proletárdemokráciához, amely összehasonlíthatatlanul következetesebb, magasabbrendű, egyetemesebb érvényű, azt mondhatjuk: demokratikusabb, mint a burzsoá demokrácia, még akkor is, ha ezt „tiszta demokrácia"-nak keresztelik el.

A Kommün demokráciája nem „tiszta demokrácia", hanem proletárdemokrácia volt. Lenin éles vitát folytatott Kautskyval, aki a Kommünt a „tiszta demokrácia" és a szocializmusba való „békés belenövés" példájává igyekezett áthamisítani. Nem mintha klasszikusaink tagadták volna, hogy békés úton is el lehet jutni a szocializmusba. De Kautsky és a reformisták a békés átmenetet olyan feladatnak tartották, amelyet a munkásosztály a forradalmi tömegharc sutba dobásával, kizárólag legális, parlamentáris eszközökkel mindenütt megvalósíthat; Marx, Engels és Lenin viszont kimutatta, hogy a szocializmusba való békés átmenet lehetősége meghatározott feltételekhez van kötve.

Engels azt írta: „Elképzelhető, hogy a régi társadalom békésen belenőhet az újba olyan országokban, ahol a népképviselet *minden hatalmat a saját kezében összpontosít*, ahol, mihelyt a nép többsége mögöttünk áll, *alkotmányosan tehetünk meg mindent, amit akarunk*."[4] S Lenin éppen az „Állam és forradalom"-ban, éppen a Párizsi Kommün tanulságairól szóló fejtegetéseinek folytatásaképpen hivatkozik Engelsnek ezekre a szavaira, aláhúzva azt, hogy a szocializmusba vezető békés fejlődés *csak „elképzelhető"*, de nem feltétlenül, nem akárhol következik be.

Nem lehet békés a fejlődés ott, ahol a burzsoázia tartja a mar-

[2] Lenin: Állam és forradalom (1917 aug.—szept.) — Lenin Művei, 25 k. 449. és 451. old.
[3] U. o. 485. old.
[4] Engels: Az erfurti programtervezet bírálata (1891). — Szikra, 1954., 20. old. — K. E. Kiemelése.

Digitized by Google

kában az egész elnyomó gépezetet: a hadsereget, a rendőrséget, a hivatalnoki kart és a burzsoá parlamentet, amelyet arra használ fel, hogy az elnyomást kendőzze, a népet becsapja vele. A Kommün legnagyobb történelmi érdeme éppen az, hogy szétzúzta a néptől elkülönült, a népet elnyomó állam apparátusát, s megkezdte — egyelőre csak egy városban — egy újtípusú állam, egy újtípusú demokrácia felépítését, olyan államét, amely egy a néppel. Igazi népképviseletet teremtett, nem fecsegő, henem *dolgozó* testületet, amely *minden politikai hatalmat* a kezében tart, s ura az államgépezetnek és a fegyveres testületeknek is. Az *ilyen* népképviselet azonban — mint Engels rámutatott — nemcsak eredménye, hanem kiindulópontja is lehet a szocializmusba való fejlődésnek.

A szovjethatalom és a mi népi államhatalmunk is Kommüntípusú hatalom. De a történelem felülmúlhatatlanul leleményes újabb meg újabb politikai formák létrehozásában; ezért nem láthatjuk előre, hogy a jövőben a Kommün-típusú hatalomnak milyen más formáit fogja még kialakítani. Ezek egyben-másban eltérnek majd a meglevő formáktól, de mint igazi néphatalmak, büszkén vállalhatják ősükül a Párizsi Kommünt.

•

A legnagyobb dolog, amelyet a Kommün a párizsi nép és az egész emberiség számára alkotott — a munkáshatalom volt. „A Kommün nagy szociális rendszabálya saját működő léte volt — mondja Marx. — Különleges intézkedései csak az irányt jelezhették, amerre egy a nép akaratából létrejött népi kormány halad."[5] Csak az irányt jelezhették, mert a Kommünnek amúgy is rövid élete négyötödében szinte minden erejét a burzsoá ellenforradalommal vívott véres polgárháborúra kellett fordítania; békés munkára mindössze két hete volt. Nem tehetett tehát nagyon sokat a dolgozó népért és számos intézkedése nem is juthatott el a gyakorlati megvalósulásig.

S mégis igaza van Lissagaray-nak, a Kommün harcosának és történetírójának, mikor azt mondja: „Ha a március 18-i forradalomnak semmi mást nem köszönhetnénk, mint a Munkaügyi Bizottság felállítását, akkor is többet tett volna a munkásért, mint Franciaország valamennyi burzsoá nemzetgyűlése 1789. május 5-e [a rendi országgyűlés összeülése —K. E.] óta."[6] A Kommün legtöbb szociális intézkedése ugyanis a Munka- és Kereskedelemügyi Bizottságtól indult ki, s büszkék vagyunk arra, hogy ennek a bizottságnak az élén delegátusként (lényegében a Kommün miniszterében) magyar ember állott: Frankel Leó.

[5] A polgárháború Franciaországban, 510. old.
[6] Lissagaray: Geschichte der Kommune von 1871. (1876.) — Rütten & Loening. Berlin, 1956. 189. old.

Digitized by Google

A Kommün összes szociális intézkedései a párizsi munkásosztály és a vele szövetséges kispolgárság legéletbevágóbb követeléseit valósították meg. Jórészük olyan intézkedés, amelyet egy valóban demokratikus polgári kormány is végrehajthatott volna, s egyik-másik mai szemlélő talán sokallja is azt az áldozatot, amelyet a kommünárok e látszólag csekély eredményekért hoztak. A valóság azonban az, hogy nagyrészt éppen a Kommün hatalmas áldozatai tették ezeket a vívmányokat ilyen maguktól értetődőkké, viszonylag könnyen elérhetőkké a mai kapitalista társadalom kizsákmányoltjai számára.

A reakciós-monarchista nemzetgyűlés néhány nappal a Kommün kikiáltása előtt kétségbeejtő helyzetbe döntötte azt a két-háromszázezer párizsi munkást, kiskereskedőt és iparost, aki az állandó gazdasági válság következtében lakbérét vagy esedékes váltóját nem tudta kifizetni. A Kommün legelőször is ezeknek sietett segítségükre: elengedte lakbértartozásukat és haladékot adott a további lakbérfizetésre; a váltótartozásokat is három évre prolongálta. Így megmentette az eladósodott embereket a kilakoltatástól, a kiskereskedőket és kisvállalkozókat a teljes tönkremenéstől, s ezekkel az első intézkedéseivel egycsapásra népszerűvé lett a nép legszélesebb rétegei előtt. A városi zálogházban megszüntették az elzálogosított tárgyak elárverezését, majd elrendelték a 20 frankon aluli értékű zálogtárgyak ingyenes visszaadását. Rendeletet dolgoztak ki a zálogház megszüntetéséről, s ebben kimondták: „A zálogház megszüntetését követnie kell egy olyan szociális intézmény felállításának, mely a munkásoknak igazi biztosítékot és segítséget nyújt munkanélküliségük esetére. A Kommün létrejötte új, jobb intézményeket kíván meg, melyek megvédik a munkást a tőke kizsákmányolásától."[7] Néhány üzemben meg is kezdődött az új biztosítási rendszer kiépítése.

A Kommün számos egyéb munkásvédő intézkedést is tett. Megtiltotta, hogy a munkás béréből a munkaadó büntetés címén vagy más ürüggyel bármilyen levonást eszközöljön. Felemelte a legalacsonyabb munkabéreket, megtiltotta az éjjeli munkát a pékségekben, s egyes üzemekben rendeletileg szabályozta a minimális órabéreket és a munkaidőt; ez utóbbit napi tíz órában állapította meg (Frankel a nyolcórás munkanapért szállt síkra). Ugyanakkor a munkásokat is figyelmeztették, hogy felelősek a termelésért, a gépekért és a nyersanyag felhasználásáért. A nagyszámú munkanélküli érdekében a kerületi elöljáróságok mellett hivatalos munkaközvetítő irodákat nyitottak, s megszüntették a második császárság munkaközvetítőit, amelyeket a rendőrség által kinevezett munkásnyúzók vezettek.

7 Lissagaray, 198—199. old

Digitized by Google

Egyes nagyüzemekben a Kommün bevezette az állami és munkásellenőrzés bizonyos formáit. Különösen nagy figyelmet fordított a *munkások termelőszövetkezeteire*. Minthogy a katonai szállításokon a burzsoá vállalkozók meggazdagodtak, miközben munkásaik éheztek, a Kommün rendeletben kimondta, hogy a Hadbiztosságnak versenytárgyalások alapján kell kiadnia a munkákat. Megrendelést csak olyan üzem kaphat, amelyben betartanak bizonyos, a munkásoknak fizetendő minimális bérre, maximális munkaidőre és megfelelő munkakörülményekre vonatkozó feltételeket. A munka kiadásánál a munkások termelőszövetkezeteit előnyben kell részesíteni a magánvállalkozókkal szemben. A munkások termelőszövetkezetei a tulajdonosok által otthagyott üzemekben alakultak. Számos tőkés ugyanis Versailles-ba szökött az ellenforradalmárok bandájához, mások Párizsban maradtak ugyan, de leállították gyárukat. Ezeket az üzemeket a Kommün jegyzékbe vette — minden bennük található termelőeszközzel együtt —, s átadta az üzem munkásaiból alakított szövetkezetnek, hogy az indítsa meg és vezesse tovább a munkát. A visszatérő tőkés kártérítést kapott volna, később meghatározandó összegben.

A Kommünnek ez az intézkedése már a kapitalista rend húsába vágott, annál is inkább, mert része volt egy nagyon messzemenő és nagy horderejű elgondolásnak. Egyik cikkében Frankel Leó megírja: „A Kommün a termelőeszközöket, amelyek a kevesek kezében csak a munkások rabszolgává tételének és kizsákmányolásának eszközei, egyszerűen a termelőszövetkezetek szerszámaivá akarta tenni. Már készen volt a terv a termelőszövetkezetekről, amelyek a húsz párizsi kerület szerint felosztva, de szolidárisan és egymással összeköttetésben működtek volna, s — legalábbis eleinte — a munkaügyi minisztérium delegátusának felügyelete alatt álltak volna."[8] Ebben az elgondolásban nem a felemásságot, a rajta határozottan felismerhető proudhonizmust kell elsősorban észrevennünk (amely már akkor is hibás volt), hanem azt, amibe benne előremutat a jövő, a társadalmasított termelőeszközök egységes, központi irányítása, a szocialista államosítás felé. Így értékelte Engels is: „A Kommün kiemelkedően legfontosabb határozata — mondta — a nagyipar, sőt a manufaktúra olyan megszervezését rendelte el, amely nemcsak a munkások minden egyes gyárban megvalósított szövetkezésén alapult volna, hanem egyesítette volna mindezeket a szövetkezeteket egy nagy szövetségben — tehát olyan megszervezését, amelynek ... végeredményben a kommunizmushoz ... kellett vezetnie."[9]

[8] Frankel: Március 18. (németül) — Arbeiter Wochen-Chronik, Budapest, 1871. március 18.

[9] Engels: Bevezetés Marx „A polgárháború Franciaországban" c. művéhez (1891.) Marx—Engels: Vál. Művek, I. k. 463. old.

Digitized by Google

Ez a cél korántsem állt kezdettől fogva világosan a kommünárok előtt, sőt nyugodtan mondhatjuk, hogy kevés forradalomban volt annyi az *ösztönös* vonás, mint az 1871. március 18-iban. „A Kommün — mondta Lenin — spontán keletkezett, senki sem készítette elő tudatosan és tervszerűen."[10] Itt az utolsó két szón van a hangsúly: a tudatosságon és a tervszerűségen. A „Kommün" harci jelszava ugyanis már hónapokkal március előtt felmerült, de inkább a szó eredeti értelmében, mint *városi önkormányzat*. Eleinte legfeljebb az 1848-as februári forradalom ködös értelmű jelszavával, a „Szociális Köztársaság"-gal asszociálták; a *kommunizmus* eszméje csak később kapcsolódott hozzá szorosan. Az I. Internacionálé párizsi szekcióinak 1871. március 23-i kiáltványa a Kommüntől olyan „társadalmi szerződést" vár, amelynek tételei „kiküszöbölik az osztályellentéteket és biztosítják a társadalmi egyenlőséget." S a követelések is meglehetősen homályosak: követelik „a hitel, a kereskedelem, a szövetkezés átszervezését, hogy a dolgozónak biztosíthassuk munkája teljes értékét; ingyenes, világi (állami) és kötelező népoktatást; gyülekezési és szervezkedési szabadságot, sajtószabadságot és állampolgári szabadságjogokat; a rendőrség, a katonaság, a közegészségügy, a közigazgatás átszervezését és községi kezelésbe való átadását."[11] Maga a Kommün — ezt joggal kifogásolja Lissagaray — semmiféle programot nem adott.

A Kommünnek sok kiváló, nagy alakja volt, de egyikükre sem mondhatjuk, hogy ő volt *a kiemelkedő vezetője* a forradalomnak. Arnould, a Kommün egyik harcosa és történetírója lelkesen állapítja meg, hogy a hatalom első birtokosa, a párizsi nemzetőrség Központi Bizottsága csupa olyan emberből állott, akit munkahelyén vagy lakóhelyén kívül senki sem ismer. A helyükbe lépő Kommün-tagok általában már ismertebb emberek voltak Párizsban — hiszen nevük szerint, nem pedig programjuk alapján választották meg őket —, de legjobbjaik is inkább csak ösztönös forradalmárok, akik maguk is vezetésre szorulnak. Londoni emigrációjából Marx igen nagy segítséget nyújtott nekik, de értékes tanácsai és információi természetesen nem pótolhatták jelenlétét. Blanqui pedig a versailles-iak foglya volt, s az is kérdés, hogy részvétele segített volna-e a Kommünnek.

Leginkább azonban azt sínylette meg a Kommün, hogy nem volt olyan felkészült, tapasztalt, képzett pártja, amely világosan látta volna a helyzetet, mindig helyesen tudta volna megszabni a feladatokat és teljesítésük módját. A blanquisták, ezek az elszánt összeesküvők, a kisebbség keménykezű diktatúrájának hívei voltak, de sem a proletárdiktatúra lényegét, sem a nép érdekében

[10] Lenin: A Kommün emlékére (1911.) — Lenin Művei, 17 k. 122 old.
[11] Aranyossi Magda: Frankel Leó — Szikra, 1952. 246–247. old.

Digitized by Google

teendő szociális és gazdasági intézkedések jelentőségét nem értették meg. Ők alkották a Kommün többségét, a kispolgári-demokrata „új jakobinusok"-kal együtt, akik csak a nagytőke korlátozását követelték. A Kommün kisebbségét Proudhonnak, a kispolgári- utópista szocializmus e képviselőjének követői alkották, akik ellenezték a proletárdiktatúrát, sőt jobbszárnyuk általában a politikai harcot is. A baloldali proudhonistákhoz tartozott az Internacionálé párizsi tagjainak nagy része is.

De a Kommün intézkedései mégis helyes, proletárjellegű intézkedések voltak — mert a gyakorlatban mind a blanquisták, mind a proudhonisták pontosan az ellenkezőjét tették annak, amit elméleteik szerint tenniök kellett volna. „Legnagyobb becsületére válik a Kommünnek — mondotta Engels —, hogy »eleven hajtóerejét« valamennyi gazdasági intézkedésnél nem valaminő elvek adták, hanem — az egyszerű gyakorlati szükséglet."[12]

Hogyan kell értenünk Engelsnek ezeket a szavait? Vajon általában az *elvszerűséget* ítéli-e el? Semmi esetre sem! Elítéli mindenekelőtt a *hamis* elveket, a blanquisták és a proudhonisták egymástól eltérő, de egyformán kispolgári elméleteit. De elítéli ezen felül *általában a doktrinerséget* is; elveti azt, hogy a forradalmárok elméletileg kikövetkeztetett tételekhez igazítsák cselekedeteiket (még ha helyesek is e tételek), ne pedig a reális helyzet diktálta követelményekből induljanak ki. Lenin is hangsúlyozza, hogy a Kommün mennyire mentes volt minden doktrinerségtől, s a Kommünt állítja példaként a szovjetek elé, mikor lelkükre köti, hogy ne vezessenek be *„semmiféle* olyan újítást, amely nem érett meg teljesen mind a gazdasági valóságban, mind a nép túlnyomó többségének tudatában."[13]

A doktrinerség helyett nem az elvtelenséget választotta a Kommün, hanem a munkásosztály forradalmi alkotóerejére és kezdeményezésére való bátor támaszkodást. Ez a titka annak, hogy forradalmi munkáspárt nélkül is helyes intézkedéseket tett. Frankel például a párizsi kerületek küldötteiből és egyes szakszervezetek megbízottaiból Kezdeményező Bizottságot alakított, amely állandóan eljuttatta a lakosság észrevételeit és javaslatait a Munka- és Kereskedelemügyi Bizottságnak. A Kommün valóban azon igyekezett, hogy a munkástömegeket bevonja a kormányzásba. „A Párizsi Kommün — mondotta Lenin — nagyszerű példát mutatott arra, hogyan kell egybekapcsolni a kezdeményezést, az önállóságot, a mozgási szabadságot, az alulról jövő lendület erejét — és az önkéntes, sablontól mentes centralizmust."[14]

12 Engels: A lakáskérdéshez (1873) — Marx—Engels, Vál. Művek, I. k. 594. old.
13 Lenin: A proletariátus feladatai forradalmunkban (1917. ápr.) — Lenin Művei, 24. k. 54. old.
14 Lenin: Hogyan szervezzük meg a versenyt? (1919) — Lenin Művei, 26. k. 428. old.

Digitized by Google

Az igazi forradalmár sem a tömegek ösztönös cselekvése mögött nem kulloghat, sem az élettől elszakadt elméletek után nem futhat. Többet ér az, ha hallgat a forradalmi tömegmozgalom hangjára (de nem tőle vár minden kezdeményezést), mint ha íróasztal mellett kispekulált program szerint cselekszik. Legtöbbet pedig az ér, ha olyan programot valósít meg, amely a marxista—leninista tudományos előrelátáson *és egyben* a dolgozó nép széleskörű kezdeményezésén alapszik, s amely még jobban növeli a tömegek harci kedvét és alkotókészségét. Ilyen programot azonban csak forradalmi marxista—leninista munkáspárt adhat, s a Párizsi Kommünben ilyen párt nem létezett.

A Kommün — bár nem vezette forradalmi munkáspárt — kétségtelenül munkáshatalom, a proletariátus diktatúrája volt. A róla szóló értékelések közül talán Marx e meghatározása a legismertebb: „Lényegében *a munkásosztály kormánya* volt, a termelő osztálynak a kisajátító osztály ellen vívott harcának a terméke, az a végre felfedezett politikai forma, amely mellett a munka gazdasági felszabadítása végbemehetett."[15] Másutt a Párizsi Kommünről szólva *„népi kormány"*-ról, *„népi forradalom"*-ról beszél Marx. A „népi" szó akkoriban még nem tartozott a marxizmus szótárába, mert ez a kifejezés eltakarja a munkásosztály és a többi dolgozó réteg közötti különbséget. De Marx éppen *ezért* használja: azért, mert az 1871-es Franciaországban, amely főleg a kispolgárság (kézművesek, kiskereskedők, parasztok stb.) országa volt, a forradalomnak a kispolgárság és mindenekelőtt a parasztság tömegeit is magával kellett ragadnia, a közös célokért szövetkeznie kellett velük, s *népi forradalommá* kellett válnia. Ilyen osztályszövetségre törekedett a Kommün is.

Magában Párizsban létrejött az osztályszövetség egyfelől a munkásság, másfelől a kispolgárság és az értelmiség között. „Ez volt az első forradalom — írja Marx —, amelyben a munkásosztályt nyíltan elismerték, mint az egyetlen osztályt, amely társadalmi kezdeményezésre képes, elismerte még a párizsi középosztály nagy tömege is — kiskereskedők, iparosok, kereskedők — egyedül a nagytőkések kivételével."[16] Ezt a Kommün összetétele is kifejezte; 85 tagja közül több mint 30 volt a munkás és mintegy 50 a kézműves, alkalmazott és értelmiségi. (A burzsoázia 21 küldöttje lemondott.)

A parasztsággal és egyáltalán a vidékkel való szövetséget azonban nem sikerült megteremteni, mert Párizst teljesen körülzárta az ellenség. De szabad érintkezés esetén sem lett volna könnyű a Kommün mellé állítani a parasztságot, amelynek bonapartista illú-

[15] A polgárháború Franciaországban, 505. old.
[16] U. o. 507. old.

Digitized by Google

ziói akkor még nem foszlottak teljesen szét, s a Kommün maga sem tett meg mindent a számára létfontosságú munkás-paraszt szövetség kiépítéséért. Érdemes azonban idézni néhány mondatot az egyik röpiratból, amelyet léggömbök vittek fel a levegőbe, hogy vidéken lehullassák: „Testvér, becsapnak téged! Érdekeink azonosak. Amit én szeretnék, azt akarod te is; a felszabadulás, amelyet én követelek, a te felszabadulásod is... Párizs nem akar mást, mint azt, hogy a *paraszté legyen a föld, s a munkásé a szerszám.*"[17] A Kommün szava azonban alig jutott el a faluhoz, a vidéki városok forradalmi mozgalmait pedig, amelyek megmenthették volna Párizst, a burzsoázia gyorsan leverte.

S mégis: a párizsi munkáshatalom elszigetelve is, magárahagyottan is *népi* hatalom volt, az *egész* francia nép, minden dolgozó osztály érdekét képviselte. Legfontosabb rendszabályai a parasztot is megszabadították volna a vérét szívó állami bürokráciától, a csendőruralomtól és a papi butítástól. Későbbi intézkedései megmenthették volna a súlyos adóktól, a parcelláját terhelő adósságoktól, a proletarizálódás állandóan fenyegető veszélyétől is. Nem utolsó sorban éppen ezért fordult a burzsoázia olyan veszett dühvel a Kommün ellen.

*

Aki a Kommün történetének lapjait forgatja, azt lenyűgözi az a hatalmas erkölcsi erő, amely e történet minden lapjáról felé sugárzik. Az ellenség által megszállt Franciaország fővárosában, amelyet nyugatról és délről a versaillesi, keletről és északról a porosz csapatok zártak körül, talpraállottak a munkások, munkanélküliek, kispolgárok, értelmiségiek, akik hónapok óta nélkülöztek, döghúson és patkányon éltek, s héthetes polgárháborúban, majd nyolcnapos elkeseredett utcai harcban, égő házak között az utolsó golyóig harcolva védték barikádjaikat, s bátran haltak meg a Kommünért. A párizsi nők semmiben sem maradtak el a férfiak mögött, s még a serdülő gyerekek is segítettek a harcosoknak. Nem lehet megindultság nélkül olvasni Lissagaray könyvében annak a gárdistának a levelét, akinek három fia már a nemzetőrség soraiban harcolt, s azt kérte, hogy a negyediket is — aki még nincs tizenhat éves — vegyék fel valamelyik zászlóaljba, mert ez a fiú is védeni akarja a fiatal Köztársaságot a versaillesi hóhérokkal szemben.

A Kommün megmutatta, a munkásosztály erkölcsi tisztaságát és nagyságát. „Valóban csodálatos volt az a változás, amit a Kommün Párizsban véghezvitt! — írja Marx. — Nyoma sem maradt a második császárság parázna Párizsának!... Nem voltak többé hullák a morgue-ban, sem éjjeli betörések, és lopások is alig fordultak elő; 1848 februárja óta először voltak valóban biztonságosak Párizs

17 Lissagaray, 194. old. — K. E. kiemelése.

Digitized by Google

utcái, méghozzá minden rendőrség nélkül... A kokottok követték pártfogóiknak ...a nyomát. Helyettük újra Párizs igazi asszonyai kerültek a felszínre — hősiesek, nemeslelkűek és önfeláldozók, mint az ókor asszonyai. A dolgozó, gondolkodó, harcoló, vérző Párizs, amely egy új társadalom megteremtésére törekedve majdnem megfeledkezett a kapui előtt álló kannibálokról, sugárzott történelmi kezdeményezésén fellobogó lelkesedésében!"[18]

A másik oldal: a burzsoázia, lakájaival, prostituáltjaival és mindennemű kiszolgálóival együtt (köztük a „szocialista" Louis Blanc-kal) Versailles-ba szorult, s ott folytatta naplopó életét. Amikor pedig pribékjeik leverték a kommünárok hősi ellenállását, egyszerre megjelentek Párizsban, ahová addig csak felbérelt ügynökeiket küldözték. Kedvteléssel nézegették a kivégzéseket, s az utcákra, amelyeken még álltak a hullahegyek, kihallatszott pezsgős mulatozásaik ricsaja. Két osztály — kétféle erkölcs!

„Micsoda rugalmasság, mennyi történelmi kezdeményező erő, mennyi áldozatkészség van ezekben a párizsiakban! — írta Marx. — ... Hasonló nagyságra nincs példa a történelemben! Ha elbuknak, nem tehet róla senki, csak a maguk »jóhiszeműsége«."[19] Valóban, a Kommün minden hibája, az egyszerű munkások és kézművesek „jóhiszeműségéből" fakadt — de azt is mondhatjuk, hogy a forradalomban megengedhetetlen lágyszívűségükből és határozatlanságukból, amely persze összefüggött világnézeti bizonytalanságukkal.

Rögtön az első napon eltűrték, hogy az ellenforradalom csapatai, tüzérségükkel, málhájukkal együtt kisétáljanak a város kapuin. Ahelyett, hogy azonnal Versailles elleni támadásra indították volna a nemzetőrséget, megvárták az ellenség offenzíváját — mert nem akartak „polgárháborút kezdeni". Mintha Thiersnek és hordájának áruló cselekedetei nem Párizsnak szóló hadüzenet lettek volna! Erkölcsi skrupulusok miatt nem sajátították ki a Francia Bank pénzkészletét; a bankban őrzött csaknem 3 milliárd frankból a Kommün alig 17 milliót kapott — a versaillesi banda viszont csaknem 258 milliót. Értékes időt vesztettek „alkotmányos" aggályoskodásaik miatt is, azzal, hogy a nemzetőrség Központi Bizottsága túl korán adta át a hatalmat a Kommünnek, s így választásokkal, szervezgetéssel foglalkoztak, amikor annyi lett volna a sürgősebb tennivaló. Nem léptek fel elég erélyesen a kémekkel, az árulókkal, a merénylőkkel szemben, s bár szedtek túszokat, csak akkor végeztek ki hatvannégyet közülük, amikor az ellenség már behatolt a városba. Csak az utolsó időkben til-

[18] A polgárháború Franciaországban. 512. old.
[19] Marx levele Kugelmannhoz, 1871. ápr. 12 — Marx—Engels: Vál Művek II. k. Szikra, 1949. 462. old.

Digitized by Google

tották be a Kommünnel szemben nyíltan ellenséges sajtót, s akkor is némely reggel betiltott lap este újra megjelent. Maguk viszont nem hozták nyilvánosságra a burzsoázia titkos iratait, amelyek a kezükben voltak, és amelyek világosan megmutatták volna a népnek az első császárság, a júliusi monarchia, a második császárság és az ún. „nemzetvédelmi kormány" minden szennyét. A forradalomnak lehet és sokszor kell is kompromisszumot kötnie — s például a Francia Bank kisajátításával a Kommün előnyös kompromisszumot csikarhatott volna ki —, de sohasem szabad indokolatlan „nagylelkűségből" egyoldalú engedményeket tennie.

Bezzeg a „törpe torzszülött" Thiersnek és társainak nem remegett a kezük (igaz, hogy ezek a kezek edzettek voltak mindenféle piszkos manipulációban). Nem volt semmiféle aggályuk azzal szemben, hogy a német hódítókkal szövetkezzenek a párizsi munkások ellen; szemrebbenés nélkül gyilkoltatták le a kezükbe került kommünárokat, és — sokszoros ígéretüket megszegve — a legnagyobb lelki nyugalommal ágyúztatták, bombáztatták, gyújtogatták Párizst, hogy azután véres diadalukat még véresebb megtorlással tetőzzék be. A legyőzött forradalom sohasem várhat kíméletet a győztes reakciótól, de igaza van Frankelnek: „legyőzöttekkel még sohasem bántak el ilyen dühvel és ilyen állati kegyetlenséggel".[20] Tízezreket kínoztak meg és lőttek agyon bírósági ítélet nélkül, tízezreket küldtek halálba, börtönbe, deportálásba a bíróságok. A külföldre menekültekkel együtt Párizs legalább százezer legjobb harcosát vesztette el; a város egyes munkáslakta részei valósággal elnéptelenedtek.

A párizsi barikádok védői nemcsak magukat, nemcsak Párizst, nemcsak Franciaországot védték. „Mi az emberiségért állunk itt!" — mondották, s a Szociális Világköztársaság harcosainak érezték magukat. A Kommün, mikor Frankel megválasztását jóváhagyta, azzal indokolta ezt, „hogy a Kommün zászlaja a Világköztársaság zászlaja is".[21] Ezért volt ott a Kommün tagjai között a belga Ostyn, az olasz Garibaldi (bár nem tartózkodott Párizsban), s legjobb harcosai között a lengyel Dąbrowski és Wróblewski, az orosz Dmitrijeva és Lavrov, s annyi más külföldi. A Kommün ledöntötte a Vendôme-oszlopot, mint a sovinizmusnak, a militarizmusnak, az idegen népek elnyomásának szégyenletes jelképét.[22] A kommünárok a népek békéjét és testvériségét hirdették, s ügyüket Európa országaiban a magukénak érezték a nép legjobbjai, bár erkölcsi támogatásnál többet nem nyújthattak neki. A Kommün — mint Engels mondta — „szellemileg feltétlenül az Inter-

[20] Aranyossi. 259. old.
[21] U. o. 39. old.
[22] Ezt a munkát magyar ember irányította: Györök Leó, a párizsi nemzetőrség őrnagya. (Lásd: Élet és Tudomány, 1955. márc. 9.)

Digitized by Google

nacionálé gyermeke" volt,[23] az Internacionálé tagjai vezető szerepet játszottak benne, s állandó kapcsolatban álltak Marx-szal.

A proletariátus nemzetközi szolidaritása volt ez, s vele szemben a versaillesiak „nemzetközisége" — a rabszolgatartók összeesküvése. Bismarck, a német junker a francia burzsoázia segítségére sietett; Párizs leveréséhez átadott neki 100 000 fogságba esett francia katonát, s nemcsak blokád alá helyezte a várost, hanem szabad utat is adott a versaillesiak orvtámadásainak. Tithon a párizsi amerikai követ is összejátszott a versaillesiakkal. 1871 megmutatta — mint Marx mondja — az osztályuralom nemzetközi jellegét.

*

A Párizsi Kommün hatalmas nemzetközi jelentőségű esemény, amely új korszakot nyit meg az emberiség történetében. A Kommün mérte az első nagy csapást a burzsoá rendre és a burzsoá államra, s mutatta meg először, hogy a munkásosztály érett a hatalom átvételére. Jelentősége, amelyet Marx azonnal felismert, akkor bontakozott ki igazán, mikor 1917 novemberében egy olyan hatalmas országban, mint Oroszország, győzött a proletárforradalom, majd a második világháború után a munkásosztály az országok egész sorában — köztük Kínában — meghódította a hatalmat. Ekkor széles tömegek előtt világossá vált, hogy a Kommün, amely — Marx szavai szerint — „csupán egyetlen városnak rendkívüli körülmények közötti felkelése volt",[24] mégsem puszta történelmi véletlen.

A maga korában sokak előtt még valóban véletlen jelenségnek tűnhetett fel a párizsi munkáshatalom. Hiszen akkor még a szocialista forradalom győzelmének két fő feltétele közül egyik sem volt meg: sem a termelőerők nem voltak eléggé fejlettek, sem a munkásosztály nem volt eléggé felkészült. A munkáshatalom kivívását valóban csak a „rendkívüli körülmények" tették lehetővé; elsősorban az, hogy a porosz—francia háború következtében a burzsoázia politikai válságba került, s a munkásosztály fel volt fegyverezve.

Kilencven esztendő alatt gyökeresen megváltoztak a szocializmus győzelmének feltételei. A kapitalizmus imperializmussá, állami monopolkapitalizmussá lett; a termelőerők rendkívüli mértékben megnövekedtek, és a kapitalizmus általános válságának mai szakaszában már egyre nehezebben szoríthatók a tőkés termelési viszonyok keretei közé. Hatalmas mértékben megnőtt a munkásosztály öntudata és szervezettsége is; a marxizmus száz-

[23] Engels levele F. A. Sorgé-hoz, 1874. szept. 12—17. — Marx—Engels: Válogatott levelek, 341. old.
[24] Marx levele F. Domela-Nieuwenhuishoz, 1881. febr. 22. — u. o. 403. old.

Digitized by Google

milliók tudatába hatolt be. A forradalmi munkáspárt — amelynek hiánya a Párizsi Kommünben annyira érezhető volt — ma már olyan országokban is politikai tényezővé lett, amelyek akkor még nem is léteztek. Az 1960-as Moszkvai Nyilatkozat büszkén állapítja meg, hogy ma a világ 87 országában működnek kommunista pártok, s tagjaik száma meghaladja a 36 milliót.

A kommünároknak egy egész ellenséges világgal kellett megharcolniuk, a külső támogatás minden kilátása nélkül; még természetes belső szövetségeseiket sem sorakoztathatták fel maguk mellé. Mint reménytelen kisebbség sem engedményre, sem elnézésre nem számíthattak a burzsoázia részéről; demokratikus vívmányaikat is csak fegyverrel küzdhették ki, s harcuk az erőviszonyok következtében *szükségszerűen* vált olyan véressé. Kevés reményük volt a győzelemre, a szocializmus békés megvalósítására pedig teljesen hiányzott minden lehetőségük.

A szocializmusba való békés átmenet lehetőségei, amelyek 1871-ben a párizsi munkásság számára még nem voltak meg, azóta összehasonlíthatatlanul megnőttek, bár természetesen ma is országonként különbözők, aszerint, hogy a nép széles tömegeinek mennyi beleszólásuk van az államügyek vitelébe, a bürokratikus és katonai apparátus irányításába. Ennek megfelelően különféleképpen mehet végbe a régi államapparátusnak újjal való felcserélése is. A Párizsi Kommün tanulságainak marxista—leninista elemzését nem azok a betűrágó dogmatikusok értelmezik helyesen, akik csak arra emlékeznek belőle, hogy a régi államapparátust erőszakkal szét kell törni; nem is a mai revizionisták, akik a proletárdiktatúra szükségtelenségének, a szocializmusba való spontán módon való békés belenövésnek régi és káros reformista illúzióját terjesztik, s ugyanakkor — mint az anarchisták — az állam elhalásának jelszavát idő előtt és demagóg módon hangoztatják. Marx, Engels és Lenin megállapításait az 1960 decemberi Moszkvai Nyilatkozat fejleszti tovább, amely — az SZKP XX. és XXI. kongresszusának álláspontját megerősítve — kimondja: „A jelenlegi körülmények között a munkásosztálynak több tőkés országban megvan az a lehetősége, hogy élcsapata vezetésével, munkásfront, népfront, vagy a különböző pártok és társadalmi szervezetek megegyezése és politikai együttműködése más lehetséges formái alapján egyesítse a nép többségét, polgárháború nélkül megszerezze a hatalmat és biztosítsa az alapvető termelési eszközök átkerülését a nép kezébe."

Mi teszi ezt lehetővé? Először is: az, hogy több tőkés országban a hatalmat ma a monopoltőke gyakorolja, amely a lakosság legszélesebb rétegeinek létérdekeit lábbal tiporja. Az ellene való harcban a munkásosztály, amely e harcot vezeti, a szövetségesek

Digitized by Google

sokkal szélesebb rétegeinek támogatására számíthat, mint eddig bármikor. Másodszor: a haladásért, a demokráciáért, a szocializmusért harcoló népek ma már nem állnak elszigetelten egy egységes kapitalista világgal szemben. Ma már létezik és egyre erősödik a szocialista országok tábora; a kapitalista tábor pedig — saját belső ellentmondásai miatt, s főleg gyarmati rendszerének felbomlása miatt, a gyarmati és a függő helyzetben levő népek nemzeti felszabadulási harcának sikerei következtében — napról napra gyengül. Egyre kevesebb az a segítség, amelyet a mai „versaillesiak" az új Bismarckoktól várhatnak.

A Kommün óta megváltozott a világ arca, új korszakába lépett az emberi társadalom. „Az 1789-től 1871-ig terjedő időszak — mondotta Lenin — a haladó kapitalizmus kora volt, amikor a történelem napirendjén a feudalizmus, az abszolutizmus megdöntése, az idegen uralom alóli felszabadulás állott."[25] Az akkor még haladó kapitalizmus azóta eljátszotta történelmi szerepét. A mi korunk már — mint a Moszkvai Nyilatkozat megállapítja — „a szocializmus és a kommunizmus világméretű diadalának korszaka", amelynek fő jellegzetessége az, hogy *„a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik"*.

De azok a különbségek, amelyek korszakunkat a Kommün időszakától elválasztják, csak még jobban megmutatják az egész világ proletariátusának az úttörő elődök nagyságát, azokét, akiknek történelmi tette, tanulságaival együtt, jelentős tényezője volt a fejlődésnek. A (Marx szavai szerint) „egeket ostromló" párizsi munkások Kommünje — előfutára a szovjethatalomnak, amely napjainkban *meghódítja* az eget és a világűrt is, s a „Szociális Világköztársaság" ábrándja mint reális és nagyhatóerejű valóság kezd testet ölteni a szocialista világrendszerben.

Az I. Internacionálé párizsi szekciói azt mondták kiáltványukban: „A Kommün forradalma ... megszünteti azokat az okokat, amelyek a jövőben háborút idéznének elő."[26] Merész volt ez a jóslat, de igaz. Igaz, mert a Kommün forradalma — ha 1871-ben el is bukott — a nemzetközi munkásosztálynak a békéért és a szocializmusért folytatott harcában tovább él, s hisszük, hogy valóra váltja azt, amit Marx a francia—porosz háború kitörésekor mondott: „A világ munkásosztályainak az összefogása végül mégis ki fogja irtani a háborút."[27]

[25] Lenin: Az opportunizmus és a II. Internacionálé csődje (1916). — Lenin Művei, 22 k. 107. old.
[26] Aranyossi, 246. old.
[27] A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának első üzenete a francia—porosz háborúról (1870) — Marx—Engels: Válogatott Művek, I. k. 471 old

Digitized by Google

A két genetikai irányzat világnézeti tartalmáról*

Írta TAMÁSSY ISTVÁN

A mezőgazdaság szocialista átszervezése és a termelés egyidejű továbbfejlesztése sok új kérdést vet fel, melynek megoldásában nagy feladat vár a biológiai és a mezőgazdasági kutatásra. A biológiai alapkutatásoknak szerves összefüggésben kell lenniök a mezőgazdasági kutatás célkitűzéseivel. Csak az elmélet és a gyakorlat szerves kapcsolata teszi lehetővé a biológia és az agrártudomány alkotó fejlődését, a haladó szemlélet térhódítását az elavult nézetekkel szemben.

A biológia alkotó fejlődése még jobban ráirányítja a figyelmet egy sor általános elvi, módszertani kérdésre, amelyeket a biológiai tudomány az élő természet fejlődése általános törvényszerűségeinek feltárásában és magyarázásában, a gyakorlati feladatok megoldásában *nem kerülhet meg.* E kérdések felfogására a biológiában is a materializmus és az idealizmus, a dialektika és a metafizika harca nyomja rá a bélyegét.

Ez tükröződik a micsurini és a morganista genetika közötti harcban is, amely az utóbbi években csak formáját változtatta, de nem szűnt meg. Közvetlenül az ellenforradalom után a morganizmus hazai képviselői léptek fel támadólag. Ekkor gyakran felhasználták a Botanicseszkij Zsurnal egyes cikkeit is, amelyek Liszenkót és társait támadták. Azóta megváltozott a helyzet. A micsurini genetika hazai képviselői mind több konkrét kísérleti eredménnyel rendelkeznek, amelyek alátámasztják a micsurini tanítások igazát és így a morganizmus hívei a nyílt tudományos vitáktól visszavonulva egyre inkább azt a látszatot próbálják kelteni, hogy Magyarországon ma már idealista alapon álló morganisták nincsenek és a még fennálló tudományos ellentét a két irányzat között

* Folyóiratunk a természettudományok filozófiai problémáinak marxista—leninista szemléletű tisztázásn, az alkotó vita előmozdítása érdekében teret ad a materialista természettudósok és a marxista filozófusok állásfoglalásainak, véleményeinek a természettudományok filozófiai problémáiról.

Digitized by Google

világviszonylatban is mindinkább elmosódik. Ugyanakkor azonban tudományos értekezéseikben — a micsurinisták hazai eredményeit ignorálva — idealista, morganista alapon vonnak le elvi következtetéseket és ami még veszélyesebb, a fiatal kutatókat is közvetve vagy közvetlenül erre az útra akarják vonni.

Ezért feltétlenül szükséges, hogy a megindult konkrét genetikai kísérleti munka folytatása mellett nyílt ideológiai vitában tisztázzuk itthon is a két biológiai irányzat világnézeti tartalmát, s nyíltan mutassunk rá a hazai morganista megnyilvánulások megjelenési formáira.

Lenin mindig igen nagy jelentőséget tulajdonított a természettudományok filozófiai vonatkozásainak. Együttműködésre szólította fel a természettudomány és a marxista filozófia művelőit a természettudomány filozófiai kérdéseinek kidolgozása érdekében: „... komoly filozófiai megalapozottság nélkül semmiféle természettudomány, semmiféle materializmus nem állhatja meg a helyét a burzsoá eszmék támadása és a burzsoá világszemlélet visszaállítása ellen folytatott harcban. A természettudósnak, hogy ebben a harcban helytállhasson, s ezt a harcot teljes sikerrel vívhassa meg, modern materialistának, a Marx által képviselt materializmus tudatos hívének, vagyis dialektikus materialistának kell lennie."[1]

A természettudományok és a marxista filozófia szövetségének megerősítését célozzák az MSzMP Központi Bizottsága mellett működő Filozófiai Munkaközösség tézisei is.[2] A tézisek kiemelik a marxista filozófia jelentőségét a „természettudományok filozófiai kérdéseinek megoldásában, a „fizikai" idealizmus, a weismannizmus-morganizmus és más, a természettudományok filozófiai problémáira hamis feleletet adó burzsoá-reakciós áramlat elleni harcban." Ez a harc a marxista filozófusok és a materialista természettudósok közös feladata.

*

A micsurini genetika és a morganizmus között az elvi ellentét lényege abban van, hogy az öröklődést az egész élő sejt, élő test tulajdonságaként fogjuk-e fel, avagy úgy, hogy annak valamilyen környezettől független specifikus anyaghordozói vannak, mint például a gének, morganok stb.

A weismannista-morganista genetika a szervezeteket testre és csíraplazmára osztja meg. A morganisták szerint az örökletes-tulajdonságok a kromoszómákban levő génekben vannak lokalizálva. A micsurinisták tagadják mind a szervezetek megoszlását testre és

[1] Lenin Művei. 33. k. Szikra, 1953. 225. old.
[2] Társadalmi Szemle 1960. 8—9. szám.

Digitized by Google

csíraplazmára, mind a gének létezését. Nem tagadják a kromoszómák szerepét, de kétségbevonják azt, hogy a kromoszómáknak *monopol szerepük* van az örökletes tulajdonságok átadásában, hogy azok az örökletes tulajdonságok egyedüli hordozói. Hogy valóban nemcsak a kromoszómának, hanem a test minden élő anyagának szerepe van — vagy lehet — az öröklődésben, azt a legmeggyőzőbben a vegetatív hibridek támasztják alá.

Az utóbbi időben a „klasszikus genetika" hívei is mind több tényanyagot kaptak kutatásaik során, amelyek kromoszómán kívüli öröklődést mutattak. Ezért számos elméletet alkottak azoknak az eseteknek a magyarázatára, amelyek a génelmélet határain kívül mentek végbe. Ezek közül csak Lindegren elméletét említjük. Szerinte a gén két önreprodukáló egységből áll: kromoszóma egység — chromogén és citoplazmatikus egység — citogén, amely össze van kötve a chromogénnel. A citogén a chromogéntől függetlenül szaporodik.

A morganista kutatók közül Goldschmidt volt az első, aki észrevette, hogy a génelmélet és a morganista genetika által összegyűjtött tényanyag nincs összhangban. Ebből kiindulva bírálja a génelméletet, kétségbevonja a gén, mint öröklődési hordozó létét. Igaz, nem ment messzire a bírálatban, mert a gén helyett olyan hierarchikus rendszert javasol, amelyben gén helyett a kromoszómát tekinti tulajdonsághordozónak.

Mint Dobzhansky megállapítja, Goldschmidt a gén létének tagadásával nagyon meglepte kollégáit. Lassan azonban mind többen csatlakoznak hozzá, köztük olyanok is, mint Demerec, Stadler, s mások. Már a IX. nemzetközi genetikai kongresszuson (1953) világossá vált, hogy a génről alkotott felfogás nem felel meg a kísérleti genetika által kapott tényanyagoknak. Lerner, az amerikai delegáció vezetője megállapította, hogy a IX. genetikai kongresszus legjellemzőbb irányzata, a gén klasszikus értelmezésének, mint kutatási célnak az elvetése volt.

Melyek voltak azok az eredmények, amelyek a régi értelemben vett génelmélet átalakítására vezettek és alapul szolgáltak az új génelmélet kialakításához? Ezek a dezoxiribonuklein sav (DNS) hatására, a baktériumok átformálásával elért eredmények. Ehhez járultak a DNS citokémiai és citofizikai vizsgálatainak eredményei, valamint a DNS molekulájának szerkezetéről kialakult új felfogás.

Avery, Mac Leod és Mc Carty kísérleteiben nemcsak a baktériumok megváltozásának, transzformálásának jelentősége bizonyosodott be, hanem megállapították annak okozóját is, ami szerintük a DNS volt. Több hasonló eredmény után Hotchkiss és Marmar, Müller és mások a DNS-sel elért kísérleti eredmények alapján arra a megállapításra jutnak, hogy mindaz, amit az öröklődésnél a génnek tulajdonítottak, az tulajdonképpen a DNS-re vonatkozik.

Digitized by Google

Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a morganista genetika képviselői feladják a génre, mint kromoszóma-részecskére vonatkozó elveiket, és új álláspontjukon a gént a DNS molekulával helyettesítik. Meg kell jegyezni, hogy a lényeg ugyanaz marad. Korábban a gént tekintették az élet bázisának, most ugyancsak kizárólagossággal a DNS molekulát teszik meg az élet alapjának.

Ezen „új" felfogás szerint az örökletesség anyagi hordozója ma már nem a gén, hanem a dezoxiribonuklein sav (DNS). Felhasznált bizonyítékok: a DNS állandóság mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben, stabilitása olyan értelemben, hogy nem vesz részt az anyagcsere-folyamatokban. Tehát a DNS-re akarják átruházni mindazokat a sajátságokat, amelyeket valamikor a géneknek tulajdonítottak. A biokémia adatai azonban ellentmondanak ennek a felfogásnak. Mindezek ellenére a morganista genetikusok többsége figyelmen kívül hagyja ezeket az adatokat, mert olyan dezoxiribonuklein sav, amely résztvesz az anyagcsere folyamatokban, amely függ a szervezet életfolyamatától, nem felel meg nekik. Igyekeznek bebizonyítani, hogy az élő szervezet bonyolult életfolyamatát a DNS irányítja.

Közelebb jár az igazsághoz a morganista Zamenhof, aki a DNS-sel és RNS-sel (ribonuklein sav) végzett kísérleti adatok elemzése során arra a megállapításra jut, hogy azok az adatok, amelyekkel a tudomány ma rendelkezik, nem adnak alapot annak a széles körben elterjedt nézetnek, hogy a DNS az egyedüli hordozója a sejt genetikai tulajdonságainak.

A kísérleti eredmények szerint a DNS, mint az örökletes anyag hordozója például a növényi vírusokban nem található, noha ezek a vírusok is rendelkeznek örökletességgel. Továbbá a DNS a szervezetek egyedfejlődése során csökken vagy eltűnik, de az örökletességük megmarad.

A DNS tehát nem tekinthető az örökletesség egyedüli kémiai hordozójának. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a DNS-nek nincs szerepe az örökletességben és a változékonyságban. A DNS, mint az élő anyag, élő szervezet lényeges tényezője, igen fontos szerepet játszik az öröklődésben és a tulajdonságok kialakulásában is. De nem egyedül benne van az öröklődés alapja. A morganistáknál pedig erről van szó, amikor a DNS genetikai jelentőségét, szerepét azonosítják a gén szerepével.

A két genetikai irányzat közötti elvi különbség élesen megmutatkozik a szervezet megváltozásának, a szerzett tulajdonságok öröklődésének felfogásában is. A morganisták tagadják a külső környezet befolyását a szervezet megváltozására, tagadják a szerzett tulajdonságok öröklődését. Ebből kifolyólag a morganisták kétségbevonják a virusok, a mikróbák, a növények, az állatok tulajdonságai celtudatos megváltoztatásának lehetőségét. Az utóbbi idő-

Digitized by Google

ben azonban a micsurinisták gyakorlati eredményeinek, valamint a saját kísérleti eredményeiknek az ismeretében ma már elismerik a külső tényezők hatását a szervezetek megváltoztatására. De a morganisták szerint *csak* az erős, úgynevezett mutagén tényezők tudják megváltoztatni a növények természetét, míg a micsurinisták feltételezik és kísérleti eredményekkel bizonyítják, hogy az *egyszerű külső környezeti tényezők is megváltoztatják a szervezetek örökletességét.* A micsurinisták szerint, ha megismerjük, hogy az egyes tulajdonságok milyen külső környezeti tényezők hatására alakultak ki a törzsfejlődés során, akkor meg van a lehetősége a tulajdonságok *irányított, céltudatos* megváltoztatásának a külső környezeti tényezők felhasználásával. Tehát, ha a természet külső tényezői megváltoztatják a szervezetek örökletességét, világos, hogy a még erősebb, úgynevezett mutagén tényezők: méreg, röntgensugarak, rádióizotópok stb. is hatással lehetnek a szervezetek megváltoztatására.

Azonban hangsúlyozni kell, hogy teljesen helytelen lenne azokat a kutatókat egyszerűen morganistáknak nevezni, akik mutagén tényezőkkel, azok nagy dózisával hatnak a növényi, állati szervezetre, s ugyancsak helytelen lenne mindenkit egyszerűen micsurinistának nevezni, aki tagadja a mutagén tényezők hatását, azokat nem használja, csak a természetes tényezők felhasználásával kutat. A morganisták és a micsurinisták között nem a tényezők használatában, hanem a kapott tényekhez fűzött indokolásban, magyarázatban, az azokból leszűrt következtetésekben van ellentét.

A micsurini genetika szerint a szervezet és a külső környezet dialektikus egységet alkot. Minden élő az őt körülvevő környezetből keletkezik. Ahhoz, hogy a környezet hasson, a szervezet által asszimilálódnia kell. Az a test, amely idegen elem a sejtben, amely nem tud asszimilálódni és külső környezetből a szervezet belső környezetévé válni, az nem is tud hatni a szervezet változékonyságára. Minden külső tényezőnek asszimilálódnia kell, a szervezet belső összefüggő részévé kell válnia ahhoz, hogy hasson a szervezet változékonyságára, a tulajdonságok kialakulására. Ez a folyamat magában az élő anyagban, mint egészben megy végbe, és nem egyedül a citoplazmában vagy a magban. Ha ez a hatás igen erős, hathat a sejtek fiziológiájára osztódáskor és a kromoszómák számának megváltozásához is vezethet.

A sejtek metabolizmusában (anyagcseréjében) végbemenő változások kihathatnak a kromoszómák számának változására. De ha számuk nem is változik, ez nem jelenti azt, hogy a kromoszómákban nem ment végbe mélyreható változás. Ezért a micsurinisták nem a kromoszómák számának megváltozását tekintik a sejtanyagcsere-megváltozás okának, hiszen a sejtanyagcsere (metabolizmus) megváltozása kihat a kromoszómák számára is.

Digitized by Google

A micsurini tanítás értelmében az öröklődés, örökletesség: az élő szervezet tulajdonsága, melynél fogva fennmaradásához, fejlődéséhez meghatározott feltételeket igényel és azokra megfelelőképpen reagál. E tulajdonság „anyagi hordozója" maga az élő test, a szervezet. Az örökletesség elszakíthatatlan tulajdonsága, jellemzője az élőnek.

Minden élő testre jellemző a biológiai anyagcsere, az asszimiláció és a disszimiláció. A különböző élő testek anyagcseréje különbözőképpen megy végbe, minden élő testnek megvan a saját típusú anyagcseréje, azaz saját örökletessége. A történelmi fejlődés során az élő szervezet, test az élettelenből keletkezett. Az élettelenből keletkezve az élő fejlődéséhez és növekedéséhez azokat a feltételeket, tényezőket igényli, melyekből a történelmi fejlődés során kialakult.

Minthogy az egész élő test résztvesz az anyagcserében, minden élő testnek saját anyagcsere típusa (örökletessége) van, a micsurini alapelvekben nem is lehet szó az örökletesség külön anyagi hordozóiról, éppúgy, mint ahogy a biológiában nincs és nem is lehet szó az élet anyagi hordozóiról.

A micsurini tanítás értelmében az élő forma saját magát a külső környezet tényezőiből építi. Ebből következik, hogy az életkörülmények irányított megváltoztatásával megváltoztatható az örökletesség. Ennek érdekében likvidálni kell az örökletesség konzervativizmusát, vagyis az anyagcsere *fiziológiai összhangját*, kényszerítve az élő testet új környezeti feltételek asszimilálására, ezzel megváltoztatva magát az élő testet, annak örökletességét. Ebből következik a materialista biológia alapvető következtetése a szerzett tulajdonságok öröklődéséről és azok változékonyságáról.

Az a megállapítás, hogy a szervezetben nincs és nem is lehet az életnek külön szerve, mint ahogy nem lehet az örökletességnek külön szerve, nem zárja ki, hogy a bonyolult, soksejtű szervezetek általában külön szervekkel birjanak az ivari vegetatív szaporodás funkcióinak megvalósítására. Ezeknél a szervezeteknél a nagy differenciáltság következtében nem minden szerv, nem minden sejt lehet kiinduló alapja az új szervezetnek. Ugyanakkor azonban minden sejt meghatározott örökletességgel bir, mivel meghatározott típusú anyagcserét valósít meg, s ha a sejt alkalmas osztódásra, ezt az anyagcseretípust megőrizheti, fenntarthatja mind az anya-, mind a leánysejtben.

A morganisták a régi, legtarthatatlanabb dogmákat újakkal cserélték fel, de továbbra is ignorálják az élő szervezet egységét és az örökletességet bizonyos anyaghordozókkal hozzák összefüggésbe, — *legyen az gén vagy DNS*, — amelyek a testtől, a környezettől függetlenül örökítenek. Az öröklődésről szóló megállapításaik így szükségszerűen sok misztikus vonást tartalmaznak.

Digitized by Google

Ezek után érthető, hogy az idealista filozófusok régi hívei a weismannizmusnak, morganizmusnak, a morganisták többsége pedig szimpatizál az idealista filozófiával, a vallással. A szövetség a vallással és az idealizmussal sokszor burkolt, leplezett, de olykor nyílt és leplezetlen. Ezekben az esetekben rendszerint ad abszurdum viszik a morganista genetika végső idealista következtetéseit. Ilyen szempontból nagyon érdekes Klotz lelkész tevékenysége. Klotz Illinois állam protestáns egyházának egyik vezető lelkésze, egyben professzor, a filozófia doktora, s disszertációját a genetika tárgyából írta meg. Tagja Illinois állam Tudományos Akadémiájának, a Biológus Tanítók Nemzetközi Szövetségének, a Genetikusok Amerikai Szövetségének, s végül tagja a tudomány haladását(?) elősegítő amerikai egyesülésnek. Klotz „Gének, genezis és evolúció" (1955) című könyvében nyíltan annak bizonyítását tűzte ki célul, hogy evolúció nem létezik.

„A szerző nem *hisz* abban — írja —, hogy az élet, ahogyan mi ismerjük, a fejlődés folyamatos eredménye ... a szerző abban *hisz*, hogy a szervezetek viszonylag állandóak ..." Tekintve, hogy a fajokon belüli gazdag változatosság mellett nem lehet szó nélkül elmenni, a következőket írja: „Ezek a változások, amilyen mértékben érintik a szerves világot, mindig azon kereteken belül vannak, amelyeket a Teremtő a teremtés kezdetén létrehozott."

A szerzett tulajdonságok öröklődésének lehetőségét pedig a következő „tudományos indokok" alapján tagadja. Szó szerint idézem: „Nekünk hálát kell adnunk a Teremtőnek, hogy a szerzett tulajdonságok öröklődése nem létezik. Ha mi csak őseink egyes defektusait örököltük volna, mi valóban az emberiség szerencsétlen képviselői lennénk. Közülünk mindenki talál ősei közül valakit, aki vak, süket, néma volt, vagy elvesztette kezét vagy a lábát. Ime, ezért tette meg a Teremtő bölcsessége azt, hogy mi nem örököljük és nem örökölhetjük ezeket a defektusokat." Mindazok, akik ismerik a szerzett tulajdonságok öröklődésének micsurinista megfogalmazását, érdeme szerint értékelik az ilyen „tudományos érvelést".

Az evolúció elmélete ellen lépett fel XII. Pius pápa is 1953. szeptember 8-án, az I. római orvosi genetikai szimpózium résztvevői előtt tartott beszédében. Az evolúciót teljesen nyíltan nem veti ugyan el, de mint be nem bizonyított hipotézist emlegeti, melyet egyes tudósok állítanak, mások kétségbevonnak. A pápa egyben kiáll a morganista genetika mellett, amelyet szilárd tanításnak tart és Klotzhoz hasonlóan elveti a szerzett tulajdonságok öröklődésének elvét „az orosz genetikusok ellentétes véleménye ellenére is". Természetesen nem minden morganista genetikus lép fel ilyen nyíltan az evolúció ellen, többségük — legalábbis szavakban — nem tagadja az evolúció általánosan elfogadott elméletét. Dobzhansky például XII. Pius pápa említett fellépéséről sajnálkozással állapítja

Digitized by Google

meg, hogy az evolúcióra vonatkozó megállapításokat előzőleg nem vitatta meg a morganisták képviselőivel. Szerinte az egyházat meg kell óvni attól a veszélytől, hogy a tudomány ellenségének tüntessék fel, és ma már senki sem léphet fel a fejlődés elve ellen, ha nem akarja kitenni magát ennek a veszélynek. Ebből az is kiderült, hogy a morganisták egyik vezetője lényegében nem az evolúciós elméletet védi a klerikalizmussal szemben, hanem az a gondja, hogy a vallást mentse meg a tudományellenesség „vádjának" veszélyétől, s ezért akarja rábirni az egyház vezetőjét, ne helyezkedjék szembe az általánosan elfogadott evolúciós elvekkel.

Dobzhansky figyelmezteti XII. Pius pápát másik elkövetett hibájára is. Ugyanis XII. Pius beszédében a korpuszkuláris (morganista) genetikát, mint szilárd tanítást szembeállította az evolúcióról szóló tanítással, mint hipotézissel. Ez a szembeállítás Dobzhansky szerint sem helytálló, hiszen a korpuszkuláris genetikában minden úszik és inog. Még olyan ismert genetikus is, mint Goldschmidt kételkedik a gének létezésében. Bár Goldschmidt kétkedését nem sok kollégája osztja, mégis sok genetikus szerint a génelmélet válságban van. Ezt a beismerést olyan tudós teszi, aki igen sok munkát fektet abba, hogy az evolúciót a génelmélet alapján mutassa be.

*

A genetikai kutatások jelenlegi helyzete nemcsak megcáfolja azt a tarthatatlan felfogást, hogy az *öröklődés* kromoszóma (gén) elmélete a korszerű genetika egyedüli tudományos elmélete, de újabb bizonyítékokat nyújt annak alátámasztására, hogy az öröklődés weismannista-morganista gén-elmélete idealista és metafizikus koncepció a biológiában. Ennek ellenére még mindig szép számmal vannak náluk is olyan kutatók, akik egyaránt tudományosnak tekintik a micsurini genetikát és a morganista genetikát és összeegyeztetésükre törekednek. Ezek a kutatók a két genetikai irányzat között a különbséget csak abban látják, hogy más-más oldalról közelítik meg ugyanazon probléma megoldását. Szerintük a micsurini genetika az öröklődés tanulmányozását a legáltalánosabb ökológiai és fiziológiai szemszögből kezeli, míg a génelmélet a legfőbb figyelmet az öröklődés mechanizmusának megismerésére, valamint a sejten belüli elemek szerkezetének és funkcióinak tanulmányozására fordítja. Ezért szerintük a két irányzatot, ha nem is ma, de a jövőben össze lehet egyeztetni a biokémia segítségével, különösen a DNS és az RNS felfedezése óta.

Vannak olyan kutatók is — például sok gyakorlati növénynemesítő — akik gyakorlati kutatásaik során elismerik a külső környezet tulajdonságot formáló hatását, — mondhatnám, micsurini módszerekkel dolgoznak gyakorlati nemesítő munkájukban —,

Digitized by Google

s a baj akkor kezdődik, mikor a kapott eredmények elméleti magyarázatára kerül sor. Itt megmutatkozik annak hatása, hogy a főiskolán vagy a továbbképző tanfolyamokon csak a morganista genetikát tanulmányozták elsődleges forrásból, s amikor elméleti magyarázatot kell adni a kapott gyakorlati eredményre, többségük a morganista elméletet használja fel. Ezeknek a kutatóknak *két úton kell segítséget nyújtani a jövőben: lehetővé kell tenni,* hogy a micsurini genetika képviselőinek, elsősorban *Micsurinnak és tanítványainak munkáit elsődleges és ne hatodrangú forrásból tanulmányozzák, s minden segítséget meg kell adni a dialektikus materializmus elsajátításához.*

Beszélni kell azokról a kutatókról is, akik biológiai nézeteikben a morganista genetika alapján állnak, de őszintén tiltakoznak az idealizmus és a metafizika minden vádjával szemben biológiai koncepciójukkal kapcsolatban, hangoztatva, hogy itt nem világnézeti-filozófiai kérdésekről van szó. Lényegében abból indulnak ki, hogy a gondolkodásnak két egymástól független formája van: a tudományos-elméleti és az általános filozófiai. Ezek a természettudósok annak a pozitivista illúziónak az áldozatai, mely szerint a tudomány meg lehet mindenféle filozófia nélkül. Ennek az illúziónak az eredménye, — erre még Engels rámutatott —, hogy az ilyen természettudósok a legveszélyesebb idealista filozófia rabjai lesznek. A micsurini genetika ezzel szemben abból indul ki, hogy a *korszerű tudomány fejlődése csak a dialektikus materialista világnézet talaján mehet végbe,* csak a marxista filozófia segítségével lehet visszaverni a természettudományok problémáinak idealista eltorzítását. Különösen vonatkozik ez a biológiára, amely évszázadok óta a legélesebb világnézeti harcok színtere.

Végül: nem szabad elhallgatni, hogy vannak nálunk olyanok is, akik bizonyos ideig micsurinista álláspontot képviseltek a biológiában, közben egy időben újra átálltak a „klasszikus genetika", tehát a morganizmus oldalára — de mindezideig nem nyilatkoztak, hogy melyik esetben képviselték a helyes nézetet.

Az eddig elért tudományos és gyakorlati eredmények azt bizonyítják, hogy a micsurini tanítás az egyedüli dialektikus materialista irányzat a genetikában, amelyet nem lehet sem helyettesíteni, sem összeegyeztetni a weismannizmussal-morganizmussal. Ugyanakkor meg kell mondani, hogy a micsurinisták nem ignorálhatják a morganisták kutatásait sem. A micsurini genetika nem veti el azt a nagy tényanyagot, amelyet a morganisták az elmúlt időszak alatt összegyűjtöttek, nem vethetik el a morganisták által a sejtkutatásban kidolgozott egyes módszereket, ellenkezőleg: törekedni kell azokat *kritikusan* felhasználni az általános következtetések kidolgozásakor. Ez nem mindig történt így, az utóbbi időben azonban mind többen, így a Szovjetunióban Nuzsdin, Platonov, s

Digitized by Google

mások arra törekszenek, hogy a dialektikus materializmus alapján magyarázzák a morganisták által összegyűjtött tényanyagot is, felhasználva azokat a micsurini tanítás további fejlesztéséhez.

Micsurin tanításai évről-évre nagyobb tért hódítanak, nemcsak a szocialista országokban, de a kapitalista államokban is, elsősorban Franciaországban, Belgiumban és Angliában. Ma már az olyan biológusok sem tudják ignorálni azokat a kísérleti tényeket, amelyeket a micsurini biológia képviselői laboratóriumokban és a gyakorlatban elértek, akik nem is olyan régen még durván támadták Micsurin, Liszenkó és követőik elméleti megállapításait és kísérleti eredményeit. Ezért már nem meglepetés számunkra Gvigui megállapítása az „Atomes" c. morganista lapban: „Micsurin elmélete azért képvisel logikus és egészséges felfogást, mert szerinte az anyagcsere folyamatok megváltozása külső környezet hatására *kihat* a szervezet örökletességére, ugyanakkor a „klasszikus genetika" azt vallja, hogy az örökletességi tényezők rejtve vannak a külső környezet hatása elől, bevehetetlen várfalakkal mint a sejtmag."[3]

Az is igaz, hogy még mindig sokan szeretnék „megjavítani" a morganista genetika elvi alapjait. Ezek a tudósok sokszor nem annyira a megelőző elméleti meggyőződésük miatt nem csatlakoznak a micsurinista irányzathoz, mint inkább a kapitalista államokban uralkodó idealista filozófia és a magatartásukat meghatározó társadalmi — politikai körülmények miatt. *A micsurini genetikától való félelmük oka gyakran éppen az, hogy a micsurini tanítások alapja a marxista filozófia.*

Azonban az élet, a kapott kísérleti eredmények a bátortalanabb tudósokat is mind közelebb hozzák a micsurini genetika alapelveihez. Példa erre Durrant angol genetikus és nemesítő esete. *Két éven* keresztül évről-évre morganista alapon próbálta megmagyarázni értekezéseiben a kapott kísérleti eredményeket, természetesen eredménytelenül. Kísérleti eredményei arra kényszerítették, hogy az örökletesség és a változékonyság magyarázatában évről-évre közelebb kerüljön Micsurin és Liszenko felfogásához bár nézeteit még mindig misztikusan fejti ki.

Nehézségei, véleményünk szerint, onnan adódnak, hogy Durrant, sok hazai morganistához hasonlóan — azt hiszi, ha elfogadja a micsurini genetika alapelveit ez óhatatlanul és automatikusan az összes olyan kísérleti anyag elvetéséhez vezet, amelyet a morganista kutatók a morganista felfogás egyes részeinek kiművelésével összegyűjtöttek. Pedig *egyetlen konkrét kísérleti anyagot sem kell elvetni, csak a dialektikus materializmus alapján kell azt magya-*

[3] Atomes No 2. 1958.

Digitized by Google

rázni és felhasználni. Amit azonban előbb-utóbb feltétlenül el kell vetni, az a tudománytalan csíraplazma elmélet.

Mindnyájunk előtt világos, hogy a biológiai tudomány általában és részeiben nem fejlődhet eredményesen tudományos viták, a nézetek harca nélkül. De el kell ismerni azt is, hogy a sajtóban és az előadótermekben folytatott viták, — anélkül, hogy a vitás kérdéseket a mezőn, az istállóban, a laboratóriumban, a kísérletekben, a gyakorlatban ellenőriztük volna — önmagukban nem vihetik előre a tudományt. Nagyon találóan állapította meg ezzel kapcsolatban Hruscsov elvtárs: „Azt tartom, hogy elméleti és tudományos vitákat a mezőkön kell megoldani. Jelentse ki egyik vagy másik tudós: elvtársak, az Önök módszere nem megfelelő, az enyém jobb és tudományosan megalapozottabb. Csináljuk ugy, hogy ennyi meg ennyi hektárt bevetünk az Önök, ennyit meg az én módszerem szerint, a döntőbírák pedig a kolhozok, a kolhoztagok lesznek."

Véleményünk szerint az agrobiológiában az egyes tudományos nézetek, javaslatok és elméletek helyességének ez az egyedüli kritériuma. S ma már ott tartunk, hogy a micsurini biológia hazai művelőinek és képviselőinek az érintett kérdésekben, mind több kísérleti tényanyag áll rendelkezésére, így elsősorban a martonvásári Mezőgazdasági Kutatóintézetben (tojásgyümölcs-vegetatív hibridek, a tavaszi búzák ősziesítése stb.), a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán (alma vegetatív hibrid második nemzedéke, fagyálló szőlő hibridek stb.), az Agrártudományi Egyetemen (magas fehérjetartalmú kukorica hibridek) de más gyakorlati nemesítéssel foglalkozó mezőgazdasági kutatóintézetekben is.

Az itt elért eredmények bizonyítják, hogy a micsurinista tanítások elsajátítása és alkalmazása a nemesítő munkában elősegíti a természet törvényszerűségeinek megismerését és lehetővé teszi az ember tudatos beavatkozását a növények tulajdonságainak kialakulásába az ember által kívánt irányban.

Mindezek alapján a micsurini tanítások joggal tekinthetők a mezőgazdasági termékek bőségét elősegítő hathatós eszközöknek a nemesítő munkában.

Digitized by Google

A szocialista jog és erkölcs viszonyának néhány kérdése

Írta HALÁSZ PÁL

A jog és erkölcs lényegének, fogalmának, társadalmi funkciójának meghatározásával több tudományág foglalkozik. A *történelmi materializmus* mindkettőt a marxizmusnak az alapról és a felépítményről adott tanítása keretében, mint a társadalmi tudat formáit tárgyalja. A szocialista *erkölcstan* (etika) az erkölcs eredetéről és fejlődéséről, alapelveiről és fogalmairól, ezeknek az elveknek és szabályoknak az ember egyéni és társadalmi életében betöltött szerepéről szóló tudomány, amely feltárja az erkölcs társadalmi-determináltságát, osztályjellegét, egyéb társadalmi tudatformáktól való különbözőségét. A *pedagógia* egyik fő kérdése az erkölcsi nevelés, a *pszichológia* pedig — ebben a vonatkozásban — azokat a lélektani eszközöket kutatja, amelyeknek segítségével az erkölcsi szabályok az ember tudatába rögződnek, az egyéni cselekvés részeivé válnak.[1] A *jogtudomány* vizsgálódása elsősorban a jog lényegének mibenlétére, társadalmi szerepének kutatására irányul; a társadalmi élet jogi formáit tanulmányozza, s a jogot, mint az uralkodó osztály akaratát kifejező, állami kényszerrel érvényesíthető magatartási szabályrendszert elemzi.

Ebben a tanulmányban olyan összefüggést kísérlünk meg elemezni, amely egyaránt tárgya a történelmi materializmusnak, az etikának és a jogtudománynak is: ez pedig a jog és erkölcs viszonyának a kérdése.

A polgári tudomány is feltételez bizonyos összefüggéseket a jog és erkölcs szabályai között, a jogszerű és az erkölcsös, a jogtalan és az erkölcstelen magatartás között. Ezt az összefüggést azonban nem a társadalmi-termelési viszonyokból vezeti le, hanem vagy feltételezi a jog és erkölcs isteni, természeti eredetét, vagy a gondolkodás eleve adott formáinak tartja ezeket, s azt vallja,

[1] Az erkölcstan és a pszichológia viszonya a marxista etika szempontjából még problematikus, tisztázatlan kérdés.

Digitized by Google

hogy mindkettő az emberi ész sajátos tulajdonsága, az emberi együttélés feltétele.

A jog és erkölcs közötti belső kapcsolat azonban abból fakad, hogy mindkettőt a történelmileg kialakult termelési viszonyok, a gazdaság adott rendje, az alap hozza létre és határozza meg. A marxizmus klasszikusai rávilágítottak arra, hogy a jogi és az erkölcsi nézetek, s a nekik megfelelő magatartási szabályok nem az isteni gondviselés vagy az emberi ész jellemzői, hanem történelmi jellegűek, történelmi kategóriák. Engels az Anti-Dühringben[2] rámutatott arra, hogy a „ne lopj" erkölcsi szabályainak keletkezéséhez a magántulajdoni viszonyok kialakulására volt szükség, s az ilyen erkölcsi szabály mindaddig ésszerűtlen is lett volna, amíg a magántulajdoni viszonyok ennek létrejöttét szükségszerűen meg nem követelték. Sem a jog, vagy az erkölcs szabályai, sem a jogra, vagy az erkölcsre vonatkozó nézetek nem öröktől fogva valók: az antagonisztikus osztálytársadalmak létrejöttével az uralkodó kisebbség emelte ki a neki kedvező szokásokat az ősi közösségi társadalom szokásainak tömegéből. Ezekből a szabályokból némelyek — a legfontosabbak — a jogi törvény rangjára emelkedtek, azaz állami akaratkijelentéssé váltak, vagy megmaradtak ugyan szokásként, de érvényesülésüket az állam közvetlen fizikai kényszer (szankciók) útján biztosította. Mások nem váltak ugyan jogi szabállyá, hanem a helyes vagy a helytelen, az igazságos vagy az igazságtalan, a jó vagy a rossz magatartás megkülönböztetésére szolgáltak, s a társadalom uralkodó felfogása kényszerítette ki ezeknek megtartását. Ez a történelmi fejlődés az ősi közösségi szokások felbomlása alatt már a barbárság felső fokán megkezdődött. A kialakuló állam éppen ennek az időszaknak már a magántulajdoni formák biztosítását kifejező tartalmát változtatta joggá, és főleg a papok — a vallási nézetek felhasználásával és a kettő összeolvasztásával — erkölccsé.

A társadalom történetének tanulmányozása nélkül sem a jog, sem az erkölcs lényegét, társadalmi szerepét, sem egymással való kapcsolatukat nem lehet megérteni. Tarthatatlan tehát a polgári tudományban elterjedt azon felfogás, amely az erkölcsöt *belső*, a jogot *külső*, *hatalmi* normarendszernek tekinti. Mind a jog, mind az erkölcs mögött a társadalom uralkodó nézeteinek kényszerítő fellépése áll. Emellett az uralkodó osztály a jog számára is belső támasztékot keres a társadalom jogi tudatának formálásával, s a társadalmi hatalom kényszerítő ereje az antagonisztikus osztálytársadalmakban az uralkodó morállal való szembenállást súlyos szankciókkal sújtja.

A két normarendszer között a viszonylag szilárd határt azzal

[2] Engels: Anti-Dühring, Szikra, 1948. 98. old.

Digitized by Google

vonhatjuk meg, hogy *a jogi norma az uralkodó osztálynak legfontosabb érdekeit kifejező, pontosan megfogalmazott olyan akaratkijelentése, amelynek be nem tartása meghatározott, államilag előírt szankciót von maga után.*

Az erkölcsi norma ugyancsak *az uralkodó osztály akaratkijelentése, kevésbé meghatározott formában, kifejezési módjában pontatlanul, s a mögötte álló kényszerítő eszköz forrása — a helyesről és a helytelenről alkotott osztály-meggyőződés.* A jog tehát az uralkodó osztály szempontjából legfontosabb magatartásokra vonatkozik, az alapvetően fontos viszonyokat védi és az ezekben tanúsítandó magatartást írja elő. Az uralkodó erkölcs is az uralkodó osztály érdekeinek védelmét szolgálja, de az antagonisztikus osztálytársadalmakban vagy kisegítő jellegű, s alátámasztja a jogi követelményeket, vagy kiegészítő jellegű, s akkor szabályozza a követendő magatartást, amikor és ahol nincs jogi szabályozás. Továbbá, a megjelenés formáit tekintve: a jog — akár törvényi, akár szokásjogi szabályozásról van szó — pontos, a fogalmi megismerés körébe vágóan fejezi ki magát; az erkölcs szabályai viszont határozatlanabbak, képszerűbbek, egyéniebbek, nincsenek egzakt szabályokban megfogalmazva. Nem véletlen, hogy az erkölcsi tanulság egy-egy esetből könnyebben vonható le, de nehezebb a jog mércéjén eldönteni egy-egy magatartás jogszerűségét vagy jogellenes voltát, vagy éppen jogellenességének fokát.

A kifejezésbeli eltérésen túl jelentős különbség a jog és az erkölcs között az, hogy *egy társadalmon belül csak egy jogrendszer, de több erkölcsi rendszer is jöhet létre, illetve létezhet,* s a kizsákmányoló osztálytársadalmakra éppen ez a jellemző. A rabszolgatartó társadalom joga, a feudális jog, a burzsoá jog — kizárólagos szabályrendszerek. Az elnyomott, kizsákmányolt osztályoknak is vannak a jogosról és a jogellenesről sajátos elképzeléseik, ezek azonban csak akkor válhatnak joggá, mikor a társadalmi forradalom már szétfeszítette az előző társadalmi rend állami hatalmát. Erkölcsi rendszer a kizsákmányoló társadalomban azonban egyidejűleg több is volt: pl. a rabszolgatartók erkölcse mellett állt a rabszolgák erkölcsi felfogása az igazságosságról, a helyesről, a jóról és a rosszról. Aristoteles a rabszolgtartók erkölcsi világképét festette meg. Aesopusból és más forrásokból összerakhatjuk a rabszolgák erkölcsi felfogásának nem egy elemét. A feudális társadalomban is kialakult a rabló feudális urak moráljával szemben a jobbágyparasztság morálja, sőt erre a történelmi korszakra esik a felfelé törekvő polgárság erkölcsi nézeteinek kifejlődése is.

A burzsoá társadalomban fő vonásait tekintve három erkölcsi típus fedezhető fel: az uralkodó burzsoázia morálja, amely maga mellé állítja a feudalizmus moráljának maradványait, mindenek-

Digitized by Google

előtt a vallási erkölcs formájában. Mind a kettőnek tagadása a proletárerkölcs, amely a morál nyelvén foglal állást a burzsoázia farkaserkölcsével szemben.[3] A proletariátus morálja, erkölcsi felfogása arról, hogy a burzsoá társadalomban, a tőkés kizsákmányolás viszonyai között mi igazságos és mi igazságtalan, mi helyes és mi helytelen, mi jó és mi rossz — az élet minden területén a kizsákmányoltság és alávetettség megszüntetése és a kölcsönös segítés társadalmának megvalósítása irányában haladt és halad, szemben a kizsákmányoltság és alávetettség viszonyait igazoló polgári és vele szövetséges vallásos erkölccsel.

Előrebocsátjuk már itt — mert a szocialista jog és a szocialista erkölcs közötti kapcsolatban rendkívül fontos ennek megállapítása —, hogy a *szocialista társadalomban fokozatosan megszűnnek az ellentétes erkölcsi rendszerek (pl. a valláserkölcs)* és idővel egységes szecialista erkölcsi rendszer alakul ki. Ez természetes is. Hiszen a kialakuló szocialista társadalomban sokáig és szívósan fennmaradnak a különbségek az egyes emberek és embercsoportok erkölcsi nézetei között. Ez azt jelenti, hogy az erkölcsi fejlődésnek különböző fokozatai vannak. A párt tagjaival, a munkásosztály élcsapatával szemben például magasabb az erkölcsi követelmények színvonala, mint a pártonkívüliekkel szemben. A jog parancsaiban, tilalmaiban, a jog által engedélyezett magatartásokban foglalt követelmény azonban egyaránt vonatkozik mindenkire. A jog és erkölcs mint tudatforma persze egyaránt elmarad a társadalmi fejlődés mögött, és bizonyos értelemben elmarad a politikai-gazdasági fejlődés üteméhez képest is, de a jog alkalmazása során sokkal kisebb mértékben vehetjük ezt tudomásul, mint erkölcsi vonatkozásban.

A szocialista építés, a szocialista kultúra fejlődése és a kapitalizmus maradványainak a nép tudatából és a társadalmi viszonyokból való kiküszöbölése folytán ezek a fokozatok is a kiegyenlítődés, a magas szívonalon létrejövő erkölcsi egység irányában haladnak.

Azonban nemcsak a jog és az erkölcs közötti eltéréseket állapíthatjuk meg, hanem azt is, hogy számos erkölcsi és jogszabály tartalmilag hasonlít egymáshoz. Az azonos vonások mindig valamely tételes jog (egy államban, egy társadalomban érvényes, hatályos jog) és az uralkodó osztály erkölcsi nézetei között állnak fenn. A burzsoá tudományban egyesek azt a következtetést vonták le, hogy a jog valami minimális erkölcsi követelménynek a szabatos kifejezése, az erkölcsiségnek a minimuma. Ezt a felfogást a jog és erkölcs időfeletti, történelmietlen és osztályérdekből fakadó

[3] Engels: Anti-Dühring, Szikra, 1948. 96. old.

Digitized by Google

szemlélete diktálja, mert azt a látszatot akarja kelteni, mintha a burzsoá jogot valamilyen örök erkölcs határozná meg. A jognak erkölcsi minimumként való felfogása mögött tovább az a politikai cél húzódik meg, hogy a burzsoázia a dolgozó tömegek előtt a jogát erkölcsileg is alátámassza és a jogi kötelezettségeket erkölcsi kötelezettségekkel súlyosbítsa.

A burzsoá jog és a burzsoá erkölcs között azonban valójában nincs összhang. Ellenkezőleg, a kettő különválása a jellemző, annak ellenére, hogy gazdasági-társadalmi alapjával szemben mindkettő ugyanazt a szerepet tölti be: napjainkban már csak a konzerváló, védő szerepet. Éppen a kizsákmányolás védelme a jog és az erkölcs legfőbb közös funkciója a polgári társadalomban.

E funkciók betöltése más és más módon történik. A jog funkciójának tekintetében a burzsoá társadalomban a legitimitás elvének hirdetése, a burzsoá jogrend védelme, ha különböző politikai eszközökkel történik is, *mindig egy meghatározott jogrendszerre* vonatkozik. Az erkölcs azonban mindig új és új oldaláról, helyesebben más és más oldaláról fejti ki ezt a funkciót. A modern imperializmus a szelídséget és humanitást prédikáló liberális vagy vallásos erkölcsi felfogás, az „ecclesia militans" (harcos egyház) kíméletlen, lélektipró erkölcsi nézeteinek hangoztatását, de a fasiszta „erkölcsi" nézeteket is felhasználja uralma meghosszabbítására. A burzsoá erkölcs változatos megnyilvánulásai arra szolgálnak, hogy morálisan alátámasszák a kizsákmányolás nemzeti és osztályformáit.

Marx a jog és az erkölcs szembeállását a burzsoá társadalomban még fiatalkori munkájában felismerte és így jellemezte: „A valódi embert csak az *önző* egyén alakjában, az *igazi* embert csak az elvont *citoyen* alakjában ismerik el."[4]

A fiatal Marx fenti megállapítása rávilágít a burzsoá erkölcs és a burzsoá jog, a burzsoá társadalom és a burzsoá állam közötti szakadásra. A jog erkölcsi vonatkozásában ez a szakadék az embernek az emberi méltóságtól való megfosztottságát, a tőkés társadalom farkaserkölcsét fejezi ki. Rávilágít arra, hogy a formális jogegyenlőség az emberi szabadság képmutató megkötése, s hogy a burzsoá erkölcs mást deklarál, mint amit megvalósít. Marx már ebben a fiatalkori munkájában rámutat arra is, hogy az emberiség felszabadulásának az erkölcs és a jog vonatkozásában az a feltétele, hogy a társadalom reális viszonyait — képmutató erkölcsi formulák hangoztatása helyett — emberi viszonyokká kell változtatni: „Csak, ha a valóságos egyéni ember visszafogadja magába az absztrakt állampolgárt és, mint egyéni ember, a maga empirikus életében, a maga egyéni munkájában, a maga egyéni

[4] Marx—Engels Művei I. köt. Kossuth, 1957. 370. old.

Digitized by Google

viszonyai között *az emberi nem lényévé vált,* csak ha az ember a maga „force propre-jait" (tulajdon erőit) *társadalmi* erőkként ismerte fel és szervezte meg, s ennélfogva a társadalmi erőt nem választja el többé magától a *politikai* erő alakjában, csak akkor valósult meg az emberi emancipáció".[5] Ebben a megfogalmazásban Marx még elvontan veti fel a társadalom fejlődésének történelmi perspektíváját. A jogra és erkölcsre vonatkozó későbbi megállapításai, amelyek a proletariátus történelmi szerepének és a proletárdiktatúra szükségességének felismeréséből fakadtak, még inkább aláhúzzák a jog és erkölcs osztálytartalmát, a burzsoá jog és erkölcs között létrejött szakadékot.[6]

II.

A proletárszocialista forradalom a jog és az erkölcs történetében is új fejezetet nyit meg. A jog és az erkölcs, mint a jogosra és jogtalanra, a helyesre és a helytelenre, a jóra és a rosszra stb. vonatkozó nézetek együttese, először válik a társadalom nagy többségének, majd az egész társadalom minden tisztességes tagjának akaratkijelentésévé akkor, amikor állami úton, a jogi, társadalmi úton pedig az erkölcsi szabályokat megformálja. Ebből a meghatározásból is több következtetést vonhatunk le. Mindenekelőtt azt, hogy az erkölcs és a jog szabályai a szocializmus építése idején — szemben a burzsoá jog és erkölcs szabályaival —, *az addig kizsákmányolt, elnyomott osztályok akaratát* fejezik ki, még pedig az e szabályokra jellemző formában: úgy, hogy a jog szabályaiban foglalt osztályakaratot a proletárdiktatúra állama nyilvánítja ki vagy szankcionálja, az erkölcsi szabályokban foglalt akaratkijelentés mögött pedig a társadalom leghaladottabb, legöntudatosabb osztályának, a munkásosztálynak és pártjának morális felfogása áll.

Míg a kizsákmányoló társadalmakban a magatartási szabályok az uralkodó kisebbség érdekét fejezték ki, a proletárszocialista forradalom győzelmének első napjától kezdve a jog és erkölcs szabályai az addig kizsákmányolt nagy többség érdekeinek megvédésére szolgálnak.

A szocialista társadalomban egyre inkább kiszélesedik ez az érdekvédő szerep a társadalom tagjainak irányába. A jog és erkölcs fejlődésének vonatkozásában is különbséget kell tennünk ugyanis a szocialista társadalmi viszonyok fejlődését jellemző szakaszok között; az első szakaszban a szocialista jog és a szocialista erkölcs, mint *a társadalom nagy többségét* képviselő norma-

[5] Marx—Engels Művei I. k. Kossuth, 1957 371 old
[6] Marx—Engels: A Kommunista Kiáltvány (I. Burzsoá és proletár).

Digitized by Google

rendszer jelenik meg; a második főszakaszban a szocializmus felépítésére már *az egész társadalom minden tisztességes tagjának érdekét fejezi ki és védelmezi.* A szocializmus építésnek s a felépített szocializmus viszonyai között a szocialista jog és a szocialista erkölcs szerepe, fő funkciója abban áll, hogy segíti a kizsákmányolás és az alávetettség társadalmi viszonyainak a kölcsönös segítés és együttműködés viszonyaivá való átalakítását, a kollektív társadalmi viszonyokon felépülő társadalmi rend megszilárdítását, a szocialista együttélést.

A szocialista jog és a szocialista erkölcs fejlődését azonos tényezők segítik elő. A szocialista jog és erkölcs szabályainak megformálása, tudatos alakítása a marxista—leninista párt, a kommunista párt történelmi feladata.

A jogi és erkölcsi építésnek ez a tudatossága nagy mértékben különbözik attól, ami a kizsákmányoló társadalmakban a jogfejlődést és az erkölcsi nézetek alakulását jellemezte.

A jog fejlődése éppúgy, mint az erkölcsi nézetek alakulása nem egyszerűen „a körülményekhez való alkalmazkodás", spontán folyamat, hanem része annak a tervszerű építőmunkának, amelyet a marxista—leninista párt a szocialista építés egész menetében végez.

A marxista—leninista pártok ezt a feladatot is áttételeken keresztül hajtják végre, ezen áttételek segítségével a tömegek politikai, jogi és társadalmi intézmények, szervek útján aktívan vesznek részt szocialista életünk formálása során jogi és erkölcsi tudatuk fejlesztésében.

Ugyanazt a tartalmat kifejező jogi és erkölcsi szabályok létrejöttének és alkalmazásának tehát más és más az útja a szocialista társadalomban is. A jogi szabályozás, törvények, rendeletek és más jogszabályok meghozatala az állami szerveknek a feladata, s ezt a szocialista országok mindegyikében új, szocialista típusú alkotmány szabályozza. Ezek az alkotmányok a szovjet alkotmányfejlődés eredményének figyelembevételével, tanulságainak alkalmazásával nemcsak vezető jogi nézeteket fejeznek ki, nemcsak legfőbb jogi jellegű magatartási szabályok, hanem a szocialista-kommunista erkölcs számos fontos tételét is összefoglalják. *A jog szocialista fejlődése egyfelől számos fontos erkölcsi tételt alakít át jogszabállyá, másfelől a szocialista jog elsősorban éppen azzal tölti be nevelő szerepét, hogy segíti a jogi szabályoknak erkölcsiekké való átalakulását.* Ebből az összefüggésből következik, hogy a szocialista jog jelentős szabályainak nemcsak jogi, hanem alapvetően fontos erkölcsi tartalmuk is van.

Mégsem cserélhetjük fel a szocialista erkölcsi és jogi szabályokat. A tartalmi azonosság, a jogi és erkölcsi egység — amely a szocialista jog és a szocialista erkölcs viszonyában oly szembe-

Digitized by Google

szökően különbözik attól a hasadástól, amely a burzsoá társadalomban a jog és még az uralkodó osztály erkölcsei között is megvan —, nem jelenti azt, hogy nem maradnak fenn lényeges formai különbségek a jog és erkölcs viszonyában, ezeket a formai különbségeket nem szabad elhanyagolni. Alapvető formai különbség az, hogy a *jogot állami szervek hozzák létre vagy szankcionálják, a jog mögött mindig ott áll végső soron az állam, a népi, a szocialista állam fizikai kényszerítő ereje, az erkölcs érvényesülését pedig a társadalmi befolyásolás és a közvélemény hatása biztosítja.* E két forma természetszerűen rányomja bélyegét a jog és az erkölcs törvényei által szabályozott területekre. A szocialista állam a társadalmi élet fő viszonyait vonja jogi szabályozás alá, viszont társadalmi-emberi életünknek nincs egyetlen területe sem, amely iránt a szocialista-kommunista erkölcs fejlődése közömbös lehetne. A különbség mindjárt nyilvánvalóvá lesz, ha néhány példával világítjuk meg.

Figyelembe véve hazánk viszonyait, megállapíthatjuk, hogy jogrendszerünk szocialista forradalmi átalakulása a társadalmi viszonyok megváltozását követve vagy azt elősegítve, aránylag gyorsan ment végbe, a szocialista jogrendszerünk kiépítése napjainkban még inkább meggyorsult. Az alkotmány életbelépése óta eltelt időszakban országgyűlésünk megalkotta az állami szervezet felépítésére, működésére vonatkozó fontos törvényeinket: a tanácstörvényt, a bíróság szervezeti felépítéséről szóló törvényt, az igazságszolgáltatás működését szabályozó polgári és büntető perrendtartást, az államigazgatási eljárás törvényét. Megalkotta a munka törvénykönyvét, a családjogi kódexet, a polgári törvénykönyvet, s készülőben van egységes büntető törvénykönyvünk is. A jog olyan ágai is kiépültek, amelyek kizárólag a szocialista társadalomra jellemzőek, mint a termelőszövetkezeti mozgalommal kapcsolatos, a termelőszövetkezeti jogviszonyokat szabályozó és fejlesztő jogszabályaink stb. Ezeknek a törvényeknek és a hozzájuk kapcsolódó hatalmas jogszabálytömegnek a létrehozatala azokra az objektív alapokra épült, amelyek a társadalmi viszonyok fejlődéséből következtek, és amelyek érvényre juttatták a dolgozó nép kívánságait, óhajait, *történelmi szükségleteit*, akaratát.

Az erkölcsi fejlődés is gyors ütemű országunkban. Az önző, individualista, atomizált társadalom helyét olyan társadalmi rendszer foglalja el, amelyben már a kölcsönös segítés és mellérendeltség viszonyai lesznek uralkodók. Alapjában véve kialakultak azok a legfőbb erkölcsi normák is, amelyek *a dolgozó emberek tevékenységét a közös cél megvalósításának, a szocializmus-kommunizmus építésének szolgálatába állítják.* Társadalmi viszonyaink átalakulásával megváltozik a dolgozók zömének a szocialista tu-

Digitized by Google

lajdonhoz való viszonya, más lesz a nemeknek egymáshoz való kapcsolata, megváltoznak a családi, a házassági erkölcsi viszonyok stb.

Mivel azonban hazánk társadalmi, termelési viszonyait a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet vonásai jellemzik, az erkölcsi viszonyok is magukon viselik a régi erkölcsi normarendszerek felbomlásának és az új normarendszer kialakulásának jellegzetességeit. A társadalom új erkölcsi képének kialakulása szoros összefüggésben van a társadalmi élet egészét átható küzdelemmel, amely a régi és az új között folyik. Minden nehézségünk ellenére megállapíthatjuk azt, hogy például a közösség és az egyén kapcsolatában egyre több jele mutatkozik a közérdek szolgálatának, az önző magánérdekek háttérbe szorításának. A termelés vonalán új társadalmi-szervezeti formák jöttek létre, amelyek bizonyítják a szocialista erkölcs terjedését, elősegítik a szocialista munkaerkölcs kialakulását, fokozzák társadalmunk produktivitását és emelik szervezettségét. (Például a szocialista brigádok.) Az erkölcsi normák alakulását és terjedését, a szocialista erkölcsi tudat erősödését azonban korántsem tudjuk olyan pontos mérőeszközökkel követni, amilyeneket a jog és a társadalom viszonyában alkalmazhatunk, bár a szocialista erkölcsi eszmék terjedését éppen arról ismerhetjük fel, hogy *hazánkban lényegesen kisebb a jogsértések száma, mint modern történelmünk során bármikor volt.*

Az erkölcsi szabályok betartásának azonban nem ez az egyetlen mértéke, mert az erkölcsi szabály megsértése nem feltétlenül jogsértés is, az erkölcsileg elítélhető magatartás nem mindig jogellenes. A jognak a társadalmi élet, az erkölcs viszonyainak számos területén nincs meg ez a mérőeszköz szerepe. Társadalmunk fejlődéséről összképet csak ennek az erkölcsi fejlődésnek a társadalmi szervek útján való felmérése adhat. Ifjúsági szervezetünk, szakszervezeteink, nőszervezetünk, ismeretterjesztő szervezetünk, (a pártról nem is szólva), mindennapi gyakorlatunkban mérhetik fel a szocialista erkölcsi elvek behatolását az emberek tudatába és a tudatban megmaradt burzsoá csökevények, vallásos és egyéb nézetek háttérbeszorulását a szocialista erkölcs magasabbrendű elvei elől.

A tudat átalakulásának persze megvan a jogi és erkölcsi oldala is. Ebben a vonatkozásban az eltérés lényegesen kisebb az erkölcs és a jog funkciója között, mint azt a fentiekben vázoltuk. A társadalmi forradalom nem egycsapásra formálja át az emberek tudatát, amely egyes kérdésekben követi a társadalmi formát irányító kommunista tudatot, más kérdésekben elmarad mögötte. A tudat átformálása elsősorban nevelő feladat. *A szocialista jog funkciója az emberi tudat átformálásában* egyes vonatkozásokban hasonlít a szocialista erkölcsnek a tudat átalakulásában betöltött szerepéhez.

Digitized by Google

A szocialista társadalom tagjainak jogtudata is az osztályok harcában és a szocialista társadalom gazdasági, politikai és ideológiai formálása közben alakul át, az erkölcsi tudata is az osztályharc, s nem utolsó sorban az ideológiai harcban halad előre, alakul szocialista erkölcsi tudattá. Mindkettőnek kialakulásában döntő szerepe van a szocialista építés eredményeinek, a politikai, a gazdasági, az ideológiai építés sikereinek. A szocialista jog, mint új és magasabb történelmi jogtípus, a tudat átformálása terén egyre inkább *nevelő* szerepet tölt be. A közvetlen fizikai kényszer, mint a jog érvényesítésének fő eszköze, már korántsem egyedüli jellemzője a szocialista jognak, mert az erkölcsi tudat szocialista átalakulása és vele együtt a jogszabályok megtartására irányuló nevelés fokozatosan eléri, hogy a társadalom tagjai önként követik a jog szabályait, betartják azokat.

III

Minden jogrendszernek és minden erkölcsi rendszernek van egy objektív, vezető belső törvényszerűsége, amely eszmeileg áthatja a rendszer egészét. *A szocialista jogrendszer belső törvényszerűsége a törvényesség eszméje, a szocialista erkölcs belső törvényszerűsége a kollektivitás, a szolidaritás, a kommunizmus felépítésének eszméje.*[7] A szocialista erkölcs és a szocialista jog kapcsolatában ezek az eszmék át- meg áthatják egymást. Bizonyos vonatkozásban a törvényesség eszméje is erkölcsi, a szolidaritás, a kollektivitás eszméje is jogi eszme, s hatásukban egységesek.

A szocialista törvényesség és a kollektivitás eszmei hatása abban jelentkezik, hogy az állam polgárai a törvények, a jogszabályok szellemében cselekszenek. A követés, a tudatos alkalmazkodás egyaránt jellemző a szocialista jogállapotokra és a szocialista erkölcsre.

Korántsem mondhatjuk azonban, hogy akár a törvényesség, akár a szocialista erkölcs alapvető eszméjéhez való viszonyban az emberek ma már teljesen megfelelnek társadalmi fejlődésünk jelenlegi fokának. Sokan nem érzik át a szocialista jog erkölcsi tartalmát, pusztán állami parancsnak tekintik azt, amelynek megsértésével az erkölcsi szabályokat még nem éri sérelem. A szocialista jognak, mély erkölcsi tartalmának megsértése gyakran abból következik, hogy a társadalmi tudat jogi és erkölcsi formáiban még élnek a múlt maradványai, amikor az erkölcsi és jogi szabályok megsértése a magatartás kétféle megítélését vonhatta maga után.

Ezzel magyarázható az, hogy sokan nem értik és nem érzik át azt az erkölcsi felelősséget, amely a szocialista együttélés jogi for-

[7] Lenin Művei 31. k. 288. old.

Digitized by Google

mának megsértéséből fakad. *A társadalom és a szocialista állam rendjének, a társadalmi tulajdonnak, az emberek jogainak a tiszteletben tartása nem egyedül állami akaratkijelentésben foglalt parancs, hanem egyúttal erkölcsi felelősség is.* A szocialista jogviszonyok, azaz a jogilag szabályozott társadalmi viszonyok védelmének fontos eszköze az emberek tudatának alakítása, erkölcsi felelősségvállalásuk növelése, az emberi, erkölcsi kapcsolatoknak szocialista tartalommal való megtöltése.

A SZKP XXI. kongresszusának határozatai nyomán a Szovjetunióban egyre nagyobb mértékben bontakoznak ki azok a szervezetek (társadalmi bíróságok, druzsinák), melyeknek fő feladata, hogy a szocialista együttélés szabályainak betartására neveljenek. Ez a fejlődés azt is jelzi, hogy a szocialista társadalomban a jog és az erkölcs szabályainak követése nemcsak spontán társadalmi fejlődés eredménye, hanem a párt vezetésével végzett *tudatos* társadalomszervező és nevelőmunka következménye is.

Ezek a társadalmi szervezetek olyan normákat hoznak létre, amelyek a mögöttük álló jogi szankciók következtében *jogi* jellegűek is, s ugyanakkor tagjaiknak önkéntes kötelezettségvállalása folytán bizonyos *erkölcsi* normák szabatos megfogalmazásai is. A szovjet jogirodalomban ezeket a normákat *társadalmi normáknak* nevezik, hangsúlyozva közvetítő szerepüket a jogi és az erkölcsi normák között. Érdemes erre a fejlődésre felfigyelni, mert fontos külső megnyilvánulása ez a szocialista társadalom aktivitásának a jogi és erkölcsi egység elvének minél tökéletesebb megvalósítása területén.

A szocialista jog nevelőszerepének és morális tartalma tudatosításának fontos eszközei a szovjet szocialista fejlődésben a *társadalmi bíróságok* és más társadalmi szervezetek is. Ezek a szervezetek törvényi felhatalmazás alapján éppen a szocialista jognak azt a tulajdonságát emelik ki, amelyet *nevelő jellegnek neveztünk, s egyesítik a jogi és erkölcsi szankciót a jogellenes, vagy a szocialista erkölcsöt sértő, tehát a szocialista együttélés legfőbb szabályait semmibe vevő magatartással szemben.*

Hazánk fejlődésének, szocialista társadalmunk építésének mai szakaszában máris számos tanulságot vonhatunk le a szovjet szocialista fejlődés fenti eredményeiből.

Tanácsainkra, mint a legátfogóbb tömegszervezetekre, más állami szerveinkre (pl. a bíróságokra), a társadalmi szervezetekre és mozgalmakra (a szakszervezetekre, az ismeretterjesztő szervezetekre, a népfront-mozgalomra stb.) a szocialista *jogtudat és erkölcsi tudat* kialakításában kiemelkedő szerep vár. Feladatuk e téren egyrészt a jogszabályok ismertetése, megmagyarázása, a jogi ismeretek terjesztése, másrészt a szocialista együttélés szabályainak megtartására való nevelés.

Digitized by Google

A Moszkvai Nyilatkozat és a német kérdés*

Németország Szocialista Egységpártjának Központi Bizottsága 1960 decemberében, a XI. plenáris ülésen foglalkozott a Moszkvai Értekezlet eredményeivel. A plénum egyhangúlag jóváhagyta Walter Ulbricht elvtársnak, az NSZEP küldöttségének a moszkvai tanácskozáson kifejtett tevékenységét és teljes egyetértését fejezte ki a kommunista és munkáspártok értekezletén elfogadott Nyilatkozattal, valamint a világ népeihez intézett Kiáltvánnyal.

A Központi Bizottságnak a Moszkvai Értekezlet eredményeivel foglalkozó határozata leszögezi: „Az NSZEP magáévá tette az SZKP XX. és XXI. kongresszusának az egész nemzetközi kommunista mozgalom szempontjából iránymutató tanításait, valamint az 1957. évi moszkvai Nyilatkozat elveit, s alkotó módon alkalmazta ezeket a Német Demokratikus Köztársaság és egész Németország bonyolult helyzetére. Az új Nyilatkozat és a világ népeihez intézett Kiáltvány teljes mértékben igazolja az NSZEP V. kongresszusán jóváhagyott fő irányvonal és a párt által azóta folytatott politika helyességét."

Kiindulva a modern kor helyes értékeléséből — amely a két egymással ellentétes társadalmi rendszer harcának, a szocialista forradalmak és a nemzeti felszabadító forradalmak kora, az imperializmus összeomlását és a gyarmati rendszer megszűnését magával hozó, egyre újabb népeket a szocializmus útjára vivő, a szocializmus és a kommunizmus világméretű győzelmét biztosító kor — Németország Szocialista Egységpártjának Központi Bizottsága a XI. plénumon a Nyilatkozat megállapításait valóban alkotó módon alkalmazta a bonyolult németországi viszonyokra.

A Nyilatkozatnak korunk fő folyamatáról adott jellemzése világviszonylatban, s így Németországot illetően is, megjelöli a tör-

* Összeállítás Németország Szocialista Egységpártjának (NSZEP) dokumentumai alapján.

Digitized by Google

ténelmi fejlődés irányát. A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet, amelyet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom indított el, a Szovjetuniónak a második világháborúban aratott győzelme után, majd az NDK-ban lezajlott népi-demokratikus forradalom révén most már Németországot is feltartóztathatatlan erővel magával ragadta.

Németország Szocialista Egységpártjának vezetésével a német munkásosztály Kelet-Németországban megteremtette az első német békeállamot, az NDK-t, kiszabadította a termelőerőket a kapitalista társadalmi rendszer béklyóiból és szocialista német államot rendezett be. Nyugat-Németországban a fejlődés éppen az ellenkező irányban haladt. A nyugatnémet imperialisták az Egyesült Államok monopoltőkéjének támogatásával és vezetésével arra használták ki a nyugatnémet munkásosztály megosztottságát, hogy gátat vessenek a demokratikus átalakulásnak, hogy soha nem látott mértékben fokozzák a tőkekoncentrációt és a dolgozó nép kizsákmányolását, s Európában agresszív imperialista rendszert vezessenek be. Erre való tekintettel, Németország szempontjából különösen nagy jelentőségű a moszkvai Nyilatkozatnak a két ellentétes társadalmi rendszer harcára vonatkozó megállapítása, hiszen itt egyetlen országon, egyazon nemzeten belül bontakozik ki a két társadalmi rendszer harca.

Németország két társadalmi rendszerének, a szocialista Német Demokratikus Köztársaságnak és az imperialista bonni rendszernek ez a harca elkerülhetetlenül és törvényszerűen a legvégsőkig fogja élezni Nyugat-Németországban az alapvető antagonisztikus ellentéteket.

A hallatlan tőkekoncentráció, a megnövekedett kizsákmányolás, óriási összegeknek fegyverkezésre való értelmetlen elherdálása Nyugat-Németországban ki fogja élezni a monopoltőke és a munkásosztály közötti antagonisztikus ellentétet és óhatatlanul fokozza majd az osztályharcot.

A nagyfokú tőkekoncentráció — az üzemek 0,4 százaléka termeli a nemzetgazdaságban forgalomba kerülő javak 60 százalékát! — és a munkásosztálynak ebből fakadó nagyarányú kizsákmányolása, a lakosság minden rétegére nehezedő gazdasági nyomás, valamint a bonni államnak ezekre a célokra való széleskörű kihasználása egyre növeli az ellentéteket a monopóliumok és a lakosság valamennyi rétege között. Míg a nyugatnémet monopolisták osztalékai egyre növekedtek és a háború óta a legmagasabb szintet érték el, a béreknek és a fizetéseknek Nyugat-Németország összes termékéhez viszonyított 37,1 százalékos hányada ma alacsonyabb, mint például az Egyesült Államokban, ahol 56,2 százalékra, vagy Nagy-Britanniában, ahol 59,6 százalékra rúg. A munka in-

Digitized by Google

tenzitásának szüntelen fokozódása a balesetek rendkívül magas számában és a munkás korai megrokkanásának ijesztő statisztikájában jut kifejezésre. Az 1960. évi adóemelés, amely átlagban mintegy 17 százaléknak felelt meg, a kereseti adót 36 százalékkal növelte.

A milliomosok száma Nyugat-Németországban 1953 óta 3000-ről 8000-re emelkedett, s ezek a milliomosok a nyugatnémet tőkésosztály összvagyonának több mint a negyedét tartják kezükben. Különösen erőteljes a tőkekoncentráció a nyugatnémet mezőgazdaságban, ahol ezt a „zöld terv" alapján kü'önféle állami eszközökkel támogatják, míg a parasztgazdaságok százezreit a tönk szélére taszítják. Nyugat-Németország dolgozó parasztjainak eladósodása jelenleg meghaladja a 12 milliárd márkát!

Mindezt tetézi az, hogy a bonni állam az amerikai imperializmus csatlósává vált. S itt nemcsak a gazdasági életről van szó, amelyben az Egyesült Államok egyre jelentősebb pozíciókat szerez,[1] nem csupán a kultúrának, a nevelésnek, hanem a társadalmi élet valamennyi területének az amerikanizálásáról. Lényeges az is, hogy a revansista nyugatnémet monopolisták és államuk nyílt kapcsolatot tartanak az amerikai monopoltőke agresszív köreivel. A bonni tábornoki klikk atomfegyvereket követel, tudatosan kockára téve a nyugatnémet lakosság jólétét, sőt puszta létét is. Szorosan összefügg ezzel, hogy a gazdaságot és az egész társadalmi életet is egyre fokozottabban militarizálják, hogy — megőrizve az áldemokratikus leplet — mind nagyobb arányokban alkalmaznak fasiszta módszereket, s hogy az ugrásszerűen növekvő fegyverkezési költségvetés javára megszervezik a tömegfogyasztás elkerülhetetlen korlátozását.[2]

Napjainkban a nyugatnémet monopóliumok és kormányuk szemmel láthatóan egyre jobban elszigetelődnek. Expanzionista gazdaságpolitikájuk kiélezi ellentéteiket a többi vezető imperialista ország monopolistáival, s Bonn nyílt atomháborús irányvonala, amely a szocialista és más békeszerető államok határozott ellenállásába ütközik, még a NATO-államok kormányaiban is visszatetszést kelt.

Németország Szocialista Egységpártja Központi Bizottságának a Moszkvai Értekezlet eredményeivel foglalkozó határozata ebből ezt a következtetést vonja le: Kiéleződik az ellentét egyfelől a Német Demokratikus Köztársaság népe és Nyugat-Németország békeszerető lakossága — másfelől az agresszív német mili-

1 Az Egyesült Államok új tőkebefektetései Nyugat-Németországban 1960-ban a Nyugat-Európába irányított összes tőkeexportjának mintegy a felét alkották, s ez a hányad 1961-ben becslések szerint 60 százalékra emelkedik.

2 Az NSZK fegyverkezési költségvetése 1955/56-tól 1959/60-ig 5,2 milliárdról 14 milliárdra növekedett és 1961-ben az előirányzat szerint 23 milliárd márka lesz.

Digitized by Google

tarizmus és imperializmus között; mind kirívóbb az ellentét az egész német nép nemzeti érdekei és a nyugatnémet nagyburzsoázia hazaárulása között; mind élesebbé válik az ellentét egyrészt valamennyi békeszerető nép és másrészt a revansra és a világ újrafelosztására vágyó német imperialisták és neokolonialisták között.

Nem kétséges, hogy a kapitalizmus általános válságának új szakasza minden jellegzetességével együtt Nyugat-Németországban is érezteti hatását. Ezt hellyel-közzel elfátyolozza még az átmeneti csúcskonjunktúra. Ám Nyugat-Németországot sem sikerül majd távol tartani a világtörténelmi fejlődéstől, csak bizonyos sajátos körülményeknek köszönheti, hogy az utóbbi években nem érték oly gyakran gazdasági válságok.

A Nyugat-Németországban ma is tartó konjunktúrát csak a háború utáni években kialakult egész sor sajátos körülményből lehet megérteni. A háború után Nyugat-Németország már a gazdaság helyreállításánál is sokkal kedvezőbb feltételekkel indult, mint például a Német Demokratikus Köztársaság. Ugyanis Németország megmaradt ipari kapacitásainak jelentős része és a legfontosabb nyersanyagtermelő vidékek az ország nyugati részén vannak. A Marshall-terv is serkentette a monopolkapitalista nyugatnémet gazdaság konszolidációját, amely ez által megerősíthette pozícióit a világpiacon a kapitalista konkurrenciával szemben. Közrejátszottak ebben részben még olyan tényezők, mint például az, hogy Nyugat-Németországban később indult meg a fegyverkezés, mint a többi imperialista országban, s hogy így Nyugat-Németország rendkívül nagy összegeket fordíthatott a termelőberendezések korszerűsítésére. Leglényegesebb azonban az volt, hogy itt rendkívül gyors tőkekoncentráció ment végbe és mindmáig igen nagyfokú a munkásosztály kizsákmányolása. A nyugatnémet imperializmus a legexpanzívabb gazdaságpolitikát folytatja, amely a kapitalizmus viszonyai között rendkívül nagynak számító növekedési százalékot ért el, s így fontos területeken az export olyan klasszikus országait is túlszárnyalta, mint például Anglia.

Már ma is világos, hogy ezek a különleges körülmények fokozatosan megszűnnek. Nyugat-Németországot is mindinkább magával ragadja ugyanazoknak az ellentéteknek a sodra, amelyek a többi kapitalista országot marcangolják, amint ezt az alábbi példák is tanúsítják:

Jelenleg még növekszik az NSZK ipari termelése, azonban a növekedés üteme rohamosan csökken. A növekedés százaléka (az előző év megfelelő hónapjaihoz viszonyítva):

1960 júniusában	10 százalék
1960 júliusában	9 „
1960 augusztusában	7,5 „

Digitized by Google

Ezt a növekedést elsősorban a beruházási javak és részben az alapanyagok termelésének növekedésével érték el, míg a fogyasztási cikkek termelése stagnált vagy viszonylag csekély mértékben emelkedett. 1960 szeptemberében például a termelés 7,5 százalékos átlagos növekedése mellett a fogyasztási cikkek termelése csupán kb. 4,1 százalékkal, az élelmiszereké és élvezeti cikkeké körülbelül ugyanennyivel növekedett.

Ugyanakkor az építőipar fő ágai 1960-ban a következő arányokban fejlődtek (az előző év hasonló időszakához képest):

1. negyedév	+19	százalék
2. negyedév	+ 8,8	„
3. negyedév	+ 1,7	„
szeptember	— 1,7	„

1960 szeptemberében a textilipar termelése is 1,1 százalékkal alacsonyabb volt, mint az előző év azonos időszakában.

Ebben a kapitalizmusra jellemző fejlődésben egyrészt az új beruházásokra fordított profitok mérhetetlen megnövekedése, valamint a monopóliumoknak nyújtott jelentős állami támogatás, másrészt a dolgozók életszínvonala és jogai ellen irányuló egyre erőteljesebb támadások jutnak kifejezésre. A töméntelen sok áremelés, lakbéremelés stb. ahhoz vezet, hogy csökken a dolgozók reális vásárlóereje és így a fogyasztási cikkek iránti kereslet csak kis mértékben növekszik. A lakbérek és a vasúti díjak emelése mellett (a vasútnál is főképpen a bérletek díját emelték, ami gyakorlatilag kizárólag a dolgozókat érinti), az utóbbi hetekben a következő áremelésekre került sor: mosógépek 6 százalékkal, kályhák és tűzhelyek 10, edény és háztartási cikkek 5, bútor 7—8, porcelán 5—10, üvegáru 10—25 százalékkal.

Ugyanígy emelkedett a textiláru, a lábbeli és sok élelmiszer ára is; a vaj 12 pfenniggel kilónkint, a tojás 2 pfenniggel, a sertészsír 30 pfenniggel, az étolaj 15—20 pfenniggel stb. A beruházások gyors fejlődése és a stagnáló fogyasztás között mutatkozó aránytalanság szükségszerűen nagy ellentmondásokhoz vezet.

A kapitalista gazdaság jelenlegi állapotában tapasztalható bizonytalanság az utóbbi hetekben Nyugat-Németországban is a részvények árfolyamának esését idézte elő. 1960. október 14-től 21-ig a részvényárfolyamok 771 pontról 727 pontra estek. Legjelentősebb az árfolyamcsökkenés a fémfeldolgozó iparban és az autóiparban.

Aki ebből a szemszögből nézi a dolgot, azt nem lehet félrevezetni, s az nem fogja a nyugat-német militaristák lázas tevékenységét, a NSZK-ban még megmaradt csekély szabadságjogok elleni támadásokat, az ellenzék elfojtását az erő jeleként felfogni.

Digitized by Google

hanem meglátja, hogy ez inkább a növekvő bizonytalanságnak a megnyilvánulása.

* * *

A népi harc Nyugat-Németországban még nem öltött olyan méreteket, amilyeneket a militarista és imperialista nyugatnémet rendszer részéről fenyegető veszély megkövetel. Ám a népi erőknek harcukban van egy döntő jelentőségű bázisuk: a Német Demokratikus Köztársaság fennállása és annak eredményei. Ezért korunk alapvető feladatai megkövetelik a szocializmus győzelmes felépítését a Német Demokratikus Köztársaságban, az NDK-nak, a béke németországi bástyájának mindenirányú további erősítését. Ez az alapja és a feltétele annak, hogy a békeszerető haladó erők egész Németországban fölénybe kerüljenek, s így megzabolázzák a nyugat-német militarizmust és imperializmust.

Minthogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik, a Német Demokratikus Köztársaság politikai és gazdasági fejlődése, békepolitikája mind nagyobb mértékben befolyásolja az egész német nemzet jövőjét. A német nemzet jövőjére különösen nagy hatással lesz az, hogy a Német Demokratikus Köztársaságban az 1965-ig terjedő hétéves terv teljesítésével győzelemre jut a szocializmus, és ezzel a nyugat-német imperializmus az emberi tevékenység döntő szférájában, az anyagi termelésben alulmarad. Ezáltal az NDK az egész német nép előtt be fogja bizonyítani, hogy az egész német nép militaristák és imperialisták nélkül, kényszer, elnyomás és kizsákmányolás nélkül magas életszínvonalat érhet el. Minél sikeresebben fejlődik majd a Német Demokratikus Köztársaság, minél hamarább kerekedik felül a nyugat-német állammal folytatott békés gazdasági versenyben, annál vonzóbbá válik a szocializmus Nyugat-Németország dolgozói szemében, s annál erősebben rendülnek majd meg a német militarizmus és imperializmus pozíciói.

Nyugat-Németországban ma a társadalmi életnek nincsen egyetlen olyan területe sem, amelyre ilyen vagy olyan formában ne hatna az NDK szocialista építése. Németország Szocialista Egységpártjának 1958. évi V. kongresszusa óta a gyakorlati életben különösen világosan megmutatkozott, milyen döntő hatást gyakorol az NDK azáltal, hogy Németország konkrét feltételeinek megfelelően szocialista programot dolgozott ki és ezt a programot sikeresen meg is valósítja. Persze bonyolult dolog ezt a hatást pontosan lemérni. A döntő az volt, s továbbra is az, hogy az NDK-ban a gazdasági élet csaknem minden részében kialakultak a szocialista termelési viszonyok és hogy ezáltal számos területen lehetőség nyílott a szocializmus fölényének bebizonyítására. Schleswig-Holstein vasmunkásai például 1957-ben sztrájkba léptek azzal a köve-

Digitized by Google

teléssel, hogy javítsák meg szociális helyzetüket, biztosítsák számukra azokat a jogokat, amelyeket az NDK-ban szaktársaik már rég élveznek. A munkások jelszavaikban határozottan utaltak is a kelet-német példára. A bonni kormány, ha csak részben is, de kénytelen volt engedni.

Ez történt abban a harcban is, amelyet a nyugat-német munkások a bonni kormánynak a társadalombiztosítást csorbító terve ellen vívtak. A Ruhr-vidéki szénbányaiparban a válság enyhítésére segélyprogramot, másutt béremelést kényszerítettek ki stb.

A nyugat-német monopolisták, látva, hogy a Német Demokratikus Köztársaság él és sikeresen építi a szocializmust, a nagyobb arányú harcok megakadályozására törekedtek, attól való félelmükben, hogy ezekben a harcokban létrejöhet az akcióegység.

Ennek tudható be, hogy Nyugat-Németországban annyit fecsegnek a „tulajdon igazságosabb elosztásáról" (népi részvények) és sürgetik a közoktatási rendszer megreformálását.

Az NDK munkásosztálya és műszaki értelmisége teljes joggal elmondhatja, hogy a szocialista világtábor harcosainak első soraiban halad. Az NDK a szocialista táborban azok közé az országok közé tartozik, amelyekben a legmagasabb az ipari termelés. Az európai országok között az NDK, a Szovjetunió, Anglia, Nyugat-Németország és Franciaország után az 5. helyet foglalja el és világviszonylatban az első tíz ország között van. A népi demokratikus országok közül az NDK-ban a legmagasabb az egy ipari munkásra eső termelés. A Szovjetunió után a Német Demokratikus Köztársaság a szocialista tábor legjelentősebb gépszállítója.

A bonni urak mindent elkövetnek, hogy feltartóztassák a történelmi haladást és megbénítsák a Német Demokratikus Köztársaságnak a nemzet jövőjére gyakorolt hatását. Évek óta rendszeresen tesznek kísérleteket arra, hogy gáncsolják a gazdasági fejlődést és zavarják egész társadalmi életünk átalakulását. A gazdasági és ideológiai harc Németországban mindinkább előtérbe kerül olyan mértékben, ahogy a szocialista tábor rendíthetetlen szolidaritása és az NDK belső megerősödése folytán lassan-lassan illúziónak bizonyulnak a bonni urak ama reményei, hogy sikerül majd a Német Demokratikus Köztársaságot belülről felbomlasztani, a szocialista tábortól elszigetelni vagy egy „kis háborúba" belesodorni.

A közelmúltból frappáns példa erre a hitleri tábornokok emlékiratának szellemében hozott határozat, amellyel a bonni kormány felmondta a két német állam kereskedelmi egyezményét. Ennek az volt a célja, hogy zavart idézzenek elő az NDK gazdasági életében és széttépjék a két német államot összefogó utolsó kötelékeket is. Ugyanez a törekvés diktálja az érvényes kereskedelmi egyezmény keretében tervezett szállítások halogatását is.

Digitized by Google

Amikor a Szovjetunió kijelentette, hogy vállalja a kieső nyugatnémetországi szállítások pótlását, s a munkások és tudósok hozzáláttak ahhoz, hogy az összes tartalékok kihasználásával keresztülhúzzák a zavarkeltő intézkedéseket, az Adenauer-kormány jobbnak látta, hogy ismét felvegye a kereskedelmi kapcsolatot.

Súlyos veresége volt ez az Adenauer-rezsimnek. Ennek nagy politikai jelentősége is van, mert világosan megmutatja, hogy Németországban is elmúlt már az az idő, amikor a német imperialisták gazdasági potenciáljukra támaszkodva döntő befolyással lehettek a politikai fejlődésre. Ám ez még korántsem volt az utolsó próbálkozás. Következett Straussnak a „Frankfurter Allgemeine Zeitungban" 1961 januárjában megjelent nyilatkozata, amelyben az NDK-ba irányuló acélszállítások beszüntetését sürgeti.

A bonni uralkodó körök ilyen zavarkeltő intézkedései láttán Németország Szocialista Egységpártjának Központi Bizottsága arra törekedett, hogy az NDK-t minden eshetőségre függetlenítse a bonni kormány önkényeskedéseitől és saját erőfeszítései, valamint a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal való szoros együttműködése révén a hétéves terv teljesítése érdekében biztosítsa a folyamatos termelést.

A Német Demokratikus Köztársaságnak ez a tendenciája és ilyen irányú intézkedései nem állnak ellentétben az NDK-nak a két német állam közötti kereskedelmet illető alapelveivel és semmiképpen sem csorbítják a két német állam közötti kereskedelmet. Az NDK támogatja ezt a kereskedelmet, hiszen ez egyike az utolsó kötelékeknek a két német állam között. Sőt, az NDK-ban még óriási lehetőségek kínálkoznak a Nyugat-Németországgal való áruforgalom kibővítésére, tehát semmiképpen sincsen szüksége a volumen csökkentésére.

Az NDK-nak népgazdasága további fejlődésének biztosítására azonban gondoskodnia kell arról, hogy az imperialista hatalmaknak ne legyen semmi módjuk a zavarkeltésre. Ez elengedhetetlen feltétele annak, hogy az NDK nemzeti és nemzetközi tekintélye, egész Németország társadalmi fejlődésére és politikájára gyakorolt hatása továbbra is gyors ütemben növekedjék. Minden segítség, amelyet ebben a testvéri országok az NDK-nak nyújtanak, jelentősen előmozdítja a német imperializmus visszaszorítását.

* * *

A 81 kommunista és munkáspárt Moszkvai Értekezlete sok világtörténelmi jelentőségű kérdést vetett fel és válaszolt meg. Ezek között egy sem tudott olyan gyorsan és mélyen behatolni az emberek szívébe és elméjébe, egy sem ragadta meg annyira az embereket, mint korunk legégetőbb kérdése: háború vagy béke.

Digitized by Google

„Nem akad közöttünk egy ember sem", — olvasható az „Offenbacher Post" című nyugat-német lap 1960. december 18-i számában, — „kinek kedvére volna, hogy hidrogénbomba-robbanás folytán pillanatok alatt kiadja lelkét." Éppen ezért világszerte megkönnyebbüléssel vették tudomásul az emberek Hruscsov szavait, amelyek szerint az emberiség a jövőben végül is meglehet majd háborúk nélkül.

Ám ezzel még nem kapunk választ arra a kérdésre, hogy ez a cél miképpen is érhető el. A választ a moszkvai dokumentum adja meg, amely teljes programot nyújt a béke megmentéséért folyó harchoz.

Az emberiség történetében még sohasem voltak olyan reális lehetőségek a népek legősibb álmának valóra váltására, a békés élet megteremtésére. Az emberiség történetében ez az első eset, amikor a háború elleni harcot hatalmas, szervezett erők folytatják: a szocialista államok világrendszere, a kommunista pártok vezette nemzetközi munkásmozgalom, az egyre nagyobb számban színre lépő békeszerető és semleges államok, a nemzeti felszabadító mozgalom és a nemzetközi békemozgalom.

Ilyen körülmények között egyre jobban csökkenthető a háború veszélye, ha a népek idejében, egységesen és elszántan sorompóba állnak és áthághatatlan akadályokat gördítenek a háború erőinek útjába. *Európában ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy le kell fogni a Nyugat-Németországban uralkodó militarizmus kezét.*

A 81 kommunista és munkáspárt Nyilatkozata nyomatékosan hangsúlyozza, hogy elejét kell venni a nyugat-német revansisták agresszív mesterkedéseinek, hogy mindkét német állammal meg kell kötni a békeszerződést és normalizálni kell Nyugat-Németország helyzetét.

„A nyugat-német imperializmus részéről egyre nagyobb veszély fenyegeti az európai népek békéjét és biztonságát. A nyugat-német revansisták nyíltan kijelentik, hogy változtatni akarnak a második világháború után megállapított határokon. A nyugat-német militaristák, éppúgy, mint egykor a hitlerista klikk, háborúra készülnek a szocialista országok és a többi európai állam ellen. Saját agresszív terveik megvalósítására törekednek. Nyugat-Berlint a nemzetközi provokációk tűzfészkévé változtatták. A bonni állam lett Európában a békés egymás mellett élésnek, a leszerelésnek és a feszültség enyhítésének fő ellensége."

A német militarizmus megzabolázása ma létkérdés minden európai nép számára. Ez közelebb vinné a megoldáshoz a német kérdést is, amelynek lényege a béke biztosítása. Nyugat-Németország Európában az egyetlen állam, amelynek kormánya revansista követeléseket támaszt és agresszív katonai terveket szövöget. A Német Demokratikus Köztársaság érdeme, hogy a nyugat-német

Digitized by Google

revansisták tervelt sikerült leleplezni és hogy a nyugat-német állam az ENSZ XV. közgyűlésén a vádlottak padjára került.

Mi is tulajdonképpen Németország Szocialista Egységpártjának és a Német Demokratikus Köztársaság kormányának politikája? Az, hogy Nyugat-Németországban a béke és a szocializmus erői által elfoglalt állások megszilárduljanak, az atomfegyverkezéssel és a revansizmussal szemben tanúsított ellenállás folytán ott is lehetőség nyíljék arra, hogy a békeszerető erők fokozatosan fölénybe kerüljenek.

Ezért mindent el kell követnünk, hogy a Német Demokratikus Köztársaság erősítésével és a békemozgalom legszélesebbkörű kibontakoztatásával a bonni kormányt rábírjuk, sőt rákényszerítsük a helyzet reálisabb felmérésére és a békés egymás mellett élés politikájának elfogadására. A békés egymás mellett élés politikájának Németországban elő kell mozdítania a feszültség enyhülését és a két német állam normális kapcsolatainak helyreállását. A legfontosabb feladat ezen a téren a második világháború következményeinek végleges eltakarítása és a hidegháború beszüntetése.

Az NSZEP Központi Bizottságának XI. plénumán éppen ezért Walter Ulbricht elvtárs azt javasolta, hogy az NDK és Nyugat-Németország kössön először is egy tíz évre szóló békeegyezményt, s erre az időre mondjanak le kölcsönösen mindennemű erőszakos cselekedetről. Állapodjanak meg a fegyverkezés beszüntetésében és tiltsanak meg minden háborús propagandát. Ulbricht elvtárs megismételte az NDK korábbi javaslatát is, amely szerint Németországban 3 szakaszban kellene végrehajtani az általános és teljes leszerelést. Támogatta a Szovjetuniónak azt a kezdeményezését, hogy 1961 tavaszán csúcsértekezleten készítsék elő a két német állammal kötendő békeszerződést és Nyugat-Berlinnek demilitarizált békevárossá való kikiáltásával mozdítsák elő a nyugat-berlini kérdés békés megoldását. Ezekkel a javaslatokkal és kiváltképpen a két német állam konföderációjának ajánlásával az NSZEP a békés egymás mellett élés nagy lenini eszméjét alkotó módon alkalmazta Németország történelmi helyzetére és nemzeti feltételeire. A konföderáció — a szocialista Német Demokratikus Köztársaság és a monopoltőkés Német Szövetségi Köztársaság békés egymás mellett élésének ez a formája — semmiképpen sem jelenti az osztályharc tompulását, sőt, ez még kedvezőbb feltételeket teremtene a munkásosztály sikeres harcához, mert a militarizmus Németország katonai semlegesítése révén háttérbe szorulna.

Ezekkel a javaslatokkal Németország Szocialista Egységpártja és a Német Demokratikus Köztársaság újra megmutatta, hogy élharcosa a német nép hazafias, békeszerető erőinek. Így a gyakorlatban bebizonyosodott, hogy a szocializmusból a német talajon is béke sarjad, hogy a szocialista NDK nem akar háborút, hanem tár-

Digitized by Google

gyalások útján, a kölcsönös közeledés útján kívánja megoldani a vitás kérdéseket.

Ezek a javaslatok egyszersmind tükrözik a NSZEP-nak azt a meggyőződését, hogy a szocializmus és a kapitalizmus történelmi harca Németországban is megvívható békés eszközökkel.

Adenauer és az őt pórázon vezető nyugat-német monopolista körök azonban megkísérlik, hogy a Bundeswehrnek atomfegyverekkel való felszerelése révén megváltoztassák a világ erőviszonyait, s ennek elérése után világháborút szervezzenek a szocialista államok ellen. A kommunista és munkáspártok Nyilatkozatának az a megállapítása, hogy a nyugat-német militaristák agresszív törekvései elleni harcban az NDK-ra különösen fontos szerep hárul, s hogy minden kommunista és munkáspárt kötelességének tartja megvédelmezni a Német Demokratikus Köztársaságnak, a szocializmus nyugat-európai előőrsének, a német nép által táplált béketörekvések igazi hírnökének sérthetetlenségét, kijózanítólag hatott a nyugat-német vezető klikkre.

A legnagyobb jelentőségű tény itt az, hogy a nyugat-német militaristáknak nem sikerült a nyugat-német munkásosztályt a háború szekerébe fogni. Az össznémet munkáskonferenciáknak, kiváltképpen a XII. konferenciának az eredményei, az a tény, hogy 1960 folyamán a Német Szakszervezeti Szövetség 70 000 funkcionáriusa és tagja látogatott el a Német Demokratikus Köztársaságba eszmecsere céljából, valamint az IG Metall (fémipari szakszervezetek) VI. kongresszusa megmutatta, hogy a nyugat-német munkásosztály ereje szüntelenül nő. Egyre több jel utal arra, hogy Nyugat-Németország osztályöntudatos munkásai kezdenek átlátni a godesbergi program politikáján, a szociáldemokrata párt jobboldali vezéreinek kapituláns politikáján.

A nép „Németország tervének" (Deutschlandplan des Volkes) következetes alkalmazásával Németország Szocialista Egységpártja az egész német munkásosztály egységének helyreállítására törekszik, mert ez az a döntő erő, amely leküzdheti a német militarizmust, megfékezheti az imperializmust és elhárithatja a háború veszélyét.

Ennek alapja a Német Demokratikus Köztársaság. Minél hamarabb sikerül a szocializmus fölényét minden területen bebizonyítania, annál gyorsabban szélesedik majd az akcióegység a kommunisták szüntelen elvi-politikai munkája nyomán.

Németország Szocialista Egységpártja, a Német Demokratikus Köztársaság tudatában van nagy felelősségének és bizonyos benne, hogy a jövőben is élvezi majd valamennyi szocialista ország és békeszerető erő támogatását. A Német Demokratikus Köztársaság dolgozói magabiztosan és felelősségük teljes tudatában teljesítik majd nagy, nemzeti és internacionalista kötelességeiket.

Digitized by Google

ESZMECSERE

Hozzászólások a termelőszövetkezeti munkadíjazás kérdéséhez

Lapunk februári számában közöltük K. Nagy Sándor elvtárs cikkét a munkaegység alkalmazásának eddigi tpasztalatairól és a továbbfejlesztésével kapcsolatos elgondolásokról. Kérjük olvasóinkat, szóljanak hozzá ehhez a kérdéshez. Az eddig beérkezett hozzászólásokat alább közöljük.

Heves megyei tapasztalatok

Heves megye összes területének 96, szántójának 94, szőlő-területének pedig 89 százalékán már állami gazdaságok és termelőszövetkezetek gazdálkodnak. Termelőszövetkezeteink a tavalyi kedvezőtlen időjárás ellenére is — a szőlő és kukorica kivételével — túlhaladták az előző évek eredményeit. Kenyérgabonából több mint 500 vagonnal többet adtunk az országnak, mint a begyűjtési rendszer idején, 1955—56-ban. Takarmánygabona-értékesítési tervünket 103, tejértékesítési tervünket pedig 117 százalékra teljesítettük. Paradicsomból — amely megyénk egyik fontos terméke — 104, vegyes zöldségből 105, gyümölcsből pedig 115,4 százalékra teljesítettük áruértékesítési tervünket.

A mi eredményeink és tapasztalataink is azt bizonyítják, hogy a szövetkezetekbe tömörült dolgozó parasztság egyre inkább az új nagyüzemek gazdájának érzi magát, s gondolkozásában az „enyém" fogalma lassanként azonosul a „miénk" fogalmával. Az 1960-as zárszámadásra például már nem a minden áron való osztás, a „mindent kiosztani" jelszó volt a jellemző, hanem sokkal inkább a személyes és a közös érdek helyes összeegyeztetésére való törekvés. Heves megye termelőszövetkezetei 1960-ban összesen 51 millió forintot ruháztak be saját erőforrásokból. Ez a tekintélyes összeg megyei átlagban a szövetkezeti tagok részesedésének több mint 17 százalékát teszi ki.

Megyénkben is van néhány olyan szövetkezet, amelyben a közös gazdaság fejlesztésére még nem tesznek annyit, amennyi saját erejükből már futná. Egyes termelőszövetkezetek azonban az ellenkező végletbe estek. A tiszanánai Új Élet Tsz. például tavaly annyi beruházást eszközölt, amennyi részesedést a tagoknak kiosztott; a nagyarányú beruházás miatt kedvezőtlenül alakult a részesedés és különböző nehézségek támadtak. Szövetkezeteinknek el kell kerülniük az ilyen hibákat.

Szerintem helyes, hogy a szövetkezeti alap évi növelésének alsó

Digitized by Google

határát a jelenlegi rendelkezések a kioszthatő részesedés 10 százalékának megfelelő összegben jelölik meg. A felső határt azonban ne jelöljük meg előre százalékszámokkal — mint K. Nagy elvtárs tette ezt cikkében —, mert ez kedvezőtlenül befolyásolhatja a jól gazdálkodó tsz-ek helyes irányú törekvéseit, s a megadott számoknál többet azok sem fektetnek be, akiknek az erejéből pedig futná. Megyénkben a tiszanánai Vörös Csillag Tsz. tavaly a kioszthatő részesedés 29 százalékával, a gyöngyösi Mátragyöngye Tsz. pedig 25 százalékkal növelte a fel nem osztható alapját, anélkül, hogy ez károsan befolyásolta volna a tagok jövedelmét és munkakedvét. Szerintem a tsz-ek saját erőből történő beruházásának mértékét — természetesen a minimálisan kötelező 10 százalékot meghaladó befektetésekről van szó — mindig a tagokkal egyetértésben, aszerint kell megállapítani, hogy az ne vesse vissza a szövetkezeti tagoknak az előző években már elért életszínvonalát, sőt anyagilag ösztönözze őket több és jobb munkára.

Megyénkben általános a munkaegység alkalmazása, de legtöbb termelőszövetkezet a terv teljesítésétől függő, illetve (egyes munkaigényes növényeknél) az összes termés bizonyos százalékában meghatározott prémiummal és célprémiummal kombinálja azt. Tavaly a párt megyei végrehajtó bizottsága azt javasolta a tsz-eknek, hogy a kapások, a zöldség, a dohány, a szőlő és a szőlőoltványok területét ne csak brigádokra és munkacsapatokra, hanem azon belül családokra is oszszák fel. Állapítsák meg, hogy az előző három év átlagtermése alapján milyen hozamot kell elérni, s az ehhez szükséges munka elvégzéséért mennyi munkaegység jár. Az így megállapított termésátlagon felül elért eredmény 25—50 százalékát természetben vagy pénzben adják ki a területet megművelő tagnak. A tsz-ek vezetői a vállalásokról és az ezek teljesítéséhez szükséges feltételekről kössenek írásos megállapodást a tagokkal, a családokkal.

Némelyek aggályoskodtak és problémákat vetettek fel, sőt vetnek fel ma is ezzel a módszerrel szemben. Ezeknek csak egyet mondhatunk: azt, hogy az élettől elszakadt sablonosság, a megváltozott körülmények figyelmen kívül hagyása nagyon veszélyes. Ha ezzel a módszerrel többet termelhetünk, akkor alkalmazása eredményes és szükséges a szocializmus és a tsz-ek fejlődése szempontjából. Az a jó módszer, amely az országnak, a tsz-nek és a szövetkezeti tagnak egyaránt javára válik, amely a termelés növelésével együtt erősíti szövetkezeteink szocialista jellegét.

Kiszámítottuk, hogy Heves megyében tavaly csak a zöldség, a szőlő, a szőlőoltvány és a szántóföldi kapások területének megműveléséhez az összes tsz-tagok munkájára szükség lett volna. A kalászosok és a takarmány megtermelésére, az állattenyésztésbe és fogatosnak nem is jutott volna tsz-tag, ha a szokásos brigádrendszerrel csak a munkaegység alapján, nem pedig a fent leírt módon szerveztük volna meg a munkát.

Sokan azt mondhatják: a parasztok eddig is megművelték a területet, az utóbbi években pedig már több gép is dolgozik a mezőgazdaságban — hogyan lehetséges hát, hogy mégis problémák vannak a

Digitized by Google

munkaerővel? Igen, vannak problémák, mert amikor a dolgozó paraszt egyénileg gazdálkodott, akkor az egész család (gyermek, asszony, nagyszülő stb.) részt vett a termelésben, a föld megművelésében. Ma azonban a tsz-be belépett családokból csak átlagosan egy-két tag dolgozik a közösben. Az előbb említett besegítő munkaerő többségére a brigád nem számíthat, mert azok nem tudnak egész nap, egész héten, vagy az egész idényben rendszeresen részt venni a munkában. Ha viszont a területet családokra osztjuk ki, akkor a csak besegítő családtagok is részt vehetnek a tsz munkáiban. Különösen fontos ez olyan belterjes kultúráknál, mint például a szőlő, a zöldség, a szántóföldi kapások stb., amelyeket a gépesítés jelenlegi színvonalán túlnyomórészt még kézzel művelnek meg.

Termelőszövetkezeteink többsége a párt megyei végrehajtó bizottságának javaslata alapján helyesen járt el. A gyakorlat azt bizonyítja, hogy azok a termelőszövetkezetek, amelyek a brigádon és munkacsapaton belül a területet családokra osztották ki — idejében elvégezték az összes munkát, s ezeken a helyeken a prémium kifizetése után is jóval több haszna lett a közösnek, mint ahol ezt nem tették meg.

Az eddig említetteken kívül más módszereket is alkalmaztak tsz-eink. Néhány szövetkezetben az úgynevezett „eredményességi munkaegység"-gel is próbálkoztak.

Tapasztalataink szerint a szövetkezeti tagok több és jobb munkára való ösztönzését, a munkafegyelem megszilárdítását legjobban elősegíti a rendszeres havonkénti (vagy ha ez nem lehetséges, legalább negyedévenkénti) pénzelőleg-osztás. Észrevehető volt, hogy jobb kedvvel megy a munka ott, ahol nagyobb kampányok idején, illetve azok megkezdése előtt munkaegység-előleget osztanak. 1960 tavaszán például a gyöngyösi tsz-ekben vontatottan indult meg a munka, az előlegezés hatására azonban később meggyorsult. Az előleg év elején kevesebb legyen, nyáron és ősszel pedig, ahogy torlódnak a munkák, egyre több. Ez a módszer jobb. Ne forduljon elő az, amire egyes helyeken volt példa, hogy április—májusban nagy előlegeket osztottak, szeptember—októberben pedig már alig tudtak valamit adni.

A legtöbb termelőszövetkezetünk úgy határozott, hogy havonta, de legalább kampányok előtt 10—20 forint előleget oszt, aszerint, hogy az idei terv teljesítése mennyit enged meg. Valamennyiünk előtt világos, hogy amint erősödnek tsz-eink, úgy válhatik egyre rendszeresebbé, sőt előre garantálttá a pénz-előleg. Ez azt is jelenti, hogy a mai viszonyok közt kialakult és bevált elosztási, díjazási formákat a feltételek változásával tovább kell majd fejlesztenünk.

Úgy látom, hogy K. Nagy Sándor elvtársnak erről a kérdésről közölt cikke helyesen általánosítja az eddigi tapasztalatokat és nagy segítséget nyújt a szövetkezeti vezetőknek. Megállapításai jól tükrözik a mi tapasztalatainkat is. Tanácsait, javaslatait jól tudjuk használni.

TAMÁS LÁSZLÓ,
az MSZMP Heves megyei Bizottsága
Mezőgazdasági Osztályának vezetője

Digitized by Google

Mi így csináljuk

Termelőszövetkezeteink általában munkaegységgel mérik és értékelik a tagok által elvégzett munkát. Ez a rendszer igen jól bevált, főleg azokban a szövetkezetekben, amelyek ezt valóban helyesen, a termelés növelése érdekében alkalmazzák. Vannak azonban olyan szövetkezetek is, ahol nem az elvégzett munka szerint, hanem napokra, vagy bizonyos időre adják a munkaegységet. Ez helytelen. Az ilyen gyakorlat nagyon eltérhet az igazságtól, a munka szerinti elosztástól, s eleve magában hordja a munkaegység hígításának lehetőségét is.

A kisbér-battyánpusztai Virágzó Tsz. már tizenkét éve gazdálkodik. Szövetkezetünkben elejétől fogva a munkaegység-rendszert alkalmaztuk, a lehető legszabályosabb formák között, s tapasztalataink alapján évről évre tovább fejlesztettük azt.

Saját szövetkezetünk, de más szövetkezetek vizsgálata is azt mutatja, hogy a kezdő szövetkezet tagsága — és néha vezetősége is — rendszerint igen könnyelműen bánik a munkaegységgel. Ahogy a szövetkezet erősödni kezd, úgy fedezik fel a tagok a munkaegység értékét, s ha nincs kellő ellenőrzés, megindul a hajsza a munkaegységek jogtalan szaporításáért. Ez sok igazságtalanságot szül és sok idegességet, ellentétet okoz a tagok között.

Előfordult már, hogy többéves erős szövetkezetben egyik évről a másikra nagyon lecsökkent a munkaegység szerinti részesedés. Ennek az okát kutatva a legtöbbször arra a megállapításra jutottam, hogy gazdálkodási eredményük jó volt, de munkaegység-felhasználásuk nem állt arányban a tényleges munkabefektetéssel, a tagok el nem végzett munkáért is jócskán írattak be maguknak munkaegységet. Az ilyen jelenségek arra figyelmeztettek bennünket, hogy nagyon tervszerűen és takarékosan gazdálkodjunk a munkaegységgel, nehogy mi is úgy járjunk, mint ezek a szövetkezetek. Sikerült is elérnünk, hogy a munkaegység-részesedés rendszeresen növekedjék.

A munkaegység szervezett és ésszerű felhasználása azonban újabb problémákat okozott. Az egy munkaegységre jutó részesedés növekedése azt eredményezte, hogy egyes tagok a nyári szép időben megszereztek 200—250 munkaegységet, utána pedig nem vettek részt a további közös munkában. Úgy számoltak, hogy ha 50—60 forinttal számítják a munkaegységet — azelőtt ugyanis már ennyit fizettünk —, akkor az addig ledolgozott munkaegységeik szerint is megkapnak 12—15 000 forintot, s ez elég nekik. A tervek viszont úgy készültek, hogy minden emberünkre számítottunk, s így a kiesés kedvezőtlenül befolyásolta egész gazdálkodásunkat. Azok a tagok pedig, akik rendesen kivették részüket minden munkából, ilyenkor rendszerint azt hangoztatták a vezetőség előtt, hogy ha a Pista bácsi nem megy ki répát szedni, akkor másnap ők sem mennek.

Az ilyen esetekből nagy kára származhatik a szövetkezeti közösségnek, de államunknak is. Ha a terményt idejében nem tudjuk betakarítani, akkor kárba vész egész évi munkánk, kevesebb lesz a

Digitized by Google

részesedés, és egyesek hanyagságára a becsületesen dolgozók fizetnek rá legjobban.

Ezek játszottak közre abban, hogy 1957-ben ezzel a javaslattal léptem közgyűlésünk elé: a betervezett egy munkaegységre jutó részesedést úgy szedjük szét, hogy munkaegységenként 30 forintot havonta kifizetünk belőle, a fennmaradó részt pedig zárszámadáskor adjuk ki. Kötelezzük azonban a szövetkezet férfi tagjait, hogy évente 350, a nőket pedig, hogy évi 200 munkaegységet teljesítsenek. Aki ezt saját hibájából nem éri el, az a zárszámadáskor már nem részesül további osztalékban. Őket a munkaegységekre havonta felvett 30 forinttal kifizettük, többet nem kaphatnak. A fennmaradó és még szétosztható jövedelem azoknak a tagoknak jár, akik minden munkában részt vettek.

Közgyűlésünk a javaslatot elfogadta és egyben azt is megszavazta, hogy semmiféle természetbeni osztalékot nem adunk, csak pénzben fogunk elszámolni, illetve fizetni. A tagok természetbeni szükségleteiket állami felvásárlási áron, készpénzfizetés ellenében megvásárolhatják a termelőszövetkezettől.

Ez a módszer jó hatást tett, szövetkezetünk megerősödését szolgálta. Azelőtt ugyanis, a természetbeni osztalék idején, az olyan családnak, ahol 2—3 fő is dolgozott, 30—40 mázsa búza osztalék jutott, holott a család szükséglete legfeljebb 12 mázsa volt. A felesleges menynyiséggel a tag nyilván piacozni kezdett. De ehhez fogat is kellett, s a tsz-tag maga is elment a piacra. Az is előfordult, hogy az első alkalommal nem tudta eladni termányét és akkor ez többször is megismétlődött. Így kimaradtak a közös munkából a fogatok, a fogatosok, de az árut értékesítő tagok is. Ez jövedelem-kieséssel járt a tag számára, de kárt okozott a szövetkezetnek is.

Mivel az 1957-ben elfogadott határozatunk szerint a tagokat pénzben fizettük ki és ők a család fogyasztásához szükséges termékeket pénzért vásárolták meg, így a szövetkezet több terményt értékesíthetett, a cséplőgéptől közvetlenül a Terményforgalmi Vállalat magtárába szállíthatta a gabonát, és sok fölösleges fuvartól is megszabadult. A tagok munkakiesése megszűnt, több munkaegységet szerezhettek, s ez nekik is hasznos, a szövetkezetnek is, sőt az egész országnak is. Amióta így dolgozunk, több vagon kenyérgabonára szerződtünk le, mint addig, s mázsánként jóval magasabb árat tudunk elérni. Nálunk 215 forint a búza alapára, 20 forint a nagyüzemi felár, 10 forint a szerződéses felár és még mázsánként 7 forint minőségi felárat is kapunk, vagyis egy mázsa búzáért 252 forintos árat érünk el. Még más előnyünk is származik abból, hogy több árut adhatunk el az államnak. Noha elég magas árutermelési mutatót kaptunk: holdanként 2500 forintot, ezt 3600 forintra teljesítettük, tehát 44 százalékkal túlteljesítettük; ennek eredményeként a Magyar Nemzeti Bank évi esedékes hiteltörlesztésünkből nagyon komoly összeget elengedett. Ezenkívül — mivel természetbeni osztalékot nem adtunk — még adókedvezményben is részesültünk.

Sokszor halljuk, olvassuk, hogy az állam támogatja a termelő-

Digitized by Google

szövetkezeteket. A fenti példából tisztán látható, hogy államunk segítsége ott a leghatékonyabb, ahol a szövetkezet tagjai és vezetői is sokat tesznek a termelés fellendítéséért, gazdálkodásuk fejlesztéséért.

Az eddig elmondottakból jól kitűnik, hogy ha a tagok a tsz-től csak a szükségleteik kielégítését szolgáló természetbenit igénylik, vagyis, ha a munkaegységre csak pénzt osztunk, sokkal több áru nagybani értékesítésére tudunk leszerződni. A leszerződött áru értékének 60 százalékát a Magyar Nemzeti Bank meghitelezi. Ez azt jelenti, hogy a jól gazdálkodó tsz annyi pénzhez juthat, amiből jó beosztással — az üzemviteli kiadások fedezésével egy időben — havonta rendszeresen pénzelőleget is adhat tagjainak. A rendszeres pénzelőleg fizetése azért is rendkívül fontos, mert csak ezzel a módszerrel tudjuk megtartani a fiatalokat a szövetkezetben. De nem árt az előleg az idősebbeknek sem.

1957-től 1961-ig kizárólag a pénzbeni osztalék módszerével dolgoztunk. Ez volt tízéves tsz-életünk második fejlődési szakasza. Ez a módszer jelentős mértékben hozzájárult eredményeinkhez: szövetkezetünkben tovább szilárdult a belső fegyelem, javultak a gazdálkodás eredményei, az egy tagra jutó évi átlagkereset 26 360 forintot ért el, a közös vagyont saját erőnkből holdanként évi 1022 forinttal gyarapítottuk, ami igen jónak mondható.

De közben újabb problémák születtek. Észrevettük, hogy a tagok átlagjövedelmének emelkedésével az asszonyok kimaradnak a munkából. Ha szólítottuk őket, hogy jöjjenek aratni, kévét hordani, vagy ha más munka szorított bennünket, azt felelték: „Kimegyünk, ha mindjárt kifizetik a munkaegységet!" A válaszunk az volt, hogy ezt nem tehetjük, mert akkor a többi tag is követelné. Ők azt felelték: „Jól van, hát fizessenek 10 forinttal kevesebbet egy munkaegységre, de fizessék ki!" „És miért olyan sürgős?" — kérdeztük. — „Azért, mert kötényt (vagy ruhát) akarok venni magamnak. Az elszámolás, ugye, csak jövő januárban lesz meg, nekem meg most kell a kötény."

Olyan problémánk is volt, hogy a rendszeresen dolgozó tagjaink között elharapódzott a munkaegység jogtalan szerzése. Ez sok vitára, veszekedésre adott okot, mégsem tudtuk ezt a hibát teljesen megszüntetni. A legtöbb tag nagyon becsületesen dolgozott, az ő rovásukra szereztek egyesek jogtalanul munkaegységet.

Ez és még sok egyéb tapasztalat arra ösztönzött, hogy egy újabb lépéssel a belső rendet még szervezettebbé, a gazdálkodást még eredményesebbé tegyük.

Az új lépés megtétele előtt már tanulmányoztuk hazánk kiváló szövetkezeteinek különféle jövedelemelosztási módszereit, a testvéri szocialista országok erre vonatkozó tapasztalatait, valamint a Földművelésügyi Minisztérium Szövetkezetpolitikai Főosztályának javaslatait és a Tudományos Akadémia Mezőgazdasági Üzemtani Intézetének tanácsait is. Jól átgondolt felkészülés után elhatároztuk, hogy 1961 január elsejével a munkaegység alkalmazásáról áttérünk a közvetlen pénzdíjazásra, vagyis forintosítjuk a teljesítménynormákat. De ez nem volt olyan egyszerű dolog. Tagjaink 11 év alatt kifogástalanul

Digitized by Google

megtanulták a munkaegység-számítást (egyesek túl jól is), s bizony — a szokás hatalommá válik. Emlékszem, hogy 11 évvel ezelőtt menynyire szidtuk még a kitalálóját is a munkaegység-rendszernek, mondván: „Mire jó ez, miért nem lehet közvetlenül pénzben számolni?" S lám, most már odajutottunk. De mégis milyen nehéz, még nekünk, vezetőknek is! Tele vagyunk aggodalommal: ugyan jobb lesz-e?

Hogyan kezdtünk hozzá a havonkénti közvetlen pénzdíjazás alkalmazásához?

Nem volt még gyakorlatunk abban, hogy a munkákat közvetlenül pénzben tervezzük meg, s ezért a tervet a régi, megszokott módszerrel, a munkaegység segítségével készítettük. Úgy döntöttünk, hogy az év folyamán az egy munkaegységre jutó részesedés értékének — az 50 forintnak — csak 70 százalékát fizetjük ki havonta, ezért a munkaegységkönyv normáit 35 forinttal szoroztuk meg; így az egy munkaegységre eső 50 forint helyett 35 forinttal számoltunk. De a munkaegységet már csak a számítás során használjuk; a tagokkal azt közöljük, hogy bizonyos munkáért négyszögölenként vagy mázsánként hány fillér jár, és ők már ennek alapján számolnak. (Természetesen ennél a módszernél minden mérhető teljesítményt mérni kell.) Így a tagok menetközben is könnyen kiszámíthatják, hogy mennyit kerestek. Ez a kereset biztos és állandó, nem úgy, mint a munkaegység-részesedés értéke, amely egészen a zárszámadásig bizonytalan volt. Ennek a módszernek nagy előnye, hogy a tag estefelé, amikor abba akarja hagyni a munkát, számolni kezd és rájön: ha még egy-két órát dolgozik, 8—10 forinttal többet tud aznap keresni. Ennek ösztönző hatásáról nem is kell itt írnom.

Ennél a módszernél nem alkalmazunk csapatvezetőket. Például: Egy tábla kukorica kapálásánál a brigádvezető naponta csak a munkában ténylegesen részt vevő tagok nevét jegyzi fel, de nem tartja külön nyilván azt, hogy hány holdat kapáltak meg egy nap. Mikor a tábla kukorica kapálása befejeződött, akkor a brigádvezető írásban bejelenti a brigádírnoknak, hogy a 18-as tábla kukorica első kapálását rendben átvette. A brigádírnok asztalán ott fekszik a tsz egész gazdaságának a térképe, táblák szerint pontosan bejegyezve, hogy melyik tábla hány hold és mivel van bevetve. A brigádírnok megnézi, hogy a 18-as tábla hány hold, ezt a ledolgozott munkanapok arányában felosztja a kapálásban részt vett tagok között, s így megkapja, hogy például Kovács Istvánra, aki 6 napon át vett részt a kapálásban, az egész területből 4800 négyszögöl esik. Egy négyszögöl kukorica első kapálásáért 5,5 fillér jár, a 4800 ölért tehát összesen 264 forint. Akkor a brigádírnok Kovács István munkakönyvébe és a brigádvezető naplójában megjelölt napokra — a jelen esetben 6 napra — bejegyzi egyenként napi 800 öl kukorica kapálását és az érte járó pénz összegét, napi 44 forintot.

Egy másik példa: vontatóval trágyát hordunk, két rakodóval; ők rakják fel is, le is a trágyát. Ezért a munkáért a rakodók mázsánként 60 fillért, kilométerenként pedig 36 fillért kapnak. Egy fordulóra kiviszünk 30 mázsát, ötöt fordulnak egy nap, ez 150 mázsa, vagyis 90

Digitized by Google

forint. A trágyát két kilométerre szállítják, tehát megtettek az öt forduló alatt oda-vissza összesen 20 kilométert, ezért kapnak még 7,20 forintot. Így fejenként és naponta 48,60 Ft-ot keresnek.

A hónap végén a könyvelés összesíti a tagok könyvében a forintokat, és megkapjuk, hogy a tag abban a hónapban mennyit keresett. Az összesítés után a tagok könyvében mutatkozó összegeket teljes egészükben kifizetjük. Jelenleg a tagok átlag havi 1200 forintot keresnek.

Mi kényszerített bennünket erre a módszerre?

Elsősorban az, hogy a fiataloknak biztos keresetet nyújtsunk. Másrészt az, hogy a családból kimozdítsuk a rejtett munkaerő-tartalékot és így a termelés fellendítésével még többet tegyünk magunk és egész dolgozó népünk javára. Harmadszor, hogy a munkaegységhígítás lehetőségét megnyugtatóan és véglegesen kizárjuk, tagjainkat az előre biztosított és könnyen kiszámítható jövedelemmel még több és jobb munkára serkentsük, vagyis még eredményesebben és jövedelmezőbben gazdálkodjunk.

Régi tapasztalat az, hogy minden újnak a bevezetése újabb problémákat szül. Így az új fizetési módszernél át kellett alakítanunk a múltban évekig bevált házi alapszabályunkat is, az előbb már ismertetett évi kötelező munkaegységet forintban kellett kifejezni. Az új rendszer szerint nálunk egy év alatt egy férfi szövetkezeti tagnak 12 000, egy leánynak 7000 forint keresetet kell elérnie ahhoz, hogy zárszámadáskor még a további osztalékból is részesülhessen.

Tudom, hogy több olvasónak volna kérdezni valója, de nem térhetek ki részletesen a mikéntekre és a miértekre. Év végén, a zárszámadáskor a még felosztható pénzt munkaegység helyett 100 forint keresetre számítva osztjuk szét. Ha tervünket 100 százalékra teljesítjük, akkor zárszámadáskor minden 100 forint keresetre még 30 forintot fizetünk.

Még egy kérdés van: hogyan tudjuk a rendszeres pénzdíjazáshoz szükséges összegeket előteremteni? Az lett volna a jó, ha már tavaly az év végén tartalékolhattunk volna erre a célra. Sajnos, a szövetkezetünket ért elemi csapások miatt tavalyi jövedelmünkből erre már nem futotta. Más megoldáshoz kellett folyamodnunk.

Ismeretes, hogy a Magyar Nemzeti Bank a tsz-ek által szerződésben lekötött termelvények értékének 60 százalékára rövidlejáratú hitelt ad. Csak az volt a dolgunk, hogy kikeressük, melyek azok az áruk, amelyeket gyorsan, nagy tömegben, nagy értékben és biztonságosan tudnánk termelni. Ezért az Állatforgalmi Vállalattal annyi saját nevelésű hízósertésre szerződtünk le, ahány hold a szántóterületünk; a Terményforgalmi Vállalattal pedig összterületünk minden holdjáról 200 kg búzára kötöttünk szerződést. Ez a két szerződés már egymagában is fedezi terveinket, pedig van még más szerződésünk is, például dohányra, mákra, cukorrépára, napraforgóra stb. A nagytömegű árunak kizárólag az állam részére való értékesítését az teszi lehetővé, hogy a tagok az egyes termékekből csak a fogyasz-

Digitized by Google

tási szükségletüknek megfelelő mennyiséget vásárolják meg, és így termelvényeink tetemes részét nagyban értékesíthetjük.

Termelőszövetkezetünk egy évtizedes szervezési, munkadíjazási próbálkozásait igyekeztem őszintén, de szűk keretben elmondani, de nem állíthatom, hogy ez a módszer feltétlenül követendő. Új és fiatal szövetkezeteinknek inkább azt ajánlom, hogy a munkaegység-rendszert alkalmazzák, minél kevesebb természetbeni osztalékkal. Így biztosítani tudják a havi rendszeres előlegfizetést. Kezdjék ezzel, s ahogy erősödnek, úgy fejlesszék tovább módszereiket. A teljesítménynormák forintban való értékelését és elszámolását csak olyan tsz-eknek ajánlhatom, ahol a vezetőknek már nagy gyakorlatuk és tapasztalatuk, jó szervezőképességük van.

HODEK JÓZSEF,
a kisbér—battyándusztai Virágzó tsz elnöke

Digitized by Google

SZEMLE

A kőolaj és a földgáz növekvő szerepe energiagazdálkodásunkban

Az energiatermelés színvonala, a termelőmunka energiaellátottsága minden ország gazdasági fejlettségének fontos jellemzője. Az energiatermelés a növekedés ütemét tekintve a gépi ipar kialakulása óta az élvonalban halad. Méltán, mert az energiatermelés gyors üteme az egész gazdaság fejlődését gyorsítja, míg az energiahiány visszatartja, gátolja az előrehaladást. A korszerű iparfejlesztés, a nagyüzemi mezőgazdaság, a gépesítés — egyaránt az energiafelhasználás szakadatlan növekedését igényli. A munkatermelékenység növekedése — következésképpen a nemzeti jövedelem és az életszínvonal emelkedése is — szorosan összefügg az energiaprobléma sikeres megoldásával.

Az elmúlt száz esztendőben a a világon felhasznált valamennyi energiahordozó figyelembevételével készített számítások szerint, az összesen termelt energia és az egy főre eső energia-fogyasztás a következőképpen alakult:[1]

Az emberiség egyre növekvő energiaszükségletét döntően ás-

Évek	A világon kitermelt összes energia mennyisége (milliárd tonna egyezményes kőszén egyenértékében)[2]	A Föld egy lakosára eső energiafogyasztás (egyezményes kőszén egyenérték tonnában)
1860	0,4	0,4
1900	1,0	0,6
1913	1,5	0,9
1929	1,9	1,0
1940	2,2	1,1
1953	3,3	1,3
1960	4,4	1,5
1965	5,4	1,7

[1] A kitermelt energiamennyiségre vonatkozó 1860—1953. évi adatokat Sz. Feld: „A népgazdaság energiamérlegéről" című cikke (Voproszi Ekonomiki 1960. 3. sz. — 1. és 2. sz. táblázat) alapján számítottuk úgy, hogy az ott nem szerepeltetett földgáz és vízienergiatermelést is beszámítottuk. A lakosságra vonatkozó adatokat statisztikák alapján számítottuk. Az 1960. és 1965. évre vonatkozó értékek becslések a szakirodalomban található adatok alapján.

[2] Az egyezményes kőszén egyenérték kg-ként 7000 kalóriás tüzelőanyagnak felel meg.

Digitized by Google

ványi tüzelőanyagokból: kőszénből, lignitből, olajpalából, kőolajból, földgázból fedezi, ezeken kívül még a vízienergia és a tüzifa szerepe említésre méltó. Egyéb energiaforrások sem magyar, sem világviszonylatban nem számottevőek — beleértve ma még a magenergiát is, amely gazdaságossági megfontolások miatt előreláthatólag csak mintegy 5—10 év múlva kezd jelentősebb szerepet játszani az energiaellátásban.

A fejlődés folyamán nemcsak az emberiség rendelkezésére álló energiák mennyisége, hanem az energiahordozók fajtái, felhasználásuk aránya is jelentősen változott. A változás fő irányát jól mutatja a következő táblázat:

AZ EGYES ENERGIAHORDOZÓK RÉSZESEDÉSE A FÖLD ÖSSZES ALAPENERGIAHORDOZÓJÁNAK TERMELÉSÉBEN/%-ban/[3]

Év	Szénféleségek	Kőolaj	Földgáz	Fa és egyéb	Vízienergia
1860	31,2	—	—	68,6	0,2
1900	69,7	2,6	0,9	26,6	0,2
1913	78,2	4,4	1,4	15,7	0,3
1929	71,3	14,2	3,9	9,8	0,8
1940	68,8	18,3	5,1	6,7	1,1
1945	61,8	22,8	8,4	5,5	1,5
1953	54,6	29,3	11,6	2,7	1,8
1960	48,0	34,0	14,0	2,0	2,0
1965	42,0	39,0	16,0	1,0	2,0

Az energiahordozók fejlődésének történelmi útja nagy vonásokban a következő: a XIX. századig szinte egyeduralkodó volt a fa. A gőzgépkorszaknak, az ipari forradalom korának legjellegzetesebb tüzelőanyaga a szén lett, amely a fát az energiagazdaságban mindinkább maga mögé szorította olyannyira, hogy az a XX. század elején már kétharmad — háromnegyed részben szenekre épült. *A szenek növekvő szerepe azonban csak az első világháború idejéig tartott.* Részarányuk azóta a kőolaj és földgáz — más szóval: a szénhidrogének — térhódításával összefüggésben állandóan csökken, annak ellenére, hogy a hőerőművek villamosenergia termelése nagyrészt, az acéltermeléshez nélkülözhetetlen koksz termelése pedig kizárólag szénre épül. A kőolaj és a földgáz aránya jelenleg a Föld energiagazdaságában már 50 százalék körül mozog, s perspektívában még tovább nő.

A szenek nem azért szorultak vissza, mintha a szénkészletek nem lennének elégségesek, vagy esetleg a szénhidrogénkészletek nagyobbak lennének. A szénkészletek az ismert szénhidrogénkészleteknél mintegy százszorta nagyobbak. *Az energiaszerkezetben bekövetkezett változásnak műszaki-gazdasági, gazdaságossági okai vannak.* A szénhidrogének a szenekhez képest számos gazdasági előnyt nyújtanak, ami végsősoron abban jut kifejezésre, hogy a kőolaj és a földgáz termelése és felhasználása a társa-

[3] Az 1860—1953. évi adatok Sz. Feld idézett cikke, az 1960—65. évi adatok a szakirodalomban található becslések és tervek alapján számítva.

Digitized by Google

dalom számára lényegesen gazdaságosabb, mint a szeneké. A gazdaságossági különbségek az alábbi fő tényezőkre vezethetők vissza:

1. *A kőolaj és földgáz kitermelésének fajlagos költségei általában sokkal alacsonyabbak, mint széntermelésé.* A kőolaj- és földgázbányászatban nincs szükség például földalatti fejtésre, földalatti rakodásra, a kibányászott anyagok mechanikus úton (csillével, kaparószalagon, stb.) történő szállítására. A termeléshez nem szükséges az embereknek és a gépeknek a bányába való lejuttatása és felhozása, szellőzőberendezések, vízkiemelő-művek létesítése és a vágatok állandó biztosítása sem. A kőolaj és a gáz a rétegek nyomása következtében áramlik a legkedvezőbb ponton megnyitott szakasz felé és jut a felszínre, anélkül, hogy emberi kéznek, vagy gépnek érintenie kellene azokat. A „lemüvelés" előrehaladtával csak arra kell ügyelni, hogy a telep csökkenő saját nyomását gáz, illetve víz benyomásával mesterségesen fenntartsák és elvégezzék az időnként szükségessé váló technológiai változtatásokat, valamint a kutak és a rétegek kezelését. Ezek a műveletek azonban korántsem igényelnek annyi munkaráfordítást, mint a széntermelés technológiája, — annak ellenére, hogy a szénhidrogen készletek felkutatásához szükséges ráfordítások az egyes telepek nagyobb mélysége miatt jóval magasabbak, mint a széniparban. Mivel a szénhidrogének fűtőértéke a szénféleségekhez képest lényegesen kedvezőbb, kisebbek az azonos fűtőérték kitermelésére eső költségek is.

2. Minthogy az energiahordozókat zömükben rendszerint nem a kitermelés helyszínén használják fel, nagy jelentőségű a *szállítási költségek alakulása.* A kőolajnak és a földgáznak e tekintetben is döntő előnyei vannak, mert: a) koncentráltabb energiaféleségek, mint a szén. Azonos súlyegységre eső fűtőértékük kétszerese (Magyarországon háromszorosa) az átlagos minőségű szeneknek; — *azonos kalóriaérték szállításánál tehát fele akkora (nálunk egyharmad annyi) anyagmennyiséget kell megmozgatni.* Ezenkívül a be- és kirakodás is magas termelékenységgel, szivattyúval, emberi kéz érintése nélkül történik. b) A cseppfolyós, illetve gáznemű halmazállapot lehetővé teszi a csővezetéken való szállítást. Ebben az esetben tulajdonképpen *nincs szükség a szó szoros értelmében vett szállítóeszközökre,* járműre, mert ezt a szerepet maga a szállítópálya (a csővezeték) tölti be. Elmarad tehát a be- és kirakodási munka is, ezenfelül megtakarítható még a szállítóeszköz beruházási költsége, valamint holt súlyának mozgatására és az üres járművek visszaszállításához szükséges üzemeltetési költségráfordítás is.

3. A kőolaj és földgáz *salak- és hamumentes, tetszőleges egységekben adagolható, magas hőértékű tüzelőanyag,* amely gyorsan — bizonyos körülmények között robbanásszerűen — égethető; gyulladási pontja alacsony. Megfelelő berendezésekben sokkal jobb hatásfokkal hasznosítható, mint a szilárd tüzelőanyagok, vagyis a fajlagos költségek e téren is lényegesen alacsonyabbak. Így például a vasúti vontatásnál a gőzmozdony által felhasznált egy tonna szén helyett a diesel-

Digitized by Google

mozdonyban nem a fűtőérték különbségének megfelelően egyharmadannyi gázolaj szükséges, hanem csak tizenötödannyi: a felhasználási hatásfokkülönbség miatt ugyanis mindössze 60—70 kg gázolaj szolgáltat azonos értékű vonóerőt. Ugyanez a jelenség — bár különböző mértékben — az energetika más területein is tapasztalható.

Az üzemeltetési költségek csökkenésén kívül a szénhidrogének alkalmazásával komoly megtakarítások érhetők el a *beruházások létesítési költségeiben is*, elsősorban azért, mert egyes melléküzemek, pl. a szénelőkészítés, őrlés, salakozás, stb. elmaradnak, — illetve funkciójuk lényegesen kisebb költségekkel valósítható meg.

A szénhidrogének kedvező kémiai felépítésük következtében az eddig használt nyersanyagoknál jóval *gazdaságosabban, előnyösebben hasznosíthatók a vegyiparban is.* A kőolajat és földgázt hasznosító vegyipar, az úgynevezett petrokémia és a petrokémiai technológiák szerepe ezért az egész világon rohamosan fokozódik. A szénhidrogének alkalmazásának döntő gazdasági előnyei ezen a területen is kétféle módon: a beruházási költségeknél elérhető megtakarításokban és a folyamatos üzemeltetés költségcsökkenésében jelentkeznek.

Mint már mondottuk, a termelőmunka világszerte növekvő mennyiségben igényli az energiát. Ugyanez az irányzat tapasztalható hazánkban is, sőt a szocialista iparosítás — a termelőerők gyorsított fejlődésének megfelelően — ugrásszerűen növeli az energiaigényt.

Ma már évente körülbelül háromszor annyi szenet termelünk és tízszer annyi kőolajat és földgázt használunk fel, mint a háború előtt. Az *energiaszerkezet progresszív változását jelző, nemzetközileg érvényesülő tendencia Magyarországon szintén megfigyelhető. Nálunk is nőtt és nő a folyékony és gáznemű ásványi tüzelőanyagok szerepe. Az eddig elért eredményekkel azonban nem lehetünk megelégedve, mert energiaszerkezetünk egészében a világátlaghoz képest még nagy lemaradást mutat.* (A világ energiaszerkezete kb. 30 évvel ezelőtt volt hasonlatos jelenlegi energiaszerkezetünkhöz.)

Energiafelhasználásunk összetétele (kalórikus egyenértékben, felhasználási hatásfok különbségek figyelembevétele nélkül) a világátlaghoz, valamint a gazdaságilag legfejlettebb kapitalista és szocialista államhoz képest a következő (az 1965. évi számok előirányzatok):

ENERGIAHORDOZÓK FELHASZNÁLÁSÁNAK ARÁNYA %-BAN

	Szén	Szénhidrogén	Egyéb
Világátlag (1960)	48	48	4
USA (1960)	24	72	4
Szovjetunió (1960)	52	40	8
„ (1965)	43	51	6
Magyarország (1965)	74	23	3
„ (1965)	69	28	3

Digitized by Google

Bár felhasznált energiahordozóink összetétele a fentiek szerint jelentősen eltér a világon tapasztalható általános helyzettől, összes energiatermelésünk és fogyasztásunk egy főre eső fajlagos értéke a világszínvonalon mozog. Magyarország fajlagos energiatermelésének mennyisége hozzávetőleg eléri a világ egy főre eső átlagát, sőt az energiafogyasztás mintegy 20—30 százalékkal magasabb is annál, ami azt jelenti, hogy energiahiányunk, illetve behozatalunk van.

(1960-ban a világ 1 lakosára eső energiatermelés és felhasználás mintegy 1,5 tonna 7000 kalóriás szén fűtőértékének felel meg. Nálunk az energiahordozók termelése körülbelül ugyanilyen fajlagos értékű, az energiafogyasztás azonban magasabb, mintegy 2 tonna 7000 kalóriás kőszén egyenértékének felel meg.)

Ugyanakkor országunk fűtőanyag készletei a lakosság számához viszonyítva lényegesen kisebbek a világ átlagánál. Energiatermelésünket ennek ellenére azért tudjuk a világátlag szintjén tartani, mert szénkészletünket a világ átlagos széntermelési üteméhez viszonyítva sokkal gyorsabban használjuk ki. A hazai szén „letermelési" üteme 30—40-szer gyorsabb, mint a világátlag. Ennek következtében egy főre eső szénfogyasztásunk a világátlag 3—4-szerese, míg kőolaj- és földgázfogyasztásunk alig több a világátlag felénél.

Ezek a tények egyértelműen a kőolaj- és földgáztermelés, valamint a felhasználás növelésének szükségessége mellett szólnak, többek között azért is, mert *a hazai széntermelés nagyobb mérvű fokozását gazdaságossági megfontolások sem támasztják alá.* Széntermelésünk jelenlegi viszonylag nagy volumene (1960-ban közel 27 millió tonna, 1961-ben 28 millió tonna) csak úgy biztosítható, hogy kevésbé gazdaságosan kitermelhető széntelepeket is fejtés alá vettünk. A természeti tényezők kedvezőtlen voltára mutatnak a szénbányászat munkatermelékenységére vonatkozó adatok is. Az állami iparban az egy főre jutó nettó termelés 1949—1959 között évi átlagban 4,6 százalékkal, a szénbányászatban ugyanakkor mindössze kb. 0,8 százalékkal nőtt. Bár az önköltség összehasonlítások a többszöri árváltozás miatt nem teljesen megbízhatóak, annyi megállapítható, hogy bányáink jó része ma is a világpiaci árszínvonalat jelentősen meghaladó költségekkel, deficitesen termel, annak ellenére, hogy a felszabadulás után számos modern bányát nyitottunk.

A jelentősebb széntermelést folytató baráti államokhoz viszonyítva széntermelésünk helyzetét nagyjából a túloldali táblázat adatai jellemzik (részben tájékoztató jellegű adatok).

Szénbányászatunk termelékenysége tehát hozzávetőleg mindössze a fele-harmada a szomszédos baráti országokénak. Pedig bányászaink munkaszeretete közismert, a szakszerű vezetés és korszerű szervezési módszerek, a gépesítés és a modern technika sem hiányzik, mert szénbányászatunk egyike az elmúlt időszakban leginkább fejlesztett és technikával viszonylag jól felszerelt iparágainknak. Tehá. a termelékenységi színvonal elmaradását a többi országhoz képest főleg a kedvezőtlenebb természeti tényezők, többek között a szén-

Digitized by Google

	1960. évi széntermelés (millió tó)	A szénkészlet hány évre biztosítja az 1960. évi termelés szintjét (év)	Összteljesítmény (tó/műszak)[4]	Fűtőérték (kcal/kg)[4]	Egy műszak alatt termelt kalóriamennyiség (millió kcal)
Szovjetunió	510	3000	1,64	5000	8,2
NDK	220	200	5,30	2000	10,6
Lengyelország	110	900	1,21	5500	6,7
Csehszlovákia	80	200	1,81	4300	7,8
Magyarország	27	80	0,97	3400	3,3

kincs alacsony kalóriatartalma okozza.

Ezért van az, hogy a népgazdaságunk fejlesztésére vonatkozó alképzelések szerint 1965-re az 1960. évihez viszonyítva szénermelésünknek az energiaigények növekedésénél lényegesen kisebb mértékű növelését irányozzuk elő. (Hosszabb távra szóló elképzelések szerint is hasonló a helyzet: széntermelésünk az elkövetkező 20 év átlagában előreláthatóan évente átlagosan *legfeljebb* 1—2 százalékkal növekszik.) Figyelembe véve tehát az energiatermelés és a fogyasztás növekedésének ennél jóval gyorsabb ütemét, gyakorlatilag energiamérlegünkben csökkenni fog a szén aránya. Méltán fordul tehát mind nagyobb figyelem a hazai kőolaj- és földgáztermelés növelése felé.

•

Országunkban a rendszeres, ipari méretű kőolaj- és földgáztermelés 24 évvel ezelőtt indult meg. Azóta, 1960. végéig, 16,2 millió tonna kőolajat, 8,4 milliárd köbméter földgázt, 0,8 millió tonna értékes könnyűpárlatot (propán-bután-gázt és gazolint) termeltünk, amelyek fűtőértéke együttesen 75 millió tonna szénnek felelne meg, ha nem vennénk figyelembe a hasznosítási hatásfok-különbséget.

Kőolaj- és földgáztermelésünk fejlődése nem volt töretlen. Felfutások, gyors fejlődések, nagy visszaesések követték egymást. Sokan lebecsülték, és akadnak, akik ma is alábecsülik a hazai termelésű olaj és földgáz energetikai jelentőségét, arra hivatkozva, hogy országunkban nincsenek számottevő termelésre alkalmas természeti készletek. Így van-e ez valóban?

Kőolajtermelésünk 1937-től rohamléptekkel növekedett és tetőpontját először 1943-ban érte el, 834 ezer tonnával, amikor is a kincstár kezelésében lévő olajmezők a német hadigépezetet szolgálták. Az olajjal együtt termelt rengeteg földgáz nagy részét levegőbe engedték. Ezután a termelés állandóan esett, az 1951. évi félmillió tonnáig, majd ismét rohamos emelkedésnek indult. Négy év alatt több, mint megháromszorozódott és 1955-ben 1,601,145 tonnás csúcseredményt ért el.

Az olajipar azonban ilyen nagy termeléshez műszakilag rosszul volt felszerelve, termelése geológiailag és technológiai szempont-

[4] Czottner S.: A bányászat szerepe és jelentősége (Bányászati Lapok, 1960. 11. sz. 737. oldal) c. cikkből.

Digitized by Google

ból nem volt kellően megalapozott. Így fordulhatott elő, hogy a műszakilag alá nem támasztott termelés következtében a legnagyobb mezőnk, a nagylengyeli, elvizesedett, termelése visszaesett és össztermelésünk két év alatt 675 ezer tonnára zuhant vissza. A hasznosított földgáztermelés az utóbbi 10 év alatt a felhasználás fejlesztését lehetővé tevő anyagi eszközök hiányában lényegében egy színten maradt.

1957-től kőolajtermelésünk újra emelkedik, éspedig négy év óta átlagosan évi 20 százalékkal. *1961-ben már az 1957. évi termelésnek több mint kétszeresét termeljük, 1,4 millió tonnát, és 1962—1963-ban előreláthatólag elérjük az olajtermelés régi csúcseredményét,* illetve meghaladjuk azt, de úgy, hogy újabb visszaesést kizárva évről-évre biztosítjuk a termelés további növelését. Nyugodtan állíthatjuk, hogy az eddigi jól átgondolt, rendszeres munkák eredményeként olajtermelésünk ma biztos műszaki alapokon nyugszik, ez pedig a kutatáshoz és a termeléshez az olajipar rendelkezésre bocsátott szükséges eszközökkel együtt — a termelés töretlen felfelé ívelésének döntő biztosítéka.

A kőolajtermelés növelését jelenleg nem a kútállomány túlzott megcsapolásával biztosítjuk. Az utóbbi négy évben rendkívüli mértékben kiterjesztettük az olaj- és földgázkutatásokat. 1957—1960 között hozzávetőleg annyi kutatófúrást végeztünk, mint az 1950—1956 közötti hét év alatt. A megnövelt és helyesen irányított kutatások eredményeként *1961. január 1-re az ország ismert olajkészlete közel háromszor akkora volt, mint 1957. januárjában* (bár azóta kitermeltünk 4 millió tonna olajat.) *A jelenleg ismert kitermelhető gázkészletünk pedig tízszer akkora, mint a négy évvel ezelőtti.* Különösen jó eredményeket hozott az 1959—1960. évi kutatómunka. A készletnövekedés szempontjából éppen ez a legutóbbi két év volt a magyar olajipar történetének eddigi legsikeresebb periódusa. Ezeket a nagy eredményeket a geofizikai és geológiai kutatómunkák céltudatosságával, szakszerűségével, kiterjesztésével, megfelelő anyagi és eszközellátásával, jó munkaszervezéssel és a dolgozók megnőtt munkalendületével tudtuk elérni.

Az utóbbi évek sikerei nagy jelentőségűek a szénhidrogénipar fejlesztési perspektíváinak megítélése szempontjából. Ugyanis megcáfolják azokat a véleményeket, amelyek szerint nálunk a negyedszázados kutatómunka után a kőolaj- és gázkészletek további növekedését már nem várhatjuk, vagy, hogy a kitermelés következtében készleteink egyre csökkennek. Ellenkezőleg: a *perspektíva szempontjából nagy fontosságú az a fejlődés, hogy 1940-ben még csak két telepből, 1950-ben 8-ból termeltünk olajat, és 1960-ban már 20 termelőmezőnk volt.* Mindez arra enged következtetni, hogy földünk méhe valószínűleg még bőven rejt magában olajat, földgázt, és megfelelő ütemű feltárási tevékenység mellett remélhetőleg további munkánkat is siker koronázza. (Megjegyzendő, hogy az új olaj- és földgázkészletek feltárása világszerte megelőzi a kitermelés növekedésének ütemét. Huszonöt évvel ezelőtt pl. a világon a mai olajtermelésnek csak negyedré-

Digitized by Google

szét termelték, az ismert készletek ennek ellenére csak 16 évi termelést fedeztek. Ma négyszer akkora termelés 40 évre van készlettel fedezve, tehát amíg a termelés négyszeresére, az ismert készletek értéke tízszeresére emelkedett.)

Az eddigi eredmények egyben azt is bizonyítják, hogy eredményes olaj- és földgázkutatás hazánkban nemcsak lehetséges, hanem rendkívül kifizetődő, gazdaságos tevékenység is. *1950—59-ben 3,6 milliárd forintos ráfordítással 32 milliárd forint értékű kőolaj és földgázkészletnövekedést értünk el.* Ha a második ötéves tervben nem is számítunk ennyire kedvező eredményekre, a rendelkezésünkre álló adatok alapján feltételezhetjük, hogy az öt év alatt kutatásra fordítandó 6,5 milliárd forinttal, 23 milliárd forint értékű olaj- és földgázkinccsel gazdagítjuk hazánkat.

Mivel a második ötéves terv időszakában a hazai olaj- és földgáztermelés az erőteljesen és eredményesen folytatott kutatótevékenység alapján az energiaigény növekedésénél lényegesen gyorsabb ütemben nő, emelkedik a belföldi termelésű olaj- és földgáz szerepe az energiamérlegben is. Az 1965. évi olaj- és gáztermelés kalóriaértéke már *10 millió tonna szénnel lesz egyenértékű,* a hasznosítási hatásfok különbséget nem véve figyelembe. Ha azonban az olaj és földgáz jobb hasznosítási hatásfokát is számításba vesszük, úgy az 1965. évi olaj- és földgáztermelés használati értéke körülbelül mintegy 20 millió tonna hazai szénnek fog megfelelni. 20 millió tonna szén termelési költsége hozzávetőleg *5,5 milliárd forint lenne,* ugyanakkor az 1965-re előirányzott olaj- és földgáz kitermelése ennek csak mintegy egyharmadába, *1,6—1,7 milliárd forintba kerül,* a kutatási költség ráeső hányadával együtt. Ugyanakkor ezen energiamennyiség termeléséhez nem 70 ezer szénbányász fáradságos munkájára, hanem mindössze 8—9 ezer olajbányász korszerű technikán alapuló munkájára van szükség.

•

Az előzőkben áttekintettük azokat az okokat, amelyeket figyelembevéve második ötéves tervünk 1965-re, az 1959. évi olajtermelés kétszeresét, az értékesített földgáztermelésnek mintegy 15-szörösét irányozza és irányozhatja elő. (Az adott helyzet ismeretében ennél magasabb tervek nem is lennének reálisak.)

Növekvő energiaszükségletünk kielégítéséhez azonban ez sem elegendő. A széntermelés gyorsabb ütemű növelésének nehézségeit és gazdasági problémáit szintén ismertettük. *A népgazdaság és a lakosság megnőtt energiaszükségletének kielégítésében mind nagyobb jelentőségűvé válik tehát a baráti országokkal, mindenekelőtt a Szovjetunióval való gazdasági együttműködésünk.* Döntő fontosságú számunkra például a Szovjetunió kőolaj és kőolajipari gépszállítása. A „Barátság" csővezeték az Uraltól közel métervastag acélcsövön továbbítja az olajat Lengyelországnak, Csehszlovákiának, az NDK-nak és hazánknak. Kőolajfeldolgozó iparunk készül is a fejlődő hazai termelés és a növekvő mennyiségű szovjet import olaj fogadására; 1957-hez képest közel megkétszerezte kapacitását. Újításokkal, a szűk keresztmet-

Digitized by Google

szetek felszámolásával, kisebb átépítésekkel 1959—60-ban 700 ezer tonnával növelte az éves feldolgozást, ami közel kétszerese az első ötéves tervben létesített új finomítógyárunk eredeti kapacitásának.

A kőolajfeldolgozás feladatai azonban olyan nagyok, hogy a kapacitásbővítésnek ez az útja önmagában nem elégséges. A nagymértékű fejlesztés korszerű új üzemeket is kíván. Befejeződött Szőnyben egy nagykapacitású, a Szovjetunió által szállított krakküzem építése és folyik egy évi 1 millió tonna kapacitású desztillációs torony szerelése. Százhalombattán, a Duna mellett, évi több millió tonnás feldogozó kapacitású vertikális finomítót fogunk létesíteni és üzembe helyezni a második ötéves terv folyamán. Itt új, nagyoktánszámú benzineket, kiváló minőségű kéntelen gázolajokat és korszerű oldószeres eljárással gyártott igen jóminőségű kenőanyagokat előállító nagyteljesítményű üzemeket létesítünk.

Kőolajfeldolgozó iparunk fejlődési üteme a második ötéves tervben évi átlagban megközelíti a 20 százalékot, tehát kb. azonos mértékben fejlődik, mint kőolajbányászatunk, ami azt jelenti, hogy ezek az iparágak az összipari termelés fejlődési ütemét megközelítőleg kétszeresen múlják felül. A földgáztermelés növekedésének tervezett üteme pedig egyenesen kiugró: az értékesített földgáz mennyisége öt év alatt az 1960. évinek 15-szörösére növekszik, tehát a növekedés évente átlagosan háromszor akkora lesz, mint az 1960. évi teljes termelés.

A szénhidrogénekre történő fokozottabb áttérés nagyjelentőségű azon az úton, hogy *országunk energiahasznosítási hatásfokát megjavítsuk.* Ma a felhasznált összes energiahordozók potenciális energiaértékének még csak kis hányadát, hozzávetőleg egy ötödét hasznosítjuk. Ennek oka, energiaátalakító berendezéseink hiányosságain kívül, nagyrészt a felhasznált gyenge minőségű tüzelőanyagok kedvezőtlen hasznosítási lehetőségeiben van. (A hazai szén tonnánként 3,3 millió kalóriájával szemben a kőolaj tonnája 10 millió kalóriát képvisel, azonban 3 tonna szén gazdasági hasznossága, a hasznosítási hatásfokkülönbségek miatt, nem éri el egy tonna olaj hasznosságának fokát. Amig pl. a gőzmozdony az eltüzelt fűtőanyag 5—6 százalékát hasznosítja vonóerőben, a benzinmotor, illetve a diesel-mozdony legalább 20—25 százalékot. Hasonló arányok tapasztalhatók az összes kőolajból készült motorhajtóanyagoknál, illetve a motorokban felhasznált földgáznál is. Háztartási felhasználásánál a gáztüzelés hatásfoka a szén- és fatüzelésű tüzelőberendezésekkel szemben például 4—5-szörösen magasabb.)

Az ezekből adódó feladatokkal második ötéves tervünk is számol, amikor az ország legnagyobb erőművét, a Dunai Erőművet, legnagyobb építőanyaggyárát, a Dunai Cement- és Mészművet, és sok más üzemet szénhidrogéntüzelésre rendez be, elsősorban a közlekedés területén dieselesít, es többek között sok új háztartást kapcsol be a gázfogyasztói hálózatba. Az energiafelhasználás hatásfokának növelése nálunk, mint energiahiányban szenvedő országban, különösen fontos. Az energetikai hatásfok jelentősebb mértékben történő megjavítása

Digitized by Google

ugyanis az energiahordozók iránti mennyiségi igények megfelelő mértékű fajlagos csökkenését tenné lehetővé. Úgy tűnik, hogy ezzel a problémával érdemes az eddigieknél behatóbban foglalkozni.

A fentebb kifejtett problémákhoz és törekvéseinkhez *hasonló meggondolások késztették a Szovjetuniót is arra, hogy energiaszerkezetében alapvető, a mi célkitűzéseinknél sokkal radikálisabb változásokat tervezzen meg hétéves tervében.* Hét év alatt a szén 1958. évi 59,6 százalékos arányát 43,1 százalékra csökkenti, ugyanakkor a kőolaj és földgáz 31,1 százalékos részesedését 50,2 százalékra növeli. Noha az átállítás üteme nálunk lényegesen lassúbb, a pártunk VII. kongresszusán elfogadott irányelvek ezen a téren is határozottan a további fejlődés irányába mutatnak.

Népgazdaságunk termelési színvonalának emelését, munkánk hatékonyságának fokozását szolgálja az eszközök és erők fokozatos átcsoportosítása a legnagyobb gazdasági eredményeket biztosító termelési ágazatokba. Ez történik lényegében a népgazdaság energiaszerkezetének átalakítása esetén is. Persze a kőolaj- és földgázipar erőteljes fejlesztése nemcsak az energiaszerkezet megjavítása, hanem az egész népgazdaság növekvő folyékony üzemanyag szükségleteinek kielégítése, a vegyipar gyors fejlesztése, stb. szempontjából is nagy jelentőségű.

Mindezt szem előtt tartjuk, amikor előirányozzuk a hazai kőolaj- és földgáztermelésnek a műszakilag reális határokon belüli maximális mértékű fejlesztését. Emellett a kőolajipar fejlesztésénél nagyban *támaszkodunk a Szovjetunió tapasztalataira, nyersanyag és gépszállításaira.* A Szovjetunió hatalmas kőolajkészlete lesz az iparág fejlesztésének a belföldi termelés mellett a másik fő támasza. A nemzetközi szocialista munkamegosztás ugyanis lehetővé teszi, hogy ezeket a jó hatásfokú, kedvező gazdasági eredményeket nyújtó energiahordozókat előnyös feltételek mellett, mind nagyobb mértékben szerezzük be a szocialista világpiacról. Ezeket a lehetőségeket meg kell ragadnunk. Ugyanakkor természetesen gondoskodnunk kell nemzetközi árucserekészségünk megfelelő fokozásáról is. Ezzel is hozzájárulunk hazánk gazdasági felemelkedéséhez és a szocialista országoknak a békés gazdasági versenyben való gyorsabb előretöréséhez.

Dr. Cságoly Ferenc

Digitized by Google

A szakszervezetek szerepe a szocialista munkaerkölcs erősítésében

A szocialista társadalom a dolgozó tömegek tudatos tevékenységére épül. „Az állam akkor erős — tanítja Lenin —, ha a tömegek mindent tudnak, mindenről véleményt tudnak alkotni és mindent tudatosan tesznek."[1] E tudatos cselekvésnek alapja az a felismerés, hogy a termelőeszközök magántulajdonának megszüntetésével az emberek munkája nem a kizsákmányolókat, a tőkéseket gazdagítja, hanem saját államuknak, saját maguknak dolgoznak s minél többet, minél jobban, annál nagyobb lesz az egész társadalom, s benne minden egyes ember jóléte.

Ez a felismerés nem egyik napról a másikra alakult ki az emberekben, hiszen a gondolkodás nem követi automatikusan a tulajdonviszonyokban, a termelési viszonyokban végbement változásokat. Ezért a szocializmus építése megköveteli a kapitalizmusból örökölt nézeteknek, szokásoknak a leküzdését és a szocialista tulajdonnal összhangban levő erkölcsi normák kifejlesztését. A tömegek szocialista öntudata elsősorban annak a gyakorlati harcnak a során alakul ki, amelyet az emberek a kommunista párt vezetésével vívnak a szocialista társadalom felépítéséért. Az erősödő, mindjobban kibontakozó öntudat viszont gyorsítja a szocialista építés, a fejlődés ütemét.

Az emberek gondolkodásának formálásában, szocialista öntudatának és erkölcsének fejlesztésében igen fontos feladat hárul a szakszervezetekre. Mint a munkásosztály legnagyobb, legátfogóbb tömegszervezetei egyesítik magukban a különböző munkásrétegeket, kommunistákat és pártonkívülieket, haladókat és elmaradottakat, azokat, akiket a nagyüzemi munka, az osztályharc megedzett, és azokat is, akik a mezőgazdaságból, a kisiparból, a háztartásból kerültek a szervezett dolgozók soraiba, magukkal hozva eddigi paraszti, kistulajdonosi, kispolgári életmódjuk során beléjük rögződött gondolkodást, szokásokat.

Ám éppen ez az összetétel ad módot és lehetőséget a szakszervezetnek arra, hogy az öntudatos munkások példájával nevelje a hátramaradottakat, erősítse bennük az osztálytudatot, elvezesse őket annak felismeréséhez és megértéséhez, hogy a mai társadalomban ők az üzem, az ország gazdái. A szakszervezet így válik a proletár szervezkedés és nevelés iskolájává, „amelyben a munkásság megtanulja, hogy kell bevonni a dolgozók mind nagyobb tömegeit a szocializmus építésébe, hogyan kell fejleszteni a kultúrát, hogyan kell harcolni a bürokratizmus ellen".[2] Ebben az iskolában, amelyet Lenin a kommunizmus iskolájának nevezett, sajátítják el a tömegek a vezetés, az igazgatás tudományát s válnak a szocialista építés tudatos harcosaivá.

Hazánkban a felszabadulás óta

[1] Lenin Művei 26. k. Szikra, 1952. 265. old.

[2] A Szovjetunió Kommunista Pártja a szakszervezetekről. (Táncsics könyvkiadó. 227. old.)

Digitized by Google

eltelt másfél évtized eredményei arról tanúskodnak, hogy a magyar szakszervezetek a kommunista párt vezetésével sokat tettek a dolgozó tömegek szocialista öntudatának fejlesztéséért. S bár e tevékenységük nem volt hibamentes, nem mindig éltek megfelelően lehetőségeikkel és sajátos eszközeikkel, éppen a saját hibáik elleni küzdelemben váltak tíz- és százezrek számára a nevelés, a gazdálkodás, a vezetés iskoláivá, amelyek támogatják a párt vezette harcot az emberek átformálásáért.

Maga az a tény, hogy a szakszervezetek soraikba vonták a bérből és fizetésből élők több mint 90 százalékát, már első lépcsője e nevelésnek. A szervezettség, az összefogás szükségességének felismerése, annak megértése, hogy csak az erők egyesítése biztosíthatja az egyén érdekeinek védelmét is, az első csapás az „aki bírja marja", a „ki-ki magáért" — elven nevelődött ember individualista gondolkodásmódjára. A szakszervezet további munkájától függ, hogy az egyéni érdekvédelmet kereső dolgozók százezrei eljussanak az osztály, a közösség érdekeinek megértéséhez, sőt ennél is tovább, egészen addig, hogy a közösség érdekeiben látva saját egyéni érdekeik legteljesebb kifejeződését, minden erejüket, képességüket, a közösség szolgálatának szenteljék. „Mindenki egyért, egy mindenkiért" ezt az elvet állítja a szocializmus a „ki-ki magáért" helyébe, s ennek az elvnek a gyakorlati megvalósítására nevelik az embereket a szakszervezeti munka sajátos eszközei, módszerei.

Első helyen említsük ezek közt a szocialista munkaversenyt, amely az ellenforradalom okozta megtorpanás után széles és lendületes tömegmozgalommá vált hazánkban. A versenynek jelentős szerepe van hároméves tervünk túlteljesítésében, az életszínvonalnak az előirányzottnál is nagyobb növekedésében. Ez a közvetlen tapasztalat, az egyéni és a társadalmi érdek szoros kapcsolatának felismerése ösztönzi a dolgozókat arra, hogy kezdeményezzenek, keressék azokat a jó módszereket, amelyek gyorsítják, tökéletesítik a termelést, tárják fel a termelékenység emelésének tartalékait.

A szakszervezetek a munkaverseny változatos, ötletes formáival segítik a dolgozók kezdeményezéseinek kibontakozását. A kiváló dolgozó címért, az élüzem feltételeinek teljesítéséért, az anyagtakarékosságért, a kiváló minőségért, a nagyobb választékért folyó versenyben egyének és kollektívák mérik össze teljesítményeiket és a legjobbak, az élenjárók az egész közösség megbecsülését élvezik. A munkának ez az értékelése erősíti az élenjárókban azt az érzést, hogy fontos szerepet töltenek be a kollektívában, a társadalomban s még tökéletesebb munkára, még nagyobb teljesítményekre sarkallja őket.

Hosszan lehetne sorolni a példákat, amelyek igazolják, hogy a munkaverseny új viszonyokat teremt a dolgozók között a termelésben; együttműködésre, egymás segítésére, a jó munkamódszerek átadására és elsajátítására ösztönzi őket. Sok öntudatos szakmunkás szabad idejét is feláldozva tanítja kezdő munkatársait, gyakran önként elvállal olyan bonyolult munkát, amelyben a normát teljesíteni nehe-

Digitized by Google

sebb. A verseny gondolkodást formáló hatását mutatja, hogy például a Kőbányai Gyógyszerárugyár Biológia III. üzemének dolgozói elhatározták: 1961. évi feladataikat 25 százalékkal szorosabb anyagnormával oldják meg. Felhívással fordultak a többi üzemrészhez, hogy kövessék kezdeményezésüket, indítsanak küzdelmet a régi normák ellen, „hiszen a harc a régi és az új, az elhaló és az újjászülető között fejlődésünk alapja".

A munkaverseny nevelő hatásának, s munkásosztályra gyakorolt mély befolyásának tulajdonítható a szocialista brigádmozgalom népszerűsége is. Ez az új, fejlett, nemcsak a munkakedvet, ügyességet, gyakorlottságot, hanem az egész emberi magatartást próbára tevő versenyforma a VII. pártkongresszus tiszteletére kezdeményezett versenyben született. Gyors növekedése elsősorban azzal magyarázható, hogy a tömegek saját tapasztalataikból győződtek meg a párt politikájának helyességéről. A szocialista brigádmozgalom kifejezi a dolgozók egyetértését a párt politikájával, törekvését a tartalmasabb életre, a jobb munkára, azt az elhatározásukat, hogy az önzés és a maradiság ellen küzdve az áldozatkész munka, az önképzés, a művelődés útján fejlesszék, az egész kollektíva javára fordítsák tehetségüket, tudásukat.

A szocialista brigádok három egymással szoros egységet képező területre összpontosítják vállalásaikat: a munkára, az önképzésre, s a közösségi szellem kialakítására. E vállalások egysége és kölcsönhatása viszi mind közelebb a célhoz azokat, akik szocialista módon kívánnak élni. A segítőkészség és a szocialista együttműködés vonzó példáját adta a Dinamó Villamosforgógépgyár egyik szocialista brigádjának vezetője, amikor egy hónapra beosztást cserélt a másik műszak brigádvezetőjével, hogy átadja a saját brigádjában alkalmazott jó termelési és szervezési módszereket. A Goldberger Textilművekben a szocialista brigád tagjai műszakcserével teszik lehetővé, hogy váltótársaik rendszeresen járhassanak középiskolába. A Dunakeszi Járműjavító Jakab-brigádjának tagjai MEO tanfolyamot végeznek, utána maguk ellenőrzik majd munkájuk minőségét. Mivel sohasem késnek, példamutató magatartásukat a gyár vezetősége azzal ismerte el, hogy elengedte a bélyegzőkártya használatát, rájuk bízta a fegyelmi jogkört, hogy esetleges fegyelmi vétségről maguk ítélkezzenek. A Budapesti Konzervgyár szocialista brigádjának tagjai vállalták egyik társuk árván maradt gyermekének a gondozását. A Csepeli Csőgyár brigád-kollektívája szabad idejében segít a brigád egyik tagjának a házát felépíteni. Tömegesen jelentkeznek a szocialista címért küzdő brigádtagok szakmai-politikai képzésre — valósággal rászorítják a vezetőket arra, hogy számos tanfolyamot, előadássorozatot szervezzenek. Megnőtt a dolgozók művelődési igénye, sokkal többet olvasnak, többet járnak színházba, moziba, múzeumba, mint azelőtt, felébredt bennük az érdeklődés a tudomány, a technika vívmányai, a világpolitika kérdései iránt. E jelenségek külön-külön és együttesen új szokások, új erkölcsök születését tanúsítják.

E nagyszerű eredmények mellett szólni kell azokról a hibák-

Digitized by Google

ról is, amelyek nem egy esetben lerontják a verseny nevelő hatását a a szocialista tudat fejlesztése helyett az individualista vonásokat erősítik az emberek gondolkodásában. Ezekkel a hibákkal, amelyek már évekkel ezelőtt is súlyos károkat okoztak a versenymozgalomnak (hogy csak az egyes helyeken tapasztalható sztár-rendszert említsük) a szakszervezetek még ma sem tudtak véglegesen leszámolni. Más formákban, más körülmények közt igyan, mint régen, de még ma is alálkozni a „mennyiségi szemlélet" megnyilvánulásaival, a verseny bürokratikus szervezésével s értékelésével.

Gondoljunk csak például arra az indokolatlan óvatosságra, ami a tavalyi versenyvállalások jelentős részét jellemezte, különösen az önköltségi, termelékenységi mutatóknál. Ennek az volt az alapja, hogy jó néhány vállalat eltitkolta lehetőségeit, tartalékait, hogy az év végére minél tetszetősebb eredménnyel, a tervek minél nagyobb túlteljesítésével állhasson elő. S bár ez az igen helytelen magatartás inkább egyes vezetőknél fordul elő — rossz befolyással van a munkásokra is. Némely üzemben nyílt titok, hogy a vezetés csak a nagy nyereséget hozó gyártmányok termelését szorgalmazza, a népgazdaság számára fontos, de kevésbé jövedelmező termékek gyártását elhanyagolja s ezt a nyereséges gyártmányok terven felüli termelésével igyekszik leplezni. Megfigyelhetjük, hogy ilyen helyen a munkások is jobban válogatnak a „kifizetődő" és a „rosszabb" munkák közt, kevésbé adják át egymásnak jó munkamódszereiket.

Maguk a szakszervezetek sem foglalkoznak mindig kielégítően a jó munkamódszerek, tapasztalatok elterjesztésével; sok helyen elhanyagolják a munkamódszer-átadás, a tapasztalatcsere megszervezését. Sok üzemben nem értékelik nyilvánosan az eredményeket, pedig ez lehetővé tenné a verseny kereteinek kiszélesítését, fokozná a dolgozók versenykedvét.

Sokhelyütt akadályozza a verseny fejlődését a szűkkeblűség és elzárkózás, amely már régebben is oly sok kárt okozott azzal, hogy csak a legkiemelkedőbb, legfeltűnőbb eredményeket méltatta. Ma ez úgy jelentkezik, hogy egyes üzemekben csak a szocialista brigádokkal törődnek s elhanyagolják a tömegek versenyét. Ez nagy hiba, tekintve, hogy a szocialista címért harcoló brigádokban egyelőre csupán a dolgozók 13—15 százaléka vesz részt s ezeknek is csupán mintegy 10 százaléka nyerte el a címet. De vannak maguknál a szocialista brigádoknál is hibás nézetek. Előfordul például, hogy vállalásaik között háttérbe szorul a termelés, a termelékenység növelése érdekében végzendő munka, holott ez az elsőrendű követelmény. Másutt tapasztalhatók az elzárkózás jelei: csak kommunistákból, vagy csak a legkiválóbb munkásokból akarják a brigádokat megalakítani, vagy legalábbis olyan szigorú feltételeket szabnak, amelyek eleve kizárják a dolgozók többségének részvételét. Helytelen az is, hogy egyes üzemekben túl sok szocialista brigádot szerveznek, csak mennyiségi eredményekre törekednek, még a követelmények lazítása árán is.

A verseny hibái nem utolsósorban abból fakadnak, hogy az

Digitized by Google

anyagi ösztönzés formái nem mindig megfelelők, nem mindig hatnak a közösség érdekei irányába. A szocialista verseny az egyéni és a közösségi érdeket szervesen kapcsolja össze, feltételezi a dolgozók személyes anyagi érdekeltségét a termelékenység emelésében. Ez az érdekeltség a szocializmus ama alapelvére épül: „mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája arányában." Az a gyakorlat, amely ezt megfelelő erkölcsi ösztönzőkkel kombinálva érvényesíti, nem ellentétes a szocialista öntudattal, ellenkezőleg, annak erősödéséhez, a társadalmi kötelességtudat fejlődéséhez vezet, hiszen azokat részesíti nagyobb anyagi elismerésben, akik többet nyújtanak a társadalomnak. A szocialista elosztás alapelvét megsértő bérezés viszont — mint például az, amely csupán a munka mennyiségét díjazza s nem veszi figyelembe a munka minőségét — az individualista vonásokat erősíti a dolgozókban és egyben szemben áll a társadalom érdekeivel. Ugyanígy a laza munka- és anyagnormák nemcsak hogy nem ösztönöznek a teljesítmény növelésére, a takarékosabb gazdálkodásra, hanem aláássák, gyengítik is a szocialista munkamorált, hiszen meg nem érdemelt és meg nem dolgozott többletjövedelemhez juttatnak egyes munkásokat és munkáscsoportokat a közösség rovására. A szakszervezetek igen sokat tehetnek azért, hogy a dolgozók jobban megértsék a normák és általában a szocialista bérrendszer szerepét egyrészt a szocialista elosztás megvalósítása szempontjából, másrészt a munka termelékenységének emelésében — ami Lenin szavaival — a legfontosabb a szocializmus győzelme szempontjából, és ami nélkül nem lehet biztosítani a tömegek életszínvonalának állandó emelését sem.

A szocialista munkaverseny szerves része az újító mozgalom. Munkások tízezrei sokszor hetekig, hónapokig kísérleteznek, hogyan lehet ésszerűsíteni a termelést, feltárni a szocializmus építését gyorsító tartalékokat.

Előfordul a kapitalizmusban is, hogy egy-egy kiválóan képzett, tehetséges munkás újít, ésszerűsít, de az már nem képzelhető el, hogy ez a tevékenység tömegmozgalommá és az újítás közkinccsé váljék. A kapitalizmusban az újítót — éppen magárautaltsága, kiszolgáltatottsága kényszeríti arra, hogy találmányát eltitkolja. A szocializmusban az újítók az építő munka első vonalában harcoló emberek, akik a fejlődés még rejtett tartalékait kutatják, s akik példájukkal magukkal ragadják a tömegeket.

Az új, a haladó felismerése és elfogadtatása azonban nem megy mindig simán. Az újítók kezdeményezése nem egyszer közömbösségbe, bürokráciába ütközik. Az élelmezési dolgozók szakszervezete például 50 üzem újítómozgalmának vizsgálatakor kiderítette, hogy a szakmában az utóbbi három-négy év alatt több mint háromezer elfogadott újítás nincs bevezetve. S bár ez aránylag nem sok az ez idő alatt alkalmazott több mint 14 ezer újításhoz viszonyítva, mégis súlyos erkölcsi és anyagi károkat okoz. Az újítóknak több segítséget, több bátorítást s olyan megbecsülést kell kapniok a szakszervezettől, és a társadalomtól, amely az újnak ezeket a lelkes harcosait joggal megilleti.

Digitized by Google

A dolgozók öntudatának fejlődését, a verseny nevelő hatását mutatja, hogy sokszor maguk a munkások teszik szóvá a munkaverseny, az újítómozgalom, az anyagi ösztönzés rendszerének egyes hibáit. A szakszervezetek rendelkeznek azzal a hatáskörrel, hogy figyelembe véve a dolgozók javaslatait, a gazdasági vezetőkkel együttműködve, azokat is nevelve, kijavítsák a hibákat.

A dolgozók szocialista nevelésének fontos eszköze az üzemi demokrácia is. A termelőeszközök társadalmi tulajdona, az a jelszó, hogy „tiéd az ország, „tiéd a gyár", csak akkor nyer igazán értelmet a munkás gondolkodásában, ha ismeri az üzem, a vállalat problémáit, s ha véleményét, javaslatait az üzem vezetői is meghallgatják és érvényesítik döntéseiknél. Ez az alapja annak, hogy a munkás ne csak a saját munkájáért, hanem az egész kollektíva, az egész üzem tevékenységéért felelősséget érezzen. E felelősségérzet felkeltésére nagyon alkalmas fórum a termelési tanácskozás, ahol a vezetők számot adnak a dolgozóknak az elmúlt tervidőszak eredményeiről, ismertetik az üzem további feladatait. Ezen a fórumon mindenki elmondhatja a véleményét nemcsak a maga munkájáról, hanem társai és a vezetők munkájáról is, számon kérheti a munkaszervezés, az anyagellátás, a szociális gondoskodás fogyatékosságait, kezdeményezheti egy-egy új elgondolás, módszer bevezetését, javaslatokat tehet a különböző problémák megoldására. egyszóval élhet azzal a jogával, hogy részt vegyen a vezetésben.

De ez csupán egyik része a dolognak. A termelési tanácskozás csak akkor tölti be hivatását, akkor szolgálja a dolgozók bevonását a vezetésbe, ha az elhangzott észrevételeket, javaslatokat intézkedések is követik.

Az utóbbi években a szakszervezetek igen sokat tettek azért, hogy a termelési tanácskozások megfeleljenek az irányukban támasztott követelményeknek. Segítették a gazdasági vezetőket abban, hogy konkrét, kevesebb számadatot és több eldöntendő problémát tartalmazó beszámolóval álljanak a dolgozók elé. Nagy súlyt helyeztek a javaslatok nyilvántartására és realizálására. (Jónéhány üzemben valóban példaadóan foglalkoznak a javaslatokkal, közvetlenül a tanácskozás után feldolgozzák a jegyzőkönyveket s az illetékes gazdasági vezetővel válaszoltatják meg 8 napon belül az észrevételeket.) Ennek tulajdonítható, hogy a termelési tanácskozások ma már népszerű események az üzem életében. A dolgozók 65—70 százaléka részt vesz a tanácskozásokon, s a részvevők mintegy 10—12 százaléka hozzá is szól a témákhoz.

A legtöbb üzemben a termelési tanácskozások döntenek a szocialista munkaverseny formáiról, szervezési módszereiről, itt alakítják ki a versenyfelajánlásokat. Ez is hozzájárul a verseny sikeréhez, hiszen nyilvánvaló, hogy a dolgozók jobban helytállnak azért, amit maguk vállaltak, mint azért, amit egyes vezetők nélkülük, helyettük gondoltak ki. Kevésbé sikerült még a termelési tanácskozásokat a verseny értékelésének fórumává tenni. Kevés az olyan üzem, ahol a nyilvánosság előtt a kollektíva véleménye alapján választanák ki a „kiváló dolgozó" kitüntetésre, vagy a

Digitized by Google

„szocialista brigád" címre érdemes egyéneket, kollektívákat. E tekintetben a szakszervezetek még sokat tehetnek a termelési tanácskozások színvonalának emeléséért.

Bármily eredményesek is a termelési tanácskozások, bármennyire felkeltik is a dolgozók érdeklődését a termelési problémák iránt, s bármennyire növelik a munkások súlyát a műhelyek, termelési egységek vezetésében, éppen mert kisebb egységekre korlátozottak, nem elégíthetik ki azt az igényt, hogy bevonják a munkásokat az egész üzem vezetésébe. Ezt a célt szolgálják az üzemi tanácsok, amelyek az üzem valamennyi dolgozója képviseletében vesznek részt a termelés irányításában és ellenőrzésében.

Az üzemi tanácsok alkalmasnak bizonyultak arra, hogy tudatosítsák a munkásokban azt az érzést, hogy ők az üzem gazdái és felelősek az üzem munkájáért. Hatáskörük messzemenő jogokat biztosít a munkásokat közvetlenül érintő szociális juttatások elosztásában, s meg kell mondani, hogy általában igazságosan, közmegelégedésre döntenek olyan évekig húzódó problémákban is, mint pl. a munkaruha ellátás. Joguk van a vezetés, a gazdálkodás különböző részletmunkáinak, a törvények, rendeletek végrehajtásának ellenőrzésére, szavukat hallathatják és intézkedéseket indítványozhatnak a dolgozókat foglalkoztató bármely kérdésben.

Számos példa van rá, hogy e jogok és kötelességek teljesítése közben hogyan fejlődtek, nevelődtek az üzemi tanácsok tagjai. Előfordul, hogy egy-egy üzemrész küldötte kezdetben még nem látott túl saját kis csoportja érdekein, s az üzemi tanács ülésein tanulja meg átfogóan, az egész üzemi kollektíva szempontjából megítélni a dolgokat. Sokan az üzemi tanács útján győződtek meg hogy elosztani csak azt lehet, amit megtermeltek, hogy az életszínvonal emelésének alapja a termelés, a termelékenység növelése. A mélyebb betekintés az üzem gazdálkodásába a társadalmi vagyon iránti fokozott gondra, takarékosságra nevel. Nőtt, gyarapodott a munkások tudása, hozzáértése, felelősségérzete.

Így van ez azokban az üzemekben, ahol felismerték az üzemi tanács jelentőségét és igénylik a vezetésben való tényleges részvételét. Ez azonban még nem általános gyakorlat. Egyes helyeken formális szerepre kárhoztatják az üzemi tanácsokat. Hónapokig nem hívják össze az üléseket, s ha mégis megteszik, kész tények elé állítják a tanács tagjait. Sokszor maga a tájékoztatás is formális, nem ismertetik alaposan a problémákat, a gondokat, a nehézségeket, arra hivatkozva, hogy ezek megértése olyan szakértelmet és felkészültséget igényel, amellyel az üzemi tanács tagjai nem rendelkeznek.

Az ilyesfajta jelenségeknek az az alapja, hogy a gazdasági vezetők egy része az üzemi tanácsok létében az egyszemélyi felelősség korlátozását, jogainak csorbítását látja. Sok szakszervezeti bizottság maga sem mentes ettől a szemlélettől, s akad köztük olyan is, amelyik a maga hatáskörét, munkáját is félti az üzemi tanácstól, ezért belenyugszik abba, hogy azt egyes gazdasági vezetők formális szerepre kárhoztatják.

Nyilvánvaló, hogy az üzemi tanáccsal kapcsolatos aggályok indokolatlanok. Az üzemi tanács nem csorbítja a személyes felelős-

Digitized by Google

séget, ellenkezőleg, teljesebbé teszi: a munkáskollektíva hivatott képviselőinek tapasztalata, a közvélemény erejével támasztja alá mind a gazdasági, mind a szakszervezeti vezetést.

Az eddigiekben főleg azokról a szakszervezeti eszközökről, módszerekről volt szó, amelyek közvetlenül nevelik az embereket az egyéni és társadalmi érdek összhangjának felismerésére. E nevelés eszköze elsősorban a meggyőzés, s hatása lemérhető a dolgozók túlnyomó többségének öntudatán. Éppen ez teszi lehetővé, hogy szükség esetén, a többségre támaszkodva a kényszer eszközeit is lehessen alkalmazni azokkal szemben, akiknél az előbbiekben említett módszerek nem értek el hatást.

Vannak, akik úgy vélik, hogy a kényszer nem fér össze a szakszervezeti munkával, az emberről való gondoskodással, a szakszervezetek érdekvédelmi szerepével. Akik így gondolkodnak, megfeledkeznek róla, hogy a szakszervezet hivatása mindenekelőtt a proletáriátus osztályérdekeinek, a dolgozó nép érdekeinek védelme és azok, akik nem tartják be a szocialista törvényeket, akik megkárosítják a szocialista tulajdont, a lógósok, a fegyelmezetlen munkások a proletariátus osztályérdekeivel, a nép érdekeivel kerülnek szembe. A szakszervezetnek tehát a közösség védelmében akkor is fel kell lépnie, ha a közösség ellen vétők történetesen tagjai a szakszervezetnek és személyes érdekeik védelmét várják tőle. S nyugodtan mondhatjuk, hogy csak vélt egyéni érdekeikről van szó, mert a közösség megkárosításával végső soron önmaguknak is ártanak.

A kényszerítő módszerek — és itt elsősorban a társadalmi bíróságokról van szó — a legtöbb esetben elérik azt a nevelő hatást, amelyre a meggyőzés nem volt képes. A társadalmi bíróság elé állított dolgozók között például a legritkább esetben akad visszaeső. E módszer hatása elsősorban abban van, hogy az egyén eltévelyedéseit a kollektíva kéri számon, s miközben ráébresztik őt a közösséggel szemben elkövetett hibára, egyben az egész kollektíva felelősségtudata is erősödik.

Vannak, akik idegenkednek a társadalmi bíróságtól, attól, hogy — mint mondják — kipellengérezzenek valakit. Hamis érvelés ez, aminek semmi köze sincs a humanitáshoz, a szolidaritáshoz. A társadalmi bíróság egész tevékenysége éppen azt a célt szolgálja, hogy mind a kollektíva, mind a bíróság elé állított egyén érdekében mutassa meg egy-egy vétség káros hatását és helyes magatartásra, munkára nevelje az embereket. Az igazi szolidaritás azt kívánja, hogy a kollektíva idejében és hatékonyan lépjen közbe, amikor még meg lehet előzni a hibák súlyosbodását, elharapózását.

A fentiekben említett néhány nevelési módszer és eszköz még korántsem meríti ki a szakszervezeti munka nevelési funkcióját.

Fontos része a szocialista munkaerkölcs elterjesztésére irányuló nevelő munkának az emberek látókörének tágítása, szakmai és általános műveltségének növelése is. A dolgozók érdeklődése a világpolitika eseményei, az irodalom, a művészet, a színvonalas szórakozások iránt az elmúlt évek során nagymértékben megnőtt, s a szakszervezetek rendelkeznek azokkal az eszközökkel,

Digitized by Google

amelyekkel ezt az érdeklődést kielégíthetik. Az ismeretterjesztés változatos formái, a munkásakadémiák, az üzemi általános iskolák, az üzemi könyvtárak, mozik hálózata, a közös színház, múzeumlátogatás szervezése mind ezt a célt szolgálja. A szocialista brigádmozgalom gyors fejlődése még nagyobb követelményeket állít e tekintetben is a szakszervezetek elé, s körültekintőbb felkészülést, messzebb tekintő szervezést igényel tőlük. A munkások, akik szocialista fejlődésük érdekében vállalják a tanulás, a művelődés fáradságát, megérdemlik és joggal várják el a szakszervezettől, hogy biztosítsa ehhez a feltételeket.

Végül arról is beszélni kell, hogy a szocialista munkaerkölcs kialakításának egyik legalkalmasabb eszköze a szakszervezeti életben való részvétel, a szakszervezeti tagsággal járó jogok és kötelességek gyakorlása, az az öntevékeny társadalmi munka, amelyet százezrek fáradhatatlanul végeznek dolgozó társaik, a közösség érdekében. Ma még csak a tagdíjat szedik be, holnap már meglátogatják beteg dolgozótársukat, elbírálnak segélykérelmeket, az egyeztető bizottság tagjaként állást foglalnak munkaügyi vitákban, szervezik a munkaversenyt, döntenek az üdülési beutalók elosztásáról stb. S ahogy mind bonyolultabb és bonyolultabb feladatokat oldanak meg, úgy fejlődnek maguk is öntudatban, hozzáértésben és adják át másoknak tudásukat.

A magyar szakszervezetek mintegy háromszázezer önkéntes társadalmi munkást foglalkoztatnak. Ez a szám még nagyobb lehetne, ha szélesebb nyilvánosságot biztosítanánk a különböző területen dolgozó aktivisták munkájának. A szakszervezeti élet különböző fórumain, az üzemi sajtóban, az agitáció változatos eszközeivel el lehet és el kell érni, hogy a szakszervezet egész tevékenysége feltáruljon a dolgozók előtt. Így még többen kapcsolódnak majd be a szakszervezeti munkába, s közelebb érünk ahhoz a célhoz, amelyet Lenin állított a szakszervezet elé, hogy minden tagja végezzen valamilyen munkát a társadalom érdekében.

Sötér Edit

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A szovjet mezőgazdaság fejlesztésének távlatai

A dolgozók anyagi jólétének állandó fokozása, a szocializmus, majd a kommunizmus anyagi, technikai bázisának megteremtésére való törekvés vezérfonala volt a szocialista társadalom több mint 40 éves történelmének. A szocialista társadalmi rendszer minden vonatkozásban azzal bizonyítja be fölényét a kapitalizmussal szemben, hogy gazdasági téren is, vagyis a termelés egy főre jutó mennyiségét illetően is túlszárnyalja a vezető kapitalista országokat.

Ennek gyakorlati megoldására mindaddig nem kerülhetett sor, amíg a hatalmas általános gazdasági fejlődésen belül nem számolták fel az egyes termelési ágak viszonylagos lemaradását, nem szüntették meg az aránytalanságokat. E hiányosságok kiküszöbölését tűzte ki célul a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának kiemelkedő fontosságú, 1953 szeptemberi plénuma, amely feltárta a mezőgazdasági termelésben és irányításban elkövetett súlyos hibákat és megmutatta kijavításuk útját.

Az 1953. évi plénum határozatai reális alapot teremtettek e történelmi feladat megoldásához. Az SZKP 1959. évi XXI. kongresszusa a 7 éves terv egyik célkitűzésévé tette az amerikai mezőgazdaság utolérését és, egyes területeken, túlszárnyalását. Azóta az SZKP KB-a rendszeresen megvizsgálta az elért eredményeket és megmutatta a még fokozottabb ütemű fejlődés lehetőségeit. Így került sor 1961-ben a mezőgazdaság fejlesztésével foglalkozó januári plénumra.

A plénumon elhangzott előadások és hozzászólások arról tanúskodnak, hogy az utóbbi években hatalmas fejlődés ment végbe a népgazdaság minden területén, így a mezőgazdaságban is. Hogy e fejlődésről világos képet alkothassunk, vizsgáljuk meg a mostani adatokat és hasonlítsuk össze az 1953. évi mutatószámokkal:

Digitized by Google

A FŐBB MEZŐGAZDASÁGI TERMÉKEK TERMELÉSE

	1953	1960	1960-ban 1953-hoz viszonyítva: (1953 = 100)
Szemestermények (millió tonna)	81,5	132,4	161
Cukorrépa „ „	23,2	56,9	246
Cukor „ „	3,4	6,4	185
Napraforgómag „ „	2,6	3,8	146
Hús (vágósúly) „ „	5,8	8,7	150
Tej „ „	36,5	61,5	169
Vaj (ezer tonna)	497,0	848,6	171

Az adatok jól mutatják, hogy az elmúlt hét év folyamán olyan ütemű fejlődés ment végbe, amilyen ez ideig nem volt tapasztalható a mezőgazdaság fejlődésében.

A plénum elismeréssel nyugtázta az eredményeket, de fő feladatának mégis a mezőgazdasági fejlődés bírálatát tartotta. Mi tette ezt szükségessé?

Először is látnunk kell, hogy a jelenlegi bírálat más helyzetben hangzott el, mint az 1953. évi.

A jelenlegi fogyatékosságok bírálata olyan időre esik, amikor rohamosan fejlődik a szocialista gazdaság, nagy eredményeket érnek el a népgazdaság minden területén.

Ahogy lehetetlen a kommunizmus felépítése az ország teljes villamosítása és fejlett nehézipar nélkül, nem valósítható meg magas színvonalú mezőgazdasági termelés nélkül sem. Fontos feladat tehát, hogy a mezőgazdasági termelés állandóan a kereslet előtt járjon — hangsúlyozta előadói beszédében Hruscsov elvtárs.

Az elmúlt öt év alatt az ipari lakosság több mint 17 millióval növekedett. Ez alatt az öt év alatt évenként 24,2 milliárd új rubellel növekedett a dolgozók jövedelme, ami természetesen fokozta a mezőgazdasági termékek iránti keresletet. Csupán 1960-ban: hús és húskészítményekből 13 százalékkal; tej, vaj és tejtermékekből 8 százalékkal; cukorból 13 százalékkal, zöldségfélékből 8 százalékkal volt több a fogyasztás, mint 1959-ben. A szükségletek azonban továbbra is nagymértékben növekednek és biztosítani kell ezek állandó kielégítését.

A Szovjetunió célul tűzte ki, hogy a 7 éves terv végére utoléri és túlszárnyalja az Egyesült Államokat a főbb mezőgazdasági termékek egy főre eső termelése tekintetében. Jóllehet, különösen az utóbbi két évben a mezőgazdasági termelés jelentősen emelkedett, a növekedés mégsem kielégítő, mert nem fejlődött a terv teljesítéséhez megkívánt, a korábbi évekénél is gyorsabb ütemben, s mert nem fedezi teljesen a nép megnövekedett szükségleteit. Még nagyobb a különbség a túlteljesítést ígérő vállalások és az elért, sokszor még a tervet sem teljesítő eredmények között. Ezért a plénumon komoly bírálat

Digitized by Google

érte azokat, akik felelőtlenül, megalapozatlan vállalásokat tesznek.

Egyes termékek termelése jelentősen elmarad a hétéves terv feladatai mögött. Néhány köztársaságban például erősen csökkent a gabona-vetésterület, és nemcsak, hogy kevesebbet adnak el az államnak, hanem még saját szükségleteiket is egyre nagyobb mértékben a központi alapból fedezik. Nem eléggé használják ki a kukoricatermelés növelésének tartalékait, amellyel pedig lényegesen növelni lehetne a szemestermékek mennyiségét. Sok helyen még mindig elég alacsonyak a termésátlagok, viszont az élenjáró dolgozók például kukoricából hektáronként 100—150 q termésátlagokat érnek el. Minden lehetőség megvan arra, hogy országszerte elérjék az 50 q-ás termésátlagot.

Komoly lemaradások tapasztalhatók a hüvelyesek és a burgonyatermelés területén is. Ennek okai abban keresendők, hogy csökkent a hüvelyesek vetésterülete, a burgonyánál pedig még mindig alacsonyak a termésátlagok.

Hruscsov elvtárs beszédében felhívta a figyelmet az állattenyésztés lemaradására. Rámutatott arra, hogy a hétéves terv folyamán évenként, körülbelül 1,5 millió tonnával kellett volna növelni a hústermelést, ennél azonban mind a két évben jóval kevesebb volt a növekedés. Ennek okát természetesen nem az éghajlati viszonyokban kell keresni, hanem abban, hogy meggyengült a szervezőmunka, csökkent a figyelem az állattenyésztés iránt. A következő öt évben évenként legalább 3 millió darabbal kell növelni a tehénállományt, hogy 1965-re elérjék az 50 milliót.

Több köztársaságban nem eléggé használják ki a lehetőségeket, sőt előfordult, hogy több millió juh elpusztult, tehát még a meglevő állományra sem fordítottak megfelelő gondot, nem gondoskodtak elegendő mennyiségű takarmányról.

Az állatállomány továbbfejlesztésének elengedhetetlen feltétele a takarmánybázis megteremtése. Ennek érdekében szükséges az olyan takarmányok nagyobb mértékű termelése, mint a kukorica és a cukorrépa, amelyek területegységenként a legnagyobb mennyiségű takarmányegységet adják.

•

Az SZKP KB-nak januári plénuma megállapította, hogy a mezőgazdasági termelés minden egyes ágában kimeríthetetlen tartalékok rejlenek. Ilyen tartalék a hatalmas *szűzföld*-terület. A szovjet állam a szűzföldek művelésbevonására 1953—60 között 44 milliárd rubelt fektetett be és ezzel a költséggel 41 millió hektár földet szántottak fel. Ennek eredményeként csupán az árugabonatermelés megnövekedéséből több, mint 76 milliárd rubel bruttó jövedelmet, vagyis 32 milliárd rubel tiszta jövedelmet kapott az állam. Továbbá még mintegy 35 milliárd rubel értékben növekedett a szovhozok és egyéb szervek termelési alapja.

A szűzföldeken termelt gabona teszi ki az országban begyűjtött gabonamennyiség 40 százalékát, tehát a szűzföldek az ország gabonaellátásának egyik alapvető forrásává váltak.

Az eddig elért eredmények

Digitized by Google

azonban még távolról sem merítették ki a szűzföldek lehetőségeit. A további fejlődés alapvető követelményét e területen lényegében abban lehetne meghatározni — állapította meg Hruscsov elvtárs —, „hogy biztosítsuk a megfelelő munkaerőt és kidolgozzuk az egyes vidékeken alkalmazandó gazdálkodási rendszereket".

A munkaerőellátás kérdésében az a legfontosabb, hogy a szovhozokat megfelelő vezetőkkel és szakemberekkel erősítsék meg. Szükség van arra, hogy a szűzföldeken állandó, helyi káderek legyenek. Emellett természetesen fontos az is, hogy ésszerűen használják fel az idénymunkásokat. Előnyös az olyan megoldás is, hogy e területeken idényüzemeket hoznak létre, amelyeket aratás idején leállítanak és a munkásokat kiküldik a szovhozokba és kolhozokba.

A munkaerő jobb kihasználásának egyik módja a betakarítás alkalmával jelentkező munkacsúcsok csökkentése. Ugyanis itt a búza a legfontosabb növény és így az aratási munkák lényegében ugyanarra az időre esnek. Ezért helyesebb lenne — mint egyes szovhozok javasolják is — a terület egy részén árpát, vagy a vidék jellegzetességének megfelelő különböző búzafajtákat termelni.

A hiányosságok felszámolása érdekében foglalkozni kell azzal, hogy a kolhozok megfelelően kihasználják-e adottságaikat. Meg kell szüntetni a gazdaság sablonos vezetését, hiszen elképzelhetetlen, hogy a szűzföldek egész területén egy és ugyanazon gazdálkodási rendszer feleljen meg. Különbözőek az adottságok, tehát különféle módszereket is kelleme alkalmazni. Így például az új földek jelentős részén jól fejlődnek a pillangós és a kapás növények. Ezért célszerű lenne a fekete ugarokon ezeket a növényeket termelni, „ezzel egyrészt javítani lehet a talajok termőképességét, másrészt pótlólag nagy mennyiségű terméket nyerhetünk" — hangsúlyozta Hruscsov elvtárs.

A fejlődés nagyobb ütemű fokozása megköveteli, hogy *a betervezettnél nagyobb mérvű beruházásokat eszközöljenek a mezőgazdaságba.* Erre minden lehetőség megvan, mert az elmúlt két esztendő alatt elegendő mennyiségű eszköz halmozódott fel abból, hogy az ipar terven felül 11,3 milliárd új rubel értékű terméket adott.

Az általános fejlődés meggyorsításához nemcsak az szükséges, hogy az ipar 85—90 millió tonna acélt termeljen, hanem az is, hogy a népgazdaság minden egyes termelési ága biztosítsa a szükséges termékek előállítását. Természetesen ez nem változtatja meg a nehézipar elsődleges fejlesztésének elvét, de helyes arányokat valósít meg a termelés egésze és az egyes népgazdasági ágak között.

A pótlólagos mezőgazdasági beruházásokra szükség van továbbá azért, hogy létrehozzák azokat a feltételeket, amelyek a mezőgazdasági termelést az időjárás viszontagságaitól függetlenítik, hogy minden körülmények között biztosíthassa a szükséges termékmennyiséget. Hogyan lehet ezt megvalósítani? Talajjavítás és öntözés útján.

Hruscsov elvtárs előadásában hangsúlyozta, hogy a talajjavítás és öntözés problémái közül most az *öntözés kiterjesztése a*

Digitized by Google

legfontosabb. Ugyanis az öntözés segítségével lehetővé válik: „hogy művelés alá vonjuk Dél gazdag földjeit, ahol sok a napsütés, de kevés a csapadék". A több millió hektárt kitevő hatalmas terület öntözési rendszerének a kiépítése természetesen hosszabb időt vesz igénybe, de már most hozzá kell fogni e széleskörű program kidolgozásához és gyakorlati megvalósításához.

Új földterület művelés alá vételével hatalmas területek válnak termőképessé, melyek pótlólag nagy mennyiségű szemesterményt biztosítanak az országnak. Csupán az öntözött földekről betakarított termékekből bármilyen időjárás mellett biztosítani lehet az ország szükségletének kb. 30—40 százalékát. E területeken rizs, gyapot stb. termeszthető, amelyeknek melléktermékei kitűnő takarmányul szolgálnak az állattenyésztés számára, tehát elősegítik ez utóbbi fejlődését is.

Amellett, hogy több területen — Dél-Ukrajna, Krim-félsziget stb. — az öntözésre igen kedvezőek a feltételek, mégis számos helyen hidrotechnikai létesítményt kell felépíteni az öntözési probléma megoldására. Célszerű az öntözést összekapcsolni vízierőművek létesítésével. E munkák során lehetővé válik, hogy megváltoztassák az északi folyók — Pecsora és Vicsegda — irányát és ezek vizét a Volgába irányítsák. Így megnövekedik a vízierőművek teljesítőképessége, emelkedik a Volgával kapcsolatos öntözőrendszerek vízbősége és ezzel a hajózás feltételei is javulnak.

Az öntözési program megvalósításával párhuzamosan tovább folynak a talajjavítási munkálatok is, mindenekelőtt ott, ahol azok nem igényelnek nagy ráfordításokat.

Az elmondottakon kívül természetesen szükséges, hogy növeljék a műtrágya és a növényvédőszerek, valamint a traktorok és egyéb mezőgazdasági gépek gyártását, amelyek a terméshozamok növelésének és az önköltség csökkentésének alapját képezik.

•

A januári plénumon, különösen Hruscsov elvtárs beszédében, sok szó esett arról, hogy a megváltozott körülmények között szükségszerűen *felvetődik a mezőgazdasági irányítás átszervezése és a tudomány szerepének fokozása az irányításban és a termelésben.*

A Mezőgazdasági Minisztérium korábban a mezőgazdaság fejlesztési terveinek kidolgozásával, a kolhozok gépekkel és egyéb anyagokkal való ellátásával foglalkozott. Ezeket a funkciókat azonban néhány évvel ezelőtt átvette a Szovjetunió Állami Tervbizottsága. Így a körülmények megváltoztak, de a minisztérium szerkezete maradt a régi, ezért sürgősen át kell szervezni a kialakult körülményeknek megfelelően.

Ma már a szocialista mezőgazdasági üzemek munkáját csak tudományos alapon lehet megszervezni. Viszont ennek nemcsak a szükségessége áll fenn, hanem minden lehetőség is megvan arra, hogy a Szovjetunióban széleskörűen alkalmazzák a tudomány eredményeit és az élenjáró tapasztalatokat. Tudományos alapokra kell helyezni a vezetést is, hiszen ez történik minden termelési ágban. A Mezőgazdasági Minisztérium feladata az

Digitized by Google

legyen, hogy irányítsa a tudományos intézmények munkáját, a tudomány továbbfejlesztését és segítse az élenjáró tapasztalatok széleskörű bevezetését, hogy minden kolhoz és szovhoz mielőbb elérje az élenjáró gazdaságok termelési szintjét.

Az élenjáró kolhoztagok sokszorosan túlteljesítik a jelenlegi termésátlagokat. A feladat az, hogy e tapasztalatokat a széles tömegek felhasználják. Ez annál is inkább szükséges, mert az élenjáró tapasztalat nem más, mint a tudomány eredményeinek konkrét gyakorlati megvalósulása.

A minisztérium feladatai közé kell tartoznia: a nemesítő munka megszervezésének; az állatfajták körzetesítésének; a tenyésztésnek; az állategészségügyi szolgálatnak; a mezőgazdasági szakirodalom kiadásának; a tudományos-technikai és egyéb népszerű filmek előállításának és terjesztésének.

A minisztériumnak ismernie kell valamennyi hozzátartozó tudományos intézet munkáját, és azt úgy kell irányítani, hogy azokat a feladatokat oldják meg, amelyek segítséget nyújtanak a termelés fokozásában. Meg kell szüntetni viszont az olyan meddő kutatásokat, amelyek nem szolgálják a gyakorlatot.

A megváltozott körülmények másik követelménye, hogy *új alapokra helyezzék a kolhozok és szovhozok technikai és anyagi ellátását is.* Célszerűnek látszik az az elképzelés — amelynek megvalósításán már dolgoznak is —, hogy az Állami Tervbizottság mellett létrehozzanak egy önálló elszámoláson alapuló összszövetségi egyesülést, amely gépekkel és anyagokkal látná el a kolhozokat és a szovhozokat. Ez az egyesülés közvetítő lenne az ipar és a kolhozok és a szovhozok között. A köztársaságokban és a területeken is ki kell építeni ezen egyesülés helyi szerveit, amelyekben helyet kapnak a kolhozok és a szovhozok képviselői is. Ezután majd az ő igényléseik alapján kell összeállítani a gépek, a mezőgazdasági felszerelések, a műtrágya stb. megrendelését. Az iparnak csak azokat a mezőgazdasági gépeket és felszereléseket kell gyártania, amelyeket a kolhozok és a szovhozok megrendelnek. Így nem fordulhat majd elő, hogy olyan gépeket küldenek az üzemeknek, amelyek számukra feleslegesek, vagy amelyekhez nincs meg a megfelelő számú munkagép.

Az említett ellátási rendszernek biztosítani kell azt is, hogy az új technika időben hatoljon be a mezőgazdasági termelésbe. E problémát úgy lehet megoldani, hogy egyrészt „fokozottabb méretekben rátérnek az univerzál gépek gyártására, másrészt növelik az eszközhordozók gyártását, hogy a különböző motorokat több munkaféleségnél lehessen használni", s így huzamosabb ideig működjenek a termelésben. Így azonos munkák elvégzéséhez kevesebb gép szükséges, előbb átviszik értéküket a termékre, következésképp rövidebb időn belül lehet vásárolni az eddiginél fejlettebb termelőeszközt.

Megoldásra vár még *a mezőgazdasági termékek állami felvásárlásának megjavítása, átszervezése is.* Ez annál inkább fontos, mert a jelenleg érvényben levő felvásárlási rendszernek komoly hiányosságai vannak. Hruscsov elvtárs véleménye szerint

Digitized by Google

helyes lenne: „állami begyűjtési bizottságot szervezni a szemestermények, az ipari növények, a hús- és más állati termékek begyűjtésének és felvásárlásának irányítására". Ezzel párhuzamosan kidolgozzák a szovhozokkal és kolhozokkal kötendő termelési szerződések rendszerét is, amely lehetőséget ad a felvásárlás teljes ellenőrzésére.

Viszont nem elegendő pusztán megállapítani, hogy adott időpontig mennyit vásároltak fel, hanem meg kell vizsgálni azt is, hogy eladásra mit és mennyit tud termelni a gazdaság a következő időszakban. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a felvásárló szervek beavatkozzanak a kolhozok és szovhozok ügyeibe, de megismerkedve az üzemekkel, hiányosságok esetén hívják fel azokra az illetékes szervek figyelmét, hogy azok időben megtehessék a megfelelő intézkedéseket.

Szigorúan meg kell határozni a begyűjtési helyeket minden egyes gazdaság számára, sőt az is célszerű lenne, ha a nagyobb kolhozoktól és szovhozoktól közvetlenül a begyűjtő szervek, vagy a feldolgozó üzemek vennék át a termékeket. Ez jelentősen megnövelné a vásárló szervek felelősségét és így kiküszöbölnék a meglevő hiányosságokat.

A felvásárlás rendszerének átszervezésével egyidőben szabályozni kell az átvevőhelyek tevékenységét is. Megengedhetetlen, hogy az átvevőhelyeken hamis mérésekkel becsapják a kolhozokat és a szovhozokat. Tűrhetetlen állapot, hogy pl. a gabonabegyűjtés idején a nedvességmérők elromlanak, vagy a tejbegyűjtő helyeken a zsírtartalommérők általában használhatatlanok és így csak „szemmérték" után határozzák meg a gabona víz, vagy a tej zsírtartalmát.

*

A januári plénumon sokat foglalkoztak a vezetés hiányosságainak megszüntetésével, a vállalások teljesítésével és a kommunista embertípus kialakításával, a tömegeknek a kommunizmus szellemében való nevelésével. Hruscsov elvtárs is különös figyelmet fordított ezekre a kérdésekre.

A kommunizmus felépítése hatalmas feladatok megoldása elé állítja az egész társadalmat. Már eddig is szinte általános elvvé vált kommunista hagyomány, hogy: „ha vállalást tettél, teljesítsd". A dolgozók ehhez is tartják magukat és igyekeznek teljesíteni vállalt kötelezettségeiket. E munkában az élenjáró dolgozók ezrei tűntek ki, megmutatva kiváló képességeiket és az ügy iránti odaadásukat. Ennek érdekében munkájukat ésszerűen szervezik meg és ha a kitűzött feladatokat teljesítették, módszereik tökéletesítésén és még nagyobb eredmények elérésén gondolkodnak.

Sajnos azonban — hangsúlyozta Hruscsov elvtárs — még mindig előfordul, hogy egyes vezetők olyan vállalásokat tesznek, amelyeket nem eléggé alapoznak meg, nem támasztanak alá a szükséges szervező, politikai és egyéb tevékenységgel. Az ilyen vállalások már eleve arra vannak kárhoztatva, hogy nem teljesítik őket.

A plénum élesen elítélt minden felelőtlenséget és szószátyárkodást. Mélységesen elítélte azt a megengedhetetlen gyakorlatot, hogy például egyes helyeken meghamisították az adatokat olyképpen, hogy a terv teljesítéséhez

Digitized by Google

más gazdaságoktól vásárolták fel a terményeket, vagy az állatokat és ezt is a saját gazdaságuk eredményeként tüntették fel. A gazdálkodást tudományos alapokra és nem kupeckedésre kell építeni. Olyan személyeket kell a vezetéssel megbízni, akik arra megfelelőek, s élvezik a tömegek bizalmát és megbecsülését.

Hruscsov elvtárs élesen bírálta az említett hiányosságokat és felhívta a figyelmet az egyik legalapvetőbb feladatra, arra: „hogy megszervezzük az embereket, hogy állandó és alapos nevelőmunkát folytathassunk a tömegek között, a munkához való kommunista viszony szellemében, a szocialista együttélésre vonatkozó szabályok tiszteletben tartásának szellemében neveljék az embereket."

Az SZKP Központi Bizottságának januári plénumát a kommunista bírálat szelleme hatotta át. A plénum ismét megmutatta a kommunisták erejét és bátorságát a hibák feltárásában. Már magán a plénumon felszámoltak számos, a 7 éves terv teljesítését gátló hibát, míg az a hatás, amelyet a plénum munkája és határozatai kiváltottak a szovjet dolgozók körében a vezetés és a tömegek egységének bizonyítéka. Ez pedig a plénumon elfogadott határozatok maradéktalan megvalósításának záloga.

Nagy János

E SZÁM SZERZŐI:

ÓVÁRI MIKLÓS: az MSZMP K. B. Agit.-prop. osztályának alosztályvezetője, **KÁLMÁN ENDRE:** a Társadalmi Szemle szerkesztője, **TAMÁSSY ISTVÁN:** az F. M. Szakoktatási és Kísérletügyi Főigazgatóságának vezetője, **HALÁSZ PÁL:** egyetemi tanár, **Dr. CSÁGOLY FERENC:** közgazdász, az Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt főosztályvezetője, **SÖTÉR EDIT:** újságíró, **NAGY JÁNOS:** az F. M. Mezőgazdasági Szervezési Intézetének tudományos munkatársa, **MÁTÉ GYÖRGY:** újságíró

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Fehér Lajos, Friss István, Háy László, Kállai Gyula (főszerkesztő), Kiss Károly, Komjáti Irén (felelős szerkesztő), Molnár Erik, Nemes Dezső, Németh Károly, Orbán László, Szigeti József, Szirmai István.

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Magyarság — emberség

Bölöni György válogatott cikkeiről és tanulmányairól

A Bölönit követő generáció is úgy volt valahogy ővele, mint a legenda szerint álruhában járó Mátyással a kortársai. Csak akkor ismerték fel, milyen nagy egyéniség és tanító járt közöttük, amikor már elment. Még akik közelebbről ismerték is felszabadulás utáni tevékenységét a sajtóban, a diplomáciai testületben, az Irodalmi Alapnál, irodalompolitikánkban, meglepődnek „Magyarság-emberség" címmel összegyűjtött cikkein és tanulmányain, mennyivel több volt ő, mint amennyit mi életének utolsó tizenöt évében felismertünk benne.

Igaz, működésének nagyobbik részét az itthon élt fiatalabb közönség nem is nagyon ismerhette. A magyar történelem tragikusan darabolta föl a századforduló után alkotni kezdők életművét. A kilencszázas évek elejének szellemi mozgalmait, Ady irodalmi csoportját, Szabó Ervin körét, a galileistákat, a szociáldemokrata baloldal haladó értelmiségi részét, szétzilálta az első világháború. Aztán jött az 1918-as polgári-demokratikus, az 1919-es proletárforradalom, a maga ugyancsak szűkre szabott időbeli korlátaival. Az ellenforradalom óriási erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy ami 1919-ben és annak előzményeképpen a haladásért nálunk történt, az új évjáratok már ne ismerhessék. A legértékesebb alkotók meghaltak a nagy földrengések során, elhallgattak, vagy — mint Bölöni — számkivetésbe kényszerültek. Ez utóbbiak művei természetesen azután külföldön láttak napvilágot. Itthon csak egy szűk kör kísérte figyelemmel ezt az emigrációs haladó szellemű életet. Mikor aztán ez a generáció hazajött, tisztelet fogadta az itthoniak részéről, de nem újjongás. Ez az érzés sem valami mélyen megalapozott tisztelet volt, mert nem a műveknek, inkább a sokat szenvedett és harcolt egyéneknek szólt. Nemcsak Bölöni, de kor- és harcostársainak egész tömege járt így, többé-kevésbé ismeretlenül tértek ők haza.

Akárcsak az ő írásait, a politikusok közül, Alpári Gyula, Kun Béla, Landler Jenő, Szamuely Tibor, az írók közül Gábor Andor, Karikás Frigyes, Zalka Máté, Komját Aladár, Kiss Lajos, Li-

Digitized by Google

geti Károly, és számos kortársuk művét, csak az utóbbi években ismerhette meg, — és még mindig csak töredékesen — szélesebb magyar közönség és könyvkiadásunknak még sok adóssága is van más kiváló volt emigráns alkotók megismertetésében.

Igaz, jobb későn, mint soha. A „Magyarság-emberség"-et forgatva, elszomorodva állapítja meg az ember, milyen kár, hogy Bölöni csak ilyen későn, élete alkonyán tudott a széles magyar nyilvánossághoz szólni. Művei jórészt publicisztikai alkotások. Céljuk tehát nem időtlen, elsősorban a maguk korának szólnak. Akik az 1957-ben és azután írott kultúrpolitikai cikkeire emlékeznek, tudják, hogy írásai akkor is azonnali széles közvéleményformáló képességgel rendelkeztek. Mennyit adhatott volna magából valamennyiünknek ez a nagyszerű tanító, publicista és kritikus, ha mindig ilyen nagy nyilvánosság előtt fejthette volna ki véleményét!

Akik személyesen ismerték — nagyszámú barátai, és kisszámú, különösen az ellenforradalmak aktív résztvevői közül kikerülő ellenségei — sokszor megcsodálták mélyen gyökerező, természetes, magától értetődő szerénységét. Ez a tulajdonsága uralta irodalmi munkásságát is. Két főműve Táncsicsról és Adyról szól. De a „Magyarság-emberség"-ben közölt kisebb-nagyobb írások is szinte kivétel nélkül kortárs-írók, művészek munkásságát méltatják. Bölöni elsősorban őrajtuk és nem önmagán keresztül mutatja az életet és mondja el, ami a szívén fekszik. Nem gyávaságból, vagy megalkuvásból tette ezt. Ezek az egyébként elterjedt tulajdonságok fényévnyi távolságokra voltak tőle. Egyszerűen nem tudott önmagával foglalkozni és önmagáról beszélni, ezért szól mindig kiváló kortársaival. Mégis, amit róluk mond, abból alakul ki előttünk egy nagy kommunista-humanista embernek, harcosnak a képe.

Az ember, ha elolvassa ezt a testes kötetet és átitatódik képzeletben is azzal a sok szépséggel, amelyhez Bölöni bennünket közelít, érzi, milyen jó volna sok ilyen, minden igazán szépért, jóért és haladóért lelkesedni tudó ember a mi világunkban. Hogy tudott ő még öregkorában is verekedni azért, ami tetszett neki, hogy ki tudott állni egy általa jónak tartott, egyébként vitatott irodalmi vagy képzőművészeti mű mellett. Mennyire elfogulatlanul, minden hátsó gondolat nélkül tette ezt. Jó érzés volt, hogy közöttünk élt, hatott, alkotott; mert embersége és magyarsága nem tűnhetett el nyomtalanul távozása után sem. Biztos pont volt a felszabadulás utáni másfél évtizedben is Bölöni, akinek ítéletén, véleményén mindig gondolkozni kellett, még annak is, aki esetleg másképpen vélekedett. Ritkán születik ember, aki enynyire félre tudja tenni egyéni elfogultságát, mint ő tette és meg tudja látni egy-egy műben, művészben a valóságos értéket, ami nála egyet jelentett a dogozók, a haza és a haladás érdekében tevékenykedő ember értékeivel. Ritkán akadt még a magyar kultútörténetnek olyan alakja, aki egy hallatlanul bonyolult helyzetben talált újra annyira magára, mint ahogy ezt Bölöni tette, és vált ilyen viharban a kultúrális haladás kiváló képviselőjévé.

Digitized by Google

1956-ban szétesett az Írószövetség, az írók szétszéledtek. Egyesek elveszítették a lábuk alól a talajt, mások szilárd pontot kerestek, ahol megállhatnak és újra munkához kezdhetnek. Bölöni abban látta ekkor küldetését, hogy a maga határozott elvi álláspontjáról — amely azonos volt az MSZMP-évél és a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányéval — bevonja a becsületes, a szocializmushoz hűséges írókat az élet újjászervezéséért folyó munkába és segítséget adjon azoknak, akik ingadoznak, vagy passzívak. Sokan igyekeztek őt is megingatni, de soha semmiféle elvi engedményre nem volt hajlandó. Akkor támadták, rágalmazták, de őt ez sem zavarta meg. Nem vitás, hogy az 1956 utáni irodalmi konszolidálásban, az Irodalmi Tanács létrehozásában, az Írószövetség újjászervezésében kiemelkedő szerepe volt Bölöni Györgynek. És ez már történelmi érdem, amely méltán áll az Adyért folytatott küzdelme, az emigrációs haladó magyarság összetartása mellett majd az irodalomtörténet és a magyar történelem lapjain.

Könyvét a Megvető kiadó szerkesztője Erdős László, még Bölöni György közreműködésével, osztotta fejezetekre. Ezek közül talán legmegragadóbb az életének nagy élményéhez, Ady barátságához kapcsolódó fejezet. Bölöni nagyon nagyra becsülte az olyan embereket, akiket tehetségesnek tartott. Mint az Irodalmi Alap igazgatója is úgy végezte ezt az egyébként népszerűtlen feladatot, hogy mindenkinek el kellett ismernie, elsősorban a tehetséges, a néphez hűséges íróknak juttatja az Alap rendelkezésére álló összegeket és más anyagi segítséget. Hogy is ne ragadta volna meg fiatal korában egy olyan egyedülálló tehetségű költő közelsége, mint amilyen Ady Endre volt.

Adyról mondott és írott műveiből csak igen kis részt mutat be ez a gyűjtemény. Annyi azonban ebből világosan látszik, hogy az Ady művészetéért folytatott harc Bölöninél nem elsődlegesen irodalompolitikai tett volt. Lelkesedett a költő Adyért is, de elsősorban az elégedetlen, harcos, forradalmi embert szerette benne. Megragadóan írja le például, hogyan siettek fel 1918 októberének forrongó napjaiban Adyval a Nemzeti Tanácshoz, hogy ott a már haldokló nagy költő kezet szoríthasson a forradalom vezetőivel. „Meg akarta magát mutatni, hogy él, hogy itt van, és a forradalomért van ő, Ady Endre" — írja. Ezt, a szabadságért hadra kelt nép képviselőihez siető Adyt csodálta Bölöni és ennek a költőnek sorait emelte lobogóként magasra élete egész munkássága során, a butaság és elnyomás ellen vívott harcában.

Ady rendkívül lenyűgöző egyéniség volt. Költészete egész generációk szemléletét formálta és repítette soha nem álmodott magasságok felé, de szinte ránehezedett író-kortársaira és kifejezőerejével a maga képére formálta az akkori irodalom zömét. Még az Adytól távol levő, még az ellene tiz körömmel küszködők sem vonhatták ki magukat hatása alól. Különös nyelvezete, szóalkotásai, képei, képletessége nálunk egyet jelentett akkoriban az újjal és az európaival. Mindenki, aki új és emberi akart lenni ebben a korban, valamiféle Ady-köntöst öltött magára és Ady-fegyverekből tüzelt a valóságos és a vélt ellenségre.

Digitized by Google

Furcsa és érdekes tünemény, hogy Bölöni György stílusára és gondolkodásmódjára aránylag kevéssé hatott a nagy kortárs-barát. Talán tudatos is az, hogy Bölöni lehetőleg kerülte az „Adys" szóképet, mondatfűzéseket. Még az Ady-vita leghevesebb korszakában is, amikor a mester stílusához való hasonulás is tettnek számított, Bölöni, a jóbarát megmaradt a maga látszólag hűvös, dísztelen és tárgyilagos stílusánál. Sokan mások nagy lélegzettel, gyakran mély meggyőződéssel is vallották, hogy Ady nyelvezete az egyetlen út, amelyen haladó irodalmunk azontúl járhat. Bölöni ekkor is harcos, a forradalmár Adyt védte, nem a nyelvújítót. És az idő őt igazolta. A „Csák Máté földjén", a „Proletár fiú verse", a „Vörös jelek a Hadak Útján" programját érintetlenül hagyta az idő, de az „adyzmus" az irodalomban, a publicisztikában irodalomtörténeti jelenséggé vált. És Bölöni stílusát, formakészségét nem bántotta az idő.

Kifejezésének formái irodalmi működésének több mint fél évszázada alatt alig változtak. Szép, közérthető, demokratikus magyar irodalmi nyelv ez, amely azonban nem szürke, de jellegzetesen Bölönié. Nem bizarrságával, hanem halkan, de határozottan közölt véleményével ragad meg.

Bölöni azonban nemcsak önálló kifejezési formájával, de egész életművével bizonyságot tesz, hogy az Ady oldalán vívott küzdelem nála elsősorban a haladás táborában való szilárd megállapodást jelenti. Nemcsak Ady Endréről, de Ady kiemelkedő kor- és harcostársairól, Kaffka Margitról, Török Gyuláról, Balázs Béláról, Révész Béláról is a fegyvertárs szenvedélyével ír. Különösen megragadó kis tanulmány az, amely Révész Béláról szól. Révészt érdemtelenül, ok nélkül hallgatta el a felszabadulás utáni irodalmi közvélemény. Egy évtized múlt el mártírhalála után, amikor Bölöni kezdeményezésére egy kis gyűjteményt válogattak összesse ennek a ragyogó tehetségű szocialista írónak és újságírónak legjobb novelláiból és cikkeiből. Ehhez a gyűjteményhez írt Bölöni előszót, amelyben a maga csendes, tapintatos, udvarias módján tesz szemrehányást, hogy forradalmi irodalmunknak ezt a nagy értékét miért hallgattuk el akkor, amikor eszméi már diadalra jutnak. Kár, hogy figyelmeztető szavát azóta se fogadta meg könyvkiadásunk.

Röviddel halála előtt különösen nagy öröm érte. Petőfi és József Attila művei után Ady költeményeinek első kötetét is lefordították oroszra. Azt hiszem, ha saját műveit éri ez a tisztesség, öröme akkor sem lehetett volna teljesebb. Hiszen életének értelme volt forradalmi, kommunista meggyőződése, a Szovjetunióhoz fűződő mély baráti érzése. Most megérte, hogy az a költő, akiért annyit küzdött, és akinek műveit mindig zászlóként lobogtatta, a Szovjetunió népei számára is hozzáférhetővé vált. Kívánhatott-e magának nagyobb sikert, nagyobb elégtételt a kiállott szenvedésekért, üldöztetésekért, támadásokért? De még ezzel a sok személyes vonatkozású diadalmas érzéssel is a most alkotó, a holnap fellépő magyar írókhoz fordult: „Mindezek az eredmények példák arra, hogy milyen formátumú legyen az a magyar író, aki virágozhat és illatozhat a világirodalom pompás kertjé-

Digitized by Google

ben. De példa arra is, hogy milyen legyen a most születő, az elérendő magyar irodalom, hogy fejet hajtsanak előtte Tolsztoj, Majakovszkij és Hviezdoslav vagy Eluard és Aragon nemzetének olvasói."

Fiatalkori politikai természetű írásaiban keserű szavakkal ostorozza a magyar dzsentri, az úri származású intelligencia, a polgári rétegek tudatlanságát, műveletlenségét, provincializmusát. 1918-ban még reméli, hogy a magyar polgárság majd nem adminisztrációs eszközökkel küzd az asszimilálódott zsidó polgárság szellemi fölénye ellen, de versenyre kel vele, ki tud többet tenni Magyarországért. Későbbi írásaiban azoban tapasztalatai nyomán mindinkább kiábrándul korábbi osztály-társaiból. A Párizsi Hírlapban 1932-ben írott cikkében már felemeli intő szavát, mert látja, hogy a polgárság — és nála ez a fogalom széles, a dzsentri és a paraszti polgárt is jelenti — nálunk kutyaszorítóba került, amelyből ezen az úton, amelyen jár, soha nem fog kikerülni. Azonban múlnak az évek és Bölöni a fehér terror, az emigráció, a második világháború, a fasizmus véres próbatételeinek tanulságával ráeszmél, hogy falrahányt borsó náluk az intő szó. Hazatérése után, 1946-ban az új, a népi Magyarország harcos védőjeként emeli fegyverét azokra a demokráciáról jajgató áldemokrata polgárokra, akik valójában egyáltalán nem a szabadságjogokat kevesellik nálunk, hanem egykori előjogaikat áhították vissza. „Eltüntek a fórumról a nemzeti kérdés gonosz emlékei, de megmaradtak a polgári élet csúnya kinövései" — írja ekkor.

Ez a fél évszázadon át végbement lassú fejlődés az 1956-os ellenforradalom után nála újszerű szemléletet tolmácsol. Óva int attól, hogy sémák alapján ítéljünk meg embereket, szívesen fogad minden közeledést, eszmélést a megtévedtek részéről, de az egykori dzsentritől, a nagypolgártól már régen nem vár semmi jót. „Élet és Irodalom" címen összegyűjtött írásai nem a munkásosztállyal szövetséges haladó polgár Bölönit, nemcsak a kommunista párttagot, de a kommunista párt kultúrpolitikájának kiváló előharcosát mutatják be nekünk. Elhullottak mellőle sokan olyanok, akik korábban kitanították, fitymálták. Sokan ebből a szomorú társaságból eldobták, vagy elejtették a zászlót, amelyet Bölöni, épp oly csendesen és nyugodtan, ahogy korábbi harcait vívta, felemelt és magasra tartartott. Az Ady-nemzedéknek ez a tiszta lelkületű, nagy képzettségű harcosa 1958-ban már így ostorozza az ellenforradalom előtt elkövetett kultúrpolitikai hibákat: „Sohasem titkoltuk, hogy — sok minden más mellett — a régi irodalompolitika hibáját abban is látjuk, hogy nem bízott eléggé a szocialista írókban, és miatt szocialista realizmust hirdetett, a polgári írókat, a már kialakult irodalmat, a művészileg fejlettebbnek tartott írásművészetet gépiesen elébe helyezte az alakuló újnak, a forrongó forradalmi irodalomnak, és behódolt annak a tévhitnek, hogy kommunista szemlélettel nem lehet művészi irodalmat csinálni." És örömmel üdvözli a kultúrforradalmunkat is ért súlyos ellenforradalmi csapások után új fellendülésnek indult magyar irodalomban jelentkező ifjú harcos-

Digitized by Google

társait: „Irodalmi szabadságharc jelenségeit figyelhetjük meg abban is, hogy a könyvespolcon megjelennek kevésbé ismert írók művei, olyan szocialista írások, amelyek nemcsak egyesek előretörését, hanem igazi sikerét és kis diadalait jelentik az irodalomnak, az ellenforradalmi sovinizmus és burkolt revizionizmus felett. A könyvhétnek egyenes meglepetése, hogy a mai témákkal foglalkozó írások száma megsokasodott, és az októberi élményanyagok bekerültek az írói témák közé. Nem annyira szemünk előtt, mint inkább láthatatlanul, írói műhelyekben, jó ideje folyik erre nézve készülődés, és most több ismeretlen új író is jelentkezik, akiket annak idején nem szálloit volt meg október gonosz szelleme, és akiknek még önkritikát sem kellett gyakorolniuk, hogy tollat fogva kiálljanak hittel és meggyőződéssel az új világ ábrázolása mellett."

Ezek, a kötetben „Élet és Irodalom" gyűjtőcímmel megjelent, működésének utolsó és legharcosabb korszakában készült cikkei azonban nemcsak az irodalompolitikus Bölönit állítják elénk, nemcsak a harcostársak bátor írásaiért lelkesedő, az ingadozók kijózanodásában reménykedő, a nép ellen fordult íróknak hátat fordító és öklöt mutató kommunista alkotót látjuk itt. Örömmel írt tanulmányt Farkas Aladárnak az 1956-os ellenforradalom szereplőiről és jelenségeiről készített kisplasztikai sorozatáról is. Bölöninek ez a kiállása Farkas Aladár művészete mellett ugyancsak nem öncélú művészetkedvelői lelkesedésből táplálkozik. Amikor ez a művész kis szobrait elkészítette, a magyar értelmiség soraiban itt-ott még nem volt egészen tisztázott, mi is történt tulajdonképpen 1956 október—novemberében Magyarországon. Ezek a szobrok is segítettek a párt 1956 decemberi útmutatásának megértéséhez. Megmutatják, hogy itt — a résztvevők jó vagy rossz szándékától függetlenül — a népi rendszer megdöntésére irányuló ellenforradalom dúlt. Farkas Aladár nagy agitatív erővel elkészített szobrai ezt magyarázzák, ebben a törekvésében találkozott Bölöni szándékaival. Bölöninek a sorozatáról készült írása maga is agitációs irat. „Megszólal bennük az ellenforradalom gyalázatain való felháborodás — olvassuk a többi között —, míg másokban a forró részvét és meghatódó tisztelet a kommunizmus vértanúi iránt. A művészi beavatkozás gyors, egyenes, kötelességtudó rezonálása szól belőlük: nézzétek és ne feledjétek, ez és ilyen volt az októberi ellenforradalom!" Ugyanaz a Bölöni szól ezekből a sorokból, aki valaha Justh Gyula, Barta Lajos vagy Rippl-Rónai művészetéért harcolva hirdette a maga hangján a nép igazát, a haladás ügyét.

Az újabb generáció nem is igen tudott arról, hogy Bölöni személyében közöttünk élt az utóbbi időkig a magyar képzőművészeti kritika egyik nemzetközi méretekkel mérten is kiváló mestere. Nagy kár, hogy hazatérése után valamilyen okból alig írt művészetről és képzőművészeti alkotásokról. Hiszen képzőművészeti kritikánk, művészeink és közönségünk helyes irányú ösztönzésére nagyonis szükségünk van. És hogy tudott Bölöni György egy-egy művészeti élményről írni, hogy tudott lelkesedéséből másoknak is átadni egy

Digitized by Google

jókora karéjjal! Vedres Márk egyik szobra előtt például ezt magyarázza: „Kevés hangsúlyozott mozgással megszabni a test formáit, jellemző vonalakkal összefoglalni: ez mondja meg Vedres dolgain legjobban művészszándékát... Előttünk egy fésülködő leány. Nem szenzuális aszszonytest, nincs semmi köze az érzékiséghez, nyugodt és legegyszerűbb megmozdulása egy gömbölyded húsú női testnek. Karjai emelkednek hajához, melyből konty fog rakódni, s megjelenik hétköznapi voltában a hálószoba vagy az öltöző levegőjében. Nem istennő, nem nimfa, nem Venus, hanem egy kisleány, aki itt él ma közöttünk, egyszerű társa valakinek az életre, egy ma élő asszony. Amint dolgát végezve, egyik lába előretevődik, karjai megszegődnek, áll egyszerű mivoltában, és szobor a megmintázásánál fogva. Gömbölydeden hajolnak össze testének vonalai, pufók formájukkal kivágják helyüket, amint a térben megjelennek, egymásba fonódnak a profilok úgy, hogy kompakt, egységes szobrocska lett belőlük." Vagy megállít bennünket Hollósy Simon „Rákóczi-induló" című képe előtt, nehogy elsétáljunk mellette, és ezt mondja róla: „A föld alól felhörgő magyar Marseillaise — a Rákóczi-induló ez —, amelynek zúgására összecsapódott magyar emberek gomolyagja hömpölyög messziről a végtelenségbe... Szakadozva, deformált tagokkal, mintha kloákák szája okádná ki sanculotte-ok rongyos hadát. Megdöbbentő vízió, melyet előbb a lelkes mars, s ha lett volna magyar forradalom. kofák, pesti utcák csőcseléke gondtalan elszántságban, a tömegerő összeverődésével, így vonult volna egy magyar Versaillés ellen. És Hollósy, bizony, soha nem hírdetett mást, mint amit a Rákoczi-indulón akar elkeseredetten, végső erőfeszítéssel harsonázni. Impresszionizmus, naturalizmus csak jelszavak, ürességek. Formák megjelenése, beállítása a cél, a formákkal való birkózásból alakul a kép, az a művészet. A Rákóczi-indulón nem a kép a szép, hanem az, hogy mi minden akart megteremtődni a festményen. Amikor az emberek raja elrendeződött, az egyes emberek pozíciójára került a sor, hogyan, milyen ravaszsággal találják meg helyüket a térben. Nem az eredmények a fontosak, hanem a munka, a példaadás, a tisztességre való tanítás, hogy becsülettel kell a képet megpingálni." Még az olyan ember is, aki sosem kóstolt bele Hollósy művészetébe, kedvet kap az ilyen lelkes magyarázat után, hogy megismerje legalább ezt a képét.

Holott nincs nehezebb, mint a tökéletlen és felületes szavainkkal egy művészeti alkotás lényegét leírni. Roppant nehéz elmondani, miért szép egy szobor, egy épület, egy zenemű, mi volt vele az alkotó szándéka, hiszen a képzőművészet és a zene kifejezésmódja más, mint a beszédé és az irodalomé. Nagyon mélyen kell a művész szándékát felismerni ehhez, nagyon kell szerethi a célt és általában a művészetet ahhoz, hogy valaki ezt jól meg tudja oldani. Bölöninél mindezek az előfeltételek megvannak, ezért tudta leírni az itt idézett vonzó mondatokat és sok más hasonlót is.

A kötet képzőművészetről szóló fejezetében mindössze két, felszabadulás után írt képzőművé-

Digitized by Google

szeti tárgyú írását találjuk. Mindkettő Pór Bertalanról szól. És ez nem véletlen. Talán egyetlen festő alkotásai fölött sem csapott össze a felszabadulás óta a szeretetnek és gyűlöletnek olyan sok hulláma, mint Pór Bertalan képein. Pór Bertalan volt az, aki Bölönihez hasonlóan, a felszabadulás után Párizsból visszatérve, a legegyértelműbben állt mindjárt neves művészeink közül a párt és annak politikája mellé. Ha — Bölöni szavaival élve — „a süllyedő világ benne is harcolt a bomladozó társadalom problémáival, a forradalmi átalakulás művészi céljaival és feladataival s a művészember magatartásával... az itthon töltött tíz esztendő alkotásainak sora és a friss önarckép sorozata ma már a realista művész diadalát mutatják, amint műveiben lelkessége, a pártosság szenvedélye, a meggyőződés ereje újabb magas színtre emeli festészetét." A Pór Bertalan mellett való harcos kiállás szervesen illeszkedik Bölöni életművébe. Ahol a forradalmi művészet, a kultúra, a szó harcban állt, ott biztosan megtaláljuk Bölönit is teljes fegyverzetében, nagy erkölcsi erejével, súlyos érveinek buzogányával, hogy győzelemre vigye az újat, a kommunistát.

Bölöni útja az erdélyi dzsentriháztól a kommunista kultúrpolitikusig nem elszigetelt jelenség a világon. Engels Frigyestől Alekszej Tolsztojig korunk sok nagy polgári humanistája jutott el a kommunistává-érésig és adott a kommunista mozgalomnak nagyot, maradandót. Bölöni nagy francia barátja, Anatole France is megjárta ezt a rögös utat. Ady harcostársai közül sem Bölöni György az egyetlen, aki ezt a pályát befutotta. Mert ez a természetes útja korunkban minden becsületes humanistának, az igazi kultúra minden őszinte barátjának. Aki másutt keresi az előrejutást, óhatatlanul kétségbeejtő zsákutcába, vagy éppen a haladás és a kultúra ellenségeinek táborába jut. Bölöni sokáig azt hitte, hogy magával tudja ragadni a magyar haladó polgárság javát a párt mutatta úton. Életének nagy bánata volt, hogy ezt a célját a dzsentri és polgári származású magyar értelmiség csak néhány kiváló képviselőjénél érte el. Mégsem volt magányos ember, mert mindig maga mellett tudta Magyarország és a világ valóságos értelmiségének, a forradalmi, a haladó, a kommunista művészek és gondolkodók nagy táborának egészét.

Nem adatott meg neki, hogy ismétlőfegyverekkel, harcmezőn vívja ki eszméinek győzelmét. A szónoki emelvény sem volt kedvelt küzdőtere. Harcát az íróasztal mellől vívta, de kevés kortársa mondhatja el, hogy ilyen sikerrel küzdött volna onnan. A halál is ezen a harctéren érte, munka közben, töltőtollal a kezében. Történelmi sorsát az a bizakodó mondat jelzi, amelyet 1924-ben a Bécsi Magyar Ujság megszüntekor vetett papírra: „De erősebbek leszünk a halálnál!"

Máté György

Digitized by Google

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

PÉNTEK GYULA:

BESZÉLŐ KÖVEK *

Budapest munkásmozgalmi emlékeiből

„Sok feladat vár még a múlt megbecsülése, emlékeinek felkutatása terén ránk..., hogy minél többet megtudjunk, megörökítsünk házaink, utcáink, tereink, kerületeink múltjából." Helyes és elismerésre méltóan szerény szavak ezek a fiatal szerző tollából, aki munkája befejezésekor úgy látja, hogy csak a kezdő lépést tette meg és az ügyért való őszinte lelkesedésében szeretné, ha ez a lépése „új mozgalom elindítója" lenne.

Valóban sokat kell még tennünk azért, hogy ne menjünk el fővárosunk munkásmozgalmi nevezetességű házai mellett, egyébként jól ismert utcáin és terein, anélkül, hogy ne tudnánk „beszélő kövei"-nek emlékeiről. Az utcaelnevezések, emléktáblák, emlékművek és szobrok is persze arra valók, hogy fenntartsák a jelentős események és személyek emlékét, de önmagukban még nem elegendőek. Emlékezetes helyeink és eseményeink száma oly nagy, hogy megőrzésükre nem állíthatunk elegendő emléktáblát; a munkásmozgalom hősei közül is csak a legkiemelkedőbbekről nevezhetünk el utcát és közülük is csak kevesekének emelhetünk szobrot. Arra is törekednünk kell, hogy a házak, utcák, terek stb. színhelyein lefolyt nagyobb események megelevenedjenek az olvasók előtt és a munkásosztály harcainak alapos megismerése új erőt adó forrássá váljék. Régi párthelyiségek, szakszervezeti házak és munkásotthonok megszámlálhatatlan apró emléke megy különben feledésbe a letűnő nemzedék elmúlásával.

A „Beszélő kövek" c. könyv szerzője szerencsés kézzel fogott munkába, hogy elősegítse munkásmozgalmunk múltjának megismerését. Az adott keretek között persze csak kis töredékét tudta nyújtani a munkásmozgalom és párttörténet gazdag anyagának. Mondanivalóját főleg a munkásmozgalom hőseiről elnevezett utcákhoz fűzi. Az utca-elnevezések pedig inkább jelképesek, ritkán állnak valóságos kapcsolatban névadójukkal. A nagy események és színhelyük ismertetésére jóval kevesebb hely jut. A munkásmozgalom régebbi eseményeiről sokkal kevesebbet, inkább a két világháború közötti idő hőseiről szól, pedig éppen a munkásmozgalom sok évtizedes, meg nem szakadó folyamatosságát kellene ábrázolni, amikor csak erre alkalom adódik. A Köztársaság tér pl. nemcsak az 1956. október 30-i tragikus események színhelye, hanem ott volt az első pesti munkásgyűlés 1869. augusztus 22-én, a század elejétől az első világháborúig ott gyülekeztek a május elsejei felvonulók és november elsején Táncsics sírját koszorúzók, a tér mai nevét is az 1918 november elsejei, a köztársaság kikiáltását követelő tüntetésről kapta, épületei közül az Erkel Színház és 1945 első hónapjaiban a MKP székháza sok jelentős esemény színhelye volt.

Minden hasonló könyv szerzője számára nagy és el nem hárítható akadály, hogy mondanivalóját előre meghatározott rendszer szerint alig-

* A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség I. kongresszusa tiszteletére kiadja a KISZ Budapesti Bizottsága és Budapest Főváros Tanácsa. Budapest, 1960.

Digitized by Google

ha tudja előadni, nem követheti az időrendet és nem kerülheti el, hogy ne apró, töredékes, egybe nem illő mozaikokból álljon. Ezért is helyesebb, ha az események színhelyeihez fűzzük tárgyalásunkat és helyrajzi fekvésük szerint rendezzük el. Nyilván így sokkal konkrétabb, több élményt adó ábrázolást adhatunk és lehetőség van arra is, hogy az épület, utca, tér vagy kerület, olykor esetleg a város történetének egyéb vonatkozásait is figyelembe vehessük. Természetesen nem támaszthatjuk mindezeket a kívánalmakat az első bátor lépést megtevő szerzővel szemben. Inkább erényeit kell kiemelnünk, őszinte lelkesedéstől fűtött, de tartózkodóan szerény stílusát, közvetlen hangját, olvasmányosságát. A könyv le tudja kötni a fiatal olvasók figyelmét és felkelti a további érdeklődést. Idézeteit jól válogatta ki Ehrenburg, Darvas József, Illés Béla és mások írásaiból, régi röpcédulákból, a Népszava cikkéből, rendőrségi jelentésekből.

A könyv technikai kiállítása mintaszerű, szövege hibamentes, képei és rajzai a szép papiroson jól érvényesülnek. A Nyomdaipari Tanulóintézet ifjúmunkásainak műve — így a könyv a maga egészében az ifjúság alkotása. Örvendetes, hogy ifjúságunk a KISZ első kongresszusát a munkásmozgalom nagyszerű hagyományainak ébrentartására írott, jól sikerült könyvével is ünnepelte.

P. M.

NAGY PÉTER:

SZABÓ DEZSŐ AZ ELLENFORRADALOMBAN

Szépirodalmi Könyvkiadó

A szerző ebben a tanulmányában, amely a „Szabó Dezső indulása" című, 1958-ban napvilágot látott értékes dolgozat folytatása — 1919 és 1923 között vizsgálja, elemzi Szabó Dezső irodalmi publicisztikai, szónoki munkásságát, politikai és társadalmi szerepét. Ez a „sorsdöntő, nehéz és zajos négy esztendő" — ahogy a szerző nevezi —, *meghatározta Szabó Dezső egész további pályáját.* Ekkor alakult ki Szabó Dezső — főleg az értelmiségi ifjúságra ható — sajátos magyar fasizmusa, a ugyanakkor az a magatartása, hogy kritikával illette, a részletek nem egyszer igen találó rajzával, a hatalomra jutott ellenforradalom gyakorlatát. Szabó Dezső — a „szociális" mezbe öltöztetett nacionalizmus, a „modern" fajvédelem nem egyszer igen tetszetősen megfogalmazott jelmondataival — ideológiai és frazeológiai fegyvert adott az 1919—20-as fehérterrornak, de a szociális demagógiát ugyancsak nem nélkülöző bethleni konszolidáció időszakának, sőt az uralomra került Gömbös „reform-korszaká"-nak is. Ugyanakkor élesen támadta a Héjjasok, a Prónayak, az Ostenburgok „középkori brávóságá"-t, leleplezte Bethlen „vicinális macchiavellizmus"-át, s „a magyarságot germanizálni akaró" és „Hitler-lakáj" Gömbös Gyulát. Kétségtelen, hogy Szabó Dezsőben — torz illúziók, de tegyük hozzá, tudatos hatalomvágy mellett — haláláig volt bizonyos szociális lelkiismeret, s leküzdhetetlen kritikai érzék is.

Szabó Dezső portréját hitelesebbé teszi, hogy Nagy Péter nem feledkezik meg arról, ami pozitív volt — vagy legalábbis pozitív indítású — az író munkásságában. A tárgyilagos kritikának méltányolnia kell mindent, ami méltánylandó Szabó Dezső egyéniségében és művében. Ugyanakkor azonban a szerző nem mondja ki eléggé hangsúlyosan, hogy Szabó Dezső számos — s éppen 1919 és 1923 között kiformált, később már csak ismételt — nézete, elképzelése, jelmondata nemcsak a Horthy-korszakban, hanem — bizonyos fokig és áttételekkel — még a felszabadulás után is hatékony ellenszere volt a haladás gondolatának és gyakorlatának. Nem lehet hallgatni arról sem, hogy az a tény, hogy

Digitized by Google

Szabó Dezső — bár 1935-ben lelkesedő cikket írt Mussoliniről és „csodálatos rendszeré"-ről, — *szavakban* általában elhatárolta magát a fasizmustól és emberileg szembenállt az ellenforradalom uraival, bizonyos értelemben elősegítette, hogy fajvédő és más, töményen ellenforradalmi nézetei hatni tudtak még a felszabadulás után is.

Nagy Péter többször is sajnálkozik azon, hogy a — legalábbis 1919 és 1923 között — termékeny szépírót elsősorban publicisztikai munkássága alapján kell megítélni. Senki sem tehet róla, hogy Szabó Dezső szépírói műve — s nemcsak az említett négy esztendőben született termése, hanem egész életműve — kevés kivételtől eltekintve, publicisztikai működésének illusztrálása. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem volt figyelemre méltó szépíró. Szépírói tevékenységének értékelése ezért szorosan összefügg társadalmi, politikai nézeteinek megítélésével, s amíg az ellenforradalmi emigráció szellemi muníciónak használja — többek között — Szabó Dezső politikai és társadalmi nézeteit, szépírói munkája formai sajátosságainak elemzése semmiesetre sem lehet fontosabb feladatunk említett nézeteinek alapos és vonzó leleplezésénél.

A. G.

MAI OROSZ ELBESZÉLŐK

(Európa Könyvkiadó)

Antológiáknál a válogatás is döntően befolyásolja az olvasó élményét, azt, hogy milyen összkép marad meg benne, ha leteszi a kötetet. Még nehezebb a helyzet, ha olyan gazdag és sokrétű termésből kell válogatni, amilyen a Szovjetunió irodalma. A „Mai orosz elbeszélők" anyagának összeállítását, Wessely László munkáját — szerencsésnek mondhatjuk. Alig 32 elbeszélés fél évszázadnyi időt fog át, méghozzá eseményekben, harcokban, változásokban — irodalmi szóval: konfliktusokban — rendkívül bővelkedő öt évtizedet. A válogatás érdeme éppen az, hogy témában és hangvételben egyformán sokoldalú képet ad a korról, ugyanakkor a szovjet elbeszélés-irodalom fejlődését is tükrözi.

I. Ehrenburg (A kommünár pipája) a párizsi kommünnek, a nemzetközi munkásosztály harcának állít — immár széles körökben ismert — felejthetetlen emléket. *B. Lavrenyov:* Sürgős szállítmány, és *I. Babel:* Jézus bűne a kritikai realizmus erőteljes alkotásai. *K. Pausztovszkij:* A távirat, *B. Gorbatov:* Szatanan visszatérése, *A. Tolsztoj:* A vipera, *J. Nagibin:* A téli tölgy, *M. Solohov:* Emberi sors és más novellák a szocialista realizmus legszebb termékei közé sorolhatók: a Nagy Honvédő Háború epizódjait, vagy a kommunista jövő építésének hősi munkáját mutatják meg művészi erővel. *V. Katajev* műve: Miatyánk, az antifasizmus megrázó dokumentuma.

Nem hiányzik a derű és a humor sem. *M. Zoscsenko:* Arisztokrata hölgy, *Ilf—Petrov:* A szórakozó egyed és olyan lírai életképekben, vallomásokban, mint amilyen *J. Olesa:* A meggymag, *Ny. Tyihonov:* A varázscédula, *A. Tvardovszkij:* A kályhások című művei.

A témakörök és novellák szükségszerűen hézagos felsorolásából is érezhető az antológia gazdagsága; de talán az is, hogy a szovjet elbeszélő irodalom mesterei — mint Csehov és Gorkij nagy örökségének tudatos ápolói és folytatói — mindig hűen fejezik ki népük érzelem- és gondolatvilágát. Konfliktusokat mindig teremt az élet, s a néphez közel álló író fogékonysága, kifejező készsége mindig megtalálja a konfliktus irodalmi megoldását.

Külön méltatást érdemel a tizenhat fordító munkája, amely érezteti a teljes átélést és a komoly műgondot.

Héra Zoltán utószava elmélyült tanulmány a szovjet elbeszélés-irodalom fejlődéséről és a kötetben olvasható egyes művekről.

Gy. I.

Digitized by Google

VASZILJEV-GUSCSEV:

RIPORT A XXI. SZÁZADBÓL

„Könyv a jövőről" — ha ezt a kifejezést olvassuk, eszünkbe jut Verne Gyula, aki jó fél évszázaddal ezelőtt tudományos eredmények ismeretében álmodott a jövőről, s regények sorával felgyújtotta kora embereinek képzeletét. Ma már eljutottunk odáig, hogy nem kell feltétlenül regényes forma, egzakt tudományos tények maguk is képesek felgyújtani fantáziánkat.

Ezt a lehetőséget aknázza ki könyvében két szovjet újságíró, Vasziljev és Guscsev. Nem kerekítettek történetet, nem szőttek mesefonalat — interjút készítettek 29 neves szovjet tudóssal. S a különböző tudományágak képviselői válaszoltak, hogyan élünk majd fél évszázad múlva? Elmondták véleményüket, szakszerűen és mégis izgalmasan, tudományos pontossággal, mégis a hetedhét ország képzeletvilágába röpítve az olvasót.

Megtudjuk egyebek között, hogyan robbantanak majd utat Szibéria és India között, áttörve a Himalája óriás gerinceit, beszélnek víz alatti szántóföldekről, hiszen a tenger sokkal bővebben ad táplálékot, mint a szárazföld. Olyan autóba ülnek, amelyet emberi hanggal lehet indítani, melynek motorja a betonút alól kap energiát. Elmondják, hogyan veszi majd át az ember az uralmat az élő szervezetek felett is, s lesz képes például testrészeket kicserélni. Leírják a mesterséges Napot Moszkva felett, a mozgójárdát a városok utcáin, üzemeket, amelyek közvetlenül a föld alól nyerik az energiát.

Íróembert nem köt annyi szabály és meggondolás, mint világhírű tudóst. Ez utóbbi csak arról beszélhet, csak azt jósolhatja, ami a mai eredményekből logikusan következik. Ennek a jövővel foglalkozó riportkönyvnek is éppen az a jellemzője, hogy a mából indul el, ebből vezeti le a jövőt; semmi olyat nem mond, amit a meglevő eredmények ne tennének valószínűvé. S érdekes, ez a tény nem szegi szárnyát a fantáziának: amit a tudósok ígérnek, az nem marad el az író képzelete mögött.

Milyen lesz az élet 2007-ben? A szocializmus nemcsak öt és tizenötéves tervekre nyújt lehetőséget, a társadalom sorsát nagyobb időszakra felvázolni — ennek is a szocialista rend ad realitást. Grandiózus tervek születnek, s valósulnak meg a Szovjetunióban. Új világrészt virágoztat fel Szibéria, folyók útját változtatják, sivatagokat alakítanak át. Érthető, hogy elsősorban itt foglalkoztatja tudósok elméjét átfogóan és konkréten a társadalom távolabbi jövője.

A könyvben megszólaltatott szakemberek a Szovjetunióról beszélnek, de korunkban a népek sorsa összefügg. Minden ország szeretné elérni azt a színvonalat, amelyet a tudomány lehetővé tesz. Első — természetesen nem egyetlen — feltétele ennek a béke. Megmondják ezt a könyvben is. De nemcsak mondják. Minden szavukkal, egész tudományos működésükkel, a jövőről alkotott elképzeléseikkel hitvallássá emelik ezt a tételt. A könyv nemcsak a szovjet tudomány legtöbb fontos ágáról ad népszerű rajzot, egy kicsit érzékelteti azt is, milyen emberek e tudományágak művelői.

Vasziljev és Guscsev könyve — amelyet a Gondolat Kiadónak köszönhetünk, elevenen illusztrált kiadásban — rendkívül szórakoztató, tanulságos, s egyben szakmai hűséggel, a tudományok iránti nagy tisztelettel közvetíti a tudósok álmait a jövőről.

T. L.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

МИКЛОШ ОВАРИ: Новые условия и перспективы борьбы за мир — 1
ЭНДРЕ КАЛМАН: К 90-летию Парижской Коммуны — — — — 15
ИШТВАН ТАМАШИ: О философском содержании двух генетических направлений — — — — — — — — — — — — — 30
ПАЛ ХАЛАС: Некоторые вопросы взаимоотношения социалистического права и социалистической морали — — — — — — — — 41
Московское Заявление и немецкий вопрос — — — — — — — 52

ДИСКУССИЯ

К вопросам формы распределения в производственных кооперативах (ЛАСЛО ТАМАШ, ЙОЖЕФ ХОДЕК) — — — — — — 63

ОБЗОР

Возрастающая роль нефти и нефтяного газа в нашем энергохозяйстве (ФЕРЕНЦ ЧАГОЙ) — — — — — — — — — — — — 72
Роль профсоюзов в укреплении социалистических правов труда (ЕДИТ ШЕТЕР) — — — — — — — — — — — — 82

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Перспективы развития советского сельского хозяйства (ЯНОШ НАДЬ) 91

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Дердь Белени — публицист (ДЕРДЬ МАТЕ) — — — — — — 99

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

INHALT

MIKLOS OVARI: Neue Bedingungen und neue Möglichkeiten des Friedenskampfes — — — — — — — — — — — — — 1
ENDRE KALMAN: Zum neunzigsten Jahrestag der Pariser Kommune 15
ISTVAN TAMASSY: Zwei Richtungen der Genetik und ihr weltanschaulicher Inhalt — — — — — — — — — — — — 30
PAL HALASZ: Uber das Verhältnis von Recht und Moral — — — 41
Die Moskauer Erklärung und die deutsche Frage — — — — — 52

MEINUNGSAUSTAUSCH

Zur Diskussion über die Entlohnung der Arbeit in den LPG — — 63

RUNDSCHAU

Die wachsende Bedeutung von Erdöl und Erdgas in unserer Energiewirtschaft (FERENC CSAGOLY) — — — — — — — — — 72
Die Rolle der Gewerkschaften bei der Festigung der Arbeitsmoral (EDIT SÖTER) — — — — — — — — — — — — — 82

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Entwicklungsperspektiven der Landwirtschaft in der Sowjetunion (JANOS NAGY) — — — — — — — — — — — — — 91

BUCHBESPRECHUNGEN

György Bölöni — der Publizist (GYÖRGY MATÉ) — — — — — 99

ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN

111

Digitized by Google

SOMMAIRE

MIKLOS OVARI: Conditions nouvelles, possibilités nouvelles de la lutte pour la paix — — — — — — — — — — — — — 1
ENDRE KALMAN: Le 90-ième anniversaire de la Commune de Paris 15
ISTVAN TAMASSY: Le contenu philosophique des deux tendences de la génétique — — — — — — — — — — — — — 30
PAL HALASZ: Questions des rapports entre droit et morale — — 41
La Déclaration de Moscou et le problème allemand — — — — 52

ECHANGE D'IDEES

A-propos de la rémuneration du travail à la cooperative de production agricole — — — — — — — — — — — — 63

REVUES

Le rôle croissant de l'huil et du gaz comme source d'énergie dans notre économie (FERENC CSAGOLY) — — — — — — — 72
Les syndicats pour le renforcement le l'attitude socialiste au travail (EDIT SOTER) — — — — — — — — — — — — 82

REVUE INTERNATIONALE

Perspectives du développement de l'agriculture en URSS (JANOS NAGY) — — — — — — — — — — — — 91

COMPTS-RENDUS

György Bölöni, le publiciste (GYÖRGY MATÉ) — — — — — 99

NOTES SUR QUELQUES LIVRES RÉCENTS

CONTENTS

MIKLOS OVARI: New conditions and possibilities in the struggle for peace — — — — — — — — — — — — — — 1
ENDRE KALMAN: Ninetieth anniversary of the Paris Commune — 15
ISTVAN TAMASSY: Two trends in genetics and their ideological content — — — — — — — — — — — — — — 30
PAL HALASZ: On the interrelation of law and morality — — — 41
The Moscow Declaration and the German Question — — — — 52

EXCHANGE OF VIEWS

Discussion of the problem of remuneration on the cooperative farms 63

REVIEW

The growing importance of mineral oil and natural gas in our power economy (FERENC CSAGOLY) — — — — — — — — 72
Role of the trade unions in strengthening socialist working morale (EDIT SOTER) — — — — — — — — — — — — 82

INTERNATIONAL REVIEW

Perspectives of agricultural progress in the Soviet Union (JANOS NAGY) — — — — — — — — — — — — — 91

BOOK REVIEWS

György Bölöni — publicist (GYÖRGY MATÉ) — — — — — 99

NOTES ON NEW BOOKS

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

4

XVI. ÉVFOLYAM 1961 ÁPRILIS

Digitized by Google

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 4. SZ. BUDAPEST 1961. ÁPRILIS HÓ

A proletárdiktatúra békés győzelmének néhány tapasztalata népi demokráciánkban

Írta SÁNTA ILONA

Korunk egyik legidőszerűbb elméleti és gyakorlati kérdése a szocialista forradalom békés győzelmének lehetősége. Az imperialisták — felismerve a békés fejlődés perspektívájának nagy vonzerejét a tömegekre — tagadják és megtévesztő manővrírozásnak tüntetik fel a kommunisták ama törekvését, hogy a forradalom minél békésebben, lehetőleg polgárháború nélkül menjen végbe. Pedig e politikai irányvonal realitását és őszinteségét a gyakorlat többszörösen igazolta. Köztudomású, hogy a bolsevikok 1917 áprilisában még számoltak a hatalom átvételének békés lehetőségével és csak az 1917 júliusában megindított ellenforradalmi támadás kényszerítette őket arra, hogy a fegyveres felkelés útjára vezessék az orosz proletariátust. A sok áldozatot követelő polgárháború nem a bolsevikokon múlott — a nemzetközi imperializmus által támogatott ellenforradalmi burzsoázia robbantotta ki azt a győztes szovjethatalom ellen. A Magyar Tanácsköztársaság pedig békés úton jött létre, s csak az intervenciósok támadása kényszerítette a magyar proletariátust forradalmi honvédő háborúra. A második világháború után a fokozatosan fejlődő népi demokratikus forradalmak is lényegileg békésen nőttek át demokratikus szakaszukból szocialista szakaszukba. A népi demokratikus forradalmak azonban a békés átmenetnek csak egyik sajátos típusát alkotják, mindenekelőtt azért, mert a kapitalizmus általános válsága azon szakaszának termékei, amely a második világháborúval függ össze. E forradalmak elválaszthatatlanok a Szovjetuniónak és a világ népeinek a fasizmus felett aratott történelmi jelentőségű fegyveres győzelmétől és attól a vereségtől, amely a népi demokráciák volt uralkodó köreit, a német fasizmussal szövetkezett nagybirtokos-monopoltőkés államhatalmat a felszabadító harcok folyamán érte. Azok a forradalmak, amelyek a kapitalizmus általános válságának jelenlegi szakaszában fognak lezajlani — abban a periódusban, amely már nem háborúval, hanem azzal kapcsolatos, hogy létrejött és egyre

Digitized by Google

erősödik a szocialista világrendszer — ha békésen győznek is — valószínűleg a népi demokratikus forradalmaktól eltérő formák között fognak végbemenni. Ez azonban nem változtat azon, hogy a népi demokráciák — egy meghatározott történelmi korszakban — a szocialista forradalom békés győzelmének lehetőségét példázták. Azóta még jobban megnőtt annak a lehetősége, hogy a munkásosztály élcsapata vezetésével magával ragadva a nép többségét, polgárháború nélkül megszerezze a politikai hatalmat és társadalmi tulajdonba vegye a termelőeszközöket. A kommunista és munkáspártok 1960 novemberi moszkvai nyilatkozata világosan leszögezi ezt és megállapítja, hogy „e lehetőség valóraváltása megfelelne a munkásosztály és az egész nép érdekeinek, az illető ország nemzeti érdekeinek."[1] Felhívja azonban a figyelmet arra is, hogy olyan körülmények között, amikor a kizsákmányolók a néppel szemben erőszakhoz folyamodnak, tekintetbe kell venni a nem békés átmenet lehetőségét is. A szocializmusba való ilyen, vagy olyan átmenet formája tehát mindig a konkrét nemzetközi és nemzeti körülmények függvénye.

•

A második magyar proletárdiktatúra *békés győzelmének* döntő tényezője volt a kedvező nemzetközi helyzet. A második világháborúval kibontakozott a kapitalizmus általános válságának második szakasza. A kapitalizmus rendszerére nagy csapást mért a német és a japán imperializmus súlyos veresége. Kelet- és Délkelet-Európa országain forradalmi hullám söpört végig, amely kiragadta ezen országokat az imperializmus világrendszeréből. Kiéleződött a gyarmati rendszer válsága is. A volt gyarmatok egész sora indult el az önálló fejlődés útján. A kínai nép megdöntötte a reakciós Kuomintang uralmát és Kínában is megindult az a folyamat, amelynek során a nemzeti demokratikus forradalom szocialista forradalommá vált. Megalakult a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság és a Vietnami Demokratikus Köztársaság is, s a forradalmi fejlődés ezekben az országokban is a szocialista erők győzelmére vezetett.

A háború után rendkívüli mértékben megnőtt a Szovjetunió politikai és gazdasági ereje. Ugyanakkor vezető tőkés országokban gazdasági nehézségek mutatkoztak. Az USA, amelynek gazdasági potenciálja a háború alatt és a háború utáni években jelentősen megnőtt és amely a tőkés világ első, vezető nagyhatalmává vált, segítség ürügyén megkísérelte, hogy ezeket az országokat is gazdasági és politikai befolyása alá vonja. Ez kiélezte az imperialista táboron belüli ellentéteket. Tovább éleződött az osztályharc egyes tőkés országokban: nőtt a monopolista burzsoázia és a mun-

[1] Társadalmi Szemle, 1960. 12. sz. 34. o.

Digitized by Google

kásosztály; a monopolista burzsoázia és a dolgozó tömegek közötti ellentét, és ez — a fasizmus elleni közös harc hagyományai mellett — közelebb hozta egymáshoz a demokráciát és a szocializmust. A munkásmozgalom kiterebélyesedett, megnőtt a kommunista pártok befolyása és szervezeti ereje. Egyes nyugati kommunista pártok hatalmas tömegpártokká fejlődtek; több nyugateurópai kommunista párt bekerült a kormányba is, bár később a burzsoáziának sikerült őket onnan kiszorítania. De az az általános támadás, amelyet a monopolista körök 1947 és 1949 között mindenütt megindítottak a kommunista pártok és a haladó mozgalmak ellen, végeredményben nem vezetett tartós eredményekre: a kommunista pártoknak és a haladó erőknek sikerült kiterjeszteniök politikai befolyásukat.

A proletárdiktatúra békés kivívásában egyik döntő tényező volt, hogy népünket — mint több más ország népét is —a szovjet hadsereg szabadította fel, amely szétzúzta a fasiszta államrendszer fegyveres erőit, legfontosabb erőszakszerveit, s ezzel kedvező feltételeket teremtett az érlelődő népi demokratikus forradalom kibontakoztatásához. Felbecsülhetetlen jelentősége volt annak, hogy a szovjet csapatok jelenléte az országban megakadályozta a fasiszta és egyéb ellenforradalmi erők polgárháborús törekvéseinek érvényesülését és az imperialista intervenciót, „az ellenforradalom exportját". Lehetővé tette, hogy a munkásosztály, a dolgozó nép önbizalommal éljen szabadságával, hatalmi pozícióival, maga döntsön jövőjéről, kibontakoztassa a benne rejlő forradalmi energiát és véghezvigye a magyar társadalom méhében érlelődő forradalmat. Emellett messzemenően hozzájárult a forradalom békés győzelméhez a Szovjetunió gazdasági, erkölcsi és diplomáciai támogatása is, amely elősegítette a népi demokratikus rendszer megszilárdulását, a forradalom vívmányainak megőrzését, s ezzel a forradalmi erőknek kedvezett.

A proletárdiktatúra békés győzelmének fontos nemzetközi tényezője volt továbbá az, hogy az európai népi demokratikus országokban lényegében egyidejűleg zajlott le a forradalmi átalakulás. Ez ugyancsak megnehezítette az imperialista beavatkozást és a belső reakció helyzetét. A többi népi demokratikus országgal való politikai, gazdasági és kulturális kapcsolataink, amelyek — részben már a proletárdiktatúra győzelme előtt — kölcsönös segélynyújtási egyezményekben is testet öltöttek, — szintén hozzájárultak a forradalmi erők békés előrenyomulásának sikeréhez.

*

A kedvező nemzetközi helyzet s a szovjet csapatok jelenléte az országban azonban önmagában nem döntötte el eleve a forradalom sorsát, és nem biztosította automatikusan a békés győzelmet. Az erőviszonyok nagymértékű eltolódása a demokrácia és a

Digitized by Google

szocializmus javára, csökentette, de nem zárta ki egy imperialista beavatkozás és intervenció veszélyét. A magyar burzsoáziát sem egyedül a nemzetközi erőviszonyok alakulása és a szovjet csapatok jelenléte késztette arra, hogy lemondjon a polgárháborúról, mint a forradalom megakadályozásának végső eszközéről. Ha a belső osztály-erőviszonyok számára kedvezően alakulnak, úgy minden bizonnyal rászánta volna magát a fegyveres ellenállásra. Erre mutat az 1956-os ellenforradalmi lázadás is. 1956-ban a demokrácia és a szocializmus erői nemzetközileg sokkal kiterjedtebbek voltak, mint 1947—48-ban, mégis, minthogy proletárdiktatúránk meggyengült, — az ellenforradalmi burzsoá-revizionista erők, az imperialisták segítségével meg merték kísérelni a fegyveres támadást a néphatalom ellen. A proletárdiktatúra győzelme és békés győzelme tehát 1947—48-ban alapvetően függött attól is, — hogyan alakulnak a belső osztályerőviszonyok. Természetes, hogy ezt jelentősen befolyásolta ezen erők nemzetközi erőforrásainak és szövetségeseinek helyzete is.

Pártunk — felmérve a nemzetközi helyzet kedvező alakulását — helyes stratégiát és taktikát alkalmazott a forradalom békés győzelmének előkészítésére, olyan belső erőviszonyok kialakítására, amelyek meghiúsítják a burzsoáziának a szocialista forradalom „békés" úton való meggátlására irányuló törekvéseit és elveszik kedvét a fegyveres felkeléstől is.

Pártunk a forradalom fejlődésének békés, népi demokratikus lehetőségét — a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán kidolgozott, az egész nemzetközi munkásmozgalom számára útmutató politikai irányvonal alapján — már a második világháború idején felismerte. Miközben következetesen harcolt a független, szabad, demokratikus Magyarországért, a német és a magyar fasizmus és az igazságtalan, imperialista háború ellen, jól tudta, hogy az adott helyzetben ezeknek a harci céloknak a megvalósítása egyben út a szocializmus felé is. Előre látta, hogy a Hitler-fasizmus veresége szükségképpen együtt jár majd az azt kiszolgáló magyar nagytőkés és földbirtokos osztály bukásával és ez lehetővé fogja tenni, hogy a munkásosztály mint a forradalmi átalakulás feje, demokratikus úton továbbfejlessze a forradalmat a szocializmus irányába.

Pártunk a felszabadulás után következetesen folytatta a stratégiai célkitűzés megvalósítását. Szemben egyesekkel, akik a proletárdiktatúra közvetlen, azonnali „bevezetését" szerették volna, holott ennek a feltételei akkor még nem voltak meg, — abból indult ki, hogy a forradalom közvetlen feladata: a nemzeti függetlenség biztosítása az imperialistákkal szemben, a demokratikus szabadságjogok kivívása, a német és a magyar fasizmus elleni

Digitized by Google

harc, a monopoltőke korlátozása, a feudális maradványok gyökeres felszámolása. Minthogy azonban a nemzeti függetlenség és a demokratikus átalakulás biztosítása, csak a magyar finánctőke ellenére lehetséges és minthogy a forradalom vezető ereje a munkásosztály — ez a kedvező nemzetközi viszonyok mellett, lehetővé teszi, hogy a forradalom viszonylag gyorsan és békésen nőjjön át szocialista forradalommá.

Ez a célkitűzés a gyakorlatban helyesnek bizonyult. Bár a forradalom első szakaszában, még benne volt a hatalomban a burzsoázia németellenes szárnya is, (azaz lényegében a középburzsoázia) létrejött a munkásosztály és a parasztság demokratikus diktatúrája, amely már nemcsak harci terepe volt a kapitalista és a szocialista erők összecsapásának, hanem mint olyan hatalom, amelyben meghatározó szerepe volt a munkásosztálynak, lépcsőfok és eszköz is a proletárdiktatúra kivívásához, alapvető belső feltétele a szocialista forradalom békés győzelmének.

A munkásosztály — amely már a második világháborúban is a háborúellenes és antifasiszta nemzeti front élén állott — a felszabadulás után is a forradalom vezető ereje volt és részesévé, sőt meghatározó erejévé vált az új hatalomnak is, amelyet a párt vezetésével messzemenően felhasznált a forradalom továbbvitelére. A kormányzatban, a nemzetgyűlésben, a közigazgatásban ekkor még számszerűleg kisebbségben volt ugyan, de politikai befolyását és a hatalomban való tényleges súlyát tekintve, számarányánál jóval nagyobb erőt képviselt. A felszabadulással a munkásosztály kezébe került a fegyveres erőszakszervek lényeges részének vezetése, és a munkásosztály állandóan ügyelt arra, hogy ezt a burzsoázia ne csavarhassa ki kezéből. A hadseregben jelentős pozíciói voltak ugyan a burzsoáziának, de maga a hadsereg — Magyarországnak a második világháborúban játszott szerepe folytán — nem volt döntő tényezője a forradalmi és ellenforradalmi erők harcának. A fegyverszüneti egyezmény és a békeszerződés következtében a hadsereg korlátozott létszámú volt; a fővárosban, az osztályharc fő szinterén alig volt katonai alakulat.

A munkásosztály a párt vezetésével jól fel tudta használni a maga pozícióit a hatalomban arra, hogy a burzsoáziát lépésről lépésre korlátozza és restaurációs kísérleteit elnyomja.

A munkásosztály vezető szerepe a hatalomban messzemenően kihatott már a forradalom első szakaszának menetére is. A forradalom antiimperialista jellegét kezdettől fogva következetesebbé tette az a tény, hogy a munkásosztály lényegében sikerrel ellensúlyozta a német fasizmus elleni harcban, majd a nyugati „demokratikus" hatalmak imperialista törekvéseivel kapcsolatban jelentkező polgári-kispolgári ingadozást.

Következetesebbé tette a munkásosztály hegemóniája a for-

Digitized by Google

radalom antifasiszta jellegét is. A munkásosztály a hatalom felső és alsó szerveiben, a parlamentben és másutt szívós harcot folytatott a koalíció jobbszárnya ellen, amely igyekezett háborús bűnösöket és egyéb fasiszta elemeket átmenteni. E harc jelentőségét fokozta, hogy a csődbe jutott Horthy-reakció a háború befejezése után, maradék erőit összeszedve, a „polgári demokrácia" jelszavával igyekezett operálni és a koalíció jobboldalával való kapcsolatai révén befolyást gyakorolni magára a koalícióra.[2]

A munkásosztálynak a népi hatalomban játszott vezető szerepe meghatározta az ország újjáépítésének jellegét is; ennek révén vált az újjáépítés — demokratikus jellege mellett is — a szocialista forradalom egyik emelőjévé. A munkásosztály az MKP programja alapján és vezetésével szervesen összekapcsolta az ország újjáépítéséért kifejtett hősi erőfeszítéseit a fasizmus és a reakció elleni politikai harccal; nem engedett teret a „segítség" ígéretével jelentkező imperialista befolyásnak, hanem a népi demokrácia erőforrásaira és a Szovjetunió tényleges segítségére épített, — s így az újjáépítés nem a tőkés Magyarországot restaurálta, hanem a népi demokratikus forradalom vívmányait erősítette meg és fejlesztette tovább.

A munkáshegemónia meghatározta a földreform funkcióját is a forradalom békés továbbfejlesztésében. Minthogy a földreform — a munkásosztály vezetésével valósult meg, következetesen elsöpörte az útból nemcsak a latifundiumokat, hanem a tőkés nagybirtokot is. Másrészt a tulajdon demokratikus, kisparaszti formáját megteremtő földreform megerősítette a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét. S a kiosztott földek védelme a reakció meg-megújuló támadásaival szemben még akkor is szilárd tartóoszlopa maradt a munkás-paraszt szövetségnek, amikor a párt már kiadta a tőke elleni általános támadás, a hatalomért folyó harc jelszavát.

A munkásosztály vezető szerepének érvényesülése előmozdította a forradalom békés továbbfejlődését abban a tekintetben is, hogy ennek következtében a munkás-paraszt demokratikus diktatúra kezdettől fogva túlment a demokratikus feladatok megoldásán és több szocialista jellegű intézkedést hozott. Így például még mielőtt megindult volna a kapitalizmus elleni általános támadás, megvalósult az üzemekben a munkásellenőrzés, sőt mi több, a munkásosztály részesévé vált az üzemek vezetésének. Az ekkor még uralkodó tőkés viszonyok, továbbá a szédületes méretű infláció következtében az üzemi bizottságok nem tudták ugyan

[2] A fasizmus elleni harc egyebek között ezért sem zárulhatott le a háborús bűnösök felelősségrevonásával, a fasiszta szervezetek betiltásával, a fasiszta elemeknek a kulcspozíciókból való eltávolításával, hanem szerves része volt a proletárdiktatúráért folyó harcnak is — nem is szólva a fasizmus elleni ideológiai harcról, amely a szocialista forradalom győzelme után is fontos feladat maradt.

Digitized by Google

tervszerűen irányítani a termelést és alapvetően befolyásolni a munkások életszínvonalának alakulását, — de mégis történelmi szerepet játszottak: bizonyos mértékig korlátozták a tőkés kizsákmányolást, előmozdították a munkások legégetőbb szociális követeléseinek érvényesülését, harcoltak a fasizmus maradványai ellen, a demokratikus vívmányokért, emelték a munkásosztály öntudatát és szervezettségét. A jobboldali szociáldemokraták gáncsoskodásai és a két munkáspárt tagjai közötti részben elkerülhetetlen súrlódások ellenére is, a munkásegységnek és a munkásellenőrzésnek a szervei, a munkásvezetés elsajátításának az iskolái voltak és mint ilyenek jelentősen hozzájárultak a békés átmenethez.

A munkásosztály vezető szerepe azzal is rányomta bélyegét a népi hatalomra, hogy már a proletárdiktatúra kivívása előtt jelentős államosítások valósultak meg. A nemzetgazdaság állami szektora ekkor még nem alkotott szocialista tulajdont, de rajta keresztül is érvényesült a munkásosztály ellenőrzése. Munkásellenőrzés valósult meg továbbá az 1945-ben létrehozott Gazdasági Főtanácson keresztül is, amely a MKP vezetése alatt állt és amelynek számos gazdasági irányító szervet sikerült hatókörébe bevonnia.

Hogy már a forradalom első szakaszában is a munkásosztály volt a hegemón erő és e hegemónia révén létrejött a forradalom győzelmének és a békés átalakulásnak legfőbb belső feltétele, abban döntő szerepet játszott az, hogy az MKP kezdeményezésére a felszabadulás után nemcsak fennmaradt, hanem meg is szilárdult a két munkáspárt akcióegysége, létrejött az egységes szakszervezeti mozgalom. Az akcióegység — amely a forradalom fő feladatainak végrehajtására irányult és az MKP marxista—leninista platformjára épült — a jobboldali szociáldemokraták ellenére jelentős mértékben előmozdította, hogy a munkásosztály többsége fokozatosan felismerje a maga érdekeit és a párt által kitűzött célok helyességét. A munkásegység volt az alapja a koalíciónak, majd a Baloldali Blokknak és a legfőbb biztosítéka a földreform, az újjáépítés, a stabilizáció és az államosítás sikerének, annak, hogy sikerült megakadályozni egy antikommunista jobboldali blokk létrejöttét, kiszorítani a hatalomból a burzsoáziát és megakadályozni restaurációs törekvéseinek érvényesülését. Ha a két munkáspártnak nem sikerült volna végül is minden döntő kérdésben megegyeznie, ha a szociáldemokrata párton belül végül is nem a munkásegység és a forradalom őszinte hívei, a baloldali szociáldemokraták kerültek volna fölénybe, — akkor a népi demokratikus állam nem válhatott volna a forradalom továbbfejlesztésének eszközévé, veszélybe került volna a forradalom ügye, és kétséges az is, hogy elkerülhettük volna-e a polgárháború veszélyét. Erre figyelmeztetett Szovjet-Oroszország példája, ahol nagyrészt a kispolgári pártoknak és a

Digitized by Google

mensevikeknek a burzsoáziát támogató politikája miatt kellett a munkásosztálynak fegyveres felkelés útján átvennie a hatalmat, hogy az 1917 júliusában megindított ellenforradalmi támadástól kezdve a kérdés úgy volt feltéve számára: „vagy a katonai diktatúra győz minden téren, vagy a munkások fegyveres felkelése."[3]

A forradalom békés fejlődése egyúttal vissza is hatott a két munkáspárt akcióegységére, — jelentősen megkönnyítette azt. A forradalom békés győzelmének perspektívája lelkesítette a forradalmi érzésű szociáldemokrata tömegeket, előmozdította a két munkáspárt tagjainak eszmei közeledését a marxizmus—leninizmus alapján, másrészt megkönnyítette a jobboldal leleplezését, amely a maga reformista, forradalomellenes álláspontjának igazolására igyekezett felhasználni a munkásoknak a forradalom minél békésebb végigvitelére irányuló ösztönös törekvését.

*

A forradalom békés átnövését lehetővé tette az a fontos tény, hogy a munkásosztály a hatalomért folytatott harc időszakában egy olyan burzsoáziával állt szemben, amelyet már a felszabadulás során és a forradalom első szakaszában is súlyos csapások értek. Igaz, a forradalom első, demokratikus szakaszában a harc csak a nagybirtokos osztály és a Hitler-fasizmussal szövetkezett monopoltőke ellen folyt, s a munkásosztály még együtt ment a burzsoázia Hitler-ellenes részével. De a burzsoázia *mint osztály* már ekkor is nagy csapásokat szenvedett el. Jóllehet a burzsoázia egy része Hitler-ellenes volt, a kapitalizmus rendszerének fennmaradása szempontjából a német fasizmus veresége az *egész* burzsoázia erejét és kilátásait gyengítette. A nagybirtok likvidálása (a tőkések és a nagybirtokosok, s különösen a falusi burzsoázia és a nagybirtok közötti ellentétek ellenére) szintén fontos támaszától fosztotta meg a magyar burzsoáziát. A burzsoáziának, mint osztálynak a pozícióit az is gyengítette, hogy hitlerista monopoltőkés csoportja a felszabadulás után a hatalom sáncain kívül rekedt. Az *egész* burzsoázia hatalmának pilléreit megingatta továbbá a régi burzsoá-földesúri államszervezet szétesése, a Horthy-rendszer fegyveres erőszakszerveinek megsemmisülése, s az, hogy a burzsoázia számos politikai és társadalmi szervezete a felszabadulás során és azt követően megsemmisült, vagy legalábbis illegalitásba kényszerült. És bár a forradalom első, demokratikus szakasza még nem irányult általában a tőkés tulajdon felszámolására, már akkor is gyengítette a burzsoázia pozícióit a munkásellenőrzés és több, a kizsákmányolást korlátozó intézkedés.

Mindezek ellenére a burzsoázia egy részének a hatalomban való részvétele nem puszta formalitás volt. Ha ez a részvétel nem

[3] Lenin Művei, 25. k. Szikra 1952. 404. old.

Digitized by Google

is változtatott azon, hogy a népi demokratikus állam első szakaszában betöltötte a munkás-paraszt demokratikus diktatúra funkcióját, de a burzsoázia mégis valóságos hatalommal rendelkezett, amelyből csak éles, nem egyszer elkeseredett osztályharcban lehetett kiszorítani. A hatalomban való részesedése azon az objektív tényen alapult, hogy a felszabadulás idején még jelentős befolyása volt a tömegekre, mindenekelőtt a parasztságra, és hogy a lerombolt ország újjáépítése megkívánta minden nem monopolista erő bevonását a hatalomba. A vele való ideiglenes együttműködést az tette lehetővé, hogy a középburzsoázia és a fasiszta monopoltőke között voltak bizonyos érdekellentétek.

A burzsoázia, beleértve a koalícióban résztvevő frakcióját is — nem volt hajlandó önként lemondani a hatalomról. Restaurációs reménységeit táplálta az a körülmény, hogy a második világháború befejezése után kiéleződtek az ellentétek a háború folyamán létrejött antifasiszta világkoalíción belül. Az ellentétek egyik csomópontját éppen a népi demokratikus országok alkották, minthogy az imperialisták nem voltak hajlandók belenyugodni abba, hogy ezek az országok kikerültek befolyási szférájukból. Nagymértékben felszította a belső reakció harci kedvét Churchill hírhedt fultoni beszéde, a hidegháborús politikának ez a zászlóbontása, amely egy szovjetellenes koalíció és egy szovjetellenes háború kilátását csillogtatta meg előttük. Növelte ambíciójukat a Truman-elv, majd ezt követően a Marshall-terv meghirdetése. A magyar burzsoázia szívesen látta volna az imperialisták nyílt és közvetlen politikai, sőt (a görögországi példához hasonló) katonai intervencióját is. De számolva a realitással, mindenekelőtt „az idegen tőke hazánkba való beédesgetésétől", a közvetett, a gazdasági ellenőrzésen keresztül történő politikai beavatkozástól várt segítséget.

A burzsoázia természetesen nem volt egységes. A falusi burzsoázia egy liberális kulákállamnak, a városi középburzsoázia és a nagytőke egy része egy nyugati típusú liberális köztársaságnak, a nagytőkés reakció másik frakciója pedig egy monarchofasiszta restaurációnak volt a híve. Ez utóbbi koncepciót támogatta a Mindszenty vezette klerikális reakció is.

A burzsoázia egyes, mindenre elszánt fasiszta osztagai — amint magukhoz tértek aléltságukból — diverzáns akciók, terrorcselekmények lebonyolításába fogtak. A burzsoázia és a horthysta tisztek, csendőrök, fasiszta értelmiségiek vele szorosan összefonódott csoportjai — számolva az erőviszonyokkal — nem léptek azonnal akcióba, hanem létrehozták illegális szervezeteiket és az ellenforradalmi fordulatra való *felkészülést* tekintették feladatuknak. Köztük a legjelentősebb — a fasiszta „Magyar Közösség" — katonai szervezetet is alakított, hogy a szovjet csapatok kivonu-

Digitized by Google

lása vagy egy új világháború kitörése esetén felhasználja azt az „alkotmányos" úton bekövetkező fordulat „alátámasztására", vagy partizánharcra, fegyveres felkelésre, esetleg a háborúba való bekapcsolódásra. A burzsoáziának az erőviszonyokkal jobban számoló rétegei nem mondtak le ugyan eleve arról, hogy egy kedvező pillanatban puccsszerűen vegyék át a hatalmat, de elsősorban a *fokozatos, parlamenti úton végbemenő* burzsoá átalakulásra törekedtek, s ebben erősen számítottak az imperialisták politikai és gazdasági segítségére. Ennek kifejezése volt az, hogy az 1945-ös választáson a nagyburzsoá-földesúri reakciónak majd minden árnyalata a koalíciós Kisgazdapártra adta szavazatát, azzal a szándékkal, hogy azt ütőképes ellenforradalmi gyűjtőpárttá alakítsa, amely megszerzi a parlamenti többséget és „alkotmányos úton" kiszorítja a hatalomból a munkásosztályt és a parasztságot. Amikor a Kisgazdapárt megkapta a szavazatok 57 százalékát, ez a tervük nem is látszott teljesen kilátástalannak.

A kisgazdapárti jobboldal arra törekedett, hogy megbontva a munkásegységet, elszigetelje a Magyar Kommunista Pártot a munkásosztálytól és a dolgozó tömegektől, s létrehozza a burzsoázia és a parasztság ellenforradalmi blokkját. Ugyanakkor vállalta a koalícióban levő és a koalíción kívül rekedt burzsoá erők közötti transzmissziós szerepét is. Céljai elérésére azon igyekezett, hogy ne csak megtartsa, de ki is szélesítse a politikai és gazdasági hatalomban meglevő posztjait, és egyúttal éles antikommunista, szovjetellenes, nacionalista uszítással, ellenzékieskedő demagógiával megnyerje széles tömegek támogatását.

A munkásosztály azonban, élén forradalmi pártjával keresztülhúzta a burzsoázia terveit, mert a párt helyesen ismerte fel a soronlevő döntő feladatokat és jó politikai munkát végzett a tömegek között. A párt szívós politikai harcával és meggyőző munkájával elérte, hogy a koalíció népi balszárnya, a Baloldali Blokk elfogadja az általa megjelölt harci célokat és síkraszálljon a burzsoázia népellenes törekvéseivel szemben, a földreform védelmében, a szabotáló nagytőke ellen, a bányák államosításáért, a kulcsfontosságú iparvállalatok állami ellenőrzéséért és a Kisgazdapártban menedékre talált burzsoá reakció ellen. A Baloldali Blokk mögé hatalmas tömegek sorakoztak fel és végül a kisgazdapárti baloldal is csatlakozott hozzá. Ennek eredményeként — a burzsoá reakció Sulyok-féle szárnyát kizárták a Kisgazdapártból és az mint nyílt ellenzék volt kénytelen fellépni.

A párt ezután a stabilizáció végrehajtásával mért csapást a burzsoázia restaurációs terveire és gazdasági hadállásaira, 1946—47 telén, — amikor egyrészt közelgett a szovjet csapatok várható kivonulásának időpontja —, másrészt mindinkább világossá vált, hogy az ellenforradalom parlamenti úton történő végrehajtása

Digitized by Google

nehézségekbe ütközik — a Magyar Közösség nevű fasiszta szervezet — a kisgazdapárti reakció politikai támogatásával előkészületeket tett a hatalom átvételére. Ekkor a párt a puccsra készülő burzsoá ellenforradalmi csoport leleplezésével sújtott le a restaurációs erőkre.

A pártnak sikerült a népi balszárnyat maga mögé állítania a kisgazdapárti Nagy Ferenc féle burzsoá frakciónak a hatalomból való eltávolításában. Az összeesküvés leleplezése egyben előmozdította, hogy a dolgozó parasztság leváljék a burzsoázia oldaláról és fokozatosan a munkásosztály mögé sorakozzék fel. Ennek egyik fontos kifejezése volt az, hogy a kisgazdapárti balszárny végképp szakított pártja jobboldalával és csatlakozott a koalíció baloldalához.

Ezután az ország újjáépítésének hároméves terve volt az a program, amelynek jegyében sikerült újabb tömegeket kivonni a burzsoázia hatóköréből, tovább gyengíteni a nagy politikai vereséget szenvedett burzsoázia *gazdasági* pozícióit. Mivel a terv már bizonyos szocialista elemeket is tartalmazott — és végrehajtása a burzsoá reakcióval való éles osztályharcban ment végbe, ezért egyben a szocialista forradalom győzelmének is lendítő ereje volt.

Az 1947-es választáson a burzsoázia már lényegileg kiszorult a hatalomból. A Függetlenségi Front pártjai megkapták a szavazatok abszolút többségét, — a reakció szavazatai több ellenzéki párt között oszlottak meg. További pozícióveszteséget okozott a burzsoáziának a profasiszta ellenzéki Pfeiffer párt puccskísérletének leleplezése, — amelynek eredményeként a parlamenti ellenzék bomlásnak indult.

Az 1947-es választások után, amikor a nemzetközi helyzet is igen éles volt, a szocialista forradalom elleni harc élvonalába került jobboldali szociáldemokraták feletti politikai győzelem volt a proletárdiktatúra győzelmének és e győzelem békés kivívásának döntő feltétele.

Az MKP segítségével a baloldali szociáldemokraták mind erélyesebben fordultak szembe pártjuk jobbszárnyával, s azokkal a harmadikutas törekvésekkel, amelyek az adott viszonyok között csak a burzsoá restauráció számára szolgáltak takaróul. E harc sikerre vezetett: a munkások saját tapasztalataik alapján elfordultak a jobboldaltól, és mindinkább tért hódított körükben a két munkáspárt egyesítésének eszméje. A két párt egyesítése célszerűnek bizonyult a forradalom győzelme és a békés győzelem szempontjából. Előmozdította a hároméves terv sikeres teljesítését, a munkásosztály államosítási programjának teljes végrehajtását, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front újjászervezését, a frontba tömörült pártok és szervezetek kapcsolatainak szoro-

Digitized by Google

sabbra fűzését, a szocializmus platformján, — megerősítette a munkásosztály vezető szerepét, és a munkás-paraszt szövetséget.

A pártnak tehát — építve a kedvező nemzetközi körülményekre, és arra, hogy a szovjet csapatok puszta jelenléte is megfelemlítette az ellenforradalmi erőket —, sikerült olyan kedvező *belső* viszonyokat létrehoznia, amelyek a burzsoázia, mint osztály számára kilátástalanná tették a forradalommal szemben való fegyveres ellenállást és, amelyek járhatatlanná tették a régi Magyarország restaurálásához vezető fokozatos, parlamentális utat is. Meghiúsult az a kísérlet is, hogy valamely harmadikutas, kispolgári irányzat átmeneti győzelmével a kispolgári demokratizmus fátylába burkolt burzsoá restauráció menjen végbe. A siker elsősorban annak volt köszönhető, hogy a párt — nemcsak helyes stratégiájával, hanem jó taktikájával, szívós politikai és szervező munkájával is felsorakoztatta a munkásosztály mögé a nép nagy többségét. Ez döntő tényezője volt a forradalom békés fejlődésének. A burzsoázia, amely mindent megtett a forradalmi fejlődés feltartóztatására, a belső helyzetet tekintve azért nem tudta rászánni magát a fegyveres felkelésre, azért volt kénytelen átadni a terepet, mert fokozatosan elvesztette azt a tömegbázisát is, amelylyel 1945-ben még rendelkezett.

A tömegek meghódítása nem ment könnyen. Hazánk a felszabadulás után nemcsak nagy forradalmi energiával, hanem súlyos reakciós örökség terhével is indult el a felszabadulás nyitotta úton. Az osztályerőviszonyokat jelentős mértékben meghatározta az a körülmény, hogy történelmünkben „különös élességgel állt szemben egymással kétféle hagyomány, a forradalomé és az ellenforradalomé".[4] Hazánk nem saját erejéből szabadult fel. Ez maga is mutatja, hogy a horthysta uralkodó osztályoknak sikerült a fasizmus egy sajátos, erősen klerikális színezetű, álparlamentáris válfajának alkalmazásával, szélsőséges nacionalizmussal, szovjetellenes, antikommunista demagógiával jelentős tömegeket megtéveszteniök. A felszabadulás nagy tömegeket ébresztett ugyan öntudatra, roppant forradalmi energiák előtt nyitotta meg az utat, de a nacionalizmus, a kommunistaellenesség befolyása sokáig igen erős volt.

A forradalom népi demokratikus, békés jellege viszont kedvező lehetőségeket nyújtott a munkásosztálynak arra, hogy szövetségesek kiterjedt táborával harcoljon együtt a proletárdiktatúráért. Minthogy a forradalom első, demokratikus szakaszának is monopoltőkeellenes jellege volt, s a munkásosztály már ekkor is

[4] Kádár János: A magyarországi osztályharc tapasztalataiból. A béke és a szocializmus kérdései. 1959. 2. sz.

Digitized by Google

a forradalom vezető ereje volt, minthogy továbbá a forradalom megszakítás nélkül folyt és két szakaszát nem választotta el merev határvonal — a dolgozó parasztságnak, a városi középrétegeknek és az értelmiségnek jelentős része, amely már a forradalom első időszakában felsorakozott a munkásosztály mögé, a hatalom meghódítása idején is követte a munkásosztályt. Ránk is érvényes a „Marxizmus—leninizmus alapjai" című munkának az a megállapítása, hogy a népi demokráciákban „a szocialista forradalommá fejlődés jellemző sajátossága az volt, hogy itt nem történt meg az osztályerők gyökeres átcsoportosulása: (Azaz a munkásosztály szövetségi táborának leszűkülése a szegényparasztságra — a szerk.) Azoknak túlnyomó többsége, akik a forradalom demokratikus szakaszában együtt haladtak a munkásosztállyal, ... támogatták a szocializmus építésének irányvonalát".[5]

A forradalom széles tömegbázisának kialakításában igen nagy jelentősége volt annak, hogy pártunk mindvégig következetesen harcolt a háború ellen, a béke megőrzéséért. A párt őszinte és határozott békepolitikája, az imperialista háborús célok leleplezése még olyan rétegeket is a munkásosztály oldalára vonzott, amelyek a munkásosztály társadalmi törekvéseivel nem mindenben értettek egyet. Ugyanakkor a párt helyes politikája következtében nagy tömegek előtt vált világossá, hogy a háborús törekvések és a régi Magyarország restaurálására irányuló tervek — mint ahogy a béke megőrzésére és a társadalmi haladás biztosítására irányuló törekvések is összefüggenek egymással.

A tömegek megnyerését megkönnyítette az, hogy a népi demokratikus forradalom békés fejlődése következtében a munkásosztálynak a hatalomért folyó harca mindvégig szorosan összefonódott a nemzeti érdekek védelmével és az országépítéssel, azzal a törekvéssel, hogy a hatalomért folyó harc idején is fejlődjék a nemzetgazdaság, növekedjék a termelés, a népjólét. A munkásosztály pártja ilymódon egyszerre volt az osztályharc és a teremtő munka pártja, olyan párt, amely internacionalizmusától elválaszthatalanul új tartalmat tudott adni a hazafiságnak, mely a tömegek alkotó erejét a haladás és a nemzeti érdekek szolgálatába tudta állítani. A burzsoáziának a hatalom visszaszerzésére irányuló harca ezzel szemben mindinkább az anarchia, a szabotázs, a gazdasági csőd, a zűrzavar felidézésével és az imperialisták előtti hajbókolással, a nemzeti érdekek elárulásával kapcsolódott egybe.

A szocialista forradalom tömegerejét növelte az is, hogy a munkásosztály, amely a hatalom sáncain belül volt, nemcsak mozgalmi, hanem államhatalmi eszközökkel is harcolt a munkásosztály, a dolgozók (és köztük a középrétegek) mindennapi érdekeiért,

[5] Kossuth, 1960. 586. old.

Digitized by Google

anyagi szükségleteinek kielégítéséért. A középparasztság megnyerésében például nagy szerepe volt annak, hogy a munkásosztály pártja eredményesen harcolt olyan, az egész dolgozó parasztságot érintő követelésért, mint a nagymalmok államosítása, a középmalmok községesítése, a parasztságnak hitellel és vetőmaggal való ellátása, a progresszív adó- és begyűjtési rendszer stb.

•

A párt vezető szerepe érvényesítésének, a szövetségi politikának és a békés átmenetnek sajátos népi demokratikus eszköze volt a koalíciós pártokból alakult Függetlenségi Front, amelyből éles osztályharc során fokozatosan szorultak ki a burzsoá elemek és amelyben fokozatosan kovácsolódtak össze a munkásosztály-vezette népi erők. A Függetlenségi Front szervezetileg csak 1949 januárjában, tehát a hatalom kivívása utáni időben alakult ugyan át Függetlenségi Népfronttá — tehát olyan szervezetté, amely már hivatalosan és teljes egészében magáévá tette a szocializmus építésének platformját —, de gyakorlatilag már jóval előbb is a szocialista forradalom útját egyengette, elsősorban azzal, hogy a benne résztvevő pártok balszárnya, amely a nem kommunista, de haladó gondolkodású munkásokat, dolgozó parasztokat, kispolgárokat és értelmiségieket tömörített — kommunista kezdeményezésre fellépett saját pártjának jobbszárnya ellen és az MKP, a front legkövetkezetesebb, legforradalmibb pártja mögé sorakozott fel.

Forradalmunk békés, népi demokratikus jellegével összefüggött az is, hogy a régi államgépezet széttörése nálunk sajátos módon, fokozatosan ment végbe. Már a forradalom első szakaszában megsemmisült a régi fasiszta államgépezet legreakciósabb része — számos új népi szerv alakult és megindult a régi közigazgatási apparátus fokozatos demokratizálása. Csak 1950-ben, tehát jóval a proletárdiktatúra győzelme után került sor törvényhozási úton a helyi tanácsok rendszerének, — (mint olyan rendszernek, amely nálunk is legjobban megfelelt a proletárdiktatúra követelményeinek) — a kiépítésére. A mi tapasztalataink is igazolják tehát annak a marxista tanításnak érvényességét, hogy a burzsoá államgépezetet a győztes proletariátus nem állíthatja egyszerűen mint valamely gépet a maga szolgálatába, — másrészt viszont, hogy a békés átmenet lehetővé teszi a régi államgépezet megsemmisítésének fokozatosságát és a már demokratizált államszervezet felhasználását a hatalomért folytatott harcban is.

Tapasztalataink igazolják az SzKP XX. kongresszusának és a kommunista és munkáspártok 1960. moszkvai nyilatkozatának azt a megállapítását is, hogy adott körülmények között, amikor a munkásosztály maga mögé tudja tömöríteni a dolgozó parasztságot, az értelmiséget, a dolgozó tömegeket, — megvan a lehető-

Digitized by Google

ség ahhoz, hogy a parlamentben is szilárd többségre szert téve azt a burzsoá demokrácia eszközéből az igazi népakarat eszközévé, a proletárdiktatúra kivívásának egyik eszközévé tegye. Nálunk a parlament hagyományos, alkotmányos formája fontos szerepet töltött be már a forradalom átnövésének szakaszában is, oly módon, hogy a fejlődés folyamán osztálytartalma fokozatosan megváltozott, azzal párhuzamosan, ahogyan a tömegek felsorakoztak a párt mögé. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés sem egyszerűen burzsoá parlament volt, mert a falusi és városi burzsoá elemek mellett nagy számban vettek részt benne munkások, dolgozó parasztok, haladó értelmiségiek, s mert az MKP-nak meghatározó, számarányán messze túlmenő szerepe volt benne. Ez a nemzetgyűlés, ha éles harcok árán is, de lényegében végrehajtotta az MKP által kidolgozott és a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front által elfogadott programnak, a népi demokratikus forradalom minimális programjának jelentős részét. Bár az 1945-ös választások alapján a parlamentben a Független Kisgazdapárt, a nagytőkés-nagybirtokos reakció által támogatott párt lett a legerősebb, s ezért a parlament heves osztályösszeütközések, politikai csaták és válságok színhelyévé vált, a koalíció balszárnya az MKP vezetésével mégis minden döntő kérdésben érvényesíteni tudta követeléseit, elsősorban azért, mert nem fetisizálta a parlamentáris módszereket. A párt az alkotmányos formák és módszerek alkalmazása közben és mellett forradalmi elszántságot és erélyt tanúsított az ellenforradalmi törekvésekkel szemben és szükség esetén forradalmi erőszakot is alkalmazott. Ennek fő formája az volt, hogy — különösen a rendkívül kiélezett helyzetekben — parlamenti harcának alátámasztására bátran mert és tudott támaszkodni a tömegek *közvetlen* cselekvésére. A tömegek közvetlen fellépésének hatását egyben felhasználta arra is, hogy a hatalmi szervekben alkotmányos többségre tegyen szert. A népi demokratikus hatalom és a tömegek között ily módon sajátos viszony alakult ki. Egyrészt a tömegek a párt vezetésével harcoltak az állami törvények és rendeletek érvényrejuttatásáért, másrészt megmozdulásaikkal támogatva a munkásosztály és a népi balszárny harcát, előre is lendítették, előre is hajtották a kormányzat, a parlament és más hatalmi szervek munkáját. Az osztályharcnak ilyen „felülről" és „alulról" egyszerre való vitele tette lehetővé azt is, hogy az 1947-es választás után létrejött parlament már visszatükrözte azokat a változásokat, amelyek 1945 óta az osztályerőviszonyokban végbementek: a reakciónak még voltak benne hadállásai, de a népi erők ekkor már döntő túlsúlyban voltak. Továbbra is éles harcok folytak ugyan a burzsoázia maradék erői ellen (ennek fontos állomása volt a Pfeiffer-párt mandátumainak megsemmisítése), de ez az országgyűlés már fokozatosan alkalmassá vált arra, hogy nagy-

Digitized by Google

részt szocialista törvényeket alkosson. Az 1949-ben megalakult országgyűlés pedig már a proletárdiktatúra teljes győzelmét tükrözte vissza és betöltötte a proletárdiktatúra legfelsőbb államhatalmi és népképviseleti szervének funkcióját.

A szocialista forradalom békés, népi demokratikus jellegével, széles szociális bázisával, a hatalom átvételének fokozatos módjával és a parlament széleskörű felhasználásával együtt járt az, hogy a kizsákmányoló osztályokat nem fosztották meg választójoguktól. A mi népi demokráciánk példája is igazolja Leninnek azt az álláspontját, hogy „a választójog korlátozásának kérdése a diktatúra különleges, nemzeti, nem pedig általános kérdése", s „nem tartozik elengedhetetlen feltételként a diktatúra történeti és osztályfogalmához".[6] Az, hogy sikerült a parlamentet fokozatosan átalakítani és a szocialista forradalom szolgálatába állítani, s hogy a dolgozó tömegek akarata jogilag is kifejezésre jutott a választási eredményekben — alkotmányos tekintélyt is adott az új, proletárhatalomnak.

Proletárdiktatúránk békés győzelme egyúttal eleven cáfolata annak a reformista nézetnek, hogy a szocializmus békés útja egyenlő az osztályharc „kiiktatásával", a forradalomról való lemondással. Népi demokráciánkban a forradalom békés útja nemcsak együttjárt az osztályharccal, hanem megkövetelte, feltételezte is a politikai, gazdasági, ideológiai osztályharcot, amely olykor igen éles formát öltött. Másrészt: ha sikerült is elkerülni a polgárháborút a hatalomért folyó harcban — ez nem azt jelenti, hogy ezzel együtt a forradalom is elmaradt. Hazánkban forradalom, szocialista forradalom indult meg, amely a burzsoáziától elvette és osztatlanul a proletariátus kezébe adta a hatalmat. Népi demokratikus forradalmunk egész története cáfolja a revizionistáknak azt a koncepcióját, — amelynek hazánkban már 1947-ben is Nagy Imre volt a legfőbb képviselője, hogy a szocializmus megvalósulása lehetséges proletárdiktatúra nélkül is. A mi tapasztalataink is arról tanúskodnak, hogy a proletárdiktatúra szükségszerűsége nemzetközileg érvényes törvényszerűség.

*

A forradalom békés győzelme sok előnnyel járt népünk számára. Már maga az is felbecsülhetetlen jelentőségű volt, hogy a dolgozók, akik oly sokat szenvedtek az uralkodó osztályok által rájuk kényszerített imperialista háborútól, elkerülték a véres polgárháborút és a vele szükségképpen együttjáró megpróbáltatásokat. Előnyös volt népünk számára az is, hogy a magyar nemzetgazdaság termelőerői, termelőapparátusa, amelyben a második világháború amúgy is súlyos kárt tett (az ország 1938-as nemzeti

[6] Lenin Művei 26. k. 260. old. Szikra 1949.

Digitized by Google

jövedelmének mintegy ötszöröse pusztult el a háború alatt), nemcsak hogy újabb kárt nem szenvedett, hanem jelentősen fejlődött is.

A békés fejlődés pozitív következménye volt, hogy a munkásosztály már a hatalomért folyó harc időszakában könnyebben megnyerhetett olyan rétegeket is, amelyek polgárháború esetén esetleg a barrikád túlsó oldalára sodródtak volna. (Másrészt — mint mondottuk — éppen a forradalom széles szociális bázisa volt az alapvető belső feltétele a forradalom békés fejlődésének.) A békés, fokozatos átmenet eredményeképpen a munkások és parasztok a harc közben fokozatosan tanulhattak bele a vezetésbe, s ugyanakkor az értelmiség és a régi szakemberek is bekapcsolódtak az építés munkájába.

A békés átmenet azonban nehézségekkel is járt; így azzal, hogy az osztályellenség — amely pedig már 1919-ben bőséges tapasztalatokat szerzett a proletárdiktatúra elleni harcban és, amely igen ravasz, befolyásos és harcias ellenfél volt, — átmenthette kádereinek egy részét, jobban megőrizhette kapcsolatait és pozícióit. A kispolgári demokratizmus és a szocialista demokrácia közötti alapvető ellentét sem vált olyan nyilvánvalóvá, mint mikor a fegyveres harc élesen kirajzolta a frontvonalakat. A békés átmenet azonban ennek ellenére is sokkal előnyösebb volt a magyar nép számára, s egyben sokkal vonzóbb példa a tőkés országok dolgozói számára, mint a polgárháborús út.

A proletárdiktatúra békés győzelmének óriási jelentőségét nem homályosíthatja el az sem, hogy 1956 októberében az ellenforradalom véres közjátéka átmenetileg megszakította a békés fejlődést. Az ellenforradalom nem valamiféle szükségszerű folyománya, elkerülhetetlen következménye volt a békés átmenetnek. Ha országunkban a proletárdiktatúra nem gyengül meg, ha erejét nem ássa alá a szektás dogmatizmus és a revizionista árulás, akkor nem törhetett volna ki ellenforradalom. Tagadhatatlan azonban, hogy pártunk nem mérte fel megfelelően a viszonylag békés fejlődésből következő sajátos feladatokat és lehetőségeket, s ez hozzájárult a proletárhatalom meggyengüléséhez, az ellenforradalom átmeneti sikeréhez. Súlyos károkat okozott már az is, hogy a felszabadulás után, a koalíciós versenyfutásban a párt a szükségesnél szélesebbre tárta ki kapuját. A két munkáspárt egyesülése után — amely egyébként bizonyos távlatból tekintve is célszerűnek és rendkívül nagy jelentőségűnek bizonyult — a párt a felnőtt lakosságnak csaknem 18 százalékát foglalta magában, s ez egészségtelen, a párt élcsapat-jellegét veszélyeztető jelenség volt. Helytelen volt továbbá nem figyelembe venni, hogy a forradalom békés győzelme nem csökkenti, hanem inkább növeli a burzsoá-kispolgári ideológia elleni harc követelményeit. Az MDP lebecsülte

Digitized by Google

a politikai küzdelemben alulmaradt burzsoá-kispolgári irányzatok és mindenekelőtt a nacionalizmus ideológiai befolyását, és az ellene való harcot nem vitte ideológiai síkon is következetesen végig, hanem inkább elhallgattatta azt. A hatalomért folytatott harc időszakában a reakciós ideológiák ellen túlnyomórészt a politikai leleplezés eszközével hadakoztunk, a hatalom átvétele után pedig nem vettük eléggé számításba azt, hogy a politikai és gazdasági fronton megvert burzsoá reakció az ideológia és a kultúra területén igyekszik megvetni a lábát.

Súlyos baj származott abból is, hogy a viszonylag békés fejlődés is elbizakodottságot szült a vezetésben. Pártunk nem számolt eléggé azzal, hogy a békés győzelem következtében különlegesen fontossá vált fokoznia a tömegek éberségét. Nem tudatosította a tömegekben azt, hogy a burzsoázia csak azért mondott le a fegyveres ellenállásról, mert az adott erőviszonyok nem tették ezt lehetővé számára. Ily módon a munkásosztályon is fokozatosan olyan hangulat lett úrrá, mintha ki volna zárva a burzsoá restauráció veszélye. De hibát követett el az akkori pártvezetés azzal is, hogy nem folytatott eléggé differenciált politikát a burzsoáziával szemben: nem adta meg az átnevelődés és a megbékélés elég lehetőségét azoknak a burzsoá elemeknek, amelyek az erőviszonyok felismerése alapján hajlandók lettek volna kiegyezni az új viszonyokkal és beilleszkedni a népi demokrácia rendjébe.

A pártvezetés elbizakodottságának még súlyosabb megnyilvánulása volt a tömegek igényeinek, véleményének lebecsülése, a szocialista demokrácia szűkítése. A vezetés nem számolt azzal, hogy a békés átmenet megkönnyítette ugyan a nagy tömegek rokonszenvének megnyerését, de nem biztosította egyszer s mindenkorra támogatásukat. Csak helyes, a tömegek által elfogadott politika és gazdaságpolitika, fejlett szocialista demokrácia lehet szilárd alapja a párt és a tömegek kapcsolatának és a munkás-paraszt szövetségnek.

Nem sikerült továbbá a pártvezetésnek megfelelően felhasználnia a népfrontot, mint a tömegek összefogásának, a szocialista építésbe való bevonásának sajátos népi demokratikus, a békés fejlődéssel szorosan összefüggő eszközét. Másrészt nem tudta idejében leleplezni a revizionistáknak azt a törekvését sem, hogy a népfrontot a hatalom megosztásának szervévé tegyék.

Népünk és pártunk nagy árat fizetett ezekért a hibákért, de tanult is belőlük. Proletárdiktatúránk ma elsősorban azért erős és egészséges, mert pártunk nem téveszti szem elől a szocialista építés minden országra egyaránt kötelező fő nemzetközi törvényszerűségeit, másfelől számol azokkal a sajátos követelményekkel is, amelyek hazánk adottságaiból és a szocialista forradalom népi demokratikus formájából, békés győzelméből adódnak.

Digitized by Google

Államunk ma erőteljesen védelmezi a néphatalmat, keményen fellép azokkal szemben, akik kezet emelnek rá, megbocsátó azokkal szemben akik az ellenforradalom idején megtévedtek, de azóta a helyes útra tértek. Megadja a lehetőséget a volt kizsákmányolóknak is arra, hogy beilleszkedjenek társadalmunkba, dolgozó emberekké váljanak és gyermekeik jövőjét is biztosítsák. Népköztársaságunkban külön törvény szögezi le ezt.

Pártunk gazdaságpolitikája helyes, jól szolgálja a népgazdaság érdekeit, a szocialista építést, békénk védelmét, s egyben elősegíti a dolgozó tömegek életszínvonalának emelkedését, erősíti a munkásosztály és szövetségesei közötti jó viszonyt, a párt és a tömegek egészséges kapcsolatát. A mezőgazdaság szocialista átalakításának befejezése és az átszervezés helyes módszerei pedig megteremtették az alapot a munkás—paraszt szövetség további, magasabb szinten való megerősítéséhez.

Fejlődik állami életünk demokratizmusa is. Megnőtt az országgyülés súlya, szélesedett a tanácsok jogköre, biztosítva vannak a szocialista törvényesség érvényesülésének politikai és szervezeti feltételei. Fokozódik a tömegek részvétele az állami és gazdasági élet irányításában.

Mindez nem jelenti azt, hogy minden problémát megoldottunk, hogy népi demokráciánkban nincsenek nehézségek. Annyi azonban bizonyos, hogy az út, amelyen haladunk, jó. És minél egyenesebb, minél tágasabb ez az út, annál jobban növeli a szocializmus vonzerejét, nemcsak hazánkban, hanem azokban az országokban is, amelyekben a szocialista forradalom véghezvitele még a jövő feladata.

Digitized by Google

Az automatizálás társadalmi szerepéről

Írta **BENEDIKT OTTÓ**

1. Az automatizálás gazdasági és műszaki feltételeiről

Mielőtt rátérnénk vizsgálatunk egyik fő problémájára, nevezetesen az automatizálás társadalmi szerepére a kapitalizmusban, előbb azzal a kérdéssel kell foglalkoznunk, mit is értünk tulajdonképpen automatizálás alatt és a társadalmi fejlődés melyik szakaszával kapcsoljuk össze e fogalmat? Ezt azért kell tennünk, mert a polgári szociológusok nagy része azt állítja, hogy az automatizálásban egyáltalán nincsen semmi új, és már ezért sem jelenthet a kapitalista világra nézve semmilyen problémát.

Rámutatnak például a szent víz eladására szolgáló ókori egyiptomi automatákra, valamint hivatkoznak a különböző feudális udvarokban bemutatott önműködő mechanikai szolgákra. Végül azzal érvelnek, hogy már a fiatal kapitalizmus ismerte, sőt alkalmazta a modern automatizálás három műszaki alapelvét: az „önműködő szabályozást", amelyre példa a 100 éves múltra visszatekintő Watt-féle automatikus gőzgép fordulatszámszabályozó, a „programvezérlést", amelyet már 150 évvel ezelőtt Jacquard önműködő szövőgépében alkalmazott, sőt még szellemi munkafolyafolyamatoknak önműködő berendezések által való helyettesítését is, amelyet már 100 évvel ezelőtt Babbage lyukkártyás számológépének segítségével megvalósított. Ha pedig az önműködő berendezések alkalmazása a fejlődés korábbi időszakaiban sem okozott problémát, akkor szerintük nem lehet kétséges, hogy az a jelenkor magasan fejlett kapitalizmusa részére nem veszélyt, hanem inkább újabb virágzás alapját képezi.

Ha kritikusan megvizsgáljuk ezen érvek helyességét, akkor mindenekelőtt azt látjuk, hogy nem szabad elvontan csak az automatikus működés kritériumából kiindulnunk. Azt kell tekintetbe vennünk, hogy a termelőerők fejlettségének milyen fokán, meny-

Digitized by Google

nyire széleskörűen alkalmazták az automatikát, milyen volt ennek konkrét jelentősége a termelés szempontjából. Ha így vizsgáljuk a kérdést, világossá válik, hogy az automatika kapitalizmus előtti alkalmazásának nem lehetett befolyása a termelés menetére, mert a termelőerők fejletlensége miatt még hiányzottak a szükséges tárgyi feltételek ahhoz, hogy az emberi munkát géppel helyettesítsék. Csak az iparosítás alapján nyerhetett az automatizálás a termelésben fontos szerepet és tehetett szert nagy gazdasági és társadalmi jelentőségre.

Éppen ezért először azt a kérdést kell érintenünk, miért és milyen feltételek alapján fejlődött ki az iparosítás talajából — kezdetben rendkívül lassan, az utóbbi két-három évtized alatt viszont annál rohamosabban — az automatizálás folyamata?

Már Marx rámutatott arra, hogy a munkagép, vagyis „a *szerszámgép* az, ahonnan a XVIII. század ipari forradalma kiindult"[1] és hogy „a munkagépek terjedelmének és egyidejűleg működésben levő szerszámaik számának megnövekedése"[2] tette szükségessé az emberi munkaerő helyettesítését a munkagépet hajtó gépek területén is.

Ilyen irányú fejlődése során a kapitalista iparosítás a fizikai munkát mindinkább csak a gépek kiszolgálására szorította. Egy további fejlődési fokon e területet is erősen szűkíteni kezdte: gépsorok, futószalagok és hasonló, a technológia folytonosságát célzó berendezések segítségével a gépek kiszolgálását csak működésük ellenőrzésére és szabályozására, a technológiai folyamatba való beavatkozásra és a gépek vagy géprészek be- és kikapcsolására, vagy vezérlésére redukálta.

Mindebből azt látjuk, hogy az automatizálás, amely a munkát még erről az utolsó területéről is kiszorítani igyekszik, objektíve csak az iparosításnak és a gépesítésnek a legmagasabb fokán fejlődhetett ki.

A modern automatizálás alapjául szolgáló műszaki elvek ugyan — amint már említettük, — régtől fogva ismeretesek, de akkor mégsem nyerhettek szélesebb alkalmazást, mert elvük megvalósítása az akkori műszaki szinten lényegében lehetetlen volt, a feladat megoldását még nem tűzte napirendre a társadalmi fejlődés. Amikor viszont a további gazdasági fejlődés ezt a feladatot kitűzte, meg is találta a kielégítő megoldást a közben kialakult magasabb műszaki és tudományos szinten.

Példa erre az említett Watt-féle önműködő szabályozó, amely a gőzgép fordulatszámát bármilyen zavaró körülmény hatása ellenére állandó értékre szabályozza. Ha a fordulatszám csökken, a centrifugális erő változásának hatása alatt a gőzutánpótlást sza-

[1] Marx: A tőke. Első kötet. Szikra 1949. 401. oldal.
[2] Marx: A tőke. Első kötet. Szikra 1949. 404. oldal.

Digitized by Google

bályozó szelep több gőzt enged be, és ezáltal a gép megint felgyorsul. Ez az elv tehát, — ha elvonatkoztatunk adott megvalósulási alakjától — abban áll, hogy a szabályozandó értéknek (például a fordulatszámnak) egy kívánt értéktől való eltérése maga idézi elő azt a beavatkozást (például a gőzutánpótlás fokozását), amely az említett szabályozási eltérést megint csökkenteni igyekszik. Világos, hogy a szabályozás annál tökéletesebb, ha minél kisebb szabályozási eltérés minél hatalmasabb beavatkozási folyamatot tud előidézni. Mechanizmusok segítségével ezt a felerősödést elérni rendkívül nehéz és ez a tény annak idején lehetetlenné tette Watt zseniális elvének széleskörű alkalmazását.

Döntő változást hoztak ezen a téren az elektronika tudomány által kifejlesztett erősítő berendezések. Ezek lehetővé teszik, hogy még rendkívül kis szabályozási eltérések is bármely kívánatos nagyságú beavatkozási teljesítményt vezérelhessenek, vagyis azt, hogy bármilyen termelési folyamatban szerepet játszó érték gyorsan és nagy pontossággal önműködően egy kívánt törvényszerűségnek megfelelően nyerjen szabályozást.

Az így létrejött berendezések a fejlett iparral rendelkező országokban kb. a harmincas évek óta kezdtek elterjedni és hamarosan a legkülönbözőbb területeken nyertek széleskörű alkalmazást és kezdték helyettesíteni az addig szabályozási célokra felhasznált munkaerőt.

Hasonló szerepet játszott az elektronika a programvezérlés terén is. Az említett Jacquard-féle szövőgépben még kartonlapokat alkalmaztak, amelyekbe a különböző szövési mintáknak megfelelő kombinációkban elrendezett lyukakat sajtoltak. Ezek mozgás közben mechanikai impulzusokat idéztek elő, amelyek segítségével az adott szövési programnak megfelelő géprészeket be- és kikapcsolták. Ennek a szellemes elvnek mechanikai úton történő megvalósítása igen nagy nehézségeket okozott, amelyek teljesen megszűntek, amikor a modern elektronika a mechanikai impulzusokat villamos impulzusokkal helyettesítette. Így született meg nemrégen az elektronikus programvezérlésű önműködő szerszámgép, amely a legkülönbözőbb munkafolyamatokat meg tudja valósítani, és amelyet sok másprogramú munkagéppel együtt lehet vezérelni. Ezért az elektronikus programvezérlés egész technológiai folyamatok, sőt egész gyárak úgynevezett komplex automatizálásának fontos eszköze.

Hasonló módon alakult ki a gyakorlatban nehezen használható Babbage-féle lyukkártyás számológépből a modern elektronikus digitális berendezés, amely óriási számú információt rendkívül gyorsan tud analizálni, és egy bizonyos, előre megadott elvnek megfelelő legcélszerűbb döntést tud hozni. E tulajdonságok alapján arra is fel lehet használni, hogy olyan szellemi munkát

Digitized by Google

helyettesítsen, amelyet előre pontosan programozható egyszerű műveletekre lehet felbontani. Ily módon a könyvelés, a bérelszámolás, a raktárellenőrzés, a nyersanyag utánpótlás, a kalkuláció és az üzemvezetés és kereskedelem sok más területén az automatikus számológépek olyan munkát végezhetnek, amelyet eddig igen nagyszámú alkalmazottnak kellett végeznie.

Ha összefoglaljuk vizsgálataink eddigi eredményeit, megállapíthatjuk a következőket:

A modern automatizálásnak az ipar bizonyos magas fejlődési fokán keletkező, a tudományok magas szintjét feltételező és rájuk erősen visszaható folyamata mind a fizikai, mind a szellemi munka terén képes oly nagyszámú munkaerőt felszabadítani, a munka termelékenységét oly nagymértékben emelni és sok, eddig megoldhatatlannak látszó tudományos és műszaki probléma megoldása terén olyan eredményeket elérni, hogy már alig beszélhetünk egyszerűen tudományos-műszaki fejlődésről, hanem tényleges tudományos és műszaki forradalomról kell beszélnünk.

Ha meg akarjuk vizsgálni a modern automatizálás társadalmi jelentőségét, nem szabad ezt az analizist elvontan elvégezni, hanem abból a konkrét kérdésből kell kiindulnunk, hogy milyen termelési viszonyok talaján valósul meg az automatizálás.

Vizsgáljuk meg először a modern automatizálás társadalmi szerepét a kapitalizmusban.

2. A kapitalizmus dicsőítőinek néhány gazdasági elmélete

A kapitalizmus dicsőítői azt igyekeznek bebizonyítani, hogy az automatizálás a kapitalizmus virágzásának új korszakát jelenti. Ezen állításukat azon tényre alapítják, hogy a kapitalista országokban a második világháború után a műszaki fejlődés sokkal gyorsabb volt, mint a háború előtti sokéves gazdasági pangás idején és, hogy a háború utáni évek műszaki fejlesztésében a legnagyobb szerepet a termelés automatizálása játszotta.

Tény, hogy a második világháborúból az Egyesült Államok gazdaságilag és katonailag megerősödve került ki, ugyanakkor, amikor Anglia és Franciaország az amerikai imperializmus függőségébe került, a többi kapitalista nagyhatalom pedig katonai veresége folytán egy bizonyos időre kiesett a konkurrensek sorából. Így az Egyesült Államok — a többi kapitalista ország rovására — új piacokat szerzett, ez a tény pedig a kapitalista monopóliumokat, amelyek a háború idején nagy nyereségekre tettek szert, elég nagyméretű tőkebefektetésekre buzdította.

Másrészt a háború idején a kapitalista országokban a tudomány bizonyos, főként hadicélokra felhasználható ágai — ezekhez tartozott az automatika és az elektronika is —, az erősen növekvő

Digitized by Google

állami dotációk segítségével gyorsan fejlődtek. Így tehát a háború befejezése után egyebek között két fontos körülmény találkozott és erősen hatott egymásra: a kapitalista monopolisták azon része, amely a háború alatt az automatikai és az elektronikai berendezéseket gyártotta, erősen érdekelve volt abban, hogy e termelést békeidőben is tovább fejlessze. Más monopólisták pedig piacuknak a többi kapitalista konkurrens rovására történő kibővítése érdekében keresték a lehetőséget, hogy állótőkéjük megújítása és kiszélesítése új, magasabb műszaki szinten történjék. Többek között ilyen alapon fejlődött ki az Egyesült Államokban a modern automatizálás, amely később — ha szűkebb keretekben is — Angliában, Franciaországban, Nyugat-Németországban és Olaszországban is elterjedt.

Ugyanakkor, amikor a kapitalizmus dicsőítői a valóságos fejlődés tényeit figyelmen kívül hagyva, ezt a fejlődést, mint egy második ipari forradalom, egy új gazdasági virágzás korának kezdetét propagálják, a felsorolt országok dolgozóinak széles rétegeiben a tőkés automatizálás súlyos aggályokat vált ki.

Világos számukra az automatizálásnak az az alaptendenciája, hogy a fizikai és részben a szellemi munkások száma a termékek mennyiségéhez viszonyítva erősen csökken, és még túlságosan jól emlékeznek arra a munkanélküliségre, amely a második világháború előtt a legtöbb kapitalista országban uralkodott, habár a modern automatizálási folyamat akkor még alig indult meg. Joggal tartanak tehát attól, hogy ezek a jelenségek — még súlyosabb szociális következményekkel — megismétlődhetnek.

Mind a polgári, mind a reformista szociológusok nagy része igyekszik a dolgozók említett aggályait eloszlatni és velük elhitetni, hogy a mai kapitalizmus már nem ismer kríziseket és munkanélküliséget, alapjaiban és struktúrájában megváltozott, egyenletesen és harmonikusan fejlődik tovább és az automatizálás által keletkező szociális problémákat is teljesen kielégítő módon meg tudja oldani. A kapitalizmus ezen apologétái — felhasználva az automatika tudomány néhány szakkifejezését is — azt hirdetik, hogy a jelenkori kapitalista gazdasági és államvezetés állítólag megtalálta azokat a „beépített önműködő stabilizátorokat", amelyek képesek megszüntetni a kapitalizmus eddigi ellentmondásait.

Az egyik ilyen elmélet, az úgynevezett kompenzációs elmélet, azt igyekszik bebizonyítani, hogy az automatizálás nem vezethet munkanélküliséghez. Eszerint az automatizált berendezések ipari alkalmazása felszabadít ugyan nagy mennyiségű munkaerőt, de ugyanakkor az ipar azon része, amely az említett berendezéseket termeli, megfelelően fejlődik és így képes felvenni az ipar más területein feleslegessé vált munkaerőt.

Ez az elmélet nem más, mint továbbfejlesztése a polgári köz-

Digitized by Google

gazdászok már 100 év óta ismételgetett azon állításának, hogy a munkásokat kiszorító gépek egyidejűleg állítólag fel is szabadítják a megfelelő tőkét, amely a munkanélkülivé vált munkások újabb foglalkoztatását biztosítja. Ezen állítás alaptalanságát már Marx leleplezte:

„A munka azon növekedése amelyet a munkaeszközök — gépek, szén stb. — termelése igényel, szükségszerűen kisebb azon munkánál, amelyet a gépek alkalmazása megtakarít. Különben a gép terméke nem lenne olcsóbb, vagy még drágább lenne, mint a kézi termék."[3] Ez a munka termelőerejének emelkedését tükröző objektív összefüggés világosan mutatja, hogy mennyire hazugok azoknak az állításai, akik az említett kompenzációs elméletet kiveszik a történelem lomtárából és az automatizálás korszakára akarják alkalmazni.

Hogy a monopolkapitalizmus valójában mennyire nem képes megakadályozni azt, hogy a tőkés módon megvalósított automatizálás erősen csökkentse a foglalkoztatott dolgozók számát, világosan mutatják a következő tények is:

Az 1957—58-as években kifejlődő gazdasági krízis idején az Amerikai Egyesült Államok kapitalistái igyekeztek az automatizálást maximális mértékben a munkaerővel kapcsolatos kiadások csökkentésére felhasználni. Ennek az volt a következménye, hogy a foglalkoztatottság mértéke gyorsabban csökkent, mint a termelés, úgy hogy a termelésnek a krízis legmélyebb pontja után történő fokozatos helyreállítása nem vezetett a foglalkoztatottság mértékének megfelelő növekedésére, sőt a munkanélküliség akkor is jelentős maradt, amikor a termelés egészében már lényegesen felülmúlta a válság előtti legmagasabb szintet. Az 1959-es évből származó adatok szerint 5 millió amerikai dolgozó egyáltalán nem tudott munkát találni. Sőt tudjuk, hogy a munkanélküliek száma ma már majdnem 6 millió.

Igen ám, mondják erre a kapitalizmus dicsőítői, de mégis van elég példa arra, hogy nagy monopóliumok, az automatizálás segítségével növelve iparuk műszaki szintjét, egyúttal növelték piacukat is. Ily módon a termelékenység fokozását nem annyira a munkáslétszám csökkentésére, mint inkább a termelés növelésére használhatták fel.

Miért ne érhetnének tehát el jobb szervezési módszerek és jobb piackutatás segítségével az összes kapitalisták hasonló eredményeket? És miért ne lehetne erre éppen az automatika tudományának eredményeit felhasználni? Hiszen mi más a piackutatás, mint rengeteg sok információ beszerzése és gyors feldolgozása, amire éppen a modern elektronikus számológépek használ-

[3] Marx Károly: A tőke. Első kötet. Szikra, 1949. 479. oldal.

Digitized by Google

hatók fel nagy sikerrel? És miért ne lehetne az önműködő szabályozás elvét, amelyeket a műszaki folyamatok stabilizálására mindennap használnak, arra is felhasználni, hogy a kapitalista termelés fejlődésének irányát és mértékét stabilizálják? Miért ne lehetne például egy információkat feldolgozó olyan elektronikus berendezést megalkotni, amely a piacviszonyoknak az ideális normától való eltéréséből arra következtetne, hogy milyen beavatkozási lépések szükségesek a kapitalisták részéről ahhoz, hogy a piacviszonyok megint visszatérjenek a normára?

A kérdés ilyen módon való feltevése azonban elejétől végig hamis. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy a kapitalista automatizálás kifejlődése a kapitalizmus általános válságának időszakában történt, amelyet a kapitalizmus ellentmondásainak fokozódó kiéleződése jellemez. A szocialista tábor létrejötte, a gyarmati rendszer tényleges szétesése és sok más ismert körülmény együttesen erősen kiélezi többek között a piacproblémát is.

Igaz ugyan, hogy egyes monopolista csoportok és egyes kapitalista országok a krízis idején is bővíthetik piacukat és ezzel párhuzamosan termelésüket is, de csak más csoportok és más országok kárára. A termelésnek az automatizálás révén megvalósítható erőteljes növelése azonban végeredményben a végsőkig élezi a kapitalizmus számos belső ellentmondását, különösképpen alapvető ellentmondását, súlyosbítja az ellentmondást a kapitalista termelés növekedése és a fizetőképes árukereslet viszonylagos csökkenése között is.

Ezen a tényen végeredményben nem változtathat az sem, hogy a monopóliumokat kiszolgáló államok, így például az Egyesült Államok hadirendelésekkel igyekeznek mesterséges piacot teremteni. Tudjuk, hogy a termékek egy részének ily módon improduktív célokra történő felhasználása a társadalomra — gyakorlatilag a dolgozó tömegekre — óriási terhet rak, ami többek között adóztatásuk fokozása révén egyrészt tovább csökkenti fogyasztásukat, másrészt növeli politikai ellenállásukat. Nem küszöbölik ki a növekvő termelés és a szűk fizetőképes kereslet közötti ellentmondást az olyan intézkedések sem, hogy a vetésterületet például az USA-ban mesterségesen csökkentik ugyanakkor, amikor sok elmaradt kapitalista országban, mint például Indiában, évenkint éhinség dühöng.

Azt a súlyos problémát, hogy az automatizálás által a kapitalista piac felvevőképessége a kapitalista össztermeléshez viszonyítva erősen csökken, az előbb említett elektronikus piackutatási berendezések ugyancsak nem tudják megoldani. Ehhez hozzájárul még az is, hogy a kapitalista össztermelés és a kapitalista piac felvevőképessége fogalmai absztrakciók, amelyek eltakarják azt a tényt, hogy ezeken a területeken az egyes monopolisztikus tőkés-

Digitized by Google

csoportoknak és imperialista államoknak teljesen ellentétes érdekei érvényesülnek. Éppen ezért azokat az információkat, amelyeket egy elektronikus számológép a piac felvevőképességéről adhatna, a különböző tőkéscsoportok nagyon különbözően értékelnék; azok a lépések, amelyeknek segítségével az egyik tőkéscsoport a krízis következményeit enyhíteni igyekezne, egy másik tőkéscsoport részére a krízist súlyosbíthatnák.

Ha összefoglaljuk az eddig elmondottakat, azt látjuk, hogy a kapitalista módon megvalósított automatizálás a dolgozó tömegeket fokozódó munkanélküliséggel fenyegeti, ami élesen ellentmond a kompenzációs elméletnek.

A legérdekesebb azonban az, hogy sok kapitalista nemcsak hogy maga sem hisz ebben az elméletben, hanem egészen nyíltan és szépítgetés nélkül ideálisnak tartana egy olyan állapotot, amikor az ipar mágnásai teljesen megszabadulnának a munkások foglalkoztatásának hátrányaitól. Az amerikai alumínium társaság egyik vezetője, Mr. Brown a következőket jelentette ki: „Az embereknek nehéz természete van és nem könnyű dolog velük érintkezni. Ezért ma szükségünk van személyzeti igazgatókra, az üzemvezetőség és a munkások közötti viszonyt tanulmányozó előadókra, szakmai kiképzési tanfolyamokra és a művelési munka vezetőire, az üzemi ebédlőben dolgozó személyzetre stb. Mindez pénzbe kerül. Éppen ezért úgy vélem, hogy mi a jövőt illetőleg sokkal jobban járnánk, ha az eddig a futószalag mellett dolgozó munkásoknak életük kellemesebbé tétele céljából kifizetendő pénz egy részét arra használnánk fel, hogy az embereket teljesen kizárjuk erről a területről."[4]

Ezekben és hasonló kijelentésekben nemcsak a bennük megmutatkozó cinizmus érdekes, hanem az is, hogy ezek az urak, akik úgyszólván egy proletariátus nélküli kapitalizmusról ábrándoznak, úgy látszik nem tudják, hogy profitjukat éppen a munka ki nem fizetett része alapján szerzik. Ebben a kérdésben azokra a polgári közgazdászokra támaszkodnak, akik azt állítják, hogy az értéktöbblet, amely a tőke akkumulációjának forrása, magából a gépből ered.

Így például a nyugatnémet szociáldemokrata párt egyik teoretikusa, Walter Theimer „Der Marxismus" című könyvében[5] azt állítja, hogy a gépek teremtik az értéktöbblet egy részét. Ha ez így lenne, akkor tényleg arra lehetne következtetni, hogy a modern automatizálás, amely a gépi berendezés mennyiségét az alkalmazott munkások számához képest óriási mértékben növeli, maga válik az értéktöbblet forrásává. Vagyis más szóval, maga a

4 Fordítás a „Die Zukunft". Wien. 1955. Heft 11. 314.
5 W. Theimer „Der Marxismus" (Lehre–Wirkung–Kritik) S. 168. – A. Francke A. G. Verlag. Bern.

Digitized by Google

kapitalizmus fejlődése szüntetné meg a munkásosztály kizsákmányolását.

Az ilyen állítások azonban teljesen alaptalanok. Tudjuk, hogy a gép, tehát az automatizált berendezés is, értékének csak azt a részét adhatja át a terméknek, amelyet kopása folytán veszít. Az értéktöbblet forrása tehát továbbra is maga az eleven munka, annak következtében, hogy a tőkés a termelési eszközök magántulajdona alapján eltulajdoníthatja a munkásosztály munkájának megfelelő részét. Az automatizálás a kizsákmányolás ezen tényén nem változtat, sőt szükségszerűen növeli mértékét. Az értéktöbblet összegét ugyanis két tényező szabja meg: az egyes munkás kizsákmányolásának mértéke és az egyszerre foglalkoztatott munkások száma. Az automatizálás tehát szükségszerűen magában hordja azon tendenciát, amely az egyes munkás kizsákmányolásának erőteljes fokozására irányul. De ez még nem minden. Az automatizálás még azokon a területeken is növeli a kizsákmányolást, amelyekre közvetlenül nem terjed ki. Azok a vállalkozók, akik nem képesek az automatizálás által igényelt befektetésekre, annál nagyobb energiával vezetnek be — mégpedig régi műszaki szinten — konkurrenciaképességük megmentése céljából más olyan munkaszervezési módszereket, amelyeknek lényege a munkatempó gyorsítása, a munka intenzívebbé tétele, a fokozottabb kizsákmányolás.

3. A „technokrácia" elméletének korszerűsítése

A kapitalizmus dicsőítői minden erővel igyekeznek a munkásokat politikailag is félrevezetni. Az egyik legveszélyesebb ilyen célzatú elmélet az úgynevezett „technokrácia" elmélete. Eszerint a hatalom a tőkésosztály kezéből a szervezők, a managerek, a gazdasági és műszaki vezetők kezébe megy át, ami — állítólag — szükségtelenné teszi a tőkésosztály elleni forradalmi harcot. A „technokrácia" elmélete igyekszik lejáratni a marxizmus tanítását a munkásosztály vezető szerepéről, történelmi hivatásáról.

A technokráciáról szóló elmélet már évtizedek óta szerepel a polgári és reformista szociológusok fegyvertárában, miközben több változtatáson ment keresztül.

1921-ben az amerikai szociológus Veblen „A mérnökök és az árrendszer" című könyvében a műszakiakban és a mérnökökben látja a jövő társadalmának vezetőit. Tanítása főképpen az 1929-től 1933-ig terjedő nagy gazdasági krízis idején a liberális burzsoázia köreiben számos követőre talált, mert olyan útnak tekintették, amely kivezethet a kapitalizmus ellentmondásaiból szocialista forradalom nélkül.

A második világháború idején, 1941-ben Burnham amerikai szociológus „A managerek forradalma" című könyvében azt ál-

Digitized by Google

látja, hogy a társadalom feletti felső hatalom a gazdasági vezetők kezébe megy majd át.

A technokráciáról szóló „elméletet", amelyet a kapitalista fejlődés tényleges menete már alaposan megcáfolt, az utóbbi években néhány szociológus újból igyekszik felfrissíteni, mégpedig az automatizálás fejlődése alapján. Így például 1957-ben Cino Polo olasz professzor a következőket írta a kapitalizmus társadalmi struktúrájának állítólagos változásáról:

„A teljesen automatizált gazdaságban csak különböző szakképzettségű és különböző rangú műszakiak maradnak meg. A munkaadó klasszikus alakját a legmagasabb rangú alkalmazottak csoportja helyettesíti, amely a gazdasági vezetőséget fogja képezni . . ."[6]

Amint látjuk, Cino Polo egy szóval sem említi a kapitalista társadalom alapját képező azon tényt, hogy a termelőeszközök magántulajdonban vannak. Éppen ezért elmélete, amely szerint az automatizált termelésben kialakuló hierarchia játssza majd az egész társadalomban a döntő szerepet, a modern monopoltőkés viszonyokat teljesen önkényesen eltorzítja.

Tudjuk, hogy a monopóliumok növekedése lehetetlenné teszi a tőkés számára irányító szerepének közvetlen betöltését és ezért létrejön a műszaki és gazdasági vezetők egész hierarchiája. Ettől azonban a monopóliumok kapitalista lényege egyáltalán nem változik meg, mert továbbra is a tőkések a termelési eszközök magántulajdonosai s ennek alapján a gazdasági és politikai hatalmat is kezükben tartják és profitszerzési céljaiknak vetik alá. Jogaiknak, érdekeiknek megvédésére pedig készen áll az államapparátus.

A technokráciáról szóló elmélet mindettől eltekint és arra igyekszik rábírni a munkásságot, hogy mondjon le a monopóliumokat kiszolgáló állam ellen irányuló harcáról.

A technokráciáról szóló elméletet a reformisták is gyakran felhasználják. Azt az illúziót akarják kelteni, mintha a proletariátusnak nem kellene a kapitalizmus ellen harcot vívnia, mert a kapitalizmus éppen a technokrácia révén állítólag majd átfejlődik — mégpedig békés úton — a szocializmusba.

Ezen elmélet, amelynek lényege az, hogy a munkásságnak nem kell forradalmi harcot folytatnia, mert az államban a vezető szerep az értelmiséget és ezen belül a gazdasági és műszaki szervezőket illeti, csak korszerűsíti Bernsteinnek és Kautskynak azon elméletét, amely szerint az értelmiség állítólag önálló osztály és önálló forradalmi szerepre képes. Ezt az elméletet, amelynek ob-

[6] Idézet G. V. Oszipov: „Technika i obscsesztvennij progresz" című könyvének 127. oldala alapján.

Digitized by Google

jektív célja az, hogy az értelmiséget alávesse a burzsoáziának és mindenekelőtt a legbefolyásosabb, legerősebb monopóliumoknak és elszakítsa a munkásságtól, — 1956-ban a magyar revizionisták is hirdették. Akkor a tények gyorsan és világosan leleplezték az értelmiség önálló szerepéről szóló elméletek ellenforradalmi tartalmát.

Hogy a technokráciának békés úton a szocializmusba való átmenetéről szóló reformista elmélet lényege a valóságban mélyen reakciós, azt például a nyugatnémet szociológus Friedrich Pollocknak a technokraták politikai hitvallásáról írt következő soraiból is láthatjuk:[7]

„A műszaki fejlődés az automatizált termelés olyan hierarchiáját teremti meg, amely fentről lefelé teljes tudatában van annak, hogy elitet képez és ezért azt vallja, hogy többségében jobban megfelel a totalitárius rendszernek, mint demokratikusnak."

Hogy milyen fontos az, hogy óva intsük a dolgozókat a különböző technokráciás elméletekben rejlő veszélyektől, mutatja Burnham már említett könyve, amelyben a szerző a szervezők társadalmának mintaképét a hitlerista Németországban látja, amely szerinte forradalmi úton a kapitalizmus helyére lépett és az utóbbi kríziseit egyrészt munkakényszer, másrészt hadigazdálkodás útján kiküszöbölte. Szó szerint a következőket írja: „Bármily nehéz legyen is a tömegek sorsa a nácizmus alatt, mégiscsak akkor reménykedhetnek, ha tovább haladnak az egyszer megkezdett úton és nem gondolnak a múlthoz való visszatérésre. Ha Hitler rendszere nem megy tovább a megkezdett úton, szükséges lesz helyettesíteni egy új rendszerrel, mely a Hitlerétől nem abban fog különbözni, hogy kapitalista, hanem abban, hogy újból, még érettebb alapon, megalakul a szervezők társadalma."[8]

Ugyanakkor, amikor az említett szerzők hozzá akarják szoktatni a dolgozókat ahhoz a gondolathoz, hogy az automatizált gépeket irányító személyek átveszik majd a társadalom feletti hatalmat, az utóbbi években akadtak olyan polgári szociológusok is, akik azt jósolják a dolgozóknak, hogy maguk az automatizált gépek fogják birtokolni ezt a hatalmat.

E fantasztikus állítás igazolására az angol szociológus Cleator „A robotok korszaka" című könyvében[9] az úgynevezett tanuló elektronikus berendezések gyors fejlődésére hivatkozik. Azt állítja, hogy eljön az az idő, amikor az automatizált gépek, az úgynevezett „robotok" képesek lesznek annyi tapasztalatot tárolni magukban, hogy — a szerző kifejezésével — önállóságuk tuda-

[7] F. Pollock: L'automation ses conséquences économiques et sociales p. 145. (Idézve Oszipov említett könyve alapján).
[8] James Burnham: The managerial revolution" p. 209.
[9] P. E. Cleator „The Robot Era".

Digitized by Google

tára ébrednek. Ily módon felszabadulnak az emberiség hatalma alól, amely elpusztul.

Nem lehet e vizsgálat feladata Cleator állítását filozófiai szempontból analizálni és összes erre vonatkozó hibáit felsorolni, mint például azt, hogy a technikát fetisizálva, teljesen azonosítja az emberi agy és az elektronikus számológép funkcióit, vagy azt, hogy tagadja az emberi agy további fejlődésének lehetőségét és szükségszerűségét, vagy azt, hogy nem érti, hogy az automatagép csak az emberi agy szüleménye, és nem képzelhető el függetlenül az őt tervező és programozó embertől, vagy sok más efféle súlyos hibát. Cleator állításának szociális tartalma abban áll, hogy ő a dolgozókban a fatalizmus érzését igyekszik kelteni és azt a téves elképzelést, mintha az emberiség sorsa meg lenne pecsételve, és ezért már nem lenne érdemes a kapitalista automatizálás káros szociális következményei ellen harcolni.

A kapitalista világ dolgozóinak széles tömegei azonban mindennapi életükben tapasztalják ezeket a következményeket és egyáltalán nem hajlandók lemondani az ellenük folytatandó harcról. Mind élesebb a harc a munkanélküliség ellen és azért, hogy a munkabérek fejlődése megfelelően lépést tartson a termelékenység fejlődésével. Gazdasági harcaikban a dolgozók mindinkább tapasztalják a monopolista állam beavatkozását és ezért az automatizálás következményei elleni harcuk mindinkább összekapcsolódik politikai követelményekkel, politikai harccal. Mind világosabbá válik a dolgozó tömegek számára, hogy az automatizálás szociális következményei csak a kapitalista viszonyok között rosszak számukra és ez a tudat harcukat mindinkább a kapitalista rendszer, maguk a tőkés viszonyok ellen fogja irányítani.

Ha összefoglaljuk a kapitalista automatizálás társadalmi jelentőségére vonatkozó vizsgálataink eredményét, megállapíthatjuk, hogy az automatizálás nemcsak, hogy nem csökkenti, hanem ellenkezőleg, erősen kiélezi a kapitalizmus összes belső ellentmondását. Hamisak tehát a különböző polgári és reformista szociológusok e tény leplezését szolgáló gazdasági és politikai elméletei. Fontos tehát, hogy a dolgozók tömegei megértsék ezen elméletek hazug voltát, mert ez szükséges ahhoz, hogy a kapitalista elnyomás, az egész kapitalista rendszer elleni harcukat mindinkább fokozzák.

Ezt a folyamatot döntően meg fogják gyorsítani a szocialista tábor egyre nyilvánvalóbb sikerei a kapitalizmussal való békés versenyben.

Rátérünk most arra a kérdésre, hogy mi az automatizálás társadalmi jelentősége a szocializmus viszonyai között. E kérdésre a feleletet a Szovjetunió példája alapján adjuk meg.

Digitized by Google

4. Az automatizálás a Szovjetunióban

Eddigi vizsgálataink eredményei lehetővé teszik, hogy ezzel a kérdéssel rövidebben foglalkozzunk, mint ez a kapitalizmus viszonylatában szükséges volt. A szocializmusban ugyanis az automatizálásnak mind a lehetőségei, mind a következményei elvben egészen más irányúak, mint a kapitalizmusban. A szocializmusban az automatizálás korszerű fejlődése nem kerülhet ellentétbe a társadalom érdekeivel, sőt ellenkezőleg, a legteljesebb mértékben megfelel azoknak. A tervgazdálkodás egyrészt lehetővé teszi annak a megállapítását, hogy az automatizálás bevezetése hol nyújtja a legjobb gazdasági eredményeket, másrészt pedig gondoskodik arról, hogy éppen ezeken a területeken valósuljon meg. Ennek köszönhető, hogy a Szovjetunióban az automatizálás, habár később kezdődött, mint az Egyesült Államokban, struktúrája tekintetében máris sokkal magasabb szintet ért el. A kapitalista termelési viszonyok ugyanis szükségszerűen korlátozzák az automatizálás lehetőségét és ezért a termelési folyamatokat leginkább csak részleteiben, nem teljes mértékben automatizálják. Ezzel ellentétben a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXI. kongresszusa kimondta, hogy át kell térni egyes gépcsoportok és berendezések automatizálásáról a komplex automatizálásra, vagyis a teljesen automatizált műhelyek, technológiai folyamatok és üzemek megvalósítására. A hétéves terv ezen előírásai lerakják az alapját teljesen automatikusan működő gyárak tömeges megvalósításának, ami döntő jelentőségű lesz a kommunizmus anyagi és műszaki bázisának megteremtésében.

Érthető, hogy a Szovjetunió ilyen és hasonló célkitűzései és e célkitűzések sikeres megvalósítása nagy hatással van a nyugati országok dolgozóira. Éppen ezért ezt a vonzó hatást igyekeznek a kapitalizmus apologétái csökkenteni, azt jósolván, hogy a gyors automatizálás a Szovjetunióban is nagy munkanélküliséget és a dolgozók elégedetlenségét fogja előidézni.

Az a gondolat, hogy a munka termelékenységének gyors növelése a Szovjetunióban munkanélküliséghez vezethetne, mindenkiben, aki a Szovjetunió gazdasági fejlődésének eddigi történetét ismeri, csak mosolyt válthat ki. Hiszen már 1932-től 1956-ig is a Szovjetunió állami és szövetkezeti iparában foglalkoztatott munkások munkájának termelékenysége több mint ötszörösére emelkedett,[10] vagyis az említett polgári szociológusok elmélete szerint a szovjet ipar munkásai nagy többségének már ma is munka nélkül kellene lennie. És mit mutat a valóság? Azt, hogy 1932-ben az ipari munkások száma 6 milliót tett ki, 1956-ig

[10] „A Szovjetunió népgazdasága 1956-ban" című évkönyv (Budapest, 1957.) 57. 58. illetve 52 oldalon található adatai alapján kiszámítva.

Digitized by Google

pedig nemcsak hogy nem csökkent, hanem több mint 15 millióra emelkedett. És ez egészen természetes is, mert az említett időszakban az ipar teljes termelésének volumene több mint a tizenegyszeresére, vagyis olyan rohamos mértékben nőtt, ami kapitalista viszonyok között lehetetlen lett volna.[10] A szovjet dolgozóknak nem kell tartaniok attól, hogy a komplex automatizálás őket munkanélkülivé teheti. Teljes bizonyossággal tudják, hogy a munka termelékenységének emelkedésével folyamatosan emelkedik életszínvonaluk. Az össztermelésnek oly hatalmas növekedése van tervbe véve, amelynek alapján körülbelül 5 évvel a hétéves terv megvalósítása után a Szovjetunió eléri az Egyesült Államokat az egy főre eső termelésben is, 1980-ra pedig 2:1 arányban meghaladja azt.

„Igen ám" — mondják erre a kapitalizmus védőügyvédei — a szovjet ipar eddigi gyors fejlődésének az a titka, hogy előzőleg nagyon alacsony szinten mozgott. De amikor az ipar eléri fejlődésének azt a fokát, amelyen a lakosság összes igényeit nagyjából ki tudja majd elégíteni, és ezáltal a termelés növekedésének üteme csökkeni fog, akkor a komplex automatizálás által gyorsan emelkedő termelékenység mégis elkerülhetetlenül munkanélküliségre vezet.

Ez az érvelés is teljesen hamis.

Egyrészt a lakosság igényei a szocializmusnak a kommunizmusba való átmenete során és a kommunizmusban is tovább nőnek, és a termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szakadatlan növelése és tökéletesítése elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az egész társadalom állandóan növekvő szükségleteit a lehető legteljesebben kielégítsék és a társadalom valamennyi tagjának minden irányú fejlődése lehetővé váljon. Másrészt pedig meg kell állapítanunk a következőket:

Ha a termelékenység gyorsabban is emelkedik, mint a termelés volumene, ez a folyamat a szocializmus viszonyai között nem vezet munkanélküliséghez. A szocializmusban a műszaki haladást felhasználják a munkanap lényeges rövidítésére, mégpedig természetesen fizetéscsökkentés nélkül. Így például a Szovjetunióban 1957-ben 700,000 kohász áttért a 6—7 órás munkanapra, miközben heti keresetük nemcsak hogy nem csökkent, hanem ellenkezőleg, 14 százalékkal növekedett. A szovjet iparban kezdik bevezetni az ötnapos munkahetet is. A hétéves terv szerint 1964-től megkezdődik az egész iparban az átmenet a 30—35 órás heti munkára. A további távlatokban szó van 3—4 órás munkanapról is. Mindez előkészíti a szabad idő rendkívüli mértékben való növekedését, ami tág lehetőséget nyújt a tehetségek sokoldalú kibontakozására és egy tartalmas, boldog élet megteremtésére.

Digitized by Google

Az automatizálásnak a szocializmusban a dolgozók életkörülményeinek javításán túl messzemenő társadalmi kihatásai vannak. Gondoljunk Hruscsov elvtársnak a XXI. pártkongresszuson elhangzott következő szavaira:

„A szocialista társadalomban az automatizálásnak nemcsak gazdasági, hanem nagy társadalmi jelentősége is van. Az automatizálás alapján gyökeresen megváltozik a munka jellege, emelkedik a munkások kulturális, műszaki színvonala, megteremtődnek a szellemi és fizikai munka közötti különbség felszámolásának feltételei; az ember szerepe: az automaták és műszerek segítségével való vezérlés, a gépek karbantartása és a technológiai folyamatok programjának az összeállítása lesz."

Érthető, hogy ilyen távlatok mellett a szocialista társadalom dolgozóinak széles tömegei nemcsak, hogy nem félnek az automatizálástól, hanem ellenkezőleg, benne hatalmas eszközt látnak arra, hogy a munka mindig könnyebbé váljék és egyre több alkotóörömöt nyújtson. Ez magyarázza a kapitalista viszonyok között elképzelhetetlen tényt, hogy már százezreket tesz ki azon munkásfeltalálók és újítók száma, akik egész tehetségüket arra irányítják, hogy munkahelyükön az automatizálás újabb és újabb alkalmazási lehetőségeit felfedjék.

Ha összefoglaljuk mindazt, amit az automatizálás szerepéről a szocializmusban kifejtettünk, és összehasonlítjuk a kapitalista viszonyok között történő automatizálás társadalmi jelentőségére vonatkozó vizsgálatainkkal, azt látjuk, hogy az automatizálás a kapitalizmusban erősen fokozza a társadalom belső ellentmondásait, a szocializmusban döntő tényezője az életkörülmények javításának, a szocialista világgazdasági rendszer rohamos továbbfejlődésének, a kommunizmus diadalmas építésének.

Azt látjuk, hogy a termelési folyamatok széleskörű automatizálása túlnő a kapitalizmus keretein és új, szocialista termelési viszonyokat követel. Ugyanakkor ismételten hangsúlyozni kell, hogy a szocialista termelési viszonyok nem ösztönösen jönnek létre, ehhez szükséges a munkásosztály marxista—leninista pártjának fáradhatatlan szervező, nevelő, mozgósító munkája, a munkástömegek forradalmi harca.

Az automatizálás társadalmi szerepét a szocializmusban a Szovjetuniónak, mint a szocialista tábor gazdaságilag és műszakilag legfejlettebb, leghatalmasabb országának példáján vizsgáltuk meg, de világos, hogy az automatizálás más szocialista országokban is hasonló kedvező eredményekkel, következményekkel fog járni. Ugyanakkor azonban az automatizálás fejlesztésének kérdését minden országban a konkrét viszonyok megvizsgálása,

Digitized by Google

a már elért gazdasági és műszaki eredmények és lehetőségek pontos mérlegelése alapján kell megvizsgálni.

Vonatkozik ez hazánkra is. Vizsgáljunk meg néhány ezzel kapcsolatos problémát.

5. Hazai automatizálási feladatainkról

Legközelebbi feladatunkat e téren pártunk VII. kongresszusának az ötéves tervre vonatkozó tézisei szabják meg, amelyek nagy figyelmet szentelnek az ipari automatizálás előkészítésének.

Az irányelvek előírják: „Az egész iparban fontos feladat a termelő berendezések műszerekkel való mind jobb ellátása, ami előkészítheti az átmenetet a termelési folyamatok későbbi részleges, vagy teljes automatizálására." Továbbá: „Az ipar műszaki színvonalának emelésére tanulmányozni kell a termelési folyamatok technológiájának modernizálását s tudományosan fel kell dolgozni az automatizált termelési módszereket és folyamatokat."

Az említett irányelvek világos állásfoglalása ellenére még találhatók az ipar területén olyan vélemények, amelyek szerint az automatizálás előkészítésének feladata hazánkban állítólag egyáltalán nincs még napirenden.

Az egyik ilyen vélemény abból a tényből indul ki, hogy Magyarország kis ország, ezért állítólag mind az ipari folyamatok automatizálásának, mind az automatikai berendezéseket gyártó ipar fejlesztésének hazánkban elérhető előnyei erősen kétségbe vonhatók. Ennek bizonyítékául arra mutatnak rá, hogy Európa iparilag fejlett kisebb tőkés országaiban az automatizálás elmarad a kapitalista nagyhatalmak automatizálásának színvonala mögött.

Nem helyes azonban ilyen párhuzamot vonni a kis tőkésországok és Magyarország között. Nem szabad elfelejtenünk, hogy hazánk az egységes szocialista világgazdaságnak része, és így nem tekinthető elszigeteltnek. Iparunk nemcsak a belföldi szükségletre termel, hanem mindinkább tervszerűen összehangolja termelését a baráti országok termelésével. Hasonlóképpen az ipari folyamatok automatizálásához szükséges berendezéseket sem csak a hazai ipartól, hanem a baráti országok iparától is várhatjuk. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a kisebb tőkés országok lemaradása a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének törvényén alapszik, ugyanakkor, amikor a szocialista világgazdaságban a fejlődés törvénye a fokozatos gazdasági és kulturális kiegyenlítődés. Éppen ezért az a tény, hogy hazánk kis ország, nem ok még arra, hogy az automatizálástól várható előnyöket kétségbe vonjuk. Ezt különben a viszonylag nem nagy lakosságú Csehszlovákia példája is mutatja, amelynek 1961—65. évekre szóló ötéves tervének

Digitized by Google

irányelvei abból indulnak ki, hogy lényegesen meg kell gyorsítani a komplex gépesítés és automatizálás bevezetését.

Világos, hogy abban a kérdésben, hogy az automatizálás Magyarországon mikor és milyen mértékben valósítható meg, nem a lakosság száma a döntő, hanem az, hogy milyen fokot értek el gazdasági, beruházási adottságaink és ipari fejlettségünk.

Azonban az így helyesen feltett kérdésre is egyesek azt a feleletet adják, hogy az automatizálás Magyarországon éppen az ipari fejlettség viszonylag alacsony foka miatt állítólag még egyáltalán nincs napirenden. Mire alapítják ezen véleményüket? Arra, hogy Magyarországon a felszabadulás óta elért nagy eredmények ellenére a népgazdaság sok ágában még meglehetősen visszamaradtunk a gépesítéssel, azaz a munkafolyamatokat nemcsak hogy nem automatizálták, hanem azokat még gyakran gép közreműködése nélkül végzi az ember. Ezért úgy vélik, hogy az automatizálás előtt általános gépesítést kell elérni.

Ezzel az állásponttal nem lehet egyetérteni. Iparunknak oly széles területen és oly nagy mélységben való automatizálása — mint a Szovjetunióban — valóban még nem időszerű, mivel a Szovjetunió és Magyarország lehetőségei az automatizálást illetően az erőforrások nagyságát, az alkalmazás méreteit, az ipar fejlettségét stb. tekintve erősen különböznek egymástól. Az is világos, hogy az automatizálás terén ma még nem lehetnek ugyanolyan célkitűzéseink, mint pl. a gazdaságilag erősebb, fejlettebb Csehszlovákiának. Ebből azonban egyáltalán nem következik az, hogy az automatizálás fejlesztését nem kell napirendre tűznünk, mert még a gépesítés problémája sincs hazánkban teljesen megoldva. Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy ugyanakkor, amikor egyes területeken ma még csak a gépesítésről lehet szó, van sok olyan terület is, amelyen már megvannak az adottságok a kongresszusi tézisekben előírt, a hazai automatizálással kapcsolatos feladatok megvalósításához.

Nem kételkedhetünk például abban, hogy a hazai műszer- és automatika ipar, amelynek termékei kevés nyersanyag fogyasztása mellett igen munkaigényesek, a jövőben sokkal nagyobb súllyal fognak szerepelni az ipari termelésben, mint eddig. A szocialista országok gyors automatizálásával kapcsolatosan ez az ipar óriási exportra számíthat, ha eléri — amire megvannak az összes adottságai — a világszínvonalat. Sürgős feladattá vált tehát az automatizáláshoz szükséges berendezéseket gyártó, tervező és kutató részlegek céltudatos, erőteljes fejlesztése, mint a tézisekben említett későbbi automatizálás előkészítése. Szükségesnek látszik, hogy saját jó teljesítőképességű ipari kutatási bázist és az utóbbinak irányt mutató alapkutatási bázist építsünk ki, és a kutatómunkában messzemenően hasznosítsuk a

Digitized by Google

külföldi eredményeket, illetve az elkerülhető párhuzamosságok kiküszöbölése végett összehangoljuk a hazai kutatást a szocialista országok hasonló irányú tevékenységével. A hazai automatika ipar és kutatás fejlesztése megkönnyíti majd a vegyipar, az élelmiszeripar, a gyógyszeripar és az energiaipar technológiai folyamatainak részleges és később komplex automatizálását is. Ezt iparáganként és munkafolyamatonként már most alaposan meg kell vizsgálni ahhoz, hogy az elkövetkező időszakban létesítendő beruházások megfelelő széles alapon automatizálhatók legyenek. Gondolnunk kell ugyanis arra, hogy a következő években olyan létesítményeket kell alkotnunk, amelyek 10—15 év múlva is korszerűek lesznek, vagyis az új létesítményeket már automatizálva, vagy legalább is arra előkészítve kell tervezni.

Ha tekintetbe vesszük a felsorolt tényeket, világosan látjuk, hogy helytelen a kérdést így felvetni: „automatizálni vagy gépesíteni". Gépesíteni kell ugyanis, és ezzel egyidőben tehát már most, minden erővel, a kongresszusi tézisek értelmében, felkészülni az ipar későbbi széleskörű atomatizálására.

Végül szükségesnek látszik egészen röviden rámutatni egy olyan kérdésre, amely égető fontosságú, és elhanyagolása a magyar ipar automatizálását erősen gátolná. A szakember nevelésről van szó. A káderhiány ezen a téren már ma is erősen érezhető, ezért több létesítményhez nem megfelelő automatikát terveztek, vagy a jó automatikai berendezések szakszerű üzemeltetés és karbantartás hiányában nem működnek. Az ipar sok területén lehet észlelni, hogy az automatikai szakemberek hiánya miatt gyakran még nem is ismerik azokat a munkafolyamatokat, amelyek már megértek az automatizálásra.

Szükséges tehát, hogy az eddiginél sokkal szélesebb keretekben automatizáló szakembereket neveljünk. Ezért az automatika kutatásra, az automatizálási rendszerek tervezésére, az alkalmazott automatikának legjobban megfelelő technológiai eljárások kidolgozására, az automatizálásnak népgazdasági szinten való tervezésére, és nem utolsó sorban az egyes automatikákat felhasználó gyárakban ezek üzemeltetésére és javítására káderekre kell kiképezni. A káderek kiképzése pedig — mint tudjuk — igen hosszú időt vesz igénybe.

Minél előbb, minél céltudatosabban és szervezettebben látunk hozzá ahhoz, hogy a felsorolt feladatok megoldásával előkészítsük iparunk széleskörű automatizálását, annál eredményesebben számolhatja fel hazánk e téren mutatkozó nagy lemaradását, és annál hamarabb zárkózhatik fel a szocialista tábor iparilag ma még fejlettebb országaihoz, hogy megfelelő módon kivegye részét a békés gazdasági versenyben, amelyet a szocialista világrendszer folytat a kapitalista világgal.

Digitized by Google

A tanulóifjúság szocialista erkölcsi nevelése

Írta SZARKA JÓZSEF

Dolgozó népünk egyik legfőbb feladata ma az, hogy megteremtse a szocializmus anyagi-technikai bázisát, illetve az ennek megfelelő szocialista társadalmi viszonyokat. A másik, nem kevésbé fontos teendő: az emberek *tudatának és magatartásának* átalakítása, a szocialista ember kiformálása. Ennek fontosságát hangsúlyozta az MSZMP VII. kongresszusán Kállai Gyula elvtárs, aki megállapította: „A szocialista erkölcsöt, a munkához való szocialista viszonyt, a szocialista hazafiságot viszonylag rövidebb idő alatt kell beleplántálni a dolgozó tömegek tudatába, mert ez a tudatbeli feltétele annak, hogy — történelmileg viszonylag rövid idő múlva — áttérhessünk a kommunizmus építésére."

A szocializmus, a kommunizmus nem valósulhat meg anélkül, hogy az emberek gondolkodásmódjában, érzés- és ízlésvilágában, erkölcsi fogalmaik és magatartásuk rendjében mélyreható változások be ne következzenek. Nem lehet a szocializmus ügyéhez kispolgári gondolkozással és kistulajdonosi érzelmekkel közeledni. Nem nyugodhatunk bele abba, hogy ezek a maradványok tartósan zavarják a tisztánlátást, akadályozzák az új erkölcsi érzület és magatartás kialakítását, lazítsák a munkaerkölcsöt, fenntartsák az individualizmus, a társadalmi érdekekkel szemben tanúsított közömbösség szellemét, csökkentsék a közösségi aktivitás erejét. Az emberek új, szocialista erkölcsiségének kialakítása tehát *döntő, elengedhetetlen feltétele a szocializmus felépítésének.* Ennek megfelelően a szocialista erkölcs nevelése alapvető része nevelőmunkánknak.

A társadalom erkölcsi fejlődésén belül az ifjúság erkölcsi nevelésének különleges jelentősége van. Feladataink általában perspektivikus feladatok, távolabbi céljainkat pedig a jelenleg felnövő és az őt követő nemzedékek fogják megvalósítani. Érthető, hogy

Digitized by Google

létfontosságú kérdés: milyen lesz ennek a nemzedéknek a világnézete, a közös műveltsége, a munkaerkölcse.

Közismert dolog, hogy az ifjúság könnyebben alakítható, hajlékonyabban reagál a nevelő hatásokra, mint a kialakult szokásokkal, meghatározott egyéniséggel rendelkező felnőttek. A felnőtteket, a felnőtt nemzedéket ma még sok mindenről *le kellene szoktatni*, számos világnézeti, erkölcsi nehezéktől meg kellene szabadítani. Az ifjúságnál könnyebben remélhető, hogy nevelési feladatainkat egyértelműen pozitív oldalról közelíthetjük meg.

A továbbiakban az ifjúság, elsősorban a tanulóifjúság erkölcsi nevelésének néhány időszerű kérdéséről lesz szó. Ezzel a korlátozással azt kívánjuk jelezni, hogy mondanivalónkat több vonatkozásban is határok közé szorítjuk. Három kérdést kívánunk kiemelni: a munkára nevelés feladatát, a szocialista hazafiság kialakításának kérdését, valamint — ezekkel kapcsolatban — az ateista nevelés problémáit.

1. A munkára nevelés kérdései

A szocialista erkölcsi nevelés tartalmához mindig is hozzátartozott — mint annak lényeges alkotó eleme — a munkára nevelés. Mi az oka annak, hogy napjainkban olyan kiemelkedő jelentőséget kap a nevelésnek ez a feladata? Azt látjuk ugyanis, hogy a szocialista országokban a nevelés területén ezt a *feladatok feladatának* tartják.

Ennek legalábbis két oka van. A munkára nevelés kettős vonatkozásban kerül előtérbe. Először: mint munkára nevelés *általában*, a szocialista munkaerkölcs kialakításának feladataként. Másodszor: mint a *fizikai, termelőmunkára*[1] való nevelés.

Kezdjük az utóbbival. Közismert dolog, hogy a tanulóifjúság egy része — különösen az, amely gimnáziumban tanult — egyoldalúan szellemi, hivatali munka felé törekedett. Maga ez az iskolatípus is, egész konstrukciójánál, oktatási és nevelési tartalmánál, egész szelleménél fogva a legutóbbi időkig egyoldalúan intellektualisztikus beállítottságú volt. A társadalmi fejlődés, elsősorban a termelés, de emellett az egész társadalmi életműködés szocialista mechanizmusa és szelleme is megköveteli azonban, hogy a Szovjetunióhoz és más szocialista országokhoz hasonlóan nálunk is megváltozzék az ifjúság oktatásának és nevelésének iránya, s ennek a változásnak a lényege: a termelőmunka felé fordulás legyen.

Sokat olvashattunk ennek a folyamatnak különböző jellemzőiről, s a velük kapcsolatos feladatokról. Ezúttal csak a leglényege-

1 Természetes, hogy a szellemi munka bizonyos kategóriái is termelő munkának tekintendők; e cikkben azonban a termelőmunkát egynek vesszük a fizikai munkával, minthogy az iskolában a termelőmunkára való nevelést annak egyszerűbb fajtájával, a fizikai munkával kell kezdeni.

Digitized by Google

sebb összefüggéseket kívánjuk kiemelni. A folyamat kettős arculata nyomban szembetűnik, ha arra gondolunk, hogy a munka, mégpedig a fizikai termelőmunka bevonult (és egyre inkább be kell, hogy vonuljon) az általánosan képző iskolák *pedagógiai eszközei* közé. Már a haladó pedagógia nagyjai is, különösen a marxizmus klasszikusai hirdették és követelték ezt; *tömegesen és általánosan* azonban csak most kezd megvalósulni. Másfelől azt látjuk, hogy az iskolák (nemcsak az iparitanuló-iskolák és a technikumok, hanem a műveltséget megalapozó általános iskolák és az általánosan képző középiskolák is) célirányosan és határozottan készítik elő növendékeiket fizikai termelőmunkára *is*. A műveltség korszerű értelmezésének, szerkezete szocialista felfogásának óriási horderejű vonása, hogy ahhoz szervesen hozzátartozik bizonyos *termelési ismeretek és munkakészségek* meghatározott köre. A teljes, sokoldalú ember erkölcsi arculatának pedig elengedhetetlen tartozéka a szocialista *munkaerkölcs* meghatározott színvonala.

A fizikai munka tehát lenézett, finnyásan utált *rosszból*, szükséges és nélkülözhetetlen *jóvá* válik a nevelésben is. Egyszerűen és automatikusan válik azzá? Szó sincs róla! Hosszú az az út, amely a munkának az „arcod verejtékével keresd meg a te kenyeredet" keserű bibliai átkától, mint elsőrendű életszükségletnek szocialista elvéig elvezet

A munka nem automatikusan idézi elő nevelő hatásait. A neveléstudomány dolga, hogy a munka nevelő hatásainak feltételeit kidolgozza, s ezt elméletileg javarészt meg is tette. Most ráléptünk a gyakorlati megvalósítás útjára.

A fizikai munka megszerettetésének vannak társadalmi, pszichológiai, erkölcsi feltételei. Le kell győzni bizonyos *előítéleteket*, amelyek az idősebb nemzedékben még élnek, s az ifjúságra is hatnak. Mert hiába hirdette képmutató módon a letűnt rendszer vallási és világi etikája, hogy „a munka nem szégyen". Valójában szégyen volt, mert a kizsákmányoltak kötelessége volt, s ezért az uralkodó osztályok lenézték és megvetették. Közismert és gyakran leírt dolgok ezek. Mégis, ma, népi demokratikus rendünk második évtizedében, amikor már napirendre tűzhettük, hogy befejezzük hazánkban a szocializmus alapjainak lerakását — még mindig tapasztaljuk, hogy a munkával kapcsolatos régi nézetek, felfogások, a régi erkölcs maradványai nem haltak ki. Különösen szembetűnik ez, ha a pályaválasztási adatokat vizsgáljuk, amelyek még ma is erőteljesen, ha nem is hivatali, de az értelmiségi pályák felé mutatnak. Sajnos, ma még nem egy munkásszülő azért taníttatja tovább gyermekét, hogy „különb legyen, mint az apja". Ebben a felfogásban egyrészt a társadalmi emelkedés *hamis*, s ma már *anakronisztikus* felfogásának maradványa tükröződik, másrészt az

Digitized by Google

az ugyancsak egyre inkább elavult, túlhaladott szemlélet, amely a fizikai termelőmunkában csak a „piszkos, fárasztó, lélektelen, egyoldalúan a testet foglalkoztató" tevékenységet látja. Nem kell bizonyítanunk, milyen nagy szerepe van e helytelen törekvések leküzdésében annak, hogy a szülők egészségesen és korszerűen fogják fel az életfontosságú fizikai termelőmunkát.

A munka megszerettetésének vannak anyagi, szakmai feltételei is. Ezzel kapcsolatban egy nagy erővel fellépő, nagyon egyszerű és kézenfekvő tényezőre: a fizikai munkával való *megismerkedés* puszta tényére utalunk. A fizikai munkában (termelő munkában) való részvétel élményeket ad a tanulónak, erőpróbára teszi őt, és a nehézségek legyőzésével önbizalmat önt belé. Észreveszi, hogy a munkában van szépség és romantika, megízleli a sikeres munkateljesítés örömét. A szervezett munkában való részvétel edzi a munkafegyelmet, és az állhatatosságot, kifejleszti és elmélyíti a szolidaritás, a kölcsönös segítés készségét, pontosságra szoktat. És nem utolsó sorban: a tanuló közvetlen kapcsolatba kerül a munkásokkal, érzi a munkásosztály erkölcsi, politikai nevelő hatását. Mindez hozzájárulhat a fizikai és a szellemi munka közötti lényeges különbségek eltüntetéséhez. Íme, mennyi értékes nevelőerő! Természetes azonban, hogy a tanulókat meg kell tanítani a munkára, annak értelmes elvégzésére. Ennek sok feltétele van: tantervek, tankönyvek, oktatási módszerek, a szó szoros értelmében vett anyagiak stb. A feladatnak ezzel a részével — jóllehet alapvető fontosságú — részletesebben nem foglalkozunk, mert gondolatmenetünkben mindenekelőtt a nevelési vonakozásokat kívánjuk előtérbe állítani.

A munkával való megismertetést és az arra való előkészítést szolgálja (az általánosan képző iskolákban) a politechnikai oktatás és a gimnáziumi 5+1-es rendszerben a szakmai előképzés. E nagy horderejű kezdeményezések jó eredményeket hoztak eddig is. Az út helyesnek bizonyult, az irány jó: ezen kell haladnunk továbbra is.

Térjünk most vissza ahhoz a gondolathoz, hogy a munkára való nevelésnek van egy szélesebb értelme is, mikor nemcsak fizikai, termelőmunkáról, hanem általában munkáról, illetve munkaerkölcsről beszélünk.

A szocializmus (majd a kommunizmus) felépítéséhez erkölcsi vonatkozásban arra van szükség, hogy az állam minden polgára a maga helyén tudásának, képességeinek legjavát adja, hogy valóban „képességei szerint" dolgozzék, hogy a munka *életszükségletévé* váljék, hogy a munka adja meg életének az értelmét. Feltettük már azt a kérdést is, miért van az, hogy a szocialista nevelés fel-

Digitized by Google

adatai közül a munkára nevelés kiemelkedő fontosságú, hogy ezt lehet a feladatok feladatának minősíteni.

A magyarázat egyszerű. A munka — a legalapvetőbb társadalmi tevékenység. A társadalmakat mindig is a munka tartotta fenn, de a kizsákmányolás körülményei között a munka gyümölcsét kevesen élvezték, éppen azok, akik a termelő tevékenységből nem vették ki a részüket. Szocialista tulajdonviszonyok között az *egész* dolgozó közösség részesedik a társadalmi termelés javaiból, s az egyén boldogulása szorosan összekapcsolódik a közösség, a társadalom boldogulásával. Ezért mondhatjuk, hogy a szocialista társadalom alapja — anyagi és erkölcsi alapja — a munka. Az alapvető társadalmi kötelezettségek végső soron ebbe a követelménybe futnak össze: ki hogyan, milyen eredménnyel dolgozik? S ha ez így van, akkor világos, hogy az iskola sem tekintheti mellékes feladatának az erre az alapvető társadalmi feladatra való felkészítést.

A munkaerkölcs tágabb értelemben magában foglalja azt a készséget, hogy minden ember képességeihez mérten a maximumot nyújtsa munkában, a társadalmi tulajdon kímélésében, gyarapításában, a társadalom anyagi és szellemi élete alapjainak megteremtésében.

Eddig azonban még nem tudtuk kellőképpen tudatosítani azt, hogy a munka nemcsak az egyén létfenntartásához szükséges elengedhetetlenül, de igen lényeges a munkára való kötelezettségnek a társadalmi vonatkozása is: annak a megértése és elfogadása, hogy a szocialista társadalom alapja a munka és a társadalom is végső soron csak azt adhatja vissza, amit az egyén neki ad.

Az iskolai nevelésben még nem kap a jelentőségének megfelelő szerepet a *társadalmi tulajdonhoz* való szocialista viszonyra nevelés. Pedig ennek nemcsak anyagi jelentősége nagy, hanem kitűnő pedagógiai lehetőségeket kínál a kistulajdonosi *önzés* és a kollektivista *felelősségérzés* minőségi különbségeinek az érzékeltetésére. Ezt azért tesszük szóvá, mert az iskolának a munkaerkölcs szempontjából nyilvánvalóan arra kell felkészíteni a tanulókat, hogy iskolai munkájuk során, s később a termelésben, hivatásuk gyakorlása közben is a szocialista munkaerkölcs szellemében és követelményeinek megfelelően dolgozzanak.

A társadalmi munkamorál területén ma még két fő fogyatékosság tapasztalható: egyes emberek nem teljes felelősséggel, nem képességeik szerint dolgoznak, s némelyek nem őrzik, nem becsülik kellőképpen azt, amit a társadalmi termelés létrehozott: a közvagyont, a társadalmi tulajdont. A munkára nevelésnek — hogy úgy mondjuk — aktív megközelítése már eléggé meghonosodott iskoláinkban. Annál kevésbé a feladat másik oldala, a *társadalmi tulajdon* védelmére való nevelés. Ez mintha csak szokásból, illen-

Digitized by Google

dőségből szerepelne a feladatok között. Így aztán nagyon is erőtlen, nem kellő tekintélyű követelmény.

A vizsgálódások azt mutatják, hogy jelenleg a munkával kapcsolatban többféle magatartás, illetve felfogás alakult ki a tanulók között. Egyértelműen pozitív hozzáállást tükröz az a felfogás, mely a munka szeretetében, tudatos vállalásában, társadalmi jelentőségének megértésében nyilvánul meg. Ez a munkaszeretet komoly és megalapozott. Az ilyen tanuló tisztában van azzal, hogy a munka nehéz dolog, nem játék, de ennek ellenére, helyesebben ezzel együtt — szeret dolgozni. Ebben a felfogásban érvényre jut az erkölcsi tudatosság bizonyos magas színvonala. Megjegyezzük, hogy a tudatosság foka összefüggésben van az életkorral is.

A tanulók másik, számszerint nagyobb csoportja is szereti a munkát, de lelkesedése nem tartós, nem megalapozott. A romantikus színezetű munkaakciók hagynak ugyan benne érzelmi nyomokat (ilyenkor ragadtatja magát a munkához még nem eléggé hozzászokott diáklány túlzó kitörésekre: „csodálatos volt!"), de itt nem elsősorban az erkölcsi tudatosság, hanem a futó élmények és — hozzátehetjük — a futó érzelmek dominálnak. Természetesen kedvező mozzanat, hogy legalább *ezek* fellépnek. Helytelen volna tehát, ha nem látnánk azt, hogy ebben a szám szerint legnépesebb csoportban vannak az első csoport „várományosai". Hiszen a munkához való alkalmi vonzódás, a munkaszeretet érzelmi megnyilatkozása megfelelő körülmények, többek között rendszeres nevelőmunka esetében, átalakul a munka *tudatos* erkölcsi megbecsülésévé, szilárd munkafegyelemmé. Különösen így van ez az ifjúságnál. Tehát semmi okunk sincs arra, hogy ezeket a kategóriákat — amelyek egyébként sincsenek szigorú válaszfallal elzárva egymástól — éppen az ifjúság esetében statikusan fogjuk fel.

A harmadik csoport hozzáállása — kimondva vagy kimondatlanul — negatív. Magyarán: nem szeret dolgozni. Terhes, kínos vagy éppen megvetett tevékenység számára a munka.

A tisztánlátás kedvéért ismételten hivatkoznunk kell arra, hogy iskolások esetében a munkának két szektoráról van szó. Az egyik a szorosabb értelemben vett tanulás, mint szellemi tevékenység. A másik a fizikai, termelőmunka, s ezen túl, a társadalmilag hasznos tevékenységnek az a csoportja, mely fizikai erőkifejtést is követel. Nem lehet teljesen azonosítani a kettőt, de egymástól elválasztani sem. A feladatokat differenciáltan kell megragadni és kitűzni. Abból kell kiindulnunk, hogy a diák alapvető feladata, alapvető munkája a *tanulás*. Ebbe korszerűen egyre inkább bele értendő a termelőmunkára való felkészülés is. A tapasztalatok azt mutatják, hogy diákjaink általában szeretik a termelési gyakorlatokat. E jelenség okainak és körülményeinek elemzésére ezúttal

Digitized by Google

nem térhetünk ki. A feladat az, hogy egyfelől a termelőmunka iránt tanúsított vonzalmukat átvigyük a tanulásra, a tanulói kötelezettségek hagyományos, megszokottabb, szürkének látszó területeire is, másfelől *tartósítsuk* a termelési gyakorlatok iránti vonzódást, lelkesedést, ügyszeretetet.

Hogyan tegyük ezt? Nem hisszük azt, hogy a munkára nevelésnek (vagy az erkölcsi nevelés egyéb feladatainak) speciális módszerei vannak. Sajátos tartalma, feladatai, körülményei természetesen vannak, de a módszereket az erkölcsi nevelés rendszerén *belül* kell keresni, és csak ott lehet megtalálni. Bármilyen fontosnak tartjuk is a nevelés módszertani kérdéseivel való foglalkozást, ennek a tanulmánynak a tárgya és keretei ezt nem teszik lehetővé. Ezért csak egyes tartalmi kérdéseket érintünk.

2. Szocialista hazafiságra nevelés

A szocialista hazafiság és proletár nemzetköziség lényege és tartalma eléggé tisztázva van, de az erre való nevelésnek a már rendelkezésünkre álló módszereit még nem alkalmazzuk eléggé *rendszeresen, tudatosan és tömegesen.* A teendő tehát az, hogy realizáljuk a régóta napirenden levő feladatokat. Emellett azonban újonnan jelentkező, vagy az újszerűen felmerülő feladatokat is ki kell jelölnünk, a szocialista hazafiságra és proletár nemzetköziségre nevelést *új oldaláról is* meg kell közelítenünk.

Többször és helyesen állapítottuk meg, hogy ifjúságunk többségének erkölcsi arculata pozitív, a hazafiság tekintetében is. A szocialista társadalom felépítése, a szocialista világrendszer megszilárdítása azonban még többet igényel: mindenekelőtt nagyobb *tudatosságot,* a szocialista társadalmi rend magasabbrendűségébe vetett szilárd *meggyőződést.* S ez csak úgy érhető el, ha magasabb színvonalra emeljük a szocialista hazafiságra nevelést, s — többek között — leküzdjük ifjúságunknak a történelem romantikus régmúltja iránti *egyoldalú* és meglehetősen erős vonzódását, még jobban serkentjük a munkásmozgalom hősi útja és szocialista jelenünk iránt megnyilvánuló, konkrét ismereteken alapuló érdeklődést, megbecsülést, szeretetet. Ez ma a szocialista hazafiságra nevelés kulcskérdése. A szocialista hazaszeretet a *múltból is táplálkozik* ugyan, de alapvető tartalma a szocialista társadalmi rend, a szocialista jelen és a kommunista jövő szeretete.

Még nagyobb minőségi javulást kell elérnünk *a proletár nemzetköziségre* nevelésben. E tekintetben magatartásunk eddig egy kissé védekező jellegű volt: küzdöttünk az ellenséges, burzsoá nézetek, a sovinizmus, a nacionalizmus, a Szovjetunió lebecsülése, a faji megkülönböztetés maradványai ellen. Erre a küzdelemre természetesen továbbra is feltétlenül szükség van, hiszen ezek a nehe-

Digitized by Google

zékek különösen fékezik a pozitív vonások kialakulását. A szocializmus eszméinek győzelmes előretörése, a szocialista világrendszer kialakulása, a proletár szolidaritás ragyogó és eleven példáinak időszakában azonban már más pozíciókból is szükséges és lehetséges megközelítenünk a hazafiságra és internacionalizmusra nevelés kérdéseit. Konkrétabban és szuggesztívebben kell beszélnünk arról, hogy mit jelent a szocialista országok gazdasági és politikai együttműködése, mennyire nélkülözhetetlen és milyen önzetlen a Szovjetunió segítsége nemcsak a népi demokráciák, de a függetlenségükért harcoló népek irányában is. Hogy a gyarmati elnyomás alól felszabadulni törekvő afrikai, ázsiai, délamerikai népek harca milyen elementáris erővel, és milyen feltartóztathatatlanul lángolt fel, arról a tanulók naponta olvashatnak, hallhatnak, tudomást szerezhetnek. De, hogy ennek a harcnak milyen nagy erőt és biztonságot nyújt a népek összefogása és a szocialista tábor, mindenekelőtt a Szovjetunió politikai, gazdasági és katonai tekintélye és ereje, ezt türelmesen és meggyőzően kell megmagyarázni és tanítani. Természetes, hogy ennek a pozitív alaphangnak nem szabad sematizmusra, elbizakodottságra, vagy az érvelés mellőzésére vezetnie.

Minél inkább megközelítjük hazánkban is a nagy történelmi feladatot: a szocializmus felépítését, objektíve annál inkább lehetővé válik, hogy a tanulók hazaszeretete a *szocialista* haza szeretetével, a szocialista társadalmi rend szeretetével azonosuljon. A társadalmi lét nemcsak a felnőttek tudatára hat, de az ifjúság tudatára is, s bizonyos speciális körülmények, illetve határok között a gyermekek tudatára is.

A nevelés bonyolult, finom és rugalmas megoldásokat követelő feladatok előtt áll ezen a területen is. Példaként csak egy problémát említünk. Nagyon határozottan és tudatosan kell törekednünk arra, hogy ifjúságunk béke idején — mi pedig hosszútávú békés építőmunkára készülünk — a *tevékeny hazaszeretet* elsőrendű megnyilvánulását a munkában, a „szürke" hétköznapi munkában lássa. A hazaszeretetet ne korlátozza tehát a különleges körülmények között végbevitt, romantikus pátosszal körülvett hőstettekre. Egy kissé kiélezve azt mondanánk, hogy társadalmilag hasznosabb és fontosabb az egész éven át végzett szorgalmas munka, mint az év egy időszakában végbevitt rendkívüli teljesítmény. Véleményünk szerint tehát inkább nevezhetnénk a munka ifjú hősének azt a fiatalt, aki az egész évben keményen dolgozik, s magatartása következetesen megfelel a szocialista erkölcs normáinak, mint azt, aki időszakosan derekasan, vagy éppen kiemelkedően veszi ki a részét valamely társadalmi munkából. (Ezzel természetesen nem akarjuk lebecsülni az ifjúság önzetlen vállalkozásainak nagy politikai, pedagógiai, s nem utolsósorban anyagi értékét. Itt azon-

Digitized by Google

ban a hangsúlyra, az arányokra szeretnénk felhívni a figyelmet, mert úgy tapasztaljuk, hogy ekörül vannak bizonyos problémák.)

A dolog azonban nem egyszerű, mert miközben az ifjúságot a „hétköznapi" hazaszeretetre akarjuk nevelni, nem mondhatunk le arról sem, hogy a hősi, a patetikus, a romantikus hazaszeretetnek az ifjúsághoz oly közelálló érzelmeit is tápláljuk és fejlesszük. A kettő arányának, sőt, mi több, egységének kidolgozása a pedagógia egyik feladata.

Hogy a tanulók *megértsék* a proletár internacionalizmus lényegét és nagyszerűségét, ahhoz mélyen és alaposan kell ismerniök a kizsákmányoláson alapuló társadalmak osztálytagozódását, az elnyomottak, a kizsákmányoltak életét. Így tudják ugyanis megérteni, átérezni, hogy mi ellen harcol a proletáriátus, s milyen ügyben segítik, támogatják egymást világszerte a dolgozók. A korszerű tantervek készítésénél arra kell törekednünk (és arra is törekedtünk), hogy a megfelelő tárgyak területén az osztályviszonyok megértése, a történelmi fejlődés alaptendenciája rajzolódjék ki. A tankönyveknek, a módszereknek és az összes módszertani segédleteknek szemléletesen, szuggesztíven, szenvedélyesen kell e törekvések megvalósításának szolgálatába állniok.

A szocialista hazafiság és proletár nemzetköziség nemcsak *politikai, ideológiai* kategória, hanem — mint erre már Engels is rámutatott — egyúttal *erkölcsi* is. Ezek ugyanis elválaszthatatlanok a kollektivizmustól, a dolgozók közti kölcsönös segítségtől, a szolidaritástól, e nagyszerű erkölcsi tulajdonságoktól — mint ahogy a *burzsoá nacionalizmus és kozmopolitizmus* is elválaszthatatlan a magántulajdon alapján kifejlődött önzéstől, s a belőle fakadó mindenféle visszataszító erkölcsi fogyatékosságoktól. Rendkívül nagy távlatokat nyitó gondolat ez a tudomány, az etika számára és nagyon ösztönző a gyakorlati nevelőmunka számára is. Egyben azt is mutatja, hogy a nevelés egyes feladatai szorosan összefüggnek. Nem erőszakolt az a tétel, hogy a hazafiságnak elsősorban a munkához való szocialista viszonyban kell megnyilatkoznia. Multunk haladó nagyjai (Kölcsey, Széchenyi, Vörösmarty) tanúsítják, hogy a *tevékeny hazaszeretet* követelménye nem volt idegen tőlük sem.

A hazafiságnak és a proletár nemzetköziségnek, mint erkölcsi kategóriának, erkölcsi tulajdonságnak a felfogása és hangsúlyozása természetesen nem szabad, hogy üres és érzelmes ***moralizálásra*** vezessen. De az a körülmény, hogy az emberek és népek közötti kapcsolatoknak ilyen bensőséges, érzelmileg is megragadható vonásaira utalunk, nagyon is kedvező lehetőségeket nyújt a nevelés számára, e lehetőségeket eddig még csak kismértékben használtuk ki.

Digitized by Google

3. A tanulók ateista nevelése

Ha visszagondolunk szocialista köznevelésünk történetére és programjára, megállapíthatjuk, hogy több mint egy évtizede — pontosabban 1950 óta — határozottan és tudatosan nevelési törekvéseink központjába állítottuk a tanulók *dialektikus materialista* szellemű nevelését, a dialektikus materialista *világnézet* megalapozását. Az eredményekkel mégsem lehetünk megelégedve. Az elmaradás oka mindenekelőtt az az alapvető ellentmondás, hogy *nem marxista, vagy nem következetesen marxista szemléletű* pedagógusoknak kell marxista szellemben oktatniok és nevelniök. Emellett okolni lehet a tantervek és tankönyvek fogyatékosságait, egyes családok kedvezőtlen befolyását, a kettős nevelés nem kívánatos tényét stb.

Olyan nevelési teendőről van tehát szó, amelyet több ponton kell megragadni és előrelendíteni. Tagadhatatlan, hogy komoly lépéseket tettünk, illetve tervezünk a pedagógusok képzése és továbbképzése, a tantervkészítés területén, a szülők befolyásolása tekintetében. Mindez azonban nem teszi feleslegessé, hogy a világnézeti nevelésen belül az ateista nevelés feladataival *külön és hangsúlyozottan* foglalkozzunk. Az ateista nevelés csak egyik *része* a világnézeti nevelésnek, nem teljesen azonos tehát vele. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a korszerű, tudományos dialektikus materialista világnézet befogadását és elsajátítását leginkább a vallásos nézetek konzervatívizmusa gátolja, érthetővé válik, hogy miért emeltük ki az egész átfogó kérdéscsoportnak egy meghatározott részét: az ateista nevelést.

A teendők megközelítéséhez csak részben ad kiindulási pontot a hittanra járók száma. Ez a szám az általános iskolákban nagyobb (bár csökkenő irányzatú), a középiskolákban kisebb, s magában véve nem is ad okot aggodalomra. A valóságban azonban a vallásos vagy idealista világnézetű tanulók száma nagyobb, mint a hittanra járóké, illetve a hittanra beiratkozottaké.

Az idealista, vallásos világszemlélet természetesen más formában, más színezettel jelentkezik az általános iskolai, mint a középiskolai tanulóknál. Sőt, ezen belül is, korcsoportok szerint differenciálódnak a nézetek.

Vizsgálatok, felmérések azt mutatják, hogy ma világnézeti vonatkozásban a középiskolai tanulók egy kisebb része — életkorának megfelelő érettségi színvonalon — eléggé határozott *materialista* jellegű, tehát ateista színezetű világnézetet vall; egy másik, ugyancsak kisebb részüknek a világnézete, ha nem is tisztán és rendszerezetten, de *idealistának* nevezhető. A tanulók zömére viszont az jellemző, hogy a különböző és ellentétes hatások alatt nem tud eligazodni világnézeti kérdésekben: középúton van, a

Digitized by Google

vallásos-idealista világnézettől a materializmus felé vezető átmeneti állapotban, s bizonytalan, ködös, zavaros világnézeti álláspontokat vall magáénak. A teendő világos: a tanulóknak ezt a zömét kell egyértelműbb materialista világnézettel felruházni, illetve ennek materialista világnézetét megbízhatóan kell megalapozni. Ez a csoport hálás nevelési terepet kínál.

Az említett világnézeti felemásság persze sok bajnak a forrása. Nem egy esetben ide vezethetők vissza a szocializmus elvei iránt való bizalmatlanság megnyilvánulásai, a cinizmus jelei, a világnézeti és erkölcsi közömbösség, a nagyképűség, az önhittség.

A vallásos világnézet leküzdésének és pozitív túlhaladásának feladata mindenekelőtt azért fontos, mert iskoláinkat az iskolareform, a korszerűsítés szellemében határozottan *nevelő iskolává* akarjuk formálni. A vallásos világnézet (illetve a vallásos nézetektől is átszőtt eklektikus, idealista világnézet) ma még igen nagy akadálya annak, hogy a tanulókat, mint leendő állampolgárokat társadalmi felelősségre és aktivitásra, a szocialista társadalmi rend magasabbrendűségébe vetett hitre neveljük. Gyakran megtörténik persze, hogy felnőttek, még inkább ifjak tudatában „békésen" megférnek egymás mellett a vallás és a tudomány tanításai, a vallás és a szocializmus eszméi. De csak addig férhetnek meg, míg az emberek világnézetileg tudatosan gondolkozni nem kezdenek, amíg nem töprengenek azon, hogy *mire* is alapozzák tulajdonképpen világnézetüket, s ilyenkor súlyos belső konfliktusok is keletkezhetnek. Márpedig mi *önálló* gondolkozásra akarjuk nevelni az ifjúságot, hogy ne hunyja be a szemét tudatának, világnézetének ellentmondásai előtt, hanem tudatosítsa ezeket az ellentmondásokat, s ezzel is tegyen meg egy lépést pozitív irányú fejlődése útján.

A vallásos világnézet egyenesen ellentmond annak, amit iskolai nevelésünkben meg akarunk valósítani. Nincs kibúvó és nem lehet kompromisszum: ha materialista nevelési céljainkat komolyan vesszük, ha valóban meg kívánjuk valósítani őket, akkor a vallásos nézeteknek nem lehet helyük az iskolában, a tanulók tudatában!

Különösen fontos a vallásos nézetek ellen való harc ezeknek a nézeteknek egy kényes, gyakran emlegetett vonatkozása, az erkölcs miatt. A vallás ugyanis éppen a valláserkölcshöz fűződő illúziók miatt kapja még ma is a legtöbb támogatást a szülők, a társadalom egyes (és sok esetben jószándékú) elemei részéről. Azzal érvelnek ugyanis — közismert ez a vélekedés —, hogy az egyetlen hatékony *erkölcsi fékező erő* a vallás. S a materializmust elsősorban azért támadják, azért ellenzik, azért tiltakoznak ellene, mert az állítólag nem neveli erkölcsre az ifjúságot. A marxisták tudják ennek a felfogásnak a tarthatatlanságát. A marxistáknak azonban

Digitized by Google

az is feladatuk, hogy *meggyőzzék* igazukról a jószándékú, de helytelen nézeteket valló embereket. Győzzék meg többek között arról, hogy a szocialista erkölcs a legmagasabb rendű erkölcs, amely megfelel a társadalmi fejlődésnek, kibontakoztatja a kizsákmányolástól megszabadult ember igazi erkölcsi értékeit, ezzel szemben a vallásosság a mi körülményeink között sokszor éppen passzivitásra, társadalmi közömbösségre vagy éppen cinizmusra, tehát végső soron *erkölcstelenségre* serkent. Nagyon határozottan kell tudatosítanunk, hogy a valláserkölcs ma az egyik nagy akadálya annak, hogy a *tevékeny erkölcs*, a szocialista erkölcs gyakorlása kiszélesedjék. Sokan nem látják tisztán, ezért magyarázni és indokolni kell, hogy az ateista nevelésben nem az a negatív elem a döntő, hogy bizonyos (ebben az esetben valláserkölcsi) eszméktől meg akarjuk fosztani, helyesebben: meg akarjuk szabadítani az ifjúság tudatát, hanem sokkal inkább azt a *pozitív* mozzanatot kell látni és megláttatni, hogy *mit* akarunk ehelyett nyújtani, hogy az emberiség legszebb eszményeinek, legnemesebb törekvéseinek megvalósítására akarunk ösztönözni.

Pedagógus körökben nézeteltérések és viták vannak akörül, hogy helyes-e a *direkt* ateista nevelés útjára lépni, a direkt vallásellenes nevelés módszereihez folyamodni. Egyesek ezt túl nyers, taktikátlan, tehát kockázatos, káros módszernek tartják. Úgy vélem, hogy az ateista nevelés alapvető formája az iskolában továbbra is *az indirekt módszer, vagyis a céltudatos materialista szellemben történő nevelés* marad. Ez egyben ateista nevelés is. Ugyanakkor *bátrabban és gyakrabban* kell hozzányúlni a direkt ateista nevelés módszereihez is. Vannak ilyen irányú kezdeményezések, s ahol hozzáértően, meggyőződéssel csinálják, ahol jól vezetik ezt a munkát, eredményt érnek el. Különösen hangsúlyozni kívánjuk a nevelők *meggyőződésének* fontosságát.

A direkt módszer kelléktárába tartozik: a vallástörténet elemeinek oktatása, az egyház reakciós szerepének meggyőző bemutatása, a vallás által kulcskérdésként kezelt tételek (a világ teremtése, az élet keletkezése, túlvilági élet, csodák stb.) nyílt cáfolása.

*

Sokszor elkedvetlenedik a nevelő, ha az önzés, a durvaság, a közömbösség, a cinizmus, a fegyelmezetlenség megnyilvánulásaival, más erkölcsi fogyatékosságokkal találkozik, vagy ezek maradványait felfedezi. Elgondolkozik azon, kicsit keserű szájízzel, milyen nehéz, milyen gigantikusan nagy feladat *tömegesen* kiformálni a szocialista gondolkozású, érzületű és magatartású embereket. Máskor meghatódik a szocialista emberiesség megindító példáin, s felbuzdul: mégis csak érik a szocializmus vetése!

Úgy gondolom, nem helyes kizárólag szubjektív benyomá-

Digitized by Google

sainkon, hangulatainkon, élményeinken mérni az objektív társadalmi folyamatot, tudniillik az embernek a termelési viszonyok szocialista alakulásával párhuzamosan folyó szocialista átalakulását. De a folyamat objektív tendenciája tagadhatatlan. Világos, hogy ezt a folyamatot elő kell segíteni, nem utolsósorban a nevelés eszközeivel. Ez nagy erőt kell, hogy jelentsen a nevelők számára. Ugyanakkor nagy felelősséget is ró rájuk az, hogy boldogulásunk kikovácsolásának nagyon fontos posztján dolgoznak.

Képzeletünk — bár tények és tudományos vívmányok által megalapozottan — gyakran előreszárnyal a jövő század rejtelmeibe. Megragadnak bennünket az ember anyagi életkörülményei rohamos javulásának lehetőségei. Az embereknek is meg kell változniok, az emberek meg is fognak változni. S ha sikerül egy-egy „ragadozó" tulajdonságot kiirtanunk, egy-egy kistulajdonosi beidegzettséget megszüntetnünk, egy-egy csatát megnyernünk a kispolgári önzés és individualizmus elleni harcban, s végül valamennyi „ős-barbársággal" leszámolnunk, akkor történelmi tettet hajtottunk végre a szocialista erkölcsi tulajdonságok kiteljesítésében.

Digitized by Google

A beruházások irányításának egyes kérdései

Irta **BÁLINT JÓZSEF**

A beruházások a népgazdaság fejlesztésének döntő fontosságú tényezője. A beruházások irányításának és helyes megvalósításának kérdései pártunk gazdaságpolitikájában központi helyet foglalnak el. A helyes beruházási politikához, a beruházások irányításával kapcsolatos kérdések megoldásához nagy segítséget nyújtott a hároméves tervtörvény, pártunk Központi Bizottságának 1959 márciusi határozata, a kongresszusi határozatok és az azóta hozott több központi bizottsági és politikai bizottsági határozat. Az 1958—60. évi hároméves terv beruházásai jelentősen hozzájárultak az iparban, a mezőgazdaságban és a népgazdaság más területein elért sikerekhez. A hároméves terv időszakában a beruházások tervét jelentősen túlteljesítettük.

A hároméves terv kezdetén az ellenforradalom egyik súlyos gazdasági következményeként a nemzeti jövedelemnek a beruházásokra fordított része hallatlanul alacsony, mindössze 8,2 százalék volt. Ezért pártunk a hároméves terv fontos célkitűzéseként jelölte meg, hogy a terv túlteljesítéséből keletkező nemzeti jövedelem egy részének felhalmozásával növeljük a beruházások részesedését a nemzeti jövedelemben. Ezt az irányelvet a terv végrehajtása során érvényesítettük. A nemzeti jövedelem három év alatt 20 százalékkal, a beruházások volumene pedig mintegy 100 százalékkal emelkedett.

A hároméves terv beruházási politikáját pártunk abban jelölte meg, hogy a termelést elsősorban a meglevő vállalatok bővítése és korszerűsítése útján növeljük, nagyobb beruházásokat csak a népgazdaság további fejlődését alapvetően megszabó feladatok megvalósítására irányozzunk elő, gondoskodjunk a leállított beruházások ésszerű folytatásáról és a beruházásokon belül növeljük a gépi beruházások részesedését.

A hároméves terv végrehajtása során ez az elgondolás általá-

Digitized by Google

ban érvényesült, a tervtörvényben kiemelt beruházási feladatokat néhány kivételtől eltekintve megvalósítottuk. A három év alatt az ipar állóeszközeinek értéke mintegy 26 százalékkal növekedett. Ezen belül az egyes kiemelt iparágak állóeszközei gyarapodtak leggyorsabban. Általában a nem termelő jellegű beruházási előirányzatokat is túlteljesítettük: 16 százalékkal több állami és magánlakás, 53 százalékkal több középiskolai tanterem létesült.

A beruházások ágazati megoszlása ebben az időszakban módosult. A mezőgazdaság szocialista átalakításának gyors előrehaladása ugyanis szükségessé tette a mezőgazdasági és főleg a termelőszövetkezeti beruházások lényeges emelését. Az importgépekből a mezőgazdaság részesedése 1958-ban 18,5, 1960-ban 26—27 százalék volt. A terv három esztendejében a mezőgazdaság traktorokéből a tervezett mennyiségnek 241 százalékát, vetőgépekből 442 százalékát, traktoros fűkaszából 197 százalékát, silókombájnból 304 százalékát kapta.

A beruházások végrehajtásában változást jelentett az is, hogy végeredményben jóval több beruházást — köztük a hároméves terv utáni időszak fejlődését előkészítő beruházást — kezdtünk el az iparban is. 1960 első felében 622 beruházás volt folyamatban. Ebből 391-et a hároméves terv időszakában kezdtünk el. Megkezdődött a Váci Cementmű építése, meggyorsult a Dunai Vasmű hengerműveinek továbbépítése, megindult egy új műtrágyagyár és más létesítmények építése. A beruházási terv túlteljesítésében azonban hátrányos volt, hogy túl sok beruházást kezdtünk el.

Kedvezően változott a beruházások technikai összetétele. A hároméves terv a gépek részesedését az összes beruházásokban kb. 24 százalékban irányozta elő. Rendkívül örvendetes, hogy ténylegesen ez az arány 1958-ban 31,1, 1959-ben 38,3, 1960-ban 40,3 százalékot ért el. Ez a jobb műszaki fejlesztésnek és a hatékonyabb befektetésnek a jele, de nem jelenti azt, hogy a beruházások összetételét alakító valamennyi tényező egyaránt kedvezően alakult volna. A gépi beruházások abszolút összege és részesedése ugyanis nagyrészt a szovjet beruházási hitel keretében történő gépszállítások és a külkereskedelem más gépbeszerzései révén nőtt. A takarékosabb építésben rejlő lehetőségeket nem használtuk ki eléggé a beruházások építési költségeinek csökkentésére.

A hároméves terv időszakában a beruházások irányításában fejlődött a tervszerűség, a beruházási tevékenység irányításának rendszere. A népgazdasági tervezés és a finanszírozás módszereinek tökéletesítésével elértük, hogy hazánkban csak a terveknek megfelelő beruházást lehessen eszközölni és, hogy a megvalósuló beruházások megalapozzák a terv termelési előirányzatait. Ezt szolgálja a beruházások központi tervezése, engedélyezése, mely sze-

Digitized by Google

rint a beruházásoknak mintegy 70—80 százalékát a kormány által jóváhagyott népgazdasági terv tételesen vagy csoportosan meghatározza. Ezeket a beruházási javaslatokat szükségesség, gazdaságosság szempontjából az Országos Tervhivatal és a Pénzügyminisztérium tételesen felülvizsgálja és műszaki tervezésük kivitelezésük csak az Országos Tervhivatal engedélyével történhet.

Nincs ebben túlzott centralizmus? — teszik fel néha a kérdést. A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése megköveteli a fejlődés helyes irányának és arányainak megjelölését. A megjelölt arányok kialakításához, biztosításához azonban konkrét termelési kapacitásokat kell létrehozni. A termelési kapacitások bővítése a terv arányainak, a népgazdaság arányainak alapvető kérdése. A népgazdaság arányainak kialakításában, változtatásában a beruházások játsszák a fő szerepet. A tervszerű, arányos fejlődés megköveteli tehát, hogy a beruházásokat a népgazdasági terv *konkrétan* állapítsa meg. Ezért szükséges és helyes a beruházások elosztásának központosított rendszere, helyes, hogy bizonyos nagyságrenden felüli beruházások csak az Országos Tervhivatal és más központi szervek előzetes vizsgálata és engedélye alapján kezdhetők meg.

A hároméves terv megvalósításában szerzett tapasztalatokat elemeznünk és messzemenően hasznosítanunk kell, hogy tovább javíthassuk a beruházások irányítását. A párt határozatai rámutatnak a beruházások irányításának és megvalósításának néhány komoly és esetenként tartós fogyatékosságára. Melyek ezek?

Mindenekelőtt a gazdaságosságról, a takarékosságról, a műszaki színvonalról, a kapacitás kihasználásról, továbbá a beruházások megvalósítási időtartamának, vagyis koncentrálásának, illetve, szétforgácsoltságának kérdéseiről van szó. Pártunk VII. kongresszusa felhívta a figyelmet a gazdasági vezetés színvonalának emelésére. A beruházások terén tapasztalható fogyatékosságok leküzdése megköveteli, hogy pártunk VII. kongresszusának útmutatása alapján vizsgáljuk, elemezzük beruházási rendszerünket, a beruházások megvalósításának alakulását és megfelelő intézkedésekkel, lépésekkel érjük el a beruházások hatékonyságának növelését.

I. A meglévő termelési kapacitások, állóeszközök jobb kihasználása

A beruházások tervezését mindenekelőtt a már meglévő termelési kapacitások vizsgálatával kell kezdeni. A meglévő kapacitások jobb kihasználása ugyanis lehetővé teszi, hogy adott beruházással több, nagyobb feladatot oldjunk meg, illetve, hogy a népgazdaság kitűzött fejlesztését kisebb beruházással, nagyobb fogyasztási alap mellett is megvalósíthassuk. Vagyis a meglévő ka-

Digitized by Google

pacitások kihasználásának javítása beruházási eszközöket szabadít fel. Az, amit tegnap beruháztunk, ma vagy holnap meglevő és működő termelési kapacitás. Ezért nem helyes a beruházások gazdasági hatékonyságának vizsgálatát és a beruházási rendszer megjavításának kérdését kizárólag és elszigetelten az új állóalapok létesítésének kérdéseire korlátozni. A már üzembe helyezett beruházást mindenekelőtt jobb kapacitáskihasználással tehetjük gazdaságosabbá. Gazdasági vezetésünknek egyik hiányossága, hogy a meglevő termelési kapacitások kihasználásának és javításának vizsgálata a népgazdasági tervezésben, az anyagi ösztönzésben és az állami ellenőrzésben nem foglalja el az azt megillető helyet.

Az elmúlt évben mindenekelőtt a Magyar Beruházási Bank végzett vizsgálatokat a gépipar kapacitáskihasználásának megállapítására. A vizsgálat nagy tartalékokra hívta fel a figyelmet. Kiderült az is, hogy nincs kidolgozva olyan egységes, országos metodika, amelynek alapján a meglévő kapacitások megállapítására, illetve kihasználásuk színvonalára számításokat lehetne végezni. A Gazdasági Bizottság határozatára az Országos Tervhivatal és a Központi Statisztikai Hivatal kidolgozta a megfelelő metodikát. A termelési kapacitások és kihasználásuk megállapításának módszereit és rendszerét más ágazatokra nézve is ki kell dolgoznunk és meg kell szerveznünk. Egyidejűleg végrehajtott általános termelési kapacitás felmérés — vállalatok sokaságának bevonásával — jelentős tartalékokat tárhat fel második ötéves tervünk végrehajtásához. Egyes vállalatok kezdeményezése is széles területen mutatkozó nagy tartalékokra utal.

Meg kell jegyezni, hogy a gazdálkodás jelenlegi módszerei mellett a termelési kapacitások és általában az állóeszközök kihasználásának színvonala nincs is megfelelő hatással a vállalatok gazdasági eredményeire, nyereségére. Ennek komoly szerepe van abban, hogy a kapacitások kihasználásának vizsgálatát elhanyagolják.

Ha megvizsgáljuk, hogyan alakult a termelés állóeszközigényessége az elmúlt 10 esztendőben, azt látjuk, hogy az utóbbi három évet kivéve, az ipar *állóeszközeinek volumene általában gyorsabban növekedett, mint az ipari termelés.* Ez nem örvendetes jelenség. Hogy a problémát mélyebben megértsük, ki kell térni arra a kérdésre, hogyan kell helyesen értelmezni a technika fejlődésével járó azon tendenciát, hogy a termelési költségekben az amortizáció hányada egyre nagyobb lesz. Az amortizáció hányadának növekedése következik a technikai fejlődésből, a gépesítésből, a termelés automatizálásából. A társadalmi munka termelékenysége növekedésének törvénye azt jelenti, hogy az egy termékegységre, egy bizonyos használati értékre fordított összes munka, holtmunka és élő-

Digitized by Google

munka együttes összege csökken. A gyakorlati munkának és az oktatásnak, a kutatásnak az egyoldalúságára és gyengeségére is mutat azonban az, hogy a holtmunkán belül az amortizáció alakulásának tendenciáját nem vizsgálja. Az amortizáció átvitt érték, holtmunka. Ezért meg kell vizsgálnunk azt is, hogy az egy termékegységre eső amortizáció abszolút összege mennyi. Erről Marx a következőket tanítja: „A kézmű, vagy manufaktúraszerűen termelt áruk árának és ugyanezen áruk mint gépi termékek árának összehasonlító elemzése általában azt az eredményt adja, hogy a gépi terméknél a *munkaeszköz* számlájára írható értékalkatrész *relative nő, abszolute* azonban csökken. Azaz, abszolut nagysága csökken, de a termék — például 1 font fonál — összértékéhez viszonyított nagysága növekszik."[1]

Ha a termelés lassabban növekszik, mint ahogy a termelési állóalapok bővülnek, akkor az egy termékegységre jutó amortizációnak nemcsak az értéken belüli részaránya, hanem abszolut összege is növekedni fog. Következésképpen nem érvényesül a Marx által kimutatott nagyüzemi fölény. Ha viszont a termelési kapacitások és általában az állóeszközök kihasználását megjavítjuk, és elérjük, hogy a termelés az állóalapoknál gyorsabban növekedjék, akkor az egy termékegységre jutó amortizáció abszolut összege csökkenni fog. Az amortizáció *hányada* azonban ebben az esetben is növekedhet, mert az egy termékegység előállítására fordított élőmunka gyorsabban csökken, mint a holtmunka. Ez a tendencia érvényesül a Szovjetunió iparában is, ahol az állóeszközök volumene 1940—1956-ban 2,9-szeresére, a teljes termelés 3,5-szeresére nőtt. Ebből kiszámítható, hogy az egy termékegységre jutó amortizáció abszolut összege megközelítőleg ($100 - \frac{2,9 \times 100}{3,5}$) 17,1 százalékkal csökkent, miközben az amortizáció százalékos aránya a műszaki fejlesztés következtében az önköltségen belül növekedett.

Mi a termelés állóeszközigényességét, az egy termékegységre jutó amortizáció nagyságát a statisztikai adatok valamilyen helyesbítése nélkül nem tudjuk megállapítani, mert az állóeszközöket nem összehasonlítható árakon tartják nyilván. Ezért valamely beruházás gazdaságosságát a régi berendezéssel szemben sokszor csak kombinatív számításokkal lehet érzékelni. Szükségesnek látszik tehát, hogy állóeszközeink értékelésére nagyobb gondot fordítsunk.

A szocialista termelési viszonyok, a tervgazdálkodás a termelési kapacitásoknak sokkal hatékonyabb kihasználását biztosítják, mint az anarchikus kapitalista termelési mód. Pl. 1956-ban Belgiumban a meglévő 26 martinkemencéből 21 üzemelt, Olaszország-

[1] Marx: A tőke. Első kötet, 363. old. Szikra. III. kiad. 1955.

Digitized by Google

ban 74-ből 54, Franciaországban 125-ből 89, a Német Szövetségi Köztársaságban 205-ből 170, Japánban 163-ból 121.

A szocialista termelési viszonyok győzelme hazánk iparában a termelési kapacitások és általában az állóeszközök kihasználásának lényeges javítását eredményezte. A kapitalizmustól örökölt és a háborús pusztításból helyreállított és továbbfejlesztett iparban a szocialista termelési viszonyok, a tervgazdálkodás fölénye alapján lehetővé vált a munka termelékenységének növelésével egyidejűleg a foglalkoztatottság növelése, a munkanélküliség felszámolása.

A termelési kapacitások kihasználásában azonban még nagy tartalékaink vannak.

A kapacitások kihasználását két úton javíthatjuk: extenzív és intenzív módon. Intenzívebb kihasználásról akkor beszélünk, amikor adott berendezésen egy időegység alatt növeljük a termelést, a teljesítményt. Extenzív módon javítjuk a kapacitások kihasználását, ha a berendezéseknek a termelésben eltöltött idejét növeljük. Ennek legtipikusabb útja a többműszakos termelés növelése. Az egyes iparágakban a technológia sajátosságaitól, a szervezettség színvonalától függően a kapacitáskihasználás javításának más-más módszerei kerülnek előtérbe. A kohászatban, építőanyagiparban, vegyi folyamatok esetén főként az intenzív út járható. A gépiparban általában a műszakon belüli idő jobb kihasználása, a több műszak kiterjesztése vagyis az extenzív kihasználás nyújt nagy lehetőségeket, nagy tartalékokat.

A műszakon belüli időveszteségek nem jelentéktelenek. A gépipar és az építőipar egyes vállalatainál például a műszakon belüli időveszteség 10—18 százalékot is elér. A műszakon belüli időveszteségek csökkentéséhez elsősorban az üzemen belüli és az üzemek közötti termelésszervezés megjavítása szükséges.

Egyes iparágakban a többműszakos munkarend kiterjesztése a legfőbb tartalék. A második ötéves terv célkitűzései pl. feltételezik a gépiparban az átlagos műszakszám lényeges javítását. A műszakszám növelése természetesen sokoldalú előkészítő-szervező munkát és a szükséges munkaerő, anyag, villamosenergia stb. biztosítását kívánja meg. Azonban értetlenség, szociális demagógia, és több helytelen nézet is fékezi az előrehaladást.

Vannak helyi vezetők, dolgozók, akik pl. úgy vélik, hogy itt az ideje a többműszakos munka korlátozásának és mindinkább a nappali műszakra kell áttérnünk. Ez a szemlélet jelentkezett némely gyárbővítési terv kidolgozása során is. Így pl. az egyik vidéki gyár (Bonyhádi Zománcgyár) rekonstrukciójának megtervezésénél a tervezők azzal számoltak, hogy a bővítés után a fő létesítmények — amelyek jelenleg három műszakban működnek —

Digitized by Google

csak két műszakban fognak üzemelni. Mi sem tévesebb annál a felfogásnál, hogy olyan gazdagok vagyunk és olyan jól állunk, hogy itt az ideje az egy műszakban való munkának, hogy itt az ideje az éjjeli munka likvidálásának. Ellenkezőleg: szélesítenünk kell a többműszakos munkát.

Az állóeszközök jobb kihasználása szorosan összefügg a társadalmi munkamegosztás színvonalával. Sokkal hatékonyabban használhatók ki az állóeszközök ott, ahol tömegszerű vagy szériában folyó termelés folyik, mint ott, ahol a termelés egyedi jellegű. Ez persze nem jelenti azt, hogy az egyedi jellegű termelés nem lehet kifizetődő, de mindenesetre iparunkban, különösen a gépiparban a termelési kapacitások kihasználásának egyik fékezője a munkamegosztás alacsony színvonala, amely egyúttal a munkaerő és más tényezők jobb kihasználását is akadályozza.

Az állóeszközök jobb kihasználását megnehezítik a vállalatok és iparágak részéről tapasztalható autarchikus törekvések. Sok vállalat arra törekszik, hogy a végtermék előállításához szükséges alkatrészeket és félkésztermékeket maga állítsa elő, maga készletezze, hogy megszabaduljon a kooperációval járó, a vállalat termelésének folyamatosságát érintő esetleges kockázatoktól. Ez azután természetesen az egész ipar viszonylatában a termelés állóeszközigényességének növekedése irányában hat. Holott a népgazdaság érdekét a specializáció szolgálja, amely előmozdítja a társadalmi munka termelékenységének növelését. A specializáció magasabb foka azonban színvonalasabb vezetést igényel (többek között a kooperáció megjavítását, összehangolását is).

Mindebből következik, hogy a meglevő termelési kapacitások kihasználásának javítása az állóalapok gazdasági hatékonysága növelésének fontos útja. Szükséges a meglevő kapacitások nyilvántartását, kihasználásának rendszeres ellenőrzését, mindennek egységes rendszerét és szervezetét megteremtenünk mind a minisztériumok, mind az Országos Tervhivatal apparátusában. Rá kell térnünk a termelés állóeszközigényességének, az állóeszközök kihasználási fokának mérésére és tervezésére is.

II. A beruházások műszaki színvonala és gazdaságossága

A párt VII. kongresszusa a népgazdaság fejlesztésének irányelveiben első helyre teszi a munkatermelékenységgel kapcsolatos feladatot: A munka termelékenysége, a műszaki színvonal emelkedése gyorsuljon meg a népgazdaságban, hogy jobban megközelítsük az élenjáró országok színvonalát. E rendkívül fontos irányelvet a beruházások megválasztásában és megtervezésében még nem érvényesítjük kellően. Pedig a beruházásoknak döntő szerepe van abban, hogy a munkatermelékenység mennyire halad előre,

Digitized by Google

milyen mértékben közelítjük meg a nemzetközi színvonalat, és ezáltal mennyire segítjük a szocializmust a két rendszer közötti békés versenyben.

A beruházások gazdaságosságának vizsgálatánál nem fordítunk megfelelő figyelmet a beruházás műszaki, különösképpen technológiai kérdéseire. A beruházások felülvizsgálása és elbírálása során meglehetősen az építési, építészeti kérdések kerülnek előtérbe. Ez nem helyes, hiszen az új termelő vállalat nem építési létesítmény. Az új beruházás értelme, lényege nem az épület, hanem a termelő berendezés, és ennélfogva a beruházás gazdaságossága mindenekelőtt a kiválasztott technika és technológia tökéletességén, korszerűségén múlik. Ezért fordítsunk a jövőben a beruházások előkészítése, engedélyezése, felülvizsgálata során sokkal nagyobb figyelmet az új létesítmény helyes technológiájának megválasztására. Ez az esetek legnagyobb részében alapvetően eldönti az állóalapok korszerűségét és a beruházás gazdaságosságát.

Éppen ezért nagy horderejű annak helyes eldöntése, hogy a beruházások gazdaságossági és műszaki színvonalát jellemző mutatók kialakítását milyen módszerekkel, milyen mértékben, hogyan befolyásoljuk. A ma érvényesülő hatás lényegében annyi, hogy ha a felülvizsgálat felfedi a hibát, akkor azt módosítják.

Az irányító és ellenőrző szervek erőfeszítéseiket döntően a benyújtott beruházási javaslatok helyességének ellenőrzésére és az azokban található fogyatékosságok feltárására fordítják. Így például az elmúlt évben az O. T. több mint egymilliárd forintot kitevő, a minisztériumok által benyújtott beruházási javaslatot utasított vissza. De ha azt akarjuk, hogy a leghelyesebb, a leggazdaságosabb beruházások valósuljanak meg, akkor nem elégedhetünk meg a javaslatok átszűrésével és a nem megfelelők elvetésével. A jelenlegi jóváhagyási eljárásra pedig ez a bürokratikus megközelítés a jellemző.

Az utólagos vizsgálódások és megállapítások igen hasznosak, de sokkal célravezetőbb, eredményesebb lesz a munka, ha a beruházások gazdaságosságának fokozását nem egyszerűen ellenőrzéssel, hanem *megelőző, előzetes tájékoztató és előzetesen kötelezővé tett minőségi mutatókkal tereljük.* Ebben az esetben kisebb lesz a valószínűsége annak, hogy felülvizsgálatra, jóváhagyásra nem megfelelő javaslatokat nyújtanak be. Emellett könnyebbé és szakszerűbbé válik az ellenőrzés is. Beruházási rendszerünknek ilyen irányú tökéletesítése annál fontosabb, mivel ismétlődő beruházások nálunk az iparnak csak egyik-másik ágazatában vannak. Vegyük például a cementipart. Magyarországon új cementgyár 10 évenként épül. Így egy cementgyár terveinek kidolgozása, minőségi mutatóinak a megállapítása olyan ritka feladat, hogy ebben a tervező irodák és a vezető szervek egyaránt kevés tapasztalattal

Digitized by Google

rendelkeznek. Ez egyben arra is rámutat, hogy minél fejletlenebb a nemzetközi munkamegosztás, minél szélesebb a fejlődő ágazatok skálája hazánkban, annál nagyobb és sokoldalúbb műszaki tervezési apparátust kell fenntartanunk és annak kisebb tapasztalata következtében nő a tévedések veszélye.

Felismerve a beruházások irányításának ezen hiányosságait, olyan határozat született, hogy az Országos Tervhivatal mellett egy beruházási irodát kell létrehozni, amelynek egyik feladata az lesz, hogy kidolgozza azokat a módszereket, amelyek elősegítik a beruházások magas műszaki színvonalú és gazdaságos megoldású terveinek kialakítását. Ehhez a munkához helyes felhasználnunk a szocialista országok, elsősorban a Szovjetunió tapasztalatait is.

A Szovjetunió gyakorlatában ezt az elvet 1952 óta az egyes ágazatokra kidolgozott technológiai tervezési normák és a gazdasági műszaki mutatók rendszerével biztosítják. Hazai és külföldi tapasztalatok figyelembevételével ágazatonként rögzítik, hogy bizonyos termékek előállításánál milyen beruházási költségekkel, milyen termelési költségekkel, milyen munkatermelékenységgel, milyen gépesítettséggel, milyen egyéb tényezőkkel kell számolni. Ezeket a mutatókat rendszerbe foglalják és az illetékes főhatóságok, illetve területi gazdasági szervek a Goszplánnal és a Goszsztrojjal egyetértésben kiadják. Az így kiadott dokumentum adatai segédeszközül szolgálnak a beruházó vállalatoknak és a tervező irodáknak a beruházási javaslatok, a beruházások műszaki terveinek kidolgozásához. Ezzel a rendszerrel biztosítani lehet az élenjáró hazai és külföldi tapasztalatok általános és gyors elterjesztését, az ország minden területén való alkalmazását.

A gazdasági-műszaki mutatók előre kidolgozott és jóváhagyott rendszere azzal, hogy tartalmazza a beruházásokkal szemben támasztott főbb gazdaságossági és műszaki követelményeket, komoly segítséget nyújt a minisztériumoknak, vállalatoknak, tervező irodáknak ahhoz, hogy eleve olyan beruházási javaslatokat és beruházási terveket készítsenek, amelyek a szükséges követelményeket kielégítik.

A beruházások műszaki színvonala sokszor nemcsak attól függ, hogy a tervező szervek mennyire képesek a leghaladottabb elgondolások szerint kialakítani a beruházás körvonalait. Előfordul, hogy a jobb megoldáshoz nincs pénzfedezet, megfelelő minőségű nyersanyag, de jórészt hazai gépgyártásunk és gépbehozatalunk az akadály.

A belföldi gyártású gépek tekintetében a fogyasztók, a beruházók befolyása a gépgyártásra, a gépipar termékeinek *színvonalára* korántsem kielégítő. Ez egyben műszaki fejlesztésünk tervszerű irányításának gyengeségét is mutatja. A műszaki fejlesztés tervezésénél a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítanunk arra,

Digitized by Google

hogy a perspektivikus tervekben körvonalazott beruházásokhoz szükséges korszerű gépek előállításához a gépipar megfelelő időben megfelelő utasításokat kapjon.

Nagyobb figyelmet kell fordítanunk a külföldről vásárolt gépek korszerűségére is. Előfordul ugyanis, hogy korszerűtlen gépeket importálunk. A hazai gépipar — tekintettel a nemzetközi munkamegosztás előnyeire — a technológiai berendezések, szállítóeszközök egész sorát egyáltalán nem gyártja, ezért behozatalra szorulunk. A nemzetközi munkamegosztás fejlődésével pedig a beruházások gépellátásában az import hányada még tovább növekszik. De a külföldi gépek vásárlásánál nagyobb körültekintés szükséges mind a korszerűség, mind a devizatakarékosság követelményeinek érvényesítése érdekében.

A beruházás gazdaságossága, a takarékosság elvének érvényesülése nagymértékben függ a beruházások költségétől. Ezért fontos, hogy az állam a beruházások költségeinek kialakítását szabályozza, a beruházókra és a műszaki tervezőkre kötelező normatívákat állapítson meg és ezzel bizonyos keretek közé szorítsa az épületek, építmények méretezését, kiképzését, azok költségeit. Ezt a munkát eddig a műszaki tervezési normák alkalmazásával az Építésügyi Minisztérium látta el. Ezek a normák pozitív szerepet játszanak a költségek kialakításában, biztosítják az egyöntetűséget valamennyi szerv munkájában. Ugyanakkor magukban rejtik azt a veszélyt is, hogy amennyiben túlzást, pazarlást tartalmaznak, azt is általánosan alkalmazzák. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1958-ban hozott határozata alapján az Országos Tervhivatal és az Építésügyi Minisztérium több, főleg nemtermelő célú építmény (iskola, öltöző stb.) tervezési normáit és típusterveit felülvizsgálta és takarékosabb megoldásokra találtak lehetőségeket. A meglevő tervezési normatívák és típustervek azonban az építkezéseknek csak kis hányadát ölelik fel. Nem alkalmazzák még a tervezési normákat az ipari építkezésekre. Szükségesnek látszik további normatívák kidolgozása és a meglevők folyamatos felülvizsgálata a takarékosság szempontjából.

A beruházások tervezett gazdaságosságát rontja a beruházási költségek drágulása. Ezek a jelenségek nagyban a beruházás megvalósításában közreműködő szervek anyagi érdekeltségi rendszerének hiányosságaival függnek össze. Az építési költségek menetközbeni emelkedésének megakadályozására a fix-ár bevezetése tekinthető jelentős lépésnek. Ebben az évben a kormány határozata értelmében a típustervek szerint épülő építmények, a szövetkezeti és öröklakások kivitelezésére fix-áras szerződést kell kötni. Ezt a rendszert a Szovjetunióban és az NDK-ban különösen a lakásépítkezéseknél sikeresen alkalmazzák.

Digitized by Google

A beruházások kialakításánál meglehetősen elhanyagolják a beruházások földrajzi területenkénti összefüggésének, a közlekedési, a vízellátási és egyéb összefüggéseknek a vizsgálatát. Sokszor nem veszik kellően figyelembe az adott városban már meglevő telepítési adottságokat, a kommunális kapcsolódásokat. A vállalatok bővítése, vagy új vállalatok létesítése során a vállalatok saját magukat igyekeznek ellátni kulturális és más létesítményekkel. Mindez a beruházási eszközök pazarlására vezet.

Ezzel kapcsolatban felvetődik a kérdés, hogy milyen termelő jellegű létesítmények (garázs, kazánház) készíthetők el több vállalat számára, vagy a vállalat és az adott város, adott település számára közösen. Megfontolandó például a beruházási rendszer olyan irányú megváltoztatása, hogy nemtermelő jellegű beruházást a munkavédelmi és üzemegészségügyi beruházások kivételével a vállalatok maguk ne eszközöljenek, hanem ezeket az illetékes tanácsi szervekkel egyeztetve valósítsák meg, vagy az ilyen létesítményekre szolgáló eszközöket a tanácsoknál központosítsuk és ezeket az adott település, az adott megye általános politikai, gazdasági, szociális és kultúrális igényeinek mérlegelése alapján használjuk fel.

A beruházások gazdaságosságának felülvizsgálatában általában nem érvényesül kielégítően a demokratizmus. A beruházások műszaki tervének kidolgozását az esetek többségében természetesen valamely, azzal megbízott speciális szerv végzi. Pályázatokat főleg csak lakó- és középületek terveinek kidolgozására írnak ki, termelő jellegű beruházások műszaki problémáinak megoldásába nem vonják be a szakemberek szélesebb körét. Ezáltal csökken annak a lehetősége, hogy a kollektív bölcsességet, a sok ember tudását, véleményét összegezve megalapozottabban döntsünk és a kínálkozó megoldások közül a legmegfelelőbbet válasszuk ki, a műszaki tervekben található építészeti és más túlzásokat idejében feltárjuk és kiküszöböljük. Előfordul, hogy valamilyen beruházás műszaki tervét kidolgozzák, az építkezés megindul, a kiválasztott és jóváhagyott megoldásokat szakmai körökben megismerik és akkor a bírálók nagy késedelemmel teszik meg módosító, javító javaslataikat, amelyek alkalmazására az idő előrehaladottsága miatt sokszor már nincs is mód. Ezért célszerűnek látszik, hogy a beruházások műszaki megoldásainak kidolgozásába a szakemberek szélesebb körét bevonják. Ennek különböző módjai lehetnek. Mindenekelőtt az érdekelt vállalat kollektívájával kellene a beruházási javaslatokat alaposan megvitatni. A Német Demokratikus Köztársaságban ez jogszabályban előírt követelmény; meglevő vállalat beruházását nem lehet megkezdeni, illetve nem lehet finanszírozni, ha azt az érdekelt vállalat kollektívájával nem vitatták meg. Helyes az egyes beruházások átfogó problémáit vagy

Digitized by Google

egyes részkérdéseit különféle műszaki-tudományos egyesületek fórumain is megvitatni.

III. A beruházások koncentrálása

A beruházások koncentrálásának az a lényege, hogy annyi beruházást határozzunk el, kezdjünk meg és folytassunk, amennyihez megfelelő erőforrással rendelkezünk, illetve amennyit gazdaságosan, normális időtartam alatt meg tudunk valósítani. A beruházások koncentráltságának mértékét legjobban megvalósításuk időtartama mutatja. A rendelkezésünkre álló nem teljesen pontos kimutatások szerint az egyes beruházások megvalósításának időtartama nálunk nagyon hosszú, a normálisnak 2—2,5-szerese. A Mohácsi Farostlemezgyár építése például öt évig tartott, a Hidasi Brikettgyáré a tervezett tíz hónappal szemben 45 hónapig, az Ajkai, a Szolnoki és a Gyöngyösi Kenyérgyár kivitelezése a tervezett 12 hónap helyett 36 hónapig stb. Az elmúlt években üzembehelyezett nagyobb beruházások megvalósítási időtartamát a beruházások ellenforradalom előtti és utáni leállítása is növelte. A hároméves tervben megkezdett beruházások megvalósításának időtartamát ilyen tényezők már nem befolyásolták. Az Országos Tervhivatal kimutatja, hogy a hároméves tervben megkezdett és be is fejezett beruházások megvalósítási időtartama már csökkenő irányzatú, de még így is 1,7-szerese a normálisnak. A jelenleg folyamatban levő beruházások időtartama előreláthatólag tovább csökken.

Mi az oka annak, hogy a beruházások koncentrálásában sokszoros elhatározás ellenére sem értünk el kielégítő eredményeket? Ez elsősorban azért volt így, mert maguk a népgazdasági tervek nem biztosították a folyamatban levő és a megindítandó beruházások koncentrált ütemű megvalósításának lehetőségét, mert több beruházást tartalmaztak, mint amennyit a nemzeti jövedelem adott felhalmozási alapjából normális építési ütem mellett megvalósíthattunk. Vagyis a tervezésben nem számoltunk a már megindított beruházásokhoz szükséges fedezettel, a folyamatban levők rovására 1959-ben és 1960-ban új objektumok építését indítottuk meg.

A beruházások koncentrálására kedvezőtlenül hatott, hogy 1959-ben és részben 1960-ban, amikor a mezőgazdaság beruházásai emelkedtek, egyidejűleg nem történt meg az eszközök megfelelő átcsoportosítása, illetve az iparfejlesztési feladatok felülvizsgálata, ami oda vezetett, hogy az iparban és a népgazdaság más ágaiban szélesebb fronton folytak a munkák, mint amennyinek koncentrált megvalósítására az eszközökből futotta.

A népgazdasági tervezés másik hibája az volt, hogy a tervekben előírt beruházásokon felül a vállalati önállóság, a községfej-

Digitized by Google

lesztési alap rendszerében összegyűlt úgynevezett decentralizált forrásokat nem mértük fel kellően és azok anyagi fedezetét a népgazdasági terv csak részben biztosította. Például a községfejlesztési alapból megvalósítható beruházásokra 1960-ban a népgazdasági terv csak mintegy 40 százalékban biztosította az építőanyagot. 1960-ban a terven felüli beruházások összege a népgazdaság összes beruházásainak csaknem 10 százalékát érte el. Ezek megvalósításánál részben a tervberuházásoktól vontak el anyagokat.

1961-ben az eszközök koncentrálásának előmozdítására a decentralizált források maradványának és a képződő eszközök felhasználásának korlátozására, valamint a felhasználásra szánt eszközök jobb anyagi-műszaki megalapozására már történt intézkedés. A községfejlesztési alap anyagszükségletét központi keretekből mintegy 70—75 százalékban biztosítja a terv.

A decentralizált források a vállalati és helyi gazdálkodás alapvetően pozitív elemei, de felhasználásuknál a népgazdaság érdekeire nagyobb tekintettel kell lenni és fokozni kell a tervszerűséget. A koncentrálás elvének érvényesülését végeredményben a beruházások megvalósításának tervszerűsége dönti el.

A másik tényező, ami a beruházások koncentrált megvalósítását megnehezítette, illetve a pénzügyileg lehetségesnél is kisebb fokú koncentráltságot eredményezett, az, hogy a kivitelező szervek, az építőipar és részben a gépipar, nem végezte el a feladatokat abban az összetételben, az építőipar az utóbbi évben olyan volumenben sem, amelyben el kellett volna végeznie ahhoz, hogy a beruházások a tervben előírt módon valósuljanak meg. Ez részben a tervezés hiányossága miatt, részben azért volt így, mert a fogyasztó és a szállító érdekei nincsenek kellően összehangolva, továbbá, mert az építőipar és a gépipar az elvégzendő munkálatokhoz, azoknak a beruházási terv szerinti ütemben való elvégzéséhez nem rendelkezett mindenkor a szükséges anyagokkal, munkaerővel és a szükséges berendezésekkel.

A beruházás gyakorlati megvalósítása a tervdirektívákat kiegészítő és sajnos, azoktól sokszor eltérő szerződéskötések, szállítási szerződések alapján történik. A beruházási terv tehát tartalmazza a beruházások megvalósítási ütemezését, az üzembehelyezés időpontját, gyakorlatilag azonban a kivitelező vállalatok és a beruházó vállalat közötti egyezkedés alapján dől el, hogy milyen időpontra kötnek szerződést. Ebben a folyamatban a kivitelező vállalatok anyagi érdekeltsége a beruházások megvalósításának tervszerűsége ellen hat. A kivitelezőket — az esetenként alkalmazott célprémiumoktól eltekintve — nem fűzi anyagi érdek ahhoz, hogy a beruházás, mint üzembehelyezhető komplexum, időben elkészüljön. A kivitelezőket az egyes részmunkák elvégzéséért pre-

Digitized by Google

mizálják, a végső népgazdasági célban, *az üzembehelyezésben anyagilag nem érdekeltek.*

A beruházások koncentrálásának fontos problémája az építési munkálatok, a gépszállítások és a gépszerelések koordinálása. A beruházási terv létesítményeinek megvalósításához szükséges építőipari kapacitást a minisztériumok közötti megállapodásokban forint összegben tételesen biztosítják. E tekintetben az építőipar termelési terve és a beruházási terv között van bizonyos összhang. Ebben a kérdésben a népgazdasági tervezés az utóbbi években fejlődött, az Országos Tervhivatal ennek az összhangnak a biztosítására több gondot fordít. Más a helyzet az építőiparon belüli összehangolással. Ez már lényegében belső építőipari termelésszervezési kérdés, amely alapjában véve ugyancsak a szállítási szerződések révén valósul meg. Minthogy a szerződéskötések és a tervdirektívák elszakadhatnak egymástól, ez problémákat okoz a beruházások megvalósításában.

A nehézségek jórészt arra vezethetők vissza, hogy a szervező munka, a szerződéskötés az éves naptári tervekre épül, azokhoz igazodik. A több évig tartó építkezések szervezését ez zavarja, mert a kivitelező szervek nem ismerve biztosan a következő években esedékes munkálatokat, azokra nem tudnak felkészülni. Ezeket a nehézségeket a beruházás megvalósítási ütemének előzetes rögzítésével és a szerződések több éves rendszerével küszöbölhetjük ki. A szerződéskötés rendszerének ilyen irányú változtatására már készülnek a javaslatok. Eszerint ahelyett, hogy a szerződéseket a naptári éves tervekhez igazítanák, ami a termelési folyamatok bonyolultsága miatt nem mindig célszerű, a munkát több éves szerződésekkel alapozzák meg.

Nem elég tervszerű a beruházásokhoz szükséges gépek szállítása. Az Országos Tervhivatal az utóbbi évben tett bizonyos lépéseket a helyzet megjavítására. A korábbi években ugyanis a gépeket kevés kivételtől eltekintve, lényegében a termelő minisztériumok, illetve vállalatok osztották el. Az 1961-es terv már sokkal több termék, gépberendezés elosztására tartalmaz tervdirektivákat. Annak idején a népgazdasági tervezés egyszerűsítése címén a gépmérlegeket, a gépelosztást a népgazdasági tervből úgyszólván teljesen elhagyták. Ennek az intézkedésnek a helyességét a gyakorlati tapasztalatok nem igazolták. Az építési munkálatok és a gépszállítások megfelelő összehangolása a beruházások koncentrálásának egyik legfontosabb kérdése. 1961-ben a gépek elosztásában már több tervszerűség érvényesül. E módszereket tovább kell fejleszteni és el kell érni, hogy a gépek szállítását jobban összehangolják a beruházási tervvel.

1961-ben az Országos Tervhivatal javaslatára a kormány jó-

Digitized by Google

váhagyott egy jegyzéket, több mint száz beruházásra azzal, hogy mindenekelőtt e legfontosabb beruházások anyagi-műszaki ellátását kell kielégíteni. Ez kétségtelenül elő fogja mozdítani a legfontosabb beruházások zökkenőmentesebb, gyorsabb megvalósítását.

A vállalatok közötti gazdasági kapcsolatok természetesen a jövőben is főként a szállítási szerződések révén valósulnak meg. Arra kell azonban törekednünk, hogy a szállítási szerződésekben és a vállalt kötelezettségek teljesítése során a népgazdasági érdekek a jelenleginél fokozottabban érvényesüljenek. Ennek egyik feltétele az, hogy a minisztériumok és az Országos Tervhivatal erre több gondot fordítsanak. A beruházók, mint fogyasztók, ma igen gyakran fordulnak panasszal, illetve kéréssel felsőbb szerveikhez, ha a szállító fél nem vállalja azokat a feltételeket, amelyek a beruházási terv teljesítéséhez szükségesek, azonban a felsőbb szervek által nyújtott segítség többnyire igen hézagos és késedelmes. Ezért a vállalatok gyakran saját összeköttetéseik,, személyes kapcsolatok révén próbálnak segíteni magukon. A szállító vállalatok sok esetben indokolatlan célprémiummal vagy más anyagi előnyökkel próbálják a beruházó vállalatot zsarolni.

A beruházások tervszerű megvalósításának további feltétele az, hogy a megrendelők biztosítsák az építési és szerelési munkálatokhoz szükséges tervdokumentációt. Ezeket a feltételeket a megrendelők nem mindig teremtik meg. A szállító gyakran azért nem tudja a munkálatokat határidőre elvállalni és a kívánalmak szerint elvégezni, mert a beruházó az ehhez szükséges feltételeket, például a tervdokumentációt nem bocsátja időben rendelkezésre. A tervdokumentáció késedelme a rossz előkészítés, a hanyagság és felelőtlenség következménye.

Pártunk gazdaságpolitikája, népgazdasági terveink a beruházások időben való előkészítéséhez általában megfelelő feltételeket teremtettek. A VII. kongresszus jóváhagyta a népgazdaság fejlesztésének irányelveit az 1961—1965-ös időszakra. Senki nem állíthatja, hogy a beruházások műszaki előkészítése azért késik, mert a népgazdasági tervezés színvonala túlságosan alacsony, vagy hogy gazdaságpolitikánk következetlenül, cikk-cakkosan változna és ezért nem lehet jóelőre látni az egyes beruházások szükségességét, illetve szükségtelenségét. Éppen ezért véget kell vetni az e téren tapasztalható tűrhetetlen mulasztásoknak és késedelemnek, el kell érnünk, hogy a beruházásokat csak alapos előkészítés után, a szükséges tervdokumentáció birtokában kezdjék el.

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A Kínai Népköztársaság képviseletének problémája az Egyesült Nemzetek Szervezetében

A Kínai Népköztársaság alig több, mint egy évtizedes fennállása alatt világszerte nagy tekintélyt szerzett. A „kínai példa" az ázsiai-afrikai országok körében mindennél ékesebben bizonyítja, hogy milyen hatalmas távlatok nyílnak meg a gyarmati igától megszabaduló és a szocialista fejlődés útjára lépő népek előtt.

Ez a kínai példa nyugtalanítja az imperialista hatalmakat, főleg az Egyesült Államokat. Nem alaptalan az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek az a félelme, hogy a Kínai Népköztársaság jelenléte az ENSZ-ben, olyképpen befolyásolná az erőviszonyok ottani alakulását, hogy a Világszervezet egyre jobban tükrözné a valóságos viszonyokat. Így az Egyesült Nemzetek Szervezete egyre kevésbé tudná betölteni az Egyesült Államok vezette imperialista blokk eszközének a szerepét és mindinkább az Alapokmányban lefektetett elveknek megfelelően tevékenykedne.

A szocialista országok, lényegüknél fogva a béke és a népek szabadságának legaktívabb harcosai. Ismeretes, hogy a Szovjetunió kérte, hogy az ENSZ vitassa meg az általános és teljes leszerelés problémáját és számolják fel véglegesen a gyarmati rendszert, minden maradványával együtt. Minthogy pedig a békéért és a népek szabadságáért vívott harc szempontjából igen nagy jelentősége van annak, hogy a Kínai Népköztársaság tagja legyen az ENSZ-nek, a szocialista országok következetes harcot folytatnak azért, hogy Kínát az ENSZ-ben egyedül a Kínai Népköztársaság törvényes kormányának a küldötte képviselhesse. Ebben a harcukban a szocialista országok nincsenek egyedül. A vezető ázsiai-afrikai országok, sőt néhány európai és latin-amerikai állam is úgy véli, hogy a Kínai Népköztársaságnak az ENSZ-ben a helye, és kirekesztése ellentétben áll az Alapokmány rendelkezéseivel. Korunk égető kérdéseinek megoldása egyenesen elképzelhetetlen az emberiség egynegyedét képviselő Kínai Népköztársaság aktív közreműködése nélkül. Világos tehát, hogy aki komolyan törekszik ezeknek a nagy nemzetközi kérdéseknek a megoldására, annak törekednie kell arra is, hogy a Kínai Nép-

Digitized by Google

köztársaság elnyerje az őt megillető jogos helyet az ENSZ-ben.

Az Egyesült Államok és nyugati szövetségesei, az agresszív NATO és SEATO tagállamai, ezzel szemben, nem a nemzetközi feszültség enyhítésére törekszenek, nem akarják megoldani a leszerelés problémáját, sem tényleges függetlenséget adni a gyarmati népeknek. Így ezek az országok, következetesen megakadályozzák azt is, hogy a Kínai Népköztársaság elnyerje jogos helyét az ENSZ-ben.

Kína ENSZ-képviselete kérdésének napirendre tűzése 1950 óta állandóan visszatérő, nagyon fontos probléma az ENSZ közgyűlésein. 1950 óta — közvetve, vagy közvetlen formában — minden évben az Egyesült Államok volt az, amely szavazógépezete segítségével megakadályozta e kérdés megvitatását. Már ez a tény is mutatja, hogy itt nem egyszerű eljárási kérdésről van szó, nem csupán arról, hogy eggyel több, vagy kevesebb téma kerüljön a közgyűlés elé.

A nyugati hatalmak, mindenekelőtt az Egyesült Államok kormánya úgy látja, hogy a Kínai Népköztársaság jelenléte az ENSZ-ben, súlyos csapást jelentene a Világszervezetben eddig elfoglalt pozícióikra, és *jelentősen megerősítené a béke erőinek ottani helyzetét.* Ugyanakkor azt is tudják, hogy amennyiben nem sikerül Kína ENSZ-képviseletének napirendre tűzését megakadályozniok, olyan határozat születhetik, amely a nyugati érdekeket fenntartás nélkül kiszolgáló csangkaisekista képviselőt kizárja az ENSZ-ből, és az általa bitorolt helyet Kína egyedül jogos és törvényes képviselőjének, a Kínai Népköztársaságnak juttatja.

Ennek a problémának különös jelentőséget ad, hogy Kína állandó tagja a Biztonsági Tanácsnak, amelynek az Alapokmány értelmében feladata őrködni a nemzetközi béke és biztonság felett.

Kína ENSZ-képviselete kérdésének eddigi fejleményei azt mutatják, hogy a vezető imperialista államok mind a Biztonsági Tanácsban, mind pedig a közgyűlésen el tudták érni, hogy a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviselete kérdésének napirendre tűzését halasszák el, és így megakadályozták egyrészt azt, hogy a Biztonsági Tanács összetétele a szocialista tábor javára alakuljon, másrészt, hogy a Kínai Népköztársaság az ENSZ egyes szerveiben kifejtett tevékenysége folytán elősegítse a nagy nemzetközi kérdések demokratikus és békés rendezését, és ezzel is példát mutasson és segítséget nyújtson a függetlenségükért harcoló ázsiai-afrikai népeknek.

Másfél évtizedes története során az Egyesült Nemzetek Szervezetét az Egyesült Államok vezette nyugati hatalmak számos esetben, így a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviselete kérdésében is, imperialista törekvéseik érdekében használták fel. Ezen a téren az Alapokmány előírásaival ellentétes lépésektől sem riadtak vissza. Az V. közgyűlés folyamán például a nyugati hatalmak álláspontját képviselő néhány állam javaslatára a Különleges Politikai Bizottságban olyan határozati javaslatot fogadtak el, amely szerint a tagállamok ENSZ-képviselőinek elismerését feltételekhez kötik, arra számítva, hogy esetleg ezzel akadályozhatják meg

Digitized by Google

azt, hogy Kínát a Kínai Népköztársaság küldötte képviselje az ENSZ-ben. Amikor pedig a Szovjetunió kérte, hogy e kérdést tűzzék a VI. közgyűlés napirendjére, a Közgyűlés Ügyrendi Bizottsága — melyben az Egyesült Államokat kiszolgáló tagok voltak többségben — úgy határozott, hogy a VI. közgyűlés folyamán ne tárgyaljanak olyan javaslatot, amely a csangkaisekista küldött képviseleti jogának megszüntetésére, vagy a Kínai Népköztársaság képviseleti jogának a biztosítására vonatkozna. Ennek a határozati javaslatnak az elfogadásával az Ügyrendi Bizottság tulajdonképpen érdemi döntést hozott ebben a kérdésben, és ezzel megsértette a közgyűlés eljárási szabályzatát, túllépte hatáskörét.[1]

Az Alapokmány és a nemzetközi jog előírásainak megfelelően Kína egyedüli és törvényes képviselőjének csakis a Kínai Népköztársaság Központi Népi Kormányát lehet tekinteni. A Központi Népi Kormány fennhatósága kiterjed a Kínai Népköztársaság több mint nyolcmillió négyzetkilométernyi területére, amelyen körülbelül 650 millió ember él. Az ENSZ Alapokmányának értelmében Kínára háruló kötelezettségeknek is egyedül csak ez a kormány képes eleget tenni. Az Egyesült Államok katonai és pénzügyi segítségével Taivan szigetén és a partmenti szigeteken fenntartott csangkaisekista rendszer uralma alatt csak mintegy negyvenezer négyzetkilométernyi területen, körülbelül 10 millió ember él. Már ebből az összehasonlításból is látható, hogy Kína nevében egyedül a 650 milliós népet képviselő Központi Népi Kormánynak van szava és lehetősége nemzetközi kötelességeket vállalni és teljesíteni.

Az ENSZ Alapokmány 4. cikkelyének 1. bekezdése egy állam ENSZ-tagságával kapcsolatban az alábbi előírást tartalmazza: „Az ENSZ tagja lehet minden... békeszerető állam, amely a jelen Alapokmányban foglalt kötelezettségek teljesítésére képes és hajlandó."

A Kínai Népköztársaság fennállása óta bebizonyította, hogy békés külpolitikát folytat, és a világ minden országával békés kapcsolatok kialakítására és fejlesztésére törekszik. 1955-ben jelen volt a bandungi konferencián, ahol az ázsiai-afrikai országokkal együtt részt vett a békés egymás mellett élés öt alapelvének kidolgozásában. Külpolitikája ezeken az alapelveken nyugszik és ennek köszönhető, hogy nemzetközi tekintélye évről évre növekszik. Ezt bizonyítja, hogy a Kínai Népköztársaság jelenleg mintegy 40 országgal — köztük Angliával — tart fenn diplomáciai, és körülbelül 100 országgal, illetve területtel kereskedelmi kapcsolatot. A Kínai Népköztársaság rendezni kívánja kapcsolatait olyan államokkal is, mint az Egyesült Államok. A vitás kérdések megoldása céljából a két állam képviselői nagykövetei szinten 1955 augusztus óta először Genfben, jelenleg pedig Varsóban tárgyalásokat folytatnak, és 1961 március közepéig 103 esetben találkoztak.

A Kínai Népköztársaság békeszerető politikáját bizonyítja az a legutóbbi javaslata, hogy a Dél-

[1] A Közgyűlés Eljárási Szabályzatának 40. cikkelye többek között kimondja: „Az Ügyrendi Bizottság érdemben nem tárgyalhat semmilyen napirendre tűzendő kérdést".

Digitized by Google

kelet-ázsiai és a Csendes-óceán térségének országai kössenek egymással megnemtámadási szerződést. A Kínai Népköztársaság kormánya messzemenően támogatja a Szovjetuniónak az általános és teljes leszerelésre, valamint a gyarmati rendszer teljes és végleges felszámolása érdekében beterjesztett javaslatait, és az erre irányuló erőfeszítéseit.

A nyugati országok, az Egyesült Államokkal az élen, azt állítják, hogy a Kínai Népköztársaság nem békeszerető, hanem agresszív külpolitikát folytat. Egyrészt azzal vádolják, hogy agressziót követett el az ENSZ ellen Koreában, másrészt hangoztatják, hogy a Kínai Népköztársaság Taivannak és a partmenti szigeteknek az erőszakos elfoglalására törekszik. Az ENSZ-nek a koreai kérdés vitájában, az Egyesült Államok nyomására hozott, a Kínai Népköztársaságot agresszornak minősítő határozata nem téveszti meg a világ békeszerető millióit. Számunkra nyilvánvaló, hogy éppen az Egyesült Államok követett el agressziót Koreában, és ebben aktívan közreműködött az Egyesült Nemzetek Szervezete. A kínai önkéntesek a koreai nép függetlenségének a megvédésében nyújtottak segítséget. Ennél is kézzelfoghatóbb azonban az a tény, hogy míg napjainkban egyetlen kínai önkéntes sem található a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban, addig az Egyesült Államok fegyveres erői még mindig Dél-Koreában tartózkodnak, és a dél-koreai nép által gyűlölt, az amerikai érdekeket kiszolgáló rendszer fő támaszául szolgálnak.

Ami pedig Taivannal és a partmenti szigetekkel kapcsolatos, a Kínai Népköztársaságot érintő amerikai rágalmakat illeti, az igazság az, hogy ezek a szigetek mindig Kína elidegeníthetetlen részét képezték. 1950-ben nyilatkozatában maga az Egyesült Államok elnöke erősítette meg ezt. Ennélfogva teljesen Kína belügye, hogy a Kínai Népköztársaság kormánya Taivannal és a partmenti szigetekkel kapcsolatban milyen lépéseket kíván tenni. Békepolitikájának hű kifejezője az is, hogy bár Taivan és a partmenti szigetek Kína szerves részét képezik, a Kínai Népköztársaság — elvi álláspontjának feladása nélkül — többször kísérletet tett a kérdés békés úton történő rendezésére és nem rajta múlott, hogy ezek a kísérletek mindezideig nem vezettek eredményhez.

Erőszakot és más népek belügyeibe való beavatkozást éppen az Egyesült Államok részéről tapasztalhatunk. Az ENSZ Alapokmánya 2. cikkelyének 4. bekezdése előírja: „Nemzetközi érintkezések során a Szervezet összes tagjainak tartózkodniok kell más állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló, vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő, bármely más módon megnyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől, vagy erőszak alkalmazásától."

Mint ismeretes, 1950-ben Truman, az Egyesült Államok akkori elnöke a taivani tengerszorosba vezényelte az Egyesült Államok 7. flottáját, amely azóta is ott tartózkodik; támogatja és védelme alatt tartja a kínai szárazföldről Taivan szigetére szorult bukott rendszer maradványait. Az Egyesült Államok tehát törvényellenes

Digitized by Google

módon megszállta azokat a szigeteket, amelyek Kínához tartoznak. Az Egyesült Államok e területekről rendszeresen katonai provokációkat szervez a Kínai Népköztársaság ellen, légierői és hadihajói állandóan behatolnak annak légiterébe és felségvizeire, sőt a kínai kontinensre is kiterjedő provokációkat követnek el. Az elmúlt két év alatt az Egyesült Államok fegyveres erői 150 esetben sértették meg Kína szuverenitását. A Kínai Népköztársaság kormánya emiatt 1960 november 3-ig bezárólag 125 esetben tiltakozott, és részesítette komoly figyelmeztetésben az Egyesült Államok kormányát.

Ebből a néhány példából is világosan látható, hogy az Egyesült Államok állandóan fenyegeti a Kínai Népköztársaság szuverenitását, beavatkozik annak belügyeibe, és ezzel megsérti az Egyesült Nemzetek Alapokmányát.

1960-ban, az ENSZ közgyűlés XV. ülésszakának általános vitájában sok szó esett a Világszervezet egyetemességéről, mivel 17 új állam felvételével a tagállamok száma 99-re növekedett. Kádár János elvtárs, a magyar delegáció vezetője, az általános vitában elhangzott felszólalásában a következőket mondotta: „Képtelenség... akár az ENSZ egyetemességéről, akár az egész emberiség képviseletéről beszélni, addig, amíg a 650 milliós népet magába foglaló Kínai Népköztársaság képviselői el nem foglalhatják az egyedül őket megillető helyet az ENSZ-ben." Dr. Sík Endre külügyminiszter kifejtette: „Földünk lakossága, mint ismeretes, 2905 millió, ebből a jelen ülésszak megnyitásakor képviselt 81 tagállam lakosságának a száma 1900 millió, vagyis annak körülbelül 68 százalékát teszi ki. A Szervezetünkbe újonnan felvett 14 ország (3 további országot később vettek fel) lakosainak a száma 40 millió, vagyis a föld lakosságának nem egészen 1,5 százaléka. Ez azt jelenti, hogy a föld lakosságának 30 százaléka Szervezetünkben még nincs képviselve. Ebből a 30 százalékból körülbelül 23 százalék jut a Kínai Népköztársaságra. Másszóval: világos, hogy Szervezetünkben az egyetemesség fennállásának, vagy hiányának kérdése egyenlő azzal a kérdéssel, vajon megadják-e, vagy sem a Kínai Népköztársaságnak azt a jogát, hogy részt vegyen Szervezetünk munkájában."

A XV. közgyűlés első szakaszában a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviselete kérdésében lezajlott ügyrendi vitát, mely messze túlnőtt a szokásos ügyrendi viták keretein, a fordulat előjelének lehet tekinteni. A XV. közgyűlés általános vitájában 34 ország küldötte foglalt állást a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviseleti jogának biztosítása mellett. Ezek között több semleges ország, néhány NATO állam is szerepel, így Norvégia és Dánia, az újonnan felvett országok közül pedig Mali és Nigéria. Összehasonlítva a korábbi két év szavazási arányaival, még szembetűnőbb, hogy 1960-ban mennyivel több ország foglalt állást a törvényes kínai kormány ENSZ-képviselete elismerésének a szükségessége mellett. Míg 1958-ban csak 28-an szavaztak Kína ENSZ-képviseletének napirendre tűzése mellett, addig 1959-ben 29-en és 1960-ban

Digitized by Google

már 34-en. Azoknak a száma is lényegesen megnövekedett, akik nem akarnak nyíltan állást foglalni. 1959-ben még csak 9 delegáció tartózkodott a szavazástól, 1960-ban már 22. Az eredmény nem csupán az ENSZ megnövekedett taglétszáma folytán alakult így; egyre csökken azoknak a száma is, akik az amerikai javaslatot támogatják: 1959-ben 44-en szavaztak az amerikai javaslat mellett. 1960-ban, a lényegesen megnövekedett taglétszám ellenére, csupán 42-en.

A közgyűlés XV. ülésszakának 1961 március 7-én megnyílt második részében az ENSZ-delegátusok között — nemhivatalos formában — igen gyakran felvetődik Kína ENSZ-képviseletének kérdése, és általános az a vélemény, hogy a közgyűlés XVI. ülésszakán sikerül ezt a kérdést napirendre tűzni. Jelentősen nő ugyanis azoknak az országoknak a száma, amelyek határozottan követelik ezt. Ilyen véleménnyel találkozhattunk a legutóbb függetlenné vált afrikai országok körében is, sőt néhány latin-amerikai állam, így a közelmúltban Brazília is síkraszállt a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviseleti jogának biztosítása mellett. A Kínai Népköztársaság megnövekedett nemzetközi tekintélyét bizonyítja a Brit Nemzetközösség vezetőinek londoni értekezlete. A március 17-én végetért tanácskozást viharos viták és nézeteltérések jellemezték. Egy kérdésben, a Kínai Népköztársaságnak a leszerelési tárgyalásokon való részvétele kérdésében azonban a küldöttek teljesen egységes álláspontot képviseltek.

Az Egyesült Államoknak — mindenképpen — számolnia kell a megváltozott helyzettel. Stevenson, az Egyesült Államok ENSZ-küldöttségének a vezetője a szenátusi bizottság egyik ülésén kijelentette: most már nem az Egyesült Államoktól függ, hogy Kínát állandóan ki lehet-e rekeszteni az Egyesült Nemzetek Szervezetéből. Az Egyesült Államok ezért úgy próbálja menteni, ami még menthető, hogy ismét erősen propagálja a „két Kína"-ra és „Taivan nemzetközi ellenőrzés alá helyezésére" vonatkozó elveket. Ha már nem sikerül megakadályozni, hogy a Kínai Népköztársaság képviselője bevonuljon az ENSZ-be, legalább azt akarják elérni, hogy Csang Kaisek küldötte a Világszervezetben maradhasson.

A Kínai Népköztársaság álláspontja az Egyesült Államoknak ezzel az újabb taktikázásával kapcsolatban teljesen világos. A népi Kína küldötte mindaddig nem foglalhatja el helyét az ENSZ-ben, amíg ott ül a csangkaisekista klikk képviselője. De az Egyesült Államoknak a Kínai Népköztársaság ellen irányuló újabb akciója kudarcra van ítélve. Nincs messze az az idő, amikor a Kínai Népköztársaság képviselője elfoglalva helyét az ENSZ-ben és a többi nemzetközi szervezetben, ott is hathatós segítséget nyújthat a nemzetközi béke és biztonság, a világ békeszerető emberisége érdekében munkálkodó erőknek.

Hajnal Sándor—Szilágyi Zoltán

Digitized by Google

Iskolareform Lengyelországban

A Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottságának 1961 januárjában megtartott VII. teljes ülése foglalkozott az alsó- és középfokú iskolák reformjának kérdéseivel. A tanácskozás a Politikai Bizottság beszámolója alapján folyt le. A Központi Bizottság határozatot fogadott el, amely leszögezi az iskolareform alapelveit, és rámutat a közoktatás terén megoldandó fő feladatokra. Az ülésen felszólalt *W. Gomulka* elvtárs, a LEMP első titkára is.[1]

Gomulka elvtárs felszólalásában egyebek között utalt az iskolaügy terén eddig elért eredményekre. Megállapította, hogy a nagy jelentőségű eredmények ellenére is egyre fokozódik a közoktatás megreformálásának szükségessége. A közoktatás elmaradt az ország gyors gazdasági-társadalmi fejlődése, valamint a tudományok és a technika rohamos előrehaladása mögött. Most már megérett az idő arra, hogy ezt a lemaradást felszámolják. Néhány éve vita folyik az országban az iskolareformról. A pártvezetés komoly figyelemmel kísérte a vita menetét. A vitában felmerült elképzelések közül azokat választották ki, amelyek a legreálisabbak, legjobban megfelelnek a társadalmi szükségleteknek és ugyanakkor figyelembe veszik a káderlehetőségeket és a rendelkezésre álló anyagi erőket is.

A Központi Bizottság elfogadta a Politikai Bizottságnak azt a javaslatát, hogy az iskolareformot az 1963—68-as években hajtsák végre. Nyomatékosan hangsúlyozták a Központi Bizottság ülésén, hogy a legfontosabb határozat a jelenleg *hétosztályos alsófokú iskola* (megfelel a mi általános iskolánknak) ***képzési idejének nyolc évre való felemelése.*** Ennek a határozatnak messzemenő következményei lesznek. Általánosan kötelező jellege miatt az alapfokú iskola a közoktatás legfontosabb láncszeme. Nemcsak az alapfokú iskola oktató nevelő munkája színvonalának emelése válik ezután lehetővé, de ezen túl az egész közép- és felsőfokú oktatásban, az általános és a szakoktatás minden területén folyó munka korszerűsítése is.

A jelenlegi hétosztályos iskola sem a továbbtanulásra, sem pedig a munkára nem készíti elő kellőképpen a tanulókat. Főként a matematika és a természettudományos tárgyak óraszáma igen alacsony. De tavaly a gyakorlati foglalkozásokra is csak hét óra jutott hetenként az összes osztályokban. Ebben az évben 14-re emelték a gyakorlati képzés óraszámát, de ez még mindig kevés a Szovjetunió heti 32, Csehszlovákia 23 és a Német Demokratikus Köztársaság 18 órájához képest. A hétosztályos iskolában nem tanítanak technikai rajzot. Nem elegendő az anyanyelvi oktatásra szánt idő sem. A hétosztályos iskola hiányosságait

[1] A Lengyel Sajtóügynökség (PAP) időszaki információs kiadványában közli Gomulka elvtárs felszólalásának, a referátumnak és a határozatnak a teljes szövegét. (Materialien und Dokumente, Varsó, 1961.) E dokumentumok nyomán foglaljuk össze röviden az értekezlet gazdag anyagából kiemelve, a leglényegesebb gondolatokat.

Digitized by Google

azok a tanulók érzik meg legjobban, akik nem tanulnak tovább, és hiányos ismereteik folytán a munkaterületükön csak nagyon nehezen tudnak elérni magasabb kvalifikációt. A szakiskolákban pedig túl sok időt kell fordítani az általános műveltség hiányainak pótlására, ami a szakképzés rovására megy.

Az alapfokú iskola nyolcosztályossá való kiépítése emeli a tömegek kultúrális színvonalát, jobb alapot nyújt a továbbtanulás és a szakmai téren való fejlődés számára, lehetővé teszi a tanulók túlterhelésének csökkentését, és enyhíti azt a problémát is, amelyet eddig a 14—16 évesek okoztak, akik nem tanultak tovább, de még munkába sem léphettek. A nyolcosztályos iskolában az összóraszám 46 százalékát fordítják majd a matematika, a természettudományos tárgyak oktatására, és a gyakorlati foglalkozásra, 38 százalékát a humán tárgyakra, és 16 százalékát a fizikai és esztétikai nevelésre.

Hasonló irányban halad majd az *általános képzettséget nyújtó középiskolák* reformja is. Ezekben az iskolákban is főként a természettudományos tárgyak oktatását és a politechnikai képzést kell kiszélesíteni. Az általánosan képző középiskolák tantervében jelenleg túlsúlyban vannak a humán tantárgyak, holott az egyetemen és főiskolán továbbtanulók 66 százalékának is főként a matematikai és természettudományos ismeretek szilárd megalapozására és legalábbis elemi technikai ismeretekre van szüksége. A nyolcosztályos alsófokú oktatás bevezetése — a középfokú oktatás eddigi négyéves kereteinek meghagyása mellett — lehetővé teszi a középiskolai tantervek átalakítását is. Az oktatás tartalmát közelebb viszik az élethez. A politechnikai képzés elemei nagyobb helyet kapnak a tantervben, egyrészt a természettudományos tárgyak oktatásában, másrészt olyan új tantárgyak bevezetése útján, amelyek megismertetik a tanulókat a technikával, a termelőmunkával. (Eddig technikai oktatás nem volt az általánosan képző középiskolákban.) A középiskolai tantervek reformja jobb előkészítést biztosít az egyetemi és a főiskolai tanulmányokra, de azok számára is előnyös, akik nem tanulnak tovább, hanem megfelelő szakképzés után munkába lépnek olyan munkaterületeken, amelyek középiskolai végzettséget kívánnak.

A most folyó tanévben a lengyel közoktatásban megtették az első lépéseket a gyakorlati-technikai képzésnek az általános műveltséget nyújtó középiskolába való bevezetése felé. Ezt a kezdeményezést ki kell szélesíteni, és általánossá kell tenni. Ehhez az szükséges, hogy műhelyeket és gyakorlókerteket szervezzenek és azokat kellőképpen felszereljék. További feladat a gyakorlati-technikai oktatás tantervének kidolgozása; foglalkozni kell a gyakorlati képzés és az iskola egész tanterve — különösen a matematikai és a természettudományos tárgyak tanterve — közti összefüggésekkel, kölcsönhatásokkal. A műhelyek létrehozását és felszerelését, az iskolavezetés, a pedagógiai tanácsok és a szülői munkaközösségek egyik legfőbb feladatává kell tenni.

Mind az alsófokú, mind pedig a középfokú oktatásra vonatkozik a párthatározatnak az a

Digitized by Google

pontja, amely szerint a gyakorlati foglalkozások és a gyakorlati-technikai oktatás, valamint a tanulók társadalmilag hasznos munkájának megszervezése útján az ifjúságnak meg kell tanulnia az alapvető munkaeszközök használatát, és elemi technikai ismereteket kell szereznie; az ifjúságot a termelő munka iránti megbecsülés és szeretet szellemében kell nevelni.

Már a reform bevezetése előtt szükséges a matematika és a természettudományi tárgyak tantervének bizonyos mértékű korszerűsítése, a gyakorlattal, a technikával való kapcsolatok megteremtése a tananyagban és az oktatás szemléletességének fokozása. A lehetőségek szerint a humán tárgyakban is korszerűsíteni kell a tananyagot már a reform bevezetése előtt is. Tovább kell dolgozni annak a tantárgynak a tantervén és tankönyvein, amely a középiskolai ifjúságot a marxista filozófia és etika alapkérdéseibe vezeti be.

A reform bevezetéséig a legfontosabb feladat az általánosan képző iskolák teljesítőképességének növelése, a hare a bukások és az osztályismétlések, az iskolai tanulmányok idő előtti abbahagyása ellen. Mindez elsősorban az oktató-nevelő munka színvonalának emelésével oldható meg. Elengedhetetlenül szükséges azoknak a helytelen, elavult oktatási módszereknek a kirekesztése, amelyek a tanulókat a tananyag passzív befogadására kárhoztatják, és nem támaszkodnak a tanulók, és főként a tanulóközösség aktivitására.

A LEMP Központi Bizottsága az alsófokú oktatás időtartamának nyolc évre való felemelése mellett a másik kiemelkedően fontos feladatnak az *ipari szakoktatás* kiszélesítését és színvonalának emelését tartja. A Lengyel Népköztársaság iskolaügyének eddigi fejlődésében is a legnagyobb vívmányok közé sorolják az alsó-, közép- és felsőfokú szakoktatás nagyarányú fejlődését. Az e téren elért eredményeket azzal a ténnyel jellemzik, hogy a mai lengyel értelmiségnek, mérnököknek, pedagógusoknak, orvosoknak a négyötöde és a szakmunkások többsége már a népi Lengyelországban szerezte meg képesítését.

A párthatározat hangsúlyozza, hogy az alsó- és középfokú ipari szakiskolákban, de különösen a technikumokban és a szakközépiskolákban több időt kell fordítani azoknak az elméleti tárgyaknak a tanítására, amelyek az illető szakma szempontjából alapvetőek. Jelenleg túl sok időt fordítanak közismereti tárgyak oktatására: az össz-óraszám 33 százalékát. A gyakorlati képzés méreteit is növelni kell, ez ma pl. a technikumokban az össz-óraszámnak csupán 15 százaléka. A nyolcosztályos alsófokú oktatás megvalósítása lehetővé teszi majd ezeknek a problémáknak a megoldását, mert a közismereti tárgyak tanítására fordított időt jelentősen csökkenteni lehet. Arra is számítanak, hogy az alsó- és középfokú szakoktatás jó néhány területén a képzési idő egy évvel való megrövidítése is lehetségessé válik.

Az alsófokú ipari szakoktatás jelenlegi rendszerében a gyakorlati képzés túlnyomórészt tanműhelyekben folyik, hetenként három alkalommal. Viszonylag kicsi azoknak az alapfokú szakiskoláknak a száma, amelyekben a gyakorlati képzés termelő üze-

Digitized by Google

mekben történik. A szakoktatásnak a nagyüzemi termelő munkától való elszakítottságát komoly hiányosságként emlegetik a dokumentumok. Leszögezik, hogy az ipari szakképzés természetes bázisa a nagyipari termelő üzemekben van, nemcsak azért, mert ezek rendelkeznek megfelelően képzett szakemberekkel, és a legmodernebb technikai berendezésekkel, hanem azért is, mert a nagyipari üzemekben lehet legjobban látni azokat a feladatokat, amelyeknek a megoldására az ifjúságot fel kell készíteni — nemcsak a mai feladatokat, hanem a jövőbenieket is, hiszen a technika állandóan gyors ütemben fejlődik. A párthatározat ezért kimondja, hogy a szakoktatási hálózatot szorosabban össze kell kapcsolni a nagyiparral, elsősorban üzemi iskolák létrehozása, továbbá a már működő szakiskolák üzemeknek való átadása útján. Ez természetesen komoly beruházásokat tesz szükségessé (az oktatáshoz szükséges anyagi és technikai bázis megteremtése, tantermek építése üzemekben stb.).

A lengyel iskolareform során a szakoktatási hálózatnak hatalmas méretű kiterjesztésére készülnek. Ennek következtében megváltozik az általános képzés és a szakképzés egymáshoz való aránya. 1965-re el akarják érni, hogy az általánosan képző középiskolák egy tanulójára 3,5—4 szakiskolai tanuló jusson. (A jelenlegi arány 1,2:2.)

Külön részletesen foglalkoznak a dokumentumok az alkalmazásban álló munkások továbbképzésével. Ennek rendszerében részben az alsófokú általános műveltség megszerzése, részben pedig az üzemekben történő szakmunkásképzés, szakmai átképzés ill. továbbképzés foglal helyet.

Az általánosan képző középiskolák és a különböző szintű szakiskolák számát egyaránt nagymértékben akarják emelni. Ennek oka egyrészt a társadalmi szükséglet növekedése, másrészt a népszaporulat gyors emelkedése. Hogy a népgazdaság fejlődésének szükségleteit fedezni lehessen, elkerülhetetlen lesz a következő tíz évben a fő- és a középiskolai képzettséggel rendelkező dolgozók számának megkétszerezése. Az általánosan képző alsófokú iskolát elvégző tanulók száma a következő öt év alatt évi 388 ezerről 600 ezerre emelkedik. Hogy ilyen körülmények között az általánosan képző középiskolák és a szakiskolák felvevő képességét a jelenlegi szinten lehessen tartani, ezen iskolák számának megkétszerezése (926 ezerről egymillió nyolcszázötvenezerre) válik szükségessé.

Részletesen foglalkoznak a szóbanforgó dokumentumok a *mezőgazdasági szakképzés* (előképzés) kérdéseivel. A közoktatás fejlesztése falun különösen nagy nehézségekbe ütközik. A falusi ifjúság 28 százaléka nem végzi el az alapfokú iskolát, és a hét osztályt elvégzettek 40 százaléka nem tanul tovább. Ezért falun a munkára való előkészítés a legfőbb feladat. A mezőgazdaság fejlesztésének érdekei a legnagyobb mértékben sürgetik ennek a kérdésnek a megoldását. Nem a mezőgazdasági technikumok számát akarják szaporítani, hanem egyrészt a különféle speciális mezőgazdasági szakképzést nyújtó iskolákét (ezek specialistákat képeznek az állattenyésztés, a növénytermesztés, a kertészet, a mezőgazdasági könyvelés stb terü-

Digitized by Google

letén) főként pedig az ún. mezőgazdasági előképző iskolák számát. Az utóbbi iskolatípus 1958. óta létezik. Kétéves képzési ideje alatt általános mezőgazdasági műveltséget ad (növénytermesztés, állattenyésztés, mezőgazdasági üzemek szervezése és vezetése stb). és gazdasági-társadalmi ismereteket (gazdasági földrajz, a falu társadalmi problémái, a mezőgazdaságot érintő jogszabályok stb.). Gyakorlati képzést is nyújt, de ez jelenleg még nem kielégítő.

E hiányosság megszüntetése után ezt az iskolatípust széles körben el akarják terjeszteni. Meg akarják valósítani a következő ötéves terv végrehajtása folyamán, hogy minden olyan falusi fiatal, aki nem tanul tovább, és még nem végez termelő munkát, mezőgazdasági előkészítő iskolába kerüljön, és végső soron minden fiatal, aki bármilyen mezőgazdasági munkaterületre kerül, megfelelő szakmai előkészítésben részesüljön. Ennek az iskolatípusnak az elterjesztése — az alapfokú iskola nyolc évre való felemelése mellett — gyökeres fordulatot teremt majd a mezőgazdasági népesség szakképzésében, jelentős tényezője lesz a mezőgazdasági termelés növekedésének, a falu kulturális színvonala emelkedésének, és a társadalmi fejlődés meggyorsításának a falun.

A termelőmunkát végző parasztifjak és felnőttek továbbképzését az ún. „mezőgazdasági körökben" folyó képzés kiszélesítése útján akarják biztosítani.

A párthatározat rámutat arra, hogy az általánosan képző alsófokú oktatás nyolc évre való felemelése, továbbá az ipari szakiskolák és a mezőgazdasági előkészítő iskolák hálózatának kiépítése mind a városi, mind a falusi ifjúság iskolai oktatását legalább tíz évre terjeszti ki.

A LEMP Központi Bizottsága valamennyi iskolatípusban alapvető feladatnak tekinti a *nevelőmunka* hatékonyságának jelentős fokozását. „Az iskola nevelési és képzési feladatai — mondja a Politikai Bizottság referátuma — a pedagógiai munka két egymástól elválaszthatatlan oldalát alkotják. Az oktatás és a nevelés folyamatának ez a kölcsönös kapcsolata teljességében először csak a szocialista iskolában érvényesül, mert a szocialista társadalmi rend teremti meg elsőként a személyiség teljes kifejlődésének feltételeit." A lengyel iskolákban becsületes, felvilágosult, dolgos, hazájukat forrón szerető, és ugyanakkor becsületesen internacionalista, a szocializmus és a béke ügyét odaadóan szolgáló állampolgárokat kell nevelni a társadalom számára. Az oktatás folyamatát az eddiginél jobban át kell itatni nevelő tartalommal. Ez vonatkozik a természettudományi tárgyakra, amelyek nemcsak a természeti törvények ismertetésével fejlesztik a tudományos világnézetet, hanem a természet- és a társadalom egymással való összefüggésének, kölcsönhatásainak feltárásával is. Vonatkozik továbbá a humán tárgyakra, amelyeknek a nevelő hatása eddig szintén nem volt kielégítő. Ezen a tantervek átdolgozásával kell segíteni és főleg azzal, hogy megszüntetik az oktatásnak a formális, szenvedélytelen módját, amely nagy nevelő értékű tananyagokat is megfoszt nevelő hatásuktól. A párthatározat kimondja: „A humán tárgyak, különösen a történelem, az anyanyelv és az irodalom anyagát közelebb kell hozni

Digitized by Google

korunkhoz, és ezeket a tantárgyakat, valamint a mai Lengyelország ismertetésére szolgáló tantárgyat olyan tartalommal kell gazdagítani, amely lehetővé teszi az ifjúság ideológiai-politikai felfogását és világnézetét alakító társadalmi fejlődési folyamatok jobb megértését."

A lengyel ifjúság sokoldalú fejlődése érdekében a Központi Bizottság szükségesnek tartja az esztétikai nevelés színvonalának emelését is, valamint a testi kultúra növelését, a sportmozgalom és a turisztika fejlesztését.

Részletesen foglalkoznak a LEMP dokumentumai a *pedagógusokkal*, mint az iskolareform megvalósításának fő tényezőivel. „Pártunk és egész népünk — mondotta Gomulka elvtárs — nagyra értékeli a pedagógusok fáradozásait, áldozatkészségüket és odaadó munkájukat." A dokumentumok megállapítják, hogy a pedagógusok általában megbízható hívei a szocializmusnak, magukévá teszik a párt eszményeit és programját, de sokan közülük nem rendelkeznek kellő szaktárgyi, pedagógiai képzettséggel. Már pedig az iskola arculata, oktatási és nevelési eredményei döntő mértékben attól függenek, hogy milyen — a morális és politikai beállítottság mellett — a pedagógusok szaktudása, pedagógiai képzettsége.

1961-től 70-ig összesen kb. 190 ezer alsó- és középfokú iskolai pedagógust kell kiképzeni. Ennek megfelelően jelentős mértékben növelni kell a pedagógusképző intézmények hallgatóinak számát. A pedagógusképzésben a hallgatókat alaposabban fel kell készíteni, főként a világnézeti, a politikai nevelés és a politechnikai képzés feladatainak megoldására.

A LEMP Központi Bizottságának ülésén meghatározták az iskolareformmal kapcsolatos feladatok ütemtervét is. Az ütemezés annak függvénye, hogy mikorra készülhetnek el az új tantervek és tankönyvek, mikorra lehet megfelelő számú új pedagógust munkába állítani, és az összes pedagógusok képzettségének színvonalát felemelni, s végül: hogy mikorra lesznek meg a szükséges anyagi feltételek. Az új terveket és óraterveket a párthatározat szerint 1961—62-ben kell elkészíteni. A tankönyveknek a bevezetés előtt egy évvel készen kell lenniök. Az általánosan képző alsó- és középfokú iskolában a reformmunkálatokat legkorábban 1963—64-ben lehet elkezdeni és 1967—68-ban befejezni. A szakiskolákban az új terveket 1966—67-től kezdve vezetik be.

Az iskolareformról szóló határozat meghozatalával egyidejűleg gondoskodnak a szükséges anyagi eszközök megteremtéséről is. Az állami költségvetésben biztosított összegeken felül azonban nagyfokú társadalmi aktivitásra is szükség lesz az iskolaépítés és az iskolák kellő felszerelése érdekében. Az 1961—65-ös években több mint húszmilliárd zlotyt fordítanak iskolaépítésre, száz százalékkal többet, mint az előző ötéves tervben. Az iskolareform előkészítésével kapcsolatos egyéb költségek a jelenleg folyó ötéves tervben 2—2,5 milliárd zlotyt tesznek ki. Ebből fedezik a pedagógusok továbbképzése terén felmerülő költségeket, az iskolai műhelyek felszerelését, a pedagógusképzés kereteinek a kiszélesítésével, az üzemi iskolák létrehozásával kapcsolatos költségeket stb.

A párthatározat befejezésül szól

Digitized by Google

azokról a feladatokról, amelyeket az iskolareform előkészítésével és végrehajtásával kapcsolatosan az iskola és a család együttműködése terén, az ifjúsági szervezetek és a pedagógus-szakszervezet munkájában kell megoldani. A pártszervek és pártszervezetek fő feladatául azt jelöli meg, hogy irányítsák az offenzív ideológiai harcot a szocializmustól idegen nézetek, a polgári tudat és a polgári morál befolyása ellen, harcoljanak azért, hogy az iskolai képzés és nevelés folyamatának valóban szocialista tartalma legyen.

A LEMP Központi Bizottságának határozata alapján a Lengyel Népköztársaságban széleskörű vita indul meg arról, hogy milyen módon lehet a határozatban foglalt irányelveket a legeredményesebben megvalósítani, milyen eszközökkel lehet az iskola oktató és nevelő munkáját megjavítani.

Szokolszky István

A munkásegység kérdése az Olasz Szocialista Párt kongresszusán

A március 15. és 19.-ike közötti napokban a milánói Theatro Liricot sok vitázó beszéd s annak éljenző és lehurrogó visszhangja töltötte be: az Olasz Szocialista Párt 34. kongresszusa ülésezett ott, 550 küldött mellett 1300 meghívott vendég és többszáz újságíró jelenlétében. A színház falain túl, egész Olaszországban feszült figyelem kísérte e tanácskozásokat. Az olasz reakciós körök — a jobboldali szociáldemokratákkal együtt — azt várták, hogy az OSzP-ben az 1959-es kongresszus óta egymással szembenálló csoportok összecsapása ezúttal pártszakadásra vezet és a Szocialista Párt többsége igazi reformista, opportunista párttá alakul át. Az olasz burzsoáziát és partnereit a NATO-ban csalódás érte, mert az OSzP — Nenni felemás politikája ellenére — nem lett hűtlen a munkásosztályhoz.

A tárgyalások vihara országos ellentéteket tükrözött, amelyek a teremben személyileg is képviselve voltak a polgári pártok és a Kommunista Párt küldöttségeiben.

Az OSzP kongresszusa iránti érdeklődés magyarázata egyrészt az, hogy ez a párt jelentős tényező Olaszország politikai-társadalmi életében, és határozataitól bizonyos fokig függ a belpolitikai helyzet alakulása; másrészt az, hogy az OSzP különleges jellegű párt, amely — ellentétben a legtöbb szocialista párttal — mindmáig vallja a marxizmust, a kommunista—szocialista akcióegységet illetően pedig hosszú éveken át a legpozitivabb szerepet játszotta egész Európában.

Nem utolsó sorban vonzotta a közvélemény érdeklődését az a körülmény, hogy az OSzP belső ellentétei előre bizonyos változásokat jeleztek. Már a kongresszust előkészítő küldöttválasztó értekezleteken is élénk vita folyt a párton belüli három irányzat elvi-politikai ellentéteiről. Valóban, egyrészt a Nenni vezette

Digitized by Google

jobboldali, „autonómista" irányzat, másrészt a Vecchietti, illetőleg Basso mellett felsorakozó baloldali ellenzéki csoportok harca az utóbbi két évben kiéleződött és már a küldöttválasztás számbeli eredményei is jelezték, hogy a reakciónak Nenni elsöprő győzelmébe vetett reménye nem reális. S jóllehet Nenni rendelkezik a pártapparátussal és a pártsajtóval, a főtitkár szavazatokat vesztett: a kongresszusi mandátumok 55,2 százalékát kapta a két év előtti 58,5 százalékkal szemben; a különbözetet a baloldal nyerte el. Ebből látszott, hogy a párton belüli erőviszonyok két év alatt az ellenzék javára változtak meg. Még inkább mutatta ezt a kongresszus hangulata: a tetszésnyilvánítások és az ellenszenv megnyilatkozásai nyilvánvalóvá tették, hogy a Nenni-hivek és a baloldaliak aránya valójában kedvezőbb az utóbbiak számára, mint azt számarányuk jelzi. Mig például a Sarragat-párt küldöttségének szónokát kifütyülték, a kommunista párt delegációja vezetőjének, Ingrao elvtársnak a felszólalását lelkes tetszés fogadta. Vagyis Nenni tulajdonképp kisebbségben van pártjában, s ez fontos körülmény az egységfront fejlődésének perspektívája szempontjából.

Mi a lényege a Szocialista Párton belüli három irányzat ellentéteinek? Nenni „autonomista" irányzata állítólag azt akarja, hogy a párt maradjon független minden más párttól és minden hatalmi csoportosulástól, a világot megosztó katonai tömböktől és azok ideológiai befolyásától. Ez a függetlenség, amennyire kívánatos és helyes lehet a polgári pártok viszonylatában, annyira káros akkor, ha a kétmilliós Kommunista Párttal való együttműködésre is kiterjesztik. Hiszen ezzel a munkásosztály legnagyobb pártjától, Olaszország legerősebb pártjától szigetelné el magát a Szocialista Párt. A baloldal viszont éppen a munkásegység érdekeinek tulajdonítja a legnagyobb jelentőséget. Vecchietti szervezett és folyamatos együttműködést követel a Kommunista Párttal. Basso, a „demokratikus alternatíva" irányzatának vezetője, ha nem is paktumban rögzített, de következetes, őszinte akcióegységet akar.

Nennit és az ellenzéket továbbá elválasztja egymástól az a kérdés: hogyan viszonyuljon az OSzP a Keresztény demokrata Párthoz, milyen legyen a taktikája vele szemben a parlamentben és a parlamenten kívüli harcokban.

Külpolitikai vonatkozásban az ellentétek lényege az, hogy míg az autonómisták a semlegességet harmadikutas módra fogják fel, addig a baloldaliak felismerik a világ erőviszonyaiban végbement változásokat, s a Szovjetunióban és a szocialista országokban a demokrácia támaszait és a béke védőit látják. Egyet lehet tehát érteni a sarragatista párt képviselőjével, amikor felszólalásában azt mondta, hogy „minden különbség a kommunizmus értékelésében rejlik". A Neue Zürcher Zeitung szerint is „a Szovjetunióhoz való viszonyulás általában és a Togliatti pártjához való hozzáállás különösen — az olasz baloldali szocializmus sorskérdése". Mind az olasz, mind a nyugateurópai burzsoáziának hőóhaja, hogy az OSzP forduljon szembe a Kommunista Párttal és

Digitized by Google

a szocialista táborral, s így váljék kormányképessé egy NATO-országban. Az olasz és a nemzetközi munkásmozgalom érdeke ennek homlokegyenest az ellenkezője.

•

Az OSzP irányzatainak nézeteltérései tehát elvi jelentőségűek. Ezért nem sok alapja volt Nenni azon reményének, hogy az „autonómia" és az „alternatíva" jelszavának tisztázásával és pontosabb meghatározásával az ellentmondások „a módszerek és az eszközök kérdésére redukálódhatnak". Sem Basso, sem Vecchietti nem állt át erre az ingoványos talajra; mindkettő elveti a „társadalmi humanizmusról" szóló általános szólamokat és a szocializmusért vívott, a kommunistákkal közös osztályharcot teszi programjává. Nem hajlandók Nenni formulázások közt produkált tojástáncában részt venni.

Nenni beszámolója a defenzíva vonalán mozgott. Mindenekelőtt ki akarta védeni azt a vádat, hogy Sarragat álláspontjára tért át, hogy „szociáldemokratizálni" akarja a pártot. Ezért nyomatékkal hangsúlyozta, hogy a marxizmushoz híven különbséget tesz polgári demokrácia és szocialista demokrácia között. Részletesen magyarázta a Kereszténydemokrata Párt irányában kifejtett politikáját és arról akarta meggyőzni a kongresszust, hogy taktikája, amely a kereszténydemokrácián belüli ellentmondások kihasználására irányul, alkalmas arra, hogy az országban gyökeres politikai változást, balratolódást idézzen elő.

Ezt a taktikát, amely a kereszténydemokratákra orientálódik és a Kommunista Pártnak hátat fordít, a baloldal határozottan elveti. Nem mintha el akarna zárkózni a katolikus dolgozó tömegektől, hanem azért, mert gyerekes gondolatnak tartja az „autonomisták"-nak azt az elképzelését, hogy „segítségükkel" a kereszténydemokraták belső ellentétei a demokrácia ügye számára hasznos megoldást nyerhetnek. Az efféle illúziók abból fakadnak, hogy Nenni koncepciójában elmosódik az osztályszemlélet. A valóságban a Kereszténydemokrata Párt belső ellentétei az uralkodó osztályok csoportérdekeinek összeütközései: kapitalista, monopolista, földbirtokos érdekek ellentétei. Ezek egyike sem lehet a demokratikus megoldás hordozója. Igaz ugyan, hogy a Kereszténydemokrata Párt osztályközi párt abban az értelemben, hogy tömegei csaknem minden társadalmi rétegből származnak; de a párt politikájának irányítására a tömegeknek nincs befolyásuk. A vezetés a a földbirtokosok, monopolisták és az egyházi hierarchia csúcsának a kezében van.

Nenni formulázásai rendkívül lazák, többféleképp értelmezhetők, éppen azért, mert fél az osztályszemlélet éles körvonalaitól. Így például nem a monopoltőkét, hanem „a reakciós tőkéseket" ítéli el. És amikor a klerikális fasizmus veszélyét felvázolja, ezt sem hozza kapcsolatba a monopolistákkal, ebben sem a monopolisták uralmi törekvéseit, hanem holmi rossz emberek üzelmeit látja. Helyesen állapította meg Lelio Basso, hogy Nenni „ideológiailag lefegyverzi" a Szocialista Párt tömegeit. A fogalmak zavarossága az „autonomisták" kongresszusi téziseiben is fellelhető. „A civilizáció jövője — mondják

Digitized by Google

pl. a tézisek — kettős feltételtől függ: előre kell vinni a szocializmust a kapitalista országokban és a demokráciát a kommunista vezetés alatt álló országokban."

A nemzetközi helyzetről szólva az OSzP főtitkára ugyancsak bizonytalan, harmadikutas álláspontot képvisel. Elítéli ugyan a Szocialista Internacionálét, amely „teljesen integrálódott az Atlanti Szövetségben", de nem ismeri el a kommunista pártok következetes harcát ez ellen az árulás ellen, és nem ért egyet a 81 kommunista és munkáspárt decemberi moszkvai nyilatkozatával. Úgy véli, eljött az ideje annak, hogy a szocialisták kezdeményezőleg lépjenek fel a nemzetközi politikában, de az a semlegesség, amelyre pártját kárhoztatja, lehetetlenné teszi a hatékony akciót. Nenni a kommunistákkal való egységtől való féltében elhallgatja, hogy *minden eddigi sikerét* pártja csakis a Kommunista Párttal együtt, *a szocialista és a kommunista munkások akcióegységével vívhatta ki.* Joggal mondotta Vecchietti, hogy rideg ellentmondás van Nenni stratégiája és taktikája között: a szocializmus a célja, de napi politikája gyakran az osztályellenségnek kedvez.

Ingrao elvtárs a Kommunista Párt nevében azt hangsúlyozta, hogy mi minden kapcsolja össze a kommunistákat a szocialistákkal: a közös antifasiszta harc hosszú évei, a szakszervezetekben (CGIL) közösen vállalt felelősség, több ezer városi tanácsban sikerrel kifejtett szocialista—kommunista vezetés és a marxizmus nagy eszméi szilárd alapját alkotják a két nagy munkáspárt együttműködésének. Tagadhatatlan, hogy együtt hajtották végre júliusban azt az akciót, amely megbuktatta Tambroni kormányát és ezzel megakadályozta a fasizmus előretörését. A kommunista szónok rámutatott arra a fejlődésre, amely az 1960-as év folyamán Olaszországban végbement és, amelynek jellemzői: az antikapitalista és antiimperialista erők növekedése, a demokratikus törekvések és a baloldali irányzatok felfejlődése. A jelenlegi uralkodó csoportnak a politikája abból áll, hogy kisebb engedményekkel igyekszik leszerelni a tömegek harcos hangulatát és harckészségét. De ezt a politikát is ingadozásokkal alkalmazza, mivel a kormány egyrészt a legreakciósabb körök és a NATO nyomása alatt áll, másrészt időnként kénytelen a tömegeknek engedni.[1]

A Kommunista Párt úgy látja, hogy a munkásosztály ma képes kivívni a szükséges politikai változást, és hogy célkitűzései alkalmasak új, szoros együttműködés létrehozására. A szocialisták és kommunisták együttműködéséhez természetesen konkrét programra van szükség, amelynek a helyzet alapos, éles kritikai szellemben kimunkált elemzésén kell alapulnia. Csak így lesznek képesek a kommunisták és a szocialisták mennyiségileg és minőségileg is emelni az olasz munkásmozgalmat. A két párt felfogásában fennálló különbségeket, nézeteltéré-

[1] A kormány megpróbálja becsapni a dolgozókat: rendelkezései a bérek összetételében növelik azt a részt, amely a munkáltató „jóindulatától" függ, míg csökkentik a bérnek azt a részét, amelyet a kollektív szerződés pontosan meghatároz. A munkáltató például a „beosztástól" függően határozhatja meg a bér egy bizonyos hányadát. Így a munkás ki van szolgáltatva kizsákmányolójának, hisz a „beosztást" is a vállalkozó határozza meg.

Digitized by Google

réseket őszinte, nyílt vitában megtárgyalhatják; ne legyen ez az álláspontoknak merev, statikus szembeállítása, hanem a közeledés őszinte szándékával folytatott vita, amely a munkásosztály egységét építi egyre magasabb szinten.

Éppen a két munkáspárt akcióegységének köszönhető — mutatott rá a nagy történelmi tényre Ingrao —, hogy a munkásosztály Olaszországban „megőrizhette a demokratikus fejlődés útját és hogy az olaszországi helyzet annyira más — és jóval kevésbé nehéz — mint a kapitalista Európa más országaiban."

•

Ki kell emelni azt a pozitívumot, hogy a két baloldali irányzat közös határozati javaslattal lépett fel. Ez a határozati javaslat 205,148 szavazatot kapott; Nenniék határozati javaslatát 269,576 szavazattal fogadták el. A párizsi „Le Monde" úgy értékelte a kongresszust, hogy azon Nenni „éppen csak hogy győzött", hiszen a szavazatoknak alig több mint felét kapta meg; az előző kongresszushoz képest befolyása csökkent.

Ez így is van. A 34. kongreszszuson megválasztott központi bizottságban az „autonomisták" 45 helyet, a baloldali irányzatok 36-ot kaptak.

A francia nagyburzsoázia lapja nem jósol sikert Nenni próbálkozásainak a Kereszténydemokrata Pártnál, amely „csalogatja ugyan a Szocialista Párt főtitkárát, de csak azért, hogy elszigetelje a kommunistáktól".

Az OSzP azonban nem szakíthat radikálisan a kommunistákkal, több mélyenható okból. Ehhez először is szakítania kellene egész történelmi múltjával, amelynek az akcióegység volt a harci vonala és a dicsősége. Másodszor: ez lehetetlenné tenné több mint 2000 községtanács és 17 tartományi kormányzat működését, amelyek közös kommunista és szocialista vezetés alatt állnak. Harmadszor: ez szakadást okozna a CGIL-ben. Végül pedig: ezzel a Szocialista Párt felszámolná önálló létalapját és jellegében azonosulna Sarragat jobboldali szociáldemokrata pártjával.

Nem érdektelen és nem is lehet véletlen, hogy a Kommunista Párthoz való viszony kérdése a francia baloldali szocialista párt (PSU) kongresszusának is egyik központi problémája volt. A nyugateurópai munkásmozgalom *általános és erősödő tendenciája az* egység felé nyomul és mindinkább kényszerítő hatással van azokra a szocialistákra, akik már elfordultak a Guy Mollet és Sarragat-féle reformizmustól, de még valamilyen középállásban szeretnék megvetni a lábukat.

A kongresszus politikai eredménye tehát abban van, hogy a párton belül minden eddiginél jobban tisztázódott és a Nenni-vezette hivatalos vonallal szemben nagyobb befolyást nyert a baloldal harcos, egységhű vonala. Ennek alapján a párt tömegei a jövőben könnyebben alakítják majd ki hézetüket a bel- és külpolitikai kérdésekben. Szakadást a baloldal nem akart: *a párt egészét* akarja megnyerni az országos méretű, következetes egységpolitikának. Az OSzP 34. kongresszusa kitartott a CGIL-ben folytatott egységpolitika mellett, s a külpolitikában fenntartja azt az álláspontot, hogy Olaszország lépjen ki a NATO-ból, legyen

Digitized by Google

semleges. Ebben teljes az egyetértés.

Nenni felajánlotta az ellenzéknek, hogy vegyen részt a pártvezetésben, és a tárgyalások erre vonatkozólag folyamatban vannak. Mint Vecchietti beszédében hangsúlyozta, „nem lehet a párt felének véleménye és meggyőződése ellen politizálni, nem lehet olyan politikát folytatni, amely megzavarja a szocialisták hagyományos szavazó tömegeit". Vecchietti, Basso és nagyszámú híveik szilárd baloldali osztályharcos csoportot alkotnak, amely kétségtelenül tovább fog küzdeni a Kommunista Párttal való akcióegység megvalósításáért.

Ebben számíthatnak a Kommunista Pártra. A Kommunista Párt számára — mondja Togliatti — „a népi tömegek és a demokratikus erők egysége nem taktikai sakkhúzás, hanem mindazon társadalmi rétegek érdekeinek és törekvéseinek objektív találkozása, amelyek ki akarják szakítani magukat és az olasz társadalmat a monopoltőke uralma alól..."

Az OSzP 34. kongresszusa is kimutatta az *egységnek ezt az objektív alapját* és egyben azt, hogy az az út, amely a kommunistákat elkerüli — nem vezethet a szocializmusba.

Komját Irén

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Rudolf Hilferding:

„A finánctőke" című művének magyar nyelvű kiadásához

A Közgazdasági és Jogi Kiadó hasznos szolgálatot tett mind a jelenkori kapitalizmus kérdései iránt megnyilvánuló széleskörű érdeklődésnek, mind pedig az e kérdésekkel foglalkozó szakemberek szűkebb körének is, amikor magyar nyelven hozzáférhetővé tette Rudolf Hilferding: „A finánctőke" című művét. Nem könnyű feladat egy olyan munkát néhány oldalon tárgyalni, amely a monopolkapitalizmus viszonyait széleskörűen elemzi. Ezért itt csak a legfontosabbakra szorítkozhatunk.

Hilferding volt az első — akkor még marxista — közgazdász, aki a monopolkapitalizmus kialakulását, és a tőkés fejlődés ezzel kapcsolatos új tendenciáit megkísérelte a marxista közgazdasági elmélet és módszer alapján átfogó elemzés tárgyává tenni. Ez Hilferdingnek elvitathatatlan érdeme. Ugyanakkor azonban egyrészt nem sikerült ezt a feladatot teljesen megoldania, másrészt pedig több kérdésben eltért a marxista elmélettől és módszertől, s ezért hibás következtetésekre is jutott. Lenin sok más forrásmunka mellett, főként Hilferding: „A finánctőke" című és Hobson: „Az imperializmus" című műveinek kritikai átértékelésével alakította ki az imperializmus új, marxista elméletét. Éppen ezért Hilferding munkájának igazi érdemeit és fogyatékosságait csak az imperializmus lenini elméletének ismeretében lehet jól megérteni.

A könyv általános értékeléséhez hozzásegít Lenin értékelése, amelyet Hilferding gondolatainak beható tanulmányozása alapján adott. Lenin a következőket írta: „1910-ben Bécsben megjelent Rudolf Hilferding osztrák marxista műve: „A finánctőke". Bár a szerző a pénzelmélet kérdésében hibát követett el, és bár bizonyos hajlandóságot mutat arra, hogy a marxizmust kibékítse az opportunizmussal, ez a mű „a kapitalizmus legújabb fejlődési szakaszá"-nak — ez Hilferding könyvének alcíme — rendkívül értékes elméleti elemzése."[1]

Hilferding könyvének első érdemét már maga a könyv címe is mutatja „A finánctőke. — A kapitalizmus legújabb fejlődési

1 Lenin Művei: 22. k. Szikra, 1961. 201. old.

Digitized by Google

szakaszának vizsgálata". Ez a cím ugyanis alapvető elméleti kiindulópontot takart. Hilferding a XIX. század végi és a XX. század eleji kapitalizmus jelenségeinek elméleti elemzése alapján jutott arra a rendkívül fontos következtetésre, hogy az imperializmus a kapitalizmus fejlődésének *külön szakasza*. Ennek különös jelentősége volt a II. internacionálé opportunistáival, kivált Kautskyval szemben, aki az imperializmust pusztán az iparilag fejlett tőkésországok nagytőkéjének agresszív politikájaként fogta fel.

Az a következtetés, hogy az imperializmus a kapitalizmus fejlődésének szakasza, magában hordta a kérdésfeltevést is; hogyan foglaljon állást a munkásmozgalom a kapitalizmusnak ezzel az új szakaszával szemben? Hilferding annak ellenére, hogy későbbi élete során elárulta azt az ügyet, amely művét ihlette, „A finánctőké"-ben pozitív választ ad erre a kérdésre, amikor azt írja, hogy „A teljesen kifejlett finánctőke a tőkeoligarchia gazdasági és politikai hatalmának a csúcspontja. Teljessé teszi a tőkemágnások diktatúráját. Ugyanakkor az egyik ország nemzeti tőkemágnásainak a diktatúrája egyre elviselhetetlenebb ellentmondásba kerül a másik ország tőkés érdekeivel, s a tőkének az országon belüli uralma a finánctőke által kizsákmányolt, de harcra is késztetett néptömegek érdekeivel. A kibékíthetetlen érdekellentétek hatalmas összeütközésében a tőkemágnások diktatúrája végül is átcsap a proletariátus diktatúrájába."[2]

[2] R. Hilferding: A finánctőke 490. old.

„A finánctőke" valamennyi értékes és maradandó tétele abból ered, hogy Hilferding a márxi közgazdaságtan módszerével és alapján vizsgálta a kapitalizmus fejlődésének új sajátosságait. Viszont ugyanakkor az elemzés marxi módszereinek helyenkénti feladása és a liberális polgári felfogásnak tett opportunista engedmények miatt, az értékes és maradandó tételek mellett hibás következtetések is minduntalan előbukkannak.

„A finánctőke" egyik leggazdagabb és legértékesebb része a tőke mozgósításának folyamataival foglalkozik. Hilferding vizsgálat tárgyává teszi a részvénytársaságok elterjedésének okait, és megmutatja, hogy a részvénytársaság az ipari vállalkozás formájának megváltozását jelenti. Ezekután a részvénytársaságot mint a termelőerők tőkés fejlődésének eredményét elemezve rámutat, hogy: 1. a részvénytársaságban a tőketulajdon és a tőkefunkció különválása válik általánossá; 2. a részvénytársasági forma uralkodóvá válásával az ipari befektetés a pénztőke befektetés jellegét ölti, 3. a részvénypiac kifejlődésével az osztalék, amely korábban a vállalkozói nyereséget is magában foglalta, tendenciájában a kamatláb színvonalára redukálódik, 4. a tőke megkettőződése valóságos és fiktív tőkére, valamint az utóbbi mozgásának az előbbitől való elkülönülése, új részvénytársaságok alapításakor vagy az egyéni vállalkozásnak részvénytársasággá történő átalakításakor lehetővé teszi az alapítóknak (rendszerint a nagybankoknak), hogy *alapítói nyereségre* (a részvények névértéke és árfolyam-

Digitized by Google

értéke közötti különbség) tegyenek szert. Ezzel Hilferding egy új közgazdasági kategóriát fedezett fel, és vezetett be a marxista közgazdaságtanba, amely a modern, monopolisztikus kapitalizmusra jellemző.

A részvényügyletek, a tőzsde, az alapítói nyereség vizsgálata felvetette a bankok megváltozott szerepének vizsgálatát. Ezzel kapcsolatban Hilferding a modern tőkés fejlődésnek egy sor új vonását mutatja ki.

Mindenekelőtt azt, hogy az állótőkeberuházások finanszírozása folytán a kereskedelmi hitellel szemben a bankhitel kerül előtérbe. A bankok hármas funkciót töltenek be, közvetítik a fizetési forgalmat, az ideiglenesen szabad, parlagon heverő tőkét bevonják, és működő tőkévé változtatják, és végül a társadalom valamennyi osztályának jövedelméből egy részt; a megtakarításokat összpontosítják abból a célból, hogy ezt is a felhalmozás szolgálatába állítsák. Miközben a bankok e funkciókat betöltik, egyre szorosabb kapcsolat jön létre az ipari és a banktőke között. Ezeknek a kapcsolatoknak a fejlődéséből jut arra a következtetésre, hogy az ipari tőkének egyre nagyobb része olyan tőke, amely nem az ipari tőkések tulajdonában van, akik ugyanakkor ezt a tőkét használják. A bankok képviselik egyre inkább az ipari vállalatokkal szemben a tőke tulajdonosait, miközben a bankok maguk is saját tőkéjük egyre nagyobb részét ipari befektetésekre fordítják. Ebből Hilferding arra a következtetésre jut, hogy az imperializmus időszakában megvalósul a banktőke uralma az ipari tőke felett. Hilferding gondolatmenetében pozitív, hogy megállapítja a bankok szerepének megnövekedését, utal az ipari és banktőke összefonódására, s végül eljut ahhoz a megállapításhoz, hogy *a modern kapitalizmusra a finánctőke uralma a jellemző.* Ezzel kimutatja a modern kapitalizmus egyik legfontosabb gazdasági ismérvét. Ugyanakkor azonban ebben a fejtegetésben hibás, egyoldalú álláspontok is előbukkannak. Ez utóbbiak kapcsolatosak Hilferding egyik nagy módszertani hibájával éspedig azzal, hogy a kapitalizmus új jelenségeinek vizsgálatát a *forgalomból, és nem a termelésből* kiindulva kezdi el. Ez a hibás kiindulópont tükröződik a bankoknak az ipar fölötti uralmáról szóló tételének egyoldalúságában, illetve a finánctőkének általa adott definíciójában. Hilferding a finánctőkét olyan tőkeként határozza meg, *amellyel a bankok rendelkeznek, és amelyet az ipar használ.* Ha a finánctőkének ezt a meghatározását a Lenin adta definícióval hasonlítjuk össze, láthatjuk, hogy Lenin kijavította Hilferding egyoldalúságát, és sokkal mélyebb meghatározást adott. Lenin meghatározásában: „A termelés koncentrációja; az ebből eredő monopóliumok; a bankoknak az iparral való *egybeolvadása, illetve összenövése* — ez a finánctőke keletkezésének története, és a finánctőke fogalmának tartalma."[3] (Kiemelések CS. L.) Noha Hilferding eltúlozza a bankok szerepét, mert a forgalomból indul ki, felhívja a figyelmet arra, hogy a bankok nélkül az ipa-

[3] Lenin Művei 22. k. Szikra 1951. 234. old.

Digitized by Google

ri monopóliumok csak lassabban alakultak volna ki, hogy a banktőke új szerepe *meggyorsította* a szabadversenyes viszonyoknak monopolista viszonyokká történő átalakulását. Hilferdingnek a bankoknak az ipari tőke feletti uralmáról szóló egyoldalú tételét a történelmi fejlődés menete sem igazolta. A lényeges az, hogy a *financtőke az ipari monopóliumok és bankmonopóliumok összefonódott tőkéje.* De a bankmonopóliumok létrejötte végső soron az ipari tőke, a termelőtőke koncentrációjának és centralizációjának következménye, s miután már a bankmonopóliumok létrejöttek, *visszahatnak*, meggyorsítják a monopóliumos viszonyok kifejlődését az egész társadalomban. Történelmileg természetesen a két folyamat együtt halad. Ez azonban nem változtat azon az ok-okozati összefüggésen, hogy a banktőke koncentrációjának a termelőtőke koncentrációja az oka. Mindemellett Hilferding egész munkáján végigvonul az a gondolat, hogy a modern kapitalizmus gazdasági lényegét tekintve monopolkapitalizmus, a kapitalizmus fejlődésének új szakasza, amelynek sajátosságait csak a monopoliumok vizsgálata alapján lehet megérteni. Néhol még arra is utal, hogy a banktőke koncentrációjának végső oka az ipari tőke koncentrációja.

Hilferding nagy érdemei közé tartozik a tőke mozgósításának az átlagprofitráta kialakulására gyakorolt hatásáról szóló vizsgálata. Itt tulajdonképpen megkísérli annak kimutatását, hogy hogyan érvényesül az értéktörvény a monopolkapitalizmus viszonyai között. Ezzel kapcsolatban kiválóan elemzi a monopóliumok kialakulásának történelmi menetét. Rendkívül érdekes a kombináció tárgyalása, valamint a kombinációnak a profitrátákra gyakorolt hatásáról szóló fejtegetése. Ugyancsak Hilferding érdemei közé tartozik, hogy ő volt az első, aki a monopóliumok és a verseny kapcsolatát marxista módon elemezte. Kimutatta, hogy a monopóliumok nem szüntetik meg a versenyt, hanem csak a formáját és eszközeit változtatják meg. Ezzel Hilferding eleve érvet adott a „szervezett kapitalizmus" lehetőségének cáfolatához, noha később több más tételével együtt ezt is feladta. Ugyancsak ő mutat rá először, hogy a monopolkapitalizmusban a tőkekivitel válik uralkodóvá az árukivitellel szemben. Végül, de nem utolsósorban Hilferding érdeme, hogy nem csak azt mutatta meg, milyen változásokat hoz a monopolkapitalizmus a gazdaságban, hanem azt is, hogy a gazdaságban bekövetkezett változások alapján megváltozik a felépítmény is. Az állam szerepe megnő, megváltozik a tőke ideológiája és politikája. Arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a financtőkének nem szabadság, hanem uralom kell. Lenin, Hilferding elemzéséből vonta le azt a nagy horderejű következtetést, hogy a monopolkapitalizmus politikailag a polgári demokráciától a reakció felé való elfordulást jelenti. Hilferding ezen álláspontjának helyességén mit sem változtat az a körülmény, hogy 1914. után Kautskyval együtt ezt a tételét is megtagadta. Hilferding mintha előre megérezte volna a fasizmust, a financtőke ideológiájának és politikájának olyan leírását adta, amely tökéletesen ráillett a fasizmusra. Természe-

Digitized by Google

tesen egészen röviden utalhattunk csak itt Hilferding legfontosabb eredményeire. Ezeket az eredményeket Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" című művében elismerte, és fel is használta.

Felmerül azonban a kérdés; milyen viszony van Hilferding következtetései és Lenin imperializmus elmélete között? Hilferding kimutatta a monopolkapitalizmus számos jellemző vonását, és ezzel segítséget adott a modern kapitalizmus marxista elméletének kidolgozásához, de az *imperializmus egységes tudományos marxista elméletének megalkotása Lenin nevéhez fűződik.* A lenini imperializmus-elmélet a Hilferdingéhez képest az imperializmus *új elmélete* volt. Ezt azonban csak akkor lehet megérteni — ha kétségtelen nagy vívmányai mellett — meglátjuk „A finánctőke" nagy fogyatékosságait is.

Az egyik különbségre már utaltunk; míg Lenin abból indult ki, hogy a *termelés koncentrációja* monopóliumok kialakulásához vezet a termelésben, és ennek nyomán az újratermelés más szféráiban, addig Hilferding a forgalomból, különösen a pénzforgalomból kiindulva kezdi meg az elemzést, ami a banktőke szerepének egyoldalú eltúlzásához és a finánctőke nem pontos definíciójához vezet.

Ezzel a kiindulóponttal függ össze Hilferdingnek az érték és pénzelmélettel kapcsolatban elkövetett hibája is. Ismeretes, hogy Marx az aranynak, mint pénzárunak az értékét — ugyanúgy mint bármely más áru értékét — azzal a munkamennyiséggel határozta meg, amely benne megtestesül, illetve amelyre újratermeléséhez átlagosan szükség van. A pénz értékmérő funkciójának tárgyalásánál kifejtette, hogy ezt a funkciót csak olyan áru töltheti be, amelynek magának is értéke van. A papírpénz viszont — amely a forgalomban csak helyettesíti, képviseli az aranyat — nem lehet értékmérő, mivel nincs saját értéke. A papírpénz arany, illetve pénzjel. S mint ilyen, csak annyiban lehet az érték jele, amennyiben az aranyat képviseli. Azért képviselheti az aranyat, mert az érme-tartalom és az érme-funkció már korábban végbement különválása lehetővé tette az aranynak jelekkel való helyettesítését. Marx azt is kifejtette, hogy a papír csak annyiban képvisel aranyat, amennyiben az aranyérmék maguk is bekerülhetnének a forgalomba. Ha viszont az áruk értéke és az árumetamorfózisok forgási sebessége adott, akkor annak az aranymennyiségnek a nagyságát, amely a forgalom lebonyolításához szükséges (és amelyet a papír helyettesíthet) az arany értéke határozza meg. Hilferding feladja a marxi pénzelméletet és engedményt tesz a mennyiségi pénzelméletnek, amikor azt mondja, hogy a papírpénz értékét „a társadalmilag szükséges forgalmi érték" határozza meg, illetve ebből vezethető le. „A társadalmilag szükséges forgalmi értéken" pedig érti a következőket; az áruk értékösszege osztva a pénz forgási sebességével, plusz az esedékes fizetések összege, mínusz az egymást kiegyenlítő fizetések összege, és azoknak a forgásoknak száma, amelyekben ugyanaz a pénzdarab váltakozva hol fizetési, hol pedig forgalmi eszközként működik.

Digitized by Google

Hilferding szerint a papírpénz „értékét", „árfolyamát" nem ahhoz az aranymennyiséghez való viszonya határozza meg, amelyet képvisel hanem *közvetlenül* az áruknak az az értékösszege, amelyet a papírpénz megmozgat. Vagyis, szerinte az áruk érték volta kölcsönöz értéket a papírpénznek. Hilferding abból indul ki, hogy a papírpénznek látszólag értékmérő funkciója van. Az áruk értékét papírpénzben mérik, de a papírpénz értéknagyságát mint értékmérőnek az értéknagyságát nem a valóságos pénz, az arany értéke határozza meg, hanem az áruk összértéke. A következőket írja: „Az érték tisztán társadalmi jellege jelentkezik abban a tényben, hogy a papírpénz értékét a forgalomban levő áruk összértéke határozza meg. Ez úgy jelentkezik, hogy egy önmagában annyira értéktelen dolog, mint a papír, azáltal, hogy egy tisztára társadalmi funkciót — forgalmi funkciót — tölt be, értékre tesz szert, éspedig olyan értékre, amelyet nem a saját, elenyészően kis értéke határoz meg, hanem az az árutömeg, amely saját értékét vetíti a papírcédulára. Ahogy a hold, amely maga már réges-régen kihűlt, csak azért világíthat, mert az izzó naptól fényt kap, éppúgy a papírpénznek is csak azért van értéke, mert a munka társadalmi jellege az áruknak értéket kölcsönöz. A visszavert munkaérték teszi pénzzé a papírt, mint ahogy a visszavert napfény teszi világítóvá a holdat."[4]

Miben van Hilferding hibája? Abban, hogy úgy ábrázolja a folyamatot, *mintha az áruk; értékük pénzbeni kifejezése nélkül kerülnének a forgalomba.* Gondolatmenete a következő; az áruk értékösszege határozza meg a papírpénz árfolyamát „vagy értékét". Ahhoz azonban, hogy az áruk értékösszegét megkapjuk — amely állítólag a papírt „értékessé" teszi — először meg kell határozni ezt az értékösszeget. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha előzőleg minden áru értékének nagyságát megmérték. De az értéknagyság csak az árukban megtestesülő munkának az aranyban megtestesülő munkával való összehasonlításában fejezhető ki, minthogy értékmérő csak olyan dolog lehet, amelynek magának is értéke van. Az áruk értékösszegének meghatározása már feltételezi valamilyen értékmérő jelenlétét. Viszont Hilferding a papírpénzt mint értékmérőt éppen az áruk értékösszegéből kiindulva határozza meg. Óriási ellentmondás, hogy miközben Hilferding Marxot éppen a mennyiségi pénzelmélet oldaláról bírálja, ugyanakkor több helyen hadakozik a mennyiségi pénzelmélet ellen. Hilferding álláspontja csak annyiban tér el például Humetól, hogy az árutömeggel nem fémtömeget, hanem papírpénzt állít szembe. Mindez azonban elfordulás a marxista munkaérték és pénzelmélettől.

Hilferding másik nagy hibája, hogy nem veszi észre a világ gazdasági felosztását a monopóliumok nemzetközi szövetségei által, és főként a világ területi felosztásának befejezését az imperialista nagyhatalmak által. Noha az előbbire Hilferding „a gazdasági területért folytatott harc" tézisével utal, Lenin éppen arra mutat

[4] Hilferding: „A finánctőke" 68. old.

Digitized by Google

rá, hogy ez nem pontos, mert „gazdasági területért folytatott harc" már régebben is volt, de csak a monopolkapitalizmusban alakulhatott ki olyan helyzet, hogy a legfejlettebb tőkésországok teljesen felosztották maguk között a világot; hogy éppen ezért *megkezdődik* a világ újrafelosztásáért folyó harc. Hilferding azt sem értette meg — fel sem veti ezt —, hogy az imperializmusban éppen a monopóluniok alapján, a világ felosztása alapján rendkívül kiélezódik a gazdasági és politikai fejlődés egyenlőtlensége, ami világháborúkhoz a szocialista forradalom győzelme feltételeinek megváltozásához, gyors érlelődéséhez vezet.

Lenin arra is rámutatott, hogy Hilferding igen nagy hibát követ el, amikor nem veszi észre, hogy a monopolkapitalizmus élősdi, rothadó, halódó kapitalizmus. Többek között ebből ered az a hibája is, hogy az imperializmus politikájának tárgyalásánál teljesen figyelmen kívül hagyja a finánctőke, az élősdiség, és a munkásmozgalomban megjelenő opportunizmus összefüggéseit.

Az imperializmus egyenlőtlen fejlődése törvényének, valamint az élősdiség, a rothadás tendenciáinak ismerete nélkül Hilferding nem tudta meghatározni az imperializmus történelmi helyét sem. Nem értette meg, hogy a világháborúk szükségszerűen az imperializmus viszonyaiból erednek, és nem ismerte fel, hogyan lehetséges a szocialista forradalom győzelme eleinte egy, vagy egynéhány országban, amelyeknek nem kell okvetlenül az iparilag legfejlettebb országoknak lenniök.

Lenin éppen Hilferding értékes gondolatainak felhasználásával, és hibáinak kíméletlen, éles bírálatával alakította ki az imperializmus *új, következetesen marxista elméletét*. Lenin az imperializmust mint élősdi, rothadó, halódó kapitalizmust, mint a kapitalizmus fejlődésének külön, legfelsőbb és utolsó szakaszát, mint a szocialista forradalom előestéjét határozta meg. Az imperializmus *új*, lenini elmélete mozgósította a proletariátust történelmi küldetésének teljesítésére.

Hilferding műve minden fogyatékossága ellenére sok értékes gondolattal járult hozzá az imperializmus marxista elemzéséhez, és ebben van fő érdeme. Éppen ezért tarthat számot a jelenkor olvasóinak érdeklődésére is. L. Leontyevnek „A finánctőké"-hez írott tartalmas előszava megkönnyíti az olvasó számára a mű tanulmányozását. **Dr. Csapó László**

Dr. Jávorka Edit—Dr. Berényi József:

Jövedelmek a munkabéren felül

A társadalom által termelt anyagi és szellemi javak elosztásának kérdése különösen időszerűvé vált most, amikor a Szovjetunió a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének időszakába lépett, s ezzel megindult az elosztás új, kommunis-

Digitized by Google

ta elvének fokozatos érvényesítése útján. De nem kevésbé aktuális e kérdés hazánkban, ahol a legközelebbi években befejezzük a szocializmus alapjainak lerakását és meggyorsítjuk a szocialista társadalom építését, ami azt is jelenti, hogy a szocialista elosztás elvei válnak uralkodóvá az egész népgazdaságban. Dr. Jávorka Edit és dr. Berényi József könyve a szocialista elosztási viszonyok egyik jelentős elemét, a közvetett juttatások kérdését tárgyalja.

Az elosztás módjának igen nagy visszahatása van a termelés fejlődésére. Az egyén részesedésének mértéke és módja a társadalmi termelés eredményéből a termelőerők adott színvonalától és a termelési viszonyoktól függ. A termelőerők fejlettsége és ezek kihasználása határozza meg a termelés nagyságát, s ez a társadalmi szükségletek kielégítésének alapvető anyagi feltétele. A termelési viszonyok szerves részét képezik az elosztási formák és módok, amelyek közvetítésével kielégítik az össztársadalom, illetve a társadalmi osztályok és csoportok, valamint a társadalom egyes tagjainak szükségleteit. Ebből következik, hogy az egyén részesedése a társadalmi termelés eredményéből osztályjellegű, a tulajdonviszonyoktól függ. Ehhez annyit kell hozzátennünk, hogy a termelési viszonyok nemcsak egyszerűen meghatározzák a termelőerők adott fejlettségének megfelelő termékmennyiség elosztását, hanem visszahatnak arra is, hogy adott fejlettségű termelőerők milyen nagyságú termelést hoznak létre, azaz a termelőerők kihasználási fokára is. Ezért a tőkés termelési viszonyok nemcsak a dolgozók részesedésének lehetőségeit csökkentik, hanem — a belőlük következő kapacitáskihasználatlanság és munkanélküliség révén — a termelés fokozásának lehetőségeit is.

A szocialista társadalomban, minthogy a munkához való kommunista viszony elemei még nem elégségesek a munka önkéntes vállalásához és alkotójellegű elvégzéséhez, a társadalom minden tagját a munkaszerinti elosztással teszik anyagilag érdekeltté abban, hogy az össztársadalmi érdekeknek megfelelően dolgozzék, amely végső soron a dolgozók egyéni érdeke is.

A szocialista elosztási elv: „mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint" — azt jelenti, hogy a társadalom tagjai között a társadalmi termelésben való részvételük arányában osztják el az anyagi és kulturális javak *túlnyomó részét.* Ez biztosítja az emberek anyagi érdekeltségét a termelés eredményeiben, ösztönzően hat a munkatermelékenység emelésére, a dolgozók szakképzettségének növelésére. A munka szerinti elosztásnak nagy nevelő szerepe is van: hozzászoktatja az embereket a szocialista fegyelemhez, általánossá és kötelezővé teszi a munkát.

A munka szerinti elosztás azonban nem egyedüli és kizárólagos a szocialista társadalomban. Az anyagi és kulturális javak jelentős részét osztják el a társadalom tagjai között munkájuk mennyiségétől és minőségétől függetlenül. A társadalom a kommunizmushoz való közeledés arányában egyre fokozottabb mértékben gondoskodik majd ilyen formá-

Digitized by Google

ban minden egyes emberről, születésétől késő öregségéig.

A nem munka szerinti elosztás szükségességét a szerzők több tényezővel magyarázzák. Elsőként azt említik, hogy a termelésben dolgozók tényleges egyéni fogyasztásának mértékét nem egyedül a munka szerinti elosztás határozza meg, hanem a családjukon belül a dolgozó és nem dolgozó családtagok aránya is, amely családonként eltérő. A szocialista társadalomban szükségszerű, hogy az önhibájukon kívül nem dolgozó családtagok szükségleteit, vagy annak egy részét társadalmi szükségletnek ismerjék el, és azok kielégítéséről társadalmi úton gondoskodjanak. A második tényező az a körülmény, hogy egyes szükségletek kizárólag össztársadalmi méretekben jelentkeznek (például rend- és jogbiztonság, stb.), s ezek kielégítése eleve csökkenti a munka szerint elosztható alapokat. Harmadszor pedig, a viszonylagos termékszűke, illetve viszonylagos termékbőség a társadalmi termelés egyes területein ugyancsak a munka szerinti részesedéstől eltérő elosztási formát kíván.

A szocialista társadalomban az egyének elemi szükségleteiket a munka szerinti részesedésből fedezhetik. Minthogy a szellemi és egészségügyi szükségletek e forrásból a fejlődés adott fokán nem teljesen elégíthetők ki (ezek viszont a munkaerő újratermelése szempontjából elengedhetetlenek), ezért az egyének kulturális fejlődésének és egészségvédelmének elősegítése érdekében e szükségletek, illetve azok egy részének kielégítéséről, össztársadalmi úton kell gondoskodni, az egyének munkaszerinti részesedésén alapuló anyagi helyzetétől függetlenül.

Találkozhatunk továbbá olyan elosztási formákkal is, amelyekben mind a munkaszerinti, mind a szükségletek szerinti elosztás elemei megtalálhatók. Ezek annyiban kapcsolódnak a munkához, hogy a dolgozók munkavállalásával kapcsolatos, azonos mennyiségű és minőségű munkát végző dolgozóknál is igen eltérő szükségleteket elégítik ki.

A szerzők okfejtését azzal tartjuk még szükségesnek kiegészíteni, hogy a kétféle elosztási forma mélyebben fekvő okára Marx rámutatott. Kifejtette, hogy a szocializmusban a szükséges munka keretei kitágulnak a kapitalizmushoz képest: a keretbe tartoznak a bővített újratermelés szükségletei, a társadalmi igazgatás fenntartása, valamint a társadalom tagjainak közös, közületi úton kielégíthető szükségletei. Ami pedig a két elosztási elv összefonódását illeti egy-egy konkrét területen, az nemcsak abból áll, hogy az adott elosztás a dolgozók munkábalépéséhez kapcsolódik. A szerzők a későbbiekben, a munkával kapcsolatos juttatások tárgyalásakor kifejtik, minthogy a szocializmusban a munka szerinti elosztás az uralkodó, annak követelményei bizonyos mértékig kihatnak a nem munka szerinti elosztás körére is. Így például a nyugdíj, a táppénz nagyságára hatással van a munkabér nagysága és a munkában eltöltött idő. Tehát sok területen a szükségletek és a munka szerinti elosztás tudatos, összehangolt párosításáról van szó. Ezenkívül azokon a területeken, ahol

Digitized by Google

a munka mennyiségétől és minőségétől függetlenül ingyenes juttatásokról van szó (oktatás, gyógykezelés), mivel a szükségleteket ezek a juttatások nem elégítik ki teljesen, részben a munka szerinti elosztás során keletkezett jövedelmeket is felhasználják. A társadalmi juttatásoknak van egy formája, a társadalmilag megszervezett közös fogyasztás (bölcsődék, óvodák, internátusok, szanatóriumok, stb.), amelyeket már Lenin „a kommunizmus csíráinak" nevezett mert ezekben halmozódtak fel eddig legnagyobb mértékben a szükségletek szerinti elosztás elemei.

A szocialista társadalomban a szocialista szektorban dolgozók jelentős mértékben és sokféle formában részesülnek béren felüli, közvetett juttatásokban ingyenesen, vagy igen kedvezményes áron. Hazánkban a közvetett juttatások egy dolgozóra jutó összege 1958-ban 11 530 forint volt. *Ez annyit jelent, hogy egy dolgozónak a teljesített munkájáért járó bérjövedelme havonta közel ezer forinttal egészült ki a béren felüli juttatásokkal.* A közvetett juttatásokra állami költségvetésünk, vállalataink és társadalmi szerveink 24,2 milliárd forintot fordítottak, ugyanakkor a bérek összege 31,1 milliárd forint volt. Tehát a közvetett juttatások a bérösszegnek csaknem 78 százalékával egyenértékűek.

A könyv alaposan és részletesen tárgyalja a közvetett juttatások egyes fajtáit hazánkban. Itt csak néhányat emelünk ki ezekből.

A szerzők megvizsgálják a gyermekek eltartásához való társadalmi hozzájárulás formáit, részletesen elemezve a különböző korcsoportokba tartozó gyermekeknek nyújtott sajátos juttatásokat.

Az állam hozzájárulása a gyermekek eltartásához, neveléséhez, oktatásához 1955-ben a középiskolát elvégző fiataloknál 22 500 forinttól 106 000 forintig terjedt, a főiskolásoknál pedig 67 600 forinttól 178 500 forintig.

Vizsgálják a munkából kiöregedettekről való társadalmi gondoskodást. A rendelkezésre álló anyagi javak egyelőre csak azt teszik lehetővé, hogy a munkából kiöregedettek számára a munkával szerzett jövedelmüknél alacsonyabb szinten, de fokozatosan növekvő arányban biztosítsák a társadalmi javakból történő részesedést. Az állam a munkából kiöregedettek részesedése mértékének kialakításakor aszerint differenciál, hogy korábban milyen mértékben vették ki részüket a társadalmi termelésből (bér), és hogy mennyi időt töltöttek munkában. Ez a rendszer elősegíti az anyagi ösztönzés fokozottabb érvényesülését. Ugyanakkor e területen is fokozatosan megjelentek a szükségletek szerinti elosztás elemei (szociális otthonok).

A szerzők fejlődésében elemzik a nyugdíjrendszert. Felhívják a figyelmet arra, hogy időközönként szükséges a korábbi nyugdíjak emelése, hogy a munkából kiöregedettek a nyugdíjazásuk óta elért társadalmi fejlődés gyümölcseit is élvezhessék. (Hiszen azok, akik később mentek nyugdíjba, magasabb bérszínvonal alapján kapják a nyugdíjat.) Az utóbbi évtizedben hazánkban háromszor történt nyugdíjemelés.

A szerzők megállapítják, hogy a nyugdíjkorhatár meghatározásában messzemenően figyelembe

Digitized by Google

kell venni, hogy a dolgozó milyenfajta munkát végzett. Hazánkban a dolgozók átlagosan 5—14 havi munkabérnek megfelelő összeget fizetnek be az államnak nyugdíjjárulék formájában, az állam pedig átlagosan 11—13 évi munkabérnek megfelelő összeget juttat nyugdíjként nekik.

Részletesen tárgyalják az egészségügyi, a kulturális, a sport és a népművelési juttatásokat. Szólnak a munkával kapcsolatos pénzbeni (nyereségrészesedés, jutalmak) és természetbeni juttatásokról. Ezekről szólva a szerzők megállapítják, hogy szerepük az anyagi ösztönzés rendszerében mindaddig nem jelentős, amíg nem állapítják meg előre meghatározott objektív feltételeiket.

A bérjellegű pénzbeni juttatásokat vizsgálva (a szabadságidőre, a pihenőidőre, a munkaidőkedvezményekre kifizetett bérek stb.) kifejtik, hogy a dolgozók e juttatásokat lényegében munkabérnek tekintik, holott lényegüket tekintve a társadalmi gondoskodás keretébe tartoznak. Hazánkban az ilyen juttatások 1958-ban a végzett munkáért járó bér 17,7 százalékát tették ki.

Szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a teljességre törekvő felsorolásból hiányzik az alacsony lakbérmegállapítással kapcsolatos kedvezmény. A szerzők csak a különleges lakbérkedvezményeket (szolgálati lakás, stb.) sorolták fel. Márpedig a lakásépítés főformája a szocialista országokban az állami lakásépítés, és a lakásalap fenntartásának költségei az államot terhelik. Ugyanakkor az állam igen kedvezményesen állapítja meg a lakbérköltségeket. A lakásellátás területén tehát erőteljesen érvényesülnek a szükségletek szerinti ellátásra való törekvés elemei (szociális szempontok a lakáskiutalásnál, stb.). Természetesen a lakások elosztásánál is érvényesül a munka szerinti elosztás elve, amennyiben a szocialista állam módot ad öröklakások vásárlására, szövetkezeti lakásépítésre, családi házépítésre, stb. a dolgozók saját megtakarításai alapján. De ekkor is jelentős, differenciált kedvezményeket nyújt a dolgozók különböző rétegeinek.

A béren felüli juttatások e jelentős mértéke a szocialista államnak a dolgozókról való gondoskodását tükrözi. Az a rendeltetése, hogy megkönnyítse a társadalom minden tagjának sorsát, enyhítse, majd megszüntesse a még, vagy már nem dolgozó családtagok eltartásának terhét; magasabb kulturális színvonalra emelje, védje egészségét és elősegítse valamennyi képességének kibontakozását. *Egyetlen tőkés országban sem találunk ilyen mértékű közvetett juttatásokat.* Az észak-európai országokban — Dániában, Finnországban, Norvégiában, Svédországban — ahol e juttatások a tőkés világon a legjelentősebbek, ott is lényegesen elmaradnak a szocialista országok mögött. Ha a közvetett juttatásoknak a dolgozók térítéseivel csökkentett volumenét munkaórákban fejezzük ki (vagyis a közvetett juttatások nettó összegét, nemzeti valutában kifejezve, elosztjuk az ugyancsak nemzeti pénzegységben kifejezett átlagos órabérrel), megállapíthatjuk, hogy a közvetett juttatások volumene nálunk 5—7-szer akkora, mint az észak-európai országokban.

Digitized by Google

A tőkés társadalomban a szociális-kultúrális juttatások csak arra szolgálnak, hogy a tőke működtetéséhez, a profit biztosításához okvetlenül szükséges munkaerő munkaképes állapotban legyen. E juttatások nélkül nem, vagy nem a szükséges mértékben állna rendelkezésre olyan munkaerő, amely a korszerű technika megkívánta szakképzettség birtokában van, és a nagy munkaintenzitásnak valamennyire megfelelő fizikai és szellemi erőnléttel rendelkezik. Ezen felül akkor, és annyiban adnak juttatásokat, amikor és amennyiben azt az országon belül a dolgozók szervezett harca kikényszeríti.

De vajon az a körülmény, hogy a fejlett tőkésországokban magasabb az egy főre eső reálbér, mint a szocialista országokban, nem jelenti-e azt, hogy ott nincs is szükség nagyobb közvetett juttatásokra, hogy magából a bérből fedezhetők a nálunk közvetett juttatások formáját öltő egészségügyi és kultúrális stb. kiadások?

Nem, nem jelenti azt. Az Egyesült Államokban, a leggazdagabb tőkésországban, az átlagos heti kereset 80 dollár, s egy vakbélműtét költsége 1000 dollár, tehát 3 havi bér. Ugyanitt az évi főiskolai tandíj 1500 és 2500 dollár, vagyis négy és fél, valamint hét és fél havi bér között mozog. Így a megfelelő egészségvédelem és a továbbtanulás igen nehezen hozzáférhető a munkás- és a farmercsaládok többsége számára. Vagy vizsgáljuk meg a gyermekek eltartásának kérdését. A statisztikai adatok szerint a munkás- és a parasztcsaládokban viszonylag magas a gyermekek száma. A szocialista társadalom különböző formákban jelentős mértékben hozzájárul a gyermekek eltartásához; a dolgozó család egy gyermekénél átlagosan havonta 170 forint értékű juttatással (nem számítva a gyermekek oktatási és egészségvédelmi juttatásait). Ezzel szemben az Egyesült Államokban, és számos más tőkésországban nincs családi pótlék; másutt kedvezőtlenebb rendszerű, mint nálunk. A tőkésországokban ismeretlen a gyermekholmik kedvezményes ármegállapítása, kivételesen fordul elő a bölcsődék, óvodák fenntartásához való állami hozzájárulás, stb.

•

A szerzők behatóan vizsgálják a közvetett juttatások kialakulására és fejlődésére ható tényezőket hazánkban. A második világháború alatti és utáni inflációs időben kialakult természetbeni juttatások csak formájukat tekintve vélhetők a szükséglet szerinti elosztás elemeinek, lényegüket illetően azonban nem. Feladatuk az volt, hogy lehetővé tegyenek bizonyos minimális szükségletkielégítést. *Lényegében más jellegű* volt a közvetett juttatások bővítése az első hároméves és ötéves terv időszakában. A szocialista termelési viszonyok bővülésével párhuzamosan előtérbe kerültek a kultúrális, egészségvédelmi, gyermekvédelmi, stb. szükségletekről való állami gondoskodás elemei. Szerepet játszott azonban az is, hogy a háború alatt és után, részben a háború következményeként, részben pedig a felhalmozási alap arányának túlzott emelése folytán, csökkent a fogyasztásra kerülő társadalmi termékrész, és ezért az egyébként ki nem elé-

Digitized by Google

gíthető egyéni szükségleteket, legalábbis részben, természetbeni juttatásokkal fedezték. Így tehát a munka szerint elosztott rész viszonylag csökkent a közvetett juttatások formájában elosztott rész javára.

Ezt a tendenciát számos más tényező is alátámasztotta: a munkaerőhiány leküzdése a vállalati közvetett juttatások fokozásával, mivel a vállalati béralapot szigorúan ellenőrizték; a közvetett juttatások ellenőrzésének és központi tervezésének hiánya; a vállalati tiszta jövedelem alárendelt szerepe, s ezzel kapcsolatban a közvetett juttatások költségnövekedésének akadálytalansága, stb. Ez arra vezetett, hogy a fogyasztási alap egy részét központilag szabályozott, közvetett formában juttatták a dolgozóknoz sokszor ott is, ahol a szükségletek differenciáltsága azt nem tette indokolttá. Ez abból a nézetből eredt, hogy a központi szabályozás pontos, szigorú, és ellenőrizhető mértékű juttatás, s ezáltal a legtakarékosabb, de egyben a legteljesebb fogyasztást biztosítja, s hogy így a dolgozók szükségleteiből a lehetőség szerint kielégíthető rész központilag meghatározható. Márpedig a közvetett juttatási formáknak, ha megfelelő feltételek híjján, idő előtt erőltetik, megvan az a veszélye, hogy elszakadnak a dolgozók konkrét szükségletétől, és politikai, gazdasági hatékonyságuk a minimumra csökkenhet. Ez a veszély különösen akkor áll fenn, ha a vállalati juttatások növekednek a leggyorsabban (szállítás, élelmezés, stb.), amelyeknél még az a veszély is megvan, hogy aránytalanságok jönnek létre a különböző vállalatoknál foglalkoztatottak reáljövedelmei között.

Az elosztás két módszerének alkalmazási arányát nem állapíthatjuk meg önkényesen. Ez az arány függ egyrészt a termékek mennyiségétől és a dolgozók öntudatának fejlettségétől, másrészt attól a meghatározott egészségügyi, szociális és kulturális ellátottsági színvonaltól, amely szükségszerű társadalmunk fejlődése érdekében, s ezért mindenkinek biztosítani kívánjuk, tekintet nélkül anyagi helyzetére.

Az elosztás két formája egymással összefonódva érvényesül, és a szükséglet szerinti elosztás növekvő tendenciát mutat. A szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy az idő előtt, túl széles körben és túlzott mértékben kiterjesztett szükségletek szerinti elosztás nem a kommunizmushoz, hanem a kispolgári egyenlősdihez vezet: az anyagi érdekeltség csökkenését, és ennek következményeként a termelőerők fejlődésének lassulását, a termelékenység növekedésének fékezését eredményezi. A társadalmi fogyasztási alap idő előtti és túlzott mértékű kiterjesztésére gazdaságpolitikai hibák következtében is sor kerülhet. Az ilyen okokból kialakult közvetett juttatások a pazarlás forrásai, a társadalmi eszközök célszerűtlen felhasználását jelentik. Ezért a nem munka szerinti elosztás rendszerének e káros kinövéseit feltétlenül gyomlálnunk kell. Az e téren elkövetett hibák megszüntetése nehéz feladat, mert az ezeket a juttatásokat élvező rétegek „szerzett jogaik" csorbításának tekintik a szükséges arányosításokat. Megfelelő politikai munkával azonban elérhetjük, hogy

Digitized by Google

az érintettek belássák, hogy az említett előnyöket a társadalom más rétegeinek rovására, sokszor éppen a legjobban rászorulók rovására élvezik. Világosan kell látnunk tehát, hogy a szükségletek társadalmi kielégítésének fejlesztése nem valamennyi jelenleg meglevő formájának mennyiségi növelését, hanem az elosztás e módjának tökéletesítését, egyes formák mennyiségi és minőségi fejlesztését, más formák visszaszorítását, sőt felszámolását jelenti.

A könyv nagy érdeme, hogy behatóan vizsgálja és világosan feltárja a béren felüli jövedelmek egyes fajtáinál mutatkozó jelentős aránytalanságokat. A természetbeni juttatásokat elemezve felhívja a figyelmet arra, hogy felhasználhatóságuk igen korlátozott. A tapasztalatok szerint ugyanis az esetek jelentős részében a szükségletek mennyisége, választéka és időpontja nem esik egybe a természetbeni juttatások mennyiségével, választékával és időpontjával. Az egyes természetbeni juttatások ennek az ellentmondásnak a megoldása végett engedélyezett eladása sok esetben egy, a pénzjuttatáshoz képest felesleges láncszem közbeiktatását jelenti: a természetbeni juttatás pénzzé változtatását. Helyesen állapítja meg, hogy a természetbeni árujuttatások a bérszínvonal növekedésével, továbbá az árak csökkenésével veszítenek a jelentőségükből, s valószínűleg maguk a munkások látják be szükségtelenségüket.

Jelentős aránytalanságokat mutat ki a könyv az üzemi étkeztetés területén is. Ennek az aránytalanságnak egyik oka, hogy az üzemi étkeztetéshez való állami hozzájárulás mértéke a különböző helyeken igen eltérő: 1 főre 1 napra 0,58 Ft-tól 16 Ft-ig terjedhet. Ezt az aránytalanságot fokozza, hogy a dolgozók között nem a szociális szempontok figyelembevételével osztják el a hozzájárulás összegét. Mivel a dolgozóknak csak 30 százaléka vesz részt az üzemi étkeztetésben, s nincs korlátozva, hogy azt egy családból hányan vehetik igénybe, az állami hozzájárulás igen egyenlőtlenül, s mindenféle gazdaságpolitikai vagy szociális ismérvtől függetlenül oszlik meg a különböző családok között. Így tehát az erre fordított állami kiadásoknak a dolgozók egészét, valamint az állami gazdaságpolitikát és szociálpolitikát tekintve nincs kellő hatékonyságuk. A hatékonyságot csak az említett aránytalanságok megszüntetése fokozhatja.

A munkaruhaellátás is rendkívül egyenlőtlenül oszlik meg a különböző területeken dolgozók között. Értéke helyenként eléri az egyhavi átlagkeresetet, másutt ilyen juttatás nincs. A juttatás természetbeni formája pedig nem serkent a munkaruhával való gondos, takarékos bánásmódra. Hasonló aránytalanságok tapasztalhatók a munkásszállások és az üzemi lakótelepek tekintetében. A dolgozók térítése a szállások igénybevételéért igen eltérő: a szénbányászatban semmit sem fizetnek a szállásért, az építőiparban a költségek 0,8, a vegyiparban 5,5, az élelmiszeriparban 8,8, a gépiparban 24,1, a könnyűiparban 28,3 százalékát térítik meg. Ugyanakkor a szállások színvonala is különböző. A szállások igénybevevői pedig számos esetben nem a legjobban rászorulók.

Digitized by Google

Ilyen jellegű aránytalanságok vannak az üzemi lakótelepeknél is.

Ha megvizsgáljuk az üzemélelmezési kedvezmény, a munkaruha juttatás és a munkásszállás együttes hatását a jövedelmekre, akkor a következőket tapasztaljuk: az a dolgozó, aki e három közvetett juttatásban részesül (a dolgozóknak kevesebb, mint a fele), bére 25—55 százalékának megfelelő kedvezményt élvez azzal szemben, aki ilyen juttatásban nem részesül. Ez pedig a bérek eredeti arányait a juttatások révén eltorzítja, mégpedig egyáltalán nem indokolt, nemkívánatos irányokban.

Ugyancsak aránytalanságokra vezetnek az utazási kedvezmények, amelyek mértékére jellemző, hogy 1955-ben a vasúton szállítottak közül csak minden negyedik utas váltott teljesárú menetjegyet. A kedvezmények igen eltérően érintik a dolgozók különböző rétegeit. A MÁV-dolgozók és családtagjaik igénybevett utazási kedvezményei pl. havi 400—500 Ft-tal egyenértékűek egy-egy MÁV-dolgozóra számítva. További hátrányos következménye a kedvezmények jelenlegi rendszerének, hogy elősegíti a keresztutazások bővülését, a lakóhelytől távoli munkavállalást, a felesleges munkaerővándorlást.

A gyermekek eltartásához való állami hozzájárulás hatékonyságát csökkenti, hogy — mivel zömükben természetbeni juttatások és szolgáltatások — a családok egy része ezeknek csak kis töredékét, másik része viszont az átlag sokszorosát élvezi. A juttatásokban való részesedés aránytalansága főként a bölcsődei és óvodai juttatások rendszerében rejlik. Itt a juttatás 1 gyermekre vonatkozóan évi 560 órára jutó átlagbérnek felel meg, s ebben csak a gyermekek 10 százaléka részesedik; szemben a családi pótlékkal, melynek évi összege 2 gyermek esetében évi 138 óra átlagbérnek felel meg, s azt a gyermekek 73 százaléka kapja. Az óvodai és bölcsődei ellátást nem mindig a rászorulók veszik igénybe, s mind az ellátás színvonala, mind a szülők által fizetett térítés mértéke nagy szóródást mutat. E területen kettős feladatot kell megoldani: egyrészt meg kell szüntetni az aránytalanságokat, másrészt az olyan juttatások növelendők, amelyek nem vezetnek aránytalanságokra (pl. családi pótlék).

Azonban a szerzők, miközben ilyen világosan feltárják a hibákat és aránytalanságokat, tartózkodnak attól, hogy állást foglaljanak: miként kell azokat kijavítani. A következtetések levonását tehát az olvasóra bízzák. Elismerésre méltó munkájuk értékét igen emelte volna, ha nem álltak volna meg az utolsó lépés, a megfelelő következtetések levonása, a szükséges gazdaságpolitikai intézkedések felvázolása, s az azok előkészítéséhez nélkülözhetetlen politikai munka szempontjainak kidolgozása előtt. Az előbbiek során említett példák világosan mutatják, milyen sürgős tennivalóink vannak ezen a területen. A szerzők — e terület kiváló ismerői — nyilvánvalóan sok értékes iránymutatással szolgálhattak volna a hibák kiküszöbölésének célszerű módszerei tekintetében.

A közvetett juttatások tehát a

Digitized by Google

szocialista elosztási viszonyok jelentős elemét, az életszínvonal mérésének és összehasonlításának nélkülözhetetlen részét képezik. Dr. Jávorka Edit és dr. Berényi József könyvének egyik nagy érdeme, hogy „helyére tették" ezt az elméletileg eddig elhanyagolt, s gyakorlatilag egységesen fel nem mért komplexumot, vagyis súlyának megfelelően, a társadalmi és a gazdasági élet egyéb területeivel való összefüggéseinek rendszerében és történelmi fejlődésében vizsgálták meg ezt a kérdést.

Dr Jávorka Edit és dr. Berényi József könyve alapos elemzéssel az ország gazdasági vezetése elé tárja a béren felüli juttatások rendszerének hazai fejlődését és jelenlegi állapotát, pozitív eredményeit és aránytalanságait egyaránt, miközben sikerrel birkózik meg a felvetődő, sokszor bonyolult módszertani problémákkal. Bár nem mutatja meg a hibák kijavításának útját, mégis értékes segítséget nyújt a gyakorlati problémák megoldásához. Bőséges forrásul szolgál az életszínvonal alakulásával, mérésével és nemzetközi összehasonlításával foglalkozó szakemberek számára. A politikai munkások mind a dolgozók élet- és munkakörülményeinek javítására irányuló, mindpedig agitációs és propagandamunkájukban hasznos segítőtársra lelnek e műben.

Dr. Báeskai Tamás

Digitized by Google

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Kairov—Goncsarov—Jesszipov—Zankov:

PEDAGÓGIA

Tankönyvkiadó, 1960.

Az elmúlt évben ismertük meg magyar fordításban ezt az új pedagógia-könyvet, amelyet a szovjet pedagógia kiváló művelői szerkesztettek. A szerzőkre az a feladat várt, hogy a tudományos kutatás újabb eredményeinek felhasználásával egyrészt korrigálják a régebbi könyvek hiányosságait, másrészt tartalmát és szerkezetét tekintve a szocialista nevelési gyakorlat mai szükségleteit kielégítő művet bocsássanak az olvasók, s elsősorban a gyakorló pedagógusok rendelkezésére.

Egységes szemléletmód érvényesül már a könyv szerkezetében, a témák egymás utáni, szervesen egységes felépítésében is. A pedagógia általános alapjait, a nevelés és oktatás elméletét, valamint a különféle szervezeti kérdéseket az eddigi tankönyvektől eltérően, folyamatosan dolgozza fel tizenhat fejezetben. A könyv anyaga olyan új témákat is magában foglal, mint pl. a tanulók életkori sajátosságait tárgyaló fejezet. Első ízben szerepel pedagógiai tankönyvben a tudományos ateista nevelés lehetőségeit és módjait elemző rész is. Tartalmi sokoldalúsága nagyon fontos helyet biztosít az erkölcsi nevelést tárgyaló fejezetnek. A pszichológiai ismeretek alkalmazására is törekedtek a szerzők, bár ezt nem sikerült a könyv minden részében következetesen megvalósítaniok. Az erkölcsi nevelés egyes kérdéseit kapcsolatba hozzák a tanulókkal, és minden problémát a tanulói tevékenységgel összefüggésben vizsgálnak.

Az oktatás és a termelőmunka összekapcsolásában sokat segíthet a könyvnek az a része, amely a gyakorló pedagógusoknak a munkához való kommunista viszonyra nevelését tárgyalja, valamint az általános és politechnikai képzés tartalmáról szóló fejezet.

Elméleti szempontból a legkiérleltebbek azok a színvonalas és az oktatás gyakorlata szempontjából is biztos tájékozódást nyújtó fejezetek, amelyek az oktatás folyamatát, alapelveit, módszereit, az iskolai tanulmányi munka szervezeti formáit tárgyalják. Igen hasznos és konkrét segítséget adhat továbbá az iskolai diákközösségről szóló rész, amelyben az iskolai diákközösség kialakításával, nevelésével, az osztályfőnök sokrétű munkájával, az úttörő- és Komszomol-szervezet tevékenységével foglalkoznak a szerzők. Különösen a gyakorló pedagógusok mindennapi problémáinak megoldásához nyújtanak hasznos ismereteket az osztályon kívüli és iskolán kívüli foglalkozásokról, valamint az iskola és a család együttműködésének formáiról és módjairól szóló fejezetek. Következetesen törekedtek a szerzők a pedagógiai fogalmak tartalmának meghatározására is.

A könyv egy meghatározott fejlődési szakasz eredményeit mutatja. A munka értékelésénél figyelembe kell venni, hogy az eredeti mű 1956-ban jelent meg. Az azóta végbement mélyreható változásokról tehát nem adhat képet, sőt például a Szovjetunió közoktatási rendszerét tárgyaló fejezete ma már jórészt túlhaladott állapotot tükröz. A könyv még a tízosztályos iskola pedagógusai számára készült, az SZKP XX. és XXI. kongresszusának az oktatásügyre vonatkozó fontos határozatai alapján azonban azóta már létrejött a tizenegy osztályos szocialista poli-

Digitized by Google

technikai iskola. Lényeges változások történtek az oktatás tartalmában és a közoktatás szervezetében is. A kiadó helyesen tette, hogy az új helyzet érzékeltetése céljából a könyv függelékeként közzétett az oktatásügy reformjára vonatkozó két dokumentumot.

B. L.

Ágoston György:

PEDAGÓGIA I.

A nevelés elmélete I. rész

Tankönyvkiadó, 1959.

Régóta nélkülözzük már a magyar szerzők által írt marxista szellemű egyetemi pedagógiai tankönyveket. Ágoston György könyve az első jelentős lépés ennek az igénynek a kielégítésére. A könyv nagy segítséget nyújt a leendő tanárnemzedék pedagógiai felkészítésében, de komoly haszonnal forgathatják gyakorló pedagógusok is.

Az első két fejezetben a nevelés fogalmára vonatkozó fejtegetések találhatók. A szerző a szocialista pedagógia álláspontját a helytelen, polgári nézetekkel vitatkozva fejti ki. A következő fejezetben a nevelés, oktatás, képzés viszonyának sokat vitatott kérdése található. Ágoston György a képzés fogalmát újszerűen határozza meg. A neveléselmélet szempontjából alapvető kérdéseket fejt ki. „A gyermek fejlődése és a nevelés lehetősége" című fejezet, amelyben a szerző bemutatja a gyermek fejlődésének egyes szakaszait, e szakaszok sajátosságait, szoros összefüggésben a nevelés feladataival és lehetőségeivel.

A könyv megmutatja az általános emberinek feltüntetett burzsoá nevelési célok osztálymeghatározottságát. A kommunista nevelés célja az ember, a személyiség minden oldalú fejlesztése, s ebben a nevelés minden egyes területének megvannak a maga sajátos feladatai.

Nagy figyelmet fordít a szerző a munkára nevelés és a világnézeti nevelés kérdésére, s a világnézeti neveléssel kapcsolatban gazdag, személyesen gyűjtött tapasztalati anyagot dolgoz fel. A politechnikai képzés kérdéseinek felvetése sokoldalú, nevelési vonatkozásai azonban (a munkára, a dolgozók megbecsülésére nevelés) háttérbe szorultak. A könyv hetedik fejezete az erkölcsi, az esztétikai és a testi nevelés feladatainak alapvető kérdéseit vizsgálja. Az utolsó fejezetében pedig „A pedagógia mint tudomány" problémakörét: hol van a pedagógia helye a tudományok rendszerében; melyek a pedagógia alap- és segédtudományai; a pedagógia pártossága; kutatásának módszerei; a pedagógiának mint tudománynak a felépítése. Több, ma még vitatott kérdés is felvetődik itt, amelyeknek eldöntése még további kollektív erőfeszítéseket kíván a neveléstudomány művelőitől.

Ágoston György jelentős és úttörő munkát végzett a könyv megírásával, s munkájának értékét egyszerű, világos stílusa, közérthetősége is emeli.

K. K.

Nagy Sándor:

PEDAGÓGIA III.

Az oktatás elmélete

Tankönyvkiadó, 1960.

Nagy Sándor egyetemi hallgatók számára készült tankönyve világos és átfogó képet ad a marxista—leninista ismeretelmélet alapján álló didaktika jelenlegi állásáról, felhasználva a didaktikai, a módszertani és a pszichológiai kutatások legújabb külföldi és hazai eredményeit.

Vázlatos áttekintést ad a didaktika történeti alakulásáról, problematikájáról, bemutatja fejlődését, majd a didaktika alapvető kérdésével, az oktatás fogalmával foglalkozik. Megállapítja, hogy az oktatás éppúgy, mint a nevelés, társadalmitörténelmi feltételektől meghatározott folyamat. De a társadalmi követelmények mellett igen fontos té-

Digitized by Google

nyező a tanulók testi, pszichikai fejlődése és ennek a fejlődésnek a törvényszerűségei. Ebből következik, hogy a tanulót nem lehet csak receptív lényként felfogni, hanem számítani kell tevékenységére, aktivitására is. Ez azért is fontos, mert a személyiség a cselekvés, a tevékenység folyamatában alakul; ezen keresztül válik a tanuló a társadalom aktív tagjává.

A szerző elemzi az oktatási folyamat filozófiai alapjait, és főbb mozzanatait, s a gyakorlat alapján hat ilyen mozzanatot állapít meg, amelyek egyben az iskolai ismeretszerzés csomópontjai. Külön foglalkozik a jártasságok és készségek kialakításával és az oktatási folyamat pszichológiai problémáival.

A didaktikai alapelvek ismertetése után a könyv az oktatás és képzés tartalmának kérdéseit tárgyalja. A szerző elevenen reagál az oktatásügy és a pedagógiai gyakorlat új jelenségeire, s rámutat arra, hogy a fejlődés az általános képzés rendszerének és tartalmának lényeges módosítását teszi szükségessé, ennek megfelelően és korszerűen veti fel a „mit tanítsunk?" kérdését. A szükségletek mellett a lehetőségeket is szem előtt tartva tárgyalja a materiális és formális képzés kérdését és világosan állást foglal azok együttes megvalósítása mellett.

A továbbiakban a könyv a tanítási órát mint a szocialista iskolában folyó munka alapvető szervezeti formáját tárgyalja. Röviden bemutatja annak történeti kialakulását és rávilágít azoknak a törekvéseknek (Dalton-terv stb.) a tarthatatlanságára, amelyek problematikussá teszik a tanítás osztály-rendszerű formáját.

A szerző különbséget tesz az oktatás *útja* és az oktatás *módja* között. Rámutat arra, hogy a módszerek megválasztásának megvannak az objektív kritériumai, ezek közé sorolja a nevelés célját, az oktatás tartalmát, a didaktikai feladatot, a tanulók életkorát és a tantárgyak sajátosságát.

A rendkívül gazdag és értékes tartalmú könyvet egyetemi hallgatók és gyakorló pedagógusok egyaránt nagy haszonnal forgathatják.

Á. E.

Dr. Václav Příhoda:

BEVEZETÉS A PEDAGÓGIAI PSZICHOLÓGIÁBA

Tankönyvkiadó, 1960.

Mindenkinek, aki neveléssel foglalkozik, szüksége van pszichológiai ismeretekre. Kevés magyar nyelvű, marxista szemléletű, átfogó pszichológiai munkával rendelkezünk. Ezért is hasznos volt Příhoda pedagógiai pszichológiájának lefordítása.

A csehszlovák szerző marxista alapokon vezeti be az olvasót az oktatás és nevelés pszichológiájának tudományába. A könyv valóban bevezetés-jellegű mert főleg alapproblémákkal foglalkozik.

Nagy értéke a munkának, hogy vázlatos áttekintést ad a pedagógiai pszichológia kialakulásának történetéről. Ez a vázlatos történeti leírás a marxista nézőpontról bírálja a tudományág történetében megnyilvánult idealista és vulgáris-materialista irányzatokat.

Az olvasó részletesen megismeri a pedagógiai pszichológia kutatás módszereit és az ember pszichológiai tevékenységének természettudományos alapjait, a reflex mechanizmusokat. A könyvön a leghaladóbb természettudományos kutatásokon alapuló szemléletmód vonul végig, amely a szecsenovi—pavlovi irányzat vizsgálatainak terméke. A szerző ugyanakkor világosan kifejezésre juttatja, hogy a pedagógiai pszichológia társadalomtudomány, amely abból a sürgető társadalmi szükségszerűségből keletkezett, hogy a nevelést és az oktatást az emberek egyéni sajátosságaiból és életkorából adódó tulajdonságokkal kell összhangba hoznunk.

Digitized by Google

A szerző helyes szemlélet alapján világítja meg a nevelésben fontos szerepet játszó öröklött és szerzett tulajdonságok viszonyát. Exakt kísérletek alapján mutatja ki a kettő viszonyában a környezet, és elsősorban a nevelés döntő szerepét, de rámutat a vulgáris, mechanisztikus-materialista pszichológusok helytelen nézetére is, akik teljesen semmibe vették az öröklött tényezőknek az emberi fejlődésre való befolyását. Ennek a szemléletnek megfelelően helyesen foglal állást a szerző az ösztönök kérdésében is.

A könyv bemutatja az emberi figyelem és emlékezés pszichológiai problémáit s foglalkozik a tanulás pszichológiájával. Ennek keretén belül a szerző bemutatja a felnőtté válás és tanulás, a tanulás folyamata alaptételeit, valamint a tanulás pszichológiai törvényeit. „A munkapszichológia és a nevelés" című fejezetben Prihoda elemzi a munka és a játék hasonlóságait és különbségeit, az elfáradás és a szellemi higienia problémáit. Ennek a fejezetnek a tanulmányozása ajánlható mindenkinek, aki munkásokért vagy az eljövendő munkásnemzedék neveléséért bármily mértékben felelős.

A szerző megkísérli a nevelési módszerek életkortól függő változásainak megalapozását. Rámutat arra, hogy a nevelési ráhatás összefügg azokkal a konkrét feltételekkel, amelyek között változásokat lehet előidézni a tanító, a nevelő vagy a mester által céltudatosan vezetett személyek gondolkodásában és viselkedésében. Végül a könyv a közösség és a személyiség viszonyát mutatja be a nevelési folyamatban.

Vacláv Prihoda könyve megalapozó szemléletét tekintve úttörő jellegű a marxista pszichológiai irodalomban. Ha nem is mélyül el a pedagógiai pszichológia valamennyi kérdésében, a címben feltüntetett *bevezetés* ígéretének feltétlenül eleget tett.

S. J.

B. M. Jakobszon:

AZ ÉRZELMEK PSZICHOLÓGIÁJA

Tankönyvkiadó, 1960.

Az érzelmek az ember mindennemű tevékenységében jelentős helyet foglalnak el. A szocializmus és a kommunizmus építéséhez olyan nemzedéket kell felnevelnünk, akiknek érzelmei mélyek és tartósak; szeretik hazájukat, a szabadságért és a haladásért küzdő népeket, gyűlölik az imperialistákat, a haladás ellenségeit. Az érzelmek tudatos fejlesztéséhez azonban arra van szükség, hogy ismerjük az érzelmek pszichológiai törvényszerűségeit. Ehhez jelentős segítséget ad Jakobszon szovjet pszichológus könyve. Az érzelmek pszichológiai problémáinak ilyen részletes és átfogó monografikus áttekintése a pszichológiai irodalomban egyedülálló.

A szerző meggyőzően mutatja be az érzelmeket, mint a környező valóság visszatükröződéseit és lényegét — az emocionális viszonyt, mely az ember s egy meghatározott tárgy, vagy a jelenségek egy meghatározott köre között létrejött. Az érzelem mindig a valóság valamilyen tárgyára irányul. Részletesen elemzi a szerző az érzelmek keletkezését, dinamikáját és más pszichológiai jelenségekkel való viszonyát is. Rámutat arra, hogy az érzelmek szorosan kapcsolódnak a társadalmi viszonyokhoz, változásuk okait mindenekelőtt a társadalmi élet anyagi feltételeinek változásában kell keresni. Meggyőző példákkal bírálja az érzelmekkel kapcsolatos burzsoá elméletek tarthatatlanságát.

Külön fejezet foglalkozik az érzelmek fiziológiai alapjaival, ezáltal biztosítva a könyv természettudományos megalapozottságát. E fejezetben világossá válik, hogy az érzelmi élmény valamilyen mértékben az egész szervezet működésével kapcsolatban van. Jakobszon részletesen ír az érzelmek külső kifejezéseiről, a nyelv, a mimika és pantomimika

Digitized by Google

szerepéről, s jellemzi az érzelmek fő fajtáit: a morális, esztétikai, intellektuális és raxikus érzelmeket.

Az életkori fejlődéssel összefüggő érzelmi változások sajátosságainak elemzésében a szerző rámutat az impulzivitás megnyilvánulásaira a gyermek emocionális életében, s az annak megszüntetésére irányuló tendenciára; a helyzethez kötött érzelmek mellett a tartósabb érzelmek megjelenésének folyamatára; az érzelemkifejezés szabályozásának fejlődésére; a növekvő ember érzelmeinek „szocializálódási" folyamatára, s ismerteti az érzelmek vizsgálatának módszereit.

Igen fontos a könyv utolsó fejezete, amely az érzelmi nevelés pszichológiai kérdéseivel foglalkozik. Az érzelmi nevelés előfeltételei között megemlíti, hogy az ember érzelmei szervesen összefüggenek világnézetével, meggyőződésével, erkölcsi felfogásával. Kifejti az érzelmi nevelés megnyilvánulási formáit, valamint az emocionális szférára való ráhatás módjait. Végül az érzelmek önnevelésének problémáival foglalkozik. Az érzelmek nevelésében nagy fontosságot tulajdonít a nevelő és a növendék bizalommal telített jó kapcsolatának. A szerző hangsúlyozza, hogy a sokoldalú kommunista ember kialakítása az érzelmek gazdagságát is feltételezi. Ezért is fontos az emberek érzelmének nevelése.

Külön említésre méltó az a gazdag példatár, amelyet a szerző mondanivalójának alátámasztására felhasznál. Sikeres a különböző értelmek kifejezését illusztráló képanyag kiválasztása.

P. M. Jakobszon könyve hasznos olvasmány minden nevelő számára.

S. J.

MÓRICZ ZSIGMOND HAGYATÉKÁBÓL

(Akadémiai Kiadó)

Elbeszélés, regénytöredék, előadás, ünnepi köszöntő, vitacikk, riport, átdolgozás — ötvenöt írás sorakozik Móricz Zigmond most közreadott kötetében. A hagyaték — az író szavaival — „bimbóban" maradt, íróasztalfiókba zárt, dossziékban őrzött kisebb-nagyobb munka. Tervébe fúlt, be nem fejezett vagy a Horthy-világban nem közölhető kéziratok. Hozzátartoznak, és sokban kiegészítik a teljesnek hitt, eddig ismert Móricz-i életművet. Aki elolvassa a könyvet, jobban megismeri, megszereti Móricz Zsigmondot. S választ talál arra is, hogy a nagy író öregsége éveiben hogyan próbálta igaz szóval, megrázó erővel megmutatni a budapesti munkásnegyed, a városszél elesettjei nyomorúságos életét. Kár, hogy a lágymányosi környezetben töltött órák alatt csak a helyzetükbe többé-kevésbé beletörődő szegényemberekkel vagy lumpenproletárokkal találkozott. De még így is hiteles rajz a *Rodostó utca 77* című regényvázlat, a bérkaszárnya embereinek keserves sorsáról. A *Konyha* című jegyzet megdöbbentő erővel ábrázolja a proliasszony gondját, aki nem tud ebédet főzni, mert nincs pénz, nincs szén, nincs levesbe való — éhesen fekszik le este a család.

A Réz Pál gondozta, Móricz Virág segítségével az Új Magyar Múzeum sorozatban megjelent összeállítás miniatür gyöngyszeme a Móricz-fogalmazta ars poetica: *Hogyan nézi a regényíró az életet.* A tanulmány az írás mesterségéről mondja: „Aki regényírónak született, az úgy szívja tele magát az élet jelenségeivel, mint a föld az esővízzel." Szól az eszméket terjesztő, rossz ideálokat romboló hivatás alapvető moráljáról: „Én nem vallottam soha, hogy a regényíró fölött nincs felelősség. Ellenkezőleg. A regényíró, aki az emberek komoly és nagy dolgait írja meg, felelős."

Van jó szava, marasztaló ítélete egyaránt pályatársairól: Gyulai Pálról, Palágyiról, s többekről. Kiáll az induló tehetségek mellett. Nem vállveregető fontoskodással, hanem ma is példamutató bölcs szóval serkent, irányít.

Digitized by Google

Írt József Attiláról is. 1936 december 25-én! *Karácsonykor jobban fáj* című novellában a Kései sirató prózai erejével mesél az anyja után vágyódó Attiláról. Az éhezéstől legyengült gyereket a kórházban nem látogatja meg az anyja, csak karácsonykor jön hozzá a másik klinikáról kiszökött, halálos beteg mama.

Közreadják a kötetben az Erdély-trilógia folytatásának vázlatát, a Dózsa-regény elképzelést, tárcát a vidéki színészekről, s Móricz Zsigmond megnyitó beszédét a hortobágyi csikósbojtárból festőművésszé nevelt Káplár Miklós emlékkiállításán az Őstehetségek Boltjában. Remek műhelyforgács a szerencsétlenségére büszke hadirokkant „hős" tragikomikus története, a *Koldus Napoleon*. Telitalálat a *Synhedrion* című karcolat, a naphosszat önmagukat ismétlő, fecsegő riporterek karikatúrája. Érdekes kísérlet: Molière: Botcsinálta doktorát a népi nyelv minden színével, fordulatával bravúrosan dolgozta át Móricz Zsigmond.

Megtalálták az 1930-as évek színpadi viszonyainak, a polgári közönség ízlésének és az írót kényszerítő követelményeknek szomorú bizonyítékát. Színdarabot Csibéről, a város Árvácskájáról. A színműben — az író szavaival — „a pesti proletár van élően színre állítva". A társadalmi kép hősnője tisztább, becsületesebb világra vágyó külvárosi gyereklány. Móricz Zsigmond érezte, hogy a szociális ábrázolás, az őszinte szó megijeszti a nézőtér, a Belvárosi Színház parvenüit. Ezért a harmadik felvonást happiand-del fejezte be. Hiábavaló volt a megalkuvás. A direktor „világszemléleti okok miatt" visszadta az első két felvonásában a legjobb Móricz-színdarabokhoz mérten is kitűnő életképet. „A szívem hasad meg, ha igazi szegénységgel találkozom — írja kudarcáról, az eltanácsolt Csibe-színdarabról Móricz Zsigmond. — Ennek az érzésnek akartam hódolni ebben a munkámban." S keserűen teszi hozzá: „Nem lehet, hogy az író megelégedjék azzal, hogy folyton csak az emlékeit hordja elő. Hogy a kútba temesse magát. Az író azért író, hogy ő legyen az emberi élet mutatója."

L. M.

A TÁRSADALMI BIRÁSKODÁS PROBLÉMÁI A SZOVJETUNIÓBAN

A Magyar—Szovjet Baráti Társaság Jogtudományi Szakosztálya *Szovjetjogi Kiskönyvtár* címen sorozatot indított, amelynek célja, hogy a szovjet államépítés és jogalkotás eredményeivel, a szocialista demokratikus fejlődésével ismertesse meg a magyar olvasókat és a szakembereket. A sorozat megindítása hézagpótló kezdeményezés.

A sorozat első füzete *A társadalmi bíráskodás problémái a Szovjetunióban* címen jelent meg, Dr. Névai László szerkesztésében. A kötet három részre tagozódik: az első az új szovjet *törvénytervezet* szövegét nyújtja, a második tanulmányokat foglal magában és az országos megvitatás során elhangzott egyes felszólalásokat teszi közzé, a harmadik rész a Szovjetunióban működő üzemi és területi társadalmi bíróságok *gyakorlati munkáját* ismertető cikkeket tartalmaz.

E Mintaalapszabályzat jelentős lépés a kommunista társadalom tudatos fegyelmének a kialakításában, a társadalmi önigazgatás kibontakozásában, meghatározza az elvtársi bíróságok megszervezésének rendjét és feladatát. Kimondja, hogy: az elvtársi bíróságok arra hivatottak, hogy aktív módon segítsék elő az állampolgárok nevelését a munka és a szocialista tulajdon iránti kommunista viszony, a szocialista együttélési szabályok megtartása szellemében. A Mintaalapszabályzat felsorolja az elvtársi bíróságok elé tartozó ügyeket, s azokat a szabálysértéseket és társadalomellenes cselekményeket, amelyeket az elvtársi bíróságok bírálhatnak el. Ez a rendelke-

Digitized by Google

zés lehetőséget ad arra, hogy korábban a bírósághoz tartozó ügyekben (csekélyebb súlyú büntető és polgári perekben) az elvtársi bíróság járjon el. A Mintaalapszabályzat a továbbiakban meghatározza az ügyek elbírálásának rendjét, az elvtársi bíróságok által alkalmazott társadalmi ráhatás intézkedéseit, végül a társadalmi bíróságok irányítását.

A szovjet dolgozók helyeslik a társadalmi bíróságok hatáskörének kiterjesztését. Az üzemi társadalmi bíróságok mellett a tervezet javasolja a lakóterületeken és a kolhozokban működő társadalmi bíróságok létrehozását is.

E bíróságok erősítik a törvényességet, a szocialista jogrendszert, a társadalmi együttélés szabályainak érvényesülését. Fontos szerepük van a kommunista erkölcs megszilárdításában. A társadalmi bíróságok tárgyalásának nyilvánossága, a munkatársak kollektívájának nyilvánossága egyben szinte kizárja az alaptalan tagadást a társadalmi bíróság előtt, mert a jelenlevő munkatársak azt nyomban megcáfolhatják. Különösen fontos a nevelő hatás, a munkafegyelem megszilárdítása, a termékek minőségvédelme terén, s a régi rendből örökölt tudati csökevények elleni küzdelemben.

Az ilyen bíráskodásban való közreműködés — egyik formája a dolgozó nép közvetlen részvételének az állami ügyek intézésében. Az MSZMP VII. kongresszusa nálunk is célul tűzte ki a szocialista demokratizmus fejlesztését. Ezzel kapcsolatban a könyv figyelmet érdemel a magyarországi társadalmi bíróságok szempontjából is.

V. T.

E SZÁM SZERZŐI:

SÁNTA ILONA: a Társadalmi Szemle munkatársa, **BENEDIKT OTTÓ:** akadémikus, a Budapesti Műszaki Egyetem Különleges Villamosgépek és automatika tanszék vezetője, **SZARKA JÓZSEF:** a Pedagógiai Tudományos Intézet igazgatója, **BÁLINT JÓZSEF:** az MSZMP K. B. Államgazdasági osztályának munkatársa, **HAJNAL SÁNDOR** és **SZILÁGYI ZOLTÁN:** a Külügyminisztérium ENSZ osztályának munkatársai, **SZOKOLSZKY ISTVÁN:** a Pedagógiai Tudományos Intézet munkatársa, **KOMJÁT IRÉN:** a Társadalmi Szemle felelős szerkesztője, **Dr. CSAPÓ LÁSZLÓ:** aspiráns, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem adjunktusa, **Dr. BÁCSKAI TAMÁS:** aspiráns, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem docense

Digitized by Google

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

AKADÉMIAI KIADÓ

Nemes Dezső: A népi Magyarország 15 éves fejlődése 90 old.
Új magyar lexikon 3 kötete

EURÓPA

Swift: Gulliver utazásai 370 old.
Titus Popovici: Éhség 590 old.
Széphajú Khariszok tánca 176 old
Ilf—Petrov: Tizenkét szék — Aranyborjú 583 old.
Visnyevszkij: Első lovashadsereg 122 old.
Creanga: Fehér szerecsen 258 old.
Hárun Arrasid gyűrűje 204 old.
Van Si Fu: Nyugati szoba 260 old.
Margita Figuli: Három pejló 203 old.

GONDOLAT

Vaszilijev—Guscsev: Riport a XXI századból 285 old.
Hahn István: Az időszámítás története 130 old
A demokrácia bölcsője 234 old.
Régi görög hétköznapok 254 old.
Szőllősy András: Honegger 369 old.
Kroó György: Berlioz 359 old.
E. P Northrop: Rejtélyek a matematikában 293 old.
Szokoly Endre: ... és gömbös gyula a kapitány 424 old.
H. Sedlmayr: A modern művészet bálványai 146 old.
Szombathy Viktor: Vértes—Gerecse 168 old
Fukász György: A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez 390 old.
M. F. Nyeszturh: Az ember származása 428 old.
Dr Ákos Károly: Gondolkodnak-e az állatok? 138 old.
Max Wehrli: Általános irodalomtudomány 237 old.
Kovács Endre: A lengyel irodalom története 526 old.
M. V. Vasziljev: Az energia és az ember 370 old
Tacitus 294 old.

KÉPZŐMŰVÉSZETI ALAP

A Drezdai Képtár
Magyar Fotóművészet
Koós Judit: Modern otthon
Szigliget 40 old.
Toulouse-Lautrec 40 old

KOSSUTH

A szocialista tábor hangja az ENSZ-ben 358 old.
Fehér Klára—Nemes László: Majdnem a Lomnici-csucsig 118 old.
Hámori Ottó: Házasság, család, boldogság 242 old.
Nyelvtan — stílus, szónoklás 514 old.
J. Vesely: Februári napok 350 old.
Alan Winnington: A hideghegyek rabszolgái 280 old.
Baranyai Árpád: A hitetlenség apologiája 130 old.
Kulcsár Zsuzsa: Inkvizíció és boszorkányperek 139 old.
Dezséry László: A cinizmusról 208 old.
S. Vincze Edit: A magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890—1896 360 old.
Marx—Engels Művei V. kötet 586 old.
Beck: Volokalamszki napok 230 old
A Szovjetunióról 285 old.

KÖZGAZDASÁGI ÉS JOGI

Francia külkereskedelmi nyelvkönyv 315 old.
Angol külkereskedelmi nyelvkönyv 310 old.
Hegedűs András: A munkásbérezés rendszere iparunkban 191 old.
A szocialista újratermelés kérdései 339 old.

MAGVETŐ

Bruno Apitz: Farkasok közt, védtelen 475 old.
H. Ibsen: Peer Gynt 238 old.
Demény Ottó: A legszebb kor 88 old
Pálfalvi Nándor: Szeretni akartam 245 old.

Digitized by Google

Feleki László: Le az olvasókkal 306 old
Tén..gy Sándor: Jambor lázadás 80 old.
Garai Gábor: Emberi szertartás 178 old
Jebeleanu: Hirosima mosolya 132 old.
Péchy Blanka: Jászai Mari 378 old.

SZÉPIRODALMI

Hidas Antal: Jázmin utca 584 old
Németh János: Csak értetek 102 old.
Balázs Anna: Az ájtatos anyós 353 old
Grandpierre Lajos: Cudar idők 242 old.
Gergely Mihály: Kálvária és karrier 212 old.
Traven: A fehér rózsa 323 old.
Tavaszi mise
Héra Zoltán: Alkalom 285 old
Leonyid Szolovjov: Az elvarázsolt herceg I., II 296, 298 old.
Szántó Tibor: Valamelyik parancsolat 239 old.
Vészi Endre: Fohász szigorúságért 118 old.
Zsigmond Ede: Elszántan és szeliden 250 old

TÁNCSICS

Tempesti: Aszonyunk, Szép Heléna 244 old.

Herbert Jobst: Lelenc 289 old
Bencsáth Aladárné: Kisdiák, nagydiák a munkáscsaládban 243 old.
Roark Bradford: Ádám apánk és gyermekei 318 old.
Márton Béla: Utazás a Vénuszra 193 old.

ZRÍNYI

Győri Dezső: Gömöri rengeteg 353 old
Csujkov: Erőd a Volga partján 399 old.
Pintér—Szabó: A légió hadnagya 218 old
Szilvási Lajos: Appassionata 502 old.

Földrajzi zsebkönyv (Magyar Földrajzi Társaság) 226 old.
Benedek Elek: A harlsmadár 318 old.
Etikett, társasélet, protokoll (Minerva kiadó) 406 old
Fábry Zoltán: Palackposta (Szlovákiai Szépirodalmi könyvkiadó) 327 old.
Kovács György: Kristófék kincse I, II. (Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó Marosvásárhely)

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Fehér Lajos, Friss István, Háy László, Kállai Gyula (főszerkesztő), Kiss Károly, Komját Irén (felelős szerkesztő), Molnár Erik, Nemes Dezső, Németh Károly, Orbán László, Szigeti József, Szirmai István.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ИЛОНА ШАНТА: Опыт мирной победы диктатуры пролетериата в нашей стране — — — — — — — — — — — — — — — 1

ОТТО БЕНЕДИКТ: Об общественной роли автоматизации — — — 20

ЙОЖЕФ САРКА: Социалистическое моральное воспитание учащейся молодёжи — — — — — — — — — — — — — — — 38

ЙОЖЕФ БАЛИНТ: Некоторые вопросы управления капитальными вложениями — — — — — — — — — — — — — — 51

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Проблема членства Китайской Народной Республики в ООН (ШАНДОР ХАЙНАЛ—ЗОЛТАН СИЛАДИ) — — — — 66

Школьная реформа в Польше (ИШТВАН СОКОЛСКИ) — — — 72

Вопрос о единстве рабочего класса на съезде Итальянской Социалистической Партии (ИРЕН КОМЬЯТ) — — — — — — — — 78

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

К изданию на венгерском языке произведения Гильфердинга: «Финансовый капитал» (ЛАСЛО ЧАПО) — — — — — — — — 84

Яворка — Берени: Доходы сверх заработной платы (ТАМАШ БАЧКАИ) 90

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

Digitized by Google

INHALT

ILONA SÁNTA: Über den friedlichen Sieg der proletarischen Diktatur in unserer Volksdemokratie — — — — — — — 1

OTTO BENEDIKT: Die gesellschaftliche Rolle der Automatisierung 20

JÓZSEF SZARKA: Die Erziehung der Schuljugend zur sozialistischen Moral — — — — — — — — — — — — — — 38

JÓZSEF BÁLINT: Fragen der Orientierung der Investitionen — — 51

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Das Problem der Vertretung der Chinesischen Volksrepublik in den Vereinten Nationen (SÁNDOR HAJNAL — ZOLTÁN SZILÁGYI) 66

Die Schulreform in der Polnischen Volksrepublik (ISTVÁN SZOKOLSZKY) — — — — — — — — — — 72

Die Frage der Aktionseinheit auf dem Kongress der Italienischen Sozialistischen Partei (IRÉN KOMJÁT) — — — — — — — 78

BUCHBESPRECHUNGEN

Zur ungarischen Ausgabe von Hilferding's „Finanzkapital" (LÁSZLÓ CSAPÓ) — — — — — — — — — — — — 84

Jávorka—Berényi: Zusätzliches Einkommen zum Lohn (BÁCSKAI TAMÁS) — — — — — — — — — — — 90

ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN

Digitized by Google

SOMMAIRE

ILONA SANTA: Aspects de la victoire pacifique de la dictature du proletariat en Hongrie — — — — — — — — — — — 1

OTTO BENEDIKT: Le rôle social de l'automation — — — — — 20

JOZSEF SZARKA: Éducation morale socialiste de la jeunesse écolière 38

JOZSEF BALINT: Orientation des investissements — — — — 51

REVUE INTERNATIONALE

Le problème de la représentation de la Chine Populaire à l'ONU (SÁNDOR HAJNAL — ZOLTÁN SZILÁGYI) — — — — — 66

La réforme scolaire en Pologne (ISTVÁN SZOKOLSZKY) — — — 72

La question de l'unité d'action au congrès du Parti Socialiste Italien (IRÉN KOMJÁT) — — — — — — — — — — — — 78

COMPTS-RENDUS

Le „Capital financier" de Hilferding en langue hongroise (LÁSZLÓ CSAPÓ) — — — — — — — — — — — — 84

Jávorka—Berényi: Les revenus hors salaire (TAMÁS BÁCSKAI) — 90

NOTES SUR QUELQUES LIVRES RÉCENTS

Digitized by Google

CONTENTS

ILONA SÁNTA: Experiences regarding the peaceful victory of the dictatorship of the proletariat in our People's Democracy — — 1

OTTO BENEDIKT: The social rôle of automation — — — — — 20

JÓZSEF SZARKA: Education of school children in socialist morality 38

JÓZSEF BÁLINT: Some questions relating to the steering of investments — — — — — — — — — — — — — 51

INTERNATIONAL REVIEW

The issue of the representation of the Chinese People's Republic in the United Nations (SÁNDOR HAJNAL — ZOLTÁN SZILÁGYI) 66

Scool reform in Poland (ISTVÁN SZOKOLSZKY) — — — — — 72

The problem of unity of action at the Congress of the Italian Socialist Party (IRÉN KOMJÁT) — — — — — — — — 78

BOOK REVIEWS

On the Hungarian edition of Hilferding's „Finanzkapital" (LÁSZLÓ CSAPÓ) — — — — — — — — — — — 84

Jávorka—Berényi: Income in excess of wages (TAMÁS BÁCSKAI) — 90

NOTES ON NEW BOOKS

Digitized by Google

Digitized by Google

Ára: 3,— Ft

TARTALOMJEGYZÉK

SÁNTA ILONA: A proletárdiktatúra békés győzelmének néhány tapasztalata népi demokráciánkban — — — — — — — — 1

BENEDIKT OTTÓ: Az automatizálás társadalmi szerepéről — — 20

SZARKA JÓZSEF: A tanulóifjúság szocialista erkölcsi nevelése — — 33

BÁLINT JÓZSEF: A beruházások irányításának egyes kérdései — 51

NEMZETKÖZI SZEMLE

A Kínai Népköztársaság képviseletének problémája az ENSZ-ben (HAJNAL SÁNDOR — SZILÁGYI ZOLTÁN) — — — — — 66

Iskolareform Lengyelországban (SZOKOLSZKY ISTVÁN) — — — 72

A munkásegység kérdése az Olasz Szocialista Párt kongresszusán (KOMJÁT IRÉN) — — — — — — — — — — — — 78

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Hilferding: „A finánctőke" c. művének magyar nyelvű kiadásához (Dr. CSAPÓ LÁSZLÓ) — — — — — — — — — — — 84

Dr. Jávorka—Dr. Berényi: Jövedelmek a munkabéren felül (Dr. BACSKAI TAMÁS) — — — — — — — — — — — 90

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. április 5.

Megjelent 33 900 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

612301/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

5

XVI. ÉVFOLYAM 1961 MÁJUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

PÉCSI FERENC: A monopóliumellenes munkás-egységfront erősítésének nagy lehetőségei — — — — — — — — — — — — *1*

CSIZMADIA ERNŐ: A munkás-paraszt szövetség néhány új problémája *18*

KAHULITS LÁSZLÓ: A munka termelékenysége és az átlagbérek — *34*

KEPES IMRE: A nyugateurópai munkásság a német militarizmus ellen *55*

RIPP GÉZA: A „bőség társadalma" és a koegzisztencia ideológiai problémái — — — — — — — — — — — — — — *71*

A tudomány, a haladás és a szocializmus nagy győzelme — — — *90*

ESZMECSERE

SZIGETI JÓZSEF: Gondolatok a marxista esztétika és kritika viszonyáról — — — — — — — — — — — — — — *99*

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az Osztrák Kommunista Párt XVIII. kongresszusa (FRITZ GLAUBAUF) *111*

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. május 5.

Megjelent 34.500 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

612729/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 5. SZ. BUDAPEST 1961. MÁJUS HÓ

A monopoliumellenes munkás-egységfront erősítésének nagy lehetőségei

Írta PÉCSI FERENC

I

Manapság *nagy lehetőségek* nyíltak a széleskörű monopóliumellenes egységfront kikovácsolására. Ezt hangsúlyozza a kommunista és munkáspártok 1960. évi moszkvai nyilatkozata is. Az egységfront mindenekelőtt a monopóliumok kizsákmányolása és uralma elleni *védekezés harci* formája, s nem kulisszák mögötti politikai taktikázás. Az egységfront az összefogó néptömegek élethalál harca, mindenekelőtt az amerikai imperializmus, a világ zsandára ellen, amely ma legfőbb ösztönzője és oltalmazója *minden* zsarnokságnak és elnyomásnak szerte a világon.

Napjainkban a monopóliumok „virágzása" és harca a népek létfontosságú érdekei ellen nemcsak a *munka* és a *tőke* közötti ellentéteket élezi ki. Fokozódik az ellentét, halmozódik a gyúanyag a számban maroknyi *monopolisták* és a *népmilliók* között is. A monopóliumok léte és „természetes" működése ugyanis nem csupán a munkásosztály és a parasztság életlehetőségeit veszélyezteti. Az értelmiség, a városi kis- és középburzsoázia — ha nincs is még mindenütt kellően tudatában ennek — majdnem *ugyanúgy érdekelt* az olyan egységfront kikovácsolásában, amely harcol a monopólista államkapitalizmus egész rendszerének megdöntéséért. Azokban az országokban pedig, ahol politikailag, gazdaságilag és katonailag többé-kevésbé még az amerikai imperialisták és csatlósaik az urak, *valamennyi hazafias erő* érdekelt abban a nemzeti összefogásban, amely a demokratikus átalakulásért, az igazi nemzeti függetlenségért küzd.

Mi ennek a népi-nemzeti összefogásnak a *célja*, a *tartalma*? A moszkvai nyilatkozat ezt így határozza meg: „A béke, a nemzeti függetlenség, a demokrácia megvédelmezése és fejlesztése, a legfontosabb gazdasági ágak államosítása és igazgatásának demokratizálása, az egész gazdasági élet békés célokra, a lakosság szükségleteinek kielégítésére való felhasználása, mélyreható földreform

Digitized by Google

végrehajtása, a dolgozók életkörülményeinek megjavítása, a parasztság érdekeinek, a városi kis- és középburzsoázia érdekeinek megvédése a monopóliumok önkényével szemben." Ezek íme „csak" *demokratikus* célok, így elfogadhatóak, sőt vonzóak mindazok számára is, akik nem tartoznak ugyan a *szocializmus* híveinek táborába, nem kommunisták, de nem is a monopolkapitalisták vagy az imperialisták szekértolói.

A kommunisták nem titkolják, hogy a fenti célok megvalósulása nem jelent szocializmust, mégis szívvel-lélekkel *kezdeményezik, vezetik, szervezik és minden erejükkel támogatják* a küzdelmet a demokratikus átalakulásért, amelyet a szocializmusért folyó harc *alkotó részének* tekintenek. Amint Maurice Thorez, a Francia Kommunista Párt megalakulásának 40. évfordulója alkalmából megállapította: „Ezt a demokratikus utat követve a kommunisták hívek maradtak önmagukhoz. Hiszen a demokrácia nem mond ellent a szocializmusnak, hanem oda vezet. Az a tény, hogy a munkásosztály vezeti a nép politikai harcát a személyi hatalom ellen, a köztársasági szabadságjogokért, biztosítékot nyújt arra, hogy a demokratikus átalakulás és a szocialista átalakulás között nem telik el hosszú történelmi időszak." Valóban, a kommunisták joggal számítanak arra, hogy a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért folytatott *közös* harc öntudatra ébreszti a néptömegeket, s mint nagy történelmi lecke tanítja meg őket a munkásosztállyal, a kommunistákkal való egységfront szükségességéről; így sokan kigyógyulhatnak a kommunistaellenesség betegségéből, s megtanulhatják, hogy az ellenséget ott keressék, a bajok forrását ott találják meg, ahol van: *a monopóliumok, mindenekelőtt az amerikai imperializmus uralmában.*

De vajon miért beszélünk *nagy lehetőségekről, kedvezőbb feltételekről* az antiimperialista egységfront fejlesztésében? 1935-ben a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa is megállapította, hogy *kedvező új feltételek* alakultak ki a finánctőke legreakciósabb, legsovinisztább, legimperialistább elemeinek nyílt terrorista diktatúrája, a fasizmus elleni egységfront létrehozására. Mintha még az *akkori* és a *mostani* kifejezésmódok is hasonlóak lennének. Dimitrov *akkor*, „a béke megőrzéséért az imperialista háború veszélye ellen vívott harc kongresszusán" azt mondotta, hogy *új módon* vetődnek fel e küzdelem feltételei, nem úgy, mint 1914-et megelőzően. S cáfolhatatlan érvekkel bizonyította, hogy a világ akkor, 1935-ben, már egészen más volt, mint 1914-ben. S *ma* a monopóliumellenes egységfront kedvező feltételeiről szólva menynyivel inkább hangsúlyozhatjuk, hogy a világ 1961-ben *már nem az*, ami 1935-ben és merőben más, mint 1914-ben volt. A nagy lehetőségek mindenekelőtt azért nyíltak meg, mert *gyökeresen új erőviszonyok* vannak a világban, s olyan korban élünk, melynek

Digitized by Google

fő jellegzetessége, *„hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik"*.

Mert igaz, hogy 1935-ben, ellentétben 1914-gyel, már létezett és izmosodott a világ egyhatodán a hatalmas proletárállam: a *Szovjetunió. De ma már létezik és lebírhatatlan a hatalmas szocialista világrendszer is, Európa területének 61, Ázsiának pedig 65 százalékán.* Tudjuk, hogy 1965-ben a szocialista országok adják majd legalább a *felét* a világ ipari termelésének. Csak néhány év kell ahhoz, hogy a Szovjetunió elérje, majd elhagyja az Egyesült Államok *össztermelését* és meghaladja azt az *egy főre eső termelésben* is.

Akkor Dimitrov büszkén szólt arról, hogy a békéért folytatott harcnak jelentős tényezője a forradalmi küzdelmekben acélossá edzett Vörös Hadsereg. De manapság, az imperialista táborénál is sokkal, de sokkal hatalmasabb a szocialista tábor, mindenekelőtt a Szovjetunió *katonai ereje.* A katonai fölény alapja a magasabb fokú társadalmi rendszer; a mi oldalunkon van a tudomány sok ágának, köztük a rakéta-technikának a fölénye is.

Akkor Dimitrov méltán hivatkozhatott a *kommunista világmozgalom* megerősödésére, valamint arra, hogy a nemzetközi munkásosztály már nem áll a szociáldemokrácia *osztatlan* befolyása alatt. De *ma ez még inkább így van.* A kommunista és munkáspártok 1960. évi Moszkvai Értekezletének küldöttei 87 országnak a proletár nemzetköziségtől áthatott és *egységbe forrott* 36 millió kommunistáját képviselték, köztük 12 ország hatalmon levő munkásosztályának pártját, s a kapitalista országokból olyan nagy tömegpártokat, mint az Olasz Kommunista Párt kétmilliós, az Indonéz Kommunista Párt a másfélmilliós, a Francia Kommunista Párt a 425 ezres, a Brazil Kommunista Párt a százezres taglétszámával, hogy a többieket ne is említsük.

Akkor, 1935-ben, arról beszélhettek, hogy „a gyarmatok és a félgyarmatok népei nem tekintik reménytelennek felszabadulásuk ügyét". Ezt különösen példázta a kínai nép harca, melyet felszabadulásáért folytatott. De hol vagyunk ma már ettől! A 650 milliós kínai nép a szocializmus építésének útján jár. S csupán 1945 és 1960 között több mint 28 millió négyzetkilométernyi terület és csaknem 900 millió lakos szabadult fel a gyarmati uralom alól. És ha a felszabadulás nem is történt meg *mindenütt,* illetve nem is volt mindenütt következetes és *teljes,* mégis abban a korban élünk, amelyben a szemünk előtt megy végbe *a szégyenletes gyarmati rendszer teljes széthullása.*

Íme, ezek a megváltozott erőviszonyok, amelyek nagy lehetőségeket nyitottak meg a békéért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért és a szocializmusért folytatott harcban.

Digitized by Google

II

Sok jel mutatja, hogy az utóbbi években *mindinkább megérlelődnek a monopóliumellenes széleskörű összefogás jobb feltételei. Ennek alapja* és bizonyos mértékig előfeltétele a legkövetkezetesebb forradalmi osztály, *a munkásosztály egysége* és aktivizálódása az osztályharcban. Ha az utóbbi évek munkásmozgalmát, az osztályharc eseményeit nagy vonalakban elemezzük, legalábbis három tendencia tűnik a szemünkbe: a) *A kommunista pártok* a legtöbb országban, s így világméretekben is *megerősödtek,* növelték befolyásukat különösen a munkásosztály soraiban, s egyre több dolgozó embert képesek harcba vezetni a békéért, a demokráciáért, a dolgozók életszínvonalának javításáért és a szocializmusért; b) A kapitalista országok *szociáldemokrata* pártjainak taglétszáma, népszerűsége és tekintélye lényegesen *csökkent* s e pártok többségében élesedőben van az osztályáruló jobboldaliak és a szocializmus céljaihoz ragaszkodó baloldaliak harca. c) A szervezett dolgozók nagy tömegei *mind egységesebben* mozdulnak meg világszerte életszínvonaluk, munkalehetőségeik, a már kivívott demokratikus jogaik védelmében a monopoltőkések támadásaival szemben. A szakszervezetek által szervezett *gazdasági* harcok is mindinkább antiimperialista és *politikai* jelleget öltenek. Nő az *egységakciók* száma, amelyekben kommunista, szocialista, kereszténységszocialista és más befolyás alatt álló szakszervezetek tagjai *együtt* vesznek részt, *közös akcióprogram* alapján.

Ezekben az években tehát a munkásmozgalom *felélénkülésének,* mind több dolgozó *balratolódásának* és az osztályharcban való *aktivizálódásának* lehetünk tanúi szerte a kapitalista országokban. Ez összefügg azzal, hogy a kapitalista világgazdaság már nem olyan szilárd, mint amilyennek az 50-es évek elején látszott. Egyes kapitalista országok időleges konjunktúrája hozzájárult ahhoz, hogy a munkásmozgalomban olyan reformista illúziók keletkezzenek, hogy a kapitalizmus, az imperializmus *természete* már megváltozott, végleg megszűntek a gazdasági válságok. De a gazdasági stagnálás, hanyatlás, sőt válság egyes helyeken megmutatkozó tényeinek hatására már mind kevesebben hisznek az olyasféle koholmányoknak, amelyeket a jobboldali szociáldemokraták oly buzgón propagálnak, hogy kapitalizmus már nem is létezik, a fejlett kapitalista országok voltaképpen a szocializmus útját járják a „tiszta" demokrácia, az „osztályok felettivé" vált burzsoá állam segítségével. Igaz, hogy a második világháború után egy sor kapitalista országban gazdasági fellendülés következett, s a dolgozók harca ki tudott csikarni bizonyos eredményeket az életszínvonal emelésében. Ezt nagy mértékben segítette a szocialista világrendszer *létezése* és *példájának* ereje is, hiszen a burzsoázia retteg

Digitized by Google

attól, hogy egyre nagyobb dolgozó tömegek tekintik követendő példának azt az utat, amelyen a szocialista országok népei járnak. A burzsoázia kisebb-nagyobb kénytelen „engedményei" is tápláltak olyan illúziókat — még a szociáldemokrata mozgalomban meg a szakszervezetekben is —, hogy a kapitalisták *„megváltoztak"* és *„megértőbbek"* a munkások iránt. Mostanában azonban a gazdasági helyzet bizonyos fokú romlásával együtt mind nagyobb *kijózanodás* megy végbe a korábban tisztán nem látó dolgozók sokaságának gondolkodásában, mert mindinkább nyilvánvalóvá válik, *hogy a két társadalmi rendszer békés gazdasági versenyében a kapitalizmus törvényszerűen lemarad a szocializmus mögött.*

Az utóbbi években lelassult a kapitalista országok termelésének fejlődése, s ma már alig éri el az évi átlagos 3—4 százalékot. Köztudomású dolog, hogy az Egyesült Államokban, a legfejlettebb monopolkapitalista országban, 1960—61-ben *újabb válságjelek* mutatkoztak. Maga Kennedy, az Egyesült Államok új elnöke is sok riasztó tényt volt kénytelen nyilvánosságra hozni kongresszusi üzeneteiben országának gazdasági helyzetéről. Amint megállapította: „A gazdasági élet jelenlegi állapota erősen nyugtalanító. Hivatalbalépésünket e gazdasági hanyatlás hét hónapja, a pangás három és fél éve, a gazdasági fejlődés csökkent ütemének hét éve és a mezőgazdasági jövedelem apadásának kilenc éve előzte meg. Az üzleti életben bejelentett csődök száma a legmagasabb szintet érte el a nagy, gazdasági depresszió óta: 1951 óta a gazdálkodók jövedelme 22 százalékkal csökkent. A munkanélküliség mértéke — az 1958. évi rövid időszakot kivéve — elérte az eddig tapasztalt maximumot... Röviden, az amerikai gazdasági élet bajban van. A legtöbb erőforrással rendelkező és iparilag legfejlettebb gazdasági élet a földön az utolsók közé került a gazdasági fejlődés tekintetében." (Az AP amerikai hírügynökség szövege alapján.) Az amerikai gyáripar rendelés-állománya 1961 elején nem kevesebb, mint 25 százalékkal, kereken 16 milliárd dollárral alacsonyabb, mint az 1956. év végén elért legnagyobb állomány és alig 3—4 százalékkal haladja meg az 1958. évi válság tavaszi mélypontját.

Csak természetes, hogy a gazdasági élet „fejlődésének" eme tendenciája a legközvetlenebbül hat a dolgozók helyzetére, gondolkodásmódjára, és öntudatának fejlődésére is. Maradjunk csak továbbra is a kapitalizmus fellegváránál. Az Eisenhower-kormány munkaügyi minisztériuma is beismerte a választások után, hogy az összes foglalkoztatáshoz viszonyított munkanélküliség elérte a háború utáni legnagyobb szintet, a 6,4 százalékot. 1961 elején 5 millió 300 ezer munkanélküli volt az országban. De még a ritka lakosságú és természeti kincsekben oly gazdag Kanadában is az elmúlt három évben 8—9 százalék volt a munkanélküliek aránya az összes foglalkoztatottakhoz képest. Az *automatizálás*, amely a szocialista

Digitized by Google

országokban a még nagyobb jólét egyik forrása, a kapitalizmusban hatalmas veszély a munkások életlehetőségeire. Az Egyesült Államokban az autóiparban, a repülőgépiparban és a mezőgazdasági gépgyártásban a második világháború óta félmillióval csökkent a foglalkoztatottak száma. Súlyosbítja a munkásság helyzetét a termelő kapacitások krónikus kihasználatlansága; a vaskohászatban például 50 százalékos kapacitással dolgoznak, s ebben az iparágban 200 ezer munkanélküli van és további 150 ezren fél munkaidőben dolgoznak. Az árak viszont emelkednek, s növekszik a munka intenzitása, miközben csillagászati összegeket ér el a profit. A Szakszervezeti Világszövetség egyik jelentése szerint a General Motors detroiti Fleet-Wood üzemének munkásnői azt panaszolják, hogy kénytelenek rendszeresen szedni doppingoló szereket, máskülönben nem birják a munkatempót. Ugyanakkor a General Motors profitja 1955—1958 között 60 százalékkal emelkedett.

A latin-amerikai országokban természetesen összehasonlíthatatlanul rosszabb a helyzet, mint az „anyaországban", az Egyesült Államokban, hiszen a dolgozók a „saját" burzsoáziájuk és az északamerikai monopolisták *kettős* kizsákmányolását és elnyomását nyögik. Nem csoda hát, hogy például Chilében 1959-ben 38 százalékkal emelkedtek a létfenntartási költségek és 200 ezer munkanélküli van. Argentínában, Venezuelában és más latin-amerikai országban is mind gyakoribbá válnak a munkáselbocsájtások. Merőben *más a fejlődés iránya* Kubában, amely az imperialisták és bérenceik elleni győzelmes forradalomban vívta ki szabadságát és függetlenségét, s szüntelenül javítja a dolgozók helyzetét.

A kapitalista világ gazdasági helyzetének rosszabbodása érezteti hatását Japánban és Ausztráliában is. Ezekben az országokban is állandóan emelkednek a megélhetési költségek. Japánban nagyszámú elbocsájtásokat és a munka ütemének fokozását irányozták elő a hajóépítő, az elektromos és a bányaiparban. A bányászok létszámát például az 1959. évi 268 ezerről 1963-ig 175 ezerre csökkentik.

Nyugat-Európában a felszínen egyelőre még látszólagos nyugalom van, a gazdasági konjunktúra még sok iparágban tart. De szembetűnő, hogy az iparágak fejlődése *egyenetlen,* s például az autó- és bányaiparban máris nagy a *visszaesés.* A nyugat-európai kapitalista országokban is mind kevesebbet tudnak vásárolni munkabérükből a dolgozók és nő a munkaintenzitás.

Sok kapitalista országban a dolgozók harca arra összpontosul, hogy megvédjék a korábban már kivívott jogaikat, amelyek ellen támadást indítottak a monopóliumok és kormányaik. Erre példa Belgiumban az úgynevezett takarékossági törvény, amely támadás volt a dolgozók életszínvonala ellen. (Adók felemelése, a szociális biztosítás kiadásainak csökkentése, a nyugdíjkorhatár felemelése

Digitized by Google

stb.) Nem csoda hát, hogy a belga munkásosztály oly kirobbanó hevességgel és imponáló egységben reagált az életszínvonala ellen intézett támadásra.

De még sok példát sorakoztathatnánk fel annak bizonyítására, hogy a monopoltőkések világszerte még fokozottabb kizsákmányolásra törekednek, s szeretnék *a munkások vállára rakni a kapitalizmus fokozódó nehézségeinek terheit.* E támadások a dolgozók ellen objektíve hozzájárulnak a munkásmozgalom harci akcióinak felélénküléséhez is. Mégpedig e munkásmegmozdulások többnyire nemcsak *gazdasági* küzdelem jellegét öltik, hiszen egyre nyilvánvalóbbá válik az életviszonyok romlása, a demokratikus jogok megnyirbálása és például a növekvő hadikiadások közötti összefüggés. Az is jól észrevehető, hogy a monopolkapitalisták a gyarmatok felszabadulása révén kieső extraprofitokat a dolgozók fokozottabb kizsákmányolásával szeretnék pótolni. Mind többen ismerik fel éppen a kommunisták felvilágosító szava nyomán, hogy *együtt kell harcolni az imperialisták háborús politikája és a fokozottabb kizsákmányolásra irányuló törekvéseik ellen.* Napjainkban tehát széles *monopóliumellenes áradatba* torkollanak az imperialistaellenes, a nemzeti felszabadító, a háborúellenes küzdelem és az osztályharc folyói. Joggal állapítja meg a moszkvai nyilatkozat: „A szocializmus diadala Európa és Ázsia országainak nagy csoportjában, amely felöleli az emberiség egyharmadát, a szocializmusért harcoló erők nagyarányú növekedése világszerte és az imperializmus pozícióinak állandó gyengülése a szocializmussal folytatott gazdasági versenyben; a nemzeti felszabadító harc újabb óriási fellendülése és a gyarmati rendszer állandóan gyorsuló felbomlása; az egész tőkés gazdasági világrendszer ingatagságának fokozódása; a kapitalizmus ellentéteinek kiéleződése az állammonopolista kapitalizmus fejlődése és a militarizmus növekedése következtében; a monopóliumok és az egész nemzet érdekei közötti ellentétek elmélyülése; a polgári demokrácia korlátozása; a tekintélyuralmi és fasiszta kormányzási módszerek alkalmazásának tendenciája; a burzsoá politika és ideológia súlyos válsága, annak tanúsága, hogy *új szakasz következett be a kapitalizmus általános válságának fejlődésében*".

III

A kapitalizmus általános válságának új szakasza, a különböző tőkés csoportok ellentéteinek kiéleződése sajátos módon tükröződik a szociáldemokrácia belső helyzetében és fejlődésében. Legalább *három* markáns jelenséget figyelhetünk meg: a) A jobboldali vezetés alatt álló és az osztályárulás politikáját egyre nyíltabban folytató szociáldemokrata pártok taglétszáma, s természetesen tekintélyük, népszerűségük és szavazóik száma állandóan

Digitized by Google

csökken. Hadd emlékeztessünk arra, hogy a második világháború után a szociáldemokraták 22 tőkés országban alakítottak kormányt vagy voltak a kormány tagjai, most viszont mindössze 8 államban. b) Több szociáldemokrata pártban az eddig folytatott *gyakorlatukhoz* hűen a jobboldali szociáldemokrata vezérek rákényszerítették pártjukra a marxizmussal, az osztályharccal, a szocialista célkitűzésekkel való teljes szakítást, *szavakban* és *határozatokban* is, ezzel sokkal, de sokkal messzebb mentek el az opportunizmus és osztályárulás útján, mint valaha Bernstein és Kautsky. c) Ezzel egyidőben és bizonyos mértékben ennek reakciójaként erősödő és egyre befolyásosabb ellenzéki baloldali szocialista csoportok keletkeztek, amelyek szembeszállnak a jobboldali vezetőkkel, továbbra is ragaszkodnak a szocialista célkitűzésekhez, támogatják a háborús veszély elleni harcot, a dolgozók jogos követeléseit.

Természetesen az általános tendenciák országonként *másképpen* érvényesülnek, függően az egyes szociáldemokrata pártok belső helyzetétől, az osztályerő-viszonyoktól, az osztályharc élességének fokától, és a kommunisták politikájától. Mindez arra kötelezi a kommunista pártokat, hogy a munkásegységfront kikovácsolását szolgáló politikájukban tartózkodjanak minden sablontól, s gondosan elemezzék a szociáldemokrácián és általában a munkásmozgalmon belüli különböző irányzatok és áramlatok fejlődését és azok egymásra való kölcsönhatását.

A moszkvai nyilatkozat, mint ismeretes, elítéli azokat a jobboldali szociáldemokrata vezéreket, akik szinte nyíltan az imperializmus oldalára álltak, s „a kommunizmussal szemben táplált ellenséges érzületből és a szocializmus világszerte növekvő befolyásától való rettegésből kapitulálnak a reakciós konzervatív erők előtt." Erre az egyik legszégyenletesebb példa a Német Szociáldemokrata Párt kongresszusának Bad Godesbergben 1959 novemberében elfogadott „elvi programja". E dokumentum minden alapvető kérdésben az imperializmust támogatja. Még a háborús feszültség akkori időleges enyhülése idején sem átallotta szolgálni a nyugat-német militarizmus újjáélesztését, kijelentvén, hogy az NSzDP „síkraszáll a honvédelem szükségessége mellett". A program elveti az államosítás követelését, mert az „veszélyeket rejt magában", majd megállapítja: „A szabad verseny és a szabad vállalkozói kezdeményezés a Német Szociáldemokrata Párt gazdaságpolitikájának fontos eleme... A szociáldemokrata párt leszögezi, hogy híve a szabad piacnak." Pedig a jobboldali szociáldemokrata vezérek hasztalan szeretnék bebizonyítani, hogy a marxizmus idejét múlta, s hogy pusztán „igazságos" bérpolitikával meg lehet változtatni a nemzeti jövedelem elosztásának jellegét a kapitalista termelési mód kereteiben. Bár ezt a gyalázatos programot a kongresszus többsége megszavazta, a jobboldali osztályárulásnak a Né-

Digitized by Google

met Szociáldemokrata Pártban is volt és *van* komoly *ellenzéke.* A kongresszusi vitában is sokat bírálták a programot és módosító javaslatok egész sorával szerették volna *javítani,* bár a küldöttek közti erőviszonyok ezt nem tették lehetővé. Nem véletlen az sem, hogy még a kongresszusi küldötteknek mintegy felét is alkalmatlannak minősítették a jobboldaliak arra, hogy a kongresszusról beszámolókat tartsanak a pártszervezetekben. A jobboldali vezetők kezükben tartják a kulcspozíciókat és a pártgépezetet, s nagy nyomást gyakorolnak az elégedetlen ellenzékre, sorozatos kizárásokkal már eleve *igyekeztek megfélemlíteni őket.* A jövőben sok függ attól, hogy az ellenzék képes lesz-e megszervezni erőit, s egységes platform alapján tömörülni az adenaueri háborús politika gátlástalan támogatói, a marxizmussal szakító, a burzsoá rendet dicsőítő jobboldaliakkal szemben. Ebben nagy segítségükre van a Német Szocialista Egységpárt és a Német Kommunista Párt állandó felvilágosító munkája, következetes politikája.

A Német Szociáldemokrata Párt mindmáig „hűen" követi az osztályárulás Bad Godesberg-i programját. Ezt tanúsítja az a választási program is, amit április végén fogadtak el Bonnban. A belpolitikában ismét a kapitalizmus védelmét, a külpolitikában pedig a NATO-politika folytatását tűzték ki célul. Megállapítja: „Egy szociáldemokrata kormány, a fegyverkezési politikát a NATO-határozatokkal egyetértésben folytatná", s hogy a Bundeswehrnek joga van „modern fegyverzetre". Willy Brandt ki is jelentette: „bizonyos hasonlóságok mutatkoznak javaslataink és a CDU (Adenauer pártja — P. F.) választási programja között". A jobboldali vezetők mindent elkövetnek, hogy kiérdemeljék Adenauer elismerését, akinek felkínálkoznak politikai partnerként, bár a kancellár — hiába csatlakoztak a politikai vonalához — továbbra sem hajlandó a szociáldemokratákkal osztozkodni a hatalomban.

Nem kevésbé dicstelen úton jár a Francia Szocialista Párt. Vezetője Guy Mollet, és társai szintén buzgón támogatják az imperialista törekvéseket. Ők is törölték még jelszavaik közül is a *kapitalizmus megdöntését,* s legradikálisabb szólamuk a tőkés társadalom *„megváltoztatása".* Ismeretes, hogy a francia jobboldali szociáldemokrata vezetők évek óta élen jártak az Északatlanti Szerződés, a nyugat-német újrafelfegyverzés, az algériai szennyes háború támogatásában, s mindenben segédkezet nyújtottak, hogy a francia dolgozók harcban kivívott demokratikus jogait a személyi hatalom gyakorlásával sárba tiporhassák. Nem csoda hát, hogy ennek a pártnak is rohamosan csökken a tekintélye és a tömegbefolyása. 1945-ben még 4 millió 491 ezer szavazatot kapott, 1959-ben pedig, amikor a jobboldallal közös blokkban indult, már 2 millió 480 ezerre apadt az e pártban bízók száma. Taglétszáma egyharmadára csökkent. A párt elégedetlen tagjai megalakították az

Digitized by Google

Autonóm Szocialista Pártot, majd két másik csoporttal együtt az Egységes Szocialista Pártot, amely bírálja Guy Mollet-ék jobboldali politikáját, bár nem ismerte fel a kommunistákkal való együttműködés történelmi szükségességét. Pedig, ha máskor nem, az április végi algériai szélsőjobboldali puccs zsarátnok fényénél jól láthatták, milyen akut veszély Franciaországban is a fasizmus és, hogy csak *közös erővel lehet eltorlaszolni* az „ultrák" és cinkosaik útját.

Az Angol Munkáspártban is *tükröződik az osztályárulás útján járó szociáldemokrácia válsága.* A jobboldali politika következményeként ez a párt is tért veszített. 1945-ben még el tudta nyerni a választók többségének bizalmát az államosítások, a szocialista társadalom megteremtésének ígéretével. De miután hatalomra került, a párt teljesen megfeledkezett korábbi jelszavairól, s minden tekintetben az imperialista atlanti politika támogatójává vált. Nemcsak bel, de *külpolitikája is alig különbözött a konzervatívok programjától.* Konny Zilliacus, az Angol Munkáspárt balszárnyának egyik képviselője, a „Béke és Szocializmusban" írt cikkében élesen bírálta a jobboldali vezetők álláspontját, mert teljesen lemondanak a szocialista célkitűzésekről. Mint írta: „a Keynes elméletét hirdető és Gaitskell úr közeli harcostársainak számító szép reményekre jogosító ifjú közgazdászok, mint például Douglas Joy és Anthony Grosland, arra a következtetésre jutottak, hogy a munkáspártot még formálisan sem szabad a jövőben szocialista pártnak nevezni, hogy a munkáspártnak még a kohászat államosításáról is le kell mondania, a szervezeti szabályzatnak a 4. pontját, amely arra kötelezi őt, hogy a szocializmus felé törekedjék, felül kell vizsgálnia, vagy pedig teljesen el kell hagynia." Ugyanezt ismételte meg később burkolt formában Gaitskell is, amikor 1959 végén ragaszkodott a 4. pont felülvizsgálatához. Ugyanakkor az Angol Munkáspártban is mind határozottabban kikristályosodnak azok a baloldali erők, amelyek — mint Zilliacus kifejtette — „régóta és szívósan dolgoznak azon, hogy mindenkinek megmagyarázzák: a szocializmusért és a békéért vívott harc végső soron elválaszthatatlan egymástól, a szocialista országokban *hatalmon levő* (kiemelés tőlem — P. F.) kommunista pártokkal való baráti viszony a békés egymás mellett élés politikájának elválaszthatatlan része és az országunkban végzett munkánk sikerének záloga". Nagy kár, hogy Zilliacus és a hasonlóan gondolkodó baloldaliak nem látják *még a saját országuk kommunista pártjaival való együttműködés szükségességét is.* Pedig John Gollan, Nagy-Britannia Kommunista Pártja főtitkára a párt XXVII. kongresszusán is arra hívott fel, hogy „minden szinten, helyi, kerületi és országos viszonylatban elő kell segíteni a kommunisták, a szakszervezetek és a munkáspárti képviselők együttműködését. El kell törölni az ilyen együttműködésre vonatkozó tilalmakat. Közös platformot kell kialakítani

Digitized by Google

és közös akciókat folytatni olyan szervezetekben, melyeknek törekvései összhangban vannak a béke, a szocializmus és a nemzeti függetlenség célkitűzéseivel".

Hogy a szociáldemokrácia milyen mély válságba került, azt a Szocialista Internacionálé is mutatja, amely „a demokratikus szocializmus céljairól és feladatairól" szóló nyilatkozatában teljesen megtagadta a marxizmust és a *kapitalizmus* elleni harc helyett a *kommunistaellenességre* összpontosítja minden energiáját. (Itt említjük meg azt, hogy a jobboldali szociáldemokraták csak a kommunistaellenességben és a kapitalizmus dicsőítésében *egységesek*, egyébként mélyreható ellentétek választják el őket egymástól. A különféle jobboldali szociáldemokrata csoportok különböző tőkéscsoportok függvényei, s ahogyan éleződik a monopolista csoportok közti ellentét, úgy éleződik közöttük is a harc.)

Ámde a szociáldemokrata pártokban, főleg a munkások körében mind többen ismerik fel, hogy a marxizmussal való szakítás, az osztályharc megtagadása, a szovjetellenesség és kommunistaellenesség politikája roppant veszélyt jelent a munkásosztályra. Erősödőben vannak a baloldali szocialista irányzatok. Például a Japán Szocialista Párt nagy tekintélynek örvend a munkástömegek körében, mert ellentétben a Francia Szocialista Párttal, harcol a monopoltőkés körök, mindenekelőtt az amerikai imperializmus ellen, bátran küzdött a japán—amerikai katonai szerződés ratifikálása ellen is, Eisenhower látogatásának megakadályozásáért. A *harc közben Japánban erősödött a munkásegység.* S bár az Olasz Szocialista Párt vezetősége is egyre inkább jobbfelé csúszott el az elmúlt években, azért nem tagadta meg a marxizmust, a szocialista célkitűzéseket, és még a jobbszárny élén álló Pietro Nenni is bírálta a Német Szociáldemokrata Párt Bad-Godesbergben elfogadott, áruló programját. Olaszországban a kommunisták és a szocialisták ma is gyakran együttműködnek a szakszervezetekben, a gazdasági és politikai harcokban. Együttesen küzdöttek 1960 júliusában a fasizmus feléledését szolgáló Tambroni-kormány megbuktatásáért. Az olasz szocialisták nagy tömegei ma is hűek a munkásegység gondolatához és az Olasz Szocialista Pártnak erős balszárnya van, amely támogatja a kommunistákkal való együttműködést.

Már említettük, hogy Franciaországban a Guy Mollet jobboldali politikáját ellenzők más csoportokkal együtt szocialista pártot alakítottak és, hogy az Angol Munkáspártban is, Nyugat-Németországban is erősödik a baloldali szociáldemokrata ellenzék. A baloldali szocialisták erősödésének jeleit tapasztalhatjuk Latin-Amerikában, Finnországban, Norvégiában és más kapitalista országokban is.

A szociáldemokrata munkásság mind nagyobb részének balratolódása *törvényszerű* jelenség. a) Mind több dolgozónak nyitja ki

Digitized by Google

a szemét a monopóliumok fokozódó támadása az életszínvonal és a demokratikus jogok ellen, a békés egymás mellett élés politikája és az egyes országok nemzeti függetlensége ellen. Egyre többen ismerik fel, hogy múlhatatlanul szükséges a kommunistákkal és minden haladó erővel való együttműködés. b) *A szocialista országok, s mindenekelőtt a Szovjetunió következetes békepolitikája, nagy eredményei a dolgozók életszínvonalának emelésében, lenyűgöző tudományos vívmányai az űrkutatásban — a megvalósult szocializmus ragyogó példáját tárják a szociáldemokrata tömegek elé is. Mind többen jönnek rá, hogy a jobboldali vezetők becsapják őket a kommunizmus „ördögének" falrafestésével.* c) Az a politika, amely az *SZKP XX. kongresszusa után vált uralkodóvá a kommunista világmozgalomban,* valamint a szocializmushoz vezető út sokféleségének kihangsúlyozása, az a perspektíva, hogy ma már bizonyos feltételek között békés úton is eljuthat a munkásosztály a hatalom megszerzéséhez, megkönnyítette a tisztességes szociáldemokraták számára, hogy ráléphessenek a kommunistákkal való együttműködés útjára. Nagyban segítette ezt az is, hogy *a kommunista pártok leküzdötték a szektás nézeteket és módszereket.*

Nyugodtan elmondhatjuk hát, hogy a szociáldemokrata pártokra, már ami a munkástömegeket és az alapszervezeteket illeti, inkább a *balratolódás* jellemző, annak ellenére, hogy sok kapitalista ország szociáldemokrata pártjában a *felszínen,* a kongresszusi határozatokban és a nyilatkozatokban a jobboldali vezérek nyílt osztályárulása nyilvánul meg.

Azt is hangsúlyozni kell, hogy a *baloldali szocialista irányzatok között is igen mélyreható különbségek vannak.* Ezeket nagy figyelemmel kell tanulmányozni. Mégis általában jellemző a legtöbb baloldali szocialistára, hogy szembeszáll a burzsoá reakcióval és sokan közülük már *keresik a szövetséget* a többi szocializmusért küzdő erővel. Élesen bírálják az imperialista tábor, mindenekelőtt az amerikai kormány politikáját, s mind többen tisztelik és becsülik a Szovjetuniót, mint a béke és a népek függetlenségének oltalmazóját.

Nem tévesztheti meg hát bennünket a jobboldali szociáldemokrata vezérek nagy hangja. A moszkvai nyilatkozat joggal állapítja meg: *„A szociáldemokrata pártokban a túlnyomó többség, különösen a munkások a béke és a társadalmi haladás híve."*

IV

Az utóbbi években egyre több jel mutatja, hogy a nemzetközi szakszervezeti mozgalomban *sokasodnak az egységakciók.* A kommunista és munkáspártok moszkvai nyilatkozata hangsúlyozza: „Abból a szempontból, hogy növekedjék a munkásosztály súlya a politikai életben és eredményesen megvédhesse saját érdekeit, el-

Digitized by Google

sőrendű jelentőségű a szakszervezeti mozgalom egységének helyreállítása nemzetközi méretekben, valamint azokban az országokban, ahol az egység megbomlott. A különböző szakszervezetekhez tartozó dolgozóknak közösek az érdekeik. Valahányszor az utóbbi évek nagy összecsapásaiban együttműködtek a különböző szakszervezeti központok, rendszerint éppen egységük révén kivívták a dolgozók követeléseinek kielégítését. A kommunista pártok úgy vélik, hogy megvannak a szakszervezeti egység helyreállításának reális feltételei és állhatatosan törekszenek e feladatok megvalósítására".

Amikor a szakszervezeti mozgalom egységéről beszélünk, mindenekelőtt a Szakszervezeti Világszövetséget (SZVSZ) kell megemlíteni, mint amely a legnagyobb demokratikus világszervezetként a legkövetkezetesebben képviseli a világ szervezett dolgozóinak érdekeit, s *küzd a munkás és szakszervezeti egység helyreállításáért.* Az Egyesült Államok és Anglia szakszervezeti vezetői egységbontó módon létrehozták a szakadár-internacionálét, az úgynevezett Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségét, amely támogatja az imperialista nagyhatalmak agresszív politikáját, de az SZVSZ 15 év alatt mégis csaknem megkétszerezte tagságát, s jelenleg 80 ország mintegy 107 millió dolgozóját tömöríti. Befolyása még ennél is nagyobb, mert például az úgynevezett független szakszervezetek, melyek nem tartoznak egyik világszervezethez sem, többnyire az SZVSZ politikáját támogatják.

Rendkívül figyelemre méltó, hogy miután az Amerikai Egyesült Államok megtorpedózta a párizsi csúcskonferenciát, s fokozódott a nemzetközi feszültség, rosszabbodtak az államok közötti nemzetközi kapcsolatok, — *ez nem hatott automatikusan a nemzetközi szakszervezeti mozgalomra,* sőt a különböző irányzatú szakszervezeti központok között bizonyos közeledés is történt, növekedtek a közös akciók és világszerte *erősödött az akcióegység megteremtésére irányuló törekvés.* Az Egyesült Államok-beli AFL—CIO reakciós, a monopolista érdekeket hűen kiszolgáló vezetőire is egyre nagyobb nyomás nehezedik *alulról,* hogy napirendre tűzzék az égető problémákat. Az ottani harc sajátossága, hogy a vezetők ellenére az *alapszervezetek* együttműködésével kísérelnek meg egységakciókat szervezni. Az autóiparban például az elbocsájtás miatt leginkább sújtott alapszervezetek bocsátottak ki harci felhívást a rendezettebb munkabérek, a jobb nyugdíj és szabadságfeltételek kivívására. Hasonló követelésekkel lépett fel az úgynevezett „Tagok jogainak bizottsága", amely a vaskohászat alapszervezeti tagjaiból alakult.

Nem kétséges, hogy még ma is sok dolgozó nem lát tisztán és támogatja az AFL—CIO szakszervezet vezetőinek imperialistabérenc és hidegháborús politikáját, de mind többnek nyílik ki a szeme. A Ruházati Szakszervezeti Szövetség 1960. júliusában tar-

Digitized by Google

tott kongresszusának legfontosabb pontjai közé már felvették a békeharc, a leszerelés, a tárgyalások szükségességének kérdését is. Amerikai szakszervezeti vezetők látogatást tettek a Szovjetunióban, majd többen tárgyilagos beszámolókat tartottak tapasztalataikról. Felismerhetők egyes szakszervezeti szerveknek olyan törekvései, hogy függetlenítsék magukat az AFL—CIO reakciós vezetésétől és a nemzetközi kérdésekben a békés egymás mellett élés politikájának megfelelő kezdeményezéseket tegyenek.

Az egységtörekvések érdekes példáit tapasztalhatjuk a latin-amerikai országokban. Itt 1948 után az AFL—CIO ösztönzésére megalakult az Amerikai Regionális Munkásszövetség (ORIT), amely mindent megtett, (és nem kis eredménnyel), hogy szétverje a munkásegység álláspontját képviselő Latinamerikai Dolgozók Szövetségét, amely 18 államban 6 milliót számláló tagságával következetesen képviselte a szervezett dolgozók érdekeit. A munkások azonban hamarosan kiábrándultak az ORIT-ból. Egyre csökkent a szakadár szakszervezeti központok szerepe. A kubai szakszervezetek 1959-ben megtartott kongresszusán már arról tárgyaltak, hogy létrehozzák a latin-amerikai dolgozók új, forradalmi szövetségét. Ezt a törekvésüket a szocialista pártok sok vezetője is támogatja. Az akcióegység megkapó példáival találkozhatunk Argentínában, Chilében, Brazíliában és Uruguayban, ahol a különböző irányzatú szakszervezetek gyakran lépnek szövetségre gazdasági követelések megvalósításáért. *Ezek a harcok szinte törvényszerűen beleütköznek az amerikai monopolisták ellenállásába és antiimperialista jelleget öltenek.* A latin-amerikai szakszervezeti mozgalom gyakran mutatkozott szolidárisnak a kubai nép forradalmával. Braziliában a 10 millió dolgozó képviseletében megtartott III. szakszervezeti kongresszuson elítélték a Kuba elleni imperialista gazdasági mesterkedéseket és a katonai fenyegetéseket.

Az egységakció fényes példája az a harc, amelyet a japán dolgozók folytattak a japán—amerikai katonai szerződés ratifikálása ellen, a Kisi-kormány megbuktatásáért, az U—2-es repülőgépeknek az ország területéről való visszavonásáért. Ennek során 23 egységakciót és 4 országos sztrájkot szerveztek. Több mint 2 ezer olyan helyi harci bizottság létesült, melyben szocialisták, kommunisták és különböző irányzatokat képviselő szakszervezeti vezetők *együtt* vettek részt. 1961. április 25-én megkezdődött a japán dolgozók tavaszi hadjárata a reakciós munkaügyi törvények ellen, a szakszervezeti jogok érvényesítéséért és a szavatolt bérminimumért. Az egységakciókban az első nap mintegy négymillió japán munkás és alkalmazott vett részt, 800 000 állami alkalmazott, aki a fennálló törvények miatt nem léphetett sztrájkba, munkahelyén tartott gyűléseket. Követeléseikhez csatlakoztak a japán tanítók is. A Japán Tanító Szakszervezet több mint 600 000 tagja tün-

Digitized by Google

tetett az ország különböző részeiben. Sztrájkoltak a béremelést követelő tokiói gépkocsivezetők.

De növekedett az egységakciók száma Nyugat-Európában is. Olaszországban, Franciaországban az új fasiszta veszély ellen, illetve az algériai háború ellen számos megmozdulás volt. 1961. április 24-én egységesen sztrájkoltak a párizsi dolgozók az Algériában fellázadt puccsista „ultrák" elleni tiltakozásul. A Német Szövetségi Köztársaságban a fémmunkások VI. országos konferenciáján megbélyegezték az Adenauer-kormány militarista és munkásellenes politikáját.

Milyen következtetéseket vonhatunk le a fenti példákból? Vajon már világszerte erőssé kovácsolódott a dolgozók monopóliumellenes szakszervezeti egységfrontja? Erről még nem beszélhetünk. De a fejlődés *iránya* kedvező. Egyre jobban érlelődnek az egység feltételei. Növekszik a felismerés, hogy a béke védelméhez, a demokratikus jogok megvédéséhez és továbbfejlesztéséhez, a dolgozók életkörülményeinek megjavításához a széleskörű akcióegység útját kell járni a szakszervezeti mozgalomban is. Ennek a *felismerésnek az erősítése a kommunista pártok egyik legfontosabb feladata.*

*

A még erősebb monopóliumellenes egységfront kikovácsolása a kapitalizmus általános válságának már elkezdődött új szakasza idején csak kedvező *lehetőség,* amelynek megvalósulásán a világ kommunista és munkáspártjai *tudatosan* munkálkodnak. *Az egységfront magva és gránitalapja a marxista—leninista kommunista és munkáspártok proletár nemzetköziségé és megbonthatatlan egysége, amely oly imponálóan nyilvánul meg az 1960. évi Moszkvai Értekezlet egyhangúan elfogadott határozatában.* Minél erősebb és egységesebb a kommunista világmozgalom, minél erősebbek és egységesebbek az egyes országokban a kommunista pártok, annál inkább kialakulnak az egyes országokban és világméretekben is az antiimperialista egységfront kiépítésének, illetve megszilárdításának a feltételei. Nem véletlen, hogy napjainkban is ott a legszélesebb körű az antiimperialista népi-nemzeti összefogás, *ott a legerősebb a munkásegység, ahol a kommunista párt erős, tekintélyes,* és nagy népszerűségnek örvend.

A kommunisták jól tudják, hogy a munkásosztály egysége nélkülözhetetlen feltétele a békéért és a szocializmusért folyó harc győzelmének. A kommunisták a szociáldemokrata dolgozókban, a pártonkívüli szervezett dolgozókban, minden munkásban osztálytestvérüket látják, akikkel együtt kell harcolni a burzsoázia ellen, a béke, a demokrácia, a nemzeti függetlenség ellenségei ellen. De a szociáldemokratákkal nem *elvtelen, minden áron való* egységre

Digitized by Google

törekednek. Vallják, hogy az igazi egység csak a jobboldali szociáldemokrata osztályárulók szüntelen *leleplezése* útján jöhet létre. Ezért bélyegzik meg az olyan „szocialistákat", mint Guy Mollet, Gaitskell, Saragat, Spaak, és szüntelenül magyarázzák az ezekben bízó szociáldemokrata tömegeknek, hogy ezek a vezetők az *osztályárulás* dicstelen útját járják. „A munkások és a dolgozók érdekeinek és céljainak következetes védelme, a béke és a szocializmus ügye, elkerülhetetlenné teszik, hogy harcoljunk az SPÖ jobboldali vezetőségének politikája ellen"[1] — mondotta Koplenig elvtárs, az Osztrák KP XVIII. kongresszusán. (Volksstimme, ápr. 2.)

A kommunisták nem mondanak le a *baloldali szocialisták* hibáinak és következetlenségeinek *bírálatáról sem.* Bírálják például azokat, akik elítélik ugyan a jobboldaliakat, de még nem tudtak teljesen megszabadulni a kommunistaellenesség fertőzésétől. Bírálják például az Olasz Szocialista Pártban Nenniék úgynevezett „autonomista" irányzatát, amely a pártoktól, tömböktől és hatalmi csoportosulásoktól való „függetlenséget" hirdeti, de ténylegesen eltorlaszolja a munkásegység útját, s válaszfalat von az Olasz Kommunista Párt és a szocialista párt között. Amikor egyes baloldali szocialista képviselők kidolgozták nézeteiket a monopóliumok munkásellenőrzésének megvalósításáról, az „Unitá" című kommunista lap nyilvánosságot adott ezeknek, de egyben meg is bírálta javaslataik fogyatékosságait. Palmiro Togliatti, az Olasz Kommunista Párt főtitkára több ízben kifejtette, hogy ha bíráljuk és helytelenítjük a szocialista párt vezetőinek egyes nézeteit, ezt úgy kell megtenni, hogy a vita *elvtársias és segítő szándékú maradjon, és segítse a válaszfalak ledöntését.*

A baloldali szocialistákkal való együttműködés nem jelenti azt, hogy a kommunisták nem akarnak együtthaladni *a szociáldemokrata pártok egészével,* hanem csak azoknak *egyes csoportjaival.* Természetes, hogy a közös nyelvet, az együttműködés útját könnyebben megtalálják a nézeteikhez közelállókkal, de idegen tőlük az a szándék, hogy újabb *szakadásra* törekedjenek a munkásmozgalomban, sokkal helyesebbnek tartják, ha a baloldali irányzatok az egyes *szociáldemokrata pártokon belül vívják meg harcukat a jobboldaliakkal, és az egész pártban kísérlik meg uralkodóvá tenni baloldali nézeteiket.*

A munkásegységfront megerősítése nemcsak a jobboldali vezetők leleplezését, a baloldali szocialisták következetlenségének bírálatát teszi szükségessé, hanem azt is, hogy az egyes kommunista pártok is leküzdjék az esetleg soraikba szivárgó revizionista, reformista, s nem kevésbé a szektás az egységfront jelentőségét lekicsinylő nézeteket és gyakorlatot. *A szektásság elszigeteli a kommunistákat a tömegektől, s lehetetlenné teszi, hogy minden lehető-*

[2] Volksstimme, 1961. ápr. 2.

Digitized by Google

séget felhasználjanak, minden munkást, minden demokratikus és hazafias embert tömörítsenek a háborús veszély, a reakció ellen.

Azt gondolhatná valaki, hogy a monopóliumellenes egységfront megteremtésében csak a *kapitalista országok* kommunista pártjainak és munkásosztályainak vannak nagy feladatai. Ez tévedés, hiszen a harc kedvező *feltételeit* jórészt éppen a szocialista világrendszer léte és gyors fejlődése teremtette meg. *A mi pártunk is nagyban hozzájárul az antiimperialista egységfront kikovácsolásához,* természetesen mindenekelőtt azzal, hogy jól vezeti és a lehetőséghez képest gyorsítja a szocializmus felépítését hazánkban. *A szocialista országok táborának szüntelen erőgyarapodása és dicső példája a legnagyobb segítség a kapitalista országok dolgozóinak harcához.* De nemzetközi jelentősége van annak is, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt következetes marxista—leninista politikát folytat, állandóan emeli a dolgozók életszínvonalát, fejleszti a szocialista demokráciát, a pártban és a szakszervezetekben egységben forrnak össze a volt szociáldemokraták a kommunistákkal; erősödik a népfront-mozgalom, amelyben kifejeződik a párt vezette népi-nemzeti egység a békéért, a szocializmus felépítéséért.

Mindent meg kell hát tennünk továbbra is, hogy jó munkánkkal, a szocializmus gyorsabb felépítését szolgáló megbonthatatlan munkásegységgel, a népi-nemzeti egység még szilárdabbá kovácsolásával is segítsük világszerte küzdő dolgozó testvéreinket az imperializmus elleni harcban. Együtt valljuk a moszkvai nyilatkozat megállapításával, hogy „sok kapitalista ország munkásosztálya súlyos csapást mérhetne a tőkés országok uralkodó köreinek politikájára, és a háborús előkészületek beszüntetésére kényszerítheté őket, visszaverhetné a monopoltőke támadásait, biztosíthatná saját életkörülményeivel kapcsolatos és demokratikus követeléseinek teljesítését, ha megszüntetné sorainak megosztottságát, ha megvalósítaná minden csapatának akcióegységét." Ezen munkálkodnak a kommunisták hazánkban és szerte a világon.

Digitized by Google

A munkás-paraszt szövetség néhány új problémája

Írta CSIZMADIA ERNŐ

1.

Hazánkban ma már a szántóterület mintegy 90 százalékán állami gazdaságok és termelőszövetkezetek gazdálkodnak. Dolgozó parasztságunk túlnyomó többsége már termelőszövetkezetekben egyesült. Az MSZMP VII. kongresszusának határozatát megvalósítva mérföldkőhöz érkeztünk: *az ipar után a mezőgazdaságban is uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok.*

A falvainkban végbemenő társadalmi forradalom előmozdítja a szocialista építés több döntő fontosságú feladatának megoldását. Megszűnik például a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszak egyik legmélyebb ellentmondása: a szocialista nagyipar és a kisárutermelő mezőgazdaság ellentmondása. Magasabb szintre emelkedik a munkások és a parasztok szövetsége.

E fordulat előtt hazánkban a munkás-paraszt szövetséget erősítve a munkásosztály arra törekedett, hogy segítse a (többségében még egyénileg gazdálkodó) parasztságnak a szocialista termelés útjára való áttérését, termelőszövetkezetekben való egyesülését. Most, miután ezt a feladatot alapjában véve megoldottuk, *új helyzet alakult ki.* Ezentúl már a fő figyelmet *a mezőgazdaságban a szövetkezetek korszerű nagyüzemekké való fejlesztésére, a szövetkezeti parasztság egységének kialakítására, a szövetkezeti tagok szocialista nevelésére kell irányítanunk.* Falun ez most a legfontosabb tennivaló, mert ez szolgálja legjobban a szocialista építésben előttünk álló feladatok sikeres megoldását, a szocialista társadalom teljes felépítését.

A szocialista termelési mód a legfejlettebb nagyüzemi, gépi technikán alapuló termelőerők és a szocialista termelési viszonyok egysége. Hazánkban a népi hatalom évei alatt a termelőerők, a mezőgazdaság termelőerői is, sokat fejlődtek. Az utóbbi években pedig a termelőszövetkezeti keretek kialakulásával a mezőgazdaságban is uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. Jól

Digitized by Google

tudjuk azonban, hogy a mezőgazdaságban jelenleg még mind a termelőszövetkezeti termelőerők, mind a szocialista termelési viszonyok fejlődésük kezdeti stádiumában vannak. Sokat kell még tennünk azért, hogy a kisüzemi paraszti termelőeszközöket mindenütt a korszerű nagyüzemi termelőeszközök váltsák fel. A tegnap még egyénileg gazdálkodó szövetkezeti parasztok gondolkodásmódja is csak fokozatosan változik meg. Termelőszövetkezeteinkben a föld közös használatban, de a szövetkezeti tagok tulajdonában van, s a földdel belépett tagoknak földjáradékot fizetünk. Az állatállomány jelentős része pedig ma még nem a közös, hanem a háztáji gazdaságban található. A munka szerinti elosztás elvének megfelelő jövedelemrészesedési formákat is állandóan tökéletesítenünk kell. Vagyis, bár a szocialista viszonyok már uralkodóvá váltak, még nem beszélhetünk a szocializmus teljes győzelméről. Falvainkban még sokat kell tenni a termelőszövetkezetek korszerű nagyüzemi gazdálkodásának kialakításáért és a szövetkezetek szocialista jellegének erősítéséért, továbbfejlesztéséért.

A munkás-paraszt szövetség *politikai és gazdasági érdekszövetség*. Amíg — a mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában — a város és a falu gazdasági kapcsolatai lényegében kisárutermelők és szocialista termelők kapcsolatai voltak, a munkásosztály és a parasztság két különböző gazdasági alapra támaszkodott: a munkásosztály a szocialista iparra, a parasztság a kisárutermelésre. A város és a falu gazdasági (termelési, áruforgalmi) kapcsolatai ekkor a többtermeléssel, az ország javuló ellátásával egyidőben a dolgozó parasztság szövetkezetekbe való egyesítését szolgálták.

Most, hogy a város és a falu egyaránt szocialista alapon fejlődik, a gazdasági kapcsolatok alapjában már szocialista termelők egymásközötti kapcsolatai. Erősítésükkel azt akarjuk elérni, hogy a szövetkezetek mielőbb korszerű nagyüzemekké váljanak, illetve a korszerű szövetkezeti nagyüzemek egyre jobban kielégítsék a város szükségleteit, egyre több árut adjanak az országnak.

A város és a falu termelési és kereskedelmi összefogása tehát napjainkban szintén új alapokra helyeződik. Az *új viszonyok között a gazdasági kapcsolatok a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság elvtársi együttműködésén és a szocializmus teljes felépítésében való kölcsönös érdekeltségén alapulnak*. A szövetkezeti parasztság ugyanis nem lehet meg és nem fejlesztheti gazdaságát a szocialista ipar készítményei nélkül. Viszont a szövetkezeti termelés (a mezőgazdaság) a város élelmiszerbázisa és a közszükségleti cikkeket gyártó könnyű- és élelmiszeripar nyersanyagbázisa. A szocialista társadalom a városi és falusi, az ipari és mezőgazdasági dolgozók termelési és fogyasztási társulása. Ebben a társulásban a szocialista iparé a vezető szerep, azonban az ipar és más

Digitized by Google

népgazdasági ágak fejlődése is jelentős mértékben a szocialista mezőgazdaságtól függ. A szocialista építés meggyorsítása és betetőzése e két fontos népgazdasági ág fejlesztésének és ezzel együtt a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság érdekeinek az összehangolásától függ.

2.

A szövetkezeti rendszer győzelmével a dolgozó parasztság örökre megszabadul a kizsákmányolástól, és *a parasztság egész tömege előtt* megnyílik a jómódú élet lehetősége. Az anyagi feltételek megváltozásával létrejön a szilárd alapja annak, hogy bevigyük a szocializmus eszméit a paraszti kistulajdonos tömegek tudatába, átformáljuk a parasztok egész szellemi alkatát, lelkivilágát, és *kialakuljon az egységes szocialista parasztság.* „A kis földművelőt illetően csak az anyagi bázis, a technika, a traktorok és gépek tömeges alkalmazása a mezőgazdaságban, a nagymértékben történő villamosítás oldhatja meg ezt a feladatot, csak ez teheti, hogy úgy mondjuk — egészségessé a kisföldművelő lelkialkatát."[1]

Nos, a szövetkezeti nagyüzemi gazdálkodás kialakulásával és erősödésével hazánkban is létrejönnek a legfőbb gazdasági feltételek a dolgozó parasztok gondolkodásának, lelkivilágának megváltoztatására, tudatuk szocialista áformálására. Ezért nem elég a termelőszövetkezeteket csak a termelés oldaláról vizsgálni: *a termelőszövetkezet az az anyagi bázis, amelyen az új falu, az új, szocialista paraszti élet felépül.*

Valamikor sokat hallottuk azt a jóslatot, hogy a szocializmus, a kollektivizmus eszméje menthetetlenül megtörik a magyar paraszt különösen individualista, „antikollektivista koponyáján". A gyakorlat már eddig is jól mutatja, hogy az individualista, antikollektivista gondolkodásmód és magatartás a parasztságnak nem valamiféle örök, hanem a kizsákmányolás viszonyai között kialakult sajátossága. Az élet az utóbbi évtizedekben nagyot lépett előre, a nemzetközi és belpolitikai viszonyok egyaránt sokat változtak és ez kedvező lehetőségeket teremtett arra, hogy a szocialista építés során megváltoztassuk a magyar paraszt „olyannyira individualista, antikollektivista" gondolkodásmódját.

Kétségtelen, hogy a kis- és középparaszt 1958—59-ben már nem az volt, aki tíz évvel azelőtt, a szocialista építés megkezdése idején, sőt jelentős mértékben különbözött a három-négy évvel azelőtti paraszttól is. Népi demokráciánkban megváltozott a parasztság valamennyi társadalmi csoportjának helyzete. A kulákság

[1] Lenin Művei 32. kötet, 225. oldal. Szikra 1953.

Digitized by Google

erejét gazdasági, politikai tekintetben egyaránt megtörtük, a kizsákmányolást és a spekulációt egyre jobban korlátoztuk. A volt földnélküliek és a kisparasztság helyzete nagymértékben megjavult, nagy részük már korábban a szocialista szektor dolgozója lett, s a nehéz években is kitartott pártunk falusi politikája mellett. Változott a középparasztság is. Egyre jobban megértette a párt politikáját, s a szövetkezetek iránti bizalmatlanságát egyre inkább a nagyüzemi gazdálkodás iránti érdeklődés, sőt bizalom váltotta fel. Megnőtt szemében a párt, a népi hatalom és a szocialista gazdasági rendszer tekintélye, a szocialista építés folyamán egyre közelebb került a munkásosztályhoz, egyre jobban megbarátkozott a szövetkezés gondolatával.

A szocialista építés során bekövetkezett jelentős változások ellenére, amíg a parasztok kistulajdonos árutermelők voltak, gyökeres átnevelésükről nem lehetett szó, szövetkezetekbe való egyesülésükkel azonban létrejött ennek az anyagi alapja is. Természetesen ennek az új anyagi alapnak a fejlesztése még sok tennivalót ad. Egyik igen fontos feladat például az, hogy a közös gazdaság erősítésével növeljük a szövetkezeti tagoknak a közösből származó jövedelmét. Csak ezen az úton — a közösben végzett munkáért járó jövedelem növelésével — csökkenthetjük a szövetkezeti tagok közt ma még fennálló azon jövedelem-különbségeket, amelyek a korábbi paraszti rétegeződésből fakadnak. Pártunk politikája arra irányul, hogy ezek a különbségek egyre csökkenjenek és végül eltűnjenek. Arra törekszünk, hogy a szövetkezeti tagok jövedelmében egyre nagyobb rész legyen a közösből származó (a végzett munka szerinti) jövedelem, és ez olyan színvonalat érjen el, amely nemcsak a volt szegényparaszti, hanem a volt középparaszti szövetkezeti tagoknál is meghaladja az egyéni gazdálkodás idején elért szintet.

Ne gondoljuk azonban, hogy a szövetkezeti parasztok pusztán a közös gazdaság fejlesztésével, az anyagi alapok megteremtésével fokozatosan már öntudatos szocialistákká lesznek. Ne becsüljük le azokat a nehézségeket, amelyek a parasztság tudata és szociális természete, szokásai, lelkivilága átformálásának hosszadalmas, bonyolult folyamatával együttjárnak. Helytelen volna arra számítani, hogy a szövetkezeti parasztság majd spontán módon kifejleszti magában a szocialista tudatot és magatartást. A dolgozó parasztság életformája, szokásai, tudata évszázadok alatt formálódott ki, s a szövetkezetben sem változik meg egy csapásra. Az a paraszt, aki tegnap még egyénileg gazdálkodott, nem könnyen tud leküzdeni korábbi énjét. Reményeivel, bizakodásával együtt beviszi a szövetkezetbe kételyeit, a kistulajdonosi életformára jellemző szemléletét vagy ennek számos maradványát, s egyedül nem is tudná leküzdeni azokat. Az új termelőszövetkeze-

Digitized by Google

tekben számos olyan probléma jelentkezik, amelynek gyökere a korábbi osztályrétegződésben keresendő.

A szövetkezetekbe a középparasztok általában nagyobb vagyonnal léptek be, mint a kisparasztok. A földnélküliek és kisparasztok sokszor úgy érzik, hogy a középparasztokra kell dolgozniuk, hiszen mindegyiküknek több földet kell megművelnie, mint amennyi nekik korábban volt. A középparasztok viszont gyakran csak azt látják, hogy ők már kezdettől fogva nagyobb szerepet vállaltak a közös vagyon kialakításában, mint azok, akik kétkezi munkájukon kívül mást nem hoztak magukkal. Így gyakori, hogy komoly ellentét alakul ki a régi és az új szövetkezeti tagok, a volt kis- és középparasztok között. Ugyancsak komoly, de méretét tekintve kisebb feladat a szövetkezetekbe felvett kulákok átnevelése is.

A korábbi vagyoni rétegződésből adódik a *földjáradék* problémája is. Fizetése 1959-től kötelező termelőszövetkezeteinkben. A kormány korábban is több határozatban javasolta ugyan a földjáradék fizetését, ez azonban csak nagyon kevés helyen történt meg és ott is csak kis összegekben. Ebben az időben a szövetkezeti tagság zöme földnélküli volt, aki úgy érezte, hogy saját magát rövidíti meg a földjáradék kifizetésével, s ezért ellenezte.

Igaz, hogy a földjáradék nem munka szerinti jövedelmrészesedés, de az adatok és tapasztalatok jól mutatják, hogy már csak a szövetkezeti tagok részesedésén belüli arányánál fogva sem veszélyeztetheti a termelőszövetkezet szocialista jellegét. Szövetkezeteinkben a jövedelem túlnyomó részét munka szerint osztják szét.

Sokan a földjáradékban csak azt látják, hogy az a kisárutermelő tulajdonosi gondolkodásmódnak tett engedmény. De azt már nem veszik észre, hogy ez az engedmény nem visszafelé, a magángazdálkodás felé húz, hanem éppen ellenkezőleg, előre visz a szocializmus felé. A földjáradékot nemcsak azért kell fizetni, hogy ezzel figyelembe vegyük a volt tulajdonosi gondolkodásmódot és elősegítsük a földdel bíró parasztoknak a szövetkezetbe való belépést, hanem azért is, hogy ennek segítségével fokozatosan vissza lehessen szorítani a szövetkezeti parasztoknak a földmagántulajdonhoz való ragaszkodását, lassanként át lehessen alakítani gondolkozásukat. Erre az ad lehetőséget, hogy a termelőszövetkezetek megerősödésével, a munka szerinti jövedelemrészesedés növekedésével a földjáradék aránya egyre csökken, míg végül elenyésző lesz. (Ez még akkor is bekövetkezik, ha a földjáradék mértéke a jelenlegihez képest mit sem változik. Jól mutatja ezt a bolgár szövetkezetek példája, ahol a miénknél sokkal kiterjedtebben alkalmazták a földjáradék fizetését.) Nagyon fontos, hogy a földjáradék szerepét így fogják fel a termelőszövetkezetekben.

Digitized by Google

Egy másik nagy probléma és megoldásra váró feladat: kialakítani *a szövetkezeti tagságnak a társadalmi és személyi tulajdonhoz való szocialista viszonyát.* A magántulajdonhoz való ragaszkodás a burzsoá társadalomban sok-sok évtized alatt annyira begyökereződött a dolgozó paraszt tudatába, hogy egy ideig még a termelőszövetkezetben is csak a maga érdekeit nézi. A volt egyéni paraszt kistulajdonosi önzése még erősen kiütközik az új termelőszövetkezeti tagok nagy részének tevékenységében. Sokan azt szeretnék, ha minél nagyobb természetbeni részesedést osztanának ki, a szokásost és a szükségest meghaladó terményt és élelmiszert tartalékolnának. Egyesek lebecsülik a közös vagyon gyarapítását, elherdálják a közöst, és különböző egyéni előnyök kiharcolásával megrövidítik az egész kollektívát.

A közös és az egyéni érdek összeegyeztetésének, a magántulajdonhoz való viszony megváltozásának, a társadalmi és személyi tulajdonhoz való szocialista viszony kialakulásának fontos fokmérője a *munkafegyelem alakulása.* A gyakorlat jól mutatja, milyen nagy szerepe van a szövetkezeti tagok gondolkodásmódjának változásában, szocialista fegyelemre való nevelésében a *közös munkának.* A kisüzemi egyéni termelésről a termelőeszközök szocialista tulajdonán alapuló közös nagyüzemi termelésre való áttérés alapjaiban változtatja meg a paraszti munka feltételeit, szervezési formáit. A kimerítő, nehéz, alacsony termelékenységű, elszigetelt paraszti munkát a szövetkezeti tagok munka-kooperációja, a nagyüzemi gépi termelés váltja fel és a paraszti, kispolgári anarchizmus helyébe a kollektív munka, a gépesített nagyüzemi gazdaság fegyelme lép. A szövetkezeti nagyüzemi munkaszervezés, a gép, a fogat és a kézi munkaerő összhangja nagy fegyelmezettséget követel meg a dolgozóktól.

A közös nagyüzemi munkaszervezet kialakítása, a közös munka szervezése mellett természetesen törődni kell a szövetkezeti parasztság *kulturális és szakmai képzésével,* valamint az *elvtársi együttműködés, a szocialista kölcsönös segítség szellemében való nevelésével.* A termelőszövetkezet alkalmas nagyüzemi keret arra, hogy a szövetkezeti tagok között is kibontakozzék és elterjedjen a *szocialista munkaverseny,* amely jó eszköze a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésének is. Természetesen a változást anyagi eszközökkel is elő kell segítenünk. Az anyagi ösztönzésnek nagy szerepe van a szövetkezeti tagok szorgalmának fokozásában, a közös gazdasághoz való viszonyuk javulásában, s ezáltal a termelés fellendítésében.

A kispolgári önzés, a kicsinyesség, a szövetkezeti tagok egymással és választott vezetőikkel szembeni bizalmatlansága számos szövetkezetünkben megnehezíti a kibontakozást. Az új szövetkezeti tagok jelentős része nem tudja áttekinteni a szövetkezet egé-

Digitized by Google

szét és sokszor úgy érzi, hogy csak ő dolgozik, mások pedig csak a napot lopják; bizalmatlan azokkal szemben, akik a közös gazdaság javait kezelik és ügyeit intézik. Ennek leküzdésére legjobb mód *a szövetkezeti demokrácia betartása és fejlesztése.*

A termelőszövetkezetekben általában minden tagnak egyenlő jogai és kötelességei vannak, s azonos értékű mindenkinek a szavazata. A szövetkezeti demokrácia biztosítja a tagoknak azt a jogot, hogy beleszóljanak saját ügyeik intézésébe. Jelentős részben az elnöktől és a vezetőségtől függ, hogy mennyire élnek ezzel a jogukkal. Ha a tagok úgy látják, hogy szavuknak van foganatja, akkor jobban a magukénak érzik a szövetkezetet. A szövetkezeti demokrácia helyes gyakorlása nagymértékben elősegítheti, hogy a tagság tudatában egyre inkább azonosuljon az „enyém" és a „miénk" fogalma.

Természetesen semmi köze sincs a szövetkezeti demokráciához az olyan jelenségeknek — amelyek pedig nem egy szövetkezetünkben még megfigyelhetők —, hogy a szövetkezeti tagok vitatják az elnöknek, illetve a vezetőknek a mindennapi munkában való intézkedési jogát is. A termelőszövetkezeti munka szervezetében minden tagnak meghatározott helye van: az egyik vezető, a másik beosztott. A felületesen, hanyagul végzett munkát nem lehet a szövetkezeti demokráciára való demagóg hivatkozással helyettesíteni. A szövetkezeti demokrácia helyes gyakorlásának nagy szerepe lehet az új, szocialista parasztság kialakulásának meggyorsításában.

A szövetkezeti parasztság még csak kialakulóban levő új osztály hazánkban, de már ma sem azonos a korábbi kisárutermelő parasztsággal. Ez a parasztság a társadalmi termelés rendszerében betöltött helyét, a termelési eszközökhöz való viszonyát, az általa előállított termékek termelésének és elosztásának módját, következésképpen *osztályhelyzetét* tekintve minőségileg különbözik az egyénileg gazdálkodó, különböző rétegekre szakadt parasztságtól. A szövetkezeti parasztság szocialista nagyüzemben gazdálkodik, társadalmi, politikai látóköre egyre szélesedik, s a szocialista nevelés eredményeként soraiban egyre többen válnak új, szocialista gondolkozású emberekké. A párt politikája ezt a folyamatot igyekszik elősegíteni, ezért már az egész szövetkezeti parasztságra támaszkodik. Számol azzal, hogy a különböző intézkedések hogyan érintik a volt földnélküli, illetve a szövetkezetekbe földdel belépett tagokat, de nem táplálja a korábbi rétegződésből visszamaradt ellentéteket. A párt falusi politikája nem a szövetkezeti parasztság megbontására irányul, mert az a szövetkezetek szétzüllesztéséhez, belháborúhoz vezetne, hanem a még meglevő magántulajdonosi maradványok felszámolását, az egység kialakítását szolgálja.

Digitized by Google

Egyesek, sablonosan értelmezve a lenini hármas jelszó politikáját, azt tartanák helyesnek, ha a párt továbbra is a korábbi paraszti rétegződésnek megfelelően járna el. Ezt úgy fogalmazzák meg, hogy „a tsz-ekben támaszkodj a volt szegényparasztra, egyezz meg a volt középparaszttal és harcolj a volt kulák ellen". Ez a lenini elvek teljes félreértése, elferdítése. *A szocializmus teljes győzelmét nem a szövetkezeti parasztság megbontásával, a korábbi rétegeződés maradványainak élesztgetésével, hanem éppen ellenkezőleg, azok leküzdésével, az egységes, szocialista parasztság kialakításával gyorsíthatjuk meg.*

A szövetkezeti tagokat elsősorban munkájuk és magatartásuk alapján ítéljük meg. Elsősorban azt vizsgáljuk, ki hogyan dolgozik a közösben, ki milyen mértékben járul hozzá a közös gazdaság megszilárdításához, s ezzel a szocializmus győzelméhez. A szövetkezetben a volt szegényparaszt, volt középparaszt és volt kulák tevékenysége, magatartása értékelésének egyaránt ez a legfontosabb mércéje. *A szövetkezeti élet írott és íratlan szabályai valamennyi szövetkezeti tagra egyaránt érvényesek,* nem vonhatja ki magát az alól senki sem. Azok a korábbi osztályrétegződésből visszamaradt különbségek, amelyeket ezek a szabályok ma még rögzítenek (pl. földjáradék fizetése, tisztségre való választhatóság) a jövőben nem növekednek, hanem egyre inkább csökkennek, míg végül teljesen eltűnnek. Pártunk politikája ezt a folyamatot mozdítja elő.

3.

A tömeges szövetkezetszervezés időszakában és az azt megelőző években a falusi osztályharcban két erővel kellett megküzdenünk. Harcolnunk kellett az egyénileg gazdálkodó parasztok kistulajdonosi maradisága ellen azért, hogy termelőszövetkezetekbe szervezzük őket. Emellett meg kellett küzdenünk a kisáru-termelés viszonyai között törvényszerűen kifejlődő kapitalista tendenciákkal is, ezért korlátoztuk a spekulációt és a kulákosodást. Most, a termelőszövetkezeti rendszer győzelme után a szövetkezeti községekben és a termelőszövetkezetekben már nem beszélhetünk ebben a korábbi értelemben osztályharcról. A termelőszövetkezetekben a szocialista viszonyok az uralkodóak, kialakulóban van az egységes szocialista parasztság s a szövetkezetek szocialista jellege egyre erősödik.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szövetkezeti községekben és a termelőszövetkezetekben már egyáltalán nincs is osztályharc. A gyakorlatból jól tudjuk, hogy az új szövetkezeti községekben továbbra is megtalálhatók a korábbi osztályellentétek különböző maradványai.

Digitized by Google

Ismeretes, hogy 1948-tól kezdve a kulákság korlátozásának és kiszorításának politikáját folytattuk. Ez már az 1950-es évek elején gyakorlatilag a kulák-gazdaságok többségének gazdasági felszámolásához vezetett. A kulákság jelentős része ebben az időben a mezőgazdaságon kívül keresett munkát, kulákot nem vettek fel termelőszövetkezetbe. 1959-től kezdődőleg — minthogy az ország egyes vidékein a birtokos parasztság tömegesen lépett be a szövetkezetekbe — a volt kulákok egy része is hajlandó volt együtt dolgozni a szövetkezeti parasztokkal. Ekkor a párt a szövetkezeti parasztokra bízta, hogy egyéni elbírálás alapján felveszik-e a volt kulákokat a szövetkezetbe, vagy sem. A párt azt is lehetővé tette, hogy ha a volt kulák a szövetkezetben két évig jól dolgozik, tisztségre is megválaszthatják, vezetőségi tag, sőt elnök is lehet. Így a szövetkezeti községek többségében a volt kulákok nagyobb részét felvették a termelőszövetkezetekbe.

Vajon ezzel feladtuk az osztályharcot? Szó sincs róla. Pártunk a kulák-kérdésben is az osztályharc marxista—leninista felfogásának megfelelő helyes politikát folytat.

A szocializmus hazai és nemzetközi méretű győzelmes előrehaladása a kulákság jelentős részét nálunk is arra késztette, hogy beilleszkedjék a dolgozók társadalmába. Helytelen lett volna ez elől elzárkózni, mert ez megnehezítette volna helyzetünket. A kulákság megosztásával gyengítjük az osztályellenség táborát, a volt kulákoknak dolgozó emberekké átnevelésével pedig elősegítjük a szocialista forradalom győzelmét.

Ha a kulák nem száll szembe szocialista rendünkkel, sőt be akar illeszkedni abba, akkor neki is meg kell adnunk a munka lehetőségét, ugyanúgy, mint bármely szövetkezeti tagnak. A fizikai munkán kívül — amely minden bizonnyal átalakító hatással lesz reájuk — a kulákok átnevelésével, tudatuk, politikai nézeteik átformálásával is törődni kell az új környezetben.

Természetesen fennáll annak a veszélye is, hogy a volt kulákokban, volt kizsákmányolókban felülkerekednek eredeti osztálytulajdonságaik és a szövetkezet ellen, a szocialista építés ellen fordulnak. A volt kizsákmányolókon kívül ott élnek még falvainkban a régi rendszer levitézlett elemei és kiszolgálói is, akiknek jelenléte, rejtett vagy nyílt ellenséges tevékenysége szintén nagy éberségre int. Nyilvánvaló, hogy amennyiben ezek az elemek szocialista rendünk ellen vétenek, határozottan, a törvény szigorával kell azt büntetnünk. Erre nemcsak a volt kizsákmányolókkal, hanem kiszolgálóikkal szemben is szükség van.

Az osztályharc nemcsak a volt kizsákmányolókkal, vagy a régi rendszer kiszolgálóival és bérenceikkel való bánásmód kérdése. Az osztályharc ideológiai, eszmei, pedagógiai harc is, amelynek nagy jelentősége van a parasztságra hatást gyakorló ellensé-

Digitized by Google

ges, burzsoá és kispolgári nézetek, valamint a kistulajdonosi paraszti hagyományok, szokások leküzdése szempontjából. (Ide tartoznak azok a problémák is, amelyeket a szövetkezeti parasztság egységének kialakításával kapcsolatban az előzőekben már tárgyaltunk.)

E harcunk során nagy körültekintően és marxista—leninista következetességgel kell eljárnunk. Figyelembe kell vennünk a paraszti gondolkodásmódot, szokásokat, azt, hogy szövetkezeti parasztságunk szocialista tudata és erkölcse csak lassan formálódik. Olyan módszerek és megoldások, amelyek nem veszik figyelembe ezt, kevésbé hatékonyak, azok viszont, amelyek számolnak vele, meggyorsítják előrehaladásunkat.

Számos példát lehetne mondani erre. Vegyük például a *munkaszervezés és munkadíjazás* kérdését. Ha a termelőerők mai színvonalán, a szövetkezeti termelés gépesítésének jelenlegi fokán fokozni akarjuk a területegységre számítva nagy értéket adó termékek (munkaigényes növények) termelését, akkor a termelőszövetkezetek jelentős részében elkerülhetetlen az ún. „családi munkaszervezés" és az ezzel összefüggő jövedelemrészesedési módok alkalmazása. A munkaigényes növények területének kiosztása családokra, és ezzel együtt a munkaegységet kiegészítő különböző premizálások szükségszerű átmeneti megoldások szövetkezeteinkben. Az utóbbi két év tapasztalatai szerint azok a termelőszövetkezetek boldogultak jobban, erősödtek gyorsabb ütemben, ahol felismerték ennek szükségességét és előnyét, többtermelésre ösztönző hatását, ami szorosan összefügg többek közt azzal is, hogy ezek a munkaszervezési és elosztási formák közelebb állnak szövetkezeti parasztságunk mai gondolkodásához és a tagok könnyebben megértik ezeket.

A szövetkezeti vezetők egy része nem ismeri fel e formák jelentőségét, és mereven elzárkózik előlük. Rendszerint arra hivatkoznak, hogy a „családi munkaszervezés" nem a kifejlett szocialista nagyüzemi gazdálkodásnak megfelelő módszer, ezért alkalmazása a tsz-ekben megengedhetetlen. Az ilyen álláspont miatt tavaly, sajnos, nem egy helyütt a mezőkön veszett a már megtermett széna és más termény egy része. Nem vitás tehát, hogy ha szükséges, ilyen módszereket is alkalmaznunk kell.

Egészen természetes, hogy ezeknek a módszereknek az alkalmazása nem lehet behódolás a magánparaszti gondolkozás és törekvések előtt, nem lehet elvi engedmény, a szocializmus győzelméről való lemondás. *Azért és úgy alkalmazzuk ezeket a módszereket, hogy egyúttal termelőszövetkezeteink szocialista jellegét is erősítsük.*

A gazdasági irányítás, az üzemi vezetés és szervezés formái, módszerei nem mindenkorra adottak, hanem a termelőerők álla-

Digitized by Google

potával, a termelési viszonyok fejlődésével együtt változnak. A szocializmusban a termelőerők fejlődésével együtt tökéletesednek a termelési viszonyok, változnak a szervezeti formák, a gazdasági vezetés formái, módszerei. A vezetés éppen akkor helyes, ha az adott helyzetet elemezve tesz intézkedéseket, nem szalad előre, nem tűz ki olyan célokat, és nem erőltet olyan módszereket, amelyeknek megvalósítására még nem értek meg a feltételek, de nem is fogadja el örökérvényűnek a kialakult feltételeket, munkálkodik azok javításán, változtatásán, s az új feltételek között bátran megváltoztatja a régi formákat és az elavult módszereket is.

Lássunk még egy példát: *a háztáji gazdaság kérdését.* Napjainkban a szövetkezeti parasztság körében a háztájival kapcsolatban az a fő probléma, hogy — különösen ott, ahol a közös gazdaság nem fejlődik kielégítően s a közösből várható jövedelem alacsony — a tagok fő figyelmüket a háztáji felé fordítják s igyekeznek a törvényesen megengedettnél nagyobb arányban fejleszteni azt. Ezen csak a közös gazdaság erőteljes fejlesztésével és egyidejű meggyőzéssel, következetes, türelmes, politikai neveléssel tudunk változtatni. Ezért az anyagi alapok megteremtésével együtt azon kell fáradoznunk, hogy a szövetkezeti parasztok tudatába egyre mélyebben hatoljon az az igazság, hogy *egyéni boldogulásuk elsősorban a társadalmi tulajdon, a közös gazdaság megerősödésétől függ.*

Látnunk kell azonban a probléma másik oldalát is. Hazánkban jelenleg, mind az ország ellátása, mind a szövetkezeti tagok jövedelme, sőt a közös nagyüzemi gazdálkodás (különösen az állattenyésztés) fejlesztése szempontjából is nagy szerepe van a háztáji gazdaságnak. Az utóbbi években folyó áron számolva a mezőgazdaság nettó termelési értékén belül a közös és a háztáji gazdaság részesedési aránya 2 : 1 volt. A háztáji termelés aránya tehát nagyon magas. A szövetkezeti tagok összes jövedelmének a háztájiból származó része meghaladja a 40 százalékot. A mezőgazdaság második ötéves tervével kapcsolatos előzetes számításokból megállapítható, hogy a háztáji gazdaságnak — főleg egyes állati termékeket tekintve — még 1965-ben is jelentős szerepe lesz az ország ellátásában; az állatállomány jelentős része még háztáji gazdaságban lesz. Ilyen körülmények között a háztáji gazdaság elhanyagolása politikai hiba lenne és különböző zavarokhoz vezetne. A párt és a kormány ezt a helyzetet elemezve hozta meg a háztáji gazdasággal kapcsolatos ismert átmeneti intézkedéseit.

A párt és az állami, valamint a termelőszövetkezeti vezetők egy része azonban nem érti, vagy félreérti a pártnak a háztáji gazdasággal kapcsolatos álláspontját és a kormány átmeneti intézkedéseit. Nem tesz megfelelő erőfeszítéseket a háztáji gazdaságok árutermelési lehetőségeinek kihasználására, s a közös állatállo-

Digitized by Google

mány kialakításához, fejlesztéséhez nem veszi igénybe a háztáji gazdaság erőforrásait. Nyilvánvaló, hogy a pártnak az ilyen álláspont és gyakorlat ellen is küzdenie kell.

A párt és a kormány minden szükséges intézkedést megtesz, hogy a háztáji gazdaság ne a közös gazdaság rovására fejlődjön. A törvények betartása és végrehajtása mellett törődik szövetkezeti parasztságunk szocialista nevelésével. Határozottan szembeszáll azonban a háztáji gazdaság szerepét, jelentőségét lebecsülő nézetekkel és gyakorlattal is.

Ezek a példák is jól mutatják: ahhoz, hogy sikeresen harcolhassunk a paraszti maradiság, a kistulajdonosi szokások ellen, az új, szocialista parasztság kialakításáért, mindenekelőtt ismernünk kell és munkánkban figyelembe kell vennünk a paraszti gondolkodásmódot, mert csak így tudjuk azt átalakítani. Mint láttuk, vannak, akik nem értik meg pártunk jelenlegi parasztpolitikáját: mereven elzárkóznak az olyan megoldások, módszerek alkalmazásától is, amelyek pedig azért igazodnak a paraszti gondolkodáshoz, hogy megváltoztassák azt. Ezek az emberek csak olyan módszereket tartanak megengedhetőnek, amelyek maradéktalanul megfelelnek a fejlett szocialista nagyüzemi gazdálkodás viszonyainak. Rendszerint régen betanult sablonokból indulnak ki és bár szavakban a szocializmusra hivatkoznak, valójában nem azt nézik, hogy melyik megoldás segíti jobban az előrehaladást, a szocializmus győzelmét. Küzdenünk kell az ilyen szektás szemlélet, a párt helyes politikai vonalával szembehelyezkedő elzárkózás ellen.

A paraszti gondolkodásmódhoz természetesen úgy kell alkalmazkodni, hogy az előbbre vigye a szövetkezeti mozgalom, a szocializmus ügyét és *elősegítse ennek a gondolkodásmódnak a megváltoztatását.* Ezért nem egyezhetünk bele olyan megoldásba, vagy a helyes módszerek olyan kiforgatásába, amelynek következtében az egyéni érdek a közös érdek rovására érvényesül. Nem szabad elfelejtenünk azonban, hogy az új szövetkezeti parasztságban még meglehetősen erős ez a törekvés, amellyel egyrészt számolnunk kell, másrészt mindent meg kell tennünk visszaszorítására. Amennyire helytelen elzárkózni a paraszti gondolkozást figyelembe vevő módszerektől, annyira káros és helytelen az elvtelen engedmények politikája is.

Termelőszövetkezeteinkben ma legfontosabb a közös nagyüzemi termelés gyorsütemű fejlesztése. *Ezért mindazok a gazdasági és politikai módszerek, amelyek úgy alkalmazkodnak a paraszti gondolkozáshoz, szokásaihoz, hogy együttal a közös nagyüzemi gazdálkodás minél előbbi kiépítését és megerősítését segítik, helyes módszerek, a szocializmus győzelmét szolgáló megoldások.* Mindennek természetesen a szövetkezeti parasztság szocialista tu-

Digitized by Google

datát és erkölcsét formáló következetes, türelmes politikai nevelőmunkával kell párosulnia.

4.

A hazánkban végbemenő gazdasági és társadalmi átalakulás népünk osztályszerkezetének megváltozását és új osztályviszonyok kialakulását eredményezi. Teljesen megszűnnek a kizsákmányoló osztályok, s társadalmunk a munkások, a parasztok, az értelmiségiek, egyszóval a dolgozók társadalma lesz. A szocialista átalakulás egyszer s mindenkorra megszüntéti az évszázados osztályhierarchiát. Az élet minden területén kialakulnak a társadalmi egyenlőség és igazságosság szilárd alapjai, senki sem sajátíthatja ki többé és nem használhatja mások kizsákmányolására a termelőeszközöket.

Bizonyos különbségek természetesen továbbra is fennmaradnak az egyes dolgozó osztályok és rétegek között. A szocialista viszonyok között fennmaradó társadalmi különbségek jellege azonban gyökeresen más, mint a kapitalizmusban volt: az egyre jobban kiépülő szocialista társadalomban még fennmaradó osztálykülönbségek nem antagonisztikus jellegűek, hanem a szocialista tulajdon különböző formáin alapulnak. A szocializmus fejlődésével, a kommunizmusba való átmenet feltételeinek kialakulásával fokozatosan ezek a különbségek is csökkennek, végül pedig a kommunizmusban teljesen megszűnnek.

Ezt a küzdelmet, a szocialista társadalom teljes felépítéséért, majd a kommunizmus, az osztálynélküli társadalom felépítéséért folyó harcot hazánkban is a munkásosztály vezeti. *A munkásosztály a szocializmusban is a társadalom leghaladóbb osztálya.*

A munkásosztály vezetőszerepére nem valamiféle kizárólagos, más osztályok és rétegek rovására szerzett és fenntartott jogok szolgáltatnak alapot. A munkásosztály objektív társadalmi, gazdasági, politikai helyzeténél fogva tölt be vezetőszerepet az épülő szocialista társadalomban egészen a kommunizmus győzelméig. Ez azzal függ össze, hogy a munkásosztály létének gazdasági alapja a szocialista társadalmasítás magasabb színvonalán álló, össznépi tulajdonban levő termelőeszközökkel végzett munka. De szorosan összefügg azzal is, hogy ez az osztály egyben a kommunista eszmeiség legfőbb hordozója. A munkásság a szocialista öntudat, a politikai tapasztalat, a szervezettség foka tekintetében is a szövetkezeti parasztság előtt jár. Ez az az osztály, amely elsajátította a városi, az ipari kultúrát, amely képes arra, hogy továbbfejlessze és hozzáférhetővé tegye azt az egész nép számára. A ipari munkásság a legfejlettebb nagyüzemi viszonyok között él, olyan közösségben, amelyben megedzi a közös érdekekért folyó harc, és meg-

Digitized by Google

tanulja az egyéni szempontokat alárendelni a közösség, a társadalmi haladás nagy céljainak.

A munkásosztály vezető szerepe pártunk, a Magyar Szocialista Munkáspárt politikája, vezető tevékenysége útján valósul meg. Pártunkat marxista—leninista elmélet vezeti; harcaiban, munkájában a dolgozó tömegek akarata ölt testet. A párt irányítja népi demokratikus államunk szerveinek és a dolgozók valamennyi társadalmi szervezetének tevékenységét is.

Hazánkban a termelőszövetkezeti rendszer győzelme nyomán kialakuló új helyzetben *a munkásosztály vezető szerepe is tovább erősödik és új vonásokkal gazdagodik.* Ez kifejezésre jut már ma is abban, hogy a párt és az állam tevékenységének homlokterébe újabb feladatok kerülnek, az új feltételeknek megfelelően változik az állami irányítás, tovább erősödik és fejlődik a szocialista demokrácia.

A termelőszövetkezeti rendszer győzelmével jelentősen megnövekszik népi demokratikus államunk *gazdasági* szerepe. A kisárutermelés túlsúlya idején, addig, amíg a mezőgazdasági termelés a termelőeszközök magántulajdonára és a kisárutermelő parasztok egyéni munkájára épült, a szocializmus gazdasági alaptörvényének és más gazdasági törvényeinek hatóköre a mezőgazdaságban korlátozott volt: az állam ellenőrző, tervező és közvetlen irányító tevékenysége nem foghatta át teljesen az egész mezőgazdaságot. Most pedig, a szövetkezeti rendszer győzelmével, a gazdasági törvények tudományos megismerése és hozzáértő alkalmazása alapján — figyelembevéve a mezőgazdaság és a szövetkezeti üzemek sajátosságait — a tervszerű állami vezetés az egész mezőgazdaságban sokkal nagyobb hatékonysággal érvényesülhet.

Kiterebélyesedik az állam kulturális-nevelő funkciója, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelése és kulturális színvonalának emelésére irányuló tevékenysége is.

Mindez megkívánja az állami vezetés módszereinek tökéletesítését, az állami irányítás olyan módszereinek és formáinak a kiválasztását és alkalmazását, amelyek megfelelnek az új osztályviszonyoknak és a gazdasági élet új típusának.

A szocializmus teljes győzelmével létrejönnek hazánkban a szocialista demokrácia továbbfejlesztésének gazdasági, társadalmi és politikai feltételei is. Létrejönnek a munkásosztály és a szocialista parasztság, valamint a többi dolgozó réteg erkölcsi, politikai egységének szilárd alapjai. Az egymással szemben álló osztályok harcát felváltja az osztályoknak a célok, az ideológia és az erkölcs közösségéből fakadó szolidaritása és egysége.

Munkásosztályunk már a szocialista építés elmúlt éveiben is számos bizonyítékát adta annak, hogy testvéri szövetséges módjára törődik a falu sorsával és maga is részt vállal a mezőgazdaság

Digitized by Google

szocialista nagyüzemi rendszerének felépítésében. Az utóbbi években az ipari munkások ezrei vettek részt a szövetkezet-szervező munkában és segítettek leküzdeni a dolgozó parasztok kételyeit, bátorították őket elhatározásukban, később pedig a közös munka megszervezésében, az új élet formálásában.

Szövetkezeti parasztságunk a néphatalom anyagi segítsége nélkül, saját erejéből nem tudná felépíteni a korszerű szövetkezeti nagyüzemeket. Hogy ez a folyamat az utóbbi években meggyorsult, abban döntő része van a szövetkezeti parasztság erőfeszítéseit kiegészítő állami támogatásnak, amelyet jelentős mértékben munkásosztályunk áldozatos munkája tett lehetővé. A hároméves tervben mezőgazdasági beruházásokra 16 milliárd forintot fordítottunk, 75 százalékkal többet az eredeti előirányzatnál. Három év alatt 19 ezer traktort, 2100 gabonakombájnt és sok ezer munkagépet (19 ezer traktorekét, 9 ezer vetőgépet stb.) kapott a mezőgazdaság. A felhasznált műtrágya mennyisége 1958-ban 2 millió tonna volt, vagyis több mint kétszer annyi, mint az 1957 előtti években. 1960-ban az egy kat. hold szántóra, szőlőre és kertre jutó műtrágya mennyisége meghaladta a 75 kg-ot, a tervezett 60 kg-mal szemben. Három év alatt a termelőszövetkezetek mintegy félmillió sertés- és 350 ezer szarvasmarha-férőhelyet építettek. Az eddigieket is felülmúlják a második ötéves terv mezőgazdaságfejlesztési célkitűzései.

Munkásosztályunk tehát eddig is vállalta, és a jövőben is vállalja a mezőgazdaság szocialista nagyüzemi rendszerének kiépítéséhez szükséges befektetéseket. Teljes tudatában van annak, hogy *a termelőszövetkezeti közös nagyüzemek fejlesztése, a mezőgazdasági termelés fellendítése nem pusztán paraszti érdek, hanem a munkásosztály, egész dolgozó népünk érdeke,* az életszínvonal általános emelkedésének fontos feltétele.

Munkásosztályunk vállalja, hogy a patronázs-mozgalom keretében az anyagi segítségnyújtás mellett okos tanáccsal, meggyőző szóval a gyakorlatban is támogatja a termelőszövetkezetek szervezeti, politikai megerősítését. A műveltebb, politikailag képzettebb városi munkások sokat tehetnek szövetkezeti parasztságunk magánparaszti gondolkozásának megváltoztatásáért, közösségi érzésük fejlesztéséért, szocialista tudatuk kiformálásáért.

A munkásosztály vezető szerepe falvainkban mindenekelőtt pártszervezeteink vezető tevékenységében valósul meg. A mezőgazdaság szocialista nagyüzemi rendszerének teljes kiépítése döntő mértékben a pártszervezetektől, a kommunistáktól függ. Elsősorban rájuk hárul az a feladat, hogy a termelőszövetkezetek gazdasági megszilárdításával egy időben, alaposan átgondolt, következetes politikai nevelőmunkát végezzenek a szövetkezeti parasztság

Digitized by Google

között, a termelés szocialista átalakítása mellett törődjenek az emberek, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésével is.

* * *

Ha napjainkban a termelőszövetkezetek megszilárdításáról van szó, nagyon sokan csak gazdasági kérdésekre gondolnak, szinte kizárólag a gazdasági feladatokra összpontosítják figyelmüket. Pedig a paraszti termelés szocialista átszervezése csak egyik oldala a mezőgazdaság szocialista átalakításának. A szocialista építés során nemcsak a termelés, *hanem a dolgozó parasztság tudatának szocialista átalakítása is elengedhetetlen.* Ezért fokoznunk kell a munkás-paraszt szövetség megerősítését előmozdító politikai, ideológiai munkát, kulturális-nevelő tevékenységet. A termelőszövetkezeti tagok tudatának átformálása, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelése jelentős mértékben előbbre viszi a gazdasági feladatok megoldását is.

Digitized by Google

A munka termelékenysége és az átlagbérek

Írta KAHÚLITS LÁSZLÓ

Második ötéves tervünk teljesítésének fontos feltétele, az iparfejlesztés fő célkitűzése: a munkatermelékenység fokozása. Pártunk VII. kongresszusának határozata előírja, hogy gyorsítsuk meg az ipari munka termelékenységének növekedését és érjük el, hogy az ipari termelésnek a tervidőszakra előirányzott növekedése nagyobb részben származzék a munkatermelékenység fokozódásából és csak kisebb részben a munkaerő létszám emelkedéséből, mert csak így növelhetjük megfelelően a dolgozók életszínvonalát.

Ezzel a főfeladattal összhangban célul tűzi ki a határozat az ipar műszaki színvonalának jelentős emelését, kevés új nagytermelékenységű gyár építése mellett a meglevő üzemek tömeges rekonstrukcióját, a szakképzettség fokozását, a munka jobb megszervezését az üzemekben és az egész népgazdaságban; ezek a munkatermelékenység növekedésének a fő feltételei.

Nagy jelentősége van azonban a munkatermelékenység növelésében a dolgozók anyagi érdekeltségének is. Az anyagi érdekeltség érvényesülésének legfőbb formája a munka szerinti elosztás, az ipari munkásoknál a teljesítménybér-rendszer. A munka termelékenysége és az átlagbérek közötti összefüggés egyik oldala az, hogy ha nőnek a munkások teljesítményei, általában emelni kell az átlagbéreket is, hiszen ez serkenti a dolgozókat a munka termelőerejének a fokozására. Nem szabad azonban lebecsülnünk a dolgozók öntudatának szerepét sem, ami a munkatermelékenység növekedésének szintén fontos mozgatórugója. A dolgozó tömegek öntudatának a fejlődése pedig alapvetően attól függ, hogyan tudjuk egyre szélesebb rétegeknek megmagyarázni azokat az objektív, szükségszerű összefüggéseket népgazdaságunk fejlődésében, amelyek meghatározzák a párt és a szocialista állam gazdaságpolitikáját.

A munkatermelékenység növekedése szempontjából fontos megértetni a dolgozókkal azt a tendenciát, hogy a munka termelőereje szükségszerűen nagyobb ütemben nő az átlagbérek emelke-

Digitized by Google

désénél. Ez a munka termelékenysége és az átlagbérek növekedése közötti összefüggés másik oldala. Mennél jobban megismerik a munkások az objektív összefüggéseket (például a munka termelékenysége és az átlagbérek növekedése közötti törvényszerű ütemkülönbség tendenciáját), annál hatékonyabbá válnak az anyagi ösztönzők is (például a teljesítménybér-rendszer), mert egyre inkább meggyőződnek arról, hogy az egyéni és a társadalmi érdekek a szocializmusban alapvetően megegyeznek.

A munkatermelékenység növekedése és az átlagbérek emelkedése között jelentős ütemkülönbségre van szükség a második ötéves tervben. Ahhoz, hogy a dolgozókkal megértessük, miért van szükség erre az ütemkülönbségre, meg kell vizsgálnunk azokat az összefüggéseket, amelyek meghatározzák a termelékenység és az átlagbérek kapcsolatát általában és konkrétan népgazdaságunk fejlődésében.

•

Az életszínvonal emelésének általában két fő forrása van: a foglalkoztatottság kiszélesítése és a társadalmi munka termelékenységének növelése; ezek közül a munkatermelékenység növelésének van elsőrendű szerepe. A foglalkoztatottság kiszélesítése a termelés, illetve a nemzeti jövedelem növelésének egyik eszköze, vagyis az életszínvonal emelkedésének is feltétele. Ha ugyanis a népgazdaságban foglalkoztatottak száma gyorsabban növekszik, mint a lakosság, vagyis emelkedik a munkaerőforrások kihasználásának a foka — ezzel együtt eltolódik a keresők és eltartottak aránya a keresők javára, ami a családi jövedelmek emelkedésének jelentős tényezője.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a foglalkoztatottság kiszélesítése során csak azoknak a családoknak a jövedelmi színvonala emelkedik, amelyekben a keresők száma nő, vagyis az életszínvonal ebben az esetben nem emelkedik általánosan, társadalmi méretekben. Másrészt a foglalkoztatottság nem szélesíthető korlátlanul, mert a fejlődés során általában csökkennek a munkaerőforrások, és adott időszakban a beruházások nagysága is meghatározza a létszámnövelés mértékét.

Az életszínvonal emelésének a munkatermelékenység fokozása az alapvető forrása, mert a munka termelőereje korlátlanul növelhető, másrészt a termelékenység fokozódása — amely legáltalánosabban abban fejeződik ki, hogy nemcsak a nemzeti jövedelem abszolút nagysága, hanem az egy dolgozóra eső nemzeti jövedelem is nő —, lehetőséget teremt arra, hogy minden foglalkoztatott jövedelme emelkedjék.

Az ipari munkások életszínvonalának, illetve jövedelmének emelkedésében az átlagbéreknek van alapvető szerepe. A növekvő

Digitized by Google

termelékenységi színvonal nagyobb átlagbérfizetés alapját hozza létre.

A munkatermelékenység és az átlagbérek változásának azonban csak az iránya esik és eshet szükségszerűen egybe, a növekedés mértéke, üteme eltérő. *Az ipari munka termelékenységének általában gyorsabban kell nőnie, mint ahogyan az átlagbérek emelkednek.*

A munkatermelékenység növekedésének az az eredménye, hogy emelkedik a társadalom rendelkezésére álló termékek mennyisége, a társadalmi össztermék, sőt az egy főre eső társadalmi termék is. A szocialista újratermelés során azonban nem lehet az egész társadalmi összterméket elfogyasztani, hanem annak csak egy részét, az újonnan előállított értéknek megfelelő terméktömeget, vagyis a nemzeti jövedelmet, mert pótolni kell az elhasználódott termelési eszközöket. Sőt, ezen túlmenően a bővített újratermelés körülményei között — márpedig a szocializmusban mindig bővített újratermelés folyik — a nemzeti jövedelemnek egy részét felhalmozásra kell fordítani.

Ezenkívül a nemzeti jövedelemből kell fedezni az esetleges külföldi adósságok törlesztését és az egyes országoknak nyújtandó kölcsönöket is. Természetesen ezek a tényezők egyes időszakokban csökkentik a belföldön felhalmozásra és fogyasztásra felhasználható nemzeti jövedelem nagyságát, más időszakokban pedig (amikor kapunk kölcsönöket, vagy más országok törlesztik adósságaikat) növelik azt. A nemzeti jövedelem felhasználási arányainak változatlansága mellett tehát a fogyasztási színvonal emelkedésének mértéke a nemzeti jövedelem növekedési ütemétől függ.

A bővített szocialista újratermelésben azonban szükségszerű tendencia az, hogy a társadalmi összterméken belül általában csökken a nemzeti jövedelem részaránya, vagyis a nemzeti jövedelem lassabban nő, mint a társadalmi össztermék. Ez azzal magyarázható, hogy: „A munka termelékenységének emelkedése — Marx szavaival — éppen abban áll, hogy az eleven munka részesedése csökken, a múltbeli munkáé növekszik, de úgy, hogy az áruban rejlő összmunkamennyiség csökken; hogy tehát az eleven munka többel csökken, mint amennyivel a múltbeli munka nő."[1]

A nemzeti jövedelem viszont csak az eleven munka eredménye. A szocialista újratermelésben érvényesül a munkatermelékenység szakadatlan növekedésének törvénye. Ez váltja ki azt a szükségszerű tendenciát, hogy a nemzeti jövedelem általában lassabban nő, mint a társadalmi össztermék. Ezt a tendenciát mutatja a magyar ipar fejlődése is.

[1] Marx: A tőke III. kötete. Kossuth Könyvkiadó, 1956. 266. old.

Digitized by Google

A társadalmi termék és a nemzeti jövedelem volumene a magyar iparban[2]

1949 = 100

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
A társadalmi termék volumenindexe	126	160	195	217	226	244	216	253	272	294
A nemzeti jövedelem volumenindexe	125	147	174	194	188	210	178	216	243	263

Az adatokból világosan látható, hogy ez az ütemkülönbség nem érvényesül állandóan. 1949 és 1954 között évenkint lassabban nőtt a nemzeti jövedelem, mint a társadalmi össztermék, de 1954 után egészen 1959-ig (kivéve az 1956-os évet, amikor a nemzeti jövedelem nagyobb mértékben csökkent, mint a társadalmi össztermék) a nemzeti jövedelem növekedése volt gyorsabb. Ez azonban nem cáfolja az általános tendencia létezését.

Ha tehát a munka termelékenységének növekedését az egy főre eső teljes termeléssel mérjük, akkor általában az átlagbérek csak kisebb mértékben nőhetnek, mint a munka termelékenysége. Mi történne, ha az átlagbérek az egy főre eső teljes termelés növekedése arányában, vagy annál gyorsabban emelkednének? Mivel a nemzeti jövedelem lassabban nő, mint a teljes termelés, csökkenteni kellene a nemzeti jövedelemben a felhalmozás részarányát, hiszen a fogyasztást alapvetően meghatározó béreket az egy főre jutó nemzeti jövedelem növekedési üteménél gyorsabban emelnénk. A felhalmozás arányának huzamosabb ideig tartó csökkenése azonban a termelés bővülésének lelassulásához, tendenciában megszűnéséhez vezetne. Végsősoron ilyen arányok mellett tehát föléInénk az életszínvonal fokozásának, sőt megtartásának az alapját; a nemzeti jövedelem növelésének lehetősége megszűnne. Természetesen olyan időszakban, amikor a nemzeti jövedelem gyorsabban nő, mint a társadalmi termék, ideiglenesen az átlagbéreket is gyorsabban lehet emelni, mint ahogyan az egy főre eső teljes termelés nő.

Pár éve azonban népgazdaságunkban az ipari munka termelékenységét a nettó termelés alapján is mérjük. A nettó termelés alakulása pedig lényegében megfelel a nemzeti jövedelem változásainak. Ezt bizonyítják az adatok a magyar ipar eddigi fejlődésében.

[2] Magyar Statisztikai Zsebkönyv és a KSH adatai alapján.

Digitized by Google

A nemzeti jövedelem és a nettó termelés alakulása az egész iparban[3]

1949 = 100

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Az ipari nettó termelés indexe	120	146	172	189	189	204	185	214	243	264
Az ipari nemzeti jövedelem indexe	125	147	174	194	188	210	178	216	243	263

Ennek alapján felvetődhet, nem lehet-e az egy főre eső fogyasztást és a munkásoknál ezt alapvetően meghatározó átlagbéreket az egy főre eső nettó termelés növekedési ütemének, vagyis az eleven munkatermelékenység fokozódásának arányában emelni, hiszen ez megfelel az egy főre eső nemzeti jövedelem felfutási ütemének. Az a tendencia tehát, hogy a nemzeti jövedelem részaránya csökken a társadalmi összterméken belül, nem játszik szerepet a nettó termelés alapján mért termelékenység és az átlagbér alakulásának összefüggésében. Ez kétségtelenül igaz. Az egy főre eső fogyasztás és ezen belül az átlagbérek tehát nőhetnek az egy főre eső nettó termelés (termelékenységmutató) emelkedésének arányában, de csak abban az esetben, ha a nemzeti jövedelem belső arányai változatlanok. A nemzeti jövedelem felhasználási arányainak változása azonban a szocialista gazdasági fejlődésben általában szükségszerűvé teszi, hogy az *iparban létrehozott egy főre eső nemzeti jövedelem, illetve a nettó termelés alapján mért termelékenység gyorsabban nőjjön, mint az ipari munkások átlagbére.*

Mindenekelőtt változik a felhalmozás és a fogyasztás aránya a nemzeti jövedelemben. A szocializmus alapjai lerakásának időszakában, amikor meg kell teremteni a modern nagyipari termelés termelőapparátusát — s ezzel párhuzamosan általában sorra kerül a mezőgazdaság szocialista átszervezése is —, általában növelni kell a felhalmozás részarányát a nemzeti jövedelemben és a felhalmozásnak egy magasabb színvonala alakul ki.

Így például a felhalmozás részaránya a nemzeti jövedelemben Lengyelországban 1949-ben 16 százalék volt és ez 1950—51-ben 20, 1952-ben 22, 1953-ban 27 százalékra emelkedett. Hasonlóképpen hazánkban a nemzeti jövedelemnek 1949-ben 21 százalékát, 1950-ben 27, 1951-ben 34 százalékát fordítottuk felhalmozásra és 1952—53-ban is 30 százalék körül alakult ez az arány.

Ez a tendencia azonban nemcsak az iparosítás kezdetén figyel-

[3] Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1960. alapján.

Digitized by Google

hető meg. Jelenleg, amikor a szocialista országokban a fejlődés meggyorsítása került előtérbe, hogy időt nyerjünk a kapitalizmussal folytatott békés gazdasági versenyben, a felhalmozás súlya ismét emelkedik a nemzeti jövedelemben. A Szovjetunióban például a hétéves terv előirányzatai szerint a nemzeti jövedelem 62—65 százalékos növekedése mellett a felhalmozási alap 1958—1965 között 70 százalékkal emelkedik, vagyis nő a felhalmozás részaránya is a nemzeti jövedelemben. Csehszlovákiában is gyorsabban nő a felhalmozás a nemzeti jövedelemnél, mivel a nemzeti jövedelem több mint 40 százalékos emelkedése mellett a fogyasztást csak több mint 30 százalékkal tervezik növelni.

A felhalmozási alap részarányának emelkedése azonban nem állandó tendencia a szocializmusban. Sőt egyes időszakokban csökken is a felhalmozás részaránya. 1953—54-ben például a szocialista tábor legtöbb országában csökkentették a felhalmozás részesedését a nemzeti jövedelemből. Természetesen világosan kell látni, hogy ez nem lehet hosszantartó folyamat, sőt általános tendencia sem, mert mint már írtam ez a fejlődés ütemének csökkenéséhez vezet, sőt végsősoron előidézheti a szocialista termelés visszaesését is.

Felmerül ismételten az a kérdés, hogy a felhalmozás és a fogyasztás arányának változatlansága esetén lehetséges-e, hogy az átlagbérek a nettó termelés alapján mért termelékenységnövekedés, tehát az egy munkásra eső nemzeti jövedelem emelkedése arányában nőjjenek?

Ha nem változik a felhalmozási alap és a fogyasztási alap részaránya a nemzeti jövedelemben (eltekintve a belföldön felhasználható nemzeti jövedelmet meghatározó egyéb, már említett tényezőktől), akkor az egy dolgozóra jutó fogyasztás valóban az egy foglalkoztatottra eső nemzeti jövedelem változásának üteme szerint alakulhat. A termelésben dolgozók bérben elosztott fogyasztási alapja azonban nem azonos az egész fogyasztási alappal. A fogyasztási alapnak csak egy részét lehet a termelésben résztvevők között közvetlenül munka szerint elosztani — ez a közvetlen fogyasztási alap — s ennek növekedése határozza meg az átlagbérek emelésének mértékét. A fogyasztási alap másik része a közvetett, társadalmi fogyasztási alap, ami három részre oszlik: a béren felüli, úgynevezett „közvetett juttatási" alapra, az improduktív dolgozók fogyasztási alapjára és az oszthatatlan társadalmi fogyasztási alapra (honvédelem, államvédelem, közigazgatás, városok közvilágítása, tisztántartása stb.). A termelésben dolgozók béralapja, illetve az átlagbérek növekedésének üteme tehát attól is függ, hogyan változik a „közvetett juttatások" aránya a fogyasztási alapban, hogyan alakul az improduktív dolgozók aránya a foglalkoztatottak

Digitized by Google

között, s végül növekszik-e, vagy pedig csökken az oszthatatlan társadalmi fogyasztási alap súlya.

A szocializmus fejlődése során, a termelőerők színvonalának emelkedésével, a nemzeti jövedelem termelésének növekedésével párhuzamosan tendenciában növekszik a „közvetett juttatások" aránya is a fogyasztási alapban. A szocializmusban az elosztás alapvető formája a munka szerinti elosztás, de emellett szükségszerű, hogy a dolgozók bizonyos szükségleteit a közös társadalmi alapból a szükségletek felmerülésének arányában (a lehetőségekhez mérten) elégítsük ki.

Az elosztást mindig a termelés határozza meg, de az elosztás visszahat a termelésre. „Amikor a fogyasztási cikkek elosztásáról van szó — írta Lenin — nem szabad csak igazságos elosztást tekintetbe venni, hanem gondolni kell arra is, hogy az elosztás a termelés emelésének módszere, fegyvere és eszköze.[4]

A munka szerinti elosztás valóban ösztönzi a dolgozókat a termelés és a munka termelékenységének a fokozására. A munka szerinti elosztás azonban önmagában nem biztosítja a munkaerő zavartalan újratermelését, nem teszi lehetővé, hogy a társadalom tagjai képességeiket a lehető legsokoldalúbban képezzék ki és gyümölcsöztessék a társadalom fejlődése érdekében. A munka szerinti elosztásban csak azt lehet figyelembe venni, hogy ki milyen mértékben veszi ki a részét a társadalmi termelésből (s ennek arányában részesül a fogyasztási alapból), de azt már nem, hogy az egyes dolgozóknak milyen szükségleteket kell kielégíteni annak érdekében, hogy munkaerejüket az egész társadalom számára legjobban hasznosíthassák. A munka szerinti elosztás éppen lényege miatt nem differenciálhatja a dolgozók jövedelmeit aszerint, hogy milyen nagy az egyes dolgozók családja (hány gyermeket kell nevelni, hány munkából kiöregedett hozzátartozót kell eltartani), mennyit kell jövedelmükből egészségvédelemre, illetve az egészség helyreállítására, a szakképzettség fokozására fordítani. Ezek a kiadások azonban a munkaerő újratermelésének elengedhetetlen feltételei, s kielégítésük mértéke jelentősen befolyásolja a dolgozók munkaképességét.

Bizonyos szükségletek társadalmi alapból való kielégítését indokolja az is, hogy nem lehet teljesen a dolgozókra bízni a munkaerő újratermelését azért, mert nem föltétlenül azt az arányt és rangsort tartanák be a különféle szükségletek kielégítésében, ami a társadalmi érdekeknek megfelel. Elegendő csak arra utalni, hogy az emberek általában mindaddig kevés gondot fordítanak egészségük védelmére, míg meg nem betegszenek, ezért helyes az egészségvédelemről társadalmi úton gondoskodni.

[4] Lenin Művei 32. kötet. Szikra, 1953. 483. old.

Digitized by Google

Ezek az alapvető okai annak, hogy a munka szerinti elosztás elsődlegességének fenntartása mellett az állam a fogyasztási alap egy részét „közvetett juttatások" formájában, szükségletek szerint osztja el.

A „közvetett juttatások" aránya, a szükségletek szerint elosztott rész a fogyasztási alapban tendenciaszerűen emelkedik a szocializmus fejlődése során. Ez az aránynövekedés történelmileg legáltalánosabban abból fakad, hogy a szocializmus a kommunizmus felé halad, amelyben az elosztás szükségletek szerint történik majd. A szükségletek szerinti elosztás pedig nem egyszerre valósul meg, hanem fokozatosan szélesedik ki, ahogyan fejlődnek a termelőerők, s ezzel párhuzamosan tökéletesednek a termelési viszonyok is. Másrészt a dolgozók egyes szükségleteinek „közvetett juttatások" formájában történő kielégítése nem jelenti azt, hogy a fejlődés kezdetétől ezeket teljes mértékben kielégíthetjük, bár ez kívánatos lenne. A termelőerők fejlődése fokozatosan lehetővé teszi, hogy egyre teljesebb mértékben elégítsük ki ezeket a szükségleteket társadalmi alapokból.

A szocialista társadalom fejlődése során nemcsak lehetővé, hanem szükségessé is válik a „közvetett juttatások" arányának növekedése. Nem térhetek ki itt valamennyi okra, csak a két legfontosabbat említem. Az előrehaladással párhuzamosan átlagosan meghosszabbodik a fiatalok tanulási ideje, növekszik azoknak a munkaképes ifjaknak a százaléka, akik közép-, illetve felsőfokú oktatásban részesülnek. Ez a termelőerők fejlődésének szükségszerű következménye. Ugyanakkor itt is érvényesül az a tendencia, hogy az állam egyre teljesebben magára vállalja a képzés költségeit. De nemcsak a fiatalok, hanem a foglalkoztatottak közül is egyre többen tanulnak, s oktatásuk feltételeit is döntően társadalmi alapokból kell megteremteni.

Hasonlóan nő a munkából kiöregedett dolgozók aránya is, mert a társadalom fejlődésével az átlagos élettartam is egyre hosszabb lesz. Az 1960. évi népszámlálás képviseleti minta szerinti adatai azt mutatják, hogy az elmúlt évtizedben a produktív korúak száma 4, az öregkorúak száma pedig 27 százalékkal emelkedett, ennek következtében a 60 évesnél idősebb népesség aránya az össznépességen belül 11,6 százalékról 13,7 százalékra emelkedett. A munkaképtelen öregek eltartását is fokozódó mértékben a társadalmi alapokból kell biztosítani. Hazánkban 1950-ben 595 ezer ember részesült nyugdíjban és állami segélyben, 1960-ban ezek száma 750 ezerre emelkedett, miközben a nyugdíjak átlagos nagysága is jelentősen nőtt. Ez a tendencia tovább érvényesül az elkövetkező években is.

A „közvetett juttatások" arányának növekedése tendencia a szocializmus építésének kezdetétől fogva, de nem állandóan szük-

Digitized by Google

ségszerű. Lehetnek olyan időszakok, évek, amikor a „közvetett juttatásokra" fordított fogyasztási alap azonos mértékben vagy lassabban nő, mint a béralap. Másrészt ez a tendencia erőteljesebben a szocializmus teljes kibontakozása és a szocializmusból a kommunizmusba való áttérés időszakában érvényesül, amikor azt a fejlett termelőerők és a kommunista formához mind jobban közeledő termelési viszonyok lehetővé és egyben szükségessé is teszik.

A Szovjetunióban is az utóbbi években és különösen jelenleg a hétéves terv időszakában érvényesül erőteljesebben a „közvetett juttatások" arányának növekedési tendenciája.

A munkások és parasztok reáljövedelmének, valamint a lakosság számára a költségvetésből és a vállalati alapokból folyósított pénzbeli juttatásoknak és kedvezményeknek az alakulása a Szovjetunióban[5]

(Régi rubelben számolva)

	1950	1955	1957	1958	1965 (terv)
A béren felüli juttatások és kedvezmények (milliárd rubel)	122	154	192	215	360
A béren felüli juttatások és kedvezmények (százalékban 1950=100)	100	126	157	176	295
A munkások és alkalmazottak reáljövedelme 1 dolgozóra számítva (százalékban 1950=100)	100	138	152	155	217
A parasztok pénzbeli és természetbeli jövedelme 1 dolgozóra számítva (százalékban 1950=100)	100	150	172	185	259

A béren felüli, „közvetett juttatások" abszolút növekedését a dolgozók (munkások és parasztok) egy főre eső jövedelmével hasonlítottam össze. Bár a foglalkoztatottság közben nőtt és ennek következtében a munkásoknak kifizetett bérek és a parasztok jövedelmei abszolút mértékben gyorsabban nőttek, mint az egy főre eső jövedelmek, a közvetett juttatások azonban az egész lakosságra kiterjedtek 1950-ben csakúgy, mint 1965-ben fognak. Vagyis, ha a béren felüli juttatásoknál és kedvezményeknél is az 1 főre eső összeg növekedését akarjuk kimutatni, a korrekciót csak a lakosság szaporulatával kell végrehajtani. Ezt elvégezve, 1965-ben a „köz-

[5] A Szovjetunió népgazdasága 1958-ban. Statisztikai Évkönyv. Goszpolitizdat Moszkva. 1959. 100., 108. old.

Digitized by Google

vetett juttatások" indexe 268-ra emelkedik, vagyis érvényesül a „közvetett juttatások" arányának növekedési tendenciája. Ezt bizonyítja az is, hogy a 7 éves terv szerint 1965-ben a társadalmi fogyasztási alapnak 1,7-szer, a béralapnak csak 1,5-ször kell meghaladnia az 1958-as színvonalat. A reálbérek a hétéves tervben 26, a reáljövedelmek 40 százalékkal emelkednek, vagyis még nagyobb lesz a különbség a reálbérek és a „közvetett juttatások" emelkedése között, mint a reáljövedelmek és a „közvetett juttatások" között.

Az adatok arra is fényt derítenek, hogy a szükségletek szerinti elosztás aránya gyorsabban nő a hétéves tervben, mint a megelőző időszakban. A társadalmi fogyasztási alapok növekedésének viszonya a reáljövedelmek növekedéséhez 1951—58-ban 1,16 volt, 1959—65-ben 1,21 lesz.

Ha azonban a nemzeti jövedelem fogyasztási alapjának felosztása tendenciában a közvetett fogyasztási alap javára tolódik el, s ez a tendencia általános, akkor a közvetlen fogyasztásra szolgáló rész, vagyis, amelyet kizárólag munka szerint, az iparban bérformában osztanak szét, lassabban nőhet, mint ahogyan az egész fogyasztási alap nő. Tehát *a felhalmozási alap részarányának változatlansága mellett is szükségszerű tendencia, hogy az egy munkásra jutó bér (átlagbér) lassabban nőjjön, mint az egy munkásra jutó nettó termelés (nemzeti jövedelem), mert a fogyasztáson belül emelkedik a „közvetett juttatások" aránya.*

A szocializmus fejlődése során növekszik a társadalmi fogyasztási alap másik részének, az improduktív dolgozók fogyasztási alapjának részaránya is az egész fogyasztási alapban. Ez az aránynövekedés azért érvényesül, mert emelkedik az improduktív dolgozók aránya is a foglalkoztatottak között: ez a tendencia a szocializmus fejlődésében is szükségszerű. Egyrészt a „közvetett juttatások" arányának emelkedése azt is jelenti, hogy növekszik az egészségügyi dolgozók, az oktatók, nevelők és gyermekgondozók, a munkásjóléti intézményekben dolgozók a kulturális élet különböző területein tevékenykedők (művészek írók stb.) aránya. Másrészt a termelőerők fejlődésével emelkedik a tudományos dolgozók aránya is éppen annak érdekében, hogy megteremtsék a termelőerők tökéletesítésének alapjait, elősegítsék az egész társadalom feilődését.

Az improduktív dolgozók arányának növekedése tehát a dolgozók érdekeivel megegyezik, mert vagy jólétük növekedésével közvetlenül kapcsolatos, vagy a termelőerők feilődését szolgálja s ez is végsősoron az életszínvonal emelkedésére vezet. *Ugyanakkor azonban az improduktív dolgozók fogyasztási alapjának aránya emelkedik az összfogyasztási alapon belül és ez is azt a tendenciát teszi szükségessé, hogy a munka termelékenysége (az egy mun-*

Digitized by Google

kásra eső nettó termelés) gyorsabban nőjjön, mint a termelésben dolgozók átlagbére.

Végül a társadalmi fogyasztási alapból kell fedezni a honvédelem, rendfenntartás, államigazgatás kiadásait és a csak közösen kielégíthető egyéb szükségleteket, mint például a közvilágítás, köztisztaság stb. A honvédelemre fordított fogyasztási alap a mindenkori nemzetközi helyzettől függ, azaz nőhet is, csökkenhet is. A rendfenntartás és az államigazgatásra szükséges alapok a szocializmus építésének idején növekednek, mert ekkor kell kiépíteni a proletárdiktatúra hatalmi, gazdasági irányító és szervező apparátusát. A szocializmus fejlődésében azonban a lakosság társadalmi szervezetei fokozatosan helyettesítenek sok állami funkciót, másrészt a tervezés, irányítás tökéletesítése lehetővé teszi, hogy csökkenjen az ezen a területen foglalkoztatottak aránya is. A csak közösen kielégíthető egyéb szükségletekre (közvilágítás, köztisztaság, stb.) viszonylag egyre többet kell fordítani, mert ez is a dolgozók életkörülményeit javítja. *Végsősoron tehát a társadalmi fogyasztási alapnak ez a része nőhet lassabban is, meg gyorsabban is, mint az egész fogyasztási alap, ezért ellentétesen hat a termelésben dolgozók béralapjának alakulására.*

A nemzeti jövedelem fogyasztási alapjának és az átlagbéreknek az összefüggését a fogyasztói alap előbbiekben kifejtett belső megoszlási arányain kívül az is meghatározza, hogyan alakul a fogyasztási cikkek és a szolgáltatások árszínvonala. Az elmúlt évtizedben a fogyasztói árak színvonala hazánkban és más szocialista országban is emelkedett. A Szovjetunióban az árak csökkentése az életszínvonal emelésének fő eszköze volt a második világháború után. 1954-ben a fogyasztói árak színvonala 2,3-szer alacsonyabb volt, mint 1947-ben. Az utóbbi években más szocialista országokban is (Bulgáriában, Romániában, Csehszlovákiában, a Német Demokratikus Köztársaságban) jelentősen csökkentették a fogyasztási cikkek árait.

Az árleszállítás általában egyik fontos eszköze a reálbéremelésnek. Az árleszállítás mértéke adott időszakban a szocialista állam gazdaságpolitikájától függ. A Szovjetunióban például, ellentétben a korábbi évtizeddel, a hétéves terv idején csak kisebb árleszállítást terveznek és a reálbérek emelésének alapvető módja a nominálbér emelése lesz.

Ha azonban a társadalmi munka termelékenységének fokozásával megteremtett életszínvonalemelési lehetőségek egy részét a fogyasztói árak csökkentésével realizáljuk, akkor kevesebb marad az átlagbérek emelésére.

Ezt a tényezőt azzal szoktuk kikapcsolni a termelékenység és az átlagbérek növekedése közötti összefüggés vizsgálatából, hogy a munka termelőereje növekedésének ütemét a reálbérek emelke-

Digitized by Google

désének mértékével vetjük össze. Hasonlóan ki lehet kapcsolni az elemzésnél a produktív és improduktív dolgozók arányának változását a termelésen belül, ha a termelékenységet nem a produktív dolgozókra, hanem az összes foglalkoztatottakra számítjuk. A fejlődés során ugyanis nemcsak az egész társadalomban, hanem a termelésben is emelkedik az improduktív dolgozók aránya, mert viszonylag egyre több műszaki vezetőre, konstruktőrre stb. van szükség. Ezért az egy munkásra eső termelékenység gyorsabban emelkedik, mintha azt egy foglalkoztatottra számítjuk.

Végül befolyásolja a munkatermelékenység növekedése és az ipari munkások átlagbérének emelkedése közötti ütemkülönbséget az is, milyen irányban akarjuk megváltoztatni az ipari munkások és alkalmazottak, illetve más rétegek, például a parasztok jövedelmi színvonala közötti arányt. A szocializmus építésének időszakában általában párhuzamosan, körülbelül azonos ütemben emelkedik a két legnagyobb társadalmi réteg jövedelmi színvonala, miközben a munkások életszínvonala magasabb, mint a parasztságé. A szocializmus fejlődésében, különösen a kommunizmusra való áttérés időszakában viszont célkitűzés, hogy csökkenjen a különbség a munkások és a parasztok átlagos jövedelmi színvonala között. Ez feltétele és egyben következménye is az osztálynélküli társadalom kialakulásának. Amikor tehát a mezőgazdaság vagy az iparon kívül egyéb népgazdasági termelő ágazat (például közlekedés) dolgozóinak a jövedelmét gyorsabban akarjuk emelni, mint a munkásokét, hogy csökkenjenek a különbségek — egyéb tényezőktől eltekintve —, ez szintén azt követeli meg, hogy a munka termelékenység növekedésének üteme az iparban meghaladja a munkások átlagbére emelkedésének mértékét.

Az ismertetett legfontosabb tényezők alapján megállapíthatjuk, hogy a szocializmusban objektív, szükségszerű tendencia az, hogy az iparban a munka termelékenységének — akár az egy munkásra eső teljes termeléssel, akár az egy munkásra jutó nettó termeléssel (nemzeti jövedelem) mérjük azt — gyorsabban kell nőnie, mint ahogyan a munkások átlagbére emelkedik.

Ez a szükségszerű tendencia természetesen nem jelenti azt, hogy állandóan gyorsabban kell nőni a termelékenységnek az átlagbéreknél. Esetenkint, rövidebb időszakokban (amikor például változatlan marad vagy csökken a felhalmozás részaránya a nemzeti jövedelemben, változatlan marad vagy csökken a közös társadalmi fogyasztási alap aránya az összfogyasztási alapban stb.) a munkások átlagbérei nőhetnek ugyanolyan mértékben, sőt gyorsabban, mint ahogyan fokozódik a munka termelékenysége. Az ütemkülönbség mértékét mindig az adott fejlődési szakasz sajátos viszonyai határozzák meg.

Digitized by Google

Népgazdaságunk fejlődésében, az elmúlt évtizedben szinte mindenféle speciális helyzet előfordult a termelékenység és az átlagbérek növekedési ütemkülönbségében. (Ezt szemlélteti a következő oldalon található grafikon.)

Az első ötéves terv kezdetén — 1950-ben — nagy ütemben nőtt a munka termelékenysége és ugyanakkor jelentősen emelkedett a munkások reálbére is. Az ipari munka termelőereje még 1951—52-ben is tovább fokozódott és 1952-ben 29 százalékkal haladta meg az 1949-es színvonalat. Az egy munkásra jutó netto termelés évente átlagosan több mint 8,5 százalékkal nőtt, ami lehetővé tette volna, hogy emelkedjenek a reálbérek is.

A reálbérek azonban már 1951-ben csökkentek és 1952-ben csak 85 százalékát tették ki az 1949-es színvonalnak. Miért következett be ez az ellentétes tendencia? Ez alapvetően abból fakadt, hogy a felhalmozást sokkal gyorsabban növeltük, mint ahogyan a nemzeti jövedelem emelkedett. Nem vettük kellően figyelembe, hogy az ipari termelés és a termelékenység is azért nőtt az első években gyorsan, mert voltak olyan ideiglenes tényezők (specializáció, koncentráció, kapacitástartalék kihasználása stb.), amelyek kedvező helyzetet teremtettek a fejlődés számára, de amelyek hamarosan kimerültek. Súlyosbította az aránytalanságot az, hogy számbavéve a fenyegetőnek látszó háborús veszélyt, igen nagy részt vontunk el a nemzeti jövedelemből védelmi, improduktív kiadásokra. Ezért jutott egyre kevesebb fogyasztásra, ami elsősorban a reálbérek visszaesésében nyilvánult meg.

A felhalmozás részarányát természetesen növelnünk kellett a szocialista iparosítás kezdeti időszakában. Ott követtünk el azonban hibát, hogy figyelmen kívül hagytuk a szocializmus gazdasági alaptörvényét, amely szerint a szocializmusban az életszínvonalnak állandóan emelkednie kell. A felhalmozás növekedési ütemének tehát általában az a felső határa, amely még lehetővé teszi, hogy az életszínvonal is nőjjön. Csak rendkívüli esetben engedhető meg (háború, természeti csapás stb.), hogy a nemzeti jövedelemből annyit vonjunk el felhalmozásra, illetve improduktív fogyasztásra, hogy az szükségessé teszi az életszínvonal csökkenését.

Az életszínvonal csökkenése elsősorban abban fejeződött ki, hogy csökkentek a reálbérek. A reálbérek süllyedésének azonban nem kizárólag az volt az oka, hogy a nemzeti jövedelemben lényegesen csökkent a fogyasztási alap aránya, hanem az is, hogy a fogyasztási alapon belül emelkedett a „közvetett juttatások" súlya és a szabadpiaci árak is nagymértékben emelkedtek.

A „közvetett juttatások" arányának emelkedését bizonyítja az, hogy miközben az egy keresőre jutó reálbér 1949 és 1955 között csak 6 százalékkal emelkedett, az egy keresőre jutó béren fe-

Digitized by Google

Az egy munkásra jutó nettó termelés és a gyáripari munkások reálbérének alakulása

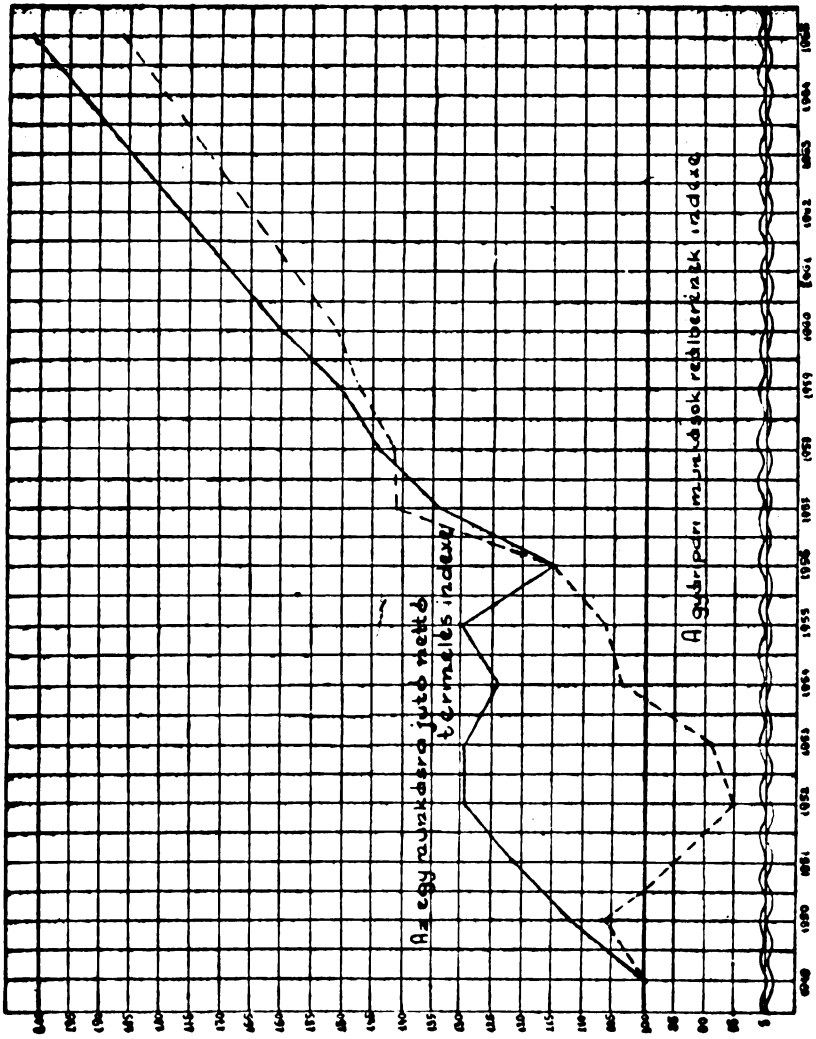

Digitized by Google

lüli juttatások reálértéke 1955-ben 10,4 százalékkal volt nagyobb, mint 1949-ben.

A „közvetett juttatások" aránya általában szabályszerűen emelkedik akkor, ha különböző okok miatt jelentősen csökken az egy főre eső fogyasztási alap. Ez azért következik be, mert a „közvetett juttatások" nagy része szorosan kapcsolódik a munkaerő újratermeléséhez, s a csökkenő életszínvonal még fontosabbá teszi, hogy a munkaerő újratermelésének feltételeit biztosítsuk. Népgazdaságunkban ezen kívül növelte a „közvetett juttatások" részarányát az első ötéves terv kezdeti éveiben az is, hogy a vállalatok a nagy munkaerőhiány idején bizonyos béren felüli juttatások bevezetésével és növelésével csalogatták magukhoz más területekről a dolgozókat. Erre az akkori irányítási rendszer biztosított lehetőséget.

A szabadpiaci árak 1950—51-ben azért nőttek gyorsan, mert a jegyrendszerben juttatott fogyasztási cikkek nem elégítették ki a lakosság szükségleteit. A jegyrendszer megszüntetése sem oldotta azonban meg a problémát. A mezőgazdasági termelés stagnált, illetve visszaesett és nem biztosított elég árualapot a dolgozók keresletének kielégítésére, ezért az árak tovább emelkedtek.

A munka termelékenysége és az átlagbérek indexe között 1952-ben volt a legnagyobb a szakadék. A reálbérek jelentős csökkenése 1951-ben és 1952-ben fékezte a munka termelékenységének a felfutását, hiszen a dolgozók nem voltak érdekeltek a munka termelőerejének fokozásában.

1953—54-ben ellentétes tendencia keletkezett. Miközben — a beruházások nem kellően átgondolt leállítása, az iparban végrehajtott ésszerűtlen átcsoportosítások és a munkafegyelem jelentős fellazulása következtében — a munka termelékenysége az iparban 1953-ban stagnált, 1954-ben pedig csaknem 5 százalékkal csökkent, a munkások reálbére két év alatt közel 20 százalékkal emelkedett. Ez a jelentős eltérés megsértette a munkatermelékenység növekedése és az átlagbérek emelkedése közötti törvényszerű ütemkülömbség tendenciáját: feszültségek keletkeztek népgazdaságunkban.

Megbomlott a vásárlóerő és az árualap egyensúlya. Bár a megnövelt vásárlóerő fedezésére árualapot is teremtettünk azzal, hogy jelentősen csökkentettük a felhalmozás részarányát és a nemzeti jövedelem improduktív célokra történő felhasználását, ez azonban nem volt elegendő, mert közben a már említett hibák miatt nem nőtt, hanem csökkent a munka termelékenysége és a nemzeti jövedelem is. Ez tette szükségessé, hogy jelentős külföldi kölcsönöket vegyünk fel, ami a fizetési mérlegben fokozta a feszültséget.

Kétségtelen, hogy 1953-ban az életszínvonalat szükségszerűen emelni kellett, de ugyanakkor arról is gondoskodni kellett volna,

Digitized by Google

hogy kiszélesítsük a magasabb jövedelmi színvonal alapját, hogy tehát emelkedjék a munka termelékenysége is. A termelékenység és a reálbérek között kiéleződött ellentmondás a későbbi években is éreztette hatását a népgazdaság fejlődésében.

1955-ben és 1956 első felében egészséges fejlődés indult meg és helyes arány alakult ki iparunkban a munka termelékenysége és az átlagbérek növekedése között. Az egy munkásra jutó nettó termelés 1955-ben 5,6 százalékkal nőtt, a munkások reálbére pedig 3 százalékkal emelkedett. Megindultunk tehát azon az úton, hogy megteremtsük az életszínvonalemelés szilárd alapjait. Az ütemkülönbség 1956 első felében is fönnállt, de az ellenforradalom ezt az arányt is teljesen fölborította.

Az ellenforradalom után — bár az ipari munka termelőereje jelentősen fokozódott (természetesen csak az ellenforradalmi mélyponthoz viszonyítva), mégsem tudtuk biztosítani a termelékenység növekedése és az átlagbérek emelkedése közötti helyes arányt, mert 1957-ben az ipari munkások reálbérét a termelékenység fokozódásánál nagyobb ütemben, több mint 20 százalékkal emeltük. Az arány megbomlása ismét ellentmondásokat szült. Csökkent a felhalmozás részaránya a nemzeti jövedelemben, meglassult az ipari termelés növekedése. Az ipari termelés 1957-ben csak 3,5 százalékkal volt nagyobb, mint 1955-ben. Fokozta az ellentmondásokat az, hogy az ellenforradalomban sok milliárd forint értékű kár keletkezett és jelentős volt a termeléskiesés is. Ezért a népgazdaság egyensúlyát csak úgy tudtuk megőrizni, hogy a szocialista országok — elsősorban a Szovjetunió — nagy gazdasági segélyt nyújtottak.

A baráti segítség és a munkások reálbérének jelentős emelése következtében kialakult munkalendület viszont lehetővé tette, hogy rövid idő alatt konszolidálódjon gazdasági életünk és népgazdaságunk az újabb felemelkedés útjára jusson. Az alacsony felhalmozási színvonal azonban továbbra is gátolta a termelés nagyobb ütemű növekedését. Ezért a hároméves tervben célul tűztük ki, hogy emeljük a felhalmozás részarányát a nemzeti jövedelemben. Ezt azonban csak úgy lehetett megvalósítani, ha a munka termelékenysége sokkal gyorsabban nő, mint ahogy a reálbérek emelkednek.

A hároméves terv során, miközben a munka termelékenysége az iparban 20 százalékkal emelkedett, a reálbérek körülbelül 10 százalékkal nőttek. Ez tette lehetővé, hogy emeljük a felhalmozás részarányát, hogy a reálbéreknél gyorsabban növeljük a közvetett juttatásokat a gyermekekről és a munkából kiöregedettekről való fokozottabb társadalmi gondoskodás érdekében és az oktatás, művelődés feltételeinek javítására. Ugyancsak ez az ütemkülönbség

Digitized by Google

tette lehetővé, hogy megszilárdítsuk az életszínvonalemelés alapját, megfelelő készleteket gyűjtsünk, megjavuljon az áruellátás.

Az 1961—65-ös években szintén lényegesen meg kell haladni a termelékenység növekedési ütemének a reálbérek emelkedésének mértékét. A számítások szerint a társadalmi össztermék és a nemzeti jövedelem körülbelül azonos ütemben növekszik. Az első ötéves terv idején nagy volt az ütemkülönbség. 1954-ben a társadalmi össztermék 54,3 százalékkal volt nagyobb, mint 1950-ben, a nemzeti jövedelem azonban csak 23,9 százalékkal.

A következő öt évben a társadalmi össztermék és a nemzeti jövedelem felfutásának azonos ütemét az teszi lehetővé, hogy bár a termelékenységet jelentősen fokozzuk, az ipar termelésének szerkezetét úgy változtatjuk meg, hogy gyorsabban nőjjön azoknak az iparágaknak a termelése, ahol az anyaghányad a termelési értékben alacsony. Másrészt jelentősen csökkenteni akarjuk a fajlagos anyagfelhasználást is. A társadalmi össztermék és a nemzeti jövedelem növekedése közötti ütemkülönbség csökkenése természetesen kifejezést nyer az eleven munka termelékenységének mutatóiban. Ha tehát a termelékenység növekedését az egy dolgozóra eső nettó termelésben (nemzeti jövedelemben) fejezzük ki, ez a tényező nem befolyásolja a munka termelékenysége és a reálbérek növekedése közötti helyes ütemkülönbség megállapítását.

A felhalmozás részarányát a nemzeti jövedelemben tovább kell növelnünk. A második ötéves tervben be kell fejeznünk a szocializmus alapjainak lerakását és meg kell gyorsítanunk egész népgazdaságunk fejlődését. Ehhez azonban jelentős beruházásokra van szükség az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt. Az iparban széleskörű rekonstrukciót kell végrehajtanunk, ugyanakkor tovább kell javítanunk az ipar szerkezetét, és jelentősen kell bővítenünk a termelés anyag- és energiaellátásának bázisát.

A mezőgazdaságban 1961 tavaszán befejeztük a tömeges átszervezést és a földterület 90 százalékán már szocialista viszonyok között dolgoznak a parasztok. A szocialista nagyüzemi termelés feltételeit azonban még csak az elkövetkező években fogjuk megteremteni. Kétségtelen, hogy a modern nagyüzemet alapvetően a szövetkezeti parasztságnak saját erejére támaszkodva kell építenie, de az állam jelentős anyagi támogatására is szükség van. (Gépek, műtrágya, talajjavítás, öntözés, hitelek, szakképzés, szakemberek stb.)

Végül a felhalmozási alapból jelentős részt kell fordítanunk a 15 éves lakásépítési terv első ötéves programjának megvalósítására és az iskolareformmal kapcsolatos beruházásokra.

A felhasználható nemzeti jövedelem nagyságát az elkövetkező öt évben csökkenti az is, hogy meg kell kezdenünk a baráti országoktól kapott kölcsönök törlesztését. Bár ennek összege a nemzeti

Digitized by Google

jövedelem százalékában évenkint nem sok, mégis az átlagbérek és a termelékenység növekedése közötti ütemkülönbség fokozása irányában hat.

A második ötéves tervben nem csökkenthetjük a „közvetett juttatások" részarányát sem. A közvetett juttatásokkal mi az elmúlt évtizedben nagyon előreszaladtunk, részarányuk a fogyasztási alapból elég nagy. Ez önmagában nem rossz. Kedvezőtlen viszont az, hogy a „közvetetett juttatások" olyan elemei is kibővültek, amelyek a dolgozók egy részét igazságtalan előnyökhöz juttatják. Ugyanakkor éppen emiatt sokkal fontosabb szükségletek társadalmi kielégítésének mértékét nem tudjuk megfelelően emelni. Ezért ezeknek az elemeknek a bővítése nem célszerű, sőt egyes juttatásokat csökkenteni kell; így került sor a gyermek-intézmények és a munkásszállások díjainak felemelésére. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a közvetett juttatások egészét vagy részarányát is csökkentjük, illetve csökkenthetjük.

Tovább kell növelnünk a nyugdíjakat, miközben a nyugdíjasok aránya is jelentősen nő. A szocialista termelési viszonyok uralomrajutása a mezőgazdaságban azt jelenti, hogy a mezőgazdaság munkaképtelen öregjeit is részben az államnak, részben a termelőszövetkezeteknek kell eltartania. Ugyanakkor nagy mértékben kiszélesül a társadalombiztosításba bevontak köre, s az ötéves terv végére lényegében az egész lakosság ingyenes orvosi ellátásban, kórházi kezelésben részesül. Az oktatás, a szakképzés kiszélesítése és magasabb színvonalra emelése is jelentős társadalmi kiadásokkal jár. Egyre nő a középiskolások és egyetemi hallgatók száma, de a szakmunkás-képzés is nagyobb társadalmi alapokat köt le. Az iskolareform megvalósítása tehát nemcsak a felhalmozási alapból, hanem a fogyasztási alapból is növekvő részt von el.

A második ötéves tervben még nem történik lényeges változás a munkások és parasztok jövedelmének egymáshoz való viszonyában. Lényegében azonos ütemben fog növekedni a munkásság és a parasztság jövedelmi színvonala. Nem tervezünk jelentősebb árleszállítást sem. Azonban célunk, hogy meggátoljunk minden burkolt áremelést, hogy a mezőgazdasági termelés fellendítésével elejét vegyük egyes mezőgazdasági termékek (zöldség, gyümölcs stb.) áremelkedésének, sőt a fogyasztási cikkek árarányainak javítása céljából, csökkentjük egyes cikkek árát.

A különféle tényezők összhatását figyelembe véve indokolt, hogy a második ötéves tervben is lényegesen gyorsabban nőjjön a munka termelékenysége az iparban, mint ahogyan az átlagbérek emelkednek. A jelentős ütemkülönbségre tehát végső soron azért van szükség, hogy kiszélesíthessük a termelőerők fejlesztésére fordítandó alapokat, meggyorsuljon a munkatermelékenység növeke-

Digitized by Google

dése, a dolgozók jólétének emelkedése, szélesebb alapot biztosítsunk a társadalom tagjainak ahhoz, hogy képességeiket szabadon kifejleszthessék.

•

Jelenleg ipari üzemeinkben hozzáigazítják a normákat a megváltozott technikai és üzemszervezési feltételekhez. A normák korszerűsítésének célja az, hogy meggyorsuljon a munkatermelékenység növekedése és ugyanakkor biztosítsuk a különbséget a termelékenység és az átlagbérek növekedési üteme között. A normák korszerűsítése azonban csak akkor vezet jobb munkateljesítményekre, ha a munkásokkal megértetjük annak szükségességét és helyes normákat állapítunk meg.

A régi normák akadályozzák a munkatermelékenység növekedését. A munkások túlnyomó többsége a megváltozott termelési feltételek között (új technika, jobb munkaszervezés stb.) teljesítményét olyan színvonalra emelte, amely elérte a maximális átlagbért; vagyis a további teljesítménynövelésért már nem kap több bért. Ezért a munkás a teljesítmények fokozásának lehetőségeit már nem használja ki, nem érdekelt abban.

Miért alkalmazzuk a bérplafon rendszerét, ha ez akadályozza a teljesítmény növekedését. Alapvetően éppen a normarendszer hiányosságai teszik szükségessé az átlagbérek felső határának megállapítását. 1960-ban a teljesítménybérben dolgozóknak csak mintegy 14—20, az összdolgozóknak pedig csupán 7—10 százalékát bérezték műszakilag megalapozott normák alapján. Ha tehát ilyen alapon szabadon nőhetnének az átlagbérek, egyrészt csökkenne a termelékenység és az átlagbérek növekedési ütemkülönbsége, másrészt fokozódnának a kereseti aránytalanságok, hiszen nem egyformán változnak a teljesítmény növelésének feltételei és eltérő a normák megalapozottsága az egyes területeken. Ha a normákat műszakilag megalapozzuk és a feltételektől függően rendszeresen változtatjuk, nincs is szükség bérplafonra, nem kell tartani a keresetaránytalanságok fokozódásától sem.

A munkások többsége megérti a normák megváltoztatásának a szükségességét. Kevesen vannak, akik úgy érvelnek, hogy csak akkor fokozzák teljesítményüket, ha annak arányában több bért is kapnak. Ezek csak a saját, egyéni érdekeiket látják és megfeledkeznek a társadalom közös érdekeiről, a társadalmi szükségletek kielégítéséről, ami végső soron az egyének jólétének is alapja.

A teljesítmények növekedésével együtt emelni kell az átlagbéreket is úgy, hogy közben a szükséges ütemkülönbség fennmaradjon. A normarendezésnél azonban nem globálisan kell megítélni a teljesítmények növekedése és az átlagbérek emelkedése kö-

Digitized by Google

zötti összefüggést. Elemezni kell azt is, mi a termelékenység fokozódásának a forrása.

Az egyes munkás teljesítménye vagy azért emelkedik, mert a munkás intenzívebben dolgozik, jobban kihasználja a munkaidőt, emeli szakképzettségének színvonalát, újít, ésszerűsít, jobban megszervezi munkáját, vagy pedig azért, mert nagyobb teljesítőképességű, modernebb termelőberendezést bíztak rá, jobban megszervezik a munkát az üzemben és az egész népgazdaságban.

Az előbbi esetben tehát alapvetően a munkás érdeme a nagyobb teljesítmény, ezért az az igazságos és a helyes ösztönzés is, ha bére ugyanolyan, vagy megközelítően ugyanolyan mértékben nő, mint a teljesítménye. Ha azonban a teljesítmény azért fokozódik, mert a társadalom biztosította alapvetően ennek előfeltételeit (tehát korszerűsítették a termelőberendezéseket és a technológiát, fejlettebb munkaszervezési formákat vezettek be stb.), akkor nem lenne igazságos, hogy az ebből származó előnyöket kizárólag vagy döntően azok a munkások élveznék, akiket a társadalom ellátott jobb gépekkel, berendezésekkel. Ilyen esetben tehát olyan degreszsziót kell alkalmazni, amely lehetővé teszi, hogy a termelékenység növekedésének eredményeiből az egész társadalom részesedjék. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ilyen teljesítménynövekedésnél nem emelkedhetnek az átlagbérek. Egyrészt a technika fejlődése szükségszerűen maga után vonja a szakképzettség növekedését is. Másrészt az új, korszerűbb gépen dolgozó munkást érdekeltté is kell tenni az új technika alkalmazásában. S végül a technika fejlődése alapján emelkedő munkatermelékenység éppúgy lehetőséget teremt a munkás bérének emelkedéséhez, mint a társadalom minden egyes tagjának életszínvonal-növekedéséhez.

Ipari bérrendszerünkben jelenleg nincs közvetlenül összekapcsolva az átlagbérek növekedése a munka termelékenységének emelkedésével. Csupán két iparágban, a szénbányászatban és az építőanyagiparban emelkedhetnek az átlagbérek a természetes mutatókban mért termelékenység-növekedés alapján jelentős degresszivitással. Az átlagbérmeghatározásnak ez a merev rendszere természetesen korlátozza a munka szerinti elosztás ösztönző hatását a munka termelőerejének a növelésére. Az a feladat tehát, hogy megteremtsük az átlagbéreknek a termelékenység növekedésétől függő változásának rendszerét. Ennek az a feltétele, hogy tökéletesítsük a munkatermelékenység mérésének módszereit, kidolgozzunk olyan statisztikai módszereket, amelyek alapján kielégítően megállapítható a termelékenység növekedésének üteme az egyes üzemekben, de meghatározható az is, milyen forrásból származott a termelékenység emelkedése.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy ha agitációnkban igényesebbek leszünk és a gazdasági fejlődésnek e cikkben felvázolt

Digitized by Google

objektív összefüggéseit feltárjuk, megmagyarázzuk a dolgozóknak, akkor egyrészt sok kétkedést eloszlatunk, másrészt kiszélesítjük azoknak a körét, akik öntudatosan munkálkodnak népgazdasági terveink teljesítésén, mert meggyőződtek arról, hogy a termelékenység és az átlagbérek növekedése közötti ütemkülönbség és a normarendezés is szükségszerű. De meggyőződnek arról is, hogy az ütemkülönbség s ennek fenntartása érdekében a normák korszerűsítése nem ellentétes egyéni érdekeikkel sem. Ha pedig egyre többen dolgoznak ennek tudatában, meggyorsul a munka termelékenységének a fokozódása és lehetővé válik, hogy a reálbérek növekedésének tervét is túlteljesítsük.

Digitized by Google

A nyugat-európai munkásság a német militarizmus ellen

Írta KEPES IMRE

Mintha a nyugatnémet militarizmus háborús kardcsörtetése az utóbbi időben lekerült volna a napi sajtó első oldalairól. Talán Kongó, Laosz, Algéria és legutóbb Kuba, az imperialistáknak a gyarmati rendszer szétesésének megakadályozására elkövetett elkeseredett katonai akciói és gaztettei kötötték volna le a világközvélemény figyelmét. Pedig most, amikor a világon a nemzetközi feszültség enyhülésének reménye éled, a béke szent ügyének szolgálatában éppen arra van szükség, hogy az Eisenhower—Dulles-i korszak hidegháborús politikáját átmenteni igyekvő bonni katonai klikk és a mögötte álló monopóliumok hideg- és melegháborús törekvéseit kíméletlenül leleplezzük, a békés egymás mellett élésnek és a leszerelésnek fő ellenségét Európában a népek leghőbb óhajának teljesítésére kényszerítsük.

•

Európában ma egyetlen olyan állam van, amely nem nyugodott bele a hitleri Németország katonai vereségébe, és nyíltan a második világháború befejezésével kialakult országhatárok megváltoztatására törekszik: a Német Szövetségi Köztársaság. A Nyugat-Németországban uralkodó, revansista ábrándokban élő militarista körök: a nagy monopóliumok, a náci-junker tábornokok és katonatisztek, valamint a volt hitleri bürokrácia maradványai — nem ismerik el a szocialista Német Demokratikus Köztársaság, az első német békeállam létezését és katonai támadással akarják azt „visszacsatolni". Területi igényeket támasztanak Lengyelországgal, Csehszlovákiával szemben, újból annektálni kívánják Ausztriát, és végső soron a Szovjetunió és az európai szocialista országok megtámadására készülnek. Szembefordulnak a Szovjetunió javaslatával, amely az Európában kialakult tényleges helyzetet figyelembe véve a két német állammal kötendő békeszerződést és Nyugat-Berlin szabad várossá nyilvánítását ajánlja. A szovjet kor-

Digitized by Google

mánynak a bonni kormányhoz intézett február 17-i emlékiratát Adenauer, kölni választási beszédében „elfogadhatatlannak" minősítette.[1] A nyugatnémet militaristák folytatni akarják a hidegháborút", és ellenségei a békés egymás mellett élésnek, halálos ellenségei a békének. Amikor Strauss nyugatnémet hadügyminiszter ez év elején, Kennedy hivatalba lépése után az Egyesült Államokban járt, az US News and World Report tudósítójának kérdésére, hogy „szükséges-e a »hidegháború« folytatása?", így válaszolt: „Igen. Sajnos, nem felelhetek másképp..." Egy további kérdésre pedig, a békés egymás mellett éléssel kapcsolatban fejtette ki a véleményét: „Egyesek végleges megoldást, hogy úgy mondjam, végleges megállapodást akarnak Kelet és Nyugat között. Nincs végleges megoldás mindaddig, míg Eurázsia a világforradalmárok kezében van."

A nyugati polgári sajtó nyíltan ír arról, hogy az 1955 májusában hatályba lépett párizsi szerződés óta, amellyel az USA, Nagy-Britannia és Franciaország kormányának bűnös elhatározásából a Német Szövetségi Köztársaságot a NATO-ba felvették, a nyugatnémet hadsereg 12 hadosztályának, azaz 350 000 embernek és a mintegy 150 000 főből álló segéderőnek felállítása, a legmodernebb fegyverekkel való felszerelése és kiképzése tervszerűen folyik. Ez a *káder*hadsereg, amelyben négyszer annyi a tisztek száma, mint az 1932. évi Reichswehrben volt — köztük 139 tábornok —, a páncélosok, a tüzérség és a légierők „hagyományos" fegyverein kívül ma már rendelkezik többféle legmodernebb rakétafegyverrel is, és tárgyalások folynak a nagyhatósugarú Polaris rakétákkal való felfegyverzéséről.[2] Nyugat-Németország területén atomrakéta-kilövőpályák egész hálózatát építették ki. Már a múlt év tavaszáig több mint 300 atomágyú és irányított lövedék-kilövőteret létesítettek, és körülbelül 400, légi fegyverekhez szükséges rakétakilövő berendezést állítottak fel.[3] Ha mindehhez hozzátesszük, hogy az Euratom (Európai Atomközösség) megállapodása alapján Nyugat-Németországban megkezdik az első atommeghajtású hajó építését, hogy a Bundeswehr részére az USA-ból vásárolt fegyverszállítások évi összegét 1961-ben 250 millió dollárról 350 millióra emelték, továbbá, hogy a nyugatnémet ipar nagy része: a Heinkel-Messerschmitt, Bayerische Motoren-Werke, Klöckner, Daimler-Benz, stb. különböző katonai felszerelések gyártásával van elhalmozva, és az 1961. évi bonni költségvetés 50 milliárd márkás kiadásaiban a hadikiadá-

[1] A TASZSZ 1961. március 5-i jelentése.

[2] Démocratie Nouvelle, 1960. október, 22. oldal, Cahiers du Communisme, 1960. december, 1955—1956. oldal és a nyugati polgári napi sajtó.

[3] Weissbuch über die Politik der beiden deutschen Staaten. Az NDK külügyminisztériumának kiadványa, 1960. május, 31—32. oldal.

Digitized by Google

sok 23 milliárdos összeggel szerepelnek, az NSZK külpolitikai vonala világosan kirajzolódik.

A potsdami egyezmény felrúgásával létrehozott militarista bonni államnak ez az arzenálja — bármennyire szörnyű így egymagában is — még nem meríti ki a nyugatnémet militarizmus katonai potenciálját. Amikor ez év januárjában Strauss, bonni hadügyminiszter a Bundeswehr kiépítésének főfelügyelői tisztségére a háborús bűnös Foertsch tábornokot ajánlotta, arról is beszámolt, hogy folyamatban van a Bundeswehr kiépítésének utolsó szakasza. Miből áll ez az utolsó szakasz? Múlt év augusztus 19-én a Bundeswehr náci-tábornokainak csoportja „A hatásos védelem feltételei" címmel egy, a bonni hadügyminisztérium által előzetesen jóváhagyott *emlékiratot* hozott nyilvánosságra, amely három főkövetelést tartalmazott: 1. Vezessék be Nyugat-Németországban a bonni törvények szerint már elfogadott, de a NATO 1954. évi londoni és párizsi szerződéseibe ütköző általános hadkötelezettséget, 2. a Bundeswehr épüljön a NATO-ra, a NATO-országok legyenek a Bundeswehr hadtápterülete és katonai támaszpontjai, 3. Szereljék fel a Bundeswehrt atomfegyverekkel. Mindhárom követelés végrehajtása — ha nem is zökkenőmentesen — folyamatban van.

Szükséges az „utolsó szakasz" néhány olyan vonására rámutatni, amely lényeges a nyugatnémet militarizmus elleni harc szempontjából.

Kezdjük a támaszpontokkal. Amit Hitlernek csak részben, a villámháború minden eszközével és csak rövid időre sikerült elérnie, azt most Adenauerék kardcsapás nélkül kezdik megvalósítani. Az érintett nyugat-európai országok kormányainak beleegyezésével Franciaországban, Portugáliában, Spanyolországban, Görögországban és Törökországban, Norvégiában, Belgiumban, Hollandiában, és most már Angliában is, megjelentek a Bundeswehr egységei, vagy tárgyalások folynak arról, hogy a közeljövőben megjelenjenek. Gyakorlótereket, katonai szertárakat, raktárakat létesítenek, repülőtereket, rakéta-kilövőpályákat állítanak fel. Franciaországgal 1961-re 35 000 nyugatnémet katona bevonulásáról történt megállapodás és a Bundeswehr hadianyagát és egyéb készleteit főleg Franciaország területén helyezik el. A náci-generálisok említett memoranduma szerint: „A NATO-hoz való tartozás lehetővé teszi a Bundeswehrnek, hogy polgári és katonai utánpótlását elhelyezze és a védelemhez szükséges teret és elrendezést biztosítsa". Ma már a Bundeswehr hadtápterülete és támadási támaszpontrendszere Nyugat-Európa legtöbb országára kiterjed.

A hátország és felvonulási terület ily módon való kiszélesítésével egyidejűleg, a nyugatnémet militaristák arra törekszenek, hogy a NATO-haderőkön belül az európai NATO-csapatok vezeté-

Digitized by Google

sét magukhoz ragadják. Heusinger, a Bundeswehr volt főinspektora, máris a NATO állandó katonai bizottságának elnöke lett; Speidel tábornok már 1957 óta a NATO középeurópai szárazföldi erőinek főparancsnoka; a nyugatnémet tisztek száma a NATO különböző katonai parancsnoki posztjain az 1959. évi 230-ról 1960-ban 650-re emelkedett.[4]

A nyugatnémet militaristáknak az atomfegyver megszerzésére irányuló makacs igyekezete elsősorban a népek ellenállásába ütközik és mindeddig ezen hiusult meg. Azonban a versengő imperialisták hatalmi kérdése is ez, különösen az Amerikai Egyesült Államok és Nyugat-Németország között. Az USA mindent elkövet, hogy az atomfejek megtartásával monopóliumát partnerével szemben megőrizze, mivel attól tart, hogy a Bundeswehr a nukleáris fegyvert — legalábbis zsarolásra —, ellene is felhasználhatja. Bonn pedig a továbbító eszközök, a kilövő pályák, rakéták stb. megszerzésével és a NATO katonai vezetésére törekedve továbbra is azon igyekszik, hogy a nukleáris fegyver birtokába jusson.

A militarizmusnak, mint az elnyomó osztály eszközének jellemzője, hogy *minden* fajta politikai kérdést a fegyverek hatalmára támaszkodva kíván megoldani, mind a külpolitikában, mind a belpolitikában. Ezért mondta Lenin, hogy a militarizmus *„mindkét formájában* nem egyéb, mint a kapitalizmus ‚életmegnyilvánulása': úgy is, mint katonai erő, amelyet a kapitalista államok *külső összeütközéseik során* használnak fel . . . s úgy is, mint az uralkodó osztályok fegyvere a *proletariátus mindennemű (gazdasági és politikai) mozgalmainak letörésére* . . ."[5] (Aláhúzás tőlem. K. I.) nem nehéz bebizonyítani, hogy a bonni militarizmus „belső" megnyilvánulásában is ugyanolyan agresszív, mint kifelé.

A németországi osztályharc fő jellegzetessége ma az, hogy az egymással szembenálló két alapvető osztály: a munkásosztály és a burzsoázia, egy nemzeten, egy országon belül két, különböző társadalmi rendszerű, területileg is elhatárolt *államra* támaszkodik. A Német Demokratikus Köztársaságnak, a munkásosztály, a dolgozók államának létrejötte és erősödése következtében a bonni militarizmus ma már nem képes arra, hogy egész Németországban érvényesítse a monopoltőke érdekeit, sőt magában Nyugat-Németországban is számolnia kell a szocialista világrendszernek és az NDK-nak a lakosságára gyakorolt befolyásával.[6] Ezért osztályuralmának megszilárdítása és hódító törekvései érdekében is fokozza provokációit

[4] Militärpolitischer Rückblick 1960. Neues Deutschland, 1960. dec. 30.

[5] Lenin: A harcos militarizmus és a szocialdemokrácia antimilitarista taktikája. Megírásának ideje: 1908. Lenin Művei 15. kötet, Szikra 1955. 190. oldal.

[6] Ezzel összefüggésben lásd: A Moszkvai Nyilatkozat és a német kérdés. Társadalmi Szemle 1961. március 58—69. oldal.

Digitized by Google

az NDK ellen, és növeli az elnyomást és a terrort befelé. Az általános hadkötelezettségi törvény elfogadásának, a volt náci funkcionáriusoknak a Bundeswehrbe való felvételének az előjátéka 1956-ban a kommunista párt betiltása volt. Úgy vélték, ha illegalitásba kényszerítették a nyugatnémet dolgozók harcának vezetőjét, úgy megnyitották a sorompót Nyugat-Németország teljes militarizálása előtt. Azóta százakat, sőt ezreket börtönöztek be úgynevezett „keleti kapcsolatok" miatt. Most egy olyan „szükségállapot- és szükségszolgálat-törvényt" akarnak keresztülhajszolni, melyről a Marburg-i egyetem professzora, Wolfgang Abendroth úgy nyilatkozott, hogy „a szövetségi kormány ezen terveivel feltámadását ünnepelné a Todt-szervezet."[7] Hogy Hitler kényszermunka szervezete, a „Todt" mi volt — nem kell magyarázni. Mennyire helytállóak a militarista bonni államra vonatkozólag Engels szavai: „A hadsereg lett az állam főcélja, öncél lett; a népek még csak arra valók, hogy a katonákat szolgáltassák és etessék."[8]

E néhány példából is — úgy véljük — világosan kibontakozik a nyugatnémet militarizmusnak a társadalmi élet minden területét átfogni törekvő igyekezete. A nyugatnémet monopoltőkének a Közös Piacon keresztül és egyéb úton más országokba való behatolásával és a katonai támaszpontok megszálló rendszerének kiépítésével pedig felkészül arra is, hogy Franciaországban és más országokban is zsandár legyen.

A bonni militarizmus azonban, miközben katonai potenciálját, akcióképességét és bázisait növeli, az ellene vívott harc alapjait is szélesíti és mélyíti. *Erősíti az objektív feltételeit annak, hogy a dolgozók gazdasági és politikai küzdelmei mindinkább összefonódjanak a békeharccal egy országon belül és nemzetközileg is, hogy a háború elhárításáért harcoló európai erők egyre szervezettebben a szocializmus erőire támaszkodjanak.*

*

A világban kialakult új erőviszonyok lehetővé teszik, hogy akadályokat állítsunk a német militarizmus háborús törekvései útjába és meggátoljuk, hogy — minden eddiginél nagyobb pusztítást okozva — harmadszor is lángba borítsa Európát és az egész világot.

Az új világháborút előkészítő erők elleni harc legkövetkezetesebb szervezője és folytatója a nemzetközi munkásosztály, amely természetes ellensége a háborúnak , amely a kapitalizmusnak — a kizsákmányolás és egyben az ember ember által való pusztítása rendszerének megszüntetésére hivatott. Ebből fa-

[7] Frankfurter Rundschau. 1961. január 30.
[8] F. Engels: Anti-Dühring. Szikra 1948. 161. oldal.

Digitized by Google

kad az is, hogy ennek, az emberiség létét érintő küzdelemnek a munkásosztály által már megteremtett új társadalmi rendszer a fő bázisa és döntő tényezője.

A Szovjetunió és az európai szocialista országok sokoldalúan harcolnak a német militarizmus ellen. Küzdenek a két német állammal kötendő békeszerződésért, Nyugat-Berlinnek szabad várossá nyilvánításáért, a „frontváros" hidegháborús tűzfészkének megszüntetéséért. A második világháború maradványaként még ma is meglevő háborús állapot megszüntetése azért a legfontosabb feladat, mert a hidegháború fenntartását és az atomháborúra való készülődést éppúgy, mint a belső militarizálást a háborús provokációs légkör éleszti és ez szolgál a bonni terjeszkedések leplezéséül is.

A Szovjetunió, a potsdami szerződésnek megfelelően segítette Németország békés, demokratikus fejlődését és arra törekedett, hogy ne engedje meg a militarizmus újjáéledését. A német munkásosztály, a német nép a Szovjetunió és a többi szocialista ország támogatásával felépítette első békeszerető szocialista államát, az NDK-t. Nyugat-Németországban viszont az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország vezetőinek jóvoltából ellenkező fejlődés ment végbe. A fenyegető veszély láttán a Szovjetunió számos javaslatot dolgozott ki, s az utolsó mintegy három évben több ízben megkísérelte, hogy a német békeszerződést létrehozza és a nyugat-berlini kérdést rendezze. Az érdekelt kormányokhoz és az ENSZ-hez intézett felhívásában azt is közölte, hogy közös megegyezés hiányában kész arra is, hogy a vele egyetértő kormányokkal együtt *egyoldalúan* kösse meg a békét a Német Demokratikus Köztársasággal.

A szocialista országok a legmesszebbmenően támogatják a szovjet diplomácia erőfeszítéseit a német kérdés megoldására és az általános és teljes leszerelésre vonatkozó javaslatát. A Lengyel Népköztársaság 1957 októberében terjesztette az ENSZ elé az úgynevezett Rapaczki-tervet egy közép-európai atommentes övezetre vonatkozólag, mely magába foglalná Lengyelország, Csehszlovákia, az NDK és Nyugat-Németország területeit. Ehhez a tervhez a Magyar Népköztársaság is csatlakozott. Az NDK kormánya arra szólította fel a bonni kormányt, hogy a két német állam kössön egymással 10 évre szóló békemegállapodást, szüntesse meg a fegyverkezést, kezdje meg a leszerelést és egyesüljön konföderációs alapon egy egységes békeszerető német államban. A Varsói Szerződés tagállamainak politikai tanácskozó testülete pedig ez év március végén hozott határozatában foglalt állást a német békeszerződés és Nyugat-Berlin szabad várossá nyilvánítása mellett.

Digitized by Google

Az európai tőkés országok munkásosztályának és népeinek a nyugatnémet militarizmus ellen vívott küzdelme szoros kapcsolatban áll a szocialista országok harcával, abból merít fokozott erőt, szilárdságot és perspektívát a győzelemre. Ezt fejezte ki az a felhívás, melyet Európa tőkés országainak kommunista pártjai intéztek ezen országok összes dolgozóihoz, összes demokratáihoz 1959 novemberében, Rómában megtartott értekezletükről. A kommunista és munkáspártok 1960 novemberi moszkvai nyilatkozata megerősítette és kiterjesztette ennek gondolatait.

A bonni militarizmus ellen a szocialista országok részéről és az európai tőkés országokban folytatott küzdelem belső összefüggéséből következik, hogy a nyugat-európai dolgozók harci erejét is növeli a *szocializmus fejlődése és a nemzetközi munkásmozgalom egysége.* Azonban a nyugatnémet militarizmus elleni harc sikeréhez elengedhetetlen, hogy a *kommunizmus erői magukkal ragadják a békéért küzdeni vágyó többi erőt is.*

A nyugatnémet militarizmus *fő propaganda fegyvere* az *antikommunizmus,* amelynek segítségével a *békeharc erőinek megbontására törekszik* és „indokolja" fegyverkezését. Antikommunizmusának konkrét tartalma a Német Demokratikus Köztársaság elleni testvérháborúra uszítás, s a Szovjetunió, a Lengyel Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elleni revansista, soviniszta hajsza. S míg a nemzetközi erőviszonyok eltolódása a kommunizmus javára egyre kilátástalanabbá teszi a nyugatnémet militarizmus terveit, az Adenauer-kormány gyűjti, ösztönzi, felhasználja a hitleri nácizmus megmaradt erőit. Az NSZK kereszténydemokrata és keresztényszocialista mezben játssza ki magát „jogállamnak" a „demokrácia", a „szabad világ", a „keresztény hit", az „erkölcs" védelmezőjének és így kínálja fel magát a nemzetközi, főleg az amerikai monopoltőkének a kommunizmus elleni harcra.

Persze az antikommunizmus így, ebben a lepelben inkább hat a tömegekre, mint a hitleri tábornokok és a Bonnba átmentett náci funkcionáriusok szájából. De még ennél is hatásosabb — legalábbis úgy vélik — az, ha „a munkásosztály nevében" támadják a kommunizmust, s *a jobboldali szociáldemokrata vezérek segítségével törekednek a békeharc szövetségeseit a kommunizmustól, a szocialista országoktól elriasztani, azokkal szembeállítani, a nem proletár szövetségeseket a szocializmusról leválasztani és magának a munkásosztálynak a sorait is megbontani.* Az SDP olyan hétpróbás munkásárulói, mint Willy Brandt, a nyugat-berlini polgármester, aki az SDP kancellárjelöltje az ez évi választásokon, vagy Erler, Wehner és társaik, miután 1945—46-ban megakadályozták, hogy létrejöjjön a munkásosztály egysége egész Németországban,

Digitized by Google

azóta és most különösen, a kommunistaellenesség, a testvérgyűlölet és szovjetellenesség makacs hirdetői.

Az SDP godesbergi programjának mellékleteként „A kommunizmussal való szembenállás dokumentációja" címmel „antikommunista kiáltványt" adtak ki és fenntartás nélkül átvéve a bonni háborús uszítók szólamait, kijelentették, hogy engesztelhetetlen ellentétben állnak a „totalitarizmus jelenleg legfenyegetőbb formájával, a kommunizmussal."[9]

A jobboldali szociáldemokraták nyíltan támogatják a NATO-fegyverkezést és ma már közvetlenül a Bundeswehr revansista atomőrültjeinek programját is. Míg az SDP 1958. évi stuttgarti kongresszusa még a hadkötelezettség ellen foglalt állást, 1959-ben, Godesbergben már feladták ezt az ellenállást: 1960-ban Hannoverben pedig már nemcsak az általános hadkötelezettséget hagyták jóvá, hanem „visszaélések elleni biztosíték esetén" a bonni militaristák „szükségtörvényeit" is, sőt — a küldöttek jelentős részének tiltakozása ellenére — egyetértettek a NATO-n belül a Bundeswehr atomfegyverkezésével is. Ezek után írta a nyugatnémet Die Welt: „Sok mindent Adenauer sem mondhatott volna másképpen, mint ahogy ezen a kongresszuson elhangzott." Amilyen mértékben a militarizmus megvalósítja terveit, a jobboldali szociáldemokrata vezetők a nyugat-német militarizmus *közvetett támogatóiból,* mindinkább annak *közvetlen kiszolgálóivá* süllyednek. Túltéve a munkásárulásban történelmi elődeiken, a Scheidemannokon, Noskékon is, nemcsak a háború kitörésekor és alatt, hanem már az agresszió *előkészítésénél* nyújtanak közvetlen segítséget a német militarizmusnak.

A nyugat-német munkásárulókhoz többé-kevésbé azonos hangnemben csatlakoznak a többi nyugat-európai szociáldemokrata vagy szocialista pártok, valamint az Angol Munkáspárt jobboldali vezetői. Ők is törlik pártjaik programjából mindazt, ami, hacsak szavakban is, a marxizmusra, az osztályharcra emlékeztet. Így az osztrák, a dán szociáldemokrata párt, az Angol Munkáspárt stb. munkásárulói, a szociáldemokrata tömegek jelentős részének ellenállása ellenére, új, a marxizmustól idegen programokat fogadnak el. Ezekben a programokban és programtervezetekben a „modern", a „népi" kapitalizmusról fecsegnek vagy — mint a francia szocialista párt új programtervezete — olyan kapitalizmusról, amely az állam beavatkozásával „elkerüli a válságok végzetszerűségét",[10] legjobb esetben pedig egy úgynevezett „demokratikus

[9] Die Psychologische Kriegsführung der westdeutschen Militaristen und der Antikommunismus rechter sozialdemokratischer Führer. Einheit, 1960. május. Melléklet 17. old.

[10] J. Moch. Revue Socialiste No 128, déc, 1960. (Idézve France Nouvelle, 1961. márc. 29. alapján.)

Digitized by Google

szocializmusról". Ezzel próbálják leszerelni az osztályharcot. A monopoltőke osztályuralmát elfedve, a „demokrácia védelmével" indokolják a kapitalista „honvédelmet" is. Az antikommunizmus és burzsoá nacionalista „honvédelem" eképpen kapcsolódik össze a jobboldali szociáldemokrata ideológiában.

A bonni szociáldemokrata vezérek „a meghitt együttműködés elmélyítésére" megállapodást kötnek a legsovinisztább fasiszta csoportokkal, az úgynevezett „Elűzöttek Szervezetével". „Saját" országuk monopoltőkéseinek érdekeit képviselve pedig „nemzeti" alapon szembeállítják egymással az egyes országok munkásságát, azon imperialista ellentéteknek megfelelően, melyek a NATO szövetségen belül vannak.

Mindennek ellenére tömörülnek, szervezettebbekké és harcosabbakká válnak az európai tőkés országokban azok az erők, melyeket felrázott a német militarizmus előretörése, a külföldi támaszpontokon való megjelenése és az atomháborús kardcsörtetés, a melyekben mind jobban erősödik a Szovjetunió és a többi szocialista ország iránti bizalom. *Áttörik a kommunistaellenességgel és a nacionalizmussal támasztott korlátokat* és az európai tőkés országokban fejlődik a bonni militarizmus elleni harc.

* * *

Ma már egyre gyakrabban hangzik fel a tiltakozó kiáltás Európa tőkés országaiban: „Ne adjanak atomfegyvert a hitleri generálisok kezébe! Ne engedjék meg, hogy katonai támaszpontokat létesítsenek! Számolják fel a meglevőket! Szerelják le és semlegesítsék Nyugat-Németországot! Oszlassák fel a katonai és új SS alakulatokat!".

Franciaországban, különösen a nyugat-német határon és azokban a helységekben, ahova a Bundeswehr egységei megérkeztek, (Mourmelonban, Sisonneban) tömegtüntetésekkel tiltakoztak a német csapatok bevonulása ellen. A náci haláltáborokból megmenekült francia hazafiak felöltötték a koncentrációs táborban viselt csíkos rabruhájukat és így, röpcédulákat osztogatva tüntettek. Ezrek emelték fel szavukat a nácik által kivégzett hősök emlékműveinél, s megesküdtek, hogy nem tűrik el a kivégzettek emlékének meggyalázását. A párizsi Sorbonne professzorai, oktatói és diákjai, az első világháború fegyverszünetének tavalyi évfordulóján, november 11-én tiltakozó gyűlést tartottak. Olyan személyiségek, mint Paul Boncourt, volt miniszterelnök, Paul Bastien, Pierre Cot volt miniszterek, Tubert és Le Corguille tábornokok nyilatkozatban ítélték el a német támaszpontok létesítését, a Bundeswehr atomfegyverekkel való felszerelését, a revansista törekvéseket és a nyugat-német új nácizmust.

Digitized by Google

Amikor ez év elején Heusinger Londonba érkezett, hogy tárgyalásokat folytasson a német kiképzőtáborok létesítéséről, a Daily Telegraph is így írt: „Az angol átlagpolgár nem lehet közömbös az iránt, hogy a brit tisztek egy volt náci tábornokkal ülnek egy asztalnál és arról tárgyalnak, hogy Anglia területén adjanak segítséget a német csapatok kiképzéséhez." Majd, mikor köztudomásúvá vált, hogy az angol kormány jóváhagyta ezen kiképző táborok létesítését, a News of the World hetilap evvel a fejléccel jelent meg: „Vigyázat, jönnek!". Tüntetések az utcákon és a mozikban, a kiképzőtáborok helyén; interpellációk az alsóházban stb.: így fogadta Anglia népe a Bundeswehrt. A belgiumi Arendonkba, ahol a német támaszpontot felállították, a teherautók és személykocsik egész karaván ja szállította a tüntetőket, akik a nácik által a múlt világháborúban itt kivégzett hősök emlékművénél fogadtak hűséget az ellenállás harcosainak emlékéhez. Dániában, a NATO-haderők Hold Fast néven szervezett hadgyakorlata idején, a dán tartalékosok egyharmada kérte felmentését e gyakorlatok alól, peticiók tömegével fordultak a dán kormányhoz és röpcédulákkal tiltakoztak az ellen, hogy német parancsnokság alá helyezzék a dán csapatokat. Maga Christensen dán tábornok is megtagadta, hogy Jütlandban és Schleswig-Holsteinben állomásozó egységeit a Bundeswehr tisztjei parancsnokolják. Norvégiában többek között a szociáldemokrata párt ifjúsági szervezete követelte, hogy a kormány változtasson politikáján és ne engedje meg német támaszpontok létesítését. Olaszországban tiltakozó tömeggyűlések és tüntetések voltak. Velio Spano kommunista szenátor interpellációjában követelte, hogy az olasz kormány adjon felvilágosítást a Szardíniában felállított nyugat-német támaszpontokról. Alberto Moravia és Pier-Paolo Pasolini neves írók, Luchino Visconti filmrendező és mások felemelték szavukat. Görögországban a Manolisz Glezosz kiszabadításáért folyó szakadatlan harc a német militarizmust és görög híveit veszi célba. Hiszen, Glezosz volt az, aki az Akropoliszról letépte a horogkeresztes zászlót. A Merten-ügy leleplezései nyomán fellángolt a tiltakozás: Athén és Pireus kerületeinek összes demokrata aktivistái közös nyilatkozatban tiltakoztak a nácikkal kollaborált Karamanlisz miniszterelnök jelenlegi hazaáruló, hidegháborús politikája ellen.

Magában Nyugat-Németországban is, ahol a világbéke európai főellensége „otthon" van, jelentős tömegmozgalom bontakozott ki az atomfegyverkezés ellen, különösen a Ruhr-vidéken. Dortmund és Essen vasmunkásai, Gelsenkirchen és Recklinghausen bányászai, Velbert lakossága ilyen jelszavak alatt vonult fel: „Halál az atomhalálra! Gondoljatok Hirosimára és Nagaszakira! Az atom-

Digitized by Google

fegyverkezés: öngyilkosság!". Baden-Württemberg tartományban a katonai behívó ellen tüntettek a múlt világháborúban is részt vett 1922-es évfolyambeliek. Sok fiatal az NDK-ba települ át, hogy kivonja magát a katonai szolgálat alól. Közismert a göttingeni egyetemi tanárok atomháború-ellenes felhívása. Múlt év áprilisában Hamburgból és Brémából fekete zászlók alatt vonult a békeharcosok menete Bergen-Hohneba, a NATO nyugat-németországi atomkísérleti központjához. Gyarapodik a száma azoknak, akik „lelkiismereti okokból" kérik katonai felmentésüket: az utolsó hónapokban 9000 ilyen kérelmet nyújtottak be. Ez évben, húsvétkor ismét jelentős „atombomba-ellenes menetelést" szerveztek Frankfurt környékén.

A különböző országokban lefolyt tömegakciókhoz, tiltakozó demonstrációkhoz tartoznak a volt náci koncentrációs táborok helyén szervezett hatalmas nemzetközi tömeggyűlések; így az, amelyet ez év áprilisában Sachsenhausenban tartottak, melyen a delegáltak ezrei tüntettek a nyugat-európai országokból is, a nácizmus újjáéledése és a bonni militarizmus atomhalállal fenyegető készülődései ellen. Mind erősebb a nemzetközi visszhangja a leleplezéseknek, melyek az NSZK-ban, a Bundeswehrben és a NATO vezérkarban is fontos szerephez jutott nácik bűneit tárják fel. Az Oberländerek, Globkék, Heusingerek, Speidelek, Foertschök és társaik eltávolításának és felelősségrevonásának követelésére Oberländert kénytelenek voltak eltávolítani a miniszteri székből, Globke, Adenauer bizalmi embere pedig a napokban jelentette be, hogy még ez évben „nyugdíjba megy". Az Eichmann per kapcsán annyira nő a nemzetközi felháborodás, hogy egyre csökken a bonni urak azon reménye, hogy elhatárolva magukat a nácizmustól, megakadályozhatják a jelenleg funkcióban levő cinkosok felelősségének megállapítását, a *mai* bonni militarista rendszer leleplezését.

Ezek csak kiragadott példák arra, hogyan bontakozik ki egyre jobban a *tömegharc* a német militarizmus ellen. *Ereje nagyrészt attól függ, mennyire kapcsolódik össze ez a szorosan vett antimilitarista küzdelem a demokrácia védelméért és kiszélesítéséért, valamint a dolgozók mindennapi követeléseiért vívott harccal.*

Nyugat-Németországban a militarizmus elleni harc főleg „belső" harc, melyet a dolgozók a német imperialista, militarista klikk ellen vívnak, bár a harc éle az amerikai imperializmus és a NATO ellen is irányul. A többi európai tőkés országban, *a nép harca „saját" elnyomói ellen gyöngíti a német militarizmust is, hiszen annak szövetségeseit támadja és esetleg el is szakítja.* Így amikor a múlt év közepén Olaszországban a munkásosztály és a demokratikus erők az OKP vezetésével visszaverték az újjászülető olasz

Digitized by Google

fasizmus támadását a demokrácia ellen és megbuktatták a Tambroni-kormányt, ezzel gátat emeltek a német militarizmus olaszországi terjeszkedési törekvéseinek. Eredményesen kapcsolták össze az újra támadó olasz fasizmus elleni harcot a horogkeresztes mázolások és az Adenauer-barát kormánypolitika elleni küzdelemmel. Belgiumban pedig a közelmúltban a hatalmas általános sztrájkban a munkásosztály akcióegysége arra kényszerítette a belga uralkodó köröket, hogy csapataikat Nyugat-Németországból *visszarendeljék*, gyengítsék a „NATO-pajzsot". A belgiumi harc hatása a *nyugatnémet* munkásmozgalomra is érezhetővé vált: a nyugatnémet szakszervezetek aktív szolidaritásukat fejezték ki a belga dolgozókkal. Legutóbb az ultrák puccsát meghiúsító franciaországi hatalmas tömegmegmozdulás mért csapást a nyugatnémet militarizmus kolonialista törekvéseire. Hiszen a nyugatnémet monopóliumok érdekeltek Észak-Afrikában a szaharai olajforrásokban és ezenfelül stratégiailag is. Adenauer nem akarja, hogy De Gaulle megkezdje az algériai ideiglenes kormánnyal a tárgyalásokat, hanem azt, hogy a francia gyarmattartók folytassák kilátástalan katonai kalandjukat az algériai nép ellen.

A militarizmus elleni harcnak és a kapitalista kizsákmányolás ellen vívott küzdelemnek összefüggését domborította ki az európai tőkés országok kommunista pártjai 1959. évi római értekezletének már említett felhívása: „A békéért folyó harc, az akció a demokratikus megújulásért belső kapcsolatban áll azzal a mindennapi küzdelemmel, melyet a munkásosztály vív közvetlen érdekeinek védelméért, a nagytőke politikája által sújtott dolgozó parasztság, értelmiség, kisiparosok, kiskereskedők, kisebb vállalkozók és egyéb középrétegek pedig jogos követeléseikért."

A demokráciáért és a napi követelésekért folyó akciókban erősödik a munkásegység, gyarapodnak a szocializmus erői. Az antimilitarista harc forrásából is erősödik a munkásegység és így növekszenek mind a békeharc, mind a „belső" harc sikerének esélyei. Különösen az atomhalál és a támaszpontok elleni harc táplálja azokat az áramlatokat a szociáldemokrácia soraiban, melyek a jobboldali vezetéssel szemben lépnek fel. Scarboroughban például a munkáspárti ellenzék főleg ezekben a kérdésekben fordult szembe Gaitskell politikájával. A közelmúltban a 80 000 dél-walesi bányász képviseletében Cardiffban összegyűlt küldöttek a német kiképzőtáborok angliai felállítása ellen szavazva szembefordultak a Munkáspárt vezetésével. Ausztriában 1959 őszén a „Schiller-ünnepségek" „alkalmából" rendezett neofasiszta tüntetések ellen, az osztrák jobboldali szociáldemokrata vezérek egységellenes magatartása ellenére megszületett a kommunista és

Digitized by Google

szociáldemokrata munkások helyi akcióegysége, amely megújult múlt év elején, a horogkeresztes mázolások és antiszemita hajszával szemben. Számos példát hozhatnánk fel Franciaországból, Olaszországból és máshonnan. Ki kell azonban emelnünk Nyugat-Németországot, ahol az SDP hannoveri kongresszusán a Brandt—Erler—Wehner-csoport antikommunista, a militarizmust közvetlenül kiszolgáló vonalával szemben, különösen az atomfegyverkezés kérdésében jelentős ellenzék alakult ki. Hannover után pedig a fémmunkások és bányászok hatalmas szakszervezetei, az IG Metall és az IG Bergbau, megismételték a pártvezetéssel szembehelyezkedő határozatukat és akcióikat az atomhalál, a „szükségtörvények" ellen és a társadalombiztosítás védelméért. Ugyanezt tette Ludwigshafenben a vegyipari dolgozók szakszervezetének konferenciája. S ami különösen fontos, a munkásosztály akcióegységének kibontakozásával erősödik a törekvés az NDK-val való kapcsolatok javítására, a német kérdés demokratikus rendezésére. Mind számosabb nyugatnémet küldött vesz részt az NDK-ban rendezett békedemonstrációkon: így az ez év januári weimari békekongresszus 1700 delegáltja közül több mint 800 az NSZK-ból jött.

A kommunisták a nemzetközi békeharc és a belső elnyomók elleni küzdelem tudatos összekapcsolásával mindkét irányban támogatják a harcot. Ez hozzájárul a baloldali erők gyarapodásához, s a kommunisták iránti bizalom és megbecsülés növekedéséhez, maguknak a kommunista pártoknak az erősödéséhez. Franciaországban például az FKP. Politikai Bizottságának 1960. november 3-i határozata szólította egységes akcióra a francia hazafiakat a német támaszpontok létesítése és az atomfegyverkezés ellen. A határozat nyomán az ország 30 városában szervezett tüntetéseken megnyilatkozott a párt befolyása és az iránta való bizalom. Olyan országokban is érződik ez, melyekben a szociáldemokratizmus a legmélyebben vert gyökeret, mint Belgiumban és Svédországban. Ausztriában a múlt év második felében a párt taglétszáma 3000 fővel növekedett. Nyugat-Németországban is növekszik a hős, illegális kommunista párt befolyása. A monopoltőke sajtójából idézzük a következő adatokat: „Míg a Szövetségi Köztársaságban a kommunista üzemi csoportok száma 1958-ban 101 volt, ez a szám 1959-ben 164-re, 1960-ban pedig kereken 200-ra emelkedett... Az 1959-ben megválasztott összesen 6760 üzemi bizottsági tag közül 1005 kommunista... Az NKP betiltása óta 180 illegális üzemi újságról tudunk."[11]

Az egységakciók, az egyre szélesebb tömegmozgalom hatással van azokra az ingadozó nem-munkás rétegekre is, melyek mindinkább félnek a militarizmus következményeitől, részben maguk

[11] Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1961. január 28.

Digitized by Google

is érzik a monopoltőke nyomását, hazafiságuk pedig a hazájuk függetlenségét sértő nyugatnémet behatolással szembe állítja őket. Így van ez Franciaországban, Olaszországban, Angliában, az északi országokban és másutt. A szervezett békeharcban egyre számosabban vesznek részt a szocializmus közvetlen szövetségesein kívül egyéb rétegek is: neves személyiségek, tudósok, írók, művészek, politikusok és a különböző egyházak egyes papjai. Kevéssé ismert, hogy Nyugat-Németországban, ahol a két német állam létezése következtében élesen merül fel a nemzeti kérdés, szintén növekszik a szervezett békeharcban részt vevő ismert személyiségek száma. A göttingeni egyetemi professzorok atomfegyverkezés elleni felhívását már említettük. S például Baden-Württemberg tartomány békebizottságában olyan nevekkel találkozunk, mint Moritz von Frankenberg-Proschlitz, volt katonatiszt író, Heintzeller lelkész, Fassbinder asszony, a bonni egyetem volt tanára stb. *A munkásmozgalom forradalmi szárnyának és osztálytudatos tömegeinek küzdelme akcióegységben kezd összeforrni a többi dolgozó erejével és a béke védelmében összetalálkozik azokkal a hazafias elemekkel is, melyek nem hívei ugyan a szocializmusnak, de a békét és hazájuk függetlenségét akarják.*

A nyugatnémet militarizmus elleni harc az európai országok munkásosztályának és népeinek közös küzdelme a közös ellenség ellen. *Nemzetközi harc, melyet egyesít a proletár nemzetköziség.* A proletár nemzetköziség hősi tradícióit a kommunisták képviselik, akik szemben a jobboldali szociáldemokraták nacionalista osztályárulásával, erősítik a munkásosztály szolidaritását, s így a nemzetközi békeharcot. A kommunisták arra törekszenek, hogy a német militarizmus elleni küzdelemben megértessék a tömegekkel, a szocialista országok példája nyomán, hogy *gyűlöletük nem a német nép, hanem az imperializmus és militarizmus ellen irányul.*

1959. március 7-én Hruscsov elvtárs Lipcsében, a IX. Össznémet Munkáskonferencián elhangzott felszólalásában kifejtette, hogy a német kérdést elsősorban *osztályszempontból* kell nézni. A Szovjetunió, mely annyit szenvedett a nácifasizmus barbár támadásától, baráti együttműködéssel segíti az NDK-t a szocialista országok közötti egység és testvériség alapján. Hasonló barátság és testvéri együttműködés alakult ki a többi szocialista ország, így hazánk és a német nép első békeszerető szocialista állama között. S amikor most a közelmúltban a nyugatnémet militaristák ismét gazdasági blokáddal akarták megfojtani a Német Demokratikus Köztársaságot, a Szovjetunió és a szocialista országok egész családja sietett a segítségére.

Ami a proletár nemzetköziségből kifolyólag természetes a szocialista országoknál, ugyanaz természetes a tőkés országok kommunistáinál is. A francia kommunisták követik az internaciona-

Digitized by Google

lizmus 1923. évi példáját, amikor a német proletariátus Ruhr-vidéki felkelése idején Marcel Cachin Essenben tiltakozott a francia csapatoknak a német proletariátus elnyomására való felhasználása ellen; követik az 1932—33. évit, amikor Ernst Thälmann Párizsban, Maurice Thorez pedig Berlinben szólalt fel a német és a francia munkásosztály közös ügyéért, a német és francia monopolisták ellen, valamint a proletár nemzetköziség második világháború alatti és utáni gyönyörű szolidaritási megnyilvánulásait. „A pártunk által annyira óhajtott francia—német kibékülés — mondotta a FKP múltévi felhívása — és a két nép barátságának útja nem a német militarizmus és imperializmus újjáéledésén és a revansista erőkkel kötött szövetségen át vezet. Egyetlen útja van csupán a két nép kibékülésének, barátsága biztosításának és megszilárdításának: a diplomáciai, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok felvétele avval az NDK-val, mely területén örökre megszüntette az imperializmus bázisait és azoknak a munkás és egyéb demokratikus erőknek a támogatása, melyek Nyugat-Németországban küzdenek a békéért, a leszerelésért és egy békeszerető Németországért."[12]

Ebben a szellemben folytak és folynak le Franciaország keleti megyéiben és Nyugat-Németország nyugati tartományaiban a franciák és németek közös békegyülései. A két nép barátsága jegyében együtt tiltakoznak a Bundeswehr nukleáris fegyverkezése és franciaországi támaszpontjai ellen. Legutóbb ez év április 15—16-án Strasbourgban tartottak közös békegyűléseket és felvonulásokat, melyeken Franciaország 20 megyéjéből, német részről pedig Baden-Württemberg tartományból gyűltek össze a delegációk. Más országokban is vannak hasonló megnyilvánulások. Belgiumban, Liègeben például múlt év októberében az ellenállás harcosainak nemzetközi találkozóján az összegyűlt 900 küldött között a belgák, franciák, hollandok, luxemburgiak mellett 100 nyugatnémet delegált vett részt. Mindez azt mutatja, hogyan *fejlődik a kommunisták következetes, a proletárszolidaritást erősítő munkájával a munkásosztály nemzetközi egysége, a népek barátsága és egyetértése.*

Az egyes országok kommunista pártjai országaik sajátosságának megfelelő kezdeményezésekkel támogatják a szocialista országok békeindítványait. Az olasz kommunista parlamenti frakció 1958 júniusában törvényjavaslatot nyújtott be a római parlamentben arról, hogy Olaszország területén ne lehessen atomfegyvereket tárolni. A Holland Kommunista Párt „a német Bundeswehrtől elszakadt atommentes Hollandia" jelszavát adta ki, Auszt-

[12] France Nouvelle, 1961. január 18.

Digitized by Google

riában a KP ez év tavaszán megtartott XVIII. kongresszusán megállapította, hogy „a harc a semlegesség megőrzéséért és megvédéséért — az a legfontosabb hozzájárulás, amelyet mi, osztrákok a béke biztosításához adhatunk".[18]

A szocialista országok békeharca és az európai tőkésországok népeinek a német militarizmus elleni küzdelme mind mélyebben kapcsolódik össze. Erősödik a szocialista országokat és az európai tőkésországok munkásságát összeforrasztó proletár nemzetköziség. Ez a folyamat érleli legjobban azokat a feltételeket, amelyek közt a békeerők meg tudják akadályozni a német militaristák háborús terveik végrehajtásában.

[18] Weg und Ziel. 1961. 4. 220. oldal.

Digitized by Google

A „bőség társadalma" és a koegzisztencia ideológiai problémái

Írta RIPP GÉZA

Az elmúlt években kevés közgazdasági munka váltott ki olyan széleskörű hatást a kapitalista országokban, mint J. K. Galbraithnek, a Harvard-egyetem professzorának, Kennedy elnök gazdasági tanácsadójának, az Egyesült Államok új indiai nagykövetének „A bőség társadalma" című műve. Galbraith könyve igazi közgazdasági bestseller: az Egyesült Államok és általában a fejlett tőkés országok értelmiségének a mai kor feltételeinek megfelelő ideológia iránti szükségletét igyekszik kielégíteni, gondosan ügyelve arra, hogy az általa kínált új eszmék elterjedését a tudományos ismeretek elsajátításának szokásos fáradságával járó erőfeszítés ne akadályozza. Egyes igényesebb burzsoá közgazdászok ugyan kissé fanyalogva fogadták azt a könnyedséget, amellyel Galbraith állításainak alaposabb bizonyítása elől következetesen kitér, ez azonban egyáltalán nem gátolta a könyv népszerűségének gyors növekedését. K. E. Boulding, a michigani egyetem professzora például azt a reményét fejezte ki, hogy Galbraith könyvének hatása éppoly nagy lesz, mint amilyen a népszerűsége. Richard Crossman, az Angol Munkáspárt elnöke pedig „keresztül-kasul Galbraith hívének" nevezte magát. Egy másik ismert munkáspárti ideológus, John Strachey egyenesen kijelentette, hogy Galbraith műve a legközelebbi évtizedekben olyan hatást fog gyakorolni, amelyet csak Keynes fő művéhez lehet hasonlítani. Galbraith könyve ideológiai szempontból kétségtelenül egyike a legérdekesebb műveknek, amelyek a fejlett tőkés országok problémáinak felvetésére és megválaszolására törekednek, különös tekintettel arra, milyen hatása van a két társadalmi rendszer egymás melletti létezésének a kapitalizmus problémáira.

I

A kapitalizmus általános válságának egyik legjellegzetesebb megnyilvánulása, hogy a jelenkori burzsoá politikai gazdaságtan — és ezen túl az egész mai burzsoá ideológia — központi kérdésévé válik a kapitalizmus fennmaradásának és normális működé-

Digitized by Google

sének a problémája. Az erőviszonyokban bekövetkezett történelmi változást jelzi, hogy a burzsoá közgazdászok feladatuknak már nem azt tartják, hogy a szocializmus lehetetlenségét, hanem hogy a kapitalizmus fennmaradásának *lehetőségét* bizonyítsák. A kapitalizmus általános válsága a burzsoá ideológusok tudatában mint a régi elméletek válsága jelenik meg. Társadalmi helyzetükből szükségszerűen következik, hogy képtelenek felismerni: a burzsoá ideológia válsága a tőkés társadalmi rendszer válságának a kifejezése. Ennek megfelelően a válság megoldását nem annyira a kapitalista valóság, mint inkább az ideológia megváltoztatásában keresik. Ezért lett a „dogmák elleni harc" a jelenkori burzsoá politikai gazdaságtan egyik fő jelszava.

A tőkés társadalom válságának elmélyülésével a politikai gazdaságtan jelentősége a burzsoázia számára nem csökken, hanem annak arányában növekszik. Ebben a burzsoáziának a kapitalizmus életképességével szembeni bizalmatlansága mutatkozik meg. Marx hangoztatta, hogy a laissez-faire a kapitalizmus adekvát formája és az attól való eltérésben a tőkés rendszer belső erőinek a gyengülése tükröződik. Amilyen mértékben a kapitalizmus belső erői gyengülésének következményeként egyre inkább kérdésessé válik a tőkés rendszer funkcióképessége, olyan mértékben növekszik azoknak a gazdasági elméleteknek a jelentősége, amelyek a természetes gyógyulás bevárása helyett mesterséges beavatkozással javasolják orvosolni a kapitalizmus bajait. Ennek a megváltozott magatartásnak legjelentősebb és legnagyobb hatású képviselője, Keynes angol közgazdász fellépése óta, fő irányzattá vált a burzsoá politikai gazdaságtanban az a felfogás, hogy a kapitalizmus működő-képessége és fejlődő képessége nem elsősorban a kapitalizmus automatikusan működő belső erőin, hanem a burzsoá közgazdászok által kidolgozott gazdasági elméleteken és azoknak a burzsoá állam által való gazdaságpolitikai alkalmazásán múlik.

A fentieknek megfelelően Galbraith is a régi dogmák és az azoknak megfelelő gazdaságpolitika hatástalanságában látja annak okát, hogy az Egyesült Államok nem tud megfelelően élni a rendelkezésére álló hatalmas anyagi gazdagsággal és hogy a Szovjetunióval folytatott verseny döntő területein egyre nyilvánvalóbbá válik elmaradása.

Galbraith könyvének alapgondolata: az Egyesült Államok jelenlegi helyzete új korszak a gazdasági fejlődés történetében, a „bőség társadalmának" korszaka, viszont a jelenleg uralkodó gazdasági elméletek egy már túlhaladott korszak termékei, és ennek következtében „olyan eszmék vezérelnek bennünket, amelyek egy más világra érvényesek".[1] Mivel szerinte a jelenlegi eszmék olyan

[1] J. K. Galbraith: The Affluent Society. Boston. 1958. 3. l.

Digitized by Google

korból származnak, amelyben a szegénység az emberek nagy többsége számára általános és egyedül lehetséges állapot volt, ezért ellentmondás keletkezett a megkövesedett eszmék és az új valóság között. Galbraith lényegében az egész őt megelőző politikai gazdaságtant „konvencionális bölcsességnek" nevezi, amely ellentétes a „bőség társadalmának" valóságos követelményeivel és ezzel saját elméletét úgy tünteti fel, mint új szakaszt a politikai gazdaságtan történetében.

Galbraith tényleges szembenállása az őt megelőző politikai gazdaságtannal nagyonis relatív: a gazdasági folyamatok értelmezésében, a feladatok meghatározásában rendszerint egyáltalán nem olyan eredeti, mint ahogy azt ígéri. De ez a *relatív* szembenállás, bizonyos vonatkozásban valóban fennáll: Galbraith művében egyrészt kifejezésre jut az a felismerés, hogy a keynesizmus korántsem bizonyult olyan teljes és végleges receptnek a kapitalizmus bajainak orvoslására, mint ahogy ezt az elmúlt időszakban a tőkés országokban általában feltüntették, másrészt pedig megkísérli — gyakran nem is egészen tudatosan — felvetni azokat a problémákat, amelyekkel a mai kapitalizmusnak szembe kell néznie a két társadalmi rendszer egymás melletti létezése következtében.

Galbraith megállapítja, hogy az elmúlt időszakban „a keynesi magatartás vált az új konvencionális bölcsességgé"[2] és kihívást intéz a modern burzsoá politikai gazdaságtan uralkodó irányzatának olyan „szent" kategóriái ellen, mint amilyenek például a „teljes foglalkoztatottság", a „gazdasági növekedés", valamint a keynesi pénzügyi politika alapelvei. A keynesizmus bírálata Galbraith könyvében azonban egyáltalán nem mélyreható, nem a keynesizmus kiszorítására, hanem inkább annak kiegészítésére törekszik és a legfontosabb kérdésben, a burzsoá állam szerepének értékelésében lényegesen túl is megy Keynesen. Emellett a keynesizmus dogmáit igen gyakran a burzsoá politikai gazdaságtan sokkal régebbi dogmáival igyekszik helyettesíteni.

Galbraith könyvének egyik legfontosabb vonása, hogy benne bizonyos tekintetben az a hatás tükröződik, amelyet a szocialista világrendszer létrejötte és fejlődése a jelenkori burzsoá ideológiára gyakorol. Az adott helyzetben a burzsoá közgazdaságtan fő feladatává válik, hogy kidolgozza a kapitalizmus apologetikájának új érveit a két rendszer gazdasági versenyének feltételei között. Csak ebből az aspektusból lehet Galbraith könyvének jelentőségét helyesen megítélni. Galbraith természetesen képtelen arra, hogy a koegzisztencia igazi problémáit felvesse, még inkább, hogy azokat megválaszolja.

A két rendszer egymás melletti létezése és versenye a bur-

[2] I. m. 192. l.

Digitized by Google

zsoá közgazdaságtanban szükségképpen előtérbe állítja a társadalom rendelkezésére álló erőforrások leghatékonyabb felhasználásának, és ezzel összefüggésben a társadalom céljainak problémáját. „A legutóbbi időben — írja Galbraith —, egyetlen probléma sem volt annyira zavaró, a gondolkodó emberek számára, mint az, hogy miért használjuk fel olyan rosszul gazdagságunkat. Az államférfiúi képesség bizonyos hiányát rendszerint feltételezték. Ma már világos, hogy a baj mélyebben fekszik. Ez a mi gazdasági magatartásunk nézőpontja."[3] A burzsoá politikai gazdaságtan legutóbbi fejlődésének kétségkívül egyik legjellemzőbb vonása, hogy egyre inkább háttérbe szorul az a felfogás, amely a közgazdaságtant mint valamilyen technikai tudományt kezeli, amely a társadalom céljának kérdésével nem foglalkozik. Ennek megfelelően egyre jobban hangsúlyozzák a közgazdaságtan világnézeti, ideológiai vonatkozásait. Ez a szemlélet jut kifejezésre például J. R. Hicksnek, az oxfordi egyetem politikai gazdaságtan professzorának nemrégiben megjelent tanulmánygyűjteményéhez írt előszavában is. Hicks hangsúlyozza: „Lehetetlen olyan gazdasági javaslatokat készíteni, amelyeknek nincs ‚nem-gazdasági' vonatkozásuk..." „Ahogy a gazdagság növekszik, úgy válik (vagy kell válnia) maga a gazdagság kevésbé fontossá... Nem vagyunk olyan „bőségesek", hogy a nagyobb gazdagság iránti szükséglet eltűnt; de viszonylagosan kevésbé sürgős lett"... „Lehetséges úgy növelni a gazdagságot, hogy egyúttal csökken a szabadság."[4] (Ez utóbbi megállapításánál Hicks a nagy monopóliumok hatalmának állandó fokozódására utal, amit ő a szabadság legnagyobb fenyegetésének tekint a nyugati társadalmakban.)

Ez a megváltozott magatartás kétségkívül a legszorosabb összefüggésben van azokkal a hatalmas eredményekkel, amelyeket a Szovjetunió a legutóbbi években elért, amelyeknek ideológiai kihatásaival a burzsoá politikai gazdaságtan is kénytelen szembenézni. Galbraith ezt egészen nyíltan elismeri: „Azóta a Szovjetunió nyilvánvalóvá tette a tudományos és technológiai haladásnak egy lélegzetelállító sorozatát... Nyilvánvalóvá vált, azért vállottunk kudarcot abban, hogy ennek a haladásnak megfeleljünk, mert kudarcot vallottunk abban, hogy a szükséges eszközöket a kívánt célokra összpontosítsuk. Egyesek kimutatták, hogy azon a héten, amikor az oroszok elindították első mesterséges holdjukat, mi a gépkocsi modelleknek egy nagyszerű választékát bocsátottuk ki. ... A leckét nem tanultuk meg teljesen... Nem láttuk, hogy a probléma sokkal több, mint egy nagyobb költségvetés — ez a mi magatartásunk magával a társadalom céljával szemben."[5] Egy tár-

[3] I. m. 180. l.
[4] J. R. Hicks: Essays in World Economics. Oxford. 1959. X., XIII., XIV. l.
[5] J. K. Galbraith: The Affluent Society. 352. l.

Digitized by Google

sadalmi cél, amely képes lenne mozgósítani az Egyesül Államok összes erőforrásait és kellő vonzóerőt tudna gyakorolni azokra a népekre, amelyek jelenleg nem tartoznak sem a szocialista, sem az imperialista országokhoz — ez az a koegzisztencia által felvetett probléma, amely egyre jobban foglalkoztatja a burzsoázia ideológusait és politikusait és amelynek mind élesebb formában való felvetése mutatja az imperialista országok pozícióinak gyengeségét a szocialista világrendszerrel való versenyben. Nem véletlen, hogy a „Life" c. amerikai folyóirat szerkesztésében a közelmultban egy tanulmánygyűjtemény jelent meg, amely kizárólag ezzel a kérdéssel foglalkozik. Adlai Stevenson itt megjelent írásában például a kérdést ilyen élesen tette fel: „... valószínű-e, hogy a szupermarkettel, mint templomunkkal és a fizetett rádióreklámmal, mint litániánkkal a világot Amerika emelkedett céljainak és ösztönző életmódjának ellenállhatatlan víziójával lelkesítjük?"[6] Ugyanitt Walter Lippmann az egész amerikai társadalmi magatartás megváltoztatását követeli, hogy megfelelhessen a Szovjetunió „kihívásának". „Nincs más választásunk, minthogy megfeleljünk ennek a kihívásnak, mégha ez megköveteli is sok kedvelt dogmánk megváltoztatását, és azt, hogy megedzzük magunkat egy keményebb életmódra."[7]

A koegzisztencia problémájának felvetése a burzsoázia vezető ideológusai és politikusai részéről a ténylegesen alapvető problémának szükségképpen torzított beállításához vezet: a két rendszer versenyében a kapitalizmus lemaradásának fő okait nem a tőkés gazdasági rendszerben keresik, hanem a megfelelő eszmék hiányában, amelyek alkalmasak volnának arra, hogy a kapitalizmus vonzóerejét növeljék. Ennek az alapállásnak megfelelően Galbraith könyve egyszerre dicsőítése is és „önkritikája" is a mai amerikai társadalomnak: dicsőítése annak az anyagi haladásnak, amely — Galbraith szerint — a történelemben először az Egyesült Államokban elvezetett a „bőség társadalmának" létrejöttéhez és bírálata annak a magatartásnak, amely — a megfelelő eszmék hiányában — kudarcot vall abban, hogy ezt a gazdagságot eredményesen használja fel.

II

Galbraith egész művének a megítélése szempontjából perdöntő jelentősége van kiinduló tétele helyességének: igaz-e az, hogy az Egyesült Államok fejlődésének jelenlegi szakasza új korszak a társadalom fejlődésének történetében. A „bőség társadal-

[6] The National Purpose. America in crisis; an urgent summons. New York, 1960, 29. l.

[7] L. m. 133. l.

Digitized by Google

mának" létrejöttére hivatkozva állítja Galbraith és követőinek serege, hogy a mai Amerikának már nem kell szembenéznie a tőkés társadalmak hagyományos problémáival, és erre hivatkozva jelenti ki, hogy a marxizmus is a „konvencionális bölcsesség" részévé vált, mivel a kapitalizmusnak a marxizmus által feltárt problémái az Egyesült Államok jelenlegi feltételei között már megoldódtak. Ebből következően szerintük a szocializmus szükségszerűsége sem bizonyítható a marxizmus alapján, hiszen, mint Galbraith egyik leglelkesebb követője, Strachey állítja: „A gazdaság területén az állandóan növekvő nyomor marxista jóslata az igazság ellentétének bizonyult. Az állandóan növekvő bőség az, ami Amerikában egyre inkább összeférhetetlenné válik egy nem-módosított kapitalizmussal."[8] A „bőség társadalma" követelményeinek megfelelően átformált kapitalizmus, mint a szocializmus alternatívája; Galbraith műve, mint a marxizmus—leninizmus alternatívája — ez az a következtetés, amelyet a burzsoá és reformista ideológusok jelentős része a fejlett kapitalista országok problémáinak megoldására kínál.

Galbraith gondosan óvakodott ugyan attól, hogy valamelyes pontos meghatározását is adja annak, amit ő a „bőség társadalmának" nevez, erről szóló főbb megállapításait mégis a következőkben lehet összefoglalni:

1. Az Egyesült Államokban a fogyasztás színvonala a történelemben eddig ismeretlen fokot ért el. Olyan fogyasztási cikkek váltak elérhetővé a társadalom többsége számára, amelyek eddig csak egy szűk kiváltságos réteg monopóliumát képezték.

2. Az osztályok közötti egyenlőtlenség csökkent és jelentősége többé már nem tekinthető elsőrangúnak a társadalmi kapcsolatok megítélésében. Emelkedő reálbérek esetén a vagyon szerepe másodrangúvá válik. A XIX. században a társadalmi feszültségek megoldásának egyedüli lehetősége a vagyon és a jövedelmek újraelosztása volt, jelenleg viszont a megnövekedett termelés helyettesíti az újraelosztást.

3. Az egyenlőtlenséget csökkentette, hogy megváltozott a vagyon felhasználásának módja. A gazdagok már nem viselkednek olyan kihívóan, mint régen.

4. Gyökeresen megváltozott a gazdagok társadalmi és politikai helyzete, mivel megnőtt a szövetségi kormány tekintélye, a szakszervezetek befolyása és ami a legfontosabb: rendkívül fokozódott a vállalati igazgatási apparátus vezetőinek, az úgynevezett menedzsereknek a szerepe.

5. A „teljes foglalkoztatottság" kivívása, a munkanélküli segély kiterjesztése, a nyugdíjrendszer, a mezőgazdasági termékek

[8] John Strachey: The End of Empire. London, 1959. 224. l.

Digitized by Google

ártámogatása stb. következtében megszűnt a kapitalizmussal régebben együttjáró létbizonytalanság.

A jelenkori burzsoá politikai gazdaságtan egyik fő vonása a politikai gazdaságtan kategóriáinak szubjektív értékelése. Ennek megfelelően Galbraithnél a politikai gazdaságtan kategóriái nem termelési-társadalmi viszonyoknak, összefüggéseknek a kifejezői, hanem általában csak mennyiségi kapcsolatok megjelölésére szolgálnak. Ezzel a jelenségeket társadalmi összefüggéseikből kiszakítja, az egyes kategóriákat megfosztja konkrét társadalmi meghatározottságuktól és önkényes konstrukciókat hoz létre. Galbraith a társadalmi problémáknak csak a mennyiségi vonatkozásait képes felismerni, és így nála a bőség és a nyomor problémája mint valamennyi társadalmi alakulatban azonos probléma jelenik meg. Mivel ez a felfogás semmiféle objektív kritériumot sem ismer el, ezért ennek alapján bármely társadalmi alakulatot a „bőség társadalmának" lehet nevezni — a megelőzőhöz képest, hiszen minden új társadalmi rendszer, a megelőzőhöz viszonyítva, az anyagi javak nagyobb bőségét állítja elő.

Mivel Galbraith a tömegek nyomorát kizárólag a termelőerők viszonylagos fejletlenségére vezeti vissza, ezért számára a szegénység felszámolása olyan probléma, amelynek megoldása független a fennálló társadalmi-termelési viszonyoktól. Ezzel szemben Marx hangoztatta, hogy míg a kapitalizmus előtti *valamennyi* társadalmi alakulatban a dolgozók tömegeinek nyomorúságos helyzete szükségszerűen következett az ember természetfölötti hatalmának elégtelenségből, addig a kifejlett tőkés országokban a tömegek nyomorának *kizárólag* társadalmi, a kapitalista rendszerben gyökerező okai vannak. Teljesen ellenkezik az igazsággal Galbraithnak az az állítása, amely szerint Marx nem tudta felismerni, hogy a kapitalizmus fejlődése során a termelőerők fejlettsége olyan fokot érhet el, amely lehetővé teheti a szegénység teljes és végleges felszámolását. Ellenkezőleg: a marxizmus a szocializmus lehetőségét, objektív feltételét éppen ebben jelölte meg, kiegészítve azonban azzal, hogy a nyomor felszámolása nem valósulhat meg a termelőerők fejlődésének automatikus következményeként, ehhez szükség van a társadalmi okoknak — a kapitalizmusnak — a felszámolására is. Ehhez még hozzá kell tenni, hogy a nyomor felszámolásán a marxizmus nem pusztán a fizikai létfenntartás biztosítását érti, hanem a dolgozó tömegek egész társadalmi helyzetének a gyökeres megváltoztatását is.

A dolgozó tömegek helyzete a tőkés országokban nem ítélhető meg közvetlenül a fogyasztás általános színvonalából, még kevésbé a fogyasztási struktúrában bekövetkezett változásokból. Kétségtelen, hogy pillanatnyilag a fogyasztás általános színvonala az Egyesült Államokban a legmagasabb a világon és hogy a fogyasztás szer-

Digitized by Google

kezete *általában* leginkább itt alkalmazkodott a korunkban végbemenő technikai forradalom követelményeihez. De a dolgozó tömegek helyzetének megítélése szempontjából nem az az alapvető szempont, hogy mekkora az Egyesült Államokban a megtermelt javak mennyisége, hanem az, hogyan használják fel azokat, milyen a dolgozó osztályok fogyasztási színvonala és részesedése a nemzeti jövedelemben, valamint hogy szükségleteik kielégítési színvonala milyen arányban van a társadalmi fejlődés által létrehozott szükségletekkel. Csak az utóbbi szempontok alapján dönthető el: igaz-e az, hogy az amerikai dolgozók megszabadultak a kapitalizmus törvényszerűségeitől, hogy az Egyesült Államok a *dolgozók tömegei számára is* a „bőség társadalma?"

A jövedelmek megoszlásáról, a különböző jövedelmű kategóriáknak a teljes jövedelemből való részesedéséről az Egyesült Államokban megközelítőleg pontos képet ad a következő táblázat, amely a családoknak a teljes jövedelem alapján való megoszlását mutatja.

A családok megoszlása a teljes évi jövedelem alapján (1957-ben)[9]

Családi jövedelem	A családok száma	A csoportok százalékaránya	Összesített százalékarány
Összes	43 714 000	100,0	100,0
Kevesebb mint 1000 dollár	2 823 ezer	6,4	6,4
1000— 1999 dollár	3 712 ezer	8,5	14,9
2000— 2999 dollár	4 206 ezer	9,6	24,5
3000— 3999 dollár	5 160 ezer	11,8	36,3
4000— 4999 dollár	6 158 ezer	14,1	50,4
5000— 5999 dollár	6 352 ezer	14,5	64,9
6000— 6999 dollár	4 509 ezer	10,3	75,2
7000— 9999 dollár	7 126 ezer	16,3	91,5
10 000—14 999 dollár	2 856 ezer	6,5	98,0
15 000 dollár fölött	812 ezer	1,9	99,9

Átlagos jövedelem: 4971 dollár

Az Egyesült Államokban a legkülönfélébb ún. családi költségvetések készülnek, azzal a céllal, hogy kimutassák: melyik az a legkisebb összeg, amelyből egy átlagos család létfenntartása biztosítható. Ezek közül a legkisebb a Heller-költségvetés, amelyre a szakszervezetek is elsősorban szoktak hivatkozni a kollektív szerződések tárgyalásánál. A Heller-költségvetés egy átlagos család

[9] L. Huberman: La distribution du revenu aux U. S. A. Cahiers Internationaux 1959. nov. 80. l.

Digitized by Google

normális létfenntartási minimumát 1957-ben 5832 dollárban jelölte meg. 1957-ben Federal Reserve Board jelentése szerint az összes fogyasztói egység 66 százalékának jövedelme maradt alatta a Heller-költségvetés előirányzatainak.

Vannak olyan vélemények, hogy a Heller-költségvetés előirányzatai „túl magasak", ezért nem felesleges összehasonlítani a családok tényleges jövedelmét az Egyesült Államokban az egyéb számítások követelményeivel, tudva azt, hogy ez utóbbiak a dolgozók szükségleteit nagyjában a fizikai létfenntartás színvonalán igyekeznek meghatározni. Eisenhower elnök hivatalbalépésekor, 1953-ban 4000 dollárban jelölte meg azt az összeget, amelynek elérésével valamennyi amerikai család megszabadulhatna a szegénységtől és e feladat végrehajtásához 10 évet tartott szükségesnek. 1953 óta a létfenntartási költségek az Egyesült Államokban jelentősen emelkedtek, úgy hogy ennek megfelelően nőtt az az összeg is, amely Eisenhower szerint szükséges ahhoz, hogy a szegénységet véglegesen leküzdjék. New York városi tanácsa által közzétett adatok szerint egy átlagos család költségvetéséhez szükséges minimum 1957-ben 4072 dollár volt, ami 4511 dolláros jövedelmet igényelt az adók levonása előtt. Ehhez egészen hasonló a Fortune c. amerikai folyóirat megállapítása: „... azok a családok, amelyeknek jövedelme az adók levonása után 4000 dollár alatt van, arra vannak kényszerítve, hogy csaknem mindent élelemre, ruházkodásra, lakásra, közlekedésre és orvosi ellátásra költsenek".[10] Az amerikai Munkaügyi Minisztériumnak a városi családokra vonatkozó „szerény, de megfelelő" költségvetése — amelyet az AFL—CIO szakszervezet „igazán szerény"-nek nevezett — 1958-ban az átlagos létminimumot 4656 dollárban, azaz körülbelül heti 90 dollárban jelölte meg. A Gallup intézet 1960-ban közvéleménykutatást rendezett azzal a kérdéssel, hogy melyik az a hangsúlyozottan *legkisebb* összeg, amely egy átlagos amerikai család még *elviselhető* létfenntartását biztosítja. A közvéleménykutatás alapján az intézet megállapította, hogy ehhez az Egyesült Államok átlagában heti 84, vagyis körülbelül évi 4400 dollárra van szükség.

Ha ezeknek a különféle számításoknak az eredményeit összehasonlítjuk az előbb közölt táblázat adataival, akkor kiderül, hogy az amerikai családoknak igen nagy százaléka keres kevesebbet a legalacsonyabb költségvetések előírásainál is. Átlagos jövedelemmel (4—7 ezer dollár) 1957-ben a családok 38,9 százaléka rendelkezett, ennél többet a családoknak 24,7, kevesebbet viszont 36,3 százaléka keresett, vagyis az Egyesült Államokban az összes családoknak több mint egyharmada a normális létfenntartásnak a *legalacsonyabban megállapított* jövedelmi szintjét sem érte el. Ezen

[10] Fortune. 1959. június. 136. l.

Digitized by Google

belül a fehér családoknak 33,1 százaléka keresett kevesebbet 4000 dollárnál, a négerekének viszont 68,1 százaléka. Ez az Egyesült Államokban meglévő faji megkülönböztetésnek talán a legfontosabb — ha nem is a legszembetűnőbb — vonása. Az Egyesült Államokban a családok 24,5 százalékának a teljes jövedelme kevesebb volt a 3000 dollárnál is, vagyis nem érte el a heti 60 dollárt sem, ami pedig a fizikai létfenntartás legelemibb követelményeinek kielégítéséhez sem elegendő. „1957-ben az Egyesült Államokban heti 60 dollár jövedelem a szegénységet jelentette. Azt jelentette, hogy ezek a családok rosszul táplálkoztak, rossz lakásviszonyok között éltek, rosszul öltözködtek. Azt jelentette, hogy az egészséges és tisztességes élethez szükséges minimum alatt éltek."[11] Roosevelt elnök 1933-ban, a nagy gazdasági válság végén jelentette ki, hogy a nemzet egyharmadának a legelemibb létfenntartási szükségleteit sincs módjában kielégítenie. És 1957-ben, a „bőség társadalmának" korszakában, a gazdasági konjunktúra évében az Egyesült Államok lakosságának legalább egynegyedére még mindig érvényesek voltak ezek a kijelentések.

A mai kapitalizmus különféle védelmezőinek azokkal az állításaival szemben, melyek szerint az Egyesült Államokban a jövedelmek már olyan nagymértékben kiegyenlítődtek, hogy a jövedelmi eltéréseknek többé nincs jelentősebb szerepük az egyes osztályok, rétegek társadalmi helyzetének meghatározásában, a hivatalos amerikai statisztika jócskán szépített adatai is bőséges bizonyítékokat szolgáltatnak. Az Egyesült Államokban a családokat jövedelmeik nagysága szerint tíz egyenlő, a családoknak egyenként 10 százalékát magába foglaló csoportra osztva, az egyes jövedelmi csoportok 1957-ben a következő arányban részesedtek az összes pénzjövedelemből:[12]

Legalsó tized	1%	Hatodik tized	9%
Második tized	3%	Hetedik tized	11%
Harmadik tized	4%	Nyolcadik tized	13%
Negyedik tized	6%	Kilencedik tized	16%
Ötödik tized	8%	Legfelső tized	29%

Az adatokból kiderül, hogy a legfelső jövedelmi csoportba tartozók átlagos jövedelme 29-szeresen múlta felül a legalsó jövedelmi csoport tagjaiét, s részesedésük csaknem egyenlő volt a legalsó *hat* jövedelmi csoport — a családok 60 százalékának — egyesített jövedelmével. Az összes családok fele az összes jövedelem 22, a másik fele pedig 78 százalékával rendelkezett. Az ed-

[11] L. Hubermann: La distribution du revenu aux U. S. A. Cahiers Internationaux, 1959. nov. 82. l.
[12] Federal Reserve Bulletin. 1958. szept. 1053. l.

Digitized by Google

digi adatokból is kitűnik, hogy a jövedelemkülönbségek az Egyesült Államokban továbbra is rendkívül nagyok, és hogy az alsó jövedelmi kategóriákba tartozók helyzete lényegesen alatta marad a legalacsonyabban megállapított létfenntartási előirányzatoknak is, vagyis a termelés növekedése korántsem oldotta meg az újraelosztás problémáját, mint ahogy azt Galbraith állította.

Galbraithnak az az „érvelése", mely szerint az egyenlőtlenség kiküszöbölésének egyik tényezője, hogy a gazdagok kevésbé „tüntetően" költik el jövedelmüket, aligha érdemel komolyabb figyelmet. Ez csak arra példa, hogyan próbálja a modern burzsoá politikai gazdaságtan az osztályellentétek társadalmi-gazdasági elemzését „pszichológiai elemzéssel" helyettesíteni, és az osztályellentétek okait a társadalmi viszonyok helyett az egyéni tudatra visszavezetni. Mégha Galbraith állítása helyes volna is, abból legfeljebb az egyenlőtlenség külső megnyilvánulásaira, de semmiként sem a mértékére lehetne következtetni.

A magas fogyasztói színvonal, az egyenlőtlenség jelentőségének csökkenése mellett Galbraith a létbizonytalanság megszűnését tekinti a „bőség társadalma" legfontosabb jellemzőjének. A keynesizmussal való részleges szembenállását többek között éppen azzal indokolja, hogy a mai Amerikának már nem kell szembenéznie a létbizonytalanság problémájával és így a „teljes foglalkoztatottság" keynesi koncepciója elvesztette jelentőségét. Mint Galbraith írja: „... míg a valóságban a létbizonytalanság kiküszöbölődött, többé-kevésbé érintetlenül fennmaradt mint a konvencionális bölcsesség ideológiai támasza..."[13] Galbraith állításai azonban most sincsenek jobban összhangban a tényekkel, mint az előző esetekben. 1958-ban, Galbraiht könyve megjelenésének évében, a munkanélküliek száma a második világháború utáni legmagasabb színvonalat érte el. 1958 júniusában az Egyesült Államokban a munkanélküliek száma — 5,4 millió nyilvántartott, 1,1 millió rejtett és 1,7 millió teljes munkanélkülivel egyenértékű részleges munkanélküli[14] — 8,2 millió volt, az összes munkavállalóknak 11,6 százaléka. A munkanélküliség nemcsak a gazdasági válságok idején, hanem — mint azt az USA Munkaügyi Minisztériumának folyóirata megállapítja — állandóan jelenlevő probléma az Egyesült Államokban. „A magas munkanélküliség az ország számos körzetében viszonylagosan állandó probléma mind a fellendülés periódusaiban, mind a gazdasági visszaesés idején."[15] Az irányzat az Egyesült Államokban — Galbraith állításaival szemben — az, hogy a munkanélküliek száma nem csök-

[13] J. K. Galbraith: The Affluent Society. 100. l.
[14] Fakti o polozsenyija trugyascsihszja v Sz. S. A. (Labor Fact Book. 14.) Moszkva. 1960. 67. l.
[15] Monthly Labor Review. 1959. nov. 1211. l.

Digitized by Google

ken, hanem növekszik. „A második világháború óta minden recesszió után megnőtt a munkanélkülieknek az a száma, amelyet normálisnak tekintünk. Régebben az volt az álláspontunk, hogy a prosperitás időszakában a munkaerő 3 százalékánál többen nem lehetnek munkanélküliek, most már ott tartunk, hogy az 5,5 százalékot is normálisnak tekintjük."[16] Kennedy elnök ez év eleji kongresszusi üzenetében erről a kérdésről így nyilatkozott. „A bejelentett csődök száma az üzleti életben a legmagasabb szintet érte el a nagy gazdasági depresszió óta. 1951 óta a gazdálkodók jövedelme 25 százalékkal csökkent. A munkanélküliség mértéke — az 1958. évi rövid időszakot kivéve — elérte az eddig tapasztalt maximumot. Mintegy 5 és fél millió amerikai munkanélküli közül több mint egy milliónak több mint négy hónapon át kellett várakoznia, míg munkát talált... A munkanélkülieknek közel egynyolcada mintegy száz olyan körzetben, ahol különösen nagy a depresszió, majdnem minden remény nélkül él."[17]

Galbraith állításai — amelyek szerint a burzsoázia társadalmi szerepe azért csökkent, mert egyrészt nagymértékben fokozódott az állam beavatkozása a gazdaság irányításába, másrészt pedig a vállalatok vezetésében az ún. menedzsereké lett a döntő szerep — a mai kapitalizmus egyes valóságos folyamatait teljesen eltorzítják, tényleges szerepüket gyökeresen félremagyarázzák. A *burzsoá* állam megnövekedett gazdasági tevékenysége nem csökkentette, hanem növelte a nagy monopóliumok befolyását és hatalmát. Az ún. menedzserek pedig egyrészt egyáltalán nem szorították háttérbe a *nagy* részvénytulajdonosokat a gazdasági élet irányításában, másrészt pedig nem képeznek egy külön osztályt, mint azt a burzsoá ideológusok elhitetni szeretnék, hanem a burzsoázia részét alkotják. Amennyiben a részvénytulajdonosok és az ún. menedzserek közti ellentétről egyáltalán szó lehet, úgy ez esetben nem két társadalmi osztály, hanem a burzsoázia két csoportja közti ellentétről van szó.

III.

A szocializmus pozícióinak állandó erősödése a két rendszer versenyében azt a sürgető feladatot állítja a burzsoázia ideológusai elé, hogy megkíséreljék kidolgozni a kapitalizmusnak egy olyan „modelljét", amely alkalmas lehet arra, hogy ellensúlyozza a szocializmus egyre növekvő vonzóerejét. Amint Stevenson megfogalmazta: „Nem feltételezem, hogy volna ma valaki, aki tagadná, hogy egy szabad társadalom meggyőző működő modell-

[16] New York Times. 1961. febr. 6.
[17] New York Herald Tribune. 1961. jan. 31.

Digitized by Google

jének kialakítása az emberiség akut szükséglete... Az emberi energiák mindenfelé új formák felé törnek és a kommunisták általánosan azt állítják, hogy egyedül az övéké az igazán hatékony rendszer."[18] Galbraith könyve az egyik első kísérletnek tekinthető arra, hogy e nagyigényű feladatot megoldja. A Galbraith által kidolgozott „modell": a „bőség társadalma" követelményeinek megfelelően módosított kapitalizmus, amely képes szembenézni a koegzisztencia kihívásával. Ennek a „modell"-nek alapja az a feltételezés, hogy a „bőség társadalmában" a kapitalizmus hagyományos problémái már nem léteznek. Ez egyúttal a „modell" alapvető hibája is: eltekint a kapitalizmus általános törvényszerűségeitől, és ennek következtében szügségképpen megragad a mai kapitalizmus egyes sajátos problémáinak felszíni vonatkozásainál, és így lehetetlenné válik számára, hogy a problémák gyökereit feltárja.

Galbraith szerint az új valóság és a régi elméletek által formált magatartás közti ellentmondás az oka annak, amit ő a társadalmi egyensúly hiányának nevez. A társadalmi egyensúly hiánya miatt képtelen az Egyesült Államok arrra, hogy a Szovjetunióval szembeni gazdasági, tudományos és ideológiai küzdelemben eredményesen megállja a helyét. A társadalmi egyensúly hiányának fő okai: az infláció és különösen az egyéni fogyasztás elsőbbsége a közületi kiadásokkal szemben. Ennek megfelelően Galbraith fő feladatának azt tekinti, hogy harcoljon azon felfogások ellen, amelyek szerinte akadályozzák a „bőség társadalmának" megfelelő „modell" kialakulását, hogy elérje a társadalom céljával szembeni magatartás gyökeres megváltozását. Galbraithnak ezzel kapcsolatos megállapításai azért is figyelmet érdemelnek, mert sok tekintetben ideológiai alapját képezik a Kennedy-kormányzat által meghirdetett programnak.

Galbraith támadása mindenekelőtt a társadalmi egyensúlynak az ellen a koncepciója ellen, a kapitalizmusnak az ellen a „modellje" ellen irányul, amely a nagy gazdasági válság után a 30-as évek második felében kezdett kialakulni, Keynesnek és követőinek hatására. Galbraith szerint az e koncepció alapján kialakított magatartás a társadalom céljával szemben megfelelt az adott időszak feltételeinek, de egyáltalán nem felel meg a „bőség társadalma" követelményeinek, nem alkalmas arra, hogy szembenézzen a koegzisztencia kihívásával, mégha e koncepció egyes vonásai fel is használhatók az új „modell" megalkotásához és annak fontos részét alkotják is. A társadalmi célnak, annak az irányelvnek, amely az új „modell" felépítését meghatározza, gyöke-

[18] The National Purpose. 26. l.

Digitized by Google

resen újnak kell lennie, a társadalmi egyensúly új követelményeinek kell megfelelnie.

Galbraith koncepciója az Egyesült Államok rendelkezésére álló erőforrások lényegbevágó átcsoportosítását követeli meg, s ezért szükségesnek tartja, hogy felülvizsgálják azokat az elveket, amelyek — szerinte — a termelés célját, méretét, a megtermelt javak elosztását az Egyesült Államokban jelenleg meghatározzák.

Stevenson, Galbraith, Lippmann és követőik szerint a társadalmi kiegyensúlyozatlanságnak az a magatartás a fő oka, amely a személyes fogyasztásra szolgáló javak termelésének mindenekfelettiségét tartja a gazdasági tevékenység egyedül elfogadható céljának. Ebből következik Galbraith szerint az az elmélet, amely a gazdasági tevékenység hatékonyságának fokmérőjéül csak a termelés növekedését, a kapacitások kihasználását, a „teljes foglalkoztatottságot" hajlandó elismerni. Már pedig az ő felfogásában ezeknek a követelményeknek az előtérbe állítása nem stabilizálja a jelenkori kapitalizmust, hanem inkább az ingatagságát fokozza.

Galbraith ezt az állásfoglalását, amely a személyes fogyasztás részarányának csökkentésére, valamint az erőforrásoknak a társadalmi kiadások fokozása érdekében való átcsoportosítására és az infláció leküzdésére irányul, két érvvel igyekszik alátámasztani. Az egyik szerinte az a szerep, amelyet az Egyesült Államokban a reklám tölt be. Galbraith szerint a „bőség társadalmában" a személyes fogyasztás lényegében telített és a reklám szerepe abban áll, hogy mesterségesen új szükségleteket keltsen, hogy a fogyasztókat arra „kényszerítse", minél több olyan árut vásároljanak, amelyre tulajdonképpen nincs is szükségük. A termelés így egy saját maga által létrehozott űrt tölt be, s nem valóságos szükségleteket elégít ki.

Galbraith ezzel a nyakatekert érveléssel azt igyekszik bizonygatni, hogy a reklámnak az a hatalmas szerepe, amelyet az Egyesült Államok gazdasági életében játszik, a „bőség társadalmának" egyik legfőbb bizonyítéka, mivel a reklám — szerinte — a mesterséges kereslet keltésének eszköze, amely csak akkor kerül előtérbe, ha a valóságos szükségletek már telítettek. Kétségtelen, hogy különösen az Egyesült Államokban a reklám legkülönfélébb fajtáit használják fel annak érdekében, hogy a fogyasztási cikkek — különösen az ún. tartós fogyasztási cikkek — erkölcsi elavulását mesterségesen meggyorsítsák. Ez azonban egyáltalán nem a fogyasztás telítettségét, hanem a kapitalizmus pazarló természetét bizonyítja, azt, hogy képtelen tervszerűen, a társadalom érdekében felhasználni a megtermelt anyagi javakat. A reklámnak az Egyesült Államok életében játszott hatalmas szerepe a valóságban a kapitalista vállalatok közti konkurrencia-

Digitized by Google

harc rendkívüli kiéleződésének, a termelés és a fogyasztás közti ellentmondás elmélyülésének a bizonyítéka.

Egy szempontból azért mégis figyelmet érdemel Galbraithnek a reklám szerepéről szóló állásfoglalása. Azzal, hogy a reklám szerepével kapcsolatban kimutatja, mennyire képtelenség a burzsoá közgazdaságtan azon hagyományos felfogása, amely szerint a fogyasztói ízlés lényegében független, adott jelenség, egyben — ha akaratlanul is — leleplezi a burzsoá közgazdászoknak az egyik leggyakrabban hangoztatott rágalmát a szocializmus ellen. A burzsoá közgazdászok szerint ugyanis a szocialista állam azzal, hogy beleszól a kereslet-kínálat alakulásába, megsérti a „fogyasztói szuverénitást", aminek biztosítása szerintük a legfőbb társadalmi célok közé kellene, hogy tartozzon. Nos, Galbraith — minden bizonnyal szándéka ellenére — tökéletesen bebizonyítja, hogy a „fogyasztói szuverénítás" a mai kapitalizmusban üres frázis, éppúgy, mint az az állítás, hogy a fogyasztás elsődlegessége a tőkés társadalom kétségbevonhatatlan célja. A különbség a szocializmussal szemben „csak" az, hogy míg a szocialista állam az egész társadalom érdekében avatkozik be a kereslet-kínálat viszonyának alakulásába, addig a kapitalizmusban a fogyasztók a nagy monopóliumok befolyásának vannak kiszolgáltatva, amelyeknek egyedüli célja a minél nagyobb profit.

A másik érv, amellyel Galbraith álláspontját indokolni próbálja, a „szükségletek csökkenő határszükségességének" általa felfedezett „törvénye". Ez az állítólagos „törvény" a burzsoá politikai gazdaságtan terminológiájában azt akarja bizonyítani, hogy az Egyesült Államokban a szükségletek jelenlegi kielégítettségi foka mellett a további szükségletek kielégítése mind kevésbé fontossá válik, sőt, ma már a fogyasztás „határhasznossága" teljesen elhanyagolható, vagyis eszerint a szükségletek kielégítési színvonalának bizonyos csökkenése sem okozna kárt az Egyesült Államok lakosságának, mivel jövedelmük egy részét már olyan dolgokra költik, amelyekre tulajdonképpen nincs is szükségük. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy a termelés „határhozadékának" fontossága is alacsony és csökken, vagyis a személyes fogyasztás igényeivel nem indokolható a termelés növelése sem. „A növekvő bőség hatása, hogy minimálissá teszi a gazdasági célok fontosságát. A termelés és a termelékenység mind kevésbé fontos lesz."[19]

Galbraith állásfoglalása tipikus példája az emberi szükségletek statikus szemléletének, a változatlan emberi természetről szóló idealista felfogásnak. Galbraith az emberi szükségleteket, a fogyasztás struktúráját elszakítja a konkrét történelmi adottsá-

[19] J. K. Galbraith: The Affluent Society. 146. l.

Digitized by Google

goktól, és így jut arra a képtelen következtetésre, hogy az Egyesült Államokban a termelés növekedése megelőzi — nem a lakosság vásárlóképességének —, hanem a szükségleteknek a növekedését.

Ezekkel az állításokkal szemben először is figyelembe kell venni, hogy az Egyesült Államok lakosságának igen tekintélyes hányada még a legalapvetőbb létfenntartási szükségleteit sem tudja megfelelően kielégíteni. Ezt a tényt egyébként a Kennedy-kormányzat is elismerte azzal, hogy felhatalmazást kért a kongresszustól: engedélyezze, hogy az Egyesült Államok felhalmozott élelmiszerkészletének egy részét az ínségtől legjobban sújtott körzetek éhező lakosságának megsegítésére használja fel. Íme, az amerikai kapitalizmus legújabb vívmánya: a „bőség társadalma" — ínségakciókkal. Emellett másrészt azt is számításba kell venni, hogy a termelés és a technika fejlődésével, az életkörülmények változásával a fogyasztás szerkezete is átalakul és újabb és újabb szükségletek keletkeznek, amelyek a ma embere számára nem kevésbé fontosak és reálisak, mint a régebben természetesnek vett szükségletek voltak. Éppen ezért teljes képtelenség az állandóan változó és fejlődő szükségletek teljes kielégítettségéről beszélni. Legfeljebb arról lehet szó, hogy a lakosság egy részének *egyes meghatározott szükségletei* telítettek, és ez változást idéz elő a fogyasztási cikkek keresletében.

Galbraith szerint az a magatartás vezetett a társadalmi egyensúly hiányát előidéző legfőbb okokhoz, mindenekelőtt az inflációhoz, amely a személyes fogyasztásra szolgáló javak termelésének fokozását tekintette az egyedül elfogadható társadalmi célnak. „Kudarcunk az infláció problémájának megoldásában szintén az áruk termelésével szembeni jelenlegi magatartásunknak az eredménye."[20] Az infláció okát Galbraith abban a gazdasági magatartásban látja, amely a termelés magas színvonalában, a kapacitások csaknem teljes kihasználásában, a „teljes foglalkoztatottságban" véli biztosítani a társadalmi egyensúlyt. Az infláció szerepének megítélésében a legnyilvánvalóbb Galbraith szembenállása Keynes-szel. Keynes és követői a társadalmi egyensúly alapjának a „teljes foglalkoztatottságot", a termelőerők legracionálisabb felhasználását, a „gazdasági növekedést" tekintették és ezzel együtt elvetették a pénzügyi-költségvetési egyensúly évszázados dogmáját, amivel elméletileg igazolták az inflációs pénzpolitikát. Galbraith viszont a modern neoliberalizmus álláspontjához közeledik, a társadalmi egyensúly alapkövetelményének az infláció kiküszöbölését jelöli meg és a „teljes foglalkoztatottság" követelésében a gazdasági ingatagság igazolását látja. Kétségtelen, hogy egy olyan országban, amelyben a fizetési mérleg hiánya immár krónikus jel-

[20] I. m. 199. l.

Digitized by Google

legű, az inflációs áremelkedés semmiként sem könnyíti meg e probléma megoldását — hogy az infláció által előidézett egyéb problémákról ne is beszéljünk. De még inkább kétségtelen, hogy a Galbraith által javasolt orvosság sokkal rosszabb a betegségnél is.

Galbraith a burzsoá közgazdászok zömével egyetemben az Egyesült Államokban a második világháború óta érvényesülő inflációs folyamatot lényegében az újratermelési ciklus fellendülési periódusa szokásos áremelkedésének okaival magyarázza, noha ezt az áremelkedést a szó politikai gazdaságtani értelmében nem is lehet inflációnak nevezni, mivel nem a pénzforgalom törvényszerűségei idézik elő. Ha az infláció okai valóban a termelés gyors növekedése, a kapacitások magas kihasználása, és a „teljes foglalkoztatottság" volnának, akkor az Egyesült Államokban aligha kellene félni tőle. Köztudomású, hogy a termelés növekedési üteme az Egyesült Államokban az utóbbi években a legalacsonyabbak közé tartozott, hogy a kapacitásoknak 20—30 százaléka rendszeresen kihasználatlan maradt és hogy a munkanélküliek száma végig magas és növekvő irányzatú volt. Az infláció valóságos okait az Egyesült Államokban abban kell keresni, hogy a nemzeti jövedelem hatalmas részét fordították improduktív célokra, főként fegyverkezésre, és hogy ez az inflációs pénzpolitika összhangban volt a nagy monopóliumok érdekeivel.

Amikor Galbraith a társadalmi egyensúly feltételeként a termelés elsődlegességéről való lemondást követeli, csak azt bizonyítja, hogy a burzsoá közgazdászok, bármely oldalról is próbálják megközelíteni a koegzisztencia problémáját, kielégítő feleletet nem tudnak adni. Míg Galbraith egyrészt rendkívül eltúlozta a termelés jelentőségét a társadalmi egyenlőtlenség megoldásában, addig másrészt nem képes meglátni döntő szerepét a két rendszer versenyében. Szerinte a hangsúlyt a termelés növeléséről a megtermelt javak felhasználására kell áthelyezni. De amint a kapitalizmus ingatagságát nem az okozta, hogy a termelést előtérbe helyezték, ugyanígy az erről való lemondás sem oldhat meg semmit — ellenkezőleg, csak elmélyítheti azokat a nehézségeket, amelyekkel a kapitalizmusnak szembe kell néznie. Az Egyesült Államok Országos Tervbizottsága például kijelentette, hogy „a gazdasági növekedés jelenlegi üteme, évi 2,6 százalék az utolsó öt év átlagában, nem elegendő, ha a hazai keresletet ki akarják elégíteni és ha szűkíteni akarják a különbséget az élenjáró és az elmaradott országok életszínvonala között. Ha a jelenlegi ütem folytatódik, a munkanélküliség 1963-ra eléri a 10, 1965-re pedig a 13 százalékot. Ez a jelenlegi aránynak több mint kétszerese volna és politikai katasztrófát jelentene."[21]

[21] The Times. 1961. jan. 11.

Digitized by Google

Stevenson, Galbraith, Lippmann és követőik a társadalmi egyensúly hiányának, a két rendszer versenyében való elmaradásnak a legfőbb okát abban látják, hogy az Egyesült Államokban nincs meg a megfelelő arány az egyéni fogyasztás és a közületi kiadások között és ennek megfelelően azt tekintik a legfőbb feladatnak, hogy — Stevenson szavaival — megszüntessék az egyéni bőség és a társadalmi szolgáltatások nyomorúságos helyzete közti ellentmondást. Az a körülmény, hogy a Szovjetunió az elmúlt években a jelentékenyen alacsonyabb nemzeti jövedelem mellett is sokkal nagyobb eredményeket tudott elérni a két rendszer versenyének fő területein, arra indítja a burzsoázia ideológusait, hogy megkíséreljék megindokolni az USA rendelkezésére álló erőforrások felhasználásának gyökeres megváltoztatását. Mint Galbraith írja: „... a szovjet tudományos vívmányok hatása alatt jelentős vita indult meg a tudományos nevelésre irányuló *beruházások* elmaradásáról. Viszont ezt úgy kezelték, mint az eltévelyedés egy fajtáját, s nem úgy, mint egy alapvető hibát erőforrásaink elosztásának mechanizmusában."[22] A két rendszer versenyében döntő helyet foglal el az iskolai nevelés, a tudományos képzés, a technológiai haladás, a tudományos fejlődés lehetőségeinek megteremtése, a gazdasági segélynyújtás stb., viszont az erőforrások elosztásának jelenlegi mechanizmusa ezeket a területeket háttérbe szorítja, ezért az erőforrások elosztásának egy újfajta mechanizmusát kell kidolgozni — ez a Kennedy-kormányzat vezető ideológusainak következtetése.

Galbraith könyvében tükröződik, hogy a kapitalizmus nem alkalmas arra, hogy termelőerők korunkbeli fejlődése leghatalmasabb hajtóerejének, a tudományos nevelésnek, kiképzésnek, kutatásnak a megfelelő feltételeit biztosítsa. Mivel a kapitalizmusban a beruházásokat a profit szabályozza, ezért a tudományos haladásnak mindazok a területei, amelyek nincsenek közvetlen kapcsolatban a vállalatok profit-érdekeivel szügségképpen háttérbe szorulnak. Mint Galbraith megjegyzi: „Nem valószínű, hogy a tőke a kőolajfinomítók építéséből a tudósok neveléséhez áramlik át."[23] A megoldást Galbraith és társai abban látják, hogy a nemzeti jövedelem nagyobb részével kell az államnak rendelkeznie, mivel szerinte a közületi beruházások kívül esnek a piac hatáskörén és ily módon kellene biztosítani az Egyesült Államok helytállását a két rendszer versenyében.

Galbraith állításával szemben az igazság az, hogy az állami költségvetés részarányának növekedése a nemzeti jövedelem felhasználásában és újraelosztásában egyáltalán nem vezetett oda,

[22] J. K. Galbraith: The Affluent Society. 274. l.
[23] I. m. 273. l.

Digitized by Google

hogy az Egyesült Államok a rendelkezésére álló erőforrásokat racionálisabban használja fel. A monopolkapitalizmus korszakában az Egyesült Államok állami kiadásainak összege állandóan nő, s az 1900-as 0,5 milliárd dollárról 1958-ig 75 milliárd dollárra emelkedett. De ennek a hatalmas növekedésnek a túlnyomó részét a hadi kiadások és részben az állami bürokrácia költségei teszik ki. Stevenson is kénytelen beismerni, hogy az állami költségvetés rendkívüli megnövekedése ellenére jelenleg — a katonai kiadásokat leszámítva — az egy főre jutó közületi kiadások összege viszonylagosan *alacsonyabb,* mint a második világháború előtt volt. Vagyis az állam szerepének növekedése a nemzeti jövedelem felhasználásában inkább gátolta, mint segítette az Egyesült Államok számára rendelkezésre álló erőforrások valóban hatékony felhasználását.

Galbraithnek a keynesizmussal való részleges szembenállása tehát egyáltalán nem érinti annak fő tendenciáját: az állammonopolista kapitalizmus védelmezését és igazolását. Ellenkezőleg: fellépése új irányzatnak tekinthető a burzsoá állam szerepének értékelésében. Keynes a burzsoá állam időszakos beavatkozása mellett szállt síkra, az 50-es években fellépő „növekedési elmélet" az állandó beavatkozást igényelte a kiegyensúlyozott növekedés biztosítása érdekében, a keynesi technika felhasználásával, Galbraith pedig a burzsoá állam szerepének további kiszélesítését sürgeti azért, hogy az Egyesült Államok eredményesebben tudjon versenyezni a Szovjetunióval.

Galbraith gyakorlati javaslatai részben utópisztikusak, részben reakciósak. Utópisztikusak azért, mert a kapitalizmusnak egy olyan „modelljét" akarják kialakítani, amelyben a nemzeti jövedelem felhasználását nem a tőkés társadalom törvényszerűségei határozzák meg, amelyben a tőkeberuházásokat nem a nagyobb profitért való harc irányítja. Reakciósak azért, mert az erőforrások átcsoportosítását az egyéni fogyasztás — mégpedig elsősorban a dolgozók fogyasztásának — csökkentésével akarják megvalósítani. A társadalmi szolgáltatások növelése eszközének az adók fokozását tekinti, mégpedig nem a gazdagokat sújtó egyenes adókét, hanem az elsősorban a lakosság dolgozó osztályait érintő forgalmi adókét, mivel — Galbraith szerint — a „bőség társadalmának" nem a kisebbség, hanem az állítólagos többség — a gazdagok — érdekeihez kell igazodnia. Galbraith tehát a mai kapitalizmus egyik szembetűnő gyengeségét úgy próbálja orvosolni, hogy azzal a tőkés társadalom akut betegségét mélyítené el. Igaz, Galbraith könyvének egyik fő célja, hogy bebizonyítsa: a kapitalizmusnak ez a betegsége már nem létezik. De a kapitalizmus ellentmondásai nem tűnnek el azzal, ha nem vesznek róluk tudomást.

Digitized by Google

A tudomány a haladás és a szocializmus nagy győzelme

A Szovjetunióban 1961. április 12-én megvalósították az ember első űrutazását. Az emberiség hosszú időn keresztül úgy fogja nyilvántartani ezt a napot, mint az élenjáró szovjet tudomány, az emberi alkotóerő, a szocializmus nagy győzelmét, mint az ember döntő lépését a világűr meghódításában. Ma még alig tudjuk a maga teljességében felmérni ennek a nagy eseménynek technikai, tudományos, társadalmi és világnézeti jelentőségét. Az alábbiakban olyan írásokból közlünk részleteket, amelyek a világűrkutatás fejlődésének, a világűr meghódítása első sikereinek társadalmi és világnézeti jelentőségével foglalkoznak.

J. FRANCEV:

A szocializmus és a haladás

Ma az egész világ az emberiség tavaszát, férfiasságát és merészségét ünnepli. Mindenki ajkára veszi ezt a rövidke szót: haladás. „Fenomenális haladás" — határozza meg ezt szabatosabban a japán sajtó. Minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az emberi társadalom haladásának eszméje néhány nap alatt óriási győzelmet aratott az emberek elméjében, mert teljesen nyilvánvalókká váltak a feltáruló nagy perspektívák.

Hiszen a haladás eszméje, ha értelmét röviden akarjuk meghatározni, azt jelenti, hogy az emberiség bízik a jövőjében. Ez a bizakodás a társadalom fejlődéstörvényeinek ismeretéből, az ember erejének felismeréséből és a történelmi helyzetben rejlő lehetőségek megértéséből

Digitized by Google

táplálkozik. S az emberiség ma már jobban bízik a maga erejében. Az emberek világosabban látják azokat az óriási lehetőségeket, amelyeket korunk magában rejt. S ez nagy szó.

A marxisták—leninisták sohasem tekintették a haladást holmi teljesen automatikus előremozgásnak, valami végzetszerű, mechanikus folyamatnak. A haladás — az emberek, a néptömegek tevékenysége, amellyel leküzdik az útjukba álló akadályokat, nehézségeket. A haladás annak a harcnak az eredménye, amelyet az új vív az elavult, a reakciós, az elhaló ellen. Ezért kapcsolódott a haladás mindig azoknak a nevéhez, akik elsőkként fedeztek fel új utakat, akik nagy hőstetteket hajtottak végre.

•

A legnagyobb felfedezések mindig új korok előhírnökei voltak az emberiség történetében, mérföldkövei a társadalmi haladásnak. Nem véletlen, hogy a nyugati lapok hasábjain ma fel-felvillan Kolumbusz, Galilei, Giordano Bruno neve. A „Times" című angol konzervatív lap ezt írja: „Dicsőség az oroszoknak, akik a XV. századi hajósokhoz, az új földek felfedezőihez hasonlóan felkeltették az emberi képzeletet."

A kapitalizmus új földrajzi felfedezésekkel, a Föld új térképével, a föld szunnyadó erőinek felébresztésével, a világmindenség végtelenségének és a világok sokaságának szenvedélyes hirdetésével jelentette be létrejöttét. A merész gondolat felvázolta az új tudomány, az égi mechanika körvonalait és fényével villámként behasított a középkor sötétségébe. A középkornak megvolt a maga ege és a maga földje. A gótikus székesegyházak és bástyák kecses tornyai mintha a mennyboltot tartották volna, amely mozdulatlan tetőül hivatott szolgálni a jobbágyok vérével és verítékével bőségesen áztatott bűnös világnak. Az eget a földhöz hasonlónak rajzolták meg, aranykoronás uralkodóval. S az emberi gondolatnak meg volt tiltva, hogy e díszes ernyő mögé kukkantson.

Azóta évszázadok teltek el, más a föld az ember lába alatt és az ember más szemmel tekint az égre. Az ember nemcsak gondolatával érte el az eget, hanem maga is magasra emelkedett a föld fölé. A szovjet föld szerelte fel az embert erre az útra, és az utat szovjet ember tette meg. Ez az egy mondat egy matematikai képlethez hasonlóan magában foglalja az emberi társadalom előző történetének, a hatalmas természeti erők leigázásának és az ember fejlődésének fontos eredményét. Ebben a mondatban benne rejlik korunk nagysága. Ez az esemény előhírnöke az új rendszer és az új világszemlélet végső győzelmének. Ezt messze a szocialista világ határain túl is megértik. A Nílus partjain azt mondják, hogy a Szovjetunió nagy győzelmének „hallatlanul nagy változásokat kell majd előidéznie a világ népeinek gazdasági, szociális és kulturális életében. A szovjet népnek ez a győzelme nemcsak új korszakot nyit meg az emberiség történetében, hanem egyben annak az új világnak a kezdetét is jelzi, amelyet semmiféle kötelék sem köt a régi világhoz." Így ír az „Al-Ahbar" című egyiptomi lap.

Nem véletlen, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszaka valósította meg ezt a repülést. Kommunizmust építő országunk tette lehetővé, hogy az ember a kozmoszba ugorjék. Ehhez magá-

Digitized by Google

nak az embernek is meg kellett nőnie, ki kellett egyenesednie, egész emberré kellett válnia.

Akik az „antikommunizmusnak" az egyes reakciós lapok hasábjain megjelenő vad meséit költik, azoknak nyugodtan mondhatjuk: ha tudni kívánják uraim, mi is az a kommunizmus, ám nézzék csak meg — a földkerekség jelentős részén már a munka az úr, és lám, mit produkál! S utolérni bennünket egyre nehezebb, antikommunista urak, mert szüntelenül haladunk előre. Íme, ilyenek a „kommunizmus rabszolgái"! Marx nagyon szerette az ókori mondát Prometeusz titánról, aki ellopta a tüzet az istenektől az emberek számára. Ám az istenek a mondabeli Prometeuszt kősziklához láncolták. Micsoda óriássá válik ezzel szemben a mai ember! Láncaitól megszabadult Prometeusz ő! S ugyan miféle láncokkal lehetne újból vasba verni? Ahol a földön még maradtak láncok, ott is elkerülhetetlenül le fognak hullani!

*

A két nagy erő, a nép és a tudomány, évszázadokon át el volt szakadva egymástól. Az emberiség életének új korszaka akkor kezdődött meg, amikor a tömegek nagy forradalmi energiája és a tudományos gondolat egybeolvadt. A bolsevik szervezettség megsokszorozta ezeket az erőket. S éppen ez volt az, ami a régi Oroszországot, ezt a félig írástudatlan, nyomorban tengődő országot a kultúra igazi csúcsaira emelte. Ez volt az, ami a szovjet embert is bolygónk fölé emelte.

Nagyon jól megértjük, hogy a Forrestalhoz hasonló megrögzött agresszorok egy évtizeddel ezelőtt még arról álmodoztak: monopolizálják a „mesterséges holdat", s az az ő agresszív céljaikat fogja szolgálni. De nem így lett. A Szovjetunió, a szocializmus, amely megváltoztatta a Föld jelentős részének arculatát, amely nagyszerű tudományt és technikát hozott létre, amely a Föld büszke és merész fiait szülte, gátat vet annak, hogy az ég meghódítása a Föld pusztításának eszközévé váljék, hogy a tudomány nagy vívmányai szörnyű rombolóerővé váljanak. Az SZKP Központi Bizottságának, a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének és a Szovjetunió Minisztertanácsának felhívásában ez olvasható:

„Ezzel az ünnepélyes alkalommal ismét békefelhívással fordulunk a világ népeihez és kormányaihoz.

Küzdjön teljes erejéből, fajra és nemzetiségre, bőrszínre, vallásra és társadalmi hovátartozásra való tekintet nélkül minden ember a tartós világbékéért. Vessünk véget a fegyverkezési hajszának. Valósítsuk meg az általános és teljes leszerelést, szigorú nemzetközi ellenőrzés alatt! Ezzel döntő mértékben előmozdítjuk a béke védelmének szent ügyét."

Ma mindenki az emberi ész győzelméről beszél. S mindenki azt reméli, hogy az észhez való apellálás meghallgatásra talál. Mélyenszántó átalakulás megy végbe az emberek tudatában, s ez nemcsak politikai gondolkodásukat, hanem világnézetük más oldalait is érinti. A szocializmus és a haladás, a tudomány és az ész tekintélye soha nem látott mértékben növekszik.

(Pravda, 1961. április 17.)

Digitized by Google

LUCA PAVOLINI

Kozmosz és társadalom

Ez nem valamiféle sportverseny. Itt nem lehet azzal vigasztalódni — ahogy egyesek gondolnák —, hogy lovagiasan megszorítják az ellenfél kezét, aki megnyert egy menetet. Ehhez nincs köze de Coubertin bárónak. Akárcsak minden más nagy felfedezés — a tűztől a kerékig, a nyomtatástól a villamosságig, a rádiótól az atommaghasításig — a kozmikus repülés is arra hivatott, hogy megváltoztassa az emberek életét és gondolkozását. A rendkívüli eseményt tehát a történelem és a társadalom szempontjából kell tekintenünk. Nem egyszerűen egy „jól megcélozott ütésről" van szó. Ez annak a tudatos eredménye, ami ma a világon a legmodernebb: a szocializmusé. A Szovjetunió nem egyszerűen „elsőként futott be". Az a fontos, hogy éppen a szocializmus az, amely megjelöli az irányt, meghatározza azt a területet, amelyen előre kell haladni és megszabja az új értékrendet.

Sok beismerést olvastunk a legutóbbi napokban és meg kell mondani, hogy nem mindegyikük csupán formális. Azokat az érdekes beismeréseket azonban, amelyek a Szovjetunió hatalmas erőfeszítéseiről számolnak be az iskola és a művelődés terjesztésében, a tudomány felemelésében, a technika előrevitelében, nem követte a *miértek* felkutatása, ami még érdekesebb lett volna. Úgy látszik, nem volt vagy még nem volt rá senkinek bátorsága, hogy a legfontosabb kérdést feszegesse: hogyan lehetséges, hogy a szocialista társadalom ilyen szédítő iramban hagyta maga után a haladás mérföldköveit, hogyan lehetséges, hogy negyven év alatt az elmaradottságból a szputnyikig érkezett el és három év alatt a szputnyiktól az űrhajóig, hogyan lehetséges, hogy a jelek szerint még a legfejlettebb kapitalista társadalmak sem tudnak lépést tartani vele. Mi éppen erről szeretnénk most vitatkozni.

Több mint huszonöt évvel ezelőtt két angol kutató, a Webb-házaspár, így írt a Szovjetunióról: „Nincs még egy ország, ahol a társadalom költségére ilyen széles és sokoldalú tudományos kutatási programot valósítanának meg, az elvont elmélet és a technológia területén egyaránt. Egészen bizonyos, hogy hasonlóképpen nincs még egy ország, ahol enynyire kizárt dolog volna a tudománynak a profitéhség által való elnyomása, amiről az angol és amerikai tudósok ma panaszkodnak." A profitéhség — ez itt a kérdés veleje. A kapitalista rendszer, különösen mióta szélsőséges szakaszába, a nagy monopóliumok időszakába érkezett, nem képes arra, hogy egyetlen cél érdekében szervezze meg és e cél felé irányítsa a társadalmat, nem képes erre, mert belső törvénye: a magánprofit anarchiája. Ez az anarchia, amely egyáltalán nem szűnik meg a szabadverseny szakaszának lezárulásával és a monopóliumok feltűnésével, magasabb fokra lép a monopóliumok és az állam szoros összefonódásának időszakában.

Azt vetik ez ellen, hogy a modern kapitalizmus megtalálta a lehetőségeket saját ellentmondásainak legyűrésére. A neokeynesista és Kennedy-féle irányzatok, beleértve olasz megfelelőiket is, azt vélik, hogy

Digitized by Google

még a jelenlegi gazdasági szerkezet keretében is megvan a lehetőség egy szerves tervezés megvalósítására, megvan a lehetőség arra, hogy megszüntessék az egyenlőtlenségeket, megoldják a jelenkor óriási emberi és társadalmi problémáit. Aki azonban hagyja, hogy a monopóliumok korszerűsége elvakítsa őt, az, véleményünk szerint, szem elől téveszti a rendszer áttörhetetlen korlátait. Bármekkorák is egy vállalatnak vagy a vállalatok egy csoportjának méretei, sohasem érik el az egész társadalom arányait. Bármilyen gyorsan halad is előre a tervezés, a racionalizálás, mindig megmarad a monopolisztikus vállalkozás keretein belül, s e vállalkozás „saját" törvényeinek engedelmeskedik, márpedig ezek a maximális profit, nem pedig a kollektív jólét és a kollektív haladás törvényei. Sőt, éppen az a monopolisztikus „korszerűség" másik és kiküszöbölhetetlen oldala, hogy egész szektorok (például a mezőgazdaság), egész kerületek, a fejlődésben elmaradt területek, vagy egész országok sínylődnek válságban.

Az antitézist, a monopóliumok tagadását, az egész gazdasági és szociális struktúra tényleges tervezése és racionalizálása jelenti, mert ez megsemmisíti a magáncélokat szolgáló maximális profitot. Elég, ha a fogyasztás irányításának döntő kérdésére gondolunk. A monopolisztikus gazdaság a tömegek fogyasztását saját képére és hasonlatosságára formálja, vagyis a legmagasabb elérhető haszon vonalán, és ugyane cél felé irányítja a politikai döntéseket és a kormányok költségvetését is. Ennek rendeli alá azt a lényeges „fogyasztást" is, amelyet az oktatás, a művelődés, a tudomány jelent. A monopólium olyan iskolát teremt meg, amely megegyezik alapvető érdekeivel, korlátozza a tudományos célokat szolgáló közkiadásokat, máskor meg figyelemreméltó összegeket fordít ugyan bizonyos kutatásokra, de mindig a maga termelési terveinek szem előtt tartásával, saját haszna, vagy éppen háborús eltévelyedései érdekében...

Ezeket a megjegyzéseket annak tudatában tesszük, hogy megszűnt már a szegény Olaszország mítosza is — a szegény Olaszországé, amelynek nincs tőkéje és nincsenek erőforrásai — mivel uralkodó körei és uralkodó csoportjai maguk is a „korszerűség"-ről kezdenek beszélni. De vajon ez a korszerűség abból áll-e, hogy milliárdokat juttatnak az egyházi iskoláknak és cserben hagyják az állami iskolákat? Abból-e, hogy a tudósoknak végül még azért is sztrájkolniok kell, hogy három garast kapjanak laboratóriumaik számára? A spekulációknak és rablásoknak abból az orgiájából-e, amelynek most lehet tanúja az ország, és abból, hogy az űrproblémákat csupán úgy közelítik meg, hogy atomtámaszpontokat nyújtanak a NATO-nak? Olaszország, az olasz géniusz, az olasz tudósok és fiatalok nem ezt érdemlik.

Íme, ez a mi alternatívánk mély értelme. A termelőerők jelenlegi színvonalán, a technika mai fokán az olyan területeken, mint a tudományos hódítások, vagy mint a társadalmi és gazdasági fejlődés szélesebb frontja, már nem csupán a felhasznált pénzügyi eszközökről, vagy irányítóképességről van szó.

Arról van szó, hogy túlhaladjuk az osztályuralmat, amely nem lehet modern, mert nem hordozza magában a jövőt. Az egész társadalom

Digitized by Google

céltudatos irányítása az emberi haladás általános céljai felé csupán a *belsőleg egységesen megszervezett társadalomban* történhet meg. Ahhoz, hogy eljussunk ide, demokratikus harccal meg kell dönteni a monopóliumok rendszerét. Jurij Gagarin ezt is elmondta nekünk, amikor onnan a magasból nézte ezt a hatalmas, azúr színű földet, amelyet narancs színű horizont vesz körül a csillagokkal fényes kozmoszban.

(Unita, 1961. április 16.)

G. NAAN:

Ember, isten és kozmosz*

A csillagászat egész története nem más, mint isten szüntelen, szégyenletes kapitulálása a tudomány előtt. Ám az egyházi emberek, mit sem törődve a tényekkel és fittyet hányva a logikának, továbbra is azt állítják, hogy „minél messzebbre halad a tudomány, annál inkább felfedezi istent".

Az egyház változatlanul isten mindenhatóságát és az emberi ész gyengeségét hirdeti. Csakhogy az emberi ész és a tudomány rég túlhaladta mindazt, amit tudatlan őseink fantáziája a történelem hajnalán képes volt istennek tulajdonítani és amit az egyház mind a mai napig a legmélyebb igazságnak próbál feltüntetni.

Csak két példára hivatkozunk. Az első: A kémikusok hasonlíthatatlanul több szerves vegyületet alkottak, mint amennyi a természetben létezik, tehát jóval többet, mint amennyit — ha hitelt adunk a vallási mítoszoknak — isten teremteni tudott. A kémikusok most évente tízezrével alkotnak szintézis útján olyan új vegyületeket, amelyek a természetben nem léteztek és nem léteznek.

A második példa: 1956 áprilisában 1198 izotóp (az atommagok változata) volt ismeretes. Ezek közül csak 327 természetes, a többi 871-et fizikusok hozták létre. Ha tehát elhisszük a teológusoknak, hogy a természetben mindent isten teremtett, kitűnik, hogy az ember már ma is csaknem háromszor olyan hatalmas, mint az úgynevezett legfelső teremtő.

Mindazok közül a merész következtetések közül, amelyeket a tudomány szembeállít istennel, a legvakmerőbb az, hogy az ember nemrég hozzáfogott égitestek alkotásához és így közvetlenül betör isten szuverén birodalmába: az égbe. S ez elsőként éppen következetes istentagadó ateistáknak sikerült, a mi országunknak, amelyben ateista világszemlélet uralkodik. A Szovjetunió ma is az élen jár a mesterséges holdak és az űrrakéták készítésében. S ez nem a véletlenek összejátszása: szo-

* Részlet a „Nauka i religia" című folyóirat 1961. évi 2. számában megjelent cikkből. A cikk még az ember első űrrepülése előtt jelent meg. Gagarin útja azonban csak fokozza mondanivalójának időszerűségét.

Digitized by Google

ros összefüggés áll fenn következetesen tudományos, tehát egyben következetesen ateista világnézetünk és nagyszerű tudományos eredményeink között. Ezzel tisztában is van minden józanul gondolkodó ember, még külföldön is, s ezt sokan nyíltan meg is vallják. Például F. Ridley a „Freethinker" című folyóiratban „Kozmikus utazás" címmel megjelent cikkében ezt írja: „Szinte bizonyosra vehető, hogy az orosz társadalomnak mind a vallás, mind a tudomány tekintetében elfoglalt hivatalos materialista álláspontja fontos, sőt minden valószínűség szerint döntő szerepet játszott az oroszok legutóbbi lenyűgöző diadalaiban. Tudományos hőstettük mindenesetre vitathatatlan bizonyítéka az emberi szellem képességeinek."

Az első mesterséges hold felbocsátásával új korszak kezdődött meg a természet erői fölötti emberi hatalom fejlődéstörténetében és új korszak a tudomány történetében: a kísérleti csillagászat korszaka. Már az első mesterséges holdak és űrrakéták is lehetővé tették az embernek, hogy lényegesen bővítse a bolygójára és annak közvetlen kozmikus környezetére vonatkozó ismereteit. Felfedezték a Föld mágneses mezeje által lekötött nagy energiájú részecskék övezeteit; fontos következtetésekre jutottak a légkör legfelső rétegeit illetően; felfedezték a Napból kiinduló hatalmas részecskeáramlásokat; lefényképezték a Hold túlsó oldalát, amelynek a világmindenség „isteni rendje" szerint az ember számára örökre hozzáférhetetlennek kellett volna maradnia.

Az egyetlen dolog, amelyről a mesterséges holdak és űrrakéták okos készülékei nem számoltak be — ez istennek és nagy létszámú égi hadának bármilyen jele...

Az ateizmus szempontjából az űrrepüléseknek olyan sokrétű a jelentőségük, hogy annak vázolása nem is könnyű feladat. Azt mondhatjuk, hogy ezek a repülések végleg eltörölték a határvonalat égi és földi között. A mesterséges holdak és az űrrakéták földi testek, amelyek égi testekké válnak, de nem mint isten, hanem mint az ember teremtményei. Ezek olyan testek, amelyek a Földről kapott utasítások szerint járják égi útjaikat.

Newton fizikája elmosta a határt az állítólag tökéletlen földi és a tökéletes égi mozgás között. De a legutóbbi időkig az emberek, hogy úgy mondjuk, csak külső megfigyelői lehettek az égi mozgásnak. Ma az ember maga valósítja meg ezeket a mozgásokat, a tudósok által előre kiszámított pályán járatja a mesterséges égitesteket. Megadnak bizonyos sebességet a rakétának, s az meteor módjára repül; ha fokozzák a sebességét, engedelmesen köröket rajzol a Föld köré, akár a Hold; ismét egy másik sebesség — s ez a mesterséges égitest üstökös módjára megkerül több égitestet (például a Földet és a Holdat); még nagyobb sebesség esetén pedig a naprendszerben egy új, mesterséges bolygó jelenik meg, amely gyakorlatilag ugyanolyan örök, mint bármelyik természetes bolygó.

Tudjuk, hogy a múltban az üstökösök mint „isten haragjának jelei", rémületet keltettek a hivőkben. A szovjet tudósok sajátkezűleg készítettek ilyen üstököst, megszabták, hol és mikor kell megjelennie, s másodpercnyi pontossággal közölték, mikor kell ennek megtörténnie és honnan lesz megfigyelhető.

Digitized by Google

A mesterséges égitestek ragyogó bizonyítékai annak, hogy a tudományos materialista, ateista világnézet győzelmet aratott a vallásos világnézet fölött. Ehhez az kellett, hogy az ember bátran félredobja az egyház tanításait, amelyek a tudás gyengeségét és tehetetlenségét, a vakbuzgó hit és a feltétlen engedelmesség mindent legyőző erejét hirdetik. Alapjaiig le kellett rombolni a hamis vallási világképet, és nem riadva meg sem a kitagadástól, sem a kínzásoktól, sem a máglyától, helyébe a világmindenség felépítésének igazi képét kellett tennie, meg kellett ismernie a világmindenségben ható természeti, nem pedig isteni törvényeket. Végül pedig le kellett törnie az egyháznak a tudomány feletti hatalmát. Enélkül gondolni sem lehetett volna mesterséges égitestek felbocsátására.

Nincs messze az az idő, amikor az ember maga is meglátogatja majd az eget és az égitesteket. A vallás azt tanítja, hogy az ember — persze nem minden ember, hanem csak a mélységesen hivő, jámbor, bűntelen ember — eljuthat az égbe, de az ilyen is csak halála után. Valójában azonban kortársaink már életükben oda fognak repülni, s aligha fér kétség ahhoz, hogy az első űrutasok istentagadók lesznek, ugyanebből az istentagadó környezetből — szovjet emberek.

Valamikor Marx a kommünárok példátlan hősiességéről szólva azt mondotta róluk, hogy „az eget ostromolják". Az ég ostromlásáról átvitt értelemben beszélt. Most elérkezett az az idő, amikor a kommunisták a szó szoros értelmében is ostromolják az eget.

Naivitás volna persze azt hinni, hogy az egyházi vezetők a tudomány viharos fejlődésének és kolosszális hatalmának láttán maguk is beismerik vereségüket. Minthogy kénytelenek számba venni a tudomány tekintélyét és befolyását, már nem próbálják ugyan, hogy egy kézlegyintéssel elintézzék ezt, mint egykor, hanem minden igyekezetükkel azon vannak, hogy bebizonyítsák a tudomány és a vallás összeegyeztethetőségét. Tipikus ebben a tekintetben J. Finegun amerikai lelkipásztor tavaly megjelent könyve: „A kozmosz, az atomok és Isten. A keresztyén vallás és az atomenergia, az űrrepülések százada". Finegun azt bizonygatja, hogy „az ember a kozmikus térségben mégiscsak teremtmény lesz, nem pedig teremtő", hogy ott is él majd benne remény és félelem, tehát (!) ott is szüksége lesz istenre. Sőt a lelkész véleménye szerint az atomenergia és a kozmikus repülések korában az embernek az a kötelessége, hogy az egész világmindenséget illetően gondolkodjék el a Krisztusban való üdvözülésen. A hit gyengeségét tehát az ember gyengeségéről való fecsegéssel takargatják.

A „Messaggero Italiano" még azt sem átallotta kijelenteni, hogy a mesterséges holdak felbocsátása „igazolja az anyaszentegyháznak azt a dogmáját, amely szerint az égitesteket Isten teremtette. Ha szovjet emberek laboratóriumaikban mesterséges égitestet tudtak létrehozni, akkor annál inkább megtehette ezt a mindenható Isten". Látjuk hát, hogy az egyházfők győzelemnek próbálják feltüntetni legsúlyosabb vereségüket. De vajon nem cseng-e ki a katolikus lapnak ebből a kijelentéséből is a hit gyengeségének akaratlan elismerése? Ki hallott már olyat, hogy az isten hatalmát — a szovjet tudósok hatalmára próbálják alapozni?!

Digitized by Google

Mint látjuk, a vallásos nézetek igazolását nem viszik előbbre az egyházi vezetőknek azok a kísérletei, hogy a maguk módján magyarázzák az embernek a természet elleni harcban kivívott győzelmeit és többek között a világűr meghódításában elért eredményeit. Ellenkezőleg — ezek a kísérletek egyre világosabban feltárják a vallásos világnézet mély, megoldhatatlan ellentmondásait, tarthatatlanságát és hamis voltát.

Az emberiség történetének most kezdődő kozmikus korszaka, amelyet a mesterséges holdak és bolygók fellövése nyitott meg, újabb megsemmisítő csapást mér a vallásos nézetek egész rendszerére, magára az isten-eszmére.

Digitized by Google

ESZMECSERE

Gondolatok a marxista esztétika és kritika viszonyáról

Írta SZIGETI JÓZSEF

Sokan érezzük időszerűnek a párt kulturális elméleti munkaközösségének téziseit irodalomkritikánk fogyatékosságairól. Részben azért, mert akkor jött, amikor komoly szükség van arra, hogy felszámoljuk azokat a jellemzően polgári és kispolgári nézeteket, elképzeléseket és nézőpontokat, amelyek az irodalommal, s a többi művészettel kapcsolatban is nehezítik a valódi helyzet felmérését, a különböző művészeti törekvések esztétikai értékének és társadalmi jelentőségének marxista értékelését, s ezzel szocialista művészetünk születési fájdalmainak enyhítését, s a folyamat meggyorsítását. S időszerű részben azért is, mert az elmúlt néhány év alatt kiszélesedett, és egyben tevékenyebbé vált az az „öregekből" és fiatalokból álló marxista kritikusi gárda, amely egyre avatottabban tud hozzányúlni bonyolult művészeti kérdésekhez is az egyes művek és áramlatok megítélésénél. Így ma már megvan a sikeres előretörés szubjektív feltétele. Ilyen körülmények között pedig igen nagy jelentősége van az egységes és átfogó marxista célkitűzésnek, amely összefogja és mozgósítja a meglevő erőket, egy, a művészeten túlmenően jelentős feladat megoldására. A feladat mindkét része, a „modernség" köntösében tetszelgő polgári dekadencia leküzdése (mily végtelen nagy a különbség a valódi modernség, korszerűség, s a modernizmus között!) s a formailag is magasszínvonalú szocialista művészet fejlődésének támogatása, bizonyára vonzólag hat azokra a polgári eredetűket és gondolkodásukat teljesen le nem vetkőzött kritikusokra is, akik valódi fogékonysággal rendelkeznek az igazi művészeti értékek iránt, s elutasítják a felfújt álértékeket. De ahhoz, hogy kritikánk valóban betölthesse feladatait, s egy, a szokrateszinél magasabb értelemben bábáskodjék új szocialista művészetünk és közönsége születésénél és izmosodásánál, meg kell szabadulni jó néhány hamis illúziótól és elavult magatartásmódtól, amelyek semmiképpen sem egyeztethetők össze a marxista—leninista esztétika felfogásával és szellemével.

*

Ilyen káros, sokszor felbukkanó hamis illúziónak tartom azt a nézetet, hogy az irodalom és a művészetkritika maga is művészet, amely egyenrangú, egyenértékű műként társul a műalkotás mellé, s éppoly

Digitized by Google

tartós és maradandó esztétikai hatás kiváltója, mint az a mű, amelyről történetesen szól.

Mégcsak azt sem mondhatni, hogy ez a felfogás pusztán a sznobok körében hódít. Csak nemrég olvastam meglepődéssel egy marxista igényű nekrológban a következőket: „Azt, amire elődeink — így elsősorban Gyulai Pál — oly tudatosan törekedtek, vagyis az irodalomtörténetírás művészi szintű művelése: legmagasabb és legteljesebb igénnyel Horváth János valósította meg... tudósi látásmódja némiképp *költői* látásmód is volt, a szónak egy igen sajátos értelmében. Vagyis: a megértés, a témával való belső azonosulás, a szemléleti összhang látásmódja ... Verselemzései valódi újra-teremtések, a költemény ihletének valóságos megismétlései stb."[1] A kritika mint művészet, művészi szintű irodalomtörténetírás stb. — látszólag ártatlan, sőt kifejezetten pozitív eszménykép. Abból a törekvésből fakad, hogy esztétika, irodalomtörténet és kritika, esztétikai fogékonysággal nyúljon hozzá a művekhez, s színesen és elevenen, mintegy kedvcsinálva adjon számot róluk. Ha azonban ez önmagukban helyes követelményeket abban általánosítják, hogy a művészet szintjén műveljék a kritikát, irodalomtörténetírást és esztétikát, akkor menthetetlenül elmossák azokat a viszonylagos, de mégiscsak meglevő határokat, amelyek a művészeteket és a tudományt elválasztják egymástól.

Az esztétikailag fogékony átélés kiindulópont, de csak kiindulópont egy-egy mű elméleti elemzésében, s nem több. Aki megragad ezen a fokon, s olvasmány- élményéről ad számot a mű objektív értékelése helyett, eleve lemondott azokról a közvetítésekről, arról a fogalmi elemzésről, amely az ábrázolást a valósággal összehasonlítva tudja megindokolni a mű értékeit, s feltárni hiányosságait. Az elemzés szükséges fogalmi élessége viszont — nem holmi intellektuális "tolvajnyelvre gondolok! — feltétlenül mérsékelni fogja a műélmény leírásának „művészi" jellegét.

Horváth életművét a hamisan megválasztott eszményen mérve Horváthból, a tudósból a világon semmi sem marad. „Horváth János elsősorban írói, művészi eszközeivel, ábrázoló erejével, s a bemutatott irodalomhoz való bensőséges viszonyával válik az utókor tanítómesterévé."[2] Bensőséges viszonyt az irodalomhoz nemcsak a tudomány művelőinél találunk, ezért aligha kell hozzájuk fordulnunk. Az értekező próza stilisztikai eszközei viszont — mert józanul nézve erre zsugorodik a művészies igénye — olyan értékek, amelyek nagyonis összefüggnek a tudományos szemléleti móddal, s legalábbis kétséges, hogy a marxista tudományos szempontok és felismerések kifejezésének megfelelő eszközeit éppen a Horváth-féle értekező prózában találjuk-e meg. A nekrológ írója igen helyesen hangsúlyozza Horváth polgári irodalomszemléletének használhatatlanságát, s a magyar irodalmi fejlődést illető összkoncepciójának hamisságát. Ennek alapján jut az idézett megállapításra. De közben megfeledkezik arról, hogy egy tudós tudományos értékű felismerésekben él tovább. Azokból az összkoncepción belül meg-

[1] Élet és Irodalom, 1961. márc. 17.
[2] Kortárs, 1961. 4. sz. 628. l.

7

Digitized by Google

levő részigazságokból húz hasznot a marxista tudomány is, amelyek tényleges, habár pusztán részigazságokat fejeztek ki. Csak a példa kedvéért: kódexirodalmunk fellendülésének okaival kapcsolatban tett egyes megállapításai, Petőfivel, Berzsenyivel, másokkal kapcsolatos részletmegfigyelései bizonyára kioldhatók eredeti hamis összefüggéseikből, és beilleszthetők a marxista irodalomtörténetírás által feltárt átfogóbb és mélyebb, a magyar irodalmi fejlődés egészét szem előtt tartó megállapításokba. A relatív és abszolút igazság viszonyának dialektikája itt a tudományon belül merül fel, s így a használhatóság és továbbélés kérdését nem lehet a tudományon kívüli, egy állítólag művészi szintű és igényű irodalomtörténetírás területére áttólni.

Már a formális logikából ismert követelmény, hogy bármely fogalmat csak olyan általánosabb fogalomnak rendelhetek alá, amelynek minden jegye megilleti az alárendelt szűkebbkörű fogalmat is. Ha a szűkebbkörű fogalmat olyan általános fogalomnak rendelem alá, amelynek jegyei nem illetik meg, ez különböző zavarok forrásává válik. Ha a kritikát a művészet egyik fajtájának tartom, ettől még éppúgy nem válik művészetté, mint ahogyan — hogy Engels tréfáját idézzem — a fogkefének sem nőnek tejmirigyei azért, mert tévesen az emlős állatok osztályába sorolom. De ha a fogkefének nem is nőnek tejmirigyei, a hamis kritikai ideál mégis szükségszerűen rossz következményekkel jár, mert minél eltökéltebben törekszik arra a kritikus vagy irodalomtörténész, hogy kritikája maga is műalkotássá változzon, annál inkább megszűnik írása kritika lenni, anélkül, hogy azért műalkotássá változna. A művészi visszatükrözés érzékletes, szemléletes ábrázoláson alapszik: akár egy lelki folyamat, lélekállapot, akár emberek cselekvései bontakoznak ki előttünk, mindez csak a képeken keresztül telítődik meg szuggesztív hangulati elemekkel, s kelti az eleven élet benyomását a felvevőkben. Még a műalkotás kifejezetten gondolati-reflexív elemei is csak annak következtében élnek költői életet, csak azért hatnak esztétikailag, mert az eszméket egy — legalább alapjaiban — megrajzolt élethelyzet gondolati kifejezéseként fogalmazza meg a költő, mint József Attila tette a A város peremén-ben, a magyar filozófiai gondolati költészet páratlan remekében, a munkásosztály forradalmi világnézetének költői megfogalmazásában. Tudományos műben, tanulmányban, esszében viszont minden a fogalmak, ítéletek és következtetések objektív helyességén múlik. Kép és hasonlat itt csak illusztráció lehet egy-egy megállapításhoz, gondolatmenethez, tételhez; az elméletben kimondott igazság szemléletessé tevésének eszköze. Maguk a nagy költő-kritikusok, Goethe, Schiller, Gorkij, a mi Aranyunk, Adynk, s akiről mint kritikusról gyakran megfeledkezünk, pedig e téren is van mit tanulni tőle, József Attilánk, sohasem törekedtek másra, mint gondolataik világos, érthető és plasztikus kifejtésére. Eszük ágában sem volt, hogy versenyre keljenek a maguk vagy mások verseivel, reménytelenül és hasztalanul igyekezve olyan szuggesztív hatást kelteni az értekező próza eszközeivel, amit egyedül a művészet érhet el sajátos ábrázolási eszközeivel. Jól tudták, hogy — mint a világon mindennek — az értekező prózának is megvan a maga esztétikai oldala,

Digitized by Google

színe és árnyalata, levegője, de alá van rendelve az elméleti szféra törvényszerűségeinek, s írásuk ettől még nem lesz műalkotássá. Marx közismert törekvése, hogy műveinek esztétikai befejezettséget adjon, nem választható el a tárgy mindenoldalú megragadásának és konkrétan teljes kifejtésének igényétől, az igazság megragadásának van alárendelve.

Vitathatatlan, hogy az az irodalmi égtáj, amelyről e hamis felfogás ered, a polgári dekadencia élettől, társadalmi valóságtól elfordult esztéticizmusa. Elég ha sok más forrás helyett csak Oscar Wilde dialógusára utalok, The critic as artist-ra (A kritikus mint művész), amely alighanem a legvégletesebben propagálja ezt az eszményt, mély belső jogosultsággal egybekapcsolva a semmittevés, a társadalmi-kulturális parazitizmus védelmével. (Innen az első esszé alcíme: „Néhány megjegyzés a semmittevés fontosságáról".) Az ilyen eszmények persze kézen-közön módosulnak, s alig hinném, hogy ma valaki nálunk Wilde nézetének dogmatikus védelmezésére vállalkoznék. Egy valami azonban nem módosul bennük, az, hogy lényegükben hamisak maradnak.

A kritika mint művészet hamis elképzelése — eszmei melegágya és elméleti igazolása annak a szubjektív bírálói módszernek, s meddő esztétizáló lelkendezésnek, kritikai impresszionizmusnak és impresszionista kritikának, amellyel a tézisek méltán állítják szembe az egyedüli marxista bírálói módszert, „a tudományosan elemző, elvi kritikát". Az élményeit, benyomásait több-kevesebb hűséggel és pszichológiai árnyaltsággal leíró kritikus észrevétlenül csúszik le a mű objektivitásáról saját szubjektivitásának a színvonalára, s igazi állásfoglalás eleve nem jöhet létre, hiszen kikapcsolódik a mű és valóság viszonyának kérdése, tehát az egyetlen lehetséges objektív mérték, amellyel nemcsak a mű helyességét, de saját benyomásainak helyességét vagy helytelenségét is ellenőrizheti.

Belinszkij az irodalomkritikát valaha „mozgó esztétikának" nevezte. S ez mindenesetre találóbb meghatározása a kritikának az előbbinél. Igaz, ma sokan az irodalomtudomány, illetve a művészettudományok napi kérdésekig elhatoló, az eleven művészeti fejlődést megragadó szervének tartják a bírálatot. Tekintve az irodalomtudomány és a művészettudomány felbomlását differenciált szakágakra, a kritika hovatartozásának ez a meghatározása így semmitmondó. Esztétika és művészettudomány ott kapcsolódnak közvetlenül egymásba, ahol az általános esztétika területét elhagyva a művészet egyes ágainak és műfajainak történeti és rendszertani problémái kerülnek az előtérbe. A kettő határán áll a kritika, amely a művészeti ágak esztétikájának rendszerező szempontja felől nézve, a történelmiséget képviseli, az irodalomtörténet konkrét történelmisége felől viszont a szisztematikus értékelés igényét testesíti meg. Csak így tudja a művek értékét a közönséghez, a közönség — a népi tömegek — életéből és kulturális igényeiből fakadó feladatokat a művészetekhez közvetíteni.

Marxista esztétika nélkül nincs marxista kritika. Ezt az elemi igazságot ma nemcsak a kritikusoknak, az esztétikusoknak is meg kell szívlelniök. Minden történelmileg jelentős esztétika saját korának és osztályának művészeti alkotásain tájékozódott, Aristotelestől Hegelig. Igye-

Digitized by Google

kezett választ találni a művészi gyakorlatban felmerülő nagy elvi kérdésekre, s válaszaival befolyásolni a művészeti fejlődés menetét, mint ez a Marx előtti esztétikában, az orosz forradalmi demokraták tevékenységében, viszonyában az orosz kritikai realizmushoz oly mintaszerűen valósult meg. A marxista esztétikát magasabb fokú társadalmi tudatossága, pártos elkötelezettsége a szocialista irodalom és művészet felvirágoztatásában még sokkal messzebbmenően ösztönzi arra, hogy útegyengetője legyen az előremutató művészi törekvéseknek, s átfogó elméleti alapot adjon a napi kritika számára.Receptet természetesen nem adhat sem a művészi alkotás, sem a kritikai tevékenység számára. (Marx nagyonis élesen fejezte ki a marxizmus receptellenes magatartását.) Az általánosabb érvényű esztétikai szempontok, s az egyedi művek és irányzatok összekapcsolása, konkrét viszonyuk megállapítása olyan önállóságot kíván meg a kritikus részéről (akkor is, ha a kritikus történetesen azonos az esztétikussal), amely az igazság megtalálása mellett a tévedés kockázatát is magában foglalja. De a marxista esztétika elméleti általánosításával mégiscsak csökkenti a tévedés kockázatát és növeli az igazság konkrét megragadásának esélyeit. Minél mélyebben és szélesebben dolgozza ki a művészet általános, s az egyes művészeti ágak speciális elméletét (képzőművészetét, zenéét, irodalomét, az ún. gépi művészetekét, s a reproduktív művészetekét is), minél konkrétabban dolgozza fel korunk művészetének, a szocialista realizmus, s a haladó realisztikus törekvések esztétikai problémáit, egybekapcsolva a polgári dekadencia kritikájával, annál inkább csökkenti az általános és az egyes távolságát, annál jobban betölti társadalmi és tudományos hivatását. Olyan feladatok ezek, amelyek megoldására érdemes volna esztétikusoknak, irodalom- és művészettudósoknak, kritikusoknak és elméleti érdeklődésű művészeknek is szervezetten összefogniuk.

*

A marxista kritika megerősödése mellett tanúi vagyunk annak is, hogyan válnak a marxista esztétika már elért és az egész művészetelméletet a szó legszorosabb értelmében forradalmian megújító szempontjai elfelejtett szavakká. Elfelejtett szavakká, sokszor még akkor is, ha alkalmazzák őket, de ott és úgy, ahogyan nem kell és nem lehet, kritikai fegyverekből a kritikátlanul elfogadott dekadencia igazolóivá változtatván át őket.

Irodalmi művészeti fejlődésünk olyan szakaszában vagyunk, amelyet a keresés, az életteljes tájékozódás vágya jellemez. A legkülönbözőbb művészeti ágak és műfajok lehetőségeit és határait feszegetik és próbálgatják művészi gyakorlatban és művészi elméletben is. S bizony megtörténik eközben, hogy a marxista esztétika olyan igazságai mennek feledésbe, amelyek pedig egyedül szilárd alapjai a ténylegesen felmerülő új kérdések megoldásának. Legalább ilyesmivel találkozunk abban a vitában, amely Barta János és Kiss Lajos között folyik a Kortárs lapjain. Barta sok valóságos problémát vet fel, de mert megoldásukat nem eltökélten a marxizmus szellemében keresi, azért akarva-akaratlanul olyan nézeteket elevenít fel, amelyeket a marxista esztétika túlhaladott.

Digitized by Google

Barta kifogásolja, hogy Kiss Lajos az ő elméleti megállapításait cáfolva nem azzal vitatkozik, amit ő mondott, hanem „továbbgondolva" megállapításait a vitatkozás megengedhetetlen és tudományosan káros eszközeivel él. Nem hiszem, hogy végig nem gondolt gondolatok végiggondolása tudománytalan és káros lenne az igazság felderítése szempontjából. A gondolatok végiggondolása minden tudományban kötelező, s ha a vita kezdeményezője nem teszi meg ezt, megteszi vitapartnere. Gondolatok és álláspontok végiggondolásán persze nem azt a rossz vitamódszert értem, amely egy meghatározott körön belül érvényes eszmét túlfeszít, s a képtelenségig csigáz, s az ellenfele által kimondott igazságot önmaga által gyártott hamisággá változtatva, ellenfelén veri el érte a port. A végiggondolás minden esetben kötelező, valahányszor egymással összeegyeztethetetlen felfogások, marxista és polgári eszmék eklektikus egyeztetéséről van szó. S Barta nézeteiben sajnos ilyenfajta — régi típusú professzori — eklekticizmussal találkozunk.

Vitaindító cikkében (Alföld, 1960. 3. sz.), amelyet Kiss Lajos egészében helyesen bírált, a művészi visszatükrözésnek azokat a „szűrőit", „prizmáit" keresi, amelyek a művészi alkotást eltávolítják a valóságtól. (Ilyenek szerinte: személyes élmény, az osztályhelyzetből származó világnézet, adott művészeti ág és műfaji törvényszerűségek, stb.) Ez az eltávolodás olymértékű lehet, hogy egyes művészeti ágakban, sőt az irodalom egyes műfajaiban értelmetlenség immár tükrözésről, illetve ábrázolásról beszélni. (Ez utóbbi két fogalom viszonyát nem határozza meg.) A tükrözés mellé fel kell venni az esztétika elméletébe a kifejezés fogalmát is. A tulajdonképpeni esztétikai valóság, az a szféra tehát, amelyből a művészet alkotásai származnak, az alkotó, a korok és népek élményvilága a művészet közvetlen valóságalapja. Ez Barta elgondolása dióhéjban.

Kiss Lajos válaszcikkében azzal érvel, hogy a marxista esztétika álláspontjáról műfajok, világnézet, sőt maga az alkotó szubjektum nem végső, tovább már elemezhetetlen és felbonthatatlan adottság, amelyet el kell fogadni kész és befejezett tényként. S ez teljesen helyes is. Miféle materializmus és miféle dialektika lenne az, amely, teszem, a dráma formáját, vagy a festészet sajátos eszközeit nem volna képes, mint a valóság egyik vagy másik — törvényszerű — oldalának és összefüggésének különleges tükrözési módját felfogni. A drámát, teszem, mint konkrét emberek olyan kiélezett konfliktusát, amelyben osztályok közötti vagy osztályokon belüli tendenciák ütköznek meg, s amelyben minden az alapvető konfliktus köré sűrűsödik, ellentétben pl. az epikai ábrázolással, amelyben a konfliktusok érlelődésének és elhúzódó megoldásának lassú folyamatát kapjuk. A különböző prizmák fénytörésében nem módosul a valóságábrázolás, nem távolodunk el a valóságtól, mint Barta gondolja — maguk e prizmák már a valóság lényeges visszatükrözései. Kiss Lajos érveit csak azzal a gondolattal kell megtoldani, hogy a Barta emlegette prizmák, művészeti formák, vagy — haladó — osztályszemlélet nemcsak a valóságot tükrözik vissza, hanem a valóság tudati elsajátításának olyan csomópontjai, amelyek az egyes élettények mélyebb és szélesebb művészi megragadását teszik lehetővé. Nem arról

Digitized by Google

van szó, hogy e prizmák fénytörésében eltávolodtunk a valóságtól, sokkal inkább arról, hogy az eltávolodás a valóság felszínétől közelebb visz bennünket a valósághoz, a valóság lényegéhez.

Az irodalom nagy kanonikus műfajai: líra, epika, dráma, ha egyszer létrejöttek, s mint szemléleti formák öröklődnek, már eleve aszerint válogatnak az élettények között, hogy e tények objektív jellege milyen formába kívánkozik. Az életdarab jellegének megfelelő elvont művészeti formák kiemelik és körülhatárolják a feldolgozott élettény sajátosságát, s egész felvevőkészségünket, érzelmünket és értelmünket lényeges vonásaira összpontosítják. Keleti kultúrákban, ahol — a társadalmi fejlődés különleges vonásai következtében — a műfaji formák nem differenciálódtak elég messzemenően, az új szocialista valóság művészi ábrázolásának komoly gátja a határozott műfaji formák hiánya. Aligha érv ezzel szemben az a tény, hogy bizonyos műfajok eltolódnak más műfajok felé, hogy Brecht színpada epikus, Csehové lírai stb. Mert az ilyenfajta formaeltolódások nem bontják fel az eredeti formát; az ábrázolás alapjául szolgáló élettények összetettsége teszi ezeket az eltolódásokat szükségszerűvé. Mint a művészi forma élettelijességének megmentésére irányuló törekvést áthidalhatatlan távolság választja el a formabomlasztásnak és formakeverésnek a polgári dekadenciára jellemző tényeitől, amelyek nem a tartalom komplex mivoltának érvényesítését, hanem — az osztályszempontból kellemetlen — tények elmosását szolgálják.

Bármennyire is visszahatnak a már kialakult műfaji formák az élettények ábrázolására, mégis a tartalom az, amely formába szökik, s nem megfordítva. Maguk a műfaji formák csupán az egyes konkrét megformált tartalmakban, az egyes műalkotásokban élnek és hatnak esztétikailag. Az elvont drámaforma csak dramaturgiai tankönyvekben él, mint meghatározott technikai szabályok összesége, s a drámaírók fejében, mint szabályok és szemléleti mód. Esztétikai életre csak akkor ébred, amikor érintkezésbe kerül a megformálandó témával. De ekkor meg is változik, mert a konkrét tartalom konkrét formájává válva, a költő ott és annyiszor szegi meg az általános szabályt, ahol és ahányszor a tartalom drámai megformálásának érdeke megkívánja tőle.

Hasonlóképpen áll a helyzet Barta János „toposz"-aival, azokkal a poétikai és retorikai szóképekkel és hasonlatokkal, melyekhez minden költő aszerint nyúl vagy nem nyúl, hogy alkalmasnak érzi-e e képeket és hasonlatokat mondandója kifejezésére, vagy sem. A külső forma elemeinek predeterminálo, a látást eleve meghatározó szerepéről még sokkal kevésbé lehet szó, mint a nagyobb konstanciával, viszonylagos szilárdsággal és állandósággal rendelkező műfaji formák, a belső forma elvont elemeinél. Csupán a javíthatatlan epigonok vagy induló költők szűrik át a valóságot az öröklött toposzokon, s éppen ezért vannak verseik gyors feledésre ítélve. Alapvető esztétikai tényállásokat azonban nem az epigonok, hanem a nagy művészek elemzése alapján tisztázhatunk. S akkor sem azzal a módszerrel, amit itt Barta használ. Mert ahogyan a fogalmat nem lehet elvonatkoztatni a valóságtól, s aztán a valóság tükörképéből ennek teremtőjévé, demiurgosává átváltoztatni, anélkül, hogy az idealizmus tudománytalanságába esnénk, azon-

Digitized by Google

képpen nem lehet a költői képeket elvonatkoztatni azoktól a tartalmaktól, amelyeket megjelenítettek, s azután a valóságos élettartalmak szűrőivé átváltoztatni őket.

A külső forma eszközeinek termékeny marxista vizsgálata éppen ott kezdődik, ahol tartalom és forma kölcsönhatásában a tartalom elsődlegességéből indulunk ki, s megmutatjuk, hogyan rendelődnek alá a meglevő eszközök is a mindenkori mondanivalónak. (Ebből érthető meg az epigonok fordított esete is.) Az ilyen, a szó közvetlen és átvitt értelmében is tartalmas vizsgálat szép példáját látom Kardos László tanulmányában A rímről. Kardos felismeri, hogy „a rím értékét nem a hangrokonság, a szótag-terjedelem, a mérték és a szófaj-ellentét alapján kell meghatároznunk, hanem abból kiindulva, hogy a vers egészéből rábízott mondanivaló-részt kifejezi-e valóban vagy sem, abból kiindulva, hogy a megbírált rím szolgálja-e és milyen mértékben a vers eszmei érdekeit, hangulati tónusának mennél teljesebb kiérlelését."[3]

Az ilyen esztétikai felismerések — amelyek a marxista esztétika alaptételeinek komolyan vevéséből származnak, még akkor is, ha az elvont alapgondolat már korábban is megvolt — nyilván hatásosan segítik elő a kritika munkáját is, mert szinte kényszerítik a kritikust, hogy túlmenjen a költői kifejezőeszközök empirikus leltározásán, s az eszközök használatát a belső forma alaptényeivel, a tartalom meghatározta tipizálással és kompozícióval — a lírában a vers belső egységével — hozza kapcsolatba.

A stílus-eszközök merőben empirikus megfigyelése, egy-egy jelenség találó — fenomenológiai — leírása legfeljebb a bölcsesség kezdete, s nem maga a bölcsesség. Mert ha nem hozzuk e megfigyeléseket kapcsolatba a művészet által kifejezett társadalmi és társadalmilag meghatározott pszichológiai tartalmakkal, akkor mindig fennáll az a veszély, ami az egész mai polgári művészettudományt zsákutcába juttatta (zsákutcába juttatta a Barta emlegette Wölfflin képzőművészeti alapfogalmaknak szánt stíluskategóriáit is), hogy végső adottságnak tekintik, ami maga is magyarázatra szorul, a formát tartják tartalomnak, a jelenséget lényegnek, a polgári szemléletet marxistának.

Barta válaszcikkében furcsálja, hogy Kiss Lajos nem látja: az elvont forma valóságtükröző jellege beleilleszthető az ő gondolatmenetébe is. A kérdés csak az, hogy *szervesen* illeszthető-e bele? Nyilvánvalóan nem! Szervesen csak akkor illeszthető bele, ha gondolatmenetének irányát megváltoztatjuk, s valóság-szűrő prizmáit a valóság mélyebb tükrözésének eszközeiként vezetjük be. Ehhez azonban a lényeg és jelenség materialista dialektikájának határozott felismerésére és alkalmazására lenne szükség, ami némileg Kiss Lajos válaszából is kimaradt. A marxista esztétika Marx és Lenin által lefektetett alapjai olyan egységes és átfogó elméletet jelentenek, hogy bármely alapvető tételének figyelmen kívül hagyása megbosszulja magát.

Kiss elvtárs szemére veti Bartának, hogy a tudatot is valóságosnak tekinti, s ezzel elmossa az idealizmus és a materializmus között az ismeretelméleti határt. Barta azonban általános elméleti síkon elismeri

[3] Kortárs, 1961. 1. szám. 38. oldal.

Digitized by Google

az anyag elsődlegességét, az pedig nem hiba, hogy a tudatot is valóságosnak tartja. A marxizmus nemcsak az anyagi világot tekinti valóságosnak, hanem a tudatot is. Éppen a világ anyagi egységének követelménye, hogy a tudatot ne rekesszük kívül a valóságon, hanem a valóság egyik mozzanatának, az anyag fejlődése termékének tekintsük. Ha a tudattól független objektív valóságról beszélek — tehát általában minden tudattól, nemcsak az egyes munkás, tudós, művész tudatától független valóságról, amely munkája vagy vizsgálódása tárgyát képezi —, akkor magát az anyagot, az anyagi világot határoztam meg. Ha arról beszélek viszont, hogy tudománynak és művészetnek a valóságot kell megragadnia, akkor ebbe beleértendő a tudati folyamat is, mint az anyag terméke és tükröződése.[4] Sem a materialista tudomány, sem a realista művészet nem mond le természetesen a tudat megragadásáról, ellenkezőleg, anyagi alapjaiból kiindulva ragadja meg. Egyes műfajok, pl. a líra sajátos mélysége és intenzitása éppen onnan ered, hogy egy lelki folyamat ábrázolásánál a háttérben tartva is éreztetni tudja a lelki folyamatot meghatározó egész emberi, társadalmi szituációt. A valóság dialektikus materialista fogalmába beletartozik az anyagi lét elsődlegessége, és a tudat másodlagossága is. Mert valóságon Marx és Lenin nem a valóság egyik vagy másik lényegtelen részletét értették, hanem a valóság egészét, illetve egy-egy viszonylag önálló darabját, valamennyi mozzanatának egymáshoz való viszonyában, törvényszerű, lényegi meghatározottságában. Lenin az ismeretelmélet oldaláról vizsgálva a kérdést „a dialektikus megismerés lényegének" — „a valóság mozzanatainak egész összességükben való kibontakozását" tartja.[5]

Barta valamennyi hibájának gyökere, hogy sem a valóság kategóriájának marxista értelmét, lényeg és jelenség objektív egységét és dialektikáját, sem a materialista visszatükrözés-elmélet dialektikus jellegét, a jelenségtől a lényegig vezető út természetét nem ismeri és nem érti meg. Ezért — úgy látom — két rossz metafizikus véglet között vergődik reménytelenül: a tükrözés-gondolatot túl szűknek és ugyanakkor túl tágnak érzi. Túl szűknek, mert a „tükör", illetve a „kép" szó szemléleti tartalmából és nem elméletileg meghatározott fogalmi tartalmából indul ki. Ezért a művészet vonatkozásában attól fél, hogy a tükrözés-gondolat a valóság felszínének mechanikus visszaadását kívánja meg úgy, ahogyan a valódi tükörben a tárgy képe megjelenik. Másrészt túl tágnak veszi, a semmitmondásig általánosnak tartja, mert, ha elveti a mechanikus tükrözést, akkor az említett alapvető elméleti tételek híján nem értheti meg, hogy a különböző tudatformák vonatkozásában milyen sajátos tartalmat kap a tükrözés fogalma. Ezért nem elégíti ki az a felfogás sem, hogy a művészi visszatükrözés képszerű, a tu-

[4] „A pszichikum, a tudat, az objektív realitást tükrözi vissza, amely rajta kívül és tőle függetlenül létezik; a tudat tudatossá vált lét. Ám értelmetlenség volna visszatükrözésről beszélni, ha az, ami arra hivatott, hogy a valóságot visszatükrözze, maga nem létezne a valóságban. Minden pszichikai tény *egy darab reális valóság és a valóság visszatükrözése* (Rubinstejn aláhúzása. — Sz. J.) Nem vagy az egyik, vagy a másik, hanem mind a kettő egyszerre" — mondja helyesen a nemrég elhunyt neves szovjet pszichológus S. L. Rubinstejn Az általános pszichológia alapjai c. könyvének bevezető fejtegetésében.

[5] Filozófia Füzetek, 134. lap.

Digitized by Google

dományos fogalmi. Szerinte ez legfeljebb közhely. De teljesen helytelen egy tudományos igazságot közhellyé laposodott formájában felfogni. Ha a valóságtükrözésben, az ábrázolásban, a lényeges jelenségnek s a megjelenő lényegnek visszaadását látná, egyszeribe eltünne e laposság.

Ezért gondolja azt is, hogy a művészet kikristályosodott formái olyan szűrők és prizmák, amelyek „átalakítják", „átformálják" a valóságot, tehát nem közelebb visznek hozzá, hanem eltávolítanak tőle. A tudományos megismerés vonatkozásában Lenin kimutatta, hogy az eltávolodás a közvetlenül adott jelenségtől egyben felemelkedés az egyre átfogóbb lényegi összefüggésekig, törvényszerűségekig. Nem eltávolodás a valóságtól, hanem a valóság egyre átfogóbb megismerése, amely kezünkbe adja a közvetlenül adott jelenség megértésének és gyakorlati felhasználásának kulcsát is. Megváltoztatva a megváltoztatandókat ez érvényes a művészetre is. Megváltoztatni itt csupán két mozzanatot kell. Először: a művészet annyiban kötve marad a közvetlenül adott jelenséghez, s a megismerés érzéki szakaszához, hogy az általa (gondolatilag is) megértett lényeget, szemléletes képekben fejezi ki, a megfelelően megválogatott és sűrített, a lényeg visszaadására koncentrált érzéki jelenségen keresztül. Az ábrázolás, mint a művészi visszatükrözés sajátosságának megjelölésére használt fogalom, pontosan ezt fejezi ki: a lényeg érzéki megjelenítését. Másodszor: kötve marad a társadalmilag-emberileg jelentős tartalmakhoz, mivel sajátos szerepe az ember társadalmi tudatának, s ezen keresztül magatartásának és állásfoglalásának formálása az érzelemvilágtól a gondolkodásig. Az „emberileg jelentős" tartalmak kifejezésének gondolatát Barta is megpendíti, de dialektikátlan szemlélete következtében — Kiss módszertani kritikája ellenére — ismét csak tovább már elemezhetetlen ősadottságnak fogja fel. S ebből az ősadottságként való felfogásból az következik, hogy a művészetet, vagy legalábbis egyes ágait az ember, vagyis az egyes ember lelki tartalmainak kifejezéseként, objektivációjaként fogja fel. S itt lép át végleg a marxista esztétika talajáról a polgári kifejezés-esztétika talajára.

A polgári esztétika a XIX. század második felétől kezdve egyre határozottabban és tudatosabban számolja fel a művészi ábrázolás materialista elméletét, helyébe állítva azt a felfogást, hogy a művészet pusztán belső élmények kifejezése, amelynek semmi köze az objektiv valósághoz. Viszonylag könnyű dolga volt, mert a régi materialista esztétika, nem tudván alkalmazni a dialektikát a tükrözés-elméletben, a közvetlenül adott valóság jelenségeinek a lényeg kifejezése érdekében történő sűrítését, szelektálását stb. nem volt képes megmagyarázni. Amikor viszont ugyanez az esztétika már a marxizmus ellen harcolt, egyik fő harci módszerévé vált a dialektikus materialista ismeretelmélet teljes azonosítása a mechanikus materializmussal. Kezdetben csak a képzőművészetre és a zenére, majd minden művészeti ágra és műfajra kiterjesztették a kifejezésesztétika szubjektiv idealista elméletét, amelynek egyik következetes általánosítója és leghatásosabb összefoglalója Benedetto Croce lett. Ő az esztétikát mint a kifejezés és általános nyelvészet tudományát fogalmazza meg, általános nyelvészeten a mű-

Digitized by Google

vészi intuició kifejezésére szolgáló művészeti formanyelvet értve. Kifejezés és ábrázolás persze egymással felcserélhető szavak, s cikkemben bizonyára sok helyen említettem kifejezést, ahol ábrázolást is mondhattam volna. De az elmondottakból látható, hogy itt nem puszta szavakról, hétköznapi fogalmakról, hanem két egymást kizáró, egymással szöges ellentétben álló felfogásról van szó, a dialektikus materialista és a metafizikus idealista elmélet ellentétéről az esztétikában.

Nagyon valószínű, hogy Barta János az esztétika történeti fejlődésének ezeket a tényeit, szereplőit, a polgári esztétika — döntő aspektusaiban való — visszafejlődésének egész folyamatát nem ismeri. De mivel egy egzisztencialista színezetű szellemtörténeten keresztül valaha ezzel ismerkedett meg, mivel a marxizmus elsajátításában még lényeges hiányosságai vannak s a marxista elmélet és módszer páratlan tudományos teljesítőképességéről nincs teljesen meggyőződve, azért bizonyos feltételek mellett szükségszerűen létrejön az eklektikus egyeztetés a marxizmus s az újnak tartott, de valójában réges-rég elkopott, tudományosan mindig is hamis polgári felfogás között, — talán mondanom sem kell, hogy az utóbbi javára.

Barta elméletileg nem megy el addig, hogy az egyén élményeit pusztán a belső világ termékeinek tartsa, legalábbis többször emlegeti Marx megfogalmazását, hogy az egyén társadalmi viszonyainak összessége. De hogy minden fenntartása ellenére mégis az az ősadottság, az alapvető elméleti meggondolás, hogy mennyire kizárólag a szubjektív élményt tekinti egyedül lényegesnek, azt világosan megmutatják a következő sorai: „Nem volna helyes, ha csak reaktív élményeket ismernénk s egyáltalán nem idealizmus az, ha a teremtő művészegyéniségnek több-kevesebb spontaneitást is tulajdonítunk. A spontán élménynek nem tartalma és megteremtője, hanem csak kirobbantója a külső, konkrét alkalom; Petőfi szabadságvágya veleszületett, egyéniségében eleve adott ösztön és törekvés, amely még a tudatosodás előtt megvan benne, a maga belső energiájával minden kis rést elönt, hogy kitörhessen. Megfelelő kor, alkalmas társadalmi körülmények s nem utolsósorban az egyéniség egésze szárnyat adnak neki s a közélet legszélesebb tereit nyitják meg előtte..."[6] Önkéntelenül is a Marx idézte Dogberry bölcsességére kell emlékeznünk: „Jóvágású embernek lenni a *körülmények* adománya, hanem az írás-olvasás a *természettől* jön" (Shakespeare: Sok hűhó semmiért). Petőfi bizonyára sokféle rátermettséget és adottságot kapott ajándékba a természettől, de sajátosan társadalmi képződményt, szabadságvágyat és szabadságeszményt aligha. Ha ez is beleérthető egy ember veleszületett adottságaiba, akkor mi nem? Az egyén állítólag természettől adott társadalmi vágyainak és törekvéseinek a tényleges társadalmi viszonyok így nem kialakítói, hanem megvalósításuk pusztán külső feltételei lesznek. Ezzel azonban visszajutottunk a polgári ideológiában meglevő örök emberi természethez, amely önmagából hozza létre a társadalmi tartalmakat.

Miben különbözik ez attól a teljes szubjektivizmustól, amelytől Barta Marx idézésével igyekezett mentesülni? Miben különbözik attól

[6] Kortárs, 1961. 4. sz. 605. lap.

Digitized by Google

a kifejezéselmélettől, amely a társadalomtól elszigetelt ember spontán belső élményeiből, intuicióiból, vagy ha tetszik, egzisztencia-megvilágosodásaiból vezeti le a műalkotást.

A kifejezéselmélet legalábbis két okból alkalmatlan az esztétikai tényállás megvilágítására. Egyfelől mert szükségképpen az elszigetelt szubjektumból indul ki, vagy legalábbis erre összpontosítja figyelmét. Hiszen a művészi alkotás, mint kifejezés, a belső külsővé tétele, az élmény művé való tárgyiasítása, s az esztétikust, irodalomtörténészt vagy kritikust ez elmélet talaján álva már eleve kevéssé érdekli az, hogy hogyan lett a külső belsővé, hogyan jött létre az élmény mint a műalkotás feltétele. Másfelől ha valaki, mint ezt Barta teszi, az elméletben, de a példa tanulsága szerint nem a gyakorlatban, nyomon követi az élmény társadalmi kialakulását, a kifejezéselméletből akkor is az következik, hogy a művészi alkotást a közvetlen élmény eruptív-expresszív kitörésének tartsa. Ez esetben is le kell mondania a visszatükrözés dialektikus materialista elméletéről, amely az alkotást az elrejtett lényeg felkutatásának és megérzékítésének hosszú, fáradságos és tevékeny folyamataként fogja fel. Mert a kifejezéselmélet nem a művészi tevékenység tényleges alkotójellegét, nem a művész aktivitását fogalmazza meg, hanem az alkotás leszűkítését a közvetlen élmény közvetlen kifejezésének színvonalára. Nem más, mint a művészi spontaneitás elméleti megszentelése.

Barta írásai alapján még azt is nehéz eldönteni, hogy a művészet mely ágait és műfajait sorolja azok közé, amelyekre nézve „túl durvának és általánosnak érzi a ‚tükrözés' megjelölését." Így felesleges tovább követnünk problémáit. A közvetlen valóság formáihoz való viszony tekintetében nagy különbségek vannak művészeti ágak és műfajok között, ami nem változtat azon, hogy egyképpen a Bartánál mutatkozó kifejezés-esztétika félretolásával, a dialektikus materializmus következetes alkalmazásával adhatunk számot ezekről.

*

Az esztétikai elméletek, mint mondottam, koruk, osztályuk művészeti fejlődésének különböző törekvései felé orientálódnak, s maguk is visszahatnak ezekre. A kifejezéselmélet a dekadencia védelme volt, hiszen logikusan és szükségszerűen vezeti el a modernista áramlatok legnagyobb túlzásainak teljes igazolásáig, magának a modernizmusnak igazolásáig, ami túlzásai nélkül, önmagában véve jelenti a legnagyobb túlzást. Két elgondolást vettünk szemügyre, mindkettő a spontaneitás esztétikai kultuszának megnyilvánulása volt. Azt hiszem, már ennyiből is levonhatjuk azt a következtetést, milyen óriási szerepe van a társadalmi tudatosságnak, a valóság végtelen gazdag mozgását, a maga bonyolultságában visszatükrözni képes szocialista realizmusban.

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az Osztrák Kommunista Párt XVIII. kongresszusa

Ausztriának, ennek az Európa szívében, a szocialista világ és a NATO-blokk határán fekvő semleges országnak sok sajátos problémája van. Ez már földrajzi helyzetéből is következik, hiszen nemcsak semleges terület a varsói egyezménynek vele határos országai, meg a NATO-tömb legagresszívabb része, Nyugat-Németország között, hanem bizonyos mértékig retesz is NATO-Nyugat-Németország és a NATO olaszországi Földközi-tengeri pozíciói között.

Ilyen körülmények között teljesen érthető, ha a NATO-stratégák nagy erőfeszítéseket tesznek azért, hogy aláaknázzák Ausztria semlegességét s főleg, hogy Ausztriát szövetségesül nyerjék meg egy olyan politika számára, amely a kis, semleges országot a szocialista tábor elleni hídfőállássá tehetné. Emellett a terjeszkedésre törekvő nyugatnémet monopoltőke korántsem törődött bele abba, hogy a német imperializmusnak a második világháborúban elszenvedett veresége következtében kiűzték az osztrák gazdasági életben elfoglalt kulcsállásaiból, és hogy Ausztria legfőbb gazdagságát, legfontosabb ásványi kincseit — beleértve az olajat, a földgázt, a „fehér szenet", a vízierőt is — éppúgy államosították, mint a kohókat és nagybankokat meg számos fontos gépgyárat.

Felületesen tekintve tehát Ausztriában nagyon leszűkült a kapitalista monopóliumok talaja, s főleg nem rendelkezhetik a monopoltőke közvetlenül a föld méhének kincseivel és a kulcsiparágak döntő fontosságú termelőüzemeivel. Ausztria munkásosztálya ma erősebb, mint valaha. Az Osztrák Szakszervezeti Szövetség hivatalos lapjának, a „Gewerkschaftliche Rundschau"-nak (Szakszervezeti Szemle) áprilisi száma szerint az ausztriai munkások és alkalmazottak száma 2 227 149 (1961. március 1-i adat). Ennek 63 százaléka munkás, 26 százaléka alkalmazott, 11 százaléka tisztviselő. Ezen a napon 141 120 férfi és női munkanélküli volt nyilvántartva, közülük 80 ezer építő- és mezőgazdasági munkás, akiknek munkanélküliségét a tél okozta, és több ezer női kereskedelmi és irodai munkaerő, akiket nem mindenütt lehet felhasználni, mert családjuk egy városhoz, vagy éppen egy kerülethez köti őket, vagy akik ko-

Digitized by Google

ruk miatt már nehezen találhatnak munkát.

A kapitalista gazdaság fogalmai szerint tehát Ausztriában megvan a teljes foglalkoztatottság, sőt a foglalkoztatottak száma évről-évre növekszik. A bécsi munkakamara legutóbbi gazdaságstatisztikai kézikönyve megállapítja, hogy az ipar, a bányászat és a kereskedelem dolgozóinak száma az 1937-es 897 070-ről az 1959-es év átlagában 1 777 672-re emelkedett, ugyanakkor a mezőgazdasági munkások száma az 1937-es 275 574-ről 138 200-ra, és az utolsó 9 évben egymagában 40 százalékkal csökkent. Emellett ez idő alatt egyáltalán nem csökkent a mezőgazdasági termelés, sőt csekély mértékben emelkedett is, mert növekedett a gépek alkalmazása.

Jellemző az ausztriai fejlődésre, hogy az ipari munkásság számszerű növekedésével különösen erősen emelkedik a dolgozó nők száma, mindenekelőtt a ruházati ipar és az idegenforgalom kisebb fizetésű munkahelyein. Az ipari termelés gyorsabban nő, mint a munkások száma s a háború előtti színvonal háromszorosához közeledik.

Mint ez a néhány adat mutatja, nagyon is érthető, hogy Ausztriában még a munkásosztályban is erős illúziók élnek arról, hogy a kapitalista gazdaság szilárd és hogy helyes a tőkésekkel való szoros együttműködésnek a jobboldali szocialista pártvezetés által képviselt politikája. A naiv ember számára van valami meggyőző abban az illúzióban, amelyet a szocialista párt terjeszt: hogy elmúlt az osztályharc ideje és most „szociális társas viszony" uralkodik, békés kiegyezés tőke és munka között.

Nem szabad azonban teljesen a statisztikai adatokra bíznunk magunkat. Igaz, hogy a termelés és a termelékenység hatalmas mértékben emelkedett. Igaz, hogy sokkal több ember és főleg asszony van foglalkoztatva az ipari termelésben és más üzemekben. Érdemes azonban közelebbről is megvizsgálni a helyzetet.

Egy szociáldemokrata közgazdász, dr. Karl Rainer, a Szakszervezeti Szövetség tájékoztató értekezletén Tirolban kifejtette: „Az 1958-as amerikai recesszió hatása Ausztriában kiegyenlítődött. Az ipari termelés 1959-hez képest 8—9 százalékkal nőtt, s ezen belül a beruházási javak gyártása felülmúlja a fogyasztási javakét. A mezőgazdasági termelés is 9 százalékkal nagyobb, mint 1959-ben volt. 1960-ban 45 ezerrel több volt a munkahely, mint 1959-ben." És a kedvező gazdasági helyzetnek ezt a képét a következőkkel egészítette ki dr. Rainer: „A kedvező gazdasági helyzet ellenére a családfenntartók jövedelme sok esetben nem elég arra, hogy a család kielégítse szükségleteit, gyakran szükség van rá, hogy az aszony is dolgozzék, jólétünk tehát nem valódi, hanem csak látszólagos."

Ehhez a megállapításhoz legfeljebb azt fűzhetjük hozzá, hogy a jólét látszatát nagymértékben a rendszeresen végzett túlórák okozzák, hogy vidéken sok munkás munkaideje után még parasztoknál is dolgozik, s az sem ritkaság, hogy a munkás szabadsága alatt építkezésnél vagy mezőgazdasági munkában kimeríti munkaerejét, ahelyett, hogy felfrissítené.

Tegyük még hozzá, hogy — különösen ez év eleje óta — egyre erősebb a drágulás, amelynek előidézésében — a vasúti és villa-

Digitized by Google

mostarifa emelésével — az állam és a községek közvetlenül részt vesznek. A kétségtelenül kedvező gazdasági konjunktúra tehát a dolgozók számára megterhelésekkel van egybekötve.

A munkások és alkalmazottak széles rétegei bérkövetelésekkel válaszoltak erre, de a követelések csak igen csekély részben teljesültek. Ebben a helyzetben lépett hivatalába az új, a Gorbach—Pittermann-kormány. Ebben csak az Osztrák Néppárt részéről van változás az előző, a Raab-kormányhoz képest; a szocialista párt ugyanis egyetlen miniszterét sem cserélte ki. Ezt azzal indokolta, hogy már az 1959-es választás utáni kormányátalakításnál „megfiatalította" minisztereinek listáját. A Néppárt a kormány mostani átalakításakor szövetségi kancellárrá elnökét, dr. Gorbachot tette meg, akinek parlamenti tevékenysége alatt az volt a szembeötlő politikai akciója, hogy az egykori nácik „megnyugtatására" törekedett és leplezetlenül udvarolt a háborús tradíciók és a nagynémet szellem hordozóinak. Nem tartozik ugyan pártja legszélsőbb jobboldali csoportjához, az úgynevezett reformerekhez, de ezek mindig is barátságosan kezelték őt. Az új pénzügyminiszter az eddigi salzburgi tartományi elnök, dr. Klaus, aki a reform-csoporthoz tartozik. A honvédelmet a fiatal karintiai dr. Schleinzerre bízták, aki Hitler idejében az úgynevezett Langemarck-iskolák egyikén kapott különleges kiképzést, mint ifjúsági vezető. Ő a semmiképpen sem haladó gondolkozású Graf helyébe lépett, aki azonban reakciós támadások célpontja volt, mert a hitleri időkben koncentrációs táborban internálták. Kivált a kormányból Grubhofer belügyi államtitkár is, aki a semlegességért való erélyes fellépésével hívta ki maga ellen a Néppárt jobbszárnyának nemtetszését.

Az OKP XVIII. kongresszusa akkor ült össze, amikor a Gorbach—Pittermann kormány hivatalosan még nem alakult meg, de összetétele már ismeretes volt, s a kongresszusnak a kormány reakciós szárnyának megerősödése által kialakult helyzettel kellett szembenéznie.

Az OKP 1957 márciusában tartotta XVII. kongresszusát. Akkor még frissek voltak a sebek, amelyeket a magyarországi ellenforradalom nemcsak a Magyar Népköztársaságon, hanem az ausztriai munkásmozgalmon is ütött. A „menekültek" áradata ellepte Ausztriát s egyesülve a Nyugat ellenforradalmi csőcselékével, amely Ausztriába özönlött, hogy innen törjön Magyarországra, forrpontra hevítette a kommunistaellenes hisztériát és soraikban is megingatta egyes gyenge elemek lelki egyensúlyát. A párt szíve ellen, a pártvezetés ellen irányították ütéseiket az ellenforradalomnak soraikban megbúvó szövetségesei. Ilyen körülmények között a XVII. pártkongresszus az ellenforradalmi támadások elhárításának, a pártegység megvédéséért való kemény küzdelemnek a kongresszusa volt.

De azok a változások, amelyek 1957 óta a világban végbementek, Ausztria fölött sem múltak el nyomtalanul. Igaz, az 1959. évi parlamenti választásokon a párt érzékeny csapás érte: bár 142 000 szavazatot kapott, a választási törvény cselfogásai megfosztották parlamenti képviseletétől. Közvetlenül a XVIII. kongresszus előtt azonban a steier-

Digitized by Google

országi helyi választásokon jelentékeny sikert aratott: képviselői helyet szerzett magának a tartományi gyülésben, mégpedig Ausztria legfontosabb iparvidéke, a nehézipari Felső-Steierország munkásainak szavazatai révén. Egyúttal — hosszú és kitartó toborzó munka után — a párt 4239 új párttag belépéséről számolhatott be, s közülük a legtöbben a fiatalabb nemzedékhez tartoznak.

Ezekben a tényekben az osztrák kommunisták joggal látják annak a bizonyítékát, hogy a világ fejlődésének új, nagy tényeit nem takarhatja és nem rejtheti el tartósan az a kormánypolitika, amely Ausztriát el akarja határolni a világtól és valami konzervativizmusban szunnyadó szigetté akarja tenni. A koalíció sajtójában, meg az úgynevezett független lapokban és különösen az állami rádióban lehet ugyan rendszeresen kommunistaellenes hazugságokat kiagyalni, megkísérelhetik azt is, hogy az osztrákokat bizalmatlansággal töltsék el a szomszédos szocialista országok lakosaival szemben — de azokat a nagy eseményeket, amelyek a szocialista világ fölényét mutatják, nem lehet eltitkolni.

Természetes, hogy az OKP XVIII. kongresszusa nagy teret szentelt tanácskozásain a nemzetközi fejlődésnek. Másként ez nem is lehet. A küldöttek nagy figyelemmel hallgatták Gaston Moulin-nek, a bátor Belga Kommunista Párt képviselőjének beszámolóját a legutóbbi nagy sztrájk tanulságairól és azokról a tapasztalatokról, amelyeket a belga testvérpárt szerzett ezekben a harcokban, amelyekben vezető szerepe volt. Élénk érdeklődéssel követték a küldöttek számos külföldi delegátusnak a maguk harci tapasztalatairól szóló beszámolóját; hiszen az osztrák munkások előtt álló problémák nagyon hasonlók azokhoz, amelyek a belga, vagy a dán munkások előtt állottak, hogy csak azokat az országokat említsük, amelyekben a munkásság az utóbbi időkben különösen nagy harcokat vívott.

A kongresszust a 81 párt Moszkvai Értekezletén elfogadott nyilatkozatnak az összes pártszervezetekben való megvitatása előzte meg, s a kongresszus igyekezett a kommunista világmozgalom e történelmi jelentőségű tanácskozásának határozatát az osztrák munkásosztály harcára alkalmazni. A békének és a világbéke biztosításának a kérdését a kongresszus sajátos módon tette fel. Nem elégedett meg annak egyszerű megállapításával, hogy a világ erőviszonyainak hatalmas arányú megváltozása megteremtette a háború megakadályozásának lehetőségét. Meg kellett találni azokat a konkrét feladatokat, amelyeket a béke ausztriai híveinek kell megoldaniuk. A kongresszuson nyomatékosan volt szó arról, hogy eddig túl kevés történt Ausztria közvéleményének mozgósítására a világ békéje és lefegyverzése érdekében.

„Jelenleg pártunk egyik fő feladata az — mondta a Központi Bizottság beszámolójában Koplenig elvtárs, a párt elnöke —, hogy mutassuk meg a tömegeknek és leplezzük le előttük a bel- és külföldi tőkének a terveit és céljait, amelyek a dolgozó tömegek és országunk nemzeti érdekei ellen irányulnak, s szervezzük meg az egységes harcot e tervek megakadályozására."

Koplenig elvtárs rámutatott, hogy a nyugatnémet monopoltőke kísérletei ausztriai pozíciói-

Digitized by Google

nak erősítésére szorosan összefüggenek a német militarizmus soviniszta és agresszív revanspolitikájával, s így a munkásság napi érdekeiért folyó harc is összefonódik az ellen a veszély ellen vívott harccal, amelyet az újra feltámadt német militarizmus jelent a béke számára.

„Az osztrák nép és az osztrák munkásosztály — mondotta — mélységesen érdekelt abban, hogy megszűnjék a fegyverkezési verseny. Ezért a kommunisták azt követelik, hogy Ausztria támogassa aktívan a Szovjetuniónak az általános és teljes leszerelésre tett javaslatait."

Ez azonban semmiképpen sem maradhat a kormányhoz intézett felhívás. Magának a népnek és elsősorban a munkásság szervezeteinek a feladata az, hogy állandó felvilágosító munkát végezzenek a békés egymás mellett élés szükségességéről és mindenekelőtt kitartóan harcoljanak az Ausztria szocialista szomszédaival való baráti kapcsolatok megteremtéséért.

A kongresszusnak „A békéért, a demokratizálásért és a szocializmusért" című határozata kiemeli, hogy a békéért folyó harcnak Ausztriában megvan a maga sajátos formája: „Ausztriában a békéért tevékenykedni mindenekelőtt azt jelenti, hogy minden erővel védjük a semlegességet, népünknek ezt a legdrágább kincsét." De nem lehet védelmezni a semlegességet, ha nem vesszük figyelembe azt a tényt, hogy elsősorban a nyugatnémet militarizmus fenyegeti azt.

Ez a felismerés nem új. Az osztrák kommunisták — mondhatjuk — naponta beszélnek erről. De a tények elemzésében a kongresszus messzebb ment, mint ez a megállapítás. Kimutatta az osztrák és a nyugatnémet nagytőke bizonyos reakciós rétegeinek kapcsolatát és ezzel azt a szükségességet, hogy össze kell kötni a munkásoknak a monopoltőke előretörése elleni harcát az Európát fenyegető halálos veszély, a nyugatnémet militarizmus elleni harccal.

Az osztrák semlegességre — amelynek jelentősége korántsem korlátozódik erre a kis országra — az „európai integrációra" irányuló különféle törekvések a legveszélyesebbek. Ezért mondja a kongresszus már idézett határozata:

„Az osztrák semlegesség aláaknázásának legveszedelmesebb formái jelenleg azok a törekvések, amelyek Ausztriát csatlakoztatni akarják az Európai Gazdasági Közösséghez, amelyben a német militarizmusé a vezető szerep."

Ausztriában hivatalosan elutasítják az EGK-hoz való csatlakozás gondolatát. Tény azonban, hogy a kis szabadkereskedelmi övezetben tömörült országok nagyonis szerény szerepet játszanak az osztrák piacon, úgy is, mint szállítók, és különösen mint osztrák áruk vásárlói. Ehhez járul még, hogy a világpiacon Ausztria közvetlenül versenyben áll az EFTA (Európai Szabadkereskedelmi Egyesülés) számos országával, különösen Svédországgal és az újabban csatlakozott Finnországgal a fakivitelben, amely az osztrák export egyik legjelentősebb tétele.

Nyíltan csak a nyugatnémet elemek (különösen az újfasiszta jellegű úgynevezett Független Párt) lépnek fel Ausztriának az EGK-ba való bekebelezéséért. Kétségtelen azonban, hogy rajtuk kívül is vannak olyan osztrák

Digitized by Google

tőkések, akiknek véleménye szerint érdemes volna Ausztriát bekapcsolni az EGK-ba. Ebben nem annyira annak a mérlegelése az irányadó, hogy mit jelentene ez az osztrák termékek elhelyezése szempontjából, mint inkább az a törekvés, hogy tovább erősítsék Ausztriában a tőke osztálypozícióit.

Ez rendkívül időszerű osztrák belpolitikai problémává teszi a NATO gazdaságához való kapcsolatokat (mert az EGK a NATO szerve). Minden olyan lépés, amely erősíti a kapcsolatokat Ausztria és az EGK, elsősorban pedig Nyugat-Németország között — egyben a tőke pozícióit is erősíti és a munkásosztályt, annak vívmányait fenyegeti.

Ezenkívül az EGK-hoz való tartozás összeegyeztethetetlen a semlegességgel, amelyet Ausztria önként vállalt örök időkre. És éppen a munkásosztály a hivatott hordozója a más népekkel való békés együttélés politikájának, amelynek sajátos formája Ausztriában a semlegesség védelme. Így a békéért és a semlegességért folyó küzdelem a legszorosabban összekapcsolódik az osztrák munkásság napi harcával.

Az OKP kongresszusa egyik feladatául azt tűzte ki, hogy megmagyarázza a dolgozóknak ezt az összefüggést. Kétségtelen tény ugyanis, hogy az osztrák nép legszélesebb köreiben a háborús veszélynek, különösen pedig a nyugatnémet imperializmus részéről fenyegető veszélynek veszedelmes lebecsülése tapasztalható.

Pedig nem is kevés tény figyelmeztet erre a veszélyre. Eichmann perével kapcsolatban kitűnt, hogy ennek a legnagyobb háborús bűnösnek a cinkosai, mint Szálasi szövetségese, Höttl — akinek kiadását Magyarország követelte — háborítatlanul élnek Ausztriában, hogy tömeggyilkosok, mint Nowak és Höfle jámbor kereskedőkként élnek vagy éltek itt. Legálisan és legfőbb hatósági engedéllyel ágálnak a katona-szövetségek; ezeknek egyike most emelt közvetlenül a magyar határon egy „intő emlékművet", a másik pedig, a „Kameradschaft IV." (Bajtársi Szövetség IV.) nevezetű, nyíltan és leplezetlenül az ausztriai volt SS-ek ügyét képviseli. Számos szál köti össze az osztrák háborús veteránok szervezeteit a nyugatnémet katona-szövetségekkel. A nagynémet propaganda két hírhedt szervezete, a német tornászegyesületek és az Alpes-egyesület veszélyesen törekszik arra, hogy a fiatal nemzedéket a maga befolyása alá vonja; Karintia vegyesnyelvű területén pedig újra tevékenykedni kezd a szlávellenességéről hírhedt „Schulverein Südmark" (Délvidéki iskolaegylet).

Ilyen körülmények között nagyon érthető, hogy a „Furche" (Barázda) című katolikus hetilap, amely a „nagynémet eszme" elleni következetes fellépésével már eddig is szerzett magának ellenségeket, most nyomatékosan figyelmeztette az új honvédelmi minisztert: a szövetségi hadsereget tisztán kell tartani minden nagynémet befolyástól; ez azonban a miniszternek — már említett múltja folytán — meglehetősen nehezére eshetik.

Ezeket az Ausztriában mutatkozó jelenségeket sem eltúlozni, sem lebecsülni nem szabad. Kétségtelen, hogy az osztrák nép túlnyomó többsége nagyon jól tudja,

Digitized by Google

milyen rendkívüli előnyöket nyújt a kis országnak a semlegesség, mind gazdasági, mind politikai tekintetben. De azt sem szabad elfelejteni, hogy ha Ausztria semlegességének és a német monopoltőkétől való függetlenségének ellenségei (ez a két dolog elválaszthatatlan egymástól) nincsenek is sokan, hatalmuk igen számottevő.

„Az osztrák és a nyugatnémet monopoltőke áll azok mögött a körök mögött, amelyek országunkra élesebb antiszociális irányt szeretnének rákényszeríteni" — mondta a kongresszuson Koplenig elvtárs, a Központi Bizottság beszámolójában, s hozzátette, hogy éppen ezek a körök követelik Ausztriának az EGK-ba való belépését, mert ezt hatásos eszköznek tartják arra, hogy Ausztria semlegességét fellazítsák és aláássák. „Az EGK-t ezek a munkásság elleni védekezésükre akarják."

Kiindulva az osztrák monopoltőke külpolitikai és munkásellenes belpolitikai céljainak ezen összefüggéséből, a Központi Bizottság kongresszusi beszámolója elemezte az osztrák munkásosztály harcának feltételeit. Ebben támaszkodhatott mind a moszkvai nyilatkozatra, mind az európai kapitalista országok kommunista pártjainak római értekezletén hozott határozatokra, és felhasználhatta az ott megállapított alapgondolatokat.

Szükségszerűen döntő helyet kellett ebben az elemzésben kapnia a jobboldali szociáldemokrácia kérdésének. Tény az, hogy az Osztrák Szocialista Párt már évek óta letért az ausztromarxizmus álradikális talajáról. Tény azonban az is, hogy az OSZP-nek ma is, mint az előtt megvan a tömegbefolyása és ezt nem csorbította lényegesen a Katolikus Néppárttal való 15 esztendős együttműködése sem.

Ebből a Szocialista Párt jobboldali vezetősége azt a felfogást szűrte le, hogy az ő politikájuk szolgálja a munkások érdekeit. Különösen 1934. február 12-ének, az osztrák munkásság és a nagytőke reakciós zsoldosai, a Starhemberg herceg vezette Heimwehr közötti fegyveres összecsapásnak az évfordulóján olvashattuk újra meg újra azt, hogy az 1945 óta folytatott koalíciós politika kímélte meg a munkásosztályt az ilyen súlyos harcoktól. Az OKP XVIII. kongresszusa feladatának tartotta, hogy megmutassa a munkásságnak: mi volt az ára ennek a békének. Megmutatta a monopoltőke állandó előretörését, a klerikalizmusnak az iskola és a családi jog elleni offenzíváját, amit a Szocialista Párt vezetőségének a tőke és az egyház követelései előli folytonos meghátrálása kísér. A kongresszus itt emlékeztetett arra, hogy éppen a Kommunista Párt és sajtója mozgósította a tömegeket például Habsburg Ottónak Ausztriába való visszatérése ellen s ez kényszerítette végül a szociáldemokráciát is arra, hogy maga is így foglaljon állást.

„Ellentétben a Szocialista Párt vezetőségével, amely az egyházhoz való törleszkedésével megkönnyíti a klerikalizmusnak, hogy behatoljon a munkásosztály soraiba — a Kommunista Párt keményen harcol a klerikális reakció ellen, s ebben a harcában a szocialista munkások széles rétegei is támogatják" — mondotta Koplenig elvtárs.

Az OKP összeköti a szocialista

Digitized by Google

pártvezetőség osztályegyüttműködési politikájának bírálatával a munkásosztály akcióegységéért folytatott szívós harcot. E harc sikeres vezetésének az a feltétele, hogy szűnjék meg a párt feladatainak kétféle hamis értelmezése: az, amely szektás módon lebecsüli a tömegmunkát, és különösen az a revizionista felfogás, amely a kommunista párt saját harci tevékenységét alá akarja rendelni a szociáldemokrácia politikájának. A XVIII. kongresszus „Az akarat és a cselekvés egysége a pártban" című külön határozatában egyhangúlag elítélte a revizionista elemeknek azt a felfogását, amely szerint a Kommunista Pártnak a feladata az, hogy a Szocialista Párt vezetőségét akciókra ösztönözze, önálló kommunista akciókról tehát le kell mondania. A kommunisták azonban nem hagyhatják figyelmen kívül, hogy az OSZP vezetése a monopoltőke erőivel való szövetségre alapozza egész politikáját, és csak ott hajlandó munkásérdekekért fellépni, ahol a tömegnyomás már olyan erős, hogy nem merhet többé nyíltan szembeszállni vele. Ha a Kommunista Párt lemondana arról, hogy a békéért, a semlegességért és a kommunisták napi követeléseiért harcra mozgósítsa a tömegeket, akkor ezzel teljesen lemondana arról, hogy önálló politikát folytasson.

Csak a Kommunista Párt önálló fellépése adhat bátorítást a Szocialista Párt azon erőinek, amelyek elégedetlenek jobboldali vezetőik politikájával. Minden egyéb politika aláásná a kommunistáknak pártjuk saját erejébe vetett bizalmát és ezzel ártana az ország munkásosztályának.

Világos, hogy a kongresszus alaposan megvitatta és teljesen egyhangúan utasította el azt a revizionista elméletet, hogy a párt a maga tevékenységét rendelje alá a szocialista pártvezetőség politikájának.

A legközelebbi időre a kongresszus központi akció-jelszóként a közélet demokratizálásának és különösen a választójog antidemokratikus korlátozásai megszüntetésének a követelését állította fel. Az a jelszó, hogy „Újra kommunistákat a parlamentbe!", az összefoglaló jelszava ennek a harcnak, amely a demokrácia kiszélesítéséért, a monopoltőke és a reakció befolyásának visszaszorításáért folyik. Korántsem csupán a jövőre esedékes választás előkészítéséről van itt szó. A párt már most országszerte megkezdte az aláírások gyűjtését, amelyek azt követelik, hogy a parlamentben minden szavazatnak ugyanakkora legyen a súlya, szűnjék meg tehát a munkáskerületeknek a parlamenti képviselet tekintetében hátrányos helyzete. Jelenleg csak a szövetségi elnök választásán egyenlő súlyú minden szavazat. Az összes többi választásokon — egy ravaszul kifundált választási aritmetika szerint — az ipari területeken egy képviselő megválasztásához több szavazat szükséges, mint falun, ahol az egyház uralkodó befolyása eddig még mindig biztosította a reakciónak a többséget. A kongresszus határozata erre vonatkozólag így hangzik:

„Olyan kormányért küzdünk, amelynek politikája a bel- és külföldi monopoltőke ellen irányul, s amely a demokrácia és a béke erőire támaszkodik, köztük a kommunistákra és a szocializmus nemzetközi erejére... Ilyen kor-

Digitized by Google

mányt csak a kommunistáknak, a szocialistáknak és a Néppárt demokratikus erőinek együttes erőfeszítése vívhat ki."

Nagy feladatok ezek, sok erőt követelnek, olyan erőt, amelyet teljesen a szocializmusba való békés átmenet ügyének szolgálatába kell állítani. Nem kis feladat ez, egy kis párt számára, de méltó feladata egy olyan pártnak, amely egyik láncszeme a ma már egész világot átfogó és győzelemről győzelemre haladó kommunista mozgalomnak.

Fritz Glaubauf

E SZÁM SZERZŐI

PÉCSI FERENC: a Magyar Távirati Iroda vezérigazgatóhelyettese, CSIZMADIA ERNŐ, KAHULITS LÁSZLÓ, KEPES IMRE: a Társadalmi Szemle munkatársai, RIPP GÉZA: a Közgazdasági Szemle főszerkesztője, SZIGETI JÓZSEF: a Filozófiai Intézet igazgatója, FRITZ GLAUBAUF: újságíró.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

FEHÉR LAJOS, FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KÁLLAI GYULA (főszerkesztő), KISS KÁROLY, KOMJÁT IRÉN (felelős szerkesztő), MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ORBÁN LÁSZLÓ, SZIGETI JÓZSEF, SZIRMAI ISTVÁN.

Digitized by Google

A Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének kiadott közleményei 1960-ban

Csendes Béla—Vági Ferenc:

A jövedelmezőség hatása a kukorica- és a cukorrépa termelésre

A jövedelmezőségnek a mezőgazdasági termelésre gyakorolt hatását az Intézet 1958 óta vizsgálja behatóbban. Az azóta elért eredmények összegezhető, értékelhető részét közlik a szerzők a fenti tanulmányban. Az úttörő munka jelentőségét a mezőgazdaság szocialista átszervezésében elért döntő sikerek tovább növelik. A termelőszövetkezetek megszilárdításának, termelésük megszervezésének nagy munkájában, mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásban nagy segítséget nyújthat a jövedelmezőség és a termelés alakulása közti összefüggés elmélyült vizsgálata.

A tanulmány első fejezete a termelés és jövedelmezőség kölcsönhatásának néhány, az eddigi vizsgálatok alapján is, általánosítható kérdését tárgyalja. Kifejti, hogy a termelőszövetkezetek és az egyéni gazdaságok termelésük szervezése során egyaránt a rendelkezésükre álló munkaerő ésszerű és teljes foglalkoztatásával a gazdaságokban elérhető legnagyobb jövedelem elérésére törekszenek. A különbség azonban az, hogy az egyéni gazdaságok törekvése — különböző anyagi helyzetük következtében — nem egységes, ugyanakkor lehetőségeik a termelés fejlesztésében és a költségek csökkentésében rendkívül korlátozottak. A közös gazdaságok éppen nagyobb lehetőségeik következtében érzékenyebben reagálnak a jövedelmezőségben beállott minden változásra. A termelés szerkezetének kialakítása során elsősorban az egy munkanapra és az egy kh-ra jutó jövedelem alapján döntenek, amelyek tudvalevőleg a különböző kultúrák esetén rendkívül eltérő eredményt adnak. Természetesen döntésüket más tényezők is — a rendelkezésükre álló anyagi lehetőségek, az állandó foglalkoztatásra való törekvés, a tagok fogyasztási igényeinek kielégítése stb., s nem utolsósorban a vezetés színvonala — erősen befolyásolják. Helyes többek között az a megállapítás is, hogy a takarmánytermelés és az állattenyésztés jövedelmezőségét, mind a termelőszövetkezetekben, mind az egyéni gazdaságokban általában együttesen értékelik és az együttesen elérhető jövedelmet vetik össze az ipari- és egyéb közvetlen értékesíthető növények termelése során elérhető jövedelemmel.

A kukoricatermelés, valamint a kukoricatermelés és a sertéshizlalás együttes jövedelmének és a cukorrépatermelés jövedelmezőségének hatása a vetésterület alakulására — szerencsés témaválasztás, aligha lehetne más kultúrákat kiválasztani, amelyeknek vetésterület alakulását az adott időszakban (1949—1957) a jövedelmezőség változása alapján egymással összefüggésében megfelelően értékelni lehetne. Egyébként is a kukorica és a cukorrépa — a je-

Digitized by Google

lenlegi technikai színvonal mellett — üzemi igényeit tekintve, bizonyos fokig „verseny növénynek" tekinthetők.

A tanulmány sokoldalúan foglalkozik mindazokkal a tényezőkkel, amelyek az adott időszakban a jövedelmezőség mellett erősen befolyásolták a mezőgazdasági termelés alakulását (gazdaságpolitikai intézkedések, a technika fejlődése, a termelőszövetkezetek munkaerő helyzete, időjárási viszonyok stb.).

A tanulmányban feldolgozott, sokrétűen elemzett anyag összefoglalását talán az alábbi idézettel lehet legjobban jellemezni: „A jövedelmezőségnek már a kukorica- és cukorrépatermelésre gyakorolt hatását tanulmányozva is kitűnt, hogy a termékek jövedelmezőségének, jövedelem-arányainak változására vetésszerkezetük megválasztásakor a termelőszövetkezeti és az egyéni gazdaságok egyaránt viszonylag hamar és élénken reagálnak. Ezt megerősíti a legutóbbi évek közvetlen tapasztalata: a termékek jövedelemarányainak és mezőgazdaságunk termelési struktúrájának egyidejű megváltoztatása a kötelező beadás megszüntetése után. S a jövedelmezőség hatása a termelésre — amint azt e tanulmány bizonyítja — a kötelező beadás idején is kimutatható, noha abban az időben számos tényező, — köztük leginkább a kötelező beadás — korlátozta a jövedelmezőség hatásának érvényesülését".

Reálisan értékeli a jövedelmezőségi arányok és az árak alakulásának hatását a termelésre, megállapítja, hogy „A mezőgazdaság szocialista átszervezése után az árpolitika továbbra is a mezőgazdasági termelés tervszerű irányításának igen fontos eszköze marad. A szocialista népgazdaság tervszerű irányítása (és ez a kolhoz mezőgazdaságra is vonatkozik) a közvetlen és a közvetett szabályozás eszközeinek helyes kombinációjával történik. Noha az elsődleges és alapvető a közvetlen szabályozás lesz, a mezőgazdasági termelés és a jövedelmezőség kölcsönhatásának további tanulmányozása nemcsak indokolt, hanem szükséges is". K. J.

Kelemen Zoltán:

A gépállomások gazdasági tevékenysége (1950—1955).

A tanulmány azt elemzi, hogy az első ötéves terv időszakában menynyit fordítottunk gépállomási beruházásokra; hogyan alakult ezek összetétele és kihasználása; hogyan változott a gépállomáson végzett munka önköltsége, milyen tényezők hatottak az önköltség egyes elemeinek változására.

A tanulmány, noha az elmúlt időszak problémáit tárgyalja, mégis gyakorlati szakembereink között és tudományos körökben is bizonyos érdeklődésre számíthat, mert egyes következtetései ma is aktuális kérdésekre adnak választ. A mezőgazdasági munkák idényszerűségéből kifolyólag például ma is mezőgazdasági üzemeink egyik megoldatlan kérdése a traktorvezetők állandó foglalkoztatottsága. A szerző által javasolt út, — mely szerint traktorvezetőink szakképzettségét többoldalúvá kell tenni, hogy a mezőgazdasági gépi munkák szünetelése esetén, más a mezőgazdasági üzemeinkben adódó műszaki képzettséget, vagy szakmát igénylő munkák végzésére állíthassuk be őket — feltétlen járható út.

Az 1 n/h.-ra jutó javítási költségek mértékét jelentősen befolyásolja a fő javítások között eltelt időszak, illetve az elvégzett munka mennyisége. 1954-ben két főjavítás közötti tervezett munkamennyiség — norma szerinti 900 n/h-al szemben — 717 n/h volt. A tényleges teljesítmény viszont 576 n/h volt. Ma is találkozhatunk hasonló jelenségekkel, vagy a javítási tervek teljesítésének mechanikus szorgalmazásával, pedig a javítási költségek csökkentése szempontjából feltétlen figyelmet érdemelne a fő javítások közötti munkamennyiség elvégzésének normaszerinti betartása.

A gépi munka önköltségének csökkentése ma is fontos kérdés mezőgazdasági üzemeinkben, nemcsak gépállomásainkon, hanem állami

Digitized by Google

gazdaságainkban és az utóbbi években — amióta termelőszövetkezeteink is vásárolhatnak mezőgazdasági erő- és munkagépeket — termelőszövetkezeteinkben is. Ezért a tanulmány annak ellenére, hogy a gépállomások gazdasági tevékenységét teszi elemzés tárgyává, valamennyi mezőgazdasági üzemünkben a gépi munka önköltségének gazdasági elemzésében bizonyos mértékig metodikai segítséget is nyújthat.

Az elmondottakon kívül, a tanulmány tudományos értékét, néhány hiányosság csökkenti.

Helyes lett volna az ország általános politikai és gazdasági életét röviden jellemezni az 5 éves terv időszakában, különös tekintettel a mezőgazdaság helyzetére.

A vizsgált időszakban a mezőgazdaság szocialista átszervezésében a gépállomások előtt konkrét politikai, gazdasági és szervezeti feladatok megvalósítása állott. E kérdések rövid értékelése, jellemzése — például a gépállomások gazdasági tevékenysége hogyan segítette elő a mezőgazdaság szocialista átszervezését, a mezőgazdasági termelés fejlődését stb. — emelte volna a tanulmány tudományos értékét. **P. Gy.**

Cukor György és Román Zoltán:

Az ágazati kapcsolatok mérlegének felhasználása az ipar ágazati szerkezetének vizsgálatára és tervezésére.

A szerzők konkrét formában, részletesen és a gyakorlat számára felhasználhatóan kidolgozzák, az ágazati kapcsolatok mérlegét, az ipar ágazati szerkezetének vizsgálatára és tervezésére. A tanulmány nemcsak összefoglalja és rendszerezi a szétszórt kutatási eredményeket, de a felhasználás meghatározott, konkrét módszerére tesz javaslatot, az alkalmazás módszerében, szemléletében, az alkalmazott mutatószámok tekintetében és alkalmazásuk módját illetően újat is ad.

A tanulmány kiinduló alapja az a gondolat, hogy az ipar ágazati szerkezetének tervezésében olyan módszerre van szükség, amely egyidejűleg biztosítja a belső arányosságot, a népgazdasági egyensúlyt és a gazdaságosság követelményeinek érvényesülését a fejlődés többféle lehetséges változatát illetően. Az ismert külkereskedelmi és beruházási gazdaságossági számítások csak termékek, illetve létesítmények szerint készülnek, az ágazati kapcsolatok mérlege azonban lehetőséget nyújt egész iparágak átlagos gazdaságossági mutatóinak kiszámítására és vizsgálatára. A modern matematikai eljárások (az inverzmátrix) felhasználásával az alapul szolgáló mérleg részletességében kiszámíthatók az igarágak úgynevezett teljes ráfordítási mutatói, amelyek az egyes iparágakban közvetlenül felhasznált ráfordításokon túl, a megelőző termelési fázisokban szükséges ráfordításokat is tartalmazzák, összegezik és ezért az ágazatok fejlesztésének, az iparági szerkezet változásának kihatásait minden további számításnál teljesebben és pontosabban mutatják ki. A teljes ráfordítási mutatókból az egyes iparágakra jellemző viszonyszámok sora képezhető, amelyek lehetővé teszik az iparágak rangsorolását termelékenység és munkaigényesség import ráfordítási igény és devízahozam, állóeszköz és beruházás igény, eszközlekötés, stb. szempontjából. A javasolt mutatószámok rendszere rugalmas és szükség szerint bővíthető, esetleg szűkíthető, mégis az eddigi vizsgálati módszerekkel szemben azzal az előnnyel is jár, hogy rendszeres és sokoldalú, átfogó értékelésre ad lehetőséget.

A tanulmány foglalkozik a javasolt számításoknak a tervezés rendjébe való beillesztésének kérdéseivel is. Az ágazati kapcsolatok mérlegének felhasználásával kidolgozható termelési program, a különböző kiinduló elgondolások alapján nyerhető terv-változatok kidolgozása és vizsgálata a nem távoli jövőben a tervezés lényeges részévé válhat. Ezzel kapcsolatban azonban rá kell mutatni a tanulmány egy fogyatékosságára is. Az a tanul-

Digitized by Google

mány sem jutott előbbre annak a kérdésnek a kidolgozásában, hogyan történjék a számítások kiinduló adatainak, a végső felhasználás, a fogyasztás és felhalmozás szintjének megtervezése és főleg a számítások alapjául szolgáló közvetlen ráfordítási koefficiensek tervezése. Az világos, hogy valamely tényidőszak mérlege alapján hogyan végezhetők el a számítások, és a tervezés szempontjából ez is felhasználható. A szerzők is hangsúlyozzák azonban, hogy a közvetlen ráfordítási együtthatók megtervezésére volna szükség, de ennek konkrét megoldási módozataival nem foglalkoznak.

A tanulmány az ágazati kapcsolatok mérlegének irodalmában nem tájékozott olvasó számára is érthető. Részletesen ismerteti a felhasznált ágazati kapcsolatok mérlegének felépítését, egyszerű és közérthető módon tárgyalja a mérleg alapján végzett matematikai eljárások lényegét, a mutatószámok kiszámításának képleteit és a mutatószámok által kifejezett tartalmat. A tanulmány meggyőző erejét, nagy mértékben fokozza, hogy a javasolt módszert részletesen be is mutatja, a KSH 1957. évi mérlegéből nyert adatokkal. A tanulmány V. fejezete néhány gazdaságpolitikai problémára vonatkozó alkalmazást mutat be, amelynek következtetései rendkívül érdekesek és figyelemreméltóak. A téma irodalmával bővebben foglalkozni kívánó olvasó részére az irodalmi forrásmukákra vonatkozó utalások és a kötet végén található bibliográfia nyújt segítséget. **M. T.**

Timár János:

Az ipari szakmunkások és a tervszerű munkaerőgazdálkodás.

Timár János tanulmánya hazánkban az első olyan mű, amely összefoglalóan tárgyalja a szakmunkaerővel kapcsolatos közgazdasági problémákat. A tanulmányban a szerző sokoldalú, alapos, és elméletileg újszerű elemzés alá veszi általában a munkaerő gazdálkodást és különösen a szakmunkaerő tervezés és gazdálkodás bonyolult kérdéseit. A tervszerűség általános elméleti kérdéseinek konkretizálása a szakmunkaerőre, szocialista szakmunkás képzésünk fejlődésének és munkaerő gazdálkodásunknak kritikai elemzése, a szakmunkaerő szükséglet és utánpótlás tervezésével kapcsolatos legfontosabb elméleti és metodikai problémák kidolgozása, stb. — a szerző érdeme és ezekkel komoly mértékben hozzájárul a munkagazdaságtan továbbfejlesztéséhez.

A szakmunkaerő helyzet terén végbement fejlődés értékelése során számos olyan okra hívja fel a figyelmet, amelyekre a munkaerő tervezés során tekintettel kell lenni. Példaként itt csak az ipari szakmunkások elvándorlását emeljük ki. Az elmúlt évtizedben sok tízezer szakmunkás vált meg képesítés szerinti szakmájától. Ezt részben olyan okok idézték elő, amelyek mindenképpen hasznosnak tekintendők. Például: munkás káderek kiemelése, továbbtanulás, stb. és részben olyanok, amelyek helyes gazdálkodás esetén elkerülhetők, például a szakmunkásszükséglet és szakmunkás utánpótlás közötti egyensúly hiánya, alacsony színvonalú szakképzés, a bürokratikus-adminisztratív jellegű iskolai felvételi rendszer, stb.

Egész a legutóbbi időkig ipari szakmunkás-létszámterv nem készült. Az iparitanuló képzés szakmai struktúráját és számszerű kereteit a vállalatok igénybejelentésének egyszerű, mechanikus összesítése (az igényeket senki sem ellenőrizte) határozza meg. A vállalati igénylés - a tervezési módszerek tisztázatlansága miatt — nem elégíti ki a tervgazdálkodás követelményeit. Egyrészt a vállalati igények megállapítása pontatlan, másrészt a vállalat, még pontosabb számítások esetén is, csak saját belső szükségletét tudja megállapítani. A népgazdaság szakmunkás szükséglete — az új létesítmények és a kiképzési lehetőséggel nem rendelkező vállalatok szükséglete miatt — nagyobb mint a szakmunkás képzési lehetőséggel

Digitized by Google

rendelkező vállalatok összesített igénye.

A tanulmány nagy gondot fordít a szakmunkás szükséglet és utánpótlás tervezése problémáinak elemzésére és javaslatot tesz a tervezés módszerére. Az egyértelműség biztosítása érdekében mindenekelőtt a problémakörrel kapcsolatos legfontosabb fogalmak meghatározására volt szükség, amelyeket a szerző nagy körültekintéssel és megítélésem szerint helyesen végzett el.

A szakmunkaerő tervezés módszerére vonatkozó javaslat az elméleti kérdések tisztázásán túl, sok, a gyakorlat számára hasznos útmutatást tartalmaz. A szerző több példával alátámasztva határozottan rámutat a vállalatok és központi szervek feladataira is.

A tanulmány elméleti megállapításai, gyakorlati útmutatásai a munkaerő tervezés és gazdálkodás kérdéseiben sok segítséget adhatnak mind a vállalati, mind a központi intézményeknél dolgozó közgazdasági, munkaügyi szakembereknek.

B. L.

Schmidt Ádám:

A nettó forgalmi adó.

A marxista közgazdasági irodalom és ezen belül különösen a magyar pénzügyi irodalom egyik nem kis adóssága a nyugati országokban alkalmazott egyes adónemek belső tartalmának elemzése, a gazdasági életre gyakorolt hatásának kimutatása, hogy megérthessük és mások számára is érthetővé tehessük a társadalom egyes csoportjainak ragaszkodását egy adott adónemhez és annak alkalmazott formájához, míg más csoportok követelik annak megszüntetését, vagy más formában való alkalmazását. „A nettó forgalmi adó" című tanulmány legnagyobb érdeme éppen az, hogy ilyen irányban tesz egy lépést előre. A szerző mindenekelőtt foglalkozik az általános forgalmi adóval, megmutatja annak a társadalmi fejlődés különböző szakaszaiban megtalálható formáit. Rámutat az általános forgalmi adó előnyeire, amelyek jellegéből származnak: jelentős a hozama, megvalósítja az önadóztatást, a jövedelmek alakulásától is viszonylag független stb. Ugyanakkor azt is feltárja, hogy ez az adóforma is ellentmondásos (halmozódás) volt, és az ebből fakadó problémákat először a fázis-adóval, az utóbbi évtizedekben pedig a nettó fogalmi adóval próbálták megoldani.

Az általános forgalmi adónál, és a fázisadónál is, adóalapot képez az ár egésze, addig a nettó forgalmi adó csak az *értéknövekedést* ragadja meg. Innen ered az elnevezése is: nettó forgalmi adó, vagy „új érték"-adó.

A tanulmány foglalkozik azzal, hogy hol folytak és folynak viták a nettó forgalmi adó bevezetéséről, és hol került már eddig bevezetésre, milyen elméleti kérdések merülnek fel a nettó forgalmi adóval kapcsolatban.

Nem kívánjuk itt felsorolni a nettó forgalmi adó mellett felhozott érvek tömegét, csak azt a jellemzőjét szeretnénk hangsúlyozni, hogy az új értékhez való kapcsolódásával megszünteti a vertikálisan szervezett vállalatok előnyét, és ezzel megváltoztatja a forgalmi adóból eredő bevételek megoszlását a gazdasági élet különböző egyedei között. Ez önmagában is elégséges magyarázatul szolgál ahhoz, hogy miért viszolyognak a forgalmi adónak ettől a formájától, például a nyugatnémet monopóliumok. Érthetővé teszi azt, hogy Nyugat-Németországban, ahol talán a legélesebb erről a kérdésről a vita, miért maradtak meg mind a mai napig csak az elméleti viták síkján, és miért nem vezették be a gyakorlatban is.

Összefoglalva azért tarthatjuk különösen értékesnek a tanulmányt, mert a nevezett adófajtát, mint a tőkésállam adópolitikájának egy elemét vizsgálja, és a legkülönbözőbb nézetekből kiemeli a mélyebben fekvőt, a tulajdon által részekre szabdalt társadalom különféle érdekcsoportjainak hangját.

B. T.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ЛЕРЕНЦ ПЕЧИ: Большие возможности укрепления антимонополистического рабочего единого фронта — — — — — — — — 1

ЭРНЕ ЧИЗМАДИЯ: Новые проблемы союза рабочего класса и крестьянства — — — — — — — — — — — — — 18

ЛАСЛО КАХУЛИЧ: Производительность труда и средняя заработная плата — — — — — — — — — — — — — — 34

ИМРЕ КЕПЕШ: Рабочий класс Западной Европы против немецкого милитаризма — — — — — — — — — — — — 55

ГЕЗА РИПП: «Общество обилия» и идеологические проблемы сосуществования — — — — — — — — — — — — 71

Большая победа науки, прогресса и социализма — — — — — — 90

ДИСКУССИЯ

ЙОЖЕФ СИГЕТИ: К вопросу о соотношении марксистской эстетики и критики — — — — — — — — — — — — — 99

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

XVIII съезд Австрийской Коммунистической Партии (ФРИЦ ГЛАУБАУФ) — — — — — — — — — — — 111

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

Digitized by Google

INHALT

FERENC PÉCSI: Die grössen Möglichkeiten zur Stärkung der antimonopolistischen Arbeiter-Einheitsfront — — —

ERNŐ CSIZMADIA: Einige neue Probleme des Arbeiter-Bauernbündnisses — — — — — — — — — — — — — — 18

LÁSZLÓ KAHULITS: Die Arbeitsproduktivität und die Durchschnittslöhne — — — — — — — — — — — — — — 34

IMRE KEPES: Die westeuropäische Arbeiterschaft gegen den deutschen Militarismus — — — — — — — — — — — — — 55

GÉZA RIPP: Die „Gesellschaft der Fülle" und die ideologischen Probleme der Koexistenz — — — — — — — — — — — — 71

Der grosse Sieg der Wissenschaft, des Fortschrittes und des Sozialismus — — — — — — — — — — — — — — 90

MEINUNGSAUSTAUSCH

JOZSEF SZIGETI: Notizen über das Verhältnis zwischen marxistischer Ästhetik und Kritik — — — — — — — — — 99

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Der XVIII. Parteitag der Kommunistischen Partei Österreichs (FRITZ GLAUBAUF) — — — — — — — — — — — 111

ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN

Digitized by Google

CONTENTS

FERENC PÉCSI: The immense possibilities of strengthening the workers unity against the monopolies — — — — — — — — 1

ERNO CSIZMADIA: Some new problems of the Worker-Peasant Alliance — — — — — — — — — — — — — — — — 18

LASZLO KAHULITS: Labour productivity and average wages — 34

IMRE KEPES: West-European Workers against German militarism 55

GEZA RIPP: The „Affluent Society" and the ideological problems of Coexistence — — — — — — — — — — — — — 71

The great victory of Science, Progress and Socialism — — — — 90

EXHANGE OF VIEWS

JOZSEF SZIGETI: On the relationship of Marxist aesthetics and critism — — — — — — — — — — — — — — — 99

INTERNATIONAL REVIEW

The XVIII. Congress of the Autsrian Communist Party (FRITZ GLAUBAUF) — — — — — — — — — — — 111

NOTES ON NEW BOOKS

Digitized by Google

SOMMAIRE

FERENC PÉCSI: Les grandes possibilités de renforcement du front uni ouvrier antimonopoliste — — — — — — — — — — — — 1

ERNŐ CSIZMADIA: Quelques nouveaux problèmes de l'alliance ouvriere-paysanne — — — — — — — — — — — — 18

LÁSZLÓ KAHULITS: La productivité du travail et les salaires moyens 34

IMRE KEPES: La classe ouvrière d'Europe Occidentale contre le militarisme allemand — — — — — — — — — — — — — 55

GÉZA RIPP: „La société de l'abondance" et les problèmes idéologiques de la coexistence — — — — — — — — — — — — — 71

Une grande victoire de la science, du progrès et du socialisme — — 90

ECHANGE DE IDÉES

JÓZSEF SZIGETI: Notes sur les rapports de l'esthétique et de la critique marxistes — — — — — — — — — — — — — 99

REVUE INTERNATIONALE

Le XVIIIème congrès du Parti Communiste Autrichien (FRITZ GLAUBAUF) — — — — — — — — — — — 111

NOTES SUR QUELQUES LIVRES RECENTS

Digitized by Google

Digitized by Google

Ára: 3,— K

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

6

XVI. ÉVFOLYAM 1961 JÚNIUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

N. SZ. HRUSCSOV: Az irodalom és a művészet új sikereihez — — 1
NEMES DEZSŐ: Az osztályharc — fejlődésünk jelenlegi szakaszán — 18
SÁNDOR JÓZSEF: Pártunk szervezeti fejlődésének néhány kérdése 37
CSAPÓ LÁSZLÓ: A kapitalizmus általános válságának új szakasza 48

SZEMLE

A szövetkezeti gazdálkodás megszilárdulása első szövetkezeti megyénkben (DR. MARKÓ LAJOS) — — — — — — — — — 68
Család és iskola együttműködése a nevelésben (ORTUTAY ZSUZSA) 78

NEMZETKÖZI SZEMLE

A Francia Kommunista Párt XVI. kongresszusa (BERNARD COURET) 86
Új viszonyok, új emberek teremtője (VADÁSZ FERENC) — — — 96
A román kommunisták négy évtizedes harca (SZÁNTÓ JENŐ) — — 104

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A magyar Tanácsköztársaság állama és joga (DR. ANTALFFY GYÖRGY) — — — — — — — — — 114
S. Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása és tevékenységének első évei (SIMON PÉTER) — — — — — 121

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8.— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. június 5.

Megjelent 34.100 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

613246 2 – Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 6 SZ. BUDAPEST 1961. JÚNIUS HÓ

Az irodalom és a művészet új sikereihez

N. SZ. HRUSCSOV

Rövidített összefoglalás a szovjet értelmiség képviselőivel 1960. július 17-én rendezett találkozón, az OSZFSZK íróinak és zeneszerzőinek tiszteletére rendezett fogadásokon elhangzott beszédekből.

Kedves barátaim! Találkozóink jó hagyománnyá válnak. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy találkozónkon itt láthatjuk valamennyi szövetségi és autonóm köztársaság népeinek képviselőit, a szovjet értelmiség színe-javát.

Sok beszéd, felköszöntés, jókívánság hangzott el ma már itt körünkben. S mindezekből a beszédekből egy motívum csendült ki: mindannyiunknak úgy kell dolgoznunk, hogy minél nagyobb eredményeket érjünk el. Ez a legfontosabb. Az elvtársak közül néhányan emlékeztettek három évvel ezelőtt itt lezajlott találkozónkra.

Emlékeznek még arra, hogy milyen idő volt akkor: villámlott, dörgött, zuhogott az eső. Amikor az elvtársak ezt most szóvá tették, nyilván arra céloztak, hogy nemcsak odakint villámlott, nemcsak az ég dörgött. Akkoriban hosszas, nyílt és — mi tagadás — éles vitákat folytattunk az irodalom és a művészet fejlesztésének legégetőbb problémáiról.

S jó is, hogy villámlott. Egy-egy villám fényt derített mindazokba a zugokba és zugolyokba, amelyektől az ijedősek annyira rettegtek. A dörgéstől felocsúdott egyik-másik nagyothalló, s így meglátta és megértette az országunk életében az SZKP XX. kongresszusa után végbement nagyszerű új átalakulásokat. A zuhogó eső elmosta mindazt a hordalékot, amely egyes eszmeileg éretlen embereket gátolt a valóság helyes meglátásában. Mindez felfrissítette az embereket, fellélegezhettek, s így zavartalanabbul alkothattak és harcolhattak.

Az emberek élete általában harc; harc nélkül nincsen élet. Az embernek, amint megjelent a földön, harcolnia kellett a létéért.

Digitized by Google

A bibliai legendák szerint Ádám és Éva voltak az első emberek, akiket isten arra kárhoztatott, hogy harccal szerezzék meg mindennapi kenyerüket. S ebben a tekintetben, mondhatni, folytatjuk Ádám és Éva művét. *(Vidám élénkség. Taps.)*

A napjainkban, a történelem mai szakaszában ránk háruló feladatokról szólva elmondhatjuk, hogy feladatunk: harcolni az emberek boldogságáért, anyagi és szellemi életük feltételeinek megjavításáért, az ember minden adottságának és képességének kifejlesztéséért.

Nem tudom, mennyire fejezi ki pontosan gondolatomat, de azt mondanám, hogy most egy nagy hadjáratban vagyunk, előrenyomulunk a kommunizmus felé. Ez a nagy hadjárat Lenin korában indult meg. Ő, a mi nagy tanítónk, bontotta ki az új társadalomért vívandó harc zászlaját, ő mozgósította a népet a szocialista forradalomra, ő alakította meg és nevelte a kommunista pártot, amely aztán magára vállalta a nép szervezésének feladatát, hogy ez az új társadalom diadalra jusson. A mi felfogásunk, az egész nép felfogása szerint a kommunista társadalom minden ember jobb életével egyértelmű. Hiszen mindenki jobb életre vágyik. A madár is ízletes falatot keres fiókáinak. Nála ez az önfenntartás ösztöne, az utódokról való gondoskodás. Ám az emberek éppen abban különböznek a madaraktól és az állatoktól, hogy tudatos munkával maguk teremtik meg jobb életük feltételeit. Az emberek rendelkeznek azzal a képességgel, hogy megismerjék a társadalmi fejlődés törvényeit, s ezek alapján előre lássák a jövőt, kidolgozzák és végrehajtsák a társadalom átalakításának terveit. Ezt nevezzük a jövőért folytatott harcnak.

A kommunizmus olyan társadalom, amelyben valamennyi ember szabad és egyenlő. De hogy ezt az egyenlőséget megvalósíthassuk, meg kell teremtenünk hozzá a szükséges feltételeket. Mit is jelent tulajdonképpen az emberek egyenlősége? Annak idején a burzsoázia a feudalizmus elleni harcában kitűzte a szabadság, egyenlőség és testvériség jelszavát. S hogy festett ez a valóságban? Úgy, hogy a nem nemesek harcoltak a nemesek ellen a jogegyenlőségért, hogy a kereskedők és iparosok harcoltak a bárók, a grófok és a hercegek ellen. Ez a harc nem a dolgozók jogaiért folyt. Mi, kommunisták valódi egyenlőséget akarunk a dolgozók számára, valamennyi ember számára. Az emberek igazi egyenlősége és igazi szabadsága el sem képzelhető olyan társadalomban, amelyben a termelési eszközök magántulajdonban vannak, ahol gazdagok és szegények, munkáltatók és dolgozók, kizsákmányolók és kizsákmányoltak vannak. Ezért harcolunk a kommunizmusért, egy olyan társadalomért, amelyben minden termelési eszköz össznépi tulajdonban van, amelyben az emberek képességeik szerint fognak dol-

Digitized by Google

gozni és szükségleteik szerint részesülnek a javakból. Csak ebben a társadalomban lehetséges tényleges szabadság, az összes emberek boldog élete. A kommunizmus a legjobb, a legnemesebb társadalom, amelyet ember megalkothat. Az ilyen társadalom megteremtése az a nagy cél, amelyért Kommunista Pártunk egész tevékenysége során harcol, ez az értelme egész életünknek. *(Taps.)*

Elvtársak! Nézetünk szerint belpolitikailag és nemzetközileg jól állunk. Képletesen szólva országunk, fejlődése során, meredek hegyeket mászott meg és nagy magasságba ért. De ez, úgy mondhatnám, nem az utolsó magaslat utunkban: még feljebb kell jutnunk. Ám az, amit a szovjet nép eddig kivívott, létrehozott, nagyságával máris lenyűgözi a becsületes embereket az egész világon.

Hivatalból gyakran akad dolgom külföldiekkel. Nemrégiben elbeszélgettem az amerikai kereskedelmi flotta tengerészeinek szakszervezeti küldöttségével, amelyet Curran úr vezetett. Annak idején találkoztam vele San-Franciscóban. A beszélgetés során elmondtam a küldöttségnek, milyen ütemben fejlődik gazdaságunk. A többi között utaltam arra, hogy ebben az évben 65 millió tonna acélt termelünk, a jövő évben pedig körülbelül 71 millió tonnát. Az Egyesült Államok acéltermelése az idén mintegy 85—90 millió tonna lesz. Ez azt jelenti, hogy az acéltermelés tekintetében a legközelebbi jövőben utólérjük, sőt talán túl is szárnyaljuk az amerikaiakat. *(Viharos taps.)* Az Egyesült Államokban az acélkohók kapacitása módot ad évi 120 millió tonna acél termelésére, mégis sokkal kevesebbet termelnek. Ime a kapitalizmus egyik jellegzetes vonása: nem tudja a társadalom érdekében kihasználni a munkásosztály által létrehozott termelőerőket. Más a helyzet a szocialista gazdaságban, amely tervszerűen fejlődik a dolgozók javára.

Curran azt kérdezte tőlem, minek nekünk az a sok acél. Azt válaszoltam, hogy csakugyan rengeteg acélra van szükségünk. Az acélból még több gépet gyártunk az ember munkájának megkönnyítésére, hogy ezáltal rövidebb legyen a munkanap, s több szabad idejük maradjon a pihenésre és a kulturális fejlődésre. Mi nem félünk a gépgyártás fokozásától, mert szocialista társadalmunkban a gép nem fenyegeti munkanélküliséggel a dolgozókat.

Önök, elvtársak, minden bizonnyal tudják, hogy az SZKP Központi Bizottsága és a szovjet kormány most a legközelebbi húsz évre kidolgozza a szocialista gazdaság és kultúra fejlesztésének programját. Ezt a programot megvitatás céljából az SZKP XXII. kongresszusa elé terjesztjük. Országunk kommunista építésének nagyszabású programja lesz ez. E program alapja az egész ország villamosítására vonatkozó lenini terv megvalósítása. A kommunizmus — mondotta Vlagyimir Iljics — annyi, mint szovjethatalom plusz az egész ország villamosítása. *(Viharos taps.)* A szovjethatalom országunkban hatalmas és legyűrhetetlen erővé vált, amely

Digitized by Google

győztesen kiállt nagy történelmi megpróbáltatásokat. A szovjethatalom éveiben országunk ragyogó sikereket ért el a gazdasági fejlesztés minden területén. Most megvannak a lehetőségeink ahhoz, hogy befejezzük az egész ország villamosítását, hogy megteremtsük a kommunizmus anyagi-technikai bázisát. Az ország villamosítása hatalmas termelőerők minden irányú fejlődését biztosítja majd, s ez lehetővé teszi, hogy bőségben hozzuk létre mindazt, ami az emberek boldog életéhez szükséges. S ez lesz majd a kommunizmus! *(Viharos taps.)*

Micsoda bámulatos, lenyügöző program ez! Hisszük és bízunk benne, hogy megvalósul. Ezzel aztán valóra válik a szovjet nép leghőbb vágya.

Elvtársak! Valamennyien, akik itt egybegyűltünk, a Lenin által megindított nagy hadjárat részvevőinek tekinthetjük magunkat. A kommunizmus felé való előrehaladásunk üteme, nézetem szerint, kielégítő. Nem tudom önöknek hogy tetszik, nekem módfelett tetszik. *(Vidám élénkség. Taps.)* Nagyszerű ütem ez. Ám nem elégedhetünk meg azzal, amit már elértünk. Szüntelenül fokoznunk kell a kommunista építés ütemét és lendületét.

Ebben a hadjáratunkban, akárcsak a hadseregnél is, valamennyi fegyvernem szükséges és fontos. Nem nyomulhatunk előre és még kevésbé nyerhetjük meg a háborút utászok, tüzérek, gyalogosok és a többi fegyvernem nélkül. Ezért nem is vitatkozhatunk azon, hogy ki fontosabb közülünk és ki tölti be a legfőbb szerepet. Ez hiábavaló és oktalan vita volna. Mindenki fontos a maga helyén, ha jól látja el funkcióját, s az a fontos, hogy mindegyikünknek éles legyen a fegyvere és célba találjon vele.

Éles fegyvert veszélyes gyermek kezébe adni, aki nincs tisztában azzal, hogy a fegyver éles, s ezért kárt tehet vele magában és másokban. De mi nem vagyunk gyerekek, nekünk lehet éles fegyverünk és szükségünk is van rá. Ám ha fegyverünk van, helyes alkalmazásához is értenünk kell, értenünk kell ahhoz, hogy az egész kollektíva erőit megszervezzük, s azonos irányba tereljük.

Elvtársak! Megvallom, mai találkozónk jobban tetszik, mint a múltkori. *(Vidám élénkség. Taps.)* Úgy látom, hogy a jelenlevők is mind egyetértenek ezzel. Miről is van hát szó, mi történt azóta? Mi a magyarázata annak, hogy így beszélünk, dörgések és villámlások nélkül, s jól érezzük magunkat? Nem mesterségesen alakítottuk ki ezt a légkört? Nem. A kommunizmus felé való történelmi haladásunkban vannak olyan időszakok, amikor körül kell néznünk, amikor végig kell tekintenünk a megtett úton és az újabb támadás előtt szemlét kell tartanunk erőink, összes fegyverfajtáink fölött, hogy kidobhassuk mindazt, ami elavult és megrozsdásodott, hogy új, korszerűbb harci eszközöket vehessünk fel fegyverze-

Digitized by Google

tünkbe, hogy megtisztíthassuk az utat minden torlasztól, eltakaríthassunk mindent, ami elavult és feleslegessé vált. Szovjet államunk életében a rendezésnek és tisztogatásnak egy ilyen időszaka volt a Sztálin halála utáni időszak.

Önök nagyon jól emlékeznek rá, milyen izgalom fogta el a szovjet állam ellenségeit, mennyire örültek, amikor pártunk elvi módon felvetette és élesen elítélte a munkájában mutatkozó súlyos fogyatékosságokat és hiányosságokat. Micsoda vad üvöltéssel rontott nekünk akkor a burzsoá propaganda a sajtóban, a rádióban, a filmművészetben, az irodalomban. A párt nem rettent vissza attól, hogy az egész világ előtt feltárja azokat a fogyatékosságokat, hibákat, sőt torzításokat, amelyek a személyi kultusz időszakában előfordultak. Ezt azért tettük, hogy megszabaduljunk a múlt beteges és veszedelmes jelenségeitől, mindattól, ami béklyóba verte a párt és a nép alkotó erőit, gátolta előrehaladásunkat.

Az éles kritika és önkritika kibontakozásakor a párt előre tekintett és tudta, hogy minél következetesebben és nyiltabban tárja fel a fogyatékosságokat, annál sikeresebben halad majd országunk tovább a kommunizmus építésének útján.

Bátran nézünk a nép szemébe. Nemcsak, hogy feltártuk a múlt hibáit, de a gazdasági és kulturális építés valamennyi területének irányításában és vezetésében olyan gyökeres átszervezést hajtottunk végre, amelyet minden túlzás nélkül forradalminak nevezhetünk.

Ma már mindenki látja és elismeri, hogy mindez kitűnően bevált a gyakorlatban és hogy nagyszerű eredményeket értünk el az élet minden területén. *(Taps.)*

Ilyen körülmények között ideológiai szilárdságra, megingathatatlan kommunista meggyőződésre, józan és tiszta fejre, kipróbált pártosságra volt szükség, hogy világosan lássuk a helyzetet, megértsük az ellenséges erők taktikáját, leleplezzük és megvetéssel kiseprűzzük a hazugságokat és a rágalmakat.

De akadtak ebben az időben olyanok is, akik nem értették meg a párt által foganatosított rendszabályok jelentőségét. Egyesek közülük még fel is ültek a burzsoá propagandának. Elvétették a lépést, a múlt törmelékein botladoztak, le-letévedtek az útról és gáncsolták a többieket. Akadtak ilyenek a tudomány, az irodalom, a művészet képviselői között is. Kénytelenek voltunk ezeknek az embereknek a figyelmét nyiltan és éles szavakkal felhívni hibáikra. Jobb, ha az embert szigorúan, de idejében figyelmeztetik, mint ha elnézik hibás nézeteit és helytelen tetteit, amelyek — ha liberálisan kezelik őket — komoly következményekkel járhatnak. Lehet, hogy ez durván hangzik, de szerintem mégis csak jobb, ha az embert a fülénél fogva visszarántják a szakadék széléről, mintsem ha hagyják, hogy belezuhanjon. *(Taps.)*

Digitized by Google

Eszembe jut egy beszélgetésem egyik jónevű akadémikusunkkal. Egyik tudományos intézetünk pártszervezete az intézet három fiatal munkatársát kizárta a pártból pártellenes magatartásukért. A szóban forgó akadémikus a fiatalok védelmére kelt. Felhívott engem telefonon és közölte, hogy ő ugyan pártonkívüli, de helytelennek tartja, hogy kizárják a pártból a három tehetséges „fiút", akik intézetének tudományos munkatársai, és támogatásomat kérte.

Kénytelen voltam azt válaszolni az akadémikusnak, hogy ezek a „fiúk" a párttagsággal teljesen összeegyeztethetetlen, egyáltalán nem gyermekded dolgokkal foglalatoskodnak; s mi ezt nem tűrhetjük el. S ha a komoly figyelmeztetésből sem értenek, kénytelenek leszünk a ráhatás szigorúbb eszközeihez nyúlni. Meg kell mondanom, hogy ilyen rendszabályokra nem került sor, mert nem volt szükség rájuk. A mi viszonyaink között minden lehetőség megvan arra, hogy a hibák elkövetőit a végső eszközök alkalmazása nélkül is visszatérítsük a helyes útra. *(Taps.)*

Aki hibát követ el, azt még nem szabad a javíthatatlanok közé sorolnunk, hiszen derék emberek is követnek el hibákat. De amikor az ügy érdeke úgy kívánja, szilárd jellemről és megingathatatlanságról kell tanúságot adni.

Ma már mindenki látja, hogy pártunk Központi Bizottsága helyesen járt el, amikor élesen megbírálta azokat, akik nem értették meg pártunk lenini irányvonalát és mindinkább letértek az elvi álláspontról. Akkoriban nem mindenkinek volt ínyére ez a szigor, amelyet az ingadozókkal és tévelygőkkel szemben tanúsítottunk. Felvetődhet, hogy tulajdonképpen milyen alapon, jogon vetjük fel és oldjuk meg így a kérdéseket. Erre az a válaszunk, a vezetés jogán. Ha a párt, a kormány valakit vezető posztra állít, annak helyzete magaslatán kell állnia és mindent el kell követnie, hogy biztosítsa a párt politikájának végrehajtását, hogy igazolja a pártnak, a népnek iránta tanúsított bizalmát. *(Viharos taps.)*

Kedves barátaim, az olyan találkozók, mint a mai, szükségesek és hasznosak nekünk, az SZKP Központi Bizottsága elnökségi tagjainak is, és remélem önöknek, a tudomány, az irodalom és a művészet képviselőinek is. Minden embernek szüksége van arra, hogy másokkal érintkezzen, márpedig mi is, önök is emberek vagyunk. *(Vidám élénkség. Viharos taps.)* Amikor a Központi Bizottság elnökségében erről a találkozóról tanácskoztunk, valamennyien egyetértettünk abban, hogy az ilyen találkozó valóban szükséges. Szükséges azért, hogy eszmecserét folytassunk az élet, a tudomány, a kultúra, a művészet fejlődésének legfontosabb kérdéseiről, hogy kölcsönösen véleményt cseréljünk erről, s ami a legfontosabb, meg akartuk hallgatni önöket. Az emberek érintkezésében nemcsak a szavaknak van szerepe. Sok más módja is van annak, hogy e ta-

Digitized by Google

lálkozásokon megértsük egymást. Olykor valakinek a szemébe nézünk és látjuk, miféle ember, hogyan érez, velünk tart-e vagy távol áll tőlünk. *(Viharos taps.)*

Már mondottam, hogy a Központi Bizottság elnöksége nagyon elégedett a pártban és az országban most kialakult helyzettel! Minden szovjet emberrel együtt mi is büszkék vagyunk azokra a nagy sikerekre, amelyeket titán-népünk elért. Azt hiszem, nem tévedek, ha azt mondom, hogy népünk annyira egységes, a Szovjetunió szocialista nemzetei annyira szorosan felzárkóznak a Kommunista Párt mögé, mint még soha a szovjet állam egész történetében. *(Viharos taps.)*

Az SZKP Központi Bizottsága megelégedéssel szögezi le, hogy e sikerek elérésében nagy szerepe volt népi szovjet értelmiségünknek, a tudósoknak, az íróknak és a művészeknek. Elégedettek vagyunk az önök munkájával, elvtársak! Azt hiszem igazunk van, amikor a Központi Bizottságban, a kormányban úgy vélekedünk, hogy céljainkat és feladatainkat illetően most teljesen egységben és egyetértésben vagyunk önökkel. *(Viharos taps.)*

Mindannyian tiszta szívből óhajtjuk, hogy zárt sorokban, egységes fronttal, a marxizmus—leninizmus győzelmes zászlaja alatt haladjunk előre a kommunizmus felépítésének magasztos célja felé. *(Viharos taps.)*

Évszázadokon át álmodott az emberiség egy igazságos társadalomról, a kommunizmusról. De csak mi, szovjet emberek jutottunk abba a szerencsés helyzetbe, hogy a világon elsőkként fogjunk hozzá ennek az álomnak a valóra váltásához. A kommunizmus építése során, amellett, hogy hatalmas arányokban fejlesztjük a termelőerőket, amelyek a nép számára biztosítják az anyagi javak bőségét, rendkívül fontos feladatok megoldásán is munkálkodunk, mint a kommunista társadalmi viszonyok fejlesztése és az új ember formálása. Nagy megelégedéssel mondhatjuk, hogy a kommunista párt vezetésével a szovjet emberek olyan nemzedékeit neveltük fel, amelyek határtalan odaadással szolgálják a kommunizmus ügyét, nagyszerű erkölcsi tulajdonságaik vannak és hősies tettelk fellelkesítik az egész világ dolgozóit, mély tiszteletet keltenek bennük.

Országunk leghaladóbb embereiben már ma is kirajzolódnak a kommunista holnap emberének vonásai. Ezek a vonások egyre jobban megmutatkoznak és feltárulnak világnézetükben, mindennapi munkájukban, társadalmi életükben, magánéletükben. A társadalom javát szolgáló munka számukra elsőrendű létszükségletté vált; a társadalom érdekeit helyezik mindenek fölé.

A kommunista párt ideológiai munkája most arra irányul, hogy valamennyi szovjet emberben kifejlesszük az új kommunista er-

Digitized by Google

kölcsi tulajdonságokat és jellemvonásokat, hogy teljesen kiirtsuk az emberek tudatából a régi kizsákmányolói világ csökevényeit. Azt hiszem, nem is kell külön hangsúlyoznom, hogy ez bonyolult, nehéz, de rendkívül hálás feladat.

Az irodalom és a művészet munkásai mindig is hű segítőtársai voltak a kommunista pártnak. Alkotó tevékenységük jelentősége különösen nagy mértékben megnövekedett ma, amikor a dolgozók kommunista nevelése, az új ember formálása a párt egyik legaktuálisabb feladata. Az ideológiai munkában a párt rendelkezésére álló sok eszköz közül szeretném itt kiemelni az irodalom és a művészet jelentőségét, minthogy ezek nagy emocionális hatással vannak az emberek érzelmeire és tudatára. Szeretnék néhány jó szót szólni munkájukról, kedves elvtársak. *(Hosszantartó taps.)*

A legjobb irodalmi és művészeti alkotások révén az emberek megtanulják az életet helyesen értelmezni és megváltoztatni, magukévá teszik a haladó eszméket, jellemüket és meggyőződésüket ugyanolyan természetességgel és ugyanolyan észrevétlenül formálják, mint a gyermek, amikor beszélni tanul.

Olyan könyvekre, filmekre, színdarabokra, zeneművekre, festményekre és szobrokra van szükségünk, amelyek a kommunista eszmények szellemében nevelik az embereket, az elragadtatás érzését ébresztik fel bennük mindaz iránt, ami szocialista valóságunkban oly nagyszerű és szép. Kifejlesztik bennük azt a készséget, hogy minden erejükkel, tudásukkal és képességükkel odaadóan szolgálják népünket, azt a vágyat keltik fel bennük, hogy a művészeti alkotások pozitív hőseinek példáját kövessék, és engesztelhetetlenekké teszik őket mindazzal szemben, ami társadalomellenes, ami az életben negatív. Olyan tehetséggel megírt, remek könyvek kellenek, amelyekbe az emberek szívesen beletemetkeznek, olyan filmek kellenek, amelyeket örömest megnéznek, olyan zene kell, amelyet élvezettel hallgatnak. *(Hosszantartó taps.)*

Elvtársak! Elképzelhető-e megtisztelőbb és vonzóbb feladat, mint az, hogy műveinkkel részt vegyünk egy olyan nagy feladat végrehajtásában, mint a kommunista társadalom meggyőződéses és állhatatos építőinek a nevelése, akiket semmilyen ellenséges erő semmilyen körülmények között sem tud majd letéríteni az emberiség fényes jövőjéért, az emberek földi boldogságáért vívandó harc általuk választott útjáról. *(Taps.)*

Előző találkozóinkon már volt alkalmunk beszélni az irodalom pártosságáról, a pártvezetésről és az alkotás szabadságáról. Minthogy azonban, ahogy mondják, az önök körében nem minden elvtárs igazodott el teljesen ezekben a kérdésekben, szeretnék erről is egyet-mást elmondani. Legelőször is: a művészi alkotásban pártosnak lenni annyit jelent, mint teljes odaadással, minden erő-

Digitized by Google

vel, minden képességgel a kommunizmusért, a Kommunista Párt politikájának megvalósításáért harcolni, tehát végső soron a nép ügyét szolgálni. Ez a lényeg, nem pedig az, hogy az illetőnek van-e a zsebében párttagsági igazolvány, avagy sem.

A Kommunista Párt politikájában az emberiség legnemesebb eszményei öltenek testet. Erről a politikáról elmondhatjuk, hogy ez a legemberibb politika. Pártunknak nincsen magasztosabb célja, mint a szovjet emberekről, jólétükről, boldogságukról, fizikai és szellemi erőik felvirágoztatásáról való szüntelen gondoskodás. Valóban értékeset csak az a művész alkothat, a nép elismerését csak az szerezheti meg, aki eszmeileg egybeolvadt a párttal, az emberiség e nagyszerű eszményeinek és céljainak megvalósításáért vívott harcával.

A burzsoá országokban ellenségeink azt próbálják elhitetni, hogy a pártosság a művészi alkotásban az irodalmároknak és művészeknek megköti a kezét, korlátozza alkotói szabadságukat, gátolja őket nézeteik és meggyőződésük szabad kifejtésében. Az ilyen ellenfeleinkről csak azt mondhatjuk, hogy egyszerűen képtelenek felfogni társadalmi rendünk lényegét, azokat a szocializmus szülte új viszonyokat, amelyek egységes egésszé forrasztották össze a Kommunista Pártot, a szovjet kormányt, a munkásosztályt, a kolhozparasztságot és a népi értelmiséget; képtelenek megérteni azt a megdönthetetlen igazságot, hogy a Kommunista Párt társadalmunk vezető ereje, a nép akaratának és törekvéseinek megtestesítője, hogy országunk valamennyi nemzetének nagy családja határtalan bizalommal és elismeréssel tekint erre a pártra. *(Hosszantartó taps.)*

A párt politikájában, ideológiájában a szovjet írók, zeneszerzők, színházi és filmemberek az alkotói ihlet kiapadhatatlan forrását találják. A párt eszméit saját eszméikként fogják fel. Egész munkásságukkal nem a látszat kedvéért, hanem teljes meggyőződéssel védelmezik a marxista—leninista eszméket, harcolnak azok megvalósításáért. Ebben látják igazi hivatásukat és semmi által nem korlátozott alkotói szabadságukat, amikor a szocialista realizmus szellemétől áthatott műremekeket alkotnak. Az alkotói szabadság Lenin értelmezésében abban rejlik, hogy a művész együtt halad a néppel, a nép számára, a nép javára szellemi kincseket teremt.

A kommunizmus felé való nagy történelmi haladás során működésbe kell hozni minden rugót és hajtószíjat, fel kell használni minden eszközt és minden szellemi fegyvert, mégpedig úgy, hogy ezek zavartalanul, pontosan működjenek, mint egy jól összehangolt, egységes gépezet. S ez a szovjet állam fejlődésének törvényszerűsége. Az irodalom és a művészet fejlődése a szocialista

Digitized by Google

társadalomban nem spontán folyamat, nem anarchikusan megy végbe, ez a párt tervszerű irányítása alatt áll és az ösznépi ügy rendkívül fontos alkatelemének tekintendő.

Hogy a pártvezetés milyen jótékony hatással van a művészi alkotás fejlődésére, ezt országunk valamennyi testvéri népe irodalmának és művészetének története igazolja. *(Taps.)*

Minek is titkolnánk, hogy elvétve még ma is akadnak nálunk olyanok, akiknek nincs ínyére, amikor a kiadók vagy a folyóiratok, a színházak vagy a filmstúdiók kimondják jogos bíráló megjegyzéseiket a sajtóban való közlés vagy előadás céljából benyújtott művekről. Az ilyen emberek hajlanak arra, hogy munkatársaik jogos tanácsaiban és megjegyzéseiben szabadságukat korlátozó szabályokat lássanak. De vajon elképzelhető-e szervezett emberi társadalom úgy, hogy abban ne legyenek valamennyi tagjára kötelező együttélési normák és szabályok! Ha mindenkinek az volna a vágya, hogy a maga szubjektív felfogásait, egyéni ízlését és szokásait általánosan kötelezővé tegye, az emberek élete egy ilyen társadalomban egyszerűen elviselhetetlenné válnék és a bábeli zűrzavarra hasonlítana. *(Vidám élénkség. Taps.)* Szovjet szocialista társadalomban élni annyit jelent, hogy elfogadjuk és magunkévá tesszük kommunista eszméit, hogy tevékenyen harcolunk azok valóraváltásáért és győzelemre juttatásáért, hogy lelkiismeretesen megtartjuk a társadalom által megállapított szabályokat, szem előtt tartjuk a köz érdekeit, hogy figyelembe vesszük, hogyan fogadják a környezetükhöz tartozó elvtársak tetteinket és hogyan vélekednek róluk.

Míg a burzsoá világban az értelmiség az uralkodó osztály tagjainak vagy azok csoportjainak a szolgálatában áll, s mind anyagilag, mind szellemileg teljesen tőlük függ, addig a szocialista társadalomban mindenki, bármilyen pozíciót foglal is el és bármilyen munkával foglalkozik is, arra fordítja erejét és tudását, hogy az egész társadalom érdekeit és következésképpen — mint e társadalom tagja — a maga egyéni érdekeit szolgálja. Éppen ezért nálunk a kollektíva érdekei és az egyén érdekei egybeesnek, nincs köztük elvi ellentmondás; az ember könnyen megtalálja a helyét a kollektívában, a nép közös építőmunkájában, s szabadságát nem korlátozzák semmiféle társadalmi szabályok és normák, mint ahogy az igazi kommunistát nem zavarják a pártfegyelem, a pártban érvényes szervezeti szabályzat előírásai, amelyeket — az azonos gondolkodású kommunisták önkéntes szövetségének tagja lévén — szívesen teljesít és betart. A mi szemünkben természetesnek tűnik, hogy a társadalom mindenkitől megköveteli a megállapított szabályok betartását és felelősségre vonja azokat, akik megszegik a kollektíva életének rendjét.

Digitized by Google

Önök persze tudják, hogy nem vagyok sem író, sem kritikus, s ezért nem is kívánom taglalni munkáikat. Olvasni műveiket szórakozás, élvezet. Én azonban sajnos sokszor meg vagyok fosztva ettől az élvezettől. Mégpedig nem azért, mert nem vonzanak a könyvek. Ott voltak azok a forradalom előtti „szép" idők. *(Vidám élénkség. Nevetés.)* Akkor többet olvastam, mert 12 órát dolgoztam, utána meg szabadon rendelkeztem az időmmel. Most azonban egyszerűen nem tudom, napi hány órát kell dolgozni. *(Vidám élénkség. Taps.)*

Sajnos nemigen jutok hozzá szépirodalom olvasásához, ámbár ez hasznos volna és fel is üdítene. Mindamellett, úgy látszik, mégiscsak jóval többet olvasok, mint sokan azok közül, akik könyveket írnak. Sajnos nem mindig magam választhatom meg olvasnivalómat, nem azt olvashatom, amit a legszívesebben olvasnék. Gyakran olyan olvasnivaló foglal le, amelyre a pártban és az államban elfoglalt pozíciómnál fogva szükségem van.

Nálunk sok a könyv. S ez jó. Magától értetődik, hogy írnak jó, és rossz könyveket. Gondolom, az író elvtársak nem haragszanak meg rám, ha a rossz művekről is beszélek. Többnyire csak munka után, fáradtan jutok hozzá az olvasáshoz. S akkor el kell döntenem, mit is vegyek a kezembe: ha másnap sok a tennivalóm és hamar kellene elaludnom, olyan könyvet veszek elő, amely fölött rögvest elalszom. *(Vidám élénkség.)* Máskor azonban amikor tudom, hogy másnap nem leszek annyira befogva, olyan könyvet választok, amely leköt, amelyet szeretnék végigolvasni. Hogy ki milyen könyveket ír, azon önöknek maguknak kell elgondolkozniuk, én nem szándékszom ujjal senkire sem rámutatni. *(Vidám élénkség. Taps.)* Csak azt szeretném, hogy minél több olyan könyv legyen, amelyet az ember nem tud letenni. *(Hosszantartó taps.)*

Kedves barátaim! Szeretnénk az értelmiség képviselőivel gyakrabban ilyen találkozókat rendezni, esetleg úgy is, hogy nem valamennyien egyszerre gyűlünk össze, hanem csoportonként. Csakhogy erre sajnos nem nagyon jut idő. Oly kevés az idő, hogy az ember még az unokáit is alig láthatja. *(Vidám élénkség.)*

Mégis úgy gondolom, hogy találunk majd rá időt és találkozunk. Az eszmecserére mindnyájunknak szüksége van. Az irodalom és a művészet fejlődése megkívánja, hogy időben felkaroljuk azt, ami jó, és megbíráljuk a fogyatékosságokat, segítségére legyünk a helyzet tisztázásában azoknak, akik hibákat követnek el. *(Taps.)*

A múlt találkozás idején elvi, eszmei tisztázásra volt szükség. Lehet, hogy azért is dörgött, villámlott, zuhogott az eső. Nyílt beszélgetéssel tisztáztuk a művészeti alkotás perspektíváit, s ez

Digitized by Google

elősegítette az irodalom és a művészet összes erőinek elvi alapon való tömörülését.

Nem nevezzük most meg azokat az elvtársakat, akiket bíráltunk, már nagyon későre jár, de nincs is szükség az ilyen visszaemlékezésre. *(Vidám élénkség.)*

A gyakorlati bírálat a hasznukra vált, s mást nem is óhajtottunk.

Ebből nem szabad azt a következtetést levonni, hogy a Központi Bizottság szeretne amolyan nyugodt, kritikamentes életet teremteni. Szó sincs róla. Pártunk nem egyszer mutatott már példát munkája fogyatékosságainak éles, elvi bírálatában. Az ilyen kíméletlen bírálat és önbírálat mintaképét mutatta a párt a XX. kongresszusán.

Az emberek munkájában és életében mutatkozó fogyatékosságok elleni harcban a Kommunista Párt kipróbált fegyvert alkalmaz: az elvi pártos bírálat és önbírálat fegyverét. Az új, kommunista társadalom építése sokrétű, bonyolult történelmi folyamat. Ez nem is képzelhető el anélkül, hogy ne harcolna az új a régi ellen, a haladó, a progresszív az elavult, a konzervatív ellen a társadalmi élet minden szférájában, az emberek közötti viszonyt illetően éppúgy, mint az ideológiában, a kultúrában, az emberek mindennapi életében. A társadalom forradalmi átalakulásának ezt a folyamatát vezetni annyit jelent, mint befolyásolni fejlődésének menetét, mindig a haladó mellett állni és azt támogatni, elősegíteni a réginek a legyőzését, engesztelhetetlennek lenni mindennel szemben, ami elavult és maradi.

Az elvi bírálat felrázza a tömegeket, gyarapítja energiájukat, aktivizálja alkotó tevékenységüket. Szívből üdvözöljük az ilyen megtisztító bírálatot. *(Viharos taps.)*

S minél több az ilyen bírálat, annál jobb. Minél gyakrabban csutakolja végig az ember a testét, annál frissebbnek érzi magát. A kritika is egyszerűen afféle mosdatás. Nem véletlen, hogy azokról, akiket megbíráltak, gyakran azt mondják: no, jól megmosták a fejét! Mi helyeseljük az ilyen felfrissítő „fejmosást", mert ez elősegíti az emberek tisztaságát. *(Derült élénkség. Taps.)*

Itt van körünkben Leonov elvtárs, az orosz erdők dalnoka. Ő nagyon jól tudja, hogy az erdőt sem lehet úgy megénekelni, ahogy van. Az erdőben sok a gally, vannak haszontalan fák, mint például az égerfa is. Én az égerfát sokhelyütt kivágnám, mert semmi haszon nem származik belőle, csak helyet foglal, elszívja a talaj nedveit és elfojtja a hasznos növényeket. Időnként meg kell tisztítani az erdőt. Nem igaz, Leonov elvtárs? *(Vidám élénkség. Taps.)*

Csakhogy tisztogatás és tisztogatás között is van különbség, ezt a munkát ésszerűen kell elvégezni. Tegyük fel, hogy valaki

Digitized by Google

fogja a szekercéjét és elmegy az erdőbe, sőt a kertbe, de ahelyett, hogy az elszáradt, felesleges ágakat és fákat vágná ki, amelyek gátolják az erdő vagy kert fejlődését, ostobaságból minden válogatás nélkül vágni kezdi a hasznos, gyümölcstermő fákat. Ez már aztán, bocsánatot kérek, nem tisztogatás, hanem az erdő vagy kert kiirtása. Márpedig vannak olyan bölcsek, akik fogják a baltát és gyökerestül kivágják az almafát. Az ilyen — tisztesség ne essék szólván — erdészekre és kertészekre aztán igazán nincs szükségünk. Ezektől semmi jót nem várhatunk. Mi fejleszteni szeretnénk a kerteket, nem pedig kiirtani. *(Viharos taps.)* Így vagyunk a kritikával is. Az olyan bírálatot pártoljuk, amely bátorítja az embert, gyarapítja erejét.

A művészeti kritikának, nézetem szerint, az a hivatása, hogy segítségére legyen az íróknak és művészeknek szocialista valóságunkkal foglalkozó remekművek alkotásában, hogy minden eszközzel támogassa azt a törekvésüket, hogy művészi ábrázolással megörökítsék a szovjet embereknek — a kommunizmus építőinek — nagy tetteit, hősiességét és férfiasságát, nemes erkölcsi és szellemi arculatát. Mindannyian nagyon jól tudjuk, hogy ilyen műveket alkotni nem könnyű dolog. A művésznek, hogy műveiben teljes nagyságában helyesen ábrázolhassa jelenünket, ott kell lennie az élet sűrűjében, jó érzékkel meg kell ragadnia és helyesen kell értelmeznie azt, ami valóságunkban új, meghatározó jellegű, jól kell ismernie a szovjet embert, annak gondolatait és vágyait, érzelmeit és törekvéseit. Más szavakkal: a művésznek tevékenyen részt kell vennie a kommunista társadalom építésében.

A kritika akkor teljesíti társadalmi hivatását, ha minden tekintetben támogatja az írókat és a művészeket az előttünk álló nagy és fontos alkotói feladatok megoldásában, a nép által igényelt, mély eszmei tartalommal áthatott és remek tudással megalkotott művek létrehozásában. Ezzel korántsem arra kívánjuk buzdítani a kritikát, hogy ne legyen olyan igényes az irodalmi és művészi alkotások művészi színvonala tekintetében. Ellenkezőleg, a kritikának igenis igényesnek kell lennie. Szeretnék azonban hangot adni ama kívánságomnak, hogy a kritikából teljesen ki kellene küszöbölni azt az elfogultságot, amely könyvek, színművek, filmek, zeneművek, festmények és szobrok megítélésében immittamott még tapasztalható.

Nem tekinthető normális jelenségnek, hogy az irodalmi-művészeti lapokban még mindig eléggé gyakoriak az olyan cikkek, amelyek egy-egy könyvet, filmet és színdarabot mindenestől elmarasztalnak, nem mutatva rá az illető mű erős és gyenge oldalaira. A nem sikerült alkotásról persze meg kell mondani az igazat, de éppen hogy az igazat kell elmondani róla, minden túlzás és rosszindulat nélkül.

Digitized by Google

A kommunista párt abból indul ki, hogy a bírálatnak kíméletlennek és engesztelhetetlennek kell lennie, amikor eszmei és politikai elveink védelméről van szó, amikor egyesek tőlünk idegen burzsoá nézeteket és felfogásokat próbálnak becsempészni. De szem előtt kell tartanunk azt is, hogy a munkában, különösen a művészi alkotásban érhetik kudarcok az olyan embereket is, akik híven és odaadóan szolgálják a népet. Az ilyen emberekkel szemben a bírálatnak kíméletesnek és jóindulatúnak kell lennie. Tűrhetetlen dolog az, hogy az irodalmi és művészeti alkotásokból szántszándékkal kipécézzék annak gyengéit és ezek alapján teljesen elvessék az illető alkotást.

Az írók, a festőművészek, a zeneszerzők, a filmművészek és a színházi emberek munkájáról alkotott elfogult, nem objektív ítélet elkerülhetetlenül oda vezet, hogy ezek az emberek elvesztik önbizalmukat, elcsüggednek, hogy lelohad alkotóvágyuk. A kritikának arra kell törekednie, hogy segítségére legyen a szerzőnek a valóság jelenségeinek helyes értelmezésében, kudarcai okainak megértésében. Azok a tapasztalatok, amelyeket pártunk az írók és művészek körében végzett munkája során szerzett, arról tanúskodnak, hogy az elvtársi bírálat, a hibákat elkövető szerzők támogatása segítségükre volt hibáik leküzdésében és olyan művek megalkotásában, amelyek aztán nagy elismerésre találtak.

Azoknak a művészeknek pedig, akiket kudarc ért és akiket ezért megbírálnak, nem szabad elcsüggedniük, hanem kitartó munkával a sikerre kell törekedniük, nem tévesztve szem elől, hogy ami ma balul ütött ki, holnap még nagyszerűen sikerülhet. *(Vidám élénkség. Taps.)*

Drága barátaim! Most előttünk van az SZKP XXII. kongresszusa, amely a jövő évben ül össze. Összegezni fogja pártunknak, az egész szovjet népnek azt a tevékenységét, amelyet a kommunizmus általánosan kibontakozó építésére vonatkozó program teljesítésére a hétéves terv első két éve alatt kifejtett. Már most nagy megelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy a dolgok nagyszerűen mennek és, hogy a hétéves tervet minden bizonnyal határidő előtt teljesítjük. *(Taps.)* A kommunista párt a Lenin kijelölte egyetlen helyes úton vezeti előre az országot. Mindannyiunknak — párttagoknak és pártonkívülieknek egyaránt — az a feladatunk, hogy teljes odaadással a kommunizmus diadaláért folyó össznépi harc nagy ügyének szenteljük magunkat.

Sokszor elmondtam már, hogy nálunk ma nehéz különbséget tenni párttag és pártonkívüli között. Az ember egy-egy gyűlésen olykor hallgatja az előadót és nemigen tudja eldönteni, vajon párttag-e vagy pártonkívüli az illető, — olyan mély meggyőződéssel és szenvedélyességgel száll síkra a párt ügye mellett. Csodálatos jelensége ez életünknek, elvtársak. Ez azt tanúsítja, hogy a

Digitized by Google

szovjet nép egyöntetűen kész harcolni a kommunista párt ügyéért, eszméiért.

Nálunk igen sok az olyan ember, akinek nincs a zsebében a párttagsági igazolvány, de egész lényével, a társadalom javára végzett odaadó munkájával bolsevik pártosságot tanúsít. Sajnos akadnak olyanok is, akiknek van párttagsági igazolványuk, bár nem érdemesek rá. Kereken meg kell azonban mondanom, hogy ilyenek nem sokan vannak, bár sajnos még mindig akadnak.

Mindazt, amit országunk elért, hős, soknemzetiségű szovjet népünknek köszönhetjük. Különösen jó érzéssel tölt el bennünket az, hogy a nagy Szovjetunió népei rendkívül nagy barátságban élnek együtt egy nagy család tagjaiként. S ez a szocialista társadalmi rend egyik legfőbb vívmánya. *(Taps.)*

A Szovjetunió népeinek barátságáról és sikereiről nagy tisztelettel nyilatkoznak a hozzánk ellátogató külföldiek. Ez örvendetes. Nemrégiben Szovjet Üzbegisztánba látogatott Chaban-Delmasse úr, Bordeux polgármestere. Már korábban is találkoztam vele franciaországi utazásom során. Azért jött el hozzánk, hogy — mint maga mondotta — tanulmányozza a szovjet alkotmányt, és a szövetségi köztársaságok népeinek életkörülményeit. Arra a kérdésre, hogy hogyan tetszett neki az emberek élete Üzbegisztánban, Chaban-Delmasse úr azt válaszolta, hogy minden nagyon tetszett és szeretné, ha Franciaországban is így volna. Lehet, hogy csak ugyan azt szeretné, ha náluk is olyan volna az élet, mint a szocialista Üzbegisztánban. Ehhez azonban először is véget kell vetni a burzsoá rendszernek, ám Bordeaux polgármestere meggyőződéses híve a kapitalista rendszernek. *(Vidám élénkség.)*

Elvtársak! Minden sikerünkkel, a szocialista társadalom létének és fejlődésének a tényeivel napról napra mind jobban megszilárdítjuk a világ népeiben azt a hitet, hogy a földön győzelemre jut majd a kommunizmus, a kommunista eszmék követőinek egyre újabb és újabb millióit vonjuk a magunk oldalára. A szovjet emberek életkörülményeinek szüntelen javulása, a világtörténelmi jelentőségű tudományos felfedezések, a szocialista kultúra rohamos felvirágzása, a szovjet állam békeszerető politikája szimpátiákat ébreszt, tiszteletet kelt irányunkban az olyan emberek körében is, akik nem hívei a kommunista eszményeknek. Az ilyen emberek sokszor azt mondják: mi nem ismerjük el a kommunizmust, de a dolgok önöknél a Szovjetunióban jól mennek. Ez lényegében nem más, mint a kommunista eszmék diadalának elismerése, ha nincs is nyíltan kimondva. Ez a helyzet ma. Szocialista hazánk előrehaladásával, gazdagságának és hatalmának gyarapodásával mind nagyobb és nagyobb a vonzóereje a kommunizmus eszméinek. Szilárd meggyőződésünk, hogy már nincs is olyan messze az

Digitized by Google

az idő, amikor a marxizmus—leninizmus eszméi világszerte győzelemre jutnak. *(Viharos taps.)*

A marxista—leninista eszmék világméretű diadalát most a szocialista világrendszer megszilárdulása, a társadalmi élet valamennyi területén elért sikerei biztosítják.

Az újnak a régivel vívott nagy csatája most nem elvont kabinetvitában dől el, hanem a gyárakban és a mezőkön, a tudósok és a kultúrmunkások tevékenységében, az emberek millióinak munkájában, akik a világ legtökéletesebb társadalmát, a kommunizmust építik.

A nagy Lenin már a szovjet szocialista állam első hónapjaiban azt mondotta, hogy „visszahozhatatlanul elmúltak azok az idők, amikor könyvek alapján vitatkoztak a szocialista programokról. Ma csakis a tapasztalat alapján lehet beszélni szocializmusról".[1]

Ezek a bölcs szavak akkor hangzottak el, amikor a szovjet nép még csak az első lépéseket tette a szocialista építés területén. Ma egészen más időket élünk. Országunk szocialista nagyhatalommá változott. A marxista—leninista lobogó alatt velünk egy sorban haladnak a szocialista tábor valamennyi országának népei, amelyek a világ lakosságának egyharmadát alkotják. A Szovjetunió és az összes szocialista országok példáján, tapasztalatain világosan látják a világ népei, milyen óriási előnyei vannak a szocializmusnak a kapitalizmussal szemben, milyen jólétet nyújt a dolgozóknak a marxizmus—leninizmus győzelme. A szocialista országok sikerei, gazdaságuk és kultúrájuk fejlődése, dolgozóik anyagi jólétének szüntelen emelkedése — ezek a legmeggyőzőbb, megcáfolhatatlan érvek a marxizmus—leninizmus eszméinek életereje mellett. Ezt jegyezzék meg egyes dogmatikusok, akik annyira szeretnek elvont elméleti vitákat folytatni. Emellett ezek a viták olykor fabatkát sem érnek.

Ezzel kapcsolatban eszembe jut egy eset. A jelenlevő ukránok közül az idősebbek nyilván emlékeznek rá. Az eset valahol Poltavában vagy Prilukiban történt egy kerületi pártkonferencián. Önök tudják, hogy a pártbizottság beszámolója alapján határozatot terjesztenek elő: hagyják jóvá a politikai irányvonalat, ismerjék el kielégítőnek a gyakorlati munkát. A javaslat vitát váltott ki. Egyesek azt állították, hogy a kerületi pártbizottságnak se politikai irányvonala nem volt, se gyakorlati munkát nem végzett. Mások az ellenkezőjét bizonygatták. Sehogy sem tudtak közös nevezőre jutni. A konferencia egyik részvevője szerette volna megmutatni a nehéz helyzetből kivezető utat. Hozzászólt és azt mondotta: miért vitatkozunk? Irányvonala volt a kerületi pártbizottságnak, de az is igaz, hogy munkát nem végzett. *(Vidám élénkség.)*

[1] *Lenin* Művei 27. kötet, Budapest, Szikra 1952. 527. oldal.

Digitized by Google

A politikai pártokat a néptömegek nem aszerint ítélik meg, hogy milyen eszméket hirdetnek, hanem főleg aszerint, hogy miképpen váltják valóra ezeket az eszméket. Ha pártunk csak azzal foglalkozna, hogy bebizonyítsa, milyen kitűnő eszméket képvisel, s nem gondolkodna ezeknek az eszméknek az alapján az emberek életének megjavításáról, a nép nem követné.

Kommunista pártunk ereje éppen abban rejlik, hogy egész tevékenysége a marxizmus—leninizmus nagy forradalmi eszméinek megvalósítására irányul. Ezek az éltető eszmék hatják át a párt egész gyakorlati munkáját, a kommunista építés nagy programját: a népgazdaság fejlesztésének hétéves tervét. A legégetőbb feladatunk ma az, hogy megszervezzük a szovjet nép alkotó erőit a hétéves terv határidő előtti teljesítésére, hogy létrehozza az anyagi és szellemi javak bőségét. Ez ma a legfontosabb. *(Viharos taps.*

Engedjék meg, hogy dicső szovjet népünkre, népünk megbonthatatlan egységére emeljem poharam. Éljen kommunista pártunk, amely a szovjet társadalom tengelye, vezető ereje! Éljen Kommunista Ifjúsági Szövetségünk, pártunk ifjú tartaléka! Győzelmünkre! A kommunizmusra! A szocialista kultúra frontjának harcosaira, az önök egészségére, elvtársak! *(Viharos taps.)*

Digitized by Google

Az osztályharc fejlődésünk jelenlegi szakaszán

Írta NEMES DEZSŐ

A munkásosztály hatalmának kivívásáért, majd pedig a szocialista társadalom felépítéséért folyó küzdelem — osztályok harca. Ez az általánosan ismert tétel a társadalom alapvető fejlődési törvényeinek felismerését fejezi ki. E cikk célja nem az, hogy a marxizmus—leninizmus eme tételének helyességét magyarázza, hanem az, hogy megvizsgálja: hogyan érvényesül, milyen harci formákat és módszereket követel meg a társadalmi fejlődésnek ez a törvénye hazánk szocialista építésének jelenlegi szakaszában.

Az osztályharc konkrét körülményeit nemzetközi és hazai tényezők szabják meg. E tényezők egy része meghatározott történelmi időszakon belül állandó jellegű, más részük viszonylag gyorsan változhat és változik is az adott történelmi korszakon belül. Az osztályharc legfontosabb nemzetközi tényezője ma: *a két világrendszer léte és harca.* Ismeretes, hogy a *szocialista világrendszer* — melyhez ma már a föld lakosságának egyharmada tartozik — gyorsan fejlődik, *hatóereje napról napra növekszik,* s ma már mindinkább *döntő befolyást gyakorol az emberiség életére.* A kapitalista világrendszer viszont hanyatlik, majd fél évszázada általános válságban van, de még uralkodik a föld lakosságának kétharmada felett. A kapitalista világrendszer jövője a teljes pusztulás. Amikor ez bekövetkezik, túljutunk a két világrendszer küzdelmének történelmi korszakán és új időszak kezdődik majd az emberiség történetében: az egész földön uralomra jutó szocialista világ korszaka.

Fejlődésünk elválaszthatatlanul összefügg a nemzetközi körülményekkel, de itt most nem a nemzetközi tényezők vizsgálatával foglalkozunk, hanem belső fejlődésünkkel. Országunk nemzetközi helyzetének csupán egyetlen, azonban legfontosabb tényezőjére utalunk, s ez az, hogy *Magyarország a szocialista tábor*

Digitized by Google

tagja és szomszédos a Szovjetunióval, amelynek felszabadulását köszönheti. Tudjuk mennyit keseregnek ezen a bukott földbirtokosok, a tőkések, valamint nyugati patronusaik és azoknak különféle emberei. A történelmi tények azonban tények maradnak. Népünk tudatába már mélyen beivódott az a nagy felismerés, hogy a szovjet—magyar kapcsolatok jelentősége hazánk fejlődésének, békénk és függetlenségünk védelmének szempontjából felbecsülhetetlen. A szomszédos Csehszlovákiával, Romániával és a szocialista tábor többi országával való testvéri viszony rendkívüli fontossága is olyan igazság, amely mélyen behatolt a köztudatba és fontos szerepet játszik népünk politikai gondolkodásában.

A szocialista világrendszer létrejöttével új történelmi szakasz kezdődött a népek testvériségének fejlődésében. Ennek lényege mindenekelőtt abban van, hogy a nép morális és politikai egységének kifejlesztése és megszilárdítása ma már nem *egy államon* belüli feladat csupán, mint korábban, amikor csak egyetlen szocialista állam létezett. A szocialista világrendszer létrejötte lehetővé és szükségessé teszi e feladat nemzetközi megoldását, az új világrendszer egészében is. *A szocialista világrendszer népeinek erkölcsi-politikai egységét is mind magasabb színvonalra kell emelni.* Az ország és az egész szocialista világ látja kárát, ha nacionalista szűklátókörűség fékezi a testvéri országok együttműködésének fejlődését. Le kell győzni tehát minden eszmei akadályt, amely fékezi a szocialista országok testvéri együttműködésének fejlődését.

*

Az osztályharc belső tényezőinek és körülményeinek a vizsgálatát egy elméleti kérdés tisztázásával kezdjük.

Ismeretes Lenin ama megállapítása, amelyet éppen a magyar munkásokhoz 1919 májusában küldött üzenetében hangsulyozott, hogy a proletárdiktatúra megteremtése után az osztályharc nem szűnik meg, hanem „sok vonatkozásban még élesedik". A sztálini dogmatikus felfogás Lenin e tételét — amely az oroszországi ellenforradalmi felkelések, a polgárháború és az antant intervenció időszakából származik (mind Szovjet-Oroszország, mind pedig a Magyar Tanácsköztársaság elleni antant intervenció idejéből) — olyannyira általánosította, hogy a szocializmus felépítését követő időszakra, tehát az összes kizsákmányoló osztályok felszámolását követő időszakra is érvényesnek deklarálta. Ismeretes, hogy a lenini tétel ilyen eltorzítása a személyi kultusz kifejlesztésének és kormányzati módszereinek ideológiai „megalapozását" szolgálta.

Digitized by Google

Az SZKP XX. kongresszusa a személyi kultusz elítélésével együtt elvetette ennek az osztályharcról szóló lenini tételnek a dogmatikus általánosítását és megállapította, hogy a felépült szocializmus időszakában az már nem helytálló. Az osztályharc nem élesedhet a végtelenségig, különösen azután, hogy a kizsákmányoló osztályok megsemmisültek.

1956-ban a XX. kongresszus nyomán mi itt, Magyarországon, azzal a kérdéssel kerültünk szembe, vajon nálunk is elvesztette-e érvényét Lenin 1919-es tétele? Hiszen itt még a szocializmus alapjait sem raktuk le, s nem beszélhetünk a felépült szocializmus időszakáról. Arra a következtetésre jutottunk, hogy a mi viszonyaink között is hiba az osztályharc állandó élesedésének tétele. Lenin sem azt mondta, hogy a proletárdiktatúra *egész történelmi időszakában* élesedik az osztályharc „sok vonatkozásban", hanem a szocialista forradalmat közvetlenül követő időszakról szólva tette a fenti megállapítást, amit az élet igazolt. Az élet azonban nem állt meg a proletárdiktatúra *kezdeti* időszakánál, hanem tovább haladt.

A mi fejlődésünk is túlhaladt a proletárdiktatúra kezdeti szakaszán; a szocialista tervgazdálkodás és a kulturális fejlődés széleskörű kibontakozásának éveiben voltunk. Az osztályharc további menetét a helyzet konkrét elemzésével kellett volna tisztázni. Ezt azonban meggátolta az említett lenini tétel dogmatikus elferdítése. Súlyos hiba volt ez, amit sürgősen ki kellett volna javítani. Ugyanakkor nyomban szembe kellett fordulni a revizionista zavarkeltéssel is, amely úgy akarta „korrigálni" az osztályharc élesedéséről szóló tétel dogmatikus eltorzítását, hogy revizionista ellentételt állított vele szembe, amely így hangzott: a szocialista forradalom győzelme után „az osztályharc állandóan csökken". Ez a revizionista tétel veszedelmes volt, a politikai éberség elaltatását szolgálta, amit az 1956-os ellenforradalmi lázadás kirobbantása mindenki számára világossá tett, aki világosan akart látni. Az ellenforradalmi lázadás ténye sem indokolhatta azonban a visszatérést az osztályharc élesedéséről szóló lenini tétel dogmatikus értelmezéséhez.

Amikor a XX. kongresszus tanulságai alapján vizsgáltuk e kérdést, arra a következtetésre kellett jutnunk, hogy *az osztályharc a szocializmus építésének időszakában különböző körülményektől függően élesedik vagy csökken.* Nem élesedik állandóan, de nem is csökkenhet állandóan, legalábbis mindaddig, amíg a szocializmus alapjait le nem raktuk, illetve a szocialista társadalmat fel nem építettük.

Az osztályharc élesedése vagy csökkenése *objektíve* elsősorban attól függ, hogy a szocializmus építésében *milyen feladat* kerül előtérbe és *milyen körülmények között* kell azt megoldani.

Digitized by Google

A munkásosztálynak, a népnek nem érdeke az, hogy az osztályharc élesebb legyen, mint amit a szocialista építés feladatainak megoldása az adott körülmények között objektíve megkövetel. Az osztályharc élesebbé válhat az objektíven elkerülhetetlennél, ha a párt politikájában akár „baloldali", akár jobboldali elhajlások mutatkoznak. 1951—52-ben a falusi osztályharc és a városi osztályharc is élesebbé vált a szükségszerűnél, mert a pártvezetőség és a kormányzat az egyéni parasztokkal való szövetségi politika megsértésének és a NEP-politika erőltetett zsugorításának „balos" útjára tért. 1953 őszén az osztályharc ismét élesebbé vált, mert a Nagy Imre-féle jobboldali politika általános támadásra ösztönözte a kulákságot a termelőszövetkezetek ellen, s ennek nyomán olyan kulákroham bontakozott ki, amely helyes politika mellett lehetetlen lett volna. Az 1956-os ellenforradalom kitörésében a dogmatikus hibáknak is megvolt a maguk súlyos része, s ugyanakkor az osztályharc „állandó csökkenését" hirdető revizionista összeesküvők „gyakorlati példával" szemléltették, mit szolgál, kinek szolgál az ő elméletük.

Az ellenforradalom leverése természetesen igen éles osztályharc volt, hiszen a fegyveres lázadást fegyverrel kellett leverni. Ugyanakkor a népköztársaság törvényes rendjének helyreállítása és az ország normális életének biztosítása, a szocialista építés folytatása éles politikai és eszmei harcot követelt, de emellett bűnüldöző rendszabályokat is — az ellenforradalmi lázadás szervezői és vezetői, úgyszintén a gyilkosok, a fosztogatók és más bűnözők bíróság elé állítását, vagy enyhébb esetekben átmeneti internálását.

A munkáshatalom megszilárdulása, a hatásos eszmei-politikai harc, amely pártunk új vezetésének marxi—lenini irányvonala alapján kibontakozott, azt eredményezte, hogy a konszolidáció gyorsabban és magasabb fokon következett be, mintsem ezt sokan várták. A helyes politika eredményeként a munkásság forradalmi erői szervezetileg gyorsan megszilárdultak, a munkáshatalom megerősödött. A szocialista ipar gyorsan kiheverte az ellenforradalom okozta igen súlyos károkat és csakhamar új fellendülés bontakozott ki. Ebben, mint ismeretes, nagyon jelentős szerepet játszott a kapott testvéri segítség. A döntő tényező azonban a magyar munkásság és a vele vállvetve dolgozók akarata, szervezettsége és teremtő ereje, amelynek pártunk új vezetése helyes irányt adott.

Megerősödött a munkás-paraszt szövetség. Kormányzatunk hatékony védelmet és támogatást biztosított a megmaradt termelőszövetkezeteknek, de az egyéni parasztságnak is *termelő* tevékenységének folytatásához. A korábban adminisztratív eszközökkel összezsugorított NEP-politika kellő teret kapott. Ennek következtében a magánkisipar és kiskereskedelem is felélénkült,

Digitized by Google

amire az országnak szüksége volt és ami szintén segítette a konszolidációt. A NEP-politika — a kisárutermelőkkel való gazdasági együttműködés politikája — tudvalevően bizonyos negatív vonásokat is magával hoz, mégpedig a spekulációs törekvések és lehetőségek megnövekedését városban és falun egyaránt. Ezt korlátozni kellett és korlátoztuk is, de nem a NEP-politika felszámolásával, hanem annak talaján.

A munkáshatalom erősödése és a szocialista építés ismételt fellendülése jelentős változást idézett elő az értelmiségben is, amelynek tudatát a revizionista és nacionalista zavarkeltés különösen mélyen megzavarta. Az ellenforradalmi elemek szétszóródtak és elszigetelődtek.

Mindez együttesen az *osztályharc csökkenését* is eredményezte. A nyugati propaganda minden tőle telhetőt elkövetett, hogy ne így legyen, hogy az osztályharc minél élesebb maradjon. A nyugati hatalmak ugyanis az ENSZ-ben, meg egyebütt is, zsarolni akartak az úgynevezett „magyar kérdéssel". De ettől függetlenül is azt szeretnék a nyugati urak, hogy az osztályharc a mi országainkban minél élesebb, náluk viszont minél enyhébb legyen. Vagyis, hogy itt a reakciós erők ellenállása a szocialista építéssel szemben minél erősebb, míg ott a dolgozó nép ellenállása és harca a tőkés kizsákmányolás ellen minél kisebb legyen. Dehát a dolgok másképp történtek, amit itt most nem részletezünk, hiszen mindez közismert.

1958 végén napirendre került egy olyan feladat, melynek megoldása szükségszerűen az osztályharc bizonyos élesedésével jár: *a termelőszövetkezeti mozgalom győzelemre vitele.* A nyugati urak persze inkább lemondtak volna az osztályharc élesedésének arról a lehetőségéről, ami a falu szocialista átalakításának megoldásával jár, s jobban szerették volna, hogy ha mi nem merjük ezt a feladatot napirendre tűzni. Hogy miért, azt ugyancsak nem kell bővebben indokolni. Elég arra utalni, hogy a tőkés kizsákmányolás szószólói a „magántulajdon szentsége" jegyében óhajtják a kapitalizmust restaurálni és számukra az egyéni gazdaság fennmaradása a „magántulajdon szentségét" őrző társadalmi erő, amelyet a munkáshatalomtól elszakítani és azzal szembeállítani reméltek. A szocialista forradalom győzelme a falun kihúzza a talajt e remények alól. Annál keservesebb az ő részükre, hogy pártunk helyes politikájának eredményeként megérlelődtek a tsz-mozgalom nagy fellendülésének feltételei.

Az ellenséges rádiópropaganda és a hazai ellenforradalmi elemek arra törekedtek, hogy ha már meggátlásához nincs erejük, legalább minél jobban megnehezítsék a magyar nép számára e nagy feladat megoldását. Arra törekedtek, hogy az átalakulás kapcsán az osztályharc minél élesebbé váljon, összeütközéseket idéz-

Digitized by Google

zenek elő, gyújtogatásokat, merényleteket szervezzenek. Ilyen esetek elő is fordultak, de a nagy átalakuláshoz mérten olyan kis számban, hogy nyugodtan állíthatjuk: az ellenforradalmi zavarkeltő kísérletek csődöt mondtak és a reakciós erők további elszigetelődéséhez vezettek.

A falu nagy átalakulása nem volt és nem is lehetett mentes az osztályharc bizonyos fokú élesedésétől. Azonban pártunk helyes politikája és az átszervezés végrehajtásának helyes módja azt eredményezte, hogy az osztályharc élesedése kisméretű volt ahhoz a nagy feladathoz viszonyítva, amelyet a parasztság szocialista útra térése jelentett. Mindenekelőtt eszmei-politikai harcot kellett vívni az egyéni parasztság szövetkezeti osztállyá válásáért, a mezőgazdaság továbbfejlődésének szocialista alapjaiért, a munkás-paraszt szövetségnek magasabb színvonalra emeléséért. Osztályharc volt ez a javából a szocializmus felépítéséért, a kommunizmushoz vezető út biztosításáért, s ez a harc elsősorban eszmei-politikai küzdelem volt.

Osztályharc volt ez a belső és külső ellenforradalmi erők, valamint a kisparaszti, kistulajdonosi visszahúzó erők ellen. S habár az ellenforradalmi erők minden tőlük telhetőt megtettek, hogy ezek összefonódjanak — nekünk sikerült határozottan elválasztani a két tényezőt. *Az ellenforradalmi erőkre a politikai leleplezés* mellett a *hatalom erejével*, a bűnüldöző szervek útján is csapást mértünk, viszont *a kistulajdonosi visszahúzó erőket az eszmei-politikai meggyőzés eszközével győztük le és a paraszti erőt átváltoztattuk — a szövetkezeti gazdálkodást vállaló, szövetkezeti útra térő erővé fejlesztettük.*

A két szövetséges: a munkásság és a dolgozó parasztság szemléletében azonos volt a *néphatalom közös védelme*. Egyetértett a parasztság *a szocialista iparosítással*. Lelkesen fogadta a *mezőgazdaság gépesítésében és egyéb irányú fejlesztésében nyújtott állami támogatást*, amit a munkáshatalomtól kapott. Lelkesedéssel töltötte el az a mind nagyobb *kulturális fellendülés*, amely megáradt folyamként terjedt el falvainkban is, az iskolák, a mozik, a könyvtárak, a kultúrházak hálózatainak országos fejlődésével. Azonban a munkásság és a parasztság gondolkodásában ellentétek is voltak, amelyek a munkásság *szocialista* szemléletéből és az egyéni parasztok kistulajdonosi szemléletéből fakadtak. A munkásosztály szemlélete is és a kisárutermelő dolgozó parasztság *szemlélete is* demokratikus — de egyáltalán nem egyformán. A munkásosztályé *demokratikus és egyben szocialista*, a kisárutermelő parasztságé *demokratikus, de nem szocialista* szemlélet. A szocialista forradalom falusi győzelméhez tehát nélkülözhetetlen volt a *két szövetséges osztály szemléletének eszmei összecsapása, vagyis az egyéni parasztság meggyőzése.*

Digitized by Google

Ismeretes, hogy ez az országszerte lefolytatott mélyreható egyéni és csoportos beszélgetésekben, értekezleteken, vitákban ment végbe, s nagy szerepet játszott benne a parasztságnak az a része, amely már korábban termelőszövetkezetekbe tömörülve dolgozott az új világért. Igen aktívan részt vettek a meggyőző munkában sokan azok közül is, akik éppenhogy ráléptek a közös útra (amelyre egyébként már készültek, és a beszélgetésre már csak a végső elhatározáshoz volt szükségük, meg ahhoz, hogy meglegyen a kellő tisztességadás a nagy lépés megtételében). *Ez az eszmei harc a parasztság zömének a tudatában már forrt;* éppen ez volt az, ami a szövetkezés új, nagy fellendülését és győzelmét *megérlelte.*

A kisárutermelő parasztság a szövetkezetbe lépve *a kistulajdonosi álláspontról átlépett a szövetkezeti álláspontra, a szocializmushoz vezető útra.* Eszmei harcban ment ez végbe, amelynek eredményeként *a kisárutermelők osztálya átalakul, termelőszövetkezeti osztállyá változik.* A tudat mélyére ható eszmei harc, szívós felvilágosító munka kellett ahhoz, hogy a kisárutermelők paraszti osztálya feladja kistulajdonosi álláspontját és elfogadja a szocialista munkásosztály, s egyben a már korábban tsz-ekbe tömörült szövetkezeti parasztság álláspontját a termelési viszonyok megváltoztatásáról, a közös nagyüzemi gazdálkodás létrehozásáról.

Világos tehát, hogy *egy dolog* az az osztályharc, amit a munkásosztálynak az *ellenforradalmi erők ellen* kellett és kell folytatnia a falu szocialista átalakulása során is; itt ugyanis *antagonisztikusan szembenálló erők* harcáról van szó, amikor a *szocialista erő legyőzi és megsemmisíti a vele szemben álló ellenforradalmi erőt.* Viszont *más dolog* az az osztályharc, amelyet a szocialista munkásosztály és vele a már szövetkezetivé vált parasztság folytat a szövetséges kisárutermelők osztálya kistulajdonosi felfogásának, *a kistulajdonosi szemlélet visszahúzó erőinek legyőzéséért* és egyben a parasztság egészének *felemelkedéséért, szövetkezeti parasztsággá, szocialista osztállyá változtatásáért.*

A termelőszövetkezeti mozgalom nagy fellendülésével a kistulajdonosi visszahúzó erő fokról fokra gyöngült. Ez a kistulajdonosi erő is kitermel magából tsz-ellenes izgatásokat, államellenes fellépéseket, ami szintén megsértése törvényes rendünknek, s ez senki számára nincs megengedve. De *más* az indítéka az ilyen erők szülte reakciós fellépéseknek, mint az ellenforradalmi erők céltudatos aknamunkájának. S miután más az indítéka, szükséges a különbségtétel és lehetséges a leküzdés különféle módja. Az előbbi esetben az *elsődleges* a további *eszmei meggyőzés,* a törvényes rend és az állampolgári fegyelem tudatosítása és indokolt esetben a megbocsátás is a törvény ellen vétőkkel szemben, a törvényes büntetés mellőzésével.

Digitized by Google

Céltudatos reakciós aknamunka esetében viszont az elsődleges a *politikai leleplezés és törvényes büntetés.* S miután a tsz-ellenes fellépések megítélésében a szükséges különbségtétel általában megvolt, ez is hozzájárult ahhoz, hogy az ellenforradalmi erők számára nehezebbé vált a kistulajdonosi visszahúzó erőkkel való összefonódás és ez utóbbiak megnyergelése reakciós aknamunkájuk számára. Ilyen módon az ellenforradalmi erőknek nem sikerült kitörniük elszigeteltségükből, s így az osztályharc nagyfokú kiélezésére irányuló törekvéseik alapjában véve kudarcba fulladtak.

1960-ban általában megélénkült a tsz elleni ellenséges aknamunka. A tsz-szervezés első hulláma — 1959 elején — váratlan és meglepő volt mind a hazai reakciós erők, mind pedig az ellenséges rádiópropagandaszervek számára. (A Központi Bizottság 1958 decemberi határozatát nem vették elég komolyan, mert a tsz-fejlesztés lehetőségében egyáltalán nem hittek. Saját propagandájuk csapdájába estek.) Mire magukhoz tértek elképedésükből, a tömeges szervezés első hulláma már lényegében be is fejeződött, az ismert szép sikerrel. A tömeges szervezés második hulláma idejére az ellenséges elemek idehaza is és a nyugati rádiópropagandaszervek is felkészültebb és aktívabb tevékenységbe fogtak. Ez megmutatkozik az ellenforradalmi bűncselekmények számának a növekedésében is. Ilyen bűncselekményekért a falvakban 1959-ben 126 fő ellen indult eljárás, zömükben izgatásért és rémhírterjesztésért. Ugyanebben az évben 29 esetben indult eljárás terrorcselekmény elkövetése, valamint gyújtogatási gyanú miatt. 1960-ban viszont több mint 700 fő ellen kellett eljárást indítani, s közülük 203-at vettek őrizetbe; zömét megint csak izgatásért és rémhírterjesztésért. De a terrorcselekmények száma 52-re, a gyújtogatási eseteké 15-re, a kettő együtt tehát 67-re nőtt, az előző évi 29-cel szemben. A tsz-ellenes izgatások során egyes esetekben kisebb-nagyobb csoportot is össze tudtak csődíteni a tsz vezetősége ellen, kilépési lármát csaptak.

A hétszázon felüli ilyen jellegű törvénysértés jelzi, hogy 1960-ban az osztályharc a falun a szocialista átszervezés folyamán élesebbé vált. Az átszervezés rendkívüli jelentősége mellett azonban ez a szám minimális. E törvénysértések az esetek legnagyobb részében a falu népétől elszigetelődött kísérletek voltak a tsz-fejlődés meggátlására. Ahol a zavarkeltőknek ideig-óráig sikerült kisebb-nagyobb csoportosulásokat elérniük, lelepleződésük nyomán ott is elszigetelődtek. Az ország községei közül minden negyedikre esett egy-egy eljárás a fenti több mint 700-ból, és minden 15-re esett egy-egy őrizetbevétel a fenti 203-ból. Ez a falusi ellenforradalmi elemek elszigeteltségét és szétszórtságát tanúsítja, de természetesen így is kellő figyelmet követel.

Digitized by Google

Mindenesetre rendkívül tanulságos, hogy *hazánkban, ahol a felszabadulás előtt mintegy 70—80 ezer kulákgazdaság volt, a tszátszervezés legdöntőbb évében alig több mint hétszáz fő ellen kellett a falun izgatás, rémhírterjesztés és más törvényellenes cselekmények miatt büntető eljárást indítani.*

A mezőgazdaság szocialista átszervezése folyamán tehát az osztályharc a munkásosztály és az ellenforradalmi erők között elesedett, de ez az élesedés minimális. Ebben döntő szerepe annak volt, hogy *a tsz-szervezésben helyes politikát követtünk*, amellyel egyetértett a parasztság alapvető tömege és amely magával hozta a reakciós elemek fokozódó elszigetelődését. Jelentős szerepet játszott az is, hogy felhagytunk a volt kulákok, s általában az osztályidegen származásúakkal szembeni korábbi merev, dogmatikus politikával.

Az osztályidegen származásúaknak, a volt kizsákmányolóknak is lehetővé tettük a szocialista rendbe való normális beleilleszkedést, ha becsületes munkával és magatartással tanúsították, hogy a Magyar Népköztársaság hű állampolgárai akarnak és tudnak lenni. Ez a politika arra a marxista megyőződésre épül, hogy a munkának és a munka társadalmának nagy átnevelő ereje a volt kizsákmányolókat becsületes dolgozókká alakíthatja át, és bizonyos, hogy jelentős részüket már át is alakította. Ez a politika elősegítette, hogy az osztályidegen származásúaknak a rendszerünkbe beilleszkedő része növekedjék, az aktív ellenforradalmi elemek egy része passzivitásba vonuljon, a céltudatos ellenforradalmi tevékenységet folytató rész csökkenjen és elszigeteltsége fokozódjék.

Az a nagy átalakulás, amely falvainkban 1959—61-ben végbement, világosan tanúsítja, hogy *hazánkban az osztályharc fő formája az eszmei-politikai harc* az emberek tudatában és magatartásában levő polgári és kispolgári maradványok legyőzéséért, a nép szocialista átneveléséért. Az eszmei-politikai harcban aratott győzelem és a gyakorlati szervező munka magával hozta az új termelőszövetkezetek létrehozását és elindítását a szocialista fejlődés útján.

Közismert, hogy a gyárak és bankok államosítása a hatalomért való harc része, a szocialista forradalom győzelmének alapvető feltétele, amit a munkásosztály nem az ipari és pénzügyi burzsoázia eszmei meggyőzésével, hanem gazdasági-társadalmi *megsemmisítésével* oldott meg, a politikai hatalom, a politikai küzdelem fegyverével. (A polgárháborút sikerült elkerülnünk.) A falu szocialista átalakítása mindenekelőtt az *eszmei meggyőzést* követelte, eszmei harcot a kispolgári szemlélet, a kisárutermelői létforma ellen, *az egész parasztság társadalmi és gazdasági felemelkedéséért*, s egyben az egész ország szocialista fejlődésének meggyorsításáért.

Digitized by Google

Az a tény, hogy az eszmei-politikai harc vált az osztályharc fő formájává, nem jelenti azt, hogy az osztályharc más formáit semmibe vehetjük. Ez veszélyes lenne. Jelentőségükhöz mérten kell számba venni az osztályharc egyéb formáit is és foganatosítani minden szükséges rendszabályt a szocialista építés zavartalan fejlődése számára.

•

Az osztályharc legfontosabb belső tényezője az, hogy hazánkban *a néphatalom szilárdabb, mint bármikor volt, a szocialista termelési viszonyok egyeduralkodóvá váltak a mezőgazdaságban is.* A népgazdaság alapjában véve egységes szocialista gazdasággá válik. Ez kedvezően hat egész gazdasági életünk további fejlődésére, de természetesen számos új feladat megoldását igényli. Ezeket itt részletezni nem fogjuk, legfeljebb érintjük közülük egyiket-másikat.

Az osztályharc tényezőinek vizsgálata a *hatalom osztályjellege* mellett mindenekelőtt a *társadalom osztályszerkezetének* vizsgálatát követeli meg.

A hatalom osztályjellege különösebb vizsgálatot nem igényel. Hazánkban *proletárdiktatúra* van, amelynek *legfontosabb politikai támasza a munkás-paraszt szövetség.* A mezőgazdaság szocialista átalakulásával a proletárdiktatúra társadalmi bázisa erősebb lett, mint valaha. *A munkás-paraszt szövetség politikai tartalma* a néphatalom közös védelmén és a gazdasági együttműködésen túlmenően *az ország közös szocialista építésében való összefogassá fejlődött.* A mezőgazdaság szocialista átszervezésével tovább fejlődik *társadalmunk osztályszerkezete.* Mindenekelőtt azért, mert a parasztságnak kisárutermelő osztályból szövetkezeti osztállyá való átalakulása ment végbe, bár természetesen még nem teljes mértékben.

Milyen is *társadalmunk osztályösszetétele* és milyen további tendenciákkal kell számolnunk az új helyzetben?

a) Társadalmunk vezető osztálya a *munkásosztály.* A népi hatalom megteremtésével és a szocialista építés évtizedes munkájában növelte meg erejét és bizonyította be elhivatottságát a nemzet vezetésére. A szocialista iparosítás velejárójaként számszerűen is tovább erősödik, politikai öntudata és befolyása a mezőgazdaság szocialista átszervezésével még inkább megnövekedett. A munkásosztály állította — forradalmi pártja útján — küzdőtársa, a parasztság elé, és egyben az egész nemzet elé a mezőgazdaság szocialista átalakításának nagy feladatát, melynek megoldásáért szívósan dolgozott és jelentős áldozatot vállalt érte. S e nagy feladat megoldása a szocialista munkásosztály nagy győzelme, amelyet természetesen a parasztsággal együtt vívott ki.

Digitized by Google

A nagy társadalomátalakító munkában a munkásosztálynak — a munka társadalmi építőjének — sikerült fegyvertársául megnyernie az értelmiséget. Megteremtette a munka és a tudomány összefogásának minden feltételét, biztosította eme összefogás valóraváltását és további fejlődését. Megnyitotta a szocialista kulturális forradalom útjait és az értelmiséggel összefogva biztosítja egyre gyorsabb fejlődését.

A munkásosztály a társadalom olyan vezető osztálya, amely a szocializmus építése során maga is átalakul, tudásban gyarapszik, eszmei-politikai színvonala évről évre emelkedik. Hősi múltra tekint vissza és további nagy feladatok megoldására hivatott. Ez a felismerés a hajtóereje a szocialista munkaversenynek is, a szocialista brigádok szerveződésének és fejlődésének, s annak a szép munkának, amit a brigádok tagjai önmaguk és munkatársaik további nevelésében már eddig is végeztek.

A munkásság legfejlettebb, legöntudatosabb rétegei az egész munkásság vezető részét alkotják. Tudjuk azonban, hogy a munkásosztálynak kevésbé fejlett, kevésbé öntudatos rétegei is vannak, amelyeknek soraiban ma még erős a kispolgári szemlélet, ami az élet sok jelenségével szemben és a munkához való viszonyban is mutatkozik. Ezt politikai és kulturális felvilágosító munkával kell leküzdeni. A munkások soraiba került és kerülő, részben faluról jövő kispolgári mentalitású rétegek politikai és kulturális nevelése ugyancsak szívós munkát követel. Itt vannak azután a munkásság soraiba került osztályidegen származású emberek is, akiknek átnevelése szintén megköveteli az eszmei harcot, a politikai nevelést. Harci feladat az üzemi munkások vagy más munkásrétegek közé került reakciós elemek zavarkeltő kísérleteinek leleplezése és ártalmatlanná tétele; ez is még hosszabb ideig napirenden marad, és megoldása határozottságot, szívósságot, körültekintést igényel. A szocialista építés megnövekedett feladatai tehát az eszmei harc, a politikai és kulturális nevelés továbbfejlesztését követelik meg. A munkások ezt igénylik pártunktól és államunktól, s cselekvően részt vesznek benne.

A magyar munkásosztály társadalmi hivatásának magaslatán áll, vállalja a reá háruló feladatokat, de természetesen igényli, hogy vezető pártja az ország fejlődésének kérdéseit eléje tárja és megmagyarázza.

A munkásság létszáma megközelíti a kétmilliót. Az iparban, az építőiparban és a közlekedésben (ipari tanulókkal együtt) a munkáslétszám meghaladja az 1,4 milliót, a mező- és erdőgazdaságban a 250 000 főt, a többi kereskedelemben, a szolgáltató vállalatoknál, az egészségügyi és kulturális intézményekben és különféle más területeken dolgozik. *A munkásosztály Magyarországon ma már számszerűleg is a társadalom legjelentősebb osztálya.* To-

Digitized by Google

vábbi számszerű növekedése lassabb lesz. Viszont műszaki-kulturális színvonala gyors ütemben emelkedik, s egyre nagyobb a középiskolai végzettségűek részaránya. Ez azt jelenti, hogy a fizikai és a szellemi munka közötti különbség-csökkenés ma már számottevő tendencia az osztályviszonyok fejlődésében, a dolgozó osztályok közötti különbség csökkenésében.

b) Társadalmunk másik alapvető osztálya a *szövetkezeti parasztság*, amelynek politikai fejlődését éppen az a körülmény határozza meg, hogy a szocialista útra lépett. Természetesen a szövetkezeti parasztok tudatában még keveredik a szövetkezeti, a közösségi tudat a kistulajdonosival, de az előbbi növekszik, az utóbbi csökken. A kistulajdonosi gondolkodásmód jelentős maradványainak leküzdése hosszú folyamat. Bonyolítja ezt az a körülmény, hogy a szövetkezeti parasztság soraiban az egyes rétegek között még meglevő különbséget is fokozatosan meg kell szüntetni. A régi és új szövetkezeti tagok, volt szegényparasztok és középparasztok egybeolvadásának a folyamatát kell a jó felvilágosító munkával, eszmei-politikai meggyőzéssel gyorsítani. Emellett a szövetkezeti parasztokká vált kulákok átnevelése külön gondot is jelent, s a lelkükben ellenséges érzelműek bomlasztási kísérleteinek, kártevő tevékenységének meghiúsítása további politikai harcot, esetleg büntető rendszabályokat követel.

Létszámban a szövetkezeti parasztság társadalmunk második legnagyobb osztálya. A szövetkezetbe lépett családok száma 1,1 millió, s a tagok száma 1 250 000 (a szakcsoportokkal együtt). A szövetkezetben dolgozó, bár a szövetkezetbe rendes tagként be nem lépett családtagokkal együtt, a szövetkezeti parasztok létszáma eléri az 1,5—1,6 milliót.

A szövetkezeti parasztság létszáma növekedni fog, de csak egy ideig. Amellett, hogy rendes tagnak belépnek a ténylegesen *ott dolgozó* családtagok, fokozatosan belépnek a még kívülmaradt egyéni parasztok is. Ugyanakkor a mezőgazdaság gépesítése csökkenti a mezőgazdaság munkaerőszükségletét. S bár a gépesítés eme velejáróját részben ellensúlyozza a belterjes gazdálkodás fejlődése, a későbbi évek folyamán mégis erősebbé válik a gépesítés és a művelési technológia fejlődésének munkaerőt megtakarító hatása.

c) Társadalmunknak létszámban harmadik legszámottevőbb részét alkotják a különböző *alkalmazotti rétegek:* ipari, mezőgazdasági, közlekedési, kereskedelmi, közigazgatási, kulturális, egészségügyi és egyéb alkalmazottak. Létszámuk meghaladja a 900 000 főt. E létszám a továbbiak folyamán általában növekedni fog, de az egyes rétegek aránya módosul.

Az alkalmazottak túlnyomó része a szocialista állam szerveinek, vállalatainak, intézményeinek dolgozója, a szocialista társa-

Digitized by Google

dalom építését segíti, tevékenységüket a munkásállam irányítja és eszmei, politikai fejlődésükben ez a tény a döntő. Ez abban is megmutatkozik, hogy e rétegek vezető karába nagy számban kerültek egykori munkások, s velük együtt ott vannak a vezető karban a munkásság álláspontját hűen képviselő kommunisták és pártonkívüliek az alkalmazotti rétegekből. Ugyanakkor az alkalmazotti rétegekben igen erős a kispolgári szemlélet.

Az alkalmazotti rétegek között viszonylag nagy számú az osztályidegen származású. Egyik részük becsületesen dolgozik és őszintén beilleszkedik társadalmunkba, másik részük viszont továbbra is a régi világot siratja, szemben áll az új renddel, s ha munkáját el is végzi, igyekszik mérgezni a levegőt, rontani a hangulatot maga körül. Előrehaladásunkkal az utóbbi réteg szűkül, részben jobb belátásra jut, részben a természet rendje szerint kihal. (Ez természetesen a beilleszkedőkre is vonatkozik.) Az új korosztályok összetétele mindinkább kedvező, de ezekben is megvan az osztályidegen szemlélet és magatartás terhes öröksége.

Az eszmei-politikai harcot tehát az alkalmazotti rétegekben is igen erőteljesen folytatni kell. Szocialista átnevelésük sok tekintetben nehezebb feladat, mert olyan rétegekről van szó, amelyeknek nagy része nem ismeri a fizikai munkát, lebecsüli azt és így lebecsüli magát a munkásosztályt. Az a körülmény is komoly mértékben elősegíti e rétegek átnevelését, hogy olyan fiatalokból nyernek utánpótlást, akik az iskolákban, az üzemekben és a földeken megismerkedtek a fizikai munkával és megtanulták becsülni azt.

d) Az alkalmazottak külön rétegeként említem a *főiskolai végzettségű értelmiségieket.* Ennek a rétegnek a jelentősége társadalmunkban nagy és egyre növekszik. A pedagógusok nevelik ifjúságunkat; a mérnökök, az agrármérnökök, az állatorvosok, a tudományos kutatók nagyon fontos szerepet töltenek be népgazdaságunk fejlesztésében. Egészségügyi ellátásunk fejlődése döntően az orvosokon nyugszik és igen fontos más főiskolát végzett értelmiségi rétegek munkája is. A főiskolai végzettségűek száma — az alkalmazotti rétegek fenti létszámán belül, és nem azon felül — meghaladja a 175—180 ezret. Ez társadalmunknak az a rétege, amely számbelileg a leggyorsabb ütemben növekszik. Ez társadalmunk szocialista jellegéből, a szocialista építés előrehaladásából következik.

e) Társadalmunknak számottevő rétegét alkotják a *szövetkezeti kisiparosok.* Létszámuk meghaladja a 150 ezret. E létszám bizonyos ideig növekedni fog. A szövetkezeti kisipar egyrészt a gyáriparral, nagyobbrészt azonban a tanácsi helyiiparral fog valószínűleg szorosabban együttműködni, szervesen hozzákapcsolódni. Létszámuk növekszik a magánkisiparosok egy részének a csatla-

Digitized by Google

kozásával, másrészt különféle elemek idekerülésével. Ismeretes, hogy osztályidegen és más spekuláns elemek is igyekeznek a kisipari szövetkezetekben új lehetőségeket teremteni a maguk számára. (Időnként olyan jelenségek mutatkoznak, hogy az állami iparból is elcsábítanak munkásokat.)

A kisipari szövetkezetek alapvető funkciója a *magánkisipar kollektivizálása, és a tanácsi helyiipar segítése a lakosság szükségleteinek kielégítésében.* S erről nem szabad lemondani a ktsz-ekbe behatoló, vagy ott kitermelődő spekulatív tendenciák miatt. Gátat kell vetni a káros tendenciáknak, de nem a ktsz-ek ellen, hanem a ktsz-ek és mindenekelőtt a lakosság érdekében. A ktsz-ek betölthetnek bizonyos kisegítő szerepet osztályidegen elemek átnevelésében is.

Tudjuk, hogy a jövő kommunista társadalmában a munkásság, a szövetkezeti parasztság, az alkalmazotti-értelmiségi rétegek, úgyszintén a ktsz-ek dolgozói közötti különbségek megszűnnek, s belőlük a kommunista társadalom egységes dolgozó népe alakul majd ki. Társadalmunknak azonban van néhány olyan rétege is, amely már előbb, a szocializmus felépítése során, vagy azt követően fog megszűnni. Vegyük számba ezeket.

f) *Az egyéni parasztság.* A falusi kisárutermelő osztály maradványa, amely a szántóföld 4—5 százalékával, a szőlő- és gyümölcstermelő terület 30—35 százalékával rendelkezik. (A szántóföld 4—5 százaléka, valamint a szőlők és gyümölcsösök néhány százaléka kétlaki munkásoké és alkalmazottaké.) Az egyéni parasztság létszáma mintegy 160 ezer család, s 220—230 ezer tényleges mezőgazdasági dolgozó. (Az 1 kat. holdnál nagyobb egyéni gazdaságok száma 152 ezer.) Ez a réteg a további évek folyamán alapjában véve a szövetkezeti parasztságba fog beolvadni.

g) *A magánkisiparosok.* Létszámuk körülbelül 80 ezer, s jelenleg lassan csökken. 1959—61-ben a csökkenést jórészt az idézte elő, hogy a falusi kisiparosok nagy része belépett a termelőszövetkezetekbe. A magánkisipar ma még fontos szerepet tölt be a lakosság szükségleteinek kielégítésében s munkája mindaddig szükséges, amíg az állami könnyűipar, a tanácsi helyiipar és a ktsz-ek fejlődése feleslegessé nem teszi. A magánkisiparosok egy része, amikor látja, hogy az adókötelezettség teljesítése mellett nem bírja az állami ipar és a ktsz-vállalatok konkurrenciáját, átmegy a ktsz-ekbe vagy más területre. Kisebb része fennmaradhat a felépült szocialista társadalomban is, s így teljes eltűnése csak a kommunizmus kibontakozó építése idején fog bekövetkezni.

h) *A magánkiskereskedők.* Létszámuk körülbelül 8—10 ezer fő. Ez a réteg a mezőgazdaság szocialista átalakulása következtében erősen zsugorodik. Az állami és szövetkezeti kereskedelem

Digitized by Google

továbbfejlődésével a magánkiskereskedelem *feleslegessé válik*, s a *fejlett szocialista társadalom építése során megszűnik*. Ez a réteg nem *saját* termékeit viszi piacra, mint az egyéni paraszt vagy kisiparos. Tevékenységének fő jellemzője: *azért vesz, hogy eladjon és az üzleten keressen.* Arra törekszik, hogy az áruforgalom lebonyolításában kifejtett hasznos munkájának ellenértékén lehetőleg túlmenő haszonra tegyen szert. A törekvést rendszerünk hatékonyan korlátozza, s *amikor ez célszerű és egyben szükségszerű lesz,* a spekulatív kereskedelem törvényes lehetőségét teljesen megszünteti. *A megszüntetés* mindenekelőtt *kormányzati döntés* feladata, míg a spekulációs tendenciák *törvényes korlátozásáról* szabálysértés, illetve bűncselekmény esetén a közigazgatási, rendőri és igazságügyi hatóságoknak kell gondoskodniok.

A még egyéni parasztok előtt és a magánkisiparosok előtt is nyitva áll a szövetkezetbe lépés útja. A kiskereskedők előtt ilyen út nincs; más módon kell megtalálniok a beilleszkedést a fejlett szocialista társadalomba. Részben az állami és szövetkezeti kereskedelemben, részben a társadalmi élet más területén fognak majd munkát találni.

Társadalmunk osztályösszetételének vizsgálata mutatja, hogy lényegében véve *hazánkban megszűnt az embernek ember általi kizsákmányolása;* a kizsákmányolás maradványa oly csekély, hogy nem módosítja ezt az általános tételt. A falu szocialista átalakításával rendkívül összezsugorodott az a kisárutermelés, amely kapitalizmust szül. Az ilyen tendenciák korlátozottan még megvannak a magán-kisiparban, még korlátozottabban a megmaradt egyéni parasztságban. E lehetőség azonban annyira leszűkült, hogy teljes határozottsággal megállapítható: *hazánkban a kapitalizmus restaurálásának társadalmi-gazdasági lehetőségei véglegesen megszűntek.*

•

A felszabadulás előtt Magyarországon hozzávetőleg negyedmillióra rúgott a tőkés vállalkozók, a földbirtokosok, a bérháztulajdonosok, a kulákok, a rendszeresen idegen munkaerőt foglalkoztató kisiparosok és kereskedők, valamint a fasiszta főtisztviselők, a rendőr-, csendőr- és katonatisztek együttes létszáma. Ezeknek egy része 1944—45-ben és a későbbi években kikerült az országból, egy része itt él ma is és a szocialista Magyarországon fogja leélni az életét.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az osztályidegen származásúak egy része lojálisan beilleszkedett az új rendszerbe, talált megfelelő munkát; ez a rész növekvőben van, különösen a falun, a tsz-átszervezés következtében. Egy másik részük tudomásul

Digitized by Google

veszi, hogy dolgoznia kell, ha létét biztosítani akarja, de a rendszer ellensége maradt, bár aktív ellenforradalmi cselekményektől tartózkodik, mert azt irreálisnak tartja, vagy egyszerűen fél a néphatalom erejétől. Talán úgy jellemezhetjük őket, hogy megalkudtak a rendszerrel. Soraikban kétféle változás lehetséges: egyesek bizonyos körülmények és az aktív ellenséges személyek hatására feladják passzivitásukat és aktív ellenforradalmárokká lesznek; mások viszont feladják ellenséges magatartásukat és lojálissá válnak a népköztársaság iránt. A volt osztályidegen elemekkel szembeni rugalmasabb politikánk, a szocialista építés sikerei, a nemzetközi helyzet kedvező alakulása, s nem utolsósorban a munka nevelő hatása elősegíti, hogy a passzív ellenséges réteg szűküljön, pozitív irányú változás következtében. Végül itt van a harmadik rész, amely aktív ellenforradalmi tevékenységet folytat, részben szervezeti kapcsolatok fenntartásával, részben ilyen kapcsolatok nélkül, elszigetelten is. Ez a réteg sikereink hatására elkeseredik és demoralizálódik. A külső reakció azonban támogatást biztosít a számára.

Az ellenséges tevékenység fő formája a *rémhírterjesztés*, amely elég változatos, a körmönfont hamisításoktól a legostobább koholmányokig. A nyugati propagandakonyhákon főzött rémhírtápanyagot főleg a nyugati rádiók sugározzák és a hazai ellenforradalmi elemek, különösen az izoláltan reménykedők és tevékenykedők innen merítik fő szellemi táplálékukat. Emellett a belső reakciós elemek „sajátkészítményű" rémhíreket is igyekeznek terjeszteni. A rémhírterjesztést kiegészítik izgatási kísérletekkel, bár ez ritkább, mert izoláltságuk következtében egyre veszélyesebb a számukra, egyre nehezebben tudják lelepleződésüket elkerülni. A rémhírterjesztéssel szemben fő fegyverünk a politikai felvilágosítás, a rémhírek és rémhírterjesztők politikai és eszmei leleplezése. A felvilágosító munkát természetesen elősegíti a céltudatos rémhírterjesztők felderítése és ellenük a törvényes büntetőeljárás megindítása és lefolytatása.

Az ellenforradalmi aknamunka egyik veszélyes formája a *társadalmi tulajdon* elleni bűncselekmények. Az ellenséges elemeknek ilyen bűncselekmények elkövetésében „szövetségeseik" a közönséges bűnözők, akiknek sorait különben is jórészt a volt kizsákmányolók lezüllött része egészíti ki. A társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények bizonyos fajtáinak elkövetésére laza erkölcsű dolgozó embereket is ösztönöznek. Ez utóbbiak azonban „saját" kezdeményezésre is próbálnak lopni, csalni, sikkasztani. A társadalmi tulajdon védelme a nép érdekeinek, a szocialista fejlődés ügyének a védelme, ami az osztályharc fontos feladata és igényli a dolgozók széleskörű közreműködését. Ez kapcsolódik a bűnözés elleni általános küzdelemhez, hiszen annak talán éppen a legfon-

Digitized by Google

tosabb része. A feladat azonban nemcsak a bűncselekmények meggátlása, elkövetésük esetén felderítése és törvényes megtorlása. A bűnözők átnevelése is feladatunk, amihez hozzátartozik az is, hogy segítsük a büntetésüket kitöltő és a továbbiak folyamán rendesen dolgozni akaró embereket abban, hogy a társadalomnak hasznos tagjaivá váljanak.

Az ellenforradalmi elemek növekvő mértékben foglalkoznak *gazdasági kártevéssel.* Ehhez nem annyira propaganda-tevékenységre van szükségük, hanem sokkal inkább ügyes meglapulásra. A gazdasági kártevés veszélye a népgazdaság minden területén fennáll, tehát erre mindenütt vigyázni kell. Jelenleg növekedett ez a veszély a termelőszövetkezetekben. A tsz-be lépett volt kulákok egy része lelkében ellenséges maradt, szabotáláson töri a fejét. Ilyen szabotázs-cselekmények már történtek. Arra azonban nagyon kell vigyázni, hogy a szándékos kártevők elleni szükséges fellépésnek ne legyen olyan politikai visszahatása, hogy általánosító hangulat üsse fel a fejét a tsz-ekbe belépett volt kulákokkal szemben, mert ezeknek nagyobb része valóban rendesen dolgozik és csak kis hányada vetemedik bűncselekményre.

Az ellenforradalmi elemek ravasz módszereihez tartozik a bérdemagógia, a normaszigorítás elleni áskálódás, s általában a *munkafegyelem lazítása.* Súlyos hiba lenne azonban minden ilyen jelenséget ellenséges akciónak nyilvánítani. A reakciós elemek szeretnék azt, hogy zavarkeltő kísérleteik egybeolvadjanak a kevésbé öntudatos munkások hasonló jellegű megnyilatkozásaival. Rendkívül fontos feladat viszont, hogy *gondosan elválasszuk a céltudatos zavarkeltő törekvéseket a kevésbé öntudatos munkások káros fellépéseitől,* mert ismét egészen más az indítéka az előbbinek és más az utóbbinak. A kevésbé öntudatos dolgozók káros megnyilatkozásait nem ellenséges szándék vezérli, hanem az általános érdekekkel nemtörődő kereseti szemlélet. Az ilyen szemlélet nem látja, vagy nem törődik vele, hogy egész előrehaladásunknak és az életszínvonal általános emelkedésének komoly akadálya, ha szabad utat kap az a törekvés, hogy a szükségesnél kevesebbet dolgozzanak és a megérdemeltnél több pénzt vigyenek haza. A munkafegyelem szigorú betartatásával, s egyben az állam és a nép általános érdekeinek megvilágításával kell ezeket a káros jelenségeket legyőzni és az ellenséges, zavarkeltő kísérleteket elszigetelni. A most folyó normarendezés eddigi tapasztalatai ismét azt mutatják, hogy az őszinte felvilágosító szó ereje nagy; a munkástömegek megértik a rendelkezés fontosságát, s ha itt-ott tapasztalható is bizonyos békétlenkedés, az ellenforradalmi elemek nem tudták komolyan gátolni ezt a nagyon fontos munkát.

*

Digitized by Google

A hazai osztályharc menete, élesebb vagy kevésbé éles lefolyása az osztályviszonyok általános változása mellett, illetve annak folyamán — természetesen *függ a párt és a kormányzat politikai irányvonalától és e politikai irányvonal gyakorlati érvényesítésének mikéntjétől, függ a szocialista építés eredményeitől* a társadalmi élet különböző területein, *függ a politikai felvilágosító munka hatékonyságától,* a tömegekért folyó mindennapi harc eredményességétől. Az osztályharc élessége függ a szocialista építés *napirendre kerülő feladatainak* milyenségétől; e tekintetben megállapíthatjuk, hogy az utolsó nagy feladat, aminek szükségszerű velejárója az osztályharc élesedése — belső fejlődésünkben a mezőgazdaság szocialista átszervezése volt, amelyet sikerrel megoldottunk.

Az osztályharc menete természetesen függ az *osztályellenség ellenállásának fokától,* szervezettségétől, az imperialista szervekkel való kapcsolatuk milyenségétől, az imperialista hatalmak részéről számukra nyújtott támogatástól. Ebből az is következik, hogy az osztályharc enyhébb lefolyású akkor, ha az állambiztonsági szervek munkája megfelelő színvonalú, elég hatékony az ellenforradalmi elemek illegális szervezkedésének felderítésében és felszámolásában, a zavarkeltő kísérletek elszigetelésében és meghiúsításában. Mindez természetesen nem csupán az állambiztonsági szervek gondja, hanem az egész népünké, amelynek támogatására feladataik ellátásában az állambiztonsági szerveknek is nagy mértékben támaszkodniok kell.

Hazánkban *az osztályharc közvetlen célja a szocializmus továbbépítése,* a testvéri országokkal való összefogás és gyümölcsöző együttműködés továbbfejlesztése, a béke védelmében reánk háruló feladatok minél hatékonyabb megoldása. E küzdelemnek *legfontosabb területe a gazdasági építő munka,* amely a felvirágzás anyagi alapjait biztosítja. Arról sem szabad egy percre sem megfeledkeznünk, hogy a szocialista országok mindenekelőtt gazdasági építőmunkájuk sikereivel gyakorolnak hatást a tőkés országok népeinek tudatára. Ezt a múlt évi moszkvai nyilatkozat is nyomatékosan hangsúlyozza. *Gazdasági építőmunkánk a nemzetközi osztályharcnak alapvető fontosságú fegyvere, a két világrendszer közötti verseny döntő fontosságú területe.*

A gazdasági építőmunka is megköveteli az eszmei-politikai harc színvonalának emelését és a kulturális forradalom fejlődésének gyorsítását is. Hiszen e tényezők együttesen biztosítják a nép életszínvonalának további emelkedését és tudatának szocialista átformálódását. Nagy feladat a polgári és kispolgári életfelfogás és gondolkodásmód káros örökségének a legyőzése, hosszú és szívós eszmei felvilágosító munkát, türelmet és következetességet igé-

Digitized by Google

nyel. Itt nincs helye a kapkodásnak, de annak sem, hogy megelégedjünk az eddigi eredményekkel.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének nagy sikere új lehetőségeket teremt az ország szocialista építésében s új szakaszt nyit fejlődésünkben. E lehetőségek valóraváltásához az is szükséges, hogy levonjuk a tanulságokat az eddigi tapasztalatokból. S miután arra a következtetésre jutottunk, hogy hazánkban az osztályharc fő formája az eszmei-politikai harc, ebből az is következik, hogy az eszmei-politikai nevelőmunka feladatai társadalmunk minden területén megnőttek. Az eszmei-politikai felvilágosító munka színvonalának emelése szükséges a nép alkotó erőinek további kibontakoztatásához, a szocialista építés sokrétű feladatainak megoldásához, de ahhoz is, hogy az osztályharc más területén is megoldjunk minden feladatot és elhárítsunk minden akadályt, a nemzet szocialista felvirágzásának útjából.

Digitized by Google

Pártunk szervezeti fejlődésének néhány kérdése

Írta SÁNDOR JÓZSEF

A párttagság összetételének vizsgálatánál abból az alapvető marxista—leninista tanításból kell kiindulnunk, hogy párt nélkül, a párt vezetése, politikai szervező, irányító és nevelő tevékenysége, tömegmozgósító munkája nélkül a munkásosztály nem vívhatja ki, de nem is tarthatja meg véglegesen a politikai hatalmat, nem lehet felépíteni a szocialista társadalmat. Mindjárt elöljáróban le kell szögezni: e tekintetben nem a párttagság szociális összetétele, létszámának nagysága a legfőbb tényező. Elsődleges mindenkor a párt politikája, amely a marxizmus—leninizmus segítségével, a hazai viszonyok tudományos elemzése alapján kitűzi azokat a feladatokat, amelyeket a fejlődés objektíve napirendre tűz. A párt tömegbefolyásának alakulásában is a helyes politikai vonal, az elvi alap a döntő. *Ám a párt összetételét és politikáját elválasztani sem lehet élesen egymástól. A helyes marxista—leninista politika mondhatni meghatározza a párt összetételét, létszámát, s viszont: a párt összetétele is befolyással van a párt politikájára és még inkább annak megvalósulására.*

Nem véletlen, hogy a kommunista- és munkáspártok mindig nagy figyelmet fordítottak és fordítanak ma is a szervezeti kérdésekre, a párt szociális összetételére, arra, hogy kik lehetnek a párt tagjai. Tudatosan igyekeznek kialakítani a legmegfelelőbb arányokat a pártban, valamint a párt és a dolgozó osztályok viszonylatában is. Persze itt elsősorban nem számarányokról van szó! Amikor a párttagságon belüli, valamint a párttagság és az egyes dolgozó osztályok közötti arányokról beszélünk, akkor lényegében a minőség kérdésére gondolunk.

Ennek figyelmen kívül hagyása, vagy lebecsülése elkerülhetetlenül tévedéseket szül. A pártépítésben elkövetett hibák vagy arra vezetnek, hogy a párt szűk szektává válik, vagy arra, hogy élcsapat-jellege meggyengül, politikai irányvonala, s még inkább

Digitized by Google

gyakorlati tevékenysége eltorzul — következésképpen a szocializmus építésének sikerei veszélybe kerülnek. E tekintetben tanulságos néhány vonatkozásban szemügyre venni pártunk fejlődésének felszabadulásunk utáni időszakát.

I.

Pártunk felszabadulás utáni fejlődésében volt olyan szakasz — 1945 első hónapjaiban —, amikor kis taglétszámmal rendelkezett. Ez még az illegális pártszervezés vonásaiból következett. Rövid ideig éltek olyan nézetek is, hogy a párt maradjon szűk, kis taglétszámú, csak „kádereket" tömörítő párt. Ezt a helytelen nézetet azonban a párt leküzdötte, s az élet hamar elsodorta. 1945 márciusában a Magyar Kommunista Pártnak mintegy 30 000, az 1945 májusi pártértekezlet idején már 160 000 tagja volt.

Ebben az időszakban a feudális, burzsoá, és klerikális reakció még erős politikai befolyást gyakorolt a tömegekre, különösen a falun, de a városi kispolgári és értelmiségi rétegre is. A párt tagsága ekkor elsősorban a fasizmus és a háború elleni harc vezető magját képező, volt illegális kommunistákból, a szakszervezetekben dolgozó baloldali munkásokból, volt baloldali szociáldemokratákból, a forradalmi ifjúmunkás mozgalom legjobbjaiból, a falvak legelnyomottabb, legharcosabb elemeiből, agrárproletárokból, földmunkásokból tevődött össze. A hatalom kérdése még nem dőlt el, ezért kispolgári, ingadozó elemek, karrieristák beözönlésükkel akkor még nem igen veszélyeztették pártunkat. A kispolgári ingadozó rétegekre viszont az a jellemző, hogy oda húznak, ahol a nagyobb erőt látják.

A munkásosztály legjobbjai, a párt igazának tudatában léptek be a nemzeti függetlenségért, az ország újjáépítéséért, majd a proletárhatalom kivívásáért, a szocializmusért küzdő párt soraiba. S jóllehet a párt nem rendelkezett nagy taglétszámmal, a dolgozók érdekeit kifejező helyes politikája és a tömegek közötti szívós munkája egyre több becsületes ember támogatását, szimpátiáját nyerte meg. A párt az 1945-ös őszi országos választáson a szavazatoknak csak 17 százalékát kapta ugyan meg és ennek megfelelő képviselettel rendelkezett az országgyűlésben, *de az üzemekben, a falvakban, az utcán ennél nagyobb és egyre növekvő erőt jelentett. S ez megsokszorozta a párt súlyát a parlamentben és a kormányban is.*

Mit bizonyít ez? Világosan példázza, hogy a *párt tömegbefolyása, politikai súlya, ereje elsődlegesen a helyes marxista—leninista politikai vonaltól, a párttagság odaadásától, aktivitásától függ.*

Digitized by Google

Pártunk akkori vezetői a párt politikai súlyának, tömegbefolyásának gyors növekedéséből, sajnos, téves következtetéseket is vontak le. A hatalomért folyó sikeres harc egyik fő feltételének a párttagság létszámának nagyarányú növelését tartották. A koalíciós pártok és ezen belül a két munkáspárt közötti versengés időszakában minden pártszervezet főfeladatává a tagtoborzást tették. Az osztályidegenek kivételével szinte minden jelentkező ajánlás nélkül bekerülhetett a pártba, sőt bizonyos érvényesülési lehetőségek igérgetésével, egyébként a pártba belépni nem szándékozók közül is sok embert „beagitáltak". A párt befolyása az ország politikai és gazdasági életére egyre növekedett. Ezért karrieristák, pozíciókra pályázók is igyekeztek belépni a pártba — sok esetben nem sikertelenül. Súlyos hiba volt, hogy a párt kapui nyitva álltak nemcsak az arra érdemes munkások, parasztok és értelmiségiek, hanem szimpatizánsok, karrieristák, sőt beférkőzni szándékozó, magukat ügyesen álcázó ellenséges elemek előtt is. Ennek következtében a párt taglétszáma 1945 augusztusában 300 000, 1946 januárjában mintegy 600 000, 1946 júliusában, az MKP III. kongresszusa idején már 620 000 volt.

Az 1947-es választások eredményei már figyelmeztettek a pártépítésben elkövetett politikai hibákra, így például arra, hogy a párt taglétszámának emelkedésével nem arányos tömegbefolyásának növekedése. Jóllehet a választásokon a Balodali Blokk jelentős győzelmet aratott, s nőtt az MKP-re szavazók száma is, sőt a választási küzdelemből a párt a népi demokrácia legnagyobb, vezető pártjaként került ki, de csak egyhatoddal kapott több szavazatot, mint amennyi a taglétszáma volt. Egyes helyeken pedig még ennél is kisebb volt az arány, sőt helyenként annyi szavazatot sem kapott a párt, ahány taggal rendelkezett.

A párt központi szervei időnként felléptek a tagtoborzás adminisztratív módszerei ellen, de a tagfelvételi kampányt továbbra is a politikai befolyás szélesítésének fő eszközeként kezelték. Olyan embereket, akiket mint szimpatizánsokat elsősorban a tömegszervezetekben kellett volna aktivizálni, egyre nagyobb számban vont be a párt saját soraiba. Még a koalíciós pártok közötti versengés körülményeit figyelembevéve is hibásnak kell minősíteni a mi viszonyaink között azt az elképzelést, amely szerint az ipari munkásság döntő többségét be kell vonni a párt soraiba. A 25 éves Horthy-reakció, s az úri Magyarország bukása óta akkor még alig néhány küzdelmes esztendő telt el. Irreális dolog volt tehát feltételezni, hogy a munkások többségének politikai öntudata (más dolgozó rétegekről nem is szólva) elérte az élcsapat szinvonalát.

Digitized by Google

Mindent összevetve, ez a pártépítési gyakorlat törvényszerűen a párt összetételének felhígulásához vezetett.

Ilyen körülmények között került sor a két munkáspárt történelmi jelentőségű és politikailag teljesen megérett egyesülésére. Az egyesülés előtt a Magyar Kommunista Pártnak már 886 000 tagja volt. Az egyesülés után pedig a Magyar Dolgozók Pártjának tagsága több mint 1 100 000 főtt tett ki. A sok tízezer becsületes szociáldemokrata párttaggal együtt az egyesült pártba olyan ingatag kispolgári, sőt nagypolgári elemek is bekerültek, akik a szociáldemokrata pártban a jobboldal bázisát képezték. Az 1949-es tagfelülvizsgálat ezért szükséges intézkedés volt. Ha csak azt vesszük, hogy a felülvizsgálaton mintegy 100 000 párttag meg sem jelent, tehát eleve kirekesztette magát a pártból, már ez is jelentősen befolyásolta — s hozzátehetjük: pozitív irányban — a párttagság létszámát, politikai és szociális összetételét. A kizárásokat azonban (178 000 fő) már nem lehet ilyen egyértelműen értékelni. Igaz, hogy kikerült a pártból sok olyan ember, aki érdemtelen, vagy alkalmatlan volt a párttagságra, de a felülvizsgálat során számos helyen olyan magas politikai és elméleti követelményeket állítottak egyszerű üzemi munkások és dolgozó parasztok elé, amelyeknek azok nem tudtak megfelelni, s ezért tömegesen zárták ki, vagy tagjelöltté minősítették vissza őket. Ezzel megsértettek sok, a párt politikájáért őszintén küzdő, de elméletileg és politikailag még nem eléggé felkészült munkást és dolgozó parasztot. Így a tagfelülvizsgálat végülis nem hozta meg a kívánt eredményt.

Az 1949-es évben s az azt követő időszakban a személyi kultusz kiteljesedése és a pártvezetés által a párt politikájában és gyakorlati tevékenységében elkövetett súlyos hibák jelentős mértékben meggyengítették pártunk egységét, ütőképességét, élcsapat-jellegét.

Az összetételében felhígult, aránytalanul magas taglétszámú pártot egyrészről a jobboldali revizionista, másrészről a szektás, dogmatikus irányzat bontotta frakciókra. „Véletlen elemek", ingadozó kispolgárok és értelmiségiek, akik besodródtak, vagy számításból jöttek a pártba, s mások, akik esetleg jószándékkal, de szilárd meggyőződés nélkül léptek be, hol a szektás, hol pedig a revizionista nézetek, követőivé váltak. Ennek a helyzetnek egyenes következménye volt, hogy 1949 és 1956 között a párt egysége felbomlott, s 1956-ban az ellenforradalmi támadás idején a kommunisták és a szocialista építés őszinte hívei, a harcra kész munkás és paraszt tömegek a döntő pillanatokban nélkülözték a nélkülözhetetlent, a párt vezetését.

A magyarországi ellenforradalmi lázadás előkészítése és ki-

Digitized by Google

robbantása, a régi pártvezetés súlyos hibái, s a pártot szétbomlasztó áruló csoportok tevékenysége, intő tanúságul szolgált pártunknak. „A magunk kárán ugyan, de megtanultuk — mondotta Kádár János elvtárs előadói beszédében a párt VII. kongresszusán —, hogy *az osztályellenség a nép hatalmát csak akkor tudja komolyan veszélyeztetni: ha a párt vezetése sorozatosan és hosszabb időn keresztül olyan hibákat követ el, amelyek megrontják tömegkapcsolatait, zavart okoznak a párttagság és a tömegek soraiban és az osztályellenségnek, — ha átmenetileg is — sikerül a becsületes dolgozók egy részét a maga oldalára vonni; ha az osztályellenség fellépésének kezdetén álcázni tudja magát; ha az osztályellenség magában a munkásosztály forradalmi pártjában tudja megvetni lábát és azt használja fel támadási bázisként; ha az osztályellenségnek sikerül a párt akcióképességét megbénítania és a pártot képtelenné tennie a vezetésre.*"[1]

E tanulságokból okulva kezdtünk hozzá 1956. november 1-ével a párt újjászervezéséhez. Pártunk forradalmi harcban született újjá. Csak szigorú elvi követelmények, a lenini elvek alapján lehetett bárki is a párt tagja. A legfontosabb követelmény volt: *az ellenforradalom nyílt félreérthetetlen elítélése s az ellene való harc vállalása; a párt forradalmi, internacionalista politikájának ingadozás nélküli elfogadása és végrehajtása, mind az áruló revizionista, mind pedig a szektás, dogmatikus nézetek elítélése.* Pártszervezeteink 1957. május 1-ig egyéni elbírálás alapján igazolták át az újjászervezett pártba mindazokat a volt MDP-tagokat, akik önként jelentkeztek és megfeleltek a fenti követelményeknek. A munkásosztály, a dolgozó parasztság és az értelmiség legjobbjai, a párthoz, a marxizmus—leninizmushoz ingadozás nélkül hű kommunisták tízezrei csakhamar a párt Központi Bizottsága köré tömörültek s vállalták az ellenforradalmárok elleni küzdelmet, a harcot a népi hatalom vívmányainak megvédéséért, a politikai és gazdasági élet normalizálásáért.

1957. május elsején a párt taglétszáma 283 000 fő volt. A júniusi országos pártértekezlet időpontjában ez a szám 346 000-re, a VII. pártkongresszus idejére, 1959. decemberére 402 000 főre, 1960. januárjára pedig 449 000-re emelkedett.

A párt szociális összetétele 1960. januárjában a következő képet mutatja: eredeti foglalkozás szerint munkás volt 59,3 százalék, dolgozó paraszt 14,2 százalék. Ha a párttagság létszámának és összetételének 1961. I. 1-i állapotát tekintjük is (478 000 tag, ebből eredeti foglalkozás szerint munkás 58,8 százalék, paraszt 15 százalék, értelmiség 9,1 százalék) ez is jóval kisebb a MDP csak-

[1] A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának jegyzőkönyve, Budapest, Kossuth 1960. 69. oldal.

Digitized by Google

nem 900 000 taglétszámánál és szociális összetétele is egészségesebb, mint az MDP-é volt.

Az MSZMP ezért is összehasonlíthatatlanul nagyobb erőt képvisel, mint annakidején a Magyar Dolgozók Pártja. Mindenekelőtt azért, mert a párt politikai irányvonala helyes, mert a párt ma ténylegesen az azonos, marxista—leninista elveket valló dolgozók önkéntes harci szövetsége, politikailag egységes harci szervezet. Megszabadult a revizionista árulóktól, akik 1956 előtt furakodtak be a pártba. Alapjában megszabadult azoktól a karrierista elemektől is, akiket korábban csak személyes érdekeik és ambicióik vittek a pártba. Előnyös az is, hogy kívül maradtak a párt kapuin azok a becsületes, de politikailag ingadozó, bizonytalan tízezrek, akikkel pártunk egyébként jó, baráti viszonyt teremtett, akik ma is támogatják politikánkat, de a pártba ingadozást, bizonytalanságot hoznának.

A párt eszmei-politikai és szervezeti egysége napjainkban szilárd. Ez annak a következménye, hogy a marxizmus—leninizmus talajáról két fronton küzdöttünk egyszerre, mind a revizionizmus maradványai, mind a szektás, dogmatikus nézetek és módszerek ellen. Megszűnt a párt megosztottsága a tekintetben is, hogy ma már sehol sem aszerint ítélik meg a párttagokat, hogy korábban szociáldemokraták, vagy kommunisták voltak-e, hanem aszerint, hogy az ellenforradalom elleni harc időszakában s azóta is hűek maradtak-e a munkásosztály ügyéhez, a szocializmus építéséhez, s hogyan veszik ki részüket a mindennapi munkából.

Pártunk ma minden vonatkozásban betölti élcsapat szerepét, s szocialista hazánk építésének szilárd, egységes vezető ereje. Ennek alapja: helyes, marxista—leninista politikája és e politika következetes megvalósítása; a párt egybeforrottsága a dolgozó néppel, a szocializmus építésének platformján, a párt és a tömegek egymás iránti kölcsönös bizalma. Betölti pártunk az élcsapat szerepét taglétszáma és szociális összetétele tekintetében is, hiszen a dolgozók legjobb, legrátermettebb tagjait tömöríti.

Szocialista gazdaságunk, kultúránk egészségesen fejlődik. Alapjában végrehajtottuk a mezőgazdaság szocialista átszervezését, népünk életkörülményei állandóan javulnak. E sikerek elérésében pártunk — amely mintegy feleannyi tagot és tagjelöltet tömörít soraiban, mint az ellenforradalom előtt — hozzáértő vezetőnek, kiváló szervezőnek bizonyult. Az 1957-es országos pártértekezlet joggal állapította meg — s a VII. pártkongresszus ezt a megállapítást megerősítette —, hogy *pártunk egészségesen fejlődik, összetétele jónak mondható. Egyszersmind azt is kimondta a pártértekezlet, hogy a pártépítő munka tengelyébe most elsősorban nem a párt számszerű növelését, hanem a párttagok és a tagjelöltek politikai,*

Digitized by Google

elméleti nevelését, aktivitásuk, példamutatásuk fokozását kell állítani. Ez a fontos elvi álláspont határozta meg a kongresszus óta eltelt időben is pártépítő munkánkat. Érdemes elemezni e határozat végrehajtásának tapasztalatait, s főleg szükséges szólni pártszervezeteink további teendőiről, feladatairól.

II.

A kongresszus óta eltelt 16 hónap alatt tovább javult pártszervezeteink tag- és tagjelöltfelvételi munkája. A legjelentősebb eredményt e téren falun értük el. A kongresszus óta több mint 17 000 új párttaggal és tagjelölttel erősödtek a termelőszövetkezeti pártszervezetek. Ennek jelentősége két szempontból is fontos. Egyrészt lényeges változás állt be a falusi párttagság összetételében. Korábban a falusi pártszervezetek tekintélyes részében kevés dolgozó paraszt volt, most azonban a falusi pártszervezetek paraszti jellegűvé váltak, a párt még mélyebb gyökeret eresztett a parasztságban azzal, hogy paraszti bázisa szélesedett. Másrészt a termelőszövetkezeti pártszervezetek sok olyan becsületes parasztembert vonzottak soraikba, akik őszinte, lelkes hívei a szocialista mezőgazdaságnak. Olyanokat, akik nemcsak a termelőszövetkezetek felvirágzásáért, hanem az egész falu gazdasági, politikai és kulturális felemelkedéséért is hajlandók aktívan dolgozni. További eredménye a pártépítő munkának, hogy a minőségi követelmények a párttagsággal szemben — bár vannak e téren még problémák — megnőttek.

A pártbizottságok és a pártszervezetek a párt további erősítésével kapcsolatos teendőiket mindenkor területük helyzetének alapos ismerete és elemzése alapján határozzák meg. A feladat továbbra is kettős: *egyrészt a párttagság nevelése, aktivizálása, másrészt az utánpótlás biztosítása tag- és tagjelöltfelvétel útján, a korábbinál magasabb követelmények következetes érvényesítésével.* A hazánkban végbement történelmi jelentőségű társadalmi átalakulás, szocialista fejlődésünk sikerei következtében egyre növekszik pártunk vonzóereje. S ha nem növeljük a belépőkkel és a tagsággal szemben támasztott politikai és morális követelményeket, akkor ismét oda juthatunk, hogy a szimpatizánsok tömegei, sőt karrierista, ingatag, politikánkkal szemben fenntartásokkal élő elemek is bekerülnek a párt kapuján és ismét megromlik pártunk összetétele. Mi ilyen körülmények között a teendő, milyen eszközökkel lehet és szükséges gátat emelni az ilyen veszélyeknek?

Mindenekelőtt az eddiginél sokkal következetesebben meg kell követelni a párttagságtól a szervezeti szabályzatban rögzített

Digitized by Google

eszmei-politikai és erkölcsi feltételek teljesítését. Több időt, nagyobb energiát kell fordítanunk a tagság politikai és ideológiai továbbképzésére, harcedzettségének növelésére.

Pártszervezeteink előtt olyan bonyolult, minőségileg új feladatok állanak, mint például a termelőszövetkezetek politikai és gazdasági megerősítése, a nagyüzemi árutermelés növelése, a termelékenyebb, gazdaságosabb termelés, a dolgozók politikai és kulturális színvonalának emelése, a szocializmus teljes győzelmének kivívása. *Ezért pártépítő munkánknak is arra kell irányulnia, hogy a párttagságot az iparban és a mezőgazdaságban a termelésben való helytállásra nevelje.* A kommunistáknak a párthatározatok szellemében kell dolgozniok, ostorozniok kell a pazarlást, a népgazdasági érdekeket semmibevevő szemléletet és gyakorlatot. Élen kell járniok a munkában, s a személyes példamutatáson kívül felvilágosító szóval, a párt határozatait türelmesen megmagyarázva kell mozgósítaniok a pártonkívüli dolgozók nagy tömegeit. Nap mint nap ápolniok kell azt a jó viszonyt, amely ma pártunk és a tömegek kapcsolatát jellemzi.

Az a körülmény, hogy a párttagok száma ma sokkal alacsonyabb, mint korábban volt — és előreláthatóan a közeljövőben nem is fog számottevően emelkedni —, még inkább felveti, hogy a párt helyes viszonyt alakítson ki a pártonkívüliekkel. Ha a pártonkívüli tömegeket megnyerjük a párt szövetségeseinek és azok támogatnak bennünket, ez egyben a párt vezető szerepének érvényesülését is jelenti. A pártmunka e nagy fontosságú kérdéséről Lenin a következőket tanította: „A kommunistáknak... egyik legnagyobb és legveszedelmesebb hibája az az elképzelés, hogy a forradalmat meg lehet valósítani egyedül a forradalmárok munkájával. Ellenkezőleg, ahhoz, hogy bármely komoly forradalmi munka sikerrel járjon, meg kell érteni és át kell vinni az életbe, hogy a forradalmárok csakis mint egy valóban életképes és haladó osztály élcsapata játszhatnak szerepet. Az élcsapat csak akkor teljesíti az élcsapat feladatait, ha nem szakad el az általa vezetett tömegektől, hanem valóban viszi magával előre az egész tömeget. Szó sem lehet semmiféle eredményes kommunista építésről, ha a legkülönbözőbb munkaterületeken szövetségre nem lépünk a nem kommunistákkal!"

Nálunk e tanítással szemben — ha szóban nem is, de a gyakorlati munka során — számos helyen még mindig értetlenség és idegenkedés tapasztalható. Mi másnak lehet nevezni például a pártonkívüliek funkcióba állításával szemben mutatkozó értetlenséget, mint a pártonkívüliek lebecsülésének, a kommunista gög megnyilvánulásának? S hogy e kérdésben eddig a javulás lassú, annak oka az, hogy a párttagok egy része sem érti

Digitized by Google

még a párt szövetségi politikájának lényegét. Nem szabad szem elől téveszteni, hogy a párt és a nép közötti kölcsönös bizalom és eleven kapcsolat nélkül a párt nem élhet és nem dolgozhat sikerrel, a nép nem boldogulhat.

A párttagság számszerű növekedése szorosan összefügg a párt szövetségi politikájának érvényesítésével is. A párt sikerei elsősorban a marxizmus—leninizmusra épülő helyes politikától függnek, attól, hogy miként tudja egyrészt az osztályellenséget politikailag elszigetelni, másrészt a tömegeket felsorakoztatni a politika megvalósítására. Ezért a párt elsőrendű feladata, hogy a pártonkívülieket türelmes, meggyőző munkával vezesse, *közülük azokat pedig, akik megfelelő képességekkel, tudással és tehetséggel rendelkeznek, olyan posztra állítsa, ahol a legtöbbet tudják nyújtani a társadalomnak.*

Ha ezt a fontos elvet nem helyesen értelmezzük, torzulás következik be a párt szervezeti építésében. Így például, ha vezető állami, gazdasági, tömegszervezeti stb. funkciók betöltését párttagsághoz kötjük, akkor sok olyan ember, aki alkalmas vagy alkalmasnak tartja magát e funkciók betöltésére — bár egyébként nem érzi a párthoz tartozónak magát — előrehaladása érdekében felvételét kéri a pártba. Egészségtelen jelenség az is, hogy egyes területeken az igazgatókat, a termelőszövetkezeti elnököket, a könyvelőket, a tanácselnököket stb. funkcióba állításuk után szinte kivétel nélkül felveszik a pártba. Ilyen helyzetet azonban még egyszer nem szabad teremtenünk a pártban. Teremtsünk olyan légkört, amelyben a közfunkciókat viselőket és általában minden olyan embert, aki tisztességesen, képességeinek megfelelően hajtja végre a rábízott feladatokat, éppen olyan megbecsülésben részesítjük, mint a párttagokat. Ellenkező esetben újra számolhatunk azzal, hogy a törtetők is tömegesen kopogtatnak a párt kapuján.

Általában szélesítsük tovább a pártonkívüli aktivisták szerepét közéletünkben, a tömegszervezetekben, a tömegmozgalmakban, becsüljük meg jobban munkájukat. *Ilyen légkörben őszinte szándék, nem pedig pozicióhajhászás vezeti a pártba belépőket.*

Az eddiginél is nagyobb szerepet kell biztosítani a tömegszervezeteknek és a tömegmozgalmaknak, amelyek átfogják a felnőtt lakosság nagy többségét, és száz és százezreket mozgósítanak a párt politikájának végrehajtására, a szocializmus építésére.

A tömegszervezetekben és a tömegmozgalmakban a kommunisták és a pártonkívüliek közös munkában összeforrva erősítik a párt tömegkapcsolatát, a párttagok és pártonkívüliek barátságát.

Ami a párt természetes utánpótlását illeti: pártunk megköze-

Digitized by Google

lítően elérte a jelenlegi helyzetben kívánatos taglétszámot. Mit jelent ez elvileg? Vajon azt-e, hogy a továbbiakban már nem kell felvenni a párt soraiba a legjobb munkásokat, parasztokat, értelmiségieket? Semmiesetre sem! *Sőt, ellenkezőleg, úgy kell dolgoznunk a tömegek körében, hogy a dolgozók legjobbjai kérjék felvételüket a pártba.* De ugyanakkor az eddiginél nagyobb figyelmet kell fordítanunk a minőségi követelményekre, arra, hogy valóban a dolgozók legjobbjai kerüljenek a pártba. Most elsősorban a termelésben közvetlenül résztvevő munkásokkal, termelőszövetkezeti parasztokkal és értelmiségiekkel, a termelésben élenjáró szocialista brigádokból, a tömegszervezetekben és a tömegmozgalmakban aktívan tevékenykedőkkel kell erősíteni a pártot. A tömegszervezetekben és a tömegmozgalmakban a dolgozók megismerkednek a párt célkitűzéseivel, a szocializmus építésének feladataival, közülük a legjobbak, a köz érdekében végzett áldozatos tevékenységük során éretté és alkalmassá válnak a párttagságra. *Egy-egy pártszervezet pártépítő munkáját nem aszerint kell elbírálni, hogy hány tagot, illetve tagjelöltet, hanem, hogy milyen embereket vesz fel soraiba, és milyen színvonalon folyik a párttagság nevelése, elméleti-politikai képzése, irányítása.*

Helytelen lenne azonban a tag- és tagjelöltfelvételi munkában sablonokat alkalmazni. Falusi szervezeteinknek például nagyon ügyelniök kell arra, hogy a felvételi kérelmek elbírálásánál ne sértsék meg a párthoz közelálló és belépni szándékozó termelőszövetkezeti tagokat, s *ne állítsanak túlzott követelményeket a párt politikájával egyetértő, egyszerű, becsületes termelőszövetkezeti tagokkal szemben.* A mezőgazdaság átszervezésével beállott új helyzetben megnövekedett a falusi pedagógusok, az orvosok, az agronómusok, általában a falusi értelmiség szerepe is. Ezért kívánatos, hogy falusi pártszervezeteink e rétegek szocialista nevelését az eddiginél jobban, jelentőségének megfelelően végezzék.

Külön kell szólni a nőkről, akiknek aktív részvétele a párt politikájának megvalósításában elsőrendű politikai kérdés. Sajnos, még a párttagság körében is található számos, maradi előítélet a nőkkel szemben, az üzemekben is, de főképpen a falun.. Erre mutat az is, hogy párttagjaink között a nők aránya bizonyos mértékben csökkenő tendenciát mutat. (Az 1957-es pártértekezet idején a nők aránya 22,6 százalék volt, a kongresszus idejére ez a szám 22,1 százalékra csökkent, jelenleg pedig 22 százalék. A termelőszövetkezeti pártszervezetekben a nők aránya még ennél is alacsonyabb.)

Pártbizottságainknak, elsősorban az alapszervezetek vezetősé-

Digitized by Google

geiben kell leküzdeniök a nőkkel szembeni előítéletet. Falun igen kevés pártvezetőségben kapott helyet nő, a termelőszövetkezetek vezetéséből is csaknem kirekesztették őket, emellett a pártba is keveset vesznek fel közülük.

Pedig a szövetkezetek munkájában egyre nagyobb szerepet játszanak a nők. Kézenfekvő tehát, hogy növekvő szerepet kapjanak a vezetésben is és szükséges, hogy legjobbjaikat a pártba is felvegyék. Egy falusi pártvezetőség, ha jól politizál, feltétlenül rájön: politikai befolyása szélesítésének egyik feltétele az, hogy támaszkodjék a nőkre, a nők legjobbjait a párt agitátorává, harcosává nevelje. Jelenleg viszont az a helyzet, hogy 800 olyan termelőszövetkezeti pártszervezetünk van, amelyben egyetlen nő sincs, s 650 olyan termelőszövetkezeti pártszervezet, amelyben csupán egy női tag van.

Sajnos, vannak olyan üzemi pártszervezeteink is, ahol ugyancsak konzervatívan ítélik meg a nőket. Ez különösen szembetűnő az olyan üzemekben, ahol többségükben nők dolgoznak, de a párttagság nagyobbrészt mégis férfiakból áll. Jó lenne, ha az ilyen pártszervezetek vezetői is észrevennék ezt a természetellenes állapotot és változtatnának rajta. Gondolnunk kell Lenin tanítására, aki arra hívta fel a figyelmet, hogy: *„A tömegeket... nem lehet bevonni a politikába, ha nem vonjuk be a politikába a nőket!"*

•

E cikkben nem térhettünk ki a pártépítő munka minden vonatkozására, csupán a legfontosabb, legidőszerűbb tanulságokra és a teendőkre kívántunk utalni. Ha összegezni akarjuk a pártépítés négy és fél esztendő alatt elért eredményeit, túlzás nélkül mondhatjuk: *ez a munka sikeres volt. Pártunk ma valóban a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség és más dolgozó rétegek legjobbjait tömöríti soraiban. Ez — a párt helyes politikai irányvonalával párosulva — jó feltételt teremtett a párt eszmei-politikai és szervezeti egységének, s szilárdan biztosítja a párt élcsapat szerepének érvényesülését.* A párt helyes marxista—leninista politikája egyre szilárdabb bázisra épül — *a párt forradalmi tagságára,* amely odaadóan, lelkesen küzd szocialista hazánk felépítéséért. Az előttünk álló nagy építőmunka azonban megköveteli, hogy még jobban erősítsük a párt élcsapat-jellegét, és valóban a dolgozók legjobbjait vegyük fel a pártba. Olyan emberek legyenek a Magyar Szocialista Munkáspárt tagjai, akik nemcsak a napsütésben, hanem a viharban is helytállnak és együtt a dolgozó néppel, képesek győzelemre vinni a párt politikáját!

•

Digitized by Google

A kapitalizmus általános válságának új szakasza

Írta CSAPÓ LÁSZLÓ

A közgazdaságtan bármely kérdésének tanulmányozásánál az egyik fő nehézséget az okozza, hogy igen sok, egy időben érvényesülő, egymásra kölcsönösen ható összefüggést kell szem előtt tartani. Noha a fentebb említett nehézség bármely kérdés tanulmányozásánál felmerül, talán egyiknél sem oly mértékben, mint a kapitalizmus általános válsága problémakörénél. Az ok-okozati összefüggések és a visszahatások olyan hálózatáról van szó, amely a tőkés társadalom gazdaságát-politikáját-ideológiáját, valamennyi belső és külső vonatkozását érinti. Éppen ezért e viszonylag rövid cikk keretében csak a leglényegesebb, főként gazdasági összefüggések kiemelésére vállalkozhatunk.

I.

A kapitalizmus általános válságának oka, lényege és tartalma

A kapitalizmus általános válsága *történelmi folyamat*, melynek tartalma a kapitalizmusnak, mint társadalmi-gazdasági rendszernek *fokozatos* hanyatlása, illetve végleges pusztulása. Eközben a szocializmus *fokozatosan* váltja fel a kapitalizmust, tehát *szükségszerűen egymás mellett léteznek.* A kapitalizmus általános válságát, a kapitalizmus összes *belső ellentmondásainak* végső kiéleződése okozza a monopolkapitalizmusban. Történelmileg ez a folyamat az első világháború időszakával kezdődött és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmével vált *különösképpen nyilvánvalóvá.*

A kapitalizmus általános válsága tehát már akkor elkezdődött, amikor szocializmus még nem is volt a világon. A szocialista forradalom győzelme egyrészt nyilvánvalóvá tette, hogy a kapitalizmus nem képes többé úrrá lenni a modern termelőerőkön. Más-

Digitized by Google

részt, noha a kapitalizmus általános válságának *nem a szocialista forradalom győzelme az oka*, a szocializmus győzelmei visszahatnak a kapitalizmus belső ellentmondásaira és elmélyítik azokat.

A szocializmus győzelme először a Szovjetunióban, majd a szocialista világrendszer létrejötte gazdasági-politikai-ideológiai hatásuknál fogva *meggyorsítják* a kapitalizmus pusztulásának e történelmi folyamatát, mert a kapitalista világrendszer szűkülésével csökken az imperializmus lavírozási lehetősége, kiéleződnek az imperialista országok közötti külső feszültségek, mert az állandóan erősödő szocialista világ forradalmi bázist teremt a világ dolgozó tömegei számára, mert példát és segélyforrást jelent a nemzeti függetlenségükért küzdő gyarmati és függő országoknak az imperializmus elleni küzdelmükben. A két rendszer léte és harcuk a kapitalizmus általános válságának *legfontosabb jellemvonása.*

Az Októberi Szocialista Forradalom győzelme elősegítette a gyarmati rendszer válságának kirobbanását, a gyarmati népek harcát függetlenségükért, de alapjában véve a gyarmati rendszer válságát, majd széthullását nem a Szovjetunió, vagy pedig a második világháború után a szocialista tábor léte okozza; illetve teszi szükségessé, hanem végsősoron az imperializmus világrendszerében meglevő *belső ellentmondások kiéleződésének következménye.* Ugyanez áll a kapitalizmus általános válságának más jellemvonásaira is. Ma is gyakorta felbukkan az a téves álláspont, hogy a kapitalizmus általános válságát lényegében a szocializmus sikerei *okozták,* vagy okozzák. A polgári ideológia és propaganda az Októberi Szocialista Forradalom győzelme óta kitartóan hangoztatja — minél erősebb a szocializmus, annál inkább —, hogy a kapitalizmus erős, egészséges, „az emberi természetnek legjobban megfelelő társadalmi rend", s ha nehézségekkel küzd, úgy ennek „a kommunisták világfelforgató politikája", a Szovjetunió és a szocialista világrendszer „agresszivitása", „a forradalom exportja" stb. az oka. Éppen ezért hangsúlyozni kell; a kapitalizmus pusztulását alapvetően nem a szocialista rendszer léte okozza, hanem *az imperializmus rendszerének belső ellentmondásai.* A szocialista világrendszer jelenlétének és erősödésének szerepe e történelmi folyamatban az, hogy közvetve, példájánál és hatásánál fogva meggyorsítja, elősegíti a folyamat lezajlását. Ebben az értelemben, az *okozat okká válik, s a szocializmus terjedése nemcsak egyszerűen megnyilvánulása annak, hogy az imperializmus pusztulása előrehaladt, hanem ugyanakkor tényezője a pusztulási folyamat meggyorsulásának.*

Minthogy a kapitalizmus általános válságának nem a szocializmus az oka, lehetséges a kapitalista és szocialista rendszerű ál-

Digitized by Google

lamok békés együttélése és versenye, annak ellenére, hogy az imperializmus belső ellentmondásainak éleződése fokozatosan, de elkerülhetetlenül a szocializmus világméretű győzelméhez vezet.

II.

A kapitalizmus általános válságának új szakasza

A kapitalizmus általános válságának eddig két szakasza volt. Az első szakasz az első világháborúval és az Októberi Szocialista Forradalommal kezdődött és a második világháborúig tartott. A második szakasz a második világháborúval kezdődött. A kommunista és munkáspártok 1960 novemberében megtartott Moszkvai Értekezlete leszögezte, hogy új szakasz következett be a kapitalizmus általános válságának fejlődésében.

Milyen objektív, tudományos ismérvek alapján lehet egymást követő szakaszokról beszélni? A kapitalizmus pusztulásának folyamatában vannak ugrópontok. Ezek sokszor hosszú ideig láthatatlanul, az imperializmus világrendszerében végbemenő változások, a belső ellentmondások *mennyiségi növekedésének* következtében keletkező történelmi fordulópontok, amelyek a *felhalmozódott mennyiségi változásoknak minőségi ugrásokba való átcsapását jelzik.*

Az imperializmus bomlásának ezek a fordulópontjai *objektív* társadalmi-gazdasági folyamatokban mutatkoznak. Ezek közül a legfontosabb *a két rendszer erőviszonyaiban bekövetkező változás, eltolódás, mivel* egyrészt a kapitalizmus fokozódó bomlása *külsőleg, tehát a legnyilvánvalóbban ebben mutatkozik meg,* másrészt az erőviszonyoknak a szocializmus javára történő eltolódása *a legerősebben visszaható tényező,* amely a kapitalizmus végleges és teljes pusztulását sietteti.

1. A kapitalizmus és a szocializmus közötti erőviszonyok alakulása

A két rendszer közötti gazdasági versenyt a kapitalizmus általános válságának első szakaszában az jellemezte, hogy a Szovjetunióban sokkal gyorsabb *ütemben* fejlődtek a termelőerők mint bármely tőkés országban. 1937-ben a Szovjetunió az ipari termelés tekintetében a világon az ötödik helyről a második helyre, Európában pedig az első helyre került. Azonban ez az európai elsőbbség még igen kisméretű volt (alig termelt többet az alapvető ipari termékekből, mint Németország), az Egyesült Államokhoz képest pedig még nagy volt az elmaradás. Végül az *egy főre eső ipari termelés volumenét tekintve* a Szovjetunió nemcsak az Egyesült Államokhoz, hanem a vezető európai nagyhatalmakhoz képest is

Digitized by Google

még mindig erősen elmaradt. Ez nem is lehetett másként. Hiába haladta meg ugyanis a szovjet ipar *növekedési üteme* az Egyesült államok és a többi imperialista ország iparának növekedési ütemét sokszorosan, a Szovjetunió *olyan alacsony bázisról* indult a versenyben, hogy *a sokszorosan gyorsabb fejlődési ütem ellenére is,* az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti távolság *abszolút mértékben* nem csökkent, hanem még növekedett is. Természetesen az ipari termelés évi növekményének az Egyesült Államok javára mutatkozó százalékos többlete csökkent.

A kapitalizmus általános válságának második szakaszában a szocializmus *világrendszerré* válik. A második szakasz végén, az 50-es évek derekán a szocialista világrendszer a föld területének 26 százalékán uralkodik, magában foglalja a föld lakosságának körülbelül egyharmadát. 1959-ben a szocialista világrendszer országai adták a világ összipari termelésének több mint 33 százalékát és a világ gabonatermelésének körülbelül a felét.[1] Ezek a sikerek azonban *minőségi* változásokat is tükröznek. Mégpedig azt, hogy az imperializmus rendszeréből kiszakadt népi demokratikus országokban a szocialista rendszer nagyon gyors ütemben fejlődött ki és az 50-es évek közepére teljesen megszilárdult.

A szocialista rendszer e nagyarányú térhódítása egyrészt a legszembetűnőbb megnyilvánulása másrészt hatótényezője is annak, hogy az imperializmus bomlása új fejlődési fokot ért el. A Szovjetunió a háborúban elszenvedett óriási anyagi károk ellenére 1957-ben az alapvető ipari termékek volumene tekintetében (szén, acél, vas, energia) lényegében elérte vagy igen szorosan megközelítette a három legerősebb európai tőkés ország: Anglia, Nyugat-Németország, Franciaország együttes termelési színvonalát. *Európa történetében első ízben fordul elő, hogy egyetlen ország egyedül annyit termel, mint az összes legerősebb ipari ország együttvéve.*

Emellett a második szakaszban a szocializmus gazdasági fölénye még mindig elsősorban abban mutatkozott, hogy a *fejlődés üteme* sokszorosan meghaladta a szocialista országokban a vezető tőkés hatalmak által elért fejlődési ütemet. 1951—1959 között a szocialista országokban az ipari termelés növekedésének évi átlagos üteme 13,7 százalékos volt, míg a kapitalista országokban mindössze 4,8 százalékos. Mégis 1957-ben, a Szovjetunió ipari termelése az Egyesült Államokénak körülbelül még csak 50—55 százalékát érte el.[2]

[1] Béke és Szocializmus kérdései 1960. 12. szám statisztikai melléklet.
[2] Leontyev: Der ökonomische Wettbewerb der beiden Systeme. Wirtschaftwissenschaft. Sonderheft 4. 1957.

Digitized by Google

A *harmadik szakaszban* — amelynek kezdetét történelmileg az 50-es évek derekára tehetjük — e tekintetben nagy jelentőségű *minőségi változás* következik be. A Szovjetunió és az Egyesült Államok termelési színvonala közötti különbség nagymértékben csökkent. Jelenleg a Szovjetunió az Egyesült Államok ipari termelésének körülbelül 65—70 százalékát éri el. Ezen a magasabb bázison a termelés gyorsabb ütemű növekedése a Szovjetunióban azt eredményezi, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti évi termelési különbség *abszolút mértékben is csökken.* Ezt mutatják a következő adatok.

A termelés növekedése abszolút mértékben a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban

1951—1955-ig[3]

	Egyesült Államok növekedés:	*Szovjetunió növekedés:*
acél	18,0 millió tonna	18,3 millió tonna
nyersvas	14,0 millió tonna	11,2 millió tonna
cement	12,3 millió tonna	12,9 millió tonna

Itt figyelembe kell venni, hogy gyorsuló mozgásról van szó. Minél jobban megközelíti a Szovjetunió az Egyesült Államokat az ipari termelés abszolút volumene tekintetében, annál gyorsabb ütemben csökken a közöttük levő különbség az egy főre eső ipari termékek tekintetében is. A szovjet közgazdák számításai szerint figyelembe véve, hogy 1954 és 1960 között az ipari termelés növekedésének évi átlagos üteme az Egyesült Államokban 2,4 százalék a Szovjetunióban pedig 11 százalék volt, s minden valószínűség szerint a következő évtizedben az ütemkülönbség megközelítően azonos lesz, a Szovjetunió 1965-re behozza, illetve néhány fontos termék tekintetében el is hagyja az Egyesült Államokat, a termelés abszolút volumenét illetőleg, az 1970-es évek elejére pedig túlszárnyalja az egy főre eső ipari termelés tekintetében is. Továbbá, figyelembe véve a szocialista világrendszer együttes termelésének alakulását, 1965-re a szocialista országok együttes ipari termelésének volumene valószínűleg eléri vagy némileg meghaladja majd a tőkés országok együttes termelésének volumenét.

A kapitalizmus és a szocializmus versenyében és a közöttük levő erőviszonyok alakulása tekintetében kétségtelenül az *egyik*

[3] Idézett mű.

Digitized by Google

legfontosabb tényező a gazdasági potenciál alakulása. Teljesen hibás eljárás lenne azonban a két rendszer erőviszonyainak alakulását pusztán a termelési adatok mechanikus összehasonlítása alapján elemezni. Figyelembe kell venni a tudományos és a technikai fejlődés ütemét, irányát, minthogy ezek döntően közrejátszanak a termelőerők fejlődésében. E tekintetben az 50-es évek közepe óta szemmel látható *ugrás következett be a szocializmus javára.* A legmodernebb technika, valamint a tudományos kutatás számos területén a Szovjetunió *elhagyta a legfejlettebb tőkés országokat.* Ez olyan óriási jelentőségű mozzanat, amely a termelés fejlődésére gyakorolt hatásán túl, politikai és ideológiai téren is a szocializmus erőinek nagymértékű növekedéséhez vezetett. Ez mindenekelőtt a Szovjetuniónak az űrkutatás és a rakétatechnika terén felmutatott sikereiben mutatkozik meg. A Szovjetunió fölényre tett szert a jelenkori termelőerők fejlődését befolyásoló egyik legfontosabb tudományág, az automatika és a technikai fejlődés legfontosabb irányzata, az automatizálás terén. Véglegesen összeomlottak azok a burzsoá propagandamesék, hogy a szocializmus „lefékezi" az emberek alkotókészségét, gátolja a tudományos haladást, velejárója az elmaradottság, nem fejlődőképes stb. Ezek az eredmények nemcsak a tőkés országok dolgozó tömegei előtt, hanem különösen az értelmiség széles rétegei előtt is megnövelték a szocializmus vonzóerejét.

Végül, de nem utolsósorban: a szocialista országoknak, elsősorban a Szovjetuniónak a gazdaság, a technika és a tudomány területén elért eredményei odavezettek, hogy *katonai-stratégiai* szempontból, a szocialista világrendszer *erői fölénybe kerültek az imperialista országok erői felett.* Ez elsősorban *a rakétatechnikában mutatkozó tartós fölényben nyilvánul meg,* amelyet az imperialista hatalmak minden erőfeszítésük dacára sem tudnak behozni.

Ha a kapitalizmus és a szocializmus közötti erőviszonyok alakulását az összes (gazdasági, politikai, stratégiai-katonai) tényezők figyelembevételével vizsgáljuk, akkor azt mondhatjuk, *hogy a kapitalizmus általános válságának harmadik szakaszában a szocializmus erői túlsúlyba jutottak az imperialista nagyhatalmak erői fölött.* A második szakaszban egészen az 1948—49-es évekig, amikor a népi demokratikus országokban még nem dőlt el véglegesen a hatalom kérdése és a szocialista világrendszer még csak kialakulóban volt, *még mindig nagy volt a kapitalista restauráció veszélye. A harmadik szakaszban,* amikor a szocialista világrendszer lakosságának számát, a világ összterületében való részesedését, potenciális gazdasági, politikai, katonai erőit tekintve fölénybe került *az imperialista nagyhatalmakkal szemben* —

Digitized by Google

nincs meg többé egyetlen szocialista országban sem a kapitalista restauráció lehetősége.

Végül a szocializmus erőinek mérlegelésénél figyelembe kell venni a kapitalista országok dolgozó tömegeinek egyre erőteljesebb harcát a szocializmusért.

A szocializmus erőinek ez az óriási növekedése — amelyben *visszatükröződik,* hogy a kapitalizmus bomlása, pusztulása *új stádiumba jutott* — oda vezetett, hogy *a szocializmus vált a történelmi fejlődés döntő, meghatározó erejévé.* Ez azt jelenti, hogy olyan szakaszba értünk, amelyben a társadalmi fejlődésnek, a szocializmus világméretű győzelme irányában való előrehaladása *meggyorsul,* vagy ami ennek csak más kifejezése: az imperializmus mint világrendszer a *teljes felbomlás* állapotába került.

2. A gyarmati rendszer teljes felbomlása

A kapitalizmus általános válságának másik jellemző vonása, hogy kiéleződnek az ún. anyaországok és a gyarmatok, illetve az erősen fejlett imperialista országok, valamint a gyengén fejlett függő és félfüggő országok közötti ellentétek. Az első világháború és különösen a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme ütötte az első nagy sebet az imperializmus gyarmati rendszerén, amelyet azóta sem tudott kiheverni. A kapitalizmus általános válságának első szakaszában *megkezdődött a gyarmati rendszer válsága.* A második szakaszban a *gyarmati rendszer válsága elmélyült.* Ez a folyamat szorosan kapcsolódik a második világháború gazdasági, politikai, katonai következményeihez, a világimperializmusnak a második világháború alatt és következtében előrehaladó gyengüléséhez. A gyarmati rendszer válságának elmélyülésében különösen jelentős szerepet játszott a kínai forradalom győzelme, amely — egyrészt a gyarmati uralom teljes felszámolását jelentette Ázsia legnagyobb országában, másrészt forradalmasítólag hatott nemcsak a többi ázsiai népre, hanem a világ gyarmati sorban levő népeire általában is. *Megkezdődött a gyarmati rendszer széthullása.*

Az 1950-es évek közepe óta szemmel láthatóan *új szakasz* következett be a gyarmati rendszer válságában is. Ebben a szakaszban az a jellemző, hogy a *gyarmati rendszer a teljes felbomlás állapotába került.*

Az ötvenes évek közepe óta a *világ minden táján* megindult a gyarmati rendszer felszámolása és a volt gyarmati országok gyors ütemben egymás után nyerték el politikai függetlenségüket. Ennek a folyamatnak egyik világos mérföldkövét jelzi az ENSZ-nek a gyarmati rendszer megszüntetéséről elfogadott határozata,

Digitized by Google

amelyet — a Szovjetunió kezdeményezésére támaszkodva —, a volt gyarmati országoknak sikerült kiharcolniuk.

A jelenlegi szakaszban — különösen azokban a volt gyarmati országokban, ahol a politikai függetlenséget már régebben kivívták — mindinkább az a jellemző, hogy megkezdődött a *teljes függetlenség* kivívásáért folyó küzdelem, a gyarmati rendszer felszámolása *gazdasági* értelemben is, az önálló iparfejlesztés és gazdaságpolitika útján. Itt is figyelembe kell venni, hogy gyorsuló mozgásról van szó. Minél inkább nyerik el a volt gyarmati népek a politikai függetlenséget, annál erősebben jelentkezik a *gazdasági függetlenség megszerzésének* szükségessége is, minthogy gazdasági függetlenség nélkül a politikai függetlenség megtartása nem lehet tartós, és az évszázados elmaradottság sem számolható fel. Ugyanakkor a fejlett tőkés országok és a gazdaságilag elmaradott országok között igen nagy a gazdasági szakadék.

Ezek a körülmények még viszonylag hosszú ideig egyrészt lehetővé teszik az imperializmus számára a gyarmatosítás új módszereinek, főleg a gazdasági behatolásnak és függésbentartásnak az alkalmazását, másrészt a gyengén fejlett országokat politikai függetlenségük megőrzése érdekében az önálló gazdasági potenciál megteremtésére *kényszerítik.*

A harmadik szakaszban nemcsak *szükséges* az önálló gazdasági fejlődés meggyorsítása, hanem *objektive lehetséges is.* Ez utóbbi szoros összefüggésben van a szocialista világrendszer erőinek növekedésével.

Először is: a szocialista világrendszer egyre növekvő erőtúlsúlya a tulajdonképpeni imperialista rendszerhez tartozó országok erői felett megakadályozza, hogy a gyengén fejlett országokat megfosszák a már elnyert politikai függetlenségtől (erre példa az Egyiptom elleni agresszió összeomlása, a kubai forradalom fejlődése), illetve meggyorsítja a még gyarmati sorban élő országok számára a politikai függetlenség kivívását.

Másodszor: a szocialista világrendszer az 1950-es évek közepe óta egyre nagyobb technikai-gazdasági segítséget képes nyújtani a gyengén fejlett országoknak politikai feltételek nélkül. Ez utóbbi körülmény objektíve, már pusztán politikai meggondolásból is, egyre inkább kényszeríteni fogja a vezető tőkés országokat, hogy — sokszor akaratuk ellenére is — a gyengén fejlett országoknak segítséget nyújtsanak önálló gazdasági fejlődésükhöz. A Szovjetunió és a népi demokratikus országok már a háború óta, lehetőségeikhez képest a maximális technikai-gazdasági segítséget nyújtották. Azonban a második szakaszban a gazdasági-technikai segítségnyújtás lehetőségei *még viszonylag korlátozottak voltak,*

Digitized by Google

A jelenlegi szakaszban e tekintetben is *minőségi változás* következett be. A szocialista világrendszer gazdasági potenciáljának növekedése lehetővé teszi, hogy a teljes függetlenség megteremtéséért harcoló gyengén fejlett országok *minden technikai-gazdasági segítséget megkapjanak, amire szükségük van.* Ezt nagyon szépen mutatja például a Kuba ellen szervezett amerikai gazdasági blokád kudarca. A blokádot Kuba a szocialista világrendszer segítségével el tudta hárítani. A politikai függetlenségüket elnyert, gyengén fejlett országok gazdasági és politikai létérdekeiknél fogva (akkor is, ha egyes politikusaik a belpolitikában nem tudják megtagadni burzsoá mivoltukat), természetes szövetségesei a szocialista tábornak. Ezek a létérdekek előbb-utóbb minden gyarmati országban keresztül törnek. Kialakult az országoknak egy harmadik csoportja, a „harmadik erő", amely belső törvényeinél fogva antiimperialista, amelynek létérdeke támogatni a leszerelést, a békés egymás mellett élést és a versenyt, tehát a szocialista tábor külpolitikai törekvéseit. Mindebből következik, hogy a szocialista világrendszer népeinek forradalmi áradata és a gyengén fejlett gyarmati, volt gyarmati népeknek *teljes függetlenségük kivívásáért folyó harca a jelenlegi szakaszban, egyre szorosabb és erősebb antiimperialista frontban egyesül.* Ez kedvező a szocializmus világméretű győzelme szempontjából, visszahat a kapitalizmus valamennyi belső ellentmondásának fejlődésére és meggyorsítja pusztulását. Ezért is lehet most a kapitalizmus általános válságának új szakaszáról beszélni.

3. A piacprobléma éleződése

A piacprobléma nem kizárólag a jelenkori kapitalizmus sajátja. Ismeretes, hogy bizonyos fejlettségi színvonalat elért kapitalizmus számára az áruk maradéktalan realizálása már az imperializmus előtt is problémát okoz. Az imperializmus időszakában, különösen amikor a monopóliumos viszonyok bizonyos fejlettségi színvonalat már elértek — a piacprobléma rendkívül kiéleződik. A kiéleződés elsősorban *a monopóliumoknak a tőkés fejlődésre gyakorolt hatásából ered, ez azonban nem a piacok abszolút, hanem relatív szűkülését jelenti.*

Az általános válság első szakaszában a piacprobléma rendkívüli kiéleződése megmutatkozott az 1929—33-as világgazdasági válság, majd az azt követő hosszan elhúzódó, különleges depresszió idején. Az előbb említett alapvető okok mellett a piacprobléma súlyosbodását egy sor egyéb tényező is okozta. Azok a piacot bővítő speciális tényezők, amelyek a XIX. század második felében a termelés és a piacok közötti feszültség növekedését valamelyest

Digitized by Google

enyhítették (új gyarmati piacok szerzése, vasútépítés, a főként önellátó paraszti gazdaságok proletarizálása, a tőkeexport növelésével történő piac bővítés stb.), az első világháború után nagymértékben kimerültek.

A *második szakaszban* a piacprobléma *ideiglenes, rövid ideig tartó átmeneti enyhülése következett be.* Ez szoros kapcsolatban van a második világháború gazdasági következményeivel. A háborús károk helyreállítása, a háború alatt elhalasztott kereslet kielégítése, az 1929—39-es időszakban, majd az azt követő háborús években elhalasztott felújítás és modernizálás végrehajtása a háború után, valamint a nagyarányú fegyverkezés kezdetben egy időre enyhítették a termelés növekedése és a felvevőpiacok bővülése közötti feszültséget. Az ötvenes évek közepe óta azonban láthatóan megváltozott a helyzet *és a piacprobléma éleződése következett be.* Ebben szerepet játszik az, hogy; a háborúnak a fizetőképes fogyasztás átmeneti emelkedését előidéző utóhatásai jórészt kimerültek, a háborúban meggyengült imperialista hatalmak helyreállították gazdaságukat és versenyre kelnek a piacokért az Egyesült Államokkal. Az állandósult fegyverkezés élénkítő konjunkturális hatásai kimerülőben vannak, sőt ellentétükbe csapnak át és a vezető tőkés országokban a jelentkező gazdasági problémák egyik fő okává válnak.

Az állandósult fegyverkezés és az ettől elválaszthatatlan állandósult infláció valamennyi vezető tőkés országban megnöveli a termelőkapacitások és a belső piacok felvevőképessége közötti feszültséget. Ugyanakkor az egyes vezető tőkés országok fejlődésének egyenlőtlensége kiélezi a külső piacok problémáját. Az 50-es évek óta a fejlődés egyenlőtlensége szemmelláthatóan növekedett, ami megmutatkozik abban, hogy jelentősen megváltozott az egyes országok részesedése a tőkés világ összipari termeléséből.

Az egyes tőkés országok százalékos részesedése a tőkés világ termeléséből[4]

Országok:	1925—28	1937	1948	1953	1956	1958
Egyesült Államok	44,4	41,4	56,4	53,3	49,7	46,9
Anglia	9,9	12,5	11,7	8,3	8,1	8,3
Nyugat-Németország	12,0	9,0	4,3	7,8	9,6	10,5
Franciaország	6,9	6,0	4,1	4,0	4,7	5,4

[4] Béke és szocializmus 1960. 12. szám 53. oldal.

Digitized by Google

A piacprobléma kiéleződését mutatja, hogy míg 1937-hez képest a tőkés világ ipari termelésének indexe 1959-ben 230-ra emelkedik, azaz több mint kétszeresen haladja meg a háború előtti szintet, *addig a világkereskedelem volumene lényegében ugyanazon a szinten van, mint 1937-ben volt.*

Miközben a tőkés világ kereskedelmének az ipari termeléshez viszonyított aránya csökkenő tendenciát mutat, a fejlődés egyenlőtlenségének megfelelően megváltozott az egyes tőkés országok részesedése a világkereskedelemből. Nyugat-Németország és Japán jelentősen, Olaszország és Franciaország kisebb mértékben előretörtek az Egyesült Államokkal és Angliával szemben.

A piacprobléma éleződése az Egyesült Államokat az export növelésére kényszeríti. Ahhoz azonban, hogy az USA óriási termelési apparátusának megfelelő mértékben részesedjék a tőkés világ kereskedelmében, exportkvótáját legalább négyszeresére kellene emelnie. Ez azonban a többi tőkés ország éles ellenállásába ütközik. A második világháborúban meggyengült imperialista országok előretörése mellett, ami a külső piacok problémájának kiéleződését eredményezi, a belső piacok viszonylagos szűkülése irányába hat a *technikai fejlődés* is. A konkurrencia éleződése az egyes tőkéseket arra kényszeríti, hogy különösen a költségmegtakarító technikai újításokat hasznosítsák. Előrehaladt az automatizálás. Amíg az új technikai bázisra való áttérés a vezető tőkés országokban a kezdet kezdetén volt, az új felszerelések iránti növekvő kereslet, a beruházások, a termelés és a foglalkoztatottság növelése irányában hatott. Az 50-es évek vége felé azonban egyre inkább üzembe lépnek az újonnan felszerelt félautomata vagy automata üzemek és kezdik tömegesen piacra dobni termékeiket. A jelenlegi munkanélküliség növekvő irányzatában és a termelőkapacitások kihasználatlanságának növekedésében már ennek hatása kezd jelentkezni.

A piacproblémával kapcsolatban ki kell térnünk egy elég gyakran felbukkanó téves felfogásra. Ez a téves felfogás abban áll, hogy sokan azt képzelik: a szocialista világrendszer kialakulása és a gyarmati rendszer széthullása már a *jelenlegi szakaszban a piacprobléma éleződésének közvetlen és fő oka.* Ez a nézet helytelen. Az első szakaszban az orosz piacok kiesése kétségtelenül érintette a tőkés országok piaci lehetőségeit. De Oroszország a világ importjából igen kis százalékban részesedett. A Szovjetunió ipara egyáltalán nem jelentett számottevő konkurrenciát a tőkés országoknak. A két világháború között a Szovjetunió nemzeti jövedelmének körülbelül 1 százaléka került a világkereskedelmi forgalomba.

Ez a helyzet ma sem változott lényegesen. A főbb tőkésország-

Digitized by Google

gok exportjának és importjának 2—5 százaléka bonyolódik le a szocialista országokkal.

A főbb tőkés országoknak a szocialista országokkal való kereskedelme tehát rendkívül csekély és messze elmarad a lehetőségek mögött. A valóságban a fő tőkés országoknak a szocialista országokkal való fokozott kereskedelme, és a szocialista országok fokozottabb részvétele a világkereskedelemben *enyhítené a vezető tőkés országok számára a piacproblémát.* Itt szemmelláthatő ellentmondás van a vezető tőkés országok gazdasági és politikai érdekei között s gazdaságilag közvetlenül ártanak maguknak, amikor az előbbit az utóbbinak rendelik alá. A diszkriminációs politika piacszűkítő hatású. Noha a második világháború után a *tőkés világpiac területileg jelentősen összeszűkült, abszolút felvevőképessége nem csökkent, hanem jelentősen növekedett.* Következésképpen: a szocialista világrendszer kifejlődése nem lehet a piacprobléma éleződésének alapvető oka. Éppen a fentiekből adódik, hogy a vezető tőkés országokban a fegyverkezésben leginkább érdekelt nagy monopolista csoportokat kivéve, ma már a burzsoázia széles rétegei is kívánják a szocialista országokkal való kereskedelem fokozását.

Ugyancsak hibás az az elképzelés is, hogy a gyarmati rendszer széthullása már a *jelenlegi időszakban* a piacprobléma éleződéséhez vezet, mivel a volt gyarmatokon kifejlődő kapitalizmus sikerrel versenyezhet a régi tőkés országokkal a piacokon. A fejlődés jelenlegi szakaszában ez nincs így. Az elmaradott országokban kifejlődő árutermelés és kapitalizmus nem szűkíti, hanem *bővíti a piacot a világkapitalizmus számára.* Azokban az országokban, ahol az árutermelés és a kapitalizmus fejlődése előrehalad — a munkamegosztás, mind a belső, mind a nemzetközi munkamegosztás bővülése folytán —, sokkal nagyobb a piacok felvevőképessége, mint ahol ezek a folyamatok még csak a kezdetén tartanak. A jelenlegi szakaszban a gyengén fejlett országok önálló iparfejlesztése során növekszik a vezető tőkés országok árui iránti keresletük, még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy ezek az országok keresletük jelentős részét a szocialista országok felé irányítják. Ennek lehet valamelyes szerepe, de a jelenlegi szakaszban még nem tekinthető a piacokat komolyabban szűkítő tényezőnek.

Ami versenyképességüket illeti; elmaradásuk technikai színvonal, termelékenység és minőség tekintetében még olyan nagy, hogy nem versenyképesek a világpiacokon. A gyengén fejlett országok világpiaci konkurrenciájának *későbbi időpontban valóban lehet majd jelentősége.*

Meg kell jegyezni, hogy az egyes országoknak a kapitalista világrendszerből való kiválása a *tőkés világpiac abszolút szűkü-*

Digitized by Google

lésének tendenciáját jelenti, azonban mint fentebb láttuk, ebből semmiesetre sem következik, hogy a megmaradó tőkés országok számára *a felvevőpiacnak abszolúte szűkülnie kell.* A valóságban a második világháború után a piacot bővítő tényezők a szocialista országok kiesése által előidézett abszolút csökkenést messze túlkompenzálták. A piacprobléma kiéleződése az 50-es évek közepére, a bevezetőben felsorolt okok miatt (a háború utóhatásainak kimerülése, a nagyarányú állandósult fegyverkezés konjunktúra élénkítő hatásának kimerülése, a technikai fejlődés, az állandósult infláció, az európai tőkés országok előretörése stb.) következett be.

4. Az élősdiség és a rothadás tendenciájának erősödése

A monopóliumoknak a gazdaságban való térhódításával együtt és ami ebből ered, a piacprobléma növekedésével, szükségszerűen együttjár a *termelőkapacitások nagyfokú krónikus kihasználatlanságának és a nagyarányú krónikus munkanélküliség létrejöttének tendenciája.* Bizonyos kapacitáskihasználatlanság és munkanélküliség átmenetileg már a monopóliumok előtt is fellépett, a ciklus alakulásától függően. Az általános válság időszakában — ha ellentétes hatású tendenciák nem akadályozzák meg —, a termelési kapacitások kihasználatlansága és a munkanélküliség nemcsak depresszió és válság, hanem a megélénkülés és fellendülés idején is magas fokon állandósulnak. Az első szakaszban a piacprobléma rendkívüli kiéleződése folytán a termelőerők krónikus kihasználatlanságának olyan foka következett be, amely szociális következményeinél fogva nemcsak a kapitalista újratermelés normális menetét, hanem a tőkés rendszer alapjait is veszélyeztette. Az Egyesült Államokban például az 1929-ben kitört válság után a feldolgozóipar kapacitáskihasználatlansága átlag 50 százalékot ért el, a rendelkezésre álló munkaerőnek pedig több mint 25 százaléka kihasználatlan volt, Németországban 1932-ben a munkásoknak több mint 30 százaléka vált munkanélkülivé. A kapacitáskihasználatlanság és a tömeges munkanélküliség, bár 1933 után valamit enyhült, a 30-as évek végéig magas színvonalon állandósult. Ebben az időszakban a *rothadás és veszteglés tendenciája felülkerekedett az ellene ható erőkön.*

A második szakaszban a piacprobléma ideiglenes, átmeneti enyhülésének megfelelően (a 30-as évekhez képest) a rothadásra és veszteglésre irányuló tendencia nem jelentkezett olyan élesen és nem olyan nyílt formákban, mint a második világháború előtt. A termelő berendezések kihasználatlansága és a munkanélküliség viszonylag alacsony színvonalú volt (a 30-as évekhez képest) és nem voltak mély túltermelési világválságok.

Digitized by Google

Noha a felszínen az ellenkezője látszott, a valóságban a *rothadási tendencia a második szakaszban is erősödött.*

A viszonylag kedvező konjunktúra körülményei között is jelentős volt a termelőberendezések kihasználatlansága. (Az Egyesült Államok iparában átlag 15—20 százalékos.) Ugyancsak jelentős volt a munkanélküliség is (a vezető tőkés országokban 3—10 százalék között ingadozott).[5] Ez természetesen jóval alacsonyabb, mint a második világháború előtt.

A második szakasz sajátossága, hogy ekkor alakul *ki az állandósult hadigazdaság.* Amikor a nagyméretű állandósult fegyverkezés megkezdődött, erős konjunktúra-élénkítő hatása volt (amelyet még csak erősítettek a háború utóhatásai, amelyekre előbb utaltunk), és ez csökkentette a termelőberendezések kihasználatlanságát, valamint a munkanélküliséget. A fegyverkezési hajsza egyidejűleg gyors technikai fejlődéssel járhat együtt. Mindezekből olyan látszat keletkezik, mintha rothadásról beszélni értelmetlenség volna. Valójában a *fegyverkezés, a nemzeti jövedelem egyre nagyobb részének improduktív felhasználása, a rothadási tendencia legfontosabb megnyilvánulási formája a második szakaszban.* A vezető tőkés országok a második világháború után termelésük 7—15 százalékát fegyverkezésre fordítják. Ebben tulajdonképpen az a körülmény jut kifejezésre, hogy a kapitalizmus nem képes többé produktívan felhasználni a rendelkezésre álló termelőerőket.

Az 1950-es évek közepe óta azonban a helyzet megváltozott. A jelenlegi harmadik szakaszra az a jellemző, hogy a háború utóhatásai, amelyek a piacprobléma éleződése ellen hatottak és a nagyméretű fegyverkezés kezdetben konjunktúra-élénkítő hatásai kimerülőben vannak. Ezért most a nagyarányú állandósult fegyverkezés és a nagyarányú krónikus kapacitáskihasználatlanság, valamint a tömeges munkanélküliség *együttesen* jelentkeznek. Az utóbbiak erősen növekvő tendenciát mutatnak a fegyverkezés ellenére. Természetesen ez a sajátosság a különböző tőkés országokban különböző élességgel mutatkozik, attól függően, hogy hol tartanak a fegyverkezés terén.

Pillanatnyilag a legjobban az Egyesült Államokra és talán legkevésbé Nyugat-Németországra jellemző. Minthogy a vezető tőkés országokban, ha kisebb mértékben is, ugyanaz az irányzat érvényesül, mint az USA-ban, előbb-utóbb ezekben az országokban is hasonló helyzet alakul ki. Ha az Egyesült Államok helyzetét vizsgáljuk — és itt sohasem szabad elfelejteni, hogy a tőkés világ ipari termelésének 47 százalékát az USA adja. Kanadával együtt pedig több mint a felét, ezért a tőkés világ fejlődése szempontjából *döntő,* hogy mi történik az USA-ban —, a rothadási és

[5] Deutsches Wirtschaftsinstitut. 1961 január.

Digitized by Google

veszteglési tendencia határozott erősödését figyelhetjük meg az ötvenes évek közepe óta.

Az Egyesült Államok bruttó termelése évi átlagban 1889—1929-ben 3,7 százalékkal, 1947—1954-ben 3,9 százalékkal, 1954—1960-ban pedig csak 2,4 százalékkal nőtt. Ugyanebben az időszakban a lakosság évi növekedése 1,7 százalékos volt. Vagyis a termelés növekedési üteme alig haladja meg a lakosság növekedési ütemét.[6]

Tendenciálisan növekszik a termelőberendezések kihasználatlansága és a munkanélküliség is, különösen az alapvető iparágakban. A McGraw—Hill Corporation becslései szerint 1953—1960 végéig az USA feldolgozó iparának kapacitásai mintegy 50 százalékkal növekedtek, ezzel szemben a termelés mindössze kb. 20 százalékkal. A feldolgozó iparban az átlagos kihasználatlanság 1954-től 1960-ig évenkint, százalékban a következőképpen alakult: 16, 8, 14, 22, 20, 15 és 20—25 százalék. Emellett figyelembe kell venni, hogy két olyan fontos iparágban, mint az acél- és a gépkocsiipar, 1960-ban a kapacitások kihasználása mindössze 50—60 százalékos volt.

1961-ben a munkanélküliség mértéke jelentősen meghaladja az 50-es évek közepéig bármikor tapasztalt szintet. A teljes munkanélküliek aránya a dolgozók összlétszámában 7,6 százalék (január) s ehhez hozzá számítva a nem teljes időben dolgozókat (számuk mintegy 1,5 millió), meghaladja a 8 százalékot is.

Mindez annak ellenére következik be, hogy a fegyverkezési kiadások rekordmagasságot érnek el. Az 1961/62-es költségvetési évben a szövetségi kiadások 80,9 milliárdos összegéből 47,4 milliárd dollár, vagyis 58 százalék *közvetlen katonai kiadás.* Az állami vásárlásoknak mintegy 82—85 százaléka hadianyagvásárlásból áll. Az Egyesült Államokban a hadigazdálkodás 5 millió embert köt le. A mérnökök és tudósok kb. 30—32 százaléka a hadiiparban dolgozik.[7] Az a körülmény, hogy a rothadás egyéb tünetei a *nagyarányú fegyverkezés ellenére* fokozódnak, megmutatja, hogy a fegyverkezés nem *enyhíti,* hanem *súlyosbítja* egy tőkés ország gazdasági-konjunkturális helyzetét.

A második világháború után tapasztalt viszonylag gyorsütemű technikai fejlődés ellentmondani látszik a rothadási tendencia erősödésének. Ez azonban csak látszat. Itt figyelembe kell venni a következőket: a technikai fejlődés jórészt a hadiiparral kapcsolatos, közvetlenül a fegyverkezést szolgálja; a mai technikai fejlődés kiélezi az egyes termelési ágak közötti aránytalanságot és gyakoribbá teszi, illetve elmélyíti a részleges válságokat, végül; a tech-

6 Mirovaja Ekonomika i Mezsdunarodnie otnosenyija, 1961. 1. szám.
7 Kommunyiszt, 1961. 2. szám.

Digitized by Google

nika gyors fejlődése egyes területeken, egyes időszakokban semmiképpen nem mond ellent annak a ténynek, hogy a termelőerők további fejlődése az egész gazdaságban egyre nagyobb akadályokba ütközik. A rothadás tendenciájának erősödése megmutatkozik abban is, hogy egyrészt jelentkezik a túltermelési válságok mélyülésére irányuló tendencia, másrészt 1948—49 óta *gyakoriabbakká váltak a túltermelési válságok és a ciklus időtartama lerövidült.* Az egymást követő válságokban a termelés visszaesésének mértéke a következő volt: 1948/49-ben 8 százalékos, 1953/54-ben 10 százalékos, 1957/58-ban 14 százalékos és 1960 második felében 8 százalékos. Mindez annak ellenére történik, hogy a termelés növekedési üteme erősen lelassult.

A nyugat-európai tőkés országokban, ahol a háború utóhatásai sokkal tartósabbak voltak, a fejlődés másként alakult. Miután azonban a világháború következményeit kiheverték és *az egységes világciklus deszinkronizálódására irányuló tendencia* — amely a háború következménye volt — lassan megszűnik hatni, ezekben az országokban is megfigyelhető egy lassulási tendencia, s minden valószínűség szerint a következő évtizedben fejlődésük az USA-éhoz inkább hasonló képet fog mutatni. Ez jelenleg leginkább Angliában és Belgiumban mutatkozik.

Növekszik az élősdiség is. Ez szoros kapcsolatban van a tőkés gazdaság strukturális változásaival. A második világháború óta a tőkekoncentráció és centralizáció előrehaladásával együtt erősödött a tőketulajdon és a tőkefunkció különválása, erősödött az állami monopolkapitalizmus, rendkívül megerősödött a militarizmus, növekedett a járadékos rétegek súlya és jelentősen emelkedtek a járadékos jövedelmek is.

Az élősdiség növekedése visszatükröződik a termelő és nem termelő tevékenységet folytatók arányszámának alakulásában. Míg az Egyesült Államokban 1929-ben produktív nemzetgazdasági ágakban volt lekötve a foglalkoztatottak 58,7 százaléka, addig 1959-ben már csak 46,3 százaléka. Míg 1929-ben az összes foglalkoztatottaknak csak 6,9 százaléka dolgozott az államapparátusban, addig 1959-ben 15,2 százaléka.[8]

5. *A magánmonopolisztikus kapitalizmus átalakulása állami monopolkapitalizmussá*

Az imperializmusnak azt a fejlődési fokát, amelyet Lenin elemzett — figyelembe véve az azóta bekövetkezett változásokat és módosulásokat — *korai imperializmusnak,* a jelenlegi fejlődési

[8] Survay of Current Business 1960 július. US Dep. of Commerce National Income 1954 és US Income and Output (1958).

Digitized by Google

fokot pedig *késői vagy teljesen kifejlett imperializmusnak* kell neveznünk. Ez teljesen megfelel az imperializmus lenini elmélete szellemének. Lenin — bár az éppen kialakulóban levő imperializmus sajátosságait vizsgálta — már akkor rámutatott arra, hogy a fejlődés előrehaladt a kapitalizmustól az imperializmusig, a monopóliumtól az államosításig. *Míg a korai imperializmus magánmonopolisztikus kapitalizmus volt, addig a jelenlegi, késői vagy teljesen kifejlett imperializmus állami monopolkapitalizmus.* Történelmileg az átalakulásnak ez az irányzata az általános válság első szakaszában lép fel, először az első világháború idején. Ugrásszerűen halad előre az imperializmus ellentmondásai különös kiéleződésének periódusaiban; az 1929—33-as világválság után, majd a második világháború alatt és után.

A második szakaszban, a második világháború után — eltérőleg az első világháború utáni helyzettől — *a kapitalizmusnak nem volt ideiglenes, részleges stabilizációja sem,* s az imperializmus világrendszerének felbomlása gyors ütemben haladt előre. Ez az oka annak, hogy a második szakaszban az állami monopolkapitalizmus fejlődése *meggyorsult.*

A harmadik szakaszra — az 50-es évek közepe óta — *az a jellemző, hogy a fejlett tőkésországokban az előzőleg végbement fejlődés eredményeként az állami monopolkapitalizmus teljes rendszerré fejlődött, s a monopoltőkés termelési viszonyok uralkodó formájává vált.* Az állami monopolkapitalizmus abban különbözik a monopolkapitalizmus korábbi formájától, hogy az állami monopolkapitalizmusban megvalósul *a monopolszervezetek* (a finánccoligarchia szerveinek) és *az államapparátus teljes és közvetlen funkcionális gazdasági-politikai, személyi összefonódása, egyesülése, összeolvadása.* Ez azt jelenti, hogy az állam apparátusát közvetlenül a legerősebb finánctőkés csoportok veszik kézbe, tartják ellenőrzésük alatt. Ma már olyan helyzet alakult ki, hogy a legfelsőbb állami szervektől kezdve az alsóbb szervekig meghatározott összefüggés van a gazdasági életben betöltött hely és az ennek megfelelő államapparátusi tisztség között. Az Egyesült Államok jelenlegi kormánya, sokkal inkább mint elődei, közvetlenül a finánctőke képviselőiből áll. Az elnök Kennedy milliomos családból származik, maga is milliomos. Az igazságügyminiszter; az elnök fivére, Robert Kennedy. Robert McNamara honvédelmi miniszter, a „Ford Motor Co." elnöke volt. Pénzügyminiszter Dillon, a „Dillon, Read and Company", egyik legnagyobb Wall Street-i értékpapírügyletekkel foglalkozó pénzintézet elnöke. Dean Rusk külügyminiszter: a Rockefeller-csoport embere, korábban a „Rockefeller-alap" igazgatója volt. A kereskedelemügyi miniszter, Hodges, pedig a „Marshall-Field" textilipari tröszt alelnöke.

Digitized by Google

Ma az állam olyan gazdasági funkciókat tölt be, amelyeket régebben csak a magánmonopóliumok gyakoroltak. A monopolista szervezetek viszont sok esetben mint állami szervek lépnek fel, vagy olyan funkciókat töltenek be, amelyeket azelőtt csak az állam láthatott el. Ez a változás kifejezésre jut abban, hogy *az állam közvetlen gazdasági-szervező funkcióra tett szert,* hogy a tőkefunkciót egyre inkább az állam tölti be, míg éppen ezáltal a tőketulajdon az államhatalmat ellenőrző legerősebb finánctőkés csoportok kezében egyre jobban összpontosul.

Ez a funkcionális gazdasági összefonódás *ma már teljes rendszerré* fejlődött. A vezető tőkésországokban a termelési eszközök 10—30 százaléka van állami tulajdonban. Az USA-ban ezek főként katonai vállalatok, mintegy 20 000 vállalat, kb. 12 milliárd dollár tőkeberuházással. (A formák igen változatosak: az állami ellenőrzéstől — vegyes állami-magán részvénytársaságoktól, egészen a „tiszta" állami tulajdonig.)

A nemzeti jövedelem egyre nagyobb részét — főként az adórendszer segítségével — a költségvetésben (ideértve a központi és helyi állami költségvetéseket is) koncentrálják. A vezető tőkés országokban ennek a koncentrációnak a foka 25—45 százalékos. A nemzeti jövedelem 25—45 százalékának az állami költségvetésben történő koncentrációja lehetővé teszi, hogy az állam mint a legnagyobb vásárló lépjen fel. Az Egyesült Államokban például az állami vásárlások a nemzeti jövedelemnek több mint 20 százalékát teszik ki. Mindezekből következik az államnak az ipari beruházásokban való nagyarányú részvétele. Az állami beruházások az összes beruházásoknak Angliában 21, Nyugat-Németországban 14, Franciaországban 30, Olaszországban pedig 36,1 százalékát teszik ki.[9] Egész rendszerré fejlődött egyes területeknek a költségvetésből való szubvencionálása (exporttámogatás, mezőgazdaság, tőkekivitel stb.), amelyek csökkentik a magánmonopolista tőkebefektetés rizikóját.

Ennek a rendszernek kettős funkciója van; az értéktöbblet termelésének, realizálásának megkönnyítése a munkásosztály fokozott kizsákmányolása útján és a monopoltőkés termelési viszonyok ingatagságának ellensúlyozása. Itt tehát nem csupán az állam gazdaságpolitikájáról, hanem a monopolista termelési viszonyok formaváltozásáról van szó.

Az állami monopolkapitalizmus eluralkodása valójában annak a tünete, hogy a termelőerők és a termelési viszonyok közötti konfliktus igen magas fokra jutott, hogy a termelés társadalmasítása olyan méreteket öltött, hogy a tőkés termelési viszonyoktól

[9] Economic Survay of Europa in 1959 U. N. Genf.

Digitized by Google

való megszabadítása *közvetlen és elkerülhetetlen* feladattá vált. Noha az állami monopolkapitalizmus azért válik uralkodóvá, hogy az ellentmondások ideiglenes, átmeneti enyhítésével ellensúlyozza a tőke meggyengült funkcióképességét, biztosítsa a felhalmozás zavartalanságát, ezzel *éppen ellenkezőleg csak még jobban elmélyíti a bajokat, s objektíve fokozza a forradalom feltételeinek érlelődését.*

Az állami monopolkapitalizmus azáltal, hogy a monopóliumok és az államapparátus erejét egységes mechanizmusba egyesíti, megnöveli a legerősebb, legagresszívebb finánctőkés csoportok gazdasági és politikai hatalmát. Ezért kiélezi mindenekelőtt a munka és a tőke közötti ellentétet. De kiélezi a burzsoázia legfelsőbb rétege és a burzsoázia alsóbb rétegei közötti ellentéteket is. Most megfigyelhető az a tendencia, hogy az egyes országok lakosságának többsége (munkásosztály, alkalmazottak, értelmiség, parasztság, kisburzsoázia) a finánctőke e megnövekedett nyomása alatt és ellene *antimonopolista* egységbe tömörüljön.

Kiéleződnek az egyes nemzeti finánctőkék közötti ellentétek, mert az egyes nemzeti finánctőkék az államapparátus segítségével akarják megoldani belső nehézségeiket a többiek rovására. A legerősebb tőkésállamok vezetése alatt államközi csoportosulásokat hoznak létre (integrációs törekvések), hogy a gyengébb tőkésállamok rovására a világ gazdasági felosztását ezekkel az állammonopolista formákkal oldják meg.

Kiéleződnek az erősen és gyengén fejlett tőkés országok, illetve volt gyarmati országok közötti ellentétek, mert az államapparátussal összeolvadt finánctőke ezen országok rovására a világ erőszakos területi felosztására is törekszik.

Mindezek alapján lehet azt mondani, hogy az állami monopolkapitalizmus eluralkodása — amely különösen az 1950-es évek közepe óta nyilvánvaló — *egyrészt tünete annak,* hogy a kapitalizmus általános válsága elmélyült, hogy a kapitalizmus belső ellentmondásai új fejlődési fokra jutottak, másrészt mint *visszaható* tényező *oka* annak, hogy az ellentmondások közelebb kerülnek végső kiéleződésük és végleges megoldásuk stádiumához.

•

Az előbbiek alapján azt mondhatjuk: a kapitalizmus hanyatlási folyamatában olyan szakaszhoz érkezett, amelyben megkezdődött az imperializmusnak mint világrendszernek a *teljes felbomlása, szétesése.* A történelmi fejlődés menete láthatólag meggyorsult. A szocializmus világméretű győzelme közvetlen történelmi szükségszerűségként jelentkezik. A kapitalizmus agóniája új

Digitized by Google

stádiumba jutott. De mint ahogy a bomlásnak induló élő szervezet káros anyagokat termel, amelyek megfertőzik a környezetet, ugyanúgy megvannak a kapitalizmusnak, mint eddig minden bomlóban levő társadalmi szervezetnek fertőző és veszélyes melléktermékei, amelyek megfelelő védelem hiánya esetén fenyegetik környezetüket. Ezek közül legveszélyesebbek a militarizálás és a háború. Míg a világimperializmus viszonylag nagy ereje alapján, az általános válság első és második szakaszában az *egyenlőtlen fejlődés törvénye,* a világháborúk és háborúk formájában törte magát keresztül, addig *a jelenlegi harmadik szakasznak az a sajátossága, hogy az antiimperialista erők alapján megvan a lehetőség arra, hogy az egyenlőtlen fejlődés törvényének ilyen formában való érvényesülését meggátoljuk.* S ez ma már nemcsak a világháborúkra, hanem egyre inkább „a kisebb" háborúkra is vonatkozik. Minél erőteljesebben változnak meg az erőviszonyok a szocializmus és az antiimperialista erők javára, annál inkább. Éppen ezért a kapitalizmus általános válságának körülbelül az 50-es évek közepe óta kialakuló új szakasza — amelynek az előbbiekből kifolyólag fő jellemvonása, hogy *nem világháborúval kapcsolatban alakult ki, mint az első kettő — megmutatja,* hogy a szocializmus győzelme és az imperializmus pusztulása a *békés verseny* körülményei között is elkerülhetetlen történelmi szükségszerűség.

Az imperializmus bomlási folyamatának jelei nemcsak a gazdaságban, hanem a politikában és az ideológiában is megmutatkoznak, s ez *utóbbiak hatnak egymásra és közvetett úton a gazdaságra is.*

A közgazdaságtan területén az állami monopolkapitalizmusnak megfelelően uralkodóvá vált az improduktív fogyasztás dicsőítése, a filozófiában az irracionalista áramlatok előretörése, a művészetben a dekadencia. A polgári ideológia ma már nem képes a társadalom tagjai elé előrevivő eszményeket állítani. Tulajdonképpen a polgári ideológia válsága nyilvánul meg abban az irányzatban, amely saját tehetetlenségét szociális demagógiával, a szocializmus valóságából vett jelszavak felhasználásával igyekszik elkendőzni. „Kapitalista tervgazdálkodás", „demokratikus szocializmus", a „népi kapitalizmus", a „jóléti állam" jelszavai a propagandában mindmegannyi jele annak, hogy már az illúziókeltés „nyersanyagát" is a szocializmustól kell kölcsönözni. A világ dolgozó emberei egyre inkább a szocializmusban látják nagy társadalmi céljaik és eszményeik megvalósulásának lehetőségét. A kapitalizmus általános válságának új szakasza azt mutatja, hogy megnövekedett a dolgozó emberek reményei valóraváltásának a lehetősége.

Digitized by Google

SZEMLE

A szövetkezeti gazdálkodás megszilárdulása első szövetkezeti megyénkben

Hazánkban Győr-Sopron megye volt az első, amelynek parasztsága együttesen a szocialista mezőgazdaság útjára lépett. Azóta követte példáját az ország valamennyi megyéje; egész mezőgazdaságunkban győzelemre jutottak a szocialista termelési viszonyok.

Termelőszövetkezeteinkben ma a legnagyobb gond: a közös nagyüzemi gazdálkodás kialakítása és megszilárdítása. A Győr megyei tapasztalatok megismerése sok segítséget nyújthat a többi megye szövetkezeteinek. Ezért — amennyire egy szűkre szabott cikk keretei megengedik, rövid áttekintést adunk hazánk első szövetkezeti megyéje mezőgazdaságának 1959. és 1960. évi fejlődéséről.

I.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének az a célja, hogy a létrehozott szövetkezeti nagyüzemek mind nagyobb mértékben elégítsék ki a társadalomnak a mezőgazdasági termékek iránti szükségletét, s ezzel egyidőben egyre magasabbra emeljék a szövetkezeti tagság életszínvonalát. A termelési eredményekből kitűnik, hogy e cél megvalósításában a Győr megyei szövetkezeti mozgalom jó úton jár.

Erre mutat mindenekelőtt a szövetkezeti termelés értékének alakulása az elmúlt két évben. 1959-ben több mint 850 millió, 1960-ban pedig több mint 1,1 milliárd forint értékű mezőgazdasági terméket állítottak elő a Győr megyei termelőszövetkezetek. A szövetkezeti termelés volumenének ez a csaknem 30 százalékos évi növekedése főként a földterület hatékonyabb kihasználásából fakad és kisebb mértékben a szövetkezeti szektor területi növekedéséből. 1960-ban a közös gazdálkodásba vont összes terület nem is egészen 6 és fél ezer kh-dal volt nagyobb az előző évinél, de jelentősen emelkedett a területegységre jutó termelés színvonala: a teljes termelés egy szántóegységre jutó értéke 1959-ben 2 835 Ft-ot, 1960-ban pedig 3 290 Ft-ot tett ki.

Ez, a megyei átlagban kifejezett termelési színvonal-növekedés azért is jelentős, mert nemcsak a

Digitized by Google

megye jól gazdálkodó, hanem a közepes és gyenge termelőszövetkezeteire is kiterjedt. Bizonyítják ezt az alábbi adatok:

A termelési színvonal alakulása a Győr megyei tsz-ekben
(Ft-ban)

Év	Egy szántóegységre jutó teljes termelési érték a		
	jól	közepesen	gyengén
	gazdálkodó termelőszövetkezetekben		
1959	3666	2405	1624
1960	3877	2762	2047

A gazdasági és szervezeti megszilárdulás általános a megyében és a gyengébb termelőszövetkezetek nagyobb ütemű fejlődése révén a kiegyenlítődés irányában hat. A jól gazdálkodó tsz-ek csoportjában ugyanis 211 Ft volt a szántóegységre jutó termelési érték évi növekedése, a közepesen gazdálkodókéban 357 Ft, a gyengén gazdálkodó tsz-ek csoportjában pedig 423 Ft. A megye átlagában ez a növekedés 455 Ft-ot tett ki. Ez igen kedvező jelenség. A jól gazdálkodó tsz-ek termelése azért növekedett kisebb ütemben, mert 1960-ban igen sok termelőszövetkezet érte el az élenjárók színvonalát; ezek aránya a megyében az 1959. évi 43 százalékról 60 százalékra emelkedett. Az élenjárókhoz felzárkózott termelőszövetkezetek pedig jelentősen meghaladták előző évi termelésük színvonalát, de még nem érték el azt a szintet, mint az előző évben is jól gazdálkodók.

A területegységre eső termelés bemutatott növekedése a növénytermelést vizsgálva két forrásból fakadt: az egyes növények átlaghozamának az emelkedéséből, és a nagyobb értéket adó kultúrák területének kiterjesztéséből.

A főbb növények termésátlagának és vetésterületi arányának alakulása

Megnevezés	Év	Kenyérgabona	Kalászos takarmány	Kukorica	Burgonya	Cukorrépa
Terméshozam	1959	10,4	—	12,3	45,7	96,2
	1960	10,7	—	16,4	67,0	152,2
Vetésterület %-os aránya	1959	25,7	29,4	11,2	2,1	5,5
	1960	28,6	16,1	13,1	3,0	5,6

Digitized by Google

Az állati termékhozamok növekedése is jelentős mértékben hozzájárult a holdankénti termelési érték vázolt emelkedéséhez.

Az állati termékhozamok alakulása

Év	100 szántóegységre jutó			
	tehéntej (liter)	juhtej	tyúktojás (db)	gyapjú (kg)
1959	7063	11	87	7
1960	9819	13	295	17

A népgazdaság szükségleteinek fokozott kielégítése szempontjából a „több termék — több áru" általános érvényű összefüggéséből adódóan a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek az a legfőbb feladatuk, hogy fokozzák árutermelésüket. Hogy megvilágítsuk az árutermelés fontosságát és feltárjuk az okát annak: miért nincs mindig „szabályos" kapcsolat az átszervezés és az árutermelés alakulása között — meg kell vizsgálnunk a Győr megyei termelőszövetkezetek megszilárdulási folyamatát az árutermelési mutatók tükrében.

Egészében véve az árutermelés mind összvolumenében, mind az egy területegységre eső termelési érték alapján növekvő tendenciát mutatott az elmúlt két évben.

Az áruvolumen alakulása

Év	Az államnak átadott áruk volumenértéke			
	összesen		1 kh szántóra	
	1000 Ft-ban	Index	Ft-ban	Index
1958	641,699	100,0	1,790	100,0
1959	670,516	104,4	1,898	106,6
1960	704,657	109,6	2,008	112,2

Nem ilyen kedvező azonban a kép akkor, ha főágazatonként vizsgáljuk, hogyan alakult a megyében az áruértékesítés legfőbb csatornáját képező felvásárlás volumene. A növénytermeléssel ellentétben ugyanis az állattenyésztésből eredő áruátadás volumenértéke 1960-ban kisebb volt, mint a megelőző két évben. 1958-hoz képest az 1960. évi elmaradás 3,6, a megelőző évhez viszonyítva pedig 9,6 százalék volt. Az 1959. évi felvásárlás azonban, amely jelentősen meghaladta az 1958. évit, szorosan összefüggött a megye állatállományának kedvező alakulásával. Az állattenyésztési felvásárláson belül 1958-hoz, a szocialista átszervezést megelőző év-

Digitized by Google

hez képest 1960-ban előnyösen alakult a tenyészállatfelvásárlás és — a vágóállat és baromfi kivételével — az egyéb állati termékek felvásárlása. Az állatállomány 1960. évi fejlődése az idei évre áruértékesítés szempontjából az előző évinél kedvezőbb feltételeket teremtett meg.

A növénytermelésből eredő felvásárlás az utóbbi két évben kedvezőbben alakult, jelezve, hogy e téren a termelőszövetkezetek megszilárdítása gyorsabban és erőteljesebben ment végbe.

A tanácsi területről származó növénytermelési felvásárlás volumenének alakulása

Megnevezés	1959.	1960.	
	1000 Ft-ban	1000 Ft-ban	Index (1959 = 100)
Kenyérgabona	71 284	85 691	102,2
Kukorica	5 207	10 494	201,5
Burgonya	5 354	16 872	315,1
Ipari növények	85 069	125 306	147,3
Hüvelyesek	1 215	5 000	411,5
Zöldségtermelés	18 010	26 299	146,0
Gyümölcs, szőlő	7 829	12 762	163,1
Növénytermelés összesen:	228 942	308 013	134,5

Győr-Sopron megyében tehát a mezőgazdaság szocialista átszervezése a társadalom növekvő szükségleteinek kielégítésére hivatott mezőgazdasági össztermelés és árutermelés növekedésének a jegyében valósult meg. Ez a növekedés a szövetkezeti gazdaságoknak saját erejükből való bővítéséhez is mind kedvezőbb lehetőségeket teremtett. A Győr megyei termelőszövetkezetek a gyakorlatban bizonyították be annak az elméleti tételnek az igazságát, hogy — szemben a kisparaszti gazdaságokkal, amelyek fő tömegeikben képtelenek a rendszeres bővített újratermelésre — a szocialista nagyüzemek a belső üzemi felhalmozásnak nagy lehetőségeivel rendelkeznek. A termelés bővítésére fordított eszközök értéke a tsz-ekben szántóegységenként megyei átlagban 1959-ben 811 Ft-ot, 1960-ban pedi 913 Ft-ot tett ki. A termelés bővítését szolgáló felhalmozási alapnak ez a növekvő tendenciája egyaránt jellemző a gyengén, a közepesen és a jól gazdálkodó termelőszövetkezetekre.

A jó gazdára jellemző előrelátásnak, a jövő megalapozásának a bizonyítéka, hogy nemcsak területegységenként, hanem a termelési értéken belüli részarányában is növekedett a felhalmozást szolgáló értékrész. 1959-ben a termelési érték 28,6, 1960-ban pedig 31,3 százalékát fordították a termelés bővítésére a Győr megyei tsz-ek. A felhalmozási alapnak az üzemi bruttó jövedelemben kifejezett aránya 1959-ben 40,8, 1960-ban 44,4 százalék volt. Mindez arra mutat, hogy nem-

Digitized by Google

csak a város mezőgazdasági termékekkel való ellátásának, hanem a szocialista bővített újratermelés feltételei megteremtésének az ügye is jó kezekben van a termelőszövetkezetekben.

Mindezeken túlmenően azonban az sem közömbös a szocializmus építése és ezen belül a mezőgazdaság szocialista átszervezésének említett fő céljai szempontjából, hogy az elmúlt két évben, a gazdasági megszilárdítás során hogyan alakultak Győr megyében a termelőszövetkezeti tagok anyagi körülményei. Ennek legfőbb kifejezője a közös gazdaságból eredő összes jövedelem egy főre eső nagyságának fejlődése. 1959-ben a közös munkában részt vett egy-egy szövetkezeti tagra megyei átlagban 8 819 Ft összes jövedelem jutott. 1960-ban ez az összeg már 11,410 Ft-ra emelkedett, a jövedelem évi növekedése tehát majdnem 30 százalék. A személyes fogyasztást szolgáló jövedelem egy főre jutó nagyságának az emelkedése kiterjedt a különböző gazdasági színvonalú termelőszövetkezetek valamennyi kategóriájára, sőt az alsóbb kategóriákban nagyobb arányú volt a növekedés. A gyengén gazdálkodó tsz-ekben 27 százalékkal, a közepes színvonalú tsz-ekben 29.8 százalékkal, a jól gazdálkodó tsz-ekben pedig 18.7 százalékkal több jövedelemhez jutott tavaly a közös munkában résztvevő átlagos szövetkezeti tag. Ez a jelenség közvetlenül összefügg a különböző fejlettségű termelőszövetkezetek termelésszínvonalának kiegyenlítődési folyamatával, melyről az előbbiekben szó volt. Erre mutat az is, hogy 1959-ben a közös munkában részt vevő szövetkezeti tagra a közös gazdaságból átlagosan jutó összes jövedelem a gyenge tsz-ekben a jól gazdálkodók egy tagra jutó jövedelmének 51,2 százalékát, 1960-ban pedig 54,8 százalékát tette ki. A közepes és a jó termelőszövetkezetekben pedig ez az arány 74 százalékról 80,6 százalékra emelkedett. Világosan megmutatkozik tehát a jövedelmek kiegyenlítődésének tendenciája, amely — mint láttuk — a gyenge és közepes tsz-ek hozamszínvonalának a legfejlettebb tsz-eknél nagyobb mérvű növekedésén alapszik, s ennyiben kedvező jelenség. Ugyanakkor magában foglalja ez az élenjáró tsz-ek viszonylagos elmaradását is, melyet még részletesen meg kell vizsgálni, s szövetkezetenként ki kell tűzni és végre kell hajtani az ebből adódó feladatokat. Ugyanígy meg kell vizsgálni azt is, hogy a jellemzett tendencia ellenére túl nagy a fejenkénti jövedelem-különbség a nem nagy számú gyenge tsz-ek rovására.

Megállapíthatjuk, hogy a Győr megyei termelőszövetkezetek a megye mezőgazdaságának szocialista átszervezése óta határozottan és egyértelműen fejlődtek mind a népgazdaság szükségleteinek kielégítése, mind a szocialista bővített újratermelés belső feltételeinek megteremtése, mind pedig a személyes jövedelem biztosítása tekintetében. Egy egész megye kétéves gyakorlati eredményei tehát a legmesszebbmenően igazolják azt, hogy helyes a pártnak a mezőgazdaság szocialista átszervezésére és a termelőszövetkezetek gazdasági és szervezeti megszilárdítására irányuló politikája. Ebben a nagysikerű munkában a párt és a kormány politikai és anyagi támogatása

Digitized by Google

mellett döntő szerepe van a helyi párt- és tanácsi dolgozók és a szövetkezeti parasztok odaadó, szívós munkájának.

II.

Milyen úton érték el eredményeiket a Győr megyei termelőszövetkezetek, melyek megszilárdulásuknak azok a jellemző vonásai, amelyeknek ismerete gyakorlati tanáccsal szolgálhat a megszilárdítás munkája előtt álló termelőszövetkezeteknek és irányító szerveiknek?

Ennek a folyamatnak az első és legfőbb ismérve az, hogy az élő- és holtmunka-befektetések mind tömegükben, mind területegységnyi nagyságukban erőteljesen növekedtek. Másszóval: a Győr megyei termelőszövetkezetek megszilárdítása a *belterjesség fokozása útján ment végbe.* Ezen az általános folyamaton belül növekedett a termelőeszközökkel való ellátottság, amit a szántóegységre jutó beruházott vagyon és termelési tartalékolás nagyságának alakulása mutat. Megyei átlagban a beruházott vagyonnak a szántóterület egységére eső értéke az 1959. évi 1860 Ft-ról 1960-ban 2605 Ft-ra emelkedett. Az állóeszközállomány e 40 százalékos növekedésével együtt a forgóeszközként működő termelőeszközök értéke is 855 Ft-ról 1183 Ft-ra emelkedett területegységenként. Az álló- és forgóeszköz-befektetéseknek ez a jelentős növekedése volt az egyik fő alapja a hozamok emelkedésének a vizsgált két évben. Ugyanígy az álló- és forgóeszköz-befektetés növekvő színvonala egy adott éven belül is növeli az eredményesség színvonalát. A beruházott vagyonnak és a termelésre tartalékolt forgóeszközöknek a szántóterület egységére jutó értéke 1960-ban a megye gyenge termelőszövetkezeteiben 2750 Ft, a közepes termelőszövetkezetekben 3314 Ft, a jól gazdálkodó termelőszövetkezetekben 4290 Ft volt. Az előzőkben láttuk, hogy a befektetéseknek ez a növekvő sora a termelési értéknek is egyre növekvő színvonalát hozta létre.

A befektetések fokozása révén végbemenő megszilárdulási folyamat sokoldalúságáról tanúskodik az a tény, hogy a területegységnyi befektetés-koncentráció valamennyi főbb álló- és forgóeszköz növekedését magába foglalja. Ez a komplex bővülési folyamat egyaránt érvényesül a két évben, valamint egy adott éven belül a gyenge, a közepes és a jó termelőszövetkeztek közötti viszonylatban.

A beruházott vagyon szántóegységre jutó nagysága és %-os megoszlása

Megnevezés	Épületek, gépek és egyéb beruházások		Igás- és tenyészállatok		Továbbtartásra szolgáló növ. állatok		Beruházás, pénzforg. eszközök		Összesen
	Ft	%	Ft	%	Ft	%	Ft	Ft	Ft
1959 Megyei	1288	69,3	429	23,0	110	5,9	33	1,8	1860
1960 átl.	1761	74,6	438	18,6	117	5,0	43	1,8	2359
gyenge	1235	70,0	400	22,8	113	6,4	14	0,8	1762
1960 közepes	1647	74,1	430	19,3	114	5,1	32	1,5	2223
jó	1898	75,3	448	17,8	210	4,8	54	2,1	2610

Digitized by Google

Valamennyi tényező egyidejű növekedésén belül kiemelkedik az épületek, gépek és egyéb beruházások területegységnyi értékének abszolút és százalékos növekedése mindkét viszonylatban. Ezek az eredmények a nagyüzemi állatférőhelyek létrehozásával és a gépesítés erőteljes ütemével függnek össze, s a gazdasági megszilárdítást bizonyítják. A közös állatállományból 1959-ben 11.8, 1960-ban pedig 18,6 számosállat jutott 100 holdra, s ez az emelkedés a nagyüzemi férőhelyek biztosítását tette a megszilárdítás egyik központi feladatává.

A fő feladatok elsődleges megoldásával egyidőben — a bemutatott állóeszköz-alakuláshoz hasonlóan — az egész termelőeszköz-ellátottság a sokoldalú fejlesztés jegyében ment végbe. Ezzel összefüggésben hangsúlyoznunk kell ezt az objektív követelményt, amelyet a Győr megyei termelőszövetkezetek gyakorlati tapasztalata is igazol, hogy az eredményességet *csak a sokoldalúan végbemenő befektetés-koncentráció* növeli, mely a társadalmi munka különböző tényezői közötti, technikailag meghatározott arányok érvényesülésén alapszik.

A Győr megyei szövetkezeti gazdálkodás megszilárdulása a belső szövetkezeti erők fokozottabb felhasználásán alapszik. Ezt fejezi ki többek között az, hogy a szántóegységenkénti tiszta vagyon értéke egy év alatt 1214 Ft-ról 2233 Ft-ra növekedett. A szövetkezeti alapnak a beruházott vagyonon belüli részaránya 1959 és 1960 között csaknem 24 százalékkal emelkedett. A következő évre forgóalap céljaira tartalékolt eszközök értékéből a saját források aránya 1959-ben 67 százalék volt, 1960-ban 72 százalék. A saját erő fokozott bekapcsolása a gazdasági megszilárdításba az álló- és a forgóeszközök területén egyaránt érvényesült.

A saját szövetkezeti erőforrások fokozott hasznosítása nemcsak a megszilárdítás időbeni alakulására jellemző, hanem a megszilárdulás előrehaladottabb stádiumában levő termelőszövetkezetek vonatkozásában is. A gazdálkodási színvonal növekedésével ugyanis mind az álló-, mind a forgóalapon belül nő a saját erő részaránya. A beruházott vagyon tehermentes része 1960-ban a gyenge termelőszövetkezetekben 42 százalék, a közepesekben 47,7 százalék, a jókban 51,1 százalék; ugyancsak a tehermentes rész aránya a következő évre tartalékolt eszközök értékében az előbbi sorrendben: 42, 63 és 74 százalék.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy az állami támogatás mértéke csökkent. Ellenkezőleg, Győr megyében a termelőszövetkezeti gazdálkodás megszilárdulását a saját erőnek és az állami támogatásnak egyidejűleg végbemenő fokozott igénybevétele jellemzi mégpedig úgy, hogy az előbbinek a mértéke az utóbbiét meghaladja. A szövetkezeti alap évi növekedése 50,3 százalékos volt, a beruházási hitelállomány szántóegységre jutó nagysága pedig csak 18,6 százalékkal növekedett. S viszonylagos csökkenés ellenére az állami támogatás a Győr megyei termelőszövetkezetek eredményes megszilárdulásának egyik döntő tényezője volt az elmúlt két év során.

Ez ékes bizonyítéka annak,

Digitized by Google

hogy szocialista államunk a szövetkezetbe való belépés után sem hagyja magukra a dolgozó parasztokat; a rendelkezésre álló anyagi és egyéb eszközökkel segíti a termelőszövetkezetek gazdasági és szervezeti megszilárdulását, hogy azok minél előbb sok árut adó, tagjainak magas életszínvonalat biztosító, fejlett nagyüzemi gazdaságokká váljanak.

Az ország többi megyéjében és termelőszövetkezetében sem lehet más a megszilárdulás útja, mint Győr megyében: a *szövetkezeti és állami erőforrások fokozott hasznosítása az eredményes gazdálkodás érdekében.* A beruházások nem azonnal, hanem hosszú évek során keresztül érvényesítik termelést növelő hatásukat. Ezért káros az, ha — mint az több helyütt tapasztalható — a termelőszövetkezet helytelenül felfogott napi érdekből, azért, hogy bármi áron minél többet oszthasson ki, a beruházások érdekében nem használja ki sem saját erőforrásait, sem az állam támogatását. A Győr megyei termelőszövetkezetek nem ezt teszik. Nagymérvű beruházásokat hajtottak végre, mint azt a beruházott vagyon területegységnyi nagyságának növekedéséből láttuk, jóllehet — a dolog természetéből adódóan, — a termelési érték színvonala a beruházás éveiben nem növekedett rögtön a beruházásokkal egyenlő arányban. Így a 100 Ft beruházási vagyonra jutó termelési érték 1959-ben 152,4 Ft volt, 1960-ban pedig 126,2 Ft-ra csökkent. Nem kétséges azonban, hogy a jelentős mértékű és rendszeres beruházás a későbbi években hatványozottan megtérül a gazdálkodás eredményességének az emelkedésében, mint ahogy a jobban megszilárdult Győr megyei termelőszövetkezetek ma is, éppen magas állóeszköz-ellátottságuk révén, többet és hatékonyabban produkálnak, mint a fejletlenebbek, a termelőeszközökkel kevésbé ellátottak. Ezt igazolja az a tény, hogy a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetekben, amelyekben — mint láttuk — a beruházott vagyon szántóegységnyi nagysága a legkisebb, 100 Ft, beruházott vagyonra 109,1 Ft termelési érték jut, a közepesen gazdálkodókban már 122,3 Ft, jól gazdálkodó termelőszövetkezetekben pedig 130,5 Ft. Itt tehát lényegében a korábbi nagyobb beruházások hatékonyságnövelő szerepe érvényesül, szemben az egyik évről a másikra átkerülő, döntően új, a termelésben csak részben bevont beruházás-többlettel.

A beruházott vagyon hatékonyságának csökkenésében (az elmondottakon kívül) valószínűleg szerepet játszott az is, hogy egyes forgóeszközök növekedése — bár abszolút mértékben jelentős volt — elmarad az állóeszközök növekedésének ütemétől. Ezt látszik igazolni pl. az a tény, hogy 100 Ft beruházott vagyonra jutó forgóeszköz-tartalékolás nagysága a két év viszonylatában valamelyest csökkent. Ezen belül különösen nagy az eltérés az állatsűrűség és a takarmányalap-képzés növekedésének üteme között, az utóbbi rovására. Hangsúlyozzuk azonban, hogy itt csak a takarmánytartalékolásról beszélünk, mert az adott évi termelésből történő takarmány-felhasználásra nincs adatunk.

A Győr megyei megszilárdulás egyik tényezője volt a szövetke-

Digitized by Google

zeti gazdaságok átlagos nagyságának növekedése is. A termelőszövetkezetek területe megyei átlagban az 1959. évi 1167-ről 1960-ban 1283 szántóegységre emelkedett. Mint láttuk, ezzel a területi koncentrációval együttjárt a termelés valamennyi fő tényezőjének a területegységre eső koncentrációja. A belterjesség fokozása alátámasztotta az átlagos terület növekedését, s annak gazdasági alapjául szolgált. A földterületnek és a befektetéseknek ez a kettős, összpontosított folyamata törvényszerűen a gazdálkodás eredményességének fokozásával járt. A megye egészén belül ez az összefüggés a gyenge, a közepes és a jó termelőszövetkezetek csoportjaiban is érvényesült. 1959 és 1960 között a gazdálkodás mindhárom fokozatában nőtt az átlagterület és a belterjesség színvonala, következésképpen kedvezően alakult az eredményesség valamennyi mutatószáma.

Nem ilyen pozitív azonban a szövetkezetek átlagos földterülete növekedésének az eredménye akkor, ha romlik a termelőeszköz-ellátottság. Ha a területnagyság szerint csoportosítjuk Győr-megye termelőszövetkezeteit, akkor kitűnik, hogy az eredményességi mutatószámok a terület növekedésével együtt csökkentek, mert ezzel párhuzamosan csökkent a belterjesség színvonala is. Nem önmagában a területnövekedés, hanem annak gazdasági megalapozatlansága okozta ezt. A Győr megyei gyenge termelőszövetkezetek 1803 szántóegységnyi átlagos területükkel 58,8 százalékkal nagyobb területen gazdálkodnak, mint a jó termelőszövetkezetek, de szántóegységenként 35,9 százalékkal alacsonyabb az álló- és forgóeszközzel való ellátottságuk. Ebből ered, hogy a területegységre jutó termelési értékük is 47,4 százalékkal marad el a jó termelőszövetkezetekétől.

A Győr megyei termelőszövetkezetek tapasztalatai is egyértelműen azt mutatják, hogy ha gazdaságilag megalapozott a földterület üzemi koncentrációja, akkor elősegíti a gazdálkodás megszilárdulását és ezen keresztül eredményességét; ellenkező esetben viszont hátráltatja.

Munkaegységek felhasználásának alakulása a Győr megyei tsz-ekben

Év	Egy szántóegységre jutó munkaegységek száma		
	gyengén, gazdálkodó termelőszövetkezetekben	közepesen	jól
1959.	30,2	33,1	40,9
1960.	32,7	36,9	47,3

A termelőszövetkezetek gazdasági és szervezeti megszilárdításának egyik legfőbb tényezője a munkaerő-gazdálkodás megszilárdítása. E tekintetben az elmúlt két évben a Győr megyei gyakorlatban pozitív és negatív vonásokat is találunk. Kedvező volt

Digitized by Google

az, hogy több élőmunkát használtak fel. Megyei átlagban 1959-ben 35,8, 1960-ban 42,4 munkaegységet fordítottak egy szántóegységre a termelőszövetkezetek. A holtmunka fokozott felhasználásával együtt ez jelentős forrása volt az eredményesség bemutatott növekedésének. Hasonló irányú és hatású volt az élőmunka-ráfordítás alakulása 1959 és 1960 között, és mindkét évben a különböző színvonalon gazdálkodó termelőszövetkezetek összehasonlításában is.

A megyében ez az általános folyamat annál is inkább kedvező jelenség, mert vele egyidejűleg csökkent a munkában résztvevők száma. Megyei átlagban a közös munkában résztvevő egy-egy tagra 1959-ben 8,6 kh, 1960-ban pedig 9,6 kh összes terület jutott. A munkában részt vevő tagok tehát a terület ellátottság növekedésével egyidőben fokozták az egységnyi területen az élőmunka-ráfordítást. Ez természetesen csak úgy valósulhatott meg, hogy jelentősen nőtt az egy szövetkezeti tag által a közös munkában teljesített munkaegységek száma. Megyei átlagban ez a szám 1959-ben 251, 1960-ban 332 munkaegység volt.

Nem ilyen kedvező a kép, ha a munkaerőgazdálkodást nemcsak a munkában részt vevő tagok, hanem valamennyi szövetkezeti tag bekapcsolásával vizsgáljuk, ez a kettő ugyanis jelentősen eltér egymástól. Különösen kedvezőtlen jelenség, hogy ez az eltérés növekvő tendenciájú. A közös munkában részt vevő tagoknak az össztagságon belüli aránya az 1959. évi 93.4 százalékról 1960-ban 82.4 százalékra csökkent. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a ténylegesen dolgozó tagok száma 1960-ban nemcsak relatíve, hanem abszolút mennyiségben is csökkent, miközben az összes tagok száma abszolút mértékben nőtt. Ez több okból eredt: idős termelőszövetkezeti tagok nyugdíjba mentek, idős, munkaképtelen egyéni termelők léptek be a szövetkezetekbe, s nem utolsó sorban: a fiatalok egy része elvándorolt a mezőgazdaságból.

Bár a munkában résztvevő tagok számának relatív és abszolút csökkenése kedvezőtlenül befolyásolta az élőmunka-ráfordítást, ezt tavaly részben ellensúlyozta az, hogy a munkában résztvevők több munkát végeztek. Mert tavaly növekedett ugyan a szántóegységre jutó, munkaegységben kifejezett élőmunka-ráfordítás, de ez a 17,3 százalékos növekedés messze elmaradt a termelőeszköz-ellátottságban végbement területegységnyi koncentrációtól.

Az elmondottakon kívül nem kis részben ez magyarázza a holtmunkabefektetések csökkenő hatékonyságát. Kétségtelen, hogy a megyében végbemenő nagyarányú belterjes fejlődés a továbbiakban az élőmunka-felhasználás elé is nagyobb követelményeket állít. E követelmények — az évi munkaegység-teljesítménnyel kifejezett munkaintenzitás indokolt növelése mellett — elsősorban azzal valósulhatnak meg, hogy többen vesznek részt a munkában. Erre a legnagyobb lehetőséget az nyújtja, ha a családtagok az eddiginél sokkal erőteljesebben állnak be a közös munkába. Győr megye átlagában 1959-ben családonként 1,03, 1960-

Digitized by Google

ban 0,94 tag vett részt a közös munkában. Az igen kedvezőtlen 1959. évi helyzet tehát 1960-ban még tovább romlott. Ennek a csökkenő tendenciának a megváltoztatása a szövetkezeti családoknak is legközvetlenebb érdekük. Látható ez abból, hogy tavaly — minthogy egy-egy családból kevesebben vettek részt a közös munkában — az egy családra jutó közös jövedelem alig 18 százalékkal növekedett, holott az egy dolgozó tagra jutó jövedelem ugyanakkor 30 százalékkal emelkedett. A gyenge termelőszövetkezetekben pedig, ahol a közös munkában részt vett tagok családonkénti száma a leginkább csökkent (1,01-ről 0,79-re), a családonkénti közös jövedelem 1959 és 1960 között már 46 Ft-tal csökkent is, bár a munkában részt vett tagokra jutó jövedelem ebben a csoportban 27 százalékkal növekedett.

A munkaerőgazdálkodás megjavítására hasznosítani kell az anyagi érdekeltség, a munkaszervezés és a politikai nevelőmunka valamennyi eszközét, s így minden termelőszövetkezetnek az összes rendelkezésére álló munkaerőt úgy kell kiaknáznia, hogy az élőmunka-ráfordítások és holtmunka-befektetések harmonikusan kapcsolódjanak egymáshoz a belterjes fejlesztés során. Így válnak a termelőszövetkezetek a népgazdaságnak sok árut, a közös gazdaságnak nagy felhalmozási alapot, a tagoknak magas életszínvonalat biztosító, fejlett nagyüzemi gazdaságokká. A Győr megyei termelőszövetkezetek gazdasági és szervezeti megszilárdulásuk révén erre az útra tértek, s eddigi eredményeik alapján bízvást állíthatjuk, hogy viszonylag rövid időn belül meg is valósítják ezt a fő célt.

Dr. Markó Lajos

Család és iskola együttműködése a nevelésben

A SZÜLŐI MUNKAKÖZÖSSÉGEK FELADATAIHOZ

Szocialista fejlődésünk jelenlegi szakaszában a gazdasági építőmunka feladatai mellett és azokkal kapcsolatban egyre jobban előtérbe kerülnek az oktatás-nevelés feladatai. E szükségszerűségnek megfelelően az utóbbi 3—4 évben elemi erővel lépett fel a társadalmi igény és érdeklődés a nevelés kérdései iránt. Ezt az érdeklődést tükrözi az elmúlt évek széleskörű pedagógiai propagandája: pedagógiai kiadványok és előadások, a folyóiratok és napilapok népszerű cikkei, a rádió és a televízió nevelési tárgyú adásai. Szorosabbá vált a család és iskola kapcsolata, s megújult a szülők és pedagógusok együttműködésének a tartalma is. Az iskolákban a szülők és pedagógusok munkaközösségei — népszerű nevükön *szülői munkaközösségek* — jelentős szerepet töltenek be a nevelési kultúra fejlesztésében és az egységes nevelés kialakításában. A Művelődésügyi Minisztérium és a Magyar Nők Országos Tanácsa 1959-ben adta ki az „Új utakon a szü-

Digitized by Google

lői munkaközösségek" c. útmutatóját és azóta figyelemre méltó fejlődés ment végbe ezen a téren.

Melyek e munka irányelvei? A szülők különböző támogató mozgalmai 1945 óta nagy jelentőségű szerepet töltöttek be a társadalmi átalakulásunkkal együtt fejlődő iskoláink kibontakoztatásában. Az iskolák újjáépítésének, felszerelésének, a kötelező beiskolázásnak, a fegyelem megszilárdításának, a tanulmányi eredmények megjavításának fontos támaszai voltak, aszerint, hogy mely korszakban milyen feladatok kerültek előtérbe. Az Útmutató — és az azóta megjelent többi tájékoztató kiadvány — a jelenleg adódó feladatok közül első és legfontosabbként a *szülők és pedagógusok szoros együttműködését* jelölte meg. Leszögezte, hogy az iskola és a család egymás nélkül, őszinte, kölcsönös bizalom nélkül eredményesen nem nevelhet. Hangsúlyozta, hogy az egységes nevelés érdekében meg kell erősíteni a tantestületi egységet, szorosabbá kell tenni *a szülők egymás közötti kapcsolatát is.* A szülők közösségét nem iskolaméretekben, hanem osztályonként kell kialakítani. A szülői munkaközösség munkája az egyes osztályokhoz kapcsolódik, így erősebben érvényre juthat az a közös érdeklődés, amely az egy osztályba járó, egy korú gyermekek szüleit *azonos nevelési problémáikkal* összefűzi. A szülők azáltal, hogy egymással is jó kapcsolatot teremtenek, közösséget alkotnak, összehangolják a nevelési követelményeket és módszereiket. Nem mindegy, hogy mit enged, mit tilt, miben segít a gyermekeknek az osztálytárs szülője, pl. szórakozás, öltözködés, magatartás terén. Megnehezíti vagy megkönnyíti egymás számára a nevelést az eltérés, illetve egyeztetés. Az azonos életkori sajátosságokból adódó kérdések konkrétabbá teszik a nevelési megbeszéléseket, közelebb kerülnek a szülők aktuális gondjaihoz. (Ez a felismerés vezette a MNOT Pedagógiai Bizottságát, amikor 1957-től életkorok szerint dolgozta fel és jelentette meg a Szülők Könyvtára sorozat köteteit. Ez a pedagógiai ismeretterjesztésben úttörő kezdeményezés volt. A Szülők Könyvtára sorozat köteteinek egy-egy fejezete gyakran szerepel a szülői értekezletek nevelési tárgyú vitáiban.)

Az osztályban így létrejött szülői közösségek egyik fontos törekvése az volt, hogy egy-egy szülőt ne csak a saját gyermekének elszigetelten szemlélt fejlődése érdekelje, hanem az egész osztályközösségé együtt. Ne csak az vigye az iskolába, hogy mit ért el az én fiam, hanem az is, hogy mit ért el az egész osztály. Lássa világosan a szülő, hogy egyrészt gyermekét csak a közösségen belül, és csak azzal együtt nevelheti, másrészt, hogy *felelős a saját gyermekén kívül annak iskolatársaiért is.* Lássa, hogy társadalmi feladatot teljesít, egy mozgalom tagja, amely azt akarja megvalósítani, hogy az egész társadalom jobban nevelje a felnövekvő nemzedéket. Egy osztály keretében így alakítható ki az a szemlélet, amelyet társadalmi méretekben hirdetünk: az egész felnőtt társadalom felelős az egész felnövekvő ifjú nemzedékért.

A nevelés célját, tartalmát a társadalom céljai, eszményei, ha-

Digitized by Google

ladó szemlélete szabja meg. Tehát pedagógusnak és szülőnek mindenekelőtt az a feladata, hogy ismerje, s mint nevelő elfogadja, magáévá tegye a társadalom céljait, eszményeit, szemléletét és nevelőmunkájában ezek vezessék. A nevelés tehát nem csupán szakmai hozzáértést kíván, nemcsak szeretetet, jószándékot, hanem széles társadalmi, politikai látókört a jelen és jövő feladatainak áttekintését és azokkal való azonosulást. A szülői munkaközösségeknek ma az az alapvető, a korszerű — és hosszú időre szóló — feladata, hogy *segítsék a nevelésnek ezt a magasrendű értelmezését elfogadtatni, végrehajtani.*

Az oktatási rendszerünk továbbfejlesztéséről szóló irányelvek megállapítják: „A gyors társadalmi haladás szükségessé teszi, hogy jobban készítsük fel ifjúságunkat az életre, a szocialista építés gazdasági és kulturális feladatainak megoldására. A ma iskolába kerülő fiatalokat úgy kell nevelni, tanítani, hogy az iskolából kilépve (10—15 év múlva) meg tudjanak felelni a felépült szocialista társadalom igényeinek."

Az ifjúság nevelőinek — tehát a szülőknek is — ahhoz, hogy a célt elérjék —, *világosan kell látniok a szocialista embereszményt.*

Az eszményi, szocialista ember sokoldalúan képzett, tudományos világnézettel, elméleti és gyakorlati tudással, fejlett esztétikai érzékkel, vagyis korszerű műveltséggel rendelkezik. Munkáját hivatásnak tekinti és minden tehetségét beleveti. Egyéni érdeke, egyéni boldogsága összhangban van a társadalom érdekeivel; tud másokért, a közösségért élni és dolgozni. Alkotó, teremtő ember.

E fő vonásokkal jelölt embereszmény formálására kell törekedni mind a családban, mind az iskolában. Ebben az irányban kell hatnia minden nevelő tényezőnek.

A szülői munkaközösségek, az iskola és a társadalom, szülők és pedagógusok ezeket a célkitűzéseket beszéljék meg, hangolják össze ismereteiket és elképzeléseiket, bontsák le a nevelés, oktatás mindennapi, konkrét feladataira is. Együtt vitassák meg, hogy egyéni nevelési céljuk hogyan kerül összhangba a társadalom céljaival és hogyan biztosítják ezáltal a felnövekvő gyermek boldogságát. Együtt alakítsák ki a nevelés legkorszerűbb formáit és módszereit iskolában és családban egyaránt.

Ezért a *szülők és pedagógusok munkaközösségeiben folyó munka* a szó legnemesebb értelmében *társadalomalakító munka.* Makarenkó szavaival élve: „Aki gyermeket nevel, történelmet formál."

Különösen kidomborodik ennek a társadalomalakító munkának a jelentősége, ha végiggondoljuk, hogy a szocialista nevelés céljának, elveinek elfogadtatásához lényegében a felnőttek, elsősorban a *szülők tudatának alakítása* szükséges. Az egységes nevelési célkitűzések és módszerek kialakítása nem könnyű feladat annak ellenére sem, hogy a szocialista embereszmény ilyen határozottan megfogalmazható. A nehézségek fő forrása az a körülmény, hogy rövid idő alatt következett be igen éles fordulat a világnézet, a szemlélet, az erkölcsi követelmények terén; gyors változás követ-

Digitized by Google

kezett be életmód, szokások, igények, ízlés tekintetében; rohamos gyorsasággal fejlődik, növekszik az elsajátítandó új ismeretanyag.

A nevelés az elvek elfogadása, megértése mellett megköveteli az érzelmi melléállást, a szenvedélyt, a hitet is! A nevelőnek, a szülőnek meg kell küzdenie mindazzal, ami érzelmileg, megszokottságával a múlthoz köti és akadályozza a korszerű haladásban. Az ifjúság nevelésében — a tudat formálása összefonódik az érzelmi neveléssel. Ez pedig nem lehet hatásos, ha a nevelőt nem kötik érzelmek mindahhoz, amire nevelni akar. Ha a szülőt és pedagógust élmény, érzelem köti a mi társadalmunkhoz, a mi harcunkhoz, a mi életünkhöz, akkor neveltje, gyermeke hatványozottan kötődik érzelmileg mindehhez. Hisz számára a leghatékonyabb, a minden tekintetben követendő példa: a szülő, a nevelő. Ez a tény fokozott nevelési erőt kölcsönöz, de egyben nagy felelősséget hárít a szülőkre és pedagógusokra. Ma és még hosszú ideig társadalmunk fejlődése, átalakulása küzdelmeken keresztül megy végbe. A múlt és a jelen eszményei, szemlélete harcolnak egymással az egyes emberekben is, társadalmi méretekben is. Ebben a történelmi folyamatban a gyermeknek nem könnyű megtalálnia a helyes utat, az igazi eszményeket, a saját helyét és feladatait az életben. Egyedül a hideg érvek nem hatnak rá, ha nem párosulnak a nevelők: a szülő és a pedagógus érzelmi melléállásával, személyes, őszinte példaadásával. Ezért is fontos, hogy a szülői munkaközösségekben épp a gyermeke iránti szeretetére építve győzzük meg a szülőt a gyermek igazi érdekeiről, a nevelés céltudatosságának jelentőségéről és — ahol kell — társadalmunk igaz célkitűzéseiről.

Alapvető, és a *ma* feladataiból adódó követelmény, hogy a szülőket és pedagógusokat a munkaközösségekben egyenrangú, egyenlő felelősségű nevelőtársaknak tekintsük. Felelősségük a gyermek iránt oszthatatlan. Az elmúlt években gyakran tapasztalt jelenség volt, hogy sok szülő, ha óvodába, vagy iskolába adta a gyermekét, úgy érezte, hogy ezzel együtt átadta a nevelés felelősségét is. Előfordult a másik véglet is. Iskoláinkban egy időben annyira csak az oktatás feladatai uralkodtak, hogy a nevelésért csak a családot tekintették felelősnek. Mindkét álláspont természetesen helytelen. A szülő felelőssége semmit sem csökken a gyermek neveléséért, *teljes* felelősség marad, ha óvodába, vagy iskolába adta, sőt kiegészül azzal a kötelességével, hogy összehangolja a nevelő munkáját az óvoda, illetve iskola munkájával. Az iskola sem tekintheti magát *csak oktató* intézménynek. A pedagógusnak is vállalnia kell a gyermek egész személyisége, tudata, magatartása fejlesztésének, erkölcsi, jellembeli fejlesztésének a feladatát, összehangolva a szülőkkel, támaszkodva a családi nevelésre, s ha kell, befolyásolva azt. Így értendő az egyenlő rangú nevelőtárs.

A szülői munkaközösségekben kialakuló munka színvonala, hatásfoka, jellege mégis erősen függ a pedagógustól, ezért egyenlők között is első az ő felelőssége. Miért? A pedagógus feladata az iskola haladó, szocialista világné-

Digitized by Google

zetét, materialista nevelési elvelt hirdetni, a közösségben ezeket az elveket képviselni, a szülőknek szakmai ismereteket, segítséget adni a neveléshez, ismertetni az iskola követelményeit, módszereit. Ha ezt jó felkészültséggel, színvonalasan, és főleg őszinte érzéssel teszi, akkor megadta a jó alapot a munkaközösség helyes, célratörő munkájához. Akkor magával tudja ragadni a szülőket egyrészt arra, hogy az iskola egészének nevelőmunkáját tevékenyen támogassák, másrészt — és ez nem kevésbé fontos —, hogy a családon belül ugyanazokat az elveket és módszereket követve neveljék gyermeküket.

Felbecsülhetetlen jelentőségű a szülők és pedagógusok erős, aktív közösségének hatása a családra. A szülő szaktanácsokat kap nevelési gondjai megoldásához, s ezzel segítséget ahhoz, hogy a gyakran ösztönös nevelési tevékenységet következetes, tudatos módszerekkel váltsa fel. A közösségben egyszerre felismeri, hogy a gyermeke nevelésében tapasztalt problémákra, a gyermek korával járó, tipikusan fellépő nehézségekre közösen könnyebb megtalálni a megoldást. A család befelé fordulását, azt a helyzetet, hogy a gyermek nevelését csak belső ügyének tekinti, feloldja a közösség hatása. A látókör kitágul, társadalmivá szélesedik. A szülő megérti, hogy gyermeke épp annyira a társadalomé is, mint amennyire az övé, megérti, hogy szülői felelőssége egyben a társadalom iránti felelősség is, amelynek fejlődésével, igényeivel saját magának, családi életének és nevelői tevékenységének lépést kell tartania.

A szülők és pedagógusok együttműködésének azonban csak egyik terepe, színhelye a család, csak egyik feladata a család nevelőmunkájának befolyásolása. Másik feladatkör: a szülők közösségének kell az iskolára hatnia, ott a társadalom támogatását és ellenőrzését érvényesítenie.

A szülő az iskolában a társadalmat képviseli. Nem az egyes szülő, hanem a szülők kollektívája, az osztály, vagy adott esetben az iskola összes szülői. Ez a kollektíva, a legnagyobb valószínűség szerint, helyesen befolyásolja az iskola munkáját és a szó legjobb értelmében érvényesíti a társadalom ellenőrzését az iskola felett. Ez nem más, mint hogy az iskolát a társadalom a magáénak érzi, figyel rá, a maga céljainak megfelelően fejleszti és támogatja. Csak a társadalom segíthet a maga képére formálni az iskolát, de a szülő csak akkor támogathatja igazán az iskola munkáját, ha elsőrendű társadalmi kötelességének azt látja, hogy az iskolával összehangolva nevelje otthon a gyermekét.

Különösen világossá válik *a szülői munkaközösségek e feladata most, az iskolareform megvalósításának időszakában.* A reform célkitűzése ismeretes: kerüljön közelebb az iskola a gyakorlathoz, a termeléshez; igazítsa tantervét a korszerű műveltség követelményeihez, szolgálja tervszerűen a szocialista világnézet és erkölcs kialakítását.

Hruscsov elvtárs a Szovjetunió pedagógusainak legutóbbi kongresszusán igen tömören fogalmazta meg a nevelés jelenlegi feladatát: „A társadalom átalakításának hatalmas feladatai kiterjedt ismereteket, ezermester ke-

Digitized by Google

zet és forró szívet kívánnak az ifjúságtól".

A szocializmust építő társadalom tagja elé állított követelmények: a korszerű, sokoldalú műveltség, a jártasság a gyakorlati munkában, és a „forró szív", az új erkölcs és világnézet —, tehát egységben vannak a társadalom átalakításának a feladatával, annak feltételei s egyben következményei is.

Ma világosabb mint valaha, hogy a nevelés a jövőjét alakító egész társadalom közös ügye, s fejlődésünk olyan szakaszához értünk, amikor szorosabb összhangba kell hozni a nevelést és a szocializmus építésének a feladatait.

A szülői munkaközösségek tevékenységén belül a mostani szakaszban a legfontosabbak a szülők és pedagógusok értekezletei, megbeszélései, azok az alkalmak tehát, ahol a korszerű családi és iskolai nevelés összhangja kialakítható.

A család és iskola kapcsolatának követelményét és az ezen belül adódó feladatokat közvéleményünk igen széles körben megértette. Ezt bizonyítja a szülői értekezleteken megjelent szülők számának nagy emelkedése, amely az iskolareformot tárgyaló értekezleteken érte el a csúcsot. Megmutatkozott ez a szülők iskolát, nevelést támogató aktív tevékenységében, a családlátogatások számának növekedésében és abban is, hogy egyre több olyan szülő—pedagógus osztályértekezletről van tudomásunk, ahol a nevelés kérdéseit igen konkréten, az őszinte bizalom légkörében tárgyalják. A témaválasztás sokrétű lett. Egyre gyakoribb, hogy a pedagógus ismertette az adott osztály, illetve csoport követelményeit a tanulás és a magatartás terén. A követelmények egyeztetése, az elismerés, jutalmazás, büntetés módszereinek összehangolása is témája a szülői értekezleteknek. Segíti a szülőket abban, hogy felismerjék az esetleg túlzott engedékenységből, vagy túlzott szigorúságból származó nevelési hibákat. A büntetés régi helytelen módszerei helyett (mint pl. a verés) megismerik a modern pedagógia eszközeit. Beszél a pedagógus az elért eredményekről, az ifjúsági szervezet munkájának pedagógiai jelentőségéről. Sorra veszik az értekezletek a gyermekek életkori sajátosságait, a világnézeti, erkölcsi, esztétikai, testi nevelés kérdéseit. Fontos témái a szülők és pedagógusok megbeszéléseinek a munkára nevelés, a pályaválasztás, a korszerű műveltség követelményei. Igyekeznek kialakítani, hogy a gyermek képességeit, tudását, tulajdonságait egyformán lássa és értékelje szülő és pedagógus, összehangoltan segítsék és indítsák el az életbe. Nagy szerepük van a szülői értekezleteknek abban, hogy a társadalom olyan gyorsan megértette a munkára nevelés jelentőségét, mind a gyermekek, mind az egész társadalom szempontjából. Segítenek abban is, hogy az idealista világnézetű szülő megismerje az iskola tudományos materialista szellemű oktató-nevelő munkáját és gyermeke érdekében ezen a téren is igyekezzék csökkenteni az ellentmondásokat.

A szülők egyre bátrabban, nyíltabban, egyre nagyobb bizalommal beszélnek a családban felmerülő nevelési gondjaikról. Erősödik a felismerés, hogy a

Digitized by Google

problémák őszinte feltárása nem árt, hanem segít a gyermekeknek.

Úgy értékelhetjük, hogy a munkaközösségekben, ha még nem is mindenütt, de az ország igen sok iskolájában, óvodájában alapvető változás ment végbe és a további fejlődés is biztatónak látszik.

Vannak azonban hátráltató jelenségek is. Az egyik, hogy nem egy helyen, a szülők összejönnek ugyan, de az osztályértekezlet tartalma felszínes, csak az egyéni osztályzatok, néhány anyagi kérdés merül fel, esetleg bizonyos irányelveket formálisan ismertetnek. Ilyen helyen a pedagógus még nem ismerte fel, sőt, lebecsüli a szülőkkel való együttműködés jelentőségét. Ilyenkor természetesen a szülők is passzivitással, közönnyel reagálnak.

Előfordul az is, hogy a jól felkészült osztályfőnök, vagy óvónő elmélyült bevezetője után mégsem alakul ki eleven vita a szülők részéről. Itt még nem alakulhatott ki a bizalom légköre, a szülők tartózkodnak az őszinte vélemény nyilvánításától, nem érdeklődnek a közösség kérdései iránt. Az osztályelnök ezekben az esetekben rendszerint még nem tudta megfelelően előkészíteni a vitát, nem ismeri annyira a szülőket, a felmerült problémákat, hogy biztosíthatná azok feltárását, megvitatását is.

Az összeforrott osztályközösség kialakításának egyik objektív nehézsége az, hogy egy iskolai évadban meglehetősen korlátozott lehet csak az összejövetelek száma (4—8 alkalom), egy év alatt tehát valóban nehéz kialakítani a szülők és pedagógusok összehangolt együttműködését. De ha ennek a munkának a folyamatát az óvodától a középiskola végéig egységben tekintjük, vagy legalább a nyolc általános osztályt és a négy középiskolát egy-egy egységként fogjuk fel, ezalatt már jól elképzelhető mind a jól felépített nevelési ismeretterjesztés a szülők között, mind pedig a jól összehangolt, őszinte osztályközösség kialakítása. Ennyi idő alatt megvalósítható, hogy a szülők megismerjék egymást és a pedagógust, a pedagógus eljusson a családi környezetbe is, a szülők megismerjék az iskola nevelőtestületét, sorra napirendre kerüljenek az osztály tanulóközössége és a családi nevelés problémái, feloldódjék a tartózkodás, az álszemérem, a „kényes" kérdésektől való félelem, a szülők túljussanak a „mi köze az én gyermekemhez" magatartáson és a munkaközösség megtalálja az oktatás-nevelés támogatásának jó és szükséges formáit is.

Iskoláink fejlődése, az új nemzedék nevelése szempontjából hatalmas lehetőségek rejlenek a szülői munkaközösségek hálózatában. De nem lebecsülendő ez a lehetőség a felnőtt társadalom tudatának alakítása és pedagógiai kultúrájának emelése szempontjából sem.

A szülői munkaközösségek nemcsak a magyar iskolákban működnek. Nagy jelentőséget tulajdonítanak a Szovjetunióban az iskolákban működő szülőbizottságoknak, amelyek célkitűzései, s munkájuk jellege hasonlóságot mutat a miénkkel. A többi szocialista országban is működnek hasonló intézmények, lényegében azonos, legfeljebb részleteiben eltérő sa-

Digitized by Google

játos feladatokkal. A nyugati országok természetesen más tartalommal, de ugyancsak a nevelési célkitűzések érdekében működtetik a szülői munkaközösségeknek megfelelő bizottságokat, amint erről a Családvédelmi Szervek Nemzetközi Uniójának Tanár—Szülő Kapcsolatok Bizottsága által 1959 novemberében Párizsban megtartott európai konferenciája jegyzőkönyvéből értesülhettünk.

Talán nem érdektelen kitérnünk a szülői munkaközösségek irányításának a kérdéseire. A munkaközösségekben megtestesül az állami irányítás alatt levő iskola és a társadalom képviselőinek, a szülőknek az együttműködése. A pedagógusoknak az államtól kapott feladata tehát a társadalommal való szoros együttműködés. A szülők viszont, mint az iskola mellett működő társadalmi mozgalom képviselői vesznek részt ebben a munkában. Nem véletlen tehát, hogy az állam (Művelődési Minisztérium) és a társadalmi mozgalom (Magyar Nők Országos Tanácsa) összehangolt irányítása érvényesül a munkaközösségekben. Mivel a cél azonos, az állami utasításnak és a társadalmi irányelveknek, propagandának teljesen összehangoltan, egy ütemben kell elindulniuk és lejutniuk egészen az osztályokig. Ezt nevezzük a szülői munkaközösségek összehangolt, összefonódott irányításának, melyet a Művelődési Minisztérium és a Magyar Nők Országos Tanácsa, az osztályfőnökök és az osztályelnökök közösen valósítanak meg.

De ha az irányításnak van is egy bizonyos laza szervezeti hálózata, a szülői munkaközösségeket mindig *mozgalomnak* kell tekintenünk. Mozgalomnak, amely azt hirdeti, hogy az egységes szocialista nevelést csak az egész társadalom együtt valósíthatja meg, azáltal, hogy fokról fokra olyan feltételeket, olyan iskolákat, olyan családokig hatoló pedagógiai kultúrát teremt, amelyek elősegítik, biztosítják nevelési célkitűzéseink megvalósítását.

Ortutay Zsuzsa

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A Francia Kommunista Párt XVI. kongresszusa

A Francia Kommunista Párt Saint-Denis-ben, a francia királyok volt székhelyén tartotta XVI. kongresszusát. De ebben a városban már régóta a nép a „király", a nép az úr. Talán sehol sem oly kiáltóak a társadalmi ellentétek, mint Saint-Denisben, amely egyrészt az uralkodó osztályok — tegnap a feudális urak, ma a monopóliumok — szimbóluma, másrészt a nagy munkásharcok fellegvára. Maurice Thorez joggal mondhatta, amikor ebben a városban ünnepelték a Francia Kommunista Párt 40. évfordulóját: „Pártunk legszebb virága, a vörösövezet virága ez a város, amelyet meghódítottak a kommunizmus eszméi."

Saint-Denis... Ez az a város, amelyben Paul Eluard, a költő született, s ahol életének utolsó éveiben otthonra talált Degeyter, az Internacionálénak, annak a dalnak a szerzője, amely ma végig visszhangzik a világon. Jelkép, hogy a Francia Kommunista Párt XVI. kongresszusa ebben a lelkes, bátor városban ülésezett, amely a jövőbe mutató legrégebbi és legmélyebben gyökerező hagyományaink letéteményese. Igaz, a háború és az elnyomás erői még léteznek, de éppen Saint-Denis egyik lakója, Paul Eluard elvtárs mondotta: „Legyűrjük őket". Bizonyos, hogy a francia munkásosztály legyőzi őket. A XVI. kongresszust áthatotta ez a bizakodás.

A kongresszus néhány nappal a pártütő tábornokok lázadása után ült össze, azután hogy Franciaország dolgozóinak a fasizmus útját álló fellépése eredményeként e lázadás vereséget szenvedett.

E tények igazolását adták annak, hogy helyes volt a Francia Kommunista Párt értékelése, amely szerint a gaullista hatalom a tőkés monopóliumok fokozott uralmának kifejezője. A helyzet további alakulása pedig ismét bizonyítja, hogy a demokrácia megujhodásának, fejlesztésének programja — amelyet az 1959-es XV. pártkongresszus fogadott el — mennyire időszerű, mennyire megfelel annak a véleménynek és igénynek, amelyet a franciák egyre növekvő számban tesznek magukévá.

Franciaország demokratikus jövőjének problémája egyre élesebben vetődik fel. De Gaulle ugyanis az áruló tábornokok által kirobbantott algériai puccsot személyes hatalmának növelésére használja fel. Az alkotmánynak — a teljhatalmat jelentő — 16. cikkelyét alkalmazza úgy, ahogy ezt az 1960 januári lázadás idején tette. A francia munkásosztály számára tehát változatlan a fő célkitűzés: harc a személyi ha-

Digitized by Google

talom ellen, harc a demokrácia megújhodásáért, illetve továbbfejlesztéséért.

A Központi Bizottság beszámolója, amelyet Waldeck Rochet adott elő, s amely a kongresszus munkájának alapjául szolgált, a pártszervezetek tapasztalatainak összegezése, a problémák tudományos elemzése volt.

Waldeck Rochet a beszámoló során ismételten aláhúzta, hogy a legutóbbi időszak egyik legjellemzőbb eseménye az algíri fasiszta katonai lázadás, illetve annak gyors összeomlása volt. Hangsúlyozta, hogy a puccs veresége a francia munkásosztály, a nép harcának köszönhető. A francia nép átütő erejű mozgósítása — amelyben a kommunista párt tevékenyen közreműködött — eredményezte a fasiszta lázadás gyors összeomlását, minthogy a pártütők nem találtak támaszra a népnél, el voltak szigetelve. Döntő jelentőségű volt a kommunista párt szerepe. Április 22-én, szombaton az első órától kezdve a párt Politikai Bizottsága riadóztatta a munkásosztályt, arra biztatta, hogy mindenekelőtt saját erejére számítson. A párt felhívta a munkásságot az azonnali válaszadásra, a harci módszerek valamennyi formáját igénybevevő, egységes akcióra, hogy követeljék a lázadás felszámolását, szervezőinek és értelmi szerzőinek szigorú megbüntetését.

A Központi Bizottság beszámolója joggal húzta alá, hogy a legutóbbi események teljes mértékben igazolták a kommunista párt régebben kidolgozott elemzéseit. Már a XIV. kongresszus kimutatta, hogy az algériai háború fő oka: a nagyburzsoázia képtelensége arra, hogy felszámolja a legfőbb kórokozót, a gyarmatosítást. A kongresszus elemzése szerint a francia gyarmatosításnak két tendenciájával állunk szemben.

1. Az ultrák segítségével fenntartani a gyarmatosítás régi formáit a „Francia-Algéria" keretében.

2. De Gaulle segítségével olyan kiutat találni a háborúból, amely előnyös a szaharai kőolaj és Algéria más természeti kincseinek kiaknázásában érdekelt tőkés monopóliumok számára.

A kommunista párt ennek az elemzésnek az alapján állapította meg, hogy ha a gaullista hatalom politikája különbözik is az ultrákétól, e politika szintén a háború továbbfolytatását célozza, mert — szembeszegülve az algériai nép nemzeti követeléseivel, a függetlenséggel — kedvez a gyarmati háborúból táplálkozó fasiszta tevékenységnek. Emlékeztetni kell arra, hogy 1960 januárjában — a második fasiszta puccs idején — a kommunista párt a fasiszta felforgatás fenyegetése ellen mozgósítva a néptömegeket, egyidejűleg leleplezte a gaullista hatalomnak az ultrákkal cinkosságot vállaló rokonszenvező tevékenységét, nem tévesztette szem elől azt, hogy a gaullista hatalom — állam-monopolista jellegéből és politikájából kifolyólag — kedvez a pártütőknek, a fasizmusnak nyit kaputt. Mindezt megerősítették az utóbbi esztendő tényei: a kormány cinkos tevékenysége volt ismét az, amely lehetővé tette, hogy a pártütők immár a harmadik puccsot robbantsák ki. Az események azonban nem ismétlődnek meg teljesen azonos formában. Ezért a legutóbbi idők küzdelmeiből új tanulságok vonhatók le.

Digitized by Google

A kongresszus tanácskozásai, a küldöttek felszólalásai ebben a vonatkozásban számos példával szolgálnak. Az áprilisi nagy napok egyik tanulsága az volt, hogy amikor a széles tömegek egységre lépve indulnak harcba, akkor a tömegmozgalom elsöpri azt az ellenállást, amelyet egyes politikai szervezetek vezetőségei tanúsítanak az egységfronttal szemben. Ez a tény pedig ismét megerősíti a kommunista párt egységfrontpolitikájának helyes vonalát.

Egy másik tanulság az, hogy a dolgozók újabb rétegei ismerték fel saját szerepüket. Naiv, sőt veszélyes lenne természetesen azt hinni, hogy a De Gaulle iránt táplált illúziók már teljesen szertefoszlottak. Ez a tévedés akadályozná a kommunistákat abban, hogy felmérjék a további erőfeszítések fontosságát. De meg kell állapítani, hogy újabb dolgozó rétegek ismerték fel: nem helyes, hogy egyetlen emberre bízzák magukat, illetve az országos problémák megoldását. Megértették, hogy a munkásosztálynak, a népnek mindenekelőtt saját erejére kell támaszkodnia.

Az utóbbi események harmadik nagy tanulsága az a fontos szerep, amelyet a behívott katonák töltöttek be a pártütő tisztek elleni harcban. Ez is teljes mértékben igazolja a kommunista állásfoglalást a hadseregben végzett tömegmunka fontosságáról. A kongresszuson felolvasott megható levelek tanúsága szerint is a fiatal kommunista katonák bajtársaik között jó munkát végeztek, nemcsak egyszerűen a pártütő tisztek elleni harcban, de a béke javára is. A küzdelem az ultra-tisztek ellen — tehát a háború mindenáron való folytatásának hívei ellen — szükségszerűen elvezet ugyanis a béketárgyalásokat követelő akciókhoz.

A fasiszta lázadás összeomlása után a párt Politikai Bizottsága, majd a Központi Bizottság levonta az eseményekből a tanulságokat és felhívásában meghatározta a következő azonnali követeléseket:

1. Szigorúan megbüntetni a puccs szervezőit és cinkostársaikat, határozottan megtisztítani a hadsereget és a rendőrséget, megvédeni a demokratikus szabadságjogokat;

2. Időhúzás nélkül tárgyalásokat kezdeni az Algériai Köztársaság ideiglenes kormányával az algériai nép szabad önrendelkezési jogának elismerése alapján.

A megismétlődő algériai lázadások azt bizonyítják, hogy a gyarmati hadsereg természetszerűleg a polgárháború hadseregévé, népellenes hadsereggé változik át. Ez a tény adja meg a teljes értékét annak a jelszónak, hogy meg kell szüntení a hadsereg zsoldos-jellegét úgy, ahogy azt a kommunista párt a demokratikus és nemzeti megújhodás programjában követeli.

Waldeck Rochet, a Központi Bizottság beszámolójában hangsúlyozta, hogy a béke kikényszerítésének lehetőségei növekedtek. Ha De Gaulle harmadik éve folytatja is a háborút, nem volt képes fenntartani kezdetben hangoztatott álláspontját. Míg 1958-ban ő maga beszélt a „Francia-Algériáról", kijelentve, hogy a pacifikálást (katonai tisztogató hadműveletek. — A szerk.) a végsőkig folytatják, 1959 szeptemberében — ha csak szavak-

Digitized by Google

ban is — de már elismerte az algériaiak önrendelkezési jogát. A múlt év márciusában pedig kénytelen volt elvben elfogadni az Algériai Köztársaság ideiglenes kormányával való tárgyalást. A kommunista párt ezt a tényt a béke kétségtelen sikereként értékelte. Bizonyos, hogy ezek az első lényeges sikerek az algériai nép hősi harcának és az ideiglenes kormány körüli felzárkózásnak voltak köszönhetők. E sikerekben egyúttal része van annak a széleskörű nemzetközi támogatásnak, amelyet a szocialista tábor, Afrika és Ázsia független országai, a nemzetközi munkásmozgalom és a világ haladó közvéleménye nyújtott az algériai függetlenség ügyének. Ez a támogatás kifejezésre jutott az ENSZ-ben elfogadott határozatban is, amely 63 ország szavazatával, tehát a tagállamok döntő többségének akaratára jött létre. E sikerek végül annak a növekvő ellenállásnak köszönhetők, amelyet Franciaország népe tanúsít a háborúval szemben, a néptömegek egységes harca fejlődésének, hogy kikényszerítse a tárgyalásokon alapuló békét.

Ha e három tényező minden kétséget kizáróan rá is kényszerítette De Gaullet, hogy elfogadja a tárgyalások elvét, s hogy beleegyezzék bizonyos változásokba, a tábornok tovább ravaszkodik. Miután 1960 júniusában megbuktatta a Melun-i tárgyalásokat, megtorpedózta az eredetileg április 7-re tervezett eviani találkozót is, azzal a bejelentésével, hogy az Algériai Köztársaság ideiglenes kormányával egyidejűleg más algériai irányzatok képviselőivel is tárgyalni akar, beleértve Messali Hadj-ot, a francia gyarmatosítók kiszolgálóját.

A tárgyalások Evianban mégis megindultak. Szükséges e tény fontosságát aláhúzni, bármit hozzon is a jövő. Természetesen még túl korai lenne e tárgyalásokról véleményt mondani. A legkomolyabb megfigyelők pillanatnyilag nagyon óvatosak. Az algériaiak — a maguk részéről — kétségtelenül elégedettek, hiszen nagyon régen várták a tárgyalások megindulásának pillanatát, hogy a nemzetközi közvélemény előtt vitathassák meg népük nagy problémáit. A tárgyalásra irányuló erős szándékuk magyarázza azt, hogy bármennyire is meg lett volna az okuk élesen reagálni De Gaulle tábornok legutóbbi kijelentéseire — inkább hallgattak. Minden kérdésre, amelyet ebben a tárgykörben hozzájuk intéztek — még mielőtt a tárgyalások megindulásának időpontja ismertté vált — azt felelték: „Mindezt majd meglátjuk Evianban".

Hivatalosan a két fél Evianban az önrendelkezési jogról tárgyal. Immár két éve, hogy De Gaulle tábornok bevetette a köztudatba az önrendelkezés formuláját. Annakidején ezt a tényt pozitívan értékelték. S az elmúlt két esztendő alatt a francia kormány részéről valóban szüntelenül az önrendelkezésről beszéltek. Amikor azonban már Evianba készültek, francia részről új formulát dobtak be a köztudatban: a társulást.

Mit jelent ez? Boumendjel—Pompidou között lezajlott előzetes megbeszélések során erről nem volt szó. Ezeken a megbeszéléseken csak a jövőbeli francia—algériai gazdasági r[illegible]

Digitized by Google

és kulturális kapcsolatok kérdéseit érintették. Ma pedig az eviani konferencia Párizsban szűkreszabott lehetőségeit a társulás elfogadásában, vagy visszautasításában összegezik. Társulás, vagy Algéria felosztása, illetve Algéria Ferhat Abbasz kormánya nélkül, vagy pedig egy harmadik erő közreműködésével. Ezek az alternatívák — s ezt szükséges hangsúlyozni — nem újak. Csak persze találni kell olyan arab politikai vezetőket, akik ilyen politikával meg tudják nyerni a lakosság bizalmát. Elképzelheti-e De Gaulle, hogy Algéria casbah-i (arab negyedei. A szerk.) készek arra, hogy őt éltessék? Hiszen Algériában az egyre ismétlődő tüntetések során a „Függetlenséget!" és „Az Algériai Köztársaság ideiglenes kormányát a hatalomra!" kiáltásoktól visszhangoznak a falak. Ez arra kellene, hogy vezesse a francia kormányköröket: hagyjanak fel ábrándjaikkal.

Tulajdonképpen miben is állna a „társulás?" Az algériaiak, maguk nem tudnak róla semmit. Ami De Gaulle tábornok nyilatkozataiból kivehető, az a következőkben foglalható össze:

1. Elnöki rendszer, amely nemcsak hogy fenntartaná a francia uralmat a gazdasági élet és a közoktatás nagy része felett, de olyan közös honvédelmet hozna létre, amely véglegesítené Algériában a francia csapatok jelenlétét.

2. Katonai támaszpontok fenntartása.

3. Az Algériában élő népközösségek szerves együttműködése. Ez utóbbi a gyakorlatban azt jelentené, hogy mindazok az európai származású lakosok, akik nem hajlandók felvenni az algériai állampolgárságot, ugyanolyan politikai és gazdasági jogokkal rendelkeznének, mint az algériaiak, tekintve, hogy ők egy külön közösséget alkotnak. Ezeket a terveket természetesen még a tárgyalások előtt kidolgozták. Ami azonban súlyosbítja a helyzetet, az az, hogy a francia küldöttség követelheti, hogy a tárgyalások ebben az értelemben folyjanak.

Az egyoldalú „fegyverszünet" látványos párizsi bejelentése azt a célt szolgálta, hogy elkápráztassa a francia és a nemzetközi közvéleményt. Vajon e lépés nem azt volt hivatva elhitetni, hogy az olyannyira kívánt békét már elérték, mielőtt még az egyezményt megkötötték volna? Az algériai vezetők azt mondják, provokációról van szó, mivelhogy a francia kormány tökéletesen ismerte az algériai álláspontot ebben a kérdésben. A Pompidou—Boumendjel között lezajlott előzetes megbeszélések óta a francia kormány tudta, hogy akár csak egyoldalú tűzszünet is kizárólag a politikai megegyezés eredményeként jöhet létre. De hát ha ismerték az algériai álláspontot, miért manővereznek így? „Mi azért jöttünk Evianba, hogy az önrendelkezésről tárgyaljunk" — mondják az algériai vezetők. Ezt az elvet mindkét fél elfogadta, miért nem azzal kezdjük tehát, hogy megvizsgáljuk, ki mit ért az algériai nép önrendelkezési jogán? A francia körök Evianban mégis azt mondják, hogy „nem folytathatjuk a tárgyalásokat, ha nem vetünk véget a hadműveleteknek". Másszóval: a tűzszünet az, amiről tárgyalni kell, tekintve, hogy ez nem választható el a

Digitized by Google

probléma egészétől. De a francia delegáció tehát úgy tesz, mintha elfelejtené, hogy a tárgyalások az önrendelkezés elvének alkalmazásán kezdődtek, azon az elven, amelyet lojálisan kell megvalósítani.

Az FKP XVI. kongresszusának beszámolója hangsúlyozta: hét évi háború után a tapasztalat megmutatta, hogy csakis a szabad önrendelkezésre és a függetlenségre épülhetnek Franciaország és a független Algériai Köztársaság kapcsolatai, az együttműködés olyan új kapcsolatai tehát, amelyek a két ország jogegyenlőségén és kölcsönös előnyén alapulnak.

A kongresszus munkája során nagy helyet szentelt a gaulleista rendszer, vagyis a nagymonopóliumok uralma elemzésének. De Gaulle kormánya, s azok a „szakértői csoportok", amelyekkel körülveszi magát, a nagy finánctőke közvetlen képviselői. Gazdasági politikájuk a nagy részvénytársaságoknak és a monopóliumoknak kedvez. A kongresszus számos küldöttje beszélt hozzászólásában azokról a kedvezményekről, amelyeket az állam adott a nagytőkének adómentesség, szubvenciók és vámkedvezmények formájában. Az ipari termelés növekedése is, amely helyenként látványos méreteket öltött — csupán a monopolista iparvállalatokra jellemző. Ugyanakkor a monopóliumokhoz nem tartozó gyárak termelése vagy stagnál, vagy éppen visszaesik. A széntermelés szüntelenül csökken, egyre újabb aknákat zárnak be, a bányászok létszámát csökkentik. Mind nagyobb méreteket ölt a hajóépítő ipar válsága, s tanúi vagyunk a repülőgépipar felszámolására irányuló politikának. A nagy vállalatok tőkevolumene 1960-ban, 1959-hez képest, átlagosan 14 százalékkal növekedett, míg a kis vállalatoké ugyanezen idő alatt csak 4—5 százalékkal. A profit emelkedésének ugyanez a tendenciája. Másrészt Franciaország belépése az Európai Közös Piacba — amelynek káros következményeit Franciaország számára a XV. kongresszus leplezte le — még jobban fokozta a koncentrációt és a vállalatok fúziójának folyamatát. A gaulleista hatalom létrejötte előtt évente átlagban hatvanra becsülhető a fúziók száma. 1958-ban számuk már 541, 1959-ben és 1960-ban 931 volt. A XVI. kongresszus joggal állapította meg, hogy a monopóliumok hatalma aláássa a francia gazdaság jövőjét; kedvez a külföldről jövő tőkebefektetéseknek: De Gaulle hatalomrajutása óta az amerikai befektetések volumene csaknem megkétszereződött.

A káros következmények megmutatkoznak szociális téren is. A viszonylag legkedvezőbb helyzetben lévő iparvidékek kongresszusi küldöttei is megállapították, hogy két év óta egyre fokozódott a gaulleista offenzíva abból a célból, hogy a munkásosztállyal, továbbá a városok és falvak középrétegeivel fizettessék meg a kormánypolitika költségeit, amelyre az algériai háború folytatása és fokozása, az atom-ütőerővel súlyosbított, végletekig menő fegyverkezés és a tőkés profitok megsokszorozása a jellemző.

Az a politika, amelyet a „takarékosság, az áldozathozatal" politikájának kereszteltek el, lényegében a dolgozókat sújtotta, mint ahogy ezt nemrégiben egy U. N. R.-párti (gaulleista párt. —

Digitized by Google

A szerk.) miniszter is bevallotta. Két év óta mindent megtettek, hogy rögzítsék a béreket, s hogy — az árak és a lakbérek állandó emelése útján is — csökkentsék a vásárlóerőt. A harcok során kivívott béremelések ellenére, ma a dolgozók vásárlóereje 8—12 százalékkal alacsonyabb, mint 1957-ben, a kiöregedett dolgozók helyzete pedig szintén egyre súlyosabb. Rosszabbodtak az állami tisztviselők életfeltételei. Ami a kisparaszti gazdaságokat illeti — azokat tehát, amelyek termelékenységüket nem tudták a kapitalista mezőgazdasági nagyüzemekéhez hasonló ütemben növelni — vásárlóerejük 1959-ben szintén fokozott mértékben csökkent. Ennek oka bizonyos mezőgazdasági termékek árának csökkentése, illetve az iparcikkek árának emelése. Ezenkívül a monopóliumok egyetértésben a nagybirtokosokkal, fokozták a gazdasági nyomást, hogy a következő években több mint 800 000 kis- és középgazdaságot sajátíthassanak ki.

A gaulleista hatalom nagy mértékben emelte az adókat, sújtva ezzel a munkásosztályt és a középrétegeket. Az adók teljes összegének 66 százaléka közvetett adókból, 30 százaléka közvetlen adókból származik, és csupán 4 százaléka a vagyonra kivetett adó. 1961-ben 1959-hez képest az adók globális összege több mint 25 százalékkal növekedett.

A kommunista párt XVI. kongresszusa bebizonyította, hogy gaulleista politika minden vonatkozásában a monopóliumok politikája. Reakciós politika ez teljes egészében és ellentétes a francia érdekekkel.

A gaulleista kormány nacionalista demagógiájának az a célja, hogy leplezze politikájának nemzetellenes jellegét. Az a nyilvános megvetés, amelyet a gaulleista kormány tanúsít az ENSZ-szel szemben, tovább súlyosbítja Franciaország elszigeteltségét. A kormány algériai politikáját az ENSZ közgyűlésének többsége elítélte. Az atomütőerő létrehozása, a bonni Németország revansistáival való szövetség, az amerikai katonai támaszpontok fenntartása francia földön: mindez ellentétes Franciaország érdekeivel. De Gaulle külpolitikája elfordul azoktól a jelenlegi lehetőségektől, amelyeket a leszerelés s a nemzetközi enyhülés nyújthatna. A gaulleista kormány eltökélten megmarad az Atlanti Szövetség, s az Adenauer-féle Európa kötelékében. Az Egyesült Államok uszályában haladva a francia kormány is vonakodik elismerni a népi Kínát, s változatlanul részt vesz a SEATO tevékenységében. E politika nemzetellenes jellege világosan megmutatkozott akkor is, amikor De Gaulle segített Eisenhowernak 1960. májusában a csúcsértekezlet megtorpedózásában, s amikor a legaktívabban támogatta Kongóban a gyarmatosító, haladásellenes erőket.

Waldeck Rochet beszámolójában kimutatta, hogy a gaulleista kormány abban a törekvésében, hogy letörje az osztálypolitikájával szemben fellépő ellenállást — még jobban fokozta hatalmának önkényes jellegét: a köztársaságellenes alkotmány minden hatalmat egy ember kezébe helyezett. Az alkotmány elfogadtatása óta újabb önkényes intézkedésekkel növelte az egyszemélyi hatalmat. 1960. februárjában — az algériai fasiszta lázadás ürügyén — a kor-

Digitized by Google

mány teljhatalmat adott önmagának és nyíltan kijelentette, hogy a demokratikus jogok ártanak a rendszernek. Az újságok elkobzásának eseteit már föl sem lehet sorolni, éppúgy, mint a gyűlések és felvonulások betiltását, nem is beszélve a rendőrségi és bírósági eljárások sorozatáról. A sztrájkjog és a szakszervezeti jogok megsértése szintén általános. Az úgynevezett „igazságügyi reform" és más, kivételes bírósági intézkedések lényegesen megnyírbálták a védelem jogait, s még jobban aláhúzták az igazságügy függőségét a gaulleista hatalomtól. Az állásuktól való felfüggesztés, a működési jog megvonása, s a cenzura intézkedései sújtják azokat az állami tisztviselőket, művészeket és írókat, akik szembefordulnak a gaulleista politikával. De Gaulle kormánya arra törekszik, hogy megsemmisítse a községi közigazgatás autonómiáját. Az a célja, hogy városi és falusi körzetek létesítésével kiküszöbölje az általános választásból létrejött községtanácsokat. Ugyanez a célja egyes községek önkényes egyesülésének is.

A gaulleista hatalom politikája engedményeket tesz a pártütőknek, s ezzel lehetővé teszi, hogy évente megismétlődjenek a fasiszta lázadások, amelyeket a kormány „incidenseknek" nevez. Az összeesküvők, az áruló tábornokok nem alaptalanul várnak újabb elnézést és engedményeket. Ugyanakkor a kormány egyik legfontosabb feladatának tekinti, hogy a demokratikus mozgalomra mérjen csapásokat. A hatalom tehát a nyílt diktatúra felé halad.

Mindezen módszerekkel sem tudja azonban megakadályozni a kormány sem a bérharcok, sem a politikai harcok továbbfejlődését. 1959 óta a sztrájkok figyelemre méltó lendületet vettek és folytatódtak az 1960-as esztendő folyamán is, igen változatos formában, amiről tanúskodtak a kongresszusi küldöttek hozzászólásai. A parasztság tiltakozó mozgalmának kiterjedésére jellemző, hogy a különböző mozgalmakban több mint 700 000 gazdálkodó vett részt. Mindezen akciók azt eredményezték, hogy a gaulleista hatalom kénytelen volt több kérdésben visszavonulni. E mozgalmak együttvéve tették lehetővé, hogy a dolgozók elnyomorodásának üteme nem volt oly gyors, mint ahogy azt a tőkések és „szakértőik" előirányozták.

Az FKP XV. kongresszusa azt a döntő feladatot tűzte a párt elé, hogy harcoljon a demokrácia megújhodásáért és továbbfejlesztéséért. A kongresszus éles fényt vetett azokra a tézisekre, amelyek bizonyítják, hogy az egyszemélyi hatalom a nemzet életének minden területén akadályozza a haladást. Ugyanakkor az is megmutatkozott, hogy érlelődnek azok az erők, amelyek ezt a rendszert fel fogják számolni. Az egyszemélyi hatalom a kapitalizmus gyengeségének a jele: másrészt a nemzetközi helyzet is kedvez a demokrácia megújhódásának, továbbfejlesztésének, mint azt a 81 kommunista és munkáspárt Moszkvai Értekezlete megállapította.

Ellentétben a jelenlegi rendszer bizonyos dicsőítőivel, Franciaország nem „csünghet" egy ember szaván, egy, a történelem által elítélt öreg emberén, kivált, ha ez az ember a nagy kapitalista monopóliumok politikájának kifejezője. A nemzet sorsának irányí-

Digitized by Google

tását Franciaország népének kell kézbevennie. A kommunista párt XV. kongresszusa ebben az értelemben dolgozta ki a demokrácia megújhodását és továbbfejlesztését célzó javaslatait, amelyek a következők:

— A kormányt egykamarás nemzetgyűlés választja, s annak tartozik felelősséggel. A képviselők visszahívhatók, s az arányos képviseleti rendszer szerint választhatók. A szélsőjobboldali, pártütő szervezeteket fel kell oszlatni, a zsoldoshadsereget meg kell szüntetni, a katonai alakulatokat kizárólagosan a nemzet szolgálatába kell állítani, a rendőrséget meg kell tisztítani és demokratizálni. A helyi önkormányzat tiszteletben tartandó és kiterjesztendő. A prefektusi intézményt meg kell szüntetni. A bírák választás útján kerüljenek hivatalba;

— A nagy monopóliumokat — így az atomerő felhasználást, a kőolaj- és a földgáz kiaknázását, illetve feldolgozását. a nagy kohászati és vegyipari vállalatokat, a nagy hajótársaságokat, valamint a nagybankokat stb. — államosítani kell. Az államosított iparágakban alapvetően demokratikus igazgatást kell bevezetni. A gazdasági élet fő ágazataiban erőteljes fellendülést kell kiváltani;

— Emelni kell a dolgozók és valamennyi olyan réteg életszínvonalát, amelyek a monopóliumok áldozatai voltak és égető követeléseik városban, falun egyaránt teljesítendők. A kultúra és a közoktatás területén demokratikus reformokra van szükség. Az ifjúság számára biztosítani kell a tanulás, a szakképzés, a szórakozás és a sport jó lehetőségeit;

— Végül az új Franciaország be fogja tiltani az atomfegyvereket, szorgalmazni a tényleges és ellenőrzött leszerelést, a békés együttélés elvei szerint együtt fog működni kivétel nélkül minden néppel.

Ime nagy vonalakban az a program, amelyet a kommunista párt megvitatásra javasol a köztársaság minden hívének. A párt kész a vitára, s arra, hogy a köztársaság minden hívével együtt a gyakorlatba ültesse át ezeket az elveket.

E program — amely minden területen merész, demokratikus intézkedéseket tartalmaz — a megújhodás programja. Nem foglalja magában a kizsákmányolás megszüntetését, tehát *nem szocialista* jellegű. Alkalmazása azonban csökkentené a monopóliumok hatalmát, növelné az ország életében a munkásosztály tekintélyét és politikai súlyát, hozzájárulna a legreakciósabb erők elszigeteléséhez és meggyengítéséhez, ahhoz, hogy egyesítse a haladás összes erőit. E program megvalósítása a társadalom fejlődése szempontjából a legjobb feltételeket hozná létre ahhoz, hogy a munkásosztály a szocializmus felé haladjon.

A nagy feladatok maradéktalan végrehajtásához szükséges azonban, hogy a párt megerősödjön. Ahhoz pedig, hogy a párt növelhesse tetterejét, *biztosítania kell egységét.* A kommunista pártnak ugyanis — ha egészében szilárdan is harcolt a XV. kongresszus vonalának alkalmazásáért — meg kellett küzdenie azokkal az opportunista nézetekkel, amelyeket a többi között Marcel Servin, Laurent Casanova és Kriegel-Valrimont képviseltek. A Köz-

Digitized by Google

ponti Bizottság februári ülésén kénytelen volt felmenteni Servin és Casanova elvtársakat a Politikai Bizottságban és a Titkárságban viselt tisztségük alól, mivel megállapítást nyert, hogy nem tettek eleget a párt egyöntetű kérésének, hogy felismerjék s kijavítsák hibáikat. A Központi Bizottság továbbá elítélte Kriegel-Valrimont mélységesen opportunista nézeteit, s leleplezte kétkulacsosságát. Kriegel-Valrimont ugyanis kijelentette, hogy már öt év óta nem ért egyet a párt politikájával. Közben azonban mindeddig hallgatott nézeteiről, sőt eltitkolva véleményét, a XIV. és a XV. kongresszuson is hagyta, hogy beválasszák a Központi Bizottságba.

Ezeknek az elvtársaknak az opportunista nézetei revízió alá vették a XV. kongresszus elemzését a gaullista hatalom osztályjellegéről. Ugyanakkor támadták a párt egységfront-politikáját, a párt szerepét és tevékenységét a tömegmozgalomban, valamint a pártegységnek a gondolat és cselekvés egységén alapuló elveit, továbbá a demokratikus centralizmus szabályainak tiszteletben tartását. Marcel Servin hajlott arra, hogy lebecsülje a párt szervező munkáját is, vagyis a tudatos elem szerepét a tömegek harcában. A Központi Bizottság ülésén Maurice Thorez elvtárs feltárta e téves nézetek gyökerét: „Ez az irányzat annyit jelent, mint túlbecsülni az ellenség erejét, lebecsülni a munkásosztály és tényleges szövetségeseinek erejét, másszóval engedni az ellenség nyomásának, letérni a párt proletárvonaláról, a kispolgári és szociáldemokrata nézetek irányában."

Az a vita, amely valamennyi pártszervezetben lezajlott, megmutatta a párttagok tömegének mélységes egyetértését a párt helyes politikai vonalával és elveivel. A párt győzelmet aratott a Servin—Casanova—Kriegel-Valrimont csoport felett, visszaverve opportunista elhajlásaikat. A vitából a párt ideológiailag megerősödve, egységben megszilárdulva került ki.

A Francia Kommunista Párt nagyszerű XVI. kongresszusa tanúságát adta sorai egységének, emelkedett ideológiai színvonalának és harckészségének. Ez a kongresszus úgy kerül be Franciaország történetébe, mint fontos szakasz a demokrácia megujhódásának és továbbfejlesztésének útján, a szocializmus útján. A XVI. kongresszus nagy nyomatékkal erősítette meg a 81 kommunista és munkáspárt Moszkvai Értekezletének tézisét: „a marxizmus—leninizmus egységes, nagy forradalmi tanítás, a világ munkásosztályának és dolgozóinak vezérlő csillaga, annak a nagyszerű harcnak minden szakaszában, amelyet a békéért, a szabadságért és a jobb életért, a legigazságosabb társadalom, a kommunizmus megteremtéséért folytatnak".

Bernard Couret

Digitized by Google

Új viszonyok, új emberek teremtője*

Negyven évvel ezelőtt, 1921 májusában Prágában összeült Csehszlovákia forradalmi munkásosztályának 569 küldötte, hogy megalakítsa Csehszlovákia Kommunista Pártját. Az általuk kibocsátott kongresszusi kiáltvány a nép tudtára adta: *„Többek vagyunk csupán politikai pártnál. Az új élet élcsapata vagyunk. Új viszonyokat alkotva, új embereket akarunk teremteni."* Négy évtized harcai és eredményei, a csehszlovák munkásosztály új korszak kezdetét jelentő győzelme, a köztársaság népeinek odaadó, nagyszerű munkája beváltotta a karlini kerület Nemzeti Házában 1921-ben elhangzott történelmi ígéretet.

A CSKP a burzsoá köztársaság idején a nép forradalmi harcait vezette a felszabadulásért, a kapitalista elnyomás, a fasizmus és a reakció ellen, a dolgozók gazdasági, szociális, kulturális és nemzeti jogaiért, a csehszlovák és a szovjet nép testvériségéért. A második világháború idején a náci megszállók és támogatóik elleni népi élet-halál küzdelem élén állott. Most — a felszabadulás óta eltelt alig több, mint másfél évtized múltán — mint a munkásosztály vérontás nélküli, békés úton megteremtett hatalmának szervezője — ünnepi számvetésében bízvást elmondhatta, hogy az országban a gazdaság, a kultúra és a dolgozó nép életkörülményei soha nem látott színvonalra emelkedtek. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság építő munkájának sikereivel jelentősen hozzájárul a szocializmus győzelméhez a kapitalizmussal folytatott világméretű gazdasági versenyben, fontos tényezője annak a harcnak, amely száz és százmilliók részvételével a béke megőrzéséért és megszilárdításáért az egész földön folyik. Ilyképpen a negyvenedik évforduló nemcsak Csehszlovákia Kommunista Pártjának ünnepe, hanem ünnepe a többi kommunista és munkáspártnak is, valamennyi szabadságszerető népnek és embernek: a Magyar Népköztársaságnak, a magyar kommunistáknak, népünk minden becsületes fiának.

•

Hogyan született a testvéri Csehszlovákia munkásosztályát győzelemre vivő forradalmi párt? A hagyományok nem hiányoztak: Prágában tartották meg a forradalmi cseh munkásosztály legjobbjainak segítségével 1912 januárjában az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt történelmi jelentőségű VI. konferenciáját, amely fontos intézkedéseket határozott el a bolsevikok pártjának előkészítésére. A konferencia harcot indított, hogy a pártot megtisztítsa a likvidátorok különböző ingadozó, elvtelen csoportjaitól, a forradalmi munkát dezorganizáló mensevikek, trockisták opportunista irányzataitól, kidolgozta a párt taktikájának módszereit és megválasztotta a forradalmi Központi Bizottságot. Az eredményt Lenin egy Gorkijhoz intézett levelében így foglalta össze: *„Végre sikerült — a*

* Csehszlovákia Kommunista Pártja 40 éves fennállásának alkalmából.

Digitized by Google

likvidátor söpredék ellénére — újjáteremteni a pártot és Központi Bizottságát.”

— Lenin jól tudta, hogy Prágában sok hű barátjuk van a bolsevikoknak — mondotta L. I. Brezsnyev elvtárs, az SZKP Központi Bizottsága nevében, Prágában a CSKP jubileumi ülésén.

A csehszlovák proletariátus testvéri együttérzéssel figyelte és cselekvően támogatta Oroszország munkásosztályának új világot teremtő gigászi küzdelmét. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására Csehszlovákia ipari munkássága azonnal támadásba kezdett saját burzsoáziája ellen. Követelte, hogy az összeomlott Osztrák—Magyar Monarchiából kivált, önállóvá lett országban a nép javát szolgáló törvényeket hozzanak, adják a dolgozók kezébe a gyárakat, a parasztoknak a földet, a munkásosztály képviseltethesse magát a béketárgyalásokon. Kiadták a jelszót: a munkásosztály egyesítse erejét az új országban, jogainak kivívásáért. A sztrájkok és a tüntetések egymást követték, mignem a tőkések és földbirtokosok — megrettenve a nép fenyegető erejétől — a jobboldali szociáldemokraták segítségével, a köztársaság kikiáltása napján, 1918. október 28-án magukhoz ragadták a hatalmat.

A dolgozó nép nem nyugodott bele ebbe a helyzetbe, elnyomóinak győzelmét sose tartotta véglegesnek és megdönthetetlennek. Már néhány hét múlva, a XII. szociáldemokrata pártkongresszuson megkezdődött a baloldali erők tömörülése. Egy évvel később programnyilatkozatot is szerkesztettek, amelynek szellemében előbb a *„Socialni-demokrat”* című lapban, később — 1920 szeptember 21-től — a *„Rudé Právó”*-ban nyíltan hirdették, hogy a munkásosztály felszabadítása csak proletárforradalom és proletárdiktatúra útján lehetséges. A XIII. kongresszuson — még ugyanebben az évben — többséghez jutott, kivált és önálló pártot alakított a marxista baloldal, Csehszlovák Baloldali Szociáldemokrata Munkáspárt néven. Ez a párt a Kommunista Internacionáléhoz csatlakozott, és megkezdte az országban — Szlovákiában és Kárpátukrajnában is — a következetes forradalmi erők tömörítését. Mindenütt akcióbizottságok alakultak. Ezek a pártszervezés munkáján kívül a munkásosztály napi küzdelmeinek vezetésére is vállalkoztak. Akkoriban — 1920 végén — az új állam proletariátusa átesett a forradalmi tűzkeresztségen. T. G. Masaryk köztársasági elnök a szociáldemokrata jobboldal támogatásával reakciós kormányt nezetett ki, amely brutális eszközökkel megkísérelte a forradalmi szervezetek szétverését. A provokációkra — amelyek egyike a prágai Népház 1920. december 9-i erőszakos megszállása volt — a munkások általános sztrájkkal válaszoltak. Az elkeseredett küzdelem vereséggel végződött, de okulásul szolgált: erősítette a forradalmi elszántságot és siettette az osztályharc biztoskezű szervezőjének, élcsapatának, a Kommunista Pártnak a létrejöttét. Újra összegyűltek a Baloldali Szociáldemokrata Munkáspárt küldöttei — csehek, szlovákok, németek, kárpátukránok, magyarok —. hogy megvitassák a Kommunista Internacionáléba való felvétel 21 feltételét. A Kommu-

Digitized by Google

nista Párt megalakításához szükséges feltételeket a konferencia elfogadta. Megszavazta a feltételek elfogadását a szlovákiai szociáldemokrata balszárny, majd a haladó ifjúságot tömörítő Marxista Szövetség, a forradalmi ifjúmunkás szervezet és a csehszlovákiai német szociáldemokrata csoportok öntudatos része is. Így jöttek létre a pártalapítás feltételei. Negyven esztendeje a Prága-karlini községházán zászlót bontott a cseh, a szlovák, a magyar, az ukrán, a német és a lengyel kommunistákat közös harci frontba tömörítő élcsapat, az újtípusú párt, Csehszlovákia Kommunista Pártja. Bölcsőjénél a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom olyan harcosai álltak, mint B. Smerál, J. Sverma, Steiner Gábor, A. Zápotocky és mások.

A burzsoá demokratikus köztársaság idején 18 évig vezette megalkuvást nem ismerő következetességgel a munkásság és a dolgozó parasztság harcát a kizsákmányolókkal szemben, a nép küzdelmét a fasizmus és a nyomor ellen, a háború veszélyének elhárításáért. A párt sorainak megerősítésére, a munkásosztály egységének létrehozására irányuló törekvés egybeesik azzal az erőfeszítéssel, amelyet a föld egyhatodán létrejött első munkásállam, Szovjetoroszország támogatásában és védelmében kifejtett. 1921—22-ben a burzsoá és revizionista sajtóban hatalmas méreteket öltött a szovjetellenes uszítás. A CSKP mindent megtett, hogy a szakszervezetekben tömörült munkástömegeket felvilágosítsa, hogy mind a belpolitikai, mind a nemzetközi kérdésekben eligazodjanak, hogy a munkásosztályt a proletár nemzetköziség szellemében, a föld első munkásállama iránti odaadásra és szeretetre nevelje.

A munkát megnehezítette a reformisták megalkuvása és a baloldali szektás elemek magatartása. Az előbbiek mindent elkövettek, hogy a legjobb harcosokat eltávolítsák a szakszervezetekből, az utóbbiak önálló „kommunista" szakszervezetek követelésével akadályozták a szilárd elvi és szervezeti egység létrejöttét. A jobboldali szakszervezeti vezetőknek sikerült több szakcsoportot és helyi szervezetet kirekeszteni a Csehszlovák Szakszervezeti Szövetségből. Ezek a kizárt csoportok 1922 októberi kongresszusukon egyesültek a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetségben, az pedig belépett a Forradalmi Szakszervezeti Internacionáléba. A szakszervezetekben bekövetkezett szakadás elmélyítette a munkásmozgalom megosztottságát. Ilyen körülmények között a munkásosztály — jóllehet a kommunisták szüntelenül fáradoztak az egység helyreállításán — nehéz feltételek mellett vívta védelmi harcait a tőkés támadások ellen.

Akárcsak Magyarországon, az 1922-es év Csehszlovákiában is nagy bérharcok esztendeje volt: kezdődött a bányászok februári sztrájkjával, folytatódott májusban a közép-csehországi vasasok nagykiterjedésű bérmozgalmával, amely őszre átterjedt Bratislavára és a szlovákiai üzemekre. A harcot mindenütt a kommunisták vezették, de a harcok kimenetelét hátrányosan befolyásolta az a körülmény, hogy a munkásosztály zöme még nem szabadult meg a szociáldemokrata ideoló-

Digitized by Google

giától. Harcot kellett indítani azért, hogy a CSKP-ban fokozatosan érvényesüljenek a lenini elvek, meghonosodjanak a bolsevik módszerek — a párt következetes forradalmi párttá váljék. A bolsevizálásért indított harc egyik legfontosabb és legsürgősebb célja az volt, hogy a pártmunka dandárja az ipari üzemekben folyjék a proletariátus legerősebb osztagaiban. A CSKP é harcában jól hasznosította az SZKP és a többi kommunista párt tapasztalatait, a Kommunista Internacionálé segítségét.

A párt második kongresszusán felülkerekedtek a forradalmi erők. Vezetésükkel tömegharc kezdődött országszerte a drágaság és a burzsoázia munkásellenes intézkedései ellen. A tömegek küzdelmét a párt vezetésében megbújt jobboldaliak szabotálták. De 1925-ben sikerült megfékezni a pártot súlyosan veszélyeztető válság terjedését. Ennek volt köszönhető, hogy az 1925. novemberi választásokon a CSKP 940 ezer szavazattal 41 mandátumhoz jutott s az ország második legerősebb pártja lett.

A parlamenti fellépés és a tömegharcok kombinálásával folytatódott az áldozatos munka a dolgozók jobb megélhetéséért, több jogáért. A következő években a burzsoá rendnek a magyarországiéval nagyjából egybeeső stabilizálódását az opportunisták kihasználták nézeteik terjesztésére. A párt vezetőségében is akadtak ilyenek. A legjelentősebbek Jilek és Bolen csoportjai voltak, amelyek álbaloldali jelszavakkal, megalkuvó, áruló politikát folytattak, együttműködésre törekedtek a reformista vezetőkkel, elszakadtak a tömegektől. A párt lenini vonalának érvényesítéséért a Központi Bizottságban Klement Gottwald elvtárs vezetésével nagy ellentámadás bontakozott ki. 1929 februárjában az V. kongresszuson a Gottwald elvtárs előadói beszédében foglalt elveket és javaslatokat fogadta el a küldöttek döntő többsége. Jilek és a likvidátorok csoportja vereséget szenvedett. A kongresszus az objektív helyzet marxista—leninista elemzése alapján határozta meg a CSKP stratégiáját és taktikáját. A határozat kimondta, hogy a párt csak a kapitalista rendszer megdöntésével, proletárdiktatúra útján érheti el célját. Feltétele a proletariátus egységfrontja, a munkások és parasztok forradalmi szövetsége. A párt kötelessége, hogy vezesse a munkások gazdasági követeléseiért vívott harcot, szervezze a dolgozókat, s leplezze le a munkásosztály árulóit. Ezek a tennivalók elválaszthatatlanok voltak a nemzetközi munkásmozgalom fő feladataitól: az imperialista háború elleni fellépésektől s attól a fáradhatatlan küzdelemtől, amelyet a világ munkássága a Szovjetunió megvédéséért folytatott. Az opportunisták fölötti győzelem után a párt 1931-es, VI. kongresszusán került sor a korábban megszabott fő irányvonal kidolgozására.

A következő években Csehszlovákiában is kibontakozott a mélyreható gazdasági válság. Következményeit a burzsoázia áthárította a dolgozókra. 1933-ra a munkanélküliek száma elérte az egymilliót, a kisemberek tömegesen tönkrementek, a bérek csökkentek, a monopóliumok gazdagodtak. A párt támadásba vezette a munkanélkülieket, sztrájkok és nyomorellenes paraszt-tüntetések

Digitized by Google

követték egymást. A burzsoá köztársaság „demokratikus" kormánya börtönbe vetette azokat, akik kiálltak a nép igazáért, s attól sem riadt vissza, hogy csendőrökkel lövessen a tüntetőkre. Különösen a gazdaságilag és nemzeti jogok tekintetében hátrányos helyzetben lévő Szlovákiában és Kárpátukrajnában léptek fel terrorisztikus eszközökkel a nép ellen. A duchcovi, a radotini, a fryvaldovi, a nemeskossuthi vérengzések a csehszlovák munkásosztály történetének gyászos lapjai. De fényes fejezete a Most-vidéki sztrájk, ahol a bányászok a CSKP vezetésével pártállásukra és nemzetiségükre való tekintet nélkül egységbe zárkóztak fel s magukkal ragadva Észak-Csehország egész munkásságát, a munkanélkülieket és a haladó erőket az egész országban, olyan erővel léptek fel a kapitalisták ellen, hogy azokat meghátrálásra kényszerítették. Ennek a sztrájkmozgalomnak nemzetközi visszhangja támadt: Európa sok országában szolidaritási akciókat szerveztek a küzdő csehszlovák munkások támogatására.

Amikor 1933 januárjában a náci fasizmus uralomra jutott Németországban, Csehszlovákiában is megélénkült a fasiszták tevékenysége. A különböző demokratikus pártok nyilatkozataikban elítélték Hitler véres, terrorista diktatúráját, de egyedül a CSKP volt az a politikai erő a köztársaságban, amely valóban következetesen harcolt a fasizmus ellen. Csehszlovákia Kommunista Pártja állt ki nyíltan és fenntartás nélkül 1934 februárjában: az osztrák munkásság mellett, amikor intézményeit és illúzióit halomra lőtték a Heimwehr ágyúi, és a francia munkásosztály mellett, amikor az fasiszta puccsisták ellen csatázott a demokrácia védelmében. A csehszlovák kommunisták ismerték fel a „benemavatkozás" politikáját támogató kormánnyal ellentétben, hogy a Pireneusokon túl a Csehszlovák Köztársaság védelmében is folyik az a harc, melyben a spanyol nép és a segítségére sietett nemzetközi brigádok véreznek. A csehszlovák kommunisták ott voltak a Dimitrov és Thälmann megmentéséért vívott kampányok első vonalában, magukkal ragadták a köztársaság becsületes, haladó erőit. E harcokban beváltak azok a módszerek, amelyeknek alkalmazását 1935-ben a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa ajánlott a pártoknak.

A csehszlovák nagyburzsoázia, a finánctőke legreakciósabb körei igyekeztek megnyerni Hitler rokonszenvét, fasiszta diktatúrát akartak bevezetni Csehszlovákiában is. E törekvésük találkozott a különféle nemzeti kisebbségek fasiszta csoportosulásainak céljaival. A németlakta északnyugatcsehországi területeken a Henlein mozgalom a nácik csehszlovákiai rohamcsapatává szerveződött. Hlinka szlovákiai Néppártja a soviniszta, klerikális-fasiszta elemek irányításával a köztársaság egységének aláásásán fáradozott. Csatlakoztak a köztársaság egyéb ellenségeihez a Horthyék szolgálatában álló reakciós magyar elemek, amelyeket a nyilas-fasiszta Jaross és társai irányítottak.

A CSKP ebben az időszakban nehéz helyzetbe került, fél-illegalitásban dolgozott, lapjait részben betiltották, részben a cenzú-

Digitized by Google

ra béklyóival igyekeztek megbénítani. De a CSKP sok éves munkáját a Szovjetunióval és békepolitikájának népszerűsítéséért, siker koronázta. Csehszlovákia kormánya 1934-ben diplomáciai kapcsolatot létesített a Szovjetunióval, 1935-ben szövetségi szerződést kötött vele. Erre szorongatottsága, kedvezőtlen nemzetközi helyzete is kényszerítette.

A párt VII. kongresszusán, 1936 áprilisában programot dolgozott ki a demokrácia és a köztársaság védelmére. Ennek lényege az volt, hogy az országban össze kell fogni minden erőt Hitler és a vele szövetkezett fasiszta pártok fokozódó támadásainak kivédésére. Ezt a politikát a CSKP következetesen végrehajtotta. Nagy tömegeket mozgatott meg, ébren tartotta az ellenállás szellemét a köztársaság demokratikus, antifasiszta érzelmű lakosságában.

Az osztályérdekeit a nemzeti érdekek fölé helyező burzsoázia árulása hiúsította meg a népi ellenállás kibontakozását Csehszlovákiában. A burzsoá kormány elvtelen engedékenysége és a nyugati hatalmak — Anglia, Franciaország — vezetőköreinek kapituláns, kétszínű politikája, amely megnyitotta az utat a nácik rabló terjeszkedése előtt, Münchenben Csehszlovákia kiszolgáltatásához vezetett. A szégyenteljes müncheni négyhatalmi paktumot követő bécsi döntés a hitlerista Németországnak, a horthysta Magyarországnak, Pilsudsky és Beck reakciós Lengyelországának juttatta a Csehszlovák Köztársaság területének egyharmadát. Csehszlovákia elveszítette ipari termelésének negyven százalékát.

Az így előállt válságos helyzetben a fasiszta burzsoázia szigorított diktatúrát vezetett be: 1938 októberében a CSKP-ot betiltották, képviselőit kizárták a parlamentből, a párt tagjait és funkcionáriusait kíméletlenül üldözték. Tiso fasisztái Szlovákiában náci módszerekkel kormányoztak. Mind Csehországban, mind Szlovákiában olyan kormány alakult, amely játékszere lett Hitlernek, s alkalmas volt arra, hogy Csehszlovákiát a fasiszta Németország vazallusává tegye.

•

Ezután Csehszlovákia történetének legtragikusabb korszaka következett. Az ország náci megszállásának éveiben 25 ezer kommunistát gyilkoltak meg. A súlyos letartóztatások következtében a CSKP illegális Központi Bizottságát négyszer kellett újjáalakítani. Az áldozatos küzdelemben olyan hősök emelkedtek ki, mint a halhatatlan Julius Fučik, aki a világ minden szabadságszerető emberének szemében a hazaszeretet, a tiszta emberség, a becsületet az életnél is többre tartó kommunista helytállás örök jelképévé magasodott. A CSKP külföldi, moszkvai vezetősége a nemzeti ellenállás proletár vonalát képviselte. A nép akaratával egybehangzóan azt vallotta, hogy a fasizmus bukása után a felszabaduló országot új alapokra kell helyezni, hogy nem vehetnek részt a hatalom gyakorlásában azok az osztályok, amelyek az országot elárulták. A burzsoá emigráció ezzel szemben a München előtti köztársaság feltámasztására, a régi nyugatbarát, népellenes politika folytatására spekulált. Ez az emigráns poli-

Digitized by Google

tika a nácik előtt hajlongó Hácha-kormányt is hajlandó volt segíteni. A CSKP egyetlen célt ismert: siettetni a fasizmus végső vereségét. Szabotázs-akciókat, partizáncsapatokat szervezett, a hazafiak nagy tömegét lelkesítette és szervezte harcra a náci megszállók ellen. Csehszlovák katonai egységek alakultak, amelyek a Szovjet Hadsereg oldalán küzdöttek hazájuk felszabadításáért. A párt szervezőmunkájának sikere a nemzeti felszabadító felkelésben csúcsosodott ki. Nemzeti és demokratikus forradalom volt ez, amely a Szlovák Nemzeti Felkeléssel kezdődött, a prágai és csehországi májusi forradalommal, illetőleg Csehszlovákiának a Szovjet Hadsereg által történt dicsőséges felszabadításával fejeződött be.

*

A felszabadított országban megalakult a Nemzeti Front kormánya, a községekben a nemzeti bizottságok vették át a régi államhatalmi szervek munkakörét. Betiltották a reakciós pártokat, a hazaárulók vagyonát elkobozták, 1945 októberében a párt tervei szerint államosították a kulcsfontosságú ipart, a bankokat, a nagyüzemeket. A CSKP, mint a népi demokratikus hatalom vezető ereje, proletár osztálypolitikát folytatott, amelynek megnyerte a munkásosztály és a dolgozó tömegek támogatását, s ezzel gyengítette és elszigetelte a burzsoáziát.

1946 márciusában a párt VIII. kongresszusa megjelölte a célt: átmenetet a nemzeti és demokratikus forradalomból a szocialista forradalomba. Megerősödött a munkásosztály szövetsége a parasztsággal és a többi dolgozó réteggel. A burzsoázia sorozatos kísérleteket tett, hogy ezt az egységet megbontsa, hátráltassa a gazdasági építőmunkát, megzavarja a Szovjetunióval kialakult testvéri szövetséget. 1948 februárjában a burzsoázia puccskísérletet hajtott végre, amelyet a párt a dolgozó nép támogatásával meghiúsított. A munkásosztály a további fejlődés biztosításáért kezébe ragadta a hatalmat az országban. E nagy győzelem után került sor az államosítás második szakaszára, s a földreformra, amely a nagybirtokosoktól és a spekulánsoktól 4 millió 400 ezer hektár földet vett el, s ezt a dolgozó parasztságnak adta. Egyesült a két munkáspárt, helyreállt a munkásosztály egysége. A bekövetkezett változásokat új, népi demokratikus alkotmány rögzítette.

A májusi nemzetgyűlési választások a hazafias erők teljes győzelmével végződtek: Klement Gottwald miniszterelnököt, a CSKP elnökét a köztársaság elnökévé választották.

A további feladatokat a párt IX. kongresszusa jelölte ki. Végre kellett hajtani az első ötéves tervet olyan helyzetben, amikor a reakció 1948 februári veresége után állandóan fokozódtak Csehszlovákia ellen az imperialisták békebontó, zavartkeltő provokációi. A párt gondoskodott az építés békés feltételeinek biztosításáról, megbonthatatlanná kovácsolta a Szovjetunióhoz és a szocialista tábor többi országához fűződő baráti kapcsolatokat. Az első ötéves tervet Csehszlovákia népei sikeresen megvalósították. Az ipar termelése ebben az idő-

Digitized by Google

szakban 1937-hez képest két és félszeresére emelkedett. A mezőgazdaságban már ebben az időben 44 százalékra nőtt a szocialista szektor részaránya. Fokozatosan javultak a dolgozók életkörülményei, a foglalkoztatottság egyharmaddal nőtt, az átlagbérek 34 százalékkal emelkedtek. A sikerek ellenére a népgazdaságban bizonyos aránytalanságok is keletkeztek, különösen az ipar és a mezőgazdaság között. 1954 júniusában a párt X. kongresszusa nyomatékosan aláhúzta a pártélet lenini elvei betartásának, a helyes káderpolitikának, a kollektív vezetés megszilárdításának, a párt vezető szerepe következetes érvényesítésének fontosságát.

A X. kongresszussal a CSKP történetének új szakasza kezdődött. Ez Csehszlovákia Kommunista Pártja nagy győzelmeinek, a szocializmus megvalósításának időszaka Csehszlovákiában.

A párt féltve óvja tagjait az önelégültségtől, a tömegekhez fűződő kapcsolat elhanyagolásától. Politikájában alkotó módon érvényesül a marxizmus—leninizmus, a társadalom valamennyi problémájának megoldásánál. A második ötéves terv a szocializmus anyagi-műszaki bázisának kiépítését, a szocialista szektor döntő túlsúlyának elérését tűzi ki célul a mezőgazdaságban is, valamint a lakosság anyagi és kulturális gyarapodásának további fokozását. 1958 júniusában a XI. pártkongresszus már a szocialista építés befejezésére szólíthatta fel az ország dolgozóit, minthogy a tervbevett anyagi-műszaki bázis 1958-ig lényegében kiépült.

A Csehszlovák Szocialista Köztársaságban a cseh és a szlovák nép legteljesebb egyenjogúsága érvényesül. Ugyanilyen egyenjogúságot biztosítanak a köztársaságban élő magyar, lengyel és ukrán nemzetiségnek. A marxista—leninista nemzetiségi politika szellemében nagy lehetőséget teremtenek a kulturális fejlődéshez.

Csehszlovákiában mintegy 410 ezer magyar él, zömükben Szlovákia déli és keleti vidékein. Szlovákiában több mint 70 ezer fiatal tanul a 440 ötosztályos, a 120 nyolcosztályos, a 12 tizenegy osztályos és a 29 középfokú magyar iskolában. Egy napilap, tizennyolc folyóirat jelenik meg és magyar könyvkiadás működik. A magyar dolgozók kulturális egyesületének több mint 40 ezer tagja van, népi tánc- és énekegyüttesei a múlt nyáron csaknem 2 ezer előadást tartottak. Mintegy 150 szervezetben működik magyar színjátszócsoport, amelynek mindegyike 4—5 színdarabot mutat be évenként. Komáromban állandó Magyar Területi Színház játszik, amely a falvakban is tart előadásokat.

A magyar lakosság többsége a mezőgazdaságban dolgozik, de Szlovákia erőteljes iparosítása következtében az utóbbi években gyors ütemben nőtt a magyar ipari munkások száma. A kassai gyárak, az érsekújvári gépipari üzemek, a komáromi hajógyár, a füleki zománcgyár, a kékkői bányák sok ezer magyar munkást és műszaki szakembert foglalkoztatnak. Mint ahogyan Csehszlovákia Kommunista Pártja fennállásának dicsőséges négy évtizedében mindig — a magyar dolgozók legöntudatosabbjai ma

Digitized by Google

is tevékenyen kiveszik részüket a pártmunkából. A gazdasági építőmunkában helytállásukkal erősítik Csehszlovákia népeinek szoros és széttéphetetlen egységét.

Ma — a második ötéves terv sikerei folytán — Csehszlovákia világviszonyatban is tekintélyes ipari ország. A termelés 1937-hez képest csaknem négyszeresére, a termelőeszközök termelése 372 százalékkal, a fogyasztási cikkek gyártása 222 százalékkal emelkedett. A múlt év végén a mezőgazdaság szocialista szektora a mezőgazdasági földterület 90 százalékára terjedt ki.

Négy évtized tapasztalatai bizonyítják, hogy Csehszlovákia Kommunista Pártja teljességgel megfelelt nagyszerű történelmi küldetésének: új viszonyok, új emberek teremtője lett. Vezetésével a dolgozó nép győzelemre vitte a szocializmus ügyét, megteremtette a Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmányát, s ma harmadik ötéves tervének megvalósításán dolgozik, amely már a kommunizmus építéséhez való átmenet feltételeit hivatott megteremteni.

Valamennyi testvérpárt, a világ kommunista- és munkáspártjai, köztük a Magyar Szocialista Munkáspárt is, büszke Csehszlovákia Kommunista Pártjának sikereire, történelmi győzelmeire; tapasztalatait a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom becses közkincsének tekinti.

Vadász Ferenc

A román kommunisták négy évtizedes harca

Május 8-án az egész nemzetközi kommunista mozgalom megemlékezett a Román Kommunista Párt megalakulásának 40. évfordulójáról. A magyar kommunisták, akiknek testvéri jókívánságait pártunk Központi Bizottságának távirata fejezte ki, mindenkor nagy figyelemmel és teljes szolidaritással kísérték a szomszéd ország forradalmi munkásmozgalmának fejlődését, s a két párt kölcsönösen merített egymás tapasztalataiból.

A Román Munkáspárt — a kommunista párt harcainak hűséges folytatója — ma a nemzetközi kommunista mozgalomnak egyik, szervezetileg erős és szilárd osztaga. Mint a pártnak a jubileumon közzétett jelentése ismertette, a RMP-nak 1961. március 31-én 868 759 tagja és tagjelöltje volt; a tagság 51,09 százaléka fizikai munkás, rajtuk kívül a párt soraiban tömöríti a legöntudatosabb parasztokat, értelmiségieket és más dolgozókat.

A párt vezetésével gyorsan fejlődik és a szocialista táborban, az egész nemzetközi életben mind nagyobb szerepet tölt be a Román Népköztársaság, amely az alig másfél évtizeddel ezelőtt oly elmaradott feudális-kapitalista agrárországból fejlett ipari országgá lett. Az ipar csupán a legutóbbi évtizedben 3,5-szeresére nőtt, s az építőiparral és a közlekedéssel együtt 57 százalékkal

Digitized by Google

járul hozzá a nemzeti jövedelemhez. Ugyanakkor tanúi vagyunk a szocialista útra tért mezőgazdaság fellendülésének is.

Ez a szocializmus nagy győzelme az egykor fejletlen és a nyugati monopóliumok, valamint a bojárok és a tőkések által uralt országban.

Az évforduló alkalmából tekintsük át román testvérpártunk történetének legfőbb mozzanatait.

*

A romániai munkásmozgalom kezdeti fejlődésének eredményeként 1893-ban megalakult a Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártja. A pártot azonban csakhamar feloszlatták a vezetésébe bekerült burzsoá-liberális elemek. 1905-től erőteljesen fejlődtek az osztályharcos szakszervezetek, s a szociáldemokrata párt 1910-ben újjáalakult. Ez a párt azonban — bár jelentős szerepe volt a munkástömegek szervezésében — a II. Internacionálé reformista ideológiáját képviselte. Vezető teoretikusa, Dobrogeanu-Gherea, lényegében mensevik álláspontot foglalt el, amikor — szemben a leninizmussal — azt állította, hogy a megvívandó burzsoá-demokratikus forradalom vezetője a burzsoázia lesz, és az elmaradott agrárország proletariátusa még nem léphet fel önálló osztályerőként, hanem a forradalom élén járó burzsoáziát kell támogatnia. Ez a nézet lefegyverezte a munkásosztályt, amely ennek alapján számot sem vethetett a parasztság forradalmi erőivel, a munkás-paraszt szövetséggel.

Márpedig a parasztságban erős volt a forradalmi lendület. Ennek megnyilvánulása volt az 1907-es, rendkívül éles és elkeseredett felkelés, amely — Lenin szerint — Romániában hasonló szerepet játszott, mint Oroszországban az 1905—1907-es forradalom. A helyi szocialista szervezetek — szemben az opportunista felső vezetéssel — támogatták a nagy parasztmozgalmat; sztrájkokat, tüntetéseket szerveztek, megütköztek a terrorral. A felkelés, majd annak szörnyű vérbefojtása a marxizmusban még járatlan tömegek előtt is megvilágította: munkásnak és parasztnak közös az ellensége, közös a sorsa, közös tehát a harcuk is.

A forradalmi marxizmus és az opportunizmus ellentéte a Balkán-háború és az első imperialista világháború megítélésében is kiviláglott. Az SZDP képviselői részt vettek ugyan a baloldali zimmerwaldiak csoportjában, de odáig nem jutottak el, hogy megértsék az imperialista háború polgárháborúvá átváltoztatásának lenini jelszavát. A reformista vezetők csak az imperialista háborúk formális elítélésére, passzív „semlegességre" szólították fel a munkástömegeket; ezzel szemben Stefan Georghiu, I. C. Frimu, A. Constantinescu és más leninisták politikai demonstrációkat, sztrájkokat és utcai tüntetéseket szerveztek. Ezek a mozgalmak az 1916. június 13-i, a kormány által vérbefojtott, galaci tüntetésben érték el csúcspontjukat. Románia hadbalépése — több mint 800 ezer ember esett el a frontokon! —, majd a Nagy Októberi Szocialista Forradalom meggyorsította a tömegek radikalizálódásának folyamatát. Rádöbbentek, hogy „semlegességgel" semmit sem érnek el, míg harci elszántsággal,

Digitized by Google

összefogással megrendíthetik az osztályellenséget. A bányászok, a kőolajipari és a faipari munkások nagy sztrájkjainak, majd a földet követelő parasztmozgalmaknak már ez volt a fő jelszavuk: „Amit mi kérünk, az Oroszországban már valóra is vált. Harcra fel! A kapitalista társadalomnak el kell tűnnie... Csak oda nézzetek, csak oda menjetek, ahol a vörös lobogó leng." (A román szocialisták 1917-es kiáltványából.)

A háborúban meggyengült burzsoázia és a földesurak megrémültek a mind radikálisabb tömegmozgalmaktól, amelyekhez a hadsereg és a flotta egyes alakulatai is csatlakoztak. Hogy leszereljék a harci lendületet, teljesítettek néhány munkáskövetelést, s megígérték a földreformot. (1921-ben ezt részlegesen meg is valósították, de a földesúri nagybirtok épségben hagyásával.)

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása, majd az 1920 októberi nagy általános sztrájk tovább erősítette a szocialista párt forradalmi szárnyát. 1921. május 8-án a párt kongresszusa nagy szavazattöbbséggel úgy döntött, hogy átalakul kommunista párttá és csatlakozik a III. Internacionáléhoz. Ezzel a leninizmus a romániai munkásmozgalomban az opportunizmuson és a reformizmuson történelmi jelentőségű győzelmet aratott.

A kommunista párt azonnal nagyszabású tevékenységbe kezdett a szakszervezetekben és más tömegszervezetekben, s kezdettől fogva a munkásosztály szervezeti, politikai és ideológiai egységének megteremtésére törekedett. Céltudatosan leleplezte az uralkodó osztályok nép- és nemzetellenes politikáját, s bátran küzdött a burzsoázia és a földbirtokos osztály hatalmának megdöntéséért. A nyugati entente hatalmak segítségével konszolidálódó királyi Románia 1924-ben illegalitásba kényszerítette a kommunista pártot. A párt azonban a legvadabb üldözés közepette is szervezte a munkásság sztrájkjait, vezette a parasztok akcióit a súlyos adóterhek és a végrehajtások ellen. E harcokban a szakszervezetekre és más forradalmi, de legális tömegszervezetekre támaszkodott. A párt a Komintern végrehajtó bizottságának elvi-politikai segítségével szétzúzta a soraiban jelentkező pártellenes frakciós áramlatokat, s ezzel megerősítette sorainak egységét.

•

1931-ben a RKP V. kongresszusa egységbe tömörítve a párt harcedzett erőit, rámutatott: a pártnak és a munkásosztálynak a *közvetlen* feladata az, hogy minden haladó erővel együtt a *polgári demokratikus* forradalom végigviteléért küzdjön, a *szocialista* forradalomra való gyors átterés érdekében. Ezt a harcot a munkásosztálynak kell vezetnie, amely megteremti a munkásság és parasztság harci szövetségét. A párt tömegbefolyása az V. kongresszus után tovább növekedett. Ezt mutatta egyebek közt az, hogy az 1931-es parlamenti választáson a Városi és Falusi Dolgozók Blokkjának képviselői jelentős számú szavazatot szereztek, erősödött továbbá a munkásosztály harca, főleg a kőolajipari és a vasúti munkásoké, amely 1933 január—februárban érte el tetőpontját. Ez a forradalmi jel-

Digitized by Google

legű harc, amelynek élén Gheorghiu-Dej elvtárs állott, egy időre megfékezte a reakciós köröknek az ország fasizálására irányuló törekvéseit.

Németországban ekkor már Hitler került hatalomra, s a német függőségben élő országok kormányai egyre fokozták a terrort. Ebben a helyzetben a román munkások 1933-as antifasiszta harcainak nemcsak országos, de nagy nemzetközi jelentőségük is volt.

A Román Kommunista Párt tömegmunkájának nagy ösztönzője volt a Komintern történelmi jelentőségű VII. kongresszusa. A párt jelentős sikereket ért el a munkásosztály akcióegységének szervezésében és a munkásosztály vezette antifasiszta népfront megteremtésében. A párt ott volt a legális tömegszervezetekben — mint a Munka Ligája, a Szovjetunió Barátainak Egyesülete, a Demokratikus Blokk, az Országos Antifasiszta Bizottság —, egyúttal legális és illegális kiadványokkal terjesztette a nemzeti haladó erők összefogásának gondolatát. E széleskörű tevékenység élesen összeütközött a tőkés-földesúri pártok és a nekik gyászosan szekundáló opportunista szociáldemokrata vezetők politikájával. Az RKP-nak mégis sikerült az 1936-os és 1937-es részleges parlamenti és községi választásra sok demokratikus szervezetet — a Demokratikus Blokkot, a falun igen befolyásos Ekés Frontot, a Magyar Dolgozók Demokratikus Szövetségét és a baloldal által vezetett helyi szociáldemokrata pártszervezeteket — közös frontba tömörítenie, s több megyében legyőznie a fasiszta erők koalícióját. A párt növekvő befolyásáról tanúskodtak a nagy tömegakciók is, amelyek közt emlékezetesek az 1939. május 1-én Bukarestben és az ország más ipari központjaiban a királyi diktatúra ellen szervezett hatalmas tüntetések.

Az 1938 februárjában bevezetett fasiszta típusú királyi diktatúra kíméletlen terrort alkalmazott a kommunisták ellen, s Romániát a náci Németország oldalán belesodorta a szovjetellenes háborúba. De hiába vetette tömegesen börtönbe a kommunistákat, a pártot elpusztítani nem tudta. A párt hazafias, antifasiszta eszméi mély gyökeret eresztettek a népben. A kommunisták a háború éveiben is hősiesen küzdöttek a tömegek élén, a fasiszta diktatúra és a hitlerista megszállók ellen, s a demokratikus pártokkal és tömegszervezetekkel együtt megalakították a hitlerellenes Hazafias Arcvonalat.

1943 augusztusában az RKP vezetői — bár közülük sokan börtönben voltak — tervet dolgoztak ki a katonai-fasiszta diktatúra megdöntésére és Romániának a szovjetellenes háborúból való kiragadására. A legszigorúbb konspiráció módszereivel fegyverezték fel és képezték ki a kommunistákból, pártonkívüli munkásokból, KISZ-tagokból és más hazafiakból álló alakulatokat. A tomboló fasiszta terror ekkor már a szociáldemokrata vezetőket is ráébresztette a kommunista párttal való akcióegység szükségességére. 1944. május 1-én megalakult a Munkás Egységfront. Júniusban pedig, amikor a Szovjet Hadsereg részben már felszabadította Észak-Romániát,

Digitized by Google

az RKP, az SZDP, a Nemzeti Parasztpárt és a Nemzeti Liberális Párt részvételével létrejött a Nemzeti Demokratikus Blokk. A Szovjet Hadsereg nagy győzelmeinek hatására az Antonescu és az udvar között fennálló ellentétek is elmélyültek. A király, látva a német haderő vereségeit, egy ideig a színfalak mögött manőverezett, hogy megvalósítsa a Churchill-féle „balkáni változatot", vagyis azt, hogy Délkelet-Európát az angolszász csapatok kezére játssza; később — más esthetőség híján — a polgári pártokkal együtt csatlakozott a KP által vezetett felkelés tervéhez.

1944. augusztus 23-án kitört az országos fegyveres felkelés. A román haderők a Szovjet Hadsereg oldalán harcbaléptek a náci Németország ellen, s mint ismeretes, hazánk felszabadításában is részt vettek. Magyarországon a román csapatok 1237 helység felszabadításában vettek részt. A felszabadító harcokban összesen csaknem 170 ezer román katona áldozta életét. Román hősi sírok tízezrei, román katonák tízezreinek román, szovjet, magyar és más országbeli rendjelei emlékeztetnek a kommunista párt által vezetett négy évtizedes harcnak ezen dicső fejezetére.

•

Két évtizedes illegalitás után a párt a néptömegek elismert vezetőjeként lépett a nyílt politikai porondra: tekintélyét és a feléje áradó bizalmat hazafias politikájával és véráldozataival érdemelte ki. A munkások és más dolgozók tízezrei léptek be a pártba; gyorsan erősödtek a szakszervezetek, újjászerveződött a KISZ. Ezekkel az erőkkel vívta a párt harcát a reakció ellen, a földosztásért, a fasiszta államapparátus megtisztításáért. A tömegekre támaszkodva megbuktatta a régi hatalmi rendszer átmentésén buzgólkodó burzsoá-reakciós kormányokat. 1945. március 6-án az Ekésfront népszerű vezetője, dr. Petru Groza, az országosan tisztelt antifasiszta, alakított demokratikus kormányt. Ugyanennek az évnek októberében a Román Kommunista Párt országos konferenciája megválasztotta az új Központi Bizottságot és főtitkárává Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtársat. Ez a konferencia már azt a nagy horderejű megállapítást tehette, hogy lényegében megvalósult a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrája; az 1944. augusztus 23. és 1945. március 6. között lefolyt felszabadító harc és az éles osztályösszeütközés *alulról* már döntő csapást mért a kizsákmányoló osztályok hadállásaira.

Az újfajta, munkás-paraszt hatalom erejét, a tömegek hangulatát, s a polgári pártok gyökértelenségét mutatták az 1946-os országos választások, amikor a régi polgári pártok megsemmisítő véreséget szenvedtek, széthullottak, s most már csakugyan „történelmi" pártok lettek: múltjuk a földesúri-tőkés román történelem. A forradalom *első* szakasza felszámolta a királyságot és az egyéb hűbéri maradványokat, valamint a földbirtokos osztályt és demokratikus reformokat hajtott végre. Szétzúzta a burzsoázia és a földbirtokosok szervezett politikai erőit: az ország megszűnt az imperializmus vadászterülete lenni, s függő országból szuverén, szabad országgá vált. 1947 de-

Digitized by Google

cemberében kikiáltották a népköztársaságot.

A politikai győzelmeket megszilárdították az ország gazdasági helyreállítása terén elért eredmények: a munkásosztály és a dolgozó parasztság tömegei a párt vezetésével hősiesen néztek szembe a nehézségekkel, megszüntették a gazdasági zűrzavart és az inflációt és lelkes munkával növelték az ipari és mezőgazdasági termelést.

A párt által vezetett munkásosztálynak a forradalom első szakaszában kivívott hegemóniája lehetővé tette a gyors áttérést a forradalom *második* szakaszára, amelyben a népi demokratikus állam már a proletariátus diktatúrája lett.

1948 februárjában egyesült a Román Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt, s a marxizmus—leninizmus ideológiai, politikai és szervezeti elvei alapján létrejött a Román Munkáspárt. Az egyesüléssel lezárult a munkásosztály megosztottságának hosszú és tragikus időszaka. A forradalmi munkásosztály megragadhatta legerősebb fegyverét: az egységet. A fő ipari termelési eszközök 1948 júniusában történt államosítása megteremtette a döntő tárgyi feltételt ahhoz, hogy a Román Népköztársaság dolgozó népe megkezdje a szocializmus alapjainak lerakását. A súlyos osztályösszeütközések elültével a gazdasági kérdések megoldása került a párt erőfeszítéseinek középpontjába. A Román Munkáspárt 1952-ben éles elvi harcban leleplezte a munkát akadályozó párt- és államellenes frakciót, s megszilárdult egységben, vezető szerepét a társadalmi élet minden területén erőteljesen gyakorolva, a szocialista építés irányítására összpontosította minden erejét.

•

A népgazdaság gyors fellendítésének alapja és kulcskérdése Romániában is a szocialista iparosítás volt.

Az RMP felismerte, hogy a Szovjetunió és a többi szocialista testvérország önzetlen támogatásával a népgazdaság fejlesztésében a hazai nyersanyagok komplex feldolgozására kell fordítania a fő figyelmet. Románia fő nyersanyag-kincse az olaj, a földgáz és a fa. A felszabadulás előtt Románia jórészt a nyugati nagy monopóliumok függvénye, ezek nyersanyagszállítója volt, a Nyugattól pedig készárukat vásárolt. Az ipar 1929—38 között évi átlagban mindössze 4 százalékkal fejlődött. A szocialista tervgazdálkodás a Román Népköztársaságban fejlett gépipart, petrokémiai és általában vegyipart, valamint fafeldolgozó ipart fejlesztett ki. Románia ma már maga gyárt olajfúró berendezéseket, tankvagonokat, a földgázvezeték számára csöveket és faipari kombinátok felszerelésére szolgáló gépeket. E legmodernebb, részben automata és félautomata berendezettségű gyárakban ott láthatjuk a szovjet, a csehszlovák, az NDK-beli és a magyar gépeket és berendezéseket is — Románia ma így értékesíti kincseit. Köztudomású például, hogy a mi Tiszamenti Vegyiműveinket is Románia látja el földgázzal.

A román ipar termelésének volumene 1960-ban az 1938. évinek ötszöröse volt. 1951—60 között az ipari termelés évente átlag 13 százalékkal növekedett; tavaly a

Digitized by Google

román ipar 11 hét alatt termelt annyit, mint az egész 1938-as évben. A gépgyártó ipar termelése tíz év alatt meghétszereződött. Románia ma már gyárt fémmegmunkáló szerszámgépeket, belső égésű motorokat, elektrotechnikai gépeket, Diesel-elektromos mozdonyokat, sokfajta mezőgazdasági gépet stb. Az ország tíz év alatt megduplázta a villamos- és hőenergiatermelést; az egy munkásra jutó villamosenergia-fogyasztás az 1950. évi 2323 kilowatt-óráról 1960-ban már 4924 kilowatt-órára nőtt. Az utolsó évtizedben az ipari munka termelékenysége 2,2-szeresére növekedett.

Minthogy az országnak úgyszólván minden táján vannak nyersanyagforrások, az RMP következetesen alkalmazza a termelőerők ésszerű elosztásának elvét. Nagy ipari objektumok épültek és épülnek Moldvában, Dobrudzsában, Olténiában, a Maros-Magyar Autonóm Tartományban.

Román testvérpártunk eredményesen oldotta és oldja meg a szocialista építés egyik legbonyolultabb feladatát, a mezőgazdaság szocialista átszervezését. Miután gyorsan erősödött az ipar, a párt 1955-ös decemberi konferenciája célul tűzhette ki a mezőgazdaság szocialista átszervezésének meggyorsítását. A párt tanácsára a román parasztság túlnyomó többsége már áttért a nagyüzemi társas gazdálkodásra s 1961. április 1-én az ország szántóterületének 84,9 százalékán szocialista gazdaságok termeltek. A szövetkezeti gazdaságok egyre inkább szocialista jellegűek, emelkedik műszaki színvonaluk, meghonosodnak az élenjáró termelési és tenyésztési eljárások.

1938-ban Romániában 100 hektár szántóföldre 0,72 lóerőnek megfelelő gépi vontatóerő jutott, 1960-ban pedig már 15-ször annyi, mintegy 10 lóerő. A szántóföldeken ez idő szerint 44 ezer traktor, 17 és félezer kombájn, 34 ezer vetőgép dolgozik. A mezőgazdaságban több mint 30 ezer közép- és felsőfokú végzettségű szakember tevékenykedik. A pártszervezetek erőteljes munkát végeznek azért, hogy növeljék a kollektív gazdaságok tagjainak politikai öntudatát. Romániában is beigazolódott, hogy a mezőgazdasági termelés fellendítésének legjobb, a szocialista viszonyok közt egyetlen lehetséges útja a társadalmi tulajdonban levő nagyüzem.

A legutóbbi öt évben, 1956 és 1960 között a búzatermelés 26, a kukoricatermelés 24 százalékkal volt nagyobb, mint 1934—38-ban. A mezőgazdasági termelés 1959-ben 23 százalékkal volt nagyobb az 1938. évinél. 1960-ban 2,3-szor annyi burgonya, 3,8-szor annyi zöldség, kilencszer annyi napraforgómag és hétszerannyi cukorrépa termett, mint 1938-ban. A növénytermelés ilyen nagy fejlődése lehetővé teszi, hogy az állatállomány is az eddiginél gyorsabban gyarapodjék.

A román mezőgazdaság ma fedezi a lakosság élelmiszerszükségletét.

A népgazdaság fent vázolt sikerei alapozzák meg a román dolgozó nép életviszonyainak gyökeres megjavulását, az anyagi, kulturális és szociális életszínvonal szüntelen emelkedését. A nemzeti jövedelem 1960-ban az 1950. évinek 262 százalékára rúgott. A bérből és fizetésből élők reálkeresete az utolsó évtizedben

Digitized by Google

mintegy 85 százalékkal, s 1955 óta 47 százalékkal emelkedett, s szakadatlanul javulnak a parasztság életkörülményei. Elég megjegyezni, hogy a falvakban tíz év alatt 700 ezer új lakóház épült. A falvak képéhez ma már hozzátartozik az iskola, a művelődési otthon, az orvosi rendelő és sok helyen a szülőotthon.

1960-ban a népi demokratikus állam kulturális kiadásai négyszeresen túlhaladták az 1950. évit, s a költségvetés egynegyedét tették ki. Ehhez természetesen hozzá kell számítani a szakszervezetek igen kiterjedt kulturális szolgáltatásait.

A hajdani Románia — akárcsak az egykori Magyarország — néhány fájó „világrekordról" volt hírhedt a népbetegségek és a halandóság tekintetében. Ez érthető is: 1938-ban csak minden 1895 lakosra jutott egy-egy orvos, ma 780 lakosra jut egy, s a Román Népköztársaság e vonatkozásban a világ első tíz országa közé küzdötte fel magát.

A megváltozott munka- és életkörülmények, a társadalombiztosítás, a fizetett szabadság, az üdülés stb. együttes eredményeként az általános halandóság ma az 1938. évinek a felénél is kevesebb, a csecsemő- és gyermekhalandóság pedig az 1938-asnak kb. egyharmada.

Íme: a kommunista politika, a nemzet igazi létérdekének kifejezője és védelmezője!

Az országban teljesen megszűnt az egykor nagyon elterjedt analfabétizmus. Bevezették az (egyelőre) hétosztályos általános iskolát s abban a díjmentes tankönyvellátást; széles méretekben kiépült a középiskolák hálózata. Az általános iskolákba ma 2 300 000-en járnak, míg 1938-ban a megfelelő évjáratú tanuló fiatalok száma 1 600 000 volt. Az egyetemi hallgatók száma csaknem megháromszorozódott; két-harmaduk ösztöndíjat és állami ellátást élvez.

Íme, a nemzet szellemi erői felkarolásának és kibontakoztatásának kommunista politikája!

A régi Romániának megoldatlan problémája volt *a nemzetiségi kérdés*. A királyi Románia az „oszd meg és uralkodjál!" elvét alkalmazta. A felszabadulás után azonban — a már korábbi, együtt vívott forradalmi harcok gyümölcseként — létrejöttek a nemzeti kérdés marxista—leninista alapon történő gyökeres megoldásának a feltételei.

Az ország lakossága ma mintegy 18 millió, s ebből több mint 2,5 millió nem román nemzetiségű: magyar, német, orosz, ukrán, szerb stb. A romániai nemzetiségek demokratikus szervezetei — köztük a legnagyobb létszámú a magyar nemzetiségé — kezdettől fogva együttműködtek a kommunista párttal. A felszabadulást követő időkben is a párt oltalmazta az elnyomott kisebbségeket a reakcióval szemben, s ő hirdette meg az egyetlen demokratikus megoldást: a teljes egyenlőséget. A „ki kit győz le" eldőlte után már az 1948-as, majd még erőteljesebben az 1952-es, népi demokratikus alkotmány alaptörvénybe foglalta az állampolgárok teljes jogegyenlőségét a politikai, a gazdasági és a kulturális élet minden területén, fajra és nemzeti hovatartozásra való tekintet nélkül. A népi demokratikus alkotmány biztosítja a nemzetiségeknek az anyanyelv szabad használatát, az ezen való

Digitized by Google

oktatást minden iskoláztatási fokon. A nemzetiségek nyelvén könyvek, újságok jelennek meg és színházak játszanak. Az alkotmány súlyos bűncselekménynek minősíti a soviniszta-nacionalista izgatást, a fajgyűlöletet és az ilyen irányú propagandát. Az állam biztosítja ezeknek a jogoknak a gyakorlását, megadja gyakorlásuk gazdasági és egyéb feltételeit.

Románia magyarok által legsűrűbben lakott vidékén létrehozták a Magyar Autonóm Tartományt, Marosvásárhely székhellyel. Ezt a Nagy Nemzetgyűlés 1960 decemberében területileg kibővítette, s nevét Maros—Magyar Autonóm Tartományra változtatta. A tartomány lakossága több mint 800 ezer fő, ipari össztermelésének értéke (1960-ban) meghaladta a 2 és félmilliárd lejt; mezőgazdasági területe 760 ezer hektár. Jellemző a tartomány gyors fejlődésére, hogy a romániai ipar fejlődésének évi 13 százalékos országos átlagával szemben itt évi 16 százalék a növekedés.

A romániai magyarság sok iskolát, köztük közép- és felsőfokúakat tart fenn, sok tudományos és kulturális intézménye van. Legkiválóbb színházának, a Marosvásárhelyi Székely Színháznak az együttesét Budapesten is több, nagysikerű előadáson láttuk. A párt- és állami, valamint a helyi tanácsi szervekben és a gazdasági életben sok ezer magyar tölt be vezető tisztséget.

A Román Népköztársaság területén élő nemzetiségek hű és építő hazafiai annak az országnak, amelyben az osztályelnyomással és a kizsákmányolással együtt megszűnt a nemzeti elnyomás gazdasági alapja, s amelyben a boldogulás útja egyedül az, ami a szocialista társadalmi rend alapja: a munka.

•

A Román Munkáspárt 1960 júniusában tartott III. kongresszusa megállapította: az országban lerakták a szocializmus alapjait, s Románia a szocialista építés *kiteljesítésének* szakaszába lépett. A kongresszus 1960—65-re hatéves és 1960—75-re tizenötéves távlati népgazdaságfejlesztési tervet fogadott el.

A tervek a termelőerők további nagy fejlődését irányozzák elő, a legmodernebb műszaki és technológiai színvonalon. Az ipari termelés évi átlagos növekedése 13 százalékos lesz, s 1965-ben 2,1-szer, 1975-ben hatszorosan lesz nagyobb az 1959. évinél. Megjegyzendő, hogy 1960-ban 17 százalék volt a növekedés, 1961 első negyedében pedig a múlt év hasonló időszakához mérten 18 százalék. Látnivaló tehát, hogy a román munkások és műszakiak túlteljesítik az előirányzatokat. A tervidőszakban új fém- és vegyipari kombinátok, valamint villanyerőművek épülnek. Egyre bővebben látják el a falut a modern gépipar és vegyipar vívmányaival; 1965 végén például 100 ezer traktor, több mint 70 ezer vetőgép, több mint 51 ezer kombájn dolgozik majd a mezőgazdaságban, s több mint 2 millió tonna műtrágyát adnak a falunak. A termelés bővülésének folyományaképpen a reálbér, illetve a reáljövedelem 1965-ben 40—45 százalékkal lesz magasabb, mint 1959-ben volt. A terv 1965-ig a városokban 300 ezer lakás építését, 1975-ig pedig a

Digitized by Google

lakáskérdés végleges megoldását irányozza elő.

A Román Munkáspártot a román dolgozó nép forró szeretete és ragaszkodása veszi körül, nemzetközileg pedig nagy és elismert tekintélynek örvend. Ugyancsak növekszik a békeszerető Román Népköztársaság nemzetközi szerepe és megbecsülése, minthogy a szocialista tábor hű tagjaként, az 1957-es és 1960-as moszkvai nyilatkozat szellemében szilárd békepolitikát folytat, s új meg új, a világpolitikára vonatkozó egyetemes és a Balkánt érintő javaslataival állandóan erősíti az őt övező bizalmat.

A Magyar Szocialista Munkáspárt és az egész magyar dolgozó nép úgy örül az RMP és a Román Népköztársaság történelemformáló sikereinek, mint saját előmenetelének. A magyar dolgozó nép testvérének érzi a Román Népköztársaságot, amelynek népe velünk szoros barátságban és egy sorban. győzelmesen építi a szocialista társadalmat.

Szántó Jenő

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A Magyar Tanácsköztársaság állama és joga*

A Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából jogi életünk ismert képviselői tanulmánygyűjteményben adtak átfogó képet arról a hatalmas jogalkotó és jogalkalmazó munkáról, amelyet rövid fennállása alatt az első magyar proletárdiktatúra kifejtett. Ez a tanulmánykötet — mint bevezetőjében *Réczei László* megállapítja — adóssága volt a magyar jogtudománynak. Hiszen a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének elsősorban e korszak jogforrásait publikáló kiadványa mellett ez a kötet ad első ízben összefoglaló képet arról, hogy milyen nagy szakértelemmel láttak hozzá 1919-ben az új állam megszervezéséhez, s a jog eszközeivel is milyen magas szinvonalon szabályozták az állami élet sokágú területét. A tanulmánykötet nemcsak abban a tekintetben tesz sokat, hogy megtisztítja az első magyar proletárdiktatúra emlékét az ellenforradalom jogászai által is rászórt rágalmak szennyétől, hanem abban is úttörő munkát végez, hogy éppen jogalkotásán és jogalkalmazásán keresztül is bizonyítja: a *Magyar Tanácsköztársaság nem egyik hadó, forradalmi hagyományunk a többi között, hanem múltunk legnagyobb, legmagasabbrendű* alkotása, s ezért tisztelet és elismerés illeti azon jogintézmények létrehozataláért is, melyek 40 esztendő múltán is nem egy vonatkozásban példát mutatnak a szocialista jogalkotónak és jogalkalmazónak.

A kötetnek terjedelemre is legjelentősebb és mintegy a kötet mondanivalóját is megalapozó tanulmánya: „Az első szocialista alkotmány Magyarországon" című értekezés, *Rákos Ferenc* tollából. A szerző büszkén állapítja meg, hogy a magyar proletariátus az első szovjet alkotmány után alig egy évvel alaptörvénybe rögzítette forradalma során elért eredményeit. A Tanácsköztársaság alkotmányát megelőző fontosabb jogi produktumok közül, amelyek mintegy az alkotmány építőköveiként foghatók fel, mindenekelőtt ismerteti a két munkáspárt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Kommunisták Magyarországi Pártja megegyezéseként közzétett deklarációt, a proletárdiktatúra és a Tanácsköztársaság kikáltását, majd a Forradalmi Kormányzótanács által kibocsátott úgynevezett ideiglenes alkotmányt, továbbá a Forradalmi Kormányzótanács által a végle-

* Tanulmánygyűjtemény. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1959. Szerkesztette: Sarlos Márton.

Digitized by Google

ges alkotmány kibocsátásáig kiadott, s az állami és társadalmi rendet lényeges vonatkozásban érintő fontosabb jogszabályokat.

Jelentős érdeme ennek az értekezésnek, hogy kimutatja azt a jogirodalomban eddig még kellőképpen fel nem dolgozott tényt, mely szerint a Tanácsköztársaság alkotmányának kidolgozása és elfogadása körül a kommunista, másrészről a centrista és jobboldali szociáldemokrata erők között éles vita folyt. Az első alkotmánytervezetet elkészítő igazságügyi népbiztosság erősen nyugati polgári demokrata hatások alatt állott, s a tervezetbe is az angol típusú polgári parlamentáris demokráciát szerette volna rögzíteni. Ebben a törekvésében támogatták a volt igazságügyminisztérium helyükön maradt főtisztviselői is. Az alkotmánytervezet körüli további vita kiéleződött a Tanácsok Országos Gyűlésnek napjaiban. A kommunista erők erősödő befolyásának köszönhető, hogy az alkotmány a benne levő fogyatékosságok ellenére is, alapjában véve helyesen rögzítette a szocialista átalakulásban elért eredményeket és az állampítés további követelményeit is. A továbbiakban foglalkozik a tanulmány a Tanácsköztársaság alkotmányának tételes szabályaival, feldolgozva a marxizmus—leninizmus klasszikusainak az alkotmányban szabályozott intézményekre vonatkozó útmutatásait. A szokványos rendszert áttöri azzal, hogy külön pontokként tárgyalja a Tanácsköztársaság külpolitikáját és védelmét, valamint népgazdasági rendszerét.

„A szocialista állam néhány kérdése a Magyar Tanácsköztársaság tanulságai tükrében" címmel *Vas Tibor* jelentős elvi kérdéseket vet fel. A Magyar Tanácsköztársaság létrejöttének körülményeivel foglalkozva, a szerző hangsúlyozza az orosz szocialista állam megalakulásának döntő szerepét. Helyesen mutat rá a formákban megmutatkozó eltérésekre, melyek a két állam szervezetéből, területi adottságaiból, gazdasági, társadalmi viszonyaiból és eltérő nemzetiségi politikájukból adódtak. Tévesnek tartjuk azonban a szerzőnek azt az állítását, amely szerint nálunk a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos állásfoglalásokban erősen érezhető volt az ausztromarxizmus hatása és emiatt nem alkalmazták következetesen a marxizmus—leninizmust. (57. old.) A Tanácsköztársaság nemzetiségi politikája annyiban nem volt következetes, hogy a marxizmus—leninizmus tanítását a nemzetek teljes, a kiválást és önálló állam alapítását is magában foglaló önrendelkezési jogát, ezt a szélesebb fogalomkört leszűkítette a proletárönrendelkezési jogra, ami nem ausztromarxista nézet, hanem baloldali elhajlás, amely azonban a kulturális autonómia kérdésében találkozik a szociáldemokrata állásfoglalással. Azt persze felesleges hangsúlyozni, hogy a tanácskormány nemzetiségi politikája még ezzel a hibával együtt is sokkal demokratikusabb volt, mint a Károlyi-kormányé, és valamennyi polgári demokratikus államé.

Helytelenül tárgyalja Vas Tibor tanulmánya az élcsapat és munkáspárt kérdését. A proletárdiktatúrának kezdettől fogva volt munkáspártja, a kispolgári, sőt polgári elemekkel erősen felduz-

Digitized by Google

zadt Magyarországi Szocialista Párt. De nem volt élcsapata, forradalmi vezetésre alkalmas marxista elméleten álló élcsapata. Helytelen megállapítás, hogy a pártnak nem volt vezetősége. Volt, már kezdettől fogva. De ez a vezetőség, személyileg csaknem egészen a Kormányzótanácsban is benn volt. Ezért a párt szerepe háttérbe szorult.

A tanulmánynak jelentős érdeme, hogy rámutat arra, miként szakított a Magyar Tanácsköztársaság az államhatalmi ágakat szétválasztó burzsoá koncepcióval, az egységes államhatalom elvét kívánta megvalósítani. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a demokratikus centralizmus alapján működő, s minden hatalmat gyakorló tanácsok működése lőzepette milyen károsan hatott az a helytelen gyakorlat, hogy tanácsi szervek (direktóriumok) háttérbe szorították a pártot. Vas Tibor tanulmánya a fontosabb jogszabályokat is megemlítve, hangsúlyozza, hogy a magyar szocialista jog ezen első megjelenéseinek milyen fontos szerepük van az állami funkció elősegítése, a proletárdiktatúra és a polgárok védelme terén.

Pecze Ferenc „Az Országos Gyűlés tárgyalási rendje különös tekintettel a küldöttek jogállására" című ugyancsak kitűnő tanulmánya az Országos Gyűlés szervezeti felépítését, annak az államapparátusban elfoglalt helyét és tevékenységét elemzi, s kiemeli, hogy az Országos Gyűlés a szocialista demokratizmus elvén alapult. Tárgyalási szabályainak elvi jelentőségét a szerző abban látja, hogy a küldötti beadványok kollektív kezdeményezéssé alakultak át. Az ügyrend értelmében az elfogadott indítványt mindenképp tárgyalni kellett. Az Országos Gyűlésnek a kormány felett gyakorolt ellenőrzésében fontos eszköze volt az interpelláció, melyet a helyi tanácsok tagjait is megillető jogként értelmeztek.

Az ügyrend széleskörű szólásjogot biztosított, de a véleménynyilvánítás joga nem jelentette a felelőtlen beszéd jogát. A munkamegosztás céljából állandó, szakosított bizottságok rendszere valósult meg, kiegészítve alkalmi bizottságokkal. Az ülések alapelvéül a nyilvánosság elvét tekintették, mely jelentkezett egyrészt abban az irányban, hogy a dolgozók szüntelen felvilágosítását mindig szem előtt tartották, másrészt pedig abban, hogy a legfelsőbb államhatalmi szervnek a választó testületek, illetőleg a nép szakadatlan ellenőrzése alatt kell állnia.

Beér János „A helyi tanácsok a Magyar Tanácsköztársaságban" című munkája a helyi tanácsok megalakulását, működésének, szervezeti és felépítési elveinek fő kérdéseit tárgyalja széles és eredeti joganyagra, bőséges irodalmi apparátusra támaszkodva. Kiemeli, hogy a tanácsi szervezet strukturális felépítése milyen kedvező kereteket biztosított a tanácsnak és a tömegeknek a folyamatos együttműködésre. A szorosan vett tanácsi szervek, (a tanács mint testület), annak végrehajtó szervei, a legkülönbözőbb bizottságok olyan mechanizmust teremtettek az új állam számára, amely a helyi kezdeményezés legsokrétűbb támogatását tette lehetővé.

A ma számára különösen hasznosak és tanulságosak azok a fejtegetések, amelyek a tanácsok

Digitized by Google

alá- és fölérendeltségéről szólnak, s lényegében a demokratikus centralizmus érvényesülését vizsgálják, a tanácsállam helyi szerveinek rendszerében. A szerző rámutat a Tanácsköztársaságnak arra a hibájára, hogy a régi apparátus tisztviselőinek zömét átvette a tanácsi apparátusba. Ezzel lehetőséget nyitott ellenforradalmi elemek számára, hogy a helyi apparátusban is bázisokat teremtsenek. A régi hivatalnokok köréből több esetben mozgalmak indultak el egyes intézkedések szabotálására, ezeket a tanácsállam egyes vezetői már májusban és júniusban észrevették, de átfogó ellenintézkedéseket ellenük mégsem tettek.

Az értekezés jó példa az olyan gyakorlati célú elméleti munkára, amely mai tanácsaink szemszögéből vizsgálja a múlt eseményeit is, hogy azok tanulságait felhasználjuk.

Szamel Lajos „Kulturális igazgatás a Magyar Tanácsköztársaságban" című dolgozata megállapítja, hogy a tanácshatalom kulturális igazgatása erősen centralizált volt. Ez az adott forradalmi helyzetben helyes, de átmeneti jellegű felépítés volt, amelyet az alkotmánynak a demokratikus centralizmus jegyében való rendezése is mutat. Kritikai fenntartással kezeli a szerző azt a kérdést, hogy az adott időszakban a testületi vezetést az egyszemélyes felelős vezetés elé helyezték, bár elismeri, hogy a fejlődés iránya az egyszemélyes vezetés megerősödése felé mutat.

Helyteleníti, hogy a Tanácsköztársaság kulturális politikája nem fordult kellőképpen a parasztság felé. E hiányosságok ellenére azonban a szerző végkonklúziója az, hogy a négyhónapos uralom kulturális eredményei és nagy szerű tervei megmutatták, mire volt és lett volna képes a dolgozó nép kulturális forradalma, ha a tanácshatalmat a külső és belső ellenforradalom túlnyomó ereje meg nem dönti. A Tanácskormány szocialista művelődéspolitikájával valóban megtörte a burzsoázia kulturális monopóliumát: nagyvonalú, gyors intézkedések sorával lehetővé tette, hogy a munkásosztály, a dolgozó nép elindulhasson a kultúra magaslatainak meghódítására. Elválasztotta az egyházat az államtól és az ingyenes oktatás bevezetésével megnyitotta a dolgozók gyermekei számára az iskolák kapuit, széleskörű iskolánkívüli ismeretterjesztő mozgalmat szervezett a felnőtt munkások, parasztok művelésére, létrehozta a munkás egyetemet, hozzáfogott a marxizmus—leninizmus eszméinek, intézmények terjesztéséhez. A tanácshatalom nagy megbecsülésben részesítette az értelmiséget, különösen a tudósokat és művészeket; biztosította számukra a zavartalan alkotómunka anyagi és erkölcsi feltételeit. A haladó írók, költők forró lelkesedéssel szolgálták a proletárhatalmat.

Névai László „A magyar Tanácsköztársaság törvénykezési szervezete" c. értekezése meggyőzően bizonyítja, hogy a jogélet demokratizálása terén forradalmi újat — szemben a Károlyi-kormány meddő próbálkozásaival — csak a Tanácsköztársaság adhatott, szétzúzva a régi igazságügyi szervezetet és kiépítve az új típusú szocialista törvénykezési szervezetet. Foglalkozik Névai László az igazságügyi szervezet egyik alapprincipiumával, a népi

Digitized by Google

bíráskodás elvével, s felveti, hogy bár az oroszországi kommunista pártprogram szerint „a bíráskodás is a tanácsok feladata, ez sem a Szovjetunióban, sem pedig a Tanácsköztársaságban intézményesen nem valósult meg. Az új bírósági szervezetnek megvolt ugyan a kapcsolata a tanáccsal, de nem olvadt egybe vele.

A forradalmi törvényszékek, a forradalmi katonai törvényszékek, a munkaügyi bíráskodás, az ügyészi munka elemzése után megállapítja, hogy a szocialista igazságszolgáltatás új szervezetének teljes kiépítését az ismert okok miatt nem sikerült elvégeznie a Magyar Tanácsköztársaságnak. A munkáshatalom átmeneti jellegűnek tekintette a forradalmi büntetőbíráskodást és a sürgősségi rendszerű polgári ítélkezést. A végleges törvénykezési tervezetet az alkotmány szerint a Szövetséges Tanácsok Országos Gyűlésének kellett volna megállapítania. Erre azonban már nem került sor, bár több tervezet is készült. Az egyik 1919. június 4-én kelt; erről a jogirodalom mind ez ideig nem vett tudomást. E tanulmány érdeme, hogy — ha röviden is — ismerteti az igazságszolgáltatás egységéből és a bíróságok útján történő igazságszolgáltatás kizárólagosságának elvéből kiinduló, hármas lépcsőzetű bírósági szervezet felépítését. A tervből egyébként szintén kitűnik, hogy a bírói szervezet szoros kapcsolatban állott a tanácsokkal és felépítése következetes szocialista megoldások felé mutatott.

Sarlós Béla „A Landler-hadtest forradalmi törvényszéke" című tanulmánya értékes és új forrásanyag alapján ad képet a katonai forradalmi törvényszékek ítélkezéséről. Erről a felszabadulás óta sem esett sok szó; mert a bíróságok anyagát túlnyomórészt megsemmisültnek tekintették. Sarlós Béla a Horthy-rendszer által a forradalmi törvényszékek bírái és vádbiztosai ellen indított perek iratainak megmaradt mellékleteiből merít. Az egész iratanyag kritikai feldolgozása külön monográfiát igényelne; a szerző csak az egyik legfontosabb, a Landler Jenő parancsnoksága alatt álló III. hadtest forradalmi törvényszéke működésének bemutatását vállalta. A legfontosabb ítéletek ismertetése és a bíróság működését legjobban visszaadó okmányok közlése minden kommentár nélkül igazolja a törvényszéknek és vádbiztosának helyes irányú működését.

Medve Zsigmond „A földjogi jogalkotás és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek jogállása a Tanácsköztársaságban" című tanulmánya szélesebb értelemben fogva fel tárgykörét — a Károlyi-kormány intézkedéseivel is foglalkozik és megfelelő értékelését adja e korszaknak. A Tanácsköztársaság legjelentősebb földjogi alkotása a Forradalmi Kormányzótanács április 3-án közzétett „A földbirtokok szocializálásá"-ról szóló XXXVIII. számú rendelete volt, amely először foglalja jogszabályba, hogy Magyarország földje a dolgozók társadalmáé és aki nem dolgozik, annak tulajdonában föld nem maradhat. A rendelet helyes értelmezése szerint a 100 kat. holdon felüli földbirtokra kiterjedő határt azzal a feltételezéssel állapították meg, hogy az ennél kisebb birtokok tulajdonosait, az eredményesebb belterjes gazdálkodás, a magas mun-

Digitized by Google

kabérek és mezőgazdasági gépek szükséglete szövetkezésre késztetik majd. A szerző helytelenül állítja, hogy a kisebb birtokok tulajdonosait majd a rájuk kivetett terhek kényszerítik a szövetkezésre. A mai olvasó jobb tájékoztatása végett kívánatos lett volna azonban megemlíteni, hogy a Tanácsköztársaság termelőszövetkezetei nem azonosak a maiakkal, sok tekintetben inkább a mai állami gazdaságokhoz hasonlítottak.

A termelőszövetkezetekkel a kormány főként a termelés folyamatosságát akarta biztosítani, s megalakításukat azzal indokolta, hogy nem akarja a parasztságot „nyomorgó kisbirtokossá" tenni, megelőzni kívánja a földosztással járó terméskiesést. A földosztás elmaradása azonban a parasztok elégedetlenségére vezetett.

A Tanácsköztársaság megszüntette a parasztság sok százéves elnyomatását és kizsákmányoltságát. A nagybirtokok megváltás nélkül mentek át a dolgozó nép tulajdonába. A Tanácsköztársaság vezetőinek azonban meg kellett volna érteniök, hogy a magyar falunak hosszú időre van szüksége a szocializmus felépítéséhez és a szocialista fejlődést demokratikus reformokkal kell kezdeni, melyek közül a legfontosabb a földosztás.

Weltner Andor „A Magyar Tanácsköztársaság munkajoga" című munkájában történelmi visszapillantást nyújtva az előzményekről, ismerteti az ellenőrző munkástanács intézményét, majd a munkajogviszony szabályozását vizsgálva, a munkaidő és pihenő idő, a munka díjazása, a felmondási idő és végkielégítés, a találmányok, a munkavédelem, a munkafegyelem, a dolgozók anyagi ellátásának kérdéseivel foglalkozik. Megállapítja, hogy a Tanácsköztársaság rövid fennállása alatt, a termelési eszközök társadalmi tulajdona alapján, az objektív törvényszerűség erejével bontakoztak ki a szocialista munkajog alapelvei, s váltak a szocialista jogi felépítmény lényeges elemeivé. Ezzel nálunk is megkezdődött a szocialista munkajognak, mint önálló jogágazatnak a kialakulása.

Hajdu Gyula „A Magyar Tanácsköztársaság nemzetközi kapcsolatairól" értekezik. Kifejti: a Magyar Tanácsköztársaság vezetői meg voltak győződve arról, hogy a proletariátus forradalma hamarosan világméreteket ölt. Ez a felfogás az Alkotmányban is kifejezésre jutott. „A Tanácsköztársaság külpolitikája a világforradalom segítségével el akarja érni a dolgozók világának békéjét. Békét akar minden hódítás és hadikárpótlás nélkül, a dolgozók önrendelkezési joga alapján." (3. §.) Ebből a feltételezésből kiindulva különösen a volt monarchia országaival igyekeztek kapcsolatot teremteni. Nem egyszer hangsúlyozták, hogy a proletárdiktatúra teljesen antimilitarista és békét akar. A fegyveres harcok idején is az volt a cél, hogy megértessék a cseh, a román, a délszláv népekkel az együttélés szükségességét és azt, hogy fel kell szabadítaniuk magukat az imperialisták jármából. Az antant hatalmak megbízottjának, aki tájékozódás céljából Budapestre érkezett, Kun Béla külügyi népbiztos kifejtette: a Forradalmi Kormányzótanács nem a területi integritás alapján áll, csupán annak van ellene, hogy bármily kérdés is a hódító imperialista politika értelmében oldassék meg. A Tanácsköztársaság a nemzetiségi kérdést is a

Digitized by Google

nemzetiségek jogainak tiszteletben tartásával kívánta megoldani, elvetve a területi integritás elvét.

Hajdu Gyula rámutat, hogy Ausztria szociáldemokrata vezetői őszinteség híján tárgyaltak a Tanácsköztársaság képviselőivel. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni: bár a munkásosztály forradalmi pártja még fiatal, tapasztalatlan és gyengén szervezett volt, a magyar munkásosztály érett volt a hatalom átvételére, s mint a nemzet vezetésére egyedül képes osztály, kész volt arra, hogy megvédje az ország nemzeti függetlenségét. A burzsoázia ugyanakkor már a jobboldali és centrista szociáldemokrácia mankójára támaszkodva sem tudta tartani magát. A Vyx-jegyzék nemcsak egyik oka, hanem végső kiáltó jelzése volt annak, hogy az elszigetelt magyar burzsoázia képtelen a kormányzásra, de készült arra, hogy imperialista segítséggel, erőit összeszedve feltartóztassa a forradalom sodrát. Az is meggyőző, és leleplező erővel bír, amit a szerző Smuts tábornok tevékenységéről ír, aki az antant megbízásából félrevezette a Forradalmi Kormányzótanácsot azzal az ígérettel, hogy a párizsi konferenciára meghívják majd a Magyar Tanácsköztársaságot.

Sarlós Márton „A kommunista elítélteket kiszabadító szovjet akciók" című tanulmánya a kötetnek mintegy záróköve. A tárgyalt kérdés már az ellenforradalom időszakában zajlik le és a Horthy-rendszer által halálra vagy börtönre ítélt kommunistáknak és a Szovjetunióban levő magyar hadifoglyoknak a kicserélése ügyében kötött 1921-es magyar—szovjet egyezmény előzményeiről szól. Történelmi és jogi dokumentumok, bőséges irattári anyag alapján tárul az olvasó elé az a tény, hogy milyen rettegéssel fogadta az ellenforradalmi rendszer a hazatérő hadifoglyokat, félve kommunista propagandájuktól. Elénk tárul a Horthy-hatóságok halogatása, a kicserélés szabotálása a magyar közvélemény félrevezetése is, de a Szovjetunió kitartó harca is, a szocialista humanizmus e nagyszerű megnyilatkozása.

•

Összegezve megállapíthatjuk, hogy az Akadémiai Kiadó gondos és ünnepélyes kiadásában megjelent kötet igen hasznos szolgálatokat tesz azzal, hogy legnagyobb forradalmi hagyományunk, a Magyar Tanácsköztársaság államát és jogát a jogalkotás és jogalkalmazás oldaláról bemutatja a mának, s elsősorban a ma új jogásznemzedékének. A kötet tanulmányai olyan új eredményeket is feltáró, értékes tudományos munkák, amelynek értékeiből mitsem vonnak le az említett kisebb-nagyobb hiányosságok sem. Az sem von le értékéből, hogy a dicső múlt iránti lelkesedéstől vezetve, itt-ott egyes túlzó szuperlativuszokkal is találkozunk. Sajnáljuk, hogy önálló tanulmány nem foglalkozik a Tanácsköztársaság büntetőjogával.

Az egyes tanulmányok logikus egymásra építése Sarlós Márton gondos szerkesztői kezét dicséri, a nagy évfordulóhoz méltó szép kiállítás pedig az Akadémia Kiadó érdeme.

Dr. Antalffy György

Digitized by Google

S. Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása és tevékenységének első évei (1890—1896)*

Párttörténészeink legfontosabb feladata a magyar kommunista mozgalom, s ezen belül is a közelebbi múlt történetének feldolgozása. S. Vincze Edit témaválasztása mégis figyelmet érdemel, mert a múlt század végi szociáldemokrata mozgalom hiteles történetének ismerete nélkül nem lehet elég mélyen megérteni az 1918 utáni magyar munkásmozgalmat sem.

Eddig is tudtuk, hogy a forradalmi munkásmozgalom kialakulása Magyarországon is a jobb- és „baloldali" opportunizmus elleni harcban ment végbe. E harc több fontos mozzanatáról azonban, az adatfeltárás korábbi hiányosságai következtében, helytelen ítéletet alkottunk. Nem ismertük az 1880-as évek második felében a magyar munkásmozgalomban megerősödő osztályharcos irányzatot, s képviselőinek az osztrák és a német munkásmozgalom vezetőivel való kapcsolatát. Nem tudtuk pontosan, hogy miként következett be a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulását eredményező 1889—1890-es fordulat. Pontatlanul értékeltük a 90-es évek első felének szociáldemokrata programját és határozatait. Nem tudtuk, milyen eszközökkel, mikor, s miért kerekedhetett felül az opportunista szárny a szociáldemokrata mozgalomban. E kérdések megoldását kísérelte meg S. Vincze Edit. S ez általában sikerült is neki.

A szerző kimutatja, hogy a marxizmus megjelenését megelőzően a munkásmozgalomban tért hódító kispolgári-szocialista áramlatok közül Magyarországon — Ausztriához hasonlóan — a lassalleanizmus volt a legjelentősebb. Csakhamar azonban a lassalleánus nézetekkel együtt, illetve azok mellett terjedni kezdtek a munkásmozgalomban egyes marxista tanítások is. 1869-ben az első Internacionálénak már két szekciója működött Magyarországon. A Párizsi Kommün leverése után megindult üldöztetések csak néhány évre tudták visszavetni a munkások szervezkedését. A hetvenes évek második felében a Frankel Leó vezetésével folyó pártalakító küzdelmek eredményeként 1880-ban létrejött az Általános Munkáspárt. Marxista párttá fejlesztésére azonban hosszabb időn keresztül nem kerülhetett sor. Vezetésében, Frankel 1881-es bebörtönzése után, a lassalleánus-kispolgári demokrata csoport tett szert kizárólagos befolyásra (Ihrlinger Antal, dr. Csillag Zsigmond, Kürschner Jakab és mások, az Általános Munkás Beteg- és Rokkantpénztár vezetői és tisztviselői). Kezükben tartva a Betegpénztárt, az egyetlen anyagi forrást, amelyre a párt akkor agitációs- és propagandatevékenységében támaszkodhatott,

* Az MSZMP Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete és a Kossuth Könyvkiadó kiadása, 1960.

Digitized by Google

éveken keresztül sikerrel akadályoztak meg a párton belül minden olyan törekvést, amely a munkások forradalmi nevelésére irányult. Az alapvető kérdésekben az osztrák munkásmozgalom „mérsékelt" irányzatának álláspontját vallották magukénak. A munkásmozgalom feladatának a polgári demokratikus szabadságjogok kivívását tekintették, anélkül azonban, hogy ezt alárendelték volna a szocialista forradalomra való felkészülésnek. A polgári demokrácia megteremtését hol az ellenzéki pártoktól, hol magától a reakciós kormánytól várták. E csoport magatartásának nagy szerepe volt abban, hogy Frankel Leó, kiszabadulása után távozni kényszerült Magyarországról, s az Általános Munkáspárt átmenetileg a burzsoázia uszályába került.

A pártvezetőség opportunizmusával szembenálló radikális ellenzék, amely a forradalmat túl közelinek tartotta ugyan, de alapjában véve a marxizmus talaján állott, 1881-ben kivált a pártból, s Szalay András és Essl András vezetésével külön csoporttá szerveződött. A nyolcvanas évek végén legerősebb bázisuk a cipészek önképző és munkaközvetítő egylete volt.

A radikálisok csak illegálisan dolgozhattak. Részben ezért, főként azonban a magyarországi társadalmi viszonyok viszonylagos fejletlenségénél fogva nem volt akkora befolyásuk a munkásmozgalomban, hogy egymaguk keresztülvigyék a megalkuvó pártvezetők leváltását. Megkísérelték az összefogást más, a betegpénztári csoporttal szembenálló ellenzéki mozgalmakkal. Ez a lépésük azonban zsákutcába vezetett, mert a többi ellenzéki csoport vezetőinek többsége nemcsak a betegpénztáriakkal állott szemben, hanem a marxizmussal is.

1889-ben, a II. Internacionálé alakuló kongresszusa során a magyarországi radikális szocialisták a nemzetközi munkásmozgalom segítségét kérték a magyarországi munkásmozgalomban kialakult helyzet megváltoztatásához. Frankel Leó, Viktor Adler és Wilhelm Liebknecht — a rendelkezésünkre álló adatok szerint — maguk is szorgalmazták a magyarországi vitás kérdések megoldását. Ennek eredményeként 1889 őszén az Általános Munkáspárt vezetőségi ülése Ihrlingert leváltotta a pártban viselt funkcióiról és a radikális szocialista Engelmann Pált állította a párt élére.

Engelmann vezetésével kiszélesült a párt propagandatevékenysége, megindult a közvetlen kapcsolatok kiépítése az üzemekkel, s a párt vezetése alatt álló szakszervezetek szervezése. 1890-ben az első május elseji nagygyűlésen Budapesten 60 000 munkás vett részt, és a nagyobb vidéki városokban is több ezer dolgozó tüntetett a párt követelései mellett. Engelmann sikerrel kísérelte meg, hogy eloszlassa a korábbi párvezetéssel szemben létrejött ellenzéki csoportok becsületes erőinek bizalmatlanságát, bevonja őket a pártmunkába, s elszigetelje az ellenzék jobboldali elemeit. Az új pártvezetés kiterjesztette tevékenységét a vidéki ipari központokra is, emellett egyik fontos feladatának azt tartotta, hogy az ipari munkások mellett a mezőgazdasági proletariátust is megnyerje a szocializmus eszméinek.

E gyors fejlődés teremtette meg a feltételeit a Magyarországi

Digitized by Google

Szociáldemokrata Párt 1890-es megalakulásának. Az 1890-es kongresszuson a magyarországi munkásmozgalom nyíltan csatlakozott a nemzetközi szociáldemokrácia táborához. A kongresszuson elfogadott pártprogram, az 1890-es „Elvi nyilatkozat", nem mondta ki ugyan félreérthetetlenül, hogy a végcélt csak forradalom révén lehet elérni, s követeléseiben sem vette eléggé figyelembe a magyarországi viszonyok sajátosságait, de az osztályellentétek leplezgetése, a mindenáron való törvényesség és a parlamentarizmus szerepének túlértékelése ellen lépett fel, s alapjában véve marxista módon határozta meg a magyarországi proletariátus feladatait. Az MSZDP 1890-es megalakulása azt jelzi, hogy 1889—90-ben a magyar munkásmozgalomban *fordulat* kezdődött — a marxista köntösben fellépő kispolgári reformizmustól a valóságos marxizmus, a forradalmi munkáspolitika irányába. Ez a fordulat azonban 1890-ben még *nem vált teljessé.*

Az 1890-es kongresszus után tovább folytatódott a párt tevékenységének fellendülése. Különösen nagy sikereket ért el a párt a Békés megyei agrárproletariátus körében. A munkásmozgalom fellendülését a kormány részben a munkások elleni terrorintézkedésekkel, részben a betegpénztár állami fennhatóság alá vonásával igyekezett meggátolni. A kormány e lépései láttán Csillag Zsigmondék csoportja előbb arra akarta rávenni a pártot, hogy mérsékelje tevékenységét, majd a viharsarki megmozdulások után — a következményektől félve — a betegpénztári tisztviselők lemondtak pártvezetőségi tagságukról. A pártvezetőségből való kiválásuk, vagyis a párt és a betegpénztár vezetésének kettéválása kedvező helyzetet teremthetett volna az osztályharcos irányzat számára. Az a mód azonban, ahogy a kettéválás történt, mégsem volt szerencsés. A betegpénztáriak nem voltak hajlandók feladni a pártvezetésre gyakorolt befolyásukat. Kikényszerítették, hogy visszalépésük ellenére is beleszóljanak a pártvezetőség tanácskozásaiba, s részben a pártlapoknál is megtartották funkcióikat. Kezükben maradt a párt vagyonának kezelése is. Ennek ellenére a betegpénztáriak kiválása folytán tovább erősödött Engelmann és a mögötte álló osztályharcos erők befolyása a pártban.

Engelmann felszólítására a radikálisoknak még különálló, főleg gyári munkásokból álló csoportja is csatlakozott a párthoz. Engelmannék nagy gondot fordítottak a fiatal, tehetséges munkások felkutatására, azért, hogy megfelelő elméleti képzés után belőlük egészítsék ki a párt vezető gárdáját. Hozzáfogtak, hogy a párt befolyását új munkásrétegekre terjesszék ki. Engelmann Pál a gyári munkások, a bányászok és a földmunkások szervezését tartotta a legfontosabbnak. A földmunkásokat — ott, ahol másképp nem lehetett — illegális szervezkedésre szólították fel. A szakszervezeteken belül félillegális „ellenállási pénztárak" létrehozásán munkálkodtak, a szakszervezeti mozgalom irányítására pedig létrehozták a Szakszervezeti Tanácsot. A mozgalom megerősödését nagyobb politikai akciók megindítására kívánták felhasználni.

A betegpénztári vezetőgárdának

Digitized by Google

— amely ekkor már sokkal inkább a kormánytól, mint a munkásoktól függött — nagy gondot okozott a párt osztályharcos irányú fejlődése. Válaszút elé került: vagy teljesen megszakítja kapcsolatait a párttal, vagy megváltoztatja a párton belüli helyzetet. Mivel az előbbit nem akarta, támadásba ment át a radikális szocialisták vezetőszerepe ellen. A fő tüzet eleinte Engelmannra irányították. 1892 augusztusában pedig puccsszerűen leváltották az egész régi vezetőséget, s a párt lapjait a betegpénztáriak által támogatott csoportnak adták át. Az 1893 januárjában összeült kongresszuson a régi vezetőséget nem engedték szóhoz jutni. Engels Frigyesnek a kongresszushoz intézett levelét, amelyben a marxizmus nagy tanítómestere szót emelt Engelmann Pál mellett, a betegpénztáriak emberei eltitkolták a küldöttek előtt. A pártviszály ügyét nem engedték tárgyalni, nehogy az osztályharcos erők feltárják a tájékozatlan vidéki küldöttek előtt a való helyzetet. Emiatt az osztályharcos csoport kivonult a kongresszusról, arra számítva, hogy az távozásukkal határozatképtelenné válik és berekeszti ülését. Számításuk azonban nem vált be. A csonka kongresszus megszavazta a régi vezetők eltávolítását és megerősítette az új, puccsszerűen hatalomra került vezetőséget. A betegpénztári gárda egyelőre háttérben maradt, a megválasztottak többsége azonban átmenetileg a Csillag—Kürschner-csoport politikai irányvonalát tette magáévá.

A kormány, látva a betegpénztáriak lojalitását és az Engelmann-csoporttal szembeni fellépését, nem kifogásolta a pártvezetés és a betegpénztár összefonódását.

Az osztályharcos irányzat veresége azonban egyelőre átmenetinek bizonyult. Számos szakma munkásaitól támogatva, az osztályharcos csoport „A munkás" című lap köré tömörült, s 1894 januárjában, az aradi kongresszuson megalapította a Magyarországi Szociáldemokrata Munkáspártot. S. Vincze Edit könyvének jelentős érdeme, hogy feltárja és részletesen elemzi az Engelmann által vezetett „Munkás"-csoport tevékenységét és a magyarországi problémák marxista megoldására irányuló politikáját. Ugyanakkor szembeállítja vele a betegpénztáriakkal szövetséges MSzDP vezetők helytelen, az élesebb osztályösszeütközéseket kerülő, a „kényesebb" területekről visszahúzódó, megalkuvó irányvonalát. Kimutatja, hogy opportunista politikájuk kudarca, a „Munkás"-csoport sikerei, a munkástömegeknek a betegpénztári csoport iránti ellenszenve az MSzDP vezetőségének bomlását vonta maga után. Az MSzDP-ben még az aradi kongresszus előtt új radikális irányzat keletkezett, amely ismét keresztülvitte a pártvezetés és a betegpénztár kettéválasztását, s 1894 tavaszán megegyezett a „Munkás"-csoporttal a két párt egyesítésében.

A két párt egyesítése az 1894-es MSzDP kongresszuson történt meg. Az Engelmannra vonatkozó korábbi kizárási határozatot azonban a radikálisok ekkor sem tudták megváltoztatni. Engelmann Pál kizárása ezzel véglegessé vált. Az új vezetőség élére a Magyarországról származó Silberberg Ignác nyomdászt, az

Digitized by Google

osztrák szociáldemokrata párt volt vezetőségi tagját állították.

Az egyesült párt vezetésével rövidesen újból felfendült a szocialista agitáció mind az ipari munkások, mind pedig a földmunkások körében. Tömegmozgalom bontakozott ki az általános választójogért, a gyülekezési és szervezkedési szabadságért. Tüntetések voltak az alföldi kivételes állapotok ellen. A Népszava és az agitáció élesen bírálta a kormányszervek és a tőkések tevékenységét.

A kormány a párt harcos tevékenységére egyrészt a terror fokozásával válaszolt, másrészt megpróbálta aktivizálni a nacionalista alapon álló „Nemzeti Demokrata Munkáspárt"-ot a szociáldemokraták ellen. Ez utóbbi kísérlete kudarcba fulladt. Ámde a munkásmozgalom egységének megbontását a nemzeti demokraták helyett elvégezték a betegpénztáriak.

Alig pár hónappal az egyesülés után Kiss Adolf, Kürschner Jakab és Csillag Zsigmond kezdtek híveket toborozni az új pártvezetőség, különösen pedig Silberberg ellen. Taktikájuk hasonló volt az Engelmann ellen alkalmazott taktikához. Tervük végrehajtását megkönnyítette, hogy a vezetőség radikális szárnya időközben — részben a hatósági önkény, részben más okok következtében — meggyengült. Silberberget letartóztatták. Az általa szerkesztett Népszava 1896 február végén megszűnt. Az osztályharcos irányzat újabb vereségéhez az is hozzájárult, hogy az osztrák szociáldemokrata párt — nem értve a két frakció közötti harc jelentőségét — végképp megvonta tőle támogatását.

A betegpénztárral szövetkezett pártvezetők a munkásosztály harcának forradalmi irányba való fejlesztése helyett egyre nyíltabban a „békés" szervezkedés szószólóivá lettek. 1896-ban ígéretet tettek a kormánynak, hogy a millenniumi ünnepségeket nem fogják tüntetésekkel „megzavarni". Az MSzDP ettől az időtől kezdve a következő két évtized folyamán *gyakorlatilag* a fennálló politikai rendszer talaján álló ellenzéki párt lett, bár szavakban szocialistának és nem egyszer forradalminak is vallotta magát.

A könyv utolsó fejezete az MSzDP 1896-os IV. kongresszusával, az opportunizmus megszilárdulásával, a kialakulóban levő munkás-paraszt szövetség megbomlásával, az osztályharcos erők vereségének okaival és a korszak eddigi marxista irodalmának bírálatával foglalkozik.

S. Vincze Editnek igaza van, amikor az eddigi álláspontokkal ellentétben, az 1896-os esztendőt jelöli meg az opportunizmus irányába történt *döntő fordulat* évének. Helyes, hogy az osztályharcos erőknek a betegpénztáriak és szövetségeseik elleni századvégi küzdelmeit már csak utóharcoknak nevezi. (Tegyük hozzá: ezek az utóharcok a kommunista párt létrejöttét megelőző századeleji új baloldali csoportosulások előzményeinek tekinthetők.) Téved azonban akkor, amikor az 1896-os eseményeket egyúttal az opportunista szárny vezetőszerepe megszilárdulásának is tartja. Az opportunista vezetés ellen fellépő — a szerző által is említett — 1898—99-es pártellenzék, megosztottsága ellenére elérte, hogy 1899-ben még egyszer leváltsa a betegpénztáriak szövetségeseit a

Digitized by Google

pártvezetésből. Igaz ugyan, hogy az opportunista szárny, ma még ismeretlen módon, néhány hónap múlva visszaszerezte pozícióit, az előbbi tény mégis azt mutatja, hogy a „megszilárdulás" nem 1896-ban, hanem 1899 után, a századforduló idején következett be.

Az 1898—99-es pártellenzékről S. Vincze Edit csak azt jegyzi meg, hogy ebben nagyjából ugyanazok a szervezetek vettek részt, amelyek korábban Engelmannt és Silberberget támogatták. Engelmannról pedig azt írja, hogy 1894 után az osztrák és német szociáldemokrata lapok magyarországi tudósítójaként dolgozott; a magyarországi munkásmozgalomban nem vett részt, csupán a radikálisok egy szűk csoportjával, később pedig valószínűleg Alpári Gyulával volt kapcsolata. Az 1898—99-es pártellenzék soraiban azonban nemcsak a korábban Engelmannt támogató szervezetek vettek részt, hanem maga Engelmann is. Egyes dokumentumok az ellenzék vezetői között elsőként Engelmann Pált említik meg. Az ellenzék 1899-es kettészakadása után Engelmann azokkal tartott, akik megalapították a Mezőfi-féle Újjászervezett Szociáldemokrata Pártot.

Az események tárgyalásának korai lezárása miatt a szerző nem elemzi azt, hogy miben különbözött a kilencvenes évek második felének opportunizmusa a nyolcvanas évek marxista mezben fellépő kispolgári reformizmusától. Pedig volt különbség a két évtized opportunizmusa között, s a kispolgári reformizmusnak egy burkoltabb opportunista irányzattá való átalakulása kétségtelenül megkönnyítette a kialakuló munkásarisztokráciának a betegpénztár kispolgári elemeivel való összefogását.

Nem kielégítő az osztályharcos csoport vereségének indokolása során azon tény magyarázata, hogy mi tartotta távol a magyarországi „értelmiség zömét" a szocialista eszméktől? (I. m. 253. o.) A szerző szerint az ok: a magyarországi kapitalista fejlődés korlátozottsága és hazánk függő helyzete, vagyis az, hogy a polgári demokratikus átalakulás befejezése, s nem a szocialista forradalom volt napirenden. Ha ez igaz lenne, akkor mi az oka annak, hogy a cári Oroszországban — ahol a polgári demokratikus átalakulás még „befejezetlenebb" volt, mint Magyarországon — az értelmiség forradalmár csoportjainak jelentékeny része csatlakozott a szocialista mozgalomhoz? (Persze, itt sem az értelmiség „zöme", mert a régi polgári értelmiség többségének megnyerésére ekkor még nem volt lehetőség.)

A szocialista magyar értelmiség hiányának véleményem szerint inkább az volt az oka, hogy Magyarországon 1848—49-ben *volt* polgári forradalom, s ennek befejezetlenségét a túlnyomórészt nemesi és polgári származású értelmiség nem érezte annyira nyomasztónak, mint az orosz értelmiség java a cári zsarnokságot. (Egy-két évtized múlva természetesen Magyarországon is új helyzet alakult ki, s ennek hatására létrejött a magyar értelmiség szocialista szárnya is.)

E hiányosságok ellenére S. Vincze Edit tanulmánya értékes és maradandó munka, amely sokat nyújt a párttörténet művelőinek, olvasóinak.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Н. С. ХРУЩЕВ: К новым успехам литературы и искусства 1
ДЕЖЕ НЕМЕШ: Классовая борьба на настоящем этапе нашего развития 18
ЙОЖЕФ ШАНДОР: Некоторые вопросы организационного развития нашей партии 37
ЛАСЛО ЧАПО: Новый этап общего кризиса капитализма 48

ОБЗОР

Укрепление кооперативного хозяйства в первой кооперативной области страны (ЛАЙОШ МАРКО) 68
Совместная работа семьи и школы (ЖУЖА ОРТУТАЙ) 78

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

XVI. съезд Французской Коммунистической Партии (БЕРНАРД КУРЕ) 86
Создатель новых отношений, новых людей (ФЕРЕНЦ ВАДАС) 96
Сорокалетняя борьба румынских коммунистов (ЕНЕ САНТО) 104

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Государство и право Венгерской Советской Республики (ДЬЕРДЬ АНТАЛФИ) 114
Эдит Винце: Первые годы деятельности Социалдемократической Партии Венгрии (ПЕТЕР ШИМОН) 121

INHALT

N. S. HRUSCHTSCHOW: Zu neuen Erfolgen der Literatur und der Kunst — — — — — — — — — — — — — — — — 1
DEZSÖ NEMES: Der Klassenkampf in der gegenwärtigen Fase unserer Entwicklung — — — — — — — — — — — — 18
JOZSEF SANDOR: Einige Fragen der Zusammensetzung unserer Partei 37
LASZLÓ CSAPÓ: Die neue Etappe der allgemeinen Krise des Kapitalismus — — — — — — — — — — — — — — — 48

RUNDSCHAU

Die Konsolidierung der LPG-s in unserem ersten kollektivieren Komitat (LAJOS MARKÓ) — — — — — — — — — — — — 68
Zusammenarbeit von Schule und Familie in der Erziehung der Kinder (ZSUZSA ORTUTAY) — — — — — — — — — — — — 78

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Der XVI. Parteitag der Kommunistischen Partei Frankreichs (BERNARD COURET) — — — — — — — — — — — — 86
Schöpfer neuer Verhältnisse neuer Menschen (Zum 40-sten jahrestag des Kommunistischen Partei der Tchechoslowakei) (FERENC VADÁSZ) — — — — — — — — — — — — 96
Vierzig Jahre Kampf der rumänischen Kommunisten (JENÖ SZÁNTÓ) 104

BUCHBESPRECHUNGEN

Staat und Recht in der Ungarischen Räterepublik (GYÖRGY ANTALFFY) — — — — — — — — — — — — 114
Edit Vincze: Gründung und Anfangstätigkeit der Sozialdemokratischen Partei Ungarns (PÉTER SIMON) — — — — — — — — 121

Digitized by Google

SOMMAIRE

N. S. CHROUCHTCHOV: Aux nouveaux succès de la litterature et des arts — — — — — — — — — — — — — — — — 1
DEZSŐ NEMES: La lutte de classe dans l'étape actuelle de notre développement — — — — — — — — — — — — — — — — 18
JÓZSEF SÁNDOR: Quelques problèmes du développement de la composition du Parti — — — — — — — — — — — — — — 37
LÁSZLÓ CSAPÓ: Nouveau phase de la crise générale du capitalisme 48

REVUES

Consolidation des cooperatives agricoles dans le premier département entièrement collectivisé (LAJOS MARKÓ) — — — — — — — 68
Coopération de l'école et de la famille dans l'éducation (ZSUZSA ORTUTAY) — — — — — — — — — — — — — — 78

REVUE INTERNATIONALE

Le XVI-ème Congrès de Parti Communiste Français (BERNARD COURET) — — — — — — — — — — — — — — — 86
Créateur de conditions nouvelles et d'hommes nouvaux (Le 40 ème anniversaire du Parti Communiste Tchecoslovaque) (FERENC VADÁSZ) — — — — — — — — — — — — — — 96
40 ans de luttes des communistes roumains (JENŐ SZÁNTÓ) — — 104

COMPTS-RENDUS

État et droit dans la République des Soviets Hongrois (GYÖRGY ANTALFFY) — — — — — — — — — — — — — — 114
Edit Vincze: Fondation et premières activités du Parti Social-démocrate Hongrois (PÉTER SIMON) — — — — — — — — — — 121

CONTENTS

N. S. KHRUSHCHEV: Towards new successes in literature and art — 1
DEZSŐ NEMES: The class struggle in the present stage of our development — — — — — — — — — — — — — — — — 18
JÓZSEF SÁNDOR: Some questions relating to the composition of our Party — — — — — — — — — — — — — — — — 37
LÁSZLÓ CSAPÓ: New phase of the general crisis of capitalism — — 48

REVIEW

Consolidation of the cooperative farms in our first cooperative county (LAJOS MARKÓ) — — — — — — — — — — — — — — 68
Collaboration of school and family in the field of education (ZSUZSA ORTUTAY) — — — — — — — — — — — — — — 78

INTERNATIONAL REVIEW

The 16th Congress of the Communist Party of France (BERNARD COURET) — — — — — — — — — — — — — — — 86
Creator of new relations, new human beings; on the 40th anniversary of the founding of the Communist Party of Czechoslovakia (FERENC VADÁSZ) — — — — — — — — — — — — — — 96
The Rumanian Communists' forty years of struggle (JENŐ SZÁNTÓ) 104

BOOK REVIEWS

The Hungarian Soviet Republic — State and Law (GYÖRGY ANTALFFY) — — — — — — — — — — — — — — — 114
Edit S. Vincze: Foundation and initial period of the Social Democratic Party of Hungary (PÉTER SIMON) — — — — — — — — — — 121

Digitized by Google

E SZÁM SZERZŐI:

NEMES DEZSŐ: az MSZMP P.B. tagja, **SÁNDOR JÓZSEF:** az MSZMP K. B. Párt- és tömegszervezetek osztályának vezetője. **Dr. CSAPÓ LÁSZLÓ:** aspiráns, a Marx Károly Közgazdasági Egyetem adjunktusa. **Dr. MARKÓ LAJOS:** kandidátus, az F. M. Mezőgazdasági Szervezési Intézetének munkatársa, **ORTUTAY ZSUZSA:** a Magyar Nők Országos Tanácsának titkára, **BERNARD COURET:** újságíró. **VADÁSZ FERENC:** újságíró, **SZÁNTÓ JENŐ: újságíró, Dr. ANTALFFY GYÖRGY** jogtörténész, **SIMON PÉTER:** történész

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Fehér Lajos, Friss István, Háy László, Kállai Gyula (főszerkesztő), Kiss Károly, Komját Irén (felelős szerkesztő), Molnár Erik, Nemes Dezső, Németh Károly, Orbán László, Szigeti József, Szirmai István

Digitized by Google

Ára 3.— Ft

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

RETURN TO the circulation desk of any
University of California Library
or to the
NORTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
Bldg. 400, Richmond Field Station
University of California
Richmond, CA 94804-4698

ALL BOOKS MAY BE RECALLED AFTER 7 DAYS

- 2-month loans may be renewed by calling (510) 642-6753
- 1-year loans may be recharged by bringing books to NRLF
- Renewals and recharges may be made 4 days prior to due date.

DUE AS STAMPED BELOW

FEB 26 1998

12.000 (11/95)

Digitized by Google

YD 28316

Digitized by Google

Digitized by Google